

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME (67-68. CİLT)

İNCELEME-TENKİTLİ METİN-DİZİN

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ahmet Özhan SUCU

Danışman

Prof. Dr. Aysun SUNGURHAN

TEMMUZ – 2020

KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME (67-68. CİLT)

İNCELEME -TENKİTLİ METİN - DİZİN

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ahmet Özhan SUCU

Danışman

Prof. Dr. Aysun SUNGURHAN

TEMMUZ - 2020

KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Aysun SUNGURHAN danışmanlığında [Ahmet Özhan SUCU] tarafından hazırlanan “Firdevsî-i Rûmî’nin Süleymân-nâme (67-68. Cilt)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../20..

(İmza)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

(Ünvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Doktora Tezi olarak sunduğum “*Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (67-68. Cilt)*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih Adı Soyadı

Ahmet Özhan SUCU

İmza

(Faint, stylized signature or watermark text)

ÖN SÖZ

Türk edebiyatı tarihi incelendiğinde edebiyatımıza manzum-mensur karışık pek çok eser bırakan Uzun Firdevsî lakaplı Firdevsî-i Rûmî, döneminde çok fazla anlaşılamamış ender şahsiyetlerden biridir. 15. Yy'ın son çeyreği ile 16. Yy'ın ilk dönemlerinde yaşamış olan yazarın telif-tercüme olmak üzere pek çok eseri edebiyatımıza kazandırdığı yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Yazarın neredeyse ömrünün tamamını verdiği ve bizim de çalışmamıza konu olan Süleymân-nâme-i Kebîr adlı büyük eseri de bunlardan bir tanesidir.

Bu çalışma, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme adlı eserinin 67. ve 68. ciltleri üzerine hazırlanan inceleme-tenkitli metin ve dizinden oluşmaktadır. Eserde nüsha karşılaştırılması ve tenkitli metnin oluşturulması yoluyla özgün nüshaya ulaşılması amaçlanmıştır. Çalışmaya konu olan Süleymân-nâme'nin 67. ve 68. ciltlerine Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesinden ulaşılmıştır. Buna göre iki cildin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde; Hazine 1535 ve K 892'de kayıtlı olmak üzere iki nüshasına ulaşılmıştır. Eserin 81 cildinin çeşitli nüshaları, farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu durum, çalışmanın “Eserin Nüshaları ve Kayıtlı Olduğu Kütüphaneler” başlığı altında detaylıca verilmiştir. Çalışmaya konu olan 67. ve 68. ciltler adı anılan tüm kütüphanelerde taranmış; fakat Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinden başka bir yerde bulunamamıştır.

Çalışmanın ilk kısmını Ön Söz, Türkçe-İngilizce Özet, Kısaltmalar içindekiler kısmı oluşturmaktadır. Bunları Giriş ve üç ana bölüm ile Sonuç bölümü takip etmektedir. Çalışmanın sonunda ise dizin ve kaynakça bölümü yer almaktadır.

Birinci bölümde Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri incelenmiştir. Yazarın hayatı ile ilgili çeşitli rivayetler vardır; daha önce yapılan çalışmalardan da yararlanılarak yazarın nerelerde bulunduğu ve hangi tarihler arasında yaşam sürdürdüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. “Edebi şahsiyeti” başlığında yazarın, yaşadığı dönemde diğer yazarlar tarafından nasıl değerlendirildiği tezkireler ve tarih kitaplarından yola çıkılarak belirlenmeye çalışılmış, kendi yazdığı eserlerindeki kendi sanat anlayışına yönelik çıkarımlar tespit edilerek yazarın edebi şahsiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır. “Eserleri” bölümünde ise yazarın, daha önceki araştırmacılar tarafından kesin olarak belirlenen eserleri incelenmiş, tespit edilebilen 17 tane

eserinin özellikleri verilmek suretiyle eserler tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme adlı eserinin incelenilen 67. ve 68. ciltlerinin şekil ve muhteva bakımından incelenmesine yer verilmiştir. İlk başlıkta eserin şekil, üslup ve dil özellikleri adı altında eserin adı, yazılış amacı, dil üslup bakımından eserin yeri vb. unsurlar üzerinde durulmuştur. İkinci başlıkta eserde geçen hikâyeler ve anlatıların geniş bir özeti verilmiş, bu sayede okuyucunun eserdeki olaylara daha çabuk vakıf olması hedeflenmiştir. İkinci bölümün son başlığında ise “Eserin Muhtevâ Yapısı” adı altında eserdeki tarih, din mitoloji vb. esatirel anlatılar yorumlanmıştır. Muhtevâ yapısı, eserin en hacimli inceleme bölümünü oluşturmaktadır. Bu inceleme başlığı adı altında Dini tasavvufî unsurlar, tarihî ve dinî kahramanlar eserden edinilen örneklerle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Dini unsurlar başlığı altında; “Allah”, “Melekler”, “Peygamberler”, “Kitaplar”, “Sahabeler” vd. incelenmiştir. Muhteva yapısında incelenilen diğer bir başlık “Yaratılışa Dair çeşitli Mitolojik Anlatılar” başlığı altında verilmektedir. Bu kısımda ise öküz, at, köpek gibi bazı canlıların mitolojik anlatılarda ve Süleymân-nâme adlı eserde anlatılan yaratılma hadiselerine dair çeşitli inançlar çağdaş araştırmalarla karşılaştırılarak verilmiştir. “Cemiyet” başlığında Hükümdarlar ve tarihe mâl olmuş kişilerin eserde nasıl ele alındığı tespit edilmiş; bu kişilerin diğer kaynaklarda nasıl geçtikleri de derlenip karşılaştırılmıştır. “Tabiat” başlığı altında ise eserde geçen yıldızlar, hayvanlar incelenmiştir. İnceleme kısmının diğer başlıklarından birkaçı ise şu şekildedir: “İçtimaî Hayat” “Rezm”, “Bezm”, “Giyim-kuşam”, “Tabâbet”, “Sihir, Efsun”, “Âdetler”, “Tabiat”, “Zaman ve Mekân” vd.

Üçüncü bölümde eserin tenkitli metni yer almaktadır. Süleymân-nâme'nin 67. ve 68. Ciltlerinin tenkitli metnini içeren bu bölümde; önce metni kurarken izlenen yol ve yöntemler ayrı bir başlık halinde verilmiş, daha sonra metinde yararlanılan transkripsiyon harfleri tanıtılmış; iki nüsha karşılaştırılarak oluşturulan metin “Altmış Yedinci Cilt” ve “Altmış Sekizinci Cilt” başlıkları altında verilmiştir.

Çalışmada; eserin tenkitli metninin oluşturulup inceleme kısmında yapılan bulgulardan yola çıkılarak sonuç bölümünde bu bulgular bilimsel bir çerçevede değerlendirilip okuyucuya sunulmuştur. Sonuç kısmını Kaynakça ve Dizin bölümleri

takip etmektedir. Dizin bölümünde, eserin tenkitli metninden hareketle oluşturulan şahıs isimleri, eser isimleri, hayvan isimleri ve mekân isimleri yer almaktadır.

Türk anlatı geleneği ve peygâmbler kıssaları üzerinden bir dönemin anlayışını, adet ve geleneklerini tasvir eden böyle büyük bir eserin iki cildinin Türk Edebiyatına kazandırmanın haklı gururunu yaşarken tezin oluşturulmasında benden hiçbir desteğini esirgemeyen her sorduğum soruya büyük bir sabırla cevap veren kıymetli hocam Prof. Dr. Aysun Sungurhan'a, hayattaki hiçbir başarıma ya da başarısızlığıma bakmadan beni karşılıksız seven ve destekleyen kıymetli annem ve aziz babama, doktora eğitim hayatım boyunca bana her konuda yardımcı olan kardeşim Mustafa Furkan Yılmaz'a tüm zorlukları aşmamda bana destek veren hayatımdaki en büyük mucizelerim olan çocuklarım Ayşe Bahar ve Metehan'ı yetiştirirken bir taraftan da bana tahammül etmeyi bilen sevgili hayat arkadaşım Derya Sucu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Özhan Sucu

Kırıkkale-2020

ÖZ

Sucu, Ahmet Özhan, “Fırdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (67-68. Cilt) İnceleme-Tenkitli Metin- Dizin” Doktora Tezi, Kırıkkale 2020

Bu araştırmada, Uzun Fırdevsî lakabıyla meşhur 15. yy. yazarlarından Fırdevsî-i Rûmî'nin “Süleymân-nâme” adlı eserinin 67. ve 68. ciltlerinin tenkitli metni oluşturulmuş ve eser incelenmiştir. Eserde geçen hikâye ve anlatılarda bulunan unsurlar tahlil edilmiştir.

Topkapı sarayı müzesi H1535 ve K892’de kayıtlı olan eserin iki nüshası da müellif tarafından yazılmadığı için iki nüsha önce transkribe edilmiş daha sonra da H1535’de kayıtlı nüsha şekil ve muhteva bakımından eksiksiz olduğundan bu nüsha esas alınarak diğer nüsha ile karşılaştırılması yapılmıştır. Farklılıklar dipnotlarda gösterilmek suretiyle orijinal bir nüsha oluşturulmaya çalışılmıştır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmada; birinci bölümde Fırdevsî-i Rûmî'nin hayatı ve eserleri tanıtılmış, ikinci bölümde çalışmaya konu olan Süleymân-nâme (67-68. ciltler) hakkında eserin şekil ve muhtevasına yönelik bilgiler, metinden hareketle farklı başlıklar altında incelenip sunulmuştur. Bu ciltlerde geçen hikâyelerin özetleri her bir mecliste geçtiği sıraya göreye verilmiştir. Buna göre eserde; din, cemiyet, tarihte meşhur şahsiyetler, mitolojik ve metafizik şahsiyetler, içtimâî hayat, tabiat, zaman, mekân ve hayvanlar vb. başlıklar oluşturulup tespit edilen unsurlar sosyal bilimlerin diğer dalları ile ilişkilendirilerek eserdeki kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde eserin tenkitli metnine yer verilmiş; 67. ve 68. Ciltlerin nüshaları tanıtılmış, tenkitli metin kurulurken izlenen yöntemlerden bahsedilmiş ve eserin tenkitli metnine yer verilmiştir. Çalışmanın “Sonuç” kısmında, eserin inceleme kısmından elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda ise yer, şahıs ve eser isimlerinden oluşan “Dizin” kısmı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fırdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme, Hz. Süleymân, Esatir, Mitoloji, Din.

ABSTRACT

Sucu, Ahmet Özhan, “Fırdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (67-68. Cilt) Text Examination- Assay- Directory” Doctoral Thesis, Kırıkale 2020

In this study, 67th and 68th volumes of Suleyman-name belonging to Fırdevsî-i Rumi also known as “Long Fırdevsî” who lived in the 15th century was critically formed and analyzed.

Since the two copies of the work registered in Topkapi Palace Museum H1535 and K892 were not written by the author, two copies were first transcribed and then the copy registered in H1535 was compared with the other copy as it is complete in terms of shape and content. An original copy was tried to be created by showing the differences in the footnotes.

The study consists of three main parts: in the first part, the life and works of Fırdevsî-i Rumi were introduced, and in the second part, the information about the form and content of the work about Suleyman-name (volumes 67-68) was examined and presented under different headings.

The summaries of the stories mentioned in these volumes were given according to the order in which each assembly takes place. Accordingly, in the work, religion, society, famous personalities in history, mythological and metaphysical personalities, social life, nature, time, space and animals, etc. titles were created, and identified elements were associated with other branches of social sciences to explain the concepts.

In the third part, the criticized text of the work was given; the copies of the 67th and 68th of volumes were introduced, the methods followed during the establishment of criticized text were mentioned and the criticized text of the work was included. In the “Conclusion” section of the study, the findings obtained from the review section of the work were evaluated. At the end of the study, the “Index” section is composed of names of places, persons and works.

Keywords: Fırdevsî-i Rumi, Suleyman-name, His Holiness Suleyman, Myth, Mythology, Religion.

KISALTMALAR

Akt.: Aktaran

Bk.: Bakınız

C.: Cilt

Haz.: Hazırlayan

H z.: Hazreti

 A: İslam Ansiklopedisi

K : Kırıkkale  niversitesi

 .:  l m

s.: Sayfa

S.: Sayı

T.S.M.K.H.: Topkapı Sarayı M zesi K t phanesi Hazine

TDEA: T rk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

TDV A: T rkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TDK: T rk Dil Kurumu

TDV: T rkiye Diyanet Vakfı

Ter.: Terc me

TYDK: İstanbul K t phaneleri T rk e Yazma Div nlar Katalo u

V.: Varak

Vd.: Ve di erleri

Yay.: Yayını, Yayınları

Yp.: Yaprak

St.: S tun

Yaz.: Yazma

Yy.: Y z yıl

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
FİRDEVSÎ-İ RUMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	4
1.1. HAYATI.....	4
1.2. EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....	7
1.3. ESERLERİ.....	9
1.3.1. Süleymân-nâme	11
1.3.1.1. Süleymân-nâme'nin Nüshaları ve Kayıtlı Olduğu Kütüphaneler.....	13
1.3.1.2. Süleymân-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	15
1.3.2. Hayât u Memât (Hayât-nâme).....	17
1.3.3. Terceme-i Silâhşor-nâme	17
1.3.4. Satranç-nâme-i Kebîr.....	17
1.3.5. Kutb-nâme	18
1.3.6. Teşhîsü'l-İnsan	19
1.3.7. Dâvet-nâme	19
1.3.8. Münâzarâ-yı Seyf ü Kalem	19
1.3.9. Firâset-nâme	20
1.3.10. Hakâyık-nâme (Hadîkatü'l-Hakayık, Tuhfetü'l-Hâdî).....	20
1.3.11. Tercüme-i Câmeşûy-nâme	21
1.3.12. Tecnisât-ı Süleymân u Belkıs-nâme	21
1.3.13. Şerh-i Hadîs-i Erbâ'in	21
1.3.14. Kitabü'l-Mevâ'iz	22
1.3.15. Kur'ân-ı Kerîm'den Tefe'üle Dair Bir Risâle.....	22
1.3.16. Pend-nâme-i Eflâtûn	22
1.3.19. GülistânTercümesi.....	22
İKİNCİ BÖLÜM	23
SÜLEYMÂN-NÂME'NİN ŞEKİL VE MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ (67.-68.CİLTLER).....	23
2.1. ESERİN ŞEKİL, ÜSLÛP VE DİL ÖZELLİKLERİ	23
2.1.1. Eserin Adı ve Yazılış Amacı	23

2.1.2.	Eserin Konusu.....	24
2.1.3.	Eserin Dil ve Üslup Özellikleri	25
2.1.4.	Eserin Nazım Özellikleri	30
2.2.	ESERDE GEÇEN MECLİS VE HİKÂYELERİN ÖZETLERİ	31
2.2.1.	Altmış Yedinci Cilt	31
2.2.1.1.	Üç Yüz Otuz Birinci Meclis	31
2.2.1.2.	Üç Yüz Otuz İkinci Meclis	33
2.2.1.3.	Üç Yüz Otuz Üçüncü Meclis	35
2.2.1.4.	Üç Yüz Otuz Dördüncü Meclis	36
2.2.1.5.	Üç Yüz Otuz Beşinci Meclis	37
2.2.2.	Altmış Sekizinci Cilt	37
2.2.2.1.	Üç yüz Otuz Altıncı Meclis	37
2.2.2.2.	Üç Yüz Otuz Yedinci Meclis	39
2.2.2.3.	Üç Yüz Otuz Sekizinci Meclis.....	41
2.2.2.4.	Üç Yüz Otuz Dokuzuncu Meclis	42
2.2.2.5.	Üç Yüz Kırkinci Meclis.....	43
2.3.	ESERİN MUHTEVÂ YAPISI.....	44
2.3.1.	Dînî Tasavvufî Unsurlar	44
2.3.1.1.	Allah	44
2.3.1.2.	Kutsal Kitaplar.....	48
2.3.1.3.	Âyet ve Hadîsler	51
2.3.1.4.	Peygâmblerler	51
2.3.1.4.1.	Hız. Süleymân.....	53
2.3.1.4.2.	İdrîs Peygâmbler	56
2.3.1.4.3.	İlyâs Peygâmbler.....	58
2.3.1.4.4.	Dâvud Peygâmbler.....	59
2.3.1.4.5.	İbrâhîm ve İsmâîl Peygâmblerler	60
2.3.1.5.	Sahabeler	62
2.3.1.6.	Kaza ve Kader.....	63
2.3.1.7.	Ahiret İle İlgili Mefhumlar	65
2.3.1.7.1	Ahiret	65
2.3.1.7.2.	Cennet	66
2.3.1.7.3.	Cehennem	66
2.3.1.8.	Din ile İlgili Diğer Mefhumlar.....	67
2.3.1.8.1.	Din, İman, Şariat, Mümin, Müslüman	67
2.3.1.8.2.	Abdest, Namaz.....	68

2.3.1.8.3. Kurban	71
2.3.1.8.4. Câmî, Mescit	71
2.3.1.8.5. Kible, Kiblegâh	72
2.3.1.8.6. Vakit, Ezan, Dua	73
2.3.1.8.7. Kutsal Mekanlar	73
2.3.1.8.8. Haram Unsurlar	72
2.3.1.8.9. Yalan	72
2.3.1.8.10. Fitne	73
2.3.1.8.11. Zina	74
2.3.1.8.12. Ölülerin dirilmesi	75
2.3.1.8.13. Küfür, Kâfir	76
2.3.1.8.14. Ölüm, Ecel	76
2.3.1.9. Çeşitli Dinler ve İnançlar	76
2.3.1.9.1. Ateşe Tapanlar	77
2.3.1.9.2. Atalarına Tapanlar	78
2.3.2. Yaratılışa Dair Çeşitli Mitolojik Anlatılar	78
2.3.2.1. Öküze Dair Mitolojik Anlatılar	81
2.3.2.2. Atın Yaratılması	84
2.3.2.3. Köpeğin Yaratılması	88
2.3.2.4. Üyez Sineğinin Yaratılması ile İlgili Mitolojik Anlatılar	89
2.3.2.5. Su Aygırlarının Yaratılması	90
2.3.3. Cemiyet	91
2.3.3.1. Hükümdar, Komutan ve Devlet Adamları	91
2.3.3.1.1. Sührâb Şâh	91
2.3.3.1.2. Sâm-süvâr	92
2.3.3.1.3. İ'tisâm-ı Erdebîl	95
2.3.3.1.4. Zemzeme-i Ayyâr	95
2.3.3.1.5. Zâl-i Destân:	96
2.3.3.1.6. Rüstem	98
2.3.3.1.7. Âsaf bin Berhiyâ	100
2.3.3.1.8. Efrâsyâb	103
2.3.3.2. Hekimler ve Danışmanlar	106
2.3.3.2.1. Lokman Hekim	107
2.3.3.2.2. Fîsagûras Hakîm (Pisagor)	110
2.3.3.2.3. Câlîyus, Dermâyus, Batlamyûs ve Diğerleri	113

2.3.3.2.3.1. Batlamyûs Hakîm:	114
2.3.3.2.3.2. Câlîyus (Câlinus) Hakîm:	114
2.3.3.2.3.3. Dermâyus Hakîm.....	116
2.3.3.3. Tarihi-Efsanevî Hikâyeler Doğrultusunda Eserdeki Diğer Şahsiyetler ..	117
2.3.3.3.1. Ferrûh Şâh ve Hümâ	117
2.3.3.3.2. Uğzirret	118
2.3.3.3.3. Ed-Dünyâ bin Dâvud (Adoniya).....	119
2.3.3.3.4. Evyâser	122
2.3.3.3.5. Kahrâm-ı Zengî.....	122
2.3.3.3.6. Kut'â-yı Zengî.....	123
2.3.3.3.7. Kehrâm-ı Zengî.....	123
2.3.3.3.8. Zengül	124
2.3.3.4. Mitolojik ve Metafizik Şahsiyetler	124
2.3.3.4.1. Melekler.....	124
2.3.3.4.1.1. Cebrâil	128
2.3.3.4.1.2. Şerâţâyil Melek.....	129
2.3.3.4.1.3. 'Ale't-tehâyil Melek.....	130
2.3.3.4.1.4. Selâmâyil Melek.....	130
2.3.3.4.1.5. Melek Dehneş.....	131
2.3.3.4.1.6. Kibriyâ'il Melek	131
2.3.3.4.1.7. 'El Tâmhâyâ'il Melek	132
2.3.3.4.1.8. Aşîrnu'il.....	132
2.3.3.4.1.9. Melekü'l Mevt.....	132
2.3.3.4.1.10. Nağmâ'il.....	132
2.3.3.4.2. Şeytan	133
2.3.3.4.3. Cinler	137
2.3.3.4.3.1. Sürhbâd ve Semendûn	138
2.3.3.4.3.2. El-Henc.....	143
2.3.3.4.3.3. Melik Ahmer	146
2.3.3.4.3.4. İstihir	147
2.3.3.4.3.5. Ekvân-ı İfrit	147
2.3.3.4.3.6. Muhefhef	148
2.3.3.4.4. İfrit	149
2.3.3.4.4.1. Ekvân-ı İfrit	150
2.3.3.4.5. Peri.....	151
2.3.3.4.5.1. Hümâyün Şâh ve Perihan	152

2.3.3.4.5.2. Ruḳ'āil	153
2.3.3.4.6. Dev.....	153
2.3.3.4.6.1. Kaskas	154
2.3.4. İṭtimâi Hayat	155
2.3.4.1. Hz. Süleymân ve Çevresindekiler.....	155
2.3.4.1.1. Peygâmbir ve Hükümdâr oluşu	156
2.3.4.1.2. Tebâsının Problemleriyle İlgilenme.....	158
2.3.4.1.3. Diğer Peygâmbirler ve Getirdikleri Dinlere Karşı Bakışı	160
2.3.4.1.4. Divânı ve İstişâre Halkası	160
2.3.4.1.5. Eşyaları	163
2.3.4.1.6. Ailesi.....	163
2.3.4.1.7. Problemleri Çözme Becerisi	164
2.3.4.1.8. Hayvanlarla ve Diğer Canlılarla Konuşması	166
2.3.5. Rezm (Savaş).....	168
2.3.5.1. Savaş Sebebi	168
2.3.5.2. Savaş aleti ve Eşyaları	171
2.3.5.3. Savaşlara Hazırlık.....	172
2.3.5.4. Savaşta Ganimet Taksimi	173
2.3.5.5. Savaşlarda Elçilik	173
2.3.6. Bezm	175
2.3.7. Giyim-Kuşam.....	175
2.3.8. Sofra ve Yiyecekler.....	176
2.3.9. Tabâbet	177
2.3.10. Yazı ve Mektup ile İlgili Hususlar	179
2.3.11. Sihir, Efsun, Tılsım.....	180
2.3.12. Telakki ve İnanışlar	183
2.3.13. Âdet ve Gelenekler	183
2.3.14. Dini Vecibe ve Adetler	185
2.3.15. Aşk ve Aşkla ilgili unsurlar	187
2.3.16. Atasözleri Deyim Vecize ve Özlü Sözler	188
2.3.17. Tabiat.....	190
2.3.17.1. Yıldızlar ve Gezegenler	190
2.3.17.1.1. Merih.....	191
2.3.17.1.2. Şems (Güneş).....	193
2.3.17.1.3. Kamer	192
2.3.17.1.4. Müşteri.....	193

2.3.17.1.5. Zühre.....	193
2.3.17.1.6. Pervîn (Ülker)	194
2.3.17.1.7. Semek	194
2.3.18. Hayvanlar.....	195
2.3.18.1. Kuşlar.....	196
2.3.18.1.1. Simurg.....	196
2.3.18.1.2. Kaknus, Rahne	197
2.3.18.1.3. Hüdhüd	198
2.3.18.2. Dört Ayaklı Hayvanlar.....	199
2.3.18.2.1. Atlar	199
2.3.18.2.2. Eşek (Hımar).....	203
2.3.18.2.3. Katır	203
2.3.18.2.4. Fil.....	204
2.3.18.2.5. Deve	206
2.3.18.2.6. Öküz.....	207
2.3.18.2.7. Kaplan vs. Türden Canlıların Yaratılması	208
2.3.18.2.8. Mitolojik Karakterli Hayvanlar.....	208
2.3.19. Zaman Ve Mekân	210
2.3.19.1. Zaman	210
2.3.19.2. Mekân	214
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	218
SÜLEYMÂN-NÂME’NİN TENKİTLİ METNİ (67-68. CİLTLER).....	218
3.1.Eser Nüshalarının Şekil Ve Muhteva Özellikleri	218
3.2. Metni Kurarken İzlenilen Yöntem	218
3.3. Transkripsiyon Harfleri.....	222
3.4. Tenkitli Metin	223
3.4.1 Altmış Yedinci Cilt.....	223
3.4.1.1. Süleymân-Nâmenün Üç Yüz Otuz Birinci Meclisinün Zıkrindedür.....	227
3.4.1.1.1. Der-Beyân-ı El-Henc Cinnîve Qaziyye-i Ed-Dünyâ Bin Dâvûd.....	229
3.4.1.1.2. Der-Beyân-ı El-Henc Cinnî Ve Qaziyye-i Melik Ahmer Tekvîn.....	231
3.4.1.1.3. Der-Beyân-ı Ağu-Dâden Racîm ‘Aleyhi’l-la‘ne El-Henc Cinnî Râ.	233
3.4.1.1.4. Der-Beyân-ı Resîden Şeyâtîn-i İğvâ-dâden Be-El-Henc.....	235
3.4.1.1.5. Der-Beyân-ı Serhengân Feristâden Sürhbâd Be-râyîÂverden Ed-Dünyâ Bin Dâvûd ve El-Henc Cinnî.....	236
3.4.1.1.6. Der-Beyân-ı Melik Ahmer Âmeden ve El-Henc Cinnî İnâd Kerden	239
3.4.1.1.7. Der-Beyân-ı ‘Avf Kerden-i Racîm Be-El-Henc Râ	240

3.4.1.1.8. Der-Beyân-ı Ahvâl-i Ed-Dünyâ	242
3.4.1.1.9. Der-Beyân-ı Ekvân-ı ‘İfrîṭ ü Ceng Kerden-i Melik Aḥmer	246
3.4.1.1.10. Dastan-ı Şehzâde Ferrûḥ.....	248
3.4.1.2.11. Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dastan-ı Mâzî	257
3.4.1.2.12. Der-Beyân-ı Meclis-i Âḥir.....	258
3.4.1.2. Süleymân-Nâmenin Üç Yüz Otuz İkinci Meclisinün Zikrindedür .	259
3.4.1.2.1. Der-Beyân-ı ‘Aẓamet-i Divân-ı Süleymân ve ‘Aẓamet-i Saltânât-ı U	260
3.4.1.2.2. Mu‘cizât-ı Süleymân Aleyhi’s-selâm.....	263
3.4.1.2.3. Der-Beyân-ı Qavl-i İhtilâf	268
3.4.1.2.4. Der-Beyân-ı Haḳîkat-i Kirâmen Kâtibîn	269
3.4.1.2.5. Der-Beyân-ı Mu‘cizât-ı Süleymân ve Qaẓiyye-i Fîşâgûraş Hakîm	269
3.4.1.2.6. Der-Beyân-ı Esmâ’-yı Melekût A’zâ-yı Âdem-i Zâd.....	271
3.4.1.2.7. Dastan-ı Sâm-Süvâr	276
3.4.1.2.8. Kışsa-i Kehrâm Bez-Qahrâm-ı Zengî.....	277
3.4.1.2.9. Der-Beyân-ı Âgâh Şuden Qahrâm-ı Zengî Ez-Peser Cengî	278
3.4.1.2.10. Der-Beyân-ı Kışsa-i Feth-i Qal‘ â-yı Zengibâr	288
3.4.1.2.11. Der-Beyân-ı Feth-i Qal‘ â.....	289
3.4.1.2.12. Der-Beyân-ı Feth-i Şuden Qal‘ â-yı Zengibâr Be-Dest Sâm-Süvâr...	291
3.4.1.2.13. Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dastan-ı Mâzî	296
3.4.1.2.14. Der-Beyân-ı Meclis-i Âḥir.....	297
3.4.1.3. Süleymân-Nâmenin Üç Yüz Otuz Üçüncü Meclisinün Beyânındadır	298
3.4.1.3.1. Der-Beyân-ı Kışsa-i Ḥayl ve Şikâyet Kerden Be-Bârgirân Ez-Bârgirân Be- Ḥazreti Süleymân ‘Aleyhi’s-Salâvâtü Ve’s-selâm	299
3.4.1.3.2. Der-Beyân-ı ‘Aẓamet-i Divân-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm	304
3.4.1.3.3. Der-Beyân-ı Âverden Esb-i Tâzî Vezîr-i Melik-i Ba‘ albek.....	306
3.4.1.3.4. Der-Beyân-ı Kışsa-i Cezîre-i Ḥayl ve Rivâyet-i Semendün-ı Hezâr Biñ Dest-i Cinnî	309
3.4.1.3.5. Der-Ta‘rif-i Esb Ez-Zebân-ı Âşaf.....	319
3.4.1.3.6. Der-Beyân-ı Ta‘rif-i Esb Ez-Zebân-ı Fîşâguras Hakîm.....	321
3.4.1.3.7. Kışsa-i Sürh-Bâd Cinnî Şehr-i Mısr Agâz Kerden	325
3.4.1.3.8. Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dastan-ı Mâzî	336
3.4.1.3.9. Meclîs-i Âḥir	337
3.4.1.4. Süleymân-Nâme’nin Üç Yüz Otuz Dördüncü Meclisiniñ Zikridür	337
3.4.1.4.1. Der Beyân-ı Ceng Sürhbâd-ı Cinnî ve Semendün-ı Cinnî Hezâr Biñ Dest.....	339
3.4.1.4.2. Kışsa-i Süleymân ve Qaẓiyye-i Ḥayl.....	345

3.4.1.4.3. Der-Beyân-ı Münâzara Kerden Fil ve Esb ve Ester ve Hımâr	352
3.4.1.4.4. Cevâb Dâden Hımâr Be-Ester	353
3.4.1.4.5. Ta' n Kerden-i Esb ve Bağl	354
3.4.1.4.6. Der-Beyân-ı Ta' n Kerden Fil-i Ebîl	355
3.4.1.4.7. Der-Beyân-ı Kışsa-i Baqar ve Ān-Der-Şikâyet-i Ū	357
3.4.1.4.8. Der-Beyân-ı Kışsa-i Dihkân ve Hâşiyet-i Kāv	360
3.4.1.4.9. Ān Der-Şîfât-ı Cāmus.....	362
3.4.1.4.10. Der-Beyân-ı Mu' cizât-ı Mūsā Aleyhi's-Selām.....	363
3.4.1.4.11. Ān-Der-Hâşiyet-i Şevr-i Berri	364
3.4.1.4.12. Der-Beyân-ı Kışsa-i Dihkân ve Şikâyet-i Sevr.....	366
3.4.1.4.13. Der-Beyân-ı Kışsa-i Hayl ve Āmeden Hıbtıktık Tekvîn.....	368
3.4.1.4.14. Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dastan-ı Mâzî	422
3.4.1.4.15. Der-Beyân-ı Meclis-i Āhîr.....	423
3.4.1.5. Süleymân-Nâmenin Üç Yüz Otuz Beşinci Meclisiniñ Zikrindedür	424
3.4.1.5.1. Der-Beyân-ı Azamet-i Dîvân-ı Süleymân Aleyhi's-selām.....	425
3.4.1.5.2. Fî-Zîkr-i Enbiyâ-yı Benî İsrâ'îl	428
3.4.1.5.3. Fî-Zîkr-i Nesl-i Hârun Sâdât Benî İsrâ'îl	429
3.4.1.5.4. Der-Beyân-ı Server-i Selâtin	429
3.4.1.5.5. Der-Beyân-ı Vüzerâ ve Hükemâ	430
3.4.1.5.6. Der-Beyân-ı Havâşş-ı Süleymân ' Aleyhi's-selām	431
3.4.1.5.7. Der-Beyân-ı Tâ'îfe-i Maḥlûkât-ı Ümem	431
3.4.1.5.8. Der-Beyân-ı Zîkr-i Ehremân ve ' İfritiyân	432
3.4.1.5.9. Der Beyân-ı Tâ'îfe-i Maḥlûkât-ı Ümem.....	433
3.4.1.5.10. Der-Beyân-ı Dîvân-ı Muşaffî-i Hayvânât.....	433
3.4.1.5.11. Der-Beyân-ı Tavâ'îf-i Haşerât.....	435
3.4.1.5.12. Der-Beyân-ı Muşâff-ı Hevâm.....	436
3.4.1.5.13. Der-Beyân-ı Eşnâf-ı Murgân.....	438
3.4.1.5.14. Ān Der-Şîfat-ı Qavl-i Süleymân ve Saff-ı Murgân	438
3.4.1.5.15. Der-Beyân-ı Muşâff-ı Murgân.....	441
3.4.1.5.16. Der-Beyân-ı Kışsa-i Hayl	442
3.4.1.5.17. Der-Beyân-ı Āmeden Müvekkel Hayl Be-Dergâh-ı Süleymân-ı Ām	445
3.4.1.5.18. Der-Beyân-ı Hilḳat-i Hayl.....	450
3.4.1.5.19. Der-Beyân-ı Qavl-i Hükemâ-yı Be-Hakk-ı Feres.....	453
3.4.1.5.20. Der-Beyân-ı Āmed Ber-Hayl Baḥs-i Süleymân-ı Ām.....	455
3.4.1.5.21. Cevâb-ı Der-Beyân-ı Hayl ve Müvekkelrâ.....	457

3.4.1.5.22. Der Beyan-ı Cevāb Dāden Müvekkel Hayl Be-Serhenginān-ı Esbān	457
3.4.1.5.23. Der-Beyān-ı Esbān Dü-Gürūh Şuden Ba'zi Mut Be-Şuden Ba'zi Ne-şūd	458
3.4.1.5.24. Der-Beyān-ı İğvā-yı Racīm Be-Hayl-i Āsirā.....	462
3.4.1.5.25. Der-Beyān-ı Ġazāb Kerden Süleymān Aleyhi's-selām Be-Şınıf-ı Hayl	467
3.4.1.5.26. Der-Beyān-ı Mu' cizāt-ı Süleymān ' Aleyhi's-selām.....	467
3.4.1.5.27. Der-Beyān-ı Temşīlat-I Dastan-ı Māzī.....	472
3.4.1.5.28. Ān Der-Du'ā-yı Hātem-İ Kitāb ve Der-Münācāt-ı Firdevsī.....	472
3.4.1.5.29. Der-Du'ā-yı Pādşāh-ı İslām Ve'l-Müslimīn-i Sultān Bin Sultan Bāyezīd Han Atā'llāhu Ōmrehū Āmīn Yā Rabbū'l- ' Alemīn	474
3.4.2. Altmış Sekizinci Cilt.....	476
3.4.2.1. Bu Tārīḥ-i A' zāmı Süleymān-Nāmenūñ Üç Yüz Otuz Altıncı Meclisinūñ Zikrindedür.....	480
3.4.2.1.1. Der-Beyān-ı Qurbān Kerden Süleymān Be-Cāyī Quds-i Mübārek ...	481
3.4.2.1.2. Kışsa-i Rüstem-i Dastan	496
3.4.2.1.3. Der-Beyān-ı Şuden Süleymān ' Aleyhi's-Selām Ez-Sekīne'i Musa Be- Girdāb-ı Ūftāde Est.....	500
3.4.2.1.4. Dastan-ı Süleymān ve Kışsa-i Bāğ-ı İrem ve Każiyye-i Şeddād	502
3.4.2.1.5. Der-Beyān-ı Tārīḥ-i Şeddād İbn-i ' Ād	503
3.4.2.1.6. Der-Beyān-ı Ceng-i Sürḥbād ve Āheng Semendūn Hezār Yek Dest	509
3.4.2.1.7. Der-Beyān-ı Gālib Şuden Sürḥbād Cinnī ve Hezīmet Şuden Semendūn Cinnī	516
3.4.2.1.8. Der-Beyān-ı Temşīlāt-ı Dastan.....	518
3.4.2.1.9. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḥir	519
3.4.2.2. Süleymān-Nāmenin Üç Yüz Otuz Yıdinci Meclisinūñ Zikrindedür	520
3.4.2.2.1. Der-Beyān-ı Kışsa-i Sürḥbād Cinnī ve Ceng-i Semendūn Hezār Yek Dest.....	521
3.4.2.2.2. Kışsa-i Süleymān Āmeden ve Āgāh Şuden Ez-Aḥvāl-i Semendūn ve Sürḥbād Cinnī	527
3.4.2.2.3. Der-Beyān-ı Kışsa-i Zecr-i Rūḥ-ı Şeddād	528
3.4.2.2.4. Der-Beyān-ı Āmeden Sesendūs Cinnī Be-Dergāh-ı Süleymān ' Aleyhi's- selām	531
3.4.2.2.5. Der-Beyān-ı Hükmi-i Gerdūn Be-Müvekkel Bād Be-Rāy-ı Āverden Geştiyān Bād Şarşar	533
3.4.2.2.6. Fī-Ma' rifetī Esmāi'r-revāiḥi'l-muḥtelifeti'l-Letī tedeवरā fī'l-verāi	535
3.4.2.2.7. Der-Beyān-ı Zikr-i Rā-Yāḥ Be-Qavl-i ' Ulemā ve Be-Qavl-i Hükemā	537
3.4.2.2.8. Der-Beyān-ı Ber-Āverden Geştiyān Bād Şarşar Ez-Baḥr-i Girdāb ...	539
3.4.2.2.9. Kışsa-i Süleymāne ve Ma' rifetū Esmā'i Revāiḥā.....	542

3.4.2.2.10. Der-Beyân-ı Âverden Müvekkel Bâd-ı Sekîne’i Musa ve Geştiyân-ı Zilzâl-i Ekber.....	545
3.4.2.2.11. Der-Beyân-ı Kavl-i Diger	547
3.4.2.2.12. Kışsa-i Sâ-m-Süvâr	548
3.4.2.2.13. Der-Beyân-ı Temşîlât-ı Dastan-ı Mâzî	554
3.4.2.2.14. Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr.....	555
3.4.2.3. Süleymân-Nâmenüñ Üç Yüz Otuz Sekizinci Meclisinüñ Zikrindedür	556
3.4.2.3.1. Der-Beyân-ı İğvâ’î İblîs ü Dîden Saltanat-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm	557
3.4.2.3.2. Der-Beyân-ı Kâziyye-i Küflîs Cinnî ve Müflîs Cinnî ve Kündeki Dîv	562
3.4.2.3.3. Der-Beyân-ı Kışsa-i Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm	564
3.4.2.3.4. Der-Beyân-ı ‘Azamet-i ‘Asker-i Hezâr Yek Ümmet ve Ziynet-i Saltanat-ı Süleymân Memleketi ve Vaşf-ı Maḥlûkât-ı Envâ’-ı Mevcûdât	566
3.4.2.3.5. Der-Beyân-ı ‘Asker-i Hayyât u Efâ’î	570
3.4.2.3.6. Der-Beyân-ı Kışsa-i Rüstem ve Kâziyye-i Şemâ’îl Câzû.....	576
3.4.2.3.7. Der-Beyân-ı Ceng-i Rüstem ve Âheng-i Şemâ’îl Bânû ve Âheng-i İşân	578
3.4.2.3.8. Der-Beyân-ı Hezîmet Şuden Sâhîrân	583
3.4.2.3.9. Der-Beyân-ı Hîle-i Sâhîre ve Rây-ı Pehlevânân.....	585
3.4.2.3.10. Der-Beyân-ı Temşîlât-ı Dastan-ı Mâzî	587
3.4.2.3.11. Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr.....	588
3.4.2.4. Süleymân-nâmenüñ Üç Yüz Otuz Toḡuzuncı Meclisinüñ Zikründedür	589
3.4.2.4.1. Der-Beyân-ı Hâzır Şuden ‘Asker-i Süleymân ve Envâ’-ı Maḥlûkât-ı Hayvan	590
3.4.2.4.2. Der-Beyân-ı ‘Asker-i Perriyân	592
3.4.2.4.3. Der-Beyân-ı Hâzır Şuden ‘Asker-i Cinniyân.....	593
3.4.2.4.4. Der-Beyân-ı Hâzır Şuden ‘Asker-i Ervâḥ.....	594
3.4.2.4.5. Der-Beyân-ı Hâzır Şuden ‘Asker-i Ehremân ve ‘Afârîṭ ve Ğulân Be-Rây-i Ceng Sürḥbâd	595
3.4.2.4.6. Der-Beyân-ı Tâife-i Bahriyân Hâzır Şuden Be-Rây-i Ceng-i Sürḥbâd	598
3.4.2.4.7. Der-Beyân-ı Hâzır Şuden Hayvânât-ı Kibâr	599
3.4.2.4.8. Der-Beyân-ı Hâzır Şuden Ef’iyyât-ı Hayyât Be-Rây-i Ceng-i Sürḥbâd	600
3.4.2.4.9. Der-Şifât-ı Hâzır Şuden Mârân.....	602
3.4.2.4.10. Ān-Der-Şifât-ı Hâzır Şuden Murğ-ı Hevâî	603

3.4.2.4.11. Ān-Der-Şıfat Hāzır Şuden Haşerāt Zenbūr ve Zübāb.....	604
3.4.2.4.12. Der-Beyān-ı Ceng-i Melik Aḥmer ve Aheng Keyvān-ı ‘İfrīt.....	605
3.4.2.4.13. Der-Beyān-ı Hışm Kerden Süleymān ‘Aleyhi’s-selām Be-El-Henc Cinnī Be-Rāy Kaẓā vü Qader İnkār Kerdebūn.....	608
3.4.2.4.14. Der-Beyān-ı Naşihat Kerden Rūḥ Şāh Cinnī Be-El-Henc Cinnī.....	614
3.4.2.4.15. Cevāb Dāden El-Henc Cinnī.....	618
3.4.2.4.16. Siyāset Fermūden Süleymān.....	620
3.4.2.4.17. Der-Beyān-ı Kışsa-i Kaẓā vü Qader-i Sîmurğ.....	620
3.4.2.4.18. Der-Beyān-ı Temşîlât-ı Dastan.....	622
3.4.2.4.19. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḥir.....	623
3.4.2.5. Süleymān-Nāmenūñ Üç Yüz Kırkıncı Meclisiniñ Zikrindedür.....	624
3.4.2.5.1. Der-Beyān-ı ‘Azamet-i Taht-ı Süleymān ve Reften Be-Cānib Şehr-i Şām Be-Rāy Sürḥbād Cinnī.....	626
3.4.2.5.2. Der-Beyān-ı Reften Süleymān Be-Cānib Şehr-i Şām Be-Rāy Ceng-i Sürḥbād Cinnī.....	640
3.4.2.5.3. Kışsa-i Girdāb-ı Baḥr-i Kaẓiyye-i ‘Ācīb Hāset.....	641
3.4.2.5.4. Der-Beyān-ı Kışsa-i Sām-Süvār.....	642
3.4.2.5.5. Der-Beyān-ı Hāzır Kerden Geştıyān ve Reften Berr ü Baḥr-i Be-Rāy Yāften-i Rüstem.....	646
3.4.2.5.6. Der-Beyān-ı Diden Māhī Be-Zerk-i Der-Baḥr-i Hind.....	648
3.4.2.5.7. Der-Beyān-ı Temşîlât-ı Dastan-ı Maẓī.....	663
3.4.2.5.8. Ān-Der Münācāt-ı Firdevsī Der-Ḥatem-i Kitāb.....	664
3.4.2.5.9. Der-Du‘ā-yı Sultānu’l Kırāt ve’l Mücāhidīn Pādşāhū’l İslāmu ve’l- Müslimīn Sultān Bez-Sultān Bāyezīd Bez-Muhammed Ḥān Abdu’d-Devlet	666
3.4.2.5.10. Ḥusrev-i Deryā-yı Dil ü Sultān-ı ‘Ālim Bāyezīd Tutdı ‘Ālem Milkini Dā‘i-yi ‘Arab Bende ‘Acem.....	666
SONUÇ.....	668
KAYNAKÇA.....	673
DİZİN.....	680

GİRİŞ

Türk edebiyatında Süleymân-nâme adıyla bilinen iki türden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi Kanunî Sultan Süleymân'ın hayatı hakkında bilgiler veren yaptığı savaşları anlatan eserler; diğeri ise Süleymân Peygâmbere'in hayatı, kıssaları ve mânevî kişiliğini anlatan eserlerdir. Hem Süleymân Peygâmbere hem de Kanunî Sultan Süleymân'dan bahseden eserlerin “Süleymân-nâme” adıyla anılması, iki şahsiyetin de uzun yıllar cihâna hükmetmesi ve dönemlerinde adlarından sıkça söz ettirecek başarılarla imza atmasındandır.

İslâmiyet'in kabulünden sonra Türkleri, bu dinin ibâdet ve esaslarını hem kendileri yaşayıp hem de yaymayı kendilerine amaç edinmişler, bu doğrultuda İslâmî eserlerin neşrine girişmişlerdir. Esmâ-i Hüsnâ, Siyer-i Nebî, Fıkıh, Akâid ve Süleymân- nâme'nin de asıl konusunu oluşturan Kısâs-ı Enbiyâ türündeki dinî eserler, Türk edebiyatında sıkça ele alınan konuların başında gelmektedir. Kısâs-ı Enbiyâlar konularını; Kurân, Tevrat, İncil vb. yazılı kaynaklara dayandırmakla birlikte eserlerin yazıldığı bölgedeki yaşanan kültür ve bu kültürler arasındaki etkileşim gibi birçok farklı kültürel temele de dayandırmaktadırlar. Bunun sonucunda da Kısâs-ı Enbiyâ türündeki eserler çok zengin bir kültürü içerisinde barındırmaktadır.

Hız. Süleymân'ın hayatı; peygâmbereliği, kişisel özellikleri, mucizeleri ve yaşam tarzı bakımından başta Arap, İran ve Türk edebiyatı olmak üzere tüm doğu milletlerinde ve kültürlerinde çeşitli esatirel ve mitolojik anlatılarla desteklenerek müstakil bir konu etrafında ele alınmış ve işlenmiştir.

Bu çalışmada Firdevsî-i Ruminin “Süleymân-nâme” adlı eserinin belirlenen ciltlerinin tenkitli metnini hazırlamak suretiyle, metin çeviri, inceleme bağlamında orijinal bir metin ortaya koyulmuştur.

Eserin yazıldığı dönem ve eserin içeriğinden hareketle dönemde ortaya çıkan kültürel, estetik, dini yaşam tarzları tespit edilmiş ve bulunan unsurlarla eserin ilişkisi incelenmiştir.

Süleymân-nâme türü Türk edebiyatının çok yaygın olmayan türlerinden biridir. Yapılan araştırmalar neticesinde oluşturulan kanaate göre bu tür ile ilgili yapılmış

alışmalar da sınırlı sayıdadır. Detaylı bir şekilde yapılacak eviri ve inceleme ile bu türün edebiyat leminde daha geniş bir çevrede tanıtılması gerektiğine inanılmaktadır. Bu çalışmada ulaşılmak istenen amaç; Sleymn-nme'nin iki cildinin daha Türk edebiyatı bilim camiasına kazandırılmasıdır.

Uzun Firdevs'i'nin (Firdevs-i Rm) adı geçen eseri, Sleymn Peygmber'in menkabev hayatını ve mcizelerini içeren mensur ve yer yer manzum bölümlerden oluşan hacimli bir eserdir. XV. asırda kaleme alınmış olan bu eser, müellifin ifadesine göre 366 cilt, 1830 meclis olarak planlanmıştır. Muhtelif kütüphanelerde 81 cildi bulunan eserin tamamına ulaşılamamıştır.

Eserde, Hz. Sleymn'ın hayatı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Ayrıca pek çok din hikye, efsane, felsefe, geometri, astronomi, tıp, ahlk, savaş taktikleri gibi çeşitli bilgileri içeren çok kapsamlı ve önemli bir eserdir. Eserin esas konusu Hz. Sleymn'ın hayatı ve başından geçen mucizev hikyelerden oluşmakla birlikte; diğerk peygmberlerin kıssaları, İranlılar'ın efsanev şahsiyetleri, şarka ait mitolojik pek çok kahramanın destn ve menkıbev hayatları da eserde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Fuad Köprülü'ye göre XIV. yüzyıldan itibaren kışlalarda, kahvelerde ve halk toplantılarında Eb Müslim, Hamza-nme, Battal Gzi, Sleymn-nme gibi trlr büyük bir alka ile dinleniyordu. Bugünkü bilgilere göre Türk edebiyatında XV. Yüz yıl şirlerinden Serezli Sa'di'nin 3500 beyitlik mesnevsi Türk edebiyatında Hazreti Sleymn kıssasını müstakil olarak ele alan ilk eserdir. Henüz bir nüshasına ulaşılamayan bu eserin varlığını Uzun Firdevs, Sleymn-nme-i Kebr adlı eserinin mukaddimesinde haber vermektedir.

Manzum ve mensur karışık olarak yazılan eser, döneminin dil özelliklerini yansıtması açısından önem taşımaktadır.

Hazreti Sleymn'dan bahseden eserlerde genel olarak onunla ilgili şu hususiyetler birbiri ile çeşitli yönlerden ilgili olabilecek şekilde ele alınmaktadır:

- a. "Peygmber olması"
- b. "Sultanlığı"
- c. "Tahtı"
- d. "Hüdhüd"
- e. "Vezir saf"
- f. "Zenginliğı"
- g. "Haşmeti"
- h. "Adaleti"

- i. “Kuş vb. canlı varlıkların dilini bilmesi”
- j. “Tüm varlıkların emrine musahhar kılınması”
- k. “Atları”
- l. “Karinca Hikâyesi”
- m. “Mührü”
- n. “Asâsı”
- o. “İhtişamlı yapılar”
- p. “Savaşları”

Bu başlıklar, tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılan Süleymân-nâme'nin 67. ve 68. ciltlerinde de çeşitli kısımlarında incelenmiştir.

Eserde anlatılan hikâye ve kahramanlar, her ne kadar İran-Arap menşeli anlatılardan aktarılsalar da Oğuz-nâme geleneğinin tüm özelliklerini taşıyan bu eser, Türk destan geleneği içerisinde şekillenip okuyucuya Türk destan geleneğine uygun olarak sunulmuştur.

Eser şekil özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermesi; mensur ve manzum hikâyelerin, dönemin esâtirel hikâyelerini anlatış tarzı bakımından birçok araştırmaya konu olacak biçimdedir.

Eser hakkında verilen bilgiler doğrultusunda, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme adlı eserinin metin neşrinin yapıp incelenmesi, dönemin kültür ve edebiyat anlayışını yansıtması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİRDEVSÎ-İ RUMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

15. yy'ın son çeyreği ile 16. yy'ın ilk çeyreğinde yaşamış olan Firdevsî'nin ismi ve yaşadığı yerle ilgili çeşitli fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Kaynaklarda 1453 yılında Bursa'da doğduğu belirtilen Firdevsî-i Rûmî'nin (Banarlı, 1983: 7/503) ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yazarın asıl adı ile ilgili çeşitli rivâyetler vardır. Yazarın adına ulaşmak için ilk incelenmesi gereken eserlerden olan tezkirelerde yazarın daha çok mahlası kullanılmış ismine yer verilmemiştir. Tezkirecilik geleneğimizin ilk eserlerinden olan Latîfî, yazardan “ erbâb-ı tevârîh beyninde Uzun Firdevsî demekle meşhurdur” şeklinde bahsederken Latîfî ve Kınalızâde tezkirelerinde “Uzun Firdevsî demekle meşhurdur” (Latîfî, 2000: 424; Kınalızâde, 1981:745) ifadesi; Tuhfe-i Nâilî'de ise “Uzun Firdevsî, Firdevsî-i Rûmî namlarıyla meşhur” ifadesi geçer (Tuman, 2001: 763). Künhü'l-Ahbâr'da ve Beyânî tezkiresinde: “Firdevsî”, Keşfü'z- Zünûn'da ise “Firdevsî et-Tavîl” olarak geçmektedir (Gelibolulu M. Âli, 1994: 160; Beyânî, 1997:203; Kâtip Çelebi, 2007:822). Yazar Kutb-nâme adlı eserinde isminin değil mahlasının Firdevsî olduğunu:

“Ni galatdûr bu sözüüm ki men kimim

Mahlasum Firdevsî ammâ key kemim” dizesiyle belirtmektedir (Olgun ve Parmaksızoğlu, 1980: XI). Bursalı Mehmet Tâhir Firdevsî'nin gerçek ismi ile ilgili olarak yazarın kendi el yazması olarak yazdığı Gülistân adlı eserin ketebesinde geçen isminin “İlyâs İbn-i Hızır El-Mütahallâs bi'l-Firdevsî” ibaresinden hareketle ismini İlyâs İbn-i Hızır olarak kabul etmektedir (Mehmed Tahir, 1972: 105). Babinger de yazarın ismini, “Bursalıdır asıl adı İlyâs b. Hızır'dır. Fakat daha çok Uzun Firdevsî ve Firdevsî-i Rûmî diye tanınmıştır” (Babinger, 1992: 35) ifadesi ile “İlyâs Bin Hızır” olarak kabul etmektedir. Blochet ve Köprülü'den aktaran Büke ise Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir Süleymân-nâme nüshasına dayanarak yazarın asıl adının “Şerafettin Mûsâ” olduğunu belirtmektedir (Büke,2015:2). Olgun ve Parmaksızoğlu

yazara ait diğ er bir eser olan Kutb-n ame adlı eserin inceleme kısmında İly s bin Hızır'ın yine aynı y zyılda ya ayan “Moralı Firdevs ” olabileceğini (Olgun ve Parmaksızoğlu, 1980: XII/35) belirtmektedirler. Akay'ın doktora tezi olarak hazırladığı S leym n-n ame'nin 44. Cildinde belirttiğine g re yine yazarın ba ka bir eseri olan Te his 'l- ns n'ın 7b numaralı varağında isminin Orhan bin Kenek olarak ge tiği belirtilmektedir (Akay, 1990: 10). Kutluk ve Jafarova da yazarın isminin Orhan bin Kenek olduğu konusunda hemfikirdirler (Jafarova, 2010:1; Kutluk, 1950: 29). Aksu yazarın ismini “ erafeddin  sa” (Aksu, 1999: 1/63); Kocat rk ise yazarın isminin “ ly s” olabileceğini ileri s rm    r. B ke'nin; yazarın M n zara-yı Seyf   Kalem adlı eserinin tarih b l m nden aktardığına g re ismi Orhan  elebi (B ke,2015: 2) yine S leym n-n ame'nin 81. cildine g re de Orhan bin Genek olarak isimlendirilmesi yazarın ger ek isminin Orhan bin Genek olma ihtimalini kuvvetlendirmi  tir. K pr l 'n n yazarla ilgili olarak  slam Ansiklopedisi'nde yazdığı  airin soyuyla ilgili Arap a bir mukaddimeden derlediği bilgilere g re “Firdevs 'nin b y k cedd  G zi Genek Bey, Sultan Al 'edd n Sel uk 'nin hizmetinde bulunmu , Osman G zi'nin Bilecik'i ele ge irdiği sırada (1299) ona intisap etmi  tir. Nitekim G zi Genek Bey kendisine dirlik olarak verilen Sultan y ğ 'nde bir cami ve hamam yaptırmı  tı... Genek Bey'in oğlu İly s Bey, Orhan Bey devrinde Gelibolu sancak beyi tayin edilmi  ti. Hızır Beyin oğlu Bazarlu Bey, Yıldırım B yez d'in m iyyetinde kahramanlıklar g stermi , oğlu Hacı Genek Bey ise  stanbul'un fethinde bulunmu  hizmetine kar ılık Edincik kendisine ze met olarak verilmi  ti. Firdevs , Hacı Genek Bey'in oğludur” (K pr l , 1997: 127). Buradan elde edilen sonu lara g re yazarın isminin Orhan bin Genek olduğu sonucuna ula ılabilir. Nitekim Macaristan bilimler akademisinin Budape te'de bulunan Doğu K t phanesi'nde Hasan Bicari'nin S leym n-n ame n shalarını tavsif ederken yaptığı ara tırmalara dayanarak yukarıda s ylenilen isimlerin hi  birine Bicari'nin rastlamadığını; fakat ikinci cildin mukaddimesinde ve yazmaların s ir kısımlarında Orhan bin Genek isminin yazarın ismi olarak ge tiği belirtilmektedir (Bicari, 1972: 98). Ayrıca son yıllarda Firdevs   zerine yapılan  alı malardan biri olan Yusuf Bab r' n S leym n-n ame'nin 6.-7. ciltleri  zerinde yaptığı ara tırmalarda bu ciltlerde yazarın kendi ismini “Orhan” olarak belirttiği tespit edilmi  tir. Bu durum  alı mada  u  ekilde ge mektedir: “ smi hakkında bir ok  eli ki bulunan Firdevs 'nin hacimli eseri S leym n-n ame'nin tesbit edilebilen n shaları 6. ciltle başlamaktadır. Biz eserin 6. ve 7. ciltlerini incelemi  bulunmaktayız ve yazar kendi kaleminden kendi adını Orhan olarak zikretmektedir”

(Babür, 2013:1).

Yazarın isminden yukarıda adı geçen ciltlerde: “...Loḳmān Ḥākīm ḳavlince Eflātūn-ı Yunānî naḳlince bu üç yüz altmış altı mücellled kitāb-ı Süleymān-nāmenūn müöellifi bu biñ sekizyüz otuz altı matla’ Dastanuñ muśannifi kim Firdevsî-i ḥaḳîr Orḥān faḳîrdür ol vechile eśāḥḥ ḥikāyet emlāḥ rivāyet ḳılup...” (Rûmî, t.y. 7/2b) şeklinde bahsedilmektedir.

Firdevsî-i Rûmî’nin hayatı, ailesi ve yaşadığı çevreyle ilgili bilgilere F. Köprülü’nün İslâm Ansiklopedisi’ne yazmış olduğu maddeden ulaşılmaktadır. Sonraki dönemde yazarla ilgili yapılan çalışmalarda da yazarın hayatının Köprülü’nün tespitleri çevresinde geliştiği görülür. Buna göre Köprülü, İslâm Ansiklopedisi’nde yazdığı “Firdevsî” maddesinden yirmi yıl kadar önce İstanbul kitapçılarının birinde minyatürlü bir Süleymān-nāme’nin ilk yirmi cüzünü içine alan bir nüshayı gördüğünü belirtmiş ve bu nüshaya binâen yazarın hayatıyla ilgili şu bilgileri vermiştir: “Firdevsî’nin cediti Alâeddin Selçûkî bendelerinden Gâzî Genek Bey’e dayanmaktadır. Osman Gâzî, Bilecik’i zapt ettiğinde bu beye mansıp vermiştir. Gâzî Genek Bey’in Sultanöyüğü (Eskişehir)’de cami ve hamamı vardır. Orhan Gâzî devrinde ölmüştür. Gâzî Genek beyin oğlu İlyâs Bey Gelibolu sancak beyliği yapmıştır. İlyâs Bey’in oğlu Hızır Bey I. Murad devrinde Sultanöyüğü’nde sancak beyliği yapmıştır. Hızır Bey’in oğlu Bazarlu Bey Yıldırım’ın yanında Timur’a karşı savaş açarak yararlılıklar göstermiştir. Bazarlu Bey’in oğlu Hacı Genek Bey İstanbul’un fethi esnasında başarılar gösterdiğinden kendisine Aydıncık (Edincik) zeâmet olarak verilmiştir. Hacı Genek Bey’in oğlu olan Firdevsî babası Aydıncık’ta görev yaparken bu civarda doğmuştur (Köprülü, 1988: 4/650). Süleymān-nāme’nin 75. cüzünün ön sözünde müellif kendi hayat hikâyesini de tıpkı Köprülü’nün tespitlerinde olduğu gibi soyunun Alâeddin Keykubad dönemine kadar uzandığını, dedesinin atasının Gâzî Genek Bey’e dayandığını belirtmektedir (Büyükkarcı, 2013: 22849 Erişim). Çatıkkaş’ın, yazarın Satranç-nāme-i Kebîri’ne yaptığı incelemenin giriş bölümünde Köprülüden aktardığına göre: “Köprülü’nün aynı sayfada verdiği bilgiye göre, annesinin Aydıncık civarındaki Kasr-ı Süleymān harabelerini gezerken, Belkıs Pınarı civarında Firdevsî’yi doğurduğundan bahsedilir” (Çatıkkaş, 2015: 15) ifadesi yazarın bu coğrafyada doğduğunu destekler niteliktedir. Firdevsî-i Rûmî’nin hayatı Edincik, Bursa, Manisa, İstanbul ve Balıkesir’de geçmiştir. Tahsilini Bursa’da yaptığı için “Firdevsî-i Bursevî” (Dağlıoğlu, 1937: 44) olarak da anılmaktadır. Firdevsî’den ilk bahseden kişi olarak Latîfî Tezkiresi’nde ve daha sonra yazılan Beyânî, Kınalızâde, Gelibolulu Âlî’nin tezkireleri; M. Nail Tuman, M. Tahir

ve Babinger'in eserlerinde yazardan Bursalı olarak bahsedilmesine rağmen son dönemde yapılan araştırmalarda yazarın tahsil hayatını Bursa'da gördüğü doğduğu yerin Edincik olduğu kesinleşmiştir (Köprülü, Akay, Olgun, Genç, Büke vd. a.g.e). Yazar, çocukluk dönemini çoğunlukla Edincik'te, gençlik dönemini de Bursa'da daha sonraki yıllarını da çoğunlukla Balıkesir ve İstanbul'da geçirmiştir. Bir süre Manisa'da bulunan yazar, Şehzâde Korkud'un sarayında kalmıştır (Tanyıldız, 2007: 164).

1.2. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Yaşadığı dönemde ardında pek çok yapıt bırakan Firdevsî-i Rûmî'nin eserlerinde Osmanlı gelenek-görenek, içtimaî hayat ve geleneksel anlatılara yönelik pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Yazdığı mensur tarih eserleriyle kendinden önceki dönemlere ışık tutmuş; fakat kendi döneminde çok fazla anlaşılamamış bir yazardır. Hayatının elli yıl gibi büyük bir kısmında oluşturduğu Süleymân-nâme eserinin yanı sıra diğer mensur eserleri ile de yaşadığı toplumun örf-âdet, gelenek ve göreneklerine ayna olmuştur. Örneğin "Terceme-i Silâhşor-nâme" adlı eseriyle döneminde kullanılan silahların neler olduğunu ve nasıl kullanıldığını anlatırken, "Hayat u Memât" adlı eserinde ahlâk ve tasavvuftan bahsetmiş; "Kutb-nâme"de ise Fatih döneminde Venedik ve Fransızların Midilli adalarına açtıkları savaşları anlatmıştır.

Döneminde farklı konularda yazdığı onlarca eserle yazar, döneminin aynası gibi davranmış kendinden sonra gelecek kuşaklara yol gösterici olmuştur. Bu kadar yoğun bir yazma serüveni içerisinde birçok eser veren yazarın edebi yönü dönemin tezkire yazarları tarafından yetersiz bulunmuştur. Gelibolulu Âlî, Kühü'l Ahbâr'ın Tezkire kısmında şairden: "Ġarâbet bundadır ki işğâya kâbil bir kıt'ası dahi yokdur. Cihât-ı sittî temâmen tetebbu' kılsalar bir rübâ'îsine dest-res bulmuş kimse bulunması ma'lûm degüldür."(Âlî, t.y. Erişim) diye bahsederek dinlenilmeye değer bir kıtasının dahi olmadığını, yazarın şairlik yönünden zengin olmadığını belirtmiştir. Dönemde yazılan diğer tezkire yazarlarına göre de yazar, şairlik yönünden zayıf olarak değerlendirilir. Köprülü de farklı kaynaklardan yola çıkarak yazarın edebi yönünün zayıf olduğunu fakat çok üretken bir yazar olduğunu belirtir: "Şâirlik kabiliyetinden mahrum olan Firdevsî'ye, gerek çağdaşları gerekse sonraki tezkireciler tarafından şair olarak bir önem verilmemekle birlikte o çok velûd bir

yazardır” (Köprülü, 1996: 13/128).

Eserlerinde sâde nesir geleneğine bağlı bir dil kullanan yazarın bu özelliğiyle eserlerini daha çok kişinin okumasını ve anlamasını amaçladığı aşıkârdır. Tezkirecilik geleneğimizin mihenk taşlarından sayılan Latîfî’nin “Kütüb-i münzelede ne kadar kışâş u aḥbâr ve ‘âlemde ne kadar ḥikāyât u eṣmār var ise ‘ilm-i ḥikmet ü hendese vü nücüm ile anda derç ve ‘ulüm-ı ma‘ârifden varını maḥall ü münasebetiyle anda ḥarc idüp...” (Canım, 2000: 425) şeklinde ifâde ettiği yazar Firdevsî-i Rûmî döneminde matematik, astronomi, tarih vb. tüm ilimlere eserlerinde yer vermiştir. Olgun’un belirttiği üzere yazar çağının en önemli ansiklopedistlerinin arasında haklı yerini almıştır (Olgun, 1978: 190).

Tanyıldız’a göre yazar, eserlerinin çeşitli yerlerinde ilmî faaliyetlerini belirtmekten kaçınmamıştır; fakat verdiği bilgilerin yazarın edebiyat sahnesindeki konumu hakkında ipuçları barındırmakla beraber edebi kişiliğini tam olarak yansıtmadığı görülmektedir (Tanyıldız, 2007: 165). Yazar, Kutb-nâme adlı eserinde ömrünü ilimle geçirdiğini şu dizelerle belirtmiştir:

Cehd kılup ‘ilm ile itdün ‘ömri şarf

Merd-i câhil misli kılmaduñ telef (Tanyıldız, 2007:14b)

Yazarın ömrünü ilimle geçirdiği, eserlerinde farklı pek çok ilim dalına ait kavramları kullandığı yadsınamaz bir gerçektir; fakat bu ilimlerin edebi sanatlar yönünden zengin olmadığı da gerek devrindeki şâirler ve gerekse kendi söylemlerinden anlaşılmaktadır. Yazar, yine kendisine ait olan Kutb-nâme adlı eserde edebi yönüne yönelik şu itirafta bulunmaktadır:

“Ne ‘arüz u nahv okıdum ne şarf
Cehl ile itdüm hebâ ‘ömri telef

Lîk keşf oldı me‘ânî-i İlâh
Ma‘rifetde olmışam ḥānum āgāh” (Kutb-nâme, t.y. 1b-2a)

Beyitlerde de görüldüğü gibi yazar aruz ve nahv konusunda câhil olduğunu marifet noktasında yeterli olmadığını belirtmektedir. Gerek kendi yorumlarından gerekse devrindeki diğer tezkirecilerin yazarla ilgili yapmış olduğu değerlendirmelerden yola çıkarak yazarın edebî olarak çok fazla öne çıkmadığı daha çok mensur yazın geleneğimizdeki anlatıları farklı bir açıdan ele alıp değerlendirdiği, bu haliyle öne çıktığı görülür.

Yazarla ilgili olarak “Firdevsî’yi devrinin sanatkârları arasında farklı bir noktaya taşıyan diğer önemli bir özelliği de dil yönünden eserlerinin son derece zengin ve kapsamlı olmasıdır” (Tanyıldız, 2007: 166) ifadesiyle, yazarın eserlerinde kullandığı kavramların çoğunu kendi dillerine özgü yapılarda kullandığı; Arapça, Farsça ve Türkçeye son derece hâkim olması, Türkçe’nin gelişimini destekleme noktasında bilinçli bir görev üstlendiğini göstermektedir. Yazarın, Süleymân-nâme’nin 67-68. ciltlerinde de görüleceği üzere bu üç dilin yanı sıra melek, şeytan ve mitolojik kavramların isimlerini İbraniceden seçmesi yazarın çok dilli ve yetkin bir eser ortaya koyma noktasında çok büyük bir gayret içerisinde olduğunu göstermektedir.

1.3. ESERLERİ

Firdevsî-i Rûmî, döneminde her ne kadar edebi açıdan eleştirilmiş olsa da değişik konularda yazmış olduğu manzum-mensur, telif-tercüme 40’tan fazla eseriyle adından sıkça söz ettirmiş bir yazardır. Yazar “Münâzarâ-i Seyf ü Kalem” adlı eserinde, kendi eserlerinden şu şekilde söz etmektedir: “bazı ukelâdan, zürefâdan, şuarâdan, hâfî değildir ki, Süleymân-nâme’nin musannifi bunun emsâli yetmiş iki risâlenin müellifi Firdevsî-i dâfi hakîr u fakîr ve nuhîfe bu risâle-i rakkâma götürüp tahrîr idüp mensûr-manzûm kaleme götürüp takrîr idüp eydür kim eğerçi kim bu sanuat’ın fâdîllarından ve bu fennün kâmillerinden kim nazm u nesir içinde ferîdi üsri dirler.” (Rûmî, age: 4-5). Müellifin eserlerini tanıttığı bu giriş yazısında yazmış olduğu eserlerin sayısından; devrinde eşraf, fazıl, kâmil pek çok kişinin eserleri hakkında bilgisi olduğu, eserinin herkes tarafından kabul edildiği kanaatinde olduğunu çıkartmak mümkündür.

Yazar, eserlerinin (risâlelerinin) sayısını kendi eserinde, yetmiş iki olarak vermiştir. Bunun emsâli derken galiba “Münâzara-i Seyf ü Kalem” adlı eserini kastetmiştir (Biçer, 2005: 47). Biçer’e göre yazarın yetmiş iki ciltten oluşan müstakil eseri yoktur. Çatıkkaş ise Firdevsî ile ilgili yaptığı araştırmalar neticesinde Firdevsî’nin eserlerinin büyük bir kısmının ismine Satranç-nâme-i Kebîr isimli eserinde rastlandığını belirtmektedir (Çatıkkaş, 2015: 19). Bu konuda yazarın “Min ba’ôd niçe bunuñ emsâli kitâbları te’lif kırk dört risâleyi tasnif eylemüşdür” ifadesini referans olarak almaktadır. Yine diğer bir eseri olan Münâzara-i Seyf ü Kalem’in 5’inci yaprağında: “... Süleymân-nâme’nin musannifi bunun emsâli yitmiş iki risâlenüñ müellifi Firdevsî...” der (Çatıkkaş, 2015: 19). Yapılan araştırmalarda Firdevsî’nin 18 tane

eserinin kesin olarak ona âit olduğu belirlenmiştir.

Yazarın kendisi de yukarıda ismi geçen Mûnazara-i Seyf ü Kalem adlı eserinde yazdığı eserlerle ilgili şu şekilde bilgi vermiştir: “Süleymân-nâme’nin musannifidir eydür kim hicreti Nebevi’nin (s.a.) 908. yılında vilâyeti Karesi’de şehir-i Balıkesir’de halvet halinde makâm-ı uzletde oturmıştım. 366 mücellid Süleymân-nâme’nin 287. Cildini kaleme getürüp bitirmişdim. Şâh’ın devâm-ı devletine du‘â, eyyâm-ı rif‘atine senâ kılup bir nice mücellid kitâb dahi envâ‘ından te’lif ittimse; Hadîkat’ül-Hakâyık Firâset-nâme Satrañ-nâme-i Kebîr Tecnîsâ-yı Süleymân Belkıs-nâme Musâllâh-nâme Tâlî-i Mevlûd-i Kebîr Kutb-nâme... misâli dahi bazı Farsça’dan tercüme kılup ve bazın dahi sâir kitaplardan istihrac kılup, Hadîs-i Ahsen emlah kelâm birle mensûr ve manzum tasnîf kılup söyledimse bundan sonra bu Mûnâzara-i Seyf’u Kalem hadisi muhtarla beytler ve şiirlerle te’lif ve tasnif eyledim kaleme dökmeğe geturüp bitirdim “tuhfetü’l- hâdi” dergâh-ı âlâya getürdüm” (Biçer, 2005: 47).

Firdevsî-i Rûmî bu cümlede Süleymân-nâme dâhil kitaplarının listesini verirken on bir tane kitabının adını saymıştır. Ancak başka eserlerinin satır aralarında te’lif, tercüme ve istihraçlarının isimlerini de vermiştir (Biçer, 2005:48). Firdevsî’nin verdiği bilgiler ışığında incelenilen eserler doğrultusunda diğer eserlerinin satır aralarında te’lif, tercüme ve istihraçlarının isimlerine de ulaşmak mümkündür. Tüm bunlara rağmen eser yazma konusunda çok velûd olan yazarımızın tüm eserlerine ulaşmak mümkün değildir çünkü kendisinin ismini belirttiği kitapların bazılarının bir nüshasına bile ulaşamamıştır. Bu konuyla ilgili geniş bir çalışma yapan Biçer’e göre yazarın bazı kitaplarının çift isim taşıması eserlerinin sayımını zorlaştırmakta kimi eserlerinin ise Süleymân-nâme’nin içinde bir fasıl olup olmadığı konusunun netlik kazanmamış olması yazarın eserlerine ulaşma sorununu daha da görünür kılmaktadır (Biçer, 2005: 48). Yazarın eserlerine ulaşma konusundaki diğer bir problem de eserlerinin aynı zamanda İlyâs Bin Hızır adına kayıtlı olmasıdır. Yazarın ismi adlı bölümde de belirtildiği üzere Firdevsî’nin isimlerinden birinin de İlyâs bin Hızır olabilme ihtimali vardır. Bu duruma bağlı olarak Biçer, her iki durumunda gerçek olabilme ihtimalinin olduğu üzerinde durmaktadır. Yani yazarın ismi gerçekten İlyâs bin Hızır olabileceği gibi İlyâs bin Hızır’ın eserleri Firdevsî’ninmiş gibi de gösterilebilme ihtimali vardır. Köprülü’den alıntılanan “Hayat u Memat veya hayat-nâme isimli eseri Firdevsî “Orhan bin Kenek” adına, Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi, nr.2337 de kayıtlı,

aynı eserin bir başka nüshası ise “Firdevsî Osmanî” adına Beşiktaş Yahya Efendi nr. 42150 de kayıtlıdır. Görülüyor ki hem yazar hem de eseri çift isim taşımaktadır” (Köprülü, a.g.e:659). Bu örnekten de görüldüğü üzere yazarın hem çift isim taşıması hem de eserin farklı isim kullanmasından dolayı birtakım karışıklıkların meydana gelmesi normal olarak değerlendirilebilmektedir.

1.3.1. Süleymân-nâme

Süleymân-nâme, Hz. Süleymân hakkında söylenilen bütün dinî, efsanevî hikâyelerin bir araya toplandığı ve Uzun Firdevsî’ye asıl ününü kazandıran en hacimli eseridir. “Firdevsî’nin en tanınmış eseri kendi ifadesiyle Süleymân-nâme-i Kebîr’dir. Firdevsî’ye uzun sanını kazandıran bu eser, yazarın Kıssanâme-i Süleymân Aleyhisselâm adlı düz yazı başka bir eserinden ayırt edebilmek için çoğu bu adla anılır” (Güleç, 1994: 5).

Cilt ve meclis sayılarında birçok farklı rivâyet olsa da günümüze 81. ciltlik büyük bir külliyyât kalmıştır. Bu eserin içinde felsefe, hendese, ilm-i nücûm ve hekimliğe dâir bilgiler bulunur. Bu bakımdan ansiklopedik bir eser mahiyeti de taşır. Eserin büyük bir kısmı mensurdur. Manzum bölümler başta ve sonda bulunurken, her hikâye bitiminde de konuya uygun olarak manzum metinler yer alır. Ancak manzum kısımlar eserin çok az bir bölümünü oluşturur (Erdem, 2005:1).

Köprülüye göre Süleymân-nâme-i Kebîr; bütün dinî söylentileri, hikâyeleri bir araya toplayan, ayrıca felsefe, hendese ilm-i nücûm ve hekimliğe ait bilgileri de içeren ansiklopedik bir eserdir (Köprülü,1995: 649).

Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme muhtasârında Süleymân-nâme kitabının hikâyesini şöyle nakletmiştir: “Yıldırım Bâyezîd Han’a Mevlânâ Ahmedî gelip tevârihden eline geçen miktarı cem idüp, İskender-nâme sûretine getirüp güzel söz ve beyitlerle süslemiştir. Şöyle kim ol miktar sözde medh-i mukadder uygun değildir, 360 mücellled kitab yazmak onun gücünün sınırlarını aştı, bu kadar çok yazmaktan çekindi ve özet yoluna başvurdu ki esma-i hüsnâ adedince 99 cilde tamam eyle denilmişti. Mevlânâ dahi 120 cilde ancak tamam idelüm deyüp başım gözüm üstüne dedi ancak yazamadı. Buna karşılık bu hakîr-i nâ-sevâb Firdevsî, taht-ı Kostantiniyye’de başlayıp altmış sekiz cildini tamam eyledüm” (Biçer, 2005: 50). Müellif devamla daha evvel

II.Murad'ın Ahmedî, Şeyhî, Şeyhoğlu ve Ahmedî Dâî'ye teklif ettiği halde böyle bir eser yazamadıklarını ilâve etmiştir. Yalnızca meclisde bulunan Serezli Sadî 3500 beyitlik bir Süleymân-nâme yazabilmiş ki, bu benim eserim yanında denizden bir damla hükmünde idi.” diyerek, Sadî'nin eserini küçümsemekte ve kendi eserini övmektedir (Biçer, 2005: 51).

Firdevsî, Süleymân-nâme-i Kebîr'i ömrünün uzun bir devresini geçirdiği Balıkesir'de bulunuyor iken yazmaya başlamış. Bu ise yaklaşık bir tarih olarak II. Mehmed'in hükümdârlığı dönemine rastlamaktadır. Hükümdârın ölümüne kadar eserin 7 cüzünü tamamlamıştır (Olgun ve Parmaksızoğlu, 1980: XIII). Usta'ya göre II. Bâyezîd'in böyle bir eserin yazılmasını uygun görmesi yine aynı eserden yola çıkılarak örnek gösterilebilir. Buna göre:

“Söyledüm asan kelam emleḥ saḥun

Kim ḳabûl itdi melik-devr-i kūhun” (Usta,1995:4) dizesiyle bu durumu belirtmektedir. Usta'nın Kutb-nâme'den aktardığına göre gerek II. Mehmed gerekse II. Bâyezîd eserin yazılması için teşvik edici olmuşlar hatta müsveddelerini temize çekirmek için ücretlerini bizzat ödedikleri kâtipler görevlendirmişlerdir (Usta, 1995: 4).

Yazarın adı gibi Süleymân-nâme'nin cilt ve meclis sayısı hakkında da çeşitli çelişkiler vardır. Latîfî, tezkiresinde eserin 360 cüz; Hasan Çelebi, tezkiresinde 380 cüz; Kâtip Çelebi Keşfü'z-Zünûn'da 330 cüz; Bursalı Tahir Bey ise Osmanlı Müellifleri adlı eserinde 366 cüz olduğunu belirtmişlerdir. Vasfi Mahir ise eserin cüz sayısını yıldaki gün sayılarına bağlı olarak 366 olarak belirtmiştir. Genç, bu durumu müellifin kendinden kaynaklanan bir durum olarak göstermekte mücellet cilt ve meclis kelimelerini yazarın sistemli bir şekilde kullanmayışına bağlamaktadır (Genç, 1995:13). Eserin cilt ve meclisleriyle ilgili elimizde yeterli bir bilgi bulunmamasına rağmen Genç'in yaptığı değerlendirme tarafımızdan da akla yatkın bulunmaktadır. Buna göre: “ Her cildin sonunda cilt numarası belirtilirken eserin toplam kaç mücelleden oluşacağı konusunda çoğunluk arzeden 366 rakamı karşımıza çıkmaktadır. Elde bulunan son cilt olan 81. Ciltte ise 99 mücelleden bahsedilmektedir ki bu akla daha uygun gelen bir rakamdır (Genç, 1995: 13). Yine Genç'e göre eserin kaç meclisten oluşacağının ifâde edildiği durumlarda 1830,1835,1836,1838 gibi farklı meclis rakamlarıyla karşılaşılmaktadır. Her ciltte 5 meclis bulunduğu ve 366 mücelled olduğu düşünüldüğünde, 1830 sayısı

karşılaşılmaktadır; ciltlerde beş meclis yerine nadiren daha fazla meclis kullanıldığı gözönüne alındığında ise 1836 sayısının yanlış olmayacağı düşünülmektedir (Genç, 1995: 14).

Döneminde nesir alanında birçok eser ortaya koymuş olan Firdevsî, Süleymân-nâme adlı eserini kendi ifadesiyle “Süleymân-nâme’nin te’lifine “kırk yıldır çalışub 360 cild itmek sevdasıyla ne kadar kim gayret-i istiğmali kitâblar varsa onları cümle içine alırım, söz uzunolduğu sebebden kimesnenin îtibârı yoktur. Kitap yazmaktan murâd oldur kimâleme yayılup okunup dinlene bu kaçan ola kim kişi 360 pâre kitâbı yazup yahut yazdurup idine...”(Rûmî, a.g.e:122) diyerek eseri kırk yıllık bir çalışmanın ürünü olarak birçok kitabı derleyip kendi yetiştği muhitin anlatıları ve kitaplardan edindiği bilgileri derç etmek suretiyle eseri oluşturduğunu belirtmektedir.

Eserlerde yazarın, Tevrât, İncil, Zebûr ve Kur’ân-ı Kerîm’den yararlanmakla kalmayıp peygâmbere kıssaları, târîh kitapları (bu konuda en büyük kaynağı Taberî’dir), fen ve gizli ilimlere sahip kaynaklar gibi birçok kaynaktan istifade edip Süleymân-nâme gibi hacimli bir eseri ortaya koyduğu görülmektedir. Babür’ün de belirttiği gibi: “Süleymân-nâme’nin tüm ciltleri bulunup Latin harflerine aktarılmadıkça Firdevsî ve Süleymân-nâme hakkındaki bilgiler yetersiz ve çelişkili kalacaktır. Bu hacimli eser ilim âlemine bir an önce kazandırılmalıdır (Babür, 2013:4). Tezin inceleme kısmı, Firdevsî’nin Süleymân-nâme adlı eserinin 67-68. ciltleri’ni kapsadığı için gereksiz söz tekrarlarına düşmemek adına Süleymân-nâme’nin diğer muhteva şekil özelliklerine tezin inceleme kısmında detaylı bir şekilde değinilecektir.

1.3.1.1. Süleymân-nâme’nin Nüshaları ve Kayıtlı Olduğu Kütüphaneler¹

Uzun Firdevsî’nin hayatının büyük bir kısmında oluşturduğu Süleymân-nâme adlı eserinin tespit edilebildiği kadarıyla yurt içi ve yurt dışı olmak üzere pek çok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır. Eserin tespit edilmiş nüshaları şu şekildedir:

1. cilt Gotha, numara 111

¹ Bu kısım Ata çatıkkaş, Mehmed Erdem, Yaşar Şimşek Yusuf Babür vd. çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

2. cilt Gotha, numara 111; Süleymâniye, Hacı MustafaEfendi, numara 4863,
3. cilt Vaticano-Turco, numara 28; Süleymâniye, Hacı Mustafa Efendi, numara 4863
4. cilt Vaticano-Turco, numara 28; Süleymâniye, HacıMustafa Efendi, numara 4863
5. cilt Vaticano-Turco, numara 28; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, hazine
1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'de kopya edilmiş
- 6-13. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi H. 1525
14. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi H. 1526
- 15-20. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi 1527 21-23. cilt Üniversite Kütüphânesi
T.M. 9884
24. cilt Üniversite Kütüphânesi T.Y. 9884
25. cilt Üniversite Kütüphânesi T.Y. 9884
- 26-29. cilt Üniversite Kütüphânesi T.Y. 9884
- 30-36. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi 1528 37-42. cilt Topkapı Müzesi
Kütüphânesi H. 1529
- 43-48. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi H. 1530
- 49-54. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi H. 1532 55 60. cilt Topkapı Müzesi
Kütüphânesi H. 1533
- 61-66. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi H. 1534 67-71. cilt Topkapı müzesi

Kütüphânesi K. 892

72. cilt G.Ü. Edeb. Fak. Kitaplığı 4000

73. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi H. 1536

74-76. cilt Topkapı Müzesi Kütüphânesi H. 1231 77-80. cilt Topkapı Müzesi

Kütüphânesi H. 1537

81. cilt Fâtih Millet Kütüphânesi T. 317

82. cilt Bulunamamıştır.

Gotha, nr. 111 (357 yk.), 208 (253 yk.), 242 (48 yk.), (bk. Pertsch, W) Vaticano-

Turco, nr. 28, 183 yk. XVI. yüzyıl

Macaristan İlimler Akademisi, Török F. 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14

Bibl. Nationale, II supl. 1293 (bk. Blochet, E.)

Uppsala, nr. 196 (Tonberg s.119)

Berlin, nr. 470, 49 yk. (bk. Pertsch, W. s. 457)

1.3.1.2. Süleymân-nâme Üzerine Yapılan Çalışmalar²

Süleymân-nâme'nin yukarıda sayılan ciltleri üzerine pek çok araştırmacı tarafından çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu daha çok eserin dil hususiyetlerine yöneliktir. Eserin muhtevasına yönelik özelliklerinin incelenmesi ise dil hususiyetlerinin yanında ikici planda kalmıştır. Eserin her bir cildinde; Türk örf, âdet gelenek, görenek ve Türk anlatı geleneğine bağlı hikâyelerin varlığı düşünüldüğünde, eserin içeriğinin detaylı bir şekilde incelenmesinin çok önemli olduğu kanaatindeyiz. Eserde bulunan dil hususiyetlerinin Eski Anadolu Türkçesi metin çalışmaları için bir

² Yök'ün ulusal tez merkezinden alınan sonuçlardır.

hayli önemli olduğu yadsınamaz; fakat eserde bulunan mitoloji, esatir ve sâir anlatıların her bir ciltte farklılık göstermesi eserin içerik bakımından araştırılmasınıyönünde büyük bir önem kazanmaktadır. Aşağıda, eserin daha çok dil ve şekil hususiyetlerine yönelik çalışmalar verilmiştir:

M. Ata Çatıkkaş; Süleymân-nâme-i Kebîr,72. cilt (gramer, sentaks, metin), 1979

Asuman Akay; Firdevsî Süleymân-nâme (44. cilt) metin ve fiiller üzerine bir deneme, 1990

Hamdi Güleç; Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'si 42. Cilt, Dasitan-ı Ceng-i

Aheng-i Efrâsiyâb-ı Türk üzerinde bir metin incelemesi, 1994

Halil İbrâhîm Usta; Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (İnceleme-metin-sözlük), 1995

Gülnaz Genç; Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (25 ve 26 ciltler), 1995

Mustafa Aksoy; Uzun Firdevsî'nin Süleymân-nâme'sinde destan unsurları (2 cilt), 2000

İlhama Jafarova; Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme yazmasının (81. cilt, 54b-82a, 28 yk.) yayını ve üzerinde dil incelemeleri, 2003

Sezer Özyaşamış Şakar; Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme yazması'nın (81. cilt, 28 yk.) bilimsel yayını ve üzerinde dil incelemeleri, 2003

Şimşek Yaşar; Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (76. Cilt) Giriş, Ses Bilgisi, Tenkitli Metin, Sözlük, 2013

Biçer Bekir; Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği, 2005

Erdem M. Dursun, Kitâb-ı Kısâ-nâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması, 2005.

Babür Yusuf, Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr (6-7. Ciltler/ İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), 2013.

1.3.2. Hayât u Memât (Hayât-nâme)

Hayât ve Memât adlı eseri doksan beş varaktır. Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi bölümü 2333 numarada kayıtlıdır (Çatıkkaş, 2009: 19). Hayat-nâme, yazarın Farsça'dan Türkçe'ye tercüme ettiği mensur bir eserdir. Ahlâk ve tasavvuftan bahseder. Firdevsî-i Rûmî hayatının son yıllarında İstanbul'da yazmıştır. Eserinin 4. varağında Süleymân-nâme'nin 82. Cildini tamamladığını yazmaktadır (Biçer, 2005: 71). Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi 2333'te kayıtlı olan bu eser 95 varaktan müteşekkil olup güzel bir nesih ile yazılmıştır. Eserin baş ve sonundaki tarih silinmiştir (Genç,1995: 16).

1.3.3.Terceme-i Silâhşor-nâme

Gazavat-nâme türüne yakın bir tarzda yazılan; ama daha çok silahları tanıtan, silahların nasıl kullanılacağını anlatan, silah çeşitleri hakkında kapsamlı bilgiler veren ve silahların tarihini anlatmaya çalışan ilk örnek; galiba Silahşor-nâme'dir. Musallah-nâme adıyla da bilinen bu eser türünün tek örneğidir (Biçer,2005: 56). Topkapı Müzesi Kütüphânesi, H. 625 numarada mevcut olan bu eser, 18 varaktır. Son yaprağının yarısı yırtıktır. Silahlar için yazılan bu eser, Schlehta Wssehrd tarafından Almanca'ya tercüme olunmuş ve Türkçe'si Wicherhauser tarafından neşredildiği gibi daha sonra Bonelli tarafından da neşredilmiştir (Babür, 2013:7). Biçer, Firdevsî-i Rûmî'nin tarihçiliğini incelediği doktora tezinde Silahşor-nâme'nin muhtevâsına ve eserin önemli özelliklerine ayrıntılı bir şekilde değinmiştir (Biçer, 2005: 57).

1.3.4. Satranç-nâme-i Kebîr

Nuruosmaniye, Münih, Berlin kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır. 1503'de Balıkesir'de iken yazılan bu eser, gerek satranç oyununun tarihçesi, gerek tekniği bakımından ayrı bir özellik taşımaktadır. Manzum ve mensur olarak karışıktır. Eserde sayfalarda çizilmiş satranç oynama şekilleri gösterilmiştir (Güleç, 1994: 12). Firdevsî-i Rûmî, Satranç-nâme'sini H.909 (M.1503) tarihinde Balıkesir'de yazmış ve pâdişâh

II. Bâyezî't'e takdim etmiştir. Kitap 95 varak, 17 satır harekeli nesih, manzum–mensur karışık bir eserdir. İçinde tecrübe edilmiş yetmiş yedi çeşit satranç oyunu şekilleri vardır. Birinci nüshası Nûruosmâniye Kütüphanesi, ikincisi Berlin ve üçüncüsü Münih'te bulunan bu eserin yurt dışında bulunması önemini bir kat daha artırmaktadır (Çatıkkaş, 1975:186-198). Eser mensur bir medhiye ile başlamış, 2. varakta 20 beyitlik manzum medhiye ve onu tâkiben mensur “münâcât-ı Firdevsî” ile devam etmiştir. 7. Varığında “Fi-sebebi te'lif-i Satranç-nâme-i Kebîr” başlığı altında yazar, kitap hakkında şunları söylemektedir:

“Akıl sahiplerinden gizli değildir ki; bu satrançnâme risâlesini nice pâre kitaplardan istihraç kılup kaleme getirüp tahrîr kılan, lisân-ı Arabî'den Zebân-ı Farisî'den Türkîye tercüme kılup rakama getirüp tayin kılan kim; 366 mücellid kitab-ı Süleymân- nâme'nin musannifi 1888 meclis bâbın ta 990 bin ebyat-ı eş'ârun müellifidür.”

diyerek, satrancın sekiz hanesine uygun olarak, eserini sekiz bölüme ayırdığını ilâve etmiştir. (Biçer, 2005: 60).

1.3.5. Kutb-nâme

Kutub-nâme veya Kıssa-i Cezîre-i Midilli adlı eserinde Fatih zamanında alınan Midilli adasına Venedik ve Fransızların birleşerek II. Bâyezîd devrinde açtıkları savaşı anlatır (Çatıkkaş, 2009: 21). Firdevsî-i Rûmî, hâmisî olan pâdişâh II. Bayezî't'i kutb'ul-aktâb olarak kabul etmiştir. Doğu geleneklerine uygun olarak da eserine Kutb-nâme adını koymuştur.

“Kutb-nâme kodum ismin söyledim târîh ana

Kutbu'l aktâb oldu bâkî Şâh Sultan Bâyezîd”

beyti ile eserinde bunu kendisi ifâde etmiştir (Olgun ve Parmaksızoğlu, 1980: XIX.). Kutb-nâme tarihî bilgi bakımından Sultan II. Bayezît dönemi askerî ve siyasî faaliyetlerini, bu faaliyetlere katılanların kişiliklerini, başarılarını, başarısızlıklarını anlatmaktadır. Çağın önde gelen devlet adamları ve komutanları hakkında da aydınlatıcı bilgiler bulunmaktadır (Biçer, 2005: 62). Eserin tek nüshası Süleymâniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü, 645 numarada kayıtlıdır. 146 varak olan bu eser Sultan II. Bâyezîd'e ithaf edilmiştir. Bu nüsha 24. 1 x 16.3 ve 15.3x 8.4 cm. ebadındadır ve her sayfada 13 mısra vardır. Eser H. 906/M.1501 yılında yazılmış,

Muhammed b. Resul-i Sarayı tarafından H.909/ M.1503-1504 yıllarında kopya edilmiştir. Beyit sayısı 2000'in üzerindedir (Genç, 1995: 17).

1.3.6. Teşhîsü'l-İnsan

Yazar, Teşhisü'l-İnsan adlı eserini, H.886 (M.1481) da Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edip Ahmet Paşa'ya takdim etmiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer kitaplığında kayıtlı bulunmaktadır. Satır sayısı 9 ile 13 arasında değişmektedir. Eser, 143 varaktır. Yazısı okunaklı ve harekeli bir nesihtir (Biçer, 2005: 72).

1.3.7. Dâvet-nâme

Dâvet-nâme, Firdevsî-i Rûmî'nin H.893 / M.1487 yılında Balıkesir'de yazdığı ve pâdişâh II. Bayezit'e ithaf ettiği bir eseridir. Yazar, bu kitabını İslâm dünyasında yaygın olan Arapça ve Farsça "Dâvet-nâme" kitaplarından derlemiş ve Türkçe'ye tercüme etmiştir. Müellif bu eserini hazırlarken yararlandığı iki önemli eserin isimlerini de vermiştir (Biçer, 2005: 59). Garip ilimlerden sayılan cin çağırma şekillerinden bahseden bu kitap, 8 bölümden meydana gelir. H. 893 (m.1498) yılında Balıkesir'de yazmıştır. Eserin içinde yer yer çeşitli hayvan ve insan minyatürleri mevcuttur. Bursalı Mehmet Tâhir, bu eseri gördüğünü kaydeder fakat nerede bulunduğunu belirtmemiştir (Babür, 2013: 8). Eser üzerinde Fatma Büyükkarcı "Yüksek Lisans Tezi" olarak çalışmış ve eser "Firdevsî-i Tâvil and His Da'vet-nâme, (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım ve Mikrofilm) Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1995 ismiyle basılmıştır.

1.3.8. Münâzarâ-yı Seyf ü Kalem

Yazarın Balıkesir'de iken yazmış olduğu bu eser yazdığı diğer eserler hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Eserde kılıç ile kalemin karşılaştırılması yapılmaktadır. Müellifin kitapta adlarını zikrettiği eserleri şunlardır: Hadîkatü'l-Hakâyık, Firâset-nâme, Satranç-nâme-i Kebîr, Tecnîsât-ı Süleymân, Belkıs-nâme, Tâli-i Mevlûd-ı Kebîr ve Hadîs-i Ahsen (Genç, 1995: 18). Eser, 54 varaktan

oluşturmuştur. “Der-beyan-ı münâzara kerden sâhib-i kalem ve sâhib-i seyf” başlığı altında “Kalem hazineyi Şâh-ı pürkılıp abadân eyler ve lâkin ehl-i tıgı diriğ’i haraç idüb cem-i malı telef ve hüsrane vîran ider.” diyerek kılıçla kalemi tarih içinde mukayese ederken “Kalemşâhın hazinelerini doldurur ülkeyi kalkındırır, lâkin kılıç bütün malları telef ve ülkeyi viran eder.” diyerek kalemin üstünlüğüne ve daha hayırlı olduğu sonucuna varmıştır (Biçer, 2005: 58).

1.3.9. Firâset-nâme

Firdevsî-i Rûmî, Hakikat-nâme adlı eserinin girişinde eserlerini sayarken ikinci sırada Firâset-nâme adlı bir eserinin olduğunu kendisi belirtmiştir. Balıkesir’de iken sürdürdüğü çalışmaların bir ürünüdür. II. Bayezit’in cülûsundan önce yazmıştır. Firdevsî, bu kitaba bir muhtasar mukaddime ve hatime eklemiştir. Üstatlarının isimlerini ise, zâhirde Fahreddin Râzî, bâtında Muhyid-dîn İbn-i Arabî olarak zikretmiştir. Eserin konusu tasavvuttur. 34 varaktır (Biçer, 2005: 74).

1.3.10. Hakâyık-nâme (Hadikatü’l-Hakayık, Hakikat-nâme, Tuhfetü’l-Hâdî)

Yazarın, “Münâzarâ-i Seyf ü Kalem” adlı eserinde “Tuhfetü’l- Hâdî” adıyla andığı eser, “Hakâyık-nâme” adıyla şöhret bulmuştur. Şeyh Abdullah el-İlâhî menkıbesini kapsamaktadır. Pâdişâhın emri ile Anadolu ve Rumeli’de okunup anlaşılması için Türkçe’ye tercüme ettirilmiştir. Kâinatın sırrı, insanın mâhiyeti ve ibâdetlerin kabulü gibi tasavvufî konulardan bahsetmektedir (Biçer, 2005: 69). Süleymâniye Kütüphânesi, şehid Ali Paşa bölümü 1399 numarada kayıtlı olan bu eser, 21 varak ve harekeli nesihle yazılmış olup 18 satırdır. Bir kitap arasında bulunan bu risale, Firdevsî’nin devrinde tanıdığı şeyhlerden birinin hayât hikâyesiyle tasavvuf hakkında bilgiler verir. Bu şeyh meşhûr Simavlı şeyh İlâhî-i Nakşibendî’dir (Babür, 2013: 9). Hakayık-nâme ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan Biçer’e göre bu eser, Firdevsî’nin hayatı ile ilgili gerçek bigilere ulaşılması bakımından önemli bir eserdir. Firdevsî’nin: “Bu esrâr-ı ilâhî ki ahâli-yi Rum katında Fârisî lisan ile olmağın Türkler bu eserlerden mahrum kalırlardı. Pes Türkî lisanla tercümesi kolaydur deyü tâbîrolunup bu dâîlerine emr itti ki onda lisan-ı Acemle olan anlamlar bütününü kaba-i Türkî’ye çevrile, ben bunu duyar duymaz itaat ederek evvelki emir üzere eserler hâsıl oldu...” eserdeki bu ifâdelerinden hareketle Biçer, yazarın Yavuz Sultan Selim döneminde hayatta

olduğunu bizzat pâdişâhın emriyle tercümeler yapmış ve sonucunda bol ihsân ve inamlar aldığını; eserlerin halk ve öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılması için Farsça yerine “kabâ-i Türki” lisanının tercih edildiği yorumunu yapmaktadır (Biçer, 2005: 71).

1.3.11. Tercüme-i Câmeşûy-nâme

Eserin aslı Farsça olmak üzere dokuz baba ayrılmış olup esasen Nasîr-i Tûsî tarafından yazıldığı ve bir bâb ilâvesi ile terceme olunduğu eserin başında açıklanmıştır (Tâhir, 1972: 106). Manisa İl Halk Kütüphanesi 2730 numarada kayıtlı bulunan “Terceme-i Câmeşûy-nâme” adlı eser 18 yapraktan oluşmaktadır. Nesih hattıyla yazılı eserde yer yer hareketler kullanılmıştır. Her sayfada ortalama 19 satır bulunup başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır (Şakar, 2007: 726). Mikâil Bayram’a göre Tercüme-i Câmeşuy-nâme adındaki kitap gerçekte Nâsirü’l-dîn Tûsî’ye değil, Şeyh Nasirü’l-din Âhi Evran’a aittir (Bayram, 1995: 96-101).

1.3.12. Tecnisât-ı Süleymân u Belkıs-nâme

Eserin kendisine ya da nüshalarına ulaşamamıştır. Belkıs-nâme adındaki eser, “Süleymân-ı Belkıs-nâme” adıyla da bilinmektedir. “Münâzâra-i Seyf ü Kalem” adlı eserinde Firdevsî, Belkıs-nâme’yi kendi eserleri arasında zikretmiştir (Biçer, 2005: 72). Çatıkkaş’ın hazırlamış olduğu Satañ-nâme-i Firdevsî adlı çalışmasında Belkıs-nâmenin genel özelliklerini: “Ale’l-husûs ki Süleymân-ı Belkıs-nâme’yi tecnîs-i tâmmıla nazma getirüp zü’l-kafiye kim tamâm eyledük. Yidi biñ beyit üzerine kim âhir kılup söyledik” (Çatıkkaş, 2015: 22) şeklinde vermiştir. Biçer, Belkıs hikâyelerinin Firdevsî üzerindeki etkilerini yazarın çocukluk yıllarını geçirdiği Aydıncık civarında bulunan Belkıs Pınarında doğmasına bağlamıştır (Biçer, 2005: 73).

1.3.13. Şerh-i Hadîs-i Erbâ’in

Tercüme-i Hadis-i Erbaîn, Firdevsî-i Rûmî İlyâs b. Hızır adına, Ali Emîri Kütüphanesi’nde 297.2 numara da kayıtlı olup, 190x125 ebadındadır. Farsça olarak yazılmıştır. Kısa kırk hadisten oluşmaktadır. Hadis metinleri Arapça yazılmış olup

açıklamaları manzum olarak Farsça yapılmıştır. Eser dört varaktan oluşmaktadır (Biçer, 2005: 74).

1.3.14. Kitabü'l-Mevâ'iz

Kitabü'l-Mevâiz adlı eser, Firdevsî-i Rûmî adına İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü'nde 297,9'da kayıtlıdır. İslâm ahlâkı ile ilgilidir (Biçer,2005: 74).

1.3.15. Kur'ân-ı Kerîm'den Tefe'üle Dair Bir Risâle

Firdevsî-i Tavîl adına, Kur'an-ı Kerim'den Tefe'üle Dair Risale adıyla, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 11632 Demirbaş nr. 000816'ta kayıtlıdır. Ahlâk konusu ile ilgilidir (Biçer, 2005: 75).

1.3.16. Pend-nâme-i Eflâtûn

Sağlık bilgisine dair ufak çapta tercüme bir eserdir. İslâm'ın güzel san'atlarından hüsn- i hatta da vâkıf olduğuna kendi el yazısı ile yazma olup nüshası “Osmanlı Müzesi” kütüphanesinde mevcut olan “Gülistân” şâhittir. Sonundaki ketebesinde yazarın belirtildiği ibarede ismini: “İlyâs İbn-i Hızır El-mütahallâs bi'l-Firdevsî” diye yazmaktadır (Tahir, 1972: 106). Biçer'e göre her ne kadar eserin Firdevsî'ye ait olmadığı iddia edilse de İlyâs bin Hızır ismini kullanan Firdevsî'ye ait olma ihtimali bir hayli yüksektir (Biçer, 2005: 74). Kitabın adı, Eflatundan öğütleri içerdiği için bu isimle adlandırılmıştır.

1.3.19. GülistânTercümesi

Gülistân Tercümesi Firdevsî-i Rûmî'ye aittir. Gülistân Tercümesi, Firdevsî'nin İslâm'ın güzel sanatlarından olan hüsn-ü hat sanatına da vakıf olduğuna, kendi el yazısı ile yazdığı, nüshası Osmanlı Müzesi Kütüphanesi'nde mevcut olan Gülistân Tercümesi şâhitlik etmektedir (Biçer,2005: 73).

İKİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMÂN-NÂME’NİN ŞEKİL VE MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ (67.-68.CİLTLER)

2.1. ESERİN ŞEKİL, ÜSLÛP VE DİL ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Eserin Adı ve Yazılış Amacı

Türk edebiyatında Süleymân-nâme adıyla bilinen iki türden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi Kanunî Sultan Süleymân’ın hayatı hakkında bilgiler veren yaptığı savaşları anlatan eserler; diğeri ise tezimizin de konusunu oluşturan Süleymân Peygâmbere’in hayatı, kıssaları ve manevi kişiliğini anlatan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem Süleymân Peygâmbere hem de Kanunî Sultan Süleymân’dan bahseden eserlerin “Süleymân-nâme” adıyla anılması, iki şahsiyetin de uzun yıllar cihâna hükmetmesiyle ilgili olabileceği düşünülmektedir.

İslâmiyet’in kabulünden sonra Türkler, bu dinin ibâdet ve esaslarını kendilerine amaç edinmişler ve bu doğrultuda İslâmî eserlerin yoğun bir şekilde neşrine girişmişlerdir. Esmâ-i Hüsnâ, Siyer-i Nebî, fıkıh, akâid ve bizim tezimizin deana konusunu oluşturan Kısâs-ı Enbiyâ türündeki eserler de dini edebiyatımızda teferruatlı bir şekilde ele alınan konuların başında gelmektedir. Kısâs-ı enbiyalar konularını Kurân’a dayandırmakla birlikte Tevrat ve İncil, neşet edilen topraklarda yaşanan kültürler ve bu kültürler arasındaki etkileşimler vb. birçok sâir temele dayandırmaktadır. Sonuç olarak da Kısâs-ı enbiya türündeki eserler çok zengin bir kültürü içerisinde barındırmaktadır.

Hazreti Süleymân’ın hayatı; peygâmbereliği, kişisel özellikleri, mucizeleri ve yaşam tarzı bakımından başta İran ve Türk edebiyatı olmak üzere tüm doğu milletlerinde ve kültürlerinde müstakil bir konu etrafında ele alınmış ve işlenmiştir.

Bu tezde amaç olarak, Firdevsî-i Ruminin “Süleymân-nâme” adlı eserinin belirlenen ciltlerinin inceleme-tenkitli metnini hazırlamak suretiyle metnin orijinal nüshası tespit

edilip metin çeviri, inceleme, tenkit ve tahlil bağlamında orijinal bir metin ortaya koymaya çalışılacaktır.

Eserin yazıldığı dönem ve eserin içeriğinden hareketle dönemde ortaya çıkan kültürel, estetik, dini yaşam tarzlarını tespit etmeye çalışacak ve bulduğumuz unsurlarla eserin ilişkisi ortaya çıkarılacaktır.

Süleymân-nâme türü Türk edebiyatının çok yaygın olmayan türlerinden biridir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu tür ile ilgili yapılmış çalışmalar da sınırlı sayıdadır. Yapılacak çeviri ve inceleme faaliyetinden hareketle bu türün edebiyat âleminde daha geniş bir çevrede tanıtılması önem arz etmektedir, Bu tezde Süleymân-nâmeyi Türk edebiyatı bilim camiasına tanıtmak amaçlanmıştır.

2.1.2. Eserin Konusu

Bu çalışmada, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme adlı eserinin 67-68. ciltleri incelenecektir. Uzun Firdevsî'nin (Firdevsî-i Rûmî) adı geçen eseri Süleymân Peygâmbere'nin menkıbevi hayatını ve mucizelerini hâvî, mensur ve yer yer manzum bölümlerden oluşan hacimli bir eserdir. XV. asırda kaleme alınmış olan bu eser, müellifin ifadesine göre 366 cilt, 1830 meclis olarak planlanmıştır. Muhtelif kütüphanelerde 81 cildi bulunan eserin tamamına ulaşamamıştır.

Eserde, Hz. Süleymân'ın hayatı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Ayrıca pek çok dinî hikâye, efsane, felsefe, geometri, astronomi, tıp, ahlak, savaş taktikleri gibi çeşitli bilgileri içeren önemli bir eserdir. Eserin esas mevzuu Hazret-i Süleymân olmakla beraber diğer peygâmbere'lerin kıssaları, İranlılar'ın efsanevi şahsiyetleri, şarka ait mitolojik pek çok kahramanın destânî ve menkıbevi hayatları teferruatlı şekilde anlatılmıştır. Fuad Köprülü'ye göre XIV. yüzyıldan itibaren kışlalarda, kahvelerde ve halk toplantılarında Ebû Müslim, Hamzanâme, Battal Gâzi, Süleymân-nâme gibi mesnevîler büyük bir alâka ile dinleniyordu. Bugünkü bilgilere göre Türk edebiyatında 15.yüzyıl şâirlerinden Serezli Sa'dî'nin 3500 beyitlik mesnevîsi Türk edebiyatında Hazret-i Süleymân kıssasını müstakil olarak ele alan ilk eserdir. Henüz bir nüshasına ulaşamayan bu eserin varlığını Uzun Firdevsî Süleymân-nâme-i Kebîr adlı eserinin mukaddimesinde haber vermektedir.

Manzum ve mensur karışık olarak yazılan eser döneminin dil özelliklerini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır.

Hazret-i Süleymân'dan bahsedilen eserlerde genel olarak onunla ilgili şu hususiyetler bütün teferruatıyla ve birbiriyle çeşitli yönlerden bağlantılı olarak ele alınmaktadır:

- a. Peygâmbir oluşu
- b. Sultanlığı
- c. Tahtı
- d. Hüdhüd
- e. Vezir-i Âsaf
- f. Zenginliği
- g. Haşmeti
- h. Adaleti
- i. Kuş vb. canlı varlıkların dilini bilmesi
- j. Tüm varlıkların emrine musahhar kılınması
- k. Atları
- l. Karınca Hikâyesi
- m. Mührü
- n. Asâsı
- o. İhtişamlı yapılar
- p. Savaşları

Yukarıda eser hakkında verilen bilgiler doğrultusunda, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme adlı eserinin metin neşrinin yapılmasının, dönemin kültür ve edebiyat anlayışını yansıtmaları bakımından önemli bir yeri vardır.

2.1.3. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme adlı eseri dil özellikleri bakımından değerlendirildiğinde Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca eser, gerek yazarın yaşadığı dönemin Osmanlı-Eski Anadolu Türkçesi geçiş döneminde yer alması gerekse yazarın dil özellikleri değerlendirildiğinde Osmanlı Türkçesine geçiş özelliği de göstermektedir.

Yazarın eserinin incelenilen ciltlerinde anlatılan hikâyelerin açık anlaşılır bir şekilde yalın bir Türkçe ile yazıldığı görülmektedir. Yazar Arapça ve Farsçaya son derece hâkimdir. Yazar, her iki cildi de incelenilen bu eserde özellikle teşbih ve süslü anlatımlar tercih etmiştir.

Yazar, eserde çok geniş bir söz varlığı kullanmıştır. Eserde dini hikâyeler, tarih, coğrafya, metafizik ilimleri, hekimlik vb. pek çok konuda anlatılar mevcuttur. Bu kadar geniş bir konu yelpazesini ihtiva eden bir eser olarak pek çok kavramı yazar, Türkçe başta olmak üzere Arapça, Farsça az da olsa İbrânice ve değişik dil özellikleriyle birlikte eserini oluşturmuştur.

Yazarın eserindeki dil ve dile ait unsurları özet olarak vermek gerekirse:

Yazarın incelenilen ciltlerinde ve Süleymân-nâme'nin geneline bakıldığında geniş bir söz varlığı ile karşılaşırız. Bu durum, yazarın birçok bilim dalına âit kavram ve unsurları eserinde barındırmasından kaynaklanmaktadır.

Eser atasözü deyim ve kalıplaşmış ifâdeler bakımından çok zengindir. Manzum mensur tüm kısımlarda atasözü ve deyimleri yazar usta bir şekilde metne dâhil etmiştir. Özellikle manzumelerde, atasözlerini beyitlere şiirin ahengi bozulmayacak şekilde yerleştirmesini bilmiştir. İnceleme kısmında eserde bulunan atasözü ve deyimler örneklendirilmiştir. Burada derlediğimiz malzemeden birkaç tane örnek vermekle yetinilmiştir:

“kalbün devâsı kazâya râzı olmağdur” (H K, 67/8a).

“her düğünün bir mâtemi olduğu gibi her gicenün dağı
‘ağabince bir günü vardır” (H K, 67/9a).

‘Âkil iseñ dut naşihatnâmdâr Kim cihân kıalmaz kişiye
pâydâr

Hüb idi dirlik eger olmasa mevt
Furşatı maḥbûb idi olmasa fevt

Bu cihândur kaşr-ı ‘âli kat-ı berk
Lî-kin âh kim içi tolu derd ü merk (H K, 67/28a)

Eserde görülen en önemli özelliklerden biri de yakın ve eş anlamlı kelimelerin bir arada kullanılmasıdır. Eserde nesir bölümlerinde yazar ahenge önem vermiş secili nesirle eserini kaleme almıştır. Eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin yanyana

kullanılması da bu durumu destekler nitelikte olmuştur. Buna eserden örnek vermek gerekirse:

“...ve ba‘zı ayağın тұrup **şāf tūtdılar** ve şol tarafda gül ‘ifrīt vū ehremen ser-hengleri dağı avren gibi **ağız açışup** ağızlarından **zehr-i kātīl şaşısup** kara tağ gibi yirlü yirinde **karār itdiler** Fīşāgūraş Hākīm sen bir efzal-ı hükemā ve ā‘lem-i ‘ulemā ve ekmel-i kümelāsın haşā sizden ki itdüğüñ işe inkār idersin gel rāstın söyle seni haşımlarıñdan dilek i‘deyin...”(H K,67/17a).

Firdevsî-i Rûmî , Eserlerinin manzum bölümlerinde kaside ve mesnevi bölümlerini yoğunlukla kullanmıştır ancak şairlik yönü çok fazla öne çıkmadığından manzumleri kısa tutup nesira daha çok önem vermiştir. Bu mensur bölümlerde de genellikle sade bir söyleyiş hakimdir.

Mensur bölümlerde, genellikle sözel kültürde halk hikayeciliğinde de sıklıkla kullanılan kimi ithaf cümleleri ve bazı ifadeler eserde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bölümlerde genellikle “Hükemā-yı müteḳaddimīn naḳlince”, “bizüm kışşamuz ez-ān cānib”, “Hākīm kavlince”, “Hükemā-yı müteḳaddimīn kavlince”, “rivāyet-i eşşah budur ki” vb. ifadeler sıklıkla geçmektedir. Bu da eserin dil yapısını anlatı kültürüne yaklaştıran özelliklerdendir.

Eserde Arapça ifadelerin ardından bu ifadelerin anlamı da verilmektedir. Bu özelliği ile yazarın dile hakim olduğu ve kullandığı dilin hususietlerini bildiği ortadadır. Buna örnek vermek gerekirse:

“el- ceze‘u i‘nde‘l-belā-i temāmü‘l-mihneti kim dimişlerdür ḳazāya rıza virmek ‘uḳalā işidür ve feryād itmek belā vaḳtinde cūhelā pīşesidür/ kendü eliyle miḳnet deryāsına düşmeye kenārı selāmete muḳkem başup tura kim dimişlerdür lā- libāse ecmelū mine’s-selāmeti (68HK/7A)

Allāh yolından her kim i‘rāz itse kendü eliyle kendüyi helāk itmişlerden olur nitekim eydür men ebdā şafeḥatuhū li‘l-ḥaḳḳı heleke ḥuşūşā ki takdīr-i Rabbānī ḥod gelür ve olacak nesneyi kimse def‘ idemez olur (68HK/8A)

Yazar Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları bazı kısımlarda bir arada her iki dilde de kullanmış bu özelliğiyle de söz dağarcığının çok geniş olduğu ortadadır.

“ḥubūbāt yiyici ve dāne tırtıcı **murḡān** var ise cennetden çıkan Tāvūs ḳatına dirneşdürüñ ve dağı ne ḳadar deñizlerde ve ırmaḳlarda ve dere kenārlarında ve

ırmaklarda baħr-i **etyār** cinsi kuşlar var ise balıkcıl atına cem[ ] id  n ve daħı ne adar k rre-i nesimde bulutlarda yumurdlayup yavru ıkaran hev y  felegi **kuşlar**”

Yazar eserde Arapa, Farsa tamlamalara son derece hakimdir. Arapa kelimelere T rke yardımcı fiiller getirerek de ustaca kelime grupları oluşturabilmiştir. Bunlara  rnek olarak divan bağla-, vefa kıl-, sual kıl vb. Verilebilir.

Her iki n shada da bazı kelimelerde kullanılan harflerle kullanılan eklerde yazar tarafından birlik sağlanamadığı da bazı yerlerde g r lmektedir. Bu t r kelimelerde standart oluşturmak i in bir tanesi yazılmış diğer şekli dipnotta g sterilmiştir. Bu kelimelerin her iki yazımı da dizin kısmında alt alta g sterileceği i in buraya birkaç tane  rnek almakla yetinilmiştir:

H

K

Dururken (1.c. 3b)
Duran (1.c. 4a)
Yohsa (1.c. 6a)
Ayak (1.c. 6b)
Dutsan (1.c. 10b)
Balık (1.c. 11b)
Kendüsi (1.c. 15b)
�a�r (1.c. 47b)

Tururken (1.c. 3b)
Turan (1.c. 4a)
Yoksa (1.c. 6a)
Ayağ (1.c. 6b)
Tutasın (1.c. 10b)
Balığ (1.c. 11b)
Kend�zi (1.c. 15b)
a�r (1.c. 47b)

Yazımı tutarsız ya da m stensih tarafından tamamen yanlış yazılan kelimelerin de doğrusu metne alınmış; yanlışlar ise dipnotta verilmiştir. Buna aşağıdaki kelimeleri  rnek olarak verilebilir:

Didügi (1.c. 2b)	Dileği (1.c. 22b)
Atuñ (1.c. 44b)	Anuñ (1.c. 44b)
dünyā zādına (1.c 61a)	dönüp ardına (1.c. 61a)

Her iki nüsha da nesih bir yazı ile yazılmış harekeli ve okunaklıdır. İlk sayfadan itibaren iki nüsha da paralel bir şekilde gitmektedir. 1. Ciltte **58a nüshasından itibaren paralellik bozulmakta** konu bakımından çok fark etmese de H nüshasında fazladan birkaç anlatı ifâde edilmek suretiyle metin ve sayfalar arasındaki birliktelik bozulmuştur. Nüshalar metinde kalın harflerle nüshanın ismi ve varak numarasını belirterek: “**K16a H16a**”örnek şeklinde yazılmıştır.

Süleyman-namenin 29. Ve 30. Ciltlerine çalışan kaplan dil özelliklerine yönelik Süleyman-name’nin farklı mevzularda geniş bilgi veren söz varlığı son derece geniş olan bir eser olduğundan bahsetmektedir. Kaplana Göre: “Süleymân-nâme-i Kebîr bu özellikleri taşıyan didaktik bir eserdir. Farklı mevzularda geniş bilgi veren eser, söz varlığı açısından da çeşitlilik göstermekte, manzum ve mensur parçalardan oluşan eserin bir diğer özelliği Türkçe, Arapça ve Farsça sözcüklerin, sözlerin, söz gruplarının, atasözü ve deyimlerin bir arada kullanılmasıdır. yırtıcı 207b/18, sözün 207b/06, kuş 223a/07, yitmiş 251b/06, demür 225b/07, iki 234a/01, ilduz 212b/11, tuhfе213a/01, kazâ 230a/07, elmas 218a/03, haber 222a/04, düşmân 222b/09, mihnet 212a/13, melâ’ikeler 212b/04, âdemî-zâd 230b/19, şovuk ye230b/01, ihrâc it-201a/08, du’â kıl- 204a/16, haber vir- 204b/14, ‘azm-i zulümât it211b/19, da’vet eyle- 230b/13, ‘izzet eyle- 222a/16, ta’accüb kıl- 231a/18, lâyıķ gör228a/12, havf it-231a/01, hâtıruñı hōş tut- 241a/12, yüz sür- 251b/06, ma’a’l-kışsa 254b/07, âhirü’l-emr 258a/14 gibi

2.1.4. Eserin Nazım Özellikleri

Firdevsî-i Rûmî'nin mensur eser yazmadaki maharetlerinin sanatsal yönünde pek gösteremediği gerek tezkirelerde gerekse sonra yapılan araştırmalarda pek çok araştırmacı tarafından dile getirilen bir husustur. Kanaatimizce bu durum normal karşılanması gerekir. Pek çok konuda pek çok kaynaktan derlenilerek yazılmış eserlerde sanatsal özellik aramak beyhude bir çabadır. Eserde her iki ciltte azımsanmayacak sayıda manzume bulunmaktadır. Eser, giriş kısmında her iki ciltte de tevhîd kasidesiyle başlar. Kaside ve gazellerde diğer manzum parçalara nazaran biraz daha sanatlı bir söyleyiş hâkimdir. Manzumelerin vezinleri genellikle kusurludur, yazar vezni tutturabilmek için kelimelerin farklı şekilde söylenmiş biçimlerine başvurmuş yine de kusursuz bir vezin oluşturmamıştır. Bu çalışmada, manzumelerde vezin oturtmak için bazı tasarruflarda bulunulmuş vezni kusurlu olan beyitler düzeltilmeye çalışılmış, bu durumlar da dipnotlarda belirtilmiştir.

Eserde daha çok gazel, kaside, kıta, mesnevi ve murabba nazım şekilleri kullanılmıştır. Eserde özellikle ayet parçalarını redif olarak kullanılan manzumeler tarafımızdan ayrıca bir çalışma konusu olarak değerlendirilecektir. Buna örnek vermek gerekirse 67. Cildin girişinde kulhüvallah'u-ehad redifli kaside ayrıca çalışılması gereken bir alan olarak düşünülmektedir:

Vaşf-ı zât-ı pāk-i Yezdān Kulhüva'llāhu eḥad³

K'ol şıfâtın oldı bürhān kulhüva'llāhu eḥad

O velem yüled şameddür lem yelid küfven eḥad⁴

Hüccetü pes lafz-ı Kur'an kulhüva'llāhu eḥad

O! ciḥāndârı ki yoḡdur aña hemtā mişli hiç

Ḳādir-i Ḥallāk-ı devrān kulhüva'llāhu eḥad (H K, 67/2b).

Eserdeki maznumeler genellikle anlatılan hikayedeki unsurları desteklemek için ya da olayın anlam bütünlüğünü sağlamak için didaktik bir üslupla kaleme alınmıştır.

³ İhlas-1 (De ki: “O, Allah’tır, bir tektir.”).

⁴ İhlas-2/3/4 (Allah sameddir/ doğmamış ve doğurmamıştır/ onun hiç bir dengi yoktur).

Bu manzumeler vasıtasıyla anlatılan kıssadan okuyucunun hisse çıkarmasını beklemektedir. Buna aşağıdaki manzumeler örnek olarak verilebilir:

Garre olmak şüm olur gâyetde hânım devlete
Kim gurûrından irüpdür dîv ü şeytân la' nete

Ataya hâ'în olıcağ oñmaya hergiz veled
Devleti zâ'îl oluben iriserdür mihnete

Bazı manzumeler ise anlatılın hikayeyi tamamlamak, anlatılanların ilgisini artırmak için manzumelerle desteklenmektedir. Bu durum genelde hikayenin arasında ya da sonunda olayla bağlantılı bir şekilde bir manzume eklenmek suretiyle gerçekleştirilmektedir. Aşağıda İlyavü şah'ın samla olan hikayesi anlatıldıktan sonar metnin sonunda yaar tarafından bir manzume ile olay ilgi çekici hale getirilmiştir.

Haymelü haymesine kondı kamu begler tamām
Otağına şâh-ı İlyā birle indi dağı Sām

Yiryüzin tutdı çeri vü gök yüzün ins ü buğar
Ki deminden gün kararadı gökde çün esved gamām

Sonuç olarak eserinde, vezin ve kelime seçimlerinde birtakım problemler olsa da Süleymân-nâme'de yazar eserin mensur anlatılarını tamamlamak ve eseri durağanlıktan kurtarmak için manzum şiirlere çokça yer vermiştir.

2.2. ESERDE GEÇEN MECLİS VE HİKÂYELERİN ÖZETLERİ

2.2.1. Altmış Yedinci Cilt

2.2.1.1. Üç Yüz Otuz Birinci Meclis

67. cildin 331. Meclisinde Adoniya bin Dâvud'un (Hz. Süleymân'ın kardeşi) Süleymân'ın dergâhından kovulmasının ardından tekrar itibârını kazanma çabası ve İstihir cinnin onu kullanarak Süleymân'ın saltanatını yıkmaya çalışması konu edilmektedir. El-Henc cinni eskiden Hz. Süleyman'ın tarafında olup sonradan karşı

tarafa Süleymân'ın düşmanlarının tarafına geçen biridir. El-Henc ihanet edip Adoniya'nın tahtta hakkı olmasından faydalanmış ve onu Süleymân'a karşı kullanmıştır. Hz. Süleymân'ın güçlü olması ve saltanatını düşmanlarına karşı son derece başarılı koruması neticesinde o da tekrar Süleymân'ın tarafına geçebilmenin yollarını aramaktadır; fakat Süleymân'ın güçlü vezirlerinden ve kumandanlarından olan Evyâser bin Çerüpâ bu duruma mani olmaktadır.

İblîs de rahmet tarafında yer alan Batlamyûs hekim kılığına girerek Hz. Süleymân'ın saltanatını kaybetmesine yönelik bir takım faaliyetler yapmaktadır. Bu doğrultuda El-Henc cininin gücünü bilen İblîs onun tekrar Süleymân'ın saflarına geçmesini engellemeye çalışarak onu Süleymân'ın en büyük düşmanlarından olan İstihir cininin tarafına yönlendirmektedir. İblîs kendisini El-Henc cinnine karşı Süleymân'ın yaverlerinden Batlamyûs Hekim gibi tanıtip kendisinin ne için geldiğini merak eden El-Henc cinnine Hz. Süleymân'ın has vezirlerinden Âsaf'ın selamını getirerek birtakım nasihatlerde bulunmuştur. Batlamyûs kılığındaki şeytan El-Henc'e Süleymân ve düşmanı Sürhbâd arasında olan savaşta ilk önce Süleymân'ı yenmiş görünse de sonunda Sürhbâd'ın İstihir cin vesilesiyle savaşı kazanacağını Süleymân'ın yüzüğünü elinden alacağını bu yüzden Süleymân'ın ordusuna katılmaması gerektiğini Sürhbâd'ın ordusuna katılmasını belirterek aklını çelmek istemektedir. Metinde bu olay çeşitli betimlemelerle birlikte uzun uzun tasvir edilmektedir.

İblîsin, El-Henc cini ile yaptığı toplantıda Adoniya da vardır. Adoniya her iki durumda da zararının olacağı endişesiyle kendi durumunu korumak adına bir taraf olmamaktan yanadır.

Bölümün devamında El-Henc, Süleymân'ın komutanlarından Melik Ahmere yakalanmış ve şeytanla başından geçen hikâyeyi olduğu gibi aktarmıştır. Ayrıca Melik Ahmer'e Adoniya'nın saklandığı yeri de bildirmiştir. Melik Ahmer Adoniya'yı bir peri atına bindirip El-Henc'i de sürüye sürüye Hz. Süleymân'ın dergâhına götürürken yolda El-Henci kurtarmak için Ekvân-ı İfrit karşılarına çıkmaktadır. Buradan sonra metnin bu meclisinde yaptıkları savaş detaylıca anlatılmaktadır ve yazar başka bir hikâye olan ve eserde tüm meclislerde yer yer karşımıza çıkacak olan Şehzâde Ferrûh ile Hümâ'nın hikâyesi anlatılmaya başlanmaktadır. Ferrûh Şâh'ın ölümünden sonra dayısı Efrasyap Şâh ile annesi Uğrizzet'in Hz. Süleymâna şikâyet etmesiyle devam eder anlatı. Bu iki kişiye göre Şehzâde Ferrûhu, Lokman hekim öldürmüştür. Olayların

aydınlatılmasından sonra olayın bu şekilde olmadığı anlaşılmıştır. Hikâyeye göre Ferrûh Şâh'ı amcası Efrasiyap, Şam şehrine elçilik yapması için göndermiştir. Annesi ile Şam'a giden Şehzâde Ferrûh bir gün şehirde gezerken hamamın önünden geçen Amalik sultanı kızı Hümâ'nın yüzünden peçesi açılmış şehzâde de kızı görür görmez o saatte âşık olup yataklara düşmüştür. Lokman Hekim bu iki âşığa kırkar miskal “zehr-i helâhil” (bir çeşit zehir) vermiş fakat âşıklar birbiriyle buluşup zinaya düşmeden bu zehir vücutlarında bir tesir etmemiştir. Lokman Hekimi çok kıskanan ve Süleymân'ın dergâhında o da îtibâr gören Fîsagûras Hekim kıskancından bu iki âşığın cinlerin yardımıyla bir yerde buluşturmuş başbaşa kalan âşıkların zinâ etmelerini sağlamıştır. Şehzâde Ferrûh'un yanına yatak döşeğiyle çıplak bir şekilde cinler tarafından getirilen Hümâ, önce zina etmek istememiş; fakat Ferrûh ona zorla sahip olmuştur. Bunun sonucunda da içlerindeki zehir harekete geçmiş ve iki âşığın orada öldürmüştür. Zehir o kadar kuvvetli tesir etmektedir ki sadece o iki kişiyi değil onların ölülerine dokunan ya da yanlarından geçen herkesi de öldürmektedir. Eserde bu hikâye Lokman Hekim, Fîsagûras hekim ve iki âşığın başından geçen olaylarla birlikte anlatılmıştır.

2.2.1.2. Üç Yüz Otuz İkinci Meclis

Bu mecliste Ferrûh Şâh'ın zehirlenme hâdisesinin anlatılmasına devam edilmektedir. Hz. Süleymân, katilin Lokman Hekim mi Fîsagûras (Pisagor) Hekim mi? olduğunu öğrenmek için çeşitli duâlarla Allah'a yönelir ve Allah'tan kâtilin bulunması için yardım ister. Fîsagûras hekim bunun üzerine Süleymân'dan, insanın üzerinde bulunan ve insanın (Ferrûh) her hareketini kontrol eden meleklerden yani müvekkel meleklerden dışarı çıkıp bu duruma şahitlik etmesini istemektedir. Hz. Süleymân bu isteği kabul etmiş ve çeşitli tılsımlarla Ferrûh'un içinde hâkim olan meleklerin dışarı çıkıp şahitlik etmesini sağlamıştır. Dışarı çıkan melekler de Fîsagûras'ın aleyhine şahitlik yapıp suçlunun Pisagor (Fîsagûras) olduğunu bildirmişlerdir. Bu ciltte Ferrûh ile Hümâ, Hz. Süleymân'ın duâlarıyla tekrar diriltilmiş ve Hz. Süleyman tarafından kendilerine büyük bir düğün tertip edilmek istenir. İki âşık uyandıklarında tekrar ölmeyi istemektedirler; çünkü diğer tarafta kavuştuklarını Allah'ın onlara daha güzel bir hayat bahsettiğini bu sebeple dirilmek istemediklerini belirtirler. Bunun üzerine tekrar ölürler, Hz. Süleymân da onların anısına binâen onlara bir kümbet yaptırır iki

âşık orada defn olur.

Bu mecliste anlatılan diğerk bir hikâye Sâm-süvârın hikâyesidir. Sâm-süvâr ile Brehmen Şâh bir gün oturup konuşurlarken Sâm-süvâr, Brehmen'in bir düşmanı olup olmadığını eğer varsa onu bu dertten kurtarmak için asker çekebileceğini yani askerle üzerine yürüyebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Brehmen Şâh da Zengistân memleketinde Kahrâm-ı Zengî adında bir düşmanı olduğundan bahsetmiştir. Kahrâm-ı Zengî ve ordusundan birçok sıkıntı çektiğini, halkının bu millet tarafından devamlı tehdit edildiğini bildirmiştir. “Zengistân” Hindistan'da bir yerdir. Halkı çıplak gezmektedir. Zengistân'da büyük bir altın madeni bulunmaktadır, Brehmen Şâh ile Zengistânlılar bu altın madeni için birbirilerini kırmaktadırlar. Brehmen Şâh, Sâm-süvâr'a bu halkı şikâyet ederek bunlardan kurtulmak istediğini söylemiştir. Sâm, İlyâvü Şâh ağzından bir mektup yazarak Kahrâm-ı Zengî'ye ulaştırmak üzere Zemzeme-i Ayyâr'ın eline verip Zengistân'a göndermiştir. Kahrâm-ı Zengî, Sâm'ın kudretini bildiği için çeşitli mücevherlerden hediyeler oluşturarak Sâm'ın yanına eşrafi ile birlikte ziyaret için yola çıkmıştır. Sâm ile mücadele etmeye cesaret edemeyen Kahrâm ona özrünü bildirmiştir yaptığı davranışlardan dolayı affedilmesini istemiştir. Sâm, Kahrâm'ın bu olumlu yaklaşımından dolayı özrünü kabul etmiş ve onunla dost olmuşlardır. Sâm-süvâr; Brehmen Şâh ile Kahrâm'ı barıştırmış ve birlikte müttefik olmalarını sağlamıştır. Sâm, Kahrâm'a da bir düşmanının olup olmadığını eğer varsa gidip onunla mücadele edeceğini söylemiş, Kahrâm da kendi memleketlerinin ilerisinde gergedan-serler denilen garip yaratılışlı hayvanların var olduğunu ve onlarla mücadele ettiklerini söylemiştir. Sâm-süvâr da gidip o memleketi yok etme sözü vermiştir. Kahrâm, Sâm'ın yanına gelmek için yola çıktığında yerine vekil olarak oğlu Kehram'ı tayin etmiştir. Kahrâm'ın oğlu Kehram babasının düşmanları ile anlaşmasından incinip babasının yokluğunda krallığını ilan etmiş ordusuyla birlikte babasının kalesini istila etmiştir. Oğlunun ihanetinden incinen Kahrâm, Sâm'dan yardım istemiş, Sâm da kaleyi oğlundan 140 bin asker ile gidip geri almıştır. Meclisin devamında Sâm ve yardımcısı Zemzeme-i Ayyâr'ın Kehramdan kaleyi tekrar almaya giderlerken bir dağın eteğinde ulu bir mağara içerisinde karşılaştıkları çıplak gezen bir kavm ile yaşadıkları macera anlatılmaktadır. Buna göre Zemzeme kaleye giderken yolda bir mağara görmüş gizlice gidip baktığında orada kalabalık bir kavmin çıplak bir şekilde yaşlı bir karı ve kocanın çevresinde oturduklarını görmüştür. Geri dönmeyi kendine yediremeyen

Zemzeme gidip bu kavimle tanışmaya karar verir. İçeriye yalın kılıç giren Zemzeme'nin bu cesaretinden etkilenen kavim uluları böyle bir yiğidin arkadaşlarıyla da tanışmak için bir sonraki gün arkadaşlarını da davet ederler. Ertesi gün Sâm'ın 40 dilaveri ile bu garip yaratılışlı kavim hazırlanarak bir ziyafette buluşurlar. Yemekte bu garip yaratılışlı kavim önemli misafirleri için fil eti ikram ederler, fil etinin murdar olduğunu öne süren Sâm'ın askerlerinden hiç kimse eti yemek istemez. Sâm fil eti murdardır yenmez der ve bu kavmi atalarına taptıkları için eleştirir ve Süleymân'ın dinine davet eder eğer Müslüman olmazlarsa da hepsini kılıçtan geçireceklerini söylerler. Zengilerin atası bu durumdan korkar ve kabul eder fakat böylesine bir teklifi kabul etmeleri için bir takım yiğitlik oyunu oynamalarını söyler. Eğer yiğitlik oyununda Sâm'ın askerleri kazanırsa Zengiler Sâm'ın tüm dediklerini yapacaklarını bildirir. Sâm'ın komutanlarından İtisam tek başına tüm düşman askerlerini güreşte yener sonuç olarak karşılarındaki grubun ne kadar güçlü olduğunu gören zengi grubu da Hz. Süleymân'ın dinine geçmeyi kabul eder. Meclisin son kısmında Zengiler kavmini de yola getiren Sâm'ın ordusunun bu kavimden askerleri de yanına alarak gergedan-ser kavmine doğru yola çıkıldığı anlatılmıştır.

2.2.1.3. Üç Yüz Otuz Üçüncü Meclis

Meclisin başında Ferrûh ve Hümâ'nın katlinin bulunması hâdisesinde, Hz. Süleymân'ın ölüleri Allah'ın izniyle diriltip gerçeği bulmasından dolayı haber tüm coğrafyada hızla yayılmış çevre yörelerin meliklerinden birçok hediye gönderildiği anlatılmaktadır. Bu hediyelerden birisi de Baalbek melikinin gönderdiği arap atıdır bu ata şimdiye kadar kimse binememiştir.

Meclisin devam eden bölümünde atların genel olarak özellikleri ve huyları ile ilgili geniş bilgi verilmektedir.

Hz. Süleymân yardımcılarıyla halk arasında gizlice gezinirken bindiği Hink İshâk adlı at ile bir çiftçinin atı arasında geçen konuşma sonrasında atlarla ilgili sahip olduğu kendi atlarından bilgi verilmektedir. Bu çalışmanın sâir bölümlerinde atlar hakkında bahis açıldığından bilgi tekrarına düşmek için burada tekrar ele alınmayacaktır.

Hikâyenin devamında Hz. Süleymân birgün Perihan'ın bindiği atı görür ve çok beğenir. Perihanı dergâhına çağırıp bu atları nereden bulabileceğini sorar.

Hız. Süleymân, yeryüzünde Hink İshâk ve Baalbek Şâhı'nın gönderdiği atlardan daha güzel atların olup olmadığını sorar. Semendûn cin de Cezire-i Hayl denen bir yerde daha önce hiç görülmeyen atların bulunduğunu haber verir. Hız. Süleymân'ın içinde bu atlara ulaşma tutkusu oluşmuştur. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında Hız. Süleymân'ın bu atlara ulaşmaya çalışması anlatılmaktadır.

Meclisteki diğer bir anlatı Sürhbâd cinni ile Süleymân ordusunun Mısır şehrini ele geçirmek için yaptığı savaş anlatılmaktadır. Sürhbâd'ın "Mısır" şehrini istila ettiğini duyan Süleymân gazaba gelir ve adamlarından kimin Sürhbâd ile savaşacağını sorar. Sürhbâd'ın kuvvetini bilen adamlarından hiç kimse onunla savaşmaya yanaşmaz.

Lokman Hekim Süleymân'a nasihat ederek Sürhbâd'ın diğer düşmanlar gibi olmadığını Allah'ın onu hışm ateşinden yarattığını bu yüzden göndereceği askerlerin div, cin ve ehremen askerlerinden olması gerektiğini söyler. Cin askerleri de Sürhbâd'dan korkup savaşmaya cesaret edemezler. Semendûn cin Hız. Süleymân'dan savaşmak için izin ister. Hız. Süleymân bu duruma çok mutlu olur. Meclisin bu kısmında Semendûn ile Sürhbâd'ın savaşı anlatılmaktadır.

2.2.1.4. Üç Yüz Otuz Dördüncü Meclis

Bu mecliste bir önceki kısmın devamı olarak Sürhbâd ile Semendûn'un savaşı anlatılmaktadır. Mecliste savaş sahnesi ayrıntılarıyla savaş ahengi cin askerinin katıldığı isimleri de dâhil olmak üzere isimlerine varana kadar anlatılmıştır.

Savaş sahnesinden sonra anlatı tekrar Hız. Süleymân'ın Cezire-i Hayl sahrasından getirttiği atların hikâyesine devam etmiştir. Hız. Süleymân bir önceki mecliste danışmanlarının bahsettiği atların özelliklerinden etkilenerek Cezire-i Haylden o atların getirilmesini istemektedir.

Atları getirmek için Hız. Süleymân cinlere emir verir; fakat atlar cinlerden daha hızlı ve daha kabiliyetlidir. Atlar kendilerini koruyan Tavadiyâ'il meleğe niçin kendilerini korumadığını ve cinlere verdiğini sitem ederek isyan ederler. Tavadiyâ'il melek de kendilerini Hız. Süleymân'ın istediğini, gazilerinin savaşta binmesi için istediğini onlara iyi bakılacağı sözünü verir. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında atların insanları tanımadıkları için insanoğlundan korktuklarını, Hız. Süleymân'ın da onları ikna etmeye

çalışması anlatılmaktadır. Atlar, en sonunda insanlara hizmet etmeyi belli şartlar öne sürerek kabul etmişlerdir. Bu bahis de atların detaylıca incelendiği kısımda anlatıldığı için buraya alınmamıştır.

Şeytan, atların Hz. Süleymân'ın eline geçmesini istemediğinden atlara çeşitli fitneler vererek onları aldatmaya çalışmaktadır. Bu kısım da “fitne” maddesinde detaylıca anlatılmıştır. Atlar bahsinden sonra bir başka hikâye olan Hz. Süleymân'ın tavlasına bağlanan hayvanların maceralarına geçilmiştir. Hink İshâk'ın gönderdiği atın tavlada diğer atlardan daha yüksek bir yere bağlanması diğer hayvanlar olan fil, deve, katır, eşek vb. hayvanlar tarafından kışkırtılmış aralarında kimin daha hayırlı olduğunu daha çok insanoğluna faydası olanı bulmaya yönelik bir tartışma başlamıştır. Bu kısımlar hayvanlar bahsinde anlatılmıştır.

2.2.1.5. Üç Yüz Otuz Beşinci Meclis

Bu meclis kendinden önceki dört meclisin özetini içerir ve her bir hikâyenin anlam bütünlüğü içerisinde sonlarını ihtiva etmektedir. Meclisin başlangıcında Hz. Süleymân ve tahtgâhında yer alan insan, cin, hayvan vs. tüm yaratıkların özellikleri ve ne için taahhâta hazır olarak bekledikleri, yani vazifeleri eksiksiz anlatılmaktadır. Bu başlıklardan sonra Cezire-i Hayl'den Melik Dehneş vasıtasıyla getirilen atların halleri tasvir edilmiştir. Meclis Bâyezîd Hân'a duâ ile sonlandırılmaktadır.

2.2.2. Altmış Sekizinci Cilt

2.2.2.1. Üç yüz Otuz Altıncı Meclis

Bu cilt, Hz. Süleymân ile Cezire-i Hayl'deki atların durumu ile başlamaktadır. Hz. Süleymân atlarla çok meşgul olduğu için öğle namazının vaktini kaçırmıştır. Bu duruma çok üzüлüp sinirlenen Hz. Süleymân, bu duruma sebep oldukları için tüm atların ateş ile dağlanmasını emr etmiştir. Allah'a yalvarıp af dileyip tazarrû ve niyâzda bulunmuştur. Allahu Teâlâ da Hz. Süleymân'ın tekrar namazı kılabilmesi için güneşi öğle vaktine geri getirmiş; Süleymân da namazını kılabilmiştir. Hz. Süleymân da buna şükr etmek için büyük bir ziyafet tertip etmiş kurbanlar kestirip tüm mâiyetine yemek vermiştir. Tüm melekler de davette hazır bulunmuştur. Hz. Süleymân dâvette bir hutbe okumuştur. Toplantıda İsrâiloğullarının peygâamberleri ve çeşitli eşraftan kimseler, Hz.

Süleymân'dan bir Kuts-i Mübârek yani kutsal bir mekân yapmasını istemişlerdir. Kurban için gelen misafirler dağıldıktan sonra Hz. Süleymân âlimlerini toplamış, böyle bir mekân için uygun olan yeri bulmalarını ve Beytü'l Makdisin uygun olan o yere yapılmasını emretmiştir.

Mecliste Lokman Hekim yüzyıllarca ömür sürmüş bir danışman olarak anlatılmaktadır. Lokman Hekim uzun ömrü boyunca birçok büyük bina gördüğünü, Şeddad'ın yaptığı binanın yeryüzündeki en büyük yerleşim yeri olduğunu; fakat bu bina yüzünden kendisinin azgınlığa düştüğünü anlatmıştır. Bu yapılan binanın cennetten daha güzel olduğu ve kendisinin de ilah olduğu davasını güderek kulluk imtihanını kaybettiğini anlatır.

Lokman Hekimin anlattığı diğer bina İskender'in yaptığı Sedd-i Yecüc'dür. Hz. Süleymân bu binalar yapılırken Lokman'ın orada olup olmadığını sorar fakat Lokman yapıları görememiştir. Şeddad'ın yaptığı yerin Bağ-ı İrem diye anıldığını ve Ferişteler tarafından göğün 4. Katına çıkarıldığını bildirmektedir. Lokman'ın bu cevaplarından tatmin olmayan Süleymân'a Âsaf, yüzüğün elinde olduğunu; Allah'tan Şeddad'ın ruhunu dileyip Bağ-ı İremi nasıl yaptığını kendisine sormasını nasihat etmiştir. Bunun üzerine Süleymân da Şeddad'ın ruhunu yüzüğü vasıtasıyla davet etmiştir. Şeddad, cehennemde azap içerisinde olduğu için onun ruhuna müvekkel melek olan Aşurnuil melek huzura gelmiştir. Bu melek gayet korkunç görünümlü bir melektir. Hz. Süleymân bu meleğe üç soru sormuştur. Birincisi; Şeddad'ın kimin oğlu olduğu, ikincisi; İrem bağının nerede olduğu, üçüncüsü ise Şeddad'ın ahirete nasıl gittiği ve ne şekilde azap olduğudur. Bu bölümden sonra melek bu sorulara cevap vermektedir.

Üç Yüz otuz altıncı meclis, kendinden sonra anlatılacak meclislerdeki Hikâyelerin özeti gibidir. Diğer meclislerde bahsedilecek olan Rüstem kıssası; Sürhbâd ile Semendûn'un savaşı vb. hikâyelere giriş ve Hikâyelerde geçen kahramanlarla ilgili bilgiler yer almaktadır. İlk hikâye Rüstem kıssası hakkındadır. Hikâyeye göre; Mıknatıs Kalesinde esir olan Rüstem'i Şemail cazu ele geçirmiştir. Zilzal ekber ve yanındakiler 44 pare gemi ile Rüstemden ayrılmışlar Sâm'ı kurtarmak için 44 pare gemi ile Rüstemden ayrılmışlar Sâm'ı kurtarmak için yola çıkmışlardır. Yolculuk esnasında sarsar rüzgârı kuvvetli bir şekilde esmiş gemidekiler 7 gün 7 gece rüzgârın etkisiyle güzergâhtan çıkmış 9. Gün mağrip denizine çekilmişlerdir. Denizde büyük

bir fırtına çıkmış, girdap oluşmuş önüne çıkan her şeyi yok etmiştir. Gemi ehlinin yanında Ahyâşilunpeygâmbir de vardır. Peygâmbir gemi ehline neden bu kadar âh u efgân ettiğini sorduğunda bunun girdaptan kaynaklandığını, bu girdâbın isminin Girdâb-ı Ekber oluşunu ve artık buradan çıkmanın mümkün olmadığından dolayı bu kadar üzüntülü olduklarını belirtirler.

Geminin reisi Zilzâl-i Ekberdir. Gemiye kurtarmak için çeşitli önlemler alır ve askerlerinden üç gün mühlet ister. Üçüncü günün sonunda gemi ehli gerçek girdâb-ı ekberle karşılaşır. Girdâb-ı Ekberin birçok gemi ve canlıyı da silip süpürdüğünü ve beraberinde cesetlerini getirdiğini gören askerler daha da çok korkmuşlardır. Girdaptan kurtulamayacaklarını anlayan gemideki askerler Ahyâşilunpeygâmbirin sözünü tutup girdap suyundan abdest alıp sabahları oruç ve riyâzetle Allah’a tazarrû ve niyazda bulunmuşlardır. Bu niyâzı Tavus-ı Kutsî ve Cebrâil (as) Hz. Süleymân’a iletmışlerdir. Rukâil peri Gevhernigin kalesinden gönüşde gemi ehlini görmüş Ahyâşilunpeygâmbirin yanına gelmiş, Ahyâşilunpeygâmbir bu duruma çok sevinmiş bir mektup yazıp rukail periden bu mektubu Hz. Süleymân’a ilemesini istemiştir.

Bu meclisin devamında Sürhbâd ile Semendûn’un savaş hikâyesi anlatılmaya başlanmıştır. Diğer meclislerde bu savaş hikâyesi anlatılacağından bu bölümde ele alınmaya gerek duyulmamıştır.

2.2.2.2. Üç Yüz Otuz Yedinci Meclis

Meclis bir önceki meclisin bittiği yerden Sürhbâd ile Semendûn’un savaşıyla başlamaktadır. İlk yapılan savaşta, Semendûn cinni Sürhbâd’a galip gelmiştir; fakat Semendûn’un komutanları Sürhbâd’ın karşısında gittikçe zayıflamış, Semendûn zor durumda kalmıştır. Sonunda Sürhbâd tuş olmuş kaçmayı düşünmüş utancından kaçamamıştır. Semendûn, Sürhbâd’ın yaratılışına bakar görür ki kızıl cehennem ateşi gibi alevin içindedir; başından ayağına kadar her yanı ateş içerisinde. Baş doku başlı yılan benzemekte, dördü sağ omuzunda dördü sol omuzunda, ortadaki baş da son derece azametli ejderha başına benzemektedir. Ağzından ateşler saçmakta burnundan dumanlar çıkmaktadır. Elleri adam eline benzer ateşten bir kılıç tutmaktadır. Ayakları geniş ve tırnakları çok uzundur. Sürhbâd’ın bu halini gören Semendûn çok korkmuş ibret alıp Allah’a tevekkül etmiştir; fakat ine de Sürhbâd’a

meydan okuyabilme cesaretini göstermiştir. Semendûn, Sürhbâd'a binbir elindeki silahlarla hamle yapıp vurmak isteyince Sürhbâd, Semendûn'un üzerine çıkmış ağzından çıkardığı ateş ile her tarafı ateşe verip ellerinden bir kısmını yok etmiştir. Semendûn diğer elleri ile Semendûn'a darbe üstüne darbe vurmuş, Sürhbâd da Semendûn ile tekrar karşılaşmaktan çekinir hale gelmiştir. Semendûn bu durumdan faydalanarak Sürhbâd'ın askerlerini kırmaya başlamış, Sürhbâd ise buna karşılık vermiştir. Savaşın sonlarına doğru Semendûn'un askerleri Sürhbâd tarafından o kadar çok katledildi ki askerler daha fazla dayanamayıp savaş alanından kaçtılar. Semendûn da bu durumdan dehşete düşüp askerleri ile birlikte geri çekilmeye başladı. Şam şehrine kendilerini zor attılar. Sürhbâd ise arkalarından yetişip Semendûn'un askerlerinden geride kalanları kırdı geçirdi.

Semendûn'un bu şekilde Şam şehrine çekilmesine çok sevinen Sürhbâd, şeytanla istişare ederek ne yapılması gerektiğini tartışır. Şeytan da bu zaferi nihayetle sonuçlandırmak için savaşa savaşa Süleymân'ın otağına kadar varması gerektiğini, Süleymânlık mührünü ondan alması gerektiğini söyler. Sürhbâd bu sözlere inanıp İblîs'i Süleymân'ın dergâhına casusluk yapması için gönderir kendisi de mührü almak için hazırlık yapar. Hikâye bu kısımdan sonra başka bir anlatı olan Hz. Süleymân'ın Kutsi Mübârek yapmak için araştırmalarına ve Şeddad'ın hikâyesine döner.

Hız. Süleymân, Şeddad'ın ruhuna müvekkel olan meleğe Bağ-ı İrem'in altın ve mücevherleri kalmış mı kaldıysa nerededir? diye sorar. Melek de Bağ-ı İrem'i tafsilâtıyla anlatmaya devam eder. Şeddad'ın zulm ile aldığı cevherlerin hepsi tekrar sahiplerine geri verilmiştir. Bir kısım mallar ise sahibi olmadığından yerinde kalmıştır. Hız. Süleymân Şeddad'ın ruhuna nasıl azab olunduğunu ve nasıl öldüğünü de sormuş melek de nasıl azab olduğunu anlatmaya başlamıştır. Buna göre Şeddad ölürken ölüm meleğinden, bir kez de olsa yaptırdığı kasma girebilmek için yalvarıp yakarmış fakat ölüm meleği bu isteğini reddetmiştir. Şeddad'ın ruhu Nemrud ve Firavun'un yanında onlarla birlikte azab olunmuştur. Şeddadın azabı bunlardan daha fazla olmuştur çünkü onlardan daha fazla zâlimdir. Firavun Şeddad'a göre daha adaletli idi; Şeddad ise dirilerin yanında ölümlere de azab ettiği için cezası daha fazla olmuştur. Hız. Süleymân, müvekkel melekten gerekli bilgileri aldıktan sonra toprağa müvekkel olan meleği, Şeddad'ın durumunu öğrenmek için huzuruna çağırmıştır. Bundan maksadı İrem Bağının tam olarak nerede olduğunu öğrenip burayı bozup içindeki altın ve mücevherleri kendi yaptıracağı mekânakoyamak istemesindendir; fakat dergâhındaki

danışmanları bu duruma karşı çıkmaktadırlar. Şeddad gibi birinin yaptırdığı beytten kalan malların kullanılmasının peygâamberliğe yakışmayacağını belirtmektedirler.

Mecliste bu hikâyenin ardından denizde mahsur kalan askerlerin hikâyeleri anlatılmaya devam edilmiştir. Hz. Süleymân, Ahyâşilun peygâamberin mektubunu okuyup onları kurtarmak için âlimleriyle danışmaya başlarlar. Âsaf, askerleri getirmek için cinleri göndermeyi teklif eder Lokman ise ifrit ve ehremenleri göndermeyi teklif eder. Hz. Süleymân ise “yel”in (rüzgar) onlardan daha kuvvetli olduğunu “yel”in getirebileceğini söyler ve Bad-ı Sarsar rüzgârına emir verir. Hz. Süleymân rüzgârlara müvekkel olan melek Nagmagâil’i çağırır ve gemileri kurtarmasını ister. Rüzgâra müvekkel melek Nagmagâil bâd-ı Sarsar’ın çok soğuk olduğunu gemidekileri donduracağını ikinci olarak çok sert olduğunu ve çok sert eseceğinden gemideki herkesi korkudan öldüreceğini bu yüzden uygun olmadığını belirtir. Hz. Süleymân da Nagmagâil’in kaç türlü yel (Rüzgâr)a hükm ettiğini sormuş. Hz. Süleymân, Nagmagâil’in rüzgârları anlatmasından sonra askerlerin deniz ortasından kurtarılma işine en uygun rüzgârın Rih-i Lâkîh rüzgârının olduğunu belirtmiştir. Nagmagâil de varislerinin Mikâil melek olduğunu o yüzden ona danışmalarının daha uygun olacağını belirtmiştir. Hz. Süleymân, Allah’a tazarrû edip yalvararak Mikâil’i göndermesini istemiş bunun üzerine Mikâil melek gelmiştir. Mikâil melek askerleri kurtarmak için Rih-i Lakîh adlı rüzgârı göndermiştir. Rüzgâr gidip gemide bulunanları kurtarıp gemileriyle birlikte selamete erdirmiştir. Meclisteki diğer bir hikâye de Sâm-süvâr’ın gittiği seferlerde başına gelen bir hâdiseden bahsedilmesidir. Sâm-süvâr dere kenarında bir lahite denk gelir lahitin üzerinde Etrâk-ı Zengî adlı birinin yazısını okumaya çalışır. Yazıda birtakım nasihatler yer almaktadır. Lahitte gergedan-serlerden de bahsedilmektedir. Sâm bunun üzerine bu kavime karşı tedbirli olması gerektiğini anlar. 8 gün boyunca bir tarafı uçurum diğer tarafı deniz olan bir yerde gergedan-serlerle savaşmak için yol giderler. Gergedan-serlerin başında Kantılan adında üç yüz yaşında bir hükümdâr vardır. Dört yüz oğlu ve dört bin dört yüz torunu ile Sâm’a karşı koyar. Çok büyük bir savaş olmuş sonunda “Sâm” galip gelmiştir. Kantılan korkusundan iman getirmiş Süleymân’ın dinine girmiştir.

2.2.2.3. Üç Yüz Otuz Sekizinci Meclis

Bu mecliste bir önceki bölümde anlatılan Sâm-süvâr ile gergedan-serlerin savaşının

sonuçları anlatılmaya devam etmiştir. Sâm-süvâr, gergedan-serlerin melikini kendine râm etmiş ve gergedan-serlerin melikini Hz. Süleymân'ın dinine girmesini sağlamıştır. Sâm gergedan-serlerin melikine, düşmanı olup olmadığını varsa gidip onunla savaşıacağını söylemiş gergedan meliki de bir oğlunun “Ayyuk” kalesinde tutsak olduğunu belirtmiştir. Sâm ise bir hayvanın bile kendi evladını bu kadar özlemesinden etkilenmiş ve kendi evlatlarının yani Rüstem ve Destan'ın hasretleri içine düşmüştür. Süleymân, Sâm'a iletmek üzere bir nağme yazıp üzerine kendi mührünü vurup Âsaf eliyle Acâcil cinnine Sâm'a iletmesi için vermiştir. Nâmede Hindistan fethini bırakıp oğlu Rüstem'in peşine gitmesi yazılıdır. İblîs de Sürhbâd'ın emri ile Hz. Süleymân'ın dergâhına casusluk yapmaya gitmiştir. İblîs ve yanındaki yol arkadaşları türlü türlü kılıklara girebilmektedirler. Hannas “Batlamyûs” kılığına, Vesvas da Âsaf bin Berhiyâ kılığına kendisi de Lokman suretine girerek yola çıkmıştır. Hz. Süleymân'ın askerleri arasında dolanarak bilgi almaya çalışmışlardır. Askerler de yanlarına Hz. Süleymân'ın en yakınındaki isimlerin gelmesinden çok mutlu olup tazim ve tekrîmde bulunmuşlardır. Şeytan askerlere, Cebail'in Hz. Süleymân'a geldiğini; Allah'ın, Süleymân ile Sürhbâd'ın barışmasını istediğini, esir olan Ekvân-ı İfrit ile Salsalı salıvermeleri gerektiğini söylemişlerdir. Askerler de karşılarındakinin aslında şeytan ve avanesi olduklarını bilemedikleri için bu yalana kanmışlar ve iki esiri de salmışlardır. Daha sonra şeytan ve arkadaşları, Semendûn'un otağına gidip onu da aynı şekilde kandırmaya çalışmıştır. Semendûn'a, Süleymân'dan haber getirip Sürhbâd ile Süleymân'ın savaşına Allah'ın izin vermediğini söylemiştir. İblîs'i tanımayan Semendûn bu haberdan dolayı çok gazaba gelip Süleymân'ın nasıl olur da Sürhbâd'dan korktuğuna bir anlam verememiştir. Bu duruma çok sinirlenen Semendûn, işte siz işte Sürhbâd! diyerek savaş alanını terk etmiştir. İblîs bu duruma çok mutlu olmuş, Sürhbâd'a bu durumu anlattığında kahkahalara boğulmuşlardır. Hz. Süleymân'ın yardımcıları, Semendûn'un bu yaptığı davranışını ve İblîsin onu nasıl kandırdığını Hz. Süleymân'a anlattıklarında Hz. Süleymân bu durumdan gazaba gelmiş, Sürhbâd ile tüm avanesini yerle bir edeceğine dair and içmiştir. Hz. Süleymân dergâhını ins, cin hayvanat tüm varlıklar ile doldurup bu canlılarla büyük bir savaşa girmek üzere sözleşmiştir. Meclisin bundan sonraki kısımlarında savaşa girecek hayvanat ve diğer varlıklar başlıklar halinde ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

2.2.2.4. Üç Yüz Otuz Dokuzuncu Meclis

Bu mecliste, Hz. Süleymân'ın Mısır dolaylarından gelen Sürhbâd'a asker çıkararak karşılık vermesiyle başlar. Hz. Süleymân tüm ümmetin yaşayanlarını asker olarak ordusuna almıştır. Savaşa katılacak askerler tafsilatıyla bu mecliste anlatılmıştır. Hazır bulunan askerler başlıkarda şu şekilde geçmektedir:

Der Beyân-ı Hazır Şuden Asker-i SüleymânMahlûkatı Hayvan Der
Beyân-ı ' Asker-i Perriyân
Der Beyân-ı ' Asker-i Cinniyân
' Asker-i Ervâh
' Asker-i Ehremen
Afârit u Gulam
Tâ'ife-i Bahriyân
Hayvânât-ı Kebâr Efiyyât
Murg-ı Hevây
Haşerât-ı Zenbûr u Zübâb

2.2.2.5. Üç Yüz Kırkıncı Meclis

Meclis, Hz. Süleymân'ın bir ismi verilmeyen bir melikzâdenin derdini dinleyip onu Müslüman etmesiyle başlamıştır. Daha sonra Sesendus cinni dergâha girerek, Sürhbâd'ın Şam dolaylarında yaptıklarını bir manzume ile bildirmiştir. Hz. Süleymân imparatorluğundaki tüm canlıların dergâhında hazır bulunmasını ve savaşa gireceklerini duyurmuştur. Cildin devamında tabaka tabaka Hz. Süleymân'ın yanında savaşa girecek bey ve kahramanlar tek tek tanıtılmıştır. Buna göre Hz. Süleymân'ın dergâhında yedi tabaka şeklinde tüm canlılar sıralanmıştır. İnsandan cine, filden sivrisineğe, İlyâs ve Hızır başta olmak üzere tüm peygamberler ve tüm canlılarla birlikte büyük bir ordu kurulmuştur. Hz. Süleymân ve çevresindekileri savaşa yel (rüzgar) götürmektedir. Hz. Süleymân seferde olan Sâm-süvâra da Hint topraklarında kazandığı yerlerin askerleriyle birlikte yanına gelmesini istemektedir Rüstem'in denizin ortasında mahsur kaldığını da mektupta belirtmiştir. Torunu Rüstem'in de yardıma muhtaç olduğunu anlayan Sâm, ne yapacağını bilemez. En sonunda torununu kurtarmaya karar verir. Sâm yola çıktığında torunu Rüstem'in Mıknatıs kalesinde tutsak olduğunu öğrenir, kaleye asker çekip torununu kurtarmak için kalenin pâdişâha Fûrak Şâh'a elçi gönderir.

2.3. ESERİN MUHTEVÂ YAPISI

2.3.1. Dînî Tasavvufî Unsurlar

2.3.1.1. Allah

Süleymân-nâmede Allah ve ulûhiyet kavramı İslami görüşle örtüşerek; gerek bizâtihi Allah kavramı gerekse Allah'ın zatî ve subûtî sıfatları vahdâniyet kavramına uygun bir şekilde işlenmiştir. Allah herşeyi yoktan var etmiştir, onun emriyle her şey bir anda olur. Şeytanın iğvasına düşenler Allah tarafından cezalandırılırlar; Hz. Süleymân'ın yolunda gidenler cennetle mükâfatlandırılırlar. Allah, kâinatı ve sâir mevcudatı yoktan var etmiş, yaratılan her bir varlıktan da kendi dillerince onu anmalarını Allah'ı tesbih etmelerini istemiştir bunun sonucu olarak bu tema yoğun olarak işlenmiş; Allah'ın yanında olanlar ve şeytanın boyunduruğuna girenlerin mücadelesi farklı farklı hikâyelerde anlatılmıştır. Allah ve Allah'ın sıfatlarını müstakil olarak 67.cildin başlangıcında “kulhüva'llâhu ehad” redifli bir manzumede ve ciltlerdeki manzumelerde de görülmektedir. Eserde Allah'ın isimleri ve sıfatları şu şekilde geçmektedir:

Allah, Hudâ, Sâni, Zülcelâl, Sübhân, Hak, Rabb, Yezdân, Gaffâr, Rahman, Perverdigâr, Celâl, Rabbü'l-Âlemîn, Settar, İlâh, Hak, Cemâl, Bârî, Celîl, Kudret, dest-i Kudret vb. ifâdeler kullanılmaktadır.

Hz. Süleymân ve diğer peygâmler ve pâdişâhların da, “zıll-i Mabûd, zıll-i Rahmân, Sâye-i Hak” şeklinde Allah'ın gölgesi anlamında sıfatlandırıldıkları görülmektedir. Allah ile ilgili kavramlar aşağıdaki gibi örneklendirilmiştir:

67. cildin başlangıcında “Kulhüva'llâhu ehad” redifli manzumede “Allah” sıfatlarıyla ve varlık delilleriyle tesbih edilmiştir. Buna aşağıdaki beyitleri örnek olarak vermemiz mümkündür:

Vaşf-ı zât-ı pâk-i Yezdân kulhüva'llâhu ehad⁵
K'ol şifâtın oldı bürhân kulhüva'llâhu ehad

O velem yüled şameddür lem yelid küfven ehad⁶
Hüccetü pes lafz-ı Kur'ân kulhüva'llâhu ehad

⁵ İhlas-1 (De ki: “O, Allah'tır, bir tektir.”).

⁶ İhlas-2/3/4 (Allah sameddir/doğmamış ve doğurmamıştır/ onun hiç bir dengi yoktur).

Ol ciḥāndārı ki yokdur aña hemtā mişli hiç
Ḳādir-i Ḥallāk-ı devrān ḳulhüva'llāhu eḫad

Ol ki virdi āḫir ezel fermān īmān ḥalkına
Budurur tevḳī' (ü) fermān ḳulhüva'llāhu eḫad

Cümle vaḥdāniyyetine şāhid anuñ keşreti
Zikr-i cinn ü cān-ı insān ḳulhüva'llāhu eḫad

Her seḫer tesbīḥ-i bülbül-i lā-yemūt lem-yezel
Her gice evrād-ı bümān ḳulhüva'llāhu eḫad

Bağda ḳumrı virdi budur yā Kerīm-i yā Raḥīm
Ṭağdadur tesbīḥ-i ḥayvān ḳulhüva'llāhu eḫad

Ebr-i nisyān ḳaṭresi olmaz şadef içre durur
Dimeyince ebr-i nīsān ḳulhüva'llāhu eḫad

...
Zıll-i İzīd dāll-i 'Oşmān şāh-ı Sultān Bāyezīd
Didi'se ol milke sultān ḳulhüva'llāhu eḫad⁷

Hükmine fermān olupdur ḥalk-ı 'ālem cüz-i küll
K'ins ü cinne itdi ḥāḳān ḳulhüva'llāhu eḫad

Milk-i Rūm itdi musaḥḫār aña Allāhü's-şamed⁸
Ḥalk-ı 'ālem kıldı fermān ḳulhüva'llāhu eḫad

Çün ğazāba niyyet itdi milk-i efrenc oldı feth
Vird'aña hem feth-i Boğdān ḳulhüva'llāhu eḫad

Genc-i vaḥdet içre zāhid didüğüñce yā cemīl
'Ömrüni eyleye çendān ḳulhüva'llāhu eḫad

Cümle Şāhdan devleti efzūn olupdur bu zamān
Olalı vird İldırım Ḥān ḳulhüva'llāhu eḫad

Anca kim niyyet Tebārek⁹ 'ām-ı Tā-hā¹⁰ okınup
Zikr ide 'irfān-ı vicdān ḳulhüva'llāhu eḫad

Her ḫaṭardan Ḥayy-ı ḥāfız şāh-ı ḫıfzā eyleyü
Dā'im ola vird-i ḥāḳān ḳulhüva'llāhu eḫad

Niçe tebbet¹¹ okıyasın her zamān Firdevsī sen
Okıya iḥlāşla el-ān ḳulhüva'llāhu eḫad (H K, 67/2b)

Görüldüğü gibi “Ḳulhüva'llāhu eḫad” (de ki: O, Allah'tır, bir tektir) ayetiyle Allah'ın vasfı nitelendirilmiş, sıfatlarıyla varlığın delilleri ispatlanmıştır. Manzumede genel olarak Allah'ın bir olduğunun delilleri sıralanmış, İnsan, cin ve diğer varlıkların kendi

⁷ Vezin kusurlu.

⁸ İhlas-2 (Allah sameddir).

⁹ Mülk-1 (Mübarek, hayır ve sahibi).

¹⁰ Tāhā-1 (Tā-hā).

¹¹ Tebbet-1 (Kurudu, hüsrana uğradı).

dilleriyle Allah'ı tesbih etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Allah'ın tesbih edildiği diğer manzum örnekleri şu şekildedir:

“Ey mubaşşır kârgāha dikkat eyle kıl nā-gāh
Şun-ı zāhîr olmağ için gör ne hâlk ider Allāh

Ķādir-i kudret nümādur Şānî Hakk-ı zü'l-Celāl
Hālîk u Allāh u vāhid Lā-ilāhe illal'llāh (H K, 67/37a)

Allah'ın tesbih edildiği diğer bir nazım örneği ise aşağıdaki gibidir:

“Gerçi itdüm ben ziyāde çok hātā
Tevbe itsem ‘avf ider lā-būd-ı Hudā

Var ümîdüm Şāh Süleymān Hazretî
‘Avf idüp cürmüm kıla baña ‘atā(H K, 67/8a)

Eserde Allah'ın tesbih ve tahmid edildiği örnekleri çoğaltmak mümkündür; fakat mensur bölümlerde de Allah'ın zat ve sıfatlarına ilişkin unsurlara sıklıkla başvurulmuştur. Hz. Süleymân ya da Hz. Süleymân'a bağlı melekler Allah'tan dua vasıtasıyla bir takım şeyler istemişler, Allah da bunlara karşılık vermiş ve isteklerini kabul etmiştir. Örneğin Hz. Süleymân, cezire-i hayl sahrasında bulunan atlardan, savaşlarda kullanmak için atlara müvekkel melek vasıtasıyla bir kısmını Allah'tan istemiş; Allah da isteklerini kabul ettiğini bin mikdar kadar atı getirebileceklerini, yine melek vasıtasıyla Hz. Süleymân'a iletmıştır. Bu olay metinde şu şekilde geçmektedir:

“Süleymān Hazreti dönüp müvekkel hayle eyitdi yā müvekkel hayl bu huşuşa sen ne dîrsin ol hayl cinsinden bunda getürmege rızāñ var mı cevāb virdi ki yā Süleymān Hakk Te‘ālā ben kılunı anlaruñ hıfzı için müvekkel itdi ben kemînuñ ne haddi var kim emr-i Yezdān olmayınca cin tã’ifesiñ ol cezîreye iledem velâkin luţf idüp kerem kılup münâ‘cât eyleyüp Hakk Te‘ālādan dile kim bu huşuşda hükm-i Sübhānî nedür bilevüz ve irâdet-i Yezdānî neyse anı edā kılavuz diyicek Süleymān Hazreti sözün müvecceh görüp dahı el götürüp du‘ā eyledi. Ğazîler ğazāya binmek için ol atlardan biñ miqdār at diledi. Allāhu Te‘ālā hâcetiñ kabûl eyledi. Tāvüs- ı Ķudsî gelüp eyitdi ki yā Nebîyu’llāh Hakk Te‘ālā du‘āñı müstecāb itdi...”(HK, 67/41a).

Burada da görüldüğü gibi Allah (cc), Hz. Süleymân'a atları cezire-i hayl sahrasından çıkarıp getirmesi için izin vermektedir.

Yine başka bir anlatıda Hz. Süleymân atların problemleriyle çok ilgilendiği için öğle namazını kaçırmış, Allah'a yalvarıp tazarru etmiş; Allah da duasını kabul edip güneşi tekrar öğle vaktine getirmiş Hz. Süleymân da vaktini geçirmiş olduğu öğle namazını kılabilmiştir. Bu olay eserde şu şekilde geçmektedir:

“Süleymân Hazreti ‘aleyhi’s-selâm pâk şudan âb-dest alup iki rek‘at hâcet namâzın kılup Hakk Te‘âlâya tazarrû‘ eyledi itdûgi cürm ü günâhda ‘avf diledi. Allâhu Te‘âlâ Süleymânun du‘âsın müstecâb idüp müvekkel âftâba emr itdi. gerdün şemsi çeküp öyle yirine getürdiler. Süleymân ile halk-ı ‘âlem güneşi öyle yirinde görüp evvel Âdem âhîr Muhammed geçmiş mürsel peygâm-berler ervâhına şalavât virüp Allâha tekbîr getürdiler. Süleymân Nebî hâzır olan enbiyâ vü etķiyâ ile ‘aleyhime’s-selâm öyle namâzın kıldılar” (HK, 67/82a).

Hız. Süleymân mürsel peygâmberdir ve Allah’ın elçisidir. O’na iman etmek ve yolundan yüz çevirmemek gerekir. Eğer Allah’ın yolundan yüz çevrilirse kendi eliyle kendini helâk etmişlerden olur bu da Allah’ın yoluna zıt hareket etmektir:

“...Süleymân mürsel peygâm-berdür hâķîķat yolında ancılayın âdil-i müstakîm pâdşâh yokdur hâķîķatden tarîķatden ma‘rifetden haberdârdur eğer kim anuñ hizmetinden yüz çevirsem hâķîķat-i Hakk yolundan i‘râz itmiş gibi olurum pes Allâh yolundan her kim i‘râz itse kendü eliyle kendüyi helâk itmişlerden olur nitekim...” (HK, 67/8a).

Allah, yolundan gitmeyen azgınlara zafer vermez, onların önüne birçok engel çıkarmaktadır:

“Hakk Sübhâne veTe‘âlâ her yirde saña zafer virmedi. Zîrâ ki dimişlerdür azğuna zafer yokdur anuñcün Allâhu Te‘âlâ nuşret virmez nitekim...” Allah’ın inâyeti daima Hız. Süleymânve yanındakilerin üzerindedir. Onların yaptıkları her işte Allah’ın yardımı ve koruması açık bir şekilde kendini hissettirir: “...Kahrâm Allâh ‘inâyetinde Süleymân mu‘cizâtında pehlevânımız Sâ-m-süvâr devletinde delîm buncılayın...” (HK, 67/24a)

Hız. Süleymân’a baēlı komutanlar gittikleri seferlerin çoēunu Dâvut şeriatını ve Süleymân’ın peygâmberliğini yaymak için gerçekleştirmişlerdir. Allah’ı bilmeyen kavimleri Allah’ı anlatmışlar gittikleri yerdeki kral ve üst düzey kişilerin Allah’ın dinine girmesi halinde savaşmayı bırakıp dost olmuşlardır. Sâ-m’ın zengibar kalesini fethetmek için yola çıkmasında da bunu görmekteyiz: “...Süleymân Peygâm-bere muṭî‘ olmazsız eğer kim Allâhu Te‘âlânun emrine muṭî‘ oldıñuz ise resûline daēı muṭî‘ ve münķâd oluñ kim ol Süleymânun ceddî Âdemî hâķden ve sizün cedd-i â‘ lâñuzı bād-i pâķden yaradan resûline daēı muṭî‘ oluñ kim...” (HK, 67/77a).

Sâ-m’ın ordularının konakladığı alana yakın bir mağarada Sâ-m’ın komutanlarından Zemzeme-i Ayyâr ata ve analarına tapan bir kavme rast gelmiş. Onları Allah’ın dinine davet etmiş sundukları ikramı da yalnızca kendi dinlerine girerlerse yiyebileceklerini söylemiştir: “Zemzeme-i ‘Ayyâr eyitdi. İy Zengîler fil eti murdârdur yinmez ve hem ata ana kimdür kim anlara ṭaparsuz bizleri yaradan Allâh bir bilün Dâvûd Peygâm-beri

h    res  l bil  n yoksa sizlerle kol sunarlar ...” (HK, 67/26a).

Eserde Allah ile ilgili kalıplaşmış if  deler de sıklıkla ge  mektedir. “Allah buyru  nca” (HK, 67/11b), “Allahu  n emri birle” (HK, 67/20b), “Allah h     i    n” (H K, 67/37a), “Allah   anu  dur” (HK, 67/39a), “Allahdan   or  maz” (HK, 67/57b), “Allah bil  r” (HK,67/58b) vb. if  deler farklı yerlerde zikredilmiştir.

S  leym  n-n  me’nin konusunun dini hik  yeler ve din temalı olması dolayısıyla eserin bir  ok yerinde Allah’a ait kavramlardan bahsedilmektedir. Bunun dışında hitap c  mlesi olarak ya da tazarru ve niyazlarda Ya Rab, Ya Hak ve bazı sıfatlarla Allah’tan bahsedilmektedir.

2.3.1.2. Kutsal Kitaplar

Kutsal (  l  h  ) kitaplar, Allah kelamı olması bakımından aralarında farklılık bulunmamasına ra  men, hacimleri ve hitap etti  i kitlenin b  y  kl      bakımından suh  f ve kitap olarak adlandırılmaktadırlar. Suh  f isl  m literat  r  nde “kutsal metinleri ya da bir   limin bir araya getirilmiş yazılarını, sah  be ve t  bi  n tarafından toplanan erken d  nem hadis metinlerini if  de etmek i  in kullanılmıştır” (Dumlu, 2009: 477-478). Kur’an’da da suh  f kavramına indirildikleri peyg  mberlerin ismi zikredilerek farklı surelerde de  inilmiştir. “ş  phesiz bu h  k  mler   nceki sahifelerde,   br  him ve M  s  ’nın sahifelerinde de vardır”¹², “Yoksa M  s  ’nın ve ahdine vefa g  steren   br  him’in sahifelerinde yazılı olanlar kendisine haber verilmedi mi?”¹³ ayetlerinden de anlaşılaca  ı   zere Allah, kel  mında bazı peyg  mberlere yazılı olarak sahife ya da kitap verdi  ini s  ylemiştir. Kur  nda suh  f anlayışı ve kitaplarla ilgili geniş bir   alışma yapan Altındaş’a g  re; bu s  hifeler isimlerinden de anlaşılaca  ı gibi bu peyg  mberlere verilen kutsal kitaplara işaret etmektedir; yani Kur  n’da kitap, peyg  mberlere izafe edildi  i zaman kendi şeriatlarını i  eren suh  fları if  de etmektedir (Altındaş, 2012: 167)

H  .   dem’den g  n  m  ze gelene kadar insanlık   leminde 4 kitap ve Suh  flar indirilmiştir. S  hifelerin sayısı ile ilgili olarak kaynaklarda yer alan ancak zayıf oldu  u kabul edilen bir riv  yet mevcuttur. Buna g  re Ebu Zer el- Gıfari H  . peyg  mbere ka  

¹² A’la-18/19.

¹³ Necm-35/36.

kitap gönderildiğini sormuş, Hz. peygâmbere 104 cevabını vererek bunlardan 10 sahifenin Âdem', 50 Şit'e, 30 sahifenin İdrîs'e, 10 sahifenin İbrâhime verildiğini ayrıca Tevrat, Zebur ve Kur'an'ın indirildiğini belirtmiştir (Taberî, t.y. 1/312) Bunlar; İncil Hz. İsa'ya, Tevrat Hz. Mûsâ'ya, Zebur Hz. Dâvud'a, Kurân-ı Kerim de Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Alûsi'den aktaran Altındaş'a göre kesin bir delil olmadığı için gönderilen Suhûf sayısının ne olduğu konusunda kesin bir bilgimiz yoktur (Altındaş, 2012: 167).

Süleymân-nâme'de Hz. Süleymân, bir olayla karşılaştığında ya da bir bilgiye başvuracağı zaman yukarıda sayılan peygâmbere kitaplarına zaman zaman başvurmuştur. Eserde en çok Tevrat ve Zebur başvuru kaynağı olarak geçmektedir. Zebûr: "Dâvud peygâmbere indirilen kutsal kitap. Dört büyük kitaptan biridir. bu kutsal kitapta kutsal emirler yerine ilahî ve neşîdeler yer alır. Dâvud peygâmbere bu neşîdeleri okuyunca herkese imana gelirmiş" (Pala, 2004: 489). Tevrat ise dört kutsal kitaptan biri olup Hz. Musaya indirilmiştir: "Dünyânın başlangıcında, Yahûdilerin Mısır'dan çıkıp arz-ı mev'ud (kendilerine va'd edilmiş toprak) olan ken'âna gelişlerine ve Hz. Mûsâ'nın vefâtına dek olan olaylara yer verir (Pala, 2004: 455). Bu iki kitap dışında eserde farklı yerlerde farklı kitapların isimleri de geçmektedir. Bir yerde Hz. İdrîs'in kitabı olarak İdrîs-name'ye başvurulmuş; fakat yapılan araştırmalarda böyle bir kitaba ulaşılamamıştır. Burada, kanaatimizce Hz. İdrîs'e indirilen sahifeleri anlamak daha doğru olacaktır. Bu kitaplarda geçmiş zamanda yaratılan varlıklar; hayvanlar, cin ve periler hakkında yaratılışa dair bilgilere rastlamak, hayvanların bakımıyla ilgili bilgi edinmek mümkündür. Eserde ismi geçen kitaplar ile ilgili bilgiler şu şekildedir:

Hz. Süleymân Kaknûs ile Rahne kuşundan Ed-Dünya bin Dâvud'un Can bin Can kalesine götürülme olayını öğrendikten sonra Mûsâ Peygâmbere inen kitabı açıp parmağını rastgele bir yere getirmiş olayın nasıl sonuçlanacağını kitaptan tasdik etmiştir. Bu inanç halk arasında tefe'ül etmek deyiimiyle karşılanmaktadır. Aydın'a göre "tefe'ül" fal tutmak kelimesiyle birlikte kullanılır ve tanım olarak umumiyetle gelecekle ilgili iyimser beklentileri dile getirmek (Aydın, 1995: 138) anlamlarında kullanılır. İyi niyet falı olarak değerlendirilen tefe'ül kavramı İslam'da caiz görülmüştür. İnsanlar bir olay hakkında kararsızlığa düştüğünde parmağını Kurân'da herhangi bir sureye getirmek suretiyle o surede bahsolunan konuya göre hüküm vermişlerdir. Bunun İslami literatürde Hz. Muhammed zamanında kişi kayıp devesini

bile Kurân'dan bulabilir sözüyle doğrudan ilgisi vardır:

“Hükemā kavlince Sîmurğ-ı Kâf Süleymân nazarında Kaķnûs ile Raķne kuşından haber sorup anlar daķı bu vech ile mâ-vaķ‘â-i takrîr idicek Süleymân Peyğâm-beri Mûsâ Peyğâm-bere münzel olan kitâbı eline alup Cebrâ‘ilîñ nakl-i şaķîhîñ kitâb-ı âķirinde mübârek eliyle raķķama getürmiş idi ki Takdîru‘llâh böyle carî olmuşdur ki kânun-ı evvelüñ altıncı gicesinde Hâveristân Şâhı meliki Ğâbirî Cahı Mağâk ağzından ķulle-i Cibâlde Cānbincāñ ķal‘âsında...” (HK, 67/4b).

Kutsal kitaplardan sadece Hz. Süleymân ve arkadaşları yararlanmamış; Süleymân'ın düşmanı şeytân ve arkadaşları da yararlanmıştır. El-Henc cinninin taraf seçme konusunda kararsızlığa düşmesi olayında Şeytan; Batlamyûs hekim kılığında El-Henc cinninin yanına gelmiş, El-Henc cinni ve yanındakileri kandırmak için Tevrat ve Zebûr'dan ayetler okumuştur.

“...Âşaf bin Berķiyâ gönderdi ve saña nasîhat virmege râzınî ikimüz söyleyüp Tivrâtdan Zebûrdan âyetler okıyup bize¹⁴ ta‘lîm itdüķi bu âyetleri okıyup gözüñüz yumuñ gözüñüz açup kendüñüz El-Henc cinni olduķi arada göresiz andan benden selâm idüp naşîhatüm viresiz eger başında devleti var ise sözüm tuta...” (HK, 67/8b).

Eserde, Melik Ahmer adlı cinnin yüceliķini göstermek için referans kitaplar verilmektedir. Melik Ahmer'i anlayabilmek için ilm-i simyâ ilm-i vefk ya da Şemsü'l-Maarif adlı kitabı bilmek gerektir. Burada “Şemsü'l Maarif” kitabının üzerinde durulması gerekmektedir.

“...El-Henc daķı baķup gördü ki kırķ biñ cin ser-hengleri ile Melik Aķmer gelüp kendüyi tıtdı ğâyet ķorķup berk-i ĥazāñ gibi ditredi zîrâ kim Melik Aķmer seyyâr-i seb‘âya dâķil cinnilerüñ ĥâkim-i meliklerindendür bizüm bu sözümüzi şol kimse añlar ki ‘ilm-i vefķden ve ‘ilm-i simyâdan ĥaberdâr ola ve gümāñı var ise şemsü'l-ma‘ârif kitâbına nażar ide...” (HK, 67/10a).”

Hz. Süleymân hayvanlara müvekkel meleķe kâinatın yaratılışı ile ilgili birtakım sorular sormaktadır. Melek, kitapta öküzüñ Hz. Âdeme yeri sürmesi için gönderilmesinden sonra olan olayları İdrîs-nâme'ye dayandırarak anlatmaktadır. Bu büyük olasılıkla İdrîs Peyğâmber'e ait sahifelerin (Suhûf) bulunduķu kitaptır. Kitapta olaylar şu şekilde geçmektedir:

“...yâ Süleymân İdrîs-nâmede gördüm ki çünki Âdem-i Şafî ‘aleyhi's- selâm yire indi Cebrâ‘il ‘aleyhi's-selâm bir çift öküz getürdi tâ kim Âdem egin¹⁵ aña meger kim ol zirâ‘at yirinde Âdem-i Şafî baķ

¹⁴ bize: -H.

¹⁵ Âdem egin: -H.

çubuğun dikmiş idi. Öküz dönüm ucına çıkup üzüm ağacın görüp şundi çekdi ağzı ile deveğin kıopardı...”(HK, 67/62b).”

2.3.1.3. Âyet ve Hadîsler

Eserde geçen olaylardan hareketle hikâyelerle bağlantılı birçok ayet ve hadis iktibas edilmiştir. Söz konusu ayet ve hadisler anlatılan hikâyenin ana temasıyla örtüşmekte, anlatıyı daha inandırıcı ve canlı kılması bakımından önem arz etmektedir. Yazar, delil kılacağı ayet ve hadisleri, kavlü Te‘ala (Allah der ki) şeklinde bir açıklama cümlesinden sonra eklemiştir; hadisleri de doğrudan hadis başlığından sonra vermiştir. Tahkiyeye canlılık katan unsurlardan birisi de darb-ı mesellerdir. Eserde Darb-ı meseller de tıpkı ayet ve hadislerde olduğu şekliyle yazılmıştır. Eserdeki ayet ve hadisler kullanıldıkları yerlerde dipnotlarda açıklandığından buraya tekrar alınmamıştır.

2.3.1.4. Peygâmbler

Peygâmbler, Allah’tan insanlara ilahî mesaj getiren kişidir. Kur’an’da peygâmbler için haber getiren anlamında “nebi”, elçi anlamında “rasûl” ifâdeleri geçer (Karadaş, 2013: 13). İslam Ansiklopedisinin ilgili başlığında da peygâmbler “Allah’tan vahiy yoluyla aldığı bilgi ve emirleri tebliğ etmek, muhataplarını hak dine çağırmakla görevlendirilen yüksek vasıflı kimse” (Yavuz, 2007:257) şeklinde tarif edilmektedir. Kurân’da peygâmblerin sayısı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Allah, Kurân’da “Ant olsun ki, senden önce de biz peygâmbler gönderdik. Onlardan bir kısmının hikâyesini sana anlattık bir kısmınınkini ise anlatmadık” (El-Mü’min 40/78) mealindeki ayette tüm peygâmblerin bize bildirilmediğini söylemektedir. Çeşitli kaynaklarda, kâinatta bir rivâyete göre 124 bin bir rivâyete göre 224 bin peygâmbler olduğundan bahsedilmektedir. “Eshab-ı kiramdan Ebû Zer Gıfârî der ki: Yâ Resûlu’llâh! nebilerin sayısı, kaçtır diye sordum. (Peygâmbler de) Yüz yirmi dört bindir buyurdu” (Köksal, 2004:9). “Resûlullâh efendimiz, bir rivâyette kendisinden evvel gelip geçmiş olan Peygâmblerin sayısının 124 bin olduğunu; diğer bir rivâyette ise 224 bine ulaştığını bildirmiştir” (Ateş ve Dikmen, 1981: 35). Kurânda ismi geçen peygâmbler 25 tanedir. İslami fıkıh açısından, diğer peygâmbleri isim olarak Allah’ın bize bildirdiğinden başka bilebilmemiz mümkün değildir. “Kurân’da sadece 25 peygâmberin adı geçer. Bunların 18’i el-En’am suresi 6/83-86. ayetlerinde,

diğerleri ise çeşitli surelerde geçer” (Karadaş,2007: 14). Kur’ân’ı Kerîm’de isimleri anılan ve kıssaları az veya çok anlatılan peygâmbler de vardır; isimleri anılmayan ve kıssaları anlatılmayan peygâmbler de vardır. Bu husus, “And olsun ki: Senden önce de, birçok Resuller gönderdik. Onların içinden, sana kıssalarını anlattıklarımız da vardır, sana bildirmediğimiz de vardır”¹⁶ şeklinde açıklanır.Buna göre Kurân’da ismi geçen peygâmbler geliş sırasına göre şu şekildedir:

- 1-Âdem Aleyhisselam
- 2- İdrîs Aleyhisselam
- 3- Nuh Aleyhisselam
- 4- Hûd Aleyhisselam
- 5- Sâlih Aleyhisselam
- 6- İbrâhim Aleyhisselam
- 7- İsmâil Aleyhisselam
- 8- İshâk Aleyhisselam
- 9- Lût Aleyhisselam
- 10- Yâkub Aleyhisselam
- 11- Yûsuf Aleyhisselam
- 12- Eyyub Aleyhisselam
- 13- Zülkifl Aleyhisselam
- 14- Şuayb Aleyhisselam
- 15-Mûsâ Aleyhisselam
- 16-Hârûn Aleyhisselam
- 17- İlyâs Aleyhisselam
- 18- Elyesa Aleyhisselam
- 19- Yûnus Aleyhisselam
- 20- Dâvud Aleyhisselam
- 21- Süleymân Aleyhisselam
- 22- Lukman Aleyhisselam
- 23- Uzeyr Aleyhisselam
- 24- Zülkarneyn Aleyhisselam
- 25- Zekeriya Aleyhisselam

¹⁶ El-mü’min 78

26- Yahya Aleyhisselam

27- İsa Aleyhisselam

28- Muhammed Aleyhisselam (Köksal, 2004: I/11).

Bu peygâmblerden Lokman, Zülkarneyn ve Üzeyir aleyhisselamlar konusunda peygâmbler mi veli mi? oldukları konusunda çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Süleymân-nâme’de de bu üç kişi, peygâmbler olarak değil Hz. Süleymân’ın yardımcıları ve danışmanları olarak geçmektedir¹⁷.

Süleymân-nâme’de; Kurân’da bulunan ve mürsel peygâmblerlerden olan Hz. Süleymân’ın hayatı destâni ve efsânevi bir şekilde anlatılmaktadır. Hz. Süleymân’ın yanı sıra babası Dâvud, atası İbrâhim ve Kurânda geçen mürsel peygâmbler ve nebîlerden kısmen de olsa bahsedilmektedir. İsmi geçen peygâmbler Hz. Süleymân’ın başından geçen hâdiselere paralel olarak kendilerine has özellikleri ile eserde geçmektedir. Örneğin İdrîs peygâmberden kitabı ve ilmi vesilesiyle; Dâvud’dan şeriatı ve kural koyucu özelliği sebebiyle bahsedilmektedir. Bunun dışında bir takım peygâmbler var ki bunların isimlerinin kaynağı sorgulanması gereken bir sorundur. Örneğin yazar, Kaz peygâmbler, Evyâserpeygâmbler vs. gibi peygâmblerin de Hz. Süleymân’ın meclisinde hazır bulunduğu bahsetmektedir. Bu peygâmblerin varlığı ya da hangi kaynaklardan alınmış olabileceği ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır; fakat islami literatür açısından değerlendirildiğinde Kurân ve hadislerde bu isimlerin geçmediğini görürüz. Bu isimlerin İbraniceden gelmiş olabileceği ya da yazarın muhayyilesinin ürünü olması da muhtemeldir. Aşağıda eserde geçen peygâmbler isimleri şu şekildedir:

2.3.1.4.1. Hz. Süleymân

Hz. Süleymân, Hz. Dâvud’un oğludur. Süleymân Aleyhisselâm’a; babası Dâvud’un vefâtından sonra, krallıkla birlikte, peygâmberlik de verildi (Köksal, 2004:205). Kurân’da onun için “Dâvud’a Süleymân’ı bağışladı¹⁸” ayeti vardır. On iki yaşındayken babası yerine tahta geçmiştir. Hem pâdişâh hem peygâmberdir. Geçimini devlet hazinesinden değil, ördüğü zembiller sayesinde kazanırmış. Babasının vefâtından sonra ve onun vasiyeti üzerine Kudüs’teki yarım kalmış olan Mescid-i Aksâ’yı inşa

¹⁷ Bk. Hz. Süleymanın yardımcıları danışman ve hekimler syf. 57.

¹⁸ el-İsrâ 17/55.

başladı [...]rivâyete göre bu binaların yapımında cinleri çalıştırmıştır (Pala, 2004: 411). Hz. Süleymân ile ilgili sözlü ve yazılı kültürde anlatılan birçok kıssa vardır. Levent'in kıssalar bölümünde Süleymân ile ilgili maddesinde edebiyatta ve esatirde anlatılan hikâyeleri “Yüzük”, “Karınca”, “Cinler”, “Belkıs ve Hüdhüd” (Levend, 1984: 120) başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre:

Yüzük, taş kibri-i Ahmerden olan ve üzerinde Allah'ın ismi yazılı olan yüzüğü sayesinde Hz. Süleymân'a ins, cin, hayvanat tüm canlılar itaat etmişlerdir. Bir gün Süleymân abdest almaya giderken yüzüğü karısına vermiş bir dev de Hz. Süleymân'ın kılığına girerek yüzüğü karısından almış Hz. Süleymân da bundan dolayı tahtını kaybetmiş yüzüğü tekrar kazanana kadar da yönetimi kaybetmiş çok müşkilat çekmiştir. Pala ise “yüzüğün üzerinde ism-i azam yazılı olduğunu abdest-haneye girdiğinde de ya hanımına ya da Âsaf adlı yardımcısına verdiğinden...” (Pala, 2004:411) bahsetmektedir. Karadağ ise Hz Süleymân'ın Allah'ın gazabına uğrayıp tahtını kaybetmesinin mümkün olmadığı “Bazı tarih kitaplarında Hz. Süleymân'ın Allah'ın gazabına uğradığı ceza olarak tahtını şeytanın ele geçirdiği Sâd suresi 38/34¹⁹. ayetlerle irtibatlandırılmaktadır. Hâlbuki ayyette iddia edilen hususun desteklenecek zahiri bir anlam olmadığı belirtilmektedir çünkü tahkik ehli âlimlerin de yorumları doğrultusunda Hz. Süleymân'ın başına gelenlerin Allah'ın onu sınamasından başka bir şey olmadığı...” (Karadağ, 2013: 109) şeklinde konuyu değerlendirmiş ve bu durumun esatirel anlatıdan öte bir gerçekliğinin olmadığını belirtmiştir.

Karınca, Levend'in yukarıda ismi verilen başlıklarından birisi de karınca ile ilgili olanıdır. Buna göre; Süleymân, gazaya giderken bir dereye uğramış. Orada karıncaların yuvasından geçerken karıncaların beyinin karıncaları Süleymân'ın askerlerinin kendilerine vereceği zarardan endişe edip uyarması üzerine Süleymân ile karınca beyinin konuşmalarından bahsedilmiştir. Karınca beyi Süleymân'a bir çekirge butu vermiş Hz. Süleymân da beyden birçok nasihat almıştır. Karıncanın verdiği buta Süleymân dua okumuş ve but bereketlenmiş tüm askerlere yediği halde bitirememişlerdir (Levend, 1984: 122).

Hüdhüd ve Belkıs; Hz. Süleymân'ın Hüdhüd adlı bir kuşu varmış. Bu kuş çok uzaklardaki şeyleri görebilir, uçsuz bucaksız çöllerde suyun yerini havadan tespit

¹⁹ Biz Süleyman'ı ağır bir imtihana tabi tuttuk, gücünü elinden aldık ve tahtında onu sanki bir ceset haline getirdik. O, Rabbine yöneldi dua ve niyazda bulundu ve yeniden eski gücüne kavuştu.

edebilirmiş (Pala, 2004: 412). Bir gün Süleymân, Hüdühüd'ü aramış bulmayınca hiddetlenmiştir. Bu olay çeşitli kaynaklarda “Hüdühüd hz. Süleymân'a sebeden doğru bir haber getirdiğini; Sebe'de Belkıs isimli bir kadın hükümdâr'ın bulunduğu ve tahtının aynı Süleymân'ın gibi büyük olduğundan bilgi vermiştir.”(Köksal, 2004: 219; Pala, 2004: 412; Tökel, 2000: 298; Levend, 1984: 122). Hz. Süleymân'ın hakkında anlatılan kıssalar yukarıda örnek olarak verilen başlıklarla sınırlı değildir. Diğer mevzuular eserin inceleme kısmında irtibatlı olan başlıkla birlikte verilecektir.

Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâmesi, Hz. Süleymân'ın başından geçen olayların anlatıldığı tarihi efsanevi bir siyer mahiyetindedir. Bu sebeple eserin kahramanı olan Hz. Süleymân tüm olay ve hâdiselerde geçmektedir. Hz. Süleymân hem melik hem peygâmberdir. Kâinatta adaleti, yüzüğü ve tahtıyla bilinir. Tahtgahında tüm canlılara yer verilmiş tüm canlılar barış içinde birbirleriyle yaşamışlardır. İns, cin hayvanat, peri, dev tüm bu canlılarla birlikte istişare etmiş alınan kararlara da harfiyen uymuştur. Peygâmbere bahsinin kaynak kısmında da verildiği şekliyle eserin kahramanı olan Süleymân tarihi ve esatiri anlatılanlara paralel olarak eserde işlenmiştir. Yüzüğü, tahtı, vd. anlatılan kıssalarla yazarın kahraman olarak aldığı Süleymân'ın başından geçen olaylar kısmen de olsa aynı özellikler göstermektedir. Buradan çıkan sonuca göre yazarın eserini oluştururken tarihi kaynaklardan yararlandığı, özellikle Taberî tarihi vb. kaynakları sıklıkla kullandığı yorumunu çıkarmamız mümkündür. Aşağıda Hz. Süleymân'ın eserimizde geçtiği kısımlar ve ne şekilde geçtiği ile ilgili örnekler verilmiştir:

Hz Süleymân ile Şeytan arasında eser boyunca büyük bir mücadele söz konusudur. Şeytan, yandaşları komutan Sürhbâd ve onun yardımcıları ile Süleymân'a zorluk çıkarmış; Hz. Süleymân'ın tahtında hak iddia etmişlerdir. Süleymân'ın düşmanı Sürhbâd'ın yardımcılarından El Henc cinni Süleymân'ın aslında hak peygâmbere olduğunu tahrir etmiştir. Örnekte bu durum şu şekilde ele alınmıştır:

“...Süleymân mürsel peygâm-berdür haqîkat yolında ancılâyin âdil-i müstaķim pādşâh yokdur haqîkatden tarîkatden ma'rifetden haberdârdur eğer kim anuñ hizmetinden yüz çevirsem haqîkat-i Haqk yolından i'râz itmiş gibi olurum pes Allâh yolından her kim i'râz itse kendü eliyle kendüyi helâk itmişlerden olur...” (HK, 67/8a).

Sürhbâd ile Süleymân'ın komutanlarından Semendûn cinnin Mısır şehri dolaylarında halkı Sürhbâddan korumak için yaptıkları savaşta, Semendûn'un elçisi Sesendus cinni,

Sürhbâda hak yoluna girmesi teklifiylegittiğinde meliki Süleymânı (a.s) şu şekilde tavsif etmiştir:

“Hükemâ kavlince Sesendüs cinnî Sürhbâd cinnînüñ ol ‘Aduvv-ı sünnînüñ lâf-ı güzâfın kim işitdi dönüp naşihat kılup eyitdi yâ Sürhbâd iken dağı kendüñ görme urma lâfı ziyâde ol Dāvūd oğlu Süleymân didüğüñ hem nebiyu’llâh ve hem cihân halkına pādşâhdur. İns ü cin melikleri dīv ü ‘ifrît ser-hengleri senden ğayrısı aña fermân-berdür vuhûş u tıyûr hükmine çâkerdür” (HK, 67/48b).

Hikâyenin genelinde ve yaptığımız incelemenin sâir kısımlarında Hz. Süleymân’ın genel özellikleri ve hakkında anlatılan kıssaların eserde nasıl geçtiğiyle ilgili diğer başlıklarda yeterince bilgi verilmiştir. Eserde anlatılan diğer peygâamberler ise şunlardır:

2.3.1.4.2. İdrîs Peygâamber

İdrîs, Hz. Şit’in torunlarındanır. Şeceresi, beş nesilde Hz. Şit’e dayanır. Hz. İdrîs’e otuz sayfalık bir Suhûf indirilmiş, o da bu Suhûftaki hakikatları okuyup anlatarak kavmini hakka ve hidayete davet etmiştir. Fakat insanların çoğu onu dinlememiş, ancak pek az kimse iman ve itaat etmiştir (Ateş ve Dikmen, 1981: 1/129).

İdrîs Aleyhisselâm; Âdem Aleyhisselâmdan sonra, kalemle ilk kez yazı yazan, ilk kez yıldızlar ve hisab ilmini gözden geçiren zât idi. Geçmiş devirlerin bütün ilimleri kendisinde toplanmıştı (Köksal, 2004: 79-80).

Karadağ İdrîs’in yaşı ile ilgili olarak; “Üç yüz yıl yaşadıktan sonra göğe yükseltildiği de iddia edilir ve buna delil olarak Meryem suresi 19/57²⁰ ayeti gösterilir” (Karadağ, 2013: 55).

Eserde de İdrîs Peygâamber’den kendisine has olan ilmi ve kitapları konu edilmekte, kaynaklarla paralel olarak eserde simya ve cifr ilmine hâkim olmasından dolayı bahsedilmektedir. Lokman Hekim, Şehzâde Ferrûh’un katli olayında suçluları yakalamak için eline usturlab almış İdrîs peygâamberin ilm-i simya bilgisine göre suçluyu bulmuştur:

²⁰ Onu yüce bir makama yükselttik.

“...şehzâdenün cismine cânına te’sîr kılup helâk itmiş andan reml çizdi ve cifr dağı çizdi ve ilm-i cifr ve ‘ilm-i Danyâl ki ‘ilm-i İdrîsdür pes ‘ilm kuvveti ile bildi ki Şâm sultânı ‘Amalıka meliki Sührâb Şâhuñ şehzâdesi ‘âşık olup Fîsâgûras Hâkîm ‘ilm-i simyâ kuvveti ile cinler da’vet idüp bir gicenüñ içinde kız ile şehzâdeyi bir yire getirüp buluşdurmuş ikisi dağı helâk olup cinler ile ikisini dağı maâmlu maâmina göndermiş pes bu nesneyi bilüp Süleymân Hâzretine takrîr eyledi...” (HK, 67/12a).

Yukarıda, metinden örnek olarak alınan bölümde İdrîs Peygâmbere yanında Danyâl peygâmbere de ilmi ile ilgili bilgiler mevcuttur. Ölen kişilerin katillerini bulmak için İdrîs ve Danyâl peygâmbere ilmine başvurulmuştur. Danyâl (as) peygâmbere olup olmadığı konusunda ve yaşayıp yaşamadığı konusunda çelişkiler olan bir kahramandır. Pala, “İsrailoğulları peygâmberelerinden olduğu rivâyet edilen Danyâl” Hirakleyn oğlu olduğunu ve Bahtunnasr’ın kudüsü fethettiği sıralarda Hz. Üzeyirle onun da birlikte olduğunu belirtmiştir (Pala, 2004: 105). Rivâyete göre hayatı babilde geçmiş Hz. Âdem’in hikmeti sakladığı kuyudan Danyâlın çıkardığı ve o yüzden edebiyatta hikmetin sembolü ve remil ilmini onun bulduğu söylenmektedir. Kaynakların ortaklaşa rivâyetlerine göre Danyâl, İsrailoğullarının peygâmberelerinden biridir. Danyâl hakkında geniş bilgi Kitab-ı Mukaddes’in kendi adına nisbet edilen Daniel kitabında bulunmaktadır (Tökel, 2000: 291). Taradığımız peygâmbere tarih kitaplarında da Danyâl ile ilgili bir bilgiye rastlamamış olmamız Danyâl’in efsanevi bir kahraman olarak bulunması tezinin daha doğru olacağı yönündedir. Eserimizde de Danyâl peygâmbere’den simya ilmini bulması yönüyle bahsedilmiştir.

Hızır ve İlyâs aleyhisselam, peygâmbere mi yoksa evliyâdan mı oldukları konusunda haklarında kesinlik bulunmayan zatlardandır.

Hızır, Âb-ı hayatı içip ölmezliğe kavuşan kişi. Peygâmbere veya velî olduğu hususunda rivâyetler vardır. Halk inanışında büyük bir yer edinmiş olup Kur’ân-ı Kerîm’de Musâ peygâmbere ile olan macerası anlatılır (Kehf/59-81) (Pala, 2004: 204). Ebû Hureyre’den rivâyet olunduğuna göre, peygâmbereimiz, Hz. Hızır’a “Hızır” denmesinin sebebini izah ederken, “Hızır, otsuz kuru bir yere otururdu da ansızın o otsuz yer yeşillenerek peşisıra dalgalanırdı” buyurmuştur (Dikmen ve Ateş, 1981: 442).

Benî İsraildendir. Peygâmbere olduğu rivâyet edilmektedir. Adında da ihtilaf vardır.

Bir rivâyete göre Nuh'un torunlarından olup adı Bilya veya İlya'dır. Ab-ı hayatı içmiş ve ebedi hayata mazhar olmuştur (Levend, 1984:119).

Allah ona kimya ilmini öğretmiştir. Ledün ilmine sahiptir. İhtiyaç sahiplerinin işini görüp, isteklerini gidermeyi üzerine alır. Öldükten sonra onun ruhuna; insan şeklinde görünmek ve kıyamete kadar yardım isteyen Müslümanlara yardım etmek, ilim öğrenmek ve öğretmek özellikleri verilmiştir.

Dikmen ve Ateş "Hızır"ın peygâmbere olduklarını savunmaktadırlar. Onlar bu tezlerinde ulemânın çoğunu görüşlerine kaynak olarak göstermektedirler. Kehf suresinde geçen "Hızır" kıssasındaki çok cihetlerin onun peygâmbereğine delalet ettiğini belirtmişlerdir (Dikmen ve Ateş, 1981: 442). Fakat bu konuda ismi geçen iki yazar bilimsel olarak net bir bilgi ortaya koyamamışlar görüşlerini ortak kabule dayandırmışlardır. Bu sebeple Hızırın peygâmbereği ile ilgili kesin bir bilgide bulunmanın yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Türk mitolojisinde de Hızır kavramından söz edilmektedir. Efsanelere göre, karanlık dünyadaki "Dirilik Suyu"ndan içip daimî yaşayan ve ölüp-dirilebilen doğayı sembolize ederek ebediyetin göstergesiyle çevrilen mitolojik varlık. Orta Asya Türkleri ona "kıdır" derler (Beydilli, 2004:238).

Hızır'dan kaynaklar daha çok Hz. Mûsâ'nın yanında olması dolayısıyla bahsetmektedirler. Hızırdan genel olarak bastığı yerlerin yeşil olması, Hz. Mûsâ ile olan arkadaşlığı, âb-ı hayat ve zulûmat imajları ile bahsedilmektedir.

2.3.1.4.3. İlyâs Peygâmbere

Baalbek'de yaşayan İsrailoğullarına peygâmbere olarak gönderilmiş olup Hz. Mûsâ'nın hizmetini yürüten Yuşâ b. Nûn'un torunu (Karadaş,2013:102) olarak belirtilmektedir. Pala da İlyâs'ı peygâmbere olarak nitelendirmiştir: "İlyâspeygâmbere, İsrailoğullarına gönderilmiştir. Kavmi, Ba'l adındaki puta tapanİlyâspeygâmbere, onları Allah'a ibâdete çağırırsa da yüz döndürdüler" (Pala, 2004: 230).

İlyâs kavminin tekrar delalete düştüğünü görünce şehirden çıktı. Allah'a dua etti. Allah da (Filan şehre git, filan günde ne görürsen onun üstüne bin, korkma) diye emretti. İlyâs, emrolunan yere vardı. Ateşten bir at gördü. Ona bindi ve gözden kayboldu. Allah onu melekler makamına yükseltti ve kıyamete kadar ömür vererek denizler üstüne

musallat eyledi (Levend, 1984: 123).

Hız. İlyâs kaynaklarda Hızır ile dost olarak anılmaktadır. Hızır ile her yıl görüşürler ve birlikte Hacca giderlermiş. Hızır ile İlyâsın her yıl buluştukları Hızır-İlyâs'tan bozma olarak bugün Hıdırellez denildiğine dair çeşitli rivâyetler anlatılmaktadır. Beydilli de Türk mitolojisi ile ilgili hazırladığı çalışmasında Hıdırellezin bir Türk inancında baharın gelişini kutlamak amacıyla oluşturulmuş bir kült inanış olarak değerlendirmektedir (Beydilli, 2004: 242).

Süleymân-nâme'de bu iki kişiden peygâmbere olarak bahsedilmektedir. Eserde Hızır ile İlyâs; diğer evliyâ ve etkîyâ ile birlikte Ferrûh ile Hümâ'nın kabri başında hazır bulunmuşlar ve onları kimin öldürdüğünü öğrenmek için Allah'a dua etmişler tazarrû ve niyâzda bulunmuşlardır:

“...Hükemâ kavline çünkü ale's-şabâh oldu on iki biñ mu'cizâtı zâhir olmuş enbiyâ birle ve on iki biñ vilâyete kadem başmış evliyâ ile ve kuṭbü'l aṭṭâb ile üçler ile yediler ile Hızır Peygâm-berle ve İlyâs Peygâm-berle cem'î vüzerâ vü ümerâ ile ve hükemâ vü 'ulemâ ile şehzâdeniñ kabri üzerine varup pāk şudan âb-dest alup iki rek'at hâcet namâzın kılup Hızır Peygâm-ber mü'ezzinlik idüp Süleymân Peygâm-ber hâzrete imâmlık idüp namâzdan niyâzdan fâriğ olup el götürüp şehzâdenüñ hayâtı için du'â diledi...” (HK, 67/14a).

2.3.1.4.4. Dâvud Peygâmbere

İsrailoğulları'na peygâmbere olarak gönderilen Dâvud aynı zamanda hükümdardır. İsrailoğulları'na Amalikalılardan Calut isminde zâlim bir düşman musallat olur. Ve onlar için kutsal olan tabutu ele geçirir. İşmoil Peygâmbere'den Allah'a kendileri için iyi bir kumandan göndermesi için dua etmesini isterler. İşmoil, onlara Talut isminde fakir bir adamı önerir. Talut, asil değildir ve fakirdir. Bu yüzden itiraz ederler. Düşmanın tabutu Talut'un evine bırakması üzerine onun hükümdârlığını kabul etmek zorunda kalırlar. Talut İsrailoğulları'nı savaşa hazırlar. Ordusunu denemek için bir nehrin kenarına geleceklerini bu nehirden su içenin kendisinden olmadığını, savaşa götürmeyeceğini söyler. Ordunun büyük bir kısmı nehrin suyundan kana kana içer. Talut içinde Davut'un da bulunduğu az bir askerle nehrin karşısına geçer. Calut'un ordusu çok kalabalıktır. Calut, önce askerlerin hepsini tehlikeye atmakta kendisi ile birinin dövüşmesini teklif eder. Dövüşü kazanan savaş da kazanacaktır. Bütün askerlerin Calut'la karşılaşmaktan korktuğunu gören küçük Dâvud, dövüşmek için

meydana çıkar. Dâvud çok iyi sapan kullanır. Bir taş olarak Calut'un alnına atar. Calut sersemleyip yere düşünce kılıcı ile onu öldürür. Bundan sonra İsrailoğulları Filistintopraklarını ele geçirerek bağımsızlıklarını kazanırlar (Dikmen, 2003: 390-396).

Allah, Davut peygâmbere öyle güzel bir ses vermişti ki ne ondan evvel ne ondan sonra hiç kimse böyle bir sese malik olmamıştır. Zebur'u okuduğu zaman bütün kuşlar üstüne yığılırdı. Dağlar da yankılanırdı (Levend, 1984: 120).

Eserde birçok yerde iktibas olarak Dâvut peygâmbere bahsedilmiştir. Davut peygâmbere, şeriât-ı Dâvud, ilm-i Dâvud vb. şeklinde kanun ve ilmi vesilesi ile bahsedilmektedir. Aşağıdaki kısımda Dâvud Peygâmbere'in Fîsagûras hâkime isim koyma mevzusu anlatılmıştır. Fîsagûras (Pisagor) hekim kendinin ne kadar şerefli olduğunu anlatırken ismini Dâvud'un koyduğundan bahsetmektedir:

“Hâzreti Dâvûd ol tevhîd okıyup div ü şeytân boynın tîğ-i tevhîd ile tokıyup ‘ilmüme tahsîn nazmuma âferin kılup benüm adımı Fîşâgûras tevhîd kodı imdi yâ nebîyu’llâh ben bilürem ki sen haq mürsel peygâmbersin ammâ ki bu nesneye ikdâm itdügüm oldur ki izn-i Yezdânî hükmi Sübhânî mu‘cize- i Süleymânî birle benüm şağımda şolumda hayrum şerrüm yazan Kirâmen Kâtibîn şehadet kıla” (HK, 67/20a).

2.3.1.4.5. İbrâhîm ve İsmâîl Peygâmbere

Hiz. İbrâhîm, Irak'ın eski şehirlerinden Babil'de dünyaya geldi. Babasının ismi Kur'an'da Âzer diye geçer (Karadaş, 2013: 66).

Hiz. İbrâhîm, olgunluk çağına (rüşd) eriştiği zaman Cebrâîl aracılığı ile peygâmbere olduğu kendisine bildirildi, göklerin ve yerin hakikati öğretildi (Karadaş, 2013: 67).

İbrâhîm peygâmbere, sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemezmiş. Misafir olunca da her şey bereketlenir ve bollaşmış. Bu nedenle onun adı bereket ile anılır (Pala, 2004: 225).

Hakkında efsanevî birçok bilgi mevcuttur. Göklerin ona açılması, arşı görmesi, arzın tabakalarını seyretmesi, günâh işleyenlere beddua etmesi vs. bunlardandır. Ka'be'de “Makam-ı ibrahîm” adlı bir yer vardır (Pala, 2004: 226).

İbrâhim, oğlu İsmâil ile birlikte Kâ'be'yi bina ettiler. O zaman İbrâhim: (Bizim zürriyetimizden bir ümmet getir ki Müslüman olanlardan ve emirlerine itaat edenlerden olsun. Ve benim neslimden bir peygâamber gönder; onlara senin kitabını ve hikmetini öğretsin ve onları günâhtan temizleyip paketsin; cehâletten kurtarsın) diye Allah'a dua etti. İşte Muhammet, İbrâhim'in istediği peygamberdir (Levend, 1984: 111).

İsmâil ise Hz. İbrâhim'in ilk oğludur. Kaynakların bildirdiğine göre çocuğu olmayan Sare, kendi cariyesi iken Hacer'i kocasına hediye etti. Onun çocuk doğurmasını kıskanması üzerine Hz. İbrâhim, İsmâil daha emzikte iken annesi ile birlikte Allah'ın emri doğrultusunda bugünkü Mekke'ye yerleştirdi...(Karadaş, 2013: 78).

İsmâil, babasının şeriatıyla amel eden bir peygâamber idi. Yemen'de Amelika kavmine peygâamber oldu. 137 yıl ömür sürdü... Edebiyatta daha çok Ka'be, Kurban ve Zemzem dolayısıyla telmih yapılarak anılır. Sevgilinin gözü için benzetmelerde kullanılır (Pala, 2004: 238).

İbrâhim Peygâamber, Allah'tan bir oğlan çocuk istedi. Ve (eğer bana bir oğlan verersen onu senin aşkına Kurban edeyim) dedi. Allah İsmâil'i verdi. Büyüyünce İbrâhim nezrini unuttu. Bir gece rüyasında İbrâhim'e (Yâ İbrâhim! Allah'a ettiğin ahdi yerine getir) denildi. İbrâhim oğlunu alıp dağa çıktı. Dağ titredi. Nihayet İbrâhim, İsmâil'i yatırdı. Kurban etmek için ağlaya ağlaya bıçağı boğazına bastırdı. Bıçak derhal tersine döndü. İkinci defa tekrar kuvvetle bastırdı. Bu defa bıçak ikiye bölündü. O sırada Allah, Cebrâil vasıtasıyla oğlunun yerine Kurban etmek üzere bir koç gönderdi. Bu suretle İsmâil kurtuldu (Levend, 1984:112).

Süleymân-nâme'de atların yaratılması bahsinde, İbrâhim ve İsmâil peygâamberin de adı geçmektedir. Allah bir hazine olarak İsmâil peygâmbere bir tılsım vermiş; İsmâilpeygâamber okuma yazma bilmediği için Allah atları onun yanına yollamıştır. O günden sonra kâinattaki tüm atlar İsmâil peygâmbere muti olmuşlardır. İsmâil peygâamberin mirası olarak o günden bugüne gelmişlerdir. Burada İsmâilpeygâamberle ilgili yukarıda alıntılادیğimiz kaynaklar arasında bir çelişki mevcuttur. Çünkü taradığımız kaynakların hiçbirisinde İsmâil'in atlarla olan ilgisinden bahsedilmemektedir. Yazar, kendi tasarrufu ile İsmâil'in tüm atlara hükümdâr olduğunu ve arap yarımadasında at kalmayıp hepsinin İsmâil peygâmbere muti olduğunu belirtmiştir:

“...İbrāhīm ile İsmā’īl ‘aleyhi’s-selām Ka‘be yaptılar. Hakk Te‘ālā didi ki bir genc vireyin size ki sizün çün şaklayıp tıururdum İsmā’īle vahy itdi ki var ol genci okı çıkdı ne genc bilür ne hoş okımak nice gerek Hakk Te‘ālā vahy itdi atlara çağırdı arz-ı ‘arabda at kalmadı cemī‘ İsmā’īle geldi muṭī‘ oldı anuñçün peygamber ‘aleyhi’s-selām dir ki ata binuñ zīrā at dedigünüz İsmā’īl Peygām-beruñ mirāşıdır hadiṣ rivāyet kılınur...” (K, 67/76b)

Eserde, Kurānda geçen peygamberlerin dışında islāmî literatürde adına rastlamadığımız peygamberler de vardır. Bu peygamberlerin isimleri kaynaklarda geçmemektedir. Aşağıda, Hz. Süleymân’ın istişâre halkasında isimleri bilinmeyen KazpeygamberEvyâserpeygamber Nasan peygamber isimli peygamberlerden bahsedilmektedir. Bu peygamberler, Hz.Süleymân’ın divânında hazır bulunur ve gerektiği durumlarda Hz. Süleymân’a nasıl davranması gerektiği ile ilgili nasihatler vermektedirler:

Kâz Peygamber ve Nasan Peygamber Evyâser Peygamber ile ve Lokmân Hâkīm ‘aleyime’s-selām naşihat kılup eyitdiler ki yâ nebîyu’llah hâzretüñ ki Süleymân- zemānesin ve melik-i ins ü devhânsın zıll-i yezdânsın revâ degüldür ki bir bölük şeyâṭin nesli div ü cin aşı gerek (HK, 67/19b).

Süleymân’ın Divânında hazır bulunan diğer peygamberlerin isimleri de aşağıda verilmiştir. Buna göre, “Nâsen Peygamber, Kaz Peygamber, Yunaş bin Evyâsir, Derda bin Kemhâhül, Asun Peygamber, Bedersün Peygamber ve Aysâhılun Peygamber ve Evyâsir bin Ahımeleh Peygamber, İlyâhû ve Mihâyehû Peygamber” dergâhta hazır olarak beklemektedirler.:

“...Âdem âhîr Muhammed cemī‘ gelmiş ve gelecek peygām-berler ervâhına şalavât virüp Allâha tekbir getürdiler ol zamân Süleymân nazarında hâzır olan güzîn etkiyâ Aşaf bin Berhiyâ idi. Nâsen peygām-ber ve Kâz peygām-ber ve Yunâş bin Evyâşir Derda‘ bin Kemâhül Aşûn ve Bedersün peygām-ber ve Ahyaşılun peygām-ber ve Evyâşir bin Ahımeleh peygām-ber ve İlyâhû ve Mihâyehû peygām-ber idi...” (H, 67/67a).

2.3.1.5. Sahabeler

Sahabe veya ashap arapça kökenli bir söz olup yoldaş ve arkadaş anlamındadır. Sözlükte "bir kişiyle birlikte bulunmak, onunla dost ve arkadaş olmak" anlamındaki sohbet kökünden türeyen sahabe sahibin çoğuludur. Sahabe ile birlikte ashab da sıkça kullanılmaktadır (Efendioğlu, 2008:491). Buhârî’nin sahâbîyi tarifî ise şu şekildedir:

“Hz. Peygâmbler’le sohbet eden veya onu gören Müslüman, onun ashabındandır” (Buhârî, 1992: IV,188). Solak ise bir kimsenin sahabe olabilmesi için “Hz. Peygâmbler’I gören veya sohbetinde bulunankimsenin sahâbî olabilmesi için onun Müslüman olmasının şart olduğu...” (Solak, 2008: 3) yorumunu getirmiştir.

Kaynaklardan hareketle; İslam literatüründe, Hz. Muhammed’in yanında olup inanmış müslümanlara sahabe denmektedir. Bu kişiler Hz. Muhammed ile birlikte yaşamış ve onu görmüş kişilerdir. Sahâbeler, İslam’ın yayılmasında ve yaşanmasında kendilerinden sonra gelecek olan müslümanlara rehber olmuş kişilerdir.

Süleymân-nâme’de sahabelerden, tespit edilebildiği kadarıyla bir yerde bahsedilmiştir. Yaratılışla ilgili anlatılarda belli özelliklere sahip sahabelerin belli vasıfları öne çıkarılarak anlatılmıştır. Eserde Hâlid bin Velîd adlı sahâbe örnek olarak verilmiştir.

Hâlid bin Velîd, Peygâmbler döneminde komutanlığıyla ün yapmış bir sahabedir. Girdiği hiç bir savaştan yenilgi görmemiş İslâmın yayılması için seferden sefere at koşturmuştur. Öldüğünde atı ile kılıcından başka geride hiç bir şey bırakmayan kahraman ruhlu bir sahâbedir. Süleymân-nâme’de atların iyiliklerinden bahsedildiği bölümde Hâlid bin Velîd’in Hz. Süleymân ile yaşadığı hâdiseye telmih yapılmıştır. Buna göre; Hâlid bin Velîd atları çok sevdiğinden Hz. Muhammed’e cennette atlarınvar olup olmadığını sormuş Hz. Muhammed de cennette bulunan atların özelliklerini anlatmıştır:

“Hâlid bin Velîd su’âl idüp didi ki yâ Resûl’ullâh ben atı severem kim gâzâyı dâ’im at ile kıluram Hâk Te’âlâ bize şehâdet mertebesin virüp cenneti müyesser kılursa cennetde dahı at var mıdur Peygâm-ber Hâzret-i ‘Âm dahı cevâb virüp didi kim cennetde dahı atlar vardur yâkutdan kanadlusını diledüğün yire dek iletür hateme anuñ ahsen-i şâfîñât icâddur ki bir kıcını kaldurup uc ayağın dike yâ Hâlid besleñüz atları ki bu cenkde hayr bağludur diyüp bu hadîşi naql itdi el-haylu maşşud...” (K, 67/77a).

2.3.1.6. Kaza ve Kader

İslam dininde kaza, Allah’ın ezelden takdir buyurduğu olayların zamanı gelince ilim ve iradesine uygun olarak meydana gelmesine verilen isimdir. Kader ise olacak olan şeyleri Allah’ın sınırsız ilmiyle önceden bilmesidir. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte “ ‘gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak’ gibi mânalara

gelen kader, ‘Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi’ diye tarif edilir. ‘Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek’ anlamlarındaki kazâ ise ‘Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi” (Yavuz, 2001:58) şeklinde tanımlanır. Süleymân-nâme’de kaderin önüne geçilemeyeceği ve kişinin başına gelecek olayların değiştirilemeyeceği vurgulanmaktadır. Hz. Süleymân geniş bilgisiyle kitaplardan kimi yorumlar çıkarmış, Allah’ın takdiriyle ilgili olacak olan hadisler arasında bağlantılar kurmuş ve buna göre hükmünü vermiştir. Sonucunda da Allah’ın olmasını istediğinden öte bir şeyin gerçekleşmediğini müşâhade etmiştir:

Aşağıdaki manzumede Hakk’ın yazdığı “kalemin” zamanında gerçekleşeceği bildirilmektedir. Kaknüs ile Rahne’nin kuyruklarında götördükleri dört kişinin Hind ülkesine gidemeyip Can bin Can kalasında kalmaları, kaledekileri öldürüp bir savaş çıkarmaları olayının Hz. Süleymân’ın kitaptan baktığı kadarıyla kaderde yazılanla paralel düştüğü belirtilmiştir:

“Ki emr-i Hakkdan taşra yokdur ‘âlem içre hiç ü iş
Kim döner taqdir-i Hakkla gerdîş-i gün ü fesâd

Qulluğın kul anda bilür ki olmaz anuñ didüğü
Yoğsa re’y-i fikr ile bulurdi her kişi murâd

Her ne kim yazdı ezelde alnuña ceffü’l-kalem
Başuña cümle geliser gâmgîn ol ger yâhu şâd

Emr anuñ ki hâlîk oldur vâhid Allâhu’ş-Şamed
Hükm içindedür kazâ şerr ü hayr iyilik fesâd” (H K, 67/5a).

Kaza ve kader ile ilgili olarak Hz Süleymân ve yanındakiler yukarıda verilen manzumedeki gibi düşündükleri halde Sîmurg-ı Kaf farklı bir fikre sahiptir. Hz. Süleymân’ın dergâhında herkes fikrini rahatlıkla söyleyebilme hüviyetine sahiptir. Sîmurg kuşu kaderin anlaşılması ve uygulanmasına yönelik ileri sürülen fikirler aksi doğrultuda El-Henc cinninin tarafını belirlemesi hâdisesine ilişkin kişilerin seçme ve tarafını belirlemesinin kendi iradesinde olduğunu bunun kader kavramı ile açıklanamayacağını belirtmektedir.

“Hakîm kavlince çünkü Hazret-i Süleymân kazâ vü kaderden bu vech ile kim ta’bîr itdi cemî‘ ‘ulemâ fuzelâ lâ dimeyüp âmennâ didiler ammâ ki Sîmurğ-ı Kaf fikre vardı sükût itdi zîrâ ki bu huşûşda anuñ dahı i’ tîkâdı bir dürlüydi kazâ vü kader hakkında Sîmurğuñ dahı bir gârib ‘acîb hikâyeti vardır” (HK, 67/5a).

Firdevsî-i Rûmî eserde kimi zaman olaylara müdahil olmuş ve anlatılacak hâdiselerin gerekliliği ya da gereksizliği ile ilgili metinde kendi düşüncelerini belirtmekten kaçınmamıştır. Kader ve Kaza meselesinde de Sîmurg'un düşüncelerini daha sonra detaylandırılacaktır: “inşa’llāh-ı Te‘ālā yerinde aṣlî vü fer‘î birle zıkr idevüz tefāsırde ve kütüb-i tevārīḥde ne vech ile mestūr ise ‘ale’t-tafṣil zıkr idevüz şimdi anuñ zıkrı yiri degüldür ki ḳazā vü ḳader ḥakkında söz El-Ḥenc cinninüñdür”(HK, 67/5a).

2.3.1.7. Ahiret İle İlgili Mefhumlar

2.3.1.7.1 Ahiret

Ahiret kelime anlamı olarak “Dünyâ hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat” (Topaloğlu, 1988: 543) olarak nitelendirilmektedir. Ece’ye göre ise “dünya hayatının ilk (ûla), ölümden sonraki hayat için ise âhiret (son hayat) denmiştir. Bu anlamda dünyâ yakın ikâmet yeri, âhiret ise son ikâmet yeridir.” (Ece, 2000: 34). Kur’ân-ı Kerîm’de Yâsin suresinde ise şu şekilde geçmektedir: “De ki, onları ilk defa var eden diriltecektir ve o her yaratılmışı hakkıyla bilendir bilir²¹.”

Eserde, Ahiret kavramı daha çok iyilerle kötülerin savaşmasında iyilerin iyi işler yapmaya özendirilmesi ya da kötülerin kötülüklerini bırakması için korkutulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Müstakil olarak ahiretten pek fazla bahsedilmemiştir; fakat ahirete ait kavram ve mefhumlar eserin sâir yerlerinde sıklıkla geçmektedir.

Ahiretle alakalı detaylı olarak ele alınan aşağıdaki örneğe göre Ferrûh ile Hümâ’nın hikâyesindeiki âşığın kandırılıp öldürülmelerine sebep olan Fîsagûras Hakîm, yaptıklarının tümünü inkâr etmiştir. Bunun üzerine de Hz. Süleymân Allah’a (cc) dua etmiş ve Fîsagûras’ın tüm azaları tıpkı ahirette insanlar sorgulanmak için toplanacağı zamanki gibi Fîsagûras’ın yaptıklarına şehadet etmiştir.

“Ḥakîm ayağ üzerine ḳalkup cevāb virdi ki yā nebîyu’llāh benüm bu işden teftişten maḳṣûdum bu idi ki ḳıyāmete inkâr idenler ve ḥaṣre neṣre ḳā’îl olmayanlar taḥḳîḳ bilüp gözleri ile göreler ki bir kiṣi ḥayr u şerr ne kim iderse Kirāmen Kâtibîn yazarmış nāmesin eline virdügi ḥinde işledügi ‘iṣyāna ‘āṣî inkâr iderse a’zā-yı re’isleri şehādete gelüp göz gördüm ḳulağı işitdüm ağız yidüm dili tatdum boğazı ḥulḳumdan geçürdüm barmaḳları yapıṣdum elleri aldum göğüsleri

²¹ Yasin- 36/79

koçdum burnı koçuladum ve ayakları vardum ve gögsi vaşl oldum...”
(HK, 67/21b).

Hümâ ile Ferrûh’un ölümü ve şehit olması olayından sonra Hz. Süleymân on iki bin evliyâ etkiyâ ile birlikte dua ederek ölenleri geri çağırılmışlardır. İki âşık da ahiretten tekrar dünyaya dönmüşler fakat ölüm zahmetini bir daha çekmemek ve ahiretteki kazandıkları güzel makamlarını kaybetmek istememelerinden dolayı ahireti tercih etmişlerdir. Yazar bu anlatıda iki farklı rivâyetin olduğunu belirtmektedir. Buna göre bir rivâyette iki âşık dünyanın mihnetini çekmekten yoruldukları ahiret hayatını daha çok beğendikleri için tekrar ölüp ahirete gitmek istemişler diğer bir rivâyette ise tekrar dirilip kırk sene mutlu bir ömür yaşamışlardır:

“Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm şehzâde ile Şührâb Şâh kızı Hümâyı Haqq Te‘âlâya du‘â kılup ol zamânda zâhir olan on iki bin Benî İsrâ‘îl peygâm-berleriyle ve Hızır İlyâs ile ve cemî‘-i zühhâd ‘ubbâd ve hayru’n-nâs ile el götürüp du‘â kılup Haqq Te‘âlâ Süleymân Nebî’nün ‘aleyhi’s-selâm du‘âsın müstecâb kılup anlara ‘ömr ü hayât viricek ins ü cin halkı yitmiş iki millet mu‘cize-i Süleymânı görüp müşrikân insâfa gelüp nebî-i mürseldüğün tahkîk bilüp Süleymân Nebî nazarında diz çöküp tekrar tecdîd-i imâna getürdiler...” (HK, 67/33a).

2.3.1.7.2. Cennet

Eserde, iyiler Allah katında Firdevs cennetiyle ödüllendirilmiştir. Ferrûh Şâh da yaptığı yanlışla tövbe etmiş şehzâdenin öldürülmesi olayında masum olduğu için Firdevs cennetiyle mükâfatlandırılmıştır:

“...Süleymân bî-haqq-ı Ma‘bûd bî-zeval-i bî-haqq-ı Dâvûdın ve hisâl-i hayr du‘â kıl ki yine ben ma‘âmumda Firdevsî-i cennetde mu‘kîm olup merâtip bulam ve dahı hayr du‘â kıl ki Haqq Te‘âlâ ol bir nefes nefsüme uyduğum zinâ kıyasın kılmaya diyicek şehzâde yine tevbe-i istiğfâr kılup Süleymân Nebî dahı du‘âyı tekrâr idüp Haqq Te‘âlâ Süleymân du‘âsın müstecâb kılup...” (HK, 67/14b).

2.3.1.7.3. Cehennem

Fîsagûras Hakîm, cennetlik ve cehennemlikleri tavsif etmiş; mümin ve münâfıkların ahirette nerede haşr olacaklarını ayrıntılı bir biçimde belirtmiştir. Buna göre münâfıklar nâr-ı cahîmde mihnet ve sıkıntı içinde olacaklardır:

“pes kıyāmet dahı intihā-yı ‘ālemde emr-i Rabbānī birle kıpacaqdur ve cennetlik cehennemlik saçılu mü‘minler dār-ı na‘īmde rāhatda ‘ıyş u ‘işretde ve münāfıklar nār-ı caḥīm içre fūrkatde ve miḥnetde zecirdeolalar pes bu ḥālī yaḳın bilüp atañ Dāvūd Peyḡām-ber nazarına gelüp tecdīd-i imān getürüp lisān-ı süryān içre bir tevḥīd söyledüm...” (HK, 67/20a).

2.3.1.8. Din ile İlgili Diğer Mefhumlar

2.3.1.8.1. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman

Eser, Hz. Süleymân’ın etrafında yaşanan olayları anlattığı ve bir nevi siyer özellikleri göstermesi bakımından din ile ilgili olarak birçok unsuru içinde barındırmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak seçilen metinleri bu başlık altında toplamakta bir kısım zorluklarla karşılaşmamız mümkündür. Hz. Süleymân’ın başından geçen her olay hemen hemen dini özellikler ihtiva etmektedir bundan dolayı din ile ilgili mefhumlar başlığı altında daha çok müstakil olarak din, iman, şeriat gibi unsurlardan bahsedilen bölümler bu maddeye örnek oluşturmuştur.

“Din: Allah tarafından peygâmberi vasıtasıyla vaz’edilip, uyanlarını dünya ve ahirette kurtuluşa erdiren itikat ve ameller bütünü. Bu kelime herhangi bir din anlamında ise de Müslümanlar arasında daha çok İslâmiyet yerine kullanılır” (Pala, 2004: 117). Daha önceki başlıklarda da değinildiği gibi eserdeki hikâyeler, Hz. Süleymân’ın hayat hikâyesi çevresinde teşekkül ettiği için birçok dinî ve esatirî konuları ihtiva etmektedir. Hz. Süleymân’ın ya da çevresindeki kişilerin başından geçen her olayın din ve dini anlatılar ile ilgisini kurabilmek mümkündür. Bu başlık altında değerlendirilecek dinî konular eserde müstakil olarak ele alınan konulardan derlenmiştir. Başlıklara örnek vermek gerekirse: Hz. Süleymân’ın, bir olay hakkında kararsızlığa düştüğünde ya da Allah’tan gerçekleşmesi beşerî manada mümkün olmayacak olayların gerçekleşmesini istediğinde kalkıp temiz sudan abdest alması iki rekât namaz kılması, Allah’tan tazarrû ve niyâzda bulunması; dinin emirleri dışında davranan kulların fiillerinin cehennemle korkutulması; günaha giren kulların yaptıkları kötü fiillerinden dolayı tevbe etmesi ve Süleymân’dan affedilmeleri konusunda yardım istemeleri; farklı dine mensup kavim ve kişiler üzerine sefer düzenleme; küfür ve küfre düşme şeytan ve yardımcılarının Hz. Süleymân ve çevresindekilerle mücadelesi vb. bir olay sonucunda ortaya çıkmış

kavramlar örneklendirilmiştir.

Melik Ahmer, El-Henc'in Hz. Süleymân'ın yokluğunda arkasından çevirdiği entrikaları, Hz. Süleymân'ın ordusundan ayrılıp Sürhbâd'ın ordusuna katılmak için yola çıktığını hal diliyle anlayıp ona tövbe etmesi; tekrar İslam'a girmesi gerektiğini söylüyor. Aşağıda, İslam'dan yüce din yoktur vb. ifâdelerle din ve iman ile ilgili vasıflandırmaların nasıl yapıldığının örneklerine ulaşabilmek mümkündür: "...Süleymân dergâhına varup günâhuña tevbe itmekden ğayrı çâre yokdur nitekim eydür lâ-şefî'a encephû mine't-tevbeti ve İslâmdan şeref a' lâ nesne yokdur pes tevbe kııl cürmüne ki ehl-i İslâmdan olasin..." (HK, 67/10a).

2.3.1.8.2. Abdest, Namaz

Abdest ve Namaz ile ilgili kavramlar, Hz. Süleymân ve çevresindekilerin daha çok Allah'tan bir şey isteyecekleri ya da bir müşkil duruma düştüklerinde başvurdukları İslâmî kavramlardır. Bunun dışında meclislerin başında Hz. Süleymân, divâna sabah gelmeden önce sabah namazını kılmakta gün içinde de vakit namazlarına önem vermektedir. Hatta atlar bahsinde, atlarla çok ilgilendiği için öğle namazı vaktini kaçırmış; Allah'tan tazarrû ve dua ile vaktin tekrar gelmesini ve geçirdiği vaktini tekrar eda etmeyi dilemiştir. Ölen iki âşığın katillerini bulmak için de çevresindeki etkîyâ ve evliyâ ile birlikte abdest alıp namaza durmuşlardır. Abdest ve namaza dair örnekler aşağıda verilmiştir:

Lokman Hekim, Ferrûh'un öldürölme olayında iki rekât namaz kılıp kırk gün itikâfa girmiş ve Allahu Te'âlâ'dan gerçek faillerin yakalanması için tazarrû ve niyâzda bulunmuştur. Kırkinci günün sonunda Tavûs-ı Kudî gelip Hz. Süleymân'a ölümlerin başına gidip olayın hakikatini sormalarını, ölümlerin Allah'ın izni ile canlanacağını ve katillerini söyleyeceğini bildirmiştir:

"Andan Fîşâğûraş Hâkîmi Süleymân da' vet itdi hâlvetine iledüp şordı hâkîm inkâr itdi. Süleymân Hâzreti artuk nesne dimeyüp hâkîme icâzet virdi andan Lokmân Hâkîm kırk gün gice vü gündüz Hâkîk Te'âlâya 'ibâdet kılıp hâlvetten çıkmayup münâcât eyledi eyitdi ki İlâhî Seyyid-i Mevlâyâ..." (H K, 67/13b).

Yukardaki olayın devamında evliyâ, etkîyâ ve diğler ruhâniler ve'l-hâsıl herkes ölümlerin başında bulunup ari (temiz) sudan abdest alıp iki rekât namaz kılmışlardır:

“...on iki biñ mu‘cizâtı zâhir olmuş enbiyâ birle ve on iki biñ vilâyete kadem başmış evliyâ ile ve kuṭbū’l aḳṭâb ile üçler ile yediler ile Hızır Peygâm-berle ve İlyâs Peygâm-berle cem‘î vüzerâ vü ümerâ ile ve hükemâ vü ‘ulemâ ile şehzâdeniñ kabri üzerine varup pāk şudan âb-dest alup iki rek‘at hâcet namâzın kılup Hızır Peygâm-ber mü‘ezzinlik idüp Süleymân Peygâm-ber hâzrete imâmlık...”(H K, 67/14a)

Hızır Süleymân bazı meselelerin çözümünde çaresiz kaldığında sıklıkla iki rekât hâcet namazı kıldıktan sonra Allah’a yönelip isteklerini bi’zzat Allah’tan istemektedir. Bu namazlarını genellikle gece vakti ya da gecenin sabaha yakın olan kısmında kalkıp kılmış dileklerini dua ile Allah’a yalvarıp yakarmak suretiyle istemiştir:

“Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm diledi kim Allâhu Te‘âlâya niyâz kıla tâ ki hâkimüñ a‘zâsına müvekkel olan ervâh emr-i Hâḳḳ ile dile gelüp şehâdet kılarlar tâ ki rûz-ı mahşerde her kişinüñ a‘zâ-yı re‘isi şehâdet idicek müşrikler imâna geleler andan Hâzret-i Süleymân aleyhi’s-selâm hâlvet-i hâşına varup ol gice şubḥ olıncaya dek ‘ibâdet idüp Hâḳḳ Te‘âlâ hâcetiñ kabul kılup şubḥ-dem yirinden turup gelüp iki rek‘at hâcet namâzın kılup Hâḳḳa münâcât eyleyüp daḥı namâzdan niyâzdan fâriğ olup nübüvvet tahtına geçüp oturdı...” (HK, 67/16b).

Aşağıda Hızır Süleymân’ın kıldırıldığı namaz detaylarıyla birlikte verilmiştir. Ölülerin tekrar dirilmesi için Hızır Süleymân imam olmuş sağ tarafına kırk sekiz bin melek; sol tarafına da enbiyâ ve evliyâlar durmuşlardır. Hızır Peygâmbere ezan okumuş, İlyâs Peygâmbere tekbir getirmiş ve hâcet namazı kılmışlardır:

“Hızır İlyâs Peygâm-ber ile hâzır olup pāk şudan âb-dest aldılar. Kuds-i Mübârek yirine çıkdılar ve şehzâde ile Hümânüñ tabutların kurbân yirinde kodılar daḥı Süleymân Hâzreti imâmlık eyledi. Sağ tarafda kırk sekiz biñ melâ’ike-i müvekkelün turdılar ve sol tarafa daḥı zıkr olan enbiyâ vü evliyâ vü etḳiyâ turdılar. Hızır Peygâm-ber ezân okuyup İlyâs Peygâm-ber tekbir getürüp Süleymân Peygâm-ber imâmlık idüp iki rek‘at hâcet namâzın kılup şehzâde Allâhuñ emri birle canlanup tabut içinden kalkup uru turdı.” (HK, 67/22a).

Sâm-süvâr ile İlyavü Şâh Zengibar’a sefere giderken bir kitâbeye denk gelirler. Kitâbede Angus Şâhisimli bir pâdişâhtan ve bu kişinin dünyadan emellerine kavuşmadan gittiğinden bahsedilmektedir. O gece iki komutan da Angus Şâh’a dua edip sabah namazını kılıp yollarına devam etmişlerdir:

“Hâkim kavlince kaçan ki bu târiḥi İlyavü Şâh ile Sâm-süvâr ki işitdiler ‘Angus Şâhiñ cihândan ḥasret ile gitdügin ki bildiler el götürüp rûḥına ḥayr du‘â kıldılar andan ol gün ol gice anda turup yiyüp içüp yatdılar. Şubḥ-dem olıcak şabah namâzın kılup ‘elem çeküp gitdiler atlar ayağı ile yir yüzünü penbe gibi ditdiler.” (H K, 67/28a).

Aşağıda yine Süleymân Nebî'nin sabah namazını kılıp Allah'a dua edip yola çıktığından bahsedilmiştir: "Süleymân Nebî 'aleyhi's-selâm dīvânı tağıdıp halvet-i hâşına varup şubh olunca Hâlîka ihlâş ile tâ'at idüp namâz u niyazını itdi"(K, 67/65a).

Hızır ve İlyâs peygâmbler, özellikle sabah namazını hem mekkede hem de Hazreti Süleymânla birlikte Kuds-i mübrârek'te kılmaktadırlar. Mekkede namazlarını kılan bu iki kişi Hz. Süleymân ile de kılmak için yola çıktıklarında Sürhbâd'ın Mısır halkına zulüm ettiğini görürler ve kılıçlarını çıkararak düşmanlara hücum ederler; fakat Hz. Süleymân ile cemaatle kılınacak sabah namazını da kaçırmalarına sebep olur bu olay:

"...Hızır Peygâm-berle İlyâs Peygâm-ber 'aleyhi's-selâm hâzır olup geldiler selâm virüp ta'zîm-i ikrâm kıldılar andan eyitdiler ki yâ nebîyu'llâh şubh namâzın Mekke-i Şerifde kıldık andan Şâm şehri üzerine uğraduk Sürhbâd cin çerisi gördük ki insâna gâlib olmuş tahammül idemeyüp kudretten şunulmuş kılıçlarımızı çıkarup şeyâtin nesli birle çok ceng itdik şehir halkı üzerinden şıyup tağıtduk ol cihetden sizün nazaruñuza yitişüp şubh namâzın sizünle kılmağa dağı yetişemedük ma'zûr buyur yâ Süleymân geç geldüğümüze eger gazzât sevâbın kazanmağa kaşd itmek şubh namâzın hem Mekkede hem Kuds-i Mübârekde hâzretünle kılurduk diyicek..." (H K, 68/77a).

Şeddad'ın İrem Bağlarını yapmak için halktan zorla altın ve gümüş adına neyi var neyi yoksa alması olayında âlimler; kulağından zorla küpesi alınan kız çocuğu ve babasının dua etmesi halinde Allah'ın Şeddâd'ı cezalandıracağını bildirmişlerdir. Küçük kız da babasıyla birlikte gidip abdest almışlar ve Allah'a tazurru ve niyazda bulunmuşlardır. Aşağıdaki örnekte küçük kız çocuğunun namaz esnasında söylediği bedduanın orijinalliğinin olması bakımından önemlidir:

"ol zâhidün kıızıdur zulm ile küpesin ki aldı ol kız ol zâhid du'â dilesün tâ ki du'ânuz dergâh-ı Hakkda müstecâb ola diyicek anuñ gibi idüp ol kızcuğazını zâhidün kıızıdur pāk şudan âb-dest aldı yüz yire sürdi iki rek'at namâz kıldı ve el du'âya götürüp eyitdi ki ilahî 'Allâmü'l-guyûbsın Keşşafü'l-kurûbsın Settârü'l-uyûbsın 'âlî hâzretünden dilerem ki ol cihân halkınuñ evvel dirisinuñ zulm ile mālın alan ve andan ölüsiniñ sinlesin kazup merkadın bozup esbâbın alup harca şalan ve rubûbiyyet da'vâsın kılup uçmak tamu yapan zulm buludın göge ağdurup siyâset yağmurın yire yağdurıp bâtıla uyup Hakk kapusın yapan zâlim Şeddâduñ kâfir-i bi-dâduñ bir nefes dağı mühlet vermeyüp cânını al cânın cehenneme gönderüp tenin toprağa sal..."(H K, 68/15b).

Gemi ehli denizde girdâba yakalandıklarında kurtulmak için her yolu deneyip girdaptan kurtulamayacaklarını anlayınca Ahyâşilûn peygâmbere ile birlikte abdest alıp

namaza durmuşlar Allah’a tazarru ve niyazda bulunmuşlardır. girdâbın yönü ile birlikte geminin her dönmesinde dört rekât namaz kılmışlardır:

“...gemilerle baħr-i girdâb âsyâb gibi döndükçe bunlar her dört rek‘at namâzı kılduklarınca sekine-i kıbleden yaňa döndürüp mihrâb yirinde koyup ve yanında kıble-nümâ koyup Ahyaşilün Peygâm-ber namâz kılup selâm virdükçe kıble-nümâyâ nazar kılurdı kıble-nümâyâ göre sekine-i kıbleden yaňa kordı ve bâkî gemide olan server-i selâtinler Zilzâl-i Ekber ve ‘İmlâk-ı Sindî ve Naknâf-ı Hindî mişl pehlevânlar me‘al kışsa kırk dört pâre gemide olan yigirmi iki biñ miqdârı merd ü merdânlar Ahyaşilün Peygâm-berün gemisini gözedüp ve sekineye nazar kılup göz edüp yönlerin andan yaňa dönüp ol gün tâ nîm-çâşt vaktine degin namâz kıldılar ki...” (H K, 68/31b).

2.3.1.8.3. Kurban

Kurban sözlükte “Hak yoluna kesilip fukaraya dağıtılacak hayvan. 2. bu hayvanın kesilmiş eti. 3. Bir uğurda feda olma” (Parlatır, 2006: 935) olarak geçmektedir. Hz. Süleymân bir istediği olduğunda ya da bir şeyi kutlayacakları zaman Kurbanlar kestirip bunları Allah’a adanmış; kestirdiği kurbanların eti ile de ahçıbaşı Kil’ad-i Barçalı’ya büyük yemek davetleri hazırlattırıp insanları davet etmiştir. Hz. Süleymân atlarla çok meşgul olup öğle vaktini geçirdiğinde bu duruma çok üzölmüş Allah’a tazarru ve niyazda bulunmuş Allahda güneşi tekrar geri çevirerek vaktin geçmesini önlemiştir. Bu duruma çok sevinen Süleymân da Allah’a kurbanlar kestirip halkı ile birlikte ziyâfet düzenlettirmiştir:

“Haķķ Te‘âlâ güneşi Süleymân Nebî hâtırî için yine yerine getirüp öyle namâzın ki kıldı istedi ki bu şükrâniye kurbân yirine çıkup kurbân kıla andan Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm ol gün kurbân yarağın görüp Kil’ad-ı Bârçalıya ki vekîl hârcdur ve kilerci başı ki Âhî Sergedür bunlara emir itdi ki kurbân yarağın göreler çünkim ol gün geçüp ‘ale’s-şabâh ki oldı Süleymân Nebî şubh namâzın kılup Hînk İshâķa süvâr olup enbiyâ etkıyâ hükemâ ‘ulemâ fuzelâ zürefâ kûmelâ ümerâ şu‘ârâ cem‘ olup ‘izzet için Süleymân önünce yürüdiler çün ki kurbân yerine geldiler...”(H K, 68/2b).

2.3.1.8.4. Câmî, Mescit

Hızır İlyâs Hz. Süleymân’nın yanına sabah namazına kılmak için gelirlerken Allah onalara yolda denizde kalmış bir kulu kurtarmaları vazifesini verir, bu kul Cabalsa

denilen bir yerde büyük bir câmi inşaa edecektir; bu yüzden Allah tarafından ona ömür verilmiş ve ölmesi istenmemiştir.

“...Hızır u İlyās Cābalkā deryāsında bir mü'min şālih kulum gemisi ğarkā varı yürür ğarkdan ħalāş idüñ ki henüz ‘ömrinüñ rûzgārı müddeti vardır ve Cābalkā şehrinde bir câmi-i kebîr yapmağa ve biñ kûl āzād itmeğe ħayr u niyyeti vardır diyicek ħükm-i Sübhānî birle ol Cābalkā Şehrine varup ħudret atına süvār olup deryā-yı ‘ummāna girüp ol gemî-i emvāc bahri içinde girüp efvācî nehirden alup kenāra çıkarup Cābalkā câmi‘ ine gelüp...”(H K, 68/77b).

Câmi ve mescit ile ilgili eserde aşağıdaki beyit geçmektedir:

“Şeh Süleymân itdi tã‘ at tã‘ atınca şubh-ı tãk
Câmi‘ üstünde mü‘ezzin tã virince kûtlı bân

Mîşeden arslân çıkup kâra tağa aĝdı peleng
Hindu pîller urdı na‘ ra ötdi taĝ taş yân yân (H K, 67/35a).

2.3.1.8.5. Kible, Kiblegâh

Gemileri girdâba yakalanmış olan Hz. Süleymân’a baĝlı ordular girdaptan kurtulamayacaklarını anlayınca Allah’a tazarrû ve niyâzda bulunmuşlar ve toplu bir şekilde namaza durmuşlardır. Gemiler girdâbın etkisiyle döndükçe her dört rekât namazda gemiyi kibleye çevirip namazlarına devam etmişlerdir. Burda gemiyi kibleye çevirmek için kible-nümâ kullanmışlardır. Kible-nümâ sözlükte “ Kibleyi göstermeye veya belirlemeye yarayan alet, pusula, kible-nâme” (Parlatır, 2006: 892) olarak geçmektedir. Gemi ehli kible için kible-nümâ (pusula) aletini kullanmışlardır. Kibleleri ise o dönemde Hz. Süleymân’ın da o yörede bulunduğu Beytü’l Makdis isimli yerdir. Beytü’l Makdis araştırmacılara göre şu an Kudüs dediğimiz Filistin sınırlarındaki yerdir. Bununla ilgili olarak Bozkurt’un yaptığı araştırmaya göre “İslâm âlimleri, Kur’ân-ı Kerîm’de el-Mescidü’l-aksâ adıyla anılan ve çevresinin Mübârek kılındığı belirtilen yerin (el-İsrâ 17/1) Beytü’l Makdis olduğu konusunda ittifak halindedir (Bozkurt, 2009: erişim). Hz. Süleymân’ın Kudüste yaptırmış olduğu Mescid-i Aksa ile Beytü’l Mukaddis aynı yerdir. Süleymân-nâme’de de gemi ehli kible-nümâ ile girdâbın etkisi ile kiblesinden şaşan gemileri Beytü’l Makdis tarafına

döndürmek suretiyle namazlarını edâ etmişler, diğer gemiler de bulunanlar da onların döndüğü yöne doğru gemilerini çevirip namazlarına devam etmişlerdir:

“...baħr-i girdāb āsyāb gibi döndükçe bunlar her dört rek‘at namāzı kılduklarınca sekīne-i kıbleden yaña döndürüp mihrāb yirinde koyup ve yanında kıble-nümā koyup Aħyaşılūn Peygām-ber namāz kılup selām virdükçe kıble-nümāya nazar kılurdu kıble-nümāya göre sekīne-i kıbleden yaña kordı ve bākī gemide olan server-i selātinler Zilzāl-i Ekber ve ‘İmlāk- ı Sindī ve Naķnāf-ı Hindī mişl pehlevānlar me‘al kışşa kırk dört pāre gemide olan yigirmi iki biñ miķdārı merd ü merdānlar Aħyaşılūn Peygām- berūñ gemisini gözedüp ve sekīneye nazar kılup göz edüp yönlerin andan yaña dönüp ol gün tā nīm-çāşt vaktine degin namāz kıldılar...” (H K, 68/31b).

2.3.1.8.6. Vakit, Ezan, Dua

Aşağıdaki örnekte Kuds-i Mübârek mescidinin bir müezzininin olduğundan ve sabah namazında ezan okuduğundan bahsedilmektedir: “Ĥükemā kavlince çün kim ol şubĥ dem yitdi seĥer kuşcuĥazları dile gelüp ötdi tāñ yiri ki ağardı Kuds-i Mübârek mescidinūñ mü‘ezzini ki ezān virdi”(HK, 67/65a).

Aşağıdaki örnekte Hızır Peygāmber’in ezan okuyup İlyās Peygāmber’in tekbir getirmesi örnek verilmiştir:

“Kuds-i Mübârek yirine çıkdılar ve şehzāde ile Hümānuñ tabutların kurbān yirinde kodılar daĥı Süleymān Ĥazreti imāmlık eyledi. Şaĥ tarafda kırk sekiz biñ melā’ike-i müvekkelūn tırdılar ve sol tarafa daĥı zıkr olan enbiyā vü evliyā vü etķiyā tırdılar. Ĥızr Peygām-ber ezān okuyup İlyās Peygām- bere tekbīr getürüp Süleymān Peygām-ber imāmlık idüp iki rek‘at ĥācet namāzın kılup el yüzine sürüp du‘ā dileyüp bākī enbiyā vü evliyā vü melā’ike-i muķarrebūn āmīn diyüp namāz niyāz tamām olduĥı dem...” (HK, 67/21a).

2.3.1.8.7. Kutsal Mekanlar

Kutsal mekân olarak eserde Kuds-i Mübârek sahrası geçmektedir. Harman’a göre Kuds-i Mübârek “Üç ilāhî dinde de önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehir” (Harman, 2002: 323) dir. Kur’an’da Kudüs ismi geçmediĥi gibi İslām kaynaklarında bu şehrin adı olarak zikredilen diğer isimlere de rastlanmamaktadır. Ancak müfessirler, Kur’an’daki “el-Mescidü’l-Aksâ” (el-İsrâ 17/1), “mübevvee sıdk” (Yûnus 10/93) ve “el-arzū’l-mukaddese” (el-Mâide 5/21) gibi tabirlerle ya Kudüs’teki Beytûlmukaddes’in (Taberî, XV, 16-17) ya da genellikle söz konusu şehrin de içinde

bulunduğu Filistin topraklarının kastedildiğini belirtmişlerdir. Harman'ın Yazır'dan aktardığına göre ayette geçen el-Mescidü'l-Aksâ'nın Beytü'l-makdis, mübârek kılındığı haber verilen çevresinden de Kudüs ve civarı olduğunun söylenmesi mümkündür (Harman, 2002: 324).

Eserde de Beytü'l Mukaddes olarak adlandırılan yer, Hz. Süleymân'ın kaldığı Kudüs sahrâsıdır. Hz. Süleymân bu beldenin yapılması ve tekrardan imar edilmesi için Şeddâd'ın halktan zorla gasp ettiği Bağ-ı İrem'de bulunan altınların getirtilmesini emreder. Buna danışmanları karşı çıkararak haram mal ile yapılacak yapının hayır getirmeyeceğini bildirirler. Eserde Kuds-i Mübâreğe ve bu kutsal mekânın yapılması olayına farklı birçok yerde değinilmiştir:

“...Kuds-i Mübârek bir şerîf makâmdur ve yapılması Emr-i Rabb ile nâmdur bes ol mescid-i mübâreki beyt-i Kudsu'llâh-i tebâreki şol mâl ile yapmak gerek ki Hakk-ı ‘abd olmaya ve bir habbesine kimse benüm diyü da‘vâ kılmaya ne gümüşde altunda kimsenüñ bir dirhem hakkı ola ve ne hûd la‘l-i cevherinde ve yâkût-ı gevâhirinde hiç bir şey’ün anda bir kırať kadar hakkı hûkûkı ola...” (H K, 68/25b)

2.3.1.8.8. Haram Unsurlar

Haram: Şeriatçe yasak edilmiş şey. Helal zıddı olarak kullanılır. İçki içmek, sihir yapmak, bayramda oruç tutmak gibi... (Pala, 2004:192). Hz. Süleymân'ın getirdiği din esaslarına bağlı haram unsur olarak verilen örnekler son peygâmbir Hz. Muhammed'in getirdiği islâmî hükümlerle örtüşmektedir. Anlatılan olayların içinde her ne kadar esatir ve ustureye yönelik birçok örnek olsa da yazar eserde geçen haram unsurların İslamî akaidle paralel olmasına özen göstermiştir. Yalan, fitne, zinâ vb. unsurlar günâh sayılmış; şeytânın insanlarla olan savaşında şeytânın en büyük silahları bu gibi kötü davranışlar olmuştur. Cin ve insanları bu silahlarla aldatıp Hz. Süleymân'ın yolundan çevirmeye çalışmıştır.

2.3.1.8.9. Yalan

El-Henc cinni Hz. Süleymân'ın düşmanı Sürhbâd'a tabi olmak için gider. Yolda Melik Ahmer'e yakalandığında şeytanın kendisini farklı kılıklarla kandırdığını söyler; fakat

Sürhbâd'a asker olmak için gideceğini bildirmezbaşından geçen olayları Melik Ahmer'e farklı şekilde anlatmaktadır:

“ammâ ki ben bu tedbiri idince Yemlün-ı hakîm ve Batlamyûs-ı hakîm şüretinde iki kişi geldi diyüp başladı racîmüñ fitnesinden Âsaf ağzından beyân itdüklerin evvel min-âhîr geçen każiyyeyi bir bir söyledi kim zikri tekrâr hâcet degüldür ammâ ki ba'zı nesneyi korkusundan söyleyümedi. Sürhbâde giderem diyümedi ve illâ ki Melik Ahmer melik El-Henc cinnüñ simâsına nazar itmeg ile bildi ki ba'zı nesneyi korkusundan söylemedi zîrâ ki 'uçalâ eydür bir kişi bir nesneyi gizlese yüzinden sözünden lâ-bud ma'lûm olur...”(HK, 67/10a).

2.3.1.8.10. Fitne

Fitne: Belâ, ayırtma, karışıklıklar. Divân şiirinde öncelikle kıyametle ilgili olarak kullanılır (Pala, 2004:158). Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe sözlükte ise fitne “karışıklık, kargaşa” (Tdk, 2011: 76) olarak geçmektedir.

Sürhbâd ile El-Henc'in Hz. Süleymân'ın tahtını dağıtmak ve tahta Hz. Süleymân'ı çıkarmak için kardeşi Ed-Dünyâ ile aralarına ikilik sokmaları; kardeşini kullanmaları onu tahta hazırlamaları, Hz. Süleymân'ın düşmanlarına karşı Ed-Dünyâ'yı kullanmaları örnek olarak verilebilir: “...Hükemâ kavlince El-Henc cinnî Ed-Dünyâ ile söyleşüp âşnâlık kesb idüp ol kadar göñline girdi ki Süleymân Hazretine iletmege ‘özrin dileyüp dergâhında hâz itmege kefil-i zâmin oldu. Ed-Dünyâ dahı ihtiyârî ‘inânîñ El-Henc cinnî eline virüp kıl ü kâlden emîn oldu”(HK, 67/7a).

Şeytan Batlamyûs Hakîm kılığında El-Henc cinninin yanına gelip onu Süleymân'ın yanından ayırıp Sürhbâd'ın ordusuna geçirmeye çalışmaktadır. Bunun için Batlamyûs gibi gelip El-Henc cinnine Süleymânın has veziri Âsaf bin Berhiyâ'dan selam getirmiştir. Süleymân'ın en yakın koruması Âsaf'ın dilinden Süleymân'ın tahtının çok kısa süre içerisinde dağılacağını ve Sürhbâd'ın tahta geçeceğini ve gökte Süleymânlık edeceğini bundan dolayı Sürhbâd'ın ordusunun içinde yer almasının kendisi için iyi olacağını tavsiye etmiştir.

“...Yâ hakîm-i hâzık ve'y tabîb-i şadık Âsaf bin Berhiyâ bin Engüyâ ne buyurdılar naşîhati nedür diyü su'al itdi racîm eyitdi ki yâ El-Henci cinnî Âsaf uñ saña naşîhati bu ki eydür kitâbda Süleymânüñ tâli' in tutup gördüm ki Sürhbâd cin ile mukābil mu'arız olup ceng itdüğü hinde evvel Süleymân muşallaḥ ola velîkin Sürhbâd cinninüñ a'vânlarından İstihir cinnî gâlib gelüp Süleymânüñ hatemini elinden ala Süleymânı seririnden yire ura bir nice müddet rûzgâr 'âleminde Süleymânlık kıla

imdi hâl böyle oldıysa zinhâr Süleymân cânibine gelmesün dergâhında hâşş olam diyü ümîd kılmason zirâ ki arada ‘adâvet-i küllî vâkı’ olmuşdur...” (HK, 67/8b).

Şeytan sadece insanlara fitne vermemiş hayvanlara da fitne vermiş onların da Allah’a isyankâr olmalarını sağlamıştır: “İblîs-i La’în atlara igvâ itdü ve eyitdi ki bu yatan kâlîba Allâhu Te‘âlâ cân virüp âdem olacaqdur ve her biriñüze ağır yükler urup binecekdür gelün balçıgın ayaklañ zir ü zeber kıluñ ki şerrinden hâlâş bulasız...” (H K, 67/43a).

Cezire-i Haylden gelen atların Süleymân’a tâbi olduğunu gören şeytan Sürhbâd’dan izin alıp atların arasına fitne salıp Süleymân’dan ayrılmalarını sağlamak için gökyüzünden atların arasına inmiş onları yollarından çevirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken ilk insanın Yemen ile Tâif arasında yaratıldığını, atların ilk atalarının âdemin balçığını tepelediğini bundan dolayı Allah’ın atlara ceza verip insanlar tarafınan devamlı eza ve işkencelere maruz kaldıklarını eğer Süleymân’ın davetini kabul ederlerse cezire-i hayldeki atların da bu kötü duruma düşeceklerini fitne vermiştir:

“...yâ iblîs-i pür-telbîs igvânun vâktidür ki anlara igvâ idesin âdemî-zâda muî’ olmayalar diyüp racîme haber viricek şeytân-ı la’în Sürhbâdden icâzet alup çeşmi nemgîn gönli gamgîn dem çeküp ol erba’în i‘vânları ile atlar katında bulundu. Hemîn andan sürüp ol ‘âşî olan hayl yanına vardı haylün dañ bir siyah ser-heng aygırı var idi racîmi görüp gögsün gerüp kulaqların peykân diküp tırdı racîm dañ ilerü vardı. Hayvân dilince naşîhat virdi eyitdi ki hiç beni bilür misiz ki kimem ve neçün bunda geldüm ser-heng-i hayl eyitdi bilmezüz bize başumuz kâyusî...” (H K, 67/79b).

2.3.1.8.11. Zina

Şeytana en sevimli gelen günâhlardan birisi de zinadır. Bunu bir olayda kendisi şu şekilde açıklamaktadır; Şeytânın yardımcısı Hannas’ın, Süleymân’ın kardeşi Ed-Dünya’yı kandırıp birinin kanına girmesine sebep olduğunda yaptığı olayın şeytân için güzel bir haber olması dileğiyle hemen şeytân’ın yanına gitmiş ve durumu ona da anlatmıştır. Şeytân ise bu durumu küçümsemiş ve Hannas’a ben de seni bir mü’mine zina ettirdin sandım bu küçük bir günâh demesinden anlıyoruz. Hannas da neden zinânın adam öldürmekten daha kötü bir iş olduğunu ve bu duruma şeytan’ın daha çok önem verdiğini sorduğunda şeytan bunun sebebini şu şekilde anlatmıştır: “Zinâ eden kişi zinâ ettikten sonra karısından boş olur fakat evli imiş gibi hayatlarına devam ederler. Zinâ eden kişi ile karısından doğan çocuklar da şeytanın askeri olarak dünyaya

gelirler ve kıyamette de bu şekilde haşredilirler, böylece bir nesil şeytâna asker olarak doğar ve haşredilir:

“...Ḥannās eydür ki bir kişıye bî-güneh kan itdürdüm ve bir cin serhengine kazâ vü kadere inkâr itdürüp kâfir itdüm diyüp saña müjde haberin getürdi sen aña yüz virmedün eydürsin ki ben seni zinâ itdürdi şandum diyüp yüz virmedün ya’nî zinâ bu günâhlardan kebîr midür racim eyitdi ni’am benüm katında andan sevgülü nesne yokdur ki zürriyâtum bir mü’mine igvâ virüp ağızından ḥaṭâ çıkardup ‘avratı boş ola daḥı andan sonra şol kadar igvâ yine vire...” (HK, 67/6a).

Lokman Hekim, Ferrûh ile Hümâ’nın öldürülmesi hikâyesinde kendisinin masum olduğunu ispatlamak için iki taneâşığı maşukları ile bir odada buluşturup onlara Ferrûh ve Hümâ’ya içirdiği zehirden verir. Bu âşıklara tenbih olarak da öpüp koklaşabilirsiniz fakat zinâ etmeyin uyarısında bulunur yoksa öleceklerini belirtir. Buna uymayan âşıklar zina edince dördü de ölür:

“Ḥükemâ kavlince kaçan kim bu iki ‘âşık ol iki ma’sûkaya ki vuşûl oldu vuslat bulduḡı dem âb-ı menî ‘ışk odın söyündürüp zehr-i kâtil tamarlara girüp kan buḡarıyla yürüyüp cânına te’sîr itdi anı vaḡt içinde ol kız ve ḥatun ve ol iki ‘âşık def-i zehr-i helâhilden helâk oldılar anı vaḡt içinde söz sav kesildi. Pes Loḡmân Ḥakîm baş kaldurup Sührâb Şâh ile Uḡzirret Melike eyitdi. ‘Acebdür ki ol iki ‘âşık taḥammül kılmayup zinâ idüp şehvet şuyı ‘ışk odı ḥarâretin ciğerde söyündürüp zehr-i te’sîr idüp helâk olmuşlardır...” (HK, 67/13b).

Ferrûh, Hümâ’yı cinler vasıtasıyla yanına getirmiş ve ona zorla sahip olmuştur. Aşkına kavuştuktan sonra da bundan pişman olmuş kızın bekâretini zorla aldığı için Allah’tan af dilemiştir; fakat içindeki zehir önce kızını öldürmüştü sonra da kendini helak etmiştir:

“...koynına girdüm kız beni görüp gözin yumdı tuş olan vâkı‘ ayı düş şandı daḥı ‘âkıbet ol nigârın koynına girüp mâ-ḥaşâl-ı kelâm ‘âşık ile ma’sûk bir yire gelicek ḥâl ne idü ki ma’lûm ammâ ki vaşla vuşûl bulduḡum ḥinde vuşlatü’l-lezzet kayusu kalmadı cân-ı şirin Ḥaḡka rücû‘ kılmaḡa yüz tutup nefsüme şabr itmedüḡime tevbe idüp ol tevbe iderken cân-ı Ḥaḡka ışmarladum...” (HK, 67/14a).

2.3.1.8.12. Ölülerin dirilmesi

Allah, Süleymân’a isterse ölülerini de diriltebileceğini Tavûs-ı Kudî vasıtasıyla bildirmiştir. Tavûs-ı Kudî, Hz. Süleymân’dan Ferrûh’la Hümâ’nın dirilmesi için kefen ile birlikte alınıp Hz. Süleymân’ın dergâhına getirilmesini daha sora da iki rekât namaz kılmasını ve Allah’tan ölülerin dirilmesi için dua etmesini bildirmiştir.

“...Eyitdi ki yâ nebiyu’llâh Melik Aḡmere ḥükm eyle Sührâb Şâh kızını Hümâyı merḡad ile kefenini tabut ile nazaruña getürsün ve

Temhürîş melege hüküm it Uğzirret oğlu Şehzâde Ferrûh tabut ile kefen ile ihzâr itsün. İki rek‘at hâcet namâzın kılup anlaruñ hayâtı içün du‘â kıl müstecâb idem kırkar yıl ‘ömr virem ve birbirine virüp anlardan nesl getürem on dört biñ ‘âşî tersâlaruñ haşre neşre inkâr iden kâfirleruñ imâna geldügi cihetden Fîsâgûras Hâkimüñ günâhın dağı ‘afv itdüm...”(HK, 67/22a).

2.3.1.8.13. Küfür, Kâfir

Hiz. Süleymân’ın mucizelerini gören kafirler imana gelip Allah’ı tesbih etmektedirler. Bu mucizelerinden birisi Ferrûh ile Hümâ’nın tekrar dirilmesi olayıdır (bk. Ahiret md.). Bu türden mucizelerden sonra Kâfir olanlar Hiz. Süleymân’ın dergâhında tövbe etmişler ve İslam dinine girmişlerdir.

2.3.1.8.14. Ölüm, Ecel

Fîsagûras Hâkim’in Ferrûh ve Hümâyı zehirlemesi olayında iki âşık da ölmüş, yapılan zehir ölümlere dokunanlar ve ölümleri yıkayanlar da dâhil çevresindeki herkesi öldürmüştür. Hiz. Süleymân bu katli kimin gerçekleştirdiğini araştırır. Tüm kanıtlar Fîsagûras Hâkim’i işaret etmektedir; fakat o bu suçlamaları kabul etmez. Hiz. Süleymân suçluları bulmada çaresiz kalınca Tavûs-ı Kudî adlı melek Hiz. Süleymân’a gelip mezardakilere sormaları halinde Allah’ın (c.c.) izniyle kendilerini kimin öldürdüğünü söyleyeceklerini bildirir. Hiz. Süleymân çevresindekileri de alıp âşıkların yattığı mezara giderek mezarın başında âşıklara, katillerinin kim olduğunu sorarlar, onlar da olayın aslını anlatırlar:

“Hükemâ kavlince çünkü ale’s-şabâh oldu on iki biñ mu‘cizâtı zâhir olmuş enbiyâ birle ve on iki biñ vilâyete kadem başmış evliyâ ile ve kuṭbû’l aṭṭâb ile üçler ile yediler ile Hızr Peygâm-berle ve İlyâs Peygâm-berle cem‘î vüzerâ vü ümerâ ile ve hükemâ vü ‘ulemâ ile şehzâdeniñ kabri üzerine varup pāk şudan âb-dest alup iki rek‘at hâcet namâzın kılup Hızr Peygâm-ber mü‘ezzinlik idüp Süleymân Peygâm-ber haṣrete imâmlık idüp namâzdan niyâzdan fâriğ olup el götürüp şehzâdenüñ hayâtı içün du‘â diledi melekütü’s-semâvât enbiyâ vü evliyâ aşfiyâ birle Süleymân du‘â diledükçe âmîn didiler...”(H K, 67/14a).

2.3.1.9. Çeşitli Dinler ve İnançlar

Eserde Hiz. Süleymân ve çevresindekilerin dini Hiz. Davut’un kavlince İslam dinidir.

Hız. Süleymân eser boyunca İslâm'ı benimsememiş kavimler ile birtakım mücadelelere girmektedir. Bu kavimler sadece insan toplulukları değil aynı zamanda cin, ifrit gibi çeşitli metafizik varlıklarla da mücadele etmiştir. Bunlardan şeytân ve cinlerin meliki olarak Sürhbâd ile yaptığı mücadelelere sair yerlerde değinildiğinden buraya tekrar alınmasına gerek görülmemiştir. Eserde farklı din anlayışı olmak üzere ateşe tapan ve atalarına tapan kavimler de vardır Hız. Süleymân bu kavimlere de ordu göndererek onları İslâm'a girmeleri için davet etmiştir. Aşağıdaki başlıklarda bu konuya değinilecektir.

2.3.1.9.1. Ateşe Tapanlar

Sâm-süvâr'ın oğlu Zâl'in Mıknatıs Kalesinde esir olması hâdisesinde Hız. Süleymân onları tutsaklıktan kurtarmak için İlyâvu Şâh'ı göndermiştir. İlyâvu Şâh Mıknatıs Kalesine giderken yolda Fûrak Şâh'ın devletine uğramış burada Fûrak Şâh ve kavminin ateşe tapıldığını öğrenince Şâh'a bir mektup gönderip kavmiyle birlikte ateşe tapmaktan vazgeçip Hız. Süleymân'ın dini olan İslâm'a girmeleri için elçisi vasıtasıyla şâhı davet etmiştir. Fûrak Şâh bu duruma çok kızıp savaş için ordusuna hazırlık yapmalarını emretmiştir:

“Rüstem bin Zâl kal'â-yı Mıknâtîsden Şemâ'il Câzû elinde giriftâr olmuş imdi biz dağı askerlerle Kal'â-yı Mıknâtîsa giderken yolumuz gelüp senüñ dîyârına uğradı imdi yâ Fûrak Şâh işitdüm kim sen ateşe taparmışsın bize lâzım geldi kim seni Hakk dîne da'vet idevüz andan revâne olup yolumuza gidevüz imdi nâmem saña vuşul bulıcağ tûrasın katuma gelesin ol bâtıl dînden vâzgelüp İmân-ı İslâm bulasın yok dirseñ varan elçüm birle cevâb gönderesin diyüp nâmeyi tamâm eylemiş. Fûrak Şâh nâme-i İlyâvü Şâhdan bu kılıçdan tîz haberleri işidüp bebr ü peleng gibi egrenüp şîr-i neheng gibi gümrenüp kaçılduğundan gâh turup gâh oturdu buyurdu ki Elçi İlyâvü Şâhı hârcasûreler vezîrlerinde bir 'âkıl vezîri var idi adına Şâhlâs eydürlerdi eyitdi yâ şâh-ı cihân şâhlar resûmünde ve sultânlar kânûnında 'âdet-i kadîme oldur kim elçiye ölüm olmaya diyicek andan Fûrak Şâh dağı buyurdu”(H K, 68/91a).

Şeddâd'ın tebaasından Bağ-ı İremi yapmak için haksızlıkla altın gümüş gibi tüm değerli mücevherleri toplayıp halkta hiçbirşey kalmadığında Şeddâd'ın veziri ateşperestlerin bir âdetini Şeddâd'a hatırlatmaktadır. Ateşperestler rivâyete göre öldükleri zaman sahip oldukları değerli eşyalarını da mezarlarına gömdürürlermiş. Aşağıdaki metinde ateşperestlerin ölü gömme törenlerine ilişkin de bilgiler bulunmaktadır buna göre ateşperestlerden bir kimse vefât etse cesedini yakıp külünü

üç parça ederlermiş, sağ iken altın, gümüş vs. neye sahipse onları bir yerde toplarlar ve üçe bölerlermiş. Bir kısmını ölünün kendisi ile birlikte küpün içine koyarlar bir kısmını din görevlilerine verirler bir kısmını da geride bırakırlarmış... Şeddad bunu duyunca tüm asker ve emrinin altındaki hükümdarlara ateşperestlerin kabirlerinin açılmasını ve kabirlerindeki altın ve gümüşü çıkarmalarını emretmiştir:

“...ateş-perestler dîninde resm-i âyîn budur ki ne kadar dünyâda bir pâdşâhın mevtinde malın ki cem‘ itmişdi yir altına tılsımât idüp kendüyi dahı bile qorlardı mezhepleri budur ki bu dünyâda ne kadar māl cem‘ iderse ol dünyâda dirilecek ol mālı harcansa gerek pes muqaddem gelen ateş- perest pâdşâhların ‘âdeti böyle olduğı acilden zamānesi halkının dahı bir kimsesi vefât itse tenini oda yakup külini küpe koyup ve altundan gümüşden la‘l ü cevâhirden neye ki güci yiterse üç bahş iderlerdi bir bahşın kendü ile bile qordılardı ki sîm ü zer cevher cinsi ola ikinci bahşını ateş-gedede cān için ruhbānlara ulaştırırlardı ve üçüncü bahşı var şîne-i kısmet olurdu imdi bu küpe ile sağrāk dahı bir ateşperest karınuındur ki bile qomışlardur diyüp vezîr cevāb viricek Şeddād şād olup emr itdi iqlîm beğlerine nāmeler gönderdi ne kadar yir altında...” (H K, 67/14b).

2.3.1.9.2. Atalarına Tapanlar

Zemzeme-i Ayyâr ile yanındaki askerler Zengibar adlı kaleyi fethetmek için giderlerken yolda yakınlarında bir mağaraya denk gelmişlerdir. Mağaranın içerisinde bir adam ve bir kadının çevresinde sıralı birçok üryan (çıplak) kişinin olduğunu görmüşlerdir. Bir yemek tertip edip tanışır; fakat yemekte bu kavmin ata ve anasına taptıklarını öğrendikleri için yemeklerinden yememişlerdir:

“Zemzeme-i ‘Ayyâr şöyle diyicek zengîler eyitdi bu et fil etidür ve hem bizler dahı atamuza ve anamuza taparuz didiler zengîler şöyle didüğine Sām kakıyıp Sām kakıduğına kırk dört server bebr ü peleng gibi gernişib sönüşdiler. Zengîler anları görüp vehme düşdi bir birine bakışıp tırdılar andan yine Zemzeme-i ‘Ayyâr eyitdi. İy Zengîler fil eti murdârdur yinmez ve hem ata ana kimdür kim anlara taparsuz bizleri yaradan Allāh bir bilūn Dāvūd Peygām-beri haq resul bilūn” (HK, 67/26a).”

2.3.2. Yaratılışa Dair Çeşitli Mitolojik Anlatılar

Geçmişten beri mitoloji kavramı üzerine birçok bilim adamı farklı farklı yorumlarda bulunmuşlar; kavramın tanımı ve karşıladığı mana ile ilgili olarak tam bir fikir birliğine varamamışlardır. Mit, kelime olarak Yunancadaki “Mythos” kelimesinden gelmektedir. Mitoloji kelimesi, myth ve logia (logos) kelimelerinin birleşiminden gelmektedir. Aslı Yunanca’dır (Tökel, 2000: 5). Erken ilkçağda masal anlatmak, sözlü

gelenekle dilden dile aktarılan efsanelerin ozanlarca sürdürülmesi gibi anlamlara gelen “mythologein” diye bir fiilin varlığından söz edilir (Demir, 2015: 12). Mythos, tarihi değeri olmayan söylenti, uydurma, boş ve gülünç masal olarak tanımlanır. Mitlerle ilgili genel bir değerlendirme yapan Tökel’e göre mit; okuryazar olmayan ilk toplumlarda anlatılan geleneksel hikâye; belirli bir toplumu kasteden hikâyeler, bütün kolektif hikâyeler, kültürel ideallerini canlandırarak (teşhis) veya onlara derin anlamlar vererek insanların bilincine başvuran herhangi bir gerçek veya kurgusal hikâye kişi veya şey gibi çok değişik anlam evrenine sahip bir kavram olarak özetlenmiştir (Tökel, 2000: 5). Mitoslar tek tip bir anlatı ile sınırlı kalmamış çağlar ve dönemler boyunca farklı farklı şekillerde anlatıla gelmişlerdir. Eliade ise mitlerle ilgili kendisinin deyimiyle en geniş ve en az kusurlu tanımı şu şekilde vermiştir: Mit kutsal bir öyküyü, en eski zamanda, başlangıçtaki masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (söz gelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir “yaratılışın öyküsü”dür: bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmağa başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder. Mitlerdeki kişiler doğaüstü varlıklardır. Özellikle başlangıçtaki o eşsiz zamanda yaptıkları şeylerle tanınırlar. Demek ki mitler, onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyar ve yaptıklarının kutsallığını ya da yalnızca “doğaüstü olma” özelliğini gözler önüne sererler. Sonuç olarak mitler, kutsal ya da doğaüstü olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimlerler. İşte dünyayı gerçek anlamda Kurân ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır. Dahası, insan bugünkü durumunu, ölümlü, cinsiyetli ve kültür sahibi bir varlık olma özelliğini doğaüstü varlıkların müdahalelerinden sonra edinmiştir” (Eliade, 2001: 16). Mitoloji ile ilgili geniş bir açıklama yapan Erhat bu konuyla ilgili olarak: “Sözlü ya da yazılı yazın ve sanat kollarının hepsinde durmadan konu edinilip işlenen ve işlendikçe değişen mythos’lar ne kadar ozan, yazar, sanatçı varsa o kadar biçim almış, bu nedenle hiç bir zaman belli bir dinin tek kitabı halinde toplanamamıştır” (Erhat, 2011:6) yorumu ile mitolojinin kavramının hiç bir şeyle sınırlanamayacağına değinmiştir. Mitlerin nasıl doğduğu ile ilgili de birbirinden çok farklı kabuller söz konusudur. Yirminci yüzyıl bilginlerinden bazıları, mitlerin kaynağının insanın bilinçaltı olduğu görüşünü öne sürmüşlerdir.

Sigmund Freud ve takipçileri, mitleri, insanın bilinçaltında bulunan istek, korku ve güdülerin bir yansıması olarak görmüşlerdir. Carl Jung, Carl Kerenyi, Erich Neumann ve Josaph Campbell gibi bilginler ise, mitleri evrensel ve ortaklaşa bilinçaltının bir tezahürü olarak tanımlamışlardır. Mitoloji ile uğraşan İngiliz bilginlerinden A. Lang de benzer bir tarzda, mitlerinkaynağının insanın bizatihi kendisi olduğunu, başka bir ifadeyle insanın hayal dünyası olduğunu ifade eder. Bu bilim adamları, dünyanın her tarafında bulunan çeşitli mitlerin genel itibarıyla benzer konuları işlemelerinin, ortaklaşa bilinçaltının ürünü olduklarının bir göstergesi olduğunu, ayrıca gereksinim ve arzuları umut ve korkularıyla insanın doğasını yansıttıklarını savunurlar. Bu ve benzeri yaklaşımlar, mitlerin insan kaynaklı olduğunu ortaya koyar (Demir, 2015: 15). Mitlerle ilgili ayırt edici bazı belirtilere açıklık kazandırmak bakımından Yıldırım'ın maddeler halinde arkaik toplumlarda yaşandığı biçimiyle mitleri örneklendirmesi konuyu özetlemek bakımından önemlidir. Buna göre:

1. Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturur.
2. Bu öykü, kesinlikle gerçek (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak kabul edilir.
3. Mit her zaman için bir “yaratılış”la ilgilidir, bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır. İşte bu nedenle de, mitler insana özgü her anlamlı eylemin örnek tiplerini oluştururlar.
4. İnsan, miti bilmekle nesnelerin “köken”ini de bilir ve bu nedenle de nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir. Burada “dıştan”, “soyut” bir bilgi değil de, zorunlu olarak şaşmaz biçimde “yaşanan” bir bilgi söz konusudur.
5. Şu ya da bu biçimde insan, miti yeniden anımsatılan ve yeniden gerçekleşme aşamasına getirilen olayların kutsal, coşku vericigücünün etkisine girmek anlamında yaşar (Yıldırım, 2012: 32).

Mitlerle ilgili yapılan bu kısa derlemelerden de anlaşılacağı üzere mitler çoğunlukla doğa ve doğaüstü varlıkların yaradılışının konu alan anlatmaya bağlı bir unsurdur. Yani, mit bir anlamda, yaradılışın öyküsüdür. Yaradılış ve doğa içindeki mücadele ve insanlığın kazandığı deneyimler olarak görülmektedir. Mitlerde genelde doğaüstü varlıklar veya tanrılar görevlendirilmektedir.

Süleymân-nâme’de de doğa ve doğadaki canlıların yaratılması ile ilgili pek çok mitolojik anlatılar vardır. Bu anlatılar daha çok hayvanların yaratılışı ile ilgilidir. Taranılan ciltlerde yaratılış ile ilgili olarak öküzün yaratılması, atın yaratılması, köpeğin yaratılması, bazı cinlerin yaratılması, su aygırlarının yaratılması vb. anlatılara rastlanmaktadır. Firdevsî-i Rumî bu anlatıları çeşitli melek ve peygâmlerinin ağzından naklederek kanaatimizce hikâyelerin inanılabilirliğini artırmak istemiş olabilir. Hikâyeler, bir olayın sonucunda Hz. Süleymân’ın olayla ilgili meleğiism-i azam duasını okuyarak çağırması ve olayla ilgisi bulunan canlının mahiyetini merak etmesi suretiyle birtakım sorular sorması şeklinde gerçekleşmektedir. Hz. Süleymân’ın öğrenmek istediklerini o hayvanlara müvekkel olan melekler ağzından dinlemiştir fakat bu yaratılış hikâyelerinin islami literatürde özellikle Kurân’da geçmediği görülmektedir. Bu hikâyeler daha çok halk anlatılarında ya da usturelerde ele alınan hikâyelerle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Aşağıda madde başlarında da verileceği gibi Türk yaratılış mitolojisinde, ya da çeşitli halk anlatılarında geçen anlatılar yazarın dikkatinden kaçmamış Süleymân-nâme bu anlatıları eserin içine yedirmeyi bilmiştir. Aşağıdaki başlıklarda çeşitli hayvanların yaratılışına dair mitolojik anlatıların eserde ne şekilde verildiği ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.3.2.1. Öküze Dair Mitolojik Anlatılar

Eserde Hz. Süleymân tarafından yaratılışı merak edilen canlılardan ilki öküz, sığır ve camus şeklinde adı geçen inek türüdür. Sözlükte sığır: “çift sürmede ve araba çekmede kullanılan, eti sütü yenen evcil hayvan” (Parlatır, 2006:1503); câmûs ise: “manda, susıgırı.”(Develioğlu, 2005:166) şeklinde ifâde edilmektedir. Türk mitolojisinde ise genel olarak boğa (öküz, inek) olarak geçmektedir. Boğa ve onun yüksek coğrafi bölgelerde yaşayan tüylü cinsi kotuz, kuvvet ve kudret timsali olduğundan aynı zamanda hükümdâr ya da hükümdârlık simgesi ya da ongunu sayılmıştır (Çoruhlu, 2000:146). Günlük Türkçede öküz (ügüz, ügiz, ükküz’ün yanısıra Moğolcada üker) sözcüğü kullanılır, buna karşın boynuzlugillerin genel adı sığırdır...(Roux, 2005:328). Roux’un Stein’den aktardığına göre Stein’in öküz diye çevirdiğini başkaları “inek” diye anlamıştır, fakat Roux bu durumun boğa olarak yorumlanması gerektiğini savunmaktadır ona göre öküz doğurganlık simgesi olarak doğru bir kavram değildir. Süleymân-nâme’de de geçtiği üzere Hz. Süleymân öküzlerin yaratılışını merak edip bir su sığırını yanına çağırıp neslinin nasıl türediğini

sorduğunda öküz buna karşılık Mûsâpeygâamber döneminde deinizin yarılma hâdisesinde denizden yaratıldığını belirtmektedir, bu kavram Roux'un üzerinde durduğu suların birleşmesi hâdisesinde anlatılan durumla benzerlikler göstermektedir. Buna göre: “iki nehir, biri erkek biri dişi... sularının birleşmesi evlilik anlamına gelir. Bu iki nehrin bir noktada birleşmesi son derece anlamlı olup bu tema tüm çin yıllıkları ve ansiklopedilerinde bulunur ve hala “Çinde benzeş biçimlere rastlanır. Suyun dölleyici olduğunu daha önce görmüştük, hiçbir yerde nehir birleşmesine tanık olmamıştık” (Roux, 2005:329) ifadesiyle suyun dölleyici unsur olarak anılabileceği ve su sığırlarının eserdeki şekliyle yaratılışlarını anlamlandırmak açısından önemli bir yeri vardır. Buna göre eserde anlatılan öküzün yartılması ile ilgili anlatılar aşağıda örnek olarak gösterilmektedir:

Hüdhüd, Hz. Süleymân'a bir çift öküzün çiftçi tarafından ağır yük altında kalıp sıkıntılar çektiğini haber vermiş ve gökyüzüne çıkmıştır. Hz. Süleymân bu olaydan hareketle öküzlerin yaratılması ile ilgili düşüncelere dalmış ve Lokman Hekimi yanına çağırtmıştır. Lokman Hekim ile Hz. Süleymân arasında öküzün yaratılışına dair bir konuşma geçmektedir. Buna göre Lokman Hekim, Hz. Süleymâna, Hz. Âdem'e indirilen sığırların ikisinin de erkek mi dişi mi olduğunu sormuş; Hz. Süleymân da bunu öğrenmek için esmau'llâhı okuyarak öküz cinsine müvekkel meleği dergâhına davet etmiştir. Bu olay eserde şu şekildedir:

“Andan Loqmân-ı ekber Hâzret-i Süleymâna ‘aleyhi’s-selâm su’âl itdi ki yâ nebîyu’llâh Âdem-i şâfiye gelen bir çift sığırın ikisi dağı irkek mi idi ki yâhüd dişi mi idi ki ve yâhüd bu cihân sarâyında neden üreyüp çoğaldı bu müşkili hâl eyle diyüp su’âl idicek Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm yönin kıbleye dönüp yirinden тұrup iki rek‘at hâcetnamâzın kılup dönüp nübüvvet hateminde mestûr olan esmâu’llâhdan **K58b** hayvânât üzerine müvekkel olan melek da‘vetin idüp emr-i Yezdânî mu‘cize-i Süleymânî birle müvekkel hayvânât-ı perî Kibriyâ’îl melek nâ-gehân Süleymân nazarına hâzır oldu selâm virdi” (K, 67/58b).

Hz. Süleymân yanına gelen Kibriyâ’îl meleğe bakar (sığır) cinsini neden yarattığını ve Hz. Âdeme ziraat etmesi için verilen öküzleri neden yarattığını ve ikisinin de erkek mi ya da ikisinin de dişimi olduğunu sormuş; bakar cinsinin nasıl türeyip çoğaldığını öğrenmeye çalışmıştır. Bu durum aşağıda geçmektedir:

“Süleymân Nebî su’âl itdi ki yâ Kibriyâ’îl melek haber vir bize ki Hâkķ Sübhânehü ve Te‘âlâ bakar cinsinden olan hayvânâtı huşûşâ bakarı neden yaratdıve Âdem-i Şâfiye zirâ‘at itmege gelen kevânüñ ikisi dağı irkek mi idi yâhüd biri irkek biri dişi mi idi ve dağı cihân sarâyında bakar cinsi ne vech ile düriyüp çoğaldı” (H, 67/59b).

Eserde öküzün yaratılması olayı üyez sineğiyle paralel anlatılmaktadır. Buna göre, Allah mağripde maşırık arasında bir dabbe yaratmıştır. Bu dabbe Medine'den bakana Mekke'de; Mekke'den bakana Medine'de gibi görünürdü. Dabbe zamanla Allah'ı tesbih etmeyi bırakmış, Allah da onu cezalandırmıştır. Birgün Mekke ile Medine arasında gidip gelirken ağzından köpükler saçmış o köpükten zamanla kara bir ağaç bitmiş o ağacın meyvelerinden de üyez sineği yaratılmıştır.

“Allāhu Te‘ālā kudretin izhār itmek için maşırıkda bir dabbe yaratdı baħr- i cāmus şeklinde velī gāyet ulu şöyle kim maşırıkda tursa mağripde görünürdi mağripde tursa maşırıkda görünürdi bir niçe biñ yıl cihān sarāyında dilince Hālīķı tesbīh idüp zamān sürdi ‘ākıbet tesbīhin unutup Hālīķa ‘āşī olup kendüi gördi kıra bulut kullesi gök yüzinden üstüne düşdükçe ra‘d-i felege hamle iderdi başı göge kaldırup göğüs gerüp iklīmden iklīme giderdi bir gün Medine ile Mekke arasına gelüp ser semāya kaldurup...” (K, 67/58b).

Hikâyenin devamında ise kara ve deniz sığırının nasıl yaratıldığı anlatılmaktadır. Ağaç o kadar büyümüştür ki dabbe onu kıskanmış ağacı yıkmak için süsmeye başlamış sinekler de dabbenin içine girip etini derisinden ayırmışlar, Allah hışm odından bir rüzgâr göndermiş dabbenin külünü denize ve karaya göndermiştir. O küllerden de karaya düşenden kara sığırlarını denize düşenden ise deniz sığırlarını yaratmıştır:

“...velī ancılayın ‘azīm dıraħta oldu ki budakları felege irişdi gökleri tahtü’s-sarāya girişdi bir gün bu ‘azīm dabbeyi ol agacı gördi haykırup haykırup agacı süsüp omuz urdı ağacuñ budakları ki şındı ol bi-nihāyet siñekler dabbe üzerine uşup kondı ol za‘īf maħlūkāt ol ‘azīm dabbeü’z- zamān içinde etini yiyüp sünügin qodılar andan Allāhu Te‘ālā hışm odından şehāb gönderdi sünüklerin yakup kül idüp bād-ı Şarşar esüp berr ü bahre şardı ol qadīr-i ber kemāl ol Şāni-i zül-Celāl ol ‘azīm dabbenüñ üstüñ‘ānī gülinden berre düşenden berri baķar cinsin yaratdı ve bahre düşenden bahri baķar şınıfın durutdinesilleri üredi ve çoğaldı...” (K, 67/59a).

H. Süleymān müvekkel meleğe, bakar cinsinin Âdeme Tāvus-ı Kudsî tarafından cennetten mi getirildiğini ya da yerden kendiliğinden mi çıktığını sorar. Buna melek de cevap olarak, Tāvus-ı Kudsî’nin kendisine emr ettiğini O’nun da deşt-i bakar (kara sığırı) cinsinden iki öküzü alıp getirdiğini Âdem’e verdiğini belirtmiştir:

“Hükemā qavlince müvekkel baķar Kibriyā’il Melek bu vech ile haber viricek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām yine su’āl itdi ki yā müvekkel kevā’in haber vir bize ki Âdem-i Şafīye Tāvüs-ı Kudsî getürdüğü öküzleri uçmaqdan mı geldi ve yā ğayrı aħār yirden mi geldi cevāb virdi ki Allāhuñ emri birle Tāvüs-ı Kudsî bu za‘īfe emr itdi deşt-i baķar cinsinden iki ra‘nā öküz alup qapup götürdüm. Tāvüs-ı Kudsî nazarına yitürdüm Tāvüs-ı Kudsî dahı Âdem nazarına ilette ve çift sürmegi Âdeme ta‘līm itdi andan Tāvüs-ı Kudsî müvekkel me‘âdine hüküm itdi. Me‘âdin âhendin demür çıkarup getürdi Âdem-i Şafīye ekinciligi ta‘līm itdi...” (H, 67/60a).

Hız. Süleymân bir su sığırını dergâhına getirtip ona, nasıl yaratıldığını, ilk yaratılan öküzün berrî yani karadan mı; yoksa bahrî yani sudan mı yaratıldığını açıklamasını istemektedir. Öküz de buna karşılık asıllarının sudan türediğini, Mûsa Peygâmbere tarafından sudaki camusların deryâdan karaya çıkarıldığını söylemektedir.

“...Hükemâ kavlince Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm cāmusuñ siñekden şikâyetin işidüp cevâb virdi ki yâ cāmus üyez şuretâ gerçi haķır terkibdür şuretâ file beñzer ‘aceb tertibdür ‘acep buña cemî‘ hayvânât-ı berrî elinde zebündür ‘asker-i Nemrûd gibi ve ammâ ki yâ cāmus bu ‘azîm gövde ile şuda yüzmege kâdir ve zihn-i idrâkûñ gökçek hâl dilince cevâba hâzırsın sizûñ cinsiñüz aslında berrî midür yâ bahrî midür hâl dilince cevâb virdi ki âbâ vü ecdādumuzdan tevâtirle ma‘lûm olmuştur ki aşl-ı cinsimüz deryâda dürimişdür. Mûsâ Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm zamânında bu bahrîde olan...”(HK, 67/60b).

Mûsâ Peygâmbere’in Firavun’dan kaçarken önüne kızıl denizin çıktığı asasıyla denizi yarıp kavmi ile birlikte denizin içinden geçtiği din kıssalarında geçmektedir. Su sığırının yaratılması ile ilgili olan kısımda o olaya telmih yapıp denizi yarma hâdisesinde suda bulununan sığırın karaya çıktığı da düşünülebilir. Nitekim aşağıda geçen kulzüm deryası ibaresi de bu durumu örneklendirmektedir. Kulzüm sözlükte: 1. Deniz. 2. Kızıldeniz, Şap denizi (Parlatır, 2006: 933) şeklinde geçmektedir. Mûsâ Peygâmbere’in firavundan kaçarken denizi yarması olayı da Kızıldeniz’de geçmektedir. Aşağıdaki durum bunu örneklendirmektedir:

“...Haķķ Te‘âlânûñ emri ile Mûsâ Peygâmbere ‘aşâsın deñize urdı ol kadar şu sığırı çıkdı ki Mûsâ Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm önce giderdi ardınca şu sığırı alayı deñizden akup yürürdi ‘âķıbet Mûsâ-yı Kelîm aleyhi’s-selâm dönüp ardınabaķdı baķdıķı gibi ardı kesildi eger ki nażar itmese kulzüm deryâsıñın kenârı şu sığırı ile tölardı **H62a** bes bu yörenin şu sığırı cinsi ol deryâdan çıkanlaruñ nesli durur...” (H, 67/62a)

Alıntılanan bölümlerden hareketle sığırın kara ve deniz sığırı olmak üzere iki çeşit olduğunu ilk olarak Cebrail’in sığırlardan sorumlu meleğe emrettiğini ve Hız. Âdem’e iki çeşit öküz gönderdiğini; bu sığırın Mûsâ Peygâmbere’in Firavundan kaçarken Kızıldeniz’den çıkardığı ve bu şekilde üreyip çoğaldıkları yorumunu yapmak mümkündür.

2.3.2.2. Atın Yaratılması

Türk kültüründe atın büyük bir yeri vardır. Efsanelerden folklor, edebiyattan güzel

sanatlara dek uzanan bir at medeniyeti türklerin eski çağlardan beri önem verdikleri hususlardan olmuştur (Pala, 2004: 40). Tarihten önceki devirlerden beri Asya ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yabani halde yaşadıkları bilinen türlü cinsten atların ehlileştirilerek insan hizmetine verilmesi tarihte büyük bir hamle sayılır (Kafesoğlu, 1991: 26). İslâmiyet'te ata verilen önem Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan atla ilgili âyetlerden de anlaşılmaktadır. Meselâ Âdiyât sûresinin 1-6. âyetlerinde, “Andolsun o harıl harıl koşan atlara, o -tırnaklarıyla- çakarak ateş çıkaranlara, sabahleyin baskın yapanlara, tozu dumana katanlara, bununla bir topluluğun tâ ortasına girenlere ki, muhakkak insan rabbine karşı çok nankördür” buyurulmakta, aynı şekilde Enfâl sûresinin 60. âyetinde de “Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve -cihad için- bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanını ve sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız” denilmektedir (Kafesoğlu, 1991: 28). Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaşta faydaları dolayısıyla kuvvet ve kudret timsali de olmuştur. At sürüleri ise zenginliğin ifadesi olarak görülmüştür (Çoruhlu, 2011: 164). İslam geleneklerine göre ise Allah şimdiki atları, Hazreti Âdem'in kâbe toprağından yaratmıştır. İbn Hordadbeh, gölden çıkan atlardan, El Biruni de dağdan çıkan ilâhî kökenli aygırlardan dünyaya gelen atlardan söz etmişler (Beydilli, 2004: 72). Eserimizde de islam gelenekleri doğrultusunda atların Hz. Âdem ile olan ilişkisi geniş yer almaktadır. Örnek olarak alınan metinlerden hareketle atların nasıl yaratıldığı detaylı bir şekilde verilmektedir.

Hz. Süleymân, zaman zaman hayvanlardan sorumlu melekten hayvanların yaratılışı ile ilgili bilgiler edinmiştir. Bu hayvanlardan biri de attır. Hayvanata müvekkel meleğe atın neyden yaratıldığını sormuş o da bununla ilgili detaylı bilgi vermiştir. Buna göre; Hazreti Mikâîl'den edindikleri bilgilere göre Allahu Te'âlâ, kuzey yıldızından bir nesne yaratacağını ve bu nesnenin, Allah'ın vahdaniyyetine ortak koşanlara karşı insanlar tarafından savaş aracı olarak kullanılmasını dilediğini belirtilmektedir. Bu atlara bârgir cinsi arapça ifadesiyle berdun cinsi denilmektedir. Kuzey rüzgârı, kuzey yıldızından yaratılan atların haşin fitrata sahip olduklarından ve nârdan yaratıldıkları için haşin olacaklarını; Allah'a bu atların bir işe yaramayacağını ve sert mizaçlı olacaklarını söylediği için Allah gazaba gelmiş ve kuzey rüzgârından bârgir denilen

atı yaratmıştır. Bu atlar kuzey rüzgârının yapmış olduğu hatadan dolayı sahiplerinin elinden ağır yük çekmekle, insanlar tarafından hor görülmele cezalandırılmışlardır.

Metinde üstünde durulması gereken noktalardan biri de atların yaratılması ile insanın yaratılması arasında kurulan ilgidir. Metinde Allah, Yemen ile Tâif arasında bir yerde insanoğlunu balçık olarak yaratmıştır. Şeytan, atların yanına gelerek insanoğlunun ileride atlara yük vurup zahmet çektireceğini bu yüzden ayakları ile insanın çamurunu tepelemeleri gerektiğini bildirmiştir. İşte soyu kötü olan atların şimal rüzgârından yaratıldığını ve Allah'ın onları cezalandırmak için yaratılış ve şekil olarak çirkin bir surette yarattığını aşağıdaki metinde şu şekilde görmekteyiz:

“Hakīm kavlince müvekkel behāyim böyle diycek Süleymān Nebī su’āl idüp eyitdi ki yā müvekkel behāyim haber vir baña Allāhu Te’ālā hayl cinsi neden yaratdı cevāb virdi ki yā nebīyu’llāh Allāhu Te’ālā bilür ki neden yaratdı ammā ki ‘ilmümüz irdükçe buñı Hāzreti Mīkā’ilden işitdük Hāḫḫ Te’ālā celle celālehū diledi kim atı yarada eyitdi ki yā bād-ı şimāl senden dilerem ki bir nesne ḫalk idem ki ol ḫalk itdügüm şeye benüm yolumda mallarun ve canlarun nafaḫa idüp gazā kıllalar benüm vaḫdāniyyetime şirk getürenlerüñ cānına cezā kıllalar riḫ-i nidā-yı Hāḫḫı işidüp eyitdi ki yā Rabbī emrüñe muṭī’em yaratgıl ammā ḫorḫaram ki nārdan yaradılan cān kavmi ve cin kavmi gibi ‘āşī olalar ‘ālī ḫāzretünüñ dergāhında şerm-sār olam didi gönülünden rızā virmeyüp sert söz söyledüğü için Ḥallāk-ı ‘ālem bār-gir cinsini ki ‘arabca aña berdün dirler riḫ-i şimālden yaratdı ṭabī’atlerinde tizlik sertlik olduğı acıldan vakt-i yilden yaradılup gönülleri ḫatı olduğı sebebden vakti ki ḫālīb-ı Âdemi Hāḫḫ Te’ālā ki ḫāḫden durutdı ḫaylūñ berdün-ı racīm söz ile ‘amel idüp ḫālīb-ı Âdemi balçığın çeginmege ḫaşd itdi. Hāḫḫ Te’ālā kelbi Âdem göbeginden ḫalk itdi bār-girleri ḫovup ṭağıtdı berdün ol ata dirler ki atası anası ‘arab olmaya anuñçün toğancılar altında zahmet çekeler ağır yük çeküp miḫnet görürler zirā ki emr-i Hāḫḫı şıyup ḫālīb-ı Âdemi yüz tutup çeginmege ḫaşd itdiler. Hāḫḫ Te’ālā zafer virmedi bu belāya giriftār itdi ki Hāḫḫ Te’ālā azğuna nuşret virmez miḫnet virür ”(HK, 67/74b).

Meleğin anlatımına göre Allah, ikinci sınıf atları da bād-ı cenuptan (güney yeli) yaratmıştır. Atların kalitesi ve değerine göre çeşitli rüzgârlardan yaratıldığını da metinlerden çıkarmak mümkündür. Soyu arap olmayan doğancılar elinden zahmet çeken atları Allah atalarının yaptığı yanlışla binâen kuzey ve güney yellerinden yaratmıştır. Bu yanlış; metinde de geçtiği şekliyle Allah, ilk insan olan Âdemi Yemen ile Taif arasında balçıktan yaratıp koyduğunda şeytan atlara fitne vermiş; insanların ileride atlara çok zahmet çektireceğini bu sebeple Âdem’in çamurdan kalıbını tepelemek suretiyle bozmaları gerektiğini söylemiştir. Bu fitneye karşılık atlardan bazıları şeytanın bu söylediklerini dinlemiş bazıları ise Allah’tan gelen emre itaat etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bazı atlar da çekimser kalarak iki tarafa da

yönelmemişlerdir. İşte Allah da atların bu davranışlarına binaen atların neslini üç sınıfa ayırmıştır. Bunlardan en soyluları ise Allah’a isyan etmeyen soylu atlardır. Bu durumun devamı aşağıdaki şekilde gelişmektedir:

“Ve daḥī yā nebīyu’llāh Allāhu Te’ālā celle celālehū šimāl yelinden berdūn cinsin yaradıcak andan bād-ı cenūb ki öyle yildür diledi kim andan daḥī ḥayl yarada rīḥ-i šimāl eyitdi ki yā Rabbū’l-ālemīn emr senūn ki Ḥallāk-ı ‘ālemsin her dabbe’i yaradup rızķ virmege Kādir-i Rezzāk-ı ... çün Allāhu Te’ālā anlara dūnyāda ğazā yolında ğazīler binmege bititmedi ve begler üzerine sūvār olup emīr-i ḥōrları ‘izzet ile ḥizmet itmedi anlar şol atlardır ki ḥūyları çirkindür ba’zı çaplaķdur ve ba’zı zinci ve ba’zınuñ boynu boşdur ve ba’zınuñ başı ķatı ve sürçek ve şeb-gūr ve mehcürdür ḥūyı çirkin olduğı acilden ḥalk içinde i’tibārı yokdurkim ser-keşlik itmek ve ‘ucb kılmaķ eger ḥayvānda ve ger ādemde ğāyet çirkin ḥūdur ‘ākıbet ol çirkin ḥuyı helāk ider nitekim ‘uķelā eydür helāk ider kişiyi ‘ucbı ve ḥulķı çirkin kimseden ādem ürker ķamu hūnerlerin ‘ayb gösterür”(HK, 67/74b).

Aşağıdaki bölümde ise Allah’a isyan etmeyen atların durumu yer almaktadır. Buna göre İblîsin telbisine aldanmayıp Allah’ın yolundan giden atları Allah (cc) bād-ı nesîmden yaratmıştır. Nesîm: “yumuşak ve hafif esen rüzgâr” (Parlatır, 1991: 1285) olarak tanımlanmaktadır. Allah (cc) bu atları yaratılışlarını en güzel surette nesîm rüzgârından yaratmıştır. Bu rüzgârdan yaratılan atlar insanlar tarafından hep el üstünde tutulmuştur. Bu durum metinde şu şekilde geçmektedir:

“...bād-ı nesîm bu tazarrū’-yı niyāzı ki itdi Ḥallāk-ı ekber Şānī’-i ‘ālem bād-ı nesîmden ḥaylūn ḥayırlusın yaratdı anlar şol atlardır ki iblîsūn telbisine uymadılar ve iĝvāsını ķulaķlarına ķoymadılar ve Ādem-i Şafī ķālībı üzerine varmadılar. Allāhuñ emrine muṭī’üz dimekten ğayrı cevāb virmediler ve yüzlerini göge tutup dillerince Ḥālķı tesbīḥidüp niyāz kılup eyitdiler ki yā Rabbū’l- şerīf kıldı ve ādemden soñra hiç ḥayvān-ı şerīfter yokdur illā ki at nitekim kelām-ı kadīm ve kitāb-ı kerīm içre gelür ki perverdigār-ı ‘ālem afārdkār-ı a’zam ķullarına minnet kılup bu ḥuşūşda buyurur ki ķavl ü Te’ālā ve’l-ḥayle ve’l- biĝāle ve’l-ḥımāre li terkebuhā ve zīne(ten) nebīyu’llāh bu atlarıñ ḥayırlusı bunlardır ki saña naşīb oldı...”(K, 67/75b).

Sütçü beygiri olarak bilinen at, bir yerdeHz. Süleymân’ın atı Hink İshâk ile olan konuşmasında kendilerinin neden mihnet çektiğini arap atlarının ise neden el üstünde tutulduklarını sorar. Hink İshâk ise İshâkpeygâmberden duyduğu atların yaratılmasına dair hikâyeyi nakl eder. Buna göre Allah insanı yaratacağı zaman Yemen ile Taif arasında bir mevkide Âdemi balçık suretinde beklemeye bırakmıştır. Şeytan da yeryüzüne inip bargir atlara fitne veripÂdemin balçığını ayaklarıyla tepmelerini sağlamışlardır. Şeytan Âdemin kalbine tükürmüş fakat tükürüğü göbeğine gelmiş

Allah da o tükürükten bir köpek yaratmış ve atların âdeme yaklaşmasını engellemiştir. Bunun sonucunda da Allah bargirlere atalarının cezaları olarak ağır yük çekmeyi ve mihnet elinde kalmayı murad etmiştir:

“İblis-i La‘în atlara igvâ itdü ve eyitdi ki bu yatan kâlîba Allāhu Te‘ālā cān virüp âdem olacaqdır ve her biriñüze ağır yükler urup binecekdür gelün balçıgın ayaqlañ zîr ü zeber kılun ki şerrinden halâş bulasız diyüp ol kadar ilkâ itdi ki atlar gelüp âdemün kâlîbın ihâta itdiler ol ki ‘arabî hâş atlar cinsidür eyitdiler ki biz Hâkkuñ emrinden taşra iş itmezüz bu kâlîb ayaklamağa adım itmezüz. Allāhuñ emrine mu‘î iz tevekkelü ol Hâkka kıluruz didiler. Nitekim eydür tevekkeltü Ala’l-lāh yekfîke ammā bār-gîr cinsî dağı iki sınıf oldılar bir sınıf gümāna varup yirlü yirinde turdılar ikinci sınıfı ayaklamağa ilerü vardılar.” (H K, 67/34a).

At ile ilgili olarak metinden elde ettiğimiz bilgiler neticesinde atların, Hz.Âdemin yaratılması hâdisesinde takındıkları tavra göre üç farklı yelden yaratıldığı sonucuna varılmıştır. Bunlar cenup yeli, şimâl yeli ve nesîm yelidir. Bunlardan en soylu olanı nesîm yelinden yaratılmıştır. Diğer atlar yük çekmek ve çeşitli sıkıntılarla uğraşırlarken nesim yelinden yaratılanlar güzel tabiatlı olup sadece gaziler tarafından gazada kullanılmak üzere yaratılmıştır.

2.3.2.3. Köpeğin Yaratılması

Tarihin her döneminde hemen hemen tüm toplumlarda köpekle ilgili bir anlatının olduğunu söylemek mümkündür. “Köpek” kelimesi etimolojik olarak Eski Türkçe’deki “şişmek, kabarmak” anlamında kullanılan “köp-” fiilinden, “-ek” fiilden isim yapmaekiyle türetilmiştir 2. “Göbek” ve “köpük kelimelerinin de aynı kökle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır (Florioti, 2014: 46). Eski Türklerde köpek 12 hayvanlı takvimde 11. yılı simgeler (Turan, 1941: 139). "Barak " adı verilen ve tüyleri çok uzun olan bir köpek Sümer'lerde olduğu gibi, Türklerde de kutsaldır. Şamanlar Baraka binerek göklere çıkarlar. Eski Türkler ayrıca, köpek başlı, sığır ayaklı bir ulusun varlığına inanırlar. Şamanlar boyunlarına köpek resim ve heykelleri takarlar. Kazak mitolojisinde "Kurmay " adlı bir kuşun yumurtasından, köpek yavruları çıktığı anlatılır. Büyük tanrı Ülgencansız olarak yarattığı ilk insanları kötülük tanrısı kardeşi Erlik'in şerrinden korumak için, köpeğe bekçilik görevi verir ancak Erlik köpeği kandıracaktır (Armutak, 2002: 8). Eski kültürde ve sözel kültürlerde doğal olarak esatirel anlatımda köpeğin yaratılmasıhâdisesi Hz. Âdemin yaratılması olayı ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır:“ Allah(cc)’ın, Hz. Âdem’i yaratması sırasında

şeytan, Âdem'in henüz ruh verilmemiş bedenine, balçığına (kuru çamur) tükürür. Allah(cc), Cebrail'e şeytanın tükürdüğü o bölgeyi alıp atmasın emreder. İşte, atılan o kısımdan köpek yaratılmıştır. Bu nedenle köpek, Âdem'in toprağından olduğu için insana yakın ve sâdık; şeytanın tükürüğünden olduğu için ısırgan ve saldırgandır. Cebrâil dokunduğu için de geceleri çoğunlukla uykusuz geçirir.” (Bursevi, 1997: 1/368).

Süleymân-nâme'nin de sözel kültür ve esatirel halk inanışlarının yazıya geçirilip sonraki kuşaklara aktarılmasında ne kadar önemli bir eser olduğunu giriş ve sonuç bölümlerinde tartışmıştık. Eserde Şeytanın, Âdem'in yaratılması sırasında yaptığı mücadeleler ve Âdem'in göbeğine tükürmesi olayı işlenmiş böylece doğruluğu yanlışlığı tartışılabilir bir konu olan köpeğin yaratılması hâdisesi sözlü kültürden yazılı kültüre geçebilmeyi başarmıştır. Eserde köpeğin yaratılması olayı şu şekilde geçmektedir:

Şeytan Âdem'in ruhsuz halde kalıp olarak duran cesedine tükürmüş, tükürük ise göbeğine gelmiş;Allah da o tükürükten bir köpek yaratmış ve köpekler atların Âdeme yaklaşmasını engellemişlerdir. Bunun sonucunda da Allah bargirlere atalarının cezaları olarak ağır yük çekmeyi ve mihnet elinde kalmayı nasip etmiştir:

“...İblîs eyitdi ne tûrursız gelûn ayaklañ diyüp Âdem-i Şâfînûñ kâlibına pes tû diyicek göbeği yirine düşüp Hâkk Te‘âlâ andan bir kelb yaradup atlara hamle idüp kovdı ser-cümlesin redd itdi pes şol ‘arabî atlar ki Hâkka tevekkül kıldılar benüm cedd-i a‘lâmdur ki râhatda dururlar ve şol atlar ki şekk ile tûrdılar...”(HK, 67/34b).

2.3.2.4. Üyez Sineğinin Yaratılması ile İlgili Mitolojik Anlatılar

Kibriyâ'il melek Hz. Süleymân'ın yanına gelip bakar cinsinin nasıl yaratıldığını anlatırken, üyez sineğinin yaratılması ile ilgili de bilgi vermiştir. Buna göre Allah mağriple maşırık arasında bir dabbe yaratmıştır, bu dabbe Medine'den bakana Mekke'de; Mekke'den bakana Medine'de gibi görünürdü. Bu dabbe zamanla Allah'ı tesbih etmeyi bırakmış, Allah (cc) da onu cezalandırmıştır. Birgün Mekke ile Medine arasında gidip gelirken ağzından köpükler saçmış o köpükten zamanla kara bir ağaç bitmiş o ağacın meyvelerinden de üyez sineği yaratılmıştır. Ağaç o kadar büyümüştür ki dabbe onu kıskanmış ağacı yıkmak için süsmeye başlamış sinekler de dabbenin içine girip etini derisinden ayırmışlardır. Burada Nemrudun bir sinek tarafından yok edilmesi olayına da telmih vardır. Bu durum aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

“...Allāhu Te‘ālā kudretin izhār itmek için maşrıqda bir dabbe yaratdı baħr-i cāmus şeklinde velī gāyet ulu şöyle kim maşrıqda ırsa mağripde görünürdi mağripde ırsa maşrıqda görünürdi bir niçe biñ yıl cihān sarāyında dilince Hālīkı tesbīh idüp zamān sürdi ‘ākıbet tesbīhin unudup Hālīka ‘āşī olup kendüyi gördi qara bulut kullesi gök yüzinden üstine düşdükçe ra‘d-i felege hamle iderdi başı göge ıaldurup göğüs gerüp iklīmden iklīme giderdi bir gün Medīne ile Mekke arasına gelüp ser semāya ıaldurup **K59a** ağızından yire köpükler saçdı ol...” (H, 67/59b).

Yukarıda anlatılan dabbe bir gün başını kaldırıp bakınca ağızından yere köpükler saçılmış ol köpüklerden de kara bir ağaç bitmiştir. O ağacın yemişi olarak da üyez sineği ortaya çıkmıştır. Dabbenin ölümü de yine bu sinekler tarafından olmuştur. Metinden anladığımız kadarıyla dabbe bu ağacı kıskanıp yıkmak istemiş ve süsmeye başlamıştır. Ağacın yemişleri olan sinekler de dabbenin içine girip onu öldürmüştür. Bu durum aşağıdaki gibi ele alınmıştır:

“...bir gün Medīne ile Mekke arasına gelüp ser semāya ıaldurup ağızından yire köpükler saçdı ol köpükden zamān ile bir qara ağac bitdi yemişi üyez sineği oldı velī ancılayın ‘azım dırahta oldı ki budakları felege irişdi gökleri tahtü’s-sarāya girişdi bir gün bu ‘azım dabbeyi ol ağacı gördi haykırup haykırup ağacı süsüp omuz urdı ağacın budakları ki şındı ol bī-nihāyet sinekler dabbe üzerine uşup ıondı...”(HK, 67/59a).

2.3.2.5. Su Aygırlarının Yaratılması

Eserde, mitolojik kökenli hayvanların yaratılması ile ilgili son olarak bahsedilebilecek hayvan ise su aygırlarıdır. Hakkında kaynaklarda çok fazla bir bilgiye erişemediğimiz su aygırları kanaatimizce su ğırı olarak yani camusların özel bir türü olarak ele alınmıştır. Manda vb. hayvanların suda çokça vakit geçirdikleri bilgisinden hareketle eserde geçen su aygırlarını su sığırlarıyla birlikte ele almak doğru olacaktır. Eserde su aygırları, Süleymān bin Sahrnār zamanında Hz. Süleymāndan çok önce Allah denizde bir aygır cinsi yaratmıştır. Bu aygırlar son derece saldırganlardır. Cin ve diğer hayvanları yeyip bulundukları yere kimseyi yaklaştırmazlarmış. Eserde su sığırlarının durumuyla ilgili anlatı şu şekildedir:

“...yā nebīyu’llāh ol atların neden hilkat olduğın dahı bilürem Süleymān bin cān hōd dün geldi dünyāya Süleymān bin Şahrnār zamanından berü ol atları hıfz iderün diyüp cevāb viricek Süleymān eyitdi yā müvekkel-i hayl ve yā Tavā‘diyā’il ol Allāh hakkı çünkü seni yaratdı ve atlar üzerine müvekkel itdi baña haber vir ki ol atların aşlı nedür hilkati ve cinsiyyeti ve şekl-i şüreti ve ef‘āl-i sīreti ne vech iledür beyān eyle diyicek cevāb virüp eyitdi ki ya nebīyu’llāh Şahrnār devrinde Hakk Te‘ālā deryā içinde bir bölük deniz aygırların yaratdı

ammā kim anlaruñ endāmı bir ğayr-ı nev'ide daħı idi maġrip
deryāsında gice gice deñizde olup kendüzin ol ħayl ceziresine çıkup
otlardı..." (HK, 67/39a).

Eserden anlaşıldığı kadarıyla bu su aygırlarının hiç bir kimseye bir faydası olmayan bir hayvan topluluğu olduğunu anlıyoruz. Bunları sadece cin ve ifrit taifesi tutup yerlermiş onun dışında bir faydası olmayan bir hayvan cinsi imiş.

2.3.3. Cemiyet

Tarihin âlim, şâir ve hâkim olarak kaydettiği birçok meşhur şahsiyetlerle birlikte, zenginliği, cömertliği ve cesareti efsane haline gelmiş kahramanların adları da Süleymân-nâme'de kahraman olarak anılmıştır. Bu kahramanların birçoğunun hayatı müstakil olaylara konu olmuş bir kısmı ise eserde yardımcı karakter olarak Hz. Süleymân ve çevresinde özelliklerine göre dile getirilmişlerdir. Aşağıda kahramanlar ve eserde ne şekilde işlendikleri ele alınmıştır:

2.3.3.1. Hükümdar, Komutan ve Devlet Adamları

2.3.3.1.1. Sührâb Şâh

Zaloğlu Rüstem'in bir Türk kızından olan oğludur. Babasını tanımadan annesinin yanında büyümüştür. Babasıyla bir savaşta karşılaşmışlar ve birbirlerini tanımadan dövüşmüşlerdir. Sührâb galip gelmek üzereyken Rüstem bir hîle ile onu öldürmüştür. Ancak tam can vereceği sırada baba-oğul oldukları anlaşılmış (Pala, 2004: 411). Sührâb, Şehnâme'deki olağanüstü kahramanların birincisi olarak kabul edilebilir. Şehnâme'nin, hiçbir sefer yenilmeyen ve acı kuvvetiyle ordularla baş ettiği hâlde bir defa olsun yara bile almayan, asırlık çınarları bir tutuşta söküp yerinden koparan en ünlü kahramanı olmasına rağmen Sührâb, Rüstem'i de yenen yegâne kahraman olarak karakterize edilmektedir (Tökel, 2000: 265). Süleymân-nâme'de Sührâb Şâh'dan Amelika sultanı olarak bahsedilmektedir. Hz. Süleymân'ın Divânında oturur ve oradan kendi ülkesini yönetmektedir. Kızı Hümâ'nın öldürülmesi hâdisesinde Süleymândan kanlıları bulmak için yardım istemiştir. Eserde Firdevsî-i Rûmî Sührâb Şâhı, Şehnâmedeki karakteriyle kullanmamış esere sadece ismini almıştır.

Amalıka sultanı Sührap Şâh'ın kızı “Hümâ” Fîsagûras hâkim tarafından zehirlenmiştir. Sührap Şâh da suçluların yakalanması ve kısâs yapılması için Süleymân hazretlerine başvurur:

“bilüp Süleymân Hazretine takrîr eyledi Süleymân eyitdi bu sen didügün girçek ise ‘Amalıka sultânı Sührâb Şâh kızı dahı ölmüş gerek diyince nâ- gah ânı gördiler ki ‘Amalıka Sultânı Sührâb Şâh divân- ı Süleymânide otururken pür siyâh pûş hâdim bir siyâh nâmeyi getürüp Sührâb Şâh eline virdi” (HK, 67/9b).

2.3.3.1.2. Sâm-süvâr

Şehnâmede adı geçen bu kahraman, Feridun zamanında yaşamıştır. Nerîman'ın oğlu olup çok kuvvetli imiş. Oğlu Zâl doğduğu zaman saç, kirpik ve kaşlarının bembeyaz olmasından dolayı onu dağa atıp gelmiştir (Pala, 2004: 390). Sâm, tıpkı oğlu Zâl gibi İran hükümdârlarına, onların adaletli davranması için nasîhat veren, girdiği bütün savaşlarda olağanüstü yiğitlikler gösteren ve aynı zamanda da, darda kalan İranlı diğer devlet ricalinin istekleri üzerine, pâdişâhlara akıl verebilen nâdir kahramanlardan (Tökel, 2000: 258).

Şehnâmede Sâm'dan Minuçîhr'in doğumunun kutlanması hâdisesinde bahsedilmektedir. Burada Neriman oğlu Sâm olarak geçmektedir (Firdevsî, 2005: 126). Eserde fillerle ve aslanlarla savaşmaktadır ve gücünden dolayı Feridun ordusunun en önemli komutanlarından birisidir. Minuçîhr'in tahtta olduğu sıralarda Sâm ordunun sağında yer alır. Savaşlarda en önde savaşarak büyük kahramanlıklar gösterir.

Süleymân-nâme'de Sâm, Hz. Süleymân'ın en önemli yardımcılarında ve en güçlü komutanlarındandır. Hz. Süleymân bir yeri fethetmek istediğinde ya da bir bölgede savaş yapılacağı zaman Sâm'ı komutan olarak göndermiştir. Hz. Süleymân'ın kardeşi Ed-Dünyânın Süleymân'a ihânet etmesi ve tathtta fitne çıkarması hâdisesinde Sâm ve Rüstem Ed-Dünyâyı yargılamak için aramışlardır. Ed-Dünyâ bu hâdiseyi kendi dilinden anlatmaktadır: “...Ed-Dünyâ didi ki ben Ôâlem-i kâ'inât içinde ser-gerdân kalmışam merd-i garîbem eger kıurdayısa Sâm-süvâr aramağda ve eger deñizde ise Rüstem benüm teftişimde hiç bilümezem ki Süleymân elinden ne vech ile halâs olam diyüp...” (H K,67/9b). Eserde Sâm-süvârın ortaya çıktığı en belirgin hâdiselerden biri kılıç zoru ile müslüman ettiği Brehmen Şâh ile bir yerde oturup yeyip içerlerken Sâm

Brehmen Şâh'a hiç düşmanının olup olmadığını sormuş Brehmen Şâh da Zengistân kasabasındaki düşmanlarından bahsetmiştir. Sâm bunun üzerine ordusuyla Brehmen şâhın düşmanlarını yola getirmek için savaş hazırlığına başlamaktadır. Olay eserde: “bir gün Sâm-süvâr ol pehlevân-ı rûzgâr Brehmen Şâh ile Óayş iderken su'âl itdi ki yâ Brehmen hiç senüñ dahı düşmenüñ var mıdur ki Óasker çeküp üzerine varavuz serkeşlik iderse kılıçdan geçürüp kıravuz diyicek...”(H K, 67/23a) şeklinde anlatılmaktadır. Bu olayın devamında Sâm-süvâr yâveri İlyâvü Şâh ağzından Zemzeme-i ‘Ayyâr vasıtasıyla Zengibar adasının sahibi Kahrâm-ı Zengîye bir mektup göndermiş; mektupta da yazdığı üzere Hz. Süleymân ve İlyâvü Şâhın büyüklüklerinden kendinin ne kadar güçlü bir kumandan olduğundan bahsetmiştir. Bu mektup ile Kahrâm-ı Zengî ve emri altındakileri Dâvut peygâmberin dinine davet etmektedir²². Kahrâm-ı Zengî ise metinde akıllı bir kimse olarak geçmektedir. Sâm'ın ne kadar hünerli bir komutan olduğunu bildiğinden ona hediyeler gönderip zararından emin olmak için gönlünü almaya çalışır:

“Kahrâm-ı Zengî ‘âkil kişi idi felek nekbetinden rûzgâr şiddetinden tatmış idi. Süleymânun saltanatı evşâfını işitmiş idi ve Sâm-süvârün kuvvetin nuşretin şecâ'atin istimâ' itmiş idi. Fıkr idüp gördüğü emriñe imtişal göstermez ise memleket elden çıkar hemân-dem yidi atadan...” (H K, 67/23a).

Olayın bundan sonraki kısmını özetlemek gerekirse Sâm'ın kuvvetinden korkan Kahrâm-ı Zengî Sâm-süvâr'ın teklifini kabul ederek Hz. Süleymân'a tâbî olur; fakat Kahrâm'ın küçük oğlu Kehrâm babasına isyan ederek kale kapısını kapatır ve babasına isyân eder. Bunun üzerine Kahrâm da Sâm'dan yardım ister kaleyi tekrar ele geçirirler ve dost olurlar. Sâm Kehrâmdan kaleyi fethetmek için giderken bir yerde konaklarlar. Sâm'ın çok kuvvetli yardımcıları vardır. Onlardan biri olan Zemzeme-i ÓAyyar konak yerinden ayrılıp gezerken bir mağarada çıplak insanlar görür. Daha yakına gidip onlardan bilgi toplayan Zemzeme bu durumu Sâm'a haber verir. Sâm'da kuvvetli komutanlarından olan İ'tisâm ve kırk dört askerini bu halkın durumunu öğrenmek için gönderir. Bunlar mağarada yaşayan din olarak anne ve babalarına tapan çıplak gezen bir topluluktur. Sâm bu kavmi de müslüman etmiş ve gençlerini askerlerinin arasına katmıştır:

“Sâm-süvâr dahı kırk dört server ile sūra irüp atdan inüp atları bir birine çatdılar bir kaç dilâverler atalar katında тұrup Sâm serverler ile zengîlere yürüdiler. Zengîler dahı Sâm-süvâr ile serverleri gördiler

²² Süleymân-nâme Hazine 1539/ 893 K23b H23b metin s. 51.

karşu bakişınca yine Zemzeme-i ‘Ayyār inüp selām virdi andan Sām ile serverler mağāraya karşu şaf şaf olup tırdılar. Zengîler dağı Sām ile serverleri ol heybetde ve ol şalâbetde görüpvehme düşüp şaşdılar. Yine kendüleri dirdiler cümle ayak üzere turup karşu gelüp selâmlaşup Sām-süvârı alup mağara kapusına geldiler bir kıla Sām ile serverler bir kıla zengîleroturup karar kıldılar”(H K, 67/26a).

Sām’ın gücü ve kahramalığı ile ilgili olarak Zengibâr kalesinin kapısını tek başına kırması örnek verilebilir. Buna göre Sām askerleri ile birlikte savaş esnasında kale kapısının aşılammamasından gazaba gelip tek başına kalenin kapısını gürzü ile üç vuruşta paramparça etmiştir. Bu durum şu şekilde devam etmektedir: “Tâc-hâne kıpusından yaña Sām-süvâr dağı kılkân yapınup tokuz yüz tokısan tokuz eri tal demür gürzini eline alup yâ Allâh diyüp na‘ ra urdı dağı kıal‘ â kıpusına bir gürz urdı ki yidi kıat yir şarşılıp zelzeleye vardı”(H K, 67/29a). Sām’ın başından geçen diğeri bir hikâye olarak Zengistânlıları gergedan-serlerin elinden kurtarmak için yaptığı maceralı yolculuk örnek olarak verilebilir. Sām, zengîlerin düşmanı olan gergadan-serleri emri altına almak için yola çıkmış; yolda karşısına birtakım garip yaratılışlı hayvanlarla karşılaşmıştır. Buna göre yolda karşılaştığı garip yaratılışlı hayvanı askerlerine yakalamaları için emr etmiş askerleri de canavarı yakalayıp Sām-süvâra getirmişlerdir. Hayvanı tarif ederken; “boyu koyun ve koça benzer, boynuzları beş altı tane, kulakları keçi kulağı gibidizlerine uzanacak kadar, kaplan gibi siyah şekilleri var ön ayakları kurt ayağı gibi pençeli ve arka tarafı geyik arkası gibi”(H K,67/31a) şeklinde tarif edilmektedir. Sām yolda bunun gibi birçok garip yaratılışlı hayvanla karşılaşmıştır. Yine bir mağarada farklı bir hayvanla karşılaşır Sām askerlerine o hayvanı getirmelerini emreder. Askerler tutup getirirler; Sām bu hayvanın nasıl bir yararı olduğunu Dermâyus hekime sorar hekim de ona kitaptan öğrendiği bilgilerle bu hayvanın kalbinin yenmesi halinde yiyen insanın gayet cesur olacağını ve bundan sonra hiçbir hayvandan korkmayacağını belirtmektedir (H K,67/31a), Sām da Dermâyus’un tavsiyesine uyarak askerleriyle birlikte bu garip yaratılışlı hayvanın kalbini yemiştir. Sām sadece insanlarla savaşmayı değil hayvan ve canavarlarla da savaşmayı iyi bilmektedir. Gergedan-serlerle yapacağı savaşa giderken yolda bir ejderha görmüşler Sām bu ejderhayı yakalamak için yoğun bir çaba sarfetmiştir. Bu durum metinde şu şekilde anlatılmaktadır:

“Sām-süvâr didi kim iy dilâverler ejderhâ cengi âdem cengi gibi

degüldür yüz-be-yüz karşı varanı zehirle urup helāk ider. Ejderhāya ejderhā cengin bilür kişi varmak gerekdür kim iş hāşıl ola didi dağı Sām-süvār serverleri ejderhā öninden alup gik yire vardılar ejderhāyı gözlediler anca kim ejderhā gijlayu süre ağaç dibindeki şuya gelüp gāyet şusuz idi şulandı mest olup ağaç dibinde yatdı hiç deprenmedi. Sām-süvār anı görüp şıgınp sermenüp serverlere eydür iy dilāverler ha ejderhā şu içdi zehri geçdi demīdür yürün bu mevzī öldürelüm diyüp Sām-süvār meşāmına...” (H K, 67/31b)

Eserde de görüldüğü gibi Sām’ın ne kadar yetenekli bir komutan olduğu ortadadır. Sām, eser boyunca farklı bölümlerde olmak üzere Hz. Süleymân’ın düşmanları ile savaşmış askerleri ile Hind’den Sind’e kadar birçok yeri emri altına almış bir komutan olarak geçmektedir. Sām-süvār’ın Zengibâr kalesini feth etmeye giderken ona yardım eden diğer kavimlerin komutan ve pâdişâhlarının isimleri metinde şu şekildedir:

“Sām-süvār ol pehlevân-ı rûzgār emr itdi bir tarafından ‘amū-yı Süleymân halife-i devrân on iki sıbtuñ beğleriyle Benî İsrâ’îlün beğleri ile İlyāvü Şâh yürüdi bir kaç biñ er ile baħr-i ‘ummân gibi cūşa gelüp yürüdiler ve bir tarafından dağı Horāsân şâhı Cumhur Şâh yürüdi yüz biñ er ile ve bir tarafından dağı seksen biñ er ile Bedehşân Şâhı Bihrüz Şâh yürüdi ve bir tarafından dağı altmış er ile Gış u Bahreyn meliki Kaytas yürüdi ve dağı altmış er ile Qahrām-ı Zengī yürüdi ve iki yüz biñ Hind çerisi ile Brehmen Şâh yürüdi”(H K, 67/28b)

2.3.3.1.3. İ’tisâm-ı Erdebîl

İ’tisam-ı Erdebîl Sām-süvār’ın pehlivanlarından biridir ve Zengîlerle erlik oyununda Sām’dan icazet alarak kırk dört erin hepsini de yenerek gücünü göstermiştir:

“andan İ’tisâm-ı Erdebîl ilerü gelüp eyitdi iy pehlevân ben kuluña icāzet vir bu zengîlerün kırk dördi birle dağı gürşeyim Sām-süvār dağı icāzet virdi İ’tisâm şıganup sermenüp mest-i ejderhāleyin sîne gerüp tırdı. Andan Zemzeme zengîlere eyitdi iy ferīdler erlik oyunun dilerseñüz bir bir gelün bu server ile gürşün kırkuz dağı bunuñ ile tutsun didi” (HK, 67/26b).

2.3.3.1.4. Zemzeme-i Ayyâr

Zemzeme-i Ayyâr Sām-süvār’ın gözde komutanlarından biridir. Sām’ın Kehramın ordusunu dağıtmak için gönderdiği ordulara öncü olarak gitmiştir. Yolda ana ve babasına tapan bir kavme rast gelip onları da Sām’ın ordusunda savaşmaya ikna etmiştir:

“Zengistân ser-ħaddine yitdi andan bir ulu tağ etegine varup kondı andan selātin serverler gelüp dīvân tırdı andan selātinler tağılup

kendüsi muḳarrebleriyle ḳalup oturup şoḥbet itdiler andan Sām-süvār ḥalvetinden ḳıkup Zemzeme-i ‘Ayyār taşra ṭurup Sām-süvār ḳademgāha girdi andan Zemzeme taḡı gözleyüp ṭururken taḡda bir mu‘teber od göründi ne ola diyince Sām-süvār daḡı ḳademgāhdan ḳıkup Zemzeme-i ‘Ayyār urdı gösterdi. Sām eyitdi ‘acep ne od ola Zemzeme-i ‘Ayyārın ben varayım göreyim diyüp atıñ miyānına şoḡup sebük-bār olup nacaḡ yalıncaḡ ḳılup gitdi.”(H K, 67/25a).

2.3.3.1.5. Zāl-i Destân:

Kahraman Sām’ın oğludur. O da fiziki yapısı îtibâriyle bir destan kahramanıdır. Süleymân-nâme’de onun savaşa çıkarken yapılan bir tasvirinden fizikî yapısı ve gücü anlaşılmaktadır (Aksoy, 2000: 126). Zāl ,Rüstem’in babasının adıdır. Kelime, “ihtiyâr ve aksakallı” anlamlarına gelir. Zāl doğduğu zaman saçı, kaşı, kirpikleri bembeyaz olduğu için bu adla anılır. Babası Sām onun bu şekilde doğuşunu uğursuz sayarak götürüp Elburz dağına atmış. Zal orada Sîmurg-ı Anka tarafında beslenmiş. “Destân” veya “Zer” lakaplarıyla anılır (Pala, 2004: 488). Şehnâme’de Zāl’in doğması hâdisesinde Zāl’dan şu şekilde bahsedilir: “Ey ünlü kişi! Harem dairende, o ay yüzlü eşin tertemiz bir çocuk doğurdu. Öyle aslan yürekli ve yiğit yapıli bir çocuk ki, yaşına göre pek cesur görünüyor! Teni parlak bir gümüş ve yanakları da bir cennet kadar güzel; vücudunda hiçbir çirkin yer göremezsin. Bu ahu gibi çocuğun bir tek kusuru varsa o da saçlarının beyaz oluşudur” (Firdevsî, 2005: 152). Sām, oğlunun yaratılış olarak farklı olmasından, saçlarının bembeyaz oluşundan dolayı onu “Elburz” dağına bırakmaya karar verir. Zāl bu olaydan sonra Elburz dağında yaşamaya başlar. Burada Sîmurg Zāl’i bulup onu himaye etmektedir. Bir zaman sonra Sām rüyasında bir pir görür, pir ona oğlunun Sîmurg tarafından beslendiğini gidip onu bulması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Sām gidip oğlunu bulur ve onu tekrar saraya getirtir yetiştirilip iyi bir asker olması için elinden geleni yapar. Şişman ve Kuzubaş’ın aktardığına göre ise Minuçehr Zāl’i çok beğenip ona Kabilistan, Hint denizi ve Zâbilistanı vermiştir. Kabilistan’ın hâkiminin kızı Mihrab’a âşık olan Zāl onunla evlenmiştir (Şişman ve Kuzubaş, 2007: 31). Aksoy’un çalıştığı Süleymân-nâme’nin Hazine 1529’a kayıtlı nüshasında Zal ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmektedir:

“...gürz inerken altına girüp yire düşmege komayup yitdi, gürz çopından sag el ile muhkem tutdı, omuzına alup Sām-ı Süvār önine gelüp muḳâbil ve nu‘arız olup daḡı sag elin sol gürdgâhında koyup ve sol elin sah gürdgâhında koyup ra‘dvār b,r na‘ra urdu ki na‘rası sadâsından yidi kat felek yidi tāsı çıñrayup güm güm ötdi, Merriḥ yerinde uru turdı. Andan Zāl- i Dastan, ol pehlevân-ı cihân, kiş kakup agız açup âvâz-ı bülend çağırdı ki: “ Menüm cihân pehlevânı Zāl-i

Dastan, ibn-i Sām bin Nerrimān, nesl-i Kerrimān, Āl-i Kahramān kim kılıcımdan oda yanar şark u garb, zemīn-i zemān. Ben Sām-ı Sūvār oğlu Zāl-i Dastanam, Sistān serveri sāhib-kırānam, nīm-rūz melik-i pehlevānam kim Merrīh felek gözlerimde siñekçe yokdur, yidi kat felek katumda yedi kelekçe yokdur...”(Aksoy, 2000:469).

Yine hazine 1529’a kayıtlı nüshâda Zāl’in fiziki yapısı ile ilgili olarak şöyle bir nazım geçmektedir:

““ Ālem içre bence yokdur pehlevān
Kıykımmundan kan kaşanur Kahramān

Kulp olsa kūh-ı Kāf’ı tutadum
Çıkarup sudan göge dek atadum

Ökçe kaksam yidi kat yiri yaram
Gāv u hūnun bagrını kana karam

Tagda ejder olurum taşda peleng
Kuruda aslan tutaram suda neheng

Böyle diyüp urdı na‘ ra anda Zāl
Güm güm ötdi anda sahrā u cibāl

Na‘ radan belinledi gāv u semek
Çın çın ötdi çınladı tās-ı felek” (Aksoy, 2000:468).

Süleymān-nāme’nin 67. ve 68. ciltlerinde de Zāl’in kahramanlıkları ve savaşlarından bahsedilmektedir. Zāl ile Rüstem’in askerleri ile birlikte çıktıkları Kalâ-yı Mıknatıs yolculuğunda Zāl’in kumandanlık ettiği birlik girdâba düşmüş; sonucunda Rüstem ile ayrılmışlardır. Zāl girdaptan çıkmak için çeşitli çarelere başvururen Ahşayılun Peygâmberin gemileri ile karşılaşmış ve fırtınadan kurtulmak için Ahyâşılun peygâmberden yardım istemişlerdir. Zāl’in başına gelen bu felekat eserde birkaç yerde hikâye edilmektedir. Zāl’in bu yolculuğunda Zilzâl-i Ekber isimli kahramanın büyük etkisi olmuştur:

“...Zilzâl-i Ekber geldi ki Ahyaşılūn Peygām-ber ile ve Sekīne’i Mūsā ile Qāhhār-ı Cābir ile kırk dört pāre gemi ve bir niçe cezāyir begleri ve ihtiyār ile Rüstemden ayrılup ‘azm-i Sām-sūvār idüp gitmek dileyicek Hāḫḫ Tebārek ve Te‘ālā bād-ı Şarşar esdirüp rüzgār muhālif çıkup gemileri önüne katıp sürüp yidi gün ve yidi gice bād-ı Şarşar ki esdi toközuncı gün ‘ale’s- şubḥ olıcaḫ baḫr-i mağribe getürdi ve girdāb-ı ekber kenārına yitürdi nazar kılup şubḥ-dem gördiler ki deryā-yı mağrib cūşa gelüp kaynar ve emvācı evc-i felekde oynar ...”(H K, 68/9a).

Zāl, Ahyâşılun peygâmberden girdaptan kurtulmaları için tavsiyeler dinlemiş fakat peygâmbere karşılarında büyük bir felaketin olduğundan ve bu durumdan çıkmalarının zor olduğundan haber vermiştir. Girdâba yakalanıp helâk olan kavimleri Zāl görüp daha da ümitsizliğe düşmüştür. Askerlerini kurtarmak için Zāl birçok yola başvurmuş fakat hiçbir çözüm bulamamıştır. O sırada gemilerinin üstünden Hazreti Süleymān’ın

ordusunda yer alan Ruk'âil peri geçmektedir. Ahyâşilun peygâmbere, periye derdini anlatmış ve Hazreti Süleymân'a götürmesi için ona bir mektup vermiş. Nameyi alıp hemen uçan perinin Süleymân'ın otağına gidebilmesi için dört günlük yolu vardır bu sırada da Zâl ve askerleri girdapta helâk olmamak için Allah'a tazarru ve niyâz etmektedirler. Bu tazarru ve niyazların sonucu ve Hazreti Süleymân'ın mucizesi ile gemi ehlini götürmesi için Allah Sarsar adlı bir rüzgârı yardımcı olarak vermiş rüzgâr da Zâl'i ve ordusunu Ürdün ırmağına uçurup oraya bırakmıştır:

“emr-i Rabbânî mu‘ ciz-i Süleymânî Rîh-ı lâkıh kırk dört pâre gemileri içi tolu yigirmi iki biñ nefer ademîleri baħr-i girdâbdan kaldurup götürmekde yir ile gök arasından uzluğ ile alup Kuds-i Mübâreke yitürmekde ve ra‘d-ı felek daħı bulutları cem‘ idüp gemiler üzerine ağdurmağda” (H K, 68/32b)

Rüzgârın gemi ehlini bir günde alıp uzun bir mesafeyi kısa bir sürede katederek götürmesini Ahyâşilun peygâmbere başka kimse bilememiştir. Zâl bu duruma çok memnun olmuş Allah'a hamd ve şükürde bulunmuştur:

“gemisine siñüp sükût idüp baqdılar tâ aña dek ki gemi yil yir yüzüne indürdi ve Ardün İrmâğı şuyına kondurdi daħı Ahyâşilün Peyğâm-ber ve Zilzâl-i Ekber ve gemide olan serverler girdâbdan ħalâş oldıkların ki gördiler Allâha şükr idüp secde kırup yüz yire sürdiler.” (H K, 68/35a).

2.3.3.1.6. Rüstem

Sâm'ın torunu, Zâl'in oğlu. Sührâb ve Ferâmuz'un babası. Bijen'in dedesi. Şehnâme'ye göre Rüstem: “bu aslana benzeyen, pehlivan yapılı bir çocuktur; boylu boslu ve güzel yüzlüydü. Kadın erkek herkes şaşırıp kaldı; içlerinde böyle fil gövdeli bir çocuk gören yoktu. Saçları kırmızı ve yüzü de kan gibiydi; parlak güneş nasıl doğarsa, o da öyle doğmuştu” (Şehnâme: 2005: 216). Kaynaklarda Zâl'in oğlu olan Rüstemden olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olarak bahsedilmektedir. Rüstem'e bebeklik döneminde on dadı birden süt verir. Sütten kesilip yemek yemeye başlayınca beş kişinin yiyeceğini yer. Sekiz yaşlarına geldiğinde güçlü bir delikanlı görünümündedir. Bir bahçede şarap içerken azgın bir fili öldürür. Daha sonra babası Zâl'in üstlendiği görevi o üstlenir. İran pâdiŞâhı ve İran ordusu ne zaman bir sıkıntıyla karşılaşsa, ilk başvurdıkları kişi Rüstem'dir (Şişman ve Kuzubaş, 2007: 157). Rüstem'in klasik metinlerde birçok lakabı da geçmektedir. Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Destân, Tehemten, Heft-hân-ı Acem gibi sıfatlar hep onundur (Pala, 2004: 382). Süleymân-nâme'de Rüstem kahramanlığı ve Zâl ile

olan maceraları konu edilerek anlatır. Eserde, Mıknatıs Kalesinde Şemâil Cazu'nun elinde bulunan Rüstem ve ordusundan Zâl ve Ahyâşilun Peygâmbere ayrılmışlar; gemileri okyanusta ilerlerken girdâba yakalanmış ve bu girdaptan kurtulmak için başvuracakları çeşitli yollar anlatılmıştır: “Rüstem tehmete geldi nite ol zamân ki Qal‘â-yı Mıknâtısdaki Rüstem akrânları yoldaşları pehlevânları ile tırmağda Şemâ‘il Câzu Rüstem-i ‘alîle ele getürmekde...” (H K, 68/9a).

Dedesı Sâın, torunu Rüstem ve oğlu Zâl'i zaman zaman hatırlamakta girdiği savaşlardan yorulup bir an önce evlatlarının yanına gitmeyi istemektedir. Bu durum şöyle anlatılmaktadır:

“Sâm-süvârgeredan-serler melikin ki kendüye ki râm itdi dağı dönüp su‘âl itdi ki senüñ dağı düşmenün var mıdur ki anı fetğ idevüz diyicek cevâb virdi ki yâ pehlevân-ı cihân benüm bir oğlum vardur bağı-i ‘ummân kenârında Qal‘â-yı ‘Ayyuğda tutsâğdur. Lutf idüp anı bana ħalâş eyle tâ ölünce saña ħül olam diyicek Sâmuñ göñline oğlı Dastan ile ciger kuşesi Rüstem önine düşe geldi.”(H K, 68/41a).

Rüstem, eserde Hz. Süleymân'ın sol kolu olarak geçmektedir; Rüstem'e sahip olanın her işi kolay olacağından bahsedilmektedir:

“Süleymân bin Dâvüduñ ve ol dün toğup dünle büyüyen oğlanuñ sağ elî Sâın-süvâr şol eli Rüstem-i Dastandur bunları ele getüricek Süleymân işi âsândur imdi yâ Şemâ‘il Bânü Rüstemüñ şevketi muqaddem gelen İskender-i Kübrâ kadar vardur sen dağı bugün kaydûfeyi zamânsın defvlet ü bağı-ı sa‘âdet saña yârdur.”(H K, 68/50a).

Rüstem'in Mıknatıs kalesinde cadı ve cinlerle yaptığı savaş 68. ciltte yoğun bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre Şemâ‘il Bânü ve Tehcîr cazu ile Sistân ve Zâvilistan serverleri ile mücadele edecek olan Rüstem-i Destân Lahlaha Câzu ve diğerkleriyle sihir kullanarak savaş yapmaktadır. Sekiz yüz kadar cadının küplere binip Rüstem'in üzerine gittikleri anda etrafı Nuh tufanı gibi suya boğmuşlar; fakat Rüstem bu savaştan ism-i azam duası ile galip gelmeyi başarmıştır. Olay eserde şu şekilde geçmektedir:

“Rüstem-i Dastan çerisin ki gördi azırğanup sihrine tayanup sâhîrlerine güvenüp mekrine inanup ol la‘în-i Lağlağ Câzüya ħükm itdi ki a‘vân ile varup ceng ide pes Lağlağ Câzü sekiz yüz seksen sekiz nefer sâhireler ile Tehcîr Câzü muqaddem önince küplere süvâr olup Rüsteme muqâbil sürdiler yağıñ varıcağ Tehcîr Câzü bir şu ile tolmış şişeye sihr-i kâhîn okıyup hevâya perrân itdi.”(H K, 68/52a).

Rüstem de cadılarla savaş yaparken İsm-i azam vb. silahlarla karşılık vermiştir. Allah'ın yüce isminin yazılı olduğu bir oku alıp Tehcir cadının üzerine fırlatmış ok cadının gözünü delip geçmiş ve orada cadıyı öldürmüştür:

“Rüstem Allāha şıgınuḡ evvel Ādem āḡir Muḡammed cemī⁶ peygām- berler ervāḡına şalavāt virüp Allāha tekbīr getürdi daḡı Allāha şıgınuḡ tehçir-i cāzūnuḡ gözlerin gözleyüp ism-i a‘zam yazılmıḡ okı eline alup gez kulaḡa demren dırnaḡa virüp perrān itdi. Emr-i Rabbānī taḡdīr-i āsmānī şöyle vāḡi‘ oldı ki tīr-i Rüstem berekātı ism-i a‘zam ok cāzūnuḡ şaḡ gözine tokınuḡ kafasından geçdi cānı cehenneme ıḡmarlayup cāzū küpinden yire düşdi sıḡr-i bātıl olup deryā şuyı zā‘ıl oldı yir qurı görindi...” (H K, 68/52a).

Rüstem'in anlatıldığı hikâyenin devamında diğerkadılarla yaptığı savaşları ve sonucunda ism-i azam ve yaptığı büyülerle galip gelmesinden bahsedilmektedir. Eserde Rüstem ismi çeşitli benzetmeler ve çeşitli savaş altelerini belirtmek için de kullanılmaktadır.Çeşitli eşyalar nitelendirilirken Rüstem'in ismi ile birlikte verilmiştir. Buna göre Rüstemâne hançer, Rüstemin ateşten yanmadığı semenderden yapılmış elbiseleri, kılıcı ve yayı eserde benzetme amacı ile kullanılmış kelimelerdir. Bu benzetmelere örnek vermek gerekirse: “zehr-i helāhil gibi ağzı şalyārların şaçmıḡlardı kuyruḡların çenber kıluḡ dişlerin Rüstemâne ḡancer gibi” (H K, 67/35b),“rüstemâne semender cübbesin geyüben”(H K, 67/36b),“rüstemī ḡancerlerin ḡaynaḡına” ”(K, 67/67b), “Gāḡ nīze-i ḡahramān gibi uzanup gāḡ kemān-ı Rüstem gibi qurılıḡ gāḡ ḡancer”(K, 67/69b).

Görüldüğü üzere Rüstem dedesi Sām ve babası Zāl gibi eserde kahramanlıklarıyla ün yapmış bir kahramandır. Şehnâmede anlatıldığı gibi Süleymân-nâmede de Rüstemin birçok olağanüstü durumu anlatıya paralel olarak verilmiştir.

2.3.3.1.7. Âsaf bin Berhiyâ

Doḡu edebiyatlarında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan bu ünvan, Süleymân peygāmberin meşhur veziri ve İsrailoḡulları soyundan gelen Âsaf b. Berhiye'den kalmadır. Bu kişinin ilm-i simyâ ve bu tür garip ilimlere sahip olduḡu söylenir (Pala, 2004: 33). Kur'an'da adı geçmemektedir. Fakat Hz. Süleymân'la ilgili bir ayetin

tefsirinde ulemâ Âsaf'ın da adını zikrederler (Tökel, 2000:326). Hz. Süleymân, Sebelilerle savaşa girmeden önce yanındakilere şöyle seslenir: “Ey cemaat! Bana teslim olmalarından önce, hanginiz o kraliçenin (Belkıs'ın) tahtını yanıma getirebilir? dedi. Cinlerden bir ifrit: “Sen yerinden kalkmadan önce sana onu getirebilirim; buna karşı güvenilir bir güce sahibim” dedi. Kitabın bilgisine sahip olan biri: “Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm” dedi” (Neml/38-40). Tökel ayette geçen “kitabın bilgisine sahip biriyle kastedilen kişinin kim olduğu ile ilgili rivâyetleri araştırır; kendisinin Hamdi Yazır'dan edindiği bilgiler doğrultusunda bu kişiden kastedilenin Süleymân Peygâmberin ta kendisi olduğu fakat bazı âlimlerin bu ifâdeden Âsaf bin Berhiyâ'nın kastedildiğini belirtmiştir. İslâmî kaynaklarda Âsaf b. Berahyâ Hz. Süleymân'ın teyzesinin oğlu, çok güvendiği bir kişi, siddîk, hatta Hz. Süleymân'ın kâtibi ve veziri olarak gösterilmekte, ism-i a'zamı bildiği, duasının kabul edildiği, kerâmet sahibi olduğu nakledilmektedir (Harman, 1991: 455). Âsaf bin Berhiyâ Süleymân-nâme'de Hz. Süleymân'ın her zaman yanında olmuş en gözde vezirlerindendir. O hem iyi bir komutan hem iyi bir danışman hem de kerametleri olan bir şâhıdır. Âsaf'ın keramet babından işlerinden birisi de, güya Hz. Süleymân'ın yüzüğünü çalan devin, Süleymân olarak tahta geçmesini müteakiben, kimsenin onun dev olduğunu anlamadığı hâlde, Âsaf'ın bunu bilmesi ve devin planlarını bozmasıydı (Tökel, 2000: 327). Süleymân-nâme'de Âsaf ile ilgili olan anlatıların geçtiği bölümlerde diğer metinlerde geçtiği şekilde eserde yer aldığı görülmektedir. Hz. Süleymân'ın devamlı yanında hazır olarak beklediği ve tüm işlerinde O'na yardım ettiği görülmektedir. Süleymân'ın has veziri olduğunu ve yanında sözünün geçerli olduğunu düşmanları da kabul etmektedir. Ve'd-dünyâ ile konuşmaya giden şeytan ve Hannas kendilerinin Âsaf'ın selamıyla geldiklerini kendilerini Âsaf'ın gönderip Hz. Süleymân'a düşmanlık etmeleri gerektiğini tavsiye etmektedirler:

“dîvden ve periden kim getürdi ehremenden arkasına kim getürdi ya bu yirde beni görüp sizlere kim haber virdi racim eyitdi bizleri hażretüñe Süleymānuñ hāş veziri Âşaf bin Berhiyā gönderdi ve saña nasihat virmege rāzınī ikimüz söyleyüp Tevrātdan Zebūrdan âyetler okıyup bizeta'lim itdügi bu âyetleri okıyup gözünüñ yumuñ”(H K, 67/8b).

Âsaf dostları kadar düşmanları tarafından da saygı ve hürmetle anılmaktadır. El-Henc cinni ve şeytanlar Âsaf'ın şerrinden korkmakta söylediklerine uymaya çalışmaktadırlar:

“...‘izzet kı lup Âsaf selâmın alup eyitdi her ne kim hâkîm itdiyse ‘ale’r- re‘ s-i ve’l-‘ayndiyüp hemân-dem yirine oturdı andan emr itdi önlerine ta‘âm getürdiler ya‘nî kim anları insân şanup racîm eyitdi. Âsaf şöyle buyurdi ki ism-i a‘zâm birle ‘âmil olan şâ‘im gerek diyüp yimekten yimedi andan El-Henci cinnî dahı dönüp racîme eyitdi Yâ hâkîm-i hâzîk ve’y tabîb-i şâdîk Âsaf bin Berhîyâ bin Engüyâ ne buyurdılar naşîhati nedür diyü su‘âl itdi racîm eyitdi...”(HK, 67/8b).

H z. Süley mân tahtgâhından dışarı çıktığı zaman Âsaf da H z. Süley mân ile birlikte gelir H z. Süley mân ata binmekte Âsaf ise onun yanında bir katır ile yolculuk etmekte laf açıldığı zaman söz edip konuşmaktadır:

“Süley mân nazarında olurlardı halk gözinden nihân Süley mân ‘aynında ‘âyân hizmet kılurlardı ve Âsaf bin Berhîyâ dahı bir şeb-reng katıra süvâr olup Süley mân yanınca giderdi maḥallî döşedükçe kelimât iderdi ve şol tarafta perrîler sultânı Hümâyûn Şâh perrî atına binüp Süley mân yanınca yürürdi maḥallinde az u öz Süley mân ile söyleşüp kelimât iderdi.” (H K 67/33b).

Âsaf’ın bir diğer özelliği ise atlardan son derece iyi anlamasıdır. H z. Süley mân danışmanları Lokman ve Fîsagûras’a iyi atı tespit edebilmek ve atların bakımına dair en doğruyu bilgiyi araştırdığında Âsaf at bakımıyla ilgili birçok bilgi vermiştir. Bunlar at bakımı ve hayvanlar kısmında detaylıca anlatıldığından buraya Âsaf’ın, atların çabucak gelişmesi ile ilgili tavsiyeleri alınmakla yetinilmiştir:

“Hâkîm kavline Fîsâgûras-ı Hâkîm böyle diyicek Âsaf bin Berhîyâ eyitdi her kim dilerse kim atı tîz semriye arpayı önde vire ve kara arpayı vermeye yaz gününde ki ıssîdür ziyânı vardır ve dahı atı yazın şuyıyıcak tîzcek çulın arkasından almayalar yirini mu‘ tedil tuta ne ıssî ne şovuk...”(H K, 67/37b).

H z. Süley mân yaptığı ve yapacağı savaşlarda da Âsaf’tan övgü ile bahsetmiştir. Cesurluk ve savaşlarda gösterdiği başarılar sebebiyle de herkesin Âsaf gibi olmasını dilemiştir:

“...kılıc ile olursa pādşāh-ı gāzî odur ki kōrkmayup ‘ asker çeküp ol düşmen üzerine yūriye tā ki Hâkḫ Te‘ālādan feth ü nuşret yitişe eger ol pādşāhuñ gōñline kōrku yūrenürse Âsaf bin Berhîyâ gibi bir vezîr-i kāmîl gerekdür ki ol pādşāhı kıvāndura Hâkḫ Te‘ālādan feth ü nuşret yitişdürmekde ümidvār kıla...”(H, 67/78a).

H z. Süley mân Beytû’l Mukaddis sahrasını ve İrem bağlarının nasıl yapıldığını sorduğunda da Lokman Hekimle birlikte danıştığı ikinci kişi Âsaf olmuştur. Âsaf Bağ-ı İrem’in ne şekilde yapıldığını Süley mân’a anlatmış H z. Süley mân da ondan Bağ-ı

İrem'in bulunmasını ve tekrar ortaya çıkarmasını istemiştir:

“...andan Ahı Melîhi gönderdi Lokmân Hâkimle Âsaf bin Berhîyâyı varup getürdi içeri halvetine girüp anlar dağı Süleymân Hazretin görüp selâm virüp sağ sola geçüp yirlerine oturdılar. Andan Beytü'l-Makdis binâsı sözün dile getürdiler andan Süleymân su'âl itdi kim Beytü'l-Makdis yarağın ne vech ile görmek gerek...”(H K, 68/6b).

Okyanusta girdâba kapılıp çıkamayan Rüstem ve askerlerinin durumları bir peri tarafından Hz. Süleymân'a mektup vasıtasıyla iletildiğinde mektubu Âsaf okumuş yardımcı olmak için çareler üreten kişi yine Âsaf olmuş kurtulmaları için birçok yardımda bulunmuştur:

“Hükemâ kavlince kaçan ki Âsaf bin Berhîyâ Ahyaşîlün Peygamberüñ namesini ki okıdı Süleymân Peygâm-ber ‘aleyhi’s-selâm işidüp yüz hükemâyâ tıtdı eyitdi revâ degüldür ki bunca âdemler baħr-i girdâbda ve ızırâbda ve ‘azâbda olalar. Lâzım gelen budur ki anları ħalâş itmege çäre kılavuz...” (H K, 68/27b)

Eserde Âsaf'ın çeşitli gizli ilimleri de Hz. Süleymân vasıtası ile öğrendiğini görmekteyiz. Hz. Süleymân'ın çeşitli tılsım ve tebabete dair gizli ilimlere vakıf olduğunu Süleymân bahsinde dile getirilmişti; bu ilimlerin bir kaçını Âsaf'a da öğrettiğini bu tılsımları Âsaf'ın da kullandığı eserde görülmektedir:

“...burcında iken yazup kendü ile götürse Sebâ‘dan zarar gelmeye eger ki Behâ‘ım ħastalansa misk ü za‘ferânla yaşıl çanağa yazup şuyın içüreler şifâ bula bi-izni’llâh-i Te‘âlâ diyüp ħaber viricek Süleymân-ı Âsaf bin Berhîyâyâ ‘aleyhime’s-selâm ol tılsımuñ şeklini ed‘iyâ nüşhanesine naķş itdi müslümânlara fâ‘ide içün hâze du‘â...”(H, 67/60b).

Eserde Âsaf'ın her zaman Hz. Süleymân'ın yanında iyi bir vezir olarak anıldığı görülmektedir. Tahtgâha getirilen problemlerin çözülmesinde en etkili isimlerden biri olmuştur. Hz. Süleymân da bu kabiliyetli vezirini yanından hiç ayırmamış onu devamlı taltif etmiştir. Kurân ve diğer kaynaklarda ve esatirel anlatılarda da Hz. Süleymân'ın yardımcısı olarak görülen Âsaf, Süleymân-nâme'de de bu özellikleri ile ön plana çıkmıştır.

2.3.3.1.8. Efrâsyâb

Alp Er-Tunga'nın Şehnâme'deki adıdır. Mâveraünnehir'de hüküm sürmüş olup Turan'ın en büyük hakanlarındandır. İran topraklarının tamamını Pişdâdiyân

sülalesinin elinden alması ve İran ile yaptığı savaşlar, Şehnâmede geniş şekilde ele alınmıştır (Pala, 2000:135). Efrâsiyâb, Şehnâme’de geçen olağanüstü kahramanlardan biridir. İran ülkesinin onulmaz bir düşmanı olması sebebiyle Firdevsî tarafından pek tasvip edilen bir tip sayılmaz. Fakat yine de onun kahramanlık, yiğitlik, cesaret, güç ve kuvvetini gösteren çok canlı ve ayrıntılı sahneler rastlamak da mümkündür (Tökel, 2005: 157). Şehnâme’de Rüstemin Efrâsiyâb’la savaşmak üzere sefere çıkması hâdisesinde babasından Efrâsiyâbla ilgili bilgiler sormuş babası da ayrıntılı olarak Efrâsiyâb’ı tarif etmiştir. Buna göre: “Zâl da ona dedi ki: “Ey oğul! Aklını başına topla da beni dinle! Bana sorduğun Türk, erkek bir ejderha gibi savaşır, nefes verirken ateşler saçar, intikam almak için savaşa başladı mıydı bir bela bulutu kesilir. Onun bayrağı da elbisesi de karadır. Kolları demir kaplı, külâhı da demirdendir. Üzerindeki demir zırh altın işlemelidir, tulgasının üzerinde de kara bir bayrak vardır. Ondan kendini çok iyi koru; çünkü o çok uyanık ve cesur bir pehlivandır!” (Firdevsî, 2005: 270). Efrâsiyâb anlatılarda kahramanlık, cesaret ve saltanatın sembolü olarak geçmektedir. Süleymân-nâme’de Efrâsiyâb 39-42. ciltler arasında ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Aksoy’un doktora tezi olarak hazırladığı bu ciltlerde Efrâsiyâb-ı Türk adıyla Efrâsiyâb’ın Hz. Süleymânla olan mücadeleleri anlatılmaktadır. Tarafımızdan çalışılan 67. ve 68 ciltlerde ise yapılan savaşlardan Hz. Süleymân’ın galip geldiği ve Efrâsiyâb’ın Hz. Süleymân’ın saltanatını kabul etmesi suretiyle dost oldukları görülmektedir. Aksoy’un çalışmasında Efrâsiyâb’dan: “Efrâsiyâb, oğuznâmeler’de olduğu gibi yırtıcı hayvanlara benzetilerek anlatılmaktadır. Efrâsiyâb’dan “Efrâsiyâb-ı Türk Ol melik-i gürd ü kâr-ı kurd, Efrâsiyâb-ı Türk ol ukkab sinelü köhne kurt denilir” (Aksoy, 2000: 77) şeklinde bahsedilir. Yine aynı çalışmada Efrâsiyâb’dan H.1539’da bulunan nüshada Efrâsiyâb kendisini: “Efrâsiyâb-ı gürdem ceng-i cihân görmüş eski kurdam” olarak nitelendirmektedir. Süleymân-nâme’nin 67. ve 68. ciltlerinde ise Efrâsiyâb’ın cihân hâkimliği davasında Hz. Süleymân ile bir husumetinin olmadığı; aldığı yenilgilerden sonra Hz. Süleymân’ın pâdiŞâhlığını kabul ettiği görülmektedir. Bu ciltlerde onun Hz. Süleymân’a bağlı bir yerin pâdiŞâhı olduğu ve Süleymân’ın istişâre halkasında bulunduğu görülmektedir. Bir durum olup Hz. Süleymân diğer yörelerin pâdişâhları ile istişâre edeceği zaman Efrâsiyâb da Süleymân’ın huzurunda hazır bulunmuştur:

“Süleymân nazarına geldiler evvel ‘Acem Sultânı Keykâvüs ve
‘Amalıka meliki Sührâb Şâh ve tûrân meliki Efrâsiyâb ve Mısr sultânı

Celāle'd-dīn ve Benī Aşfar meliki Bilād-i Aşfarī ve mağrib zemin pādşāhı Hüsrev Şāh birle yidi iqlīm serverleri pehlevānları şāhib-kırānları birle cem' olup geldiler şaf bağlayup qarşu tūrdılar.” (H K, 68/44b)

Efrāsiyāb'ın hayatı ile ilgili en geniş bilgiye 1.ciltte kardeşi Uğrizzet'in oğlu Ferrūh Şāh isimli şehzādenin öldürülmesi olayında karşılaşılmaktadır. Buna göre Ferrūh Şāh sevgilisi Hümâ ile birlikte Fîsagûras (Pisagor) hekim tarafından zehirlenmiş cinler vasıtasıyla bir odada zinaya düşmeleri sağlanmış bunun sonucunda da zehir etkisini gösterip iki âşığın oracakta ölümüne sebep olmuştur (bk. Ferrūh Şāh ve Hümâ md.). Efrāsiyāb da şehzādeleri Ferrūh'un öldürülmesi hâdisesinde Hz. Süleymân'dan şehzādenin kanlılarının bulunmalarını istemiştir. Olayın meydana gelmesi şu şekildedir:

“Efrāsiyāb Şāh karındaşı Uğrizzet ile gelüp Süleymân Hâzretine şikāyet idüp eytdiler ki yâ nebīyü'llāh sebebi nedür ki Lokmān Hākīm bizüm şehzādemizi yılāna vü aķrebe şokdura ve kırķ dirhem aķu yidüre helāk olmaz zerre kadar buña semmden noķsān gelmez diye daķı iki güne varmayup şehzāde helāk ola. Pes bizüm Lokmān Hākīm kanlumuzdur şer'ā diñleyüp elümüze vir kışāş idelüm diyüp da'vī kılıcaķ...” (H K, 67/11b).

Tüm metin boyunca Efrāsiyāb yeğenin kanlılarını ortaya çıkarmak için kardeşi Uğrizzetle birlikte büyük mücaleler vermiş; sonunda Şehzādenin kanlısının Lokman Hekim değil Fisāgûras hekim olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sonunda âşık ile maşuk Hz. Süleymân'ın vasıtasıyla öldükleri yerden tekrar diriltmişlerdir:

“Hākīm kavlince ķunki şehzāde ne vech ile vefāt itdüğün Süleymân ile Lokmān Hākīm ve şehzādenüñ atası Uğzirret ve cemisi Efrāsiyāb Şāh ve kıız atası Sührāb Şāh diñleyiceķ hemān-dem Fîşāgûras Hākīm üzerine ğulüvv kılup tutmağ isteyüp hucüm itdiler. Ammā ki Süleymân men' idüp sürüp dīvān-hāneye geldi şer' ile teftiş idüp.”(H K, 67/15a).

Hz. Süleymân, şehzādenin ve Hümâ'nın katillerini bulup Allah'ın mucizesiyle âşıkları tekrar diriltmesinden dolayı Efrāsiyāp çok memnun kalmış, şehzādeyi giydirip kuşandırıp maşuğ ile birlikte dünya evine sokmuştur:

“Uğzirret ğörüp şād olup karındaşı Efrāsiyāb ile şehzāde üzerine varup kefenini şoyup ħil'at-i ħāş giyürdiler ve Sührāb Şāh daķı ħādimler ve re'āyālar ğönderüp kıızı Hümānuñ kefenini alup nefis muraşsa' ħil'atler ğeyürüp yüzine niķāb örtüp ħalvet-i ħāşına ğetürdiler ol ğün”(H K, 67/22a).

Süleymân-nâmenin 67.-68. ciltlerinde Efrâsiyâb'dan sadece yukarıda zikredildiği şekilde bahsedilmektedir. Efrâsiyâb'ın Hz. Süleymân ile olan savaş ve maceraları Aksoy'un hazırladığı 39-42. ciltlerde etraflıca anlatılmaktadır.

Aşağıda Süleymân'ın Divânında hazır bulunan dünya pâdişâhlarının isimleri verilmiştir. Buna göre Süleymân'ın nübüvvet tahtında; Mısır sultanı Celâle'd-din, İran Sultanı Keykavus bin Keykubad, Turan meliki Efrasyab, Endülüs meliki Hüsrev Şâh, Benî Asfar serveri Bilad Şâh Amelika sultanı Sührâb Şâh Kutat Han ve Kostantin tekfurı Kayser misil Şâh bulunmaktadır. Bu isimler eserde de şu şekilde geçmektedir: “Keykāvus bin Keykūbād ve Turān meliki Efrāsiyāb ve Endelūs meliki Hūsrev Şāh ve benī aşfar serveri Bilād Şāh ve ‘Ameliķa Sultānı Sührāb Şāh ve Yunan meliki ẖutāt hān ve ẖoştāntīn tekfurı ķayser mişil şāh-ı Şāhān hān...” (H, 67/67a).

Aşağıda Süleymân'ın dergâhında bulunan peri ve cin asılları verilmiştir:

“...Hükemā kavlince andan sonra yine nübüvvet tahtınuñ üçünci tabaķasınuñ şol tarafında cin nesli cān aşı ve daķı perī sınıfınuñ melikleri tırdı nite ol cān-ı kavm seyyid-i ervāh ulusı ‘āķil ü kāmیلüñ yüzi şulusı hōş hūlūsı Rūhşāh-ı cinnī birle periler melek-i Hümāyūn şāh perihān ve cinniler ulusı El-henci cinnī hālīfesi Cūcy bin Ceberrūt cinnī birle yedi yıldıza tābi‘ cinnilerüñ müvekkelleri evvel Melik Aķmer ikinci Melik Dehneş hālīfesi Egdūriş cinnīüçünci Melik Meytaturış dördünci Melik El Meymūnū’l-‘Azım beşinci melek Sepidū’l-A‘zem altıncı Melik Şehmūruş yedinci Melek El-Aķnef... Tālīshān Mālīshān perri gibi ve Gebdūriş ve Gezvūriş ve Kiflīs ve Müflīs ve Hımķımtēkin...” (K, 67/ 67b)

2.3.3.2. Hekimler ve Danışmanlar

Hz. Süleymân'ın dergâhında hazır bulunan birtakım vezir ve hâkimler vardır. Bunlar Hz. Süleymân'ın yanında bulunurlar ve ihtiyacı olduğu zamanya da herhangi bir srorusu olduğunda Hz. Süleymân'a cevap verirler müşkil halini sahip oldukları ilimle gidirirler. Bunlardan en önemli olanları iseen başta baş danışman olarak Lokman Hekim ve Fîsagûras Hâkîm; feylesofların Şâhı olarak BatlamyûsHakîmdir. Diğerleri ise Agniyanus Hakîm, Belinas Hakîm ve Tatiras Hakîm şeklindedir. Danışmanların ismi eserde şu şekildedir:

“Loķmān Hākīm ve Fīşāgūras ve tevhidī ve feylesof-ı ekber-i Batlamyus Hākīm ve Ağniyānus-ı hākīm ve Belīnās-ı hākīm ve Tātūris-ı hākīm daķı ‘agac-ı abanusı şandallar üzerinde Süleymān nazarına ķarşı zıķr olan melik-i etibbā seyyidū’l-hükemā diz ķōķūp oturdılar ve aşhāb-ı takvīm ve erbāb-ı ta‘zīm mişl şākirdleri

kaşalarında yir yir ayağın tırdılar ‘ilm-i âb- dândan ve ‘ilm-i edyândan
bağş itmege başladılar.” (H, 67/67b).

2.3.3.2.1. Lokman Hekim

Halk geleneğinde değışik kişiliklerle karşımıza çıkan tarihî bir şahsiyettir. Kur’ân-ı Kerîm’de, adına bir sure vardır (Pala, 2004: 290). Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm/ filozof kimliğinden çok hekim/ tabip hüviyetinde görölmektedir. Bu sebeple Türk Divân, tasavvuf ve halk edebiyatlarıyla Türk folklorunda “Lokman Hekim, Lokman-ı hâzık, tabip lokman, dert lokmanı şifa lokmanı” gibi ad ve sıfatlarla anılmış, bu özelliğini vurgulayacak kelimelerle tavsif edilmiştir (Harman, 2003: 205-206). Bayat’a göre Lokman Hekim diğerk medeniyetlerin kahramanlarıyla aynileştirilmiş bir kimsedir. Buna göre Sümer medeniyetinde Nuh’un babası Şuruppak, Yunanlıların Aesopos’u, yahudilerin Lubat’ı, Aramîler’in Ahikar’ı, Bizans’ın Planudies’i ile benzer özellikler gösterir (Bayat, 2000:1). Kur’anda da Lokman’ın ismi hem müstakil bir sure olarak hem de farklı ayetlerde geçmektedir. O’nun adı Kur’ân-ı Kerîm’in 31. suresine ad olarak verilmiştir (Lokman Suresi). Kurân-ı Kerîm’de: “Andolsun ki biz Lokman’a ‘Allah’a şükret diye hikmet verdik” (Lokman/12). Lokman’ın ismi ve yaşadığı dönemle ilgili geniş bir çalışma yapan Bayat’a göre: “Bütün klâsik İslâm kaynaklarında birbirinden küçük farklarla verilen bilgilere göre, kısa boylu, yassı burunlu, siyah tenli, kalın dudaklı, taraklı ayaklı, akıllı, anlayışlı, zeki biri olduğu adının Lokman b. Bâ’ûrâ, Lokman b. Ad’, Lokman b. Anka b. Mezîd b. Sarûn olduğu, Eyke ve Medyen’de yaşadığı, Hz. İbrâhim’in dördüncü kuşak neslinden Hz. Eyyüb’ün kız kardeşinin veya teyzesinin oğlu; Arab, Nubiyalı, Sudanlı veya Habeş hürriyetine kavuşmuş bir köle; Nuh Tufanı’ndan kurtulup, daha sonra Yemen Meliki olan biri; Hz. Süleymân’ın meclis arkadaşı olduğu zikredilir.” (Bayat, 2000: 2). Lokman’ın kim olduğu, hangi devirde ne kadar yıl süresince yaşadığı, hangi milletten olduğu ve sahip olduğu hikmetin ne olduğu hususlarında pek çok ihtilafa rastlanmaktadır. Tökel’in Hamdi Yazır’dan Lokman Hekimle ilgili anlatıları derlediği kadarıyla Lokman Hekim’in hayatı ve yaşantısı ile ilgili şu bilgilere ulaşmak mümkündür: “Lokman b. Bâura ki, Azer evladından olup, Eyup (a.s) ün kız kardeşinin veya teyzesinin oğlu imiş. Uzun zaman yaşamış, Dâvud (a.s) a yetişmiş ve ondan ilim almış ve onun peygâmbere oluşundan önce fetvâ da verirmiş sanat sahibiymiş.

İsrailoğullarında kadılık ettiği de söylenmiş” (Tökel, 2000:426). Süleymân-nâme’nin tarafımızdan çalışılan ciltlerinde Lokman Hekim’in Hz. Süleymân’ın en büyük yardımcılardan birisi olduğu, karşılaşılan her olayda Lokman’ın fikirlerine başvurulduğu ayrıca sahip olduğu derin tıp bilgisi ve gizli ilimler vasıtası ile birçok hastalığa derman bulduğu tespit edilmiştir. Lokman Hekim ayrıca, cinler ve diğer metafizik varlıklarla da iletişimde bulunmuş cinleri çeşitli yollarla kendisine tabi kılıp onların güçlerinden yararlanmıştır. Bunu yaparken “daire çizmek”terimi sıkça vurgulanmaktadır. Daire çizmek, metafizik varlıklardan (cinlerden) birşey isteneceği ya da onun güçlerinin kullanılacağı zaman o varlıkların etraflarında daire çizip kendine itaat etmelerini sağlamak daha sonra da yaptırmak istediği şeyleri bu varlıkları itaat altına alıp yaptırmak olarak anlaşılmaktadır. Eserde anlatıların başlangıç kısmında Lokman Hekim ve Eflatun-ı Yunanî’den olayların rivâyet edildiği söylenmektedir. Bu durum iki cilt boyunca her meclisin başlangıcında zikredilmektedir: “Loḳmān Ḥakīm ḳavlince süḥen-mendān ḥaḳāyık ve ḥeḥre güşāyān-ı şūver-i daḳāyık ve Eflātūn-ı Yunānī naḳlince şarrāfān-ı cevāhir zerāfet ve ṭavefān-i a‘ rāf-ı feṣāḥat ol vech ile melīḥ ḥikāyet ve şahīḥ rivāyet kılup” (H K, 67/3b). Ferrūh Şāh ve Hümâ’nın zehirlenmesi hâdisesinde Ferrūh Şāh’ın amcası Efrâsiyâp ve babası Ugzirret; Hz. Süleymân’a, Lokman Hekim’i şikâyet etmek için gelmişlerdir. İddialarına göre Lokman Hekim, şehzâdeleri Ferrūh Şāhı yılan ve akrepe sokurtmak suretiyle zehirlemiş ve iki âşığın öldürülmeleri hâdisesine Lokman Hekim sebep olmuştur. 67. cildin büyük bir kısmında parça parça Lokman Hekim’in bu olayda kendinin masum olduğunu ispatlama gayreti içerisinde olduğu görülmektedir:

“Süleymân Ḥazretine şikâyet idüp eyitdiler ki yâ nebîyu’llāh sebebi nedür ki Lokmān Ḥakīm bizüm şehzâdemizi yılāna vü akrebe şoḳdura ve kırḳ dirhem aḡu yidüre helāk olmaz zerre ḳadar buña semmden noḳsān gelmez diye daḡı iki güne varmayup şehzâde helāk ola. Pes bizüm Loḳman Ḥakīm ḳanlumuzdur şer‘ ā diñleyüp elümüze vir ḳışāş idelüm” (H K, 67/11b).

Lokman Hekim’le en belirgin şekliyle Şehzâde Ferrūh’un öldürülmesi olayında karşılaşılmaktadır. Hz. Süleymân’ın en önemli danışmanlarından olan Lokman Hekimbu kısımdan itibâren her olayda Hz. Süleymân’ın fikrine başvurduğu en önemli karakterlerden biri olacaktır. Yukarıda Lokman Hekim’in ilk geçtiği yer verilmiştir. Bu olayın esasieserden edinilen bilgilerin ışığında özetlenilecek olunursa Lokman

Hekim'in Ferrûh Şâh'ın damarında gezen aşk yangınına görmüş ve ona bir ilaç hazırlamıştır. Bu aslında bir zehirdir. Bu ilacı neden hazırladığını soran Hz. Süleymân'a ise Lokman şu şekilde cevap vermiştir:

“Loḳmān cevāb virdi ki yā Resūlu'llāh ḥikmetde görüp dururam ki bir kişi ki ziyāde ‘āşık olsa ma‘şūḳına vuşūl bulmasa hergiz eline girmese ol ‘āşıḳuñ ‘ışḳ odınuñ ḥarāretin biñ batman aḡu daḡı yise kār idüp söyündürmeye ammā ki ma‘şūḳınuñ vaşlına vuşūl bulsa şehvet şuyı ‘ışḳ odınuñ ḥarāretin def’î söyindürür zehr yol bulup tamarlar içinde yürüyüp cānına te’şir idüp helāk ider pes ben daḡı Şāhmārānı mülzem kılmāḡ için ‘akreb ü ef’ā zehrinden ādemī var ki ölmez diyüp ṭālī’ iḥtiyār kılup usturlāb ele alup şehzādeler ṭālī’ in dutup cem’isinüñ içinde bu Efrāsiyāb qarındaşı Uḡzirret Şāh oḡlı Şehzāde Ferrūḡu ‘āşık görüp nabżun tutdum gördüm ki anuñ bigi ‘āşıkdur ki(HK, 67/18a).

Ferrûh Şâh maşuḡuyla zina yapmadığı sürece zehir vücuduna tesir etmemektedir. Zehirlenen Ferrûh Şâh bu şekilde zehirden zarar görmeden yaşamaktadır; fakat Lokman Hekim'i kıskanan ve kendisi gibi Hz. Süleymân'ın dergâhında söz sahibi olan Fîsagûras Hakîm Lokman Hekim'i kıskanmış onun zarar görmesi ve Hz. Süleymân'ın gözünden düşmesi için Ferrûh Şâh ile Hümâ'yı cinlerin vasıtasıyla çıplak bir halde bir evde buluşturmuştur. İki âşık birbirleri ile zina edince de Ferrûh Şâh'ın damarlarında gezen zehir vücutlarına yayılmış oracıkta iki âşığın da ölümüne sebep olmuştur. Bu zehir o kadar güçlüdür ki ölümlere dokunanlar ve yıkayanlar da onlarla birlikte ölmüşlerdir. Lokman Hekim bu olayda Hz. Süleymân tarafından yargılanmış gerçek failin bulunması ise çok büyük uğraşlar neticesinde mümkün olabilmıştır.

Lokman Hekim'in dâire çizip cinleri kullandığı makalenin başında söylenmişti, kendisine atılan iftira karşısında kendinin masum olduğunu kanıtlaması için yine cinleri kullanmış iki tane aşığa zehir yedirip onları cinler vasıtasıyla bir yerde buluşturmuştur: “Loḳmān Ḥakīm dā'ire çizüp teşhîr-i cin kılup ḥukm itdi def'î cinler gelüp herbirisin mekânlu mekânına iletdiler. Şubḡ-dem ḡaber işidildi ki fülān u fülān bin fülān tâcir kıızı ve ḡammāmcı ḡatunıḡice ile helāk olmışlar” (HK, 67/13b). Hz. Süleymân zaman zaman Lokman Hekimle çeşitli konularda sohbet etmiş yaratılış ve kâinatın sırrına dair çeşitli sorunları Lokman ile tartışmıştır: “...Loḳmān Ḥakīm Süleymān Ḥazretine ‘aleyhime’s-selām kāv baḡrinüñ ve cāmusuñ hey’etin ḡāşiiyyetin beyān itdi ise yine su’āl itdi ki kāv-i berrinüñ ḡikmet-i mücebince ef’ālın ḡāşiiyyetin beyān it diyicek...”(H, 67/62a). Lokman Hekim'in eserde rol oynadığı en önemli hâdiselerden birisi de cezire-i hayldeki atların tutup getirilmesi hâdisesinde Hz.

Süleymân'a ilaçlı elmalar hazırlayıp atlara verilmesi neticesinde atların zarar görmeden getirilmesi olayıdır. Hz. Süleymân'ın askerleri cezire-i hayldeki atların yakalanmasına vakıf olamamışlardır. Lokman Hekim bin tane elmanın içine yaptığı özel ilacı zerk etmiş daha sonra elmaları altınla kaplamış elma sandıklarının ağzını mühürleyip askerler vasıtasıyla atların yayıldıkları sahraya bıraktırmıştır. Elmaları yiyen atlar oracıkta bayılmışlar ve bu sayede Hz. Süleymân'ın askerleri atlara zarar vermeden Hz. Süleymân'ın tahtına atları getirmişlerdir:

“Loḳmān Ḥakīmūn didügin üç gün içinde ḥāzır itdiler daḥı buyurdı ol biñ altun elmayı biş yüz vaḳıyye misk ve biş yüz vaḳıyye darū-yı hoş-beri Loḳmān Ḥakīm ḥalvetine iletdiler. Loḳmān Ḥakīme darū-yı hoş-berle nāfe'-i Çīn miskine ḥikmet mücebince daḥı terkīb koyup ol mücevvef ve muḳaṭṭa' ve müşebbek ve muşanna' altun elmalaruñ için ṭolı kılup getürüp Süleymān nazarında ḳodı. Süleymān görüp eyitdi yā ḥakīm bunlar ne nemedür ve menfā' atleri nedür ḥakīm cevāb virdi ki yā Süleymān-ı zamān bu elmayı her ḥayvān ki ḳoḥulasa kırḳ güne dek bi-hōş olup yatur” (K, 67/63a).

Lokman'ın gönderdiği elmalar sayesinde Hz. Süleymân istediği atlara sahip olabilmektedir. Eserde Lokman'ın yukarıdaki örnekler haricinde tabiplik ve gizli ilimlere sahip olması ile ilgili birçok farklı örneğe rastlamak mümkündür.

2.3.3.2.2. Fîsagûras Hakîm (Pisagor)

Süleymân-nâme'de adı en çok geçen diğer bir hekim ise Fîsagûras Hakîmdir. Fisagor [yun. Pythagoras] Akıl ve hikmet sembolü olarak görülen eski Grek filozofu (Parlatır, 2006: 472) dur. Kaynaklarda Fîsagûras Hakîm ile ilgi bilgiler farklı şekilde rivâyete dayalı olarak anlatılmaktadır. Pala'ya göre Fîsagûras Hakîm Mısır'da öğrenim görmüş Yunanistan'da bir tarikat kurmuş en önemli yanı ise tenasuh inancıyla ilgili rivâyetlerde bulunmuş olmasıdır (Pala, 2004: 158). İslam Ansiklopedisinde Pisagor maddesini hazırlayan Gökdoğan'a göre ise: “Benimsediği mistik ayinler ve felsefesindeki sayı mistisizmi Doğu din ve felsefelerinden alınmış olduğundan Pisagor'un Doğu'ya seyahatler yaptığına inanılır. Onun Mısır'a gittiğine kesin gözüyle bakılmakta, Pers hükümdârı Kambiz tarafından esirler arasında Bâbil'e götürüldüğü ve orada rahiplerin yönettiği âyinlere katıldığı kabul edilmektedir. Pisagor'un Antikçağdan beri süregelen menkıbevî kişiliği İslam kaynaklarına da yansımıştır. Hz. Süleymân'ın öğrencileri Mısır'a gelince onlardan felsefe okumuştur.” (Gökdoğan,

2007: 292-293). Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Fîsagûras Hakîm (Pisagor) esir olarak Mısır dolaylarına gittiği ve Hz. Süleymân'ın öğrencilerinden çeşitli dersler aldığına inanılmaktadır. Süleymân-nâme'de ise Fîsagûras Hakîmin Hz. Süleymân'ın yanında Lokman Hekimle birlikte en önemli danışmanlarından biri olarak bulunduğu görülmektedir. Hz. Süleymân birtakım olaylar karşısında fikir ayrılığına düştüğünde bu danışmanlardan yardım almakta onların bilgisine sonsuz derecede güvenmektedir. Bununla birlikte bu iki danışman arasında zaman zaman çekişmeler de yaşanmış bu olaylar tarafımızdan çalışılan ciltlerde bir takım hikâyelere konu olmuştur. Lokman Hekim maddesinde anlatılan Ferrûh ve Hümâ'nın zehirlenmesi hâdisesinde Fîsagûras Hakîm Lokman Hekimi gözden düşürmek maksadıyla Lokman Hekim tarafından zehir verilen iki âşığı bir yerde buluşturmuş ve zehrin iki âşığı öldürmesine sebep olmuştur. Bunu Lokman Hekimi kıskandığı için yapmış zehrin tesir edebilmesi için onları zinâya teşvik etmiştir:

“ Süleymân Hazretine varup ol iki ‘uşşâkun kazâyâların şerh ideler. Süleymân Nebî taḥkîk bildi ki Loḳmân Hakîmüñ sözi râstdur. Bu işi Fîşâgûras Hakîm itmişdür. Andan Fîşâgûras Hakîmi Süleymân da‘vet itdi ḥalvetine iledüp şordı ḥakîm inkâr itdi. Süleymân Hazreti artuḳ nesne dimeyüp ḥakîme icâzet virdi andan Loḳmân Hakîm kırḳ gün gice vü gündüz Ḥaḳḳ Te‘âlâya ‘ibâdet kılup ḥalvetden çıkmayup münâcât eyledi...” (H K, 67/14a).

Hz. Süleymân Fîsagûras Hakîm'in kıymetini bildiği için onun suçunu itiraf etmesi gerektiğini zira zaten kendisine kıyamayacağını söylemiştir fakat Fîsagûras Hakîm buna pek yanaşmamaktadır:

“Süleymân Hazreti baş kaldırup eyitdi yâ Fîşâgûras Hakîm sen bir efzâl-ı ḥükemâ ve â‘lem-i ‘ulemâ ve ekmel-i kümelâsın ḥâşâ sizden ki itdüğüñ işe inkâr idersin gel râstın söyle seni ḥaşımlarıñdan dilek i‘deyin zirâ ki senüñ gibi kâmil ḥakîme ben kışâş idecek degülem ve daḥı senüñ gibi ‘âlim cihân sarâyında bulunmaz saña kıyacak degülem. Loḳmân Hakîme bir bend geçmek için bir ‘ameldür ki itdün ḡam yime ki bu nesneden men seni ḥalâş iderim diyiceḳ ḥakîme Süleymânüñ sözi te‘şîr itdi. İtdüğü işten daḥı peşimân oldı velîkin ikrâr itmege daḥı ‘âr idüp dili perişân oldı eyitdi ki şehâ şer‘â işbâta ḳâ‘ilem kışâş ne ise çekem kimesneye minnet itmeyem didi.” (H K, 67/17a).

Fîsagûras Hakîm bu durumdan kurtulmak için yine inkar etmiş, sağ sol yanında bulunan kirâmen kâtibin meleklerini ve diğer vücuduna hükm eden melekleri Hz. Süleymân'dan konuşturmasını istemiştir. Hz. Süleymân bu duruma çok sinirlenmiş fakat isteğini yerine getirmiş ism-i âzam duasıyla birlikte hekime hükm eden melekleri halka açık bir yerde konuşturmuş; tüm melekler de Fîsagûras'ın yaptığı bu

durumu hazır bulunan topluluğa anlatmıştır. Bunun üzerine Fîsagûras da bu durumu bilerek yaptığını Hz. Süleymân’a tabi olmayan, ahirete ve meleklerin yapılan iyilik ve kötülükleri bir birkaydettiğine inanmayan münafıklara canlı olarak her şeyi göstermek için kendinin böyle bir suçu gerçekleştirdiğini söylemiş ve bu sayede de Hz. Süleymân tarafından affedilmesini beklemiştir:

“Hükemā kavlince Süleymân Nebî-i ‘ām böyle diyicek Fîşâgûras Hâkîm eyitdi yâ nebîyu’llâh hâsâ ki ben ahkâm-ı Tevrâta mûnkîr olam velikin isterem ki ‘âlemde bir nâm u nişân koyam evvel bu ki münâfıklar göreler tahkîk bileler ki âhiretde cürmine inkâr iden ‘âşilerün dergâh-ı Hâkîmde Kirâmen Kâtibîn hayrın şerrin yazdukları defterin şahibinün yüzine karşı okuduklarından sonra aña dağı inkâr idicek a’ zâsı re’isleri şehâdet itdükleri ma’lûm ola ve ikinci bu ki bu gâyet ulu mu’cizedir hiçbir peygâm-bere naşîb olmamıştır.”(H K, 67/19b).

Bu olayın sonunda da aşağıdaki konuşmayı gerçekleştirmiş ve Hz. Süleymân’ın gazabından kurtulmayı başarabilmiştir:

“Hâkîm ayağ üzerine kalkup cevâb virdi ki yâ nebîyu’llâh benüm bu işden teftişten maşşûdum bu idi ki kıyâmete inkâr idenler ve haşre neşre kâ’îl olmayanlar tahkîk bilüp gözleri ile göreler ki bir kişi hayr u şerr ne kim iderse Kirâmen Kâtibîn yazarmış nâmesin eline virdüğü hinde işlediği ‘işyâna ‘âşî inkâr iderse a’ zâ-yı re’isleri şehâdete gelüp göz gördüm kulağı işitdüm ağzı yidüm dili tatdum boğazı hulkumdan geçürdüm barmaqları yapışdum elleri aldum göğüsleri kocdum burnı koçuladum ve ayakları vardum ve gögsi vaşl oldum ‘âkl ide ki idrâk itdüm gönül ide ki gönül virdüm pes cemî’ a’ zâya müvekkel a’ zâ kuvveti ile şehâdet idiserler” (H K, 67/21b).

Fîsagûras’ın Hz. Süleymân’ın en önemli danışmanlarından olduğu ve birçok mevzuda Hz. Süleymân’a yol gösterdiğinden bahsedilmişti. Bunlardan birisi atların bakımıyla ilgili Hz. Süleymân’a yardımcı olduğu durumdur. Hz. Süleymân atların cezire-i haylden getirttiği atların nasıl bakım yapılması gerektiğini araştırmış Fîsagûras Hakîmde eski ilimlere göre peygâmbere yol göstermiştir:

“Fîşâgûras Hâkîm eydür yâ nebîyu’llâh her kim dilerse kim atı tîz semriye ve rence girüftâr olmaya gerekdür ki ağaç yaprağı dökülürken atı yağmura bağlamaya hazân yağmuru ısıtma getürür ve dağı güneşde tûrmış ata tîzcek şuvırmaya bir yola gidicek gerekdür kim bir iki üç kez ana eyeri deprede girü bine kim ata eyüdür zîrâ kim arkası kızmaz ve dağı anuñ üstünde çok söylemeye kim kâhel olmaya dağı yavuz hulu olmaya ve dağı ilk yaz yâ nebîyu’llâh güneşe bağlamaya kim gündüzün ısıya tokunup gice şovuğa tokunmak ziyândır.” (H K, 67/37a).

68. ciltte Fîsagûras Hakîm’den Hz. Süleymân’ın Kuds-i Mübârek sahrâsında

Şeddâd'ın Bağ-ı İrem'ine benzer bir binâ yapması dolayısıyla bahsedilmektedir. Hz. Süleymân'ın bu isteğine Fîsagûras Hakîm Lokman ile birlikte destek vermiş fakat diğer danışmanlar Şeddâd'ın haram mal ile yaptığı binasının altınları ile böyle bir binânın yapılmasını hoş görmemişlerdir:

“Bağ-ı İrem kândeyidüğünü bulıvere cin ser-henglerin bile koşavuz ol
‘azîm binâyı varup bozup sîm ü zerrin la’l cevherin alup bunda
getüreler ve Kuds-i Mübâreki mi‘mârlar anuñ ile yapup bitüreler
diyicek Lokmân ile Fîsâgûras maqbûl gördiler velâkin Naşen Peyğâm-
berle Âşaf bin Berhîyâ ve hâzır olan enbiyâ eyitdiler ki yâ nebîyu’llâh
‘alî hâzretüñe lâyiğ degül ki mâl-ı Şeddâdı getüresin ol haram mâl ile
Kuds-i Mübâreki yapup bitüresin” (H K, 68/25b).

2.3.3.2.3. Câlîyus, Dermâyus, Batlâmîyûs ve Diğerleri

Süleymân-nâme’de Lokman Hekim ve Fîsagûras Hakîm ile birlikte başka isimler de vardır. Bunlar çeşitli olayların neticesinde ortaya çıkan karakterlerdir. Bazıları Hz. Süleymân'ın Divânında hazır bulunurlar bazıları ise sefere çıkan komutanlarla birlikte giderek onlara çeşitli yönlerden yardımcı olurlar. Bu hakîmler Câlîyus Hakîm, Dermâyus Hakîm, Batlâmîyus Hakîm, Belînâs Hakîm, Taturîs Hakîm, Etbâsis Hakîm, Agniyânus Hakîm, İstântîs Hakîm vd. dir. Bu kişiler eserde, isimleri ve konumları ile birlikte birkaç münferit olayda ismi geçen karakterlerdir. Eserde bu kişiler “ölümünden gayrı derde derman etmeye kadir” ve “yıldız ilmine vakıf olan”, “müneccim” gibi sıfatlarla adlandırılmaktadırlar:

“**Lokmân Hakîm** ve **Fîsâgûras** ve tevhîdi ve feylesof-ı ekber-i **Batlâmîyus Hakîm** ve **Agniyânus-ı hakîm** ve **Belînâs-ı hakîm** ve **Taturîs-ı hakîm** dağı
‘agac-ı abanusı şandallar üzerinde Süleymân nazarına karşı zikr olan
melik-i eñibbâ seyyidü’l-hükemâ diz çöküp oturdılar ve aşhâb-ı takvîm
ve erbâb-ı ta’zîm mişl şâkirdleri kâfalarında yir yir ayağın turdılar
‘ilm-i âb- dândan ve ‘ilm-i edyândan bahş itmege başladılar.”(K, 67/67a).

68. ciltte de farklı birkaç hâkimden bahsedilmektedir. Bunlar eserde şu şekilde geçmektedir:

“...dermân itmesine hakîm-i hâzır ve tabîb ü şâdık birle ki
cümlesinüñ efzâlü’l-mekkî a’kalî bulardur ki zikr olundu el-hâşıl
Lokmân ekber bin ‘Âd ve Fîsâgûras-ı Hakîm üstâd u Batlâmîyûs-ı
Hakîm zü-fünûn ve feylesof hakîm reh-nümûn ve **Agniyânus Hakîm**
Cercis feylesof-ı hakîm **İstântîs** Hakîm **Yelinûs Hakîm**
Taturîs Hakîm
Etbâsis Hakîm mişâlî hükemâ ‘ulemâ vezîr ü vüzerâ müneccimîn
zürefâ efzâl-i şu‘ârâ geçüp ‘âc kürsiler üzerinde yerlü yerinde karar
itdiler ve şâkirdlü şâkirdi kâfalu kafasında ayağ turdılar nazar-ı
Süleymâniden yaña göz urdılar...” (H K, 68/79b).

2.3.3.2.3.1. Batlamyûs Hakîm:

Milâdî ikinci asırda İskenderiye’de yaşamış bir kozmografya, coğrafya ve matematik âlimidir. Yazdığı kitaplarla İslâm âlemini de etkilemiştir. Dünyanın merkez olduğunu, bunun üzerinde dokuz kat gök bulunduğunu ilk defa söyleyen odur. Edebiyatta âlimliği ve bu ilimlerdeki ihtisası nedeniyle anılır (Pala, 2004: 59). Klasik İslam kaynaklarında Batlamyûs veya Batlamyûs el-Kalûzî diye anılan bu ünlü astronom ve coğrafya bilgininin hayatı hakkında gerek Doğu gerekse Batı kaynaklarında yeterli bilgi yoktur. Mevcut bilgiler de yer yer birbiriyle çelişmektedir (Aydın, 1992: 196). Süleymân-nâme’de Batlamyûs’dan hakîmlerin reisi olarak bahsedilmektedir: “her kim ‘ilmi irdükçe beyân kılpup ve cümle hükemâdan soñra re’isü’l-hükemâ Batlamyûs-ı Hakîm böyle diyicek...” (H, 67/53b). Hz. Süleymân’ın hangi tür atların iyi olduğunu bilmek için âlimlerini çağırıp onlardan fikir alması olayında Batlamyûs Hakîm de Eflâtun-ı Kahhal’in kitabını eline alıp atlar hakkında Hz. Süleymân’a bilgi veren âlimlerdendir:

“Batlamyûs-ı Hakîm dahı Eflâtun-ı Kahhâl³² atlar tûsi renginde ve eyûsin yatlusun bilmek ahenginde Eflâtun kitâbın ele alup³³ ki yâ nebîyu’llâh şemsdür nide cihân sarâyında bir pādşâh gelmiş şarka ğarba hükm itdügi çün lakabı Zülkarneyn ve adı İskender-i Kübrâ imiş pes bir gün anuñ meclisinde atlaruñ eyûsin yavuzın fark itmede bahş olunmış hükemâ’ı cem’ idüp su’âl kılmış”(H K, 67/45b).

Cezire-i Haylden getirilen atların uyandırılmasında da Lokman Hekimle birlikte Batlamyûs Hakîm görev almışlardır: “Loxmân Hakîm ve Batlamyûs Hakîm ve feylesof-ı ekber yirlü yiründen tırdılar şakirdler ile ol yatan atlar üzerine vardılar acı bādem yağın şarıp sirke ile qarışdurup burunlarına tırmazdılar...”(H K, 67/72b).

2.3.3.2.3.2. Cālinus (Cālinus) Hakîm:

Calinus: Eski Grekler’in en büyük hakîmlerinden biri. Bokrat ile birlikte hekimlikteki mahareti nedeniyle anılır. Cālinus (Galenos) Bergama’da doğmuş, Roma’da ömür sürmüştür. Hekimlik üzerine yazdığı eserler Arapçaya çevrilmiş ve İslam dünyasını etkilemiştir (Pala, 2004: 82). Parlatır da Calinus’un eski Yunan bilgini ve hekimi Galen (Parlatır, 2006: 229) olduğunu bildirmektedir. İslam ansiklopedisinde: “Asıl adı Galenos olup bu isim İslami literatürde Callnus şeklinde şöhret bulmuştur. İbn Ebu Usaybia Calinus kelimesinin "sakin, doğru yolu

gösteren" veya "faziletli" anlamlarına geldiğini belirtir” (Kutluer, 1993: 92). Süleymân-nâmede Câlîyus Hakîm’in münferit bir kaç olayda rastlandığından daha önce bahsedilmişti. Hz. Süleymân’ın komutanlarından İlyâvü Şâh’ın Fûrak Şâh’ın üzerine sefere gittiği hâdisede Câlîyus Hekim de İlyâvü ile birlikte gider ve zaman zaman istişarelerde fikir eder. İlyâvü Şâh’ın Fûrak Şâh kalesine hemen gidip kaleyi ele geçirme fikrine Câlîyus karşı çıkmış ve önce bir elçi gönderip at ve er hasaret olmadan kalenin alınıp alınamayacağını araştırması gerektiği teklifini yapmıştır:

“Süleymânî ırılup cümle beğler ü yegler İlyâvü Şâh meclisine derilüp Fûrak Şâhdan söz açdılar İlyâvü Şâh eyitdi devlete lâıyık oldur kim hışara yürüyş gösterevüz darb-ı dest ile bu hışarı alavuz düşmanuñ boynın başını hâke şalavuz diyicek Câlîyüs Hakîm eydür şâha evlâ budur evvel hışara elçi gönderevüz Fûrak Şâhuñ haberin alavuz ümîddir kim at er hasâret olmadın bu hışarı alavuz andan”(H K, 68/99a).

Diğer bir hikâyede ise Sâam-süvâr Zengistân kalesini feth etmek için gittiğinde yanında Câlîyus Hakîm de gitmiş, yolda kırk atının yerinden oynatabileceği büyüklükte bir kapıya rast gelmişlerdir. Kapının üstünde birkaç satır yazı görmüşler Sâam-süvâr’ın komutanlarından Gazenfer-i Medeni Câlîyus’u iki eliyle kaldırıp yazıyı okumasını sağlamış; Câlîyus ise yazıyı bir kâğıda geçirip onu oradaki askerlere okumuştur. Câlînus ve diğer hekimler tüm yazılara vakıf olarak eserde karşımıza çıkmaktadır:

“...Velî gâyet yüksek göz irmez ki fark olına andan Sâam-süvâr işâret kıldı serverlerden velî Gazanfer-i Medenî kıl şunup ‘izzet ile Câlîyüs Hakîm iki eliyle kaldırup kemerdeki yazı karşısına getürdi dağı tutup turdı andan Câlîyüs Hakîmol yazuyı bir kâğıda nakl kılup inüp Sâam-süvâra okuyu virdi...” (H K, 67/22b)

Sâam-süvâr’ın fethetmek için gittiği topraklarda bir kitabe ya da yazıt bulunduğu Câlîyus ve Dermâyus danışmanları hazır bulunmakta yazılar onlara okutulmaktadır. Bu iki danışmanın tüm dillere vakıf olduğunu söylemek mümkündür. Sâam-süvâr ile Zengül, Zengül’ün şehrinde gezerlerken bir aynanın çevresinde kara taştan yapılmış bir mermer görürler. Bir elinde harbe almış karşısındaki kişiye savuran bir kişinin heykelini görürler. Heykelin göğsünde birkaç satır yazı yazılıdır. Bu yazıyı okuması için Câlîyus hekime emrederler. Heykelin göğsünde yazılanlar ve olayın eserde nasıl geçtiği şu şekildedir:

“Cāliyūs-ı Hākīm okuyup didi kim yā pehlevān-ı cihān bu kālībī düzen bu haṭṭı yazan dimiş ki iy cihān sarāyın saltanat ile seyr kılan şehryār getüricek seni bunda rüzgār var kaçan ki bu şehre girüp bu ‘ayn üzere bu kālīb göresin bilesin ki oturan kālīb ‘Angüş-ı Zengīdür harbe tutan cān alıcı kālībdur. ‘Angüş Şāh bir gün bu ‘ayn üzerinde bezm kurup ‘ayş iderken ańsızın qarşuma bir ‘arap geldi harbe tayanup yüzüme aları aları bakdı başını bir kaç şaldı ben daḡı ‘arabı gördüğüm dem şöyle korqđum kim tenüme lerze düşüp ḡazān yaprağı gibi ditredüm.”(H K, 67/27b)

Okunulan yazılarda genellikle dünyanın geçiciliğı saltanatın her zaman bâkî kalmayacağı gibi öğütlere yer verilmektedir.

2.3.3.2.3.3. Dermāyus Hakīm

Süleymān-nāme’de adı komutan ve hükümdârlarla geçen hakîmlerden birisi de Dermāyus Hakīmdir. Hem Hz. Süleymān’ın tahtgahında istişare heyetinde bulunmuş hem de komutanlarla seferlere çıkmış onlara çeşitli yönlerden yarında bulunmuştur. İlyāvü Şāh’ın Fūrak Şāh ile mektuplaşması hâdisesinde Fūrak Şāh’ın gönderdiği yazıları Dermāyus Hakīm okumuştur:

“...İlyāvü Şāh nāmeyi eline alup Fūrāk Şāhuñ mührin görüp cevāb nāmenüñ mührin götürüp Dermāyūs Hākīmüñ eline virdi. Dermāyus cevāb-nāmeyi mütālā kılop beyān eyledi demiş kim nāme benden kim Fūrāk Şāhem cezīre-i Fānusiyye sultānıyam yā İlyāvü Şāh baña nāme gönderüp da‘vet itmişsin imdi iken daḡı kendüñi görme gögsüñi görme”(H K, 68/100).

Sām’ın Zengibar Kalesine giderken yolda gördüğü garip yaratılışlı hayvanın hikmetini de Dermāyus Hakīm çözmüştür. Buna göre bu garip yaratılışlı hayvanın ciğerini bir kişi alıp yese gayet cesur olur:

“Sām eyitdi ‘acep bu canāvāruñ insāna nef’i var mı ola didi andan Dermāyūs Hākīm eyitdi. İy pehlevān-ı cihān Hākḡ Sübhāne ve Te‘ālā cümle eşyayı kim ḡalk idüpdür her birinüñ bir dürlü nef’i vardur velī ‘ilm ile bilmek gerekdür diyüp ḡavāş-ı ḡayvān kitābın eline alup ol canāvāruñ şuratın bulup Sām-süvāra beyān itdi didi kim iy pehlevān-ı cihān bu canāvāruñ insāna nef’i budur kim bir kişi bu canāvāruñ yüregın kebāp kılop yise ḡāyet cigerdār ola” (H K, 67/31a).

Süleymān-nāme’de yukarıda adı geçen danışmanlardan başka eserde kahraman olarak bulunmayan fakat hakîmlerin zaman zaman bilgilerine başvurdıkları olayları çözmek için kitaplarını kaynak olarak gösterdikleri kimi hakîn şâhıslar da vardır. Bunlardan biri Eflâtun-ı Kahhal’dır. Dermāyus Hakīm’in atların özelliklerini anlattığı bölümde

Eflatun-ı Kahhaldan birçok alıntı yaptığını görmekteyiz. Buna göre Eflatun-ı Kahhal İskender zamanında yaşamış bir âlimdir ve İskender'in danışmanlarından. Atların iyi ve kötü yönlerini İskender'e bildirmiştir. Dermâyus Hakîm de Eflatun-ı Kahhal'dan yaptığı alıntılarla atların iyi ve kötü özelliklerini Hz. Süleymân'a bildirmektedir:

“Eflâtûn-ı Kahhâl atlar tûsi renginde ve eyûsin yatlusın bilmek ahenginde Eflâtûn kitâbın ele alup ki yâ nebîyu'llâh şemsdür nide cihân sarâyında bir pādşâh gelmiş şarka ğarba hükûm itdüğü çün lakabı Zülkarneyn ve adı İskender-i Kübrâ imiş pes bir gün anuñ meclisinde atlaruñ eyûsin yavuzın fark itmede bahş olunmış hükemâ'ı cem' idüp su'âl kılmış ol zamânda efzâl-ı hükemâ ve a'lem-i 'ulemâ Eflâtûn-ı Kehhâlmış. Kâmil-i ekmel hükemâ imiş pes cevâb virüp eyitmış ki atuñ 'aybın bilmek isteyen ve eyüsinden yatluyı fark itmek dileyen âgâh ola ki hayli müşkildür” (HK, 67/45a).

2.3.3.3. Tarihi-Efsanevî Hikâyeler Doğrultusunda Eserdeki Diğer Şahsiyetler

2.3.3.3.1. Ferrûh Şâh ve Hümâ

Eserde, Efrâsiyâp'ın yeğeni, kardeşi Uğrizzet'in oğlu Şehzâde Ferrûh ile Amelika sultanı Sührâb Şâh'ın kızı Hümâ'nın arasındaki aşk önemli bir yer tutar. Şehzâde Ferrûh atası Ugrizzet ile Sührâb Şâh'a elçi olarak gittiklerinde hamam yolunda Ferrûh Şâh Hümâ'nın yüzünü görmüş ve oracıkta Hümâ'ya âşık olmuştur. Bu olay eserde Ferrûh Şâh'ın kendi ağzından nakledilmektedir. Buna göre:

“...yâ nebîyu'llâh ben atam Uğzirret ile Sührâb Şâha elçilige varduk hammâm yolında Sührâb Şâh kızı giderken yil niķâbın yüzinden götürdi yüzün **K14b H14b** görüp ‘âşık oldum elüme girmedüğü sebebden vuşûl u huşûl olmaduğı cihetden cihân gözüme țâr-ı ‘ışķı baña ğâlib üstüv'âr işüm dün ü gün efgân-ı zâr olmuşdı...” (H K, 67/14b).

Daha sonra Lokman Hekim bu durumu ilmi ile öğrenmiş ve şehzâdenin üzerinde yılan ve akrep zehirlerinin gerçekten âşık kimselere tesir etmeyeceğı iddiasını kanıtlamak için şehzâdeyi yılan ve akrebe sokturarak şehzâdeye birtakım zehirler yapmıştır. Gerçekten de yaptığı zehirler şehzâdede etkili olamamıştır; fakat Lokman Hekim'i kıskanan Fîsagûras Hakîm iki âşığı buluşturarak zina etmelerini sağlamış böylece de Ferrûh ve Hümâ'nın ölümlerine sebep olmuştur. Ferrûh ve Hümâ'nın bu şekilde ölümlerinden dolayı kanlarının hesabını sormak için şehzâdenin babası ve amcası Hz.

Süleymân'a başvurmuş ve olayın aydınlatılmasını istemişlerdir. Olayın aydınlanması için her yolu deneyen Hz. Süleymân katillerin bulunması için sonunda iki mevtanın başında ism-i azam duasını okumuş orada bulunanlarla birlikte iki rekât namaz kılmış ve tabutların başında hazır olan Hızır ve İlyâs peygâmbirlerle birlikte dua etmek suretiyle ölüleri kabirlerinden tekrar diriltmişlerdir. Olay eserde şöyle geçmektedir:

“Süleymân Peygâm-ber imâmlık idüp iki rek'at hâcet namâzın kılop el yüzine sürüp du'â dileyüp bâkî enbiyâ vü evliyâ vü melâ'ike-i mu'arrebûn âmin diyüp namâz niyâz tamâm olduğu dem Hızır Peygâm-ber şehzâde tabutı üzerine varup kum bi-izni'llâh-i Te'âlâ diycek şehzâde Allâhuñ emri birle canlanup tabut içinden kalkup uru tûrdı ve İlyâs Peygâm-ber dağı Hümânın tabutı üzerine varup kum bi-iznillâh yâ Hümâ didügi sa'ât ol dağı Allâhuñ emri birle canlanup kefeniyle tabutdan uruturup enbiyâ vü evliyâ anlaruñ dirildügin görüp tekbr getürüp geçmiş peygâm-berler ervâhına şalavât virdiler...”(H K, 67/22a).

Daha sonra Hz. Süleymân, Sührâb Şâh kızı Hümâ'yı Efrâsiyâb'ın yeğeni Ferrûh Şâh'a istemiş kızın babası da kızını verdikten sonra üç gün üç gece düğün yapılmış ve kırk yıl mutlu bir ömür sürmüşlerdir. Bu olayın kattığı mutlulukla Hz. Süleymân, Lokman Hekimle Fîsagûras Hakîm'i barıştırmıştır:

“Süleymân Hâzreti Allâhuñ emri birle Sührâb şâh kızı Hümâyı Efrâsiyâb karındaşı oğlu Şehzâde Ferrûha istiyordu. Sührâb Şâh dağı ayağ üzere turup du'â kılop eyitdi ki yâ nebîyu'llâh Allâhuñ emrine rızâ virdüm her ne ise yirine getürünüz didi andan ol arada Dâvûd Peygâm-ber şeri'atınca Süleymân nikâh idüp üç gün üç gece düğün olup Hümâyı şehzâdeye virdiler. Ol iki ma'sûk u 'âşık murâda irdiler kırk yıl 'ömr sürdiler ve Lokmân Hâkimle Fîsâgûras Hâkim dağı Süleymân barışdurup görüşdü...”(H K, 67/22b).

2.3.3.3.2. Uğzirret

Uğzirret Efrâsiyâb'ın kardeşi ve has veziridir. Oğlu Şehzâde Ferrûh'un öldürülmesi hâdisesinde Hz. Süleymân'a giderek şikâyetle bulunmuş kanlılarının bulunmasını ve cezalandırılmasını istemiştir: “...Efrâsiyâb Şâh karındaşı Uğzirret ile gelüp Süleymân Hâzretine şikâyet idüpeyitdiler ki yânebîyu'llâh sebebi nedür ki Lokmân Hâkim bizüm şehzâdemizi yılâna vü akrabe şokdura ve kırk dirhem ağı yidüre helâk olmaz...” (H K, 67/11b).

Aksoy tarafından çalışılan Süleymân-nâme'nin 39-42. ciltlerinde Uğzirret ile ilgili daha geniş bilgi bulmak mümkündür. Buna göre Uğzirret: “Ü'ziret tehlikeler

karşısında tedbirli birisidir, hamen harekete geçmeyi istemez, tehlikeli ve riskli durumlarda savaştan kaçınır, fakat savaş kaçınılmaz olduğunda da iyi bir savaşçı ve kahramandır (Aksoy, 2000: 92). Süleymân-nâmenin Hazine 1529 279b'ye kayıtlı varağında Uğzirret'in savaş esnâsındaki heybeti ve dövüşü şu şekilde anlatılmaktadır:

“Bugur Efrâsiyâb qarındaşı Uğzirret, ol pehlevân-ı sâhib-i gayret, altmış arış qadd u kâmet ile yüz yigirmi batman gürz ile gergedan sürüp Tengül-i ‘Arabî’nün önün aldı, yakın irüp Tengül-i ‘Arabî’ye bir gürz eyle urdı ki kalkan kolından tagıldı, zarb serinde tokınup hürd kıldı. Anı görüp ceyş-i Süleymân gıriv itdi. andan serverlerden Süleymân dilâverlerinden Feretün- ı ‘Âdî kırk dört arış qadd u kâmet ile fîl-i Mengülüs sürüp na‘ra haykırup gürz salup irdi, Uğzirret’e bir gürz urdı. U‘ziret kalkan salup red itdi. Ferestün-ı ‘Âdî’ye U‘ziret dağı tekrâr hamle itdi.” (Hazine 1529, ty. 279b).

Uğzirret her zaman akıl ve tedbirle hareket eder. Hz. Süleymân’a kudret tahtının geldiği görüldükten sonra Efrâsiyâb’ı Hz. Süleymân’la savaşılması gerektiği hususunda bir kez daha uyarır. Fakat İblîs’in kışkırtmalarına kanan Efrâsiyâb’ı yine etkileyemez (Usta, 1995: 273) Tûran askerinin bozguna uğradığı savaşta esir düşer, Pîrân vezirin af talebiyle kurtulur ve Efrâsiyâb’la birlikte Hz. Süleymân hizmetine girer (Aksoy, 2000: 93). Tarafımızdan çalışılan ciltlerde Uğzirret’in kardeşi Efrâsiyâb ile birlikte Hz. Süleymân’ın dostu olduğu görülmektedir. Hz. Süleymân, Uğzirret’in oğlu Şehzâde Ferrûh’u Allah’ın izniyle tekrar diriltmiştir bu durumdan çok memnun olan Uğzirret oğlunu alıp temiz elbiseler giydirmiş süslemiştir: “Uğzirret görüp şâd olup qarındaşı Efrâsiyâb ile şehzâde üzerine varup kefenini soyup hil‘at-i hâş giyürdiler” (H K, 67/22a). Hz. Süleymân şehzâdenin âşık olduğu Amelika Sultanı Sührâb Şâh’ın kızını istemiş ve düğünlerini üç gün üç gece yapmıştır: “Çünkim dîvân-ı Süleymân turdı Süleymân Hâzreti Allâhuñ emri birle Sührâb şâh kıızı HümâyıEfrâsiyâbqarındaşı oğlu ŞehzâdeFerrûha istiyordu.” (H K, 67/22b).

2.3.3.3.3. Ed-Dünyâ bin Dâvud (Adoniya)

Ed-Dünyâ bin Dâvud Hz. Süleymân’ın kardeşidir. Babaları bir fakat anneleri ayrıdır. Hz. Süleymân’ın tahtında kendinin de hakkı olduğundan dolayı Hz. Süleymân’ın düşmanları tarafından zaman zaman kullanılmaktadır. Süleymân’ın komutanlarından Zâl’in girdâba yakalanıp kaybolması olayında Rahne ve Kaknüs kuşu Ed-Dünyâ’nın adamlarının da olduğunu fakat Hz. Süleymân’ın Zâl’e verdiği elbiseleri giyinin gizlendiklerini, Zâl’e yardımcı olmadıklarını kuşların ardına binip girdaptan

kaçtıklarını Hz. Süleymân'a şikâyet etmişler ayrıca Ed- Dünyâ'nın Canbin can kalesinde Hz. Süleymândan habersiz savaş çıkardığını kalenin reisini Ed-Dünyâ'nın öldürdüğünü kısacası Ed-Dünyâ'nın gizlice Süleymân'a ihanet ettiğini söylemişlerdir. Bu sebeple Ed-Dünyâ tahttan kaçmış ve Hz. Süleymân'ın düşmanlarının yanına sığınmıştır:

“Kaḫnūs ile Raḫne kuşından su'âl itdügi baḫr-i girdāba bu iki pehlevānı götürüp iletdüñüz hiç anda bu oturanlardan ādem-i zād gördüñüz mi diyicek çevre baḫup Ed-Dünyā bin Dāvūduñ re'isi Behrāmı gördiler eytdiler ki bu şahsın baḫr-i girdābda gördüñ K4b H4b kim Ed-Dünyā bin Dāvūduñ yanındaydı ve ammā ki gündüz geçüp gice irüp iki kişi bunlaruñ cebe vü cevşen giyüp tığlerin ḫamā'il ḫaḫınımlar ve bu Zāl-i Dastana virdüñüñ şeh-perlerüñden bir ra'nā yilegi başlarına şoḫmuşlar anuñ 'izzetine senden ḫorḫup ve ḫazret-i Süleymândan üşenüp ol iki āhen- pūşları birer refiḫleriyle götürüp arḫamuza alup uçtuḫ” (H K, 67/4b).

Hz. Süleymân'ın düşmanlarından El-Henc cinni bu durumu fırsat bilmiş Ed-Dünyâ'yı kandırarak Hz. Süleymân'a götürmek ve Süleymân'ın yanında tekrar itibâr sahibi olmak için kullanmak istemiştir. Ed-Dünyâ'nın lalası Evyâser bu durumun boşuna olacağını Hz. Süleymân'ın kendilerini her şartta cezalandıracağı için Hz. Süleymân'ın ezeli düşmanı Sührâb cinniye sığınmalarının daha doğru olacağını dile getirmektedir. Evyâser Hz. Süleymân kadar güçlü olan Sührâb Şâh ile Ed-Dünyâ'nın birlikte hareket etmesini istemektedir çünkü eğer Sührâb Süleymân ile gireceği savaşı yenerse Ed-Dünyâ tahta geçecek kendisi de en has vezirlerden olacaktır eğer tersi olur da Süleymân kazanırsa Süleymân'ın azabından kaçmaları için fırsatları olacaktır. Her durumda Süleymân'ın onları cezalandıracağını bildiği için böyle bir durumun daha doğru olduğunu Ed-Dünyâ'ya teklif etmiştir. Ed-Dünyâ'yı kandırmak için El-Henc cinnininden başka şeytan ve yardımcısı Hannas da birçok fitne çıkarmışlardır. Bu durumdan çok çaresiz kalan Ed-Dünyâ kendi halinden durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

“Ed-Dünyā didi ki ben 'ālem-i kā'ināt içinde ser-gerdān ḫalmışam merd-i ḡarībem eger ḫuridayısa Sām-süvār aramaḫda ve eger deñizde ise Rüstem benüm teftişimde hiç bilümezem ki Süleymān elinden ne vech ile ḫalāş olam diyüp āhın felege gözleri yaşın semege irgürdi daḫı eyitdi ki yā El- Henc cinnī beni bu arada ḫoñ başuma ne serencām gelürse görem siz Sürḫbād naḫarına varuñ didi” (H K, 67/9b).

Bu arada Hz. Süleymân'ın yardımcılarında Melik ahmer Ed-Dünyâ ve Evyâser'i yakalamış evyâseri öldürüp Ed-Dünyâ'nın hatasından dolayı Hz. Süleymân'dan af

dilemesini abi ile kardeş arasında adâvetin devamlı olmayacağını tavsiye etmiştir:

“Melik Aḥmer cinnî nazarına getürdiler. Melik Aḥmer Ed-Dünyâyı görüp ilerü varup görüp merhabâ itdi ve bir perî atına süvâr kılup ‘izzet ile yanına alup gönlünü tesellî itdi ve ammâ ki Evyâser bin Çerüpâ hüküm itdi bağladılar muḥannet odıyla cân u ciğerin tağladılar andan eyitdi ki yâ Evyâser bin Çerüpâ sen şol azgunlardansın ki” (K H, 67/11b).

Ed-Dünyâ’nın başına gelenler 67.ciltte burada bitmiş hikâyenin devâmı ise 68. ciltte anlatılmaya devam edilmiştir. Buna göre abisi Hz.Süleymân Ed-Dünyâ’nın gelmesini merakla beklemektedir. Sonunda Melik Aḥmer’in Ed-Dünyâ ve lalası Evyâser’i getirdiğini duyunca yüzü kıpkırmızı olmuş ve hiddetlenmiştir. Hz. Süleymân’ın bu hiddetinin gazaba dönüşmesini hemen karar vermesini engellemek için Âsaf araya girmiş Hz. Süleymân’ın yumuşamasını sağlamıştır:

“Süleymân Peygâm-ber ‘aleyhi’s-selâm Ed-Dünyânuñ ele geldügin ki işitdi hışmından beñzi gün gün döndi huşuṣâ ki Evyâser bin Çerüpâyâ be- gâyet gâzabı var idi bir zamân gâzabından cevâb virmedi andan Âsaf bin Berḥiyâ gördi ki Hazret-i Süleymân gâzabnâk oldı Âsaf du‘â kılup eyitdi ki yâ nebîyu’llâh egerçi ki Ed-Dünyâ bin Dâvûd çok şirret itdi huşuṣâ ki beğler begisi Evyâser bin Çerüpânuñ ḥâsîd sözine uydı zirâ kim şerîre muṣâhib olmaḡdan elem ü devlete ḥalel gelmekden gayrı nesne ḥâşıl olmaz...” (H K, 68/69b).

Âsaf, Ed-Dünyâ’nın günâhını bağışlamasını Hz. Süleymân’dan dilemiş Evyâser’in tüm cezaları hak ettiğini; fakat kardeşin anne babadan yadigâr kaldığını bundan dolayı da affetmesi gerektiğini tavsiye etmiştir:

“...pes eyle olsa Evyâser bin Çerüpâden ötürü sözüm yok her ne iderseñ eyle ammâ yâ nebîyu’llâh Ed-Dünyâ bin Dâvûd ki qarındaşıñdur geçmiş atadan anadan yâdgâr qalmış gözün nûrı ‘ömrün ḥâşıldur anuñ günâhını ‘avf it ki giden qarındaşı yine ele girmez nite kim ölen ata ana yine dirilmez ve bir kişı bu cihân sarâyında ne kadar ki gamgîn daḡı ölürse qarındaşı yüzün göricek kalbî güşâde olur...” (H K, 68/69b).

Hz. Süleymân Ed-Dünyâ ile Evyâser’i hapishaneye göndermiş, El-Henc cinnini de halkın ortasında cezalandırmıştır. Ed-Dünyâ’nın başından geçen olaylar 68. ciltte de son bulmamış birçok kişinin araya girmesi Ed-Dünyâ’nın sadece öldürülmemesine yaramış fakat hapisten çıkmasına Hz. Süleymân izin vermemiştir. Kanaatimizce diğer ciltlerde Ed-Dünyâ ile ilgili anlatılara devam edilecektir.

2.3.3.3.4. Evyâser

Ed-Dünyâ bin Dâvud'un hocası ve lalasıdır. Onun Hz. Süleymân'a isyan etmesine sebep olduğundan dolayı Hz. Süleymân tarafından şiddetle cezalandırılmıştır. Evyâser ile Şeytan Ed-Dünyâ'yı yolundan saptırmak için birlikte hareket etmişler Ed-Dünyâ'nın özür dileyip tekrar Hz. Süleymân'ın ordusuna katılmasını önlemek için şeytan Batlamyûs-ı Hâkim kılığına girmiş; Hannas da Yemlun-ı Hâkim kılığına girerek fitne vermişlerdir.

2.3.3.3.5. Kahrâm-ı Zengî

Sâm-Süvâr ile Brehmen Şâh oturup sohbet ederken Sâm Brehmen Şâh'ın hiç düşmanının olup olmadığını sormuş O da Kahrâm-ı Zengi adlı bir pâdişâhın Zengibar kalesinde oturup devamlı memleketlerine asker çektiklerinden bahsetmiştir. Bu düşmanların Hindistan dolaylarında olduğunu ve altın ve gümüş hazinelerine sahip bir melkette oturduğunu devamlı asker çekip Brehmen Şâh'ın devletinin üzerine vardığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Sâm da bir ordu hazırlayarak Kahrâm-ı Zengi'nin üzerine savaş yapmaya karar vermiştir. Sâm, Zemzeme-i Ayyâr isimli komutanına bir mektup vererek bunu Kahrâm'a göndermesini ve halkının Hz. Süleymân'a tâbi olmasını istemiştir:

“Brehmen Şâh eyitdi yâ pehlevân Kahrâm-ı Zengî dirler memleketümüzüñ ucında ve dağı Hindistânda Zengistâniler memleketi vardur ser-cümlesi ‘üryanlardur velî vilâyetlerinde altın ma‘deni bî-nihâyetdür pes ol Kahrâm-ı Zengî halkı ile harâmiler hûn-ı hûrî cellâdlardur dâ‘im leşker çeküp memleketümüz urur talan ider niçe ki ‘asker çeküp üzerine vardum mu‘kâbil olmayup kaçdı. Vakti ki memleketini urup çıktım ‘akabümce gelüp memleketüm urup talan itdi andan gayrı düşmenüm yokdur diyüp cevâb viricek Sâm-süvâr halife-i zamân ‘âm-ı Süleymân İlyâvü Şâh ağzından bir nâme yazup mühürleyüp Zemzeme-i ‘Ayyâr eline virüp dağı Zengistân meliki Kahrâm-ı Zengîye gönderdi ‘ala-rağm rûzgâr Zemzeme- i ‘Ayyâr Kahrâm-ı Zengîye gelüp”(H K, 67/23a).

Eserde Kahrâm-ı Zengî'nin akıllı bir kimse olduğu ve Sâm ile savaşmak yerine onunla dost olmaya çalışması verilmektedir. Bu durum şu şekildedir:

“Kahrâm-ı Zengî ‘âkil kişi idi felek nekbetinden rûzgâr şiddetinden tatmış idi. Süleymânun saltanatı evşâfını işitmiş idi ve Sâm-süvârün kuvvetin nuşretin şecâ‘atinistimâ‘ itmiş idi. Fikr idüp gördüğü emriñe imtişal göstermez ise memleket elden çıkar hemân-dem yidi atadan qalmış hazînesin açup la‘l ü cevâhirün yâkut u gevâhirün mercan-ı zevâhirün nefâyisinden seçüp oğlu Kehrâm-ı

Zengî yirine naşb idüp biñ miqdâr zengî serverleri ile gelüp Sâma gitdi.” (H K, 67/23b).

Kahrâm oğlu Kehrâm’ı kaleye sahip çıkması için koyup Sâm’a hediyeler götürmek üzere yola çıkmış ve Sâm ile savaşmadan onun dostluğunu kazanmıştır. Sâm bu durumdan memnun olmuş onu Hz. Süleymân’ın dinine davet etmiş ve tebâsı olarak kabul etmiştir; fakat Kahrâm’ın kaleye yerine koyduğu oğlu babasına isyan etmiş ve Sâm’a isyan etmiş bunun üzerine Kahrâm, Sâm’ın da desteğini alarak kaleyi tekrar fethetmiş oğlunu Sâm’ın cezalandırmaması için de ondan istekte bulunmuştur:

“...Zemzeme-i ‘Ayyâr hil’ at-ı hâş giyürüp sürüp Sâm-süvâr leşkerine geldi. Brehmen Şâh ‘izzet kılup karşı vardı. Kahrâm-ı Zengî birle buluşup görüşüp hâl hâtır soruşup alup Sâm-süvâr dîvânına getürdi. İlyāvü Şâh taht u pâyinde baş koyup andan Sâm-süvâr elin öpüp Zengî dilince du‘â kılup ‘özü dileyüp getürdüğü la‘l-i cevâhiri kıymetî taşları ve ‘acâ’ib cevâhir cinsidür Süleymân için hıfz itdi ve ikinci bahşın serverler üleşdi garâ’ib yemişleri piş-keş çekdi. İlyāvü Şâh dağı ol malı üç bahş itdi şol ki garâ’ib cevâhir cinsidür Süleymân için hıfz itdi...” (H K, 67/23b).

2.3.3.3.6. Kut’â-yı Zengî

Kutâ-yı Zengî, Zengibar kalasını fethederken Sâm’ın ordularının mağarada gördüğü, Sâm’ın ordusunun ve gücünün farkına varıp halkını Sâm’ın tarafına geçme konusunda ikna eden reislerdendir: “...andan ataları Kuṭâ-ı Zengî oğlanlarına eyitdi buncılayın söz söyleyen sizcileyin dilâverlere hüm eyleyen tekin kişiler degüldür yine şoruñ bu kavm serverlerine kim dirler bular avcıya şikârcıya...” (H K, 67/26a).

2.3.3.3.7. Kehrâm-ı Zengî

Kehrâm-ı Zengî Kahrâm’ın oğludur. Babasının Sâm-süvâra hediyelerle gidip onun emrine girmesini içine sindirememiş askerleriyle birlikte Kalâ-yı Zengibar’a gitmiş ve babasının elinden hükümdârlığı almıştır. Kahrâm da bu duruma çok üzülmüş ve Sâm-süvâr’dan yardım istemiştir:

“Bizüm kışşamız ez-ân cânib Kahrâm-ı Zengî oğlu Kehrâma geldi nite ol zamân ki Kahrâm-ı Zengî oğlu Kehrâm ki yirine koyup gitdi varup **K24a H24a** Sâm-süvâra muṭî’ olduğına incinüp abâ vü ecdâdından kalmış hazîneleri açup gevâhirin cevâhirin zevâhirin saçup alup kendüye tâbî’ begler ile kaçup ehl-i ‘ayâlin bile alup yidi biñ kara Zengî ser-henglerin kendüye tâbî’ kılup küh-ı Sengistân-ı hâreye varup kal’â-yı Zengibâra girüp oturdu. Şol kaşd üzerine ki ol kal’âya

kimse muẓaffer olduğı yoğ idi. al‘āya tekye ılup ayandı ‘āṣī bed-
baĥt sa‘ādet bulam andı zor u bāzusına inandı.” (HK, 67/24a).

2.3.3.3.8. Zengül

Zengül Kahrām-ı Zengînin yüce oğludur. Şehrin sahibi olup Sām’ın Zengistâna girişinde onu karşılamış gezdirmiştir “...Sām-süvār selâtın serverler ile alup eyitdi iy Zengül başla varalum şehrüñi bir nazar görelüm diyüp Sām-süvār süvār olup Zengül Sāmı alup şehir apusına getürdi...” (HK, 67/27a).

2.3.3.4. Mitolojik ve Metafizik Şahsiyetler

2.3.3.4.1. Melekler

Melekler, Allah’ın emirlerini uygulamakla görevli nurdan yaratılmış varlıklardır. Sözlüklerde haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamına gelen melek, farklı sûretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nuranî varlıklar şeklinde tarif edilmektedir (Özervarlı, 2004: 41). Kur’ân ve hadislerde kaydedildiğine göre, melekler, latîf cisimli, nûrânî yapılı, muhtelif şekillere girebilen rûhânî, havâî ve esîrî varlıklar olup, Allah’a ibâdet ve itâatle meşgul olurlar ve asla onun emrinden dışarı ıkamazlar (Çolak, 2000: 18). Doğrul’un verdiği bilgiler ışığında melekler insanları iyiliğe teşvik eden birer araçlardır; insanın yaratılışında iki cazibenin bulunduğunu birinin hayıra birinin de şerre yönlendirdiğini bu cazibenin işlemedi için de dışsal vasıtala bağlı olduğunu; hayıra yönlendirenin melek şerre yönlendirenin de şeytan olduğunu belirtmiştir (Doğrul, 1943: 243). Kur’ân-ı Kerîm’de de yüce Allah (c.c) melekler bazı özelliklerini bize bildirmiştir. Bunlar: Meleklerin cinsiyetleri yoktur ve soylarını devam ettirmezler²³. Sürekli Rablerine kulluk ve ibâdet eden²⁴. Allah izin verdiğinde bedenlenip iman edenlere yardım edebilen²⁵ vb. özelliklerdir. Meleklerin diğer özellikleri ise yine Kur’ân-ı Kerîm’den yola ıkarak maddeler halinde verilecek olursa:

Melekler nurdan yaratılmışlardır. Açlık ve susuzluk çekmedikleri için yemek yeme

²³ Zuhuruf- 43/19.

²⁴ Bakara- 1/30.

²⁵ Al-I İmran- 3/124-125.

ihtiyaçları yoktur²⁶. Melekler Allah'ın vermiş olduğu özellikle son derece güçlü varlıklardır²⁷ Uyumak, yorulmak ve usanmak gibi ihtiyaçları yoktur²⁸. Melekler son derece sratlı varlıklardır. İnsanlarla kıyaslandığında bir yerden bir yere gidebilmeleri çok kısa zamanda gerekleēebilmektedir. Bir günlük yolları dünyâ zamanının elli bin yılına tekabül edebilmektedir²⁹ (Saka, 2008: 10).

Kâinata canlı, cansız her bir varlığın bir müvekkel yani canlıyı her türlü dış etkenlerden koruyup kollayan bir meleği vardır. Hz. Süleymân'ın dergâhında türlü sıfatlarda melekler Divânda hazır olarak beklemekte; gerektiğinde Hz. Süleymân'a hem danışmanlık yapmakta hem de verilen görevleri yerine getirmektedirler. Ayrıca Hz. Süleymân ile Allah (cc) arasında elçilik yapmakta ve Süleymân'ın tazarru ve niyazlarını Allah'a ulaştırmaktadırlar. Yukarıda meleklerle ilgili verilen tanımlara paralel olarak eserde geçen melekler de hemen hemen tanımlara uygun özellikler göstermektedirler. Hz. Süleymân'ın en zor durumlarında ve insan gücünün yapamayacağı olaylar karşısında melekler vazifelendirilmiştir.

Eser, melek kadrosu bakımından bir hayli geniş tutulmuştur. Bazı meleklerin sadece ismi ve vazifeleri verilmekle yetinilmiş bazılarından ise ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Buradaki melek isimlerinin kaynağı ayrı bir araştırma konusunu oluştırmaktadır. Edebi eserlerin, hayal ürünü eserler olduğu unutulmadan değerlendirilmesi gerekir; aksi takdirde eserdeki her bir ismin karşılığının gerçek hayatta bulunması imkânsız bir hal alacaktır. Araştırmamıza konu olan Süleymân-nâme de yazarın gerekleēmesi mümkün olayları muhayyilesinde yoğurduktan sonra sunduğu bir eserdir. Bu sebeple eserdeki her bir kahramanın gerçek hayatta birebir karşılaşılmasını beklemek mümkün görünmemektedir.

Meleklerin bu denli anlatının içinde olması İslami akaid bakımından sorgulanabilir; fakat sadece Hz. Süleymân'la muhatap olmaları onun dışındaki kişiler tarafından görülmemeleri hikâyelerin inandırıcılığın artırması bakımından önemlidir. Peygâmbirlerin Allah'ın izniyle melekler ile grēebilmesi İslamî literatürde var olan bir durumdur.

²⁶ Hd-11/69.

²⁷ Necm- 53/5.

²⁸ Enbiyâ-21/19-20

²⁹ Meâric- 70/4.

Melekler genel olarak; Hz. Süleymân'ın bir konu hakkında bilgi almak istediğinde, zora düştüğünde, değiştiremeyeceği bir doğa olayıyla karşılaştığında, Allah'tan özel bir isteği olduğu vb. durumlarda ortaya çıkmaktadırlar. Aşağıda öncelikle eserde geçen ve vazifeleri ile birlikte verilen meleklerle değinilecek sonraki kısımda ise Hz. Süleymân'ın özel olarak işleriyle ilgilenen melekler ve başlarından geçen olaylar alt başlıklarda değerlendirilecektir:

Hz. Süleymân'ın en önemli danışmanlarından olan Fîsagûras Hakîm pâdişâha, meleklerin önemini anlatmış insan hayatında birçok açıdan meleklerin olumlu etkilerinin var olduğundan bahsetmiştir. Onun anlayışına göre melekler insanın nefes alıp vermesini sağlayan, zihni açan, gözün görmesini sağlayan vb. meleklerin birçok önemli özelliği olduğunu belirtmiştir: "...yâ Süleymân melek vardır ki nefes alup virdüren oldur ve melek vardır ki 'aklı rûşen kılan zihni idrâk fehmi itdüren oldur ve melek vardır ki gözüñ nûrını zabt idüp gösteren eyüyi yatluuyı fark kılan oldur..." (H K, 67/17b).

Eserde meleklerin şekil ve şemaipleri ile ilgili de bilgi bulmak mümkündür. Hz. Süleymân'ın, Hümâ ile Ferrûh'un katillerinin bulunması konusunda yardıma ihtiyaç duyduğunda gökten iki melek yardım için iner, bu meleklerin şekilleri eserde ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Buna göre Süleymân nazarına görünen melekler Fîsagûras Hakîm'in sağında ve solunda durmuşlardır. Hakîmin sağ yanında duran meleğin başı adam başı gibi ve gövdesi tavus şeklidir ayakları ise yassı ördek ayağı gibi, adam eli gibi elleri var bir elinde levh tutar ve bir elinde ise kalem tutmaktadır. Sol yanındaki meleğin ise şekli adam şekli gibidir göğsü kartal şeklidir siyah akat kuyruğu göğsü ve ayakları ejder gibi kanatları ise yarasa kanadı gibidir konuştukça ağzından ateşler saçmaktadır vs. Melekler bu ve buna benzer özellikleriyle tarif edilmişlerdir: Fîsagûras Hakîm, Ferrûh ve Hümâ'nın ölümünden dolayı (bk.Ferrûh ve Hümâ md.) şahitlik yapmak için insana müvekkel olan 42 adet melekten bahseder ve bu meleklerin isimleri ve insanın hangi azasına müvekkel olduklarını belirtmiştir:

"...beyân ideler pes müvekkel insân dağı kırk iki a'zâya müvekkel olan firiştelere haber itdi. Allâhuñ emri birle cem'îsi Süleymân hükmine boyun tutup itâ'at itdi dağı evvel re'se müvekkel olan Nihye ve 'onuğ müvekkeli **Bergüre** el-minkân müvekkeli Ezheyl eş-şadru müvekkeli **Yelâveş** el-fûâd müvekkeli **Cânüş** el-batnû müvekkeli **Ceridün** el-hağvân müvekkeli **Ferhevî** el-'avre müvekkeli **Ed-Nürfeş** el-hıkdân müvekkeli **Kenânüş** ez-zekbân müvekkeli **Cablanüş** es-sağân müvekkeli **Hânüş** el-ğadamân müvekkeli **Râtuşâyil** Hakîm kavlince a'zâ-yı re'islerinüñ hâric kim on iki melek-i müvekkilündür..." (H K, 67/20b).

Bu ifâdelerden hareketle; Nihye adlı melek re'se (kafaya), Bergüre isimli melek onuğa (Mahbup, sevgili), Ez-heyl adlı melek kana, Yelâveş göğüse müvekkel olan melek, Cānūş adlı melek El-fuada(kalp, gönül), Cerîdūn el-batna(içe), Ferhevî adlı melek el-hakvāna, Ed-Nurfeş adlı melek El-avreye(cinsel organ), Kenānuş adlı melek El-hıkdāna(kin duygusuna), Cablānuş adlı melek ez-zekbāna, Hānūş adlı melek es-sākāna(baldırlar), Rātuşāuyil adlı melek el-kadımāna(boy,pos)...adlı meleklerin isimleri ve insan vücudunda hakim oldukları yerler belirtilmiştir. Yukarıda bahsedilen melekler “a' zâ-yı hariç” yani insanın dış azasına müvekkel meleklerdir; insanın iç azasına müvekkel melekler ve vazifeleri ise aşağıdaki gibi isimlendirilmiştir:

“...hüküm itdi a' zâ-yı hâricde olan melekût-ı müvekkelün gibi a' zâ-yı hâşda olan melekler dağı şehâdet itdiler nite ed-dimâğ re'si **Teltiş** el-kalbü müvekkel olan **Erinüş** ve's-şare müvekkel olan **Tehlikuş** el-mu'allaka müvekkel olan **Kemliş** sâklara müvekkel olan **Hâyüş** ma'daya müvekkel olan **Kınâyüş** 'akla müvekkel olan **Behyüriş** el-kibde müvekkel olan **Yilhiş** et-tehâle müvekkeli olan **Kefdüş** er-riyâ müvekkel olan **Heşlülüş** el-mezâra müvekkel olan **Merhüş** el-kelbiyâna müvekkel olan **Helşüyüne** el-'izâma müvekkel olan **Erhâliş** el-mihne müvekkel olan **Beşime** el-'arûka müvekkel olan **Dühe** el-'aşaba müvekkel olan **Reşâlâş** el-cilîde müvekkel olan **Huyüş** ed-deme müvekkel olan ya'nî kına **Duhüş** el-başar müvekkel olan **Tenîd** şuyüş es-sam'a müvekkel olan **Celâmişâ** eş-şama müvekkel olan **Menkuşlâ** ez-zevke müvekkel olan **En-nehvâş** eleme müvekkel olan **Tehmevâş** eş-şehvete müvekkel olan **Haftiyaş** el-harekete müvekkel olan **Sakıtneve** es-sükûna müvekkel olan **Haflâsafû** el-yağa müvekkel olan **La'yiklâ** en-nevme müvekkel olan **Şelşelâyil** eş-şerre müvekkel olan **Şuğşuğişâ** eş-şalâha müvekkel olan **Muşlihişâhin** bu zikr olan otuz müvekkelün-ı a' zâ her birisi uşağı vü irisi Süleymân ile enbiyâ 'aynlarında 'âyân...” (HK, 67/21a).

Buna göre; Teltiş adlı melek dimağa(bellek), Erinüş adlı melek kalbe, Tehlikû adlı melek şare(kıla), Kemliş adlı melek mu'allaka(kan pıhtısı), Hâyüş adlı melek saklara(sakal), Kınâyüş adlı melek mā'deye(dişilik), Behyüriş adlı melek akla, Yilhiş adlı melek al-kibde(Karaciğer), Kefdüş adlı melek vs. şeklinde yukarıdaki kısımda 30'a yakın meleğin insanın hangi azasına vekil olarak yollandığı belirtilmiştir.

Meleklerin, Allah tarafından kâinattaki her varlığa müvekkel olarak tayin edildiğini daha önce söylemiştik. Buna zaman ve mekâna ait unsurlar da dâhildir. Örneğin Hz. Süleymân Ferrûh'un katillerini arama hâdisesinde, iki âşığın katledildiği tarihte hangi günün hangi saatine denk geliyorsa o saate müvekkel olan melekleri çağırması ve bu olaydan bilgi almak istemiştir. İki âşığın öldürülmesi hâdisesi yıl olarak sâl-ı peleng yılına, aylardan rebîü'l-evvel ayına ve düşünbe gecesinin o saatine müvekkel olan meleklerin her birini çağırarak hâdisenin aslını soruşturmuştur:

“...Süleymân Hazreti teftiş itdi ol yıl sâl-ı peleng idi pes peleng yılına müvekkel olañ melek-i a‘zamı hâzır itdi ve aylarda dañı rebî‘ü’l-evvel ayının müvekkelini dañı hâzır itdi ve faşıllarda dañı faşl-ı şayf itmiş müvekkel-i Maqlâşıl hâzır itdi ve günlerde dañı ittifâk ol gün düşenbe gününün gicesi idi düşenbe gicesine müvekkel olan Yahdmüş meleki hâzır itdi ve ol gicenün sa‘âtinde üçüncü sa‘ât geçüp dördüncü sa‘âte duñıl itdügi hinde ma‘şûka şehzâde vuşul bulmış idi pes düşenbe gicesinün dördüncü sa‘atine müvekkel olan melegün ismiñe fülunedür hâzır itdi bu zıkr olañ melâ‘ike-i müvekkelün dañı şehâdet kılup eyitdi ki peleng yılında rebî‘ü’l-evvel ayında düşenbe gicesinde dördüncü sa‘âde hâkimün ‘ilm-i simyâ kuvveti ile cinnileri Şâm şehrinde Sührâb kızı Hümâyı getürdüp Uğzirret oğlu Şehzâde Ferrûh ile bir yire gelüp vuşul tañşıl itdiler...” (H K, 67/21a).

Metinden hareketle rebî‘ü’l-evvel ayına müvekkel melek “Maklâşıl”, düşenbe gecesine müvekkel “Yahdmüş” düşenbe gecesinin dördüncü saatine müvekkel olarak ise “Fülâne” yani bilinmeyen bir isim olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Eserde, meleklerle isim ve vazifeleriyle ilgili çok geniş bir bilgi yığını mevcuttur; 12 burca müvekkel olan, denize karaya müvekkel olan nübüvvet tahtına müvekkel olan yönle kibleye müvekkel olan, yırtıcı tartıcı kuşlara müvekkel olan vs. kâinattaki tüm azalara müvekkel olan meleklerin isimleri ve vazifeleri verilmiştir.

Eserde bu meleklerden başka Hz. Süleymân’ın daima yanında bulunan ve ona her işlerinde yardımcı olan melek karakterleri vardır. Bu melekler daha ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu melekler hikâyelerde bir nevi yan kahramanlar gibi olaylara dâhil olmuş ve Hz. Süleymân’la birlikte birçok olayda beraber yer almışlardır. Bu melekleri maddeler halinde vermek daha doğru olacaktır:

2.3.3.4.1.1. Cebrâil

Cebrâil genellikle Allah(cc) ile Hz. Süleymân arasında elçi olması dolayısıyla ele alınmaktadır. Çözümü zor meselelerde Hz. Süleymân’ın yanına gelip O’na Allah’tan mesajlar getirmiştir. Şehzâde Ferrûh’un kanlılarının bulunması hâdisesinde Cebrâil Hz. Süleymân’a gelerek fâillerin bulunması için ölen iki kişiyi de diriltebileceğini bunun için Hz. Süleymân’ın neler yapması gerektiğini anlatmıştır:

“Süleymân Hazreti diledi kim hâkimün günâhını Sührâb Şâhdan ve Uğzirret Şâhdan dilek kıla anı gördi kim Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm geldi. Hâk Te‘âlâdan selâm getürdi. Eyitdi ki yâ nebîyu’llâh Melik Ahmere hüküm eyle Sührâb Şâh kızı Hümâyı merkad ile kefenini tabut ile nazaruña getürsün ve Temhüriş melege hüküm it Uğzirret oğlu Şehzâde Ferrûh tabut ile kefen ile ihzâr itsün. İki rek‘at hâcet namâzın kılup anlaruñ hayatı için du‘â kıl müstecâb idem kırkâr yıl ‘ömr virem ve birbirine virüp anlardan nesl getürem...” (HK, 67/22a).

Eserde Cebrâil (a.s) Hz. Âdeme de gelmiş, ona öküz yaratıldıktan sonra tarla sürme ile ilgili bilgi vermiştir. Yeryüzü yaratıldıktan sonra Cebrâil (a.s) Hz. Âdeme bir çift öküz getirmiş ve tarlayı bu öküzlerle sürmesini istemiştir. Hz. Âdem, üzüm deveklerini yedikleri için öküzlerin ağızlarına vurmuş öküzler de hal diliyle ağlamışlar Hz. Âdem'e üzülmemesi gerektiğini üzümün her yıl çıkan bir meyve olduğunu öğretmiştir. Bu olay eserde şu şekilde geçmektedir:

“Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm bir çift öküz getürdi tâ kim Âdem egin aña meger kim ol zirâ‘at yirinde Âdem-i Şafî bağ çubuğun dikmiş idi. Öküz dönüm ucına çıkup üzüm ağacın görüp şundı çekdi ağzı ile devegin kıopardı. Âdem-i Şafî-i ‘am hışm idüp öküzün ağzına eli ile urdı. Öküzün ağzı kışıldı hiç yirden diş ile bir ot kıoparımaz oldu meger ki dili ile pes öküz ağladı. Allâhu Te‘âlâ öküzün gözi yaşından taruyı yaratdı. ... melûl tutma bu ağac sebebinden ki üzüm ağacıdır yine biter her yıl başını keserler yine bitüp üzüm virür...”(H, 67/62b).

Atların yaratılmasında da Cebrâil (as) görevlidir. Rivâyete göre atlar çeşitli rüzgârlardan yaratılmıştır (bk. at md.) Allah (c.c.) tüm yelleri bir alanda toplamış ve Cebrâil’e bād-ı cenuptan bir yel almasını emretmiştir. Cebrâil yeli almış ve onu Allah’a (cc) iletmış o da Allah da bu yelden atları cezire-i hayl de bulunan asil olan atları yaratmıştır. Eserde olayın geçtiği bölüm aşağıda örnek olarak verilmiştir:

“Haḵk sübhâne ve Te‘âlâ hayl cinsin cenûb yilinden yaratdı bād-ı cenûba emr itdi ki men senden bir halḵ yaraduram bâkî yiller birle cem‘ oluñ emr- i Haḵk mücebince cemi‘ yiller bir yire gelüp cem‘ oldılar cümlesinden Cebrâ’îl Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm emr-i Haḵk ile gelüp bir evc-i yil alup kabz idüp Hâzreti ‘izzete ‘arz itdi Haḵk Te‘âlâ ol yilden feres-i kemini yaratdı. Kıızıl kan renginde henüz kıızıl kan renginde iken andan Haḵk Te‘âlâ eyitdi ki seni yaratdum ‘azîz durutdum vesâ’ir behâyim üzerine seni mufazzal kıldum diyicek at kışnedi şükr itdi vaḫti kim hilkati tamâm olıcaḫ at süheyl urdı Haḵk Te‘âlâ Hâzreti...” (HK, 67/75b).

2.3.3.4.1.2. Şerātāyil Melek

Bu melek Hz. Süleymân’ın yanındaki meleklerdendir. Fîsagûrasın 42 azasındaki meleklerin Şâhitlik etmesi için Hz. Süleymân ondan yardım istemiştir bu olay şu şekilde geçmektedir.

“Şerātā’îl Melek hâzır olup gelüp Süleymāna selâm virüp göründi. Ne buyursın yâ nebîyu’llâh diyüp emre muṫî‘ olup ṫurdı. Süleymân didi ki senden dilerem ki Fîsagûras Hakîmün sağında ve şolunda a‘zâsında olan kırık iki melek-i müvekkeleri ve Kirāmen Kâtibîn ki hayr u şerrin yazarlar cemi‘ sin hakîmün sağında ve şolında bedenine çıkarup hâzır idesin” (HK, 67/17b).

2.3.3.4.1.3. ‘Ale’t-tehāyil Melek

Cümle hayvanata müvekkel melektir. Hayvanlarla ilgili bir müşkül olduğunda ya da Hz. Süleymân’ın hayvanlardan bilgi alması gerektiğinde bu meleği ism-i azam vasıtasıyla çağırılmış ve melekten yardım istemiştir. Hz. Süleymân’ın cezire-i haylden atları getirtmesihâdisesinde de bu melekten yardım alınmıştır: “Süleymân Hâzreti ‘aleyk aldı eyitdi ki yâ ‘Ale’t-tahā’îl luṭf idüp bize müvekkil ḥayl getür diyicek def’î izn-i Rabbânî birle ṭarfetu’l-‘ayn içinde ḥâzır itdi...” (HK, 67/39a).

2.3.3.4.1.4. Selâmâyil Melek

Birinci kat gökte Allah’a mukarrep bir melek iken birgün tesbihinde yanlış hata etmiştir, Allah (c.c.) da onu ceza olarak kanatsız ve ayaksız bir şekilde yeryüzüne indirmiştir. Yedi yüz yıl yeryüzünde kaldığı rivâyet edilir, diğer melekler ona zarar gelmemesi için dış etkilere onu korumuşlardır. Allah’ın, Selâmâyil’i indirdiği yer cezire-i hayl’dir. Buradaki atlar korunmak için bu meleğin yanına giderlerdi çünkü atlara zarar vermeye gelen canlıları, diğer melekler Selâmâyil’e zarar gelir endişesiyle, korkutup uzaklaştırırlar böylece atlar da başka canlıların tehlikesinden emin olarak yaşayıp giderlerdi.

“...Süleymân didi nite ki müvekkel ḥayl eydür yâ nebîyu’llâh meger ki birinci kâṭ gök firiştelerinüñ ḥalîfelerinden bir melek-i muḥarreb ki Ḥaḥḥ Te‘âlâ ḥazretinde taḥarrüb bulmuş iken ittifaḥ bir gün tesbîhin yañılup ḥaṭâ ider. Ḥaḥḥ Te‘âlâ celle ‘alâ melekût içinden sürüp birinci kâṭ göğden yir yüzüne iner ki ṭurdıḡı meskenüñ göğdeki m‘ukâbelesi râst yir yüzündeki cezîre-i ḥayl berâber olmaḡın gelüp ol cezîreye düşdi ve dört ḳanatı iki ayaḡı şikest olup niçe biñ yıllar ol cezîrede yatdı ammâ ki Ḥâlḥḳuñ tesbîhin gice gündüz dilinden gidermeyüp bir dem âram itmeyüp Ḥaḥḥ Te‘âlâdan günâhın dileyüp niyâz iderdi ve bu melegüñ adı ki Selâmâ’ildi.” (H K, 67/39b).

Selâmâyil’in bu durumu ta Hz. Süleymân’dan önceki döneme, Süleymân bin Sahrnâr dönemine denk gelmektedir. Selâmâyil ile Sahrnâr bu durumu birbirlerine anlatmışlar Selâmâyil’in başına gelen hâdiseyi konuşmuşlardır:

“...Selâmâ’îl firişteneñ Süleymân bin Şahrnâr ḥatırın şordı ol daḡı sehv ile ‘işyân itdüḡin dilinden tesbîh-i Ḥaḥḥ bir nefes unutduḡın Ḥaḥḥ

Te‘ālā hışm kılup birinci kat gögden sürüp dil-beste itdüğün bu hayl ceziresine fermânsuz düşüp dört kanatı ve iki ayağı şikest olduğın ve yidi biñ yıldan berü Allāhu Te‘ālāya münacât itdüğün günāha keffâret isteyüp evvelki menzilin isteyüp tã‘at itdüğün beyân itdi...”(HK, 67/40b).

2.3.3.4.1.5. Melek Dehneş

Hazreti Süleymân’ın yanındaki meleklerdendir, cezire-i hayl’den atları almak için Süleymân (a.z) Melek Dehneş’i göndermiştir; fakat bu melek yakaladığı atların korkudan öldüğünü gördüğünden bu sonucun kendisine bir zararı gelir endişesiyle Hz. Süleymân’a haber göndermiş ve vazifeyi başka birinin yapmasını teklif etmiştir:

“Hükemâ kavlince Melek Dehneş melek-i a‘zam tekvînleri ile ve cinnîleri ile cehd kılup ol cezîre atların dutup ele getüremeyicek ve ele getürdikleri helâk olduğu cihetden Süleymân hizmetin bitüremeyicek şerâ’îtin yirine yitüremeyicek bir yire gelüp tanışdılar. İş sonı neye varduğın tanışdılar egerçi her birisi bir dürlü re’y itdi...” (HK, 67/56a).

2.3.3.4.1.6. Kibriyâ’il Melek

Hayvanlara müvekkel olan meleklerin en büyüğüdür. Hz. Süleymân Âdeme gelen öküzlerin ikisinin de dişi ya da ikisinin de erkek mi olduklarını merak eder. Yerinde iki rek’at namaza durup nübüvvet hatemin hayvanata etki eden esma’ullâhı okur ve hayvanata müvekkel olan Kibriyâ’il meleği yanına çağırır. Kibriyâ’il melek nazarına gelir, burada meleğin şemali ile ilgili bilgi bulmak da mümkündür. Buna göre meleğin elleri insan eline benzemektedir. Bir elinde sümbül bir elinde altından bir levha tutmaktadır: “iki elleri âdem ellerine beñzer ammâ ayaklarıña pâyı bir elinde zerrîn levh dutar ve bir elinde sünbül”(HK, 67/59b). Kibriyâ’il melek dergâha selam vererek girer ve kendini Hz. Süleymân’a tanıtır, ne kadar öküz ve inek cinsi var ise hepsine müvekkel olduğunu; Hz. Süleymân’ın sorularının cevaplarının kendisinde olduğunu bildirir:

“...su‘âl itdi ki ismüñ nedür cevâb virdi ki yâ nebîyu’llâh müvekkel-i ekvân berriyem aduma Kibriyâ’il melek dirler ne kadar bakar camus cinsi var ise ser-cümlesine izn-i Haqq ile müvekkelem hazretüñ da‘veti ile nazaruña geldüm buyur ne hizmetüñ var diyüp cevâb viricek Süleymân Nebî su‘âl itdi ki yâ Kibriyâ’il melek haber vir bize ki Haqq Sübhânehü ve Te‘ālâ bakar cinsinden olan hayvânâtı huşuşâ bakarı neden yaratdı...” (HK, 67/59b).

2.3.3.4.1.7. ‘El ẖamhāyā’ıl Melek

Hız. Süleymân kendinden önce gelen Süleymânların durumunu onların ne suretle Süleymânlık ettiğini bu meleğe sormuş; ‘El ẖamhāyā’ıl diğerlerine gizli olarak sadece Hız. Süleymân’ın göreceği şekilde gelip geçmişte yaşayan Süleymânlarla ilgili bilgiler vermiştir. Hız. Süleymân’ın getirttiği atlardan dolayı onu tebrik etmiş ve geçmişte hiçbir kimsenin bu atlara sahip olamadığından dolayı Hız. Süleymân’ın makamının çok büyük olduğunu belirtmiştir:

“‘El ẖamhāyā’ıl melek geldi ki bir kavilde adı şey’ ü gelişdür halk gözinden nihân Süleymân Nebî ‘ayninde ‘âyân tururken selâm virdi. Süleymân ‘aleyke alup ‘izzet kıldı andan müvekkel behāyim eyitti yâ nebiyu’llâh hayl ceziresinüñ atların nazaruña getürtmişsin mübârek olsun ki senden aقدم gelen Süleymânlara Haqq Te‘âlâ celle celâlehu bu atları naşib itmedi zîrâ kim anlaruñ qadd ü qâlbi bir nev’e dağı yidi diyicek Süleymân İbn-i Dâvûd su’âl itdi ki yâ müvekkel Behāyim haber vir bize ki ol muqaddem gelen Süleymânlaruñ şeklü şimâli nice idi”(HK, 67/73a).

2.3.3.4.1.8. Aşirnû’ıl

Eserde Aşirnû’ıl melekğin fiziksel özellikleri verilmiştir. Aşirnû’ıl melek Şeddad’ın ruhuna müvekkel melektir. Şeddad’ın ruhunun azabda olduğunu haber vermektedir. Eserde anlatıldığına göre korkunç yüzlü, nar gözlü ejderha boyunlu zebanî suret bir melektir. Bu durum eserde şu şekilde geçmektedir:

“...Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm rûh-ı Şeddâd-ı müvekkel meleki ki da‘vet itdise ızın-i Yezdânî emr-i Rabbâni birle gelüp göründi ve Süleymân Hâzretine ‘aleyhi’s-selâm selâm virdi ‘aleyk alup ‘izzet itdi andan nazar kırup gördi ki bir qorqunç yüzlü nâr gözlü ejdehâ hey’et zebânî şûret melek kim sözi şadâsından güm güm öter taş-ı felek andan Süleymân Peygâm-ber ‘aleyhi’s-selâm su’âl itdi ki hâzretüñ kimdür ve aduñ nedür ve ne hizmete geldüñ cevâb virdi ki benüm adum Aşirnû’ıl melekdür. Şeddâduñ ruhına müvekkelem ki ‘azâbdadur hâzretüñ da‘veti ızın-i Rabbâni ile hizmete geldüm...” (H K, 68/12b).

2.3.3.4.1.9. Melekü’l Mevt

Ölümlerden sorumlu melek olarak geçmektedir.

2.3.3.4.1.10. Nağmā’ıl

Metinde, meleklerle ilgili olarak pekçok örnek vermek mümkündür. Gereksiz tekrarlara düşmemek ve araştırmayı bilgi yığını ile doldurmamak için inceleme kısmında bu kadar örnekle yetinme uygun görülmüştür. Tez için hazırlanan “dizin” kısmında tüm meleklerin isimleri verilecektir.

2.3.3.4.2. Şeytan

Süleymân-nâme de adı geçen önemli isimlerden birisi de şeytândır. Sözlükte “uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek” anlamındaki şatn (şütûn) veya “öfkesinden yanıp tutuşmak” mânasındaki şeyt kökünden türediği ileri sürülen şeytân kelimesi (çoğulu şeyâtîn) “hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık; yanıp helâke mâruz kalmış varlık” demektir (Çelebi, 2010: 99). Gizli, habis bir kuvvet ve rûhu ifâde eden şeytan kelimesi, bir cins isim olup kibirli ve âsi olan cin ve insan manasına (Kanca, 2010: 28) gelmektedir. Şeytân; kötü ruhun, kötülüğe teşvik edenin, kötülüğün ve dalâletin temsilcisinin, Allah’ın ve O’nu seven, O’na kulluk eden herkesin büyük düşmanının kişiselleştirilmiş şekli veya kötülüğün sembolü olmuş (Tuncer, 1999: 163) varlıktır. Kur’an’da şeytân adından çok özellikleri ve yaptığı kötülükler ile geçmektedir. İnsanı aldatan³⁰, doğru yoldan saptıran³¹, insanların arasını bozmaya çalışan³², sinsi ve yalancı³³, gücü yalnızca çağırmaya yettiği³⁴, müminlerin arasını bozmaya çalıştığı³⁵, Allah’ın adını kullanarak saptırmaya çalıştığı³⁶ vb. şekillerde Kur’an’da bahsedilmektedir. Pala’ya göre şeytân ile ilgili isrâiliyat kaynaklarından birçok hikâyeye bize devşirilmiştir. “Tefsirlerde şeytân hakkında isrâiliyattan olmak üzere çok değişik bilgiler verilmiştir. Kurân-ı Kerîm’de 38 yerde şeytandan ve yaptıklarından bahsedilir” (Pala, 2000: 431). Süleymân-nâme’de de bu özellikleriyle şeytân’ın faaliyetlerini gerçekleştirdiği görülmektedir.

Süleymân-nâme’de Şeytân, Hz. Süleymân ile daimâ mücadele içindedir. Kimi zaman

³⁰ Nisâ 4/120.

³¹ Nisâ 4/60.

³² Mâide 5/91.

³³ İbrahim 14/22.

³⁴ İbrahim 1/22.

³⁵ İsrâ 7/53.

³⁶ Fâtır 35/5-6.

savaşlarda Hz. Süleymân'ın düşmanlarını Süleymân'a karşı kıskırtmış; kimi zaman da insanlara fitne vererek onların Süleymân'ın yolundan çıkmalarına sebep olmuştur. Süleymân-nâme'nin daha önceki ve sonraki ciltlerinde de Şeytân dâima kötüdür. Eserde, Hz. Süleymân ile Şeytanın durmadan birbirleriyle mücale ettikleri temi işlenmektedir. Eserde Şeytân “İblîs”, “İblîs-i pür telbis”, “racîm”, “İblîs-i la'în”, “racîm-i la'în”, “şeytân-ı racîm” vb. şekilde isimlendirilmektedir. Hz. Süleymân'ın tüm düşmanlarıyla dosttur; özellikle Sürhbâd cinninin gücünü bildiğinden dolayı onun Süleymân'ın ordularını yenmesi ve tahtı Süleymân'dan alması için kendine bağlı tüm kötü ruhları kullanmıştır. Şeytan (İblîs), Süleymân'ın yanında ona tabi olan insan ve cinlerin her birinin üzerine kendine bağlı yardımcılarının vazifeli bir şeytan koymak suretiyle Hz. Süleymân'dan devamlı haber almış ve ona bağlı kimseleri bu yardımcıları vasıtasıyla yoldan çıkarmaya çalışmıştır: “İblîs-i la'în bundan aḡdem nitekim ḡizr oldu. Süleymānuḡ ḡavāsıların insān meliklerini ve cinniler serhengleriniḡ üzerine şeyātın-i kibārdan her biriniḡ üstine birisini muḡallat ḡomış idi” (H K, 67/5a). Bunlardan en önemli yardımcılarının birisi olan Hannas'ı ise El-Henc cinninin başına koymuş El-Henc'in tekrar Hz. Süleymân dergâhında itibâr kazanmasına engel olmuştur: “...pes El-Henc cinninin daḡı üzerine ḡannāsı muḡallat ḡomış idi ol ḡadar iḡvā virdi ki El-Henc cinnī gibi Yezdān-perest rūzgār dīde-i pīr-i kūhenī ve āḡil-i merd-i suḡeni ḡazā vū ḡadere itdürüp azdurup...” (H K, 67/5a). Hannas Ed-Dünyâ'nın elini kana bulamış Haveristan meliki Şâhının oḡlunu öldürmesine sebep olmuştur. El-Henc cinni ile Ed-Dünyâ'nın suç işleyerek Hz. Süleymân tarafından affedilmesini tamamen imkânsız kılmak için uğraşmaktadırlar. Şeytan'ın katına yaptıklarını anlatmak için gelen Hannas kendinin hayırla işinin olmadığını her daim kötülük için uğraştığını ve şeytân'ın gözüne girmenin en büyük amacı olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır: “Yā ḡannās ḡayır mıdur ḡaber nedür cevāb eyitdi ki ḡannāsın ḡayırdā yürimekile rāhat olıbilürmi veyā ḡayr-ı sa' ādet işleri ḡābul ḡılabilür mi ḡayrlıḡum ḡol ḡadardur ki Ve'd-Dünyā bin Dāvūda...” (H K, 67/5a). Şeytân, Sürhbâd'ın Hz. Süleymân ile olan savaşını kazanması için süleymân'ın kardeşi Ed-Dünyâ'yı ve El-Henc cinnini kullanması gerektiğini Sürhbâd'a tavsiye eder çünkü Ed-Dünyâ'nın da tahtda hakkının olduğunu ve sürhbâd'ın onu yanına alması halinde arada bulunan Hz. Süleymân'dan şikâyet eden tebânın kendiliğinden ikiye bölüneceğini bilmektedir. El-Henc cinninin ise her ne kadar Süleymân'nın dergâhından ayrılmış olsa bile güç bakımından Sürhbâd'ın ordusundaki çoḡu kumandandan daha güçlü olduğunu bu yüzden onun da Sürhbâd ordusunda yer almasının gücünü daha da

artıracağını bu sayede zaferin kaçınılmaz olduğunu görmektedir:

“Eger ki Ve’-d-Dünyâ bin Dâvûd ki Süleymânun ata bir sünük bir ana ayru qarundaşdır nazaruña getürüp ri‘âyet kılasın ve tâc u taht-ı salânat birle anı hõş tutasın vakti ki Süleymân leşkeriyle mu‘âbil mu‘ârız olasın cem‘i biñ bir ümmet ve yitmiş iki millet ve yüz yigirmi dört dürlü şıfât-ı maḥlûkât ser-cümlesi Süleymândan incinmişlerdür anı ele virüp Ve’-d-Dünyâyı bekleyeler ins ü cin serverleri ḥükmünde olup gönlün egleyeler ‘ale’l- ḥusûs ki El-Henc cinnünün i‘vânları çokdur anuñ gibi cinnî serheng dergâhında Süleymânun bir daḥı yokdur...” (H K, 67/6a)

Şeytân’ın şekil değiştirerek insanları ve cinleri kandırdığı daha önce belirtilmişti. El-Henci kandırması hâdisesinde de kendisini Hz. Süleymân’ın en büyük yardımcılarında Batlamyûs-ı Hakîm, Hannâsı da Yemlun-ı Hakîm suretine koymak suretiyle sanki Hz. Süleymân’ın yardımcılarında Âsaf’tan haber getiriyormuş gibi El-Henc ile görüşerek; savaşın Süleymân’ın aleyhine sonuçlanacağını bu sebeple de Sürhbâd’ın ordusunda yer alması gerektiğini El-Henc’e bildirmişlerdir: “iblis-i la‘în bunlara yakîn gelicek kendüyi Batlamyûs-ı ḥakîm şekline koyup ve Hannâs-ı Yemlun-ı ḥakîm şûretine giyürüp daḥı sürüp El-Henc cinnün katına geldiler kim...”(H K, 68/8a). Sürhbâd ile Süleymân’ın savaşında şeytânın etkin bir rol aldığı bilinmektedir; bu savaşta Semendûn, Sürhbâd’ın ordularına yenilmiş ve Hıms şehrine çekilmek zorunda kalmıştır. Sürhbâd ortağı şeytânın savaş meydanında görülmediğini nerede olduğunu sormuş o da sen Semendûnla savaşırken ben de Süleymân’ı güçsüz düşürmeye çalışıp Semendûn ile aralarındaki bağı zayıflatmaya çalışıyordum cevabını vermiştir. Nitekim Semendûn Hıms şehrine çekildiğinde şeytân kılık değiştirmiş yardımcılarıyla birlikte Hz. Süleymân’ın vezirleriymiş gibi Semendûn’un otağında gelip ondan icâzet istemişlerdir. Semendûn da bu gelenlerin gerçekten Âsaf, Batlamyûs ve Lokman hekim olduklarını sanıp onların gelişine sevinmiş ve istişarede bulunmuşlardır. Semendûn’un güvenini kazanan şeytân burada Allah’ın Süleymân’a müvekkel meleğini gönderdiğini ve Sürhbâd’ın kendinin hışm odundan yaratıldığı için korkması gerektiğini savaşmayı bırakıp barışmaları gerektiğini belirtmiştir. şeytân’ın bu söylediği yalanı gerçek sanan Semendûn bu duruma çok sinirlenmiş ve Hz. Süleymân’a olan güveni zedelenmiştir. Şeytân bu fitneleriyle askerlerin arasında ihtilaf çıkarıp vazifesini yaptığını Sürhbâd’a iletmiştir:

“Semendûn Hezâr Yek Dest-i Süleymân Ḥazreti ‘aleyhi’s-selâm saña selâm kılup eyitdi ki nübüvvet ḥatemin baña müyesser iden ile ve biñ bir ümem-i pâdşâh iden Allâh canibinden Tâvûs-ı Qudsî geldi

Sürhbād ile ‘adāveti aradan götürsün. Ekvān ve Şahrı cinnî ve dağı Semendūn yanında olan ser-hengleri habsden hālāş itsün ki Sürhbādı ben hışmım odından yaratdum kimse anuñla başa çıkamadı kimi istedi ise Sürhbād ki dem ateşi birle yakdı imdi uş vezirūm Loqmān Hākīmle ve İsmū’ıl oğlu Āşaf bin Berhıyāyı ve Baṭlamyūs Hākīmle o cinnî bile gönderdüm ki Semendūn cinnî luṭf idüp sözüm tuta...” (H K, 68/42a)

Şeytân’ın diğer belirgin olarak eserde olduğu diğer bir hikâye ise Hz. Süleymân’ın cezire-i Hayl’deki atları tahtına getirtmek istemesi hâdisesinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre Hz. Süleymân, cezire-i Hayl’deki atları çok beğenmiş ve onları Gâzilerine binit olarak gazalarında yardımcı olmaları için tavlasına katmak istemiştir. Şeytân ise bu atların gazalarda çok faydalı olacağını ve Hz. Süleymân’ın daha çok kimseyi müslüman edeceğini bildiği için atlara çeşitli fitneler vererek onların insanlara tabi olmasını engellemek istemiştir:

“İblīs aña hased iletüp Dinese ve Ginese ve dağı cem‘i şeyā’in zürriyâtına tanışup eyitdi ki yâ server-i melâ‘in eger şöyle ki ol atlar Süleymân dergâhına gele ve aykırlarından yundlarından nesl üreyüp ‘arab vilayeti ki tazı atlar ile tola Süleymân Nebinūñ şöreti arta ve saltanat kuvvet bula ve ol atlar sebebi ile gâziler küffāra nuşret bula imdi buña bir çäre itmek gerekdür ki cinniler atlar dutup ele getürmeye ki ol deñiz aykırlarına iğvā virevüz tekvinler dağı cehd idüp dutup ele getürmeye diyüp melek-i müvekkel hayl süretine girüp gelüp anlara gözgüdi şöyle kim hayl cinsi görüp müvekkellerin şınadılar...” (H K, 67/55a).

Şeytân yine şekil değiştirmek suretiyle atların yanına gelmiş, atların reislerine insanların iyi olmadığını onlara ağır yük vuracaklarını, yemlerini eksik vereceklerini eğer insanlara itaat ederlerse âdemoğlunun eziyetine maruz kalacakları vb. şekilde olumsuz durumlardan bahsetmiş atların insanlara itaat etmelerini engellemiştir. Hz. Süleymân bu durumdan çok gazaba gelmiş ve atların bir kısmını dağlamıştır (bk. At md.).

Şeytân görüldüğü gibi yalan söylemek, şekil değiştirmek insanlara korku salmak ayrılığa düşürmek vb. yollarla Hz. Süleymân’a tabi kimseleri yollarından çıkarmaya çalışmaktadır. Bunun yaparken olayların içinde bulunmayıp sadece vesvese vermek ve insanların düşüncelerine egemen olmak suretiyle amacını gerçekleştirmektedir. Bu durum Saltuk-nâme’dekine benzer şekilde gerçekleşmektedir. Saltuk-nâme’de de şeytân İblīs olarak geçmektedir. Bununla ilgili çalışma yapan Aksoy’a göre şeytân Süleymân-nâme’de olduğu gibi “iğva” vererek insanları yoldan çıkarmaktadır. Müslümanların düşmanların düşmanlarını müslümanlara karşı kışkırtıp tahrik

etmektedir. Meselâ Şa'sa' pâdiŞâhı Muhsin Tûlî'ye kendini Cebrâil olarak tanıtır kandırarak onu kendisinin Mehdî olduğuna inandırır ve yoldan çıkarır (Aksoy, 2000: 106).

2.3.3.4.3. Cinler

Süleymân-nâme'de, eser boyunca Hz. Süleymân'ın yardımcısı olarak yanında ve düşmanı karşısında birçok cin ismine yer verilmiştir. Cin terim olarak: “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü” (Şâhin, 1993: 5) anlamına gelir. Sözlükte “cin” çoğul bir cins isimdir. Tekili “cinnî” diye gelir. Bu (gizlenmek) anlamına gelen “el-ictinân” kökünden gelmektedir. Bu da örtü ile örtünmek, gizlenip saklanmak demektir. Onlara bu ismin verilmiş sebebi insanlara karşı örtülü olmaları ve görünmeyişleridir (Es-Suheybânî, 2008:7). Cinler, genel olarak bazı özellikleri ile önem kazanırlar. Gizli olmaları, insanların gücünün çok ötesinde işleri becerebilmeleri ve bir yerden bir yere çok hızlı bir şekilde varabilmeleri bu özelliklerin başlıcalarındandır. Bu durumu Âlûsî'nin cin maddesinden aktaran Yeşil ise cinlerle ilgili hazırladığı yüksek lisans tezinde cinleri: “cinni ise hali teşten yarattık”³⁷ ayetinden ilhamen yaratılışlarında ateş unsurunun galebe çaldığını, havâî olduklarını, cinlerin büyük kısmının muhtelif şekillere girmeye kabiliyetli oldukları ve özelliklerinde gizlilik olduğundan dolayı farklı surette de görülebileceklerinden zor işleri yapmaya müsait varlıklar” (Yeşil, 2011: 23) olarak belirtmiştir. Vecdî'ye göre ise cinler insanlar gibi irade sahibi maddeden soyutlanmış bir nevi ruh şeklinedirler. Bu ruh hakkında en önemli ve sağlam kaynak olarak ise Kur'an-ı Kerîmi gösterebilmemiz mümkündür. Vecdî, cinlerle ilgili olarak kendi zatlari ile kaim Müslüman ve kafir gibi bölüklere ayrılmış ruh (Vecdî, 1971: 185) olarak değerlendirmektedir. Cinlerin adlandırılması ile ilgili master tezinde Tehânevî'den aktarım yapan Şirin peri, gûl, ifrît gibi kelimelerin cinlerin özel isimleri olduğunu belirtmiştir: “ Gûl ve ifrit gibi çeşitli türlerden oluştuğu kabul edilen cinler, eski Araplar'da bazen 'hin' kelimesiyle ifâdeedilmiştir. Farsça'da 'perî' ve 'dîv' isimleri kullanılır” (Şirin, 2006: 20). Süleymân-nâmede'de burada belirtilen şekliyle hem cin isimleri hem de birçok “perî” ve “dîv” isimleri Hz. Süleymân'ın çevresinde

³⁷ Rahman-55/15.

şekillenmektedir. Eserde geçen cinler, yukarıdaki tanımlara ve İslâmi literatüre uygun özellikler göstermektedir. Hz. Süleymân insan gücünün yetmeyeceği durumlarda, çeşitli metafizik varlıklarla yapılan savaşlarda, bir olaydan gizli bir şekilde haber alınması gerektiğinde ve çok hızlı yapılması gereken işlerde hep cinleri kullanmıştır. Hz. Süleymân'ın yardımcıları olan cinler düşmanları ile amansız savaşlar yapmışlardır. Bu savaşlar sihirle ve tılsımlarla da meydana gelmiş Hz. Süleymâna bağlı insan askerler de bazen cinlerle savaş yapmışlar güçlerinin yetmediği durumlarda ism-i azam olmak üzere çeşitli dualara müracaat ederek cinlerin zararlarından kurtulmuşlardır. Bu savaşların nasıl yapıldığı tezimizin rezm bahsinde tafsilatıyla anlatılmıştır. Aşağıda, eserde geçen ve anlatılarda önemli rolleri olan bazı cinlerden bahsedilecektir.

2.3.3.4.3.1. Sürhbâd ve Semendûn

Sürhbâd cinni Hz. Süleymân'ın en büyük düşmanlarındanıdır. Hz. Süleymân'ı tahtından edip yeryüzünde Süleymânlık etme gâyesi vardır. Süleymân'ın diğer düşmanlarının da en çok güvendiği kişi (cin) odur. Mısır dolaylarına savaş sancağını kurmuş halka zulmetmektedir. Hz. Süleymân'ın yardımcılarında insan ve cinlerden oluşan kumandanlarından hiçbirisi onunla savaş yapmaya cesaret edemezler. 1. ve 2. ciltlerin sâir yerlerinde kısım kısım Sürhbâd'ın Hz. Süleymân ile yapmış olduğu savaşa değinilmiştir. Hz. Süleymân, bu savaşlarda en çok güvendiği komutanlarını göndermiş; birtakım komutanları ise Sürhbâd ile savaşmaya cesaret edememişlerdir. Bunun sebebi ise Sürhbâd'ın çok güçlü olmasından ve Allah'ın hışm odundan yaratılmış olmasındandır. Sürhbâd cinni Allah'ın hışm odundan yaratılmıştır. Bu sebeple çok güçlü ve gözü karadır. Kimse onunla savaşmaya cesaret edemez. Savaşanların çoğunu da nâr ateşinde yakmaktadır. Bu durumu çok iyi bilen Lokman Hekim Hz. Süleymân'a Sürhbâd'ın durumu ile ilgili şu şekilde bilgi vermiştir:

“Lokmân Hâkim eyitdi yâ nebîyu'llâh ta' yîn şöyle bil ki Sürhbâd cinnî kalan cinnîler ser-hengigibi degüldür. Hâkķ Te' âlâ anı hışm nârından yaratmışdur bir nesne ki Allâh hışmından yaradılmış ola anuñ ile degme kişi ceng idemez eger ki hâzretüñ haylû haşem ile tabl u 'âlem ile yil tahtuñ götürüp varmayacak olursañ Mısr halkınuñ zâhidleri cemî'î akrabâsı ve çerisi ile uşâğı vü irisi ile Sürhbâd cin elinden halâş olmaz diyü haber virince Süleymân Hâzreti işidüp gâyet melûl olup diledi kim ins ü cin çerisin cem' idüp üzerine vara...” (H K, 67/46b).

Sürhbâd cinni Hz. Süleymânın tahtını yıkmak için Ve'd dünyayı tahta çıkarmaya çalışmaktadır. Bunun için El-henci cinninin yardımına ihtiyacı vardır. Bunun için türlü hilelere başvurmuş şeytan ile birlikte hareket ederek Ed-Dünyâ'yı yanına çekmek için El-Henc cinini kullanmayı denemiştir:

“Hükemâ-yı mütekaddimîn kavlince rivāyet-i eşşah budur ki iblīs-i la'īn bu naşîhati viricek Sürhbâd cinnî taḥsîn kılp kırk bin ‘afārīt birle Ekvân-ı ‘ifrīt-i racîme koşdu ki varup El-Henc cinnî da‘vet ideler kabûl iderse müselleḡ rızā virmez ise bend idüp Ed-Dünyâ bin Dâvûd ile getüreler me‘al-kıṣṣa Ekvân-ı ‘ifrīt-i racîmi Ḥannâs ile kılağuz koşup dem çeküp kara bulutlar gibi yir ile gök arasına geçüp uçup gıtdiler...” (H K, 67/6a).

Sürhbâd ile ilk savaşını Acar Yâhu bin Sâdık adlı bir komutan vermektedir. Sürhbâd Mısır dolaylarına gelip yerleştğinde Mısır'ı bu komutan savunmuş fakat Sürhbâd'a yenilmiştir. Periler sultanı Hümâyûn Şâh'ın tebâsından olan Câbir peri Mısır dolaylarında kanat açıp uçarken görmüş ve bu durumu Hz. Süleymân'a bildirmesi için periler sultânı Hümâyûn Şâh'a iletmiştir. Hümâyûn Şâh bu olayı Hz. Süleymân'a iletmiştir:

“...Câbir periyi perr açup a‘vânları ile hevâ yüzinde uçup giderken Gühernigîn ḡal‘âsından ḡalḡup yir ile gök arasından perrân olup Ḳudsi-i Mübâreke toğru ‘azm-i Süleymân iderken...ol peri çünkü Mısr şehri üzerinde Sürhbâd cin cengin ki gördi ḡaber bilmek için gök yüzinden yire indi şûret-i tebdil cāme tağyir kılp beşer sûretine girüp daḡı bir âdeme buluşup şordı ki kıṣṣanuñ aṣlı nedür diyü taḡḡıḡı ḡaber bilüp yine per açup uçup gitdi. Tarfetü'l-‘ayn içinde gelüp ‘Amiḡ ṣaḡrâsına yetdi dergâh-ı Süleymâna gelüp girüp periḡân katına varup Sürhbâd cinnüñ ḡâlinden Mısr şehrinüñ ḡalkı üstüne düşüp ceng-i cidâl itdüğinden ḡaber virdi. Periḡân daḡı dergâh-ı Süleymânda nazar-ı Süleymâniye vardı peri şâha ḡaber virdi Hümâyûn Şâh işidüp ḡamḡîn oldı sürüp Süleymân Ḥazretine vardı. Sürhbâd cinnüñ Mısrâ geldüğinden ḡaber viricek Süleymân Ḥazreti işidüp ḡazaba gelüp ins ü cin ser-henglerin cem‘ idüp meşveret itdi...”(H K, 67/46a).

“hiç kimse perrîler cinsinden ve ehremenler sınıfından Sürhbâd ḡorkusından yirinden ṡurmadı ben varuram diyüp cevâb virmedi illâ ki ser- heng-i cinniyân pîl-mest ya‘nî ki Semendûn Hezâr Yek Dest polad kürsisi üzerinden ḡalḡup Süleymânuñ eyyâm-ı devletine du‘â kılp eyitdi ki yâ nebiyu’llâh emr iderseñ ben kemîne varayın ol aḡmer bâdum diyen nâ- bekârı dutup ḡabs idüp nazaruña getüreyin ḡimmet iderseñ Ḥaḡḡ ‘ināyeti ile sen Süleymân mu‘cizâtiyla yüzüm üstüne bu ḡizmeti yirine yitüreyin diyüp Süleymân devletine du‘â kılcak”(H K, 67/46a).

Hz. Süleymân da bu durumdan son derece mutlu olmuştur. Semendûn'a savaşması için izin verildiğinde kendine bağılı bulunan askerlerin yanına gitmiş durumu onlarla

istişâre etmiştir. Aşağıda Semendûn adlı cinin yanında bulunan cinler ve vazifeleri anlatılmıştır:

“...Kimleri *Raķīm bin ‘Aķīm *Mühelhel cinnī * Vekīlān-ı İklīl* ve Tegargur cinnī* ve Cābir cinnī* ve ‘Aķar Ķarhā cinnī* ve Dikāk-ı cinnī* Dārıssı cinnī* Zerā‘im cinnī muḥaṣṣal-ı kelām kendüye tâbī‘ ne kadar cin ser-hengi var ise ser-cümlesin katına cem‘ idüp her birisine hüküm itdi ki taht-ı ye‘dinde ne kadar cinniler var ise ser-cümle otuz üç kerre yüz biñ çin çerisin cem‘ idüp düşmen yarağın görüp nısfu’l-leyl içinde Semendûn dem çeküp a‘vānları birle uçurup Beytü’l-Muḳaddis şahrāsından ḳalkup geçüp...”(H K, 67/47a).

Semendûn’a bağı komutan cinlerin isimleri de metinde belirtilmektedir. Buna göre; Rakim bin Akim, Mühelhel cinni, Vekılan-ı İklıl, Tegargur, Cābir, Akar Karha, Dikāk, Darıssı, Zerā‘im cinleri Semendûna bağı orudaların komutanları olan cinlerdendir. Semendûn ile Sürhbād isimli cinlerin Mısır dolaylarında savaşması ile başlamaktadır. Semendûn Hezār Yek Dest, Mısır halkını Sürhbād’ın elinden kurtarmak için bir gece ordusuyla gizlice gidip halkı Mısır’dan çıkarmış Hama şehri yakınlarındaki Hıms şehrine yerleştirmiştir. Bu şehirler şu anda Suriye topraklarında bulunmaktadır (bk.mekân md.). Hz. Süleymân bu durumdan dolayı memnun olmuş, Mısır halkının Sürhbād tarafından zarar görmeyeceğı içinson derece mutlu olmuştur:

“Semendûn cinnün Sürhbād ile ceng idüp Mışr halkınıñ a‘yānların gece ile cinniler götürüp Hamā şehri yanına götürüp Hıms şehrine koyup ma‘mūr idüp düşmen elinden halkı ḳalāř itdüğün işidüp ğāyet ferah kesb idüp tūrurken” (HK, 67/3b).

67. ciltte Semendûn ile Sürhbād’ın savaşları ve iki taraftan hangisinin tam olarak hākimiyet kazandığı tam olarak verilmemiştir. Savaşlarda kullandıkları yöntemler ise rezm maddesinde ayrıntısıyla ele alındığından burada tekrar bahsedilmemiştir.2. cilde gelindiğinde ise Semendûn’un, Sürhbād tarafından ordularının darmadağın edildiğı anlatılmaktadır. 2. ciltte Semendûn’un geçici başarısından sonra Sürhbād ile Semendûn’un bizzat savaş meydanına inip karşılıklı savaşları ve konuşmaları verilmiştir. Sürhbād kendisiyle savaşmaya cesaret eden Semendûn’un kahramanlığına hayran kalmış ve onu yanına çekebilmek adına Süleymân’ı küçük düşürücü ifādelerde bulunmuştur:

“...Ḥaķīm ḳavlince Sürhbādı cinnī ol ‘Aduvv-ı Sünnī Semendûn Hezār Yek Destün ol pīl ser-mestün meḥābetine řalābetine řecā‘atine ḥayrān ḳalup dağı ağız açup ‘ālem-i eṭrāfa vādī-i veylün gibi odlar şaçup çağırup eyitdi ki iy elleri çok içi ḳoķ cınār ağacı

senüñ ne haddüñdür ki benden korkmayup ol demürce Dāvūd oğlu zenbîl urucî Süleymāncuğazdan deve südin emici sihr-i kâhinle Süleymānlık mertebesin umucî muğaylān dikenin yakıcı göğsin gerüp kendüzin görüp tâc-ı tahta bakıcı hāncuğazun ol dün toğup donla büyüyen oğlancuğazuñ bu kadar kıadd ü kâmet ile utanmayup hükmine musahhar olup dañı benüm üzerüme gelüp ceng idüp dîv serhengleriñ tıtip dil-teng idesin imdi hâzır ol kivarum...” (K H, 68/22a)

Semendûn da Sürhbâd ile karşılaşınca onun şeklinden ve cesaretinden korkmuş fakat savaşmayı bırakmamıştır. Sürhbâd’ın sureti ve neye benzediğini şu şekilde tarif etmektedir; kızıl cehennem ateşi gibi yanan bir ateş ve bu ateşin içinde yanan korkunç bir çınar ağacı gibi başınan ayaklarından ateşler çıkmakta bu ateşin dumanı birinci kat göğse kadar uzanır, kafası dokuz başlı yılan benzemekte bu başlardan dört tanesi sağ omuzunda dördü sol omuzunda ortadaki başı ise gayet büyük ejderhâ başına benzer bir surette gövdesi yılan gövdesi gibi pul pul olmuş rengi kızıl ateş şeklinde ağızlarını açtıkça ortalığı ateşe verir; dört tane kanadı yarasa kanatlarına benzemekte kanatlarını açtığında kanatlarının rüzgârından ortalığı ateşe verir; iki eli var bu ellerinden birinde ateşten bir kılıç tutar diğer elinde ise yine ateşten bir kalkan tutmaktadır ayakları ise gayet uzun ve taraklı ejderha ayağına benzemektedir. Sürhbâd’ın şekliyle ilgili anlatılanlar metinde şu şekilde geçmektedir:

“...Semendûn cinnî bildi ki Hakk Sübhānehû ve Te’ālānuñ hışm odından yaratılmış Sürhbâd-ı cinnî budur gâyet vehme varup diledi ki kaçsa yüz şuyın yire şaça velâkin yine gayret kılup Allāha şıgındı ‘âr u nâmus gözleyüp tırdı dañı dikkatle nazar kılup Sürhbāduñ şekline göz urdı gördi ki bu kızıl cehennem odı gibi ‘alevüñ içinde bir ‘acâ’îp korkunc şekil görünür ki külhen içinde yanar çınâr u şām ağacı omcası gibi başdan ayağdañ a’zāsını od bürümüş yakar dūd-ı siyahî birinci kât felege dek çıkar ve ammâ ki ateş içinde a’zâsı gâyet heybetlü şalâbetlü şecâatlü nite başı tokuz başlu avren şeklinde dördü sağ omuzunda ve dördü şol omuzunda ve ammâ ki orta yirinde gibi başı gâyet ‘azîm ‘arş-ı ‘azîmî yidi kerre kuşadup tokuz kât qarın altına alan ejderhâ başına beñzer gövdesi pul pul avren pulı gibi rengi kızıl od şeklinde bir ‘aceb dañı bu ki her pulınıñ aralığından buñâr yirine ateş ‘alevi çıkar a’zāsını od bürür andan dañı garâ’ib bu ki vakti kim ol ejderhâ ser-ağızlarını kim açar cehennem kapısı gibi nefes...”(H K, 68/21b).

Semendûn cinni düşmanın bu şecaat ve yüceliğinden korkmakla birlikte yine de onunla meydanda döğüşmeyi göze almaktadır. Düşmanın ne kadar kuvvetli olduğunu bilse de Allah’a tevekkül etmiş Zebur’dan ayetler okuyup Sürhbâd’a meydan okumuştur:

“Hakkîm kavlince Sürhbâd cinnîñüñ ‘alâmetini Semendûn Hezâr Yek Dest göricek gâyet ta’accüb idüp dehşet aldı ve ammâ ki ‘ibret alup

Allāha tevekkül idüp diline yidi āyet-i Zebūr alup biñ bir ellerinde biñ bir dürlü yarağ müheyyā kılup Sürhbād cinnüñ öñin alup didi kim yā cinnī ateşi senüñ ne miqdāruñ var ki baña muķābil mu‘ārız olasın ve yāhūd lāf u güzāf urasın ve ammā ki Ĥamle-i ceng-aşub niçe olur göresin darb-ı ĥamleh benden yādgār olup akrānu ki ĥaber viresin...”(H K, 68/22a).

Semendün cinni de çok güçlüdür. Onun da fiziksel özellikleri anlatılırken bin tane elinin olduğundan ve tüm elleriyle düşmana kılıç ve kalkanlarla saldırdığından bahsedilmektedir. Bin bir elinin bin bir silahıyla düşmana göz açtırmamış Sürhbād’a da çok büyük zararlar vermiştir:

“Ĥakīm kavlince Semendün Hezār Yek Dest ol pīl ser-mest bu vech ile lāf urup dañı Sürhbād üzerine biñ bir ellerin kaldurup biñ bir yarağ ile ĥamle kılup urmağ dileyince Sürhbād cinnī ol ‘Aduvv-ı Sünnī avren kanatların açup ‘uķāb gibi yirinden kalkup uçup Semendün Hezār Yek Dest kafasına geçüp ağızından şiddet-i nefis ile nār-ı veylün mişl od saçup dañı bir niçe yerini ellerinden ve sağ omuzından ĥarķ idüp mecrüh kılınca Semendün Hezār Yek Dest dañı Sürhbāduñ farkına biñ bir elinüñ biñ bir yarağından iki yüz elli yarağı tuş gelüp iki yüz otuz yirde darb urdı velī eyle darb urdu ki Sürhbāduñ ķāmetini dāll kılup derde mübtelā itdi dañı Semendün cinnī nazarına gelmege dehşet kıldı. Ammā Süleymānī cinnīlerüñ arasına ki girdi kanat açup uçup dem-i nefes-i şiddet ile ağızından ateş saçdı uğraduğı cinnī yakup bi-cān.”(H K, 68/22a).

Semendün ile Sürhbād’ın savaşları neticesinde iki taraftan da çok cin ölmüş iki taraf da birçok zayıat vermiştir. Eserde savaşın etraflıca anlatıldığı bölümde Semendün’un düşman askerlerini binbir ellerinde tuttuğu farklı farklı savaş aletleriyle param parça ederken; Sürhbād da çıkardığı ateşlerle birçok cinni yakıp kül etmiştir. Akşama doğru Sürhbād’ın bu şekilde savaşmasına dayanamayan Semendün’a bağlı askerler korkmuş ve savaş yerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Semendün savaşta büyük bir yenilgi almıştır. Hz. Süleymân’ın gazabından korkan Semendün Şam şehrinin de kaybolmasını engellemek için orduları ile Şam şehrine gitmiştir. Sürhbād bu durumu öğrenince o da Şam şehrine giderek Semendün’u orada alıkoyuştur:

“Ĥakīm kavlince bir taraftan Semendün cinnī Sürhbād cinnīsın ve dīv-i ‘ifrītın kırıp ve çalup gövdesinden başını şakķ itmede ve bir taraftan Sürhbād cin dañı Semendün çerisin dem-i ateşle sūzān ĥarķ itmede tā vakti nīm-cāşt geçüp gün ķubbe-i felege dikilince ceng-i ‘azīm oldu egerçi ki Semendün Hezār Yek Dest ġayret kılup çok cin ser-henglerin helāk itdi velākin Sürhbādı cinnī Süleymānī cinnīleri dem-i ateş saçup ol kadar ĥarķ itdi ki ‘ākıbet tāķāt getürmeyüp kaçdılar yüz şuyın yire saçdılar anı görüp Semendün cinnī dañı tāķāt getürimeyüp çerisi kaçduğın ki gördi çār u nā- çār şermsār olup kaçan leşkerüñ ardınca karavul gibi olup ceng iderek ‘azm-i Şām kılup gitdi Sürhbād cin anı görüp haykırıp dīv ü ‘ifrīt cin çerisi ile der-pāyine düşüp sürdi. Eline giren Süleymānī cinnīleri kırdı vakt-i şām

yitişince...” (H K, 68/22b).

Sürhbâd’ın Semendûn’u yenmesi hâdisesinde Şeytan’ın da önemli bir payı vardır. Bu kısımlar tezimizin fitne bahsinde ele alınmıştır. Bu savaşlarda Hz. Süleymân’ın ordularının yenilmesi sonucu Hz. Süleymân gazaba gelmiş Sürhbâd ile kendi savaşmak üzere insan, hayvan cin ve meleklerden oluşmuş ordusuna savaş hazırlığı emrini vermiştir. Hz. Süleymân’ın bu savaşında orduya katılacak olan tüm canlılar ayrıntılarıyla verilmektedir:

“...ez-ân cānib Süleymān Ḥazretine geldi ‘aleyhi’s-selām nite ol zamān ki Sesendūs cinnī Sürhbāduñ Mısrda Şāma geldüğinden ki ḥaber getürdi lâzım oldı ki kendü ‘azamet ile leşker çeküp üzerine vara andan Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām istedi ki deñizde ve kırada biñ bir ümmet ser- henglerin cem’ ide Sürhbād-ı cinüzerine gide andan Süleymān ‘aleyhi’s- selām ins ü cin vaḥş u tıyūr mūr-ı mār çerende vü perrende müvekkellerinüñ ve deñizde ve kırada olan biñ bir ümmetüñ tekvinlerini ve meliklerini ḥükm-i sübhānī ve emr-i Süleymānī birle ḥakīm olduğı a’vānları ve tekvinleri bir kaç gün geçmedin her cinsinden bir niçe biñ ser- hengin cem’ idüp getürdiler...”(H K, 68/55b).

Sürhbâd’ın Hz. Süleymân ile savaşı burada noktalanmamış 2. ciltte Hz. Süleymân’ın büyük bir ordu toplaması ve savaş hazırlığı yapmasıyla son bulmuştur. Kanaatimizce savaşın devamı diğer ciltlerde verilecektir. Sürhbâd çok kuvvetli bir cindir Hz. Süleymân’ın krallığına büyük zararlar vermektedir. Bu durumu şeytân ve Hz. Süleymân’ın diğer düşmanları kullanmaktadır.

2.3.3.4.3.2. El-Henc

Eserde önemli bir role sahip cinlerden birisi de El-Henc cinidir. El-Henc daha önceki ciltlerde Hz. Süleymân’ın yanında ona yardım eden cinlerden birisidir fakat Sürhbâd’ın ortaya çıkmasıyla kimi tercih edeceği noktasında arada kalmış Hz. Süleymân ile araları açılmıştır. Süleymân-nâme’nin 1529’a kayıtlı 39. cildinde bu cin şöyle tasvir edilmektedir: “... bir nūrānī aḳ saḳallu pīr kişi ādem şekillü ammā ki agzı at azgına beñzer ammā ki ayakları be-gāyet ince ve vaz’ ı daḥı kaz ayagına benzer yasuu toynaklu elinde bir gevher-i şeb-çırakdan hokka dutar kim gün gibi şu’ le virür” (Usta, 1995: 436).

El-Henc cini Hz. Süleymân ile arasını düzelterek kaybettiği itibârını Hz. Süleymân’ın

yanında kazanabilmek için Hz. Süleymân'a büyük problemler çıkaran kardeşi Ed-Dünyâ bin Dâvud'u haveristan Şâhı ile yaptığı savaşta kurtarmış ve Hz. Süleymân'a teslim edip îtibârını kazanmak için Ed-Dünyâ'yı kandırmaya çalışmıştır. Ed-Dünyâ'nın beyler beyi Evyâser ise Hz. Süleymân'ın onları bağışlamayacağından ötürü El-Henci yanından uzaklaştırmaya çalışmıştır. El-Henc cini eser boyunca şeytan ile birlikte hareket edip Hz. Süleymân'a zarar verecek hareketlerde bulunmuştur:

“El-Henc cinnî yetüşüp V’ed-Dünyâyı bulup elinden alıkoyp meliki Hâveristân ulusına cinnîlerle tahtına gönderdi. Ve’-d-Dünyâ dağı hocasını kullar depeledüğüne te’essüf idüp cismini pāk şuyla yuyup kefen şarup ‘âdet-i kadīm üzere kara yirüñ karnunı yarup sinlegim düzetdiler. Andan peygâm-ber şerî’atınca Ve’-d-Dünyânın hocasını kefenleyüp hāk içinde defn itdiler ve mâtem tutdılar. Andan El-Henc cinninin gönlüne bu geldi ki Süleymân Hâzretine ‘aleyyi’s-selâm Ve’-d-Dünyâ bin Dâvûdı begler begisi Evyâser bin Çerüpây ile tutup bende çeküp ilede ve kendünün ‘özrin dileye zîrâ ki tevbe-i istiğfardan ve ‘özürden gayri kendüye şefî’ yok”(H K, 67/5a).

El-Henc cininin Hz. Süleymân'a özür dileyceğini şeytan haber alır. Şeytanın yardımcısı Hannas El-Henc cininin musallattır onun yaptığı bütün hareketlerde her zaman yanındadır gelip durumu Şeytana anlatmış O da El-Hencin tekrar Süleymân'ın ordusuna girmesine engel olmak için gidip ona fitne vermiştir:

“meger kim iblîs-i la’în bundan aqdem nitekim zîkr oldı. Süleymânun havâşşlarını insân meliklerini ve cinnîler ser-henglerini üzerine şeyâtin-i kibârdan her biriniñ üstine birisini muşallat komış idi kim cehd idüp ezdüreler ve hîdmet-i Süleymâniden bezdüreler pes El-Henc cinninin dağı üzerine Hannası muşallat komış idi ol kadar igvâ virdi ki El-Henc cinnî gibi Yezdân-perest rûzgâr dîde-i pîr-i kühenî ve âkil-i merd-i suhenî kazâ vü kadere itdürüp azdurup ol yire getürdüğüne Süleymân dergâhına varup Ve’-d-Dünyâ bin Dâvûd nazarına alınup günâhın dileyüp yine muşarreb hâzret ola”(HK, 67/5b).

Şeytan ve yardımcısı Hannas Hz. Süleymân'ın en güvenilir yardımcıları Âsaf ve Batlamyûs suretine girip Hz. Süleymân'ın Sürhbâd ile yapacağı savaşta yenileceğinden tahtı iyi yönetemediğin vb. şekilde iftiralarda bulunup El-Henc'i kandırmışlar; El-Henc'in Sürhbâd ordusuna katılması için ikna etmişlerdir:

“Âsaf bin Berhiyâ bin Engüyâ ne buyurdılar naşîhati nedür diyü su’âl itdi racîm eyitdi ki yâ El-Henci cinnî Âsaf uñ saña naşîhati bu ki eydür kitâbda Süleymânun tâli’ in tutup gördüm ki Sürhbâd cin ile muşâbil mu’âriz olup cenğ itdüğü hinde evvel Süleymân muşallat ola velâkin Sürhbâd cinninün a’vânlarından İstihîr cinnî gâlib gelüp Süleymânun hâtemini elinden ala Süleymânı serîrinden yire ura bir nice

müddet rûzgâr ‘âleminde Süleymânlık kıla imdi hâl böyle oldıysa
zinhâr Süleymân cânibine gelmesün dergâhında hâşş olam diyü ümid
kılmasun zîrâ ki arada ‘adâvet- i küllî vâkı’ olmışdur.”(H K, 67/9a).

El-Henc, bu iki şeytan ile havada Sürhbâd’a katılmak için uçup giderlerken Hz. Süleymân’ın cinlerden sorumlu en önemli komutanlarından olan Melik Ahmer bunları görmüş ve El-Henci yakalamıştır. El-Henc yanında gidenlerin kaybolduğunu görünce onların şeytan olduğunu anlamış Melik Ahmer’in bir zararı değer endişesiyle hemen teslim olmuş başından geçenleri Melik Ahmere anlatmış Ed-Dünyâ’yı Hz. Süleymân’a teslim etmek için gittiğini Hz. Süleymân’dan af dilediğini ve Ed-dünyâ’nın nerede saklandığını bildiğini itiraf etmiştir; fakat yine de Melik Ahmer’in gazabından kurtulamamış Ed-dünyâ ve çevresindekilerle birlikte Hz. Süleymân’ın huzuruna götürülmek üzere yola çıkılmıştır:

“...El-Henc dağı bakıp gördü ki kırk biñ cin ser-hengleri ile Melik Ahmer gelüp kendüyi tutdı gâyet korkup berk-i hazân gibi ditredi zîrâ kim Melik Ahmer seyyâr-i seb’âya dâhil cinnîlerün hâkim-i meliklerindendür bizüm bu sözümüzişol kimse añlar ki ‘ilm-i vefkden ve ‘ilm-i simyâdan haberdâr ola ve gümânı var ise şemsü’l-ma‘ârif kitâbına nazar ide me‘al-kışsa El- Henc cinnî müvekkel ervâhdan Melik Ahmeri göricek gâyet ikrâm u ‘izzet eyledi eyitdi hoş geldün ki ben dağı ‘aqlum şaşduğından bilmezemki kaçaru giderem dergâh-ı Süleymâniyede bir hañâ itdüm iblîs telbîsine uğradum...” (H K,67/10a).

El-Henc’in akıbeti ile ilgili olaylar 68. ciltte de devam etmektedir. Buna göre yolda Sürhbâd’ın ordusundan muhefhef cin ve ordusuyla karşılaşmış Melik Ahmerle aralarında savaş çıkmış El-Henc de Sürhbâd’ın komutanına yardım etmiştir. Savaş ayrıntılarıyla eserin diğer bölümlerinde anlatılmıştır. Melik Ahmer kazanmış ve El-Henci şiddetli bir gazaba uğratıp onu Hz. Süleymân’a esir olarak götürmüştür:

“Hükemâ kavlince çünkü Melik Ahmerle Ekvân-ı div kim ceng itdiler ‘aşr vahtı olunca ‘inâyet-i sübhâni ve mu‘cize-i Süleymâni birle cin leşkeri gâlib muzafer düşüp ‘afârîr çerisin şıyup tağıtdılar velî bu ortalıkda İştîhîr cinnî a‘vânları ile Melik Ahmer çerisine yardım virmediği çün Melik Ahmer gazaba gelüp El-Henc cinden hıyânet añlayup emr itdi dutup bende çekdiler dağı ‘azm-i Süleymân kılup dem çeküp uçup gıtdiler tarfetü’l-‘ayn içinde ol gün ol gice geçüp şubhdem vaht yitince Süleymân tahtgâh Kuds-i Mübareke gelüp yitdiler.” (H K, 68/66b).

2.3.3.4.3.3. Melik Ahmer

Melik Ahmer cinni, eserde cinler sultanı olarak anılmaktadır. Ve'd-dünya ve El-hencin Süleymân dergâhına tekrar gelebilmelerini sağlamak için Hz. Süleymân tarafından görevlendirilmiştir. Bunun dışında Hz. Süleymân'ın yakın korumalığını da yapmaktadır. Emrinde binlerce asker cin görev yapmaktadır:

“...cinnîler sultânı Melik Ahmere geldi ki biñ nefer cin ile emr-i Süleymânî birle El-Henc cinnî ‘aķabince gelüp giderdi. Şol kaçd üzerine ki El-Henc cinnî bula Hâzret-i Süleymâna da‘vet kıla. Eger gelmez ise cebri bağlayup getüre...” (HK, 67/6b).

Melik Ahmer cinni, El-henc cinnini şeytanın aldatmasından kurtarmıştır. Melik Ahmer'in gücünü anlatmak için eserde ilm-i simyâ, ilm-i vefke hâkim olmak ve Şemsü'l Maârif adlı kitapları bilmek gerektiğinden bahsedilmektedir:

“El-Henc dahı baķup gördü ki kırķ biñ cin ser-hengleri ile Melik Ahmer gelüp kendüyi tutdı ğâyet kırķup berk-i hâzân ğibi ditredi zirâ kim Melik Ahmer seyyâr-i seb‘âya dâķil cinnîlerüñ hâkim-i meliklerindendür bizüm bu sözümüzi şol kimse añlar ki ‘ilm-i vefķden ve ‘ilm-i simyâdan haberdâr ola ve gümânı var ise şemsü'l-ma‘ârif kitâbına nazar” (HK, 67/10a).

Hümâ ile Ferrûh'un tabutlarının getirilmesi vazifesini de Melik Ahmer üstlenmiştir:

“Süleymân Nebîyu'llâhi's-selâm şâd olup secde-i şükr idüp emr itdi. Tamhurış Melek ile Melik Ahmere hüküm itdi varup Hümây ile Ferrûh şehzâdeyi hâzır itdiler. Sağ tarafında şehzâde tabutın ve şol tarafda Sührâb Şâh kıızı Hümâ tabutın koyup” (H K, 67/22a)

Hayl ceziresindeki atların getirilmesi vazifesini de Hz. Süleymân Melik Ahmer ve yardımcılara vermiştir; fakat atlar bu cinlerden korkup cinlerden daha çabuk hareket ettikleri için bir kısmı kaçmış bir kısmı da korkusundan ölmüştür:

“...Dahı bu atlara ki nazar itdiler gördiler ki ser-cümle at kırķ biñ miķdârı ola ammâ ki hükemâ düşine içlerinde biñ at dahı bulunur ise çokdur pes Melik Ahmer Kıtı‘ü'l Ablâķ ile sağ tarafında bir niçe biñ cin ile Vedâsır tekvin şol tarafda bir niçe biñ cin ile bir niçe biñ at ortaya alup dutmağa kim kaçd itdiler. Mümkün olmadı ki birisin dutup ele getiribileler kim her birisi cinnîden çapuk idi...” (H K, 67/54a).

2.3.3.4.3.4. İstihir

Sürhbâd'ın ordusunda güç ve nüfûzu ile ünlenmiş cinlerden birisi de İstihir cinnidir. Hz. Süleymân'ın düşmanı Sürhbâd'ın en büyük komutanlarındanıdır. Ve'd-dünya ve El-henc cinnin taraf olarak kimi seçecekleri konusunda kararsız kalmaları olayında Evyâser, İstihir cinninin gücünü anlatmak suretiyle bu ikisini Sürhbâdın ordusuna çekmeye çalışmaktadır. Evyâser, İstihir cinnin tarihte görülmemiş bir gücü olduğundan ve Süleymânın hatemini elinden alabilecek cesarete olduğundan bahsetmektedir:

“...ise Sürhbâd cinnî nazarına varmak evlâdur kim anuñ düşmenidür ‘ale’l- huşûş İstihir cinnî anuñla biledür tevârîhde görmişem ve hem sütlâb ‘ilminde kâmil olan münecciminden şormışamdur ki İstihir cinnî Süleymân hatemin elinden alsa gerek serîrine geçüp Süleymânlık kılsa gerek ins ü cin melikleri emrine muñi’ olsa gerek...”(HK, 67/7b).

Semendûn ile İstihirin savaşları detaylı bir şekilde metinde şu şekilde verilmektedir:

“Ekvân çerisi şanup İstihir üzerine döküldi. İstihir cin gâzaba gelüp kaçdı ra‘d-ı felek gibi şakıdı dağı cin çerisine emr itdi Dekkâk cinnüñ on kez yüz biñ ateş yağduran cinnilerüñ üzerine tûfânlar kıparup kar tolu yağmur yağdırup ateş yağdurmak sihrini anlaruñ sihrî ibtâl itdiler söyindürdiler. Çok cin çerisin helâk itdiler. Semendûn cinnî anı görüp şahr-ı cin üzerine yürüdi Şahr-ı cin tākāt getürmeyüp Sürhbâddın yaña kaçdı.” (H K, 68/19a)

2.3.3.4.3.5. Ekvân-ı İfrit

Komutan olarak görev yapan cinlerden biri de Ekvân-ı İfrittir. Ekvân-ı İfrit de büyük bir ordunun başındadır. Sürhbâd'ın ordusundandır. Melik Ahmer'in El-henc cinnini alıp yanındakilerle birlikte Süleymân'a götürmesi olayında Şeytan, Ekvân'ın yanına gelip olayları bir bir ona anlatır ve Melik Ahmer'den El-Henc cinnini kurtarırsa Sürhbâd'ın katında iyi olarak anılacağını belirtir:

“Hükemâ-yı mütekaddimîn naklınce Melik Ahmer El-Henc cinnî alup Süleymân cânibine gütmede Ed-Dünyâ bin Dâvûd ile Evyâser âh u efgân itmekde ammâ ki bizüm kışşamuz ez-ân cânib Ekvân-ı ‘İfrite geldi ki kırk biñ nefer ‘afârî ile biñ avren kanatların açışup hevâ-yı fenâda uçuşup ‘azm-i El-Henc cin kırup birbirin geçişüp Cānbincān kal‘asına toğru Kūh- ı me‘ânâ ki gelüp yitdiler cebelüñ kullelerin kal‘anın tāk-hānesin gezüp teftiş itdiler. Bir aferide bulmıyup ta‘accüb

iderken iblīs-i pūr-telbīs ol ser- defteri merdūd çıkagelüp Ekvân-ı ifrîte bulışdı ve geçen kažiyyelerden bir bir haber virüp eyitdi”(HK,67/11a).

2.3.3.4.3.6. Muhefhef

Muhefhef Cinni, Melik Ahmer’in ordusunda görevli cin komutanlardandır. Melik Ahmer ile Ekvân-ı İfrit’in, El-Henc cinnini tutsaklıktan kurtarmak için yaptığı savaşta Ekvân-ı İfrit’in komutanlarından ve bir dev olan Kaskas div ile savaşmıştır. Kendini övmek için söylediği aşağıdaki manzume bu cin hakkında bilgi vermektedir:

“Men Muhefhef-i cinnem ki pehlevānem hem-çü Sām
Göde Mirrih ister emān elüme alsam hūsām

Göz urursam Kāf kafasın hürd idem haşhāşveş
Onca kaşsam balıgöküz postın uşadup şıyam” (H K, 67/11b).

Muhefhef cinni El-Henc cinninin yardımcılarındandır. Batlamyûs ve Yemlun’un geldiğini haber vermişlerdir:

“El-Henc cinninüñ a’vānelerinden Muhefhef cinnî gelüp içerü girüp El- Henci cinnî elinde baş koyup eyitdi ki Batlamyûs-ı hākīm ile Yemlün-ı hākīm taşra tūrurlar tenhā sizüñle buluşmak dilerler icāzet varmı ki geleler diyicek El-Henc cinni gāyet ta’ accüb kılup icāzet virdi racīm dağı Hānnās ile içerü girdiler”(HK, 67/8b).

Eser, cin kadrosu bakımından bir hayli geniş tutulmuştur. Buraya eserde önemli olaylar gerçekleştirilen cinlerden birkaçı alınmıştır; bunun dışında metinde her bir savaşta onlarca cin ismi kullanılmıştır.

2.3.3.4.4. İfrit

İfrit kelime anlamı; “Doğu dünyasındaki destan, masal ve efsanelerdeki kötü ve korkunç yaratık, cin” (Parlatır, 2006: 696) olarak geçmektedir. Erbaş’a göre “Cinlerin reisi veya en güçlü, zeki, kurnaz ve zararlı olanı”dır (Erbaş, 2000: 516). İfrit sözcüğü hem cinler hem şetan ve habis ruhlar için kullanılan bir sözcüktür. Zbinden’in kehf suresinin 50. ayetinde “şeytanın cinlerden olduğu” ayetinden yola çıkarak yaptığı yoruma göre halk arasında ifrit’in kötü cin olarak kullanılmasının sebebi budur (Zbinden, ty. 102). Şirin ise bu noktadan yola çıkarak; Kur’an’ın ins ve cin şeytanlardan bahsettiği düşünüldüğünde kötü cinlere şeytan denilebilir” (Şirin, 2006: 34) yorumunu yapmıştır. Yazır’a göre ifrit “Uzun mesafeleri dürebilen, isyanda ve temerrüdde daha ileride olan ve gökten haber çalabilen kısımdır” (Yazır, t.y. 1003.c). Ayet ve hadislerde cinlerle alakalı şu isimlendirmeler de yer alır: 1. Sadece “cin” dendiğinde bundan “cinni” anlaşılır. 2. İnsanlarla beraber yaşayanlara çoğulu “Ummar” olan 3. Çocuklara musallat olanlara “Ervâh” 4. bunların habis olanlarına “Şeytân” 5. habislikte şeytânı geçene “Mârid” 6. habisliği daha fazla artasa buna da “İfrit” denilir.” (Yeşil, 2011: 24). Kur’an’da ise ifritlerle ilgili şöyle buyrulur: “İçinizden kim onun tahtını bana getirebilir? dedi. Cinlerden mağrur ve iddiacı bir ifrit: ‘ben’ dedi; ‘Sen makamından kalkmadan onu sana getiririm. Benim onu taşımaya gücüm yeter, hem de zayi etmeden güvenilir bir tarzda getirecek emin bir kimseyim³⁸

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere İfrit, cin ve şeytan aslından cin ve şeytanlardan en kötü ruhluları tanımlamak için kullanılmış bir kavramdır. Süleymân-nâme’de cinlerden ayrı olarak bazı kahramanlara da “ifrit” denilmektedir. Bunlar da tıpkı cinlerde olduğu gibi bir kısmı Hz. Süleymân’ın yanında yer alırken bir kısmı ise ona düşmanlık etmişler ve Hz. Süleymân’ın tahtını elinden almak için Sürhbâd ve yardımcılara yardım etmişlerdir. Eserde İfrit sıfatıyla birçok isim verilmektedir; fakat bunlar yardımcı karakterler olduğu için bunları dizin kısmında vermek

³⁸ Neml-27/38-39.

uygun bulunmuştur. Eserde ifritlerin en belirgin olanı ise Ekvân-ı İfrit isimli ifrittir.

2.3.3.4.4.1. Ekvân-ı İfrit

Ekvân-ı İfrit'in cin mi şeytan mı olduğu konusunda metinde çelişkiler bulunmaktadır. Bizde yukarıda yaptığımız açıklamada bu duruma değinmiş ifritlerin aslında cin olduklarını ve cinlerin en habis ruhlu olanlarına bu ismin verildiğini belirtmiştik. Aşağıdaki kısımda Ekvân-ı İfritten şeytan olarak bahsedilmiştir. Ekvân-ı İfrit, Sürhbâd'ın; Hz. Süleymân'ın kardeşi Ed-Dünya bin Dâvud ve büyük cinlerden olan El-Henc cinnini ele geçirmek için yaptığı mücadelede Sürhbâd'a yardım etmiştir. Eserde gücü ve kuvvetiyle anılmaktadır:

“Hükemâ-yı mütekaddimîn kavlince rivâyet-i eşşah budur ki iblîs-i la'în bu naşîhati viricek Sürhbad cinnî taşîn kılp kırk bin 'afârîr birle Ekvân-ı 'ifrit-i racîme koşdu ki varup El-Henc cinnî da'vet ideler kabûl iderse müselleme rızâ virmez ise bend idüp Ed-Dünyâ bin Dâvûd ile getüreler me'al-kışşa Ekvân-ı 'ifrit-i racîmi Hânâs ile kılağuz koşup dem çeküp kara bulutlar gibi yir ile gök arasına geçüp uçup girdiler a'zam-ı şeyâtin ü ekber ü melâ'în **K6b H6b** birle racim gelüp gitmekde”(HK,67/6a).

Melik Ahmer'in ifrit ordusuyla karşılaşması olayında ifritlerden korkmuş ve cinlerin ifritleri alt edemeyeceğini düşünmüştür. Buradan da anlaşılıyor ki ifritle cinlerden farklı bir grup olarak değerlendirilmektedir: “Melik Ahmer anı görüp gönlinde eyitdi bu gelen 'afârîr 'askeridür cin çerisi buña tākāt getürmez hemân Allâha şıgınap bir uğurdan qarışup ceng itmek gerekdür diyüp hüküm itdi kırk biñ nefer cinçerisi uşağı irisi Ekvân-ı 'İfrit 'askeri üzerine tekbîr idüp gülbank ile yürüyüş itdiler.

Ekvân-ı İfrit'e şeytan da büyük yardımcı olmuş Melik Ahmerle olan savaşlarında nasıl yapması gerektiği ile ilgili tavsiyelerde bulunmuştur:

“Bir aferîde bulmıyup ta' accüb iderken iblîs-i pür-telbîs ol ser-defteri merdûd çıkagelüp Ekvân-ı ifrite bulıdı ve geçen kazıyyelerden bir bir haber virüp eyitdi ne tûrursın cehd eyle kim Melik Ahmerün aqabinden yitesin ceng idüp El-Henc cinnî halâş idesin.” (H K, 67/11b).

Ekvân-ı İfrit; Semendûn ile Sürhbâd'ın savaşlarında da en önemli komutanlardan biri olmuştur. Semendûn ile girdiği savaşta yenilmiş fakat Sürhbâd tarafından onurlandırılmıştır çünkü Semendûn çok büyük bir cindir ve onunla savaşmak herkesin

harcı değildir:

“Semendün Hezâr Yek Dest dahı Deḳḳāk-ı cinnîye emr itdi on kez yüz biñ cin çerisi ile uşâğı ve irisi ile Ekvân-ı ‘ifrît leşkeri üzerine sihr ile ateş yağdurup ‘ifrît çerisin münhezim kılınca ceng içinde Ekvân-ı ‘İfrît Semendün Hezâr Yek Deste tuş geldi nite Ekvân-ı ‘İfrît kulle-i ḳâf gibi ḳadd ü ḳâmetle göve elburz-mânendi elinde sengin göz-i şalâbet ile cin çerisin kırarken ḳanlarını ḳara yire ḳarurken nâ-gehân gördi kim bir ‘azîm ulu cinnî biñ bir eline biñ bir dürlü yaraḳ alup Ehremen çerisine ḥamle ider” (H K, 68/18b).

Metinde önemli ifritlerin isimleri, genel görünüşleri ve neye benzedikleri de verilmektedir:

“Ḥaḳîm ḳavlince ‘ifrîtlar böligüne Kenderüş ‘ifrîte ve dahı Mu‘ ayyirât ‘ifrîte ve Mu‘ aḳḳibât ‘ifrîte Ḳurnâsa ve Mehîrnâsa ve Ca‘ süs ‘ifrîte ki her birisinin niçe biñ ‘afârît hükmindeḍür eyle ‘ifrîtlar ki her birinün ḳâmet-i ber-güşe ve dişleri bedene beñzer ve başları ḳara oyukça gözleri yanar külhâne ve kolları Şâm ağacına eyeleri ḥırmene beñzer bâzuları bezîr-hâne sütunî kılları dikene beñzer yüzleri şaru ağuya gözleri sirkene beñzer bâldırları menâr gibi ḳafaları ḳubbe-i ḥırmâna beñzer tıruşları ḳaplan gibi cünbüşleri yidi başlu avrene beñzer anlara şöyle hüküm itdi ki her birisi turreler dem çeküp uçup tarfetü’l ‘ayn içinde Kûh-ı demâvende varalar birer ulu tağı yeri yurdu ile ḳoparup götüreler yirle gök arasından getüreler Sürḥbâd leşkeri üzerine hevâ-yı fenâdan ol tağları atalar düşmân çerisin uşâğın irisın tağ altında helâk ideler ve dahı şöyle ki a‘ dânuñ cemî‘ si tağlar altında ḳalup ḥâke yeksân olalar.” (H K, 68/59a).

2.3.3.4.5. Peri

Periler de hakkında cin mi yoksa ayrı bir varlık mı tam olarak bilinemeyen varlıklardandır. Sözlükte: “cinlerin pek güzel olduğuna inanılan cinlerin dışısına verilen ad” (Parlatır, 2006: 1354) olarak geçmektedir. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Periler, büyü ile ortaya çıkarılabilir. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerler perilerin yurdu sayılır (Pala, 2000: 369). Süleymân-nâme’de de periler cinlerden farklı olarak geçmektedir. En önemli peri Hümâyûn Şâh’tır Hümâyûn ismini daha çok kadınlar için kullanıldığı düşünüldüğünde eserde de perilerden kadın cinler olarak bahsedildiği yorumunun çıkarılması mümkün olur.

2.3.3.4.5.1. Hümâyûn Şâh ve Perîhan

Hümâyûn Şâh periler sultanıdır. Perîhan ise Hümâyûn Şâh'ın yardımcısıdır. Hz. Süleymân'ın Divânında en yakınındaki iki yardımcılarıdır. Süleymân'ın huzuruna görüşmek için bir kişi geleceği zaman önce Perîhan kabul eder o Hümâyûn Şâh'a iletir ve Hümâyûn Şâh da huzura kabul ederse Hz. Süleymân ile görüştürür. Mısır şehrinde Sürhbâd'ın halkı esir ettiği savaş otağını açtığını casusluk için gönderdiği Cabir periden öğrendiklerinde Perihân Hümâyûn Şâh'a iletmiş o da Hz. Süleymân'ı budurumdan haberdar etmiştir:

“...Perihân dahı dergâh-ı Süleymânda nazar-ı Süleymânîye vardı Peri şâha haber virdi Hümâyûn Şâh işidüp gâmgîn oldu sürüp Süleymân Hazretine vardı. Sürhbâd cinnüñ Mısıra geldüğinden haber viricek Süleymân Hazreti işidüp gâzaba gelüp ins ü cin ser-henglerin cem‘ idüp meşveret itdi.” (H K, 67/46a).

Hümâyûn ve Perîhan Hz. Süleymân'ın sadece ihtiyacı olduğu durumlarda görünmektedirler. Perihân'ın eserde vasıflandırıldığı surette kanatları olan çok güzel bir bir atı vardır. Süleymân Peygâmbere Perihân'ın bu atını çok beğenmektedir ve Hümâyûn'dan bu attan başka nerede bulabilceğini bilip bilmediğini sorar. Bu atlar cezire-i hayl sahrasında bulunmaktadır eserin devamında Hz. Süleymân bu atları edinebilmek için birçok mücadelelere girecektir. Atların getirtilmesinde de Hümâyûn'a bağlı peri askerlerinden olan Tâlîshan ve Mâlîshan perileri arabuluculuk edeceklerdir:

“Süleymân Hazreti ‘aleyhi’s-selâm seyrândan dönüp taht-gâhına gelüp giderdi velî perihânun bindüğü perî atına gâh gâh nazar iderdi anuñ ol tãvûs kıyruğına ve kanadına ve çapuklığına ve hüsni gökçekliğine hayrân kalup dahı ‘âkıbet su’âl kılup eyitdi ki yâ perîler sultânı Hümâyûn Şâh teklîfi terk idelüm saña bir sözüm var haber vir kim dimişlerdür dostluk şartı oldur ki arada teklîf olmaya nitekim eydürler şartü’l-ülfeti terkü’l-külfeti³⁹ su’âlim saña budur ki bindüğün perî atları kankı vilâyetde olurlar ve buñların aşıl ibtidâ hilqatlerine sebep nedür nice bilürsin diyüp su’âl idicek perihân Hümâyûn Şâh du‘â kılup eyitdi...” (HK, 67/35a).

Acar Yahu bin Sadık 4 bin cin askerleriyle Sürhbâd cinni ile savaşmış ve yenik düşmüştür. Allah'tan yardım istemiş iki rekât namaz kılıp dua etmiş gökten periler Sultanı Hümâyûn Şâh yardımına gelmiştir:

³⁹ Muhabbetin şartı birbirine yük olmayı terk etmektir.

“Acar Yāhū bin Şādık dağı dört biñ hāş seyyidleri ile ve vilāyete kadem başmış evliyā ile pīr ü pūr nāy ile ve ümerāya vü vüzerāya ve cemī’ leşker şiken ser-firāzlara da’ vet-i ta’līm idüp ve ‘azām ile dā’ire çizüp teşhīr-i cin kılup cinnīleri ‘azā’im ile süst kılup ceng-kıran iderlerdi. ‘Ākıbet Sürhbādı cinnī gālib düşüp ‘Acar Yāhū bin Şādık şeyātīn nesiller ile ceng iderek ‘ākıbet zebūn düşüp teyemmūm birle hāk-i tāhirden āb-dest alup iki rek’at hācet namāzın kılup ol qalmışlara meded ırgören Allāha münā’cāt idüp meded umdılar. Meger kim bu eşnāda perriler sultānı Hümāyun Şāh periḥān havāşından Cābir periyi perr açup a’vānları ile hevā yüzinde uçup giderken Gühernigīn kal’āsından kalkup yir ile gök arasından perrān olup Qudsī-i Mübāreke togru ‘azm-i Süleymān iderken” (HK, 67/45b).

2.3.3.4.5.2. Ruḳ’ā’īl

Bu peri ise 68. ciltte anlatılan gemileri girdāba düşar olan ve Allah’tan yardım dileyen askerlerin kurtulmalarını sağlayan kişidir. Gemi ehli girdāba düşüp kurtulamayacaklarını anladıklarında Ahyāşilūn peygāmberAllah’a dua etmelerini bu sayede bir yardım göndereceğini gemideki askerlere söylemiştir. O sırada geminin üstünde uçan Ruḳ’ā’īl peri ise olanlara Şāhit olmuş aşağıya inip dertlerini dinlemiştir. Ahyāşilūn peygām ber ona bir n3ame vererek bu nāmeyi Hz. Süleymān’a iletmesini istemiştir. Peri uçuşuyla dört günlük mesafesi olan Ruḳ’ā’īl peri nāmeyi alıp hemen yola çıkmış Hz. Süleymān’a gemidekilerin yardım talebini iletip gemidekilerin kurtulmalarını sağlamıştır:

“Ruḳ’ā’īl Peri diledi kim bu gemilerden haberbile halk gözinden nihān gelüp deryā yüzine indi nazar kıldı gördi ki bu gemi ḳavmī tazarru’ idüp Allāha niyāz iderler ki yā Rabbū’l-‘ālemīn ve yā Ḥayre’n-Nāşirīn eger kim bizi Rüstemden ayırduñ ise baḥr-i girdāba düşürüp bu muşibete ırgürdüñ ise o Süleymān nübüvvet ḥaḳkı çün ve Ahyāşilūn Peygām-ber gemisinde olan sekīne-i Mūsā ‘izzeti çün ve anuñ içinde olan Tevrāt ḥürmeti çün bizi bu girdābdan ḥalāş eyle Süleymān dergāhında her birimizi hāş eyle diyüp niyāz iderler Ruḳ’ā’īl Peri bunlaruñ niyāzın kim işitdi RüstemDastanuñ refikleri idüğüne ‘ilmi yetdi diledi ki Ahyāşilūn Peygām-bere bulışa ḥayr du’āsın alup bilişe pes per açup gemisine indi re’islik üzerinde ḳondı andan kendüyi āşkäre kılup ilerü vardı.”(H K, 68/12a).

2.3.3.4.6. Dev

Eserde çeşitli savaşlarda ve ağır işlerde kullanılan varlıklardan birisi de devlerdir. Cin, ifrit, şeytan, perilerle birlikte devler de birçok olayda kendini gösteren varlıklardandır. Hz. Süleymān tebdīl-i kıyafet halk arasında gezerken yanında, cin ins ve periden oluşan komutan ve askerler bulunmaktadır. Cin veperi taifesi sadece Hazreti Süleymān’a görünmekte normal insanlar tarafından görünememektedirler. Âsaf bin

Berhiya ise insan olup Süleymânın en yakın koruması ve komutanıdır. Aşağıdaki bilgilere göre Hz. Süleymânın yanında Kil'ad-i Parçalı, pehlivanlardan Kahir bin Sâm-süvâr, Cinni serhenglerinden Ruḥşâh cinni ve periler sultanı Hümâyûn Şâh ve Küfliz ve Müfliz cinni ve Ehremen dev bulunmaktadır:

“...Süleymân Hazretinün yanında havâşlarından Kil'ad-ı Barçalı ve pehlevânlardan Qâhir bin Sâm-süvâr ve cinnî ser-henglerinden Rûḥşâh cinnî ve perîler sulṭânı Hümâyûn Şâh ve Küflîz cinnî ve Müflîz cinnî Kündeki ehremen kim bunlar dâ'im Süleymân nazarında olurlardı halk gözinden nihân Süleymân 'aynında 'âyân hizmet kılurlardı ve Âsaf bin Berhiyâ daḥı bir şeb-reng kıtırâ süvâr olup Süleymân yanınca giderdi maḥallî döşedükçe kelimât iderdi ve şol tarafda perîler sulṭânı Hümâyûn Şâh perri atına binüp Süleymân yanınca yürürdi” (HK, 67/33b).

2.3.3.4.6.1. Kaskas

El-Henc cinnini Melik Ahmer'den almak için yola çıkan Ekvân-ı İfrit adlı cinnin komutanlarındandır. Melik Ahmer ile Ekvân'ın savaşında Muhefhef cin ile savaşmıştır. Aşağıdaki beyitler kendini anlattığı bir manzumeden alınmıştır:

Didi ben Kaşkaş dîvem eyüdür olsam gögde ceng
Qan buḥârından kararur gögde gün çün ḥâre seng

Mîşede aşlan oluram taḡ taş içinde peleng
Bahre ṭalsam şayd iderem ejderü tenün neheng

Sille şalsam gögde Keyvân yüzini bozam bâkî
Puşt u pâ ursam yıkıla ḍarbım ile kūh-ı seng

Diñle imdi kışsa nedür şâhı men idem beyân
Vir şalavât eyleyüben ḥayra hengi itme teng (H K, 67/11b)

Sürhbâd'ın ordusunda bulunan ve savaşlarda büyük kahramanlıklar gösteren devler: “Ekvânı dîv ve Şalşâl-ı dîv ve İstiḥri cini ve Dimir Bâd dîv Şaḥrı cinî çerisinden üşâḡı vü irisinden her birisinden arz-ı Mısr ve hevâ-yı 'aşr ve şehîr içindeki serây-ı köşk dîv deminden...”dır.

Süleymân'ın dergâhında bulunan devler ise: “Ca'ca dîv ve Qanṭaḥârî dîv ve Aḡrâs dîv ve Qıstâdı dîv ve Midrâs dîv ve Câvers dîv ve Qâmûs dîv ve Sirtâḡ dîv ve Ḥaş-Ḥaş dîv mişl Ehremen 'afârit ruḥâmî aḡ mermerden kürsîlere geḡüp serhengî oturlardı...” şeklindedir.

2.3.4. İçtimâî Hayat

2.3.4.1. Hz. Süleymân ve Çevresindekiler

Hz. Süleymân'ın savaşlarda ve çeşitli toplumsal olaylarda karar vermesi için yardımcı olarak devamlı yanında hazır bulunan şahsiyetler meşhur şahsiyetler bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmıştır (bk.Cemiyet md.). Hz. Süleymân ve çevresindekiler başlığı altında ise Hz. Süleymân'ın tahtında devlet işlerini gören yönettiği ülkelerin görevlileri, tahtgâhındaki vazifeli bürokratlar özel işlerini gören ahçıbaşı vs. gibi kişiler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kişiler “Der-Beyân-ı Süleymân-ı Havas” yani Süleymân'ın ileri gelen memurları başlığı altında transkripsiyonlu metinde verilmiştir. Buna göre Hz. Süleymân'ın 12 meliki, Sâm-süvâr'ın kürsüsünün yanında edep ile durmaktadırlar. Bu kişilerden her ay birisi Hz. Süleymân'ın gelir gider ve iâşesine bakmaktadırlar. Her yılın sonunda tuttukları hesap defteri ile gelir gideri takip eder;bu memurlar emirleri altındakisahip oldukları üç bine yakın köy altmışaltı pare şehir ve kırk sekiz pare de vilâyeti yönetirler. Bu aynı zamanda Hz. Süleymân'ın tahtının ne kadar muazzam olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Bu meliklerin isimleri de eserde verilmiştir. Buna göre Muharrem ayında Âlûn bin Hinnân, ikinci safer ayında Ba'na bin Ehyilûd, üçüncü rebî'ü'l-evvel ayında Yâbirin Menâşî, dördüncü rebî'ü'l-âhir ayında Ahînâzû bin Azû, beşinci cumâzi'ye'l-evvel ayında Ehîmâis Nâftâlî ki bu melik eserde Hz. Süleymân'ın köylüsü olarak geçmektedir altıncı cumâziye'l-âhir ayında Ba'na bin Hoşî, yedinci recep ayında Yehu Saffet bin Farrû eserde bu kişi de Hz. Süleymân'ın “güyeğisi” yani damadı olarak geçmektedir, sekizinci şa'bân ayında Şem'i bin A'lâ, dokuzuncu ramazan ayında Gûr bin Avri, onuncu şevval ayında Benhûrî, on birinci zül-ka'de ayında Bende Kerre ve on ikinci Zilhicce ayında Emînâzu bulunmaktadır.

Bu on iki melikin de alt yanında yardımcıları ve diğer vazifeliler bulunmaktadır. Bunlardan Benâyâhû bin Yehuyâda Beylerbeyi Azunîran bin Evdâ haraç defterini yazar ser-asger olarak Azur Yahu bin Nâsen hazine başî olarak Mâl-ı Emnûn, Ezir yahû bin Şîşâ ve emir Sadık bin Şibşâ ise dîvan kâtibi ve hazine yazıcıları olarak, Ahi Şer kilerci başî olarak Navûl bin Nâsan âlimlerin emiri olarak Kil'ad-ı Barçalı kapıcılar kethüdâsı ve Câbud bin Nâsan ise çavuş başî olarak görev yapmaktadırlar.

Hz. Süleymân'a bağılı meliklerden birisi de Baalbek şehrinin meliki Baalbek'tir. Hz. Süleymân'ın dostluğunu kazanmak için ona kendi tavlasında bağılı bulunan atlardan

birisini göndermiştir. Hz. Süleymân buna çok sevinmiş bu atların nereden geldiklerini araştırmış Tavûs-Kudsî ise bu atdan daha güzel atların yeryüzünde bulunduğunu Hz. Süleymân’a bildirmiştir:

“...Süleymân Hazretine ‘aleyhi’s-selâm çok armağanlar ve tuhfeler gönderdiler meger ki Ba‘albek melikinûn tavilesinde bir hâş ‘arabî atı var idi ki mişlini çeşm-i felek görmemiş idi ve gâyet yavuzluğundan kimesne binemedüğü acilden Süleymân Nebîye göndermek maşşûd idindi vezîr Sermediyle Süleymân Hazretine gönderdi alup nazârına getürdi...” (HK, 67/33b).

Hz. Süleymân’ın çevresinde üçler yediler kırklar olarak ifâde edilen ruhânî varlıklar da her dâim hazır bulunmaktadır. Hz. Süleymân bir şeyin olmasını Allah’tan isteyeceği zaman onlar da yanında bulunmaktadır. Birlikte temiz sudan abdest alıp birlikte duâ etmektedirler:

“...Sührâb Şâh kızı Hümâ tabutın koyup on iki biñ enbiyâ vü on iki biñ evliyâ vü on iki biñ ‘ulemâ vü hükemâ vü etkîyâ aşfiyâ birle kutbü’l-aqtâb gaybü’r-ricâl üçler yediler kırklar ve tabakât erenleri Hızır İlyâs Peygâm- ber ile hâzır olup pāk şudan âb-dest aldılar...” (H K, 67/22a)

2.3.4.1.1. Peygâmbere ve Hükümdâr oluşu

Hz. Süleymân hem peygâmbere ve hem de meliktir. Eserde onun hem heölik hem de peygâmbere olduğunu birçok yerde değinilmiştir. Hz. Süleymân babası Hz. Dâvuttan sonra peygâmbere olmuş hem krallığının sınırlarını daha da genişletmiştir. Ahdi Atik’ten edinilen bilgiye göre Dâvûd, oğlu Süleymân’a Mûsâ’nın şeriatından ayrılmamasını, krallığını güçlendirici tedbirler almasını öğütlemiş, bu çerçevede yapması gerekenleri hatırlatmıştır. Süleymân babasından sınırları Fırat nehrinden Mısır’a kadar uzanan bir krallık miras almış, bütün İsrâil üzerinde kral olmanın yanı sıra bölgedeki ülkeleri vergiye bağlamak suretiyle emri altına almıştır. Harman’a göre tahta oturunca babasının tâlimatını uygulamaya başlamış, düşmanlarını ortadan kaldırmaya öncelik vermiş ve krallığını daha da kuvvetlendirmiştir (Harman, 2010: 56). Eserde Hz. Süleymân’ın kudretine pekçok yerde değinilmiş; gerek manzume bölümlerinde gerekse nesir kısmında Hz. Süleymân’ın hem hükümdâr olup hem de âdil bir pâdişâh olmasına vurgu yapılmıştır. El-Henci yolunda çevirmek için Melik Ahmer, Hz. Süleymân’ın mürsel peygâmbere olduğunu ve “heft kişver” yâni dünyânın yedi coğrafyasına da hükmünün geçtiğini belirtmiştir: “ve bir dahı yâ El-Henc cinnî

Süleymân mürsel peygâm-berdür hem pâdşâh-ı ‘âlem-i sultân-ı heft-kışverdür senüñ bu itdüğüñ haṭâña göre saña i‘ kâb i‘ tâb idecekdür” (H K, 67/7a). Süleymân’ın âdil bir pâdiŞâh olduğunu düşmanları da belirtmektedirler. Sürhbâd’ın ordusuna adam toplamak için yola çıkan Hannas adlı şeytân ile Hz. Süleymân’ın kardeşi Ed-Dünyâ konuşurlarken onlar da Hz. Süleymân’ın adil bir pâdişâh olduğunu hakikat yolunda onun kadar âdil-i müstâkim bir pâdiŞâhın bulunmadığını hakikat ve marifetden haberdâr olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Hz. Süleymân’ın yolundan ayrı durmanın, hizmetinden yüz çevirmenin Hak yolundan yüz çevirmekle aynı şey olduğuna inanmaktadırlar:

“...Süleymân mürsel peygâm-berdür haḳîḳat yolında ancılayın âdil-i müstâkim pâdşâh yokdur haḳîḳatden tariḳatden ma‘rifetden haberdârdur eğer kim anuñ hizmetinden yüz çevirsem haḳîḳat-i Haḳḳ yolundan i‘ râz itmiş gibi olurum pes Allâh yolundan her kim i‘ râz itse kendü eliyle kendüyi helâk itmişlerden olur.” (H K, 67/8a)

Hz. Süleymân’ın melik ve peygâmbere olmasının yanısıra onun her noktada örnek bir kişi olduğunun anlatıldığı aşağıdaki manzumede ise Hz. Süleymân’a Allah (c.c.)’ın, fitrat ve davranış olarak nasıl bir yaratılış verdiği ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Buna göre:

“Gör Süleymân nice a‘zam ḥân idi

Kim cihân ḥalkı aña fermân idi

Devletin itmiş idi Allâh ziyâd
Tahtını anuñ götürdi gökde bâd

Yille seyrân eyleyüben şark u ğarb
İns ü cinle kılar idi ḥarb u ḍarb

Anca sultân gelmiş idür ‘âleme
Ki itdi ḥükm div ü cinn (ü) âdeme

Dutdı kâfdan kâfa mülk-i ‘âlemi
Biñ bir ümmet ḥalkı oldu ḥâkimî

Yirde aña dīvân dutardı seb u ḥoş
Göğde aña seyvân olurdu cümle kuş

Ḥükmine fermân anuñ şa‘bân idi
Emrine me’mûr anuñ avren idi

Baḥr u berrde ne ki varsa her ümem
Ḥükmine mahkûm olupdı pîş ü kem

Emr-i Haḳḳ ile hizmet itdi melek
Dilegince devri kıldı meh felek

Bunca beglik içre bir gün o rasûl

Kendüzini görmemişdi pür-uşûl

Arpa kûrşâsın virüp nefse ğıdâ

Emr-i Hakkâ virmiş idi ol rızâ

Cümle mahlûk emrinüñ ger çâkeri

Gönlüñ alçağ tutdı Hakk peygâm-beri

Ger dilerseñ nâr u veylden ü necât

Vir şalavât Muştafâya pâk ü zât” (H K, 67/17a)

Eserde, Hz. Süleymân’ın hem melik hem peygâmbere olmasının işareti olarak sahip olduğu yüzüğü ve tahtı verilmektedir. Peygâmbere emâresi olarak parmağında bir yüzük taşımakta, belli özel durumlarda bu yüzüğün kudretini aracı yaparak Allah’tan (cc) yardım istemektedir. Bu yüzüğün üstünde Allah’ın (cc) isimleri yazılı olup Hz. Süleymân bu isimleri okur ve Allah’tan dileğini yerine getirmesini dilemiştir. Cezire-i Hayl’de bulunan atların getirilmesi için de Hz. Süleymân müvekkel melekleri peygâmbereğine ve melikliğine delil olarak yüzüğünde yazılı olan Allah’ın isimleriyle çağırması bu davete vazifeli meleklerin hepsi anında icabet etmişlerdir:

“Süleymân Hâzreti hemân-dem nübüvvet hateminüñ üzerinde yed-i kudret ile meşûr olan eşmâu’llâhuñmüvekkel-i hayvânâta teşhîr idicek ism-i a’zamı okudı. Hemân-dem müvekkel-i hayvânât melek-i a’zam ‘Ale’t- tehâyil emr-i Yezdânî ve mu’cize-i Süleymânî birle hâzır olup da’vete geldi ve selâm virüp hizmet kıldı.”(H K, 67/38b).

2.3.4.1.2. Tebâsının Problemleriyle İlgilenme

Eserde Hz. Süleymân, âdil bir pâdişâh ve Allah’ın mürsel bir peygâmbereidir. Bu özelliği tüm eser boyunca vurgulanmaktadır (bk. Peygâmbere ve hükümdâr oluşu md.). Gerek savaş zamanı gerekse halkın barış ile yaşadığı durumlarda halkının tüm problemleriyle ilgilenmiş tebâsının başına gelen olumsuz durumlarda dâima yanında bulunmuştur.

Hz. Süleymân sadece insanlara hükme etmemiş cin ve hayvânâta da hükümdâr olmuştur. Bu sebeple ins, cin ve hayvânâtdan başına herhangi kötü bir durum gelmiş olan varlıklara anında müdahalede bulunmuştur. Bunun için yanında görevlendirdiği cin ve periden kimi varlıklar gökte uçup halkı zaman zaman teftiş etmişler kötü bir duruma mâruz kalan kişileri hemen Hz. Süleymân’a bildirmişlerdir. Barış zamanlarında bazen de kendisi tebdîl-i kıyâfet halk arasında gezme suretiyle

tebâsının durumu hakkında bilgi edinmiştir. Hüdüh (bk. kuşlar md.) Hz. Süleymân'ın dâima yanında olan ve halkının durumuyla ilgili Hz. Süleymân'a bilgi getiren varlıklardandır. Hüdüh'ün bir gün gökte halkı teftiş ettiği bir sırada bir çiftçinin öküzlerine zulm ettiğini tespit etmiş bu durumu peygâmbere bildirmiştir. Buna göre çiftçi hem öküzleri dayanabileceklerinden fazla şekilde çalıştırmakta hem de arpa ve yulaflarını eksik vermektedir. Ayrıca çiftçi öküzlere karşı acımasızca davranmakta hayvanları dövmekten, sırtlarında yaraların çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durumu öğrenen Hz. Süleymân gazaba gelmiş çiftçi ve öküzlerinin tahtına getirilerek yargılanmasını emretmiş Hüdüh, çiftçi ve öküzleri alarak taht-gâha getirmişlerdir:

“Meger bu eşnâda peyk-i murğân Hüdüh-i Hazret-i Süleymân per açup gâh-ı Süleymâniden içeri girdi taht-ı pâyê inüp râst kondı K58a ve yüzçügezin yire sürdi baş kaldırup Süleymân devletine du'â kıldı eyitdi ki yâ nebiyu'llâh Kuds-i Mübârek şahrâsın per açup uçup seyr iderken bir 'aceb zâlim cifti gördüm ki öküzlerin koşup zirâ'at ider velâkin ol kadar urup ceza' kılup meşakkât ider ki vasfa kâbil degül. İtdügi zulmi Süleymân 'aleyhi's-selâm didi ki nite Hüdüh eydür yâ nebiyu'llâh evvel zulmi H59a bu ki gâyetde öküzleri ırâk yürimege tākati yok ol zâlim atlaruñ ahvâline muṭṭali' olmayup toyunca 'alaf virmeyüp arık ile kullanup çift sürdürür. Allâhdan qorqmaz bilmez ki nefsuñ sebâtı gıdâ iledür ve rûhuñ hayâtı ğınâ iledür nitekim eydür sebâtü'l-nefsin bi'l-ğıdâ' vü sebâtü'r-rûh-ı bi'l-ğınâ' diyüp Hüdüh ol öküzleruñ hâlini 'arz idicek Süleymân Nebî 'aleyhi's-selâm gâyet terehḥüm idüp(HK, 67/58b-57a).

Savaşın olmadığı zamanlarda halk arasında tebdîl-i kıyâfet gezerek halkın sorunlarıyla ilgilenmiş tebâsının bir problemi olup olmadığını araştırmış bir problem olduğunda da ona çözüm bulmaya çalışmıştır. Hz. Süleymân'ın kavmi yalnızca insanlardan oluşmamakta; o hayvanlara ve cinlere de pâdişâhlık yapmaktadır. Aşağıda Hink İshâk adlı atı ile halk arasında tebdîl-i kıyâfet gezdiği ve zulme uğrayan biri var mı yok mu diye araştırdığı anlatılmaktadır:

“Süleymân Nebî 'aleyhi's-selâm Hink İshâka süvâr olup tenhâ havâş ile seyrâna binmişdi beytü'l-muḥaddis şahrâsına teferrüç idüp gezerdi velâkin server-i selâtinlerden hükemâdan vüzerâdan bilesince kimse yoğdı câme tebdîl şüret tağyir kılmış idi ya'ni ki kimse Süleymân Nebî hazretinuñ bilmeye ihtirâz kılmaya mazlûmlardan bir kimesne bulursa ḥaḳḳını zâlimlerden alı virüp dâd-ı istâd kıla hemân” (HK, 67/33b).

Fîsagûras Hakîm'in de şehzâde Ferrûh ve Hümâ'yı zehirlemesi olayında Hz. Süleymân araya girmiş fâillerin yakalanabilmesi için emri altındaki birçok varlığa emretmiştir. Hz. Süleymân'ın tebâsının problemleriyle ilgilenmesi hâdisesi eserin sair yerlerinde örnek olarak verilmiştir.

2.3.4.1.3. Diğer Peygâmbler ve Getirdikleri Dinlere Karşı Bakışı

Hız. Süleymân birçok olayda geçmişte yaşamış peygâmblerin kitaplarına gönderme yapmıştır bu konu kitaplar bahsinde ayrıca değerlendirilmiştir; fakat diğer peygâmblerin hak peygâmb olduğunu ispatlamak için de çabası vardır. Kaknüs ve Rahne kuşuna Zal-i destanı ve Kârun pil-ten ile ilgili bildiklerini anlattırdıktan sonra Hız. Mûsa'nın kitabını açıp bu olayı tasdik etmiştir:

“Hükemâ kavlince Sîmurğ-ı Kaf Süleymân nazarında Kõknus ile Rahne kuşından haber sorup anlar dağı bu veçh ile mâ-vağ'â-i takrîr idicek Süleymân Peyğâmbri Mûsâ Peyğâmbere münzel olan kitabı eline alup Cebrâîlîñ nakl-i şahîhin kitab-ı âhîrinde mübârek eliyle rakama getürmiş idi ki tağdıru'llâh böyle cârî olmuşdur ki kânun-ı evvelüñ altıncı gecesinde Haveristân Şâhı meliki Gâbiri Cahı Mağâk agzından Kulle-i Cibâlde Cân bin Cân kal'asında Ed-dünyâ bin Dâvûd katl itse gerek...” (HK, 67/3b).

2.3.4.1.4. Divânı ve İstişâre Halkası

Eserde, Hız.Süleymân'ın Divânı ve tahtgâhı tüm devlet meselelerinin ve problemlerin çözüm yeri olarak belirtilmektedir. Hız. Süleymân'ın istişâreye son derece önem verdiği görülmektedir. İstişâre halkası çok geniştir tahtgâhı; ins, cin ve hayvanâtın oluşur. Eserde, divânında kimlerin bulunduğı detaylı olarak verilmektedir. Danışmanlarının bir kısmı farklı maddelerde verildiğı için buraya tekrar alınmamıştır. Fîsagûras Hakîm'in akıbetinin ne olacağını belirlemek için on iki bin evliyâ ve etkîyâ ile birlikte bir meclis kurmuş ve nasıl bir karar vereceklerini divân halkasında belirlemişlerdir. Divânındaki herkes kıymeti ve önemine göre düzenli bir hiyerarşi gözetilerek oturtulmuştur:

“on iki biñ Benî İsrâ'îl kavminden mu'cizât ile meşhûr olmuş Hağğ dergâhında mağfûr olmuş enbiyâ seccâdelü seccâdesi üzerinde geçüp oturdılar. Allâha tekbîr getürdiler ve on iki biñ dağı vilâyet ile ma' rûf kerâmet ile meşhûr olmuş evliyâ-yı ' Arab ser-cümlesi Hâzreti muğarreb-i nübüvvet tahtınuñ şol kenârında şimşâd ağâcından düzülmüş kürsiler üzerinde geçüp oturdılar.” (H K, 67/16b)

Ulemâ, fuzelâ ve nüdemâdan oluşan grup tahtın ayağının kenarında abanos sandallar üzerinde oturmuş tahtın sağ tarafında ikinci safda on dört bin dünyâ pâdiŞâhları yedi kıta pâdiŞâhları altından ve gümüşten yapılmış tahtlar üzerinde diz çöker vaziyette

oturmaktadır. Ardından yedi bin yedi yüz yetmiş yedi yeryüzünün pehlivanları kılıç sahipleri polad kürsülerde ellerinde gürzleri ile sağ tarafda üçüncü tabakada peri, cin ve melik askerleri ve yüz yirmi dört bin türlü mahlûkat vekilleri yetmiş iki millet vekilleri ile oturmuş saf tutmaktadırlar. Sol tarafta Gul, İfrit ve Ehremenden oluşan askerler ağızlarından zehir saçarak durmaktadırlar. Bunların ardında hayvanât cinsinin vekilleri bulunmakta, yırtıcı tartıcı cinsinden birçok hayvan bulunmaktadır ve İskender'in Seddi gibi Şâhmaran da kızıl yakut taht üzerinde bulunmaktadır. Kuşlar sultanı Simurg-ı Kâf altın bir örtüyle oturmaktadır. Hz. Süleymân'ın Divânının genel görüntüsü bu şekildedir. Eserde Hz. Süleymân'ın Divânında kişileri nasıl yargıladığı da verilmektedir. Fîsagûras Hakîm'in yargılanması olayında abanos ağacından kürsü kurulmuş, Fîsagûras Hakîm'i Hz. Süleymân'ın karşısına sorgulanmak üzere geçirilmiştir. Sağ tarafında zerrîn taht üzerinde davacılar Amelika Sultanı Sührâp Şâh ve sol tarafında da Efrasyâb'ın kardeşi Ugzirret Şâh oturtulmuş; bir tarafta da Lokman Hekîm hazır olarak bekletilmektedir.

Hz. Süleymân'ın Divânında bulunan varlıklar “Der-Beyân-ı Azamet-i Süleymân” başlığı altında eserde birkaç yerde geçmektedir. Burada dikkati çeken bir husus karşımıza çıkar. Divândaki her hayvan kendi yaratılışından bir özellikle anılmaktadır. Kuşların şâhı olan Simurg, Hz. Süleymân'ın yanında bir kral gibi tasvir edilirken diğer kuşlar tahtın üstünde uçarak tahtta gölgelik yapmaktadırlar. Bülbül şakımakta, kumrular “ah nidem” diye efgân ederekâşıkları mecnûn etmekte; papağan ise Hızır gibi yemyeşil elbisesiyle şeker gibi tatlı konuşmasıyla Hz. Dâvûd ve Hz. Süleymân'a övgülerde bulunmaktadır. Şâhmaran yılanların reisi olarak o da Hz. Süleymân'ın Divânında hazır bir halde beklemektedir. Burada Şâhmaran tasvir edilirken onun dokuz başlı demir gibi dişleri olduğu, bakışları ile cehennem alevini andırmakta olduğu tasvir edilmektedir.

Aşağıda Süleymân'ın divânından alınan bölümde tüm varlıklar belirtilmiştir; fakat bu varlıkların çoğu, aslında yaratılış itibâriyle birbiri ile düşman olan varlıklardır. Örneğin; bakar (inek) cinsi mecliste kaplanlar ile karşı karşıya gelmiş, Hz. Süleymân'ın adaletine sığınmaktan başka hiçbir güvenceleri olmadan oturmaktadırlar. Yırtıcı hayvanların tehlikesinden emin olamadıkları için devamlı ihtiyâtlı davranmaktadırlar. Sırtlan da bu hayvanlardandır. Eserde sırtlan resmedilirken ağzını açmış salyaları ağzından çıkmış bir halde sırtarak diğer hayvanlara diş bilemektedir. Aşağıda Hz. Süleymân'ın Divânındaki canlılar örneklendirilmektedir:

“evvel şafda biñ bir ümmetüñ meleküt-ı müvvekkelün ayağ üzere tırdılar ellerine otdan **K35b H35b** hilkat olmuş kılıclar alup kabzalarına el urdılar andan soñra ikinci tabakanuñsağ yanında on iki biñ enbiyâ-yı müttakîn ve şol yanında on iki biñ evliyâ-yı mü'minîn seccâdelü seccâdesi üzerinde diz çöküp oturdılar. Allâh dillerince tesbîh idüp geçmiş mürsel peygâm-berler ervâhına şalavât getürdiler ve üçüncü şafda sağ tarafda on dört biñ yidi iklîm sultanları rub'ı meskûn hağanları zerrîn tahtlar üzerinde maķâmlu makâmında İskenderânî diz çöküp tırdılar ve kafalarında zerrîn kemerlü kollar tığ ü tebere ellerin urdılar ve şol tarafda pehlevânlar şâhib-kırânlar rüy-ı zemînüñ pehlevânları ellerin gürz-i girâna urup polad kürsiler üzerinde diz çöküp tırdılar ve dördüncü tabakanuñ sağ tarafında perrîler ve cinnîler melikleri karar itdiler ve şol tarafında div u gül 'ıfrît ser-hengleri Süleymâna karşı şâf dutup tırdılar beşinci tabakada deñiz maḥlukâtı üstüḥântenler ve hütserler ve nehengserler ve herçengtenler ve filgüşler serverleri mertebelü mertebesince her birisi uşâğı vü irisi yırlı yirinde maķâmlu makâmında ayağ üzere tırdılar kuşlar ulusu Sîmurğ-ı Kâf kanat açup per (ü) bâl düzedüp melekveş boyun uzadup divân-ı Süleymânı gözedüp altın-ı nişâne üzerinde şâhin oturur gibi oturırdı. Süleymân hizmetine yüz sürdü ammâ ki bâkî kuşlar kanat kanada çatup yilek yilege virüp hevâ-yı fenâ yüzünde serir-i Süleymân üzere saybân olup tırmışlardı. Bülbül şakiyıp öterdi kumrılar âh nidem dost diyüp feryâd kılup âşıkaları mecnûn iderdi ve tütî-i şekker şiken daḥı Hızrveş hażâ libâsın giyüp Hızr u 'İlyâs 'âlemî gibi yeşil kanadçukların yayuben 'aķık lebleründen şekker efşânlık idüp Dâvûdî El-Hân ile Süleymânı devâm-ı devletine ve eyyâm-ı rîf atine şenâ kılurdu ve Şâhmarân daḥı tokuz başlu söğü demüri dişlü cehennem 'alevi bakışlı Kûh-ı Kâf başlu tokuz kanadlu avrenin başında la'lin tabak içinde tırmış idi ve hayvânât ser-heng seb-i esedü daḥı hayvânlar içinde çün sedd-i İskenderânî dört neçesin serîre urmuş idi. Burc-ı Esed gibi güneş tal'at-ı Süleymân nazarına karşı tırmış idi sırtlan u bebr ü beyân ejderhâveş ağızların açmışlardı zehr-i helâhil gibi ağız şalyârların saçmışlardı kuyrukların çenber kılup dişlerin Rüstemâne hancer gibi yırtıcı tartıcı canâvârcıklara diş bileyüp göz kaçup gamz iderlerdi ve fil daḥı dört...”(HK,67/35b).

Hız. Süleymân'ın istişâreye ve divân halkasına son derece önem verdiği daha önce belirtilmişti. Bu durum Sürhbâd'ın Mısır dolaylarında halka ezâ cefâçektirdiğini duyunca meşveret halkasını toplayıp istişâre yapması olayında da görülmektedir. Hız. Süleymân, Sürhbâd ile kimin savaşıacağını divânına sormakta alınacak tedbirleri yine divânında bulunan isimlerle birlikte değerlendirmektedirler. Savaş için göndereceği kahramanlar, Sürhbâd ile savaşmaya güçlerinin yetmeyeceği endişesiyle gitmek istememektedirler. En sonunda Hız. Süleymân'ın ısrarlarıyla Semendûn cinni bu vazifeyi kabul etmektedir:

“Sürhbâd cinnüñ Mısıra geldüğinden haber viricek Süleymân Hâzreti işidüp ğazaba gelüp ins ü cin ser-henglerin cem' idüp meşveret itdi. Eyitdi kim ola ki şeyâtin zürriyâtın çeküp Sürhbâd cin ile ceng ide vâsî'-i cihânî gözlerine teng ide diyicek hiç kimse perrîler cinsinden ve ehremenler sınıfından Sürhbâd korkusundan yirinden tırmadı ben varuram diyüp cevâb virmedi illâ ki ser-heng-i cinniyân pîl-mest ya' nî

ki Semendün Hezār Yek Dest polad kürsisi üzerinden kalkup Süleymānuñ eyyām-ı devletine du‘ā kılup eyitdi ki yā nebīyu’llāh emr iderseñ ben kemine varayın” (H K, 67/ 46a).

2.3.4.1.5. Eşyaları

Hız. Süleymân’ın eserde tespit edilebildiğı kadarıyla bir yüzüğü ve tahtı vardır. Onun dışında at ve diğér binek hayvanları diğér başlıklarda değérlendirilecektir. Hız. Süleymân müvekkel meleğé yüzüğü ve tahtının kendinden önce gelen Süleymânların yüzük ve tahtıyla aynı olup olmadığını sorar. Müvekkel melek de her Süleymân’ın ayrı bir yüzüğü olduğunu en son yüzüğün de kendisine verildiğini kendisinde bulunan yüzüğün diğér Süleymânlar’a verilen yüzüklerden ayrı olduğunu belirtmektedir:

“...yā nebīyu’llāh ‘ālī ḥazretüñle ki cihān milkine yüz yigirmi dört biñ Süleymān ki gelüp gitdiler zamānesi ḥalkına nübüvvet ḥatemiyle ki ḥükm itdiler her bir Süleymāna cānib-i Ḥaqqdan bir ḥatem-i nübüvvet naşib oldu anuñ ile cihān ḥalkına kim ḥükm itdi āḥir ol **H74a** Süleymāndan ol ḥatemalınup ḥıfz olındı şoñ gelen Süleymāna ḥāttime āḥir naşib kılındı bu taqdırce her bir Süleymāna virilen mühr-i ḥatem birine naşib olmadı ve bir ḥatem-i cānib-i ḥaqqdan aña Süleymāna şunulmadı nitekim ‘ālī ḥazretüñe virilen nübüvvet ḥatemi muḳaddem gelen Süleymānlar eline girmedı..” (H,67/74a).

Hız. Süleymân’a yüzük ile ilgili bilgiler getiren melek, Süleymân’ın her peygāmberé farklı bir yüzük gelmesine rağmen; tahtın kendinden önce gelen Süleymānlara gelen taht ile aynı olduğunu bildirmektedir. Buna göre tüm Süleymānlar aynı tahtta oturup halkı yönetmişlerdir:

“Ammā ki yā nebīyu’llāh her Süleymān kim Allāhu Te‘ālā ‘āleme getürdi bu bir tahtdur ki cānib-i Ḥaqqdan şunulıp yıl ol Süleymānı cünüd ile bu taht-ı serir üzerinde getürdi. Qāfdan Qāfa diledüğü yire yitürdi bu ol tahtdur ki ‘ālī ḥazretüñ ile yüz biñ yigirmi dört biñ Süleymānlar kim gelüp gitdiler ser-cümlesi bu taht üzerine oturdılar rub’-ı meskūnuñ dört köşesinden dört dürlü yıl qopup tahtın götürdiler...”(H, 67/74a).

2.3.4.1.6. Ailesi

Hız. Süleymân’ın ailesi ile ilgili eserde yeterince bilgi bulunmamaktadır. İncelenilen ciltte (67. Cilt) yerde sabah namazından sonra eşi Mısır Sultanı Mehîn Bānu ile el ele çıkıp tebāsının yanına geldiğinden bahsedilmektedir. Eşinin Hız. Süleymân’ı tahta çıkarken hazırlaması elbisesini giydirdiğı tasvir edilmektedir (bk.Giyim kuşam md.):

MıŖır sultānı kıızı Meh̄n Bānu serv kām̄et ve lāle ḥadd ile ḥandān ḥandān Ŗalınıp Ŗıve-i nāz ile ḥelāl̄i elin eline alup ḥızmetine yūz sūrūp daḥı edep ile kātına vardı” (K, 67/65a).

Hız. Sūleymān’ın tahtgāhında bulunan devlet adamlarının anlatıldıḡı kısımda kendi damadının adı geçmektedir: “Yehū Ŗāff̄et bin Fārrū‘ Sūleymānuḡ gōyegūsıdūr” (K, 67/65a).

2.3.4.1.7. Problemleri özme Becerisi

Hız. Sūleymān, adāleti ve hūkūm vermede ve problemleri çözmedeki becerisi ile ūnlenmiŖ bir peygāmberdir. Nitekim Abdullah b. Amr’ın Hız. Muhammed’den naklettiḡi bir hadiste “ Hız. Sūleymān, Beytū’l-Makd̄isi bina ettiḡi zaman, Allah’tan kendisine ū imtiyaz vermesini istedi. İlāh̄i hūkme uygun dūŖecek hūkūm verme yeteneḡi taleb etti; bu ona verildi⁴⁰ Ŗeklinde rivāyet edilmektedir. Babası Hız. Dāvūd da çözümü zor bazı meselelerde oḡlundan yardım almıŖtır. Kurānda anlatılan ve koyunların ekin tarlasına girdiklerini bildiren kıssāda, Sūleymān’ın hūkmünün kabul edildiḡini bildiren hādise de buna delil teŖkil eder (Yücel, 2003: 35). Sūleymān’ın problemleri çözmedeki kabiliyetini gösteren ekin tarlası ile ilgili anlatılan olay Ŗu Ŗekildedir: Bir gūn Dāvud (a.s) zamanında iki kiŖi Divāna gelerek davada bulundular. Onlardan biri; baŖkasının koyunlarının gelerek ekinini yediḡini ve hakkının kendisine verilmesini istedi. Dāvud peygāmber koyunların baḡ sahibine verilmesine hūkmetti. Hūkūm Sūleymān’a bildirildiḡinde O, ekin tekrar eski haline gelene kadar onu koyunların sahibine, koyunları da ekin sahibine verirsin. Ekin eski haline gelinceye kadar o koyunlardan yararlanır. Sonra ekin sahibi ekinini alır, koyunları da sahibine iāde eder dedi. Bunun ūzerine Dāvud (a.s) bu hūkmü beḡenerek kendi hūkmünden dōndü (Tāberi, t.y. 1/516). Hız. Sūleymān’ın hūkūm verme becerisine ūrnek olarak Ebu Hureyre’nin Hız. Muhammed’ten naklettiḡi bir hadisde “ İki kadın vardı. Bunların beraberlerinde iki de çocukları vardır. Bir kurt gelerek bu çocuklardan birini kapıp katı. Kadın, arkadaŖına ‘kurt senin ocuḡunu kaçırdı’ dedi. Diḡeri ise ‘Hayır, senin ocuḡunu alıp gitti’ dedi. Bunlar ihtilafa dūŖtüler. Hız. Dāvud’a dava açtılar. Hız. Dāvud, būyūk kadın lehine hūkmetti. Hız. Sūleymān’ın huzuruna çıktılar ve durumu haber verdiler. Hız. Sūleymān ‘ Bir bıçak getirin, ocuḡu ikiye bōleyim, size birer parça

⁴⁰ Nesai, Sūnen, Mesacid, 6, Nr. 693.

vereyim' dedi. Küçük kadın: 'böyle yapma! Allah'ın rahmetine mazhar ol. Çocuk onundur dedi. Hz. Süleymân bu cevap üzerine çocuğun küçük kadına ait olduğuna hüküm etti"⁴¹. Örneklerde de görüldüğü üzere Hz. Süleymân'ın tarihi ve menkabevi şahsiyeti üzerinde anlatılan Hikâyelerde onun en önemli kabiliyetlerinden biri olarak hüküm verme ve problemleri çözme becerisinin önemli bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Süleymân-nâme'de de bu özellik üzerinde durulmuştur. Fîsagûras Hakîmin, Şehzâde Ferrûh'u zehirlemesi olayında tüm danışmanlarını on iki bin evliyâ asfîyâ ile birlikte dergâhına çağırması, Lokman Hekimi sanık gibi bir bölüme geçirip yaptığı gerçek katili öğrenip olayın nasıl meydana geldiğinin sebebini bulmaya çalışmışlardır. Fîsagûras Hakîm suçunu ikrar etmeye yanaşmadığında ise hakîmin tüm azalarına müvekkel olan melekleri ism-i âzâm okumak suretiyle dışarı çıkarmış ve onların şahitlik yapmalarını istemiştir. Bu şekilde olayın gerçek fâlinin bulunması halinde ise davalıların tercihine göre ya ölenlerin kanlarına karşılık Hakîmi öldüreceğini ya diyetle serbest kalacağını ya da davalıların kendi rızalarıyla affetmelerini sağlayacağını fakat bunları âdil bir hükümdâr olarak davalıların isteğiyle yapacağını bildirmiştir:

"Süleymân gâzaba gelüp Lokmân Hakîm hâzır kılup eyitdi ki yâ hakîmü'z- zamân sözüñ şâdık olmadı hikmete mu'tâbık gelmedi şehzâdeye kırk dirhem zehr yidürdüñ ve yılâna 'akrebe şokdurdun nesne olmaz diyü da' vî kılduñ şimdiki hâlde şehzâde semm eşerinden vefât itdi. Mûsâ peygâm-ber şerî'atınca ve Tevrât hükmince Allâh buyruğınca ve atam Dâvûd şerî'atınca kanlusın hüküm idüp şehzâdenüñ anası Uğzirret eline H12a virürem ya budur ki saña kışaş iderler ya budur ki bunlaruñ ile kan bahâsın virüp rızâlaş veyâ hoş şerî'atdan taşra iş itmek K12a yâ hakîmü'z-zamân elümden gelmez diyicek..." (HK, 67/11b).

Hz. Süleymân'ın en önemli özelliklerinden biri onun adâletiyle ün yapmış melik peygâamberlerden olmasıdır. Onun divânında kimseye zulüm edilmez. Suçluların suçluluğu ispat edilene dek herkes onun için mâsumdur. Ferrûh'un öldürülmesi olayında Fîsagûras'ın haksız olduğu ve iki genci onun öldürdüğü kesinleştiği halde kanlılarının Fîsagûras'a zarar vermesine göz yummamış, onun âdil bir şekilde yargılanmasına devam etmiştir:

"Hakîm kavlince çünkü şehzâde ne vech ile vefât itdüğün Süleymân ile Lokmân Hakîm ve şehzâdenüñ atası Uğzirret ve cemîsi Efrâsiyâb Şâh ve kız atası Sührâb Şâh diñleyicek hemân-dem Fîsagûras Hakîm

⁴¹ Buhari, Sahih Kitabü'l ferâiz Nr.30 6769.

üzerine gülüvv kılup tutmağ isteyüp hucüm itdiler. Ammā ki Süleymân men' idüp sürüp dīvān-hāneye geldi şer' ile teftiş idüp Fişāgūraş Hākīmden su'al itdi niçün böyle itdün bir şehzādenün qatline sebep olduñ ve huşūşā ki Sührāb Şāhuñ kızını dağı helāk itdürdüñ. Saña kışāş lāzım gelür ne dırsın dıdī.(HK, 67/15a).

Hazreti Süleymân, Hüdhdüd'ün gelip ekincinin öküzlere zulmettiğini onlara yem ve yulaf vermediğini söylediğinde gazāba gelmiş, ekincinin elinden zahmet çeken öküzleri ekincinin elinden satın almış ekincinin ise zararına karşılık onu yargılamamış; fakat bir daha böyle bir davranışta bulunamaması için elinden imkânlarını almıştır. O iki öküzü de alıp tavlasına bağlattırmıştır:

“Süleymân Hazreti ‘aleyhi’s-selām ol iki öküzü eginciden şatun alup sibā' ser-neferī seb'-i esede muhkem ımarladı ki sebā'dan bunları kimse incitmeye ve bir rivāyet dağı bu ki şevr şınıfını Süleymân Hazreti ‘aleyhi’s- selām cemi' hayvānātuñ üstün yanına H63b bağlatdı dağı cemi' hayvānāt incindiler”(K, 67/62b).

2.3.4.1.8. Hayvanlarla ve Diğer Canlılarla Konuşması

Hz. Süleymân Karun Pil Ten ve Zāl-i Destan hikâyesini öğrenmek için Ankâ'ya, Kaknüs ve Rahne kuşunu dergâhına getirmesini emr eder; Kaknüs ve Rahne de büyük bir tevâzû ile gelirler. Hüdhdüd, Hz. Süleymân ve bu iki kuş arasında elçi konumundadır. Soruları Süleymân'a iletmek için Hüdhdüd sorar:

“Süleymân Hazret-i ‘am ol tāk baḥş tāk-ı kesir ahsen-i belīg kılduğdan sonra Sîmurğ dile gelüp eyitdi ki ey Koḡnus-ı Hindî ve'y murğ-ı Raḡne-i Sindî hiç bilür misin Hazreti Süleymân ‘aleyhi’s-selām sizleri niçün da' vet itdi cevāb virdiler ki lā-vAllah bilmezüz. Allahıñ resülü bilür ki Süleymân- ı zamān ve emir muşāfdur ve ‘Ankā bilür ki müvekkel-i mürğān Sîmurğ-ı Kāfdır diyüp cevāb viricek Sîmurğ bunlara dīvān-ı Süleymānide Sām-süvār kürsisinde oturan Zāl-i Dastān vasf-ı neāldeayağın turan Kārun pīl teni gösterdi eyitdi bunları gördüğünüz var mı diyince bunlarıñ ihtiyārı kalmayup Zāl-i Dastan nazarına vārup kürsī ayāğına yüzlerin sürüp dillerince ötüşüp bunları medḡ idüp du' ā kıldılar eyitdiler ki” (K, 67/62b).

Kaknüs ile Rahne kuşu yukarıda adı geçen iki pehlivânı denizdeki girdâba götürürken çevrelerinde (kuşların yanında) Hz. Süleymânın dergâhında hazır bulunan zâtlardan hiç kimseyi görüp görmediklerini sormuştur. Hz Süleymân kendine kimin ihânet ettiğini araştırmaktadır, kuşları bunun için çağırmıştır. Hz. Süleymân'ın kardeşi Ve'd-dünyâ'nın (Adoniya) bu olayların olmasında rolü vardır çünkü kuşlar Ve'd-dünyâ'nın danışmanının girdâbın olduğu taraflarda gördüklerini söylemişlerdir:

‘Süleymân Hazreti aleyhi’s-selâm işüdüp tahkîk bildügi qaziyye nedür andan Sîmurğ yine Süleymân emriyle Qaxnus ile Raḥne kuşından su’âl itdügi baḥr-i girdāba bu iki pehlüvânı götürüp iletdüñüz hiç anda bu oturanlardan âdemî zâd gördüñüz mi diyicek çevre bakıp Ed-dünyâ bin Dāvüduñ re’îsi Behrâmı gördiler eyitdiler ki bu şahsın baḥr-i girdābda gördüğü kim Ed-dünyâ bin Dāvüduñ yanındaıdı...” (K, 67/62b).

Bargir at (sütçü beygiri), Hz. Süleymân’ın atı olan Hink İshâk’a sıkıntılarını anlatıp devrinde Süleymânadında bir peygâmberin olduğunu, keşke ona dertlerimi açabilsem dediğinde, Hink İshâk hâl diliyle üstünde oturan zâtın Hz. Süleymân olduğunu ve atın söylediklerini duyduğunu ve anladığını ata müjdelemiştir. Hz. Süleymân tüm konuşulanları duymuş bargir atın sahibini yanına çağırıp 40 miskal altın verip atı serbest bıraktırmış atı da kendi tavilesine bağlatmıştır:

“diyicek Hink-i İshâk hâl dilince eyitdi ki müjde olsun saña ki arkamda götürüp gıtdüğüm ‘izzetle omuzumda tutduğum o zıll-i ma’būd... Melik Maḥmūd Süleymân ibn-i Dāvüddur ‘aleyhi’s-selâm şikâyet itmek hâcet degül ki senüñle söyleşdüğümü işidiyorır Qavlü Te’âlâ Süleymân ve gullâ âtayna... hükmen ve ‘ilmen mucibince Hazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm bunlaruñ sözünü işidüp fehm idüp ḥârkeşi kığırıp kırk dinâr-ı Yusufî virdi ki her dinaruñ veznî yidi mişkâldi. Bahâsın virüp bârgirüñ yükün giderüp azâd itdi ve Kil’ad-ı Parçalıya işmarladı ki Emir Ḥōra iletüp tavile virdi ibrişim çul çullayup ‘alaf virdiler” (K, 67/62b).

Öküzlerin geviş getirme olayının sebebini merak eden Hz. Süleymân, geviş getirmenin hikmetini öğrenmek için Âhi Melih isimli yardımcısından bir öküz getirmesini istemiş ve öküzle bizzat kendisi sormak suretiyle öküzle aralarında yaratılışa dâir şöyle bir konuşma geçmiştir:

“Âhî Melîhe hüküm itdi bir şu sığırı boğâsın nazarına getürdiler ve dilince cāmusdan su’âl itdi ki bu gütâ ki yirsiz ya’ni ki ağzuñuzda nesne gevşersiz anuñ aşlı nedür nâṭıq-ı ḥayvānca du’â kılup eyitdi ki yâ Nebîyu’llah biz daḥı aslını anuñ bilmezüz velî bu kadar vār ki ‘alaf yiyüp karnumuz toḡ olsa şiddet-i nefsumüzle balgam mişâl bir nesne şikelmüzden ağzumuza gelür vakti ki ağzumuza alup gevşesek dimâğumuza lezzet virür ve cānumuz rāḥat olur andan yine” (H, 67/63b).

Ekinci elinden zahmet gören hayvanları kendi tavlasına bağlattıran Süleymân (as.), öküzlerin daha önce niye gelip şikâyetle bulunmadıklarını sormak suretiyle hayvanların gönlünü almaktadır:

“Süleymân ḥayvân dilince ol şevrlere su’âl kılup eyitdi ki niçün bu ḥâle giriftar olduñuz gelüp baña bu zâlimden şikâyet-i ḥâlüñüz

hikāyet kılmaduñuz kim sizüñ gibi mazlumların silāhı şikāyetdür
hālāşı felāhı sebep ‘adl-i milk-i ‘adāletdür nite kim eydür silāhü’l
züefā-i eş-şikāyeh Hzretü Süleymān ‘aleyhi’s-selām böyle diyicek
sevrün birisi hāl diliyle cevāb virüp eyitdi ki yā Nebīyu’llah egerçi
ki hayvānat cinsinden ‘ālī hāzretüñün evşāf-ı hamīdesin işitmişdük
dergāha yüz sürüyü ümīd gözin tutmuşdık velākin zemāne mānī’
şāhibimiz zālīmün zulmi def’ itdügi acilden gelimedük velī çok şükr
ol Hakkā ki şıdkımız berekātında bu zālīm zulminden necāt bulavuz
nite kim eydür şıdkı’l mer’ī necāte ammā ki yā Nebīyu’llah
ma’lumuñdur kim cihān serāyında kim ola biñ bir ümemden
zahmet çekmeye rüzgār şiddetinden nekbet balçığına çökmeye...”
(H,67/63a).

Cezire-i Haylden gelen atlar başıboş davranıp isyan çıkartarak Süleymān’a itaat etmemişlerdir. Atlara müvekkel melek Tavadiyāil onları tekrar iknā etmiştir. Bunun üzerine atların önderlerinden bir tanesi Hz.Süleymān’a gelerek özrünü belirtmek üzereaşağıdaki manzumeyi okumuş, Hz. Süleymān da atın bu özrünü kabul etmiştir:

“Şeh Süleymān alkış idüp didi anda ser-hayl
Devlet ile müstedām ol soru ben ‘ömr-i tavil
Biñ bir ümmet emrüne fermān oluben her zemān
Tahtını hayl ü haşemle götüre gökde şāmīl
Hzrete rām olmayup etdügümüz ser-eşligi
Luţf idüp ma’zür tutuñ itmişüz sizden havl
Cürmümüz çok hāzretünde hizmetünde etdik kuşūr
İy kerem-i kānī bağışla cürmümüz eyle meyl
Böyle diyüp ol feres çün istedi Şāhdan ‘özr
Şeh Süleymān ‘avf idüben kıldı anlara bezl”(K, 67/78b)

Hz. Süleymān ile atların liderleri insanlara rām olacaklarını ileri sürmüşler; fakat bunun gerçekleşebilmesi için yedi maddelik bir anlaşma yapmak istemişlerdir. Buna göre yemleri zamanında verilecek, ağır yük konmayacak şahsiyetlerine değer verilecek vs.dir:

“Andan soñra yine ol feres eyitdi ki yā nebīyu’llah ‘ālī hāzretüñ
emrine mūṭī’ olduk ammā ki beşareti ānıñ bizümle ‘ahd idesin ve ādem
oğlanlarına ısmarlayasın kim yedi dürlü cefāya katlanamazuz.
İtmeyeler ammā ki yedi dürlü hizmete kā’ilüz hem kādirüz ol huşuşda
biz dağı bi-vechi mā ‘illet itmeyevüz” (H, 67/78b)

2.3.5. Rezm (Savaş)

2.3.5.1. Savaş Sebebi

Süleymān-nāme’de gerçekleştirilen savaşların çoğu cihānı yönetme tüm âleme

hükümdâr olma gâyesinden meydana gelmektedir. Eserde yapılan savaşlar; iyilerle kötüler, zararlılarla zararsızlar arasında âlemi yönetmek, otoriteyi elinde bulundurmak amacını gütmektedir. Bilindiği gibi Hz. Süleymân’a, Allah tarafından yüzük ve taht verilerek babası Hz. Davûd’dan sonra tüm âlemi yönetme yetkisi verilmiştir. Kutsal yüzük ve tahtın kudretiyle Hz. Süleymân, sadece insanlara değil tüm canlılara hükmetmektedir. Yüzükte yazılan ism-i âzâm duâsıyla kimi zaman emri altındaki melekleri bir vazife için dergâha çağırmış kimi zaman da tebâsından cin, ifrit gibi çeşitli metafizik varlıkları görevlendirmiştir. Tüm âlemin yanında onun emirlerini uygulamasının yanısıra bu güce erişmek isteyen çeşitli varlıklar da vardır. Şeytan, cazu, cin ve ifritlerden bir grup da Hz. Süleymân’ın bu hükümdârlığını çekememiş onun elinden hatem ve tahtı almak suretiyle yönetimi ele geçirmeye çalışmışlardır. Âlemehükümdâr olma kaygısıyla özellikle şeytan emrindeki ifritlerle Hz. Süleymân’ın düşmanını ya da yanındaki pek çok kişiyi etkilemiş, Hz. Süleymân’a karşı onları yönlendirmiştir. Tarafımızdan incelenilen 67. ve 68. Ciltlerde Şeytân, Sürhbâd ve onun komutasındaki ifrit ve cinlerle sürekli iş birliği halindedir. Hz. Süleymân’ın kardeşi Ed-Dünyâ (Adoniya) da başta olmak üzere pek çok kişi Süleymân’ın tahtını ele geçirmek için çeşitli entrikalar yapmışlardır.

Mısır dolaylarında Hz. Süleymân’ın tebaasına zarar vermek için Sürhbâd ve komutasındakiler halkı kışkırtmış bu vesile ile savaş çıkartmaya çalışmışlardır. El-Henc cinni, Hz. Süleymân’ın kardeşi Ed-Dünyâ’yı kendi saflarına katabilmek için İstihir cinnin yüceliğini Süleymân’dan daha güçlü olduğunu; yüzük ve hateme daha önce sahip olduğunu ileri sürerek Ed-Dünyâyı kendi saflarına katmaya çalışmıştır. Ed-Dünyâ Hz. Süleymân’ın kardeşi olduğu için tebaa ikiye bölünmüştür:

“Sürhbâd cinnî nazarına varmak evlâdur kim anuñ düşmenidür ‘ale’l-
huşûş İstihir cinnî anuñla biledür tevârihde görmişem ve hem sûturlâb
‘ilminde kâmil olan münecciminden şormışamdur ki İstihir cinnî
Süleymân hatemin elinden alsa gerek seririne geçüp Süleymânlık kılsa
gerek ins ü cin melikleri emrine muṭî’ olsa gerek efdâli budur ki
şimdiden nazarına varup âşnâlık kesb idesin...” (H K, 67/7b)

Şeytân, Hz. Süleymân’ın halkın gözündeki kıymetinin artmaması, güç ve nüfuzunun azalması için her yolu denemektedir. Şeytan; Hz. Süleymân’ın cezire-i Hayl’deki atları getirtme olayında da getirilen atlarla Hz. Süleymân’ın şöhreti daha fazla artar; atları kullanacak olan Gâziler savaşta daha da çok güçlenir endişesiyle atların, Hz. Süleymân’ın eline geçmemesi için pek çok tedbirler almıştır. Önce atların yanına

giderek onları Hz. Süleymân'ın yolundan döndermeye çalışmış bunda başarılı olamayınca da emri atındaki çeşitli ifrit ve cinler ile atların gözüne korku vermek suretiyle Hz. Süleymân'ın yolundan çevirmeye çalışmıştır:

“Dinese ve Ginese ve dahı cem‘i şeyâtın zürriyâtına tanışup eyitdi ki yâ server-i melâ‘în eger şöyle ki ol atlar Süleymân dergâhına gele ve aykırlarından yundlarından nesl üreyüp ‘arab vilayeti ki tazı atlar ile tola Süleymân Nebînün şöhreti arta ve salţanat kuvvet bula ve ol atlar sebebi ile ğâziler küffâra nuşret bula imdi buña bir çäre itmek gerekdür ki cinniler atlar dutup ele getürmeye...” (H K, 67/55a).

Örneklerden de hareketle eserde savaş sebebi olarak âlemehükümdâr olma, âlemi yönetme kaygısı iyi ve kötünün mücadelesi kavramlarıyla birlikte verilmektedir. Hz. Süleymân ve çevresindekiler iyiyi; şeytân ve çevresindekiler de kötüyü temsil etmektedir. Her iki tarafta taht ve yüzüğe sahip olma adına dâima birbirleri ile savaş halindedirler. Buna aşağıdaki metin örnek verilebilir:

“Dîhüc cinne mecâl virmeyüp gürz urdı Dîhüc egerçi siper muķabil tutdı gürzi siper kenarın tağıdup Dîhücuñ kellesin tutup depeledi kan ile hevâdan yir yüzini yağmur gibi sepeledi anı görüp Melik Aħmer hışma geldi Şenâtiş cinnî dahı şişe ile neft yağın götürüp ateşle Deñdâñ dîv üzerine atdı başdan ayaĝa ol dîvi ateş tutup yakdı leşi kömür gibi yire düşüp dutünü göge çıkdı anı görüp Ğazâbân-ı ‘İfrît Şenâtiş-i cinne muķabil varup elinde sihr ile perverde olmuş buzdan götürüp sihr ile tûfânlar kıparup dahı muķabil olıcaķ egerçi ki Şenâtiş cinnî aña dahı neft itdi ve illâ ki buzdan tûfân sebebi ile ol kıadar kâr itmedi andan Ğazbân dîv ‘amûd ile Şenâtiş cinnî kafasında urup ħurd-ı ħaşĥaş itdi dahı Ğışşâs cinnî meydâna girüp gergedan şâĥından düzülmiş yay eline alup elmas peykânlu ok ile karşudan ĝazabân dîvi atdı göĝsinde mıĥlayup la‘îni bî-cân itdi Melik Aħmer anı görüp göñlinde eyitdi bu gelen ‘afârît ‘askeridür cin çerisi buña tākāt getürmez hemân Allâha şıĝınup bir uğurdan karışup ceng itmek gerekdür diyüp ħükm itdi kırķ biñ nefer cin çerisi uşaĝı irisi Ekvân-ı ‘İfrît ‘askeri üzerine tekbîr idüp gülbânk ile yürüyş itdiler. ‘Afârît cin ‘askeri birbirine katılup cenge tûrdılar şöyle ki dîv cin şadâsından yir ile gök gümledi. (H K, 68/66a)

Ekvân-ı İfrît, Melik Aħmer'in elinden El-henc cinnini kurtarmak için kırķ bin kişilik cin ordusuyla peşine düşmesi şu şekilde anlatılmaktadır:

“Ĥükemâ kavlince kevn ü kıubbe-i felege dikilince Melik Aħmerün ‘akabinden yitişüp na‘ralar urışıp alây bağlayup yirle gök arasında ‘İfrît çerisin yaşâyup Meymene vü Meysere kıalb-i cenâh arâste kılup pervâz urup dem çeküp tûrdılar andan avâz çeküp na‘ra urdılar. Ĥükemâ kavlince Ekvân-ı ‘İfrît ‘Afarît çerisin ki yaşadı şaffu‘l-alây kim düzetdi ez-în cânib cinniler müvekkel Melik Aħmer dahı Ekvân-ı ‘İfrîtün geldiĝün ki gördi ve na‘ra-yı Ehremenân ki semi‘nâ girdi hemândem hışma gelüp buyırdı ol kırķ biñ cin çerisin uşaĝı ‘irisin cin serhenglerine ħükm itdi alây bağlayup yigirmi biñ cinniyân şâĝ tarafına ve yigirmi biñ cinni şol tarafına hevâ-yı fenâda maķâm-ı

‘ulāda dem çekişüp uçuşup giderken muşāfu düzedüp her birisi uşāğı
‘irisi” (HK, 67/11b).

2.3.5.2. Savaş aleti ve Eşyaları

Ekvân-ı İfrit ile Melik Ahmer’in savaşında Muhefhef cinninin savaş alanına girmesive gösterdiği kahramanlıklar; kargısının özelliklerini söyleyerek güç gösterisinde bulunması, kargısının nasıl olduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

“Muhefhef cinnî ol mesned-i sünnî ābgün ef’î dillü kargû şebṭalu zehr-
nāk nîzesin eline alup elmās siper çignine şalup meydāna girüp dem
çeküp gögüs gerüp lâf urup kendüyi görüp eyitdi ki.” (H K, 67/11b)

Aşağıda gürz, kalkan, kılıç vb. savaş âletlerine örnek olabilecek nesneler verilmiştir. Buna göre düşman çerisi zenberekli ok kullanmış, demirden gürzler ve kakargılarla cevap verilmiş cenk erleri ise kılıçlarla karşılık vermiştir:

“...düşmen çerisin tūfenge oku zenberege tutdılar cenk itdiler ez-an
cānīb Sām-süvār ol pehlüvān rüzgār kal’a erinūñ cengin ahengin görüp
ğazaba gelüp kākıyıp gîş ü kurbān kaçup ol yidi kerre yüz biñ eri yayān
kılup her taraftan kal’a aya yürüyiş itdiler tāçhāne kâpusından yaña
Sām-süvār dahı kalkan yapınup toküz yüz toxsān tokuz eri tāl demür
gürzini eline alup yā Allah diyüp na’ra urdı dahı kal’a kâpusına bir
gürz urdı ki yidi kât yir şarşılıp zelzeleye vârdı nice kal’a ki burc-ı
esed şarşılıp velveleye geldi ikincide kâpuyı uşatdı üçüncide kâpudan
içerü girüp cenk erin tığıtdı Sāmsüvar içerü giricek Süleymān
pehlüvānları Hindü Sindî dilāverleri Zengistān merdānları Sām
‘akabince kal’a kâpusından içerü yürüyiş itdiler. Allah diyüp ‘avn
kılup baḥr-i muḥîtleyn mevc urup gürleyüp gümleyüp kal’a
kâpusından girüp cenk erine kılıc koyup...” (HK, 67/29a).

Savaşlar, sadece top tüfikle değil; cinlere ait çeşitli husûsî silahlarla da yapılmaktadır. Ateşdânlar, ateşe ait unsurlar büyülu sular, sihir ile rüzgâr çıkarma vb. unsurlar savaşlarda cinler tarafından yoğun olarak kullanılmıştır:

“İstihri cinnî ānı görüp Şahrı cinnîye hüküm itdi on kez yüz biñ bebr
ü payān süvār cin çerisi ile ellerinde âteşdânlar getirüp Raķīm cinnî
leşkeri üzerine irüp sihr ile üzerlerine âteş deryāsın urup şā’ıklar
indürüp nicesin oḍa yakup helāk idüp Raķīm cinni leşkerin Şīb ü
Semendün cinni üzerine bıraktılar Semendün” (H, 67/52a).

Eserde savaş esnasında kullanılan savaş aletlerinden birisi de bozdanlık şişeleridir. Bunları bir çeşit sihirli su olarak kullanıldığı düşünülmektedir:

“Semendün Hezâr Yek Dest görüp haykırup Gilân-ı İklîle hükm itdi on kez yüz biñ gergedan süvâr cinnîler ile Ehremen leşkerine karşı vârup ellerindeki bozdânluk şişeleri Ehremen farkına urup şıyup def‘i sihr ile yiller peyda olup görüldü ve çatıldı ‘âlemi tıtdı şâ‘ikâlar inüp şimşekler şakıyup tolu yirine taşlar yagdı” (H, 67/52a).

Aşağıda Muhefhef cinni ile Kaskas devinin savaş meydanının hangi aletlerle savaştıkları görülmektedir:

“nite Mehefhefe cinnî nîzesin ele alup meydâna ki girdi Kaşkâş-ı ‘ifrîr gürzin kaçâ vü kader gibi kaldırup Mühefhef cinnîye bir gürz urdı eyle ki dem nefesin bağlandı dem çeküp uçmağdan kalup anı görüp Melik Ahmer cânibinden Dîhûc cinnî meydâna girdi tîg-i hindî birle Kaşkâş ehremenî çaldı velî Ehremen kılıc zarbın gürzine aldı Dîhûc anı görüp tekrâr çaldı Ehremene yine radd itmek dileyince muharref koltuğı altından çalup zağm açdı...” (H K, 67/65b).

2.3.5.3. Savaşlara Hazırlık

Samsüvâr’ın ordusunun, Kal‘â-yı Zengibar’ı feth etmek için yaptıkları savaşta, savaş öncesinde büyük bir hazırlık yapılmıştır. Bu hazırlanma tasviri detaylı bir şekilde anlatılmaktadır:

“...Yidi gün temâm yürüdiler sekizinci gün kal‘â-yı Zengibâr göründi becid sürüp giceye karşı kal‘aya yakın yirde kondılar çin-i şeherden sancağ-ı ‘âlem götürüp kal‘aya karşı gıtdiler yitdiler andan yidi yüz biñ dahı kırk biñ er tönanıp at gecmelenüp er cebelenüp hazır u müheyyâ tırdılar ol yañadan kal‘a-yı Zengibârdan Qahrâm-ı Zengî oğlu Kehrâm Şerşür oğlanlarıyla bezm kurup kal‘aya tekye kılup ‘ayş iderken Sām-süvâr çerisinüñ tozın gördiler gözleşdiler yakîn iricek yil toğunup tozu götürüp Sām-süvâr çerisin gördiler nite yüz kırk biñ er yetmiş alây olup yetmiş alây altun başlı sancağ-ı ‘âlem götürölüp cebe vü cevşene ahuya ışığa gün toğunup şu‘lesi elmâs deñizi gibi mevc urup fevc fevc gelür Kehrâm-ı Zengî begler ile cîş-i Sām-süvârı böyle göricek hayrân kıldılar anca kim Sām-süvâr gelüp kal‘aya irdi ât ayağından yirler inledi kal‘anun burcu bārısı gümledi. Andan pehlüvânlar Qahrâm-ı Zengî birle karşı vârup Sām- süvâr ile buluşdılar hâli hikâyet haber virdiler andan iki çeri qarışup üç yüz biñ er olup kondılar. Sām-süvâr içün serâ perdeler kurdılar serir üzerine geçüp Sām-süvâr oturup kal‘aya nazar urdı ki sa‘b kal‘a gördi kara taşdan üç kât bir biri üzere yüksek yapılmış kulesi bulut birle berâber olmuş.” (H K, 67/28b).

Sürhbâd ile Semendû’nun savaşı aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Sürhbâd’ın savaş alanına nasıl geldiği; savaşmak için önce kimin öne çıktığı hangi savaşçının yanında kimin bulunduğu vb. özellikler ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir:

“Hakîm kavlince çün kim iki cânibden Sürhbâd cin ile Semendün hezarîñ dest-i cinnî muķâbil mu‘âriz olup buluşup tırdılar iki

cānibden cin meydānına dīv ü cin ‘afāritden kim gire diyü göz uruşdılar evvel meydāna Semendūn cinnī canibinden Raķīm cinnī on kez yüz biñ neheng süvār cin çerisi ile uşāğı irisi ile top tüfek atup meydāna girdiler Sürhbād cin ānı görüp İstihri cinne emr itdi on kez yüz biñ hūn süvār cinnīler ile zift kaṭrān ṭolu şışeler havāya atup havādan şışe yir yüzüne inüp ṭokınup şikest olup kaṭrān kayır şeklinde muḳaddem meydāna giren Semendūn Hezār Yek Dest serhengi Raķīm cinnī çerisi üzerine bir tūfān-ı ‘azīm kopup zulumāt bağladı ki gözleri bir birin göremez tāḳati yok düşmāna hücum kılup varamaz oldılar ammā ki Raķīm cinnī ol sihr ‘alāmetin görüp Süleymān Nebī dilinden öğrendügi yedi āyet-i Zebūrı okuyup urup sihr zulumātın çerisi üzerinden def idüp sürdi daḥı düşmāna leşkerine hükm idüp top tüfenk urup sürdiler ānı vaḳtde hezimet itdiler.” (H, 67/52a).

İyiler ve kötüler arasında kimin kiminle savaşa tutuştuğu ayrıntılı olarak metinde anlatılmaktadır:

“İstihri cinnī ānı görüp Şahrı cinnīye hükm itdi on kez yüz biñ bebr ü payān süvār cin çerisi ile ellerinde āteşdānlar getürüp Raķīm cinnī leşkeri üzerine irüp sihr ile üzerlerine āteş deryāsın urup şā’ iḳalar indürüp nicesin ōda yaḳup helāk idüp Raķīm cinnī leşkerin Şīb ü Semendūn cinnī üzerine bıraktılar Semendūn ānı görüp biñ bir elin götürüp haykırup Mühelhile hükm itdi on kez yüz biñ şir ü peleng süvār-ı cin çerisi ile ellerinde birer sihr āb ile ṭolu ṭās şuları hevā yüzine per-tāb itdiler” (H, 67/52a).

2.3.5.4. Savaşta Ganimet Taksimi

Kahrām-ı Zengī’den gelen hediyeleri İlyāvü Şāh, Samsüvār’a getirmiş o da savaşta varlık gösteren kahramanları arasında bölüştürmüştür:

“Sām-süvār elin öpüp Zengī dilince du‘ā kılup ‘özü dileyüp getürdügi la’l- i cevāhiri kıymeti taşları ve ‘acāyip cevāhir cinsidür Süleymān için hıfz itdi ve ikinci bahşın serverler üleşdi ġarāyip yimişleri pişkeş çekdi İlyāvü Şāh daḥı ol malı üç bahş itdi şol ki ġarāyip cevāhir cinsidür Süleymān için hıfz itdi ve ikinci bahşın serverlere ulaşırdı ve bir bahşın daḥı Sām-süvāra virdi Sām-süvār daḥı ser-cümlesin beglerine yiglerine in‘ām ve ihsān itdi hıç bir ḥabbesin ḳabūl itmedi.”(HK, 67/23b).

2.3.5.5. Savaşlarda Elçilik

Sürhbād cin ile Semendūn cinnin savaşı sırasında Sesendūs adlı cin iki komutan arasında elçilik yapmıştır. Semendūn cin Sürhbād’a bir manzume göndermiş; onun doğru yola girmesini istemiştir. Sürhbād buna çok sinirlenmiş ve kendinin hışm odundan yaratıldığını böyle birşeyin mümkün olmayacağını söylemiştir. Sürhbād elçi olarak gelen Sesendūs’u öldürmeye niyetlenmiş fakat elçiye zeval olmaz diye Ekvân-

1 İfrit buna engel olmuştur. Bu olay eserde beyitlerle dile getirilmiştir:

Ol Semendün eyle dir ey hoş nihād
Hāzretüñe anla iş it Sürhbād

Yā Süleymān emrine fermān oluñ
Cān elümden kırtarup şādan oluñ

Uyma şeytān sözine etme ‘amel
Yoħsa irer devletüñe çok zalal

Gerçi āteşden yaratdı Hāķ özün
Od gibi bāş kıldurup hoş kendüzüñ

Kendüzüñ yüce görüp urma ki lāf
Bil şuçuñ ki eyleyem cürmüñ mu‘āf

Div-i ekvān diyü Şalşāl añla pes
Gözlerümde olmaya mār u meges

Şaħr-ı cinnī yā Dimir Bād İsteħir
Zerre gelmez gözüme evvel āħir

Luţf ıla göndermişim saña haber
Men Semendün ejdehādan kıl hāzer

Biñ bir elüm kıldırıcak ittifāk
Her birinde götürücek bir yaraķ

Karşu gelmez merriħ añla āhengüme
Cān alıcı olmaz mukābil cengüme

Merkebüm avrendurur kāmçı ıldırım
Heft aķālīm baña yidi kıldırım

Bāş kıķarsam bozıla çerħ-i felek
Ökce şalsam ir ile şevr-i semek

Üzerümden per döger geķse peri
Heybetimden ejdehā döker deri

Nola sen sag fi‘lī Yavuz Sürhbād
Kuvvet içre sendenem ben biñ ziyād

Yā Süleymān emrini tutmak gerek
Yāħud ölüm şerbetin tatmak gerek

Niķe idesin şehr-i Mısrı sen ħarāb
Kırup insānı bulasın feth-i bāb

Cenk-i cinne olmaya insān ħarīm
Ben ħarīm oldum ār u kem sen ħarīm

Yā kefen taķ gerdenüñe kāgel bana
Yāħu vārdum cānuñ almaġa saña

Ol Semendün eyle didi şaħ haber
Hāzretüñe söyledüm üş ser-te ser

Böyle diyüp Sesendüs elçi hemân
Sâkin oldı vir şalâvat bu zemân (H K, 67/48a)

Sürhbâd'ın bu sözlere karşılığı yine bir elçiyle mektup göndererek ve çok sert bir şekilde olmuştur:

“Hakîm kavlince Sürhbâd cinnî ol ‘adusını Sesendüs ağzından Semendün cinnî haberin kim işitdi be-gâyet gâzaba gelüp ağzından söz yirine ödlar saçup Sesendüsü helâk itmege kaçd itdi ammâ elçiye ölüm yokdur diyüp Ekvân-ı dîv men’ itdi andan Sürhbâd cin eyitdi yâ Sesendüs var ol Semendün cinniye eyit ki ben ol Sürhbâdum ki Hâk Te‘âlâ beni hışm odından yaratmışdur niçe biñ Semendün cinnî bigi cinnîleri âteş-i duhânum şeretine yakmışdur” (H K, 67/48a)

2.3.6. Bezm

El-Henc cinni Ve'd Dünyâ'nın fikirlerini değiştirmek için onu yemeğe davet eder. Ziyâfetin mahiyeti neler bulunduğuyula ilgili eserde detaylı bilgi verilmektedir:

“El-Henci cinnî emr itdi sükker-i ni‘metler getürüp ziyâfet idüp ve kendüyle cin serhengleri nazarına altun gümüş mücevherler içinde ‘öd şandal yakup buhûr itdiler dahı tîb-i râyihasından bû alup gıdâyı rûhânî tahşil itdiler. Ba‘de‘t-‘ta‘âm micmerleri ortalarından götürölüp fagfûrî cinnîlerle ve yâkût-ı rummânî kadehlerle sükker şerbetleri gelüp içildi” (HK,67/6b).

2.3.7. Giyim-Kuşam

Hız Süleymân tahtgâhındayken üzerinde giydiği elbiseler şu şekildedir:

“Hakka münâcât eyleyüp dahı nemâzdan niyâzdan fâriğ olup nübüvvet tahtına geçüp oturdı ‘imâme-yi halîl başında cübbe-yi şis egninde nübüvvet hatemi barmâğında Muşâ ‘aşası elinde Hâk Te‘âlâ zikri dilinde” (HK, 67/16b).

Hız. Süleymân'ın giydiği elbiseler metinde hemen hemen aynı şekilde verilmektedir. Buna göre; başına imâme-i halil takmakta, üzerine Şit'ten kalma bir cübbe giymekte, belinde kemer, Mûsâ peygâamberin asası da elindedir. Kendinden önceki peygâamberlerin giydiği ve takındığı kıyafetleri Hız. Süleymân da kullanmaktadır:

“...‘imâme-i halîl başına alup cübbe-i şît egnine şâ olup âdem-i şafî şâcıp beline kemer kılup Mûsâ ‘aşasın eline alup nübüvvet hatemi barmâğında zikr-i süccân dilinde gelüp nübüvvet tahtına çıkup karar itdi” (HK, 67/35a).

Aşağıda yine farklı bir anlatıda Nuh peygamberin cübbesini giyip Hz. Musâ'nın nalınını ayklarına giydiğinden bahsedilmektedir:

“nite Şiṣ ‘abāsın evvel çignine şālup Halīl Peygāmbēr ‘imāmesin başına vurdı ve Ādem-i Şafī saçın biline kemer bağladı ve Nūḥ Nebī cübbesin egnine şāldı ve Mûsâ-ı Kelīm na‘lının ayağına giyüp ‘aşāyı eline aldı” (HK, 67/62a).

2.3.8. Sofra ve Yiyecekler

Kahrâm-ı Zengî'nin, Sâm-süvâr'ın otağına geldiğinde şerefine ziyafet verilmiştir. Sofranın vasfı şu şekilde tasvir edilmektedir:

“Hünsālār daḥı hūn getürdi envā‘ı nefāyis ni‘metler yenildi pīrler ağzından du‘ā kılındı ve çāvuşlar daḥı ki alkış virdiler şāfdan şofra‘i dūrüp götürdiler sükker şerbetlerin getürüp içdiler sözden söz çıkup” (HK, 67/23b).

Süleymân'ın dergâhında bir günde pişen yemekler ve konulan kapların özellikleri aşağıda verilmiştir. Buna göre kiler ve ambarlarda bulunan zahirelerden, Hz Süleymân'ın matbahında pişen yemeklerden ocak taşında bulunan kazanların her birinin on deve alacak büyüklükte olduğundan ve de günde iki öğünde toplam on sığır, yirmi inek, on deve ve yüz koyun etinin piştiğinden bahsedilmektedir.:

“kiler ve anbār ve cemī‘ zahire nev‘iyle şaklamağa hucurāt vardı biñ bir ümmetūñ behāyim ve ḥayvānātuñ ve ḥaşerātuñ zahiresinden ve mürğānuñ ḥubūbātından ve yırtıcı cānavarlaruñ yidüğü bālık etinden gayrı yalnūz biñ bir ümmetūñ içinde ādemī zād üçün hūn-ı Süleymānī kim matbahında bişerdi üç yüz on üç kazkânlar vār ıdı kim ehremenler ānı ocak taşından düzmişler idi ve her bir kazkānuñ içinde on deve şıgardı ve kazkân var idi ki içinde yüz koyun bişerdi süryānī kavlince ‘imrānīler kitābında şöyle gördüm ki her gün Süleymānuñ matbahında ‘arap muzırırī ḥisābınca otuz mud simīd unı ḥarc olırdı ve altmış mūt ḥarcı ondan gayrı ve günde iki nevbet hūnī çıkardı her nevbetde on şıgır ve yigirmi inek ve on deve ve yüz koyun bişerdi şikār etinden ve besleme ḥorusdan gayrı ve on iki biñ zerrīn kemer kol çāşnıgır ve ārdı ve kırk biñ tavile atları vār” (K, 67/70b).

Aşağıda da tatlı ve şerbetlere yönelik bilgi verilmektedir:

“...bir tarafda daḥı aşbāzlar envā‘ dürlü dürlü loḡmalar bişürüp şātarlardı ve ḥelvāyiler daḥı ‘asel-i musaffādan ‘alā dīnī ḥelvā bişürüp şehde şekerler katarlardı ve şerbetçiler fuḡā‘ī bardağın zer-nigār iderlerdi. Sükkeri Mısrī ezüp cüllāba katup şerbet ihzār iderlerdi ol şanem diler ballar güneş ṭal‘at ve mehlīkālār fuḡā‘ī bardağın ağzına

alup ki leb ber leb emerlerdi ‘uṣṣāḳ-ı miskīn qarşusına geçüp hayrân olup ağız açup ƣatresine...”(HK, 67/71a).

2.3.9. Tabâbet

Fîsagûras Hekim’in, Süleymân dergâhında Ferruh Şâh ve Hümâ’nın kâtili olarak yargılanma hâdisesinde kendini savunurken iki kişiyi görmüş ve bu gördüğü kişilerin üç gün içinde öleceklerini belirtmiştir. Dediği kişiler hekimin tam söylediği saatte ölmüştür. Hz. Süleymân bu olayın hakikatının ne olduğunu sormuş; Fîsagûras da ölenlerden birinin içinde bir kurt olduğunu, bu kurtun gut hastalığına sebep olup kişiyi öldürdüğünü söylemiştir. Gut hastalığına mübtelâ olan kişinin de kırk günlük ömrünün olduğunu, kendi ilmiyle o kişinin kaç gün yaşayacağını bilebildiğini söylemiştir:

“Ḥakīmü’z-zamân ol iki kişinüñ ölecegin neden bildüñ cevap virdi ki yâ Süleymân ol ƣahƣahâyla gülenüñ ƣarnın yârup yüregi içinde bir ƣurd vârdur ƣıƣârup getürsünler def i yarıp ƣıƣarıp ḥakīm nazârında ƣodılar Ḥakīm eyitdi yâ nebîyu’llah bu ƣurd her kimüñ ki cisminde zükâmdandur ise kırƣ gûne dek ihtiyârsuz ƣahƣahâyıla ol kişi gülmesin ƣomaz ammâ vârdüğınca â‘ vâzı bu ğut olur ilâñi güldüğinden onı boğılur tasavvur iderler ammâ ehl-i ḥikmet nazar-ı pāk ile kırƣ gûnüñ ƣacı geçmiş ve bâƣı ne ƣalmışdur bilür zîrâ ki bu ƣurd vakti ki yürekde durur kırƣ gün temâm olıncaya dek yüregi delüp içine girer âdemî der ü hâl ölür pes önünden bildüm ki dileğüm miƣdâr günde ölse gerek zîrâ ki İdrisüñ ḥikmeti üzere dilegi olsa gerek...” (HK, 67/22b).

Sâm-süvâr gergedan-serler ile savaşa giderken yolda garip yaratılışlı bir hayvan görmüştür, “bu hayvanın bir hikmeti var mıdır?” diye sorarlar. Dermâyus hekim de bu garip yaratılışlı hayvanın özelliklerini kendi kaynak kitabından araştırıpinsanda şifâ olarak hangi derde iyi geldiğini bulur ve söyler:

“Sâm eyitdi ‘acep bu cānavaruñ insanâ nef’i vār mı ola didi andan Dermâyūs Ḥakīm eyitdi İy pehlüvân-ı cihân Ḥaƣ Sübhâne ve Te‘âlâ cümle eşyâyı kim ḥaƣ idüpdür her birinüñ bir dürlü nef’i vârdur velî ‘ilm ile bilmek gerekdür diyüp ḥavâş-ı ḥayvân kitâbın eline alup ol cānavaruñ şuratın bulup Sâm-süvâra beyân itdi didi kim iy pehlüvân-ı cihân bu canavaruñ insâna nef’i budur kim bir kişi bu cānavaruñ yüregin kebâp ƣılup yise ğâyet ciğerdâr ola şöyle kim ḥayvândan insândan hiç ƣorƣmaya bâƣısın Ḥaƣƣ te‘âlâ bilür diyüp ḥāmüş oldı Sâm-u Süvar ol canavaruñ nef’ in bilüp buyırdı yüregin alup keşdiler giceye qarşu bargâha gelüp yiyüp içüp yatdılar çin-i seher göç ƣılup gitdiler...”(HK, 67/31a).

Öküzlerin yaratılışı ile ilgili anlatılan mitolojik kaynaklı hikâyede öküz ve sığır cinsi hayvanların kimi özelliklerinin, insanlara faydalı olduğunu ve birtakım tedavi

yöntemleri için kullanılabileceği bildirilmektedir. Deniz sığırının etinin dimağa faydası vardır ve metinde de geçtiği şekliyle denizin dibinde biten anber otu ile deniz sığırının, şifâ olarak aynı özellikler gösterdiği bildirilmektedir:

“...deñiz şıgırı deñizden çıkar egin bir ve deñize girür nite ki ‘anber gibi қоһар зiрā ki aşl-ı ‘anber deñiz dibinde biter bir otdur velākin deniz şıgırının dōşi ‘anber fā’idesin ider dimağa ve havāsa ve қalbe kuvvet virür ve dağı rivāyet-i şahih budur ki ‘anber bir otdur deñiz dibinde biter Hüt-ı ‘Anberān yir dağı teze ki ‘anber-i hām olur ve ol bālik sınıfından ğayrı bālik sınıfı yimez” (HK, 67/60a).

Sivrisinekleri evden kovmak için camız etinin buharının faydalı olacağı belirtilmektedir. Buna göre bir evde camız eti haşlansa, o etten hâsıl olan buhar ile evde sivrisineklerin kalmayacağı; yine de olur ise yalnızca bit olacağını, camızın yağını tuz ile karıştırıp koyulduğunda ise bu tür zararlıların da yaşayamayacağı belirtilmiştir:

“dağı cāmusiñ hāşiyeti budur ki etin buhur itseler ol evde sivrisinek kalmaz olur ise bit ola iç yağın yalama tuz ile qarışdurup uyuza barsaçığıda durutsalar hoş ola ve dağı kāvmiş ki şu şıgırdur bir ‘aceb cānavardur ki ğūṭa yir ya‘ni ki kendüzinden gevşer kimse bilmez ki o zaḫirenüñ”(H, 67/61a).

Aşağıda, sığır cinsinin birçok faydalı özellikleri sayılmaya devam edilmektedir:

“...dağı yā nebīyu’llah berri bakarda hāşşa çokdur nite şöyle ki eger boynuzın dōkseler rıb‘i istiması dutan kişiye ta‘ām ile yidürseler güye eger içse kuvveti cimā‘ı ziyāde ola eger odın kendüne şu ıla qarışdırup be vāsiretilā itseler zāyil ola qaraca şıgır ödin göze çekse nürin ziyāde ide bir desti için şıgır yağıyla yağla boğāzına dek bir yire göme kucamı‘ bize aña uşa şıgır zekerin kurıdup dökse nīm bir şit yumurda üzerine saçup yise meni ziyade ide şıgır etiyle zernihi eve buhur itseler sayir hevām tağıla kılmı yandurup dökse içse diş agrısın def ide...” (H, 67/62b).

Cezîre-i Haylden atları getirmek için Lokman Hekim’in tavsiyesi ile bir karışım hazırlanmış ve isyan çıkaran atların burnuna sürmek suretiyle bayılmalarını sağlamışlardır. Aşağıda bayılan atları tekrar ayıltmak için sirke ile yapılan bir karışım verilmiştir:

“...ile ol yatan atlar üzerine vardılar ācı badem yağın şarıp sirke ile qarışdurup burunlarına tamzurdılar. Tā ki atlarıñ her birisinüñ uşāğı vü irisiniñ hiss-i idrākleri başlarına gelüp gözlerin açup esneşdiler ve çevre yānlarında ādem görüp belikleşüp yirlü yirinden тұrup

kişneşdiler...” (H, 67/72b).

2.3.10. Yazı ve Mektup ile İlgili Hususlar

Süleymân'ın komutanlarından Sâm'ın dostu Birehmen Şâh'ın, Zengistânilerden şikâyetini duyunca Kahrâm-ı Zengî'ye bir mektup yazmış, mektubuZemzeme-i Ayyâr eliyle Zengistân'a göndermiştir. Gönderdiği nâmenin detayları aşağıda verilmektedir:

“âm-ı Süleymân İlyāvü Şâh ağzından bir nâme yâzup mühürleyüp Zemzeme-i ‘Ayyâr eline virüp dağı Zengistân meliki Kahrâm-ı Zengî'ye gönderdi ‘alâ rağumı rûzgâr Zemzeme-i ‘Ayyâr Kahrâm-ı Zengî'ye gelüp nâme-i Sâmı şûnup Zengî dağı vezir-i a‘zam eline virüp nâmeyi okudılar yazılmış ki nâme benden ki bende-i yezdân halîfe-yi zamân ‘amû-yı Süleymân İlyāvü Şâhem Allahuñ ‘inâyeti Süleymân'un mu‘cizâtı Sâm- süvârûñ kuvveti Benî İsrâ'ilüñ on iki sebtinüñ cem‘iyyeti pehlûvanlaruñ şecâ‘at-i zemânenüñ muktezâ-yı irâdeti birle Diyâr-ı Hôrâsânı ve mülk-i Kîş-i Bahreyni ve Hindüstânı ve Sindüstânı gelüp feth itdük şimdiki hâlde saña nâme gönderdük budur ki gelüp bize tâbi‘ olup emr-i Süleymânî'ye fermân olup Dâvûd Peygâamber şerî‘atına girüp müslümân olasın”(HK, 67/23a).

Zengül, Sâm-süvâr ve askerlerini şehrinde misasfir olarak gezdirir gerekli izzet ve ikramdan kaçmaz. Sâm'ı şehir kapısına götürdüğündekapının üzerinde bir kaç satır yazı görülmektedir. Gazanfer-i Medeni ile Caliyus Hekim kapıdaki yazıyı bir kağıda geçirip Sâm-süvâr'a okurlar. Yazıda Mantuş-ı Zengi isimli bir pâdişâhın dünyanın geçiciliği ve kendi hükümdarlığının bir gün ecelinin gelmesiyle son bulduğundan nazmen bahsedilmektedir:

“Böyle yazmış anda târihi yazan
Bilmek isterseñ bu şehri kim duran

Bilesin ki devr-i merrih içre bes
Zengî Menüş idi sultân hem-nefes

Hükm iderdi bu diyâra ser-te-ser
Hükmine maḥkûm olupdı baḥr u ber

Bu şehir ki görünür şimdi ḥarâb
Ol melik yapmışdı aña kâm-yâb

Devletiyle bunda sürdi ol ‘ömr
Çaldırurdu çeng ile deff ü demur

Niçe yıllar ‘ayş iderken bunda ûşâh
Dilegince devr iderdi mihr ü mâh

‘Âkıbet irdi aña nâgâh ecel
‘Ömrinüñ bünyâdına virdi ḥalel

El emānet ğarre olma‘ āleme
‘Ömr ü bâķī kıala şanma ādeme

Böyle yazmış târîķi anda hemān
Vir şalavat Muşţafāya sen iy cān”(H K, 67/27b).

Sām-süvar bir muhite varır o yerde taştan düzülmüş bir fil görürler, filin üzerinde bir kitābe yazılıdır. Cāliyus hekim belirir ve yazının üstündeki metni okumaya başlar. Metinde geçmiş zamanın yaşayışından ve yapılan savaşlardan bahsedilmektedir:

“Cāliyūs-ı Hākīm okıyup didi kim yā pehlüvān-ı cihan bu kālîbi düzen bu ĥaţţı yazan dimiş kim iy cihān serāyin seyr kılan şehriyār bu ĥaţţı görüp bilesin kim ben daķı zemānumda ki mu‘teber server idüm erlik içre key cihāngîr eridüm āduma Efrāk-ı Zengî dirlerdi iy niceler ni‘metim yirler idi iş bu resme dört yüz toķsān yıl ‘ömr sürdüm bunca yıl ‘ömr içinde her kınkı diyāra ceyş ile vārdum ise kimse baķa karşı tırmadı farkuma erlik gürzin urmadı āķir ‘ömr-i aķirinde bu sonuñ öte cānibinden bir düşmen diyārıma geldi. Zengistān ilen urdı delīm dilāver kırdı gāfil bulundum düşmen gidicek ben daķı ğayret itdüm çerimi dirüp düşmen ardınca gitdüm andan bu kālîb kıaddüme göre düzdürdüm benden nişān olsun diyü şuyuñ öte yakāsında daķı ol düşmen şeklinde bir nişān kıldum tā kim görenler beni ve cenk kıldıķum düşmeni bu nişānlardan bileler.” (H K, 67/32a)

2.3.11. Sihir, Efsun, Tılsım

Melik Ahmer, El-Henci cinninin yanında Batlamyûs ve Yemlûn hakimi göklerde birlikte uçarlarken görür. İnsanların böyle cin gibi uçup gideceklerini tahmin etmediğinden bunların şeytân-ı lâin olduğunu anlar ve Zebur ve Tevrattan yedişer ayet okuyup Hz. Süleymāndan öğrendiği şekilde üzerlerine üflediğinde Şeytan ile Hannas kaybolup gider:

“bunda kalacak değül ve bir daķı insān dem çeküp cin gibi gök yüzinde uçacak değül vār ise bu Şeytān-ı Lā‘indür diyüp Hāzret-i Süleymāndan ‘aleyhi’s-selām ta‘lîm olduķı yidi āyet-i Tevratı ve yidi āyet-i Zeburı okuyup Allaha tekbîr evvel Ādem aķir Muhammed şalavātu’llāhi aleyhim ecma‘in gelmiş gelecek mürsel peyğāMBERLER ervāhına şalavāt virüp ol re‘îs-i vesvās ve racîm- i Hānnās üzerlerine okıyup üfürdi berekāt-ı Zebûr ayeti ve Tevrāt yetmiş yıllık yolu kıa‘rî zemîne kıahr olup Şeytān-ı Lā‘inle Hānnās-ı bî-dîn gitdiler” (HK,67/9b).

Lokman Hekim, Şehzāde Ferrûh’un öldürülmesi olayında mâsum olduğunu ispatlamak için iki tane âşığı yanına getirmelerini ister. Onlara kırkar miskal zehir yedirip yılan ve akrebe sokturarak büyü yaptırır. Büyünün onlara tesir edip etmeyeceğini anlamak için iki âşığı bir odaya koyarlar ve onların başbaşa kalıp zina

etmelerini sağlarlar. İki âşık birbiriyle zinâ edince de büyü etkisini gösterir ve kanlarına zehir karışarak ikisini de öldürür:

“Hakīm eyitdi size ki zehr-i kâtil yidürdüm ve i’lana ‘akrebe şokdurdum eger kim bu ma’sûkalarınızla murād yatmagısa öpüp kavucuñ ammā ki zināya rızā virmezem eger ki zina kılasız zehr size zafer bulup te’sîr idüp helāk ider anlar dağı zina kılmamağı himmet itdiler andan hakīm anları halvet koyup kendü halvete girdi Sührāb Şāh ile ve Uğrizzet ile oturdı bunlara nazar itdi illā ki ‘âşıklar ma’sûkların ki yānında buldı def’i ‘üryān olup her biri koynına girdi ma’sûka dağı ‘âşkın yānında gördi mā-ḥaşıl-ı kelām kışşayı dırāz kılmayalum ‘âşık ki ma’sûk halvet bula ve kırt ki kızuya fırsat bula hiç şabr mümkün olmaz lā-cerem anda şabr itmek ḥayal- i muḥāldür.” (HK, 67/13a).

Lokman Hekim cinlere birşey yaptıracığı zaman daire çizip cinleri büyülemekte ve sonra ne isterse onu yaptırmaktadır. Âşıkların sevgililerini getirtmek için de yere bir daire çizmiş ve cinlere iki âşığı da getirmelerini emretmiştir. Bu isteklerini büyüünün tesiriyle yapar:“...hakīm dağı dā’ire çizüp teşhîr-i cin kılup emr itdi kâfir ḥammām cinüñ ‘avratıyla tersā-yı tacir kızını örtüsü döşegi ile cinniler götürüp getürdiler” (HK, 67/13a).

Lokman Hekim ve Fîsagûras Hekim simyâ ve cifr ilimleriyle meşguldürler. İhtiyaçları olduğunda simyâ ilmine başvurmışlardır. Daire çizmek de bu noktada cinlere istediklerini yaptırmak için kullandıkları bir yöntemdir. Cinlere birşey yaptıracakları zaman daire çizip cinleri ortasında tutsak etmekte daha sonra da bu cinlere istediklerini yaptırmaktadırlar:

“Feysāgûris Hakīm dağı dā’ire çizüp da’vet-i cin kılup ‘ilm-i simyâ kuvvetiyle ānı gördüm ki Sührāb Şāhuñ ḥammām yolında gördüğüm kızını örtüsü ve döşegiyle ve nuql ve şekkeriyle ve başı ucında yānan altūn şam’dān ve ayāğı ucında yanān gümüş şam’dān birle götürüp nazaruma getürdiler” (HK, 67/14b).

Fîsagûras Hekim mâsum olduğunu kanıtlamak için bir ölüyü konuşturmuş ölünün içine ilm-i simyâ ve büyü kuvvetiyle bir cin sokmuş sonra da ona çeşitli sorular sormuştur. Ölü de tıpkı bir önceki olayda olduğu gibi konuşmuş ve yerinin iyi olduğunu dünyaya tekrar gelmek istemediğini belirtmiştir:

“Süleymān gāzaba gelüp kaçıldı hakīm eyitdi şāha kākımağıl peygāmbersin saña gāzāb yaraşmaz benüm ḥaşımlarımı baña kōş bir tāze maḳbere üzerine varālum görelüm ki sözümde şādıkmıyam ve yāḥud kâzıbmıyam diyüp bir tāze maḳbere üzerine varup ‘ilm-i simyâ

kuvvetiyle bir cinne hüküm idüp ol meyyitüñ içine girüp kaldurıp ağzından haber virdi hakîm şordu ki ne vaktiden berü öldüñ cevâb virdi ki dört yıldur andan hakîm didi ki diler misin ki seni Hâk Te‘âlâdan dileyün ‘ömr vire ve yâhud yirüñe hoşnûdmısın cevâb virdi ki yirüme hoşnûdam du‘â kıl ki yine Hâkka ulaşam diyüp cinnî meyyit cesedi içinden haber virdi hakîm du‘â kılur gibi eyitti cini meyyit içinden çıkıdı meyyit kabre düşdi qabrini müteḥakkim idüp hakîmlere gitdiler gelüp bu olan qazayâyı Süleymâna naql itdiler” (HK, 67/15a).

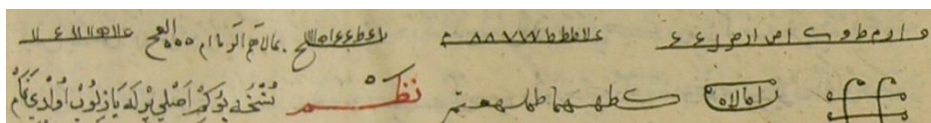
Hız Süleymânda yeri geldikçe sihir ve tılsıma başvurmıştır. Fîsagûras Hekimi konuşturmak için Fîsagûras’ın azasındaki cin ve melekleri dergâhına çağırır bunu teshîr-i cin kuvvetiyle Allah’ın isimlerini söyleyerek yapmaktadır:

“...nübüvvet ḥateminüñ üzerinde yed-i kudretiyle meşṭur olan esmau’llâhıñ teshîr-i ins ismini okıyup insân üzerine müvekkel olan meleki da‘vet itdi. İzn-i Yezdânî hükmi-i süccânî mu‘ciz-i Süleymânî birle müvekkel insân Şerâṭâyil Melek ḥâzır olup gelüp Süleymâna selâm virüp göründi ne buyursın yâ nebîyu’llah diyüp emre muṭî‘ olup ṭurdı...” (HK, 67/17b)

Hız. Süleymân, Kibriyâyil meleğe elindeki tılsımın ne olduğunu sorar o da tüm hayvanlara onunla hükmederim bu tılsımla tüm canlılar bana hizmet eder vb. açıklamalarda bulunur. Elindeki tılsımdan bahsederken tılsımı, insan suyun içine koyup içse tüm hastalıklardan şifâ bulacağını belirtmektedir. Tılsımın orjinal hali de metinde verilmektedir:

“Ḥakîm qavlince Kibriyâyil melek-i müvekkel baqara böyle diyüp baqar cinsinüñ sebep-i ḥılqatin beyân idicek yine Süleymân ‘aleyhi’s-selâm su’âl itdi ki bu elüñde münakkaş olan levḥüñ ḥâşşası nedir cevâb virdi ki yâ nebîyu’llah bu levḥüñ içindeki yed-i ḳudret ile meşṭur olan tılsımâtüñ ḥevâşı berekâtiyle cemî‘ baqar cinsine hüküm iderem ve benüm taht-ı yedümde niçe yüz biñ tekvin vardır ki emrüme çâkerlerdür bu ed‘iyye berekâtında ve her kim bu tılsımâtı qamer şevr burcında iken yazup kendü ile götürse sebâ‘dan zarar gelmeye eger ki Behâyim ḥastalansa misk ü za‘ferânla yaşıl çanağa yazup şuyın içürelere şifâ bula bi-iznillah-ı te‘âla diyüp haber viricek Süleymân-ı Âşaf bin Berḥiyâyâ ‘aleyhime’s-selâm ol tılsımuñ şeklini ed‘iyâ nüshânesine naqş itdi müslümânlara fâ‘ide içün hâze du‘â’ı inest” (HK, 67/60b)

Tılsım aşağıdaki gibidir:

67/60b).

Savaşların çoğu da sihirle yapılmaktadır. Özellikle eserde insan dışı varlıklar birbirleriyle savaşa tutuştukları zaman kimisi ateşin gücü ile kimisi de su ve kum ile sihir özelliklerini kullanarak savaş yapmışlardır: aşağıda Dekkan cinnin girdiği savaş da bu şekildedir:

“Dekḳāk cinnūñ on kez yüz biñ ateş yağıduran cinnīlerūñ üzerine
tūfānlar ḳoparup ḳar tolu yağmur yağıdurup ateş yağıdurmaḳ sihrini
anlarūñ sihri ibtāl itdiler söyindürdiler.” (H K, 68/19a).

2.3.12. Telakki ve İnanışlar

Zengilerin atası, kavminin Sām-süvâr’ın pehlivanlarına mûti olmaları gerektiğini fakat önce birkaç oyun oyun oynayarak yiğitliklerinin göstermeleri gerektiğinin eğer böyle yapmazlar ise ucuz alınmış kumaşa döneceklerini bildirmektedir. Çünkü gerçek “er” meydana belli olur anlayışı hâkimdir:

“İy oğlanlarum olmasun kim katılaşıp serkeşlik kılasız bu pehlivān-ı
cihāna mūṭī^c oluñ ve ger bî-bāşdan çıkarsız ve bir daḳı bu pehlivāna
erlik oyunundan bir ḳaç oyun göstermeyince mūṭī^c olmak ve ger ne
ḳıymetūñüz olmāz ucuz alınmış ḳumaşa dönersiz” (HK, 67/26b).

Atlara dağ vurmanın iyi geleceği inancının tarihiyle ilgili bilgiler şu şekildedir:

“olmasına fikr-i aḳlī tār u mār olduḡı cihetden emr itdi ki bu atları
cemī^c yānına dönderdiler ve ḥükm ḳıldı aygırların ineditler ve
yundlarına ve cemī^c ine daḡ urdılar daḡ urmaḳ ve āt eyinemek ol
zemāndan ḳaldı”(HK, 67/82a).

2.3.13. Âdet ve Gelenekler

Bireylerin temel gereksinimleriyle birlikte, sosyal yaşamın sürekliliğini de sağlayan ve sosyal miras ve gelenekler sistemi olarak kültür, Edward Sapir’in tanımıyla, varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddî ve manevî öğelerin birliğidir (Güvenç, 1974: 101). Tylor’un tanımına göre ise kültür, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkların bir bütünüdür (Taylor, 1871: I, 1, Güvenç, 1974: 102).

Özellikleri bakımından, içgüdüsel ve kalıtsal olmayan, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklar olan kültür (Güvenç, 1974); öğrenilir,

tarihidir, sürekli, toplumsaldır, ihtiyaçları karşılayıcı, doyum sağlayıcıdır, bütünleştiricidir ve değişir. Bu özellikleri bakımından kültürün çok yönlü yapısı tarih boyunca çeşitli edebi eserlerde farklı alanlarda kendine yer bulmasına yol açmıştır. Kültürün ya da diğer bir ifadeyle tarih sahnesinden silinmiş devamlılığı olmayan birçok toplumun sahip olduğu yaşama biçimlerinin, kültürel değerlerinin o dönemde yaşamış tarihçiler, edebiyatçılar veya meraklılarınca yazılan eserlerde yer aldığı bilinmektedir. Bu yer alma biçimi bugün kültürün gelecek kuşaklara bir “insanlık mirası” olarak aktarılması fikrinden uzak, çoğu farkında olmaksızın gerçekleşmiştir. Ancak bu farkında olmama durumu bile, eserin bize ışık tuttuğu dönemin, sosyo-kültürel hayatı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Diğer taraftan insanlık sahip olduğu somut kültürel mirası korumadaki bilinçlilik düzeyine ulaşmışken, bu refleksi somut olmayan kültürel mirasın aktarılması konusunda göstermemektedir. Oysa Tahir Alangu’nun Türkiye Folkloru El kitabında dile getirdiği gibi; çöküp dağılan her köylü evi, ölen her çalışma düzeni, unutilan her türkü, önlenemez ve ihya edilemez ölçüde halk hayatından bir parçayı ortadan silip yok etmektedir (Alangu, 1983: 82).

Geleneksel açıdan incelendiğinde kültür, bir toplumda kimi zaman örf ve adet, kimi zaman sanatsal ya da estetik bir bakış açısında karşımıza çıkabilir. Bu kültür tipi daha çok kolektif yani daha çok kişi tarafından benimsenir. Bu bağlamda geçmişten günümüze aktarılabilen bütün somut ve somut olmayan değerler, kolektif kültürün birer ögesidir ve miras özelliği taşımaktadır (Diker, 2016: 367). Kültürel miras kavramının “somut” olandan “somut olmayana” doğru geçirdiği evreler önemlidir. Yakın zamana kadar kültür turizmini tetikleyen unsurlar düşünüldüğünde ilk olarak mimari, doğa güzellikleri ya da doğa olayları gibi gözle görülebilen elle dokunulabilen somut nesneler akla gelmiştir (Özünel, 2011: 257). Somut ve somut olmayan kültürel miras arasındaki bu eşitsiz yaklaşım Sercan Gülçayır’ın Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Bakış adlı makalesinde dile getirdiği gibi, somut ve somut olmayan kültürel miras arasındaki hiyerarşik konumlanmanın bir neticesidir (Gülçayır, 2011: 6). Somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda “ulaşımda at mı kullanılıyor elbette nalbantlar birer birer kaybolacak”, “masal dinleyen mi var elbette masal anlatıcısı kalmayacak ”biçiminde işleyen mantığın bu “doğal bir süreç” vurgusu, aynı “rahatlığı” aynı “ataların” ürettiği somut varlıklar için göstermemektedir. Efes Antik Kenti, Sümela Manastırı, Topkapı Sarayı için “artık kullanılmıyorlar nasılsa, yerlerine modern mimari tekniklerle başka

binalar yapalım” seslerinin yükselmesi bir yana bu yapıları titizlikle korumanın üzerine kafa yorulur (Gürçayır, 2011: 6-7).

Konumuza geri dönecek olursak edebi eserlerde karşımıza çıkan halk kültürü unsurları da somut olmayan kültürel mirasın bir parçasıdır ve gelecek kuşaklara aktarmak için, tespit edilmesi, değerlendirilmesi, literatüre kazandırılması, son noktada Metin Ekici’nin, halk bilim araştırmalarında üçüncü boyut olarak dile getirdiği, “temsil ve sunum”unun imkânlar dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aynadaki hayal, kendisine akseden eşyaya benzer. Edebiyat, bu manada kültürün aynadaki aksine benzetilebilir. Bu demektir ki, kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür (Kaplan, 2012: 11). Bu açıdan bakıldığında Süleyman-nâme’de sözlü kültüre ait özelliklerin hacimli bir şekilde yazıya geçirildiği bir eser olması bakımından incelenmesi son derece önem arz etmektedir. Aşağıda Adet ve gelenek olarak düğün nişan ölüm gibi konularda eserde geçen unsurlar ele alınmıştır:

2.3.14. Dini Vecibe ve Adetler

Ve’d Dünyanın hocasının El Henc cinninin askerleri tarafından öldürülmesi üzerine dini adetlere göre ölüyü yıkayıp kefenlemişler ve üstünü toprakla örtmüşlerdir. Ölü yıkama ve toprağa gömme adetleri günümüzdekiyle hemen hemen aynı özellikler göstermektedir. Matem tutma geleneğini de vardır:

“Ve’d-dünyâ dahı hocasını kullar depeledüğine te’essüf idüp cismini pāk şuyla yuyıp kefen şarub ‘âdet-i kadīm üzere kara yirüñ karnunı yârup sinlegim düzetdiler. Andan peygâmbere şerî‘ atınca Ve’d-dünyânın hocasını kefenleyüp hâk içinde defn itdiler ve mâtem tutdılar...” (HK, 67/5a).

Şehzâde Ferrûh’un katledilmesi olayında Hz. Süleymân Lokman Hekimi divanında yargılamıştır. Lokman Hekimin haksız çıkması durumunda ya Kısâs yapılması gerektiğini ya da kan parasını ödemesi gerektiğini söylemiştir. Kısâs ve kan parası âdeti toplumumuzda da uzun süre devam etmiş âdetlerdendir:

“Loqmân Hākīm hâzır kılup eyitdi ki yâ hākīm ez-zemân sözüñ şādık olmâdı hıkmete muṭabıķ gelmedi şehzâdeye kırķ dirhem zehr yidürdüñ ve ilâna ‘akrebe şokdurdun nesne olmaz diyü da‘vi kılduñ şimdiki hâlde şehzâde Sām eşerinden vefât itdi. Mūsâ peygâmbere

şerî'atınca ve Tevrât hükmince Allah buyruğınca ve atam Dāvūd şerî'atınca kanlusın hüküm idüp şehzâdenün anası Uğrizzet eline virürem yâ budur ki saña kısaş iderler yâ budur ki bunların ile kân bahâsın virüp rızâlaş veya hoş şerî'atdan taşra iş itmek yâ hâkîm ez-zemân elümden gelmez..." (HK, 67/11b).

Birinci kat gökte bulunan Selâmâyîl adlı melek Allah'a gece gündüz tesbih etmekle görevli bir melektir(bk. melekler bahsi). Melek Allah'ı tesbihinde hataya düştüğünden ceza olarak Allah (cc) onu yeryüzüne indirmiştir. Yeryüzünde de 700 yıl kadar ibâdetine devam etmiştir. Allah'ın tesbih edilmesi, virdler şeklinde belli isimlerinin tekrar edilmesi halen uygulanmakta olan bir gelenektir:

"...feriştelerünün halîfelerinden bir melek-i muḳarreb ki Hâḳ Te'âlâ hâzretinde taḳarrüb bulmışken ittifâḳ bir gün tesbîhin yañılup ḥaṭâ ider Hâḳ Te'âlâ celle'alâ melekût içinden sürüp birinci kât göğden yir yüzüne iner ki ṭurduğu meskenün göğdeki mukâbelesi râst yir yüzündeki cezîre-i ḥayl berâber olmâğın gelüp ol cezîreye düşdi ve dört kanadı iki ayağı şikest olup niçe biñ yıllar ol cezîrede yatdı ammâ ki ḥâlîḳuñ tesbîhin gice gündüz dilinden gidermeyüp bir dem âram itmeyüp Hâḳ te'âladan günâhın dileyüp niyâz iderdi ve bu melegün adı ki Selâmâyildi..." (HK, 67/39b)."

Sührâp Şâh'a kızının ölüm haberini bir güvercin getirmektedir. Buna göre Sührâp şâha gelen güvercinin ayağında siyah bir mektup vardır. Kara haberin kara bir nâmeyle gelmesi eski bir âdet olarak değerlendirilebilir:

"virdi eyitdi ki yâ Şâh-ı cihân bu nâmeyi gügercin getürdi ayağından alup nazaruña getürdüñ ammâ ki ḥayr ḥabere beñzemez diyüp nâmeyi eline virince Sührâb Şâh siyâh nâmeyi görüp mührin götürüp okudı âh idüp tâcın yire urdı"(HK, 67/12a).

Eserde, düğün ve kız isteme geleneği ile ilgili bilgilere de rastlamak mümkündür. FerrûhŞâhın öldürülmesi olayında iki âşık diriltildikten sonra Hümâyı Ferrûh'a istemişler babası verince de üç gün üç gece düğün yapmışlardır:

"Süleymân turdı Süleymân Ḥazreti Allahuñ emri birle Sührâb şâh kızı Hümâyı Efrâsiyâb ḳarındası oğlu şehzâde'i Ferruḥa istiyordu. Sührâb Şâh daḥı ayâğ üzere ṭurup du'â ḳılup eyitdi ki yâ nebîyu'llah Allahuñ emrine rızâ virdüm her ne ise yirine getürüñiz didi andan ol arada Dāvūd Peyğâmbir şerî'atınca Süleymân nikâh idüp üç gün üç gice düğün olup Hümâyı şehzâdeye virdiler..." (H K, 67/12b)

El öpme, hal-hatır sorma gelenekleri kanaatimizce yazarın yaşadığı döneme ait unsurlardır. Eserde, İlyavü ŞâhSâm-süvâr'ın elini öpüp onun hatırını sormaktadır:

“Birehmen Şāh ‘izzet kılup karşı vârdı Qahrām-ı Zengî birle buluşup görüşüp hāl hâtır soruşup alup Sām-süvâr dîvânına getürdi. İlyāvü Şāh taht u pâyinde baş koyup andan Sām-süvâr elin öpüp Zengî dilince du‘ā kılup ‘özü dileyüp getürdüğü la‘l-i cevāhiri kıymeti taşları ve ‘acâyip cevāhir cinsidür Süleymân için hıfz itdi” (HK, 67/23b).

Zemzeme-i Ayyār ve yanındaki çerilerin Zengibar kalasına gitme hâdisesinde, mağarada yaşayan garip yaratılışlı kavim bunları yemeğe davet etmiştir. Fakat Zemzeme ve yanındaki askerler ne olduklarını neye inandıklarını bilmedikleri kavmin önce inancını sormuş islam olmadığını görünce de yemeğe el uzatmamışlardır:

“Zemzeme-i ‘Ayyār eyitdi iy serverler bu kavmün ‘âdeti şöyledür kim bir nesne’i bilmeyince yimezler ve bir dağı bir kişi ne dine tapduğun bilmeyince anuñla bir çanaga kol sunmazlar Zemzeme-i ‘Ayyār şöyle diyicek zengîler eyitdi bu et fil etidur ve hem bizler dağı atâmuza ve anamuza taparuz didiler” (HK,67/26a).

Yine aynı olayda sundukları yemeğin fil etinden yapılmış olduğunu duyduklarında da Fil eti murdardır diye yemeğe el sunmamışlardır:

“...yine Zemzeme-i ‘Ayyār eyitdi iy Zengîler fil eti murdârdur yinmez ve hem ata ana kimdür kim anlara taparsuz bizleri yaradan Allah bir bilün Dāvūd Peygāmberi hâk resül bilün yoksa sizlerle kol sunarlar...” (HK,67/26a).

Eskiden sıklıkla kullanılan avcı kuşlarla kuş yakalama adeti eserde de karşılaşılmaktadır. Sām-süvâr gezinirken bir acâyip kuş görüyor kuşu yakalamak için peşine kendi kuşlarını atıp kuşu avcı kuşlara yakalatma hadisesi şu şekildedir:“...Giderken bir kuş ötüp bir ağaçdan uçdı mîr ü şikârlar görüp ol kuşuñ ardınca kuşlar atdılar dutup Sām-süvâra getürdiler...”(HK, 67/ 64).

Eşraftan saygıdeğer birinin yanına çıkılacağı zaman ellerini başlarının üzerine koyup karşısındaki hürmet gösterme reveransı yapma âdeti eserde de vardır:

“Semendün dağı biñ bir ellerin kazâ vü kader gibi kaldurup baş üzerine koyup ‘ale’r-re‘ s-i ve’l-‘ ayn Yā Süleymân-ı zemân diyüp icâzet alup taşra çıkup cin serhenglerin kâtına cem‘ itdi.” (HK, 67/47a).

2.3.15. Aşk ve Aşkla ilgili unsurlar

Eserde aşk unsurunun hâkim olduğu olaylar sınırlı denilecek kadar az anlatılmıştır. Buna örnek bağlamında en ilginç ve göze çarpan hikâye olarak Ferrûh'u amcası Efrasyap annesi Uğrizzetle birlikte Şam şehrine Sührap şâhın yanına elçi olarak göndermesi olayı verilebilir. Şam şehrinde Sührap şâh'ın kızı Hümâ hamama giderken rüzgâr yüzünden örtüsünü çekip almış Ferrûh da bunu görüp kıza âşık olmuştur. Aşağıda bu hikâye anlatılmaktadır:

“iki yıl mîkdârı vār ki Efrāsiyāb Şāh karındaşı oğlu bu ölen Şehzādeyi atāsı Uğrizzetle baña elçülige göndermiş gelüp Şām şehrinde kızum hamāma giderken yüzinden yıl niķābın serpüp cemālin müşāhede kılup ‘āşık olmuş eyle kim yüzün gördüğü hinde ‘aklı zāyil olup düşmiş ħalāyık üstine uşmış ‘ākıbet atāsı Ugrizzet gelüp zor ile qaldurdup alup gitmiş” (HK, 67/10a).

2.3.16. Atasözleri Deyim Vecize ve Özlü Sözler

Metinde atasözü ve deyimlere de birçok yerde başvurulmuştur. Aşağıya, metinde geçen atasözü ve deyimlerden bir kısmı örnek olarak alınmıştır:

“sa‘îd ol kimsedür ki āħaruñ va‘zına kulaķ tuta” (HK, 67/16).

“qalbūñ devāsı qazāya rāzı olmaķdur”(HK, 67/16).

“bedr-i helāk ve gāh hilāl-i bedr āli bedr kılup çerĥ-i çarımdan a‘zama şeref virür kim cihān baĥnıñ güli ħārsuz vuslat-ı dilber ħasret-i zāzsuz genc-i kıymeti renc-i mārsuz olmaz” (HK, 67/18).

“her düĥünñ bir mātemi olduĥı gibi her gicenñ daĥı ‘aķabince bir günü vārdur” (HK, 67/18).

Caliyus hekimin heykelin sinesinde yazdığı metinde dünyanın geçici olduğuna ve insanın dünyaya fazla bağlanmaması gerektiğine dair özlü sözler var:

‘Āķil iseñ dut naşīhatnām-dār
Kim cihān qalmaz kişie pāy-dār

Ĥüb idi dirlik eger olmasa mevt
Furşatı maĥbūb idi olmasa fevt

Bu cihāndur qaşr-ı ‘āli kāt-ı berk
Lî-kin āh kim içi tolu derd ü merk

Ger nażar kılsañ bu ħāki misk-i renk
Toptoludur cümlesi tabut u tenk

Her ademe bařsañ ne kim eczāyı ħāk
Cümle ħāk-i ādemīdür zāt-i pāk

Serv-i add ħākinde biter ney ü şeker
Çeşm-i řehlā ħākidür ner-kes başar

Bir nigāruñ zülfidür berk ü semen
Gül-i zāruñ ħākī durur nesteren

Bir řehīdūñ ānıdur kim ergāvān
Bitdi yirden gösterüp ħūn-ı revān

Gel ademe başsa zemīn řāř üstine
Kim yatur bir řāř biñ bāř üstine

Her varadur çihre-i řehzādelere
Her ademe ħāk-i türāb āzādelere

Mihr-i ‘ālem degmez iy şeh ahrına
şekker-i andı cihānda zehrine

Andan özge olmaya derd ü elem
Kim vucūduñ olıřar āħir ‘adem

Çün cihāndur ‘ālemī dār-ı fenā
Uçdan uca içi pür derd ü ‘anā

‘Āķılseñ bu cihānı eyle terk
Ĥizmet-i ħāa bilü key baqla berk

Böyle diyüp tārīĥ içre ol emīr
Āħir etmiş sözlerini dil-pezir

Diñle imdi ışşa nedür cān-ı men
Vir řalavāt Muřtafāya yā şasen

El henc cinni kendini kurtarmak için Hz.Süleymān’a Evyāser bin Çerüpā’yı götürüyor o aşamada özrünü bildirmek için aşağıdaki sözü söylemektedir:

“ben aqlum azluğından ve cehlümden bir günāh itdüm ki aña
istigfār-ı tevbeden ġayrı řefī‘ yokdur nitekim cehāletden atī
dermānsız renc yokdur(HK, 67/ 11).

Evyāser bin Çerüpā ise Ve’d-dünyā’,nın El-henc cinni ile olan olayında aşağıdaki sözü söylemektedir:

“azāya rıza virmek ‘ualā işidür ve feryād itmek belā vatinde
cühelā pişesidür” (HK, 67/ 15).

“āķil oldur ki kendü eliyle miĥnet deryāsına düşmeye kenār-ı
selāmete muĥkem başup şura”(HK, 67/ 15).

“‘ Ākil ol ki tıtdı pendin gūş idincek ‘ ālemüñ
Tā ki buldı nuşhı birle ālem içre izz (ü) şeref” (HK, 67/ 17).

Böyle durur ‘ ādet-i devr-i sipihr
Ki kişye qahr ider gāh ol mihr

Ki şuvanur şehd-i şekker virür cüllāb
Gāh içürür idüben devr-i zehir (HK, 67/ 19).

“takdīrde qaderlenmiş nesne gelür andan qorqmak bātıldur ki ta” (HK, 67/ 20).

“ḥaṭā kılduñ kendü dilüñ ucından aḥmaklık itdüñ zīrā ki aḥmak cāhilüñ göñlü
ağzındadır ne ki diline gelse ānı söyler” (HK, 67/ 20).

“Ed-Dünyā bin Dāvūda nasīḥat kılup eyitdi ki yā şehzāde ‘ adāvetüñ aşılmaz zīrā ki
dimişlerdür adāvet qalbüñ şuğlıdur gāh göñli ḥaste ve gāh dili beste olur nitekim eydür
El ‘ adāvet-i şuğl ü qalbi” (HK, 67/ 21).

“eyle kim dimişlerdür ehlu’llāhı yaramaz ḥūy ıla ziyāret itmek ‘ abeşdür”(HK, 67/ 21).

“zōr u bāzusına ināndı Sām-süvār anda gelmeye şandı bilmedi ki ātaya ‘ āşī olan ber-
ḥurdār olmāz zīrā kim şerre meyl idenüñ iki ‘ ālemde baḥtı qaradır” (HK, 67/ 51).

Ātāya ḥāyin olıcāq oñmaya hergiz veled
Devleti zāyilü oluben iriserdür miḥnete (HK, 67/ 51).

qodılar zīrā ‘ ākil oldur kim düşmenden dāim iḥtirāz eyleye. (HK, 67/ 65).

2.3.17. Tabiat

2.3.17.1. Yıldızlar ve Gezegenler

Divân şiirinde sitâre, ahter, kevkeb, necm gibi eş anlamlarıyla karşımıza çıkan yıldız, çok zaman parlak şekliyle ele alınır. Uykusuz kişilerin yıldız sayması, güneş gelince kayboluşları, güneşe nispetle küçücük oluşları, burçları oluşturmaları insan üzerine etkileri, her kişinin gökte bir yıldızı oluşu vs. hep yıldızlar ile birlikte anılan telakkîlerdir. Ancak bunlar içinde en önemli yeri hiç şüphesiz ilm-i nücûmun doğmasına yıldızların insanların insan mizacı üzerine etki edişi inancı doldurur (Pala, 2004: 482). Yıldız ilminin diğer adı ilm-i nücûm ya da İlm-i tencim olarak

geçmektedir. İlm-i tencim, yıldızların hareket ve vaziyetlerinden ahkâm çıkarmak ilmidir (Levend, 1984: 197). Bu ilim yüzyıllarca dünyadaki tüm toğluluklar tarafından çokça rağbet görmüş ve hakkında birçok eserler yazılmasına araştırmalar yapılmasına sebep olmuştur. İlm-i Nücûm'un hükümlerine esas olan yedi seyyâre ve on iki burçtur. Bu ilime göre kâinatta yeryüzünde bulunan her varlık yıldızların etkisi altındadır. Bu seyyârelerin her birinin his, fitrat, ahlak vb. unsurlara etkisi vardır, Levend'e göre bu seyyâreler şu şekildedir:

Zühâl Müşteri Mirrîh Zühre Utarit Şems Kamer'dir.

Bu yıldızlar hâiz oldukları hususiyetlere göre daha başka sıfatlar da alırlar (Levend, 1984: 200).

Firdevsî-i Rûmî de birçok ilmi kendisinde topladığı için bu seyyâre ve burçları da iyi bilmektedir. Genellikle eserinin manzum kısımlarında bu seyyâreleri belli özellikleri ile ele almıştır. Bu yıldız isimlerini çoğunlukla teşbih unsuru olarak bazı yerlerde ise yıldızların özelliklerini belli kahramanlara yüklemek suretiyle işlemiştir. Bunlardan dikkatimizi çeken birkaç başlığı buraya almayı uygun gördük. Eserde geçen yıldız isimleri müstakil olarak ele alınmamış belli yerlerde yardımcı unsur olarak ele alınmıştır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

2.3.17.1.1. Merih

Merih, naḥs-ı asgar (küçük uğursuzluk) olarak kabul edilir. Yıldızların burçlar üzerine etkisinden dolayı Mirrih aşırı derecede ateşli ve kurudur. Neşe, yiğitlik, kızgınlık, efahat, kuvvet, savaş, hıyanet, gazap gibi özellikler onunla ilgili görülürdü. Feleğin başkomutanı mesabesinde. Elinde ir kılış veya hançer ile tasvir edilir. Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak bilinir. Burçlar içinde yıldızı Merih olanlar kuvvetli, öfkeli sert ve cüretkâr olurlarmış. Kararlılık ve girişkenlik ile dolu, ama devamı kavgacı imişler. Beşinci felek Merrih'in etkisi altındadır. Kendisi de o gökte bulunur. Cumartesi gecesi ve Salı gündüzlerine hâkimdir. Kırmızı renk de Merih'e âittir (Pala, 2004: 323). Heft Ahter'den biridir. Eski dünyânın dinsel inanışlarının yoğun etkisinde olan eski astronomide İranlı gökbilimcilerin Behrâm dediği gezegen Arapçada Merih (Mars) olarak bilinir. Yıldız tanrılı eski dînler yıldızların insan hayatı üzerindeki önemli rollerinden dolayı bu yedi gezegenin kutsanmasına çok önem verirlerdi. Fars edebiyâtında Behrâm temelli kavram ve mazmunların

dayanak noktası da yine bu mitolojik atmosferdir (Babür, 20013: 124). Eserde hem Merrih şeklinde hem de Mirrih şeklinde kullanılmıştır. Biz her iki yazımı da doğru kabul edip nasıl yazılmışsa o şekilde aldık. Firdevsî “Merih”i daha çok teşbihlerde ya da abartılı bir örnek vermesi gerekiyorsa o şekilde Merih’in yüceliği ve kuvvetini referans alarak vermektedir. Kahramanların kendi güçlerini dil ile ortaya koyarlarken: “ Men Semendûn olmışam ser-heng-i cān/ Heybetümden Merrih ister gögde emān (KH,68/22a)” şeklinde Semendûn’un gücünü gökte Merrih’in bile eman dileyecek kadar büyük olduğundan bahsederek vermiştir.

Yazarın Merih gezegenini benzetmelerde de kullanıldığı görülmektedir. Birinin gücünü ve kuvvetini öveceği zaman onu Merih ile kıyaslamaktadır: “Serçāçil görse kim qahramān-ı kātīl-hey’et **Merrih**-şūret bir dilāver erişdi revān gürz-i girān başüzre şalup fil sürüp Sām-süvāra gürz havāle eyledi...” (H K, 68/97b) şeklinde karşıdaki dilaveri Merih’e benzetmektedir. Merih (Mars) gezegenini benzetme unsuru olarak aşağıdaki örneklerde kullanıldığı şekliyle de görmemiz mümkündür: “Mirrih-veş gözin omuzına” (KH, 68/51a), “Mirrih cür’etlü avren kanatlu”(KH, 68/58b), “şankiMirrih-i felekdür k” (KH, 68/49b), “kūzeh-şifāt kemān Mirrih hey’et yayların kurbāndan” (KH, 68/56b) şeklinde örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Merih’in eserde geçen diğer bir görevi ise yazılanların abartılı bir dil ile ifâde edilmesi için kullanılmasıdır. Örneğin “Dīv cinnî yirde gökde tutsa emrümle muşāf/ **Merrih-i** keyvān eşigim qorhudan ider tavāf” beytinde gücünü gösterebilmek için Merrih yıldız ının kendi eşğine tavaf ettiğini dile getirmektedir. Bu duruma aşağıdaki beyitler de örnek olarak verilebilmektedir:

Bāzuñe alsuñ bāz eger şehper dü geh ‘ Ankā

Tiği şalarsañ haşmuña mirrihi ider āh u zār (KH, 68/ 2a)

Çerh-ı felek çini siper tutduğı bu dāim

Mirrih nizeñden şakınır ya‘ nî kim devvār (KH,68/2a)

Heybetinden yirde insān gögde cinnî havf ider

Mirrihüñ beñzin uçurmuş ol Semendûn şavleti (KH, 68/20a)

2.3.17.1.2. Şems (Güneş)

Güneş, âftâb, hurşîd, mihr ve şems de kullanılır. Divân şiirinde daha çok ışığı, parlaklığı, ısısı ve ısıtması ile ele alınır. Hem benzeyen hem de benzetilen durumundadır. Işık ve parlaklık daima onunla birlikte bulunur ve bu nedenle birçok tamlamalar kurar. Onun inkârı ve gizlenmesi mümkün olmadığı için “gün gibi âşikâr” deymi yaygındır. Yine onun açıklanmaya ve ispata ihtiyacı yoktur (Pala, 2004: 176) Neyyir-i âzam yahut sultan-ı âzam denilen Şems’in tabiatı itidal üzre hâr ve yabirdir. Bu seyyâreye mensup olanlar: kuvvetli, zeki ve sanatkâr olurlar. İşlerinde muvaffaktırlar. Güneş gibi halkı cezbedeler. Debdebe ve âlâyîşe zevk ve safaya meclûpturlar; tahayyülü severler. Şems, dördüncü feleğe ve Pazar günü ile Perşembe gecesine hâkimdir (Levend, 1984: 205). İncenilen eserde de genel olarak beyitlerde şemsin yukarıda belirtilen özelliklerine paralel bir kullanım mevcuttur. Beyitlerde şemsin parlaklığından bahsedilmiş ay (kamer) ile olan ilişkisine değinilmiştir. Aşağıdaki beyitte ayın güneşi gölgelemesi durumu şakkü’l kamer Hz. Muhammed’in ayı ikiye yarma mucizesine telmih yapılarak anlatılmıştır.

Şemse sâye şalup itmez idi o şakkü’l-kamer

Dimese ol şakḡ māhtābān ḡulhūva’llāhu eḡad (KH, 67/3a)

Güneş bir benzetme unsuru olarak sevgilinin yüzünün aydınlığını kastetmek için de kullanılmıştır: “melek şüret kamer behcet güneş ṭal‘at cemşîd fîṭnat ve ḡurşîd rif‘at” (KH, 68/81a) örneğinde de olduğu gibi Memduh övüleceği zaman onun yüzünün aydınlığı güneşe benzetilmiştir. Bu duruma diğer bir örnek de: “ol tūtî-i avāzlular kamer alınlı güneş yüzlüler” (KH, 68/84a) şeklinde 2. Ciltte geçmektedir.

Aşağıdaki beyitlerde de şems-i felek, şems-i çerh tamlamalarıyla güneş kişileştirilmiş, beyitlerde güneşin aydınlık olması ve nur saçması, özellik olarak belirtilmiştir:

Na‘radan belgüleyüp yirden tırar Aşḡāb-ı Kehf

Ditreyüp şems-i felek olma şarardır bahresin (KH,67/11a)

Kuşadup tahtı turuben niçe yüz biñ-i melek

Yüzleri nûrından envar oluben şems-i felek (H K, 67/67b-66a)

Hanlınuñ na' lî hilâl olur rikâbı şems-i çerh

Rezziminüñ Mirrih-i tîğzen hayl Hâver-i ahter (H K, 67/86a)

İy cihânı yaradan vâhid-i llâh

Kün dimekden durudan şems ile mâh (KH, 68/53a)

2.3.17.1.3. Kamer

Ay bir ışık kaynağıdır. Işığın ise, güneş gibi ateş değil, nurdur. Ayın ilm-i tencim ve burçlar arasında yeri vardır. Eski astronomiye göre ay (kamer) sa'd-ı mutavassıt (orta kutluluk) ve neyyir-i asgar (küçük nurluluktur)'dır. Tabiat, itidal üzere bârid ve ratıptır. Bu seyyâreye mensup olanlar, sebatsız ihmalkâr, kararsız ve hayalcidirler. Dünya yarıldığından bu yana yedi gezegene ait devirler geçirmiştir. Son devir ise kamer devridir. Âdem kelimesi ile yedi gezegenin ilk ve başlangıcı olan Zühâl'in ebced hesabıyla toplamaları aynıdır. Buna göre Zühâl ile başlayan hayat, sırasıyla Mirrih, müşteri, şems, zühre ve Utarid devirlerinde sürüp gelmiştir. Nihayet içinde bulunduğumuz zaman Ay'ın devridir ki buna devr-i kamer veya devr-i Muhammedî de denilir (Pala, 2004: 42). Eserde ayın birkaç özelliğine birden değinilmiştir. Kamer hem teşbih unsuru olarak kullanılmış hem de kamerin felekteki özelliklerine göre metinde çeşitli sıfatlarla anılmıştır. Benzetmeye örnek olarak: “Ebû Münkâd tururdu nite Ŗaşkar şîfât döldöl hey'et âhû gözlü kamer yüzlü raŖd avazlu kamçı kıyruqlu” (KH, 68/65b) şems başlığında olduğu gibi ayın aydınlık olan yüzünü sevgilinin yüzüne teşbih etmek suretiyle ele almıştır. Yazar birini tarif ederken ya da överken sevdiği bir kişiden bahsedecekse onun alnının aydın olduğunu belirtmek için de kamer ile teşbih yapmıştır: “hey'et âdem sûret kamer alınlı bâdem gözlü tartma burunlu” (KH, 67/68b). Yine başka bir yerde “nerkes-i şehlä gamzesi afet hüsni gökçek kıyâmet melek sûret kamer behcet güneş tal'at” (KH, 68/81a) şeklinde kamer ile teşbih unsuru

Melekler bahsinde de geçtiği üzere kamere vekil olan bir melek vardır bu meleğin ismi Emlihan melektir, yazar kamere müvekkel olan bu meleğin de özelliklerini farklı yerlerde zikretmiştir: “melek-i müvekkelleri anlaruñ şaff-ı ni’ālinde tırdılar nite evvel müvekkel-i kâmer ki Emlihān melekdür” (KH, 67/65b).

Yukarıda tanım kısmında da belirtildiği üzere ayın bir özelliği de zaman unsuru olarak kullanılması ve son peygâmbir Hz. Muhammed döneminin, devr-i kamer olarak nitelendirilmesidir. Firdevsî de kamerin ilm-i tencimde geçen bu özelliğine birkaç yerde vurgu yapmıştır. “Ervāhına olsun ki min-ba‘d-ı āhır zamānda devr-i kâmerde gelecek hātīme’n-nebiyyīn” (KH, 68/4a) örneğinde görüldüğü gibi ahir zaman, son peygâmbir ve devr-i kamerin arasındaki ilişkiyi belirtmiştir.

2.3.17.1.4. Müşteri

Müşteri altıncı felekte yer alan bir gezegendir. Pala’ya göre bu yıldızın etkisi altında doğmuş olanlar; terbiyeli, utangaç, iyi ve yumuşak huylu, alçak gönüllü, cömert olurlar. Düzgün ve güzel söz söylerler (Pala, 2004: 344). Bu yıldıza mirrih ve kamer dost; zühre ile utarid ise düşman yıldızlarıdır. Müşteri pazartesi gecesi ile Perşembe gününe hâkimdir. Bu gecenin gurubu ile bu günün tulûndan sonra birer saatlik zaman, bu yıldıza nisbet edilmiştir (Levend, 1984: 207). Eserde müşteri yıldızı düşmanı olan zühre yıldızı ile birlikte bir beyitte görmektediriz.

Her gâzel kim nâlem ile sem‘ -i eflâke irer
Zühre okur saz yine düzûp müşrîsi Müşteri (H K, 67/86a)

2.3.17.1.5. Zühre

Nâhîd, Çobanyıldızı, Venüs, sa’d-ı asgar (küçük kutluluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarşf, zevk sahibi zeki maharetli ve sanatkâr olurlar. Zühre’nin tabiatı itidal üzre bârit ve Râtıptır. Müennes-i leylidir. Bu yıldıza bakmak kalbe sevinç verirmiş (Levend, 1984: 204) Fazla hissîdirler. Üçüncü felek Zühreye aittir. Felekin sâzendesi olarak bilinir. Efsâneye göre Zühre İranlı çok şûh ve

güzel bir kadın imiş. Hârût ve Mârût adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenip oraya çıkmıştır (Pala, 2004: 494)

Ekvân ağız açup eyle urdı anda na‘ rasın
Güş-ı Mirrih ger olup şayd Zühre zehresin (KH, 67/ 10a)

Her gâzel kim nâlem ile sem‘ -i eflâke irer
Zühre okur saz yine düzüp müşrîsi Müşteri (H K, 68/86a-85a)

2.3.17.1.6. Pervîn (Ülker)

Ülker yıldızı, Pervîn, Süreyya gibi isimlerle de bilinir. Aslında Sevr veyâ Hamel burcunda kümelenen bir takımyıldızdır. Kamer menzilinde olup sevgilinin benlerine benzetilir. Sevgilinin yüzü ay olunca benleri de Pervîn olur. Yine âşığın gözyaşları da Pervîn’e benzer (Pala, 2004:370).

mâh-ı rûhsâr-ı âftâb tal‘ at pervîn dendân sünbül-mûy (KH, 68/53b)

2.3.17.1.7. Semek

Arapçada nûn ve hût sözcükleriyle de karşılanan balık, İslâmî rivâyetlerde etkin olarak yer alır. Eskiden bâzı insanlar balığa taparlardı. Filistin tanrılarında Dacun’un kafası insan kafasına, vücûdunun geri kalanıysa balığa benzerdi. Kalem sûresinin ilk âyetinde üzerine yemin edilen nûn harfinin “balık” anlamına geldiği ve bununla dünyâyı sırtında taşıyan balığın kastedildiği kanısı yaygındır. Tasavvufta olgunluk makâmına erişmiş ârif, mârifet denizinde bulunduğu için mâhî diye anılır. Balık burcunun adı Araplarda hût ya da semek olarak bilinir (Babür, 2013: 125)

Ûllesi burc-ı esed ki anadan toğardı gün
Handeki Ye‘ cüc sedd-i ka‘ rında yatur kâv semek (KH, 68/28b)

Nâ‘ r-ı dîv gümüledür çerh-i felek
Sevr-i hâkî kande yüzer çün semek (KH, 67/47a)

Cin deminden kararup zât-ı felek
Heybet aldı Mirrihi sevr ü semek (KH, 68/51a)

Çok Sikender tâcını başdan alur dest-i ecel

Çok Süleymânhatemin gelesün yudar hâk semek (KH, 68/8a)

2.3.18. Hayvanlar

Hız Süleymân'ın Divânında cin, ins peri ve hayvânattan tüm canlılar hazır olarak bulunurlar. Koyun ile kurt, tilki ile tavşan fil ve gergedan vs. türden birbirlerine düşmanlık besleyen tüm hayvanlar Hz. Süleymân'ın dergâhında yan yana kimse kimseye zarar vermeden durmaktadırlar. Bu Hz. Süleymân'ın adâletini göstermesi bakımından da önemlidir.

“Ve anlaruñ şaff-ı ni‘âlinde şıgır sınıfı kim tırmışlardı ğamz okın urmağa her biri depesi üzerine gergedan şâhından yaşanmış yâylarını kırmışlardı ve koyun kocu dağı Kebş İsmâ‘îl gibi sukûta varup tırmışdı. Hâlim selîmlik ile dîvân-ı Süleymânîye göz urmuş idi. Sibâ‘ arasında her gâh ki kırdı nazar idüp bakardı Süleymân korkusundan kırduñ cânı ağızına gelüp âhı dutuñ felege çıkardı ve âhû dağı yed-i beyzâ remzin iden şecer gibi şâhını başına almışdı hıttâyî hûbları libâsınlayın beneklü muraşsa‘ kaftânın çignine şalmışdı çeşm-i şehläsını süzüp pârs u kaplân ve kelbe kim bakarlardı a‘vânî bozgâleye işâret devr-i Süleymânîdür diyü beşâret idüp bir birine göz kaçarlardı. Anlaruñ remzin ğamzin yırtıcı cânavarlar re‘îs-i seb‘-i esed ki gördi ğazabından ağız açıp kıyruğın çenber kıllup pençesin sedd-i İskender gibi yire urdı. Ve gögsini yelken gibi yele gerüp hışma gelürdi. Velâkin na‘ra urmağa Süleymân korkusundan yire sinüp taht-ı pâye yüz sürerdi ve kaplân dağı tehmetini bekterin çignine şalmışdı ve rüstemi hancerlerin kaynağına almışdı. Burc-ı ‘akreb gibi kıyruğın başı üzerine diküp ki ükrer idi çerh-i gerdün güm güm ötüp tās-ı felegi zengüle gibi çigerir idi ve çetük dağı cübbe‘i‘anteri geyüp bıyıkların şıgâyup burup gögsini şîr ü peleng bebr ü neheng bigi gerüp ki yirinde tırrurdu müş ile dırâğuş idüp geçen mâcerânuñ ‘özrin diler idi itdügi cürme tevbe kıllup ıla gibi ağızın yalardı ammâ ki yine fırsat gözedüp boyun uzadup fâre etin yimege dış bilerdi velâkin o dem Süleymân korkusundan riyâ-yı zâhid gibi tâze abdest alup el yüz yuyup tesbîhe meşğûl olmuşdı...” (H, 67/68b)

Hayvanların vasıfları ile ilgili dört kısımdan bahsedilmektedir. Buna göre hayvan dört kısımdır: Biri yüzer, biri uçar biri ayak üzere durur ve bir kısım ise karnı üzerinde yürür

“kim hayvân dağı dört kısımdur biri yüzer biri uçar ve biri ayâğ üzere tırrur ve biri yirde karnı üzerine yürür ammâ yüriyen hayvân dört kısımdur birisi nâsdur ikinci cindür üçünci sıbâ‘dur dördüncü behâyimdür ammâ ki behâyimde ser-cümlesinden efzâl ter feresdür feres anuñün didiler ki firâseti vardur ve çün ki Hâk Te‘âlâ Âdem-i şafiye cemî‘ hayvânatı ‘arz itdi dâbbeden cümlesinden âdem atı kabul itdi” (H K, 67/164).

2.3.18.1. Kuşlar

2.3.18.1.1. Simurg

Hız. Süleymân'ın emrindeki kuşların pâdişâhıdır. Eserde Ankâ, Zümrüdüankâ olarak da geçmektedir. Sözlükte Ankâ: Yüzü insan yüzüne benzemiş. Boynu çok uzunmuş, tüyleri renk renk imiş. Vücudunda otuz kuşun renk ve alâmeti varmış. İnsan ve hayvanlardan kaptığını parçalamış. Edebiyatımızda istiğnâ timsalidir ve ekseriya bu kelime ile kullanılır (Kurnaz, 2009: 59) şeklinde geçmektedir.

Eserde Simurg, Hız. Süleymân'ın en önemli vezirlerinden biridir. Hız. Süleymân'ın danışma meclisinde ve bilgi alışverişi sağlanacağı durumlarda Simurg'dan yardım istemektedir. Süleymân-nâme'nin 39-42. Ciltlerini inceleyen Aksoy'a göre Simurg tüm kuşlara önderlik yapmaktadır. Savaşlarda emrindeki yırtıcı kuşlarla Hız. Süleymân'ın düşmanlarına saldırır. Hız. Süleymân yüzüğünü ve tahtını alarak âleme hükümlan olmak isteyen ve daha çok çeşitli sihirler kullanarak havadan saldıran Gayyûr-ı cazu ve askerleriyle Sîmurg ve emrindeki kuşlar savaşır (Aksoy, 2000:199). Simurg, Hız. Süleymân'ın veziri kuşların da pâdişâhıdır. Hız. Süleymân ile Simurg bir mesele hakkında görüşecekleri zaman ya da Hız. Süleymân Simurg'u bir konu hakkında görüşmek için yanına çağırduğında Simurg yanında kuş ordusu ile birlikte gitmekte ve görüşme esnasında Hız. Süleymân'ın üstünde güneşten korunması ve kudretini tazim etmek için kanatlarıyla gölge oluştururlar. Bu olay eserde şu şekilde geçmektedir:

“...yürlü yirinde makâmlu makâmında ayağ üzere tûrdılar
kuşlar ulusu Sîmurg-ı Kâf kanat açup per (ü) bâl düzedüp
melekveş boyun uzadup divân-ı Süleymânı gözedüp altûn-ı
nişâne üzerinde şâhîn oturur gibi oturırdı. Süleymân hizmetine
yüz sürdü ammâ ki bâkî kuşlar kanat kanada çatup yilek yilege
virüp hevâ-yı fenâ yüzünde serir-i Süleymân üzere saybân
olup tûrmışlardı” (HK, 67/35b).

Diğer bir ifâdede ise yırtıcı kuş ve diğer kuşların Hz. Süleymân'ın üzerine gölge yapmaları ve onu korumaları şu şekilde olmuştur:

“taht-ı Süleymânüñ üzerinde hevâ-yı fenâda Sîmurğ-ı Kâf yırtıcı
tärtıcı kuşlar ile kanat kanada çatup baş başa çıtup bār-gāh-ı
Süleymân üzere sāybān kurup şāhperlerin perrān cinsî kubbe-i
kaşrı meşîd düzetmişlerdi nite Şāhin zerkeş uskūfin başına
şalmış idi kan dökücü hancerlerin kaynağına almış idi” (H,
68/84a).

Süleymân-nâme'nin 39-42. Ciltlerini çalışan Aksoy'un da yaptığı araştırmada Simurg'un Hz. Süleymân'ın yaptığı savaşlarda çok faydalı işler yaptığını görmekteyiz: “ Simurg kuşu dağı kara bulutlayın kanadların açardı, yirle gök arasından düşman leşkeri üzerine geçirdi, gāh âdemi atdan ayırıp kıyamet koparup göge çıkarurdu, atı atıla âdemi âdem ile ururdu” (Aksoy, 2000:201).

2.3.18.1.2. Kaknus, Rahne

Süleymân-nâme'de ilgili ciltlerde karşılaşılan diğer efsanevi kuşlar Kaknus ve Rahne kuşlarıdır. Bu kuşlar eserde Simurg'un yardımcısıdır. Bu kuşların şekline ait bilgiye Süleymân-nâme'nin başka ciltlerini çalışan Aksoy'un tez çalışmasında rastlanılmaktadır. Buna göre Süleymân-nâme'de Kaknûsların görünüşleri şöyle tasvir edilmektedir: “ Gāyet mu‘teber ulu burunlarında biñ bir delügi var. Ve kendüler dağı ol kadar uludur ki her birisinüñ gevddesi kara taga beñzer. Ve kanadları bahr-ı zulümâtdan çıkan kar bulutlar manendi her birisinüñ kanadı yir yüzün bürür. Ve bir dağı ‘aceb bu ki yā Süleymân, burnınuñ delüklerine yil girür, organun gibi biñ bir delükden āvāze virür” (Aksoy, 2000:202). Eserin tarafımızdan incelenilen ciltlerinde Kaknus ve Rahne kuşuna Simurg'un yardımcısı olarak Hz. Süleymân'dan aldığı emirleri yerine getirmek için yaşadıkları belirtilmektedir. Hz. Süleymân'ın kardeşi Ed-Dünyâ'yı bulma olaylarında Hüdhdü'den bu iki kuşu getirmelerini istemiş ve olayın nasıl gerçekleştirildiğini bu iki kuşa sorup olayın gerçek nedenini öğrenmeye çalışmıştır:

“Ankāya emr idicek Sîmurğ Hüdhdüi gönderdi varup Raḥne ile
Kaḳnūs kuşlarını getürdi nite kuşlar şaffında hevâ yüzünde şehāb
yöresinde a‘zam- ı etyār arasında kara bulutleyin kanatların açup
cevelān kılurken her birisi ḥorūs-ı ‘arşî gibi şeh-per açup perrān
olurken Hüdhdüñ başında tāk egninde ḥırka bunlara Sîmurğ selāmın
virüp Ḥazret-i Süleymân dergāhına

da‘vet idicek semi‘nā ve ata‘nā diyüp kanat süzüp hevādan yer yüzine indiler daḥī cumhūr birle Süleymān Peygamber ‘aleyhi’s-selām dergāhına yaḳīn bir pušte üzerine ḳondılar daḥī idüp ri‘āyet ḳılup yönlerin Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām cānibine teveccüh ḳılup her birisi baş ḳaldurup boyun uzadup silkinüp bāl u per düzedüp pāytaḥt-ı Süleymānī gözedüp kebk reftārveş muḳaddemā Ḳaḳnūs-i Hindī ve ‘aḳabince Raḥne-i Murḡ-ı Sindī ayaḡ üzre ḳalḳup gitdiler ol taḡ gibi gövde ile ḳara bulut ḳanatların yayup divāna geldiler ḥācibler görüp ḥalkı yoldan giderüp bunlara yol virdiler ḳuşlar daḥī dergāhdan içerü girdiler pāy-ı taḥt öpüp du‘ā ḳılup eyitdiler” (K, 67/4a).

Kaknus ve Rahne kuşu, eserde çok büyük olarak nitelendirilen kanatlarıyla yeryüzünde bir baştan bir başa uçup dolaşarak dünyada gerçekleşen olaylarla ilgili bilgi toplamaktadırlar. Yeryüzünde Simurg’un casusları gibi hareket edip Hz. Süleymân’ın hükmettiği bölgelerdeki asayiş ile ilgili Simurg’a anlık bilgiler getirmektedirler. Bir hâdise ortaya çıktığında da genelde Hz. Süleymân’a bilgileri Simurg, onların vasıtasıyla iletmektedir. Buna bir örnek vermek gerekirse:

“...bu vech ile zıkr ḳılıcaḳ Süleymān Ḥazreti aleyhi’s-selām işüdüp taḥḳıḳ bildüḡi ḳazıyye nedür andan Sîmurḡ yine Süleymān emriyle Ḳaḳnūs ile Raḥne ḳuşından su‘āl itdüḡi baḥr-i girdāba bu iki pehlevānı götüürüp iletüñüz hiç anda bu oturanlardan ādem-i zād gördüñüz mi diyicek çevre baḳup Ed-Dünyā bin Dāvūdun re‘isi Behrāmı gördiler eyitdiler ki bu şahsın baḥr-i girdābda gördüḡün kim Ed-Dünyā bin Dāvūdun yanındaydı” (KH, 68/4b).

Kâf dağına giden pehlivanların girdāba yakalanması ve çaresizce ölümlerini bekledikleri bir anda bu iki kuşun sayesinde kurtulmuşlardır.

2.3.18.1.3. Hüdhüd

Hüdhüd, Süleymân-nâme’de Hz. Süleymân’ın “peyk”i yani ulaḡı olarak geçmektedir: “Hüdhüd ḥod peyk-i Süleymānıdır” (KH, 68/64a), çoḡu yerde Hüdhüd’den peyk-i murgān olarak bahsedilmektedir: “Meger bu eṣnāda peyk-i murgān Hüdhüd-i Ḥazret-i Süleymān per açup gāh-ı Süleymānıden içerü girdi taḥt-ı pāye inüp rāst ḳondı” (K, 67/58a). Hüdhüd, saray kurallarının adabına son derece önem vermektedir. Peygamber ve melik olarak Hz. Süleymân’ın dergāhında nasıl davranması gerektiğini bilmektedir ve ona göre davranmaktadır: “...Meger bu eṣnāda peyk-i murgān Hüdhüd-i Ḥazret-i

Süleymân per açup gâh-ı Süleymâniden içerü girdi taht-ı pâyeye inüp râst kondı ve yüzçügezin yire sürdi baş kıldurup Süleymân devletine du‘ â kıldı...” (H K, 67/58a)

Eserin başında filvücutlu Karun ile Zal’in hikâyesini onları götüren kuşlara sormak için Rahne ile kaknüsü Süleymân, dergâhına çağırıştır. Bu iki kuşa haber ileten ve Simurg ile aralarında irtibatı sağlayan da Hüdhüd kuşudur:

“... Hüdhüd gelüp Sîmurğa haber virdi ki Şâmsüvâra koşılan Zâl-i Dastan ile Kârûn-ı pîl-tenî götüren kuşlar ki Raḥne ile Kaḥnûsdür. Gelüp kuşlar şaffında hevâ-yı fenâda pervâze tûrdılar icâzet isterler ki nazaruña geleler diyüp Sîmurğa haber viricek Sîmurğ-ı Kâf daḥı ol iki etyâr-ı kebîrûñ geldüklerin Ḥazret-i Süleymâna ma‘lûm idicek...”(HK, 67/3b).

Hız. Süleymân Anka’ya iki kuşu getirmesini emrettiğinde Hüdhüd vazifelendirilmiştir. Hüdhüd’ün şekliyle ilgili önemli bilgi vardır: Buna göre başında tac, egninde hırka gibi dış görünüşüne ait özellikler aşağıda örneklendirilmiştir:

“...nite kuşlar şaffında hevâ yüzinde şehâb yöresinde a‘zam-ı etyâr arasında kara bulutleyin kanatların açup cevalân kılurken her birisi ḥorûs-ı ‘arşî gibi şeh-per açup perrân olurken Hüdhüdün başında tâc egninde hırka bunlara Sîmurğ selâmın virüp Ḥazret-i Süleymân dergâhına da‘vet idicek semî‘nâ ve ata‘nâ diyüp kanat süzüp hevâdan yer yüzine indiler daḥı cumhûr birle Süleymân Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm dergâhına yakîn bir puşte üzerine kondılar” (HK, 67/3b).

2.3.18.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

2.3.18.2.1. Atlar

Türk halk anlatı geleneğinde ve destan kültüründe her zaman tın çok büyük bir önemi olmuştur. Bozkır hayatının bir gereği olarak destan kahramanı ile at bütünleşmiştir. Sılasından ve candan kişilerden uzak olan kahraman “at” la müşterek bir hayat yaşamaktadır. At sadece kahramanların hayatlarında değil, tarih boyunca Türk varlığının gelişmesi ve büyümesinde önemli rol oynamaktadır (Güleç, 1194: 44). Asyadaki at yetiştiriciliği ve biniciliği üzerinde araştırma yapan Prof. Dr. W. Eberhard’a göre at çok eski tarihlerden beri Asya kavimleri tarafından yaygın olarak gerek binmek gerek araba çektirmek için kullanılmıştır. Kuzeyde yer alan Türk ve

Moğğollar önce atı ehlileştirip yetiştirerek savaşta binek olarak kullanmışlardır. Sonra at kullanımı ve binicilik bu topluluklardan Çin'e ve diğer Asya kavimlerine geçmiş ve yaygınlaşmıştır (Aksoy, 2000:183). Eserde atların birçok özelliğinin hikâyelerde yoğun olarak geçtiği görülmektedir. Gerek isimlendirilmeleri gerekse atların özelliklerine göre kullanıldıkları işler eserin farklı yerlerinde anlatılmıştır. Hz. Süleymân'ın atlara olan ilgisi başlı başına eserde ayrı bir bölüm olarak anlatılmıştır.

Hz. Süleymân Baalbek meliki'nin gönderdiği ata binmeden önce Hink İshâk atlı bir ata binmektedir. Bu at eserde şu şekilde geçmektedir: "...hinde Süleymân Nebî 'aleyhi's-selâm Hink İshâka süvâr olup tenhâ havâş ile seyrâna binmişti" (HK, 67/33b).

Hz. Süleymân'a Baalbek sultanı tarafından bir at hediye edilmiştir. Bu görünüş olarak ve özellikleri bakımından son derece güzel bir attır. Hz. Süleymân bu atı çok beğenmiş ve onun nasıl yaratıldığını merak etmiştir. Eserde bu kısım şu şekilde geçmektedir:

"...Süleymân dahı nazar kılup gördigi yüce boyluluğın ve düz boyunlu ve ince kulaqlı ve sık dişlü ve uzun tudaqlı ve yüce burunlu ve yumrı alınlı gıyk avurlu kor omuzlu uyluğa tolu küçücek böğürlü iki kulağı arası gık bili ince kulak yirinde uçacuk tutmuş tırnağı uzun hem enlü ökçesi kird veyâ ki bitdügi yir ince boyn ile omuzı düz balık arkalu yağır etlü gözi kirpigi kara hayası yirinde tüyi yok ammâ ki avâzı tîz görici kıçın ön ayağı dizine basıcı ve kıçı arasına iken açuk ne hüd târ-ı şakîn yürüyici hüb-ı reftâr rengi dahı hurma-ı tar ve ayakları aşığına dek siyâh ve toynağı ve kirpikleri ve yelisi ve kuyruğı ve iki uyluğı arası ve enegi dükeli kara..." (H K, 67/36b).

Baalbek sultanının gönderdiği atın adı Ebû Munkızdır: "Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm Ba'albek melik gönderdügi 'arabî atuñ ki adı Ebû Munkız idi" (H K, 67/36b)

Hz. Süleymân, yardımcılarının cezire-i haylde olan atları getirmelerini istemiştir. Atların hangisinin iyi olduğunu nasıl at getirmeleri gerektiğini de Yardımcılarına sormuştur. Lokman Hekim'in bildirdiği iyi atların özellikleri, Türk kültüründe geleneksel olarak iyi atların özelliklerini göstermesi bakımından önemlidir. Atların özellikleri şu şekildedir:

"...Hükemâ kavlince atları getürmege müvekkel hayl cin serhengleriyle gitmekde ammâ dönüp Süleymân Hâzreti Loğmân Hâkime eydür yâ hâkîm-i zemân atlarıñ eyüsin ve yatlusın ve tüyi kıymetlisin ve ne renkte ve ne şekl ü şemâyilde ve ne kadd ü kâmetde ve nice hey'etde olan ât yögrük ve yürügen olur ve segirtgen ve ıssıya ve şovuğa döyer kankısıdır hikmet-i mucibince beyân eyle ki melek Ahmer işitsün andan hikmet âmîz sözlerüñi kulağında dutsun aña göre 'amel kılup 'âmil olup ol atlardan eyülerini urundulayup yatlusından eyüsin iğrâc kılup dutup getürsünler nazaruna yitürsünler didi. Loğmân Hâkîm dahı İdris Peygâmbere

kitabın eline alup hikmet-i mucibince at cinsinüñ eyüsinden ve yetlüsinden haber virdi...” (H K, 67/42a)

Hız Süleymân, Baalbek Şâhının gönderdiği attan çok memnun kalmış ve yardımcılarının at bakımının nasıl olması gerektiğiyle ilgili detaylı bilgi almıştır. Tüm yardımcılar, tek tek at bakımı ve iyi at yetiştirilmesi için neler yapılması gerektiğini dayandıkları ilmî kitaplara göre anlatmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi eserden at ilmi ve tabipliğiyle ilgili de bilgi alınabilir. Örneğin, hastalanmış kızmış atın eyerinin sırtından alınmaması gerekir, atları kış gününde her gün kaşağılamak gerekir vs. gibi unsurlar at tebâbeti ile ilgili olarak değerlendirilebilir.

Hız Süleyman’ın danışmanlarından Fîsagûras (Pisagor) hekim de at bakımıyla ilgili Hız. Süleymân’a çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur:

“...Hükemâ kavlince Loqmân Hâkim böyle diyicek Fîşâgûras Hâkim eydür yâ nebîyu’llâh her kim dilerse kim atı tîz semriye ve rence girüftâr olmaya gerekdür ki ağaç yaprağı dökülürken atı yağmura bağlamaya hâzân yağmuru ısıtma getürür ve dağı güneşde tûrmuş ata tîzcek şuvırmaya bir yola gidicek gerekdür kim bir iki üç kez ana eyeri deprede girü bine kim ata eyüdür zîrâ kim arkası kızmaz ve dağı anuñ üstünde çok söylemeye kim kâhel olmaya dağı yavuz hulu olmaya ve dağı ilk yaz yâ nebîyu’llâh güneşe bağlamaya kim gündüzün ısıya toğunup gice şovuğa toğunmak ziyandır.” (H K, 67/37a)

Hız. Süleymân’ın en önemli yardımcılarının biri olan Âsaf bin Berhiyâ’nın da atlarla ilgili tavsiyeleri şu şekildedir:

“...Hâkim kavlince Fîşâgûras-ı Hâkim böyle diyicek Âsaf bin Berhiyâ eyitdi her kim dilerse kim atı tîz semriye arpayı öñde vire ve kara arpayı virmeye yaz gününde ki ıssîdür ziyânı vardur ve dağı atı yazın şuvıyıcak tîzcek çulın arkasından almayalar yirini mu’ tedil tuta ne ıssî ne şovuk ola dâ’im yemini ögüdüp vire ve biş dürlü nesne vire biri yonca biri şaman biri arpa biri buğday illâ azacuk ve biri habâzdur kim aña ‘Arapca halûkiye dirler Pârsice pîrük dirler Türkce ebemgümeci dirler bu otları ögüdüp vire illâ ebemgümecin tartu ile vire her bir kez yem viricek bir rıtl yüz otuz dirhem olur dağı şuyını yemini yirinde vire her giz taşra çıkarmaya gezdürmeye her gün kaşağı ura palas ile kulağın kuyruğın ova tura vesile tura ayakların her gün ıssî şu ile yuya çün bu tîrîka tîmâr eyleye ki semiz ola ammâ binmege yaramaya et şatmağa yaraya ammâ binmek dileseler yaranduralar ve dağı şol at kim toynağı katı aşınmışsa eyü ola na’l urmağa yaraya...” (H K, 67/37b)

Eserde yaklaşık 10 varak boyunca atların özellikleri ve nasıl bakılmaları gerektiği, hangi atların ne amaçla kullanılabilecekleri detaylı olarak belirtilmiştir.

Hız. Süleymân; Baalbek Meliki'nin gönderdiği atlardan çok etkilenmiş, bu atlar gibi kâinattane akdar bu türden atlar varsa getirilmesini emr etmiştir. Bu tür atların savaşlarda büyük vazife göreceklerini düşünerek Cezire-i Hayl'deki tüm atları getirmesi için Melik Ahmer ve Vedasır tekvini vazifelendirmiştir. Atlar da kendilerine müvekkel olan Tavadiyâyil meleğe şikâyetle bulunmuş meleğin neden kendilerini savunmadığını sormuşlar. Melek de atları iknâ etmek için Hız. Süleymân'ın vasıflarını iyi bir peygâmbere olduğunu insanların iyi özelliklerini söyleyerek insanoğluna itaat etmelerinin kendileri için iyi olacağını tavsiye etmiştir. Atların ehilleştirilmesi ve insanlara muti olma hadisesi de bu şekilde anlatılmaktadır. Aşağıda bu olay şu şekilde anlatılmaktadır:

“...Mümkün olmadı ki birisin dutup ele getüribileler kim her birisi cinnîden çapuk idi dutmaduklarına sebep budur bir kolda sebep ol ki cinnî tã'ifesi ki atlar cinsi gördiler müvekkel hayl önünde cem' olup yüzlerin yire sürdiler dağı dillerince eyitdiler kim yâ müvekkel Tav'âdiyâ'il niçün bizi cin eline virirsin âbâ vü ecdâdımızı şimdiye dek hıfz iderdüñ ve dutmağa gelen a'dâmuza helâk idüp bizleri halâş iderdüñ şimdi nite oldu ki bizi incitdürürsin. Atlar eyle diyicek müvvekkel hayl eyitdi cihân mülkine Âdem-i Şafî neslinden ve İbrâhim Halîl aşlından bir Zıll-i Ma'bûd ve Melik Maḥmûd ki ismidür Süleymân bin Dâvûd cihân milkine geldi nübüvvet hatemin eline aldı. Hakk Te'âlâ baht u devletin arturdu yıl-i felekde tahtın getürdi mağâribe meşârîka yitürdi ins ü cin vahş u tayr mür u mâr u çerende vü perende emrine fermân-ber oldu yitmiş iki millet yüz yigirmi dört dürlü şifât maḥlûkât ve deñizde ve kırada biñ bir ümmet anuñ emrine izn-i Hakk ile me'mûr olupdur melikler hizmetine yüz sürer ve kuşlar üstine sâybân dutar ve ejdehâlar avrenler Şâhmârân ile hükmine fermân dutar. Pes ister ki sizden dağı biñ mîkdâr at ve aygır dişilü erkeklü cinnîler dutup sizden ele getüreler ve her birisi ellerinde getüreler Süleymân nazarına yitüreler. Süleymân Hâzreti her biriñüzü birer gâziye vire arkañuza eyer ve ağızuñuza başuñuza 'inân ura...” (HK, 67/54a).

Müvekkel Melek Tavâdiyail'in yoğun ısrarları sonucu atlar insanlara muti olmaya ikna olmuştur fakat Hız. Süleymâna yedi tane şart sunmuşlardır. Bu şartlara göre alaf ve arpalarını eksik koymayacak; kadınlar hayız iken binmeyecek, nal ve mıhlarını eksiksiz yapacaklardır vs. bu şartlar aşağıda detaylıca anlatılmıştır:

“...Hükemâ kavlince Süleymân Hâzreti 'aleyhi's-selâm kaçan ki serheng haylün sözün ki işitdi firâsetine aḥsened idüp ilerü varup bürçeğin şığâyup nûvâht itdi. Andan soñra yine ol feres eyitdi ki yâ nebîyu'llâh 'âlî hâzretüñ emrine muṭî' olduk ammâ ki beşâreti âniñ bizüm ile 'ahd idesin ve âdem oğlanlarına ısmarlayasın kim yidi dürlü cefâya katlanamâzuz. İtmeyeler ammâ ki yidi dürlü hizmete kâ'ilüz

hem kâdirüz ol huşûşda biz dağı bi- vechi mâ‘illet itmeyevüz. Süleymân Hazretleri ‘aleyhi’s-selâm eyitdi ki söyle ne dirsın işidelüm aña göre tedbîr kılup senûñ ile iş idelüm ser-heng hayl eyitdi ki yâ nebiyu’llâh evvel dilegümüz budur ki ‘alafsuz komayalar ki açlığa tākāt getürmezüz ve ikinci dilegümüz budur ki vaqt ile şuyumuz eksük itmeyeler ki teşne-leblik harâretinden cigerümüz yanmaya kuvvetümüz gitmeye vakti ki şuyumuz vaqt ile virilse cānumuz rāhat olup tenümüz tiz semirür üçünci bizi besleyüp öc için yarışa segirtmeyeler kendüye mazlūma olup uzak yarışlarda bize cefā kılmayalar dördünci ...” (H K, 67/79a)

2.3.18.2.2. Eşek (Hımar)

Eserde eşekle ilgili olarak, Hz. Süleymânın tavrasında bağlanan hayvanların birbirleriyle kimin kimden üstün olduğu tartışması esnasında bahsedilmiştir. Ebu Munkiz’in alt tarafına bağlanan hayvanlardan ilki Ebu Ziyad isimli bir eşektir:

“... ve Hazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm Ba‘albek melik gönderdiği ‘arabî atuñ ki adı Ebū Munkiz idi muraşsa‘ çul örtüp zerrin zencirlü ve gümüş efsâdlar eger urup Hınk İşhâkuñ altında tavileye çeküp ‘izzet idicek serirde turan hayvānat arasına gulgüle düşdi nite sayir hayvānat ānı günlediler evvel hımār ki ismine Ebū Ziyād dirlerdi” (HK, 67/118).

Eşek, Katırın kendisini medh eden konuşmasını dinleyince hiddetlenmiş ve katırın zamanında İbrâhimin ateşini yakmak için odun taşıdığını, Nemrud’a yardımcı olduğunu Allah’ın da bundan ötürü nesillerinin üreyip çoğalmasını engellediğini ve ktırların bundan dolayı kısır olduklarını söylemiştir:

“Hükemā kavlince bağl böyle diyüp kendüyi göricek hımār kulāk diküp āğız açup ağırup cevāp virdi ki iy harāmzāde sen şol katır aşı degülmisin ki cemî‘-i hayvānat-ı İbrāhîm Peyğāmbere-i ‘aleyhi’s-selâm Nemrūd-ı Lā‘in öda atmak diledüğü hinde odun çekmeyüp illā ki katır şınığı yük getürüp odun çekmekden usanmadısa fikr idüp şöñin şanmadısā Haq Te‘ālā sizüñ neslünüzi katı‘ itdi” (HK, 67/119).

2.3.18.2.3. Katır

Eserde, Hz Süleymân’ın tavrası anlatılırken Ebu’l Ahtal adlı bir katırın ismi geçmektedir: “anuñ üstin yānında Ebū’l-Ahtal adlu katır tururdu ve anuñ üstin yānında” (HK, 67/118).

Katır; hayvanlar arasında atın, neden kendilerinden daha üstün bir yere bağlandığını anlamadığını ilk dillendiren hayvan olmuştur. Lokman Hekim’in bile bir kez ata

binmediğini kendi cinsinin on yıl önce bile olsa gittiği bir yeri hatırlayabildiğinden ötürü kendisinin daha yüce bir hayvan olduğunu belirtmiştir:

“...cümlesinden muḳaddem ḳatır dile gelüp hımāra ḥāl dilince eyitdi bu atūñ ne kerāmeti ve ne ḥāşiyeti vār ki Ḥink İshāḳūñ yāñına baḡlana buñā bu ḳadar ‘izzet ola baña olmaya evvela re’is-i ḥükemā ki Loḳmān Ḥakīmdür bunca ‘ömr içinde her gız ata binmedi Ḥaḳ te’ālā yilden yaratdı beni helāk ide diyü ammā ki bizüm cinsümüz ḳatıra süvār olur ki öz yürürün ve on yilden şoñra bir kez uğraduḡumuz yolu yine bilürüz ḥissü ider añda atdan efdaluz bizüm ḥod ata nisbet-i ḳāmetümüz şevketümüz vār...”(HK, 67/118).

Katır, eşeğin kendisi için söylediklerinden incinmiş bir şekilde yaratılışının diğer hayvanlarla benzer olduğunu; gergedan, pars ve deve kuşu örnekleriyle anlatmıştır. Buna göre, gergedan at ile filin birleşmesinden olmuş; pars ise kaplan ile vaşakın birleşmesinden meydana gelmiştir:

“ deve kuşu zuhūra geldi ḳaplan ile vaşakdan pārs toḡdı ve āt ile fīlden gergedan ḥāşıl oldu pes bunların ser-cümlesi daḡı ḥaramzāde olmak lāzım gelür ve bir daḡı baña eydürsin ki günde biñ dürlü ḥüyuñ çıkar ey ahmak evvela bñy-ı gñy ḥñyı farḳ ider misin ki bu cevābı idersin” (HK, 67/118).

Katır kendisinden bahsederken kendini şu şekilde tarif etmektedir:

“ben ol baḡl-ı esterem ki hergiz yürüdügüm yolu yañılmazam merkeb-i ḳāżiyeyem ve imām-ı ‘adl nedimi diyem hem ‘ādil pādīşāhların merkebiyem muşāḥibi aña birem ve hem dervişlere yarar ağır yük götürücü zahmete ḳatlanıcı şābirem” (HK, 67/47b).

2.3.18.2.4. Fil

Eserde Filler, girilen savaşlarda güç gösterisi olarak kullanılmaktadır. Tavlaya bağlanan hayvanlardan birisi de Ebû Hüccac adlı bir fildir:“ikinci tavilede Ebû Ḥüccac adlı fıl-i Maḥmūd tururdu” (HK, 67/119).

İlerleyen kısımlarda fil kendi ağzından kendini tasvir etmektedir:

“...bir kişiden şorsalar ki ol ne nesnedür ki iki ayāḡı vardır ve üç eli cevāb vire ki fildür kim cem‘i cānavarların iki ön ayāḡı elidür filün bir eli daḡı ḥorṫumıdır ki cem‘i işi anuñla işler pes bundan ‘aceb rev ne ola ve bir ‘acep daḡı bu ki dilümüz tersinedür ki dilümüzün ucu boḡāzumuzdan yañadur dibi ilerüdür ve daḡı yā ibl bir ‘acep daḡı bu ki ḳamu cānavarların amcaḡı göbegi altındadır ilā ādem’inün fılün amcıkları göbegi üstindedür bundan ‘acep daḡı ne ola ve daḡı yā ibl eger senün üzeriñde meḥāfe düzerlerse ki bir kişi esbāb ile oturup ma‘āş ide ben fılün üzerinde günden ḳal‘a düzedüp cenk gününde beş on miḳdār polād püş sipāhi cenk idüp ḥaşm ḳanından yir yüzün lāle renk iderler benüm” (HK, 67/50b).

Filin çok zeki bir hayvan olduğu bugünkü bilimsel koşullarda kanıtlanmış bir gerçektir. Aradan 20 yıl geçmiş olsa bile fil, gördüğü bir yüzü unutmamakta iyi ile kötü davranışı birbirinden ayırt edebilmektedir. Eserde de fillerin bu özelliklerinden bahsedilmektedir:

“...ve dağı yā İbl kıl sınıfuñ zihn ve idrāki cemī^c hayvānuñ hişşi üzerine gālibdür her ne kim işāret ve kelimāt olsa ol kadar ider ikimüz ve durur ki aña rūz kuvvem cürmim ve şavlem senden ziyādür bel ki cemī^c hayvāntuñ üzerine gālibdür ve hissim idrākım sen şuturdan ziyādedür meger kim benden artuķ feresuñ firāseti ola kim sāyir hayvān üzerine firāseti artuķ olduğı için feres didiler ve dağı benüm dilerem matlūb olsa hayvān-ı nāṭıķ gibi dile gelüp söyleyem ammā gam degül dilüm söylemese ki zihnüm açıķdur hissim artuķdur behāyim içinde fikrüm ve idrākinde mişlüm yoķdur fīl bān her ne ki baña işāret itse fark idür bilürem pādīşāhuñ taht-ı pāyine bāş koyup ‘izzet kıluram ve ḥadem ü havāşıyla arķama getürdüm diledüğü yire yitürdüm...”(HK, 67/50b).

Fil de kendi lisānıyla kendi özelliklerini teker teker saymaktadır. Diğer hayvanlardan üstün olmasına sebep olarak dört tane özelliğinin olduğundan bahsetmektedir. Buna göre saydığı hünelerden birisi, bu kadar kuvvetli ve güçlü olduğı halde ucb edip kendisini görmemesi, bu kadar gücün kendinden olduğunu bilmemesi, ikinci hüneleri hiçbir şeyi saklamaması, üçüncü hüneleri kibre girmeden padişāhına saygı duyması e hizmette bulunması son hüneleri ise bağlanıldığı yerde durması deve gibi kaçmaması olarak belirtmektedir. Bu özellikler metinde şu şekilde geçmektedir:

“... Hind ‘uķālā eydür Men nazara i‘tibar ve dağı yā ba‘iri bende dört ḥāşşa vārdur ki sende yoķdur nite evvel hünürüm bu ki bu kadar kuvvetüm şecā‘tüm şavletüm şevketüm vār iken ‘ucb idüp kendüzüm görmezem hortumum felege kaldurup göğüs germeyem ve ādemiden kaçmazam kim bilürem vahşet ‘ucbdandur nite kim ‘uķālā hind eydür ziyāde vahşet kim ḥalkā hīç halkā karışmaya ‘ucbdandur nite kim eydür evḥaşı‘l vahşeti‘l ‘ucb ikinci hünürüm budur ki fīl bānuñ kaşdı cünbüşden hey‘ātından evzā‘ından bilürem aña göre ben dağı hareket ḥıdmet kıluram kim ‘uķelā- ı hind eydür bir kiři bir nesneyi gizlese yüzünden sözünden evzā‘ından bellü olur nite kim eydür ve dağı üçüncü hünürüm budur ki ḳadd ü ḳāmet ile şecā‘at ve şavlet ve fikret eyle kendüzüm görmeyüp kibr ile göge göğüs germeyüp fīl bānuma tevažu‘ kılup pādīşāh nazarında bāş ḳoram kim ‘uķālā hind eydür kişinüñ ululuğı ḥalk içinde tevažu‘la artar nite kim eydür ve dağı dördüncü hünürüm bu ki fīlbān bağladuğı yerde epsem ṭururam kifāf-ı nefis için şanma ki āt ḳatır deve gibi kaçup otlamağa şahrāya varuram zīrā bilürem ki rezzāķ-ı ‘ālem her dāyenüñ rızķını eksük itmez yir yüzünde nite kim temcidde ve ḥıṭāb-ı tevḥidde gelür ki ‘uķelā-ı hind eydür ol kadar diz nafaķa ki göğde ānı yemek ile ḳā‘im olur mucebince rıķen cediden yevmen cediden...” (HK, 67/55b).

2.3.18.2.5. Deve

Hız. Süleyman'ın tavlasında bağlanıldığından bahsedilen hayvanlardan birisi de Ebû Eyyüb adlı bir devedir:

“...anuñ altın yânında Ebû Eyyüb adlu bir deve tırırđı”(HK, 67/56b).

Tavladaki hayvanların birbirlerine üstünlük sağlamak için yaptıkları konuşmalarda deve de kendisinin özelliklerinden bahsederek kendinin üstün olduğunu hal diliyle anlatmaktadır:

“hod ma'lûmıdur ât cinsi mişâli 'azîm-i şerîf cânavar kuvvetlû yaradılmadı hâşşa kim mübârek kâdem iken neyçün deve cinsini bizüm üstün yanımıza geçürüp anlara 'izzet iderler bize ol kadar ta'zîm itmezler didüğünü deve işidicek cevâp virüp eyitdi ki yâ ebu'l Havâris niçün baña ta'n idersin ki Hâk tebârek ve Te'âlâ baña hâlimlik selîmlik virmişdür ve benüm hakkımda buyurur ki niçün nazâr itmezler deveye ki niçe 'azamet ile ve hikmet ile yarâdılmışdır kavlı ü Te'âlâ efelâ yenzürün ya'ni demek ister ki deveye nazâr kılmazlar mı ki nice yarâdıldı tâ ki Hâk Te'âlânun kemâl-i kudretin bileler peygâmbere inkâr itmeyeler ve dağı yâ katır benüm boynum uzunluğuna haml idüp baña aħmak didüğüne sebep ne ki ol senün hamaķatündür kim re'is-i hükemâ benüm hakkımda eydür ki eger ki devenün boynı uzun olmasa kışsa olsa ağır yüki götürüp yukaru kalkamazdı boynı uzunluğuna hikmet oldur ki boynın uzatmayınca kalkamaz” (HK, 67/57b).

Deve kendi özelliklerini sıralarken kendisine aħmak diyen diğerk hayvanların yanlışlarını metinde eleştirmiş; boynunun uzun olmasının yük getirip götürürken boynunu uzatmadan kalkamayacağını, önünde giden kimseye hatta bir karıncaya bile itaat edecek kadar yumuşak huylu yaratılışının olduğunu hatta bir karıncaya bile itaat edeceğini, iki hörgücünün olduğundan dolayı insanların rahat yolculuk yapabileceğini ayrıca nal mış istemeyip sahibine başı açık yalın ayak hizmet ettiğini belirtmiştir. Bu kısım eserde şu şekilde geçmektedir:

“baña aħmak didüğüne sebep ne ki ol senün hamaķatündür kim re'is-i hükemâ benüm hakkımda eydür ki eger ki devenün boynı uzun olmasa kışsa olsa ağır yüki götürüp yukaru kalkamazdı boynı uzunluğuna hikmet oldur ki boynın uzatmayınca kalkamaz ve deve 'acâ'ib hayvânatdandır velikin kesret-i müşâhade ile ta'accübi sâķıt oldu acâ'ibinden budur ki cismi ululıg ile yedilmesi sehldür hattâ bir karıncaya mûti' olur şöyle ki ma'sûm oğlanun eline kaķarumuzuñ yulârını virseler kânde çekerse mûti' olup varuruz ve dağı üstümüzde bir evce mehfâe düzerler kim içinde bir kişı ta'âmiyle şu ıla ve örtüsü ile dü şekile cemî' havâciyle sâkin olur pes bizüm bu kadar hâşşamız vâir iken yâ Esb-i hayl niçün bizüm altı yânumuzda tırduğuna incinürsin bizüm cinsimiz sencileyin na'l ü mış istemez

bâş açuk yalın ayak şâhibüme hizmet iderem ve kânde dilerse anda giderem ve açlığa şusuzlığa Mekke yolında katlanuram”(HK, 67/57b).

2.3.18.2.6. Öküz

Hız. Süleymân, bakar (sığır) cinsinin kaç çeşit olduğunu sormuş danışmanları da bu hayvanların dokuz sınıf olduğunu, bunların 5’inin kuruda 4 ‘ünün de denizde yaşadıklarını bildirmektedir. Öküz cinsine dair anlatılar, öküzlerin özellikleri ve 9 çeşit öküzün vasıfları aşağıda ayrıntılı olarak verilmektedir:

“Hükemâ kavlince müvekkel bakar icâzet alup hizmetine gitdü andan Süleymân Nebî re’îs-i Hükemâyâ su’al itdi ki bakar cinsî berri vü bahri kaç cinsdür ve her birinüñ hâşiyetin beyân eyle diyüp su’al idicek re’îsü’l- hükemâ Lokmân Hakîm cevâp virüp eyitdi ki yâ nebîyu’llah bilmek gerekdür ki bakar cinsi bir niçe nev’ ile olur berri vü bahri ser-cümlesi tokuz şınıfdur beşi kurudadır ve dördü deñizdedür ol ki deñizdedür kâvî bahridür ki ‘anber anuñ karnındadır şu öküzü bir ‘azîm cânavardur hevâ- nâk ya’ni karkunc evvel toğıcak kızıl olur ol soñra kararur karnı âk olur zinc-i velâyetinde Zengübârda bir öküz olur kızıl noktalu kuyruğı giyk kuyruğı gibi şu öküzinüñ eti ekşidür sirke gibi ve sığır olur ki büyüklüğü bir kal’a mîkdârı olur gice olıcak burnından od çıkar neye tokınsa yakar od çıkıldığınıñ sebebi oldur ki nefesini ider gâyet kuvvet ile ider dağı şiddetinden nefha öd olur dağı kaçân ki deñiz sığırı deñizden çıkar egin bir ve deñize girür nite ki ‘anber gibi karkar zîrâ ki aşı-ı ‘anber deñiz dibinde biter bir otdur velâkin deniz sığırının döşi ‘anber fâ’idesin ider dimağa ve havâsa ve kalbe kuvvet virür ve dağı rivâyet-i şâhîh budur ki ‘anber bir otdur deñiz dibinde biter Hüt-ı ‘Anberân yir dağı teze ki ‘anber-i hâm olur ve ol bâlık şınıfından gayrı bâlık şınfı yimez...” (HK, 67/60a).

Deniz sığırılarının ikinci sınıfı ise Camus olarak geçen halk arasında camış olarak bilinen sığır türüdür. Çok kuvvetli ve bahadır bir sığır olarak nitelendirilmektedir. Sinekten daha çevik, sürü halinde yaşadığından bahsedilmektedir:

“Ender Şıfat Câmüs ve dağı yâ nebîyu’llah deñiz sığırının ikinci sınıfı câmusdur bahâdur olur kuvvetlü olur arslân andan karkar velî ol sinekden zirekdür bir sürüde birin adı ile çağırurlar gelür ve tenine kaçır her kânde olsa yeticek dâ’ire olur başın taşra kuyruğın içerü eyler buzağaların dâ’ire içine kark bir müdevver burc gibi olur boğası birbiri ile uruşır biri yeñilse vârrur bir güre girür anda otlar semirür kaçân bile ile kuvvetlendi çıkar vârrur ol hâşmın bulur yeñer” (H, 67/61a).

Öküz ile ilgili diğer dikkat çekilen unsurlardan biri de öküzün yaratılışıyla ilgilidir. Anlatıya göre Allah öküzün yüreğinde diğer hayvanlardan farklı olarak bir sinir yaratmıştır. Öküzün sahip olduğu tüm kuvvetin bu sinirden geldiği anlatılmaktadır. Ayrıca diğer hayvanları kısırlaştırmak için hayâları çıkartıldığında erkekklerin

dişilerine erkeklik yapamadıkları; fakat öküzün hayâsı çıkartıldığında dişisine erkeklik yapmaya devam ettiği belirtilmektedir:

“Allah u Te‘ālā öküzün yüreginde bir siñir yaratmışdur ki söğüye beñzer öküzün kuvveti andandur ve dağı her cānavarı ki haşî itseler ya‘ni ki hāyasın çıkarsalar dişisine irkeklilik itmez illā ki öküz ve ādemī ider ve ba‘zı haşî olur ki dişisi andan hāmile olur ol haşî gāyet kuvvetlü olduğındandur ve dağı bir cānavar ki göz olā ol gāyet kuvvetlü olur şığıruñ yüzi kafâsı yumru olmağdur ve koyunuñ sağrısı yumru olmağdur ve arslānuñ arkası yumru olmağdur”(HK, 67/61a).

2.3.18.2.7. Kaplan vs. Türden Canlıların Yaratılması

Eserde kedi ile kaplanın yaratılışı ve nasıl yaratıldıklarıyla ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Kaplan kediye gördüğünde bu kadar küçük olmasının sebebini sorar; kedi de kendisinin de kaplan gibi büyük bir canavar olduğunu fakat insanoğlunun eline düştükten sonra değiştiğini böyle küçülüp maymuna döndüğünü belirtmiştir. Eserde bu hikâye şu şekilde anlatılmıştır:

“...sizünle çetük ile kaplan kıssasına beñzer ki kaplan çetügi görüp dimiş ki iy körpe neyçün böyle kiçilmişsin şekl-i şemā’ilün cinsimüze beñzer ve ba‘zı yirün dağı bebr ü şipr ü garrāna beñzer ammā ki meymun gibi kāmētün gökçek ve hareketün ziyāde ne hāl oldu ki bu şürete girdün bize haber vir diyicek ağlayup cevāb virdi ki yā peleng ben dağı sencileyin bir vahşî canāvārdum göge göğüs gerici nehenge pençe urıcı ejder idüm ve ammā ki ādem oğlanı eline düşdüğüm için derde giriftār ve esir hor u zāru haķir oldum eger ki sen ol ādem oğlanı eline gireyidün nice degül dağı ziyāde kāmētün kiçilüp kuvvetün eksülüp miñnetiñ arta idi canavarlar içinde rüsvāy olayıduñ bencileyin zār u sergerdān kıalayıduñ ki ādemün kerāmeti çokdur ve ecelden gayrı aña gālīb olur nesne yokdur...” (K, 67/81a).

Eserde alıntılanan kısımdan sonra kaplan ve kedinin yaratılma hadisesi anlatılmaktadır.

2.3.18.2.8. Mitolojik Karakterli Hayvanlar

Aşağıda, Sām-süvār’ın Zengibar kalesinin fethine giderken yolda karşılaştığı garip yaratılışlı bir hayvandan bahsedilmiştir. Buna göre bu garip yaratılışlı hayvan, boy olarak koça benzemektedir, başı su sığına benzemektedir, boynuzları beşer altışar karış, kulakları keçi kulağına benzemektedir, arkasında kaplan gibi çizgiler vardır, ön ayakları ise kurtayaklarına benzemektedir. Hayvanın özellikleri aşağıda verilmiştir:

“Sâm-süvâr öniñden bir ‘acībce şekil canāvār çıkup kaçdı andan tîr-endâzlar yetür kemân ele alup ol canāvârıñ der-pâyin sürdiler yil yügrüslü haşlar ile irüp oq ile urup şikâr kılup Sâm-süvâra getürdiler nite ululukda koyun çoçınca ola başı şu şıgırı başına beñzer boynuzları bişer altışar kârış ola kulakları beledi geçi kulağına beñzer şöyle uzun kim dizlerine irişür arkası kaplanleyin besteleri var kuyruğı dağı koyun kuyruğı gibi idi iki öñ ayakları kurd ayağı gibi pençelü ve iki kıç ayağı geyikleyin çatal toynaqlı ve bir ‘acā’ib dağı bu kim ol canāvârıñ âdem-i ulpî gibi bu ya’na Sâm- süvâra getürdüler. Sâm-süvâr ol ‘acā’ib hilkat canāvârı göricek Şanı’ün kudretine i’tikâd idüp de’fî ol canāvârı ‘azar itdiler dağı gıtdiler giderken gördiler kim tağ yakasında bir kaç atlular bir magara kapısında turup gavğa iderler Sâm-süvâr ile serverler at sürüp varup hâli şordılar.”(H K, 67/31a).

Sâm-süvâr, Kalâ-yı Zengibar’ı fethettikten sonra Kahrâm-ı Zengî’nin düşmanı olan gergedan serleri helak etmek için yola çıkmıştır. Yolda garip bir hayvan görürler İôtisam ile Behram gidip hayvanı girdikleri mağaradan çıkarmışlardır. Hayvanın tasviri şu şekildedir:

“Sâm-süvâr ile serverler ât sürüp vârup hâli şördılar birisi eydür iy server bir ‘acayip şekil canavarı köve getürdük bu magaraya girdi ardınca girenümüzi yaraladı diyüp bir kaç sipâhî gösterdiler kiminüñ kolu kiminüñ buğı paralanmış Sâm-süvâr anları görüp acıyıp serverlere işâret itdi serverlerden Behrâm ve İ’tişâm kılıc yalncâk kılup ol magaraya girdiler canavarlar dağı ol varanları gördiler gız gırışup kendüleri üzerlerine atdılar andan birin çalup ortasından Behrâm ol Mûzir canavarı iki pâre eyledi birin dağı İ’tişâm depeledi magaradan çıkardılar Sâm-süvâr öñine getürdiler ola bir korkunç cānavar başı it başına beñzer gözleri kaplan gözlerine beñzer dişleri şöyle uzundur kim hancer gibi ağzından taşra sırtmış ayaklarınuñ dağı pençesi gâyet ulu ‘uqqâb kaynâğınlayın virüp ‘acâyip dağı bu kim kuyruğünüñ ucu dört pâre kamçı gibi...” (HK,67/63a).

Sâm-süvâr ile askerleri, gergedan-serler ile savaşa giderken yolda iki başlı bir kuş görürler. Kuş şu şekildedir:

“...Giderken bir kuş ötüp bir ağaçdan uçdı mîr ü şikârlar görüp ol kuşuñ ardınca kuşlar atdılar dutup Sâm-süvâra getürdiler cüssede karğa deñlü ola bir kara kûş kanatları kuyruğı âk başı iki velî her başında üç gözi vâr toğân gözine beñzer l’al gün ve bir dağı ol kuşuñ bir ayağı âdem eline beñzer barmaqları tınaqları ve bir ayağı toğân ayağına beñzer elmâs kaynaqlı be- gâyet müntehâ Sâm-süvâr ol pehlüvân-ı rûzgâr ol iki başlı kuşu geregi gibi teferrûç eyledi...” (H K, 67/31b)

Sâm-süvâr ve askerleri yolda zehir atan bir ejderha görürler. Sâm-süvâr; ejderha ile yapılacak savaşın normal savaşlar gibi olamayacağını, su içmesini beklemeleri gerektiğini söyler.Sâm-süvâr’ın dediğini yapan askerleri nöbet tutmuşlar Ejderhanın su içmesini beklemişlerdir. Askerler, ejderhaçaydan su içip zehri kaybolunca yanına yaklaşıp ejderhayı yakalamışlardır. Olay eserde şu şekilde anlatılmaktadır:

“...kim bir ejderhâ gıjgırup dört pençesin yire urup kıddin dört kat kılup kıyruğın çenber idüp ağzın açup zehrin saçup sürüp ol ağaç dibindeki şuya gelür ol mevzî canāvârı serverler göricek gıriv kılup kaşd itdiler kim kılıc ile karşı varalar. Sām-süvâr didi kim iy dilâverler ejderhâ cengi âdem cengi gibi degüldür yüz-be-yüz karşı varanı zehirle urup helâk ider. Ejderhâya ejderhâ cengin bilür kişi varmak gerekdür kim iş hâşıl ola didi dahı Sām- süvâr serverleri ejderhâ öninden alup gık yire vardılar ejderhâyı gözlediler anca kim ejderhâ gıjlayu süre ağaç dibindeki şuya gelüp gâyet şusuz idi şulandı mest olup ağaç dibinde yatdı hiç deprenmedi....” (HK, 67/31b).

2.3.19. Zaman Ve Mekân

2.3.19.1. Zaman

Süleymân-nâme’nin incelenilen 67-68. Ciltlerinde birbirinden bağımsız birden fazla anlatıya rastlanmaktadır. Bu olayların Zaman ve Mekân ilişkisi bakımından birbirleriyle herhangi bir ilgisi olmadığı gibi hikâyelerin kendi içlerinde de gerçek bir zaman olgusundan bahsetmek mümkün değildir. Olaylarda gerçek bir zamandan bahsetmek mümkün olmadığı gibi zaman geçişleri bakımından da hayali unsurlarla sıklıkla karşılaşılmalıdır. Zaman kavramının eserde birçok yerde farklı farklı bağlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Bu kullanımlar çoğunlukla doldurma sözlerden öteye geçememektedirler. Yazar, ifade etmek istediği anlam dünyasını zamanla nesnelleştirir. İncelenilen ciltlerde anlatılan hikâyelere bakıldığında Hz. Süleymân’a ait hikâyeler ve ondan önce yaşanmış olan hikâyelerin birlikte anlatıldığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; Hz. Süleymân’ın Cezire-i Hayl sahrasındaki atların getirilmesi hâdisesinde atların önemini anlatmak için yazar kâinattaki atların nasıl ve neyden yaratıldığına kadar anlatmış burada da farklı bir hikâye olarak atların ilk yaratıldığında şeytanla başlarından geçen olayı tahkiyeli bir üslupla ele almıştır. Burada da reel olmayan zaman dilimini eserlerinde hayali bir unsurmuş gibi ele almıştır. Şapolyo’ya göre Hz. Süleymân MÖ. 1040 yıllarında doğmuş ve 970 yıllarında hükümdâr olmuştur. Eserde anlatılan hikâyeleri Hz. Süleymân’ın hükümdâr olduğu tarihi temel alarak değerlendirmemiz mümkün değildir; çünkü anlatıda çok daha geniş bir zaman dilimi birbiri ile içiçe olacak şekilde kullanılmıştır.

Bu bölümdeki zaman unsurunun gerçek olmadığından bahsetmiştik zaman irreal olarak yazar tarafından uzatılıp kısaltılmış; eser destan söylemi içerisinde oluşturulmuştur. Eserde bazı bölümler üzerinde daha çok Hz. Süleymân’ın başına gelen hâdiseler kısmında zaman daha etraflıca incelenirken Hz. Süleymân ve

çevresindekilerin yaşadıkları gündelik olaylar üzerinde fazlaca durulmamıştır. Yazar eserde olayları birbiri ile ilişkilendirirken çeşitli kalıplaşmış ifâdelerler tıpkı Dede Korkut destanında olduğu gibi “sözümüzü dıraz itmeyelim” “gelelim biz asıl mevzûa”, “gelgelelim...” vb. ifâdelerle olaylar arasında geçişi mümkün kılmıştır. Buna örnek vermek gerekirse: “ammā ki bizüm kışşamız ez-ân cānib El-Henc cinnīye” (K H, 67/5a); “Hükemā kıvlince bular bunda ammā ki bizüm kışşamız ez-ân cānib Sām-süvāra geldi” (KH, 67/23a) şeklindedir.

Hikâyelerin anlatımında yazar bilinen geçmiş zamanı kullanmakta 3. Şâhıs anlatıcı bakış açısıyla tahkiye etmekte ve kimi zaman anlattığı “zaman”ın bi-zatıhi içinde kimi zaman ise rivâyet şeklinde olayları dizmiştir.

Hikâyelerde olaylar anlatılırken zamanı belirtmek için çeşitli tabiat olayları ya da gün ay ve yılların özel isimleri ve mevsimler zamanın geçişini belirlemek için kullanılmıştır. Hikâyelerde bir devirden ileriye doğru artan bir zaman akışı olmadığından daha önce bahsetmiştik; yazar olaylar arasında zamanın geçişine bağlı olarak artan bir zaman kavramı kullanmamış art arda sıraladığı hikâyelerde zaman geçişlerindeki tasarrufunda esnek davranmıştır. Eserde olayların anlatıldığı kısımlarda, özellikle savaş sahnelerinde zaman birkaç günlük dilimlere ayrılmış, bunu da eserde doğadaki zaman ifâde eden kavramlar etkin şekilde kullanılmıştır. Örneğin: “Güneş kıbbe-i felege dikilince ceng kıldılar güneş zevāle döndüğü dem ol birü bi-zevāl Allāh Sām-süvāra nusret virüp...” (KH, 68/39b) ifadesinde savaşın başlaması için güneşin feleğin tepesine dikilmesi yani öğlen vakti esas alınmıştır. Savaşın seyrinin değiştiği yine güneşin kaybolup akşam vaktinin gelmesiyle anlatılmıştır. Yine başka bir anlatıda farklı bir savaş sahnesinde zamana ait unsurlar olayların hemen ardından az zaman geçmeden ifadesiyle bağlanmış: “... az zamān geçmedin ğavġā ğalebe oldu feryād u eġġān felege irdi...” (KH, 67/4b)”.

Zaman kavramı eserde, doğrudan ay isimlerinin kullanılması şeklinde de oluşturulmuştur. Eserde, meleklerin rivâyet ettiği olaylar ya da yazarın bi-zâtıhi Şâhit olduğu hikâyelerde çoğunlukla rûmî takvim aylarından yararlanılmak üzere olayların tarihleri belirtilmiştir. Örneğin: “...alup Cebrā’îlîñ nakl-i şaġîhîñ kitāb-ı āġirinde mübārek eliyle raķķama getürmiş idi ki Taķdîru’llāh böyle cārî olmuştur ki kânun-ı evvelüñ altıncı gicesinde Hāveristān...” (KH, 68/4b) ifadesinde kanun-ı evvelin altıncı gecesinde diye belirttiği tarih aralık ayının ortalarına tekabül etmektedir. Eserin gerek

hacminin fazla olması gerekse anlatıların çeşitli olması hasebiyle bazı tarihler doğrudan bu şekilde rumi takvim temel alınarak verilmiştir.

Eserde, akışı olan bir zaman algısı yaratmak için Türk âdet ve geleneğinde sıklıkla kullanılan ve çeşitli motif ve anlamlar ifade ettiğine inanılan 3,5,7, 40 gibi formelistik sayılar da bir zaman unsuru olarak kullanılmıştır: “El-Henc cinnî dahı Ed-Dünyānuñ sözini ma‘kül görüp kırk günlük azık kaydın kayırup melikzādeyi ve Evyāşer bin Çerüpāyı ol kal‘āda koyup kırk günden sonra elbetde biz seni gelevüz yoqlayavuz diyüp va‘de kırup andan...” (H K, 67/9b) ifâdede kırk günlük bir bekleme süresinin işlerin yoluna girmesi için beklenilmesi gerektiğinden bahsedilir. Yine Süleymân’ın ordusu Hak’tan bir tazarru ve dilekte bulunacakları zaman kırk gün münacat edip yalvarıp kırk birinci gün istdekilerin yerine getirmek için Allah’ın görevlendirdiği melekler yeryüzüne inmektedir: “...kırup güldür diyüp kırk gün tamām münacāt idicek kırk birinci gün Tāvūs-ı Kudsi gelüp...” (H K, 67/14a) ifadesi buna örnektir. Eserde hikâyenin içinde hikâye anlatma geleneği yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu tür anlatılarda rivâyet edilen ve daha eski zamanı işaret eden durumlar on iki hayvanlı Türk takvimine bağlı yıl isimleri verilerek belirtilmiştir: “müvekkelün dahı şehâdet kırup eyitdi ki peleng yılında rebî’ü’l-evvel ayında düşenbe gicesinde dördüncü sa‘âtde hakîmün ‘ilm-i simyâ kuvveti ile cinnîleri...” (KH, 67/21b). Bu ifâdede peleng yılında Lokman hekimin kararlaştırıldığı vakitte duruşması yapılmıştır. Sözleşme tarihi Peleng yılı yani kaplan yılının Perşembe gecesinin dördüncü saatindedir. Eserde zamanı belirten kavramlar doğa olayları, çeşitli tarih isimleri vb. olduğunu söylemiştik bir de gelenekten gelen ve yazarın içinde bulunduğu dönemin şartlarına bağlı olarak isimlendirilen zaman kavramları vardır. Yazar eserini 15. Yy’da oluşturduğu halde anlattığı tarih çok eski dönemleri kapsamaktadır fakat zaman için kullandığı ifâdelerde kendi döneminin izlerini taşımaktadır. Bunlara verilen örnekler aşağıdaki gibidir:

“Şubh-dem olıcağ şabah namāzın kırup ‘elem çeküp gitdiler atlar ayağı ile yir yüzünü penbe gibi ditdiler...” (KH, 67/28a) subh-dem ifadesi sabah vaktini belirtmektedir. “nısf-ı leylde şehzāde yirinde bulunmadı...” (KH, 67/12b) nısf-ı leyl ifadesi gecenin bir vaktinde kalkıp namaz kılın ayetine öykünmektedir. İslâmi terminolojide sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. “... sehergâh yitdi horûslar ki ötdi yine yirinde bulındı diledük ki ne hâlde idüñ ve kande gitdüñ diyü teftiş idevüz...” (K H, 67/12b) sehergâh ifadesi yine sabah vakt için kullanılmaktadır. “HakkTebârek ve Te‘âlâ bād-ı Şarşar esdirüp rüzgâr muhâlifçıkup gemileri önine katıp sürüp yidi gün

ve yidi gice bād-ı Şarşar ki esdi toközuncı gün ‘ale’s-şubh olıcağ baħr-i mağribe getürdi...” (KH, 68/9a) yedi gün yedi gece ifadesi yine formelistik bir sayı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserin Hz. Süleymân dönemindeki olayları ve onunla bağılı esatirel birçok hikâyeyi barındırdığını belirtmiştik. Zaman bağlamında eserin konusunu oluşturan hikâyeler de Yahudilerin özel gün ve gecelerinden birçok farklı terminolojiyi ihtiva etmektedir. Örnekte: “...Hükemā kavlince cūlus-ı Süleymānuñ ibtidā tārīhinden bir kavilde altıncı yılda vebir kavilde sekizinci yılında kânun-ı evvel ayınuñ on ikinci gününde ki sebt günüydı Ahyaşılūn Peygām-ber gemisinde olan zühhād ile ‘ubbād ile sādāt ile sekine-i kıbleye karşı koyup namāz kılırdı...” (K H, 68/31b) ifadesinde aralık ayının on ikinci gecesinde sebt günü yani Yahudiler için kutsal kabul edilen cumartesi gününde tüm âlimlerin buluşup Allah’a tazarru ve niyazda bulundukları anlatılmaktadır. Eserin genelinde zaman ile ilgili kavramlar bu doğrultuda, belli başlı olaylar için ele alınan mevhumlardan öte bir manada kullanılmamıştır. Bazen yola çıkan askerlerin kaç gün yolda kaldıklarını belirtmek, belirli bir aman algısından ziyade geçirilen anın uzun ya da kısalığını belirtmek için kullanılmış “...Ol gün anda qalup yiyüp içüp yatdılar çin- i seher göç kılıp gıtdiler yidi gün yürıdiler sekizinci gün zengistān tahtgāh-ı şehir-i Sūhcān tahtına irüp kondılar...” (KH, 68/27a); kimi zaman da bir durumun ne kadar uzun sürdüğünü ya da kısa bir “an”da meydana geldiğini belirtmek için zamana bağılı ifâdeler kullanılmıştır: “Kuds-i Mübârek şahrāsına getürdüğün üç aylık yolu bir gün şabāhdan vaqt-i ‘aşra dek mağrib deñizinden kıldurup yire gök arasından götürdüğün Kuds-i Mübârek ırmağı arduna getürdüğün Ahyaşılūn Peygām-berden ğayrı kimse bilmedi...” (K H, 68/35b).

Eserde anlatılan hikâyelerin rivâyet tarihleri ile ilgili yukarıda geniş bilgi verilmiştir; fakat eserin genel olarak tüm ciltlerine baktığımızda geniş esatirel rivâyetlerin birden çok ardışık zamanlı olarak ele alındığını görmekteyiz. Yani bir hikâye anlatılırken o hikâyenin içerisinde çok daha uzun süre olmuş olan bir rivâyetten bahsedilmektedir. Gerek Hz. Süleymân’ın yaşadığı dönem ile ilgili zamanın tam olarak verilmemesi gerekse anlatılan hikâyelerde birden çok konunun art arda işlenilmesi, hikâyenin belirli bir zaman diliminde başlayıp bitmesinin mümkün olmamasına yol açmıştır. Bu da eserdeki zaman mefhumunu incelemeyi zorlaştırmıştır. Örneklerden de anlaşılacağı gibi zaman denilen olgu Hz. Süleymân ile ilgili hikâyelerden ziyade kahramanların başlarına gelen hâdiselerin uzunluk ya da kısalığı; “an”lık oluşu ya da çok uzun bir

süre yani birkaç nesilden fazla süren yaşanılmış bir olgunun tezahürünü ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. Savaşa gidilecek yollar üç günlük ya da kırk günlük mesafededir, Hz. Süleymân Lokmana yedi gün yedi gece mühlet vermiştir, Hz. Süleymân'ın orduları bir akşam vaktinde şeytanın ordularını akşam namazı gibi kısa bir vakitte yerle yeksan etmiştir. Ya da Hz. Süleymân'ın yanında bulunan melekler binlerce yıl öncesinden daha insanoğlu dünyaya gelmeden önce birtakım şeylerin haberini geçmişten getirerek çevresindekiler bilgilendirmektedir.

2.3.19.2. Mekân

Süleymân-nâme'nin incelenilen ciltleri ve eserin bütününe bakıldığında geniş bir mekân tasavvurundan bahsedildiği görülmektedir. Yazar eserini oluştururken Acem'den maveraünnehir sahrasına; kuts-i Mübârek sahrasından Hint adasına kadar çok geniş bir coğrafyada anlatılarını nakletmiştir. İlgili bölümlerde mekân olarak ismi sıklıkla geçen yerler şöyledir: Mısır dolayları, Suriye Şam ve civarı, yine Suriyede Hama ve Hımıs bölgeleri, Hind toprakları, Endülüs toprakları, Zengistân, Yemen, Taif bölgeleri arasında hikâyeler cereyan etmektedir. Eserde yukarıda sayılan mekânlarla ilgili tasvirler bulunmamaktadır. Bu mekânlara örnek aşağıda verilmiştir:

Hikâyenin başlangıcında Süleymân'ın ordusunda savaşan Semendûn cinni ile Sürhbâd cinninin savaşı anlatılmaktadır. Semendûn cinni Mısır halkının ayanlarını gece götürüp Hama ve Hımıs şehri dolaylarına yerleştirmiştir. Bu şehirler şu anda da haritada Suriye topraklarında bulunan iki şehirdir. "...Süleymân Peygâmbir hâzreti 'aleyhi's-selâm Semendûn cinnüñ Sürhbâd ile cenk idüp **Mısır** halkınuñ a' yânların gece ile cinnîler götürüp **Hamâ** şehri yânına götürüp **Hımş** şehrine koyup ma' mür idüp düşmen elinden halkı halâş itdügin işidüp gâyet ferah kesb idüp..." (HK, 67/7a).

Kaknus ve Rahne kuşu iki kahramanı alıp Hind yöresine götürmek istemişler fakat bâd-ı sarsar estiği için gidememişlerdir. Daha sonra ise Sedd-i Yecüce benzeyen bir kaleye konmuşlardır:

"Hazreti Süleymândan üşenüp ol iki âhen-puşları birer refîkleriyle götürüp arkamuza alup uduğ kanâd açup bahri berri geçüp Sâh-süvâr cânibine 'azm idüp gitdük velî şöyle perrân olduk ki bir nefesde bir günlük yol alurduk 'âkıbet bâd-ı şarşar esdi Hind tarafına gidemedük bizi şark cânibine aldı gitdi 'âkıbet vakt-i şâm olunca kühistân-ı azîm cebel üzerinde yâlim kaya depesinde bir yüce kal'a gördük yidi kat burcî bârusî vâh sedd-i Yecüden muhkem rast ol kal' anuñ üstine kanâd büküp inüp konduğ râhat olavuz şandu..." (HK, 67/9a). Sürhbâd ile

Süleymânın Şam şehri dolaylarında savaşı vardır: “şimdiki hâlde Sürhbâd cin ile Süleymân Hâzretinün Şâm şehrinde cengi vardır bile” (HK, 67/16a).

Zengistân, Hindistan’da bir şehirdir. Kahrâm-ı Zengî’nin halkı üryan gezen ne bulurlarsa yiyen, atalarına tapan bir millettir. Acımasız ve cellad olmalarıyla tanınırlar. Ülkeleri altın ve cevher yönünden çok zengindir. Birehmen Şâh’ın ülkesini devamlı tarassut altında tutarlar. Sâm da Birehmen Şâh’ı kurtarmak için Zengistân’a savaş açar:

“...Kahrâm-ı Zengî dirler memleketümüzün ucında ve dağı Hindüstânda Zengistâniler memleketi vardurlar ser-cümlesi ‘üryanlardır velî vilâyetlerinde altın ma‘deni bî-nihâyetdür pes ol Kahrâm-ı Zengî halkıyla harâmiler hün-ı hürî cellâdlardur dâ‘im leşker çeküp memleketümüz urur tâlân ider niçe ki ‘asker çeküp üzerine vardum mukâbil olmayıp kaçdı vaḳti ki memleketini urup çıktım...”(H K, 67/23a).

Hümâyûn Şâh insan kılığına girip Acar yahu bin Sadık ile Sürhbâd cinninin savaşını izlemek için halkın arasına karışmıştır. Daha sonra Hz. Süleymân’ın yanına Amik sahrasına dönmüştür:

“Hakîm kavlince ol peri çünkü Mısr şehri üzerinde Sürhbâdı cin cengin ki gördi haber bilmek için gök yüzünden yire indi şüret-i tebdîl câme taḡyir kılup beşer sûretine girüp dağı bir âdemine buluşup şordı ki kışsanun aşlı nedür diyü tahkîki haber bilüp yine per açup uçup gitdi tarfetü’l-‘ayn içinde gelüp ‘Amik şahrâsına yetdi dergâh-ı Süleymâna gelüp girüp perihân kâtına vârup Sürhbâd cinnün hâlinde Mısr şehrinün halkı üstüne düşüp ceng-i cidâl itdüğinden haber virdi...” (HK, 67/46a).

Eserde dış mekân tasvirleri yukarıdaki örneklerde de belirtildiği gibi çok detaylı verilmemiş; genelde mekâna bağlı unsurlar, durağan olmayan bir mekân algısı içerisinde durulan oturlan bir yer değil sürekliaşılan bir yer olarak aktarılmıştır. Yazar, dış mekândan ziyade iç mekân tasvirlerinde daha betimleyici bir üslup kullanmıştır. Özellikle Hz. Süleymân’ın sarayını tasvir ederken uzun ayrıntılara yer verilmiş saray içerisinde bulunan kişilere varıncaya dek geniş bir üslupla anlatmıştır.

“on iki biñ Benî İsrâ’îl kavminden mu‘cizât ile meşhûr olmuş Hakk dergâhında maḡfûr olmuş enbiyâ seccâdelü seccâdesi üzerinde geçüp oturdılar. Allâha tekbîr getürdiler ve on iki biñ dağı vilâyet ile ma‘rûf kerâmet ile meşhûr olmuş evliyâ-yı ‘Arab ser-cümlesi Hâzreti muḳarreb-i nübüvvet tahtının şol kenârında şimşâd ağâcından düzülmüş kürsiler üzerinde geçüp oturdılar.”(H K, 67/16b)

Ulemâ, fuzelâ ve nüdemâdan oluşan grup tahtın ayağının kenarında abanos sandallar üzerinde oturmuş tahtın sağ tarafında ikinci safda on dört bin dünyâ pâdiŞâhları yedi kıta pâdiŞâhları altından ve gümüşten yapılmış tahtlar üzerinde diz çöker vaziyette oturmaktadır. Ardından yedi bin yedi yüz yetmiş yedi yeryüzünün pehlivanları kılıç sahipleri polad kürsülerde ellerinde gürzleri ile sağ tarafda üçüncü tabakada peri, cin ve melik askerleri ve yüz yirmi dört bin türlü mahlûkat vekilleri yetmi iki milletvekilleri oturmuş saf tutmaktadırlar. Sol tarafta Gul, ifrit ve Ehremenden oluşan askerler ağızlarından zehir saçışarak durmaktadırlar. Bunların ardında hayvanat cinsinin vekilleri bulunmakta yırtıcı tartıcı cinsinden birçok hayvan bulunmaktadır ve İskenderin Seddi gibi Şâhmaran da kıızıl yakut taht üzerinde bulunmaktadır. Kuşlar sultanı Simurg-ı Kâf altın bir örtüyle oturmaktadır. Hz. Süleymân'ın Divânının genel görüntüsü bu şekildedir. Eserde mitolojik, esatire bağlı mekân anlatıları da zaman zaman geçmektedir. Buna en belirgin örneklerden biri, Sâm'ın komutanlarından olan Zemzeme-i Ayyâr'ın Zengistânı fethetmek için giderken, yolda bir dağın içinde bulunan bir mağarada garip yaratılışlı bir halka denk gelmesidir. Bu kavim mağarada yaşamaktadır, üryan yani çıplak gezip atalarına tapmaktadırlar. Aşağıdaki örnekte yaşadıkları yerle ilgili bilgi edinmemiz mümkündür:

“Zemzemeyi gördiler nite on dört eriş kadd ü kâmet Mirrih satvet
kahramân şevket Sîmurğ şüret ‘Ankâ heybet insân hey’et bir ‘acîb
herif sağ şol hancerler şokınup elmas nacağ eline alup korkmadan
gelüp karşularına tırdı andan Zemzeme-i ‘Ayyâr gördi bir zengî
kocası bir karı ile diz be diz oturmuşlar çevrelerinde kırk zengî halka
olup oturur bir kaç zengî ayağ üzere tırup bir ulu kazan kaynadup
altında gümbür gümbür od yanar andan ol kırk zengî halka olup oturur
bir kaç ayağın tırup uçardur. Demür şileleri billerine şokmuşlar birer
degirmen taşı gibi ulu ağır kayaları delüp direkler gibi ağaçlar geçürüp
kimin yanlarında kimin önlerinde komışlar”(H K, 67/25b).

Eserde, özellikle savaşların anlatıldığı hâdiselerde tarihi coğrafi gerçekliğe paralel isimlere rastlanması savaşların gerçek bir mekândageçmesi ihtimalini doğrulamaktadır: “...Beytü’l-Muqaddis şahrâsı zeytünlige kim yitürdiler ol gice anda kim qarâr itdiler çün ki şubh-dem oldu göz gözi gördi şeb-i nağ‘ına mihteri şems durup mağrip diyârına ki sürdi.”(K, 67/71b).Süleymân Peyğâm-ber Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm Semendün cinnüñ Sürhbâd ile ceng idüp Mısr halkınuñ a‘yânların gece ile cinnîler götürüp Hamâ şehri yanına götürüp Hımış şehrine koyup ma‘mür idüp düşmen elinden halkı halâş itdügin işidüp gâyet ferah kesb idüp tırupurken...”

Yukarıda da görüldüğü gibi eser, Suriye, Mısır, bugünkü Filistin dolayları, İran, Amik

sahrası vb. dış mekân olarak geniş bir alanda yaşanan anlatıları ihtiva etmektedir. Dış mekân tasvirleri eserde genellikle isim vermek suretiyle ayrıntılara girilmeden oluşturulmuştur. İç mekânda ise eserin tamamına bakıldığında yazar, daha betimleyici daha ayrıntıya yer verici bir üslup kullanmıştır. Ayrıca birtakım mitolojik mekân tasvirleri de eserde yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMÂN-NÂME’NİN TENKİTLİ METNİ (67-68. CİTLER)

3.1.Eser Nüshalarının Şekil Ve Muhteva Özellikleri

Süleymân-nâme’nin 67. ve 68. Ciltleri Topkapı sarayı müzesi yazma eserler kütüphanesinde iki nüsha olarak bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri yazma eserler kataloğu H. 1535 numarada diğeri ise yazma eserler kataloğu K. 892 numarada kayıtlıdır. H. 1535 katalog numarasına kayıtlı eser 67. Cilt diye geçmektedir ve toplam 595 varaktır. Bu 595 varaklık eser, içerisinde sadece 67. Cildi değil toplamda 6 cildi barındırmaktadır. Yani katalogda H. 1535 numarasında kayıtlı olan eser, içerisinde 67-68-69-70-71-72. Ciltleri barındırmaktadır. Bu H1535 numaraya kayıtlı kitabın ilk sayfasında “Altmış yedinci cilttir altı cild içinde derc olunmuştur” ifadesiyle müstensih tarafından not edilmiştir. K. 892 numaralı katalogda da benzer bir durum olarak 67. Ciltle başlamakta bu katalogda da 67-68-69-70. Ciltleri ihtiva etmektedir.

H. 1535’de bulunan 67. cilt 595 varaktır ve içerisinde 67-68-69-70-71-72. Ciltler vardır. Çalıştığımız 67. Cilt müstakil olarak 88 varaktır. 68. Cilt ise 98 varaktan oluşmakta toplamda 186 varaktan oluşmaktadır. Sahifelerde Harekeli güzel nesihle 21 satır yazılmış, eser mücelled miklebsiz, şemseli koyu kırmızı deri ciltlidir.

K. 892 Süleymân-nâme’nin 67-68-69-70. Ciltlerini içermekte toplam 470 varaktan oluşmaktadır. K. 892 numarada kayıtlı eserde 67. Cilt 85 varaktan oluşmakta; 68. Cilt ise 97 varaktan oluşmakta olup toplamda 182 varaktan oluşmaktadır. Sâhifede harekeli nesihle 21 satır vardır. Ser-levha müzehhep, cetveller yaldızlı, miklebsiz şemseli koyu kahverengi ciltlidir.

3.2. Metni Kurarken İzlenilen Yöntem

Çalışmamızda H 1535’de kayıtlı ciltler H, K 892 de kayıtlı ciltler ise K şeklinde kısaltılmıştır. Eserin metni oluşturulurken her iki nüsha da esas alınmış her iki nüshadaki eksikler farklılıklar dipnotda gösterilmiş bu sayede de ortak bir metin

kurulmaya çalışılmıştır. Her iki metin okunmak suretiyle metin kurulduğu için bazen H nüshasında olup K’da olmayanlar belirtilmiş bazen de K’da geçip H’nüshasında bulunmayan kelimeler dipnotlarda “-K” ya da “-H” şeklinde belirtilmiştir.

Eserde müstensih tarafından yanlış yazılan kelimeler her iki nüshada da aynı şekilde yazılmışsa metne o şekliyle alınmış düzeltmeye ihtiyaç duyacak bir anlamı varsa dipnotta belirtilmiştir. Metnin anlamını bozan kelime hangi nüshada doğru yazılmışsa kelime o nüshadan alınmış diğer nüshada yazılışı ise yine dipnotta “-K” ya da “-H” şeklinde verilmiştir.

Eserde Arapça Farsça ifâdeler, latin harflerine çevrilerek verilmiş dipnotta bu ifâdelerin anlamları verilmiştir.

Eserde başlıklar Farsça olarak yazılmıştır. Başlıklar da latin harflerine çevrilmiş anlamları ise dipnotta gösterilmiştir.

Yazar, anlatılarını çoğunlukla ayet hadis veya esatirel kitaplara dayandırmaktadır. Bu sebeple eserde bir anlatıyı güçlü hale getirmek söylediklerinin tesirini arttırmak için çoğunlukla ayet ve hadisleri referans olarak göstermektedir. Ayetler metinde latin harflerine çevrilmiş dipnotlarda da önce ayet ismi sonra ayetin numarası en sonunda da parantez içinde ayetin anlamı verilmiştir. Örnek olarak: “İhlas-2/3/4 (Allah sameddir/doğmamış ve doğurmamıştır/ onun hiç bir dengi yoktur.) şeklindedir. Ayetlerin manası Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı çevrimiçi destek sunan Kurân Portalı’ndan yararlanılarak yazılmıştır.

Yazar bazı yerlerde Arapça ya da Farsça yazdığı bir durumun manasını da metinde vermiştir, böyle durumlar dipnotta ayrıca belirtilmemiştir.

Eserdeki kahramanların çoğu Tevrat kaynaklı isimleri genellikle İbranicedir. Bu tür özel isimlerin okunuşunda tam birlik sağlamak da bir hayli zor olmuştur. Bu tür İbranice kelimelerin yazımında tarafımızdan kelimenin en açık ve anlaşılır şekliyle yazımına önem verilmiştir.

Yazımı tutarsız ya da müstensih tarafından tamamen yanlış yazılan kelimelerin de doğrusu metne alınmış; yanlışlar ise dipnotta verilmiştir. Buna aşağıdaki kelimeleri örnek olarak verilebilir:

Her iki nüsha da nesih bir yazı ile yazılmış harekeli ve okunaklıdır. İlk sayfadan

itibaren iki nüsha da paralel bir şekilde gitmektedir. 1. Ciltte **58a nüshasından itibaren paralellik bozulmakta** konu bakımından çok fark etmese de H nüshasında fazladan birkaç anlatı ifâde edilmek suretiyle metin ve sayfalar arasındaki birliktelik bozulmuştur. Nüshalar metinde kalın harflerle nüshanın ismi ve varak numarasını belirterek: “**K16a H16a**”örnek şeklinde yazılmıştır.

Her iki nüsha karşılaştırıldığında dipnotlarda verilen kelimelerin tutarlılığı açısından ve anlam bakımından; H nüshasının baş sayfasında bulunan ve ikinci Bâyezîd’e ait olan mührü de düşünürsek H. Nüshasının K’dan daha önce yazıldığı sonucuna ulaşmamız mümkündür.

3.3. Transkripsiyon Harfleri

ا : a, e, ā

ء : ʾ

ب : b

پ : p

ت : t

ث : ṡ

ج : c

چ : ɟ

ح : ɧ

خ : ɣ

د : d

ذ : z,

ر : r

ز : z

ژ : ʒ

س : s

ش : ʃ

ص : ʂ

ض : z,

ط : t

ظ : z

ع : ʕ

غ : ɣ

ف : f

ق : k

ك : g, k, ŋ

ل : l

م : m

ن : n

و : v, o, ö, u, ü, ō,

ه : h, e

ی : y, ɪ, i, ʏ

3.4. Tenkitli Metin

3.4.1 Altmış Yedinci Cilt

İnnehū Min Süleymāne Ve İnnehū Bismi'llāhi'r-Raḥmani'r-Raḥīm İllā Ta'lū 'aleyye
Ve'tūnī Müslimīn K2b H2b

Vaşf-ı zāt-ı pāk-i Yezdān ḳulhüva'llāhu eḫad⁴²

K'ol⁴³ şıfātın oldı bürhān ḳulhüva'llāhu eḫad

O velem yūled şameddür lem yelīd küfven eḫad⁴⁴

Hüccetü pes lafz-ı Ḳur'ānḳulhüva'llāhu eḫad

Ol ciḫāndārı ki yokdur aña hemtā mişli hiç

Ḳādir-i Ḥallāk-ı devrān ḳulhüva'llāhu eḫad

Ol ki virdi āḫir ezel fermān īmān ḥalkına

Budurur tevḳī' (ü) fermān ḳulhüva'llāhu eḫad

Cümle vaḫdāniyyetine şāhid anuñ keşreti⁴⁵

Zıkr-i cinn ü cān-ı insān ḳulhüva'llāhu eḫad

Her seḫer tesbīḫ-i bülbul-i lā-yemūt lem-yezel

Her gice evrād-ı bümān ḳulhüva'llāhu eḫad

Bağda ḳumrı virdi budur yā Kerīm-i yā Raḥīm

Ṭağdadur tesbīḫ-i ḫayvān ḳulhüva'llāhu eḫad

Ebr-i nisyān ḳaṭresi olmaz şadef içre durur

⁴² İhlas-1 (De ki: "O, Allah'tır, bir tektir.")

⁴³ Ol: -H.

⁴⁴ İhlas-2/3/4 (Allah sameddir/doğmamış ve doğurmamıştır/ onun hiç bir dengi yoktur.)

⁴⁵ Kesreti: kesreni K.

Dimeyince ebr-i nīsān⁴⁶ kulhüva'llāhu eḥad

Seng-i ḥāre içre la' le virmeyedi reng-i şems

Zıkr-i tesbîḥ itmese kan kulhüva'llāhu eḥad

Mışra sulṭān olmadı Yūsuf-ı Ken' ān-ı ' azîz

Dimese zāhir yā pinhān kulhüva'llāhu eḥad

' Ālemüñ ḥalkın Süleymān k'itdi fermān mühr ile

Önginüñ naḡş-ı yeksānı kulhüva'llāhu eḥad

Kāfirüñ şirk-i küfürden sīnesi olup teḥî

Dimeyince ol(1)maz müselmān kulhüva'llāhu eḥad⁴⁷

Mü'min üñ ḡalbine ṭolmaz şıdk ile zıkr itmese

Şem'ü dīn-i nūr-ı ĩmān kulhüva'llāhu eḥad

Murğ-ı māḥî iḡlāşla zākirdurur Allāḥ bilür

Zıkr bu Allāḥümme Sübhān kulhüva'llāhu eḥad

Her saḡun tevḥīdi olmaz hem-çünān tebbet yedā⁴⁸

Vāḡıf ol k'esrār-ı Qur'ān kulhüva'llāhu eḥad

Zıkrüñ iḡlāş olsa eger iḡlāş ile taḡḡik pes

Müşkilüñ eyleye āsān kulhüva'llāhu eḥad

Mübtelāya bundan özge yok şifā bulmaz devā

Kim ider her derde dermān kulhüva'llāhu eḥad

⁴⁶ Nīsān: nesyan K.

⁴⁷ Vezin kusurlu.

⁴⁸ Tebbet-1 (Elleri kurusun.).

Fitnesinden dīv ü Ḥannāsuñ (ger)⁴⁹ dilerseñ ger ḥalāş

Eyle tesbīḥ-i firāvān ḵulhüva'llāhu eḥad

Aḥmed-i MaḥmūdḴāsım enbiyāya k'oldı imām

Virdi budur⁵⁰ dā'im iy cān ḵulhüva'llāhu eḥad

Künt ü kenzüñ perdesi açılmaz andan 'āleme

Virmeseydi 'ilm-i çendān ḵulhüva'llāhu eḥad

O yüzi innā feteḥnā⁵¹ kim cemāli ḵāf anuñ

Dir tebārek⁵² ḵaddine a' yān ḵulhüva'llāhu eḥad⁵³

K3aH3a Ol şaḥīḥ ve'l-leyl⁵⁴ yüzi ve'z-zūḥā⁵⁵ yāsin⁵⁶ ḵaşı

Didi levlāk aña Raḥmān ḵulhüva'llāhu eḥad

Mīm-i ḥā şānında münzel hem beyānī kāf u ḥā

Ḵul keḥā⁵⁷ dir aña Deyyān ḵulhüva'llāhu eḥad

Çünkü ḥalkı da' vet itdi geldi imān ins ü cān

Didi sensin Ḥaḵḵ resūlān ḵulhüva'llāhu eḥad

Lā-benī⁵⁸ ba' d buyurdı ki enbiyānuñ ḥatmidür

Ḵıldı ' izzet itdi miḥmān ḵulhüva'llāhu eḥad

⁴⁹Ger: H.-K.

⁵⁰ Budur: -H (mürekkep kaydıǵı için çıkmamış.).

⁵¹ Fetih-1 (Şüphesiz ki biz sana apaçık bir fetih verdik.)

⁵² Mülk 1 (Mübarek etsin.)

⁵³ Vezin kusurlu.

⁵⁴ Leyl-1 (Andolsun geceye...)

⁵⁵ Duḥā-1 (Kuşluk vaktine andolsun.)

⁵⁶ Yasin-1

⁵⁷ Ra'd-43, İsrā-96, Ankebut-52 (...kafidir, yeterlidir)

⁵⁸ Benī: bite K.

Şemse sâye şalup itmez idi o şakķū'l-kamer
Dimese ol şakķ māhtābān ķulhüva'llāhu eĥad

‘ Ālūne evlāduña aşķābuña yüz biñ selām
Raĥmet itsün Ĥaķķ-ı Ĥannān ķulhüva'llāhu eĥad

Zıll-i İzīd dāll-i ‘ Oşmān şāh-ı Sulţān Bāyezīd
Didi'se ol milke sulţān ķulhüva'llāhu eĥad⁵⁹

Ĥükmine fermān olupdur ĥalk-ı ‘ ālem cüz-i küll
K'ins⁶⁰ ü cinne itdi ĥāķān ķulhüva'llāhu eĥad

Milk-i Rūm itdi musahĥār aña Allāhü's-şamed⁶¹
Ĥalk-ı ‘ ālem ķıldı fermān ķulhüva'llāhu eĥad

Çün ĥazāba niyyet itdi milk-i efrenc oldı feth
Vird'aña hem feth-i Boĥdān ķulhüva'llāhu eĥad

Genc-i vaĥdet içre zāhid didüĥüñce yā cemīl
‘ Ömrüni eyleye çendān ķulhüva'llāhu eĥad

Cümle şahdan devleti efzün olupdur bu zamān
Olalı vird ıldırım Ĥān ķulhüva'llāhu eĥad

Anca kim niyyet Tebārek⁶² ‘ ām-ı Tā-hā⁶³ okınup
Zıkr ide ‘ irfān-ı vicdān ķulhüva'llāhu eĥad

⁵⁹ Vezin kusurlu.

⁶⁰ Ki: Kām H

⁶¹ İhlas-2 (Allah sameddir)

⁶² Mülk-1 (Mübarek, hayır ve sahibi.).

⁶³ Tāhā-1 (Tā-hā.).

Her haşardan Hayy-ı hāfız řāh-ı hıfzā eyleyü

Dā'im ola vird-i hākān kulhüva'llāhu ehad

Niçe tebbet⁶⁴ okıyasın her zamān Firdevsī sen

Okıya ihlāşla el-ān kulhüva'llāhu ehad

3.4.1.1. Süleymān-Nāmenün Üç Yüz Otuz Birinci Meclisinüñ Zikrindedür

Bir zarīf-i mihrbān⁶⁵ görmez gözüm

Bir gönüllü bir zubān görmez gözüm

Rūzgāruñ okıdum ser-nāmesin

Bir keremkānı cevān görmez gözüm

Hāsidān olınca huyıdur hased

Göñli řāfī-i dosttan görmez gözüm

Gerçi dutdum derd-i dille rūza āh

Līkin āhı 'ıyd-ı zamān görmez gözüm

Kün toğurmaz başuma hayfā felek

Gicede meh-i āsmān görmez gözüm

Kendüzümden 'İsā gibi fāriğem

Ėayrı sūzan sūza cān görmez gözüm

Rūzgārum āhı ki geçdi zāz ile

Rāhat u emn ü emān görmez gözüm

⁶⁴ Tebbet-1 (Kurudu, hüsrana uğradı.).

⁶⁵ Mihrübān: Mihrībān H.

Müdde‘îden hâlimi ‘arz itmege

Şehden özge şeh cihân görmez gözüm

Fitne’-i Ye’cücidef’ itmek için

Şeh Sikender mişli hân görmez gözüm

Aşğar a‘ dâdan kaçup sığınmağa

Mehdî şâhib-i zamân görmez gözüm

Şu gibi seng urduğum bu sîneme

Ṭûbi-i kıadd serverân görmez gözüm

Şâh-ı Sultân Ildırım mişli begüm

‘Âdil ü Nuşirevân görmez gözüm

O sipahdâr ehl-i İslâm ehl-i dîn

Gibi zıll-i müste‘ân görmez gözüm

Hakk Te‘âlâ devletin itsün ziyâd

Kim zamânınca zamân görmez gözüm

Şeh Süleymân mişli Şeh sınımaz özüm

Ildırım Hân mişli şeh görmez gözüm

Ne Süleymân-nâmesince kışşa var

K3b H3b Buña beñzer Dastan görmez gözüm

Dinle imdi bes hikâyet nitedür

Müstemi‘ den söz nihân görmez gözüm

Vir şalât Ahmede ammâ şıdķ ile

Bunca sözmend-i cihân⁶⁶ görmez gözüm

⁶⁶ Cihân: çehân K.

3.4.1.1.1. Der-Beyān-ı El-Henc Cinnīve Kaẓiyye-i Ed-Dünyā Bin Dāvūd⁶⁷

Loḳmān Ḥakīm kavlince süḥen-mendān ḥaḳāyık ve çehre güşāyān-ı şüver-i daḳāyık ve Eflāṭūn-ı Yunānī naḳlince şarrāfān-ı cevāhir zerāfet ve ṭavefān-ı a‘ rāf-ı feşāḥat ol vech ile melīḥ ḥikāyet ve şaḥīḥ rivāyet kılup eydürler ki kaçan ki Süleymān Peygāmber Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām Semendūn cinnūñ Sürḥbād ile ceng idüp Mıṣr ḥalkınuñ a‘ yānların gece ile cinniler götürüp Ḥamā şehri yanına götürüp Hımiş şehrine koyup ma‘ mūr idüp düşmen elinden ḥalkı ḥalāş itdügün işidüp gāyet ferah kesb idüp ṭururken⁶⁸ nā-gāḥ Hüdhüd gelüp Sīmurğa ḥaber virdi ki Şām-süvāra koşılan Zāl-i Dastan ile Qārūn-ı pīl-teni götüren kuşlar ki Raḥne ile Qaḳnūsdür. Gelüp kuşlar şaffında hevā-yı fenāda pervāze ṭurdılar icāzet isterler ki nazaruña geleler diyüp Sīmurğa ḥaber viricek Sīmurğ-ı Qāf daḥı ol iki etyār-ı kebirūñ geldüklerin Ḥazret-i Süleymāna ma‘ lūm idicek Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām eyitdi: Yā Sīmurğ-ı Qāf Qaḳnūsle Raḥne kuşını getürdüp Zāl-i Dastan ile Qārūn-ı pīl-teni göster görelüm ki bunları bilürler mi āšnālık kılurlar mı ve ikisinūñ sözi birigür mi imtiḥān idelüm diyüp ‘Anḳāya emr idicek Sīmurğ Hüdhüdi gönderdi varup Raḥne ile Qaḳnūs kuşlarını⁶⁹ getürdi nite kuşlar şaffında hevā yüzinde şehāb yöresinde a‘ zām-ı etyār arasında kara bulutleyin kanatların açup cevalān kılurken her birisi ḥorūs-ı ‘arşī gibi şeh-per açup perrān olurken Hüdhüdūñ başında tāc egninde ḥırḳa bunlara Sīmurğ selāmın virüp Ḥazret-i Süleymān dergāhına da‘ vet idicek semi‘ nā ve ata‘ nā⁷⁰ diyüp kanat süzüp hevādan yer yüzine indiler daḥı cumḥūr birle Süleymān Peygamber ‘aleyhi’s-selām dergāhına yaḳīn bir puşte üzerine kondılar daḥı idüp ri‘ āyet kılup yönlerin Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām cānibine teveccūh kılup her birisi baş ḳaldurup boyun uzadup silkinüp bāl u per düzedüp⁷¹ pāytaḥt-ı Süleymānī gözedüp kebk refṭārveş muḳaddemā Qaḳnūs-i Hindī ve ‘aḳabince Raḥne-i Murğ-ı Sindī ayağ üzre ḳalḳup gitdiler ol tağ gibi gövde ile kara bulut kanatların yayup dīvāna geldiler ḥācibler görüp ḥalkı yoldan **K4a H4a** giderüp bunlara yol virdiler kuşlar daḥı dergāhdan içerü girdiler pāy-ı taḥt öpüp du‘ ā kılup eyitdiler ki

Nazm: İy emīr-i ins (ü) cin vaḥş u ṭayr mūr u mār

Devletüñi dā’īm itsün Hayy u ḥāfız-ı Kirdgār

⁶⁷ El-Hinci Cinni ve Ed-dünyā bin Davud ‘un hükümleri hakkında.

⁶⁸ ṭururken: dururken H.

⁶⁹ Kuşlarını: kuşları H.

⁷⁰ Nisa 46, Maide 7 (İşittik ve itaat ettik.)

⁷¹ Bāl u per-düzedüp: bāl u perūze düzedüp H.

Tahtuñā merkeb olup bād-ı felek ile seyr

Hükümüñe münkād ola vü biñ bir ümmetne ki var

Nesr: Hükemā kavlince kaçan ki ol iki nefer tayr-ı kebīr Mantıku’-ı Tayrca bu du‘āyı okıdılar. Dil-peẓīr Süleymān Hazret-i ‘ām⁷² ol tāt-baḥş tāt-ı kesīr ahsen-i belīg kıldıktan sonra Sīmurğ dile gelüpeyitdi ki ey Kaḫnūs-i Hindī ve’y murğ-ı Raḥne-i Sindīhiç bilür misin Hazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām sizleri niçün da‘vet itdi. Cevāb virdiler ki lā-vallāh bilmezüz. Allāhuñ resūlü bilür ki Süleymān-ı zamān ve emīr-imuṣāffdur ve ‘Anḫā bilür ki müvekkel-i murğān Sīmurğ-ı Qāfdir diyüp cevāb viricek Sīmurğbunlara dīvān-ı Süleymānīde Sām-süvār kürsisinde oturan Zāl-i Dastan vasf-ı ne‘ālde⁷³ ayağın turan⁷⁴ Qārun-ı pīl-tenī gösterdi eyitdi bunları gördigüñüz var mı diyince bunlarıñ ihtiyārı qalmayup Zāl-i Dastan nazarına varup kürsī ayağına yüzlerin sürüp dillerince ötüşüp bunları medḥ idüp du‘ā kıldılar eyitdiler ki:

Naẓm:

Şad-hezerān bār-taḥsīn erlūgi ki pehlevān

Kim mişālūñ görmedi Mirriḥ ü Keyvān bu zamān

Heft-ser evrān-ı gökde oldur budur ḫazretūñ

Tīr-i bārān itmeg ile cānın olup bī-gümān

Yirle gögüñarasında kim görüpdür ādemī

Murğa binüpceng idüben öldüre ejder yılān

Nice yılān anca ejder görmedi ṭamu daḥı

Heybetinden ‘arş-ı ejder istedi andan ayān

Böyle diyüp medḥ ider Kaḫnūs ile Raḥne daḥı

Ki işidüp Sīmurğ-ı ‘Anḫā itdi aḥsen bī-gümān

Nesr: Ḥaḫīm kavlince kaçan ki Kaḫnūs-i Hindī ve Raḥne-i Sindī Zāl-i Dastanuñ ḥāk-i

⁷² ‘Am: ‘aleyhi’s-selām H.

⁷³ Neālde: teālde H.

⁷⁴ Turan: duran H.

pāyine yüz sürüp dağı başların kaldurup Mantıku't-Ṭayrca yidi başlu yil avreni yir ile gök arasında dileyüp kanını hevā yüzine sepeleyüp itdükleri merdānlığı ta'rif idüp bu vech ile zıkr kılcaḳ Süleymān Ḥazreti aleyhi's-selām işüdüp taḥḳīḳ bildüḡi ḳāziyye nedür andan Sīmurḡ yine Süleymān emriyle Ḳaḳnūs ile Raḥne kuşından su'āl itdüḡi baḥr-i girdāba bu iki pehlevānı götürüp iletdüñüzhiḳ anda bu oturanlardan ādem-i zād gördüñüz mi diyicek çevre baḳup Ed-Dünyā bin Dāvūduñre'isi Behrāmı gördiler eyitdiler ki bu şahsın baḥr-i girdābda gördüḡüñ **K4bH4b** kim Ed-Dünyā bin Dāvūduñyanındaydı ve ammā ki gündüz geçüp gice irüp iki kişi bunlaruñcebe vü cevşen giyüp tiḡlerinḥamā'il taḳınmışlar ve bu Zāl-i Dastana virdüḡüñ şeh-perlerüñden bir ra'nā yilegi başlarına şoḳmuşlar anuñ 'izzetine senden ḳorḳup ve Ḥazret-i Süleymāndan üşenüp ol iki āhen-püşları birer refīḳleriyle götürüp arḳamuza alup uçtuḳ ḳanat açup bahri berri geçüpSām-süvār cānibine 'azm idüp gitdük velī şöyle perrān olduḳ ki bir nefesde bir günlük yol alurduḳ 'aḳıbet bād-ı Şarşar esdi Hind tarafına gidemedük bizi şarḳ cānibine aldı gitdi 'aḳıbet vaḳt-i şām olunca Kūhistān-ı aẓīm cebel üzerinde yalım ḳaya depesinde bir yüce kal'a gördük yidi ḳat burc-ı bārısı var.Sedd-i Yecūcden muḥkem rāst ol ḳal'ānuñ üstine ḳanat büküp inüp ḳonduḳ rāḥat olavuz şanduk ol götürüp getürdügümüz dört nefer ādem-i zād arḳamızdan inüpḳal'ā içine gitdiler.Az zamān geçmedin ḡavḡā ḡalebe oldu feryād u efḡān felege irdi nedür diyüp naẓar ḳılup gördük.

Nazm:

Tāc-ḥāne manẓarından çünkim itdük bir naẓar

Gördük oldu ḳatı ḡavḡā şan ḳazāla irdi ḳader

Ḳorḳumuzdan def'î uçduḳ açuben andaḳanat

Andan artuḳ yirde 'Ankā bilmedük n'oldı ḥaber

3.4.1.1.2. Der-Beyān-ı El-Henc Cinnī Ve Ḳāziyye-i Melik Ahmer Tekvīn⁷⁵

Hükemā ḳavlince Sīmurḡ-ı Ḳaf Süleymān nazarında Ḳaḳnūs ile Raḥne kuşından ḥaber şorubanlar dağı bu vech ile mā-vaḳ'ā-i taḳrīr idicek SüleymānPeyḡām-beri MūsāPeyḡām-bere münzel olan kitābı eline alup Cebrā'īliñ nakl-i şahīḥin kitāb-ı

⁷⁵ Melik Ahmer tekvin ile El-henc cinninin hükümleri hakkında.

āhırinde mübārek eliyle raqqama getürmiş idi ki Taqqdīru'llāh böyle cārī olmuşdur ki kānun-ı evvelūñ altıncı gicesinde Hāveristān şahı meliki Ğābiri Cahı Mağāk ağzından qulle-i Cibālde Cān bin cān qal'asında Ed-Dünyā bin Dāvūd qatl itse gerek pes kitābun naqlini oturan tūran enbiyāya vü etqıyāya 'ulemāya vü hūkemāya taqrīr itdi ki iy insū cin serverleri āgāh oluñ ki bu⁷⁶ zıkr olan tāriḥde emr-i Yezdān hūkm-i Sübhān taqqdīr- i Rabbānī yirine geldi zīrā ki taqqdīri tedbīr ile men' olmaz. El-' Abdu Yudebbirū Vallāhu Yukaddirū⁷⁷

Naẓm:

Ey müdebbīr eyle tedbīrüne hiç i' timād

Kim bozar tedbīrünü taqqdir-i Haqqā iy ḥōş-nihād

Gerçi ḥōşdur dāniş (ü) tedbīr ü fikr (ü) rāy (ü) rāst

Lākin āḥir ol olur kim buyurur Rabbü'l-' ibād

Ki emr-i Haqqdan taşra yoqqdur 'ālem içre hiç ü iş

Kim döner taqqdīr-i Haqqkla gerdīş-i gün ü fesād

K5a H5a Qulluğın qul anda bilür ki olmaz anuñ didüğü Yoḥsa

re'y-i fikr ile bulurdı her kişi murād

Her ne kim yazdı ezelde alnuña ceffü'l-qālem

Başuña cümle geliser ğamğın ol ger yāḥu şād

Emr anuñ ki ḥālıq oldur vāhid Allāhu'ş-Şamed

Hūkm içindedür qaẓā şerr ü ḥayr iyilik fesād

İ' tiqādı budur Firdevsīnūñ ki itdi beyān

Mu' taqqidsiñ vir şalavāt Muştafāya ḥōş-nihād

⁷⁶ Bu: -K.

⁷⁷ Kul tedbir alır, Allah takdir eder.

Hakīm kavlince çünki Hazret-i Süleymān kazā vü kaderden bu vech ile kim ta‘bīr itdi cemī‘ ‘ulemā fuzelā lādimeyüp āmennā didiler ammā ki Sīmurğ-ı Kaf fikre vardı sükūt itdi zīrā ki bu huşuşda anuñ dağı i‘tikādı bir dürlüydü kazā vü kader haqqında Sīmurğuñ dağı bir garīb ‘acīb hikāyeti vardır inşa’llāh-ı Te‘ālā yerinde ahlī vü fer‘ī birle zikr idevüz tefāsīrde ve kütüb-i tevārīhde ne vech ile mestūr ise ‘ale’t-tafsil zikr idevüz şimdi anuñ zikri yiri degüldür ki kazā vü kader hakkında söz El-Henci cinnīnūñdur.

Nazm:

Ġuş-ı nūş⁷⁸ bana tut kim iy emīr-i nāmver

Söleyim El-Henc cinnīden nedir saña haber

Līk virgil sen şalavāt rūh-ı pāk-i Ahmede

Tā günāhuñ ‘avf ide kim ol Hudā ey dādger

3.4.1.1.3. Der-Beyān-ı Ağu-Dāden Racīm ‘Aleyhi’l-la‘ne El-Henc Cinnī Rā⁷⁹

Hükemā-yı müteḳaddimīn naḳlince şahīḥ rivāyet budur ki Süleymān Hazreti bunda kelimātda ammā ki bizüm kışşamuz ez-ān cānib El-Henc cinnīye geldi nite ol zamānına Ve’d-Dünyā bin Dāvūd Hāveristān melikin ki depeledi ḳanını yiryüzine sepeledi andan El-Henc cinnī yetüşüp V’ed-Dünyāyı bulup elinden alıḳoyupmeliki Hāveristān ulusına cinnīlerle tahtına gönderdi. Ve’d-Dünyā dağı ḳocasını ḳullar depeledüğine te’essüf idüp cimini pāk şuyla yuyup kefen şarup ‘ādet-i ḳadīm üzere ḳara yirūñ ḳarnunı yarup sinlegim düzetdiler. Andan peygām-berşerī‘ atınca Ve’d- Dünyānın ḳocasını kefenleyüp ḳāk içinde defn itdiler ve mātem tıtdılar. Andan El- Henc cinnīnin göñlüne bu geldi ki Süleymān Hazretine ‘aleyyi’s-selām Ve’d-Dünyā bin Dāvūdı beğler begisi Evyāşer bin Çerüpāyile tutup bende çeküp ilede ve kendünūñ ‘özrin dileye zīrā ki tevbe-i istiğfārdan ve ‘özürden gayri kendüye şefī‘ yok kim dimişlerdür mücrimi tevbeden gayrı ḳurtaracaḳ şefī‘ yokdur nitekim eydürlā-şefī‘a encephū mine’t-tevbeti⁸⁰ imdi ben aḳlum azluğundan ve cehlümnden bir günāhitdüm ki aña istiğfār-ı tevbeden gayrı şefī‘ yokdur. Nitekim cehāletden ḳati dermānsız renc yokdur kim eydür:Lā-dā‘e ā‘ī

⁷⁸ Nuş: hoş K.

⁷⁹ Racīm Şeytan’ın (Lanet O’nun üzerinde olsun) El-Henc Cinni’ye Zehir Vermesi Hakkındadır

⁸⁰ Tevbeden daha faydalı bir şefaathçi yoktur.

mîne'l-cehl⁸¹ bes baña **K5bH5b** şimdiki hâlde cezâ fezâ fâ'ide kılmaz illâ ki mikdârum bilüp günâhum añup 'özü eylemek birle işüm hâşıl olur nitekim eydürler Allâh rahmet itsün aña kim haddin bile miqdârından artuq tecâvüz itmeye kim dimişlerdür: Rahima'llâhu imrien e'rafe kadrahû velem yete'adde tavrehû⁸² ve 'ukalâeydür'özü itmek oldur ki mücrim itdüğü günâhı hiç gönlinden çıkarmaya tâ kim ol 'özü 'özü yerine giçe nitekim eydür e'âdetu'l-i' tidâdi tezkîru'z- zenbi⁸³.

Nazm:

Böyle tedbîr itdi El-Henc eyleyüp rikâtle âh

Kim felek âhı dutunından olur anuñ siyâh

Dökdi yaş ki seyle virdi şark u garb baħr ü berr

İtdi âh ki ditredi eflâk-ı encûm mihr ü mâh

Nesr: Hâkîm kavlince kaçankim El-Henc cinnî bu tedbîri kim itdi meger kim iblîs-i la'în bundan aqdem nitekim zîkr oldı. Süleymânuñ havâşşlarını insân meliklerini ve cinnîler ser-hengleriniñ üzerine şeyâtîn-i kibârdan herbiriniñ üstine birisini muşallat kômiş idi kim cehd idüp ezdüreler ve hîdmet-i Süleymânîden bezdüreler pes El-Henc cinnînin dahı üzerine Hânnâsı muşallaq kômiş idi ol kadar igvâ virdi ki El-Henc cinnî gibiYezdân-perest rûzgâr dîde-i pîr-i kühenî ve âkîl-i merd-i suheni kazâ vü kadere itdürüp azdurup ol yire getürdüğine Süleymân dergâhına varupVe'd-Dünyâ bin Dâvûdnazarına alınup günâhın dileyüp yine muqarreb hazret ola pes Hânnâs-ı mel'ün def'i gördüğü El-Henc cinnî Süleymân dergâhına varur kim itdüğü günâha tevbe kıılır kendünüñ igvâsı hebâ'en menşûr olur pes hemân-dem dem çeküp uçup iblîs-i la'în makâmına geçüp ki ol zamân-ı racîm dahı Sürhbâd cinnîye varup ol 'Adüvv-ı Sünnîye igvâ virüp Süleymân NebîHâzretinle ceng itdürmeğe ikdâm itdürmiş idi gördi ki Hânnâs çıka geldi görüp eyitdi:Yâ Hânnâs hayır mıdur haber nedür cevâb eyitdi ki Hânnâsın hayırda yürimek ile râhat olıbilürmi veyâ hayr-ı sa'âdet işleri qâbul kılabılür mi hayrlıgum şol kadardur ki Ve'd-Dünyâ bin Dâvûda qan itdürdüm bî-günâh ve cinnîler ser-hengi El-Henc cinnî qaza vü kadere inkâr itdürdüm velîkinyine günâhınatevbe kıılıp Süleymân dergâhına varmağ ister diyüp cem'i-i mâ-vaq'âyi

⁸¹ Cahillikten daha bilinçli bir neden yoktur.

⁸² Allah, sınırını bilen ve haddi aşmayan kimseye rahmet eylesin.

⁸³ Birşeyin sürekli yapılması hatanın hatırlanmasına sebep olur.

taḳrīr kıldı İblīs-i la'īn işidüp güldi eyitdi ben daḥı seni bir mü'mine zinā itdürdi şandum bu kadar cürm-i günāhda ne vardur diyüp yüz virmeyecek Sürḥbād-ı cin işidüp ta'accüb kılup şordı ki **K6a** yāRacīm-i**H6a** la'īn bu Ḥannās eydür ki bir kişiye bī- günāhḳan itdürdüm ve bir cin ser-hengine ḳazā vü ḳadere inkār itdürüp kāfir itdüm diyüp saña müjde haberin getürdi sen aña yüz virmedün eydürsin ki ben seni zinā itdürdi şandum diyüp yüz virmedün ya'nī zinā bu günāhlardan kebīrmidür racīm eyitdi ni'am benüm ḳatımda andan sevgülü nesne yoḳdur ki zürriyātum bir mü'mine iḡvā virüp aḡzından ḥaṭā çıkardup 'avratı boş ola daḥı andan sonra şol kadar iḡvā yine vire kibrinden ḡurūrından ḥulle-i nigāḥolmaḳdan 'ār idüp 'avratlana daḥı ol zānī zinā itdükce veled-i zinā oraya 'ālem-i der-sū ṭuta ḳıyāmetde benüm leşkerüme ḳatıla.

Nazm:

Böyle diyüp oldu ḥurrem anda şeyṭān-ı racīm

Kim ta'accüb itdi Sürḥbād ol la'īn yā nedīm

Ger şeyṭān fītnesinden isteseñ emn ü necāt

Vir şalavāt cān udilden Muşṭafāya yāḤakīm

3.4.1.1.4. Der-Beyān-ı Resīden Şeyṭān-i İḡvā-dāden Be-El-Henc⁸⁴

Ḥükemā ḳavlince ḳaçan kim şeyṭān-i la'īn⁸⁵ bu ḥaberi ki la'īn⁸⁶ virdi yirinden 'uḳḳāb gibi ṭurdı eyitdi yā Sürḥbād-ı cinnī ve ber-i' Adū-yı sūnnī ne ṭurursın ki baḥtu devlet ile nār-ı nūr saña yardım kıldı. Eger ki Ve'd-Dünyā bin Dāvūd ki Süleymānuñ ata bir sūnūk bir ana ayru ḳarundaşıdur nazaruña getürüp ri'āyet kılasın ve tāc u taḥt-ı salṭanat birle anı ḥōş ṭutasın vakti ki Süleymān leşkeriyle muḳābil mu'ārız olasın cem'ī biñ bir ümmet ve yitmiş iki millet ve yüz yigirmi dört dürlü şıfāt-ı maḥlūḳāt sercümlesi Süleymāndan incinmişlerdür anı ele virüp Ve'd-Dünyāyı bekleyeler⁸⁷ ins ü cin serverleri ḥükmünde olup ḡönlün egleyeler 'ale'l-ḥusūs ki El-Henc cinnīnün i'vānlarıçoḳdur anuñgibi cinnī serheng dergāhında Süleymānuñ bir daḥı yoḳdur.

⁸⁴ El Henci'nin Şeytan'a ulaşip baştan çıkartılması hakkında.

⁸⁵ La'īn:-H.

⁸⁶ La'īn: -K.

⁸⁷ Bekleyeler: bekleye H.

Nazm:

Çün saña çäker ola El-Henci cinnî bî-gümân

Hep murâduñ hâşıl ola her neyise bu zamân

Gâfil olma tut sözüm ki şād olasın Sürhbād

Yoksa⁸⁸ sonra çok pişmân olursun bes hemân

3.4.1.1.5. Der-Beyân-ıSerhengân Feristâden Sürhbād Be-rāyîĀverden Ed-Dünyâ Bin Dāvūd ve El-Henc Cinnî⁸⁹

Hükemâ-yı müteḳaddimîn ḳavlince rivāyet-i eşşah budur ki iblîs-i la'î in bu naşîḫati viricek Sürhbād cinnî taḥsîn ḳılup kırk bin 'afārît birle Ekvân-ı 'ifrît-i racîme ḳoşdu ki varup El-Henc cinnî da' vet ideler ḳabûl iderse müselleḡ rızâ virmez isebend idüp Ed-Dünyâ bin Dāvūd ile getüreler me' al-ḳışşa Ekvân-ı 'ifrît-i racîmi Ḥannâs ile ḳılağuz ḳoşup dem çeküp ḳara bulutlar gibi yir ile gök arasına geḳüp uçup gitdiler a'zam-ı şeyâtin ü ekber ü melâ'în **K6bH6b** birle racîm gelüp gitmekde ammâ ki bizüm ḳışşamuz ez-în cânib cinnîler sultânı Melik Ahmere geldi ki biñ nefer cin ile emr-i Süleymânî birle El-Henc cinnî' aḳabince gelüp giderdi. Şol ḳaşd üzerine ki El-Henc cinnîbula Ḥazret-i Süleymâna da' vet ḳıla. Eger gelmez ise cebri⁹⁰ bağlayup getüre Ve'd-Dünyâ bin Dāvūduñ daḫı Süleymân nazarına yitüre me' al-ḳışşa bunlar gelmekde ammâ ki bizüm ḳışşamuz⁹¹ El-Henci cinnîye geldi ki Ed-Dünyâ bin Dāvūduñ şunup elin öpüpeyitdi ki: yâ Ed-Dünyâ bin Dāvūd hiç bilürmisin ki ben kimimcevâb virdi ki bilmezem ammâ eğerçi ki âdem suretine girmişsin velâkin ḫareketüñ ve avazuñdan sezerem ki cinnîye beñzersin ṭapduḡıñ dîn ḫaḳḳı çün râstın söyle ki kimsin diyüp Ed-Dünyâ ḫaber şorıncaḳ El-Henci cinnî Ed-Dünyânın ḳuşaḡına yapışup kendinüñ oturduḡı zerrîn taḫtına çıkarup 'izzet ü ikrām idüpsaḡyanına kendü oturup ve şol tarafında Evyâşer bin Çerüpâ ki beḡler beḡisidür ol oturup vaşşâf-ı ne'âlde melikzâde-i maḡriboturup daḫı cinnîler ser-hengleri tâbî' ile ayaḡ⁹² üzere ṭurup⁹³ andan El-Henc cinnî emr itdi sükker-i ni' metler getürüp ziyâfet idüp ve kendü ile cin ser-hengleri nazarına altun gümüş mücevherler içinde odşandal yakup buḫûr itdiler daḫı ṭîb-i

⁸⁸ Yoksa: yohsa H.

⁸⁹ Sürhbād'ın El-Henc cinnî ve Ve'd-Dünyâ için ordu göndermesi hakkında.

⁹⁰ Cebri: cebrâ'il H.

⁹¹ Ḳışşamuz: ḳışşa H.

⁹² Ayaḡ: ayak H.

⁹³ Ṭurup: durup H.

rāyhāsından bû alup ğıdā-yı rūhānī taḥṣīl itdiler. Ba‘ de‘ṭ-ṭa‘ ām micmerleri ortalarından götürölüp fagfūrī cinnīlerle ve yāḫūt-ı rummānī ḳadeḫlerle sükker şerbetleri gelüp içildi sözden söz çıkup Ḥazret-i Süleymān Nebiden aleyhi’s-selām ḫaber açıldı. Andan El-Henc cinnī kendünün ḳaḫiyyesin beyān idicek ḳazā vü ḳader ḳıṣṣasın tamām-ı tafṣīl birle söyledi nekbīr-ıḳıtmīr şerḫ eyledi daḫı⁹⁴ dönüp su‘āl itdi ki ben ḳaḫiyye-i tamām itdim sen daḫı başuñdan ne geçdiyse söyle görelüm diyicek Ed-Dünyā daḫı evvel min- āḫir başından geçeni beyān ḳılup şerḫ itdi ser-cümlesin rāst söyleyüp gidip tarḫ itdi.

Nazm:

Ser-güzeştin neyse Ed-Dünyā cümle taḳrīr eyledi
Evvel āḫir dile alup güli ta‘ bīr eyledi

Söz gerek kim ola ğāyet o şaḫīḫ emleḫ tamām
Kızḫ ü terkīb eyleyen kendüye taḫrīr eyledi

Neşr: Ḥükemā ḳavlince El-Henc cinnī Ed-Dünyā ile söyleşüp āṣnālīḫ kesb idüp ol ḳadar ğöñline girdi ki Süleymān Ḥazretine⁹⁵ iletmege ‘özrin dileyüp dergāḫında ḫāz itmege keḫīl-i **K7a**zāmin **H7a** oldu. Ed-Dünyā daḫı iḫtiyārī‘ inānīñ El-Henc cinnī eline virüp ḳīl ü ḳālden emīn oldu diyince Evyāşer bin Çerüpāol Müfsīd-i bed-baḫt (u) bī-ḫayā ğördi ki El-Henc cinnī Ed-Dünyā bin Dāvūdī alup Süleymān dergāḫına ğitmek diler. Ve’d-Dünyā daḫı rızā virdi hemān-dem cān başına şıçrayup kendü kendüye eyitdi: Ey dirīĝ ki bunca yıldur Ed-Dünyānuñ hevādārı oldum miḫnet deminde belāḫeşü vefādārı oldum şol ümīde ki Süleymān memleketi Dāvūd Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām ḫilāfeti bu Ed-Dünyāya irişeydi ve yāḫūd benim ma‘rifetümle iki ḳarındaş birbiri ile barışdı baña daḫı baḫt u devlet sa‘ādet⁹⁶ el virişeydi ve illā ki şimdiki ‘aşrda ğirdābdan egerçi ḫalāş olduk ve illā ki El-Henc cinnī çengāline düşdük şol bizüm mişālimüz ḳoyun ḳuzısına beñzer ki çoban ḳurd elinden ḳurtarup ḫalāş itdi ve illā ki getirüp ḳaşşāba şatdı bir belāya uğraduk ki ḫalāşına imkān yok ḳazau’llāḫdur. Egerçi ki rızā virmekden artuḫçāre yokdur kim dimişlerdür ḳazāya rızā virmek ‘uḫalā işidür ve feryād itmek belā vaḫtinde cūhelā pīşesidür nitekim eydürler

⁹⁴ Daḫı: -H.

⁹⁵ Ḥazretine: -H.

⁹⁶ baḫt u devlet sa‘ādet: baḫt u sa‘ādet

el- ceze‘u i‘nde‘l-belā-i temāmü‘l-mihneti⁹⁷ ve ammā ki ‘ākıl oldur ki kendü eliyle miḥnet deryāsına düşmeye kenār-ı selāmete muḥkem başup tura kim dimişlerdür lā-libāse ecmelū mine‘ s-selāmeti⁹⁸ pes baña çāre budur ki elf-i cehd idüp El-Henc cinnī Süleymān Ḥazretine varmaḳdan men‘ idem tā kim kendüler daḫı dergāh-ı Süleymāna varmaḳdan ḳazāya rızā virmekden ḫalāş bula andan Evyāşer bin Çerüpā ol fītn-e-engīz server-i bī-ḫayā faşīḥ lisān birle dile gelüpeyitdi ki yā server-i sünniyān ve mihter-i cinniyān bu fīkr ile bu tedbīrle mi cihān sarāyında bunca umūr görmiş rüzgār-dīde iken bunuñ gibi rāy-i tedbīrle mi āmil olursın nitekim ol ḳazā vü ḳadere inkār idüp ḫaṭa ḳılduḡıñ gibi şimdi ḳazāya ḳarşu varup belāya baş mı açarsın dergāh-ı Süleymānīde bir iş itmişsin ki daḫı anuñḳatında senüñ ḫürmetüñ ḳalmaya pes bir kimesne bed-ḫūy olsa eyüleri ziyāret ḳılmaḳdan aña ne nef‘i ola nitekim eydür lā-ziyārete me‘a‘z-ziyāreti⁹⁹ ve bir daḫı yā El-Henc cinnī Süleymān mürsel peygām-berdür hem pādşāh-ı ‘ālem-i sultān-ıheft-kişverdürsenüñ bu itdüḡüñ ḫaṭāña göre saña i‘ḳāb i‘tāb idecekdür.**K7bH7b** Mā‘ hāza ki Allāhu Te‘ālā ol ḫaṭa ḳılduḡuñdan ötüri rüz-ı rüstā-hīzde saña cürmüne göre ‘azāb idecekdür kim ḫayr u şerrden kişi itdüḡine göre cezāsın bulacaḳdur nitekim kelām-ı ḳadīmde ve kitāb-ı kerīmde gelür ki femen ya‘ mel mişḳāle zerratin ḫayren yerah(u) ve men ya‘ mel mişḳāle zerratin şerran yerah(u)¹⁰⁰ ve bir daḫı yāEl-Henc cinnī senüñ göñlün̄den geḫen budur ki Ed-Dünyāyı tıṭıp Süleymāna iletmekdür¹⁰¹. İletmekile senüñ günāhından geḫe sen daḫı istiḡfār-ı tevbe ḳılup yine dergāhında ḫāş olasın bu ümīd ile dergāh-ı Süleymāna varmaḳ dilersin anı bilmezsin ki ḫükemā-yı müteḳaddimīn eydür bir kişi anca nesneye ümīddutar ki murādı taḫşīl ola illā ki bilmezani ki rüzgār maḫrūmlıḡa yitişdürir kim eydür Rabbi Rabbi ‘amal ḫalīb¹⁰² pes yā ser-heng-i cinnī bu itdüḡüñ fīkr-i ḫaṭādur eger benüm nasīhatüm tıṭarsañ Süleymān dergāhına varmaḳdan ise Sürḫbād cinnī nazarına varmak evlādur kim anuñ düşmenidür ‘ale‘l-ḫuşuş İstiḫir cinnī anuñlabiledür tevārīḫde görmişem ve hem sūturlāb ‘ilminde kāmīl olan müneccimīnden şormışamdur ki İstiḫir cinnī Süleymān ḫatemin elinden alsa gerek serīrine geḫüp Süleymānlıḡ ḳılsa gerek ins ü cin melikleri emrine muṭī‘ olsa gerek efdāli budur ki şimdiden nazarına varupāşnālıḡ kesb idesin tā ki Süleymān salṭanatı eline girdüḡi vaktin seni gözleye ve bizleri daḫı kerem-i luṭf idüpāzād ḳıla.Pes Süleymān elinde helāk olduḡumuzdan saña ne

⁹⁷ Belā anında sızlanmak belanın ta kendisidir

⁹⁸ Selāmetten daha güzel bir elbise yoktur.

⁹⁹ Ziyaret üzerine ziyaret olmaz.

¹⁰⁰ Zilzal 7-8 (Kim zerre kadar hayır yaparsa onu görür. Kim zerre kadar şer yaparsa onu görür).

¹⁰¹ İletmekdür: -K.

¹⁰² Rabbim tüm yaptıklarım boşa gitti.

nef i gele icāzet virüp gön̄lümüzi şād kılasın. Eger benüm bu naşīhatüm tutup İstihir cinne varasın Süleymān hışmından emīn olasın kim dimişlerdür sa‘īd ol kimsedür ki āharuñ va‘zına kulak tuta nitekim eydür:Es-sa‘īd men va‘az yakīn¹⁰³

3.4.1.1.6. Der-Beyān-ı Melik Aḥmer Āmeden ve El-Henc Cinnī İnād Kerden

Hükemā naḳlince çünkim El-Henc cinnī Ve’d-Dünyā bin Dāvūd-ı sünnī ol zamān ki Ve’d-Dünyā bin Dāvūd begler begisi Evyāşer bin Çerüpā Süleymān dergāhına varmağa iltizām göstermeyüp İstihir cinnī nazarına varmağa Sürhbād cinnüñ hizmetüne yüz sürmege telkīn idüp bu vech ile El-Hence naşīhat viricek El-Henc cinnī işidüpeyitdi yā Evyāşer bin Çerüpā egerçi hūb dirsın Süleymān dergāhına varmaḳdan sizlere daḫı ve bize daḫı zarar görinür lā dimezem ve ammā ki İstihircinnī nazarına varmağa‘ār iderem ki ben daḫı anuñ aḳrān-ı ser-heng-iK8aH8a cinniyanam ḫuşuşā ki Süleymān dergāhında bu kadar i‘tibār bulmuş olam daḫı dönüp aḳrānuma çāker olam bu bir cehldür ki hiç kimesne bunı ḳabūl itmez.‘Ale’l-ḫuşuş ki şimdiki ḫālde Sürhbād cin ile Süleymān Ḥazretinüñ Şām şehrinde cengi vardur bile bulınam eger devlet-I Sürhbād yarı kıldı ise hōş ve eger ki Süleymān muḳaffar düşerse ne‘üzübi’llāh ki baña hiç emān virmeyüp cānuma ḳaşd ider pes baña lāzım gelen budur ki Süleymān mürsel peygām-berdür ḫaḳīḳat yolında ancılayın ādil-I müstaḳīm pādşāh yoḳdur ḫaḳīḳatden tarīḳatden ma‘rifetden ḫaberdārdur eger kim anuñhizmetinden yüz çevirsem ḫaḳīḳat-i Ḥaḳḳ yolından i‘rāz itmiş gibi olurum pes Allāh yolından her kim i‘rāz itse kendü eliyle kendüyi helāk itmişlerden olur nitekim eydür men ebdā şafeḫatuhū li’l-ḫaḳḳı heleke¹⁰⁴ ḫuşuşā ki takdīr-i Rabbānī ḫod gelür ve olacak nesneyi kimse def idemez olur kim eydürizā halleti’t-tekāddirū dalleti’t-tedābirū¹⁰⁵ çünki ceffü’l-ḳalem alına ne yazdı ise geldükden sonra çāresi budur ki ḳazāya rızā virevüz kim dimişlerdür ḳalbüñ devāsı ḳazāya rāzı olmaḳdur nitekim eydür devāü’l-ḳalbier- rızā bi’l-ḳazādur¹⁰⁶ bes baña lāzım gelen budur kim sizleri iletüpSüleymān nazarına cürmüñüzidileyem.

Naẓm:

Gerçi itdüm ben ziyāde çok ḫaḫā

¹⁰³ Vaaza kulak veren said kimsedir.

¹⁰⁴ Kim hak olanı ortaya çıkarırsa yok olur (doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar)

¹⁰⁵ Ölçüler değışince tedbirler kaybolur.

¹⁰⁶ Kalbin şifası kazaya rıza göstermektir.

Tevbe itsem ‘avfider lâ-būd-ı Hūdā

Var ümidüm Şāh Süleymān Hazretī

‘Avfidüp cürmüm kıla baña ‘aṭā

3.4.1.1.7. Der-Beyān-ı ‘Avf Kerden-i Racīm Be-El-Henc Rā

Hükemā kavlince kaçan kim El-Henc cinnī Evyāşerbin Çerüpāya bu vech ile cevāb virüp daḥı Süleymān Hazretine gitmeğe niyyet kılıcaḳ taḥkīḳ Evyāşer bildi ki El- Hencicinnī kendüyi Ve’d-Dünyāyı Süleymān nazarına ileticek helāk ider. Pes cānına bir meded umdı ki ol ḥā’in dergāh-ı Süleymāniye varmaya zīrā ki el-ḥā’in-i ḥā’if¹⁰⁷ mücebince Süleymān ḥuzūrında ḥıyāneti zāhir olmuşdı. Bilürdi ki hāl neye varur gördi ki El-Henci men‘ idemedi ümīdi kısalup ḳorḥusı uzadı nitekim eydür: tāle ḥavfun ḳaşara recā’uhū¹⁰⁸ Me‘a’l-ḳıṣṣa bunlar söyleşmekde iken iblīs-i la‘in bunlara yaḳin gelicek kendüyi Batlamiyūs-ı ḥakīm şekline ḳoyup ve Ḥannās-ı Yemlūn-ı ḥakīm şüretine giyürüp daḥı sürüp El-Henc cinnūn ḳatına geldiler kim El-Henc cinnī Ed-Dünyā ile ve Evyāşer ile ve melik-i maḡribile oturup kelimāt iderlerdi ki ḳin-i seḥer **K8bH8b** vaḳt olduğınlayın‘azm-I dergāh-ı Süleymān kılup gideler nā-gāh El- Henc cinninūn a‘vānelerinden Muhefhef cinnī gelüp içerü girüp El-Henci cinnī elinde baş ḳoyup eyitdi ki Batlamiyūs-ı ḥakīm ile Yemlūn-ı ḥakīm ṭaşra ṭururlar tenhā sizūnle buluşmaḳ dilerler icāzet varmı ki geleler diyicek El-Henc cinnī ḡāyet ta‘accüb kılup icāzet virdi racīm daḥı Ḥannās ile içerü girdiler¹⁰⁹ El-Hencile Evyāşer Ve’d-Dünyā yirlerinden ḳalkup ḳarşu vardılar görüşüp merhabā kılışup racīm-i la‘ini Batlamiyūs şanup El-Henc cinnī sevinüp şād olup eyitdi: yā server-i Hükemā ne hāl oldu ki ‘aḳabümce geldüñüz nite oldu ki beni bu arada bulduñuz ve sizleri bunda¹¹⁰ dīvden ve perīden kim getürdi ehremenden arḳasına kim getürdi ya bu yirde¹¹¹ beni görüp sizlere kim ḥaber virdi racīm eyitdi bizleri ḥazretūne Süleymānuñ ḥaş vezīri Āşaf bin Berḥiyā gönderdi ve saña nasīhat virmeğe rāzınī ikimüz söyleyüp Tevrātdan Zebūrdan āyetler okıyup

¹⁰⁷ Hayin gizli olur.

¹⁰⁸ Korku uzarsa ümit kısalır.

¹⁰⁹ Girdiler: girüp H

¹¹⁰ Bunda: -H.

¹¹¹ Yirde: yirlerde H.

bize¹¹² ta' līm itdüği bu āyetleri okıyup gözüñüz yumuñ gözüñüz açup kendüñüz El-Henc cinnī olduğı arada göresiz andan benden selām idüp naşīhatüm viresiz eger başında devleti var ise sözüm tuta.

Nazm:

Böyle diyüp gönderüpdür saña bizi ol şafā
Söz tutarsañ itmiyesin ' ömrüñi kať en telef

' Ākil ol ki tıtdı pendin gūş idincek ' ālemüñ
Tā ki buldı nuşhı birle ' ālem içre ' izz (ü) şeref

Neşr: Hākīm kavline racīm böyle diyicek El-Henc cinnīrāst şanupiblis telbīsine aldanup racīm Batlamiyūs-ıhākīm vü HānāsYemlün-ıHākīm şanup tekrār ayağ üzerine kalkup' izzet kılpupĀşaf selāmın alup eyitdi her ne kim hākīm itdiyse' ale'r-re' s-i ve'l-' ayn¹¹³ diyüp hemān-dem yirine oturdı andan emr itdi önlerine ta' ām getürdiler ya' nī kim anları insān şanup racīm eyitdi.Āşaf şöyle buyurdı ki ism-i a' zām birle ' āmil olan şā'im gerek diyüp yimekten yimedi andan El-Henci cinnī dağı dönüp racīme eyitdi: Yā hākīm-i hāzık ve'y tabīb-i şādık Āşaf bin Berhīyā bin Engüyā ne buyurdılar naşīhati nedür diyü su'āl itdi racīm eyitdi ki yā El-Henci cinnī Āşaf uñ saña naşīhati bu ki eydür kitābda Süleymānuñ tāli' in tutup gördüm ki Sürhbād cin ile muķābil mu' ārız olup ceng itdüğüñde evvel Süleymān muşallať ola velīkin Sürhbād cinninüñ a' vānlarından İstihirK9a cinnī H9a gālib gelüp Süleymānuñ hatemini elinden ala Süleymānı seririnden yire ura bir nice müddet rüzgār' āleminde¹¹⁴ Süleymānlık kıla imdi hāl böyle oldıysa zinhār Süleymān cānibine gelmesün dergāhında hāşşolam diyü ümīd kılmason zīrā ki arada' adāvet-i küllī vāķi' olmuşdur.Süleymānuñ kaşdı budur ki anı bir ' aźāb ile helāk ide ki kimse dağı kaźā vü kadere inkār itmeye eyle olsa bir kimesne ' adūsına itā' at itmek tehlukeye karşı varup cānını helāk itmek gibidür nitekim eydür ta' ātū'l-adüvvi helākun¹¹⁵ ' ale'l-ħusus ki Ve'd-Dünyā bin Dāvūd eline girdi anı dağı Süleymān nazarına getirüp helāk itdürmekdenise luť idüp bir selāmet yaķasına iletmek yiğdür ammā ki kendüsi Sürhbād cinnīye varup itā' at itsün ve İstihircinnīye bizüm ağzumızdan Süleymān hatemin alacağından' āleme Süleymānlık

¹¹² Bize: - H

¹¹³ Baş göz üstüne.

¹¹⁴ Rüz-gār āleminde: rüz-gār-ı ' ālemde

¹¹⁵ Düşmana itaat helaka götürür.

kılacağından haber virüp müjde kılsun tā kim biz daḥı İstihir yanında ḥürmet bulavuz.

Nazm:

Ḥükm-i-Āşaf El-Henc cinnī oldur aña bī-gümān

Ḥatem-i İstihir cinnī alısardur bu zamān

Şeh Süleymānlık kıluben ‘āleme Kāfdan Kāfa

Hükmine mahkūm olısardur diyü gul ins ü cān

Nesr: Ḥükemā kavlince şeytān-ı la‘īn‘ aleyhi’l-la‘ne El-Henc cinnīye bu vech ile iğvā virüp yaramazlara kılağuzlık kılup nefsine göç eyledi zīrā dimişlerdür ki saña güç şol kimesne ider ki kılağuzlaya seni bir yaramaz yire nitekim eydür ‘azereke men dalleke ale’l-isâeti¹¹⁶ ve daḥı andan Yemlūn-ı ḥakīm şuretinde Ḥannās daḥı eyitdi yā El-Henc cinnī Āşaf bin Berḥiyānuñ bir maḥşudı daḥı budur ki Sürḥbād cin nazarına senüñle bile varavuz ve Āşaf selāmın aña degürevüz Süleymānuñ¹¹⁷ ġālib olacağından haber virevüz andan sonra görevüz ki rüzgār ne yüz gösterür zīrā ki ‘ālem-i kevn (ü) fesād icād olaldan bunuñ üzerine devrider ki gāh şemse naḥş-i zevāl gāh bedr-i helāk ve gāh hilāl bedr-iāl bedr kılup çerḥ-i çarımından a‘zama şeref virür kim cihān bāğınun güli ḥārsuz vuşlat-ı dilber ḥasret-i zāzsuz genc-i kıymeti renc-i mārsuz olmaz her düğününbir mātemi olduğı gibi her gicenün daḥı ‘aḳabince bir günivardurnitekim eydür ‘ākibūn kullü leylin yevmun¹¹⁸

Nazm:

Böyle durur ‘ādet-i devr-i sipihr

Ki kişiye ḳahr ider gāh ol mihr

Ki şuvanur şehd-i şekker virür cüllāb

Gāh içürür idüben devr-i zehir

3.4.1.1.8. Der-Beyān-ı Ahvāl-i Ed-Dünyā¹¹⁹

K9b H9bḤakīm kavlince El-Henc cinnī racīm iğvāsına¹²⁰ aldanup rāst şanup andan

¹¹⁶ Seni aldatarak sana rehberlik eden kişi seni kötülüğe sevk etmiş olur.

¹¹⁷ Süleymānun: Süleymāna H.

¹¹⁸ Her gecenin sonunda gün vardır.

¹¹⁹ Ed-dünyānın durumu hakkında açıklama.

¹²⁰ İğvāsına: iğvāsıyla H.

dönüp racîme eydür yâBaṭlamyūs-ı ḥakīm çünki sizler benümle Sürḥbâda bile varduḡdan sonra Âşaf bin Berḥiyānuñ sözi başum üzerine şimdiye dek Süleymāna ḥizmet itdük isek şimdiden sonra İstiḥir cinnîye tâbi‘ olalum görelüm ki tâli‘ ine yüz gösterür ve ammā ki Ve’d-Dünyā bin Dāvūd nice idelüm ḡande iletelüm racīm eyitdiEd-Dünyāya şor göñlü ne yirdedür¹²¹ ne yiri isterse anda iletelüm diyüp Ed-Dünyādan su‘āl itdi ki iy ḡalīfezāde ne fīkrdesin göñlüñ ne yiri dilerse seni anda iletelüm ḡuşşā-yı ḡamdan āzād idelüm.beni Ed-Dünyā didi ki ben ‘ālem-i kā’ināt içinde ser-gerdān ḡalmışam merd-i ḡarībem eger ḡurıdayısaSām-süvār aramaḡda ve eger deñizdeise Rüstem benüm teftişimde hiç bilümezem ki Süleymān elinden ne vech ile ḡalāş olam diyüpāhın felege gözleri yaşın semege ırgürdi daḡı eyitdi ki yâ El-Henc cinnî beni bu arada ḡoñbaşuma ne serencām gelürse görem siz Sürḥbād naḡarına varuñ didi El-Henc cinnî daḡı Ed-Dünyānuñ sözini ma‘ḡül görüp kırḡ ḡünlük azıḡ ḡaydın ḡayırup melikzādeyi ve Evyāşer bin Çerüpāyı ol ḡal‘āda ḡoyup kırḡ ḡünden sonra elbetde biz seni gelevüz yoḡlayavuz diyüp va‘de ḡılup andan El-Henc cinnî bu tedbīrle şeyṡānı ḡulāḡuz idüpism-i a‘zamile uḡar Baṭlamyūs-ı ḡakīmşanup dem çeküp uçup‘azm-iSürḥbād-ı cinnî ḡılup gidince tāki ez-în cānib Süleymān Peyḡām-ber gönderdüḡi biñ nefer cin ile Melik Aḡmer cinni yetişüp geldi gördü ki El-Henc cinnî yir ile gök arasında uçup gider saḡ ṡarafında Baṭlamyūs-ı ḡakīm ve şol ṡarafında Yemlūn-ı ḡakīmikisi bile insān şekliillā ki dem çeküp uḡuşı cinne beñzer gönlünde kendüye eyitdi ben ḡod anları Süleymān naḡarında ḡodum gitdüm anlar bunda kalacak degül ve bir daḡı insān dem çeküp cin gibi gök yüzinde uḡacaḡ degülvar ise bu şeyṡān- ı la‘īndür diyüpḤazret-i Süleymāndan ‘aleyhi’s-selām ta‘līm olduḡı yidi āyet-iTevrātı ve yidi āyet-i Zebūrı okıyup Allāha tek bīr evvel Ādemāḡir Muhammed şalavātu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn gelmiş gelecek mürsel peyḡām-berler ervāḡına şalavāt virüp ol re’is-i vesvās ve racīm- i ḡannās üzerlerine okıyup¹²² üfürdi berekāt-ı Zebūr-ı āyet ve Tevrātyitmiş yıllıḡ yolu ḡa‘rī-i zemīne ḡahr olup şeyṡān-ı la‘īnle ḡannās-ı bī-dīn gitdiler Fi’n-nārı **K10aH10**asaḡara yitdiler andan Melik Aḡmer cin ser-hengleriyle El- Hencūñ ḡafasından yitüp saḡ eli ile saḡ omuzuñ muḡkem tutup ḡudret-i ḡarbesin kendüye ḡavāle itdi. El-Henc daḡı baḡup gördü ki kırḡ biñ cin ser-hengleri ile Melik Aḡmer gelüp kendüyi tıtdı ḡāyet ḡorḡup berk-i ḡazān gibi ditredi zīrā kim Melik Aḡmerseyyār-i seb‘āya dāḡil cinnīleruñ ḡakīm-i

¹²¹ Ne yirdedür: -K

¹²² Okıyup: -K.

meliklerindendir bizüm bu sözümüzi¹²³ şol kimse añlar ki ‘ilm-i vefkden ve ‘ilm-i simyâdan haberdâr ola ve gümânı var ise şemsü’l-ma‘ârif kitâbına nazar ide me‘al-kışşa El-Henc cinnî müvekkel ervâhdan MelikAḥmeri göricek gâyet ikrâmu ‘izzet eyledi eyitdi hōş geldüñ ki ben daḥı ‘aqlum şaşduğundan bilmezem ki kaçaru giderem dergâh-ı Süleymâniyede bir ḥaṭâ itdüm iblīs telbīsine uğradum ‘âkıbet diledüm ki Ed-Dünyâyı elüme alup Süleymân dergâhına varam ve itdügüm ḥaṭâyâ istiğfâr-ı tevbe kılam ümıddür ki günâhımı ‘avf ide zîrâ ki mürsel peygâm-berdür günâhımı ‘aṭâ ide şol nesne ki alnuma yazılmışdur tağyîr¹²⁴ olmaduğın bildüm anı görem zîrâ ki dimişlerdür takdîrde kaderlenmiş nesne gelür andan qorqmak bâtıldur ki taḥkîk-i ‘ilmüm bildüm ki taqdîr-i tedbîri bozar nitekim eydürler İzâ halleti’t-tekdâiru dalleti’t-tedâbîru¹²⁵ ammâ ki ben bu tedbîri idince Yemlûn-ı ḥakîm ve Batlamyûs-ı ḥakîm şüretinde iki kişi geldi diyüp başladı racîmüñ fitnesinden Âşaf ağzından beyân itdüklerin evvel min-âḥir geçen қазиyyeyi bir bir söyledi kim zikri tekrâr hâcet degüldür ammâ ki ba‘zı nesneyi qorqusundan söyleyümedi. Sürḥbâda giderem diyümedi ve illâ ki Melik Aḥmer melik El-Henc cinnüñ sîmâsına nazar itmeg ile bildi ki ba‘zı nesneyi qorqusundan söylemedi zîrâ ki ‘uḳalâ eydür bir kişi bir nesneyi gizlese yüzinden sözinden lâ-bud ma‘lûm olur nitekim eydür fî-feletâti lisânihi ve saḥafâti vechihi¹²⁶ pes Melik Aḥmer ḥışma gelüpeyitdi ki yâ El-Henc cinnî sen ḥaṭâ kılduñ kendü dilüñ ucından aḥmaklıq itdüñ zîrâ ki aḥmak cāhilüñ gönli ağzındadır ne ki diline gelse anı söyler nitekim¹²⁷ eydür ḳalbü’l-aḥmaḳi fî-femihi¹²⁸ eyle olsa şimdi sen azğunlardansın saña Süleymân dergâhına varup günâhuña tevbe itmekden ğayrı çäre yoḳdur nitekim eydür lâ-şefî’a encephû mine’t-tevbeti¹²⁹ ve İslâmdan şeref a‘lâ nesne yoḳdur pes tevbe kııl cürmüñe ki ehl-i İslâmdan olasin nitekim eydür lâ-şerafe a‘lâ mine’l-İslâmi¹³⁰ eyle olsa yâ El-Henc cinnî emîr Süleymâna **K10bH10b**fermân-ber olup Ve’d-Dünyâyı daḥı elüme virüp benümle bile gider misin veyâ ḥod ‘inâd mı kılırsın diyicek El-Henc cinnî bildi ki kendüye gelüp iğvâ viren şeytân-ı la‘în idi ki nâ-bedîd oldı ve Melik Aḥmere daḥı qarşu gelmege qorḳdı ki zararı dege¹³¹ nâ-çar emrine fermân-ber olup kendüye şefî‘

¹²³ Bu sözümüzi: bûsumuzi K.

¹²⁴ Tağyîr: ta‘yîn H.

¹²⁵ Ölçüler değışince tedbirler de kaybolur.

¹²⁶ Bir kişi bir şeyi dilinden gizlese yüzüne yansır.

¹²⁷ Nite kim: anı kim H.

¹²⁸ Ahmakın kalbi ağzındadır (dilindedir).

¹²⁹ Tevbeden daha faydalı bir şefaathî yoktur.

¹³⁰ İslâmdan yüce bir şeref yoktur.

¹³¹ Dege: -H.

tutundu. Ve'd-Dünyâyı Evyâşer ve melikzâdeyi Endüreşi cinnî gönderüp a'vâneleriyle gelüp bunları yirlü yirinden hep getürdiler dem çeküp uçup gök yüzine geçüpyir ile gök arasına¹³² kara bulutlar yöresine Melik Aḥmer cinnî nazarına getürdiler. Melik Aḥmer Ed-Dünyâyı görüp ilerü varup görışüp merhabâ itdi ve bir perî atına süvâr kılup 'izzet ile yanına alup gönlünü tesellî itdi ve ammâ ki Evyâser bin Çerüpâ ḥukm itdi bağladılar muḥannet odiyla cān u cigerin tağladılar andan eyitdi ki yāEvyâser bin Çerüpâ sen şol azğunlardansın ki Ed-Dünyāya iğvâ virmek¹³³ ile dünyādan mālдан çıkarduñ bu hāle getürdün senün ol azğunlığından ötüri Ḥakḫ Sübhāne ve Te'ālā her yirde saña zafer virmedi. Zīrā ki dimişlerdür azğuna zafer yokdur anuñcün Allāhu Te'ālā nuşret virmez nitekim eydür:Lā-zafera me'a'l-bagıyyi¹³⁴ pes senün cezāñ budur ki çekmek gereksin andan dönüp Ed-Dünyā bin Dāvūda nasīḥat kılup eyitdi ki yā şehzāde 'adāvetün aşıl olmaz zīrā ki dimişlerdür adāvet ḳalbün şuğlıdur gāh göñli ḥaste ve gāh dili beste olur nitekim eydür:el-'adāvetü şuğlu'l-ḳalbi¹³⁵ ve bir daḥı bir kimesne kibr ehli olsa cem'i-i ḥalk andan i'rāz iderler zīrā ki hiç kimse anuñ muhibbi olmaz nitekim eydür Lā-şenāde ma'a'l kibri¹³⁶ eyle olsa bu şıfātları terk eyle kibr ü kīn gönlünden çıkar varacağun yir Süleymān dergāhıdır. Ḳarındaşun Süleymān ḥak peygām-berdür ḥuşuşā nebî-i mürseldür. Göñlünü şāf kılup kibrü kīni gönlünden sürüp ḥāk-i pāyine vuşul bulıcaḳ güler yüzile gökçek sözile ḥalkı ziyāret eyle kim dimişlerdür ehlu'llāhı yaramaz ḥūyıla ziyāret itmek 'abeşdür.Nitekim eydür lā-ziyārete me'a'z-ziyāreti¹³⁷ eger sen sözüm tutasın¹³⁸ şekk degül ki Ḥazret-i Süleymān günāhıñ' avf ide ve seni ḥoş tuta zīrā ki 'ādil beglerün şıfātı budur ki günāhkarlarun cürmünü 'avf ider nitekim eydür Kefā bi'z-zaferi şefien li'l-müznibi nazzamehū¹³⁹.

Nazm:

Ger tatarsañ sözlerümi¹⁴⁰ be-Ed-Dünyā cān ile

Men şef'i olam saña erkān-ı devlet ḥānile

¹³² Arasında: arasına H.

¹³³ virmek: virüp H.

¹³⁴ Zalimle beraber zafer olmaz.

¹³⁵ Düşmanlık kalbi meşgul etmektir.

¹³⁶ Kibirle tevazu beraber olmaz.

¹³⁷ Ziyaretle beraber ziyaret olmaz.

¹³⁸ Tutasın:dutsañ H.

¹³⁹ Günahkara şefaatçi olarak zafer yeter.

¹⁴⁰ Sözlerümi: sözümi H.

Bir kıluña gelmeye kaç' en senüñ zerre haṭā
Şeh Süleymān' avfide cürmüñ kamu' isyān ile

Neşr: Hākīm kavlınce bunlara bu naşīḥati virüp melikzādenüñ **K11aH11a** hālin şor diyü bu kimdür didi Ed-Dünyā bin Dāvūd melikzādenün mağrib-i¹⁴¹ zemīnde Endülüspādşāhı oğlu idügin ve teşrīk pādşāhı kızına' aşık olduğundan haber virdi. Melik Ahmer işidüpta' accüb itdi ve anı daḥı bir cin atına bindirüp' izzet kıldı me' alkışsa sözi dırāz kılmayalum bunları ḍarb-ı desti alup dutdurup Süleymān cānibine dem çeküp uçup gitdiler.

Naẓm:

Hāk-i eflāk arasın tuḍdı kamu cinnī sipāh
Kim kararđı cin deminden gök yüzinden mihr ü māh
Līk Ed-Dünyā şeh Süleymān kōrkusından urunan
Ditredürđi yirü göği itdügince zār-ı āh

3.4.1.1.9. Der-Beyān-ı Ekvān-ı 'İfrīt ü Ceng Kerden-i Melik Aḥmer

Hükemā-yı müteḳaddimīn naḳlınce Melik Aḥmer El-Henc cinnīalup Süleymān cānibine gitmekde Ed-Dünyā bin Dāvūd ile Evyāşer āh u efgān itmekde ammā ki bizüm kışşamuz ez-ān cānib Ekvān-ı 'İfrīte geldi ki kırk biñ nefer 'afārīt ile biñ avrenḳanatların açışup¹⁴² hevā-yıfenāda uçuşup'azm-i El-Henc cin kılup birbirin geçişüp Cānbincān ḳal'āsına tođru Kūh-ı me'ānā ki gelüp yitdiler cebelūñ ḳullelerinḳal'ānın tāc-hānesin gezüp teftīş itdiler. Bir aferīde bulmıyup ta' accüb iderken iblīs-i pūr-telbīs ol ser-defteri merdūd çıḳagelüp Ekvān-ı ifrīte bulışdı ve geçen ḳaẓiyyelerden bir bir ḥaber virüpeyitdi ne tūrursın cehd eyle kim Melik Aḥmerūñ aḳabinden¹⁴³ yitesin ceng idüp El-Henc cinnī ḥalāş idesin. Sürḥbādcinnī naẓarında ḥāsü'l-ḥās olasın diyüp ol ḳadar igvā virdi ki Ekvān-ııfrīt kırk biñ'afārīt 'askerin çeküp ḳara bulut ḳanatların yayup gitdiler.

Naẓm:

¹⁴¹ Mağrib: -H.

¹⁴² Açuşup: açup H.

¹⁴³ 'Aḳabinden: 'aḳabincesinden H.

Div ü ‘ ifrīt ağz içinden çün çıkar esved ü nefis Gün
felekde kararurdu hem-çü İbrāhim ‘ Addas

Eyle ‘ ifrīt Ehremenden her biri ki nerre dīv
Çerh-i ezdād gözine görünmez anuñ bir meges

Neşr: Hükemā kavlince kevn ü kubbe-i felege dikilince Melik Aḥmerüñ ‘ aḳabinden
yitişüp na‘ ralar urışup alay bağlayupyir ile gök arasında ‘ ifrīt çerisin
yaşayup Meymene vüMeysereḳalb-i cenāh āreste kılup pervāz urup dem çeküp
turdılar andan avāz çeküp¹⁴⁴ na‘ ra urdılar diyü.

Nazm:

Ekvān ağız açup eyle urdı anda na‘ rasın
Gūş-ı Mirriḥ ger olup şayd Zühre zehresin

Na‘ radan belgüleyüp yirden tırar Aşḥāb-ı Kehf
Ditreyp şems-i felek olma şarardır bahresin

Neşr: Hükemā kavlince Ekvān-ı ‘ ifrīt ‘ afārīt çerisin ki yaşadı şaffu’l-alay kim düzetdi
ez-în cānib cinnīler müvekkel Melik Aḥmer daḥı Ekvān-ı ‘ ifrītüñ geldigün ki gördi ve
na‘ ra-i ehremenān ki semī‘ nā girdi. Hemān-dem hışma gelüp buyırdı ol kırk biñ cin
çerisin uşağı **K11bH11b** irisin cin ser-henglerine hükmi itdi alay bağlayup yigirmi biñ
cinniyān sağ tarafına ve yigirmi biñ cinni şol tarafına hevā-yı fenāda maḳām-ı ‘ ulāda
dem çekişüp uçuşup giderken muşāfı düzedüp her birisi uşağı irisi rāst-ı kalıb cenāḥ
MeymeneMeysereāreste kıldılar daḥı Muhefhef cinnī ol mesned-i sünniābgün ef‘ ī
dillü ḳargū sebt ālī-zehrāk nizesin eline alup elmas siper çignine şalup meydāna girüp
dem çeküp göğüs gerüp lāf urup kendüyi görüpeyitdi ki.

Nazm:

Men Muhefhef-i cinnem ki pehlevānem hem-çü Sām
Gögde Mirriḥ ister emān elüme alsam ḥüsām

Göz urursam Ḳāf ḳafasın ḥurd idem ḥaṣḥāşveş

¹⁴⁴ Turdılar andan avāz çeküp: -H.

Onca kaksam balıĝ¹⁴⁵ öküz postın uşadup şıyam

Neşr: Hükemā kavlince Muhefhef cinnī semāda meydāna giricek Ekvān-ı ‘ifrīt cānibinden Kaşķāş dīv daĝı kara bulut gürzin eline alupyilavrenķanatların çenber kılup każā vü ķader gibi uçup ‘afārīt-i cin leşkerin arasına geķüp maĝāraveş aĝzın açupeyitdi ki¹⁴⁶.

Nazm:

Didi ben¹⁴⁷ Kaşķāş dīvem eyüdür olsam gögde ceng

Ķan buĝārından kararur gögde gün¹⁴⁸ çün ĥāre seng

Mişede aşlan¹⁴⁹ oluram taĝtaş içinde peleng

Bahre ıalsam şayd iderem ejderü tenün neheng¹⁵⁰

Sille şalsam gögde Keyvān yüzini bozam bākī

Puşt u pā ursam yıkıla ķarbım ile kūh-ı seng

Diñle imdi kışşa nedür şāhı men idem beyān

Vir şalavāt eyleyüben ĥayra hengiitme teng

3.4.1.1.10. Dastan-ı Şehzāde Ferrūĝ

Hükemā kavlince Ekvān-ı ‘ifrīt ile Melik Aĝmer muķābil olup hevā-yı fenāda dīv peri leşkeri bir biri ile ceng itmekde ammā ki bizüm kışşamız ez-ān cānib Süleymān Ĥazretine geldi nite şöyle kim ol zamān ki şehzāde zehrden vefāt itdi.Efrāsiyāb Şāh ķarındaşı Uĝzirret ile gelüp Süleymān Ĥazretine şikāyet idüp eyitdiler ki yānebīyu’llāh sebebi nedür ki Lokmān Ĥakīm bizüm şehzādemizi yılāna vü aķrebe şoķdura ve kırķ dirhem aĝu yidüre helāk olmaz zerre ķadar buña semmden noķsān gelmez diye daĝı iki güne varmayup şehzāde helāk ola. Pes bizüm Loķman Ĥakīmķanlumuzdur şer‘ā diñleyüp elümüze vir kışāş idelüm diyüp da‘vī kılıcaķ hemān-dem Süleymān ĝazaba gelüp Loķmān Ĥakīm ĥāzır kılup eyitdi ki

¹⁴⁵ Balıĝ: balık H.

¹⁴⁶ Kaşķāş dīv daĝı kara bulut gözin eline alup yeg avren ķanādların çenber kılup każā vü ķader gibi uçup afārīt-i cin leşkerin arāsına geķüp maĝāra veş aĝzın açup eyitdi ki: -H.

¹⁴⁷ Didi ben: -H.

¹⁴⁸ Gün: -H.

¹⁴⁹ Aslan: arslan H.

¹⁵⁰ Tenün neheng: tın ü zeheng H.

yāhakīmü'z-zamān sözün şādık olmadı hikmete muṭābık gelmedi şehzādeye kırk dirhem zehr yidürdün ve yılāna' aḳrebe şoḳdurdun nesne olmaz diyü da' vī kıldun şimdiki hālde şehzāde semm eşerinden vefāt itdi. Mūsā peygām-berşerī' atınca ve Tevrāthükmince Allāh buyruḡınca ve atam Dāvūdşerī' atınca ḳanlusın ḥükm idüp şehzādenün anası Uḡzirret eline **H12a** virürem ya budur ki saña ḳışaş iderler ya budur ki bunların ileḳanbahāsın virüp rızālaş veyā ḥozşerī' atdan ṭaşra iş itmek **K12a** yāhakīmü'z-zamānelümden gelmez diyicek Loḳmān Ḥakīmın cān başına şıḳrayupeyitdi yā Süleymānū'z-zamān şehzādenün ölümüne men sebep olma yuṭtururam ammā ki ḥükemādan birisi¹⁵¹ benüm ḥaḳḳuma adāvet yüzinden ḥaşm olup işbu bendi geḳdi emān vir ki şehzādenün ḳatline sebep kimdügin 'ilmile bilem ve ne ḳışıdūginḥükemā içinde bulam aña göre 'amel ḳılam diyicek Süleymān Ḥazreti eyitdi bu ne sözdür ki yāhakīm söylersin ve bu ne 'abes da' vīdür ki eylersin ḥiḳ kimsenün bu arada ḡünāhı yok kırk dirhem semm yidürdün ve ef'īye 'aḳrebe şoḳdurdun iki ḡün üzerine geḳincek üçünci ḡicede helāk oldu ḡayrı aḡar kimesne buña zarar itmedüḡi ma' lūm ve zehr-i ḥazretün yidürüp helāk itdüḡü zāhir diyicek Loḳmān Ḥakīmeyitdi yā Süleymānū'z-zamān her nesneyi imtihānile tecribe eyleñ tā ki ḳātil kimdür ma' lūm ola ammā baña emān vir ki şehzādenün ḳatline sebep olan ma' lūm ola diyüp Süleymān icāzetile üşturlāb ele alup şehzādenün ṭālī' in iḥtiyār ḳılup daḡı ṭālī' ṭutup gördi ki şehzāde ma' şūḳaya vuşul bulmuş 'ışḳ ṭamarınıñ ḡarāretinişehvet şuyı söyündürdüḡi sebebeden semm ü ḳātil yol bulup şehzādenün cismine cānına te'şīr ḳılup helāk itmiş andan reml çizdi ve cifr daḡı çizdi ve ilm-i cifr ve 'ilm-i Dānyāl ki 'ilm-i İdrīsdür pes 'ilm ḳuvveti ile bildi ki Şām sultānı 'Amaliḳa meliki Sührāb Şāhuñ şehzādesi' āşık olup FīsāḡurasḤakīm' ilm-i simyā ḳuvveti ile cinler da' vet idüp bir ḡicenün içinde ḳız ile şehzādeyi bir yire geṭürüp buluşdurmuş ikisi daḡı helāk olup cinler ile ikisini daḡı maḳāmlu maḳāmına ḡöndermiş pes bu nesneyi bilüp Süleymān Ḥazretine taḳrīr eyledi Süleymān eyitdi bu sen didiḡün ḡirḳek ise 'Amaliḳa sultānı Sührāb Şāh ḳızı daḡı ölmüş gerek diyince nā-ḡāh anı gördiler ki 'Amaliḳa Sultānı Sührāb Şāh dīvān-ı Süleymānide otururken pür-siyāh-puş ḡādım bir siyāh nāmeyi geṭürüp Sührāb Şāh eline virdi. Eyitdi ki yā Şāh-ı cihān bu nāmeyi ḡüḡercin geṭürdi ayaḡından alup nazaruñagetürdün ammā ki ḡayr ḡabere beñzemez diyüp nāmeyi eline virince Sührāb Şāhsiyāh nāmeyi görüp mührin ḡötürüp oḳudı āh idüp tācın yire urdı. Süleymān eyitdi **K12b** ne ḡaldür ki **H12b** mātem ṭutarsın cevāb virdi ki yā nebīyu'llāh

¹⁵¹ Birisi: -H.

dār-ı dünyāda bir kızım ve bir daḥı oğlum var idi. Kızım dün gice döşegiyle gā'ib olup nıṣfu'l-leylde yirinde zehrden ölü bulunup yuyan ve şu koyan ve libāsın çıkararı helāk olduḡdan ṣoñra tā yidi kiṣiye varıncaya deñlü kızımı yuyanları yuyanlarıñ yuyubları kimesne¹⁵² daḥı bile¹⁵³ kırk elli kiṣiye deḡin helāk olmuṣlar pes bilmiṣler ki 'ilm ü da'vetde māhir bir kimesne bu kızı cin da'vetiyle cinlere götürüp naẓarına yitürdüp zehr virüp öldürüp yine yirine göndermiṣ diyü nāme yazup i'lām itmiṣler tizcek Süleymān Ḥazreti Loḡman Ḥakīmüñ'ilmüne taḥsīn kılup Sührāb Şāha kaẓāyayı bir bir añlatdı. Sührāb Şāh eyitdi yānebiyu'llāh Loḡmān Ḥakīm rāst söyler zīrā ki iki yıl miḡdārı var ki EfrāsiyābŞāh qarındaşı oḡlı bu ölen Şehzādeyi atasıUğzirretle baña elçülüḡe göndermiṣ gelüp Şām şehrinde kızum ḡammāma giderken yüzinden yıl niḡābın serpüp cemālin müṣāhede kılup'āṣıḡ olmuṣ eyle kim yüzün gördüḡi ḡinde'aklı zā'il olup düşmiṣ ḡalāyık üstine uṣmıṣ 'āḡıbet atasıUgrizzet gelüp zorile ḡaldurdup alup gitmiṣ bu nesne benüm kulaḡuma girmiṣdür. Cāsuslar baña taḡḡıḡ ḡaber virmiṣdür Loḡman Ḥakīmüñ'ilmüne taḥsīn ki bu sırra vāḡıf olmuṣdur diyicek Süleymān Ḥazreti Efrāsiyāb qarındaşı Ugrizzeti ḡıḡırdı ve ṣordı ki ḡiç şehzādenüñ döşeginde ölü bulunduḡına sebeb nedür bilür misiz eyitdiler ki belī otaḡında bilā-olan ḡādımiler böyle cevāb virdiler ki nıṣf-ı leylde şehzāde yirinde bulunmadı cāme-ḡābiyla gā'ib oldu vakti ki şehergāḡ yitdi ḡorūsar ki ötdi yine yirinde bulundu diledük ki ne ḡālde idüñ ve ḡande gitdüñ diyü tefṡiṣ idevüz gördük ki döşeginde cismi bī-cān yatur ḡande ise helāk olmuṣ diyü cevāb viricek Süleymān Ḥazreti Sührāb Şāhun kızı vefāt ḡaẓiyyesini Loḡmān Ḥakīme buyurdı naḡl itdi. Uğzirret işidüp bu sözüñ yaḡıñı var be-ṣarṡı ana ki bir 'āṣıḡ bulına oḡlum mānendi ve aña zehr-i helāk virile daḡı andan ṣonra bir niçe ḡün yūriye 'āḡıbet ma'ṣūḡasın ḡāzır ḡılalar vaṣlına vuṣul buldıḡı ḡinde helāk olursa bu söz vāḡı'dür ki Loḡmān Ḥakīm söyler ve görüñ ki zıḡr olan 'āṣıḡlar zehrñāk iken ma'ṣūḡa vaṣlına vuṣul bulduḡları ḡinde helāk olmazlarsa belki bu söz ḡayr-ı vāḡı'dür

K13aH13aḡātilüm Loḡmāndur.

Nazm:

Böyle diyüp Uğzirret eyledi āh

Āh odından gökyüzi oldu siyāh

¹⁵² Kimesne: -H.

¹⁵³ Bile: -H.

Diñle imdi kıışsa nedür şerh idem

Lîk-i virgil hōş şalavât gāh gāh

Nesr: Hükemā qavlince Uğzirret böyle diyicek Loqmān Hākīm şehzādelerden ve erkāndan iki ‘āşık buldı ki biri Quds-iMübārekde bir tācir kızına‘āşık olmuş eline girmedügi acildenkaddi hamīde qalmış ve bir dağı bir şarraf oğlubil hammāmcı hatunına ‘āşık olmuş velī bunlar ancılayın ‘ışka mübtelā ki her birisi ma‘şūkanuñ Leylī saçınuñ zencir-i Mecnūn olmuş eyle olsa Loqmān Hākīmanları getürüp herbirine kırkar mişkāl zehr-i helāhil virüp akrebe vüylāna şokdurup kırkar gün sakladı helāk olmadılar. Andan¹⁵⁴ Loqmān Hākīm Uğzirret Şāhile Sührāb Şāhı odasına iletdi ve ikisin bir evde pinhān itdi ev önünde hākīm giceyle tenhā oturdı ol iki ‘āşık yigitlerinazarına getürdi ve yidürdi ve içürdi dağı bunlara eyitdi hiç kimse severmisiz ki ma‘şūkalardıñuzı ‘ilm kuvvetiyle hāzır kılam. Vaşlına vuşul bulasız cevāb virdiler ki yā Hākīm ikimiz dağı ‘āşıkuz eger ki ma‘şūkamuz hāzır iderseñ lutf idersin diyüp tazarru‘ idicek bu yañadın hākīm dağı dā’ire çizüp teşhīr-i cinn kılup emr itdi kāfir hammāmcınuñ ‘avratıyla tersā-yı tācir kızını örtüsü döşegi ile cinniler götürüp getürdiler bu iki ‘āşık ma‘şūkaların hāzır görüp külāhların felege atup sevincinden qahqahāyı çerçe yitürdiler andan Loqmān Hākīm bunlara eyitdi evvel size bir naşīhat kılayın andanşonra ma‘şūkaya el urasız eyitdiler ki ne buyurursın buyur. Hākīm eyitdi sizeki zehr-i kātıl yidürdüm ve yılāna ‘akrebe şokdurdum eger kim bu ma‘şūkalardıñızla murād yatmagısa öpüp kocunammā ki zināya rızā virmezem eger ki zinā kılasız zehr size zafer bulup te’sir idüp helāk ider anlar dağı zinā kılmamağa himmet itdiler andan hākīm anları halvet koyup kendü halvete girdi. Sührāb Şāhile ve Uğzirret ile oturdı bunlara nazar itdi illā ki ‘āşıklar ma‘şūkların ki yanında buldı def’i ‘üryān olup her biri koyına girdi ma‘şūka dağı ‘āşıkın yanında gördi mā-ḥaşıl-ı kelām kıışsayı dırāz kılmayalum ‘āşık ki ma‘şūq halvet bula ve kırt ki kızuuya fırsat bula hiç şabr mümkün olmaz lā-cerem anda şabr itmek ḥayāl-i muḥāldür.

Naẓm:

K13bH13b ‘Āşıkān buluncağaz ma‘şūka¹⁵⁵ fırsat begüm

Nite ola ki öpüp kocuben bulamaya vaslet begüm

¹⁵⁴ Andan: -H.

¹⁵⁵ Ma‘şūkaya: ma‘şūka H.

Teşne-leb buluncagız şeker-icüllāb içme mi

Cehle uyup ‘ārifān kaçurmaya fırsat begüm

Neşr: Hükemā kavlince kaçan kim bu iki ‘āşık ol iki ma‘şūkaya ki vuşul oldu vuslat bulduğu dem āb-ı menī ‘ışk odın söyündürüp zehr-i kātıl tamarlara girüpkan buhārıyla yürüyüp cānına te’şir itdi anı vakt içinde ol kız ve hatun ve ol iki ‘āşık def-i zehr-i helāhilden helāk oldılar anı vakt içinde söz sav kesildi. Pes Loḳmān Hākīmbaş kaldurup Sührāb Şāh ile Uğzirret Melike eyitdi. ‘Acebdür ki ol iki ‘āşık taḥammül kılmayup zinā idüp şehvet şuyı ‘ışk odı harāretin cigerde söyündürüp zehr-i te’şir idüphelāk olmuşlardur gelün görelüm diyüşsam‘ dān birle gelüp nazar itdiler gördiler ki dördü daḥı ān-ı vakt içinde yatdukları yirde helāk olmuş andan Loḳmān Hākīm dā’ire çizüp teşhīr-i cin kılup hüküm itdi def‘i cinler gelüp herbirisin mekānlu mekānına ilettiler¹⁵⁶. Şubḥ-dem haber işidildi ki fülān u fülān bin fülān tācir kıızı ve ḥammāmı hatunıgice ile helāk olmuşlar ve anları yuyan şuyın koyan daḥı helāk olmuş zīrā ki ser-cümlesinüñ katle sebep zehr-i kātılmış.

Nazm:

Bildiler kim cümlesin itdi helākānunda zehr
Ḥāke yeksān itdi anuñ cümlesini meh ü mihr

Böyle durur döndüğince ‘ādeti gün ü fesād¹⁵⁷

Zerrece mihritdi vü gine kıılır āḥīr çok qahr

Neşr: Hükemā kavlince Sührāb Şāhile Uğzirretbu kaḫiyyeye ki vāḫıf oldılar bildiler ki LoḳmānHākīm bu işde mazlūmdur ammā ki bir hākīm üstād Loḳmānımülzem kıılmağ için ve Süleymānkatında maḫām-ı rif‘at bulmağ için ‘ilm-i da‘vet kuvveti ile Şāmdan Sührāb Şāh kıızın getürdüp şehzāde ile bir cāme-ḥāba koyup helāk itmişdür ma‘şūkaya vuşul bulduğu cihetden zehr-i cism cānına kār itmişdür andan Süleymān Hāzretine varup ol iki ‘uşşāḫun kaḫāyāların şerḥ ideler¹⁵⁸. Süleymān Nebī taḫḫīḳ bildi ki Loḳmān Hākīmüñ sözirāstdur.Bu işi Fīşāgūraş Hākimitmişdür.Andan

¹⁵⁶ İletdiler: -K.

¹⁵⁷ ‘Ādet-i gün ü fesād: ‘ādet-i fesā gün ü fesād

¹⁵⁸ İdeler: itdiler H.

FîşâgûraşHakîmi Süleymân da‘vet itdi halvetine iledüp şordı hakîm inkâr itdi. Süleymân Hazreti artuq nesne dimeyüphakîme icâzet virdi andan Loqmân Hakîm kırk gün gice vü gündüz HaqqTe‘âlâya ‘ibâdet kılup halvetden çıkmayup münâcât eyledi eyitdi ki İlâhîSeyyid-i MevlâyâK14aH14a ‘izzün celâlün haqqı için Loqmân bu işde ve bu huşuşda bi-günâh idügin Süleymân Hazretine bildürdüşmenümi kör eyleyüp dostlarımı handân kılup güldür diyüp kırk gün tamâm münâcât idicek kırk birinci gün Tāvūs-ı Kudsi gelüp Süleymân Hazretine selâm virüp eyitdi yâ nebîyu’llâh Haqq Te‘âlâ saña selâm kılup eydür ki Uğzirret oğlu şehzâde Ferrûhuñ kabri üzerine varup cem‘ienbiyâ vü evliyâ birle ve hâzır olan melekûtu müvekkilün ile iki rek‘at namâz kılup hâcet dilesün ben aña cân virüpdür göreyin kabir içinden tırup cevâb virsün diyüp Tāvūs-ı Kudsi yine Haqq hizmetine gitdi. Süleymân Hazreti işidüp şâd olup dağı Loqmân Hakîmikıgırup haber virdi andan ol gün geçüp ‘ale’s-şabâh olıcağ güneş nûr ile ‘âlem-i mâl-â-mâl olup tolıcağ.

Naẓm:

Burc-ı Esedden kaldurınca gögde başuñ aftâb

Başuñ alup ğarba kaçdı hacâletinden mâhtâb

Mesnedinden tırdı halkı maḳ‘adından mûr u mâr

Cümle eşyâ baḫr u berrde cünbüş itdi kâmyâb

Neşr: Hükemâ kavlince çünki ale’s-şabâh oldu on iki biñ mu‘cizâtı zâhir olmuş enbiyâ birle ve on iki biñ vilâyete qadem başmış evliyâ ile ve kuṭbü’l aḳtâb ile üçler ile yediler ile Hızır Peyğâm-berle ve İlyâs Peyğâm-berle cem‘î vüzerâ vü ümerâ ile ve hükemâ vü ‘ulemâ ile şehzâdeniñ kabri üzerine varup pāk şudan âb-dest alup iki rek‘at hâcet namâzın kılup Hızır Peyğâm-ber mü‘ezzînlük idüp Süleymân Peyğâm-ber¹⁵⁹ hazrete imâmlık idüp namâzdan niyâzdan fâriğ olup el götürüp şehzâdenüñ hayâtı için du‘â diledi melekûtü’s-semâvât enbiyâ vü evliyâ aşfiyâ birle Süleymân du‘â diledükçe âmîn didiler. Haqq Te‘âlâ celle ve ‘alâ Süleymân du‘âsın kabul idüp şehzâde cismine cân virüp kabir yarılup şehzâde içinden tırup Süleymân Hazreti anı görüp eyitdi ki Ya şehzâde baña haber vir ki senüñ ölümüne sebep nedür şehzâde eyitdi: Yâ Süleymân himmetünde şühedâ maḳâmın buldum. Firdevsî Cennetde maḳâm buldum huzûrumda

¹⁵⁹ Peyğâmbir: -K.

iken beni incitmege nedür yâ nebîyu'llâh didi. Süleymân eyitdi: Yâ şehzâde senden dilegümüz budur ki ne vech ile zehr saña te'sîr itdi râst söyleyesin cevâb virdi ki yâ nebîyu'llâh ben atam Uğzirret ile Sührâb Şâha elçilige varduk hâmmâm yolında Sührâb Şâh kıızı giderken yil niķâbın yüzinden götürdi yüzün **K14b H14b** görüp 'âşık oldum elüme girmedügi sebebdan vuşûl u huşûl olmaduğı cihetden cihân gözüme tār-ı 'ışķî baña ġâlib üstüv'âr işüm dün ü gün efgân-ı zâr olmuşdı ol sebebdan zehr-i ef'î ve zehr-i 'akreb vü zehr-i helâhil baña kâr itmedi zîrâ ki 'ışķum odı harâretin aġuluġınca söyündürmeyüp anı gördüm ki Fîşâġûras Hâķîm beni halvetine okudı beñzüm dutup ma'şûķum şehrini ve adını bildi ve seni anuñla buluşdurayım diyü haber kılup beni sevindürdi ammâ didi ki zinhâr yakînlık itme ki cân ķurbân kılmayasın şoñra peşîmân olmayasın ben hûd ma'şûķa yolına hân mân n'olur ki cân-ı cihândan geçmişem dek vaşlına vuşûl bulayıdum yâ nebîyu'llâh didi.

Nazm:

'Âşık ol ki cânını cânânından tutmaz dirîġ

Gözini yüzinden ayırmaz çekerseñaña tîġ

Hayf o cānuñ' âlem içre yokdurur cānânı hiç

'İşķa gönül vermeyene şad dirîġ ü şad dirîġ

Neşr: Hâķîmķavlince şehzâde böyle diyicek Süleymân Hâżreti eyitdi râstın eyit ķazayâ ne vech iledür luţf it.Cevâb virdi ki yâ nebîyu'llâh ķünkü ma'şûķaya cân virmege rızâ virdüm FîşâġûrasHâķîm daķı dâ'ire çizüp da'vet-i cinn kılup 'ilm-i simyâ ķuvveti ile anı gördüm ki Sührâb Şâhuñhâmmâm yolında gördüğüm kıızın örtüsü ve dōşegi ile ve nuķl ve şekkeri ile ve başı ucında yanan altun şam'dân ve ayağı ucında yanan gümüş şam'dân birle götürüp nazaruma getürdiler.Hâķîm odayı halvet kılup gitdi ma'şûķ ki hâżır gördüm def'i 'uryân olup ķoynına girdüm kıız beni görüp gözün yumdı tuş olan vâķı'ayı düş şandı daķı 'âķıbet ol nigârın ķoynına girüp mâ-haşâl-ı kelâm 'âşıkile ma'şûķ bir yire gelicek hâl neidü ki ma'lüm ammâ ki vaşla vuşûl bulduğum hînde vuşlatü'l-lezzet ķayusı ķalmadı cân-ı şirin Hâķķa rücû' kılmaġa yüz tutup nefşüme şabr itmedüġime tevbe idüp ol tevbe iderken cân-ı Hâķķa ışmarladum. Ol bî-ķâre ma'şûķa daķı bekâretin zâ'il itmege baña rızâ virmedi zor ile bekâretin alınca benden evvel ol helâķ oldu vaķ'â-yı hâl budur ki didüm velâķin yâ Süleymân bî-hâķķ-ı Ma'bud bî-zeval-i bî-hâķķ-ı Dâvûdın ve hîşâl-i hayr du'â kıl ki yine ben maķâmumda Firdevsî-

i cennetde muķīm olup merātīp bulam ve dağı ħayr du‘ā kııl ki ĤaķķTe‘ālā ol bir nefes
nefsüme uydugum zinā kııśasın kıılmaya diyicek şehzāde yine tevbe-i istiğfār kıılup
Süleymān Nebī dağı du‘āyı tekrār idüp ĤaķķTe‘ālā Süleymān du‘āsın müstecāb
kıılup**K15aH15a** şehzādenüñ günāhın ‘avf idüp ruhın kıabz idüp maķām-ı Firdevsiyi
mekān virdi.

Nażm:

Ĥaķķ Süleymānıñ du‘āsın çünkü kııldı müstecāb
Buldı çün şehzāde rūĥ cennette oldum fetĥyāb

Ger dilerseñ irişesin cennet-i Firdevse sen
Vir şalavāt canu dilden Muştafāya bul şavāb

Neşr: Ĥakīmķavlince çünkü şehzāde ne vech ile vefāt itdügin Süleymānile Loķmān
Ĥakīm ve şehzādenüñ atası Uğzirret ve cemisi Efrāsiyāb Şāh ve kıız atası Sührāb Şāh
diñleyicek hemān-dem Fīşāgūras Ĥakīm üzerine gulüvv kıılup tıtmağ isteyüp hucüm
itdiler. Ammā ki Süleymān men‘ idüp sürüp dīvān-ĥāneye geldi şer‘ ile teftiş idüp
FīşāgūrasĤakīmden su‘āl itdi niçün böyle itdüñ bir şehzādenüñ kıatline sebep olduñ
ve ĥuşuşā ki Sührāb Şāhuñ kıızını dağı helāk itdürdüñ.Saña kışāş lāzım gelür ne
dirsın didi. Fīşāgūras Ĥakīm gördü ki iş ĥadden aşdı miĥnet deryāsı mevc
urupbaşdan aşdı fikrü tedbiri merkeb-i taķdīr balçıgına düşdi pes inkār kıal‘ āsına girüp
ĥām diyüp eyitdi ki yā nebīyu’llāhmürsel peygām-bersin baña bühtān itme ‘ādil-i
pādşāh-ı serversin beni bī-günāh incitme şer‘ā baña ney ile şābit oldu ki kışāş lāzım
gele şuhūd-i ‘ādil var ise diñle görelüm vaķt ola ki Tāvūs-ı Kıudsiyem diyüp gelen
şeytāni’r-racīm ola ve dağı bu şehzādenüñ kıalbi içine girüp ĥaber viren kāfir cinnī¹⁶⁰
ola.Benüm dağı elümden gelür ki anuñ gibi bir taze ölüyi yirinden turguram baña
cebr itme diyicek Süleymān ĥazaba gelüp kıaķıdı. Ĥakīm eyitdi şāha kıaķımağıl
peygām-bersinsaña ĥazab yaraşmaz.Benüm ĥaşım larımı baña kıoş bir taze maķbere
üzerine varalum görelüm ki sözümde şadıķmıyam ve yāĥūd kazīb miyem diyüp bir
tazemaķbere üzerine varup ‘ilm-i simyā kıuvveti ile bir cinne ĥükm idüp ol meyyitüñ
içine girüp kıaldırup ağızından ĥaber virdi ĥakīm şordu ki ne vaķtden beri öldüñ cevāb
virdi ki dört yıldur.Andan ĥakīm didi ki diler misin ki seni Ĥaķķ Te‘ālādan dileyün

¹⁶⁰ Kāfir-i cinnī: kāfir-i cindī K.

‘ömr vire ve yāhūd yirūne hōšnūdmısın cevāb virdi ki yirūme hōšnūdam du‘ā kıl ki yine Hākka ulaşam diyüp cinnī meyyit cesedi içinden haber virdi. Hākīm du‘ā kılur gibi eyitdi cinni meyyit içinden çıkdı meyyit kabre düşdi qabrini müteħakkim¹⁶¹ idüp hākımlere gitdiler gelüp bu olan qazayāyı Süleymāna naql itdiler. Süleymān ki işitdi ğāyet ğāzaba geldi hākimi kığırdup hışmu ğāzab kılup eyitdi yā Fīşāğūris Hākīm da‘vet-i cin kuvveti ile cini meyyit içine girüp haber virmek ile **K15bH15b** benümle baḥş idersin ben daḥı Süleymān gibi du‘ā kılmāğ ile ölüyü diri kılıram diyü da‘vī idermişsin senün ‘ilmüne lāyık mıdır ki ve hikmetüne muvafık mıdır ki yalān söyleyesin diyüp verhemidicek hākīm cevāb virdi ki yā Süleymānū’z-zamān benüm ne kudretüm var ki ölüyü diri kılam ki sencileyin mürsel peygām-ber gerekdür ölüyü diri kıla ammā ki ‘ilm-i simyāda kemāl bulduğum cihetden teşhīr-i cinn kuvveti ile bir cin gönderüp ol meyyitün içine girüp qaldurup ğāybāne haber virdi. Meyyit ağızından söyledi bilmeyenler anı meyyit kendüzi¹⁶² söyler şandılar. İmdi benüm üzerüme kan şābit itmek işbātı ile āyātu beyyinātile zāhir olur yoḥsa meyyit söylemekile Tevrāthükmince şer‘ā cā’iz degül diyü Süleymāna du‘ā kıldı. Bu taraftan Süleymān Hāzreti Fīşāğūraş Hākīmün sözün kim işitdi tekrar verhem itdi ve eyitdi yā hākīm yaḳīn şöyle bil ki bu nesne senün üzerüne şer‘ā işābet olur ammā ki Loḳmān Hākīm bigi mu‘terif olup¹⁶³ ‘inād itmesen yigrek idi diyüp Süleymān ile hākīm mücādele kıılınca şāhuñ kā’ilem üzerime qan işbāt olsun aña göre kışāş ne lāzım gelür ise şer‘ā yirine kıoyasız diyüp hākīm temerrüdlük idince Süleymān Hāzretieyitdi yā hākīm elümden gelür ki cem‘ī a‘zāndağı firişteler saña şehādet ideler. Hākīm eyitdi ki nite Süleymān cevāb virüp eydür yā Fīşāğūraş Hākīm ma‘lumuñdur ki bir adama kırk iki firişte Münkīr ve Nekīrden ğayrıñı anlaruñ ile kırk dört olur hizmetkārdurur ser-cümlesi senün yüzüne şehādet kıılcaḳ kışāşa müsteħaḳ olıncaḳ Dāvūd şerī‘atına kā’il olurmısın yoḥsa yine ‘inād kılurmısın Fīşāğūras Hākīm Süleymān Hāzretinün böyle didüğün ki işitdi ğāyet vehm idüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh fermān senünñdür emrüne muṭī‘em şer‘ā şābit olursa lāzım gelen kışāşı etgil diyüp qazāya rızā virüp tırdı.

Nazm:

‘Āciz ü nā-çār oluben ol zamān anda hākīm

Pes qazāya virdi boyun ‘acze varup yā nedīm

¹⁶¹ Müteħakkim: muħkem H.

¹⁶² Kendüzi: kendüsi H

¹⁶³ Olup: -H.

Bildi anı hayr u şerden itdügin bulur kişi
‘Âkıl ol ki ‘âlem içre eylük ide ki delim

3.4.1.2.11. Der-Beyân-ı Temsilât-ı Dastan-ı Mâzî

Diñle senden saña yine bir haber
Kendü nefsüñ vaşfin işit pür-hüner
Fi’l-meşel nefsüñ durur añla hakîm
Hayr u şerden işledi gâyet delîm

Şâh Süleymân Hâzreti dahı hemân
Haqq Te‘âlâ dergâhı misli ‘âyân
Rûz-ı maşşer olıcağ iy kâmyâb
Hayr u şerden şorılup olur ‘iğâb

Ne ki yazdısa Kirâmen Kâtibîn
Okıyısar itdüğünden defterin

Her ne cürmi eyleseñ inkârı pes
K16aH16aldisera‘ zâñ şehâdetol nefes

Zerre Zerre ne kim itdüñ hayru şer
Haqq tapuñdan cümlesini şorısar

Cehd kıl kim şer ile itme ‘amel
Râzı ola tâ ki Haqq ‘azze ve cel

Haqq seni yaratdı tã‘at itmeğe

Farz u sünnet ne'se anı dutmağa

Dimedi ki nefse uyup eyle şer

Didi ammā şer iden nā' ra düşer

‘ Ākil iseñ nefse uyma kāmṛān

Tā ki saña raḥmet ide Müste‘ ān

Terk idüben fāni ‘ ālem gencini

Qıl ‘ ibādet bul beḳānuñ küncini

Nuṭṭkını Firdevsīnūñ tut ki tamām

Mesken ola cānuña Dārü's-selām

3.4.1.2.12. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḥir

Ḥaḳḳa minnet şad-hezārān her nefes

Üç yüz otuz iki meclis oldu pes

Ṭāḳatümüz yıtdükce itdik beyān

Tā ki meclis söylenüp oldu ‘ āyān

Līk-i bu dem irüşüpdür vaḳt-i şām

Pes gerek dilden idem ḳaṭ' en kelām

Ḥaḳḳ Te‘ ālā ir görürse yārına

Söyleyevüz bākiden aḥbārına

Şerḥ idevüz Şeh Süleymān ḳışşasın

Def' idevüz gūş idenüñ ḡuşşasın

Müstemi' den budurur ammā murād

Eyleye Firdevsiyi hayr ile yād

Ey Cihānı kün¹⁶⁴ demekden var iden

Ferşi alçak ‘arşı yüce dār iden

Levh-i a‘zam hürmeti çün yā İlāh

‘Avfı eyle ne ki itdüm ben günāh

‘Aşkınuñ şem‘ine çün pervāneyem

Cānumı nīrāna itme yanayam

Ol Muḥammed ḥaḳḳı ey Rabbü’l-‘ibād

Rahmet eyle ḳuluña budur murād

Raḥmet-i Ḥaḳḳdan dilerse ey Hümām

Vir şalavāt Muştafāya sen selām

Söylet iy söz ehli bir dem sāzuñı

Rast idüp her perdede āvāzuñı

Bir fesāne oḳı ‘ālem ḥaḳḳına

Düşe ma‘ni şevk-i dilden ḥulḳına

3.4.1.2. Süleymān-Nāmenin Üç Yüz Otuz İkinci Meclisinün Zikrindedür

Dīn-i cihān bağında taze güli

K’ola ‘ālem ḥaḳḳı anuñ bülbüli

‘Işḳu sözden düzedüp bir ḥōş nigār

Görse Mecnūn ola Leylī şermsār

¹⁶⁴ Ol.

Ḥusrevüñ Şîrin ile geçdi demî

Ḥusrevî sultân tutubdur ‘ âlemi

Şâh Ḥusrev k’oldurur Ḥân Bâyezîd

Devletin Allâh kıla dâ’im mezîd

Şâh Süleymân-ı Sikender ferdurur

Dergâhınıñ pâsbânı Kayşardurur

Kim kavlinüñ manşıbıdur ğarb u şark

K’emrine ma‘ mûr olupdur cümle halk

Tâ kıyâmet devleti olsun ziyâd

Her haţardan hıfz ide Rabbü’l-‘ ibâd

Himmetiyle te‘ lîf oldu bukitâb

Var ümidüm âhîr ola bâb bâb

Dinle imdi Şeh Süleymân kışşasın

Vir şalavât def idüp dil ğuşşasın

3.4.1.2.1. Der-Beyân-ı ‘ Azamet-i Divân-ı Süleymân ve ‘ Azamet-i Saltânât-ı U

K16bH16b Lokmân-ı ekber ibn-i Âd ol re’isü’l-hükemâ tabîb-i üstâd kavlince râviyân-ı aḥbâr nâkilân-ı muḥtâr ol vech ile şahîḥ hikâyet iderler ki Eflâtûn-ı Yunânî ol cihânüñ zü-fünûn ehl-i ‘ irfân naklınce muḥaddisân-ı aḥbâr ‘ uḳalâ vü sümâmı ol vech ile emleḥ rivâyet iderler ki kaçan ki re’isü’l-hükemâ Fîşâğûraş Ḥakîm Şehzâde Şâhrûḡa zehr-i kâtilden helâk olmasına kendü sebeb olduğın bildürmeyüp inkâr itdise Süleymân Nebî ‘ aleyhi’s-selâm diledi kim Allâhu Te‘ âlâya niyâz kıla tâ ki ḥakîmüñ a‘ zâsına müvekkel olan ervâḥ emr-i Ḥaḳḳ ile dile gelüp şehâdet kılalar tâ ki rûz-ı maḥşerde her kişinüñ a‘ zâ-yı re’isî şehâdet idicek müşrikler îmâna geleler andan Ḥazret-i Süleymân aleyhi’s-selâm ḥalvet-i ḥâşına varup ol gice şubḥ olıncaya dek ‘ ibâdet idüp

ḤaḳḳTe‘ālā ḥācetiñ ḳabul ḳılıp şubh-dem yirinden tırup gelüp iki rek‘at ḥācet namāzın ḳılıp Ḥaḳḳa münācāt eyleyüp daḥı namāzdan niyāzdan fāriğ olup nübüvvet tahtına geçüp oturdı. ‘İmāme-i Ḥalīl başında cübbe-i Şīs egninde nübüvvet ḥatemi parmağında Mūşā ‘āşāsı elinde ḤaḳḳTe‘ālā zikri dilinde emr itdi ol gün dīvān-ı ‘aẓīm tırdı nite şöyle ki cemī‘ melekūt u müvekkelūn taht ḳafasında oddan ḥilḳat olmış ḳudret ḳılıcların ellerine alup ayağın tırdılar. Nazar-ı Süleymān dīvānına ḳılıp çevre göz urdılar andan sonra on iki biñ Benī İsrā’īl ḳavminden mu‘cizātile meşhūr olmış Ḥaḳḳ dergāhında mağfūr olmış enbiyā seccādelū seccādesi üzerinde geçüp oturdılar.Allāha tekbīr getürdiler ve on iki biñ daḥı vilāyet ile ma‘rūf kerāmet ile meşhūr olmış evliyā-yı ‘Arab ser-cümlesi Ḥazreti muḳarreb-i nübüvvet tahtınuñ sol kenārında şimşād ağācından düzülmüş kürsīler üzerinde geçüp oturdılar. Geçmiş peygām-berler ervāhına şalavāt getürdiler ve andan sonra dört biñ dört yüz kırk dört ḥükemā vü‘ ulemā vü fuḳalā vü vüzerā nüdemā emlehü’ş-şehāde maḳāmlu maḳāmında taht ayağı kenārında abanos şandallar üzerinde ḳarār itdi.Andan sonra yine tahtuñsağ tarafında ikinci şafda on dört biñ dünyāpādşāhları heft ḳışver şehinşehleri altun gümüş tahtlar üzerinde diz çöküp ḳarār itdiler. Ḳafalarında zerrīn kemer ḳolları şaf tıtdılar ve andan sonra yedi biñ yedi yüz yitmiş yedi pehlevān rūy-ı zemīnler tīg-zen ve şāhib-ḳırānlar polad kürsīlerle ḳarār ḳılıp tırdılar polad gürzlerine ellerin urdılar andan sonra yine sağ tarafda üçünci ṭabaḳada periler melikleri ve cinnīlerser-hengleri ve yüz yigirmi dört biñ dürlü¹⁶⁵ maḥluḳāt-ı müvekkelleri yitmiş iki millet tekvīnleriK17aH17aba‘zı edeb birle yirinde oturup ve ba‘zı ayağın tırup şāf tıtdılar ve sol tarafda gül ‘ifrīt vüehremen ser-hengleri daḥı avren gibi ağız açışup ağızlarından zehr-i ḳātil saçışup ḳara ṭağ gibi yirlü yirinde ḳarār itdiler ve andan sonra ḥayvānāt cinsinüñ ḥākimī seb‘-i esed yirlü yirinde ḳarār itdiler yırtıcı ṭartıcı zeheng peleng ile çün Sikenderān-ı Sedve Şāhmārān daḥı kızıl yāḳūt taht üzerinde ḳarār itmişdi. Fīşāğūraş Ḥakīmūñ ḥālī ne ola diyü ḳulaḳ tıtmış idi ve ḳuşlar sultānı Sīmurğ-ı Ḳāf altun şāme üzerinde şāhane tırmış idi.

Naẓm:

Gör Süleymān nice a‘zam ḥān idi

Kim cihān ḥalḳı aña fermān idi

¹⁶⁵ Dürlü: -H.

Devletin itmiş idi Allāh ziyād

Tahtını anuñ götürdi gökde bād

Yille seyrān eyleyüben şark u ğarb

İns ü cinle kılur idi ħarb u ğarb

Anca sulţān gelmiş idür ‘āleme

Ki itdi ħükm div ü cinn (ü) ādeme

Dutdı qāfdan qāfa mülk-i ‘ālemi

Biñ bir ümmet ħalkı oldı ħākimi

Yirde aña dīvān dutardı seb u ħōş

Gögde aña seyvān olurdı cümle kuş

Ĥükmine fermān anuñ şa‘bān idi

Emrine me’mūr anuñ avren idi

Baħr u berrde ne ki varsa her ümem

Ĥükmine mahkūm olupdı pīş ü kem

Emr-i Ĥaqq ile ħizmet itdi melek

Dilegince devri kıldı meh felek

Bunca beglik içre bir gün o rasūl

Kendüzini görmemişdi pür-uşul

Arpa kurşāsın virüp nefse ğıdā

Emr-i Hakkā virmiş idi ol rızā

Cümle maḥlūk emrinüñ ger çākerī

Gönlüñ alçaq tutdı Hakk peygām-berī

Ger dilerseñ nār u veylden ü necāt

Vir şalavāt Muşafāya pāk ü zāt

3.4.1.2.2. Mu‘cizāt-ı Süleymān Aleyhi’s-selām

Hakīm kavline çün ki dīvān-ı Süleymānī tırdı andan Süleymān emr itdi bir ‘ac abanos kürsī kodılar. Fīşāğūras Hakīm geçüp Süleymān nazarına karşı oturdı ve sağ tarafında zerrīn taht üzerinde ‘Amaliķa sultānı Sührāb Şāh oturdı ve şol tarafında Efrāsiyāb karındaşı Uğzirret Şāh oturdı ve bir tarafında Loķmān Hakīm oturdı andan Süleymān Hazreti baş kaldırıp eyitdi yā Fīşāğūras Hakīm sen bir efzal-ı hūkemā ve ā‘lem-i ‘ulemā ve ekmel-i kümelāsın ḥāşā sizden ki itdüğüñ işe inkār idersin gel rāstın söyle seni ḥaşımlarıñdan dilek ideyin¹⁶⁶ zīrā ki senüñ gibi kāmīl ḥakīme ben kışāş idecek degülem¹⁶⁷ ve daḥı senüñ gibi ‘ālim cihān sarāyında bulunmaz saña kıyacaķ degülem. Loķmān Hakīme bir bend geçmekiçün bir ‘ameldür ki itdüñ ğam yime ki bu nesneden men seni ḥalāş iderim diyicek ḥakīme Süleymānuñ sözi te‘şīr itdi.İtdüğü**K17bH17b** işten daḥı peşīmān oldı velīkin ikrār itmege daḥı ‘ār idüp dili perīşān oldı eyitdi ki şehā şer‘ā işbāta kā’ilem kışāş ne ise çekem kimesneye minnet itmeyem didi. Süleymān olsözi işidüp ğazaba gelüp eyitdi a‘zāñda kırķ iki Firişte ki vardurser-cümlesi itdüğüñ a‘māle ve kılduğıñ bed ef‘āle yüzüne karşı şehādet itsünler diyüp nübüvvet ḥateminüñ üzerinde yed-i kudret ile meşūr olan esmau’llāhiñ teşḥīr-i ins ismini okıyup insān üzerine müvekkel olan meleki da‘vet itdi.İzn-i Yezdānī hūkm-i süccānī mu‘ciz-i Süleymānī birle müvekkel insān Şerāṭā’il Melek ḥāzır olup gelüp Süleymāna selām virüp göründi.Ne buyurursın yā nebīyu’llāh diyüp emre muṭī‘ olup tırdı. Süleymān didi ki senden dilerem ki Fīşāğūras Hakīmünşağında ve şolunda¹⁶⁸ a‘zāsında olan kırķ iki melek-i müvekkeleri ve Kirāmen Kātībīn ki ḥayr u şerrin yazarlar cemī‘sin

¹⁶⁶ İdeyin: idesin H.

¹⁶⁷ Degülem: -H

¹⁶⁸ Şağında ve şolunda: -K.

hakīmūñ sağında ve solında bedenine çıkarup hâzır idesin diyicek müvekkel insân Şerāfā'ıl melek eyitdi ki yâ nebīyu'llāh bu vech ile şūrī-i 'ikāb kıyāmet güninde 'arāşatda maḥşer deminde olur yohsa şimdiki Fīşāgūraş Hakīmūñ bedeninde hıfz iden firişteleri iḥrāc idicek¹⁶⁹ hakīm helāk olur meger ki Haḳḳuñ izni ola kudret birle hakīm hıfz ide 'āḥir¹⁷⁰ tā ḥizmetde olan melā'ike yine hakīmūñ cisminde yirlü yirine varup ḥizmetinde oluncaya dek zīrā ki yâ Süleymān melek vardur ki nefes alup virdüren oldur ve melek vardur ki 'aklı rūşen kılan zihni idrāk fehmi itdüren oldur ve melek vardur ki gözüñ nūrını zabt idüp gösteren eyüyi yatluyı fark kılan oldur ammā ki birer birer gelüp şehādet kılup yine mekanlarına varsalar bu 'amel rāst gelür ve illā ki sercümle kırk iki melek cisminden ḥāric olup nazara gelüp hakīme şehadet virmelü olıcaḳ hakīm hayat bulacağı geñez degül meyyit-i müteḥarrike dönse gerek ne söyleyüp ne tınsa gerek.

Nazm: Müşkil işdür bu fi'li şöyle ki var

Degme kimse itmez anı ihtiyār

'Āḳil-i dānā iken işbu Hakīm

Nefse uyup kendüye niçün kıyar

Neşr: Hakīm kavlince müvekkel insân böyle diyicek SüleymānḤazreti kıbleye teveccüh idüp iki rek'at ḥācet namāzın kılup Haḳḳdan izin istedi. Haḳḳ Te'ālā Süleymān du'āsın müstecāb kılup Tāvūs-ı Kudsi gelüp Süleymāna selām virüp¹⁷¹ eyitdi ki yâ nebīyu'llāh HaḳḳTe'ālā saña selām virdi Fīşāgūraş Hakīmūñ teftişin ḥükm itdi ki cemī' a'zāsına re'isi olan melekler ḥazretinüñ **K18aH18a** emrine me'mūr olup bedeninden çıkup melekütü's-semāvat ve enbiyā ve pāk-i zāt ve evliyā-yı tāhir şifāt gözlerinde a'yān bāḳī ḥalāyık gözlerinde nihān Münkīr üNekīr birle şehādet idüp hakīmūñ ef'ālin ve aḥvālin beyān itsünler diyüp icāzet viricek Süleymān Ḥazreti şād olup secde-i şükr idüp andan¹⁷² gelüp nübüvvet taḥtı üzerinde oturup dönüp Loḳmān Hakīme eyitdi yâ Loḳmān FīşāgūraşHakīmle nizā'uñ nedür söylegil işidelüm. Loḳmān cevāb virdi ki yâ Resūlu'llāh ḥikmetde görüp dururam ki bir kişi ki ziyāde 'āşık olsa ma'şūḳına vuşul bulmasa hergiz eline girmese ol 'āşıkuñ 'ışḳ odınuñ ḥarāretin biñ batman aḡu daḡı yise kār idüp söyündürmeye ammā ki ma'şūḳınuñ

¹⁶⁹ İdicek: -H.

¹⁷⁰ İde 'āḥir: -H.

¹⁷¹ Virüp: virdi H.

¹⁷² Andan: -H.

vaşlına vuşul bulsa şehvet şuyı ‘ışk odınıñ harâretin def’î söyindürür zehr yol bulup
tamarlar içinde yürüyüp cânına te’sîr idüp helâk ider pes ben dağı Şāhmārānı mülzem
kılmāğ için ‘akreb ü ef’ā zehrinden ādemî var ki ölmez diyüp tālî ihtiyār kılup
usturlāb ele alup şehzādeler tālî’in dutup cem’îsinüñ içinde bu Efrāsiyābkarındaşı
UğzirretŞāh oğlu Şehzāde Ferrūhu ‘āşık görüp nabzun tutdum gördüm ki anuñ bigi
‘āşıkdur ki ‘ışk tamarı bahr-i ‘ummān gibi mevc urup eger biñ mişkāl ağı dağı yirse
kār etmez ve biñ efā’yı vü ‘ākārib şokarsa zehr-i ‘ışk odı harâretin def’ idüp
söyündürmeye ve cân-ı cisme te’sîr idüp göyündürmeyeammā ki şehzādeye men zehr
yidürüp ve ‘akreb ü yılāna şokdurup yedi sekiz gün hayatda olduğdan soñra işbu
FîşāgūrasHakīm bana katl-i vācip olup kışāş lazım gelsün diyü hasedinden
şehzāde’ima’şūkasınla buluşdurup ‘āşık ma’şūka vuşul bulduğun hinde āb-ı meni ‘ışk
odınıñ harâretin def’ idüp söyündürmez zehr dağı kār idüp hem şehzādeyi ve hem
ma’şūk-ı Sührāb Şāh kızısı Hümāyı zehr te’sîr itdüğü acilden ikisin dağı helâk eylemiş
benüm ‘aduvvım bu Hakīm Fîşāgūrasdur şer’ā şorup teftîş idüñ eger şübüt bulur ise
kışāşaña lāzım gele idi¹⁷³ gör eger ki şübüt bulmaz ise uş siyāset meydānında
turmışuzdur emrūñe fermān hükümüñe boyun virmişüzdür.

Naẓm:

Şer’a boyun virmişem şöyle ki var¹⁷⁴

K18bH18bŞer’i icra itgil imdi şehryār

Her ne şābit olur ise şer’ ile

Ben itā’at itmişemdür kāmkar

Neşr: Hükemā kavlince kaçan kim Loqmān Hakīm bu vech ile da’vā itdi. Süleymān
Hāzreti eyitdi yā Fîşāgūras Hakīm Loqmān sözine sen ne dirsın cevāb virdi ki ehl-i
hikmet tecrube itmişlerdür ki çok yaşayan fertutuñ ‘aklı olmaz ne kim¹⁷⁵ diline gelürse
anı söyler şer’ā şābit olursa ‘āmilem diyicek Süleymān Hāzreti eyitdi yā haqīmü’z-
zamān cemî’-ia’ zānuñ re’isi olan melek-i müvekkelūñ bir bir şehādet itsünler kabūl
idermisin.Hakīmeyitdi ider men zāhir gözüme karşı cismümdeki hizmetde olan
melekūt gelüp birer birer şehādet iderse ki ben bu işi itmiş mücrimem hükümüñe
kā’ilem.

¹⁷³ İdi: H.

¹⁷⁴ Virmişem şöyle ki var: -K(sayfadaki tahripten dolayı çıkmamış).

¹⁷⁵ Ne kim: -H.

Nazm:

Mücrim olan kimesneye lâzım olur pes kışāş

Tā kim andan ‘ibret ala görübeni ‘ām u hās

Zeydü ‘emr añlar anı vü bildi hem şeyh ü şebāb

Bend-i şehden yine bulur mücrim olan pes hālāş

Nesr: Hükemā kavlince Fīşāgūraş Hākīm böyle diyicek Süleymān hüküm itdi evvel hākīmünşāğ sol omuzındağı enbiyā çeşminde a‘yān vemā bākīgözlerinde nihān gelüp Süleymān nazarına görindiler dillerince selām virüp hākīmün şağında ve solunda tırdılar. Süleymān ‘aleyke alup nazar kılup gördi ki şağ yanında tıran melegünbaşı ādem ve gövdesi tāvūs şeklinde ammā ki ayakları yaşı ve kışsa ördek ayağı gibi ve bir ‘acep dağı bu ki iki eli var ādem eli gibi bir elinde bir levh tutar ve bir elinde kalem tutar elmas taş renginde ve şol yanında tıran melegün dağı şekli ādem gövdesi‘ukāb kuşına beñzersiyāhammā ki kuyruğı ve göğsi ve ayakları ejder şifātında ve kanatları dağı yarasa kanadı bigi terkisüz balık yelpazesine beñzer mehīb-likā ve bir elinde siyāh levh tutar abanōs ağacı şeklinde ve bir elinde bir siyāh kalem¹⁷⁶ tutar gözleri kıızıl ‘aķīke beñzer ve nefesin alup taşra virdüğince ağzından ateş saçılır egerçi şağ yanındağı gāyet maħbūb velī şolundağı gāyet mehīb.

Nazm:

Her birinün ki ‘acā’ib hey’eti

Qorqıdurdı halkı gāyet şavleti

Diñle imdi nice olur kışşāyı

Vir şalavāt Muştafāya sen qatı

Nesr: Hākīm kavlince Süleymān Hāzret-i ‘Ām¹⁷⁷ hākīmün¹⁷⁸ şağ tarafında tıran tāvūs şeklindeki melege su’āl itdi ki yā ‘Abdu’llāh men ente cevāb virdi ki yā

¹⁷⁶ Kalem: -H.

¹⁷⁷ ‘Ām: ‘aleyh’s-selām H.

¹⁷⁸ Hākīmün: -H.

Süleymān ben daḥı ve ḥakīmūñ şolında tūran melek daḥı bu FīṣāgūraşḤakīmūñ bulūgiyyete gelelden ḥayr-ı¹⁷⁹ şālih ‘amel şavābın ben yazaram ve şolında tūran şerri ḥisābın yazar ne kim itse ḥayr u şerden zerrece daḳıka fevtK19aH19a itmeyüp yazaruz tā ki rüz-ı maḥşerde yevmü’l-‘araşatda ḥakīm inkār idicek defter ile ḥayru şerri ḥisābın ikimüz virevüz pes ḥakīm dūnyādan gidinceye dek emr-i Yezdān ḥūkm-i Sübhān birle bu ḥizmetdeyüz diyicek Süleymān Ḥazreti eyitdi ki bu ḥakīm işbu ‘Uğzirret Şāh oğlu şehzāde oğlu Şehzāde Ferrūḥı Sührāb Şāh kıızı Hümāyı cinniler kuvveti ile bir yire getürüp iḥzār itdi mi anları birbirine vuşul bulup zehrden helāk oldılar mı eger kim bu ‘amelibu Fīṣāgūraş Ḥakīm itdi ise üzerine şehādet idūñ diyicek şehādet itdiler ki bu ḳaḳiyye vāḳ‘ī oldı şer defterinde mestūrdur diyicek ḥakīm ‘inād idüp eyitdi Yā Süleymān bunlar neden ma‘lūm ola ki benüm şaḡu şol omzumda oturup ḥayru şerrüm yazan Kirāmen Kātibin olalar. Vaḳt ola ki cin ola veya şeyāṭin zürriyatı ola kim anlarıñ sūretine girmişlerdür kim gelüp benüm ḥaḳḳuma şehādet virmişlerdür. Benüm ‘ilmüm bu nesneye irişmemişdür diyüp ḥakīm inkār itdi. Süleymān Nebi ‘aleyhi’s-selām ḥışma gelüp eyitdi yā Fīṣāgūraş Ḥakīm göğden mūnezzel olan kitābları görmedūñ mi şuḥf-ı Ādem ve şuḥf-ı Ḥalīli mütā‘lā ḳılmaḁıñ mı ve Tevrāt-ı Mūsāyı okımaḁıñ mı ki bunuñ gibi söz söylersin. Kirāmen¹⁸⁰ Kātibine inkār eylersin bu zıkr olan melā’ike- i müvekkelūn ḥūkm-i Rabbānī ile a‘zānuñ re’isleridür. Niçün bunlarıñ sözlerine ḳanmayasın ‘ale’l-ḥuşūs ki cemī‘-i melā’ike-i muḳarrebūn şehādet itdiler ki ḥayr u şerrden her ḳişiniñ a‘mālini Kirāmen Kātibin yazsa gerekdür dergāh-ı Ḥaḳḳda yüzine ḳarşu oḳıyup cevāb virse gerek andan ḡayrı cem‘ī-i a‘zāñ re’isleri daḥı dile gelüp söylese gerek evvel ve āḫir ne itdūñse şerḥ eylese gerek aña göre sen daḥı ‘iḳābu ‘azāb şerri nedür görseñ gerek Ḳavlü Te‘ālā femen ya‘mel mişḳāle zerratin ḥayren yerah(u) ve men ya‘mel mişḳāle zerratin şerran yerah(u)¹⁸¹

Naẓm:

Böyle diyüp şeh Süleymān Ḥazreti

Pes naşīḥat itdi aña ki ḳatī

Diñle imdi ḳışşa nedür şehryār

Vir şalavāt Aḥmede ammā ümmeti

¹⁷⁹ Ḥayrı: -K.

¹⁸⁰ Kirāmen:-H.

¹⁸¹ Zilzal- 7/8 (Kim zerre kadar hayır yaparsa onu görür. Kim zerre kadar şer yaparsa onu görür).

3.4.1.2.3. Der-Beyān-ı Qavl-i İhtilāf

Hükemā qavlince Süleymān Nebī-i ‘ām¹⁸² böyle diyicek Fişāgūras Hākīmeyitdi yā nebīyu’llāh hāşā ki ben ahkām-ı Tevrāta münkir olam velikin isterem ki ‘ālemde bir nām u nişān koyam evvel bu ki münāfıqlar göreler taḥkīk bileler ki āḥiretde cürmine inkār iden ‘āşilerūñ dergāh-ı Hāḫḫda Kirāmen Kātibīn ḥayrın şerrin yazduqları defterin şaḥibinūñ yüzine qarşu **K19bH19b** okuduqlarından sonra aña daḥı inkār idicek a‘ zāsı re’isleri şehādet itdükleri ma‘ lūm ola ve ikinci bu ki bu gāyet ulu mu‘ cizedir hiçbir peygām-bere naşīb olmamuşdır. Ādem-i Şafī devrinden ta bu zamāndan mürsel peygām-berlerden ‘aleyhime’s-selām hiç birisin bu da‘ vī kılmamışdır ammā ki kitāblarında okıyup bilüp ḥalka naşīhat virdiler ki āḥiretde rüz-ı maḥşerde dīvān-ı Hāḫḫda ḥayr u şerrin saçulduḡı yirde Kirāmen Kātibīn her kişinūña‘ mālını devā bī-kālem bī-ḥarf ki raqam itmişdür. Cem‘isin okıyalar maḡfūr olan belīni‘ am diye şerrinden ḥayrı ziyāde gelüp cennete gide velikin ‘āşī inkār idüp a‘ zā’yı re’isleri şehādet idüp ‘ iḳābu şevāb ne ise Hāḫḫ Te‘ ālā celle celālehū emr ide ve ammā ki hiçbir mürsel bu mu‘ cize-i izhār itmedi. Dilerem ki ben Süleymānuñ mu‘ cizātı zāḥir ola diyicek Süleymān Nebī-i ‘ām eyitdi yā Fişāgūras Hākīm bu ḥuşuşda ḥūb¹⁸³ didüñ ki bu ‘ aẓīm mu‘ cizedür ammā ki ben zā‘ if qulına Allāhu Te‘ ālā kemāl-i ḳudretin şun‘ - I celālin izhār itmek içün bu mu‘ cize-i arızānī gördi ve bir daḥı bu ki yitmiş iki milletūñ ‘āşisi ve ḥāşı bunda biledür ve biñ bir ümmetūñ daḥı etḳıyāsı eşḳıyāsı bunda biledür ‘ale’l-ḥuşuş ki şeyātīn zürriyatı daḥı bunda biledür. Pes eyle olsa gözleri ile bu sırrı ki etḳıyā göreler ve eşḳıyāya dillerince ki ḥaber vireler pes nice ‘āsīler ma‘ āşiden yıḡlınalar ve niçe mu‘ ānnīdler iḳrāra geleler ve nice kāfırlar müslümān olalar. Allāhı bir bilüp¹⁸⁴ beni ḥaḫ peygām-ber bileler¹⁸⁵.

Nazm:

Böyle diyüp Şeh Süleymān oldu sākin ol zamān
İttiḳā taḥsin ider diñleyüben aña hemān

Bildiler ki Şeh SüleymānḤazreti mürseldurur
Anuñ içün bunca mu‘ ciz virdi aña müste‘ ān

¹⁸² ‘ām: ‘aleyhi’s-selām H.

¹⁸³ ḥūb:-H.

¹⁸⁴ bilüp: -K.

¹⁸⁵ beni ḥaḫ peygām-ber bileler: peygām-beri ḥaḫ bileler H.

3.4.1.2.4. Der-Beyān-ı Hākīkat-i Kirāmen Kātibīn

Hükemā kavlince SüleymānHāzreti böyle diyicek hāzır olan enbiyā su’āl itdiler ki yā nebīyu’llāhKirāmen Kātibīn cemī’-i a’ mālī yazarlarmı Süleymān Nebī cevāb virdi ki Kirāmen Kātibīn her nesneyi yazar ta şayrunuñ egildüsin dağı bile yazar nitekim kelām-ı kadīm ve kitāb-ı kerīm içre gelür ki mā-yelfizū min kavlin illā le-deyhi rakībun ‘atīd(un)¹⁸⁶ ammā ki ba’ zılarıeyitdi şun-ı insān ‘azm ider ol yazılmaz ta kavlı ile fi’l ile ibtidā itmeyince ba’ zıları eyitdi ‘azmūñ ikisi dağı yazılır zīra ‘azimet-i hayr hayrdur ‘azimet-i şer şerdür didiler buiki Firişte haseneyi dağı seyyiātı dağı koğusından bilürler pes eyle olsa hasenātuñ dağı koğusu vardır seyyiātuñ dağı koğusu vardır.Buna delālet ider Allāhu Te’ālānuñ kavli Kirāmen Kātibīn ya’ lemūne mā-tef’ālūn¹⁸⁷ ‘azameti dağı fi’ldür ikisi dağı yazılır. Āşāf bin Berhīyā ve cemī’-i enbiyā işidüp taḥsīn itdiler ve Fīşāgūrası tevḥīd-i taḥkīk neydügin bildi ammā imtiḥān itmek diledi.

Nazm:

Gerçi bildi cümle ḥaḥdur ol ḥakīmanla’ āyān

Līk-i zāhir itmek isterdi Süleymān imtiḥān

Nice münkir işbu sırı vāḥıf olup ol zamān

Dīne girüp oldımü’mīn ḥaşre inanup bī-gümān¹⁸⁸

3.4.1.2.5. Der-Beyān-ı Mu’cizāt-ı Süleymān ve Qāziyye-i Fīşāgūras Hākīm

K20aH20aHākīm kavlince FīşāgūrasHākīm böyle diyicek Süleymān Hāzreti eyitdi yā Hākīmü’z-zamān şer’ā işbāt ḥod iki şāhide mevḥūfdur pes eyle olsa sağ tarafuñda şālīḥ a’ mālūñ kudret-i levḥine taḥrīr iden ve şol omuzuñda oturup şerr-i ‘ilelūñ ḥikmet defterine tesṭir iden Kirāmen Kātibīn iki melekūt-ı dil-pezirḥaḥkuña şehādet itdiler ve dağı cemī’-i¹⁸⁹ melekūt-ı müvekkelūn ol iki şuhūd melekūt-ı muḥarrebīn şer’ā tezkiye oldılar pes eger Mūsā vüDāvūd şerī’atına kā’il iseñ ḥükm itmeklik baña lāzım oldu amma ki maḥşūduñ imtiḥān ise cemī’ a’ zāñdağı melekūt-ı muḥarrebīn dağı bir bir şehādet itsünler diyicek FīşāgūrasıHākīmcevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh ma’lumuñuzdur ki felsefe ‘ilmini ve mantıḥkemīne te’lif idüp dururam.Cāhiliyyet zamanındaki ḥaşre neşre kā’il degüldüm pes ḥikmet mucibince felāsife ‘ilmini tasnīf

¹⁸⁶ Kaf-18 (Hiçbir söz söylemez ki yanında, onu zapteden, gözetip kollayan biri bulunmasın).

¹⁸⁷ İnfitar-12 (Yaptığınız şeyi bilirler).

¹⁸⁸ Vezin kusurlu.

¹⁸⁹ Cemī’ : -H.

itdüm velikin şoñra haķiķat nazarı ile ‘ālem-i kā’ināta ki nazar itdüm bildüm ki bir nesnenün ki ibtidāsıola elbetde anuñ intihāsı vardır. Niteki zūlmetün nūrı ve gündüzün gicesi ve derdün dermānı ve hicriñ vuşulı ve şıhhatuñ mevti ve qahrūñ mihri olduğı gibi pes kıyāmet dağı intihā-yı ‘ālemde emr-i Rabbānī birle qopacaķdur ve cennetlik cehennemlik saçılp mü‘minler dār-ı na‘imde rāhatda ‘ıyşu ‘işretde ve münāfıķlar nār-ı caķīm içre fūrķatde ve miñnetde zecirde¹⁹⁰ olalar pes bu hāli yaķın bilüp atañ Dāvūd Peyğām-ber nazarına gelüp tecdīd-i imān getürüp lisān-ı süryān içre bir tevḥīd söyledüm. Ḥazreti Dāvūda ‘arz eyledüm. Ḥazreti Dāvūd ol tevḥīd okıyup dīv ü şeytān boynın tıg-i tevḥīd ile tokıyup ‘ilmüme taḥsīn nazmuma āferīn kılup benüm adumı Fīşāğūras tevḥīd kodı imdi yā nebīyu’llāh ben bilürem ki sen haķ mürsel peyğām- bersin ammā ki bu nesneye iķdām itdügüm oldur ki izn-i Yezdānī ḥükm-i Sübhānī mu‘cize-i Süleymānī birle benüm sağımda şolumda ḥayrum şerrüm yazan Kirāmen Kātībīn şehādet kıla ve melek-i¹⁹¹ müvekkelün tezkiye ola ve andan şoñra cemī‘-i a‘zām re’isleri kırk iki Firiştedür Ḥaķķuñ emri birle her biri bir işdedür. Bunlar dağı her biri a‘zāmdan tırduķlu tırduğı yirden şehādet idicek ḥāzır¹⁹² olan mü‘minleriñ ḥaşre i‘tikādı ziyāde olup şevāb¹⁹³ bulalar ve münāfıķlarıñ ḥaşre kā’il olmayan tersālarıñdağı bu ‘ibretu’llāhı görüp her birisi ḥaşre neşre kā’il olup ekşeri tecdīd-i imān getüreler. Küfr şirk zulumātın **K20bH20b** muvaḥḥidler üzerinden getüreler¹⁹⁴ pes bu nesneden çok şevāb ḥāşıl ola.

Nazm:

Böyle diyüp Şeh Süleymān Ḥazretine ol Ḥakīm

Alķış idüp oldu sākin ‘ibret alup key delīm

Şeh Süleymān gūş idüben ol ḥakīmiñ sözini

İtdi taḥsīn dil ü cāndan vir şalāvat yā nedīm

¹⁹⁰ Miñnetde zecirde: -K. Sayfa hatasından dolayı çıkmamış.

¹⁹¹ Melek: -H.

¹⁹² Ḥāzır: -K. (sayfa hatası)

¹⁹³ Şevāb: şevāblar H.

¹⁹⁴ Getüreler: getüre H.

3.4.1.2.6. Der-Beyân-ı Esmâ'-yı Melekût A'zâ-yı Âdem-i Zâd

Hakîm kavlince andan Süleymân Hazreti Fîşâgûras Hakîm sözün ki diñledi 'ilmine taḥsîn idüp daḥı müvekkel insâna ḥükm itdi. Melâ'ike dilince Fîşâgûras Hakîmüñ a'zâsına müvekkel olan müvekkilün firiştelere ḥaber kıldı ki her birisi uşağı vü irisi Süleymân Hazretine şehzâde ile Sührâb Şâh kıızı Hümâ bir yire gelüp 'âşık ma'sûk ile vuşûl bulduḡın ve ikisi daḥı zehrden helâk olduḡların 'ilme'l-yakîn bildikleri gibi beyân ideler pes müvekkel insân daḥı kırk iki a'zâyâ müvekkel olan firiştelere ḥaber itdi. Allâhuñ emri birle cem'îsi Süleymân ḥükmüne boyun tutup itâ'at itdi daḥı evvel re'se müvekkel olan Nihye ve 'onuk müvekkeli **Bergüre** el-minkân müvekkeli Ezheyl eş-şadru müvekkeli **Yelâveş** el-fûâd müvekkeli **Cânûş** el-batnû müvekkel **Cerîdûn** el-ḥaḡvân müvekkeli **Ferhevî** el-'avre müvekkeli **Ed-Nürfeş** el-ḥıkdân müvekkeli **Kenânûş** ez-zekbân müvekkeli **Cablanûş** es-saḡân müvekkel **Hânûş** el-ḡadamân müvekkeli **Râtuşâyil** Hakîm kavlince a'zâ-yı re'islerinüñ ḥâric kim on iki melek-i müvekkilündür. Şehâdet idüp a'zâsında ḥakîmüñ turduḡı yirinde eyitdiler ki şahidün şehâdet kıluruz ki Sührâb Şâh kıızı Hümâ ile Efrâsiyâb ḡarındaşı oḡlı Şehzâde Ferrûḡ beriye gelüp 'âşık ma'sûk ṭariḡince vaşl-ı vuşûl taḥşîl oldı diyicek Süleymân Hazreti eyitdi yâ ḥakîm ne dirsın eyitdi yâ nebîyu'llâh bâḡî-i a'zâm re'isleri daḥı ḥâricden olan melekûtu müvekkelün gibi anlar daḥı şehâdet idüp söyledüp işidiñüz aña ḡöre 'amel kılup şer' a muvâfık iş idiñüz.

Nazm:

Böyle diyüp anda Fîşâgûras aña kıl iy yâr Şeh
Süleymân Hazretine itdi du'â bî-şümâr

Diñle imdi kışsa nedür söylesün Firdevsî hep

Lîk-i luṭf it vir şalavât Muştafâya ki kâmkâr

Neşr: Hakîm kavlince Fîşâgûras Hakîm böyle diyicek Süleymân Hazreti müvekkel-i insân melek-i a'zâma ḥükm itdi a'zâ-yı ḥâricde olan melekût-ı müvekkelün gibi a'zâ-yı ḥâşda olan melekler daḥı şehâdet itdiler nite ed-dimâḡ re'si **Teltîş** el-ḡalbû müvekkel olan **Erinûş** ve's-şare müvekkel olan **Tehlikuş** el-mu'allâḡa müvekkel olan **Kemlîş** sâḡlara müvekkel olan **Hâyûş** ma'daya müvekkel olan **Kınâyûş** 'aḡla müvekkel olan

Behyūriş el-kibde müvekkel olan¹⁹⁵ K21aH21aYilhîş eṭ-teḥāle müvekkeli olan Kefdüşer-riyā müvekkel olan Heşlūlişel-mezāra müvekkel olan Merhūş el-kelbiyāna müvekkel olan Helşūyūne el-‘izāma müvekkel olan Erhālîş el-miḥne müvekkel olan Beşīme el-‘arūka müvekkel olan Dūhe el-‘aşaba müvekkel olan Reşālāş el-cilīde müvekkel olan Huyūş ed-deme müvekkel olan ya‘ nî ḳana Duhūş el-başar müvekkel olan Tenīdşuyūş es-sam‘ a müvekkel olan Celāmişā eş-şama müvekkel olan Menkuşlā ez-zevḳe müvekkel olan En-nehvāş eleme müvekkel olan Tehmevāş eş-şehvete müvekkel olan Haṭṭiyaş el-ḥarekete müvekkel olan Saḳṭitnevā es-sükūna müvekkel olan Haṭṭlasafū el-yaḳaḳa müvekkel olan La‘ yiklā en-nevme müvekkel olan Şelşelāyil eş-şerre müvekkel olan Şuḡşuḡiṣā eş-şalāḥa müvekkel olan Muşliḥiṣāhinbu zikr olan otuz müvekkelūn-ı a‘ zā her birisi uşaḡı vü irisi Süleymān ile enbiyā ‘aynlarında ‘āyān güneş gibi zāhir sā’ir maḥlūḳāt gözlerinden nihān Fīşāḡūraş Ḥakīmūn a‘ zāsına ṭurduḡlu ṭurduḡı yirde ‘akla müvekkel olan eyitdi kim ben ḥakīmūn ‘aqlına getürdüm dile müvekkel olan eyitdi ki ben dile söyletdürdüm ḳulaḡa mütevekkel olan eyitdi ki ben işitdürdüm ḥāşıl-ı kelām sözi dırāz kılmayalım cemi‘-i a‘ zā-yı ḥārice müvekkel olan melekler gibi şehādet itdiler Süleymān eyitdi yā FīşāḡūraşḤakīm ne dirsın cevāb virdi ki yā nebīyu’llāḥmen ḥakīm olaldan ‘ömrüm günü altı yüz¹⁹⁶ yıldan geçmişdür mu‘alecesi çün anca Sührāb nām melik kıızı Hümā ve anca Uḡzirret nām kimesne oḡlıFerrūḥnām şehzāde ḳatuma gelmişlerdir bu zikri itdükleri Hümā nām kıız ile Ferrūḥ nām şehzāde ḳanḳı yılda ve ḳanḳı faşılta ve ḳanḳı vaḳtde ve ḳanḳı sa‘ātde vāḳ‘i olmuşdur anlaruñ daḡı melek-i müvekkelleri gelüp şehādet itsün muvāfiḳ gelürse ḳabul itdüm şer‘ā ḳışāş ne lāzım gelürse ḥükm-i Ḥaḳḳa boyun ṭutdum diyicek Süleymān Ḥazreti teftiş itdi ol yıl sāl-ı pelengidi pes peleng yılına¹⁹⁷ müvekkel olañ melek-i a‘ zāmı ḥāzır itdi ve aylarda daḡı rebī’ü’l-evvel ayınuñ müvekkelini daḡı ḥāzır itdi ve faşılarda daḡı faşıl-ı şayf itmiş müvekkel-i Maḳlāşıl ḥāzır itdi ve günlerde daḡı ittifaḳ ol gün düşenbe güninüñ gicesi idi düşenbe gicesine müvekkel olan Yaḥdmūş meleki ḥāzır itdi ve ol gicenüñ sa‘ātinde üçüncü sa‘āt geṭüp dördüncü sa‘āte duḡūl itdüḡi ḥinde ma‘şūḳa şehzāde vuşūl bulmuş idi pes düşenbe gicesinüñ dördüncü sāl atine müvekkel olan melegūñ ismiñe fülunedür ḥāzır itdi bu zikr olañ melā’ike-i müvekkelūn daḡı şehādet ḳılup eyitdi ki peleng yılında K21bH21b rebī’ü’l-evvel ayında düşenbe gicesinde dördüncü sa‘ātde ḥakīmūn ‘ilm-i simyāḳuvveti ile cinnīleri

¹⁹⁵ Behyūriş el-kibde müvekkel olan:-K. Sayfada silik çıkmış.

¹⁹⁶ Yüz: yüzden H.

¹⁹⁷ Pes pelenk yılına: -H.

Şām şehrinden Sührāb kıızı Hümāyı getürdüp Uğzirretoğlı Şehzāde Ferrūh ile bir yire gelüp vuşul taḥşil itdiler. Biri gelüp zehrden helāk olup ikisi daḥı maḳāmlu makāmına cinile meyyit gitdiler diyüp şehādet itdiler pes Süleymān Ḥazreti eyitdi yā ḥakīm ne dirsın vāḳı‘ ā sen ezḥar-ı mine’ş-şems¹⁹⁸ melā’ike şehādet itdiler henüz daḥı nizā‘ ider misin. Ḥakīm ayağ üzerine ḳalkup cevāb virdi ki yā nebīyu’llāhbenüm bu işden teftiştēn maḳşūdum bu idi ki kıyāmete inkār idenler ve ḥaşre neşre ḳā’ıl olmayanlar taḥḳik bilüp gözleri ile göreler ki bir kişi ḥayru şerr ne kim iderse Kirāmen Kātibīn yazarmış nāmesin eline virdügi ḥinde işledügi ‘işyāna ‘āşī inkār iderse a‘zā-yire’isleri şehādete gelüp göz gördüm ḳulağı işitdüm ağız yidüm dili tatdum boğazı ḥulḳumdan geçürdüm barmakları yapışdum elleri aldum göğüsleri ḳocdum burnı ḳoḳuladum ve ayakları vardum ve gögsi vaşl oldum ‘aḳl ide ki idrāk itdüm gönül ide ki¹⁹⁹ gönül virdüm pes cemī‘ a‘zāya müvekkel a‘zā ḳuvveti ile şehādet idiserler Ḥaḳḳ dergāhında eyle olsa ḥaşre neşre inkār idenler uşda gözleri ile gördiler ki benüm a‘zām re’isleri ve ḥayru şerrüm yazan ol iki melek-i muḳarreb benüm ḥaḳḳumda ne vech ile şehādet itdiler āḥiretde daḥı her ‘āşīnün üzerine şöyle şehādet idicekdür diyicek rivāyet-i şaḥīḥ budur ki Süleymān meclisinde on dört biñ insān muḳallidleri ve cinniler mülhidleri ḥaşre neşre inkār iden münkirleri imāna gelüp istiğfār-ı tevbe ḳılup şehādet getürüp eyitdiler ki lā ilāhe illa’llāh Dāvūdu ḥalīfetu’llāh ve Süleymān emīnu’llāh²⁰⁰ ḥakīmḳavlince ol zamān ki FīşāgūrasḤakīmün üzerine bu vech ile ki işbāt oldu Süleymān Ḥazreti gāyet melül olup eyitdi yā ḥakīm-i billāhi’l-‘aẓīm ol şehzādeye ney içün kıyduñ eger ma‘şūḳası ele girmese zehr ḥoz aña te’şir itmez idi. Ḥakīm cevāb virdi ki yā nebīyu’llāh egerçi ki şehzādenün tazarru‘ına baḳup ma‘şūḳasın ihzār itdüm velākin eceli ikisinün daḥı irmiş idi ol cihetden helāk oldılar eger inanmazsañ diyüp çün nazār ḳıldı gördi ki bir aşğarı sebebsüz ḳahḳaha ıla güler ve bir kişi daḥı gördi Endülüstēn ki beñzü tağyir gözleri ateş gibi yanar eyitdi. Yā nebīyu’llāh şol ḳahḳaha ile gülen bu gice vefāt ider ve ol gözleri ḳan gibi kıızıl ‘aḳiḳe dönen üç günden vefāt ider **K22aH22a** anları saḳlasunlar görüñ didügüm vāḳı‘ midür veyā degülmidür didi Süleymān ḥükm itdi anları saḳladılar andan Süleymān Ḥazreti diledi kim ḥakīmün günāhını Sührāb Şāhdan ve Uğzirret Şāhdan dilek ḳıla anı gördi kim Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām geldi. Ḥaḳḳ Te‘ālādan selām getürdi. Eyitdi ki yā nebīyu’llāh Melik Aḥmere ḥükm eyle Sührāb Şāh kıızı Hümāyı merḳadile kefenini tabutile nazaruña

¹⁹⁸ Güneş gibi açık iken.

¹⁹⁹ Gönül ide ki: -H.

²⁰⁰ Allah’tan başka ilah yoktur. Davut Allah’ın halifesi ve Süleyman da Allah’ın emin kuludur.

getürsün ve Temhüriş melege hükm it Uğzirret oğlu Şehzāde Ferrūh tabut ile kefenile ihzār itsün. İki rek‘ at hācet namāzın kılup anlaruñ hayatı içün du‘ā kıl müstecāb idem kırkar yıl ‘ömr virem ve birbirine virüp anlardan nesl getürem on dört biñ ‘āşī tersālaruñ haşre neşre inkār iden kāfirleruñ nīmāna geldügi cihetden Fīşāgūras Hākīmūñ günāhın dağı ‘afv itdüm diyicek Süleymān Nebīyu’llāhi’s-selām şād olup secde-i şükr idüp emr itdi. Tamhüriş Melek ile Melik Ahmere hükm itdi varup Hümāy ile Ferrūh şehzādeyi hāzır itdiler. Sağ tarafında şehzāde tabutın ve sol tarafda Sührāb Şāh kıızı Hümā tabutın koyup on iki biñ enbiyā vü on iki biñ evliyā vü on iki biñ ‘ulemā vūhükemā vü etķiyā aşfiyā birle kūtübü’l-aķtāb ğaybū’r-ricāl üçler yediler kırklar ve tabakāt erenleri Hızr İlyās Peyġām-ber ile hāzır olup pāk şudanāb-dest aldılar. Kuds-i Mübārek yirine çıkdılar ve şehzāde ile Hümānuñ tabutların kurbān yirinde ķodılar dağı Süleymān Hāzreti imāmlik eyledi. Sağ tarafda kırk sekiz biñ melā’ike-i müvekkelūn tūrdılar ve sol tarafa dağı zıkr olan enbiyā vü evliyā vü etķiyā tūrdılar. Hızr Peyġām-ber ezān okuyup İlyās Peyġām-bere tekbīr getürüp Süleymān Peyġām-ber imāmlik idüp iki rek‘ at hācet namāzın kılup el yüzine sürüp du‘ā dileyüp bākī enbiyā vü evliyā vü melā’ike-i muķarrebūn āmīn diyüp namāz niyāz tamām olduğı dem Hızr Peyġām-ber şehzāde tabutı üzerine varup ķum bi-izni’llāh-i te‘ālā²⁰¹ diyicek şehzāde Allāhuñ emri birle canlanup tabut içinden ķalkup uru tūrdı ve İlyās Peyġām-ber dağı Hümānuñ tabutı üzerine varup ķum bi-iznillāh yā Hümā didügi sa‘āt ol dağı Allāhuñ emri birle canlanup kefeniyle tabutdan uruturup enbiyā vü evliyāanlaruñ dirildügin görüp tekbīr getürüp geķmiş peyġām-berler ervāhına şalavāt virdiler. Uğzirret görüp şād olup ķarındaşı Efrāsiyāb ile şehzāde üzerine varup kefenini şoyup ħil‘at-i hāş giyürdiler ve Sührāb Şāh dağı hādimler vere‘āyālar gönderüp kıızı Hümānuñ kefenini alup nefis muraşsa‘ ħil‘atler geyürüp yüzine niķāb örtüp ħalvet-i hāşına getürdiler ol gün **K22bH22b** geķüp ale’s-şabāh olıcak Süleymān Hāzreti dīvān-ı ‘aķīm ķurdı ins ü cin melikleri dīv ü ‘ifrīt ser-hengleri ğül beyābān serverleri vūhūşu etyār mihterleri yitmiş iki millet dilāverleri yüz yigirmi dört dürlü şıfāt-ı maķlūkāt mübārizleri deñiz mālikleri ve dağı Şāhmārān birle yirlü yirinde ķarār kılup oturdılar. Gökyüzinde ķuşlar ķanat ķanada ķatup baş başa ķıtup sāybān ķurdılar. Çünkim dīvān-ı Süleymān tūrdı Süleymān Hāzreti Allāhuñ emri birle Sührāb şāh kıızı Hümāy Efrāsiyābķarındaşı oğlu Şehzāde Ferrūha istiyordu. Sührāb Şāh dağı ayaġ üzere tūrup du‘ā kılup eyitdi ki yā nebīyu’llāh Allāhuñ emrine rızā virdüm her ne ise yirine getürüñiz didi andan ol

²⁰¹ Allah’ın izniyle kalk.

arada Dāvūd Peygām-ber şerī' atınca Süleymān nikāh idüp üç gün üç gice düğün olup Hümāyı şehzādeye virdiler. Ol iki ma' şūḡ u ' aşık murāda irdiler kırk yıl ' ömr sürdiler ve Loḡmān Ḥakīmle Fīṣāgūras Ḥakīm daḡı Süleymān barışdurup görüşdüdü eyitdiki benüm zamānımda ikiñüzden a' lā ḡakīm ḡāzıḡ-ı ' alīm ṣādıḡ ḡükemā arasında yokdur. Luṭf idüp biri biriñizle cān u dilden ḡarındaṣ her ḡāle haldāṣ oluñ diyüp naṣīḡatledi. Süleymān bu naṣīḡati idince anlar daḡı ḡabūl idince nā-gāḡ ḡaber geldi ki ol ṣaḡladuḡuñız iki kiṣi ki Fīṣāgūras Ḥakīm ölür dimiṣdi öldiler. Süleymān ṣaḡ olsun diyüp cevāb virdiler. Süleymān işidüp ta' accüb idüp eyitdi ki yā ḡakīmü'z-zamān ol iki kiṣünūñ öleceḡin neden bildüñ cevāb virdi ki yā Süleymān ol ḡahḡaha ile ḡülenüñ ḡarnın yarup yüregi içinde bir ḡurd vardur ḡıkarup ḡetürsünler def i yarıp²⁰² ḡıkarıp ḡakīm nazarında ḡodılar.Ḥakīmeyitdi yā nebi'yu'llāḡ bu ḡurd her kimüñ ki cisminde zükkāmdandur ise ḡırḡ ḡünedek iḡtiyārsuz ḡahḡaha ile ol kiṣi ḡülmesin ḡomaz ammā varduḡınca ā' vāzı bu ḡut olur ' ilānī ḡüldüḡinden onı boḡılır tasavvur iderler ammā ehl-i ḡikmet nazar-ı pāk ile ḡırḡ ḡünüñ ḡaḡı ḡeḡmiṣ ve bāḡı ne ḡalmıṣdur bilür zīrā ki bu ḡurd vakti ki yürekde durur ḡırḡ ḡün tamām olıncaya dek yüregi delüp içine girer. Ādemī derḡāl ölür pes ānunda bildüm ki dileḡüm miḡdār ḡünde ölse ḡerek zīrā ki İdrīsüñ ḡikmeti üzere dileḡi²⁰³ olsa ḡerek ve daḡı ol kiṣünūñ ki ḡözlerine nazar itdüm ḡördüm ki ṣarāb anuñ yüregin yakmıṣ pes ḡikmet mücebince ḡözleri niṣānesinden bi- kavı-i İdrīs 'aleyhi's-selām ma' lūmum oldu ki üç ḡün ' ömrivar lā-bud olısardur ḡayruṣerrden itdüḡin bulısardur.

Nazm:

Üç ḡün içre olısardur bī-gümān **K23aH23a**

Ḥikmet içre böyle ḡördüm ben hemān

Şöyle bil kim iy emīr-i mu' teber

Ḥikmet ehli ne ki dirse pür ḡüner

Söylemez anlar ' abes aḡbāḡ kelām

Kim işidüp ḡande ḡıla ḡāṣu ' ām

²⁰² Yarıp: -H.

²⁰³ Dileḡi: didüḡi H.

Söz gerek ki hikmet-âmir ola pes

Kim işiden kıla ahsen her nefes

Ehl-i hikmet olıcak hâzık hâkîm

Muṭṭali‘ olur kamu şey’i delîm

Böyle diyüp ol hâkîm-i nâmver

Oldı sâkin vir şalavât pür-hüner

3.4.1.2.7. Dastan-ı Sām-Süvār

Hükemā kavline bular bunda ammā ki bizüm kışşamuz ez-ân cânib Sām-süvāra geldi ki Hindū Pādşāhı Brehmen Şāhını kendüye tābī ve fermān kılıcağ Süleymān dīnine girüp müslümān olıcak bir gün Sām-süvār ol pehlevān-ı rüzgār Brehmen Şāh ile ‘ayş iderken su’āl itdi ki yā Brehmen hiç senüñ dağı düşmenüñ var mıdur ki ‘asker çeküp üzerine varavuz ser-keşlik iderse kılıçdan geçürüp kıravuz diyicek Brehmen Şāh eyitdi yā pehlevān Qahrām-ı Zengī dirler memleketümüzüñ ucında ve dağı Hindistānda Zengistāniler memleketi vardur ser-cümlesi ‘üryanlardır velī vilāyetlerinde altun ma‘deni bī-nihāyetdür pes ol Qahrām-ı Zengī halkı ile harāmiler hūn-ı hūricellādıldur dā’im leşker çeküp memleketümüz urur talan ider niçe ki ‘asker çeküp üzerine vardum mu‘kābil olmayup kaçdı. Vaḳti ki memleketini urup çıkdım ‘aḳabümce gelüp memleketüm urup talan itdi andan ğayrı düşmenüm yokdur diyüp cevāb viricek Sām- süvār halife-i zamān ‘ām-ı Süleymān İlyāvüŞāh ağzından bir nāme yazup mühürleyüp Zemzeme-i ‘Ayyār eline virüp dağı Zengistān meliki Qahrām-ı Zengīye gönderdi ‘ala-rağm rüzgār Zemzeme-i ‘Ayyār Qahrām-ı Zengīye gelüp nāme-i Sāmı şunup zengī dağı vezīr-i a‘zam eline virüp nāmeyi okudılar. Yazılmış ki nāme benden ki bende-i Yezdān halīfe-i zamān ‘āmū-yı Süleymān İlyāvü ŞāhemAllāhuñ ‘ināyeti Süleymānun mu‘cizātı Sām-süvāruñ kuvveti Benī İsrā’īlūñ on iki sebtinüñ cem‘iyyeti pehlüvanlaruñ şecā‘at-i zamānenüñ muḳteżā-yı irādeti birle Diyār-ı Ḥorāsānı vü mülk- i Kīş-i Bahreyni vü Hindistānı vü Sindistānı gelüp feth itdük. Şimdiki hālde saña nāme gönderdük budur ki gelüp bize tābī‘ olup emr-i Süleymāniye fermān olup Dāvūd Peyğām-ber şeri‘atına girüp müslümān olasın diyüp vezīr nāmeyi okuyup haber viricek Qahrām-ı Zengī ‘āḳıl kişi idi felek nekbetinden rüzgār şiddetinden tatmış idi. Süleymānuñ saltanatı evşāfını

işitmiş idi ve Sām-süvāruñ kuvvetin nuşretin şecā‘atin **K23bH23b** istimā‘ itmiş idi. Fıkr idüp gördüğü emriñe imtişal göstermez ise memleket elden çıkar hemān-dem yidi atadan qalmış hazine sin açup la‘lū cevāhirūñ yāqut u gevāhirūñ mercan-ı zevāhirūñ nefāyisinden seçüp oğlu Kehrām-ı Zengī yirine naşb idüp biñ miqdār zengī serverleri ile gelüp Sāma gitdi. Zemzeme-i ‘Ayyār hil‘at-ı hāş giyürüp sürüp Sām-süvār leşkerine geldi. Brehmen Şāh ‘izzet kılup karşı vardı. Kahrām-ı Zengī birle buluşup görüşüp hāl hātır soruşup alup Sām-süvār dīvānına getürdi. İlyāvü Şāh taht u pāyinde baş koyup andan Sām-süvār elin öpüp Zengī dilince du‘ā kılup ‘özü dileyüp getürdüğü la‘l-i cevāhiri kıymetī taşları ve ‘acā‘ib cevāhir cinsidür Süleymān için hıfz itdi ve ikinci bahşın serverler üleşdi²⁰⁴ ġarā‘ib yimişleri pīş-keş çekdi. İlyāvü Şāh dağı ol malı üç bahş itdi şol ki ġarā‘ib cevāhir cinsidür Süleymān için hıfz itdi ve ikinci bahşın serverlere ulaşırdı ve bir bahşın dağı²⁰⁵ Sām- süvāra virdi Sām-süvār dağı ser-cümlesin beğlerine yiglerine in‘ām ve ihsān itdi hiç bir habbesin qabul itmedi.

Nazm:

Haydar-ı Kerrārveş itdi şehāvet çünki Sām
Qıldı tahşin erligine halk-ı ‘ālem hāşu ‘ām

Şeh gerek ki ehl-i şehā kāni mürüvvet ola
‘Āleme lutfu kerem ‘adliyle vire ol nizām

3.4.1.2.8. Qışsa-i Kehrām Bez-Qahrām-ı Zengī

Hükemā qavlince Kahrām-ı Zengī Sām-süvāruñ şecā‘atin ve İlyāvü Şāhuñ şehāvetin ve ‘askerinūñ keşretin görüp ta‘accüb idüp tekrar du‘ā kılacak İlyāvü Şāhemr itti mihterleri zerrin kürsī getürüp Hindistānı Brehmen Şāhdan aşāğā Sind sūltānı Saqlān Şāhdan yukāru server-i selātinler şaffında geçüp oturdi. Hünsālār dağı hūn getürdi envā‘ı nefā‘is ni‘metler yenildi pīrler ağızından du‘ā kılındı ve çavuşlar dağı ki alkış virdiler şāfdan şofra‘i dürüp götürdiler. Sükker şerbetlerin getürüp içdiler sözden söz çıkup Zengibār memleketinden söz açdılar andan Sām-süvārbaş qaldurup eyitdi yā Kahrām-ı Zengī senūndağı düşmenūñ varmıdur ki varup haqqından gelem diyicek

²⁰⁴ Cevāhir cinsidür Süleymān için hıfz itdi ve ikinci bahşın serverler üleşdi: -K.

²⁰⁵ Süleymān için hıfz itdi ve ikinci bahşın serverlere ulaşırdı ve bir bahşın dağı: -H.

cevāb virdi ki yā pehlevān bizüm memleketümüzden öte ādem-i zād yokdur ve illā hayvānāt çokdur. Gergedanserler ve üstühān tenler çokdur vaktehā gelüp memleketümüz ururlar ne kadar ki leşker ile vardumise leşkerüm şıyup kırdılar. Muẓaffer olmadum diyicek Sām-süväreyitdi yā Ẕahrām-ı Zengī inşā'llāhuTe'ālā ol memlekete varup ol adū canavarlaruñ haqqından gelemim benüm daḥı murādum Süleymān devletinde ẓālimler elinden mazlumlari ḥalāş itmekdür diyüp 'ıyşu nūşa başladılar bular bunda. Bizüm kışşamız ez-ān cānib Ẕahrām-ı Zengī oḡlı Kehrām geldi nite ol zamān ki Ẕahrām-ı Zengī oḡlı Kehrām ki yirine koyup gitdi varup **K24aH24a** Sām-süvära muṭī' olduğına incinüp abā vü ecdādından qalmış ḥazīneleri açup gevāhirin cevāhirin zevāhirin saçup alup kendüye tābī' begler ile kaçup ehl-i 'ayālın bile alup yidi biñ Ẕara Zengīser-henglerin kendüye tābī' kılup kūh-ıSengistān- ı ḥāreye varupḳal' ā-yı Zengibāra girüp oturdı. Şol Ẕaşd üzerine ki ol ḳal' āya kimse muẓaffer olduğu yoḡ idi.Ḳal' āya tekiye kılup ṭayandı 'āşī bed-baḥt sa' ādet bulam şandı zor u bāzusına inandı.Sām-süvār anda gelmeye şandıbilmedi ki ataya 'āşī olan ber-ḥurdār olmaz zīrā kim şerre meyl idenüñ iki 'ālemde baḥtı Ẕaradur nitekimeydür ḍalle men rekane ile'l-eşrārī²⁰⁶.

Nazm:

Ġarre olmaḳ şüm olur ḡāyetde ḥānum devlete

Kim ḡurūrından irüpdür dīv ü şeyṭān la' nete

Ataya ḥā'īn olıcaḳ oñmaya hergiz veled

Devleti zā'ıl oluben iriserdür mihnete

3.4.1.2.9. Der-Beyān-ı Āḡāḥ Şuden Ẕahrām-ı Zengī Ez-Peser Cengī

Hüḳemā ḳavlince Kehrāmuñ ḳal' ā-yı Zengibāra girdüğini cāsus gelüp ḥaber virdi. Ẕahrām-ı Zengī ḡamḡīn olup Sām-süvār nazarına vardı. Oḡlunuñ ḥıyānetinden ḥaber virdi. Sām-süvār işidüp ḡazaba gelüp Şafvān-ı pehlevānı on biñ Süleymānī ' asker ile Ẕahrām-ı Zengīye refīḳ koşup eyitdi yā server al bu leşkeri kendü leşkerüñ ile ḳal' ā-yı Zengibāra var oḡluñı da' vet eyle dilleş tābī' olursa ḥōş olmaz ise ben varam saña ḳal' āyı alıvirem ḡam yime diyüp ḥil' ati ḥāş geyürüp gönderdi gitdi. Sorup taḥtgāhına geldi altmış biñ er cem' itdi on biñ daḥı Süleymānī ' askerü cümle yitmiş biñ er olup

²⁰⁶ Kötülüğü kendine şîar edinen sapıklığa düşer.

sürüp al' ā-yı Zengibāra geldi gördi kim oğlu Kehrām-ı Zengī al' āya girüp oturmuş andan ahrām-ı Zengī anı görüp el yüzine tutup ağladı. Andan begler şordılar kim iy Şāh-ı Zengistān niçün aglarsın ahrām eyitdi ağladugum oldur ki oğlım elinden bu al' āyı kimse alımaz diyicek andan Şafvān eyitdi yā ahrām Allāh 'ināyetinde Süleymān mu' cizātında pehlevānumuz Sām-süvār devletinde delīm buncılayın nice²⁰⁷ al' ālar almışız bunu dağı aluruz guşsa yime diyüp bir zamān urup andan ahrām-ı Zengī al' āyı yitmiş biñ er ile uşadup urdu. al' ādan dağı Kehrām-ı Zengīyi gördi kim bir mu' teber çeri gelüp ondı anı görüp ağıdı berkvār şağıdı al' āsına tekye ılup buyurdu. Bezm urup abl-ı nekkāreler çalup yiyüp içüp oturdılar bu cānibden dağı Süleymānīler cem' olup danışdılar. İttifāk şöyle ıldılar ki ahrām-ı Zengī oğlu Kehrāma nāme gönderüp söyleşeler ve dilleşeler eger söz esler ise fe-bihā²⁰⁸ eger esremez ise aña göre bir tedbīr ideler²⁰⁹. Andan ahrām-ı Zengī bir kaç kiři ile varup al' āya karşı urup çağırdu **K24bH24b** andan Kehrām-ı Zengī dağı al' āsına tekye ılup kibr ü kīn ile oturmuş idi gördü kim bir kaç kiři gelüp çağırdu andan Kehrām-ı Zengī cevāb virüp didi ki kimsin. ahrām-ı Zengī kendüyi bildürdi didi kim iy cigerküşem Kehrām bencileyin atana Sām-süvār gibi şāhib-ırāna niçün 'āg u 'āşī olursın saña taķsīrlīķ ılursın öz elüñ ile kendü devletüñ yolın urursın azāya karşı boyun virüp urursın gel berü başuñda devletüñ var ise seni Sām-süvāra ileteyin hīzmet ıl devlet bul andan Kehrām-ı Zengī atasından bu sözleri işidüp şöyle ağıdı kim yıldırım mişāl şağıdı. Pes çağırup atasına düşnām virdi eydür iy bī-'ār beni dağı sencileyin ğayretsüz ğamiyyetsüz mü şanursın²¹⁰ varup bir kişiye kül olam karşı urup ullīķ ılam baña sencileyin ata gerekmez nite ki Zengibār al' āsı benümdür yüz biñ Sām-süvār gelürse hiç ğam yimezem didi. Andan ahrām-ı Zengī oğlından bu sözleri işidüp ğāyet ağıdı yine çağırdu kim iy Kehrām çünkü ser-keşlik ılup 'āşī olduñ göresin ol begenmedigüñ Sām-süvār saña neyleye bī-çāre. Sām-süvār niçe Zengibār gibi al' ā almışdur diyicek Kehrām-ı Zengī yine ol sözi işidüp ağıdı. aşd itdi kim ol aķımaķ birle sürüp al' ādan inüp atası ile ğayret ü ğamiyyet cengin ide ammā ki yanında olanlar omadılar ol zamān Şersūr zengīñüñ yidi gümrāh oğlanları var idi. Kehrām-ı Zengīye eyitdiler iy şehzāde atañ senden orķmayınca al' ā üzerinden geçüp gitmez imdi bu gün bu gice bunlara mühlet yarın inelüm bu çeriye bir iş ılalım kim Zengibārdan yaña dönüp bakmayalar andan Kehrām-ı Zengī ol sözi begenüp

²⁰⁷ Nice: -K.

²⁰⁸ Daha iyi, pek iyi.

²⁰⁹ İdeler: idelüm H.

²¹⁰ Şanürsın: şanur H.

atasına eyle cevāb viridi daḥı ceng yarağında oldı andan Ƙahrām-ı Zengī gelüp selāṭīn serverler ile buluşup ol söylenen sözleri ḥaber viridi bunlar bunda ol ṭarafdan Kehrām-ı Zengī şabr eyledi ta kim gicenüñ bir baḥşı qaldı yidi biñ er ile süvār olup qal‘ādan çıkup biñ zengī tündār koyup altı biñ er ile girīv kılup Süleymānīler başdılar ġāfīl delīm er kırdılar andan Süleymānīler bilegleyüp ṭoru gelüp sāz u saleb ü rāst kılup süvār olup raḥş sürüp ġavġaya irdiler. Şeb-ḥūn erin görüp cenge ṭurdılar ta şabāḥ olunca ceng kıldılar göz gözi gördüġi vaḳt zengīler qal‘āya döndiler. Süleymānīler daḥı irüp çok zengī helāk itdiler āḥirkār qal‘ālarına girüp sākīn oldılar beşāret kılup bezm kırdılar bu yañadan daḥı Süleymānīler bir yire cem‘ olup Ƙahrām-ı Zengīye didiler kim iy Şāḥ-ı Zengistān oġlūñ senüñ ile ta‘accüb oyun oynadı andan Ƙahrām eyitdi iy serverler bu bed-baḥt bizi ġāfīl buldı bunuñ gibi **K25a H25a** şikestlik kıldı Ƙahrām-ı Zengī ġafletden bu resme şikāyet idüp Ƙırāt-ı Zengīyi Sām-süvāra gönderdi andan qal‘ā ṭarafına qaravul koyup qondılar ol cānibden daḥı Sām-süvār ol pehlevān rūzgār Brehmen Şāḥ ile ‘ıyş u nūş iderken selāṭīn serverler mīr ü mihter şem‘ine cem‘ olmuşlardı. Andan Ƙırāt-ı Zengī gelüp baş koyup nāme şundı. Okıyup bildiler kim Kehrām-ı Zengī atası Ƙahrām Ḥazīnesin alup qal‘ā-yı Zengibāra girdüġin kendüleri daḥı ardınca süre irdüġin bilicek Sām-süvār güc yarağın buyurdı yine yārındaşın Ƙırāt-ı Zengī gelüp baş koyup Kehrām-ı Zengī atası Ƙahrām-ı Zengī üzerine şeb-ḥūn idüp çok er helāk itdüġini bir bir ḥaber viridi. Andan Sām-süvār işidüp ġazaba gelüp seyf-i ḥemā’īl kılup devlet atına süvār olup yüz kırk biñ er güzīde kılup selāṭīn serverleri alup şehzādeler ile mā-bāḳī leşker ile koyup kendüsi becid²¹¹ gitdi sürüp Zengistān serḥaddine yitdi andan bir ulu ṭağ etegine varup qondı andan selāṭīn serverler gelüp dīvān ṭurdu andan selāṭīnler ṭağılup kendüsi muḳarrebleriyle qalup oturup şoḥbet itdiler andan Sām-süvār ḥalvetinden çıkup Zemzeme-i ‘Ayyār ṭaşra ṭurup Sām-süvār qademġāha girdi andan Zemzeme ṭağı gözleyüp ṭururken ṭağda bir mu‘teber od²¹² göründi ne ola diyince Sām-süvār daḥı qademġāhdan çıkup Zemzeme-i ‘Ayyār urdı gösterdi. Sām eyitdi ‘acep ne od ola Zemzeme-i ‘Ayyārın ben varayım göreyim diyüp atıñ miyānına şoḳup sebük-bār olup nacaḳ yalıncaḳ kılup gitdi. Sām daḥı ḥalvetine girüp oturdu Zemzeme-i ‘Ayyār ‘uḳableyin sordı ṭağa irüp gördi bir ulu mağara qapusında yanar daḥı yaḳīn varup²¹³ ṭurdu od çevresinde bir ‘aceb ictimā‘ gördi nite meyli mināreleyin qadd ü qāmetlü kimesneler bir yire ḥalḳa olup oturlar bir qaçı

²¹¹ Becid: -H.

²¹² Ōd:öz K.

²¹³ Varup: vardı H.

ayağ üze tırup nesne bişürürler andan Zemzeme-i ‘Ayyār egüli egüli yaķın vardı
vezne urup gördi oturan tıran hep kara zengī Zemzeme-i ‘Ayyār bir zamān fikre varup
eyitdi bunlaruñ katına varmayup haberlerin almadın dönüp varursam Sām-süvār ile
selāṭin serverler serzeniş kılup diyeler kim Zemzeme-i ‘Ayyār dirilürken bir bölük
Zengī katına varmaga ķorķdı diyeler diyüp sağ şol hancerlerin ārā ide kılup elmas
nacağ çignine şalup Hakk Te‘ālāya tevekkül kılup ism-i a‘zam diline alup ol kavme
yürüdi od yanında zengīleruñ ‘ukāblayın üzerlerine irdi. Zengīler dağı gördiler kim
gice içinde bī-iḥtiyāt bir şahış üzerlerine girüp geldi selām virdi zengīler dağı başları
birle ‘aleyk alup baķındılar. Zemzemeyi gördiler nite on dört **K25b H25b** eriş qadd ü
ķāmet Mirriḡ satvet kahramān şevket Sīmurğ şüret ‘Anķā heybet insān hey’et bir ‘acīb
herif sağ şol hancerler şokınup elmas nacağ eline alup ķorķmadan gelüp qarşularına
turdı andan Zemzeme-i ‘Ayyār gördi bir zengī kocası bir qarı ile diz be diz oturmışlar
çevrelerinde kırķ zengī halka olup oturur bir kaç zengī ayağ²¹⁴ üzere tırup bir²¹⁵ulu
ķazan ķaynadup altında gümbür gümbür od yanar andan ol kırķ zengī halka olup oturur
bir kaç ayağın tırup uçardur. Demür şileleri billerine şokmışlar birer degirmen taşı
gibi ulu ağır kayaları delüp direkler gibi ağaçlar geçürüp kimin yanlarında kimin
önlerinde ķomışlar Zemzeme-i ‘Ayyār ol kavmi görüp evvel nazār vehm aldı yine
kendüyi dirüp eydür iy dilāverler kimlersiz anlar dağı eyitdiler bizleri kim görürsin biz
atadan ve bir anadan qarındaşlaruz. Bu pīr atamuzdır ve bu ‘acūze anamuzdır velī sen
ne kişisin kim bu diyārda sen şüretlü kimesne gördüğümüz yok ve bir dağı ķorķmadan
iş bu vaķt bunda gelmekden murāduñ nedür diyicek Zemzeme-i ‘Ayyār dağı hissini
cem‘ ‘aķlını şem‘ kılup eyitdi kim Habeşden Zengistāna bir bölük çeri gitdi bizler dağı
kırķ dört yoldaşuz ol çerinuñ ardınca giderüz kim fırsat ile ol çerinuñ kavmin kırup
malın ve rızķıñ alavuz geldük. Uş bunda ķonduğ od gördük beni gönderdiler uşda
geldüm gördüm varup yoldaşlaruma sizleruñ içün ne diyeyim. Zengīler danışıp
eyitdiler hīle birle bunun refīķlerin getürdüp görelüm şikār kılalum diyüp zengīnuñ
biri eyitdi iy yigit hōş geldüñ bizler dağı kırķ dört qarındaşlarız bu diyāruñ
serverleriyüz yürüyüp çevre şikār idüp gelüp atamuz anamuz katında yiyüp içerüz. Hōş
geçerüz var yoldaşlaruñı getir bu gice yiyelüm içelüm yarın el bir idüp ol giden
çerinuñ ardından sürüp yitişelüm haķķından gelem didiler andan Zemzeme-i ‘Ayyār
dağı ‘izzet kılup döndi‘ukābleyin sürüp Sām-süvāra geldi gördüğün işitdüğün haber

²¹⁴ Ayağ: ayak H.

²¹⁵ Bir: -K.

virdi. Sām eyitdi²¹⁶ iy serverler ol zengīleri ele getürün diyince İ‘tişām eyitdi iy pehlevān-ı cihān Zemzeme-i ‘Ayyār didügi ki biz daḥı kırk dört vücūd varalım anlar ile buluşalum. Allāh ‘ināyetinde Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām mu‘cizātında senün himmetiñde kâf dīvleri daḥı olursa ala getürelüm diyüp andan Sām-süvār daḥı İ‘tişām sözi ile serverleri cem‘ kılup kırk dört güzide pehlevān Sām-süvār ile gitdiler ol yanādın daḥı kırk dört qarındaş kara zengī yaraḥ kılup **K26a H26a** ‘aceb ol ḥerif kelāmı diyüp gözleşirken²¹⁷ Sām daḥı irüp geldi zengīler at ayaḡ döpüldüsin işidüp bakışınca Sām-süvār daḥı kırk dört server ile sūra irüp atdan inüp atları bir birine çatdılar bir kaç dilāverler atalar çatında tūrup Sām serverler ile zengīlere yürüdiler. Zengīler daḥı Sām-süvār ile serverleri gördiler qarşu bakışınca yine Zemzeme-i ‘Ayyār inüp selām virdi andan Sām ile serverler maḡāraya qarşu şaf şaf olup tūrdılar. Zengīler daḥı Sām ile serverleri ol heybetde ve ol şalābetde görüp vehme düşüp şaşdılar. Yine kendüleri dirdiler cümle ayak üzere tūrup qarşu gelüp selāmlaşup Sām-süvārı alup maḡara kapusına geldiler bir kola Sām ile serverler bir kola zengīler oturup qarār kıldılar. Andan serverler göz terāzüsine urup gördiler kim kırk dört zengī bir qarı bir koça şadre geçüp zengīler yaraḥ birle kim oturup kim tūrur her biri yanına birer seng-i āsyāb mişāl kayadan göz kodı andan zengīler daḥı gördiler kim kırk dört ādem ejderhası bir pehlevān şadre alup şaf bağlayup qarār kılup tūrdılar. Andan Zengīler bişürdikleri ta‘āmı ortaya getürdiler yimeḡe şelā didiler. Sām serverler ile sunmadılar pes zengīlerün bir ulusı eyü ḥūlusı eyitdi iy dilāverler niçün ni‘mete ḡol şunmadıñuz andan Zemzeme-i ‘Ayyār eyitdi iy serverler bu ḡavmün ‘ādeti şöyledür kim bir nesne’i bilmeyince yimezler ve bir daḥı bir kişi ne dīne tapduḡın bilmeyince anuñla bir çanaḡa²¹⁸ ḡol sunmazlar. Zemzeme-i ‘Ayyār şöyle diyicek zengīler eyitdi bu et fil etidür ve hem bizler daḥı atamuza ve anamuza taparuz didiler zengīler şöyle didüğine Sām ḡakıyıp²¹⁹ Sām ḡakıduḡına kırk dört server bebr ü peleng gibi gernişib sönüşdiler. Zengīler anları görüp vehme düşdi bir birine bakışıp tūrdılar andan yine Zemzeme-i ‘Ayyār eyitdi. İy Zengīler fil eti murdārdur yinmez ve hem ata ana kimdür kim anlara taparsuz bizleri²²⁰ yaradan Allāh bir bilün Dāvūd Peyḡām-beri ḡaḡ resül bilün yoksa sizlerle kol sunarlar diyince zengīler bu ḡaberi işidüp vehm alup ser-keşleri biligleşüp usluları atalarına Zemzeme sözin didiler andan ataları Ḳuṭā‘-ı Zengī oḡlanlarına eyitdi

²¹⁶ Eyitdi: -H.

²¹⁷ Gözleşirken: gözleşdürürken H.

²¹⁸ Çanaga: çanaḡa -H.

²¹⁹ Ḳakıyıp: ḡakıdı H.

²²⁰ Bizleri: sizleri H.

buncılayın söz söyleyen sizcileyin dilâverlere hüm eyleyen tekin kişiler degüldür yine şoruñ bu kavm serverlerine kim dirler bular avcıya şikârcıya beñzemez biri yüz biñ kişiden dönmez kimseye beñzer er bulardan gâfil olmamak gerek diyince zengîlerün ulusu eyü hûlusı eydür iy kavm serverünüz başı çün ne kavmsiniz **K26b H26b** râst söylen tâ kim bilmedin sizünle arâmuzda huşûmet olmaya didi andan Zemzeme-i ‘Ayyâr eyitdi ey zengîler serverümüze Sām-süvâr dirler Süleymân Peygām-berün pehlevân ulusudur. Habeş ilin seyf ile aldık şimdi Zengistânı fetḥ itmege giderüz sizlerün odın görüp leşkeri koyup sizleri görmege geldük. Diñ imdi bu pehlevân-ı Süleymāna muṭī[‘] olup baş koñ yoksa²²¹ sizleri seyf birle muṭī[‘] iderüz²²² didi²²³ andan zengîler Sām-süvârı ve çeri ḥaberini işidicek yine vehme düşüp bir birine göz kaçışıp bu ḥaberi yine atalarına didiler andan Kuṭā[‘] -ı Zengî eyitdi iy ciger-küşelerüm bu kişi toğrı didi sizcileyin serverler vaktine qahramānlar gelse qan qaşanur bu cihân-ı pehlevân oldığı çün qorqmadı geldi zîrâ kim buncılayın niçe²²⁴ yirlere varmışlardır. İy oğlanlarum olmasun kim katılaşıp ser-keşlik kılasız bu pehlevân-ı cihāna muṭī[‘] oluñ ve ger bî-başdan çıkarsız ve bir daḥı bu pehlevāna erlik oyunından bir kaç oyun göstermeyince muṭī[‘] olmak ve ger ne kıymetünüz olmaz ucuz alınmış kumaşa dönersiz zengîler atası şöyle diyicek anlar oğlanlarının ulusu qatı eydür iy dilâverler bildük pehlevānuñuz Sām-süvâr gözde pehlevāndur velî erlik oyunundan bir kaç lu[‘]b oynayasuz bizleri daḥı kimler olduğumuz Sām-süvāra bildürsevüz tâ kim bizlere erliğümüze göre qadr u kıymet olaydı didiler. Sām-süvâr ile serverler zengînün sözün gāyet begendiler andan²²⁵ Sām serverlere işâret eyledi andan İ[‘]tişām-ı Erdebîl ilerü gelüp eyitdi iy pehlevân ben kuluña icâzet vir bu zengîlerün kırk dördi birle daḥı güreşeyim Sām-süvâr daḥı icâzet virdi İ[‘]tişām şıganup sermenüp mest-i ejderhâleyin sîne gerüp tırdı. Andan Zemzeme zengîlere eyitdi iy ferîdler erlik oyunun dilerseñüz bir bir geluñ bu server ile güreşuñ kırkuz daḥı bunuñ ile tutsun didi bu söz zengîlere qatı gelüp gemrenişdiler andan birisi ilerü gelüp eyitdi iy peyk-i Sām-süvâr bir kişinün ne mikdârı ola kim bizcileyin kırk dört zengî ejdehâsıyla²²⁶ güreşe uş benümle güreşsin hemân diye destü deste urup zengî İ[‘]tişāma qol şundı. İ[‘]tişām-ı Zengî tutup mecāl virmeyüp başdı biri daḥı gelüp tıtdı anı daḥı başdı biri daḥı biri daḥı ne kışşa dırâz idelüm kırk dördin daḥı başdı anı görüp Sām-süvâr ile serverler İ[‘]tişāmı âferinlediler

²²¹ Yoksa: yoḥsa H.

²²² İderüz: idüp H.

²²³ Didi: -H.

²²⁴ Niçe: -H.

²²⁵ Andan: -H.

²²⁶ Ejdehâsıyla: ejdehāya H.

andan zengîler atası anası gelüp Sām önünde baş koyup andan kırk dört oğulları daḥı gelüp baş kodılar. Sāma muṭī²²⁷ olup Süleymān Peygām-bere īmān getürdiler bu ḥalde **K27a H27a** şabāḥ daḥı oldu Sām-süvār Zemzeme-i ‘Ayyārı çeriye gönderdi ḥaber içün andan Sām-süvār²²⁷ zengîlere eyitdi iy dilāverler maḳāmuñuzda yine oluñ sizlere māl u genc virelüm yin içün ḥōş geḫūñ evḳāt bizleri daḥı du‘ā ile yād idūñ didi. Zengîler cümle baş koyup didiler iy pehlevān-ı cihān şimden girü sa‘ādetlü işigünde hizmet kıılır. Ümīddür ki Süleymān Peygām-berūñ mübārek cemālīñ görevüz didiler. Bu söz Sām-süvāra gāyet ḥōş geldi zengîleri alup çeriye gitdiler ulu cānibden daḥı Zemzeme-i ‘Ayyār çeriye yitüp Sām-süvāruñ fetḥin didi ḥaḳīmler işidüp şād olup Sām-süvāra karşı gitdiler yitdiler. Zengîler daḥı Sām ile gelürken çeriye görüp ḥayrān olup kaldılar andan muḳarrebler daḥı Sāma buluşup ‘izzetleşüp gelüp bārgāha yitdiler andan yüz kırk biñ kişi kemerlü mīr ü sipāhī gelüp dīvān tırdı andan yir gösterdiler Ḳuṭā‘ı Zengī oturdu ḳarındaşları ile daḥı nazar urup bir ictimā‘ gördü kim görenler ḥayrān olur andan Sām-süvāruñ salṭanat ṭaṭṭanasın görüp engüşt ber-dehān kıılup kendüleri yitürdiler pes Sām-süvār zengîlere raḥat ḳumaş ḳül u ḳarāvaş ḥayl u ḥašemāt fil ü gergedan ḥayme vü çadır buyırdı. Ol gün anda ḳalup yiyüp içüp yatdılar çin-i seher göç kıılup gitdiler yidi gün yüridiler sekizinci gün zengistān taḥtgāh-ı şehri-i Sūhcān taḥtına irüp²²⁸ ḳondılar. Andan Ḳahrām-ı Zengīnūñ ulu oḒı ZengülSām-süvār içün şehirden ni‘met nüzül getürdi. Yüz kırk biñ eri miḥmānlayup yiyüp içüp yatdılar yine şabāḥ göç²²⁹ kıılup ḳal‘ā-yı Zengibāra gitdiler. Sām-süvār selāṭin serverler ile ḳalup eyitdi iy Zengül başla varalum şehriñi bir nazar görelüm diyüp Sām-süvār süvār olup Zengül Sāmı alup şehir ḳapusına getürdi gördiler kim ḳara taşdan yapılmış ki muḥkem yapu burc u bār u çār rükn key mu‘teber ḳapu şöyle kim kırk atlu ḳul aşı girür çıkar ṭoḳnaşmāz. Sām selāṭin serverler ile ḳapu önünde şāf bağlayup tırdılar ḳapunuñ yapusına nazar urdılar kemerinūñ ḳaflı taşında bir ḳaç satır yazu gördiler. Velī gāyet yüksek göz irmez ki farḳ olına andan Sām-süvār işāret kıldı serverlerden velī Ğazanfer-i Medenī ḳol şunup ‘izzet ile Cāliyūs Ḥakīm iki eliyle²³⁰ ḳaldurup kemerdeki yazu karşıasına getürdi daḥı tıtuṭırdı andan Cāliyūs Ḥakīm **K27b H27b** ol yazuyı bir ḳağıda naḳl kıılup inüp Sām-süvāra okuyu virdi.

Nazm:

²²⁷ Sām-süvār: süvār H.

²²⁸ Taḥtgāh-ı şehri-i sūh cān taḥtına irüp: taḥtgāh-ı şehri-i sūh cāna irüp

²²⁹ Göç: -H.

²³⁰ İki eliyle: -K. (sayfa hatasından dolayı çıkmamış.)

Böyle yazmış anda tarihi yazan Bilmek
isterseñ bu şehri kim duran

Bilesin ki devr-i Mirrih içre bes
Zengi-i Menṭuṣ idi sultān hem-nefes

Hüküm iderdi bu diyāra ser-te-ser
Hükmine maḥkūm olupdı baḥr u berr

Bu şehir ki görünür şimdi ḥarāb
Ol melik yapmışdı añla kāmyāb

Devlet ile bunda sürdi ol ‘ömr
Çaldırurdu çeng ile deff ü demur

Nice yıllar ‘ayş iderken bunda şāh
Dilegince devr iderdi mihr ü māh

‘Ākıbet irdi añla nā-gāhecel
‘Ömrinüñ bünyādına virdi ḥalel

El emānet ġarre olma ‘āleme
‘Ömr-i bākī ḳala şanma ādeme

Böyle yazmış tārihi anda hemān
Vir şalavāt Muştafāya sen iy cān

Nesr: Ḥakīm ḳavlince Cāliyūs şehir ḳapısından bu beyān kim itdi Sām-süvār ile
serverler işidüp bildiler kim ol şehir Mantuṣ-ı Zengi yapmış rūḥına du‘ā ḳılup şehir
girüp teferrüc ḳılup bir ḥōş mekāna geldiler nite meydān mişāl bir yer ortasında bir
sebzser bülend-i muntehā ağac sāyesinde²³¹ bir laṭif ‘ayn-ı revāne olmuş irdüğü²³² yiri
çayır çemen ḳılmış Sām ile selāṭin serverler anı görüp revān-ı atdan inüp ‘ayn üzere

²³¹ Sāyesinde: -K (Sayfa hatasından dolayı çıkmamış)

²³² İrdüğü: olduğu H.

geldiler gördiler ‘aynuñ çevresi kara mermerden ferş döşenmiş ki mu‘teber müzeyyen bir şeh-nişin düzülmüş ol şeh-nişinde ak mermerden bir âdem kalıbın düzmişler altmış eriş qadd ü qâmet var dizi üzere dirileyin oturmuş kara mermerden bir gürz yanında komuş bir korkunç şekildür kim görenler vehme düşer yine qalib karşusunda kara mermerden bir garib şekil düzmişler eline bir harbe alup kol qaldurup harbesin karşı oturan herife çekmiş turur anları görüp bir zamân teferrüc eylediler. Andan ol qalib sînesinde bir kaç satır yazı gördiler. Cāliyūs-ı Hāqīm okuyup didi kim yā pehlevān-ı cihān bu kālībı düzen bu hattı yazan dimiş ki iy cihān sarāyın saltanat ile seyr kılan şehryār getüricek seni bunda rûzgār var²³³ kaçan ki bu şehre girüp bu ‘ayn üzere bu qalib göresin bilesin ki oturan qalib ‘Angūş-ı Zengîdür harbe tutan cān alıcı qalibdur. ‘Angūş Şāh bir gün bu ‘ayn üzerinde bezm kurup ‘ayş iderken ahsızın karşuma bir ‘arap geldi harbe tayanup yüzüme aları aları baqdı başını bir kaç şaldı ben dağı ‘arabı gördüğüm dem şöyle qorqđum kim tenüme lerze düşüp hazān yaprağı gibi ditredüm zamāndan sonra ben beni dirdüm turan kıllarına buyurdum bu turan ‘arabı sürüñ beni havfe şaldı ben buyurıcaq kıllarum dört yana yügrışdiler bulamayup²³⁴ **K28a H28a** didiler iy sultān-ı ‘arab yok ne kadar kim gösterdüm göremediler pes ‘araba şordum eyitdim ki kimesne ‘arab eydür cān alıcım geldüm. Allāh emri ile cānuñ alam diyüp hemān-dem cānumı alup tenümi toprağa şaldı el-emānet ki cihān milkine aldanma devlet baht u sa‘âdet saña ebedî qala şanma.

Nazm: ‘Āqil iseñ dut naşihat nāmdār

Kim cihān qalmaz kişie pāydār

Hüb idi dirlik eger olmasa mevt

Furşatı maḥbūb idi olmasa fevt

Bu cihāndur qaşr-ı ‘ālî qat-ı berk

Lî-kin āh kim içi tolu derd ü merk

Ger nazār kılsañ bu ḥāki misk-i reng

²³³ Var: -H.

²³⁴ Yögrişdiler bulamayup: -K.

Topoludur cümlesi tabut u teng

Her kadem başsañ ne kim eczā-yı hāk

Cümle hāk-i ādemīdür zāt-i pāk

Serv-i kadd hākinde biter ney şekker

Çeşm-i şehlā hākidür ner-kes başar

Bir nigāruñ zūlfidür berk ü semen

Gül-i zāruñ hākī durur nesteren

Bir şehīdüñ kanıdur kim ergāvān

Bitdi yirden gösterüp hūn-ı revān

Gel kadem başsa zemīn taş üstine

Kim yatur bir taş biñ baş üstine

Her varakdur çihre-i şehzādeler

Her kadem hāk-i türāb āzādeler

Mihr-i ‘ālem degmez iy şeh kahrına

Şekker-i kandı cihānda zehrine

Andan özge olmaya derd ü elem

Kim vucūduñ olısar āhır ‘adem

Çün cihāndur ‘ālem-i dār-ı fenā

Uçdan uca içi pür-derd ü ‘anā

‘Ākıl iseñ bu cihānı eyle terk

Hizmet-i Hakkā bilüñi bagla berk

Böyle diyüp târih içre ol emîr

Āhir etmiş sözlerini dil-pezîr

Diñle imdi kışşa nedür cān-ı men

Vir şalavāt Muştafāya yā hasen

3.4.1.2.10. Der-Beyān-ı Kışşa-i Feth-i Kāl‘ ā-yı Zengibār

Hakīm kavlince kaçan ki bu târihi İlyiyāvü Şāh ile Sām-süvār ki iştdiler ‘Angūs Şahıñ cihāndan hasret ile gitdügin ki bildiler el götürüp rûhına hayr du‘ā kıldılar andan ol gün ol gice anda turup yiyüp içüp yatdılar. Şubh-dem olıcağ şabah namāzın kılup ‘elem çeküp gitdiler atlar ayağı ile yir yüzünü penbe gibi ditdiler. Yidi gün tamām yüridiler sekizinci gün kal‘ ā-yı Zengibār göründi becid sürüp giceye karşı kal‘ āya yakın yirde kondılar çin-i şehirde sancağ-ı ‘ālem götürüp kal‘ āya karşı gitdiler²³⁵ yitdiler. Andan yidi yüz biñ dağı kırk biñ er tonanıp at gecmelenüp er cebelenüp hazır u müheyyā tırdılar ol yañadan²³⁶ kal‘ ā-yı Zengibārdan Kahrām-ı Zengî oğlu Kehrām Şerşūr oğlanları ile bezm kurup kal‘ āya tekiye kılup ‘ayş iderken²³⁷ Sām-süvār çerisinüñ tozın gördiler gözleşdiler yakın iricek yıl tokınup tozı götürüp Sām-süvārK28b H28b çerisin gördiler nite yüz kırk biñ er yitmiş alay olup yitmiş alay altun başlı sancağ-ı ‘ālem götürölüp cebe vü cevşene āhuya ışığa gün tokınup şu‘ lesi elmas deñizi gibi mevc urup fevc fevc gelür. Kehrām-ı Zengî begler ile ciş-i Sām-süvārı böyle göricek hayrān kıldılar anca kim Sām-süvār gelüp kal‘ āya irdi at ayağından yirler inledi kal‘ ānuñ burc u bārūsı gümlledi. Andan pehlevānlar Kahrām-ı Zengî birle karşı varup Sām-süvār ile buluşdılar hālî hikāyet haber virdiler andan iki çeri qarışup

²³⁵ Götürüp kal‘ āya karşı gitdiler: -K. (sayfa hatasından dolayı çıkmamış.)

²³⁶ Ol yañadan: -K. (sayfa hatasından dolayı çıkmamış.)

²³⁷ ‘Ayş iderken: -K.

üç yüz biñ er olup kondılar. Sām-süvār için serā perdeler kırdılar serīr üzerine geçüp Sām-süvār oturup ƙal‘ āya nazar urdı ki sa‘b²³⁸ ƙal‘ ā gördi ƙara taşdan üç ƙat bir biri üzere yüksek yapılmış ƙullesi bulut birle berāber olmış.

Nazm:

Eyle yüksek²³⁹ ƙal‘ ādur kim burcudur evc-i felek

Yā felekde aşıldur şan yidi çerh-i elek

Ƙullesi burc-ı esed ki anadan toğardı gün

ĤandeĤi Ye‘ cüc sedd-i ƙa‘ rında yatur ƙāv semek²⁴⁰

3.4.1.2.11. Der-Beyān-ı Feth-i Ƙal‘ ā

Ĥakīm ƙavlince Sām-süvār ƙal‘ ānuñ yüksekliğin gördi ta‘ accüb ƙılup āferīn itdi dağı dönüp Ƙahrām-ı Zengīye eyitdi yā melik-i Zengibār egerçi kim sa‘b ƙal‘ ādur bu ƙal‘ ā-yı Zengibār velākin Süleymān devletinde ümīddür ki tīzcek alavuz şubḥ-dem yürüyiş idelüm diyüp bu tedbīr üzere ol gice yatdılar çīn-i şehergāh olıcağ Sām-süvār ol pehlevān-ı rüzgār emr itdi bir taraftan ‘amū-yı Süleymān ḥalīfe-i devrān on iki sıbtuñ beğleriyle Benī İsrā’īlūñ beğleri ile İlyāvü Şāh yürüdi bir ƙaç biñ er ile baḥr-i ‘ummān gibi cūşa gelüp yürüdiler ve bir taraftan dağı Ḥorāsān şāhı Cumhur Şāh yürüdi yüz biñ er ile ve bir taraftan dağı seksen biñ er ile Bedeḥşān Şahı Bihrüz Şāh yürüdi ve bir taraftan dağı altmış er ile Ġiṣ u Baḥreyn meliki Ƙaytas yürüdi ve dağı altmış²⁴¹er ile Ƙahrām-ı Zengī yürüdi ve iki yüz biñ Hind çerisi ile Brehmen Şāh yürüdi ve bir taraftan dağı altmış biñ er ile Ġiṣ u Baḥreyn meliki Ƙaytas yürüdi ve yüz yigirmi biñ er ile Sām-süvār-ı devrān şāhib-ƙırān Süleymān ƙal‘ ānuñ ƙapusına toğrı rāst-ı ‘ālem çeküp yürüdi. Ƙışsayı dırāz ƙılmayalum her taraftan baḥr-i cūşānlıyan ‘asker ƙal‘ āya yürüyiş ‘ıyş itdiler. At āhenine er ışığına söğü diline ‘ālem āyīnesine ƙolçağ levḥine balçık ƙabzasına güneş toḫunup polad u demür şa‘ şāsından çeri elmas deñizine döndi gözler baḫmağa ƙamaşdı zengīler ƙal‘ ādan baḫup cümlesinūñ ‘aḫlı şaşdı. Gördiler kim düşmen leşkeri her taraftan ƙal‘ āya yürüyiş ƙılup gelür atlar ayağından yirler iñleyüp

²³⁸ Urdı ki sa‘b: -K

²³⁹ Yüksek: yüce H.

²⁴⁰ Vezin kusurlu.

²⁴¹ Altmış er ile Ġiṣ ü Baḥreyn melik ƙaytas yürüdi ve dağı altmış: -K.

gökler gümlüşür. At kişnemesinden er çağrışmasından şemsinde²⁴² cebe vü cevşen çağınmasından zemîn-i zamân çerh-i âsmân **K29a H29a** hevl ü heybetinden ditreşür zengîler anı görüp Qal' â-yı Zengîbardan bî-zâr olup Kehrâm diledi kim qal' âyı açup Sām-süvârdan emân dileye velâkin lâlâsı Aqdām-ı Zengî kıomadı men' idüp eyitdi azuğımız vâfir yaraqlı çerimiz elde hâzır qal' âmuz hōd şa' b alınmaz ceng ile kıralum düşmen çerisin ceng ile aheng ile top tûfeng ile diyüp düşmen çerisin tûfenge oqu zenberege tutdılar ceng itdiler. Ez-ân cānīb Sām-süvār ol pehlevān rûzgār qal' â erinûn cengin ahengin görüp gâzaba gelüp kaçıyıp gîş ü kurbân kaçup ol yidi kerre yüz biñ eri yayan kılup her taraftan qal' âya yürüyüş itdiler. Tâc-hâne kâpusından yaña Sām-süvār dahı kalkanyapınup toköz yüz toksan toköz eri taldemür gürzini eline alup yâ Allāh diyüp na' ra urdı dahı qal' â kâpusına bir gürz urdı ki yidi kat yir şarşılıp zelzeleye vardı nice qal' â ki burc-ı esed şarşılıp velveleye geldi ikincide kapuyı uşatdı üçüncide kapudan içerü girüp ceng erin tağıtdı. Sām-süvar içerü giricek Süleymān pehlevānları Hindū Sindī dilāverleri Zengistān merdānları Sām' aqabince qal' â kâpusından içerü yürüyüş itdiler. Allāh diyüp 'avn kılup baħr-i muhîtleyn mevc urup gürleyüp gümlüyüp qal' â kâpusından girüp ceng erine kılcı koyup kırup kovup Sām-süvāra arka virüp ceng kırān itdiler yir yüzünü seyl-i hūn qal' â taşın kandan la' l ü mercān itdiler.

Naẓm:

Eyle bir ceng oldı anda ol zamân
Kim dönelden görmedi çeşm-i zamân
Tîg-i kāmķam şalduğınca haşma Sām
Qan buħārı bağladı gökde ğamām

Qal' â eri atduķca haşm zenberek
Yagdurdı leşkeri içre derd ü merk

Qal' â eri ki atar tîr-i ħadenk
Qal' â taşı kandan oldı la' l ü renk

İtdi bir ceng anda²⁴³ kim Sām-süvār
Rûħ-ı düşmen çıķdı göge çün buħār

²⁴² Şemsinde: -H.

²⁴³ Anda: -K.

3.4.1.2.12. Der-Beyân-ı Feth-i Şuden Ƙal' ā-yı Zengibār Be-Dest Sām-Süvār

Hükemā ƙavlince Sām-süvār ol pehlevān-ı rüzgār ƙal' āya giren er ile nücüm u sa' āt geçmedin ol yidi biñ ceng eri zengīleri ƙırdılar²⁴⁴. Ƙılıçdan geçürüp ƙanların ƙara yire ƙardılar. Kehrām-ı Zengī anı görüp ƙal' ānuñ tāk-ḥānesine çıkup emān sancāğın diküp emān dilediler. Sām-süvār gördi kim ƙal' ādan emān dilerler çavuşlara emr itdi ol baḥr-i oḳyānūs gibi cūş idüp yūriyen leşkeri çavuşlar sedd-i İskender gibi turgurdılar andan Kehrām ƙapuyı açup tāk-ḥāne ƙapusından çıkup kefen-i gerdānına şalup tevekkül-i Ḥaḳḳa ƙılıp Sām-süvār ayağına gelüp ḥāk-i pāyine yüz sürdi emāndiledi. Ƙahrām-ı Zengī daḥı oğlu Kehrām-ı Zengīyi görüp muḥabbet ṭamarı ƙaynayup cūş idüp oḳlını **K30a H30a** Sāmdan dilek idüp Sām daḥı 'avf idüp suçını bağışladı ammā lālāsı Aḳdām-ı Zengī emr itdi ne ƙadar 'āşī zengīler var ise ƙal' ā burcından aşığa atdılar helāk itdiler andan ƙal' ā alup Sām-süvār İlyāvü Şāh ile gelüp otaḳlarına indiler ve cemī' beḡler yirlü yirine vardılar maḳāmlu maḳāmına inüp ƙondılar nite.

Nazm:

Ḥaymelü ḥaymesine ƙondı ƙamu beḡler tamām

Otağına şāh-ı İlyā birle indi daḥı Sām

Yiryüzin tıtdı çeri vü gök yüzün ins ü buḡar

Ki deminden gün ƙarardı gökde çün esved ḡamām

Neşr: Ḥaḳīm ƙavlince Ƙahrām-ı Zengī oğlu Kehrām-ı Zengī yidi biñ zengī ser-hengi birle alup ƙal' ādan çıkup İlyāvü Şāha geldiler İlyā daḥı Ƙahrām-ı Zengī ḥātırı çün oğlu Kehrāma ḥil' at giyürdi andan varup Sām-süvāra gitdiler yitdiler. Zengī ser-hengleri ile Kehrām-ı Zengī görüp Sām-süvār daḥı tebessüm ƙıla eyitdi ey Ƙahrām-ı Zengī oḳluñ Kehrāmuñ suçunu saña bağışladum velī bu zengī ḡümrāḥlarınıñ bir ƙaçın siyāset itsünler tā kim ata birle oḳul arasına fitne bıraḳmağa²⁴⁵ bıraḳmayalar didi andan Ƙahrām-ı Zengī eyitdi ey pehlevān-ı cihān ol siyāset benüm oḳluma ƙıl tā kim bir melikzāde anı²⁴⁶ görüp sencileyin ḥümā sāyelü şāḥib-ƙırāna 'āḡ u 'āşī olmaya ve

²⁴⁴ Ƙırdılar: ƙırup H.

²⁴⁵ Bıraḳmağa: -K.

²⁴⁶ Anı: -H.

küstaḥlık kılup sa‘ādete karşı kılıc şalmaya diyüp zengīlerūñ bir kaç gümrahın getürdi. Sām-süvār daḥı Zemzeme-i ‘Ayyāra işāret kıldı Zemzeme daḥı buyurdı altı yüz bebr ü peleng sīnelü cellādlar gümreşü irüp on yidi zengī ser-keşin bağlayup cigarlerin taḡlayup boyunlarına pālheng taḡup keşān- ber-keşān alup ḡal‘āya geldiler. Burc u bārulardan aşığa aşıdılar ‘ömrleri yāyın yaşıdılar andan ne diler nidā kılup didiler kim ol atasıyla oḡlın düşmen kılanuñ cezāsı bulupdır diyü²⁴⁷ atıldılar²⁴⁸ pes Sām-süvār Kehrām-ı Zengī kırk zengī ser-hengi birle ḥil‘at-i ḥāş giyürdi andan yir gösterdiler oturdılar andan Sām-süvār buyurdı selāṭīn serverler ile mīr ü mihterler ile süvār olup Ḳahrām-ı Zengī oḡlı Kehrām-ı Zengī birle ḡal‘ā-yı Zengibāra çıkdılar andan yidi girdābleyin kapu gördiler poladdan andan Sām-süvār içerü girüp İlyāvü Şāh birle buluşupyüriyüp ḡal‘ā içine teferrüc kılup bir mekāna irdiler. Ḳal‘ānuñ suyu içinde idi gördiler ki bir mu‘teber kara ḡayadan Ḥaḡḡ kudretiyle bir şū çıkup çaḡlayup revān olmış Sām-süvār getürdüp içdi Zülāle beñzer şöyle kim mürdeye içürseler zinde kılurdu andan gidüp ḡal‘ā kapusunda tāc-ḡāneye geldiler. Sām-süvār İlyāvü Şāh birle bezm ḡurup oturdılar andan Ḳahrām oḡulları Zengül ve Kihrām ḡıdmete ṭurdılar. Ḳahrām daḥı hazīnesin getürüp Sāma çekdiler Sām ḡabul kılmayup didi kim **K30b H30b** iy Sulṭān-ı Zengīstān yüz biñ buncılayın māl u ḡazīneye lāyık serversin bunca rüzḡārdur bizimle yoldaşluḡ kılup yolumuzda Süleymān Nebī ‘ışḡına cān u baş oynarsın şimden girü diyāruñda otur vaḡtiñi ḡoş gör bizler seyr ü sefer kılālum didi andan Ḳahrām-ı Zengī eyitdi iy pehlevān-ı cihān ‘ālī ḡazretiñden şöyle ‘izzet-i muḡabbet görmedük kim bir nefes ayrılavuz ölince işigünde gökden didi. Şāh-ı Zengistān şöyle diyicek Sām-süvāra be-ḡāyet²⁴⁹ ḡoş gelüp ḡoñulden muḡabbet kılup egninden ḡāş ḡil‘āt virdi andan Sām-süvār eyitdi iy Şāh-ı Zengistān ḡiç diyāruñda saña²⁵⁰ yāḡīn yirde saña düşmen var mıdur ki gelüp diyāruñı incidür var ise di varalum seni düşmen zaḡmetinden emīn idüp andan gidelüm. Ḥaḡḡ rāst getürürse didi Sām şöyle diyicek Ḳahrām eyitdi²⁵¹ İy pehlevān-ı zemīn-i zamān Zengistān diyārnuñ bir müşkil yaḡısı vardur gergedanserlerdür on biş yılda bir gelürler bu diyārı yaḡupyıkup ḡarāb idüp giderler. Zengistāna ḡatı ḡayf iderler ḡuvvetimiz irmez kim anlara cevāb virevüz didi. Ḳahrām-ı Zengī şöyle diyicek Sām eydür iy Ḳahrām ol düşmenüñ yāḡīn midür andan Ḳahrām eydür kırk ḡünlük yoldur velī ol ḡavm bu kırk ḡünlük yolu dört

²⁴⁷ Bulupdır diyü: budur diyüp H.

²⁴⁸ Atıldılar: çaḡırdılar H.

²⁴⁹ Be-ḡāyet: -H.

²⁵⁰ Saña: -H.

²⁵¹ Eyitdi: -H

günde gelürler Kahrām şöyle diyicek Sām eyitdi iy şāh-ı zengistān di yarağ kıl varalum ol düşmanlaru ki düşmenleyelüm. Hakk rāst getürürse diyüp ser-leşkerlere buyurdi yarağ kılalar nite on iki kez yüz biñ erden altı kez yüz biñ er urındılar andan Sām-süvār buyurdi altı kez yüz biñ er ile İlyāvü Şāh Qal‘ ā-yı Zengibārda qaldı bir gün mübārek evkātde eşref sālde göç kılup Kahrām-ı Zengī kulağuz kılup gitdiler. Zengistān sınırından çıkıp on dört gün yürüyüp bir tağa irüp qondılar. At u er yorgundi şulanup yatdılar ‘ale’ş-şabāh Sām-süvār tırup Hālīka ‘ibādet kılup andan bar-gāhına gelüp oturdi selātīn serverler gelüp şofra-şiken yiyüp didi kim iy serverler bu gün bu kūh etegin şikār kılup andan gidelüm diyüp buyurdi süvār oldılar selātīn serverler der-şu tağ etegin kuşatdılar delīm geyik tavşan canāvārlar tutdılar ol tağ etegince hayli gitdiler giderek āhīr Sām-süvār öniñden bir ‘acībce şekil canāvār çıkup kaçdı andan tīr-endāzlar yetür kemān ele alup ol canāvāruñ der-pāyin sürdiler yıl yügrüşlü haşlar ile irüp ok ile **K31a H31a** urup şikār kılup Sām-süvāra getürdiler nite ululukda koyun koçınca ola başı şu şıgırı başına beñzer boynuzları bişer altışar qarış ola kulakları beledi geçi kulağına beñzer şöyle uzun kim dizlerine irişür arkası kaplanleyin besteleri var kuyruğı dağı koyun kuyruğı gibi idi iki ön ayakları kurd ayağı gibi pençelü ve iki kış ayağı geyikleyin çatal toynaqlı ve bir ‘acā’ib dağı bu kim ol canāvārīñ ādem-i ulpī gibi bu ya‘na Sām-süvāra getürdüler. Sām-süvār ol ‘acā’ib hilkāt canāvārı göricek Şānī‘ün kudretine i‘tikād idüp de‘fī ol canāvārı ‘āzar itdiler dağı gitdiler giderken gördiler kim tağ yaqasında bir kaç atlular bir magara kapusunda tırup gavğa iderler Sām-süvār ile serverler at sürüp varup hālī şordılar. Birisi eydür iy server bir ‘acayip şekil canāvārı kōve getürdük bu magaraya girdi ardınca girenümüzi yaraladı diyüp bir kaç sipāhī gösterdiler kiminüñ qolı kiminüñ butı paralanmış Sām-süvār anları görüp acıyıp serverlere işāret itdi serverlerden Behrām ve İ‘tişām kılıc yalıncağ kılup ol magaraya girdiler canāvārlar dağı ol varanları gördiler gız gırışup kendüleri üzerlerine atdılar andan birin çalup ortasından Behrām ol muzır canavarı iki pāre eyledi birin dağı İ‘tişām depeledi magaradan çıkardılar. Sām-süvār öñine getürdiler ola bir korkunç canāvār başı it başına beñzer gözleri kaplan gözlerine beñzer dişleri şöyle uzundur kim hancer gibi ağzından taşra şırtmış ayaklarının dağı pençesi gāyet ulu ‘uqāb kaynağınlayın virüp ‘acāyip dağı bu kim kuyruğının ucu dört pāre kāmçı gibi andan Sām eyitdi ‘acep bu canāvāruñ insāna nef‘i var mı ola didi andan Dermāyūs Hākīm eyitdi. İy pehlevān-ı cihān Hakk Sübhāne ve Te‘ālā cümleeşyāyı kim halk idüpdür her birinüñ bir dürlü nef‘i vardur velī ‘ilm ile bilmek gerekdür diyüp havāş-ı hayvān kitābın eline alup ol canāvāruñ şuratın bulup Sām-süvāra beyān itdi didi kim iy

pehlevān-ı cihān bu canāvāruñ insāna nef'i budur kim bir kiři bu canāvāruñ yüregin kebāp kılup yise gāyet cigerdār ola şöyle kim hayvāndan insāndan hiç korkmaya bākīsın Hakk Te'ālā bilür diyüp hāmūş oldu. Sām-Süvār ol canāvāruñ nef'in bilüp buyırdı yüregin alup keşdiler giceye karşı bargāha gelüp yiyüp içüp yatdılar çin-i seher göç kılup gitdiler altı gün yürüyüp **K31b H31b** bir dırahtistāna irüp kondılar andan Sām-süvār selātin serverler ile mīr ü mihterler ile it ü kuş alup mīşe içine şikāre yürüdiler hayli yir gitdiler. Giderken bir kuş ötüp bir ağaçdan uçdı mīr ü şikārlar görüp ol kuşuñ ardınca kuşlar atdılar dutup Sām-süvāra getürdiler cüssede karga deñlü ola bir kara kuş kanatları kuyruğı ak başı iki velī her başında üç gözi var toğan gözine beñzer la'l-gün ve bir dağı ol kuşuñ bir ayağı ādem eline beñzer barmaqları tırnakları²⁵² ve bir ayağı toğan ayağına beñzer elmas kaynaqlı be-gāyet müntehā Sām-süvār ol pehlevān-ı rüzgār ol iki başlu kuşı geregi gibi teferrüc eyledi. Hakk Te'ālānuñ fā'il-i muhtārlığın bilüp ol kuşı 'acā'ib çün bile alup gitdiler andan ol dırahtistān içinde bir müntehā ağaç dibinde bir bikāra irdiler gün issī idi inüp Sām-süvār ile serverler kim oturup kim tırdılar şikār etlerinden kebāp idüp getürdiler. Sākiler şarāb muṭribler çeng-i rebāb müheyyā kıldılar bir zamān 'ayş u nüş itdiler iderlerken añsızın bir gıriv kopdı şöyle kim atlar beligleşdi serverler bakişup el saz u salebe urdılar anı gördiler kim bir ejderhā gıjgırup dört pençesin yire urup kaddin dört kat kılup²⁵³ kuyruğın çenber idüp ağzın açup zehrin saçup sürüp ol ağaç dibindeki şuya gelür ol mevzī canāvārı serverler göricek gıriv kılup kaşd itdiler kim kılıc ile karşı varalar. Sām-süvār didi kim iy dilāverler ejderhā cengi ādem cengi gibi degüldür yüz-be-yüz karşı varanı zehirle urup helāk ider. Ejderhāya ejderhā cengin bilür kiři varmak gerekdür kim iş hāşıl ola didi dağı Sām-süvār serverleri ejderhā öñinden alup gık yire vardılar ejderhāyı gözlediler anca kim ejderhā gıjlayu süre ağaç dibindeki şuya gelüp gāyet şusuz idi şulandı mest olup ağaç dibinde yatdı hiç deprenmedi. Sām-süvār anı görüp şıgınıp sermenüp serverlere eydür iy dilāverler ha ejderhā şu içdi zehri geçdi demīdür yürün bu mevzī öldürelüm diyüp Sām-süvār meşāmına tiryāk-ı ekber alup siper sīneye şalup seyf(ü) 'üryan kılup serverleri sağ sol yanına alup gıriv kılup ejderhā üzerine yürüyüş kıldılar andan ejderhā dağı gırivden beligleyüp baş yirden kıldurup bakup kendüye varanları görüp gırre gırup yirinden tırup dört pençesin yire urup kaddin bir kaç kemer kılup dürölüp bükölüp kaşd kıldı kim varanları karşıdan **K32a H32a** zehr ile ata. Sām-süvāryitmiş tır-endāz dilāverler ile ecel peykleriñ tuş tuşa ejderhāyı atdılar kimi

²⁵² Tırnakları:dırnakları H.

²⁵³ Kılup: idüp H.

başında kimi döşinde kimi gözinde kimi göğsünde zaḥmlar urdılar. Ejderhā daḥı oḳ zaḥmından acīp hıṣm ile kıyruḡın şalup yire urup degirmen arḡınlayın yiri yardı topraḡın hevāya şavurdu ġıjırup aḡzından zehrini serverlere atdı. İr görımedi varup Sām-süvāruñ öñüne düşdi düşdüġi dem yirüñ taşın topraḡın qarāra yaḳdı kara dutun yirden göge direk direk dikildi serverler anı görüp yine ġırīv kılup yitmiş dilāverine oḳlar atup delīm yirde ejderhāya zaḥm urdılar yine ejderhā ġazaba gelüp dürölüp bükölüp serverleri yine zehr ile atdı serverlerden birin urup qarāra yaḳdı. Sām ile serverler anı görüp ġırīv kılup yine yitmiş²⁵⁴ server oḳ ile atdılar delīm yirde zaḥm urdılar ejderhānuñ zaḥmı çoḡalıcaḳ şaşup yüzi üzere düşdi serverler anı görüp ġırīv kılup der-sū kılıc yalıncaḳ kılup süre irdiler evvel Zemzeme-i ‘Ayyār nacaḳ şalınca ejderhā yine kendüyi dürüp tırdı gelenleri görüp baş kıldırup dem urdı kim Zemzeme-i ‘Ayyārı çeke anı görüp Ġazanfer-i Medenī seyf birle başını çalup iki pāre eyledi andan ejderhā başında muḥkem zaḥm yiyiceḳ ‘amūdleyin kıyruḡın yire şöyle urdı kim şıçan gibi yiri yardı hemān-dem iren server seyf ile çaldı şöyle kim ol ‘adüyı pāre pāre kıldılar. Sām-süvār ejderhāyı öldüriceḳ serverler taḥsīnleyüp server-i selāṭīnler²⁵⁵ cem‘ olup ejderhānuñ üzerine gelüp şāh mühresin alup süvār olup gitdiler. Geceye karşı çeriye gelüp yiyüp içüp yatdılar şabāḥ göç kılup gitdiler yidi gün yürüyip bir şahrā ortasında bir ulu şuya irdiler çerī konınca Sām ile selāṭīnler mīr ü mihterler yürüdiler kim şuyun geçidin bulalar. Kenarınca giderken göz irimi yirde bir nesne gördiler sürüp kıtına gelüp gördiler kim taşdan bir fil düzmişler fil üzere yine kara mermerden bir ādem kılībın düzmişler kırık yidi eriş kıadd ü kıamet kıahramān kıatıl şalābet-i Sām ile selāṭīn serverler kıalīb görüp çevre alup nazar urdılar. Kıalīb sīnesinde bir kaç satır yazı gördiler. Cāliyūs-ı Ḥaḳīm okıyup didi kim yā pehlevān-ı cihān bu kıalībı düzen bu kıaṭṭı yazan dimiş kim iy cihān sarāyin seyr kıılan²⁵⁶ şehryār bu kıaṭṭı görüp bilesin kim ben daḥı zamānumda ki mu‘teber server idüm erlik içre key cihāngīr eridüm. Aduma Efrāḳ-ı Zengī dirlerdi iy niceler ni‘metim yirler idi iş bu resme dört yüz toḳsan yıl ‘ömr sürdüm bunca yıl ‘ömr içinde her kıankı diyāra ceyş ile vardum ise kimse baña karşı tırmadı farkuma erlik ġürzin urmadı āḫir ‘ömr-i **K32b H32b** āḫirinde²⁵⁷ bu şunuñ öte cānibinden bir düşmen diyārıma geldi. Zengistān ilen urdı delīm dilāver kıırdı ġāfil bulundum düşmen gidiceḳ ben daḥı ġayret itdüm çerimi dürüp düşmen ardınca gitdüm andan bu kıalībı kıaddüme göre düzdürdüm benden nişān olsun

²⁵⁴ Yetmiş:-H.

²⁵⁵ Server-i selāṭīnler: serverler selāṭīnler H.

²⁵⁶ Kıılan: iden H.

²⁵⁷ Aḫirinde: aḫirinden H.

diyü şuyun öte yakasında dahı ol düşmen şeklinde bir nişan kıldum tâ kim görenler beni ve ceng kıldığım düşmeni bu nişanlardan bileler. Bu düşmenden hâzer kılalar gâfil bulunmayalar dimiş Sām-süvâr Eṭrāk-ı Zengî haberin işidüp ve bu naşîhatı diñleyüp biraz fikre varup baş şalup eyitdi iy ḥakîm Eṭrāk-ı Zengî ḥōş dimiş düşmenden ihtirâz itmek gerek diyüp at sürüp selâtinler ile ol şuyı geçüp kondılar velâkin gergedenserlerden gâyet ihtiyât itdiler. Ḳartūs-ı ‘Âdî ol pehlevân-ı şeddâdî oñ biñ er ile düşmen cānibine qaravul kodılar zîrâ ‘âķil oldur kim düşmenden dā’im ihtirâz eyleye.

Naẓm:

Ger gedā vü ḥā’ce şaḥne yâ emîr-i ser-fîrâz

Er gerek ki düşmeninden ide gâyet ihtirâz

Terküye baġlu olur gâfil başı yokdur gümân

Ġafletiyile aġa dutur gökde uçarken şāhbāz²⁵⁸

3.4.1.2.13. Der-Beyân-ı Temsilât-ı Dastan-ı Mâzî

‘Âķil iseñ sende senden pür-hüner

Kend’özüñden kendüñe añla ḥaber

Fi’l-meşel Eṭrāk-ı Zengîdür özüñ

Nefs-i emmâre ḥaşmı açġıl gözüñ

Nefs olur a’ dā-yı ekber ejdehâ

Degme kimse bulmaz elinden rehâ

Ger riyâzet birle iderseñ zebün

Dü-cihānda olısarsın reh-nümün

Göñlümü şāf eyle ḥayret kılma şer

Buḥl u şehvetle ṭam’ adan it güzer

²⁵⁸ Terküye baġlu olur gâfil başı yokdur gümân/Ġafletiyile aġa dutilur gökde uçarken şāhbāz: -H.

Çün ki nefs a‘ vānı ki ola helāk
Nefse ġālib ola ‘ aqluñ zāt-i pāk

‘ Aql-ı rūḥuñ nefse ger ġālib ola
Ḥizmet-i Ḥaḳḳa ṭayuk ṭālib ola

Ṭālib ol maṭlūba bulasın vuşul
‘ Āşık ol mahbūba bulasın vuşul

Ḥüb-ı mahbūb ol ḥudādur bī-gümān
Naḳşı yoḳdur lā-şerīk ü bī-mekān

Mālik ol ki milkinge yoḳdur ḥelāl
Ḥālīḳ ol ki ḳādir ü ḳayyūm ezel

Ḳıl ‘ ibādet aña k’ol vāhid durur
Ne felek şāhid melek sācid durur

3.4.1.2.14. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḫir

Ḥaḳḳa minnet şükr aña lāyık durur
Ḳullara rızḳı viren rāzık durur

Ḥāk-i ādem bād-ı ‘ İṣā iden ol
Bülbülü güya vü şeydā iden ol

Virdi ecelden mühlet Rabbü’l-enām
K’üç yüz otuz iki meclis oldu tām

Bu Süleymān-nāmesin iy şāh cihān
‘ İlmümüz irdikçe didik bes hemān

Meclisümüz buldı ġāyet kām(1)-kār
Sözi āḫir idelüm vaḳt oldu ṭār

Ger ecelden bulavuz vüs' at hemân

Söyleyevüz bâkisin iy kām(ı)rân

Müstem' iden bu durur hâcet velî **K33a**

H33a Fâtihayla aña lâ-dime belî

Fâtiha ile yâd iden Firdevsî

Haqq mezîd ide aña Firdevsini

İy viren Firdevsiye ' aql u kemâl

Şâni' Hallâk-ı ' âlem ü zül-celâl

Nûr-ı Ahmed hürmeti çün yâ İlâh

' Avf eyle her ne ki itdüm ben günâh

Bu kitâbum okıyuben yâ zenne

Habtın ıslâh iyleyüben düzene

Diñleyeñe bile eyle rahmeti

Cümlesine kıl müyesser cenneti

3.4.1.3. Süleymân-Nâmenüñ Üç Yüz Otuz Üçüncü Meclisinüñ Beyânındadır

Haqqâ minnet hüsn ayâsı pâk-i zâta irmişüz

O yüzigün zülf-i şebb qadr-i berâta irmişüz

Çün Sikender zulmet-i hicrin çeker ger teşne-leb

O hıızr-ı sebz hatt-ı la' l ü hayâta irmişüz

' Aşk yarasında gerçi çekmişim bî-hadd-i cefâ

Qıble-i erbâb-ı hâcetde necâta irmişüz

Fürkatinden zâr iderken nevha ile nây(ı)veş

Ne şeker leb gonce hadd şekker nebâta irmişüz

Post u pūş olup cihānda seyr iderken nāfeveş
Kıldı yār-ı zūlf-i miskīn sūnbūlāta irmişüz

‘ Ālem-i ervāhda var idi yār ile sābıkam
Ol kādīm-i ‘ ışk-ı kâ’im²⁵⁹ sābıkāta irmişüz

Çün şurāhī gözlerümden yaş döküp kan ağlaram
Kaddümi çeng itdi ‘ ıškuñ kim memāta irmişiz

Cān lebūnde şekker kōnmuş megesidür şehd emer
Çok şükür ‘ İśā nefes ‘ ömr ü hayāta irmişüz

Diñle imdi bu Süleymān-nāmeden emleh kelām
Tā diyesin tāriḥ ehli tāliyāta irmişüz

Līki virgil cān u dilden şad şalavāt Aḥmede
Diñle bürhān-ı delili beyyināta irmişüz

3.4.1.3.1. Der-Beyān-ı Kışsa-i Hayl ve Şikāyet Kerden Be-Bārgirān Ez-Bārgirān Be-Hazreti Süleymān ‘ Aleyhi’s-Salāvātu Ve’s-selām

Loḳmān-ı ekber ol ḥakīm-i pūr-hüner kavlinceki muḳaddemā bu kitābuñ muşannīfidür ve Eflātūn-ı Yunānī ol re’is-i ḥükemā cihānuñ ehl-i ‘ irfān naḳlince suḥenmendān-ı ḥaḳāyık ve çehre-i küşāyān-ı şüver-i deḳāyık ol vech ile şaḥīḥ ḥikāyet ve melīḥ rivāyet kılup eydürler ki Sām-süvār ol pehlevān-ı nāmdār şunuñ öte yanında kōnup gergedan serlerden ḥavf itmekde ammā ki bizüm kışşāmuz ez-ān cānib Süleymān Ḥazretine geldi nite kaçan ki Süleymān Nebī ‘ aleyhi’s-selām şehzāde ile Şührāb Şāh kıızı Hümāyı Ḥaḳḳ Te‘ālāya du‘ā kılup ol zamānda zāhir olan on iki biñ Benī Īsrā’īl peygām-berleriyle ve Hızır İlyās ile ve cemī‘-i zühhād ‘ ubbād ve ḥayru’n-nās ile el götürüp du‘ā kılup Ḥaḳḳ Te‘ālā Süleymān Nebīnün ‘ aleyhi’s-selām du‘āsın müstecāb kılup anlara ‘ ömr ü hayāt viricek ins ü cin ḥalkı yitmiş iki millet mu‘cize-i Süleymānı görüp müşrikān insāfa gelüp nebī-i mürseldügin taḥḳīk bilüp Süleymān Nebī nazarında diz çöküp tekrar tecdīd-i ĩmāna getürdiler diyü rivāyet iderler ammā ki ba‘zı rāvī eydürler ki Süleymān Nebī ‘ aleyhi’s-selām el götürüp du‘ā kılınca Ḥaḳḳ Tebārek **K33b H33b** ve Te‘ālā du‘āsın müstecāb kılup anlaruñ cismine cānların virdi yirlü

²⁵⁹ kâim: dâim H.

yirinden kılup uru tırdılar. Süleymāna kaẓiyye ne oldu ise cevāb virdiler ölüm acısın bir dağı görmeyelüm bu fānī cihānda tırmayalum āhiret milkinde birbirimizden murād²⁶⁰ alavuz dilegümüz budur ki du‘ā kılasın yine setr olavuz diyicek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām du‘ā kıldı Hakk Te‘ālā anları setr itdi üzerlerine bir ‘ālī kubbeye yaptılar ismini ziyāret-i ‘uşşāk kodılar soñra ol kubbeyi Buhtu’n-Naşr yıkup helāk itdi rivāyet-i eşşah budur ki faķiriñ dağı ‘aķlı bu kavli kabal itdi ki şahiñ naķl budur.

Nazm:

Naķl-i tāriķ uymaz iy şeh bir birine bī-gümān
Līke sözüñ farķı vardır bilür anı şeh cihān

Naķl-i ekvā budurur kim itmişim anı beyān
Müstemi‘ señ vir şalāvat Muştafāya bī-gümān

Neşr: Hükemā kavlince Süleymān Nebī Hāzreti ‘aleyhi’s-selām çünkü ol iki şehzāde du‘ā kılup bu vech ile mu‘cize göstericek cemī-i halk-ı ‘ālem-i cān-ı dilden muhib oldılar ve etraf-ı ‘ālemde ne kadar put-perest ateş-perest kâfirler var ise ekşeri imāna geldiler Süleymān Hāzretine ‘aleyhi’s-selām çok armağanlar ve tuhfeler gönderdiler meger ki Ba‘albek melikinüñ tavilesinde bir hāş ‘arabī atı var idi ki mişlini çeşm-i felek görmemiş idi ve gāyet yavuzlığından kimesne binemedüğü acilden Süleymān Nebīye göndermek maķşūd idindi vezir Sermediyle Süleymān Hāzretine gönderdi alup naazarına getürdi. Meger ki ol hinde Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām Hink İshāka süvār olup tenhā havāş ile seyrāna binmiş idi Beytü’l-Muķaddis şahrāsına teferrüc idüp gezerdi velikin server-i selātinlerden hükemādan vüzerādan bilesince kimse yoğ idi. Cāme tebdil şüret tağyir kılmış idi ya‘nī ki kimse Süleymān Nebī hāzretinüñ bilmeye ihtirāz kılmaya mazlumlardan bir kimesne bulursa haķķını zālimlerden alı virüp dād u sited kıla hemān. Süleymān Hāzretinüñ yanında havāşlarından Kil‘ad-ı Barçalı ve pehlevānlardan Kāhir bin Sām-süvār ve cinnī ser-henglerinden Rūşşāh cinnī ve periler sultānı Hümāyūn Şāh ve Küfliz cinnī ve Müfliz cinnī Kündeki ehremen kim bunlar dā’im Süleymān naazarında olurlardı halk gözinden nihān Süleymān ‘aynında ‘āyān hizmet kılurlardı ve Āsaf bin Berhiyā dağı bir şeb-reng katıra süvār olup Süleymān yanınca giderdi maħallī döşedükçe kelimāt iderdi ve şol tarafda periler sultānı Hümāyūn Şāh perri atına binüp Süleymān yanınca yürürdi maħallinde az u öz

²⁶⁰ Murād:-H.

Süleymān ile söyleşüp kelimāt iderdi zīrā söz odur ki az u öz ola nitekim eydür cevdetü'l-kelāmi fi'l-ihtisārī²⁶¹ **K34a H34a** ve daḥı 'āqıl odur ki kendü ḥālne münāsib muşāhib ile yürüye nitekim eydür celīsü'l-mer' i misluhū²⁶² me' ā'l-kışsa sözi dırāz itmeyelüm. Ḥazret-i Süleymān 'aleyhi's-selām bu vech ile sağ tarafında Āşaf bin Berḥiyā birle gelecti idüp giderken nā-gehān gördiler ki bir ḥār-keş ' arab palan atına diken yükledüp qarşudan gelür Bādpāy-ı Medenī diledi kim ilerü varup ḥār-keşi ire. Süleymān Nebī revā görmedi çünkü ḥār-keş bār-girini diken qaraltısı ile ki Hümāyun Şāhuñ bindügi perī atı kim gördi beligleyüp kanat açdı perrān olup göge uçdı ve anuñ biligledügin görüp Hink İshāq daḥı yoldan ayrıldı ḥār-keş bār-giri kişnedi ve Hink İshāq daḥı kişnedi ḥāl diliyle bunlar bir biriyle dillerince kelimāt itdiler kim Ḥazret-i Süleymān 'aleyhi's-selām bilüp ne didiklerin aḥladı nite ḥār-keş bār-giri Hink İshāqa eyitdi ki yā ḥaylün ḥayırlusı senüñ hey'etüñ ve cemī' endām şıfātuñ bencileyin ata beñzer ammā ki ḳadd ü²⁶³ ḳāmetde şüretde hezār mertebe benden ra' nā şıfātuñ ve ol²⁶⁴ ḥüsñüñ ol ḥüsn hey'etüñe göre Ḥaḳḳ Te' ālā saña rāḥat olmak müyesser itmiş nitekim baña miḥnet ve yük çekmek muḳadder itmiş meger kim senüñ yüzüñ güler olduḡı acilden ki ol daḥı bir ḥüb 'aḫadur nitekim eydür beşāsetü'l vechi atıyyeti şāniyyeh²⁶⁵ sor diyüp ḥāl diliyle ḥār-keş atı böyle diyicek Hink İshāq cevāb virdi ki yā ḥār-keş iy cefā-yı rüzgār-keş ' arabī atlara ' izzet ü ḥıdmet rāḥat olmaḡı ve palan atlarına yük çekmek zaḫmeti ve uzak yollar yürümek meşāḳḳati ' ālem-i ezelden taḳdīr olunmuşdur. Zīrā ki ben Hink İshāqam İshāq Peygām-bere ḥāl dili ile su'āl itdüm kim ba' zı ḥayl beḡler tavilesinde ' izzetde ve ba' zı bār-gir²⁶⁶ atlar cinsi ağır yük çekmekde zaḫmetde buña sebep nedür cevāb virdi ki ol zamān kim Allāhu Te' ālā Ādem-i Şafīnūñ ḳālībın toprakdan ki düzetdi anda şalsāl olup Mekke ile Yemen Tā'if arasında yatdı. İblīs-i La' īn atlara iḡvā itdü ve eyitdi ki bu yatan ḳālība Allāhu Te' ālā cān virüp ādem olacaḳdur ve her biriñüze ağır yükler urup bineceḳdür gelüñ balcıḡın ayaklañ zīr ü zeber ḳıluñ ki şerrinden ḥalāş bulasız diyüp²⁶⁷ ol ḳadar ilḳā itdi ki atlar gelüp ādemüñ ḳālībın iḥāḫa itdiler ol ki ' arabī ḥāş atlar cinsidür eyitdiler ki biz Ḥaḳḳuñ emrinden ḫaşra iş itmezüz bu ḳālīb ayaklamaḡa adım itmezüz. Allāhuñ emrine muḫī' iz tevekkelü

²⁶¹ Sözüñ özü kısa konuşmaktır.

²⁶² Kişinin arkadaşı kendi gibidir.

²⁶³ Ḳadd: -H.

²⁶⁴ Ol: -K.

²⁶⁵ Güler yüzlülük ikinci bir hediyedir.

²⁶⁶ Bārgir: -H.

²⁶⁷ Diyüp: diyüñ H.

ol Hakkı kıluruz didiler. Nitekim eydür tevekkeltü Ala'l-lāh yekfīke²⁶⁸ ammā bār-gīr cinsī daḥı iki şınıf oldılar bir şınıf gümāna varup yirlü yirinde tırdılar ikinci şınıfı ayaklamağa ilerü vardılar. İblīs eyitdi ne tırursız gelün ayaklañ diyüp Ādem-i Şāfīnün kālībına pes **K34b H34b** tü diyicek göbeği yirine düşüp Hakk Te'ālā andan bir kelb yaradup atlara ḥamle idüp kovdı ser-cümlesin redd itdi pes şol 'arabī atlar ki Hakkı tevekkül kıldılar benüm cedd-i a'lāmdur ki rāḥatda dururlar ve şol atlar ki şekk ile tırdılar ilerüye varmadılar anlar şol atlardur ki alçak ḥāllü kişiler ucuz bahāya alup binerler ne ḥāşdur ve ne kemdür ammā şol bār-gīrler ki kālīb-ı Ādemī ayaklamağa vardılar. Hakk Te'ālā celle celālehū anlaruñ neslini ağır yük çekmek ile āḥir yağır olup yire çekmek ile dünyā meşakkatin naşīb itdi ki anlaru senün cedd-i a'lāmdur sebeb bu belāya mürtekeb olduğu ki ceddünüzün şeytān sözi ile 'amel idüp ve cehl ü 'ucb hevāya karīn olduğu acildendür kim kendülerin gördiler kālīb-ı ādemī ayaklamağa ilerü vardılar bilmediler anı ki üç nesne kişiyi helāk ider miḥnet ile evvel hevā-yı nefse uymak ikinci baḥıl olmak üçüncü 'ucb itmek nite ki eydür selāşün müḥlikātun buḥlun mevkiyyun ve ucun²⁶⁹ Hink İshākuñ sözini ḥāl dilince ḥār-keş bār-gīr işidüp eyitdi yā Hink İshāk çünki taḳdīr-i ezelden bizüm naşībimiz ağır yük altında meşakkat çekmekmiş elümüzden ne gelür ādem-i zāduñ bu yaramaz işlerine 'alafum az virüp çok yük urdığı cünbüşlerine şabr kılup te'ḥīr idelüm ümīddür ki uḥrevīde sa'ādet bulavuz kim dimişlerdür yaramaz işlere te'ḥīr itmek sa'ādetdür nitekim eydür te'ḥīrū'l-isāeti mezzu'l-ikbālī²⁷⁰ ve ammā ki yā Hink İshāk ḥayvānāt arasında bir söz söylenür eydürler ki Ādem-i Şafī neslinden İbrāhīm-i Ḥalīl aşlından Yahūdā sebtinden Dāvūd Nebī bilinden Süleymān nām peygām-ber dünyaya geldi nübüvvet ḥatemin eline aldı izn-i Rabbānī birle ins ü cinne vuḥuş u tıyūra mār u mūra ḥukm ider. Süleymān oldu biñ bir ümmet emrine fermān oldu ve her kim ḥālını şikāyet itse dilini bilür dād u sited kılur dirler n'olaydı ol Süleymān yanına varmağa fırsat bulsam ḥālını hikāyet ve ağır yük çekmekden şikāyet iderdüm zīrā ki 'uḳalā eydür zā' ifün silahı şikāyetdür ki Ḥazret-i 'Aliden naḳl-i rivāyetdür silāhu'd-ḍuafā-i eş-şikāyetü²⁷¹ diyicek Hink İshāk ḥāl dilince eyitdi ki müjde olsun saña ki arḳamda götürüp gitdügüm 'izzet ile omuzumda tutdugum o zıll-i Ma'būd Melik Maḥmūd Süleymān ibn-i Dāvūddur 'aleyhi's-selām şikāyet itmek ḥācet degül ki senünle söyleşdügümü işidiyorır. Kavlü

²⁶⁸ Allah'a

²⁶⁹ Üç şey vardır ki helak sebebidir: Cimrilik, övünme, makam sevgisi.

²⁷⁰ Kötülüğü geciktirmek, geleceği yok eder.

²⁷¹ Zayıfların silahı şikāyet etmektir.

Te‘ālā fe-fehemnā hā Süleymāne ve külle ‘ateynā hükmen ve ‘ilmen²⁷² mucibince Hâzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām bunların K35a H35a sözünü işidüp fehm idüp hâr-keşi kıgırup kırk dinâr-ı Yūsufî virdi ki her dinarın vezni yidi mişkâldi. Bahâsın virüp bâr-girün yükin giderüp âzād itdi ve Kil‘ad-ı Barçalıya ısmarladı ki Emir Hōra iletüp tavile virdi ibrişim çul çullayup ‘alaf virdiler ez-ân cānib Süleymān Hâzreti ‘aleyhi’s-selām seyrāndan dönüp taht-gāhına gelüp giderdi velī perihānūn bindüğü perī atına gāh gāh nazar iderdi anuñ ol tāvūs kuyruğına ve kanadına ve çapuklığına ve hüsni gökçekliğine hayrān kalup dağı ‘ākıbet²⁷³ su‘āl kılup eyitdi ki yā perīler sultānı Hümāyun Şāh teklīfi terk idelüm saña bir sözüm var haber vir kim dimişlerdür dostluk şartı oldur ki arada teklif olmaya nitekim eydürler şartü’l-ülfeti terkü’l-külfeti²⁷⁴ su‘ālīm saña budur ki bindüğün perī atları kankı vilāyetde olurlar ve bunların aşıl ibtidā hilkatlerine sebep nedür nice bilürsin diyüp su‘āl idicek perihān Hümāyun Şāh du‘ā kılup eyitdi ki yā nebīyu’llāh gevher-nigīn kal‘āsından öte bahr-i ekber sevāhilinde bir cezīre vardur Cezīre-i Hayl dirler anda perī atları çoğ olur ammā ki sebep-i hilkatin bilmezüz anı melek-i müvekkeli hıyālūden su‘āl itmek gerekdür diyüp cevāb virdi Süleymān Hâzreti sözün ma‘kūl görüp gıtdiler benüm çaşıt vakti olıcağ gelüp şehre yitdiler Süleymān Nebī otāğı önine gelüp atından indi veda‘laşup halvet-i²⁷⁵ hāşına gitdi ol gün gice aḥşamdañ ve gice tā şehir vakti olunca Allāha ‘ibādet idüp tazarru‘ itdi begler dağı dağılup²⁷⁶ mekānlu mekānına vardılar bunun üzerine ol gün geçdi tā kim yarındası ‘ale’ş-şabāḥ kim oldı Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām şubḥ olunca Hakkā tā‘at kıldı.

Nazm:

Şeh Süleymān itdi tā‘at at tā‘at atınca şubḥ-ı tāk

Cāmi‘ üstünde mü’ezzin tā virince kutlu bān

Mişeden arslān çıkup kara tağa ağdı peleng

Hindu pīller urdı na‘ra ötdi tağ taş yān u yān

²⁷² Enbiyâ-21 (Biz hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmıştık. Zaten her birine hükümler ve ilim vermiştik. Dâvud ile birlikte, Allah’ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan bizdik).

²⁷³ ‘Ākıbet: -H.

²⁷⁴ Muhabbetin şartı birbirine yük olmayı terk etmektir.

²⁷⁵ Halvet:-H.

²⁷⁶ Dağılup:tağılup H.

3.4.1.3.2. Der-Beyân-ı ‘Azamet-i Dîvân-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm

Hakîm kavlince çünkim ol gice geçüp ‘ale’s-şabâh oldu Süleymân Hazreti câme hâbdan tırdı geldi pāk şudan arı âb-dest aldı hâzır olan enbiyâ vü evliyâ birle şubh namâzın kıldı. Zebûr u Tivrâtdan okudı şeytân-ı racîm boynun tıg-ı tevhîd ile tokudı andan namâzdan fâriğ olıcağ ‘imâme-i Halîl başına alup cübbe-i Şît egnine şalup Âdem-i Şafî saçıp beline kemer kılup Mûsâ ‘aşâsın eline alup nübüvvet hatemi barmağında zıkr-i süccân dilinde gelüp nübüvvet tahtına²⁷⁷ çıkup qarâr itdi evvel şafda biñ bir ümmetüñ melekût-ı müvvekkelün ayağ üzre tırdılar ellerine otdan **K35b H35b** hilkat olmış kılıclar alup kabzalarına el urdılar andan soñra ikinci tabakanuñ sağ yanında on iki biñ enbiyâ-yı müttakîn ve şol yanında on iki biñ evliyâ-yı mü’minîn seccâdelü seccâdesi üzerinde diz çöküp oturdılar. Allâh dillerince tesbîh idüp geçmiş mürsel peygâm-berler ervâhına şalavât getürdiler ve üçüncü şâfda sağ tarafda on dört biñ yidi iklîm sultânları rub‘ı meskûn hâkanları zerrîn tahtlar üzerinde maqâmlu makâmında İskenderânî diz çöküp tırdılar ve kafalarında zerrîn kemerlü kollar tıg ü tebere ellerin²⁷⁸ urdılar ve şol tarafda pehlevânlar şâhib-kırânlar rüy-ı zemînüñ pehlevânları ellerin gürz-i girâna urup polad kürsiler üzerinde diz çöküp tırdılar ve dördüncü tabakanuñ sağ tarafında perrîler ve cinnîler melikleri qarâr itdiler ve şol tarafında dîv u gül ‘ifrît ser-hengleri Süleymâna qarşu şâf dutup tırdılar beşinci tabakada deñiz mañlukâtı üstühântenler ve hütserler ve nehengserler ve herçengtenler ve filgüşler serverleri mertebelü mertebesince her birisi uşâğı vü irisi yirlü yirinde maqâmlu makâmında ayağ üzere tırdılar kuşlar ulusu Sîmurğ-ı Kâf kanat açup per(ü) bâl düzedüp melekveş boyun uzadup dîvân-ı Süleymânı gözedüp altûn-ı nişâne üzerinde şâhîn oturur gibi oturırdı. Süleymân hizmetine yüz sürdü ammâ ki bâkî kuşlar kanat kanada çatup yilek yilege virüp hevâ-yı fenâ yüzünde serir-i Süleymân üzere sâybân olup tırmışlardı. Bülbül şakıyıp öterdi kumrılar âh nidem dost diyüp feryâd kılup âşıkaları mecnûn iderdi ve tütî-i şekker şiken dağı Hızrveş hâzâ libâsın giyüp Hızr u ‘İlyâs ‘âlemî gibi yeşil kanadçukların yayuben ‘aķîķ lebleründen şekker efşânlık idüp Dâvudî El-Hân ile Süleymânüñ devâm-ı devletine ve eyyâm-ı rîf atine şenâ kılurdi ve Şâhmarân dağı tokuz başlu sögü demüri dişlü cehennem ‘alevi baķışlı Kûh-ı Kâf başlu tokuz kanadlu avrenin başında la‘lin tabak içinde tırmış idi ve hayvânât ser-heng seb-i esedü dağı hayvânlar içinde çün sedd-i İskenderânî dört neçesin serîre

²⁷⁷ Tahtına: -H.

²⁷⁸ Ellerin: el H.

urmuş idi. Burc-ı Esed gibi güneş tal‘at-ı Süleymān nazarına karşı tırmış idi sırtlan u bebr ü beyān ejderhāveş ağızların açmışlardı zehr-i helāhil gibi ağız şalyārların saçmışlardı kıyrukların çenber kılup dişlerin Rüstēmāne hancer gibi yırtıcı tartışıcı canāvārcıklara diş bileyüp göz kaçup gānz iderlerdi ve fil dağı dört ‘amūd **K36a** direk üzerine hāmmām kubbesi **H36a** gibi tırmış idi ve hortumun yidi başlu ejdehā gibi yire urmuş idi Kūh-ı Kāf gibi dişlerin sırtarup göstermiş idi şān ki hortumı şūr-ı İsrāfildür ağızına almış idi dīvān-ı Süleymān ictimā‘ın görüp halk-ı mahşer şānup şūr çalup tırmış idi. Vaşak dağı sipīd(ü) siyāh renk kaplan postın kalender gibi çignine şalmış idi kurt bahādurları gibi gāh gāh el bıyığına urup kulaklarına iletüp şığānup sermenüp düzünüp koşunup tırdı ve gāh gāh kaçımı cübbe giymiş Hindistān tēciri gibi baş hırkaya çeküp serīr üzere diz çöküp Süleymān nazarına karşı baş koyup yüz sürdi ve kaplan dağı kibr ü kīni ile el bıyığına urup gerinüp sünüp tırdı. Süleymān-ı ‘adl yasağından ahūya yahū diyip korkusundan kartaş ukuşup el başına koyup tapu kılurdu ve koyuncuklardaki firişte şıfāt hālīm-i nefslig ile harīr tillü libāslar giyüp felek misāl şakku’l kamer tēcın başında götürüp İbrāhīm İsmā’īl koçı şeytāna ta‘n ider gibi kurda ‘itāblar ile gāzab kılurlardı vasf-ı sığurcığı dağı gözlerine sürme-i İsfahānī çeküp kaçım semūr cübbelerin egnine şalup ıyd-i mehnev mişāl tācların başlarına aluben şānki bād-pāy tīr-endāzdur yanın başında götürüben arşlānleyin kıyruğun çenber kılup yönlerin Süleymāndan yaña kılup huzūr-ı kalb ile tıruurlardı. Yırtıcı kaplanlara ol bakarlar ki bakarlardı gānz u remz kılup Süleymān devridür diyü göz kaçarlardı ve āhūlar dağı muraşsa‘ müsemmen ve zerrīn hil‘atlerin eginlerine almışlardı ve ejdehā peyker tācların başlarından şalmışlardı. Hattā hūbları gibi gözlerine sürme-i İsfahānī çeküp tıruurlardı ve boyunlarına od-ı ‘anber-nāmesin takınıp yir yir Süleymāna baş koyup yüz urırlardı ve develer dağı ejdehā ser-fil-pā vakār ile ger-dün hey’et ile ‘ibretu’llāh sīret ile Sālīh Peygām-ber nākesi gibi kaçar kaçar yüzlerin Süleymāndan yaña tutup tırdılar dīvān-ı Süleymāniye boyun uzadup çevre halkı gözedüp göz urdılar ve atlar dağı aşkar şıfāt düldül hey’et bād-pā āhen nā-hūn berķ rev kāmı ş kulaklı deve göbekli kaplan göğüslü sūnūķ burunlu elma gözlü incü dişli elegüm şāgmāl boyunlu dibek karınlı kolan arķalı ibrişim yileli kāmı ş kıyruklı tavşan ucalı deve tıtaķlı semender tolu peykān kulaklı aygırlar kat-ender-kat tavīle-i Süleymānide serīr-i hāķānide yirli yirinde tıruurlardı. Gāh gāh Süleymān devletine dillerince gūlbānk ururlardı ya‘nī sūheyl iderlerdi **K36b H36b** hımār dağı merkeb-i ‘İsā bigi nīze mişāl kulakların felege kıldurup dīvān-ı Süleymāniye bakup göz ıldırup mücerred abdal gibi elf nemedin arķasından şalup tırdı ve gāh gāh hāmāķatından cūşa gelüp ³⁰⁸çağırup

ağırurdu. Girü kirbi dağı kendüyi gül şıfât hâr içinde gizleyüben haşmina ceng itmek içün būsî yirinde gizlenüben rüstemâne semender cübbesin geyüben sipîd ü siyah renk ucı taru düşürür okların terkisine koyuben nerimân zamân gibi vaktine hâzır olup tırmış idi ve çetük dağı cübbe ‘iffetin geyüben devr ‘adl-i Süleymândur diyüben korkusundan mûş ile der-âgûş kıluben kılup dostlık kıluben dest-i tevbeye gelüp vâkar ile tırmış idi. Gâh el yüz yuyuben pak temizlik ile şığānup sermenüp bir kadem tahâretsüz yire kadem başmayup yürürdi ve gâh dest-i nebî perdâht itdügi hırkasın zâhidâne egnine aluben dilince hâlîkına tesbîh²⁷⁹ kıluben Beyazıd-ı Bestāmîves secde-i şükr idüp yüz sürürdi ve señ dağı kıtmîr Aşhâb-ı Kehf mağarasında gibi Süleymân serîrinde nân u nemek haqqın gözedüp kulağ kabardup boynın uzadup serîr-i Süleymânî tavâf iderdi ve hıncır dağı bahtını mel‘ün ve şeytân-ı bî-dîn gibi dîvân arasında hacâletden baş aşağı şaluben yüzünü yire diküp tırmış idi ve çağataydan kalmış qarî gibi dişlerin şırtaruben ol kerre likây ile dîvân-ı eyvâna göz urmuş idi ve dil-gü dağı deşt-i hakîmleri gibi semmür cübbesin geymiş idi ve takvâ ile Süleymân Nebî yasâğı korkusundan kardaş haldaş olup tevbe-i biñ biñ kılup yüz bine çıkıncaya dek şanmış idi.

Nazm:

Qūyına qurd oldu çobān gütdi tağ u azıda
Dilegü taguqa it hızmîmet tavşan hem tazıda

Yalayup mûşuñ ayağını eliñi ol çetük
Qaynağ urup geldigi incitmez oldu bāzıda

3.4.1.3.3. Der-Beyān-ı Āverden Esb-i Tāzî Vezîr-i Melik-i Ba‘ albek

Hükemā kavlince dîvân-ı Süleymânî tırdı ins ü cin ser-hengleri yirlü yirinde ki qarâr itdi anı gördiler ki qapucılar kethüdâsı Kil‘ad-ı Barçalı içeri girdi taht-ı pāye yüz sürdi baş kaldurup eyitdi ki yâ nebîyu’llâh Ba‘ albek şehrinüñ meliki vezîr ile bir ‘arabî at göndermiş icâzet diler kim içeri gire diyicek Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm icâzet virdi taşra çıkup vezîr-i sermedî içeri geldi. Süleymân devletine du‘â kıldı getürdügi atı ‘arz itdi eyitdi ki yâ nebîyu’llâh melikümüz hâk-i pâyüne bu atı gönderdi ki gâzâda binesiz diyicek Süleymân dağı nağar kılup gördügi yüce boyluluğın ve düz boyunlu ve

²⁷⁹ Tesbîh: ‘ibâdet H.

ince kulaqlu ve sık dişlü ve uzun tudaqlu ve yüce **K37a H37a** burunlu ve yumrı alınlu g̃iyk avurlu kor omuzlu uyluğa tolu küçücek böğürlü iki kulağı arası g̃ik bili ince kulak yirinde uşacuk tutmuş tırnağı uzun hem enlü ökçesi kird veyā ki bitdügi yir ince boyn ile omuzı düz balık arkalu yağır etlü gözi kirpigi kara hayāsı yirinde tüyi yok ammā ki avāzı t̃iz görici kıçın öñ ayağı dizine basıcı ve kıçı arasına iken açuğ ne h̃öd tār-ı şak̃in yürüyici h̃üb-ı ref̃tār rengi dağı hurma-ı tar ve ayakları aşığına dek siyāh ve toynağı ve kirpikleri ve yelisi ve kıyruğı ve iki uyluğı arası ve enegi dükeli kara.

Naẓm:

Ey mubaşşır kār-ı gāha dikkatiyle kıl nā-gāh

Şun-ı zāh̃ir olmağ için gör ne h̃alk ider Allāh

Qād̃ir-i kudret nümādur Şāñi H̃aqq-ı zü'l-Celāl

H̃āl̃ık u Allāh u vāh̃id Lā-ilāhe illal'llāh

Neşr: H̃ak̃im qavlince Süleymān Nebī 'aleyhi's-selām ol atı ki gördi gāyetde beğenüp taḥs̃in itdi dağı dönüp hükemāya su'al itdi ki atı ne vech ile bislemek gerekdür ki ḥaste olmaya re'isü'l-ḥükemā Loqman H̃ak̃im cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu'llāh eger dilerse kim bir kimesne atı ḥasta olmaya gerekdür kim her dürlü 'illet ve renc kim atda olur dükelini bile her birisinüñ dermānını ögrene. Ata binen kişiye vācibdür yā nebīyu'llāh at şayru olmaqlığa ve ısıtma tutmamaqlığa dermān oldur kim kızgunla şu virmeyeler dağı qalmış atı ḥastalanmış atı dağı bir yirde turgurmayalar arqun arqun gezdüreler derlemiş atı çulsız qomayalar çün bir yire irişeler t̃izcek eyer üstine çulın örte³¹⁰ koyalar qalmış atıñ ve dağı ḥastalanmış kızmış atıñ eyerin almayalar eger kış günü olursa neūzubi'llāh derhāl ısıtma dutar kış gününde her gün qaşağulamaq kefelemek ayaklarını yumak hiç eksük eylemeye yaz gününde dem-be-dem şuya gire yürür iken at kim ḥām ola tırmış ola arqun arqun terbiyet virüp ḥāmın almāyınca qatı sermeyeler dağı segirtmeyeler ve dötüne tutmaya ve oda yaq̃in bağlamaya ki gözine ziyān olmaya.

Naẓm:

Degme kişi besleyümez aşlı birle yaḥşı at

Ata binmek ki genezdür bislemekdür müşkilāt

Ādeme beñzer mizācı her bir atıñ bî-gümān

Yimin altın pāk idüben ur kuşāğı pāk-i zāt

Neşr: Hükemā kavlince Loḡmān Hākīm böyle diyicek Fīṣāğūraş Hākīm eydür yā nebiyu'llāh her kim dilerse kim atı tiz semriye ve rence girüftār olmaya gerekdür ki ağaç yaprağı dökilürken atı yağmura bağlamaya ḡazān yağmurı ısıtma getürür ve daḡı güneşde ṡırmış ata tizcek şuvırmaya bir yola gidicek gerekdür kim bir iki üç kez ana eyeri deprede girü bine kim ata eyüdü zīrā kim arkası kızmaz ve daḡı anuñ üstünde çok söylemeye kim kāhel olmaya daḡı yavuz ḡulu olmaya ve daḡı ilk yaz yā nebiyu'llāh güneşe bağlamaya kim **K37b** gündüzün **H37b** ısıya toḡunup gice şovuḡa²⁸⁰ toḡunmak ziyāndır.

Nazm:

Gice atıñ şakla şovuk gündüzün günden daḡı Birin arıt
baḡla ırāk atı dötünden daḡı

Yimin arıt şuyın kesme semriye tā kim atıñ

Çeblaḡ olur şāḡın atı hem ḡati andan daḡı

Neşr: Hākīm kavlince Fīṣāğūraş-ı Hākīm böyle diyicek Āşaf bin Berḡiyā eyitdi her kim dilerse kim atı tiz semriye arpayı oñde vire ve ḡara arpayı virmeye yaz güninde ki ıssıdür ziyānı vardır ve daḡı atı yazın²⁸¹ şuvıyıcak tizcek çulın arḡasından almayalar yirini mu' tedil ṡuta ne ıssı ne şovuk ola dā'im yemini öḡüdüp vire ve biş dürlü nesne vire biri yonca biri şaman biri arpa biri buḡday illā azacuḡ ve biri ḡabāzdur kim aña 'Arapca ḡalūkiye dirler Pārsice pīrūk dirler Türkce ebemḡumeci dirler bu otları öḡüdüp vire illā ebemḡumecin ṡartu ile vire her bir kez yem viricek bir rıtıl yüz otuz dirhem olur daḡı şuyını yemini yirinde vire her giz ṡaşra çıkarmaya gezdürmeye her gün ḡaşaḡu ura palas ile ḡulaḡın ḡuyruḡın ova ṡura vesile ṡura ayakların her gün ıssı şu ile yuya çün bu ṡariḡa tımār eyleye ki semiz ola ammā binmeḡe yaramaya et²⁸² ṡatmaḡa yaraya ammā binmek dileseler yaranduralar ve daḡı şol at kim toynaḡı ḡatı aşınmışsa eyü ola na' l urmaḡa yaraya.

Nazm:

Ger dilerseñ yüriyüp aşınmaya ṡırnaḡı atıñ

²⁸⁰ Şovuḡa: ısıya H.

²⁸¹ Atı yazın: yazın at H.

²⁸² Et: evet H.

Didügümi i' lāc idüp sözlerümi siz dutuñ

At yürügen yügrek olsa genci dağı bî-‘ ayb

Dimezem kimesneye bağış idüp yā ki şatuñ

3.4.1.3.4. Der-Beyān-ı Kıssa-i Cezīre-i Hayl ve Rivāyet-i Semendūn-ı Hezār Biñ Dest-i Cinnī

Hükemā kavlince kaçan ki Āşaf bin Berhiyā dağı at bislemek haqqında böyle diyicek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām cemī‘ nūñ ‘aqlına kemāline taḥsīn kılup istiḥsān itdükden soñra ol atı Hīnk İshāķūñ yanında tavlaya bağlatdurup dağı andan sonra etrāf-ı ‘āleme nāmeler perākende kılup ne kadar eyü ‘arabī atlar var ise cem‘ idüp getürtmege başladı zīrā ki Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām ol ‘aẓīm dīvānda baş kaldurup server-i selātīnlere ve ins ü cin ‘ālimlerine su’āl itdi ki ‘acabā cihān sarayında bu zabt idüp tavlaya bağlatdurduğumuz atlardan eyü at bulunur mu ki şekl-i şemāī’de bunlardan mergūb ve segirtmekde ve yürümekde **K38a H38a** bunlardan ziyāde ve maṭlūb ola diyicek Semendūn Hezār Yek Desti cinnī ayağ üzere turup Süleymān devletine du‘ā kılup eyitdi ki yā nebīyu’llāh mağrib diyārında bir cezīre vardır aña cezīre-i hayl dirler bir gün baḥr-i zulumāta geçüp giderken yir ile gök arasında dem çeküp uçup giderken ol atlar cezīresine uğradum gördüm ki bölük bölük olup sebzevāt üzerinde yürürler ve gāh üç ayağının toynāğı üstünde tururlar ve gāh bir bölük kellenüñ aygırları āḥar bölük kellenüñ aygırlarıyla yundlarını kışkanup ceng iderler bir birin dişi ile yaralayup yir yüzün kanlarından lāle-reng iderler velākin yā Süleymān anuñ gibi güzel gökçek atlardur ki bu gördüğün bār-gīrlar işbu tavlaya bağladuğün ḥāş atlar katında ne vech ile çirkin ve ḥōr ise ol zıkr itdüğüm cezīrede olan atlara nisbet bu tavīleñde ḥāş atlar eyle kabīḥ çirkindür zīrā ki yā nebīyu’llāh anlaruñ hey’et-i sīmāsını dil zıkr itse olmaz velākin cümlesinden birisin deñizden kaṭresin ve güneşden zerresin beyān idelüm.

Nazm:

Yā Süleymān şöyle bil kim ‘ālem içre bu zamān Anlara
beñzeri ḥayl görmiş degildür ins ü cān

Ger segirtse kuşu geçer yilse dağı yılı ol
Şekl-i ḥōd maḥbūbı gāyet anca deñlü mihrbān

Nesr: Hâkîm kavlince Semendûn cinnî böyle diyicek Süleymân Hâzreti eyitdi yâ nice ola ki ol atlardan ele getürevüz arkasına süvâr olup maşsûdumuz bitürevüz. Semendûn eyitdi yâ Nebîyu'llâh ol zamân ki ol atları gördük kaçd itdük ki bir nicesin dutup ele getürevüz illâ ki ele getürimedük gâyet çapuk oldukları sebebden velâkin bir kaçını biñ dürlü zor ile ele getürdük andan Süleymân bin cân nazarına iletdük gâyet hûş gördi ve buyurdu ki bunun cezîresine varup bir nice yüz cinnî ol atları dutup getüre çäre olmadı getüremediler soñra Hıftaş cinnî dirler bir cinnî ser-hengi Süleymân bin cândan üç biñ cinnî istedi ve zâmin oldu ki ol atlardan Süleymân murâdınca yitecek kadar dutup ele getürecek oldu pes tulumlar birle eski hamr getürdüp Süleymân icâzet alup cinnîler ile gitdügi ol cezîrede niçe bî-kâr var idi ki bu atlar otlayup karnı toyp güneş kubbe-i felege dikilince şuşadukça gelüp ol bî-kârlar şuyından içerlerdi ve çevresi dırahtistândı gölgesinde hûş geçerlerdi pes Hıftaş cinnî bir gice varup ol bî-kârlaruñ gözlerini koyın yünü ile ve penbe ile dıkeyup dutdı ve şuların arıdup gözlerin pāk itdi dağı ol eski hamrı **K38b H38b** şu yataklarına çeşmeler ‘aynlarınıñ içine doldurdı hoşlarını pür kıldı dağı yir yirin kendüleri cinnîler ile gizlediler çeşmi gûş olup atları gözlediler çünkim Hıftaş cinnî bu tedbîr kim itdi şubh-dem dağı yitdi güneş nûr ile ‘âleme müzeyyen oldu atlar dağı ürkeklü ürkeklü gelüp her birisi çapıru çemen üzerinde otladılar dağı güneş tamam zevâline geldügi vakt ıssî bunlara kâr idüp her birisi teşne dil olup gelüp çeşme şuyına döküldiler dağı şu yirine hamrı ba‘ zısı gâyet şusuz olduğı sebebden ziyâde içdi zamândan soñra mest olup kendüden geçdi ammâ gâyet şusuz olmayan gelüp çeşmeleri koşulayup hamr koşusu burunlarına iricek ve tadup şu lezzetin bulmayıcak içmeyüp kişneyüp gitdiler pes ol mest olanları kırk elli miqdârı âdi cinnîlere Hıftaş cinnî götürdüp Süleymân bin cân nazarına getürdi hizmet şerâyitîn yirine yitürdi Süleymân bin cân görüp ol atlaruñ hûsn ü cemaline hayrân kalup mütehayyir oldu ki her birisi incü dişlü kâmiş kulaklu kemer boyunlu deve tudaqlı ebr-i şüm yillü katır toynaqlı şunâk burunlu maḥbûbe saḥaklu fil karınlı kâmpu kıyruqlı elma gözlü kayık kirpiklü miskîn nâ-ka kapaqlı geyik şağrılı yil ayaklu ve arslân göğüslü gergedan siñirli ‘acâ’ib maḥbûb mergûb maṭlûb atlardur ki nite

Nazm:

Öñ ayağın kaldurup başsa kıçın

Bursadan menzîl idi mâçîn ü Çîn

Ṭavşanı yokuş inişde giçe seyl
Pāyine düşse yitemez gökde yıl

Ger segirtse ola kıti öñine
Gölgesin kırdı şöñına öñine

Ne ho düldül ne ho aşkar bî-gümān
Anlara beñzer degüldi sen inān

Pes Semendün böyle diyüp āşkār
Oldı sākīn vir şalāvat yādgār

Nesr: Ḥakīm kıavlince Semendün cinnī böyle diyicek Süleymān bin Dāvūd ol Melik Maḥmūd zılli ma‘būd bu vech ile ḥayl cezīresinde bunca atlar varduğın beyān idicek cān u dille ol atları getürtmesine ṭālib oldı dağı dönüp Semendūna su‘al itdi ki yā serheng-i cin nite ola ki bilevüz kim ol atlaruñ ol cezīrede henüz nesli var mıdur veya Ṭufān-ı Nūḥda helāk oldılar mı diyicek Semendün cin eydür yā nebīyu’llāh şimdiki ḥālde ol atlaruñ ḥaḳīḳat-i ḥālī yendüğün bilmezsin ata müvekkel ḥaylden su‘āl itmek gerek ki anuñ ma‘lumıdır on sekiz biñ ‘ālem içinde olan ḥayle müvekkeldür diyicek Süleymān Ḥazreti hemān-dem nübüvvet ḥateminüñ üzerinde yed-i kıudret ile meştūr olan eşmāu’llāhuñ **K39a H39a** müvekkel-i ḥayvānāta teşḥīr idicek ism-i a‘zamı okudı. Hemān-dem müvekkel-i ḥayvānāt melek-i a‘zam ‘Ale’t-teḥāyil emr-i Yezdānī ve mu‘cize-i Süleymānī birle ḥāzır olup da‘vete geldi ve selām virüp ḥizmet kıldı. Süleymān Ḥazreti ‘aleyk aldı eyitdi ki yā ‘Ale’t-tahā’ıl luṭf idüp bize müvekkil ḥayl getür diyicek def‘ī izn-i Rabbānī birle ṭarfetu’l-‘ayn içinde ḥāzır itdi dağı Süleymāna selām virüp göründi yüz yire sürdi ve ḥizmete ṭurdı ve alkış virdi Süleymān Ḥazreti eyitdi ki yā müvekkel-i ḥayl hiç bu ‘ālem-i kā’inātda rub‘ı meskūnda şeş cihetde hiç ḥayl cezīresi var mıdur ki anda atlar ola ki ol atlar benüm ḥācetümdür. Süleymān bin cān nazarında bir nicesin cinnīler dutup iletmişler hiç ol ḥālden ḥaberdār mısın taḥḳīḳ bize ḥaber vir diyicek müvekkel ḥayl cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh ol atlaruñ neden ḥilkāt olduğın dağı bilürem Süleymān bin cān ḥōḍ dün geldi dünyāya Süleymān bin Şaḥrnār zamānından berü ol atları ḥıfz iderün diyüp cevāb viricek Süleymān eyitdi yā müvekkel-i ḥayl ve yā Ṭavā‘ diyā’ıl ol Allāh ḥaḳḳı çünki seni yaratdı ve atlar üzerine

müvekkel itdi baña haber vir ki ol atlaruñ aşlı nedür hilḳati ve cinsiyyeti ve şekl-i şüreti ve ef'āl-i sîreti ne vech iledür beyân eyle diyicek cevâb virüp eyitdi ki ya nebîyu'llâh Şahrnâr devrinde Hakk Te'âlâ deryâ içinde bir bölük deñiz aygırların yaratdı ammâ kim anlaruñ endâmı bir gayr-ı nev'ide daḥı idi mağrip deryâsında gice gice deñizde olup kendüzin ol ḥayl cezîresine çıkup otlarlardı. İllâ kim be-ğâyet ser-keş canâvârlardı hiç bir maḥlûḳ bunlardan menfâ'atlenmezlerdi illâ ki yimek için cinnîler ve 'afârît cinsinüñ ḥayvânât yiyici cinsleri dutup yirlerdi zîrâ ki ma'lumuñuzdur yâ Süleymân 'ifrît-i cin tã'ifesinüñ perrendeleri kendü nefsleri kendülere gıdâdur ve ba'zısı daḥı ḥâr- bi-ḥâr buḥârların gıdâlanurlar ve ba'zısı daḥı misk-i 'anber 'odu şandal ağacın oda yakup buḥur ile gıdâ-yı cân taḥsîl iderler perrîler cinsi ve cân kavmi nesli gibi ve ervâh aşlı gibi ve ba'zısı daḥı üstüḥân yakup buḥûr ile gıdâlanurlar ammâ ba'zı 'ifrît var ki perrende degül revendedür anlar ekl-i şurûb iderler anlaruñ bigi 'afârît ve cin cinsi ol cezîre-i ḥayle varup ol atları dutup etlerin yimege meşgûl oldukları sebebeden ḡâyet ḥayl cinsi az ḳalmış idi. Meger ki Allâhu Te'âlânuñ ḥikmet-i kemâl-i ḳudreti birle ol atlara 'inâyet nazarı yetişdi. Süleymân didi nite ki müvekkel ḥayl eydür yâ nebîyu'llâh meger ki birinci ḳat **K39b H39b** gök firîştelerinüñ ḥalîfelerinden bir melek-i muḳarreb ki Hakk Te'âlâ ḥazretinde taḳarrûb bulmuş iken ittifaḳ bir gün tesbîḥin yañılıp ḥaṭâ ider. Hakk Te'âlâ celle 'âlâ melekût içinden sürüp birinci ḳat göğden yir yüzine iner ki ṭurdığı meskenüñ göğdeki m'ukâbelesi râst yir yüzündeki cezîre-i ḥayl berâber olmağın gelüp ol cezîreye düşdi ve dört ḳanatı iki ayağı şikest olup niçe biñ yıllar ol cezîrede yatdı ammâ ki Ḥâlîḳuñ tesbîḥin gice gündüz dilinden gidermeyüp bir dem âram itmeyüp Hakk Te'âlâdan günâhın dileyüp niyâz iderdi ve bu melegüñ adı ki Selâmâ'ildi. Ağzından çıkan tesbîḥ nûrı üzerinde bir nûrdan ḳubbe olup ṭurırdı. Melekût-ı semâvat ve ervâḥ-ı şeş cihet ve ḳuṭb-ı 'âlem pâk-i zât ve gaybi'r-ricâl kâ'inât-ı evḳât gelüp ziyâret iderlerdi. El götürüp du'â ḳılup Hakk Te'âlâdan günâhına keffâret dilerlerdi ve ḳaçan ki ol deñizden çıkan ḥayl cinsi atlar ve aygırlar ve yundlar kim kellesi killesi egrigi ögregi birle ki yürürlerdi. Bunlar şikârgâhda şikâr itmege varan 'afârît cinsini kim görürlerdi kaçup segirdüp ol firîštenüñ çevresine bir mîl miḳdârı yirden ihâṭâ ḳılup ṭururlardı 'aḳıllarınca gelen 'afârît ve cin cinsin yitmiş mîl ḳadar yirden ol nûrdan ḳubbe'i ki görürlerdi aygırları ve yundları ḳovmaḳdan vâzgelürlerdi ve eger bir ḳadem daḥı ilerü gelseler Selâmâ'îl firîštenüñ ziyâretine gelen melekûtü's-semavât şehâ bile ol dîvleri yakup helâk iderlerdi ve ḥayl cezîresinüñ yûriyen ḥaylleri şerlerinden ḥalâş idüp ferahnâk iderlerdi bes Ehremen cinsi ol nûrdan ḳubbeyi gördükçe yitmiş mil miḳdârı yirden yöresine uğramağa ḳorḳarlardı ve ḥayl

cinsi dağı imtihān ve tecrube kılup gördiler ki her gāh ki ‘afārīt Ehremen cinsinden kaçup ol firištenüñ civārına kim varup şığınsalar ħalāş olurlar pes yaķın bildiler ki ħaşm elinden bunlar ħalāş olmāz illā ki Ħaķķa tevekkül kılup bu firişteye şığınmağ ile pes andan şoñra deñize gitmeyi dağı terk itdiler ol cezāre-i ħaylün içinde yatan firişte maķāmından yitmiş mīl miķdār yiri ħadd şınur açup otlarlar idi ve gice irişse bir mīl miķdār yirden ol firištenüñ çevresin alup yönlerine andan yaña dönüp andan dillerince Allāha tesbīḥ iderlerdi. Selāmā’īl firişte dağı bu ħayl cinsi birle ülfet tutdı tā kim bunun üzerine yidi biñ yıl kim geçdi bir gün Süleymān bin Şaḥrnārın **K40a** ol emīr-i şehryāruñ **H40a** ızın-i Rabbānī birle yıl taḥtını felege götürüp giderken ve mağārib cezārelerin seyrān²⁸³ iderken ol diyāruñ maḥlūkatı ser-henglerine ve berr ü baḥr ḥalkınuñ ‘āķil ferhenglerine su’āl idüp eyitdi ki hiç bu diyārda göricek ‘acāyip ġarā’īb nesne var mı ki seyr idevüz diyicek eyitdiler kim yā Süleymān-ı zamān bu diyārda bir cezāre vardur aña cezāre-i ħayl dirler anda bir nūrdan ḳubbe vardur gün gibi ol cezāreye şevk virür ve bir ‘acāyip dağı buñı deñiz içinde olan altı yüz bir dürlü ümmetden bir cins ḥayvānāt vardı ki anlara ħayl cinsi dirler evvel deñizde olurlardı ol cezāreye otlamağa çıķduķlarınca ‘afārīt ehremen cinsinüñ revendeleri ekl ü şurup iden bed-nefs āyendeleri cüst ü cū kılup ol ħayl cinsinden dutup yirlerdi ammā ki yidi biñ yıl var ola ol nurdan ḳubbe peydā olaldan ol ħayl cinsi ḥayvānāt anuñ civārında yürüyüp otlarlar bir mīl miķdār yirden gice gice çevresin alup ziyāret kılurlar ve Ehremen cinsinden her kim ol ħaylden şikār itmek istese firişteler şihāb ile atup ḥark idüp ḥasāret ġarrāt iderler diyüp cevāb virdiler.

Naẓm:

Şaḥrnār oğlu Süleymān ol zamān
İşbu sözi ġuş idincek bī-ġümān

Pes heves kıldı varup görmesine
Diñle imdi kışşa nedür yār-ı cān

Neşr: Ḥükemā kavlince melek-i müvekkel ħayl eyle diyicek Süleymān Peyġām-ber ‘aleyhi’s-selām ta‘accüb kılup didi kim yā müvekkel-i ħayl billāhi’l-‘aẓīm bu ġarā’īb kışşayı beyān eyle diyicek yine müvekkel ħayl du‘ā kılup eydür yā Zıll-i Ma‘būd ve’y Süleymān bin Dāvūd çünki Süleymān bin Şaḥrnār nūrdan ḳubbe-i ‘acā’ibin ve ħayl-i

²⁸³ Seyrān: seyr H.

ğarā'ibin²⁸⁴ kim gūş itdi göñül verüp teferrüc itmesin isteyüp yüregi tamarı cūş itdi pes müvekkel bāde hüküm itdi yıl taht-ı Süleymānī götürdi hayl-i cezāresine yitürdi Süleymān bin Şaḥrnār gök yüzinden serīr üzerinden nazar kılup gördüğü bir nūrdan kubbe mişāl ol cezāre vasaṭında ṭurur cezārenūñ baḥrine berrine gün bigi şevk virür. Süleymān bin Şaḥrnār emr itdi yıl tahtı ol cezāre üzerine indürdi seksen mīl kadar yir nūrdan kubbeden ırāk yirde Süleymān 'askerin gönderdi²⁸⁵ yā Süleymān ibn-i Dāvūd Şaḥrnār kavmini at fil gergedan götüremezdi kāmētleri gāyet tavīl olduğu sebebeden ammā ki demlerin dutsalar cinn ü cān kavmi bigi kendüniñ nefesi kendü vücūdın götürürdi. Tarfetü'l-'ayn içinde göz nūrı irişdüğü yire dek yitürdi çünkü Süleymān bin Şaḥrnār zamānesi halkınuñ **K40b H40b** enbiyāsı etķıyāsı birle ve zühhād u 'ubbād birle gitdiler cinn²⁸⁶ ü 'afārīt Ehremen leşkerin taht kenārında kodılar melekūt şehāb atup helāk itmesün diyü çünkü Süleymān bin Şaḥrnār gelüp firişteye yaķın kim irdi. Birinci kat gögde bir niçe bölük firiştelere ziyārete gelmişlerdi. Süleymāna karşı gelüp selām virüp 'izzet ile alup Selāmā'īl²⁸⁷ firiştenin yanına iletdiler. Süleymān bin Şaḥrnār geldigün tenbīh etdiler. Selāmā'īl ḥalīfe daḥı Süleymān bin Şaḥrnār geldigün kim gördi kanatları ve ayakları şikest olmağın biraz yir sürünirek karşı geldi Süleymāna selām virüp eyitdi ki yā nebīyu'llāh magdūr dut ki kanadlarum ayaklarum şınuḡdur 'ālī ḥazretūne karşı varmaduğuma sebep bu ki Allāh ṭanuḡdur diyüp 'özü dileyicek Süleymān daḥı 'özrin kabūl idüp ta'zīm kıldı andan Süleymān ile ol ḥalīfe diz-be-diz oturdılar. Sağ tarafda melekūt-ı semāvat şaff bağlayup ṭurdılar ve şol tarafda Şaḥrnār kavmi şāff ārāste kılup ḥizmete yüz sürdiler andan Selāmā'īl firişteniñ Süleymān bin Şaḥrnār ḥatırın şordı ol daḥı sehv ile 'işyān itdüğün dilinden tesbīḥ-i Ḥaḡḡ bir nefes unuttuğın Ḥaḡḡ Te'ālā ḥışm kılup birinci kat gögden sürüp dil-beste itdüğün bu hayl cezāresine fermānsuz düşüp dört kanatı ve iki ayağı şikest olduğın ve yidi biñ yıldan berü Allāhu Te'ālāya münācāt itdüğün günāha keffāret isteyüp evvelki menzilin isteyüp²⁸⁸ tā'at itdüğün beyān itdi²⁸⁹. Fi'l-cümle beyān idüp²⁹⁰ ḥālını 'arz itdi. Süleymāna a'yān itdi daḥı eyitdi ki yā nebīyu'llāh du'āñ Ḥaḡḡ katında müstecābdur peygām-bersin luṭf idüp bu za'īf dermānda firiştenūñ per ü bāl pāy-i şınuḡ dil-i şikestenūñ birinci kat gögden sürölüp yir yüzine inüp zelīl olan ḥastenūñ günāhın

²⁸⁴ Ḥayl-i ġarā'ibin: -H.

²⁸⁵ Gönderdi: ḡondurdu H.

²⁸⁶ Cinn: -H.

²⁸⁷ Selāmā'īl: -K.

²⁸⁸ Evvelki menzilin isteyüp: -H.

²⁸⁹ İtdi: idüp H.

²⁹⁰ Beyān idüp: -K.

Hakkdan dileyüp hayr du‘ā kılasın tā ki şevāb dü cihānı bulasın didi.

Naẓm: Böyle diyüp ol firişte kıldı zār itdi niyāz
K’itdi şefkat rahm idüp şāh-ı Süleymān ser-firāz

Pes diledi anıñ içün şıdķ ile kılā du‘ā
Müstecāb ide du‘āsın ol kerīm-i kārīsāz

Neşr: Yā Süleymān bin Dāvūd iy melik Maḥmūd çün kim Selāmā’ıl firişte ol bela vü meşakḳat ile cismi sirrişte bu vech ile kim Süleymān bin Şaḥrnāra tazarrū‘ ‘idicek Süleymān daḥı kıbleye teveccüh idüp sağ tarafda melekūt-ı muḳarrebīn ve şol tarafda Şaḥrnār kavminden ḥāzır olan enbiyā-yı muttakīn ve evliyā-yı mü‘minīn şaff dutup el bağlayup Süleymānı imāmlıķ kılup iki rek‘at ḥācet namāzın kılup secde-i şükr idüp yire yüz sürüp şağa vü şola selām virüp daḥı Süleymān el götürüp **K41a H41a** bāķī melekūtü’s-semavāt ve ehlu’llāhdan ḥāzır olan pāk-zāt āmin diyüp du‘ā kıldı evrād okunup şükr dinildi andan Süleymān bin Şaḥrnār ve²⁹¹ resūl-i Kirdgār ve nebī-i perverdigār-ı mübārek eliyle Selāmā’ıl firištenüñ kanatlarını ve ayaklarını şıgadı. ‘İnāyet-i Sübhānī ve mu‘cize-i Süleymānī birle evvelki bigi cemī‘ ‘azāsı dürüst oldı. Süleymānuñ du‘āsı müstecāb olduğına tekrār iki rek‘at namāz kıldılar çünkim du‘ādan niyāzdan fāriğ oldılar. Andan Selāmā’ıl firişte emr itdi ne kadar ḥayl cinsi varsa gelüp Süleymān bin Şaḥrnār nazarında baş koyup ve yönlerin Süleymāndan yaña dönüp durdılar. Süleymān anları ol hey’etde görüp ta‘accüb itdi eyitdi ki ḥayvānāt cinsinde bunlardan maḥbūb canāvār görmedüm diyicek Selāmā’ıl firişte eyitdi yā resūlu’llāh ḥāzretünden isterem ki bunların hey’etleri şıfātları biñ derece şimdinden ziyāde ola ḥayr du‘ā kılasın ve daḥı Allāhu Te‘ālādan bunların üzerine bir melek-i müvekkel isteyesin ki tekvinleri birle bunları ḥıfz idüp şaklaya. Cabbār-ı ‘āşiden kimse incitmeye diyicek Süleymān bin Şaḥrnār el getirüp du‘ā kıldı ḥāzır olan melekūt u enbiyā u evliyā āmin didiler andan Süleymān Ḥāzretinüñ du‘āsın Allāhu Te‘ālā kabūl itdi ve ben za‘īf firişteyi üzerlerine ḳodı anların daḥı ve ḡayrı ḥaylün daḥı üzerlerine müvekkel oldum ol zamāndan berü ḥıfz iderem çünki Süleymān bin Şaḥrnār bu ḥayr du‘āyı kim kıldı Selāmā’ıl Firişte ile vedā‘laşdı²⁹² ḳalkup²⁹³ seririne gelüp ḥadem ü ḥaşem eyle oturdı. Nıl taht-ı Süleymānı götürdi mekânına yitürdi ve Selāmā’ıl Firişte

²⁹¹ Ve: ol H.

²⁹² Vedā‘laşdı: vedā‘laşup H.

²⁹³ Vedā‘laşdı:-H.

dağı uçup birinci kat gök kapusına geçüp kırk gün gök kapısı önünde ‘ibâdet itdi zîrâ ki birinci kat gök kapucısı içerü koymadı. Hakk Te‘âlâ²⁹⁴ günâhumı yarlıgadı didi ki sözi kulağına koymadı kırk gün münâcât itdikden sonra nidâ-yı ulûhiyyet ve hitâb-ı ‘izzeti irişdi ki Selâmâ’îlûn günâhın ‘avf itdüm ve Süleymân bin Şahrnâr du‘âsın müstecâb kıldum yol vir ki kapudan içerü girsün maqâm-ı ezelisine varsun ta‘âtüme yüz sürsün diyicek birinci kat²⁹⁵ gök kapucısı İsmâ‘îl Melek yol virdi maqâmına varup ta‘at-i Hakk’a yüz urdı ben dağı emr-i Hakk ile ol hayl ta‘ifesinün üzerine varup taht-ı yedümde olan meleklerden ve tekvînlerden üzerlerine nâzır ve hâfız kodum cemî‘ a‘dâdan şaklayup hıfz iderler ve çoban koyun güder bigi güderler çünkim Süleymân du‘âsı târihinden bir yıl ki üzerine **K41b H41b** geçdi her yund ki bir kolun toğurdu ancılâyın ra‘nâ vü zîbâ vü bād-pā âhen nâhen burak hey’et peri su‘ret atlar vücûda geldi ki gözler görmüş degül ve vâsfından kimesne haber virmiş degül.

Nâzm:

Böyle diyüp ol müvekkel hayli sâkin oldı bes
Şeh Süleymân güş idüben itdi ol hayle heves

İstedi kim bir nicesin vara duta cinnîler

Kim ‘inân vü ziyn uruben bine aña her nefes

Neşr: Hakkîm kavlince Süleymân Hâzreti ol atlaruñ vâşfını kim müvekkel haylden işitdi gâyetde kalbi ferahnâk oluben dış ısıtdı dağı ol müvekkel hayle eyitdi kim nice ola ki ol atlardan varup bir nicesin götürdesin ol hayli götürdesin saña cinnîler yoldaş koşam hizmet yirine yitürdesin diyicek melek cevâb virip didi kim yâ nebîyu’llâh Hakk Tebârek ve Te‘âlâ ben kulunı ol hayl cinsinün zabt ve hıfz²⁹⁶ itmesine müvekkel kılmışdur incitmesine ve tutmasına götürmesine götürmesine rızâm yok idemezem diyicek Süleymân Nebî eyitdi Hakk Te‘âlâ at²⁹⁷ cinsini gâzîlere binmek için ve gâzâda ceng kılmağ için hilkat itmişdür. Sen getürmez iseñ tekvînler ve cinnîler varup getürsünler nazaruma yitürsünler tâ kim ol atlaruñ aygırlarından yundlarından nesl üreyüp gâzâya binmege halka gerek ola diyip ervâhdan Melek Dehneş melek-i a‘zâma hüküm itdi ve Habbıktık tekvîn bile koşdı ve Havcele²⁹⁸ tekvîn Hımhum tekvîn bu üç

²⁹⁴ Te‘âlâ: -K.

²⁹⁵ Birinci kât: -H.

²⁹⁶ Zabıt ve hıfz: hıfz ve zabıt H.

²⁹⁷ At: atun H.

²⁹⁸ Havcele: -K.

nefer tekvīnleri koşup emr itdi ki biñ nefer cin ser-henglerin bilesince alup hayl cezīresinde varup ol atlardan tutup getüreler. Süleymān ‘aleyhi’s-selām böyle diyicek Melek Dehneş eyitdi yā nebīyu’llāh biz anda varıcağ bu müvekkel hayl bizi incitmesün. Melek Dehneş böyle diyicek Süleymān Hāzreti dönüp müvekkel hayle eyitdi yā müvekkel hayl bu huşuşa sen ne dirsın ol hayl cinsinden bunda getürmege rızāñ var mı cevāb virdi ki yā Süleymān Hāğğ Te‘ālā ben kulumı anlaruñ hıfzı içün müvekkel itdi ben kemīnūñ ne haddi var kim emr-i Yezdān olmayınca cin tã’ifesin ol cezīreye ile dem velākin luğ idüp kerem kıluv²⁹⁹ münā‘cāt eyleyüp Hāğğ Te‘ālādan dile kim bu huşuşda hük-m-i Sübhānī nedür bilevüz ve irādet-i Yezdānī neyse anı edā³⁰⁰ kılavuz diyicek Süleymān Hāzreti sözün müvecceh görüp dağı el götürüp du‘ā eyledi. Gāzīler gāzāya binmek içün ol atlardan biñ miğdār at diledi Allāhu Te‘ālā hācetin kabūl eyledi Tāvūs-ı Kudsi gelüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh Hāğğ Te‘ālā du‘āñı müstecāb itdi **K42a H42a** ol haylden biñ miğdār at getürdesin tã kim ayğırlarından ve yundlarından nesl üreye³⁰¹ gāzīlere binid ola diyüp dağı dönüp müvekkel hayl Tav‘ādiyā’il eyitdi ki Allāhu Te‘ālānuñ emri³⁰² budur ki Süleymānuñ gönderdüğü tekvīnlere ve cinlere mānī‘ olmayasın biñ miğdār ayğırlardan ve yundlardan begendüklerin dutup alup geleler bākīsini hıfz idesin diyicek müvekkel hayl Tāvūs-ı Kudsi sözün işidüp hük-m-i Rabbāniye emr-i Yezdāniye rāzı olup semi‘nā ve aṭa‘nā diyüp dağı emr-i Süleymāniye fermān-ber olup çeşm-i gūş oldı andan Tāvūs-ı Kudsi icāzet alup Hāğğ celle ve ‘alā hıżmetine ‘urūc idüp gitdi.

Nağm:

Şeh Süleymāndan icāzet alup oldum Cebrā’il
Cānib-i Hāğğa teveccüh itdi oldum ol delīl³⁰³

Diñle imdi bu ‘acā’ibden gārā’ib-i kışşā

Lik-i yād it Ahmedi kim oldurur nesl-i hālīl

Neşr: Hükemā kavlince atları getürmege müvekkel hayl cin ser-hengleri ile gitmekde ammā dönüp Süleymān Hāzreti Loğmān Hākīme eydür yā hākīmü’z-zamān atlaruñ

²⁹⁹ Kıluv: idüp H.

³⁰⁰ Edā: -H.

³⁰¹ Üreye: ürereye H.

³⁰² Emri: emriyle H

³⁰³ Delīl: celīl H.

eyüsin ve yatlusın ve tüyi kıymetlisin ve ne renkde ve ne şekl ü şemā'ilde ve ne³⁰⁴ kadd ü kâmetde ve nice hey'etde olan at yügrük ve yürügen olur ve segirtgen ve ıssıya ve şovuğa döyer kankısıdır. Hikmet-i mücebince beyân eyle ki Melek Aḥmer işitsün andan hikmet-âmîz sözlerüñi kulağında dutsun aña göre 'amel kılup³⁰⁵ 'âmil olup³⁰⁶ ol atlardan eyülerini urundulayup yatlusından eyüsin iḥrâc kılup dutup getürsünler nazaruna yitürsünler didi. Loḳmân Ḥakīm daḡı İdrîs Peyğām-ber kitâbın eline alup hikmet-i mücebince at cinsinüñ eyüsinden ve yatlusından ḡaber virdi.

Nazm:

Cân-ı dilden diñler iseñ sözlerüm iy ḡoş nihâd Diñle
hikmet sözi nedir anda Loḳmân ibn-i 'Âd

Lîk-i virgil cân-ı dilden ḡoş şalavât Aḡmede
Şerḡ ideyin tâ ki bende diñleye bilîş ü yâd

Neşr: Ḥakīm ḡavlince Loḳmân Ḥakīm cevâb virüp eyitdi ki yâ Süleymân naḡl-i İdrîsdür ki atuñ yüzi ḡâyet güzel gerek nitekim maḡbûbuñ yüzi güzel olur³⁰⁷ ne ḡod yüzi zişt-i âdemden hüner gelür ve ne yüzi çirkin atdan hüner gelür³⁰⁸. At gerekdür ki yüce boylu ola ḡavî terkîb ve bülend-bâlâ ve nazarda gökçek ve süheyl urduḡı vaḡtın âvâzesi bir fersâḡ yirde işidile şol³⁰⁹ atuñ ki avâzı bozrak degüldür ince âvâzludur mübârizü olmaya nitekim ince âvâzlu erden bahâdurlık gelmeye ki za'îf terkîb ve kışşa boylunuñ avâzı ince olur bed-dil olur eger ki **K42b H42b** bu şıfâtlı merdânlardan hozgelse daḡı nedir³¹⁰ vâḡ'ı olur ve merdümi ḡûb rûy-ı hünermend olur ve ḡûyı ḡoş olur ve 'âdeti ḡûb olur ḡâle nebîyyu 'aleyhi's-selâm etüb-i ḡayr 'inde ḡisânel vechi ve merdümi zişt ḡal'at ve kerih âvaz ve bed-ḡûydan hüner kemâlün nedir vâḡ'ı olur pes añun daḡı şıfâtı merdâne şıfât gibi gökçek gerek ve daḡı yâ Süleymân atuñ eyüsünüñ 'alâmeti budur ki bülend-bâlâ ola ve daḡı sâḡî satırı muḡkem ola ve boynu kemer şıfât yaşşı ola ammâ ki boḡazlaḡusı ince ve ḡamış yapraḡı kulaḡlu ola ve dişleri aḡ peyveste ola ve bürçegi yelisi uzun ola ve daḡı iki kulaḡ arası ḡeñiş ola ammâ ki

³⁰⁴ Ne: nice K.

³⁰⁵ Kılup: kılsun H.

³⁰⁶ Olup: olsun H.

³⁰⁷ Maḡbûbuñ yüzi güzel olur: yüzi güzel olur maḡbûb gibi ola H.

³⁰⁸ Gelür: -H.

³⁰⁹ Şol: -H.

³¹⁰ Nedir: -H.

uçları peykân şıfât birbirine yakîn ola ve gözleri âyine mişâl pāk ola³¹¹ ya elma gözlü ola ve yāhūd āhu çeşm ola ve alnı geñiş ve gögsi arslān gögsi gibi geñiş ola ve pehlūsı gīk ola ve şağrısı şıgın geyik şağrısı gibi geñiş³¹² ola ammā ki şafrası gāyet tar hayası giçi ola ve daħı iki kulağının arasına ziyāde gīk ola ve ne hōd³¹³ tar ola ve daħı fil qarınlu ola ammā ki eyerligi yiri gāyet kışsa ola ve tırnağı katır tırnağı gibi sūbı ola ammā ki tabanı altı geñiş ve düz ola ve daħı yilisi ve kıyruğı kılı harār gibi yumuşak ve ince ola ve daħı kıyruğı gāyet uzun ola ve kemükleri ve kıyruğının buğunı kemürdeki kışsa ola ve ince ola ve arkası berk ola ammā ki kāmimde ne gāyet ziyāde büyük at ola ve ne hoz küçücek ola eyegüleri şık ola ve daħı hayası ve ‘avret yiri ve gözleri ve kirpikleri siyāh ola ve dişleri gāyet berk ola aña ki altı kirpügi kıçının arası kara ola hayası tūsüz ola ve tiz avaz ola ve tiz görüci ola ve hōş maħbūb yüzlü ola ve yürüyüp gitdügi vaktin kıç ayakların ön ayaklarının izi yirine başa şöyle kim ayaklarının dört izi iki iz gözüne ve daħı dört ayağının izlerinde ya‘nī kim ön ile kıçı izinde aralık çok olmaya ve daħı çün kim ol at yola gider olsa kulağınla işāret idici ola her tarafa hāzır baş hūşyār ola müteharriz ve birün gitmeye ve daħı her nesne kim giderken önüne gelse korķmaya ürkmeye pes yā Süleymān bunun gibi at ele girmez eger ele girse birisi biñ kızıl altuna ucuzdur.

Nazm:

At haqqında böyle diyüp anda Loqmān-ı Hākīm Şāh
öñinde sākin oldı pes adabla ol nedīm

Şeh Süleymān gūş idicek hikmet-āmiz sözini
İtdi taħsīn ol Hākīme cān u dilden key delīm

3.4.1.3.5. Der-Ta‘rif-i Esb Ez-Zebān-ı Āşaf

Hākīm kavlince Loqmān Hākīm böyle diyicek Āşaf bin Berhıyā daħı İshāķ Peygām-ber kitābın ele alup eyitdi ki yā nebıyu’llāh **K43a H43a** ba‘zı ‘ulemā kavlinde budur ki Ādem-i Şafīdūr neden tā İshāķ Peygām-bere gelinceye dek at cinsine kimesne eyer gınān urup süvār olmadı illā ki İshāķ Nebi ‘aleyhi’s-selām eyer ü gınān urup bindi ammā ki ba‘zı kavilde egerçi ki Ādem-i Şafī ata süvār olmadı zīrā kim ādemün kıdd ü

³¹¹ ola:-H.

³¹² geñiş: -H.

³¹³ hōd: -H.

ķāmeti ‘aẓīm idi. At u fil u gergedan götürmek muhāl idi velākin Şīt Peyğām-ber ata süvār olup ķābil oğlanları kāfir ateş-perest olduğı acilden kendüye tāb‘ i mü‘ minler ile varup ğazā kılurdu pes ‘ulemā kavlince İshāk Peyğām-ber ata ki eyer ğınān urdu ve atun eyüsin yatlusın imtiḥān kılup bildi pes nāmesinde şöyle buyurur ki eger bir kimesne eyü at almak istese ve yāḥūd atun eyüsin bilmegi maķşud idinse hüşyār ḥāzır baş ola ki ğalaṭ kılmaya kim atun cevheri ve ādemün cevheri ikisi daḥı birdür şöyle ki atun eyüsi ve ādemün hünermendi kıymetde birdür daḥı ve³¹⁴ atun yaramazı ve erün yaramazı arasında fark yokdur ve daḥı merd meydānun ayağı atdur ve daḥı cemī-i ḥayvānun efzālari ḥayvānātdur ve daḥı ādemīnün ma‘ rifeti var ise atun daḥı ol kadar firāseti vardur ki şāḥibin bilür ve daḥı hünermend olan merdān hünersüz ata binmez zīrā kim her er hünari at ile çıkarur eyü at ile mübārız olan ser-firāz yaḥşı ād çıkarur kim ğāzāda düşmen ile ceng itmege ve kovmağa ve ardından kaçan düşmene yitmege varup āheng itmege eyü at gerek pes men İbrāḥīm Peyğām-ber oğlu İshāk Nebī ki dā‘im nemrūdilerle ve kāfir merdūdilerle ceng-i āheng itmeg için şutur süvār olurduk egerçi ki hecin develer daḥı düşmen kovup yitmege ve ceng-i cidāl itmege ḥaşmun ardından yitüp tutmağa yügrüğü³¹⁵ bulunur ve³¹⁶ ammā ki döndürmege sağ sola tizrek ḥamle itmege devenün boynı uzun olduğı cihetden iki taraftan gelen düşmana ‘in‘ān çeküp tizrek dönüp ceng itmege fırsatında el virmeyüp cüst olmāduğı cihetden Hindistāndan filler getürtdüm anları daḥı tecrībe kıldım egerçi ki qadd u ķāmetde her biri birer tağa beñzer velākin ceng güninde beş on kişi binüp ḥaşm ile mukābele olduqda şavaş idibilür ve illā şāğa ve sola cüst durdurmasında³¹⁷ ağır gövdesi ile gec deprendüğü acilden anı daḥı terk idüp at cinsini gördüm ki ğāyet çapuk vezīrūn ve boynı kışşa olduğı sebebden üzerine eyer uyān urup terbiye kıldım anun ile ceng güninde düşmenlerüme fırsat-ı nuşret³¹⁸ buldum pes dilerseñ ki atun eyüsin bilesin ve ğazā gününde süvār **K43b H43b** olasın pes eyü atun ‘alāmeti budur ki³¹⁹ bir atun ki dişleri ğāyet aqdur cevher bigi berrāk peyveste ola ve alt tudağından üst tudağı uzun ola ve burnı yüce ve geñzi geñiş ola ve hem alnı yaşşı ola ve yāḥūd қоç alınlu ola ve kulağı dibi ince ola ve daḥı³⁵¹ kulağı uzun ola ve aralıkları açuķ ola ve kemer boyunlu ola ammā ki ğāyet yaşşı ola velākin ne uzun ne kışşa ola ve daḥı boğazlağusı altı incerek ve başı etsüz kuru ola ve eyerlügeni yiri kışşa ola ve omuzı yüce ola ve daḥı tüyi ğāyet

³¹⁴ Ve:-K.

³¹⁵ Yügrüğü: -K (Sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

³¹⁶ Ve:-H.

³¹⁷ Döndürmesinde: durdurmasında K.

³¹⁸ Nuşret: -H.

³¹⁹ Budur ki: oldur ki H.

hürde ola hem-çü firengi kâdife hâvî gibi ola ve dırnağı ve yilisi uzun ola ve perçemi dağı uzun ola ammā ki inen hâdden aşırı dağı olmaya bār-gir şifāt zîrā ki şakalı uzun âdem delîldür ki aḥmak ola zîrā ki kıl uzunluğu ḥamāḳate delālet ider ammā ki kıl azlığı kösec olmak ‘āḳil ü dānā olmağa delālet ider ve kıl çokluğu şehvete ve ḥamāḳate dālldür³²⁰. Nite ki saçı uzun ḥevātının ekşeri fāḥiše olmaga delîldür pes atun dağı yilesi ve kıyruğı uzun ola amma³²¹ ol kadar ki perçem-ber ne yaḳin ve yelesi boynundan aşığa inmeye ammā ki kıyruğunun egritmegi ḡāyet kışsa ve ince ola ve kılı ince ve uzun ola ol kadar ki buḳāḡulıḡa yaḳin ola ammā ki kaba dağı olmaya şöyle ki pürçek ve yili kıyruk kışsalıkda ve uzunlıkda mu‘ tedil gerek dağı atun endāmı emrūd endāmı gibi gerek başı emrūd şapı gibi etsüz ve kuru ola ve incelikde ve tolulukda önünden kışına varduḡınca yoğun ola şöyle ki ardı önüne ḥavāle ola ammā ki yili ve kıyruk ve kirpük ve gözi ve ḥayası ve ‘avret yiri ve iki bilekleri ve iki kış ayaḡının aşıḡından aşıḡası siyāh gerek ol³²² at ne renkde gerekse olsun ve dağı aşıḡları iri ve hürdeleri kışsa ve dibek qarınlu ve deve göḡüslü geyik saḡrılı kıtır toynaḳlu ayu kulaḳlu deve tudaḳlu ve deve sigirlü ve gergedan bileklü at ki ele gire anun hiç kıymeti olmaya ve dağı kemükleri miyānına ne ziyāde yoğun ne hürde ola ve dağı üzerine ki süvār olıcaḳ ḡāyet çapuk ve zîrek ola şöyle kim sen³²³ üzerinde iken ne ḥareket itseñ cünbüş ki vākıf ola ve dağı atun pehlüsü şolından saḡında bir ayagu ziyāde ola eger ki ikisi berāber olsa hiç ol ata on biñ kıızıl altun virseñ dağı bahāsı olmaya.

Naẓm:

K44a H44a Böyle diyüp anda Āşaf bin Berḥiyā
Şāhına alḳış idüp kıldı şenā

Şāh Süleymān ḡüş idüp³²⁴ taḥsîn ider
Diñle imdi kışsa nedür cānıma

3.4.1.3.6. Der-Beyān-ı Ta‘rif-i Esb Ez-Zebān-ı Fīsāḡuras Hakīm

Hakīm kavlince Āşaf bin Berḥiyā at ḥaḳḳında böyle diyicek Fīsāḡuras Hakīm dağı

³²⁰ Dāldür: delālet ider -H

³²¹ Amma: -K.

³²² Ol: -H.

³²³ Sen: -H.

³²⁴ İdüp: urup H.

Yūsuf Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām kitābın ele alup eyitdi ki yā zıll-i ma‘būd ve iy Süleymān bin Dāvūd Yūsuf bin Ya‘kūb aleyhi’s-selām sulṭān-ı Mısr olıcaḡ ‘arabī atlar getürdüp tavīlesinde bisletmege heves itdi. Andan ol zamānuñ hūkemāsınuñ uluların ve hōş hūluların³²⁵ cem‘i idüp atlaruñ eyüsin yatlusun ve gereklüsin kıymetlüsün bunlardan su‘āl itdi her birisi bir ḡakīmüñ ḡavli üzere ḡikmeti mücebince ḡaber virmişler ba‘zısı eyitmiş ki ak at hūnermenddür ba‘zı eyitmiş ki ḡara at andan hōş terdür ve ba‘zı eyitmişler ḡoz mā’i ṭoru at cümlesinden bihterdür pes Yūsuf-ı Şiddīḡ ‘aleyhi’s-selām görmiş ki hūkemā her birisi bir dürlü söz söyler ‘āḡıbet cümlesin ḡabūl itmeyüp kendüsi salṭanat kuvveti ile her dürlü atları cem‘ idüp her birisin bir mübāriz eline virüp imtiḡān idüp tecrube ile ‘ilmī yetişüp taḡḡıḡ-i muḡaḡḡaḡ bilicek Yūsuf-ı Şiddīḡ ‘aleyhi’s-selām bu risāle’i dest ḡaṭṭı birle inşā idüp dimiş ki ḡaçan ki bir atıñ endāmında ḡikmet-i mucebince ḡuşūr ki bulmayasın atıñ³²⁶ tūsi rengine daḡı nazar ḡıl³²⁷ zīrā ki tefāvūt anda çoḡdur nitekim ādemüñ eşkalinde tefāvūt olduḡı gibi şöyle kim bir kişi ki ḡāyet çeper şaru olsa şöyle kim yüzünüñ āḡusı aḡa ṭurır gibi ve daḡı gözleri keten çiçeḡi bigi ḡāyet gök olsa ḡaṭ‘ ā ol kişiden ḡayr gelmeye illā ki dā’im şerr ve yaramazlık gele ve anuñ³²⁸ ḡiç menfā‘ atı yoḡdur meḡer ki andan semm-i ḡātil terkīb ola ki Yunān ḡakīmleri ol şıfātlu ḡulları alup āḡustos vaḡtinde ef‘ī-i yılāna şoḡdurup ayaḡından başı aşıḡa aşı ḡorlardı yidi sa‘āte dek āḡzından ḡan ve ḡabā’iḡ gelür ve ḡünkü yedinci sa‘āt geḡse zehr-i ḡātil aḡardı daḡı altına yidi baḡır ṭas ḡorlardı ve yidinci ṭasuñ altına bir şişe ḡorlar ol zehr-i ḡātil yidi ṭaşdan ḡarb³²⁹ geḡüp şişede ḡarār ider vaḡtı ki pādşāḡlar ḡaşmı ḡün semm ḡācet olsa ḡaz yileḡi ile ḡaşm atınun üzenḡüsine ḡalarlar ḡaşm ayaḡın üzenḡüye³³⁰ başıp ata binince zehr cismine boyanup cānına te‘şīr ider henüz maḡāmına varmadın menzilin ḡara yir ider pes şaru çeper ādemden ḡayr gelmedüḡi gibi siyāḡ ḡabeşīden daḡı hūner gelmez kim çoḡı uḡrı ve ḡarāmī ve ḡāne zaḡal olur nite ki aşfari ve arnāvud **K44b H44b** tīz nefes ve temerrüd olduḡı gibi pes her cinsüñ bir fi‘li vardır ve her şeklüñ sīmāsına ḡöre aḡvālī vardır nite ki ḡūb yüzden yamānlık gelmez ve ḡer liḡādan eyülik gelmez pes atıñ daḡı cümlesi bir cins degüldür her biri bir renkdeldür. At vardır ki rengi ḡūbdur ve şekli şemā’ili daḡı maḡbūbdur ve endāmı daḡı ḡüzel merḡūbdur ve tūsi kıymetlü düldül hey’etlü ve aşḡar şüretlü burāḡ sīretlüdür. ḡünkü endāmında ḡuşūr bulmāduk pes tūsine nazar eyle tūyi daḡı kıymetlü

³²⁵ Hūluların: ḡuların H.

³²⁶ Atıñ: anuñ K.

³²⁷ ḡıl: -H.

³²⁸ Ve anuñ: -H.

³²⁹ ḡarb: -H.

³³⁰ Ayaḡın üzenḡüye: üzenḡüye ayaḡın H.

ise ol at cānlar deger³³¹ meşelā şöyle kim bir atūñ tüsi hurma rengine ola ıssı ve şovuk günlerde ne kadar binseñ hiç derdi olmaz velākin gāyet ıssı günde derleyüp hareketin za‘ ifreḡ kılur ve daḡı yā Süleymān eger kim ḡayası ve avurtlığı ve tırnağı ve yilisi kıyruğı ve kıyırığını egritmeğı üsti siyāh olursa ol ata³³² bahā yokdur gāyet eydür ve daḡı bir at kim gāyet şaru ola ammā ki üzerinde yir yirin pul pul kara ola gāyet hūbdur ḡuşūşā ki çeşm-i ebrūsı ve yilisi kıyruğı ve ḡayası ve tırnağı ve buḡaḡulığı ve pīçeleri siyāh ola gāyet hūb atdur ne kadar bahā virseñ kıymet degildür ve daḡı esb semend ya‘nī ki her ne at bu didigümüz şıfātda yili kıyruk çeşm ebrū ve daḡı omuzından sağırsına varınca siyāh elif ola ol at gāyet hūbdur andan hūner gelür ammā şol at ki gül-gün renk ola ol atūñ tüsi enü yok renk gül-gün olursa kim ablaḡ olmaya hūbdur ve illā kim ablaḡ ola ol atdan hūner gelmez ve daḡı yā Süleymān Esb-i Edhem ya‘nī ki kara at anuñ gibi siyah gerek ki kızgūn gibi ve daḡı gözleri de siyāh gerek ol atdan hūner gelür ammā gözleri çaḡur veyā kıızıl olacaḡ olursa ol at dīvānedür ‘aybludur andan hūner gelmez ve daḡı yā nebīyu’llāh abraş at gāyet yaramazdur ḡāşşa ki çeşmi ve ḡayası belki yilisi kıyruğı aḡ ola gāyet bed-şıfātdur hiç menfa‘ātine yaramazdur meger ki palan atı ola ve daḡı yā nebīyu’llāh at gāyet hūbdur şöyle ki altında ve ayaḡında ablaḡ olmaya çeşm-i ebrūsı ve yilisi kıyruğı ve ḡayası³³³ ve aşıklarından aşāḡa dırnaḡları daḡı bile siyāh olacak olursa bu cins at hem ıssıya ve hem şovuḡa döyer cefā-keş olur.

Nazm:

Böyle diyüp anda Fīşāḡūras ḡazık-ı ḡakīm Sākin
oldı Şeh Süleymān Ḥazreti öñde nedīm

Gūş idüben sözlerini itdi taḡsīn aña şāh
Diñle imdi kışşa nedür vir şalavāt iy ḡalīm

Neşr: Ḥakīm ḡavlince Fīşāḡūras-ı Ḥakīm atlar tüsi rengine ve eyüsi yatlusın bilmek āhenginde ḡikmeti mucibince bu vech ile ḡaber viricek Baḡlamyūs-ı Ḥakīm daḡı Eflāḡūn-ı Kaḡḡāl³³⁴ atlar tüsi rengine ve eyüsin yatlusın bilmek ahenginde Eflāḡūn

³³¹ Deger: -H.

³³² Ata: -H.

³³³ Ḥāyası: -H.

³³⁴ Eflāḡūn-ı Kaḡḡāl: -H.

kitābın ele alup³³⁵ki yā nebīyu'llāh şemsdür nide cihān sarāyında bir pādşāh gelmiş şarka ğarba hüküm itdügi çün laķabı Zülķarneyn ve adı İskender-i Kübrā imiş pes bir gün anuñ meclisinde atlaruñ eyüsin yavuzın fark itmede bahş olınmış hükemā'ı **K45a H45a** cem' idüp su'āl kılmış ol zamānda efzāl-ı hükemā ve a'lem-i 'ulemā Eflātūn-ı Kehhālmiş. Kāmil-i ekmel hükemā imiş pes cevāb virüp eyitmiş ki atuñ 'aybın bilmek isteyen ve eyüsinden yatluı fark itmek dileyen āgāh ola ki hayli müşkildür zīrā at vardır ki egerçi düzeni yokdur göze hordur velī hūneri çokdur hūnerde kuşūrı yokdur ammā ki bir at ki künd ola ya'nī yolda yürümesi kemdür 'alāmeti oldur ki eger aygır olsa yund göricek süheyl urmaz ursa daķı avazı çıkmaz ve bir cins at daķı vardır ki şeb-gürdür 'alāmeti oldur ki kara göv gice içinde at yolunu görür ammā ki ol şeb görgürmez toĝrı yolınca gidemeyüp muķātaralu yire uğrar perhīz itmez ve at vardır ki sağırdur 'alāmeti oldur ki yanında bir at süheyl urup kişnese ol atuñ avāzın işitmez ve süheyl urmaz ve dā'im kulaĝın gevkeş dutar ve daķı at vardır ki şulaķdur ĝāyet bed-şifāt çok ķaķa kılıcıdur. 'Alāmeti oldur ki çün ahır ķapusından iķerü çıkasın evvel şol ayaĝın ķaldurup işikden iķerü başar şoñra sağ ayaĝın başar anuñ gibi sürçek olur ve cüstü çapuk daķı olmaz kāhel olur ve egilmesi yokdur ve daķı yā nebīyu'llāh at vardır ki a'mādur ĝāyet yaramazdur görmesi kördür. 'Alāmeti oldur ki gözlerinüñ hadiķası siyāh ola ancılayın ki yeşile mā'il ola ve dā'im gözüni açuķ duta ancılayın ki gözlerinüñ ķapaķları ve kirpikleri hareketde olup dā'im kavuşup açılmaya atda bu ĝāyet 'aybdur huşuşā ki 'ayb göz içinde ola eger kim bu 'alāmet iki gözi içinde bile var ise hiķ ol at bahā eylemez ve menfā' atı yokdur illā ki żararı³³⁶ çokdur ve daķı yā nebīyu'llāh at vardır ki çeşmi ahvāldür ol daķı 'aybdur velikin 'arab-ı 'acem ittifāķ itdiler ki gözleri ahvāl at mübārekdür ve 'ulemā eydür ki düldül ahvāl idi ve daķı esb-i erçel ü a'şam ya'nī ki bir atuñ ayaķları ve elleri saķar ola eger kim şol ayaĝı aķ ola ve sağ ayaĝı olmaya hūbdur ve illā ki sağ ayaĝı sākil olup şol ayaĝı olmasa şūmdur eger ki üç ayaĝı sākil olup biri sākil olmaya ol daķı iken eyü degildür miyānedür ve ammā ki dört ayaĝı bile sākil olsa anuñ bigi atuñ yüzinden bir merkeb yıgdür hūner gelmez ve daķı şol atuñ ki gözleri azrek çeşmidür huşuşā ki iki gözleri bile ola ĝāyet yaramazdur ve daķı bir atuñ ki gözleri aķ ola ve yāhūd iki gözi bile çakır ola andan daķı hūner gelmeye her ne terbiye itseñ öğrenmeye ferāmüş kıla ve daķı toĝru boyunlu at cüst olur egri boyunlu ve egri kuıruķlı at kemdür ammā ki binmege berk olur ve daķı şol at ki ķorķaķdur ve ürkekdür andan ķaķa çok vāķi' olur ceng güninde **K45b**

³³⁵ Atlar tūsi rengine ve eyüsin yetlūsin bilmek ahenginde Eflātūn-ı Kitābın ele alup: -K.

³³⁶ Żararı: żararı H.

H45b binmemek gerek ve daḥı bir at ki ḥāvil ola ya‘nī kim ayakları egri ola ki aña ‘acem keman-pādır sürçek olur ḥaṭā çok ider ve daḥı bir at ki fā‘ili ola şūmdur yaramazdur andan ötürü ki kāhel olur ve bir at ki çeper abraş ola hünersüz olur ve toynağı yaramaz olur ve bir atun gözleri ve kirpikleri aḳ ola gündüzün³³⁷ görmez ve daḥı bir at ki çeper olsa biri gerekdür ki toynağı ve yilisi ve kıyruğı butı arası ve aşıklarından aşağısı siyāh ola ve eneginün çevresi kara olsa ol at birazcuk eyü ola ve bir atun ki tüsi kara ola gözi kıızıl ola yavuz ola depegen ola hem ısırgan ola ve daḥı kara at yatırı at kim kuzgun gözlü ola gice görmez olur ve ol at kim şuya inicek şol ayağın önden³³⁸ başa şolaḳ olur daḥı yürimez olur ol at kim kısraḳ göre kişnemeye ol at dilsiz olur ol at kim taş legen avāzın işide ürkmeye şaḡır olur ol at kim yağrını üzerinde ya ḥayası altında ya kulaḳ yirinde ya kirpügi üstünde kıl bitmiş ola ol at şūm olur ol at kim kısacuḳ saçın tolu ola biñde biri eyü olmaya ol at kim gözine baksañ ḳati kara ṭonuḳ ola gündüz görümez ola egri gözlü at mübārek ola velākin çirkin ola ol at kim şol gözi çaḳır ola eger iki gözi bile çaḳır olursa revā ola ol at kim gözi ve kirpikleri aḳ ola gündüz görmez ola ol at kim başını yuḳaru götürmeye yürürken ya balçıkda uğrayıcaḳ sügüsün bıraḡa ol ‘ayblu olur ol at kim öñi kıçı öñünden uzun olsa ol at sürçekdür.

Naẓm:

Sürçek olur ancılayın at begüm anla ‘āyān

Ki ḥaṭādur aña binmek ḡāfil olma her zamān

At ki şeb-gūr ola sürçek yāḥu ürkek tündhār

Bir böyle almaz anı şatar olursa ‘āḳilān

3.4.1.3.7. Kışsa-i Sürh-Bād Cinnī Şehr-i Mısr Agāz Kerden

Ḥakīm ḳavlince ḥükemā Süleymān nazarında atlarun eyüsin yavuzın görklüsin ḳabıcın söylemekde ammā ki bizüm kışsamuz ez-ān cānib Sürhbād cinnīye geldi nite ol zamān ki Mısr şehrinün üzerine cin çerisi ile yürüdi³³⁹ ve dīvler ser-hengleriyle uşup ceng iderken ‘Acar Yāḥu bin Şādık daḥı dört biñ ḥaş seyyīdleri ile ve vilāyete ḳadem başmış evliyā ile pīr ü pūr nāy ile ve ümerāya vü vüzerāya ve cemī‘ leşker şiken ser-firāzlara da‘vet-i ta‘līm idüp ve ‘azām ile dā‘ire çizüp teşhīr-i cin ḳılup cinnīleri ‘azā’im ile

³³⁷ Gündüzin: kendüzin H.

³³⁸ Önden: -K.

³³⁹ Yürüdi: -K.

süst kılup ceng-kıran iderlerdi. ‘Āķıbet Sürhbādı cinnī ġālib düşüp ‘Acar Yāhū bin Şādık şeyātīn nesiller ile ceng iderek ‘ākıbet zebūn düşüp teyemmüm birle hāk-i tāhirden āb-dest alup iki rek‘at hācet namāzın kılup ol qalmışlara meded irgören Allāha münā‘cāt idüp meded umdılar. Meger kim bu eşnāda perrīler sultānı Hümāyun Şāh perihān havāşından Cābir periyi perr açup a‘vānları ile hevā yüzinde uçup giderken Gühernigīn qal‘āsından qalkup yir ile gök arasından perrān olup Qudsī-i Mübāreke toġru ‘azm-i Süleymān iderken.

Nazm:

K46a H46aPerr açup perrān olurken olperi
Şehr-i Mısr içinde görür bir çeri

İns ü cin çalışuben ceng ider
Düşmene vās‘i cihānı teng ider
Bir taraftan ceng ider insān u dīv
Sırr-ı ġurrān mişli qoparur ġıriv
Elde tutar āsiyāb-ı seng-i ġürz
Qām-ı qāfuñ urur ise ide ġürz

Dīv deminden ġün qararmış çün ‘Addas
Gözlerinde ne felekdür ne meges

Bir taraftan ceng iderdi Sürhbād
Halk-ı Mısr içre qoparur çok fesād

Haşma cinnī çün şalar ateş ‘amūd
Cisini yakardı çün nār-ı Şemūd

Dīv-i cengi heybetinden ol zamān
Gökde Mirrih ister idi çok emān

Çün bu cengi göricek gökden peri
‘Aklı başdan gitdi cisminden ferī

Neşr: Hākīm qavlince ol peri çünki Mısr şehr-i üzerinde Sürhbād cin cengin ki gördi

haber bilmek için gök yüzünden yire indi şüret-i tebdîl cāme tağyîr kılup beşer sûretine girüp dağı bir ādeme buluşup şordı ki kışşanuñ aşlı nedür diyü taḥḳîki haber bilüp yine per açup uçup gitdi. Tarfetü'l-‘ayn içinde gelüp ‘Amîk şahrāsına yetdi dergāh-ı Süleymāna gelüp girüp perihān katına varup Sürhbād cinnüñ ḥālinden Mısr şehrinüñ halkı üstüne düşüp ceng-i cidāl itdüğinden haber virdi. Perihān dağı dergāh-ı Süleymānda nazar-ı Süleymāniye vardı Peri şāha haber virdi Hümāyūn Şāh işidüp ğamgîn oldı sürüp Süleymān Ḥazretine vardı. Sürhbād cinnüñ Mısra geldüğinden haber viricek Süleymān Ḥazreti işidüp ğazaba gelüp ins ü cin ser-henglerin cem‘ idüp meşveret itdi. Eyitdi kim ola ki şeyātîñ zürriyātın çeküp Sürhbād cin ile ceng ide vāsî‘ - i cihānî gözlerine teng ide diyicek hiç kimse perriler cinsinden ve ehremenler sınıfından Sürhbād korkusından yirinden tırmadı ben varuram diyüp cevāb virmedi illā ki ser-heng-i cinniyān pîl-mest ya‘ nî ki Semendün Hezār Yek Dest polad kürsisi üzerinden kalkup Süleymānuñ eyyām-ı devletine du‘ ā kılup eyitdi ki yā nebîyu’llāh emr iderseñ ben kemîne varayın ol aḥmer bādum diyen nā-bekārı dutup ḥabs idüp nazaruña getüreyin ḥimmet iderseñ Ḥaḳḳ ‘ināyeti ile sen Süleymān mu‘cizātiyla yüzüm üstüne³⁴⁰ bu ḥizmeti yirine yitüreyin diyüp Süleymān devletine du‘ ā kılıcaḳ Ḥazret-i Süleymān ğāyet şād olup sözlerini müstaḥsen gördi. Ve eyitdi ki yā nebîyu’llāh³⁴¹ şabr eyle cāsus gönderelüm ḥaḳîḳat-i ḥālî bilelüm aña göre senüñ yarağnuñ kılalum diyüp haber virince Loḳmān Ḥakīm eyitdi yā nebîyu’llāh ta‘ yîn şöyle bil ki Sürhbād cinnî kalan cinniler ser-hengi³⁴² gibi degüldür. Ḥaḳḳ Te‘ālā anı ḥışm nārından yaratmışdur bir nesne ki Allāh ḥışmından yaradılmış ola anuñ ile degme kişi ceng idemez eger ki ḥazretüñ ḥaylū ḥaşem ile ṭabl u ‘ālem ile yıl taḥtuñ götürüp varmayacaḳ olursañ Mısr halkınuñ zāhidleri cemî‘ i aḳrabāsı ve çerisi ile uşāğı vü irisi ile Sürhbād cin elinden ḥalāş olmaz³⁴³ diyü haber virince **K46b H46b** Süleymān Ḥazreti işidüp ğāyet melül olup diledi kim ins³⁴⁴ ü cin çerisin cem‘ idüp üzerine vara velākin Āşaf bin Berḥiyā ve Kāz Peyğām-ber ve Naşan Peyğām-ber Evyāşer Peyğām-ber ile ve Loḳmān Ḥakīm ‘aleyime’s-selām naşîḥat kılup eyitdiler ki yā nebîyu’llāh ḥazretüñ ki Süleymān-ı zamānesin ve melîk-i ins ü devḥānsın zıll-i Yezdānsın. Revā degüldür ki bir bölük şeyātîñ nesli dīv ü cin aşlı gerek Ekvān-ı dīv yād-miryād ola veyā Şalşal-ı dīv İstiḥr-i cinni veyā Sürhbād ola ammā devletüñe lāyık budur ki Sürhbād-ı

³⁴⁰ Üstüne: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış)

³⁴¹ Yā nebîyu’llāh: -H.

³⁴² Serhengi: -H.

³⁴³ Olmaz: bulmaz H.

³⁴⁴ İns: -H.

cin Akrân-ı dīv a' vānı³⁴⁵ bir niçe cinnî ser-hengleriyle dīv ' ifrît ser-keşlerinden bir niçe yüz biñ Ehremen leşkerün gönder varup anlarıñ ile ceng idüp vāsi'-i cihānî gözlerine teng idüp kanlarından yir yüzün lāle reng idüp Sürhbād cinnî tutup bend idüp tapuña getüreler veya helāk idüp şerrin cihāndan götüreler.

Nazm:

Şeh Süleymānsın cihānda devletüñ gāyet ziyād
Dergāhuña kul yarāşur diyü cinnî Sürhbād

Devlet ile sākin ol ki çeke haşmuñ ıztırāb
' Ālem içre görme gam turduķca bu gün ü fesād

Nesr: Hākīm kavlince enbiyā vü evliyā hükemā vü ' ulemā ümerā vü vüzerā Süleymān Hāzretine bu vech ile naşihat kılıcaķ baş kaldurup insān meliklerine ve cin ser-henglerine su'al kılup eyitdi ki yā ins ü cin serverleri dīv ü ' ifrît gül dilāverleri kim ola ki dīv ü cin ' askerin çeküp Sürhbād-ı cin üzerine varup ceng oyununda aña el urup kanını kara yire kara bu yolda ya düşmen başın getüre yāhūd erlikle bu yolda baş vere diyicek Sürhbād heybetinden Şalşāl-ı dīv şavletinden Ekvān-ı dīv hey'etinden İstihr-icin şecā' atinden Dimirbād-ı cin şalābetinden hiç kimsenüñ zehresi olmadı ki yirinden kalkup Sürhbād cin leşkerine cevāb virürin diye illā ki sükūt itdiler.

Nazm:

Her birisi sākin oldu virmedi kaç' en cevāb
Baş aşāğa kıldı hayret içre kaldı kāmyāb

Diñle imdi nolısardur işbu şirin-i kışşa
Līk-i vir-gil hōş şalavāt Muştafāya bī-hisāb

Nesr: Hākīm kavlince Süleymān Hāzreti cin ser-henglerinüñ havf itdüklerine hayrete vardı. ' Ākıbet cinniler serveri şeyātın nesli bihteri ol biñ bir ellü ejderhā ser-pıl pā-hūnī vü cabbār u şir ü ter ya' nī kim Semendün cinnî ol re'is ervāhı mesnedi³⁴⁶ sünni ' ukāb gibi yirinden turup yüz yire sürüp biñ bir elin kavşurup Süleymān hizmetine

³⁴⁵ Akrân-ı dīv a' vānı: Akrân-ı ve Ekvānı dīv ve a' vānı H.

³⁴⁶ Mesnedi: -H.

karşı tırdı. Devām-ı devletine şenā kıldı daḥı eyitdi ki yā emirü'l-cin ve'l-ins eger ben kuliña emr iderseñ Sürḥbād-ı cin cengine varayın diyü ne cinnî ise anuñ cevāb vireyin didi.

Naẓm:

Men Semendün ism-i cinnî çün hezārıñ dest adum Bir
kazādur gök yüzinde bā-ḳader biñ bir yudum

Himmet it ki Sürḥbāduñ bāde virem 'ömrüni

K'adliñ ile dergāhıñda çıkaram çerhe adum

Nesr: Ḥakīm ḳavlince Semendün Hezār biñ Yek Dest **K47aH47a** böyle diyicek Süleymān şād hürrem olup eyitdi yā Semendün-ı cin ser-hengleri içinde gerekdür ki varup Sürḥbād cin ile ceng idesin kendüyi tutup bana getüresin a' vān-ı hūnlarından yir yüzüni lāle reng idesin diyicek Semendün daḥı biñ bir ellerin ḳazā vü ḳader gibi ḳaldurup baş üzerine koyup 'ale'r-re's-i ve'l-'ayn Yā Süleymān-ı zamān diyüp icāzet alup taşra çıkup cin ser-henglerin ḳatına cem' itdi. Kimleri *Raḳīm bin 'Aḳīm*Mühelhel cinnî *Vekīlān-ı İklīl* ve Tegārgur cinnî* ve Cābir cinnî* ve 'Aḳar Ḳarhā cinnî* ve Diḳāḳ-ı cinnî* Dārıssı cinnî* Zērā'im cinnî muḥaşşal-ı kelām kendüye tābi' ne ḳadar cin ser-hengi var ise ser-cümlesin ḳatına cem' idüp her birisine ḥükm itdi ki taht-ı ye' dinde ne ḳadar cinnīler var ise ser-cümle otuz üç kerre yüz biñ çin çerisin cem' idüp³⁴⁷ düşmen yarağın görüp nısfu'l-leyl içinde Semendün dem çeküp a' vānları birle uçurup Beytü'l-Muḳaddis şahrāsından ḳalkup geçüp Mısr serḥaddine geçüp şubḥ olıncaya dek birinci ḳat gök altına çıkup ḳara bulutlar arasından yir alçağına Mısr şehrine nazar ḳılıp gördiler ki Sürḥbād-ı cin çerisinden ve Ekvān-ı dīv ve Şalşāl-ı dīv ve İstiḥr-i cinni ve Dimirbād cini Şaḥr-ı cini çerisinden uşağı vü irisinden her birisinden arz-ı Mısr ve hevā-yı 'aşr ve şehir içindeki sarāy-ı köşk dīv deminden cinnî nefesinden görünmez olmuş.

Naẓm:

Cin deminden gökyüzi ṭolmış tuman
K'ins ü cinden göz göremez ol zamān

³⁴⁷ Her birisine ḥükm itdi ki taht-ı yedinde ne ḳadar cinnīler vārısa ser-cümle otuz üç kerre yüz biñ çin çerisin cem' idüp: -H.

Dīv-i ‘ifrīt ağzı virür gec nefes
Gün qarārur ol nefesden çün ‘Addas

Ehremenler götürür elde ‘amūd
Ağzı şaçar odı çün nār-ı Semūd

Şehr-i Mısrūñ çevresin tutmış çerī
Yā Ehremen yenceden tutmuş yiri

İns ü cinnī çaluşıben ceng ider
Hāk-i hūn eflāk-i lāle reng ider

Żarb-ı tīgdan cān çıkar tā ‘arşa dek
Kān bulutdan hāke şızar ferşe dek

Re’is-i a‘ dā göge çıkar çü naḥl
Hūn-ı cinnī yir yüzün ider naḥl

Nā‘r-ı dīv gümüledür çerḥ-i felek
Şevr-i hākī kande yüzer çün semek

Mısr-ı kavmūñ cānın almış Sürhbād
Cinn-i ġālib sünni olmuş key fütād

Cinnīden ‘acze varup kavm-i Mısr
Ġarḳe var imiş hūn ile şehr-i qaşr³⁴⁸

Çün Semendūn eyle gördi ceng-i pes
İnse itdi çok teraḥḥūm pīş ü pes

Diñle imdi niçe olur cengi sen
Vir şalavāt Muştafāya yā ḥasen

³⁴⁸ Qaşr: ġaşr H.

Neşr: Hākīm kavlince Semendūn cinnī kaçan ki Sürhbād cinnī çerisi ‘azametin evc-i felekden bulutlar içinden ki seyrān itdi. Çīn-i şehergāh olduğınleyin çerḡ-i çārumdan āftāb-ı neyyīr-i a‘zam baş kaldurup ‘ālemi nūrle münevver kılinca Semendūn cinnī daḡı ḥükm itdi cin ser-henglerin çerisi ile sağ **K47b H47b** şol hevā-yı fenāda Meymene-i Meysere kalıb-ı cenāḥ rāst kılup ceng-i yaraḡ ile müheyyā vü ḥāzır olup tūrurdılar. Daḡı Semendūn Hezār Yek Dest ol pīl ser-mest Sesendūs cinnīye emr itdi ki varup Sürhbāda buluşa ve aña naşīḥat kıla. Ya budur ki emr-i Süleymānīye fermān ola ya budur ki³⁴⁹ ve eger ser-keşlik iderse ceng-i kırān kıla diyüp gönderdi. Sesendūs daḡı dem çeküp dem-i nefsin götürüp gitdi gelüp Sürhbādı cinnūñ nazarına yitdi ammā ki bu cānibden Sürhbād-ı cin ser-hengleri birle Mısr kavmi ile ceng iderken nā-gehān yir yüzine nazar şalup gördiler ki gök yüzünde bulutlar arasında bī-ḥadd-i cin leşkeri göründi. Şöyle ki cin deminden gök yüzi gögermiş dīv buḡārından zāt-ı hevā kararmış.

Nazm:

Cin deminden gökyüzi olmuş siyāh

Zāt-ı çarḡı bürümüş cinnī siyāh

Anca bī-ḥadd cin çerisi görmedi

Çeşm-i şems-i encüm ile zehre māh

Neşr: Hākīm kavlince Sürhbād-ı cinnī ‘acaba bu cin çerisi felek yüzünde n’eyler diyüp zann u gümān fikr iderken Sesendūs-ı cin daḡı Semendūn-ı cin nazarından demçeküp uçup yir yüzine inüp bir kaşr üstine konup Şahr-ı cin cinlerinden birisine buluşup Sürhbād cin ḡande olur diyü haber alup Sürhbād ḡatına gelüp nazar kılup gördü ki Mışruñ cānib-i şarḡisinden yaña Hırmān Şāh ḡal‘āsından yaña Sürhbād cinnī zerrīn basāt üzerine çıkup oturmuş sağ yanında iblīs-i pūr telbīs ve şol yanında Ekvān-ı dīv ve Dimirbāt-ı dīv * ve İstiḡr-i cinnī * ve Şahr-ı cinnī ve şol yanında daḡı kibr ü kīn ile Şalşāl-ı dīv *oturur andan Sesendūs daḡı ilerü varup cin dilince Sürhbād cinne du‘ā kılup andan aḡız ḡaberi eyitdi yā Sürhbād Süleymān nebīyu’llāhi’s-selām emr ile Semendūn Hezār Yek Dest-i cihānbest felek yüzünde bulutlar arasında bī-ḥadd-i cinni ‘afārīt leşker ile gelüp tūrmuşdur nazar senūñ leşkerüñe kılup nebī ḡazretüñe göndermişdür³⁵⁰ andan aḡız ḡaberi şöyle buyurdu ki.

³⁴⁹ Yā budur ki: -K.

³⁵⁰ Göndermişdür: gönderdi H.

Nazm:

Ol Semendün eyle dir ey hōş-nihād
Hāzretüñe anla iş it Sürhbād

Yā Süleymān emrine fermān oluñ
Cān elümden kırtarup şādan oluñ

Uyma şeytān sözine etme ‘amel
Yoḥsa irer devletüñe çok dālal

Gerçi ateşden yaratdı Hāḳḳ özün
Od gibi baş kıldurup hōş kendüzüñ

Kendüzüñ yüce görüp urma ki lāf
Bil şuçuñ ki eyleyem cürmüñ mu‘ āf

Div-i ekvān diyü Şalşāl añla pes
Gözlerümde olmaya mār u meges

Şahr-ı cinnī yā Dimirbād İstiḥir
Zerre gelmez gözüme evvel āḫir

K48aH48aLuṭf ile göndermişim saña ḥaber
Men Semendün ejdehādan kıl ḥāzer

Biñ bir elüm kıldırıcak ittifāḳ
Her birinde götüricek bir yaraḳ

Ḳarşu gelmez Mirriḥ añla āhengime³⁵¹
Cān alıcı olmaz mu‘ kābil cengüme

Merkebüm avrendurur ḳamçı ıldırım
Heft-aḳālīm baña yidi kıldırım

³⁵¹ Vezin kusurlu.

Baş kaçarsam bozıla çerh-i felek
Oñca şalsam ĩr ile şevr-i semek

Üzerümden per döger geçe peri
Heybetimden ejdehā döker deri

N'ola sen sag fī' li Yavuz Sürhbād
Kuvvet içre sendenem ben biñ ziyād

Yā Süleymān emrini tutmağ gerek
Yāhud ölüm şerbetin tātmağ gerek

Niçe idesin şehr-i Mısrı sen harāb
Kırup insānı bulasın feth-i bāb³⁵²

Ceng-i cinne olmaya insān ğarīm³⁵³
Ben ğarīm oldum ar u kem sen qarīm

Ya kefen tağ gerdenüñe gel bana
Yāhu vardum cānuñ almağa saña

Ol Semendūn eyle didi şahh haber
Hāzretüñe söyledüm uş ser-te-ser

Böyle diyüp Sesendūs elçi hemān
Sākin oldı vir şalavāt bu zamān

Nesr: Hākīm kavlince Sürhbād-ı cinnī ol 'aduvvını Sesendūs ağzından Semendūn cinnī haberin kim işitdi be-gāyet ğazaba gelüp ağzından söz yirine odlar saçup Sesendūsı helāk itmege kaşd itdi. Ammā elçiye ölüm yokdur diyüp Ekvān-ı dīv men' itdi andan Sürhbād cin eyitdi yā Sesendūs var ol Semendūn cinnīye eyit ki ben ol

³⁵² Kırup insānı bulasın feth-i bāb: bulup insānı idesin fethi bāb H.

³⁵³ Ğarīm: qarīm H.

Sürhbādum ki Hakk Te'ālā beni hışm odından yaratmışdur niçe biñ Semendün cinnī bigi cinnīleri ateş-i duhānum şeretine yakmışdur³⁵⁴ . Dahı Şām ağacınıñ vü tevāk ağacınıñ dahı çenār ağacınıñ elleri çokdur belki bir niçe biñ eli yaprağından artuğdur³⁵⁵ ve illā ki ateşe uğrasa bir dem içinde cümlesin yakup kül ider. Semendün bir degül yüz biñ olursa ve her Semendün yüz kerre yüz biñ cin çerisi ile baña mu'kābil olursa zerrece pervām yokdur³⁵⁶ Semendün-ı Hezār Yek Dest laf urup baña haber gönderdügi aña beñzer ki ördek yavrisın şat ırmāğı ile kōrkuda³⁵⁷ ve şā' ıkaya 'arab ocāğı ile havf vire. Semendün bir degül biñ olursa ve her Semendün yüz kerre biñ olursa yüz bin cin çerisi ile mu'kābil olursa zerrece pervām yokdur³⁵⁸. Ne hūneri var ise gelsün görelüm anuñ ile cenge el qaralum ol demürce Dāvūd oğlu Süleymāna ve hāki süflīden hilkat olmuş nesl³⁵⁹-i insāna mutī' -i musahhar olmam yokdur hatemin elinden alsam gerek Süleymānlığı ben kılsam gerek benüm aña intikāmum çokdur.

Nazm:

Böyle diyüp urdı lāfı Sürhbād K'itdi

hışmı kaқыu bin key ziyād

Diñle āhir cengi nice olısar

Vir şalāvat Muşafāya yā pişer

K48bH48b Neşr: Hükemā kavlince Sesendūs cinnī Sürhbād cinninüñ ol 'Aduvv-ı sünninüñ lāf-ı güzāfın kim işitdi dönüp naşihat kılup eyitdi yā Sürhbād iken dahı kendün görme urma lāfı ziyāde ol Dāvūd oğlu Süleymān didüğüñ hem nebīyu'llāh ve hem cihān halkına pādşāhdur. İns ü cin melikleri dīv ü 'ifrīt ser-hengleri senden ğayrısı aña fermān-berdür vuḥūş u tıyūr hükmine çākerdür bes senüñ ne miqdāruñ var ki anuñ gibi mürsel peygām-ber ile ve sulṭān-ı ekber ile ceng-i cidāle el qarasin 'acepdür ki gügercin şāhına hamle ider berriye arşlānına mağarada büyümiş sırtlan haykırır³⁶⁰ nitekim kā'il eydür

³⁵⁴ Yakmışdur: yakup H.

³⁵⁵ Artuğdur:çokdur H.

³⁵⁶ Bir degül yüz biñ olursa ve her Semendün yüz kerre yüz biñ cin çerisi ile baña mukābil olursa zerrece pervām yokdur: -H.

³⁵⁷ Ördek yavrisın şat ırmāğıyla kōrkuda: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

³⁵⁸ Semendün bir degül biñ olursa ve her Semendün yüz kerre biñ olursa yüz bin cin çerisi ile mu'kābil olursa zerrece pervām yokdur: -K.

³⁵⁹ Nesl:-H.

³⁶⁰ Haykırır: haykıra H.

Neşr: Ve dahı yā Sürhbād anı bilürsin ki Şāhmārān Hāzret-i Süleymāna gelmişdür ol memleket yüzini dem çeküp dīv-i ādem kapucı şanur taşı dişlü kâf kullesi başlu zebānī bağışlu yil kanadlu ejderhālar gelüp emrine muṭī³⁶¹ oldılar şöyle cümlesinden birisi gelüp ceng iderse kaşd idüp sizlere aheng iderse cengde ‘āciz kalasın. Yā Sürhbād senūn ceng itdigūn Hāzret-i Süleymāna ‘aleyhi’s-selām aheng itdigūn fī’l-meşel aña beñzer ki ördegi Şaṭ ırmāğı ile qorqudursın³⁶¹ hāl budur ki ördek³⁶² deryādan qorqmaz imdi şol ki elūnden gelür yarağında kuşur koma müheyyā kıl ve kat kat zırhlarıñı belā içün nitekim kâ’il eydür

Neşr: Şol kişi gibidür ki kendü tırnağı ile kabrin qazar ve kendü külüng ile el urup kendü avın yıkar pes yā Sürhbād-ı cinnī ve’y ‘aduvv-ı sünnī vaqtūne hāzır hālūne nāzır ol diyüp verhem küfr sözler söyleyüp torı geldi kim gitmek dileye. Sürhbād incinüp diledi kim kavrayup Semendūn cinni tuta helāk ide ve illā ki Ekvān-ı dīv ‘amūsı Şālşāl dīv turup Sürhbādı men’ idüp eyitdiler ki yā Sürhbād elçiye ölüm³⁶³ yokdur elūni kendūnde tut diyüp men’ kıldılar andan Sürhbād cūşa gelüp eyitdi ki ben ol Sürhbādem ki Allāh Tebārek ve Te’ālā beni nār hışmından yaratmış idi tiğ ü teber neyler hancer baña kār itmez ve deryāya beñzer leşker gözlerümde zerre³⁶⁴ nem degildür ve yir tolusu ins ü cin çerisi gözlerümde zerre kem degildür.

Nazm:

Dāne-i hardalca yokdur gözlerümde Kūh-ı Kāf
Gözlerümde qatredür deryā-yı ‘ummān-ı kifāf

Dīv-i cinnī yirde gökde tutsa emrümle muşāf
Mirrih-i Keyvān eşigim qorhudan ider tavāf

Na’ ra urursam ra’ dveş bulut gibi yırtıla gök
Göz urursam Kāf kafasın hurd idem ola şikāf

Neşr: **H50a** Hākīm qavlince **K50a** Sürhbād cinnī bu vech ile laf urıcaq Sesundūs baş ortaya qoyup sözini götürmeyüp ayağ üzere qalkup eyitdi yā Sürhbād iy Allāhuñ hışm

³⁶¹ Şaṭ ırmāğıyle qorqudursın: Şaṭ ırmāğıyle şālu virüp qorqudursın

³⁶² Ördek: -K.

³⁶³ Ölüm: -K.

³⁶⁴ Zerre: -K.

odından yaradılmış tündhârı ne ‘acep lâf urursın gögsün gerüp ziyād³⁶⁵ anı bilmez misin ki hevâ vü buhl ü ‘ucb bu üç nesne kişiyi tîz helâk ider nitekim eydür şelâşün muhlikâtün buhlün ve mevkiyyun ve ‘ucbun yâ Sürhbâd seni bu yavuz fikrün ve yaramaz şānuñ ‘acepdür ki başuñ belāya uğratmaz ise senüñ ne miqdārîñ var ki Süleymān gibi mürsel peygām-ber ile ceng idesin ve biñ bir ümmet ‘askerine qarşu varup aheng-i ceng idesin diyü ‘ifrīt müşrikleri arasında ol biñ bir ellü ejdehâ dillü cehennem zebānisi gözlü ra‘d āvāzlu kara bulut kanadlu ejderhâ ser-pîl ü mest ya‘nî ki Semendün Hezār Yek Dest dahı sencileyin gögsin gerüp kendüyi görüp ser-keşlik iderken ol begenmedigün ādem-i zād neslinden süflî aşlından Sām-süvār-ı pehlevān ol Nerrīmān oğlu şāhib-kırān biñ bir toplu qahraman şālîğın eline alup Semendūnlığa ceng itdi darb u harb ile yıkup vāsî‘-i cihānî Semendün gözlerine teng itdi. İş budur ki nā-çār Süleymāna hizmet ider şimdi saña muqābil gelüp Süleymān hizmetine seni da‘vet ider imdi ‘āqıl iseñ şeytān-ı la‘în igvāsına uyma Süleymān Peygām-ber ‘aleyke’s-selām gibi Hakk mürsele ‘āşî olup igvā-yı la‘în kulağıña koyma özüñi tehlukeye atup dem ateşüne mağrūr olup kendüñe kıyma nitekim eydür ve zeri’t-tāğîne fî-tuğyānihim³⁶⁶.

Nazm:

Garre olma kendüzüne key saqın iy Sürhbād

Kim Süleymān Hāzretidir şāh-ı a‘zam key ziyād

Hükminün muhkemi ol ki tā bulasın devleti

Nefse uyup kuvvetüne saqın itme i‘timād

3.4.1.3.8. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dastan-ı Māzî

Saňa senden naql ideyin hoş-nihād

Nefs-i emmāre durur ol Sürhbād

Şeh Süleymān rūh olur tendür cihān

‘Aql-ı küll hatemdururañla ‘āyān

‘Āql-ı külle nefsi çāker eylegil

‘İlm ile saňa musahhar eylegil

³⁶⁵ Ziyād: -H.

³⁶⁶ Taşkınları, taşkınlıklarında bırak.

Nefsüñe vir sen riyāzet pendini
Yayına ur var ƙanā‘ at bendini

‘ Āƙıl iseñ kendü nefsüñ aña bîl
Hakƙa tã‘ at itmege bağla vü bil

3.4.1.3.9. Meclis-i Āhîr

Hakƙa minnet ol Hudāya dağı hem
Üç yüz otuz üç meclisin buldı tam

‘ İlmümüz yitdükce taƙrîr eyledik
Evvel āhîr cümle ta‘ bîr eyledik

Müsemmadan budur ammā hâcetüm
Hâzretine dağı vardur minnetüm

Hayrına Firdevsiyi her kim aña
Hakƙ Te‘ âlâ rahmet eylesün aña

Rahmet-i Hakƙdan dilerseñ kâmkâr
Vir şalavât Muştafâya bî-şümâr

3.4.1.4. Süleymân-Nâme’nin Üç Yüz Otuz Dördüncü Meclisiniñ Zikridür

K50b H50b Nuṭƙa gel iy tũṭî-i şîrîn kelâm
Andan öñ ki³⁶⁷ olmaya cismüñ ‘ azâm

Çün degüldür ber-ƙarâra rûzgâr
Furşatı fevt itmeyi gör iy hümâm

Dil revân söyler iken söyle söziñ

³⁶⁷ Andan öñ ki: andan ki H.

Dem gele cismüñ ola cānsūz tamām

Mevsim-i güldür irüpdür nev-bahār
Her cā cennet oldu her cā her maḳām

Ah nidem dostum diyüp ḳumrı öter
İñleyüp feryād ider kebek ḥammām

Bülbül-i güyā şıfāt ḳılup nevā
Dile gel ki müstemī' dür ḥāş u 'ām

Bir ḳarāra ṭurmaz añla bu felek
Dürlü dürlü levḥe girür şubḥ-ı Şām

Gāhi rumī gāhi zengī şekl olur
Ḳahr ider ki gāh ü mihr ü iḡtişām

Tīz geçer fırsat irişmez dem deme
Demdemeyle kim geçer dem her müdām

Bu felekler gerdişinden vir ḥaber
Cünbüşünden diñleyelüm Ḥaḳḳ peyām

Çün suḥen versin bu dem şāḥib ekmel
Nuṭḳuña müştāk olubdur ḥāş u 'ām

Bāḡ-ı 'ömre irmedin mevt-i ḥazān
Serv-i ḳaddüñ itmedin mevt eli rām

Ḥusrevā şīrīn sözüñ dile alup
Çün Nizāmī nazma vir sende nizām

Di Süleymān misl geldi mi 'āleme
Ne kitābī misli var şīrīn kelām

Dinle imdi bu Süleymān-nāmeden
Vir şalavāt Aḥmede vü hem selam

3.4.1.4.1. Der Beyān-ı Ceng Sürḥbād-ı Cinnī ve Semendūn-ı Cinnī Hezār Biñ Dest

Loḳmān Ḥakīm ḳavlince mücerrebān-ı aḥvāl evṣā‘-ı rüzgār ve Eflātūn-ı Yunānī naḳlince ‘uḳde küṣāyān esrār ve ḳaṣaṣ-ı aḥbār ol vech ile ṣaḥīḥ naḳl iderler ki kaçan ki Sesendūs-ı cinnī perr açup pervāz urup Sürḥbād ḳatından ki gitdi hevā-yı fenāya ḳıḳup seḥāb arasında Semendūn Hezār Yek Desti bulup Sürḥbād-ı cin ḥaberin virdi. Semendūn işidüp ḡazaba gelüp emr itdi kırk kez yüz biñ cin çerisi uṣāḡı irisi her birisi ‘amudların ellü eline alup Mıṣruñ ṣarḳīsinden yaña Nīl kenarınca ‘askerin yaṣayup yir yüzine inüp ḳondı. Ḳalb-i cenāḥ ārāste ḳılup Meymene-i Meysere rāst düzedüp vaḳtlerine ḥāzır itdi. Nite Raḳīm cinnī ile on kez yüz biñ neheng süvār cin çerisi ile her birisi ellerinde ṭop u tūfeng götürürler ve on kez yüz biñ cin çerisi ile ṣaḡ ḳolda Raḳīm altında Mūhelhel cinnī ṭurdı ki ser-cümlesi ejder süvār ellerinde ateṣ-i ṣālīḳ ṭutarlar üçüncü Mūhelhel yanında Gīlān bin İklīl ṭurdı on kez yüz biñ cin çerisi ile kim her birisi ṣīr ü peleng süvār **K51a** ellerinde ateṣ-i gürz-i girān ṭutarlar ve Gīlān cin altında Semendūnuñ ṣol ṭarafında on kez yüz biñ cin ile Teḡarḡur-ı cinnī ṭurur ki her birisi **H51a** siḥr ile pīl-i gergedan süvār ellü elinde pozdānlar³⁶⁸ ṭutarlar ki yağmur yağduralar ve Teḡarḡur cinnūñ altın yanında Cābir cinnī ṭurdı on kez yüz biñ semender süvār ile ellü elinde ateṣdān ṭutarlar ki vakti ḥācetde siḥr ile ateṣ yağduralar ve anuñ altı yanında³⁶⁹ ‘Aḳr-ı Ḳarḥā’ cinnī ṭurur ki her birisi uṣāḡı irisi ser-cümlesi sırtlan süvār³⁷⁰ ellerinde siḥr ile ṣīşeler götürürler ṭolu ḳum ḳarınca vaḳt-i ḥācetde siḥr ile zemīn yüzün sengistān ve ḳarıncaı bebr ü peleng göstereler ve anuñ altın yanında ‘Aclān cinnī ṭurdı on kez yüz biñ cin leṣker ile ki Kelīle ve Dimne süvār ki her birisi ellerinde siḥr ile süvār olmuṣ demür ṭaraḳlar getürdiler. Bu sekiz ṣaff cinnī serhengleri³⁷¹ alaylarınıñ ve seksen kez yüz biñ cin leṣkerinūñ rāst önlerinde Semendūn Hezār Yek Dest ṭururdu on kez yüz biñ ‘uḳāb süvārları ile kim ellerinde demür ṣuḡluklar ve envā‘ yaraḳlar götürürler ve ṣol ṭarafında on kez yüz biñ avren süvār cinnīler ile Dekḳāḳ cinnī ṭurdı ki her birisinūñ ellerinde tīr ü keman götürürler ve andan ṣoñra Darīs cinnī Vezdā‘ cinnī ve Ḥelāḳim cinnī ve Daḳḳuḳ cinnī anun bigi cin ser-

³⁶⁸ Pozdānlar: bōzdaḡānlar H.

³⁶⁹ Altı yanında: altında H.

³⁷⁰ Süvār: -K.

³⁷¹ Serhengleri: leṣkeri H.

hengleri ile kırk k lplu zerr n taht ile Semend n cinn  omuzlarında get rdiler ki taht  zerinde diz   k p Semend n cinn  oturmuş idi. Bi  bir eline bi  bir d rl  yara  alup  az  v   ader gibi felek y zine get rmiş idi heybetinden cem   insan ile cin  aql n yit rmiş idi.

Nazm:

Bir  ac  ib heybet ile t rd  ol

 aşmının ba rına d ken urd  ol

Cin deminden  ararup z t-ı felek

Heybet aldı Mirri i sevr   semek

Anca leşker g rmedi g n-i fes d

Vehme var idi g ricek   n S r b d

  n Semend n n g r r³⁷² ol³⁷³   metin

 eşme gel p kend n n yirdi a an

Di le imdi cengi nice olısar

L ki virgil h ş şalav t m -  zer

Neşr: H k m  avlince S r b d cinn  ol  Aduvv-ı s nn  y z kez y z bi  cin  erisi ile S r b d cinne mu k bil mu  r z olup t rıca  S r b d cinn  da ı emr itdi d v   cin  erisin yaşadı nite evvel şa  tarafa on kez y z bi   sy n  seng n g z g t r r d v  erisi ile Dimirb t d v t rd  ki anu  pehlev nları ki N şir t d v  ve   şif t d v  idi anu  altı yanında on kez y z bi  cin  erisi ile **K51b** Veh ah  bin  ah  al ve  sti hri cinni t rd  ki anları  ser-keşleri Behr m bin Zehrev Mesh r bin Yehm r idi ser-c mlesi h  n s v r ve ellerinde zift    atr n **H51b** get r rleri idi. Ve anları  altı yanında on kez y z bi  bebr   p yan s v r cin  erisi ile şa r cinn  t rurdu kim ser-heng ser-fir zları  ıbt  l Esved ve   ş t bin   mi t idi ve anu  altında şol  olda on kez y z bi   af r t  erisi ile Ekv n-ı  ifrit t rd  ki  erisin n re isleri Dekk l  ifrit ve şekk k  ifrit idi ve anu  altı yanında şol  avlide on kez y z bi  ehremen leşker ile şalşal Ehremen t rd  ki anları  ser-hengleri E f l-i ehremen ve   l l-i ehremendi ve z kr olan d v   cin  erisin n

³⁷² G r r: g ricek H.

³⁷³ Ol: -H.

öñünde kırk dört kılplu kızıl altun taht ile Sürhbād cinnī kırk biñ cin ser-hengleri omuzlarına urup dem çeküp uçup dīv ü cin çerisinüñ öñüne geçüp dört mīl miqdārı yirden yuḡaru hevā-yı fenāda mu‘allaḡ Sürhbād-ı cinnī zerrīn taht ile götürdüler on kez yüz biñ Ḳaḡnūs süvār cin ile Şamşam cin tıuradı yine her birisinüñ ellerinde siḡr ile peydā olmuş ateşdānlar var idi. Od yaḡdurmaḡ için ve yine Sürhbād-ı cinnüñ şol yanında hevā-yı fenāda on kez yüz biñ nesr-i tāyir süvār cin çerisi ile Şafşaha cinnī tıuradı ki her birisinüñ ellerinde birer şişe ile jīve götürürlerdi siḡr ile ‘ālem-i jīve deryāsına ḡarḡ iderlerdi. Sürhbād cinnī daḡı zerrīn tahtuñ üzerinde cehennem ateşi ‘alevi gibi aḡzından nefes taşra virdükçe deryā-yı ateş vucūdını küñhen tamarı od tutmuş gibi bürürdi. Çün ki nefesin içerü çekse şekl-i şemā’ıl kızıl od renginde per per yanup görünürdi velī burnu delüklerinden çıkan od göklere direk direk olup çıkup giderdi.

Nazm:

Cism-i ateş berḡi urup yanardı
Çeşm-i taş ḡan rengi anuñ donardı

Aḡzı odı çün nefes birle çıkar
Her neye kim tıoḡanır anı yaḡar

Heybetinden uçınurdu ins ü cān
Ḳatına varan yanup virürdi cān

Çün ki düzdi leşkerini Sürhbād
Şaḡ u şolda yaşadı ‘asker ziyād

Düşmenüñ ḡanın gören cinnī mübāḡ
Düzdi ālāy rāst idüp ḡalb-i cenāḡ

Diñle imdi nice olur cengi sen
Vir şalavāt Muştafāya yā ḡasen

Neşr: Ḥakīm ḡavlince çünkim iki cānıbden Sürhbād-ı cin ile Semendün Hezārıñ dest-i cinnī muḡābil mu‘arız olup bulışup tıurışdılar. **K52a** İki cānıbden cin meydānına dīv ü cinn-i ‘afārītten kim gire diyü göz uruşdılar evvel meydāna Semendün cinnī

cānibinden Raķīm cinnī on kez yüz biñ neheng süvār cin çerisi ile uşāğı irisi ile top tüfenk atup meydāna **H52a** girdiler Sürhbād cin anı görüp İstiḥri cinne emr itdi on kez yüz biñ ḥūn süvār cinnīler ile zift қаtran tolu şişeler havāya atup havādan şişe yir yüzüne inüp toқınup şikest olup қаtran-ı қайр şeklinde muқaddem meydāna giren Semendūn Hezār Yek Dest ser-hengi Raķīm cinnī çerisi üzerine bir tūfān-ı ‘aẓīm kopup zulumāt bağladı ki gözleri bir birin göremez tākāti yoқ düşmāna hucūm қılıp varamaz oldılar ammā ki Raķīm cinnī ol siḥr ‘alāmetin görüp Süleymān Nebī dilinden öğrendügi yedi āyet-i Zebūrı okıyup urup siḥr zulumātın çerisi üzerinden def idüp sürdi dağı düşmān leşkerine ḥūkm idüp top tüfenk urup sürdiler ān-ı vaқtde hezīmet itdiler. İstiḥri cinnī anı görüp Şaḥrı cinnīye ḥūkm itdi on kez yüz biñ bebr ü pāyan süvār cin çerisi ile ellerinde ateşdānlar getirüp Raķīm cinnī leşkeri üzerine irüp siḥr ile üzerlerine ateş deryāsın urup şā‘ iḳālar indürüp nicesin ōda yaқup helāk idüp Raķīm cinni leşkerin şıyup Semendūn cinni üzerine bırақdılar. Semendūn anı görüp biñ bir elin götürüp ḥayқırup Mūhelhile ḥūkm itdi on kez yüz biñ şīr ü peleng süvār-ı cin çerisi ile ellerinde birer siḥr-i āb ile tolu taş şuları hevā yüzine pūr-tāb itdiler ol şu buḥārından felek yüzini bulut bürüyüp siḥr ile ziyāde yağmurlar yağdırup Şaḥr-ı cin ateşlerini söyündürüp dağı bunlara ateş-i şāliқ urup cenge tūrup cidāl itdiler. Altı kez Şaḥrı cin çerisi Mūhelhel cin çerisin şıdı altı kerre Mūhelhel cin çerisi Şaḥrı cin çerisin şıyup bir nicesin kırdılar yedincide Mūhelhel cin gālib düşüp Şaḥrı cin serverlerinden Қıbtu’l-Esvedi Қāşıṭ bin Қāmiṭi tutup ḥabs idüp Semendūna gönderdi. Sürhbād cin anı görüp gāzaba gelüp Demirbāt dīve ḥūkm itdi on kez yüz biñ zerre dīv çerisi ile gürz-i girān urup Mūhelhel çerisin urup Semendūn üzerine iletdiler. Semendūn Hezār Yek Dest görüp ḥayқırup Gilān-ı İklīle ḥūkm itdi on kez yüz biñ gergedan süvār cinnīler ile Ehremen leşkerine **K52b** karşı varup ellerindeki bozdanluқ³⁷⁴ şişeleri Ehremen farkına urup şıyup def i siḥr ile yiller peydā olup görüldü ve çatıldı ‘ālemi tūtdı şā‘ iḳālar inüp şimşekler şaқıyup tolu yirine taşlar yagdı dīv ü çerisinüñ ekşerin helāk idüp gıriv zārılıqları felege çıқdı. Demirbāt dīv **H52b** kaçdı ser-henglerüñ yüzü şuyın yire³⁷⁵ şaçdı anı görüp Sürhbād cinnī қақıdı yıldırım gibi yanup yaқılıp şakıdı. Ekvān-ı ‘İfrīte ḥūkm itdi on kerre yüz biñ Kūh-ı Elburz қāmetlü cehennem zebānisi şūretlü garrā’il³⁷⁶ sıfātlu Mirriḥ felek şavletlü ‘afārīt çerisi ile tağ gibi gürzleri ellü eline alup Gilān-ı İklīl çerisine irüp gürz-i girān urup anı vaқt içinde tağıtdılar. Gilānı tūtupḥabs

³⁷⁴ Bozdanluқ: pūzdanlıқ H.

³⁷⁵ Yire: -H.

³⁷⁶ Garrā’il: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış.).

idüp Sürhbād nazarına iletdiler. Semendün cinnî anı urup haykırup Cābir cinniye hükm itdi on kez yüz biñ semender süvār cin çerisi ile Ekvān-ı ‘ifrīt çerisinüñ üzerine yitişüp ve sāhir cinlerine emr idüp yüz biñ mähî süvār cin çerisi tolu yağdurdılar. Dīvler üzerine sihr-i kāhin birle³⁷⁷ ve yüz biñ yüz yine süvār cin sāhiri dīvler üzerine kan yağdurdılar ve yüz biñ Şutr süvār cinnî toprak yağdurdılar ve yüz biñ pîl süvār cinnî taş yağdurdılar ve yüz biñ keler süvār cinnî keler yağdurdılar ve yüz biñ ‘ukāb süvār cinnî kaşan yağdurdılar ve yüz biñ gergedan süvār cinnîler şā’ikalar kıparup ateş yağdurdılar me‘al kışşa sözi dırāz itmeyelüm Ekvān-ı dīv çerisin tağıtdılar. Şekkāk ü Dekkā³⁷⁸ dīvi tutup habs idüp Semendün Hezar Yek Dest nazarına iletdiler anı görüp Sürhbād cinnî gāyet gāzaba geldi³⁷⁹. Diledi kim kendüzi meydāna gire Semendün Hezār Yek Desti meydāna çeke illā ki iblīs-i pūr telbīs kımadı vaqt-i şām dağı yitdi iki cānibinden cin çerisi ceng-i āşūbdan vaz gelüp Mısr şehrinüñ teşriķ-i cānibine ‘asker dīv ü cinle Sürhbād cin kındı ve Mısrüñ cānib mağribisinde cin çerisi ile Semendün Hezar Yek Desti yir yüzüne indi iki düşmān leşkeri biri birine mu‘kābil kındı. Semendünü cin cānibinden on biñ cinnî ser-hengleri ile ‘Aclān cinnî birinci kıt göge yaķın çıkup yir yüzünden tā hevā-yı fenāya varınca cā-be-cā fevkü’l-‘ulā düşmān cānibine kıaravul kıdı ve dağı ez-ān cānib Sürhbād cinnî dağı on biñ cin çerisi ile İstihri cinnî kıaravul kıdı ol dağı Mısrüñ cānib-i şarkından yir yüzünden hevā-yı fenāya kıkıncaya dek cā-be-cā düşmān tarafına gözciler kıdılar³⁸⁰ bu eşnāda vaqt-i şām dağı irişdi güneş mağrip cānibinde toľunup **K53a** baħr-i okyānusa girişdi ol taraľdan Sürhbād cinnî ehl-i fesādu ‘Aduvv-ı sünniyyi iblis-i pūr telbīs yanına alup dīvān kırdı sağ taraľda Demirbāt ve Şahrı cinnî geķüp oturdı ve şol taraľda Ekvān-ı ‘ifrīt ile Şalşal dīv kırar itdi **H53a** bāķi şeyātın zürriyyatı kim var ise el kışurup ayağ üzerine kırdılar andan hükm itdi Gilān bin İklīl cinnî getürdiler siyāset meydānına kırgurdılar. Sürhbād cin görüp Süleymānuñ ‘azametinden şevketinden ve Semendün Hezār Yek Destüñ kıuvvetinden su‘āl itdi.

Nazm:

Virdi İklīl³⁸¹ anda böyle şaħķ cevāb

Diñle nedür şerh ideyin kāmyāb

³⁷⁷ Birle: -H.

³⁷⁸ Ve Dekkā: -H.

³⁷⁹ Geldi: gelüp H.

³⁸⁰ Kıdılar: kıdı H.

³⁸¹ İklīl: -H

Didi şöyle bil ki İy cinn-i Sürhbād
Şeh Süleymān milkidür ġāyet ziyād

Haqq Te‘ālā yüce idüpdür bahtını
Kim hevāda yil götürür tahtını

Baħr u berrde ne ki var biñ bir ümem
İzn-i Haqqkla aña musahħar pîş kem

Yüz yigirmi dört şıfāt maħlūkı yār
Hükmine mahkūm olupdur ne ki var

Varduğınca Haqq er turur devletin
K’itdi fermān yitmiş iki milletin

K’ins ü cin vaħş u tıyur u mūr u mār
Ger çerende yā perrende ne ki var

Aña tābī‘ oldı cümle ħalkı pes
Ser-keşide ola fermān bir nefes

Biñ Semendūn anca yüz biñ Sürhbād
İttifākla eylese ceng-i ziyād

Cümlesinden derdi yokdur zerrece
Baħr-i ‘ummān gelmez aña kaṭrece

Bir kişinüñ yil götürse tahtını
Dīv ü cin yirde taşırsa rahtını

Üzerine tutsa kuşlar sāybān
Kınığından isteye Mirriħ emān

Cānib-i Haqqdan aña gelse melek
Dilegince itse devrine felek

Biñ bir ümmet olsa hem emrine rām

Hükmine çāker daḥı ra‘ d-ı ğamām

İtse Cebrā’īl³⁸² aña Ḥaqqdan selām

Eylese İsrāfil Mīkā’il kelām

Ḥizmetinde ḥāzır olsa aşfiyā

On iki biñ enbiyā vü evliyā

Hem nebī ola peygām-ber ‘ alemlük³⁸³

Hem cihāna şāh-ı sulṭān aḥkamluk

Ḥizmetine yüz süren rūḥānīken

Ḥalk-ı ‘ ālem emrine fermān iken

Her ḥaṭardan ḥıfz iderken anı Ḥaqq

Ḥāfız iken özine Ḥannān-ı Ḥaqq

Żarri aña ir göremi Sürḥbād

Kürre ateş ḥarb ide mi assa bād

Şāhınuñ şaydın ala mı zağ zāğān

Tiğ-i zenden tiğ alamı қаһbe zen

Nā-ḥū Ḥaqqdan bula şeyṭān raḥmeti

Ne ḥu mü’min göre ödda zahmeti

Ne Hümā yirin tutar zer-tārı hem

Ne Süleymān taḥtın alur mūrı hem

Şeh Süleymān Ḥazretinden key ziyād

‘ Āqıl iseñ kıl ḥezār yā Sürḥbād

3.4.1.4.2. Kışsa-i Süleymān ve Każiyye-i Ḥayl

K53b Ḥakīm ḳavlınce Sürḥbād cinnī İklīl cinninüñ sözün işidüp қақımaқda yıldırım

³⁸² Cebrā’īl: Cibrīl H.

³⁸³ A‘ lemlük: ‘ alem ol H.

gibi berķ urup řakımaķda ammā ki bizüm kışşamuz ez-ān cānib Süleymān Hāzretine geldi nite ol zamān ki **H53b** cemi³⁸⁴ ĥükemā atlar ĥaķķında her atıñ ‘aybın hünerin bilmekde her kim ‘ilmi irdükçe beyān kılup ve cümle ĥükemādan soñra re’isü’l-ĥükemā³⁸⁴ Baṭlamyūs-ı Hākīm böyle diyicek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām bu dört ĥükemānıñ sözlerin istiḥsān kılup hezār ḥasenāt³⁸⁵ diyüp her birine ĥil‘at-i ḥāř geyürdi. Eyle muraşşa‘ ĥil‘atler ki her biri iķlīm-i ḥarāc degerdi andan Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām Melik Dehneře ve daḥı Ĥabıķķıķ tekvīne Hāvcele tekvīne ve Ĥımḥım tekvīne eyitdi hiç bu re’isü’l-ĥükemānıñ ve Āřaf bin Berḥiyānuñ ḥayl ĥaķķında söyledükleri kelīmātı işitdünüz mi. Atıñ eyüsin farķ idibilür misiz ĥızmetüm řerā’iṭin tamām yirine getürüp murādumca edā kılur mısız. Olmasun ki atlaruñ eyüsin kıoyup yaramazın getüresiz benüm murādum budur ki ĥükemā ta‘rīf itdügi atları getüresiz diyicek du‘ā kılup eyitdiler ki yā nebīyu’llāh ni‘am her ne ki didilerse işitdük cemi‘sin ḳalbümüz elvāḥında meřtūr ve ‘aķlumuz ‘āyinesinde taḥrīr olundu ve fikr ü zihnimiz ḥānesinde tařvīr olundu her ne kim didiler ise ‘ilme’l-yaķīn bildük diyicek Süleymān Hāzreti eyitdi varuñ imdi ĥükemā ‘ulemā ḳavli üzere ‘amel kılup ‘āmil oluñ. Ser-cümle ol atlara naşar kıluñ řol at ki benüm dīvānıma getürmege lāyıķdur ve ĥükemānuñ didügi eyü ‘alāmetler ol atıñ niřānında bulunmağa muṭābıķdur diyüp getürünüz. Ĥızmet řerā’iṭin yirine yitürünüz ammā ḥazer kıluñ ki zinhār ve zinhār ḥikmete muḥālif ya‘nī ḥākımler begenmez ki atları getürmeñüz ki soñrasına nedāmet ḥāřıl olur iřte ḥoḍ ma‘lumuñuz oldu ki dergāhuma lāyıķ atıñ ‘alāmeti ne vech iledür ve yaramaz atıñ niřānesi ne ṭariķledür.

Nazm:

Cümleñüze oldu ma‘lüm eyü atıñ aşlı pes

Aña göre siz de ‘āmil oluñ imdi ḥoř nefes

Böyle diyüp itdi tenbīḥ şeh Süleymān anlara

Diñle imdi³⁸⁶ kışşa nedür vir řalavāt sözi kes

Nesr: Hākīm ḳavlince kaçan ki Süleymān Peyġām-ber ‘aleyhi’s-selām³⁸⁷ ol melik-i

³⁸⁴ Re’isü’l-ĥükemā: re’isü’l-‘ulemā H.

³⁸⁵ Ḥasenat: aḥsenet H.

³⁸⁶ İmdi: -H.

server böyle diyicek Melik Dehneş dağı Hıbtıktık tekvîn Havcele tekvîn Hımhım tekvîn icâzet alup gıtdiler dağı müvekkel hayl önlerince kudret kanatın açup uçdılar gelüp hayl ceziyesine geçdiler³⁸⁸. Dağı bu atlara ki nazar itdiler gördiler ki ser-cümle at kırk biñ miqdârı ola **K54a** ammâ ki hükemâ düşine içlerinde biñ at dağı bulunur ise çokdur pes Melik Ahmer Kıṭ'ü'l Ablāk ile sağ tarafında bir niçe biñ cin ile Vedāsır **H54a** tekvîn sol tarafda bir niçe biñ cin ile bir niçe biñ at ortaya alup dutmağa kim kaşd itdiler. Mümkün olmadı ki birisin dutup ele getüribileler³⁸⁹ kim her birisi cinniden çapuk idi dutmaduklarına sebep budur bir kolda sebep ol ki cinnî tã' ifesin ki atlar cinsi gördiler müvekkel hayl öninde cem' olup yüzlerin yire sürdiler dağı dillerince eyitdiler kim yâ müvekkel Tav' âdiyâ'il niçün bizi cin eline virirsin âbâ vü ecdādumızı şimdiye dek hıfz iderdüñ ve dutmağa gelen a' dāmuızı helāk idüp bizleri halāş iderdüñ şimdi nite oldu ki bizi incitdürürsin. Atlar eyle diyicek müvekkel hayl eyitdi cihān mülkine Âdem-i Şafî neslinden ve İbrāhim Halîl aşlından bir Zıll-i Ma' bûd ve Melik Maḥmūd ki ismidür Süleymān bin Dāvūd cihān milkinge geldi nübüvvet hatemin eline aldı. Hakk Te' âlā baht u devletin arturdu yıl-i felekde tahtın getürdi mağāribe meşārıka yitürdi ins ü cin vahş u tayr mūr u mār u çerende vü perende emrine fermān-ber oldu yitmiş iki millet yüz yigirmi dört dürlü şıfāt maḥlūkāt ve deñizde ve kırudā biñ bir ümmet anuñ emrine izn-i Hakk ile me'mūr olupdur melikler hizmetine yüz sürer ve kuşlar üstine saybān dutar ve ejdehālar avrenler Şāhmārān ile hükmine fermān dutar. Pes ister ki sizden dağı biñ miqdār at ve aygır dişilü erkeklü cinniler dutup sizden ele getüreler ve her birisi ellerinde getüreler Süleymān nazarına yitüreler. Süleymān Hāzreti her biriñüzi birer gāziye vire arkañuza eyer ve ağzuñuza başuñuza ' inān ura.

Nazm:

Şāniñuzda didi sizin çünki Hakk ve'l- ' âdiyāt³⁹⁰

Gāziler üstüñüze binüp kıla ya' nî guzzāt

Emri siz Hakkdan niçün kaçıp tecāvüz idesiz³⁹¹

Söz dutuñ ki bundan özge nāşih olmaz beyyināt

³⁸⁷ ' Aleyhi's-selām:-H.

³⁸⁸ Geçdiler: gırdiler H.

³⁸⁹ Getüribileler: getüreler H.

³⁹⁰ Âdiyāt-1 (Andolsun koşana).

³⁹¹ Emri siz Hakkdan niçün kaçıp tecāvüz idesiz: Emr-i Hakkdan sizin üçün kaçıp tecāvüz idesiz K.

Neşr: Hâkîm kavlince müvekkel hayl böyle diyicek aykırılar dağı bir yire cem^ç olup bu sözi ki işitdiler dillerince eyitdiler ki ol Süleymân didüğüñ âdem aşlı ne hey'etde ve ne şekildedür ki bizüm arķamuza binmege ķābil ola diyicek cevāb virdi ki sizüñ arķañuza eyer urmağa müstaķîm ķāmetdür. İki elleri var ve her elinde beş barmağı var ve her ne ^çamel ki itse elleri ile işlerler ve lokma ağızlarına elleri ile iletürler ve iki ayağ üzerine yürürler kaçan kim ata süvār olsalar şanki at ile kendüleri birlikdedür **K54b** ceng ü aheng ve hāşm ile **H54b** şavaş at ile fil gergedan ile kılurlar ve şol at ki hāş atlardur zîn urup tezyîn idüp kendüleri süvār olurlar ve şol aykır ve yund ki çirkindür endāmı yokdur ve göze hordur aña palan urup yük yükledürler diyüp âdem ile atuñ hālını bir bir beyān itdi. Atlar işidüp âdem-i zāddan kōrkup eyitdiler yā müvekkel hayl-i ihtiyār biz cinnîlere dutulmazuz ve Süleymân dergāhına varmağa rızā virmezüz cinnîler dutsa dağı yolda cān virürüz didi varmazuz diyüp ser-keşlik idüp temerrüd yüzün gösterdiler cinnîlere el virmek istediler eyle olsa müvekkel-i hayl ^çitāb idüp eyitdi siz itdüñüz da^ç vāyı ben kıldum ammā ki Süleymân mürsel peygām-berdür kimseñüz incitmez alafñuz bol virdürüp özünüze hārîr çul çullatdurup hizmetkārlarına tımar itdürür ve dağı ol vaktin ki ġāzîlere vire sūnnîler üzerüñüze binüp Allāhñ vahdāniyyetine şirk getüren kāfirlerüñ üzerine varup sizüñ arķañuzda nuşret kılıcın şalıcaķ sizlere dağı şevāb dü cihānı hāşıl olup ol Hāllāķ-ı kā'ināt hāķķuñuzda dīserdür ve'l-ādiyāti dābhā(n) fel-mūriyāti kadhā(n) fel-muġirāti şubhā(n) fe-eşerne bihi naķ^ç ā(n)³⁹² diyüp āhîr zamān peygām-berine enbiyālar bihterine ol iki cihān serverine fūrķān-ı Kūr'ān³⁹³ tenzil olıcaķ sizi medh idüp içinde zikr ide.

Nazm:

Şeh Süleymāna muṭî^ç oluñ ķamuñuz pāk-i zāt

Tā ki sizüñ şānıñuza diye Hāķķü'l-^çādiyāt

Ki saķın itmeñ temerrüd ser-keş olup cinnîye

Yoħsa size hışm idiser Vāhîd ü Kāhhār evkāt

Neşr: Hâkîm kavlince müvekkel hayl böyle diyüp naşîhat kılup geçüp ^çālem-i etrāfda heyhāt şahrāsında bir bölük hayl dağı var idi anlaruñ hāfızların ve bekleyen tekvinlerin ve yırtıcı canāvārlardan saķlayan cin uluların teftiş itmege gitdi pes bundağı hayl dağı

³⁹² Âdiyât-1/4 (And olsun soluk soluğa sūratle koşana (koşarken ayaklarını) vurarak ateş çıkaran, sabah erkenden baskın yapan ve tozu dumana katanlara

³⁹³ Kūr' ān:-H.

aykırıları ve yundları cinsi cinsi ile durup müvekkel haylden Hakk hükmin bilüp Süleymân Hazretine muṭî³⁹⁴ olup cinnîlere el virmege itâ³⁹⁵ at kılup bu aralıkda dururken nâ-gâh anı gördiler ki müvekkel hayl gine geldi ve yanınca bir nice melek şüret-i ‘aẓîm tekvînler var atlarıñ nazarına gelüp eyitdi. Ne tedbîr idesin kim bir yere cem³⁹⁶ olduğın hiç haberüñüz var mı ki hâlünüz ne olacaqdur bunlar eyitdi ki tedbîrimüz budur ki bize müvekkel hayl gelüp bu Süleymân gönderdügi cinnîlere dutılıñ ki Allāhu Te‘ālānuñ hazretinüñ³⁹⁴ emri eyledür içiñüzden biñ miqdâr aykır ve yund alup getüreler ol Süleymân **K55a** Peygām-ber nazarına³⁹⁵ yitüreler her birimizi birer gâziye binmege vire arķamuza süvār olup **H55a** kâfirlere kılıc şalup gâzâ ideler Allāhuñ vaḥdāniyyetine şirk getüre ne cezâ ideler diyüp cevâb viricek³⁹⁶ meger kim ol söyleyen iblîs-i la‘îndür kim işitdi Süleymân bin Dāvūd o Melik Maḥmūd ve zıll-i Ma‘būd ol hayl cezâresinde olan atları Allāh emri birle cinnîler gönderüp müvekkel hayle ışmarlayup biñ miqdâr at getürdüp server-i selâṭinlere ve gâzîlere ulaşıracakdur ve kimin daḥı kendü tavilesinde besledecekdür pes iblîs aña ḥased iletüp Dinese ve Ginese ve daḥı cem³⁹⁶ i şeyâṭîn zürriyâtına tanışup eyitdi ki yâ server-i melâ‘în eger şöyle ki ol atlar Süleymân dergâhına gele ve aykırılarından yundlarından nesl üreyüp ‘arab vilayeti ki tazı atlar ile tola Süleymân Nebînüñ şöhreti arta ve saltanat kuvvet bula ve ol atlar sebebi ile gâzîler küffâra nuşret bula imdi buña bir çâre itmek gerekdür ki cinnîler atlar dutup ele getürmeye ki ol deñiz aykırılarına iğvâ virevüz tekvînler daḥı cehd idüp dutup ele getürmeye diyüp melek-i müvekkel hayl sûretine girüp gelüp anlara gözgüdi şöyle kim hayl cinsi görüp müvekkellerin şınadılar daḥı dönüp eyitdiler yâ müvekkel hayl ya bize ne naşîḥat kılursın biz senüñ sözün dutduk. Allāhuñ emrine itâ³⁹⁵ at itdük vardık. Süleymândan gelen cinnîlere ki ḳanķımızı begenüp ihtiyâr iderse dutup alup getürsün. Süleymân nazarına yitürsün alnumuz yazusun ney ise ḥayr u şer görevüz ol nebînüñ ḥāk-i pâyine yüz sürevüz diyüp cevâb viricek iblîs-i la‘în eyitdi yâ göreler aykırıları ve medâ’în dilirleri bu ne sözdür ki söylersiz. Hakk Te‘ālā sizleri ḥilḳat idelden men müvekkel hayl cinden ve perîden vü dīv u gülden sizleri ḥıfz idüp saḳlaram pes şimdi ney içün sizi cinnîler eline virem ne cihānda Süleymân var ve ne ḥoż bunun gibi ins ü cinne ḥukm ider sultān var kendü ‘ālemünüzde yörünüz dillerünüzce Ḥālîḳa tesbîḥ idüp rāzıķuñ virdügi rızķun şükrin yirine getirün daḥı bu cezârede rāḥat olup yatup oturuñ var ise ol sözi benüm şeklüme girüp söyleyen şeyṭān-ı la‘îndür ki Âdem-i Şafînüñ ḳalıbı balçık yaturken ol zamānda daḥı cemî‘ ḥayvānāt

³⁹⁴ Hazretinüñ: -K.

³⁹⁵ Nazarına: hazretine H.

³⁹⁶ Viricek: virüp H.

serverlerine vardı. Her birisine iğvā virdi gelūñ qālīb-ı Ādami ayaklañ diyüp tevāzū³⁹⁷ kılup yüz yire sürdi **K55b** ammā ki hiç birisi qā'il olmadılar illā ki at cinsinūñ bār-gīr ve palān atları ecnās-ı qā'il olup qālīb-ı Ādemī tabanlamağ isteyicek iblis-i la'īn ademūñ göbegi yirine tükürüp ħorgı bağıdı. Allāhu Te'ālā ol tükürükden bir kelbi yaratdı 'av 'av diyüp urup ağzın açdı qādīrūñ kudreti birle atlar anuñ avāzesin işidüp **H55b** cümlesi kaçdı pes vaktiñi Ādemī Şafīye Allāhu Te'ālā melā' ikeye secde buyurup iblīs kılmadı ise la' net oldu. Ādem cennete girüp rāhat oldu vakti ki Ādem Ĥavvā yir yüzine gelüp ki indiler nesiller üreyüp atları dutup bindiler ol qālīb ayaklamağa iḳdām idüp iblīs sözün dutan bār-gīrleri dutup ağır yükler urup bağırarın deldiler efḡānları göge çıkdı gözleri yaşı seylāb oldu ağıdı pes ol atlarıña iblīs sözün işitmediler ve qālīb-ı Ādemī tabanlamağa niyyet itmediler anlarıñ ādem-i zād qatında vaktleri ḥōş olup yaḡşı tımārlar itdiler. Üzerlerine muraşsa' pūş eyer ve başlarına cevher-i 'inān geçürüp süvār oldılar ve 'alafını bol ve tımarını yaḡşı kılurlar pes iblīs-i la'īn bundan evvel ben müvekkel ḡayl şeklinde gelüp görindigü ve sizlere iğvā virdigü budur ki cinnīlere muṭī' olup her biriñüzi cin götürüp ekl ü şurup iden ehremenlere pīş-keş ide cigerūñuz kebāb başlarıñuz acı şerāb kıla³⁹⁷ veya ḥod ādem-i zāda ilete arḡalarıñuza ağır yük urup omuzlarıñuz yaḡır kıla zinhār ol la'īnūñ sözine uymañuz ve iğvāsın ḡulaḡuña koymañuz diyüp her birisine naşīhat itdi. Ol kūhda olan ayḡırlar yundlar iblīs müvekkel ḡayl şanup sözün tutdılar cinnīlere el virmediler iblīs bu iğvāyı itdi daḡı kenara çıkup ḡīk yirden baḡardı³⁹⁸ yañadan degedi³⁹⁹ eyle olsa cinnīler daḡı bu cānibden daḡı Melik Dehneşle Ḥabṭıḡṭıḡ tekvīn Cevcele tekvīn Ḥımḡım tekvīn bir niçe bin cin ile üç taraftan ālāy bağlayup ol ḡayl cinsi üzerine yürüdiler. Ḥayl cinsi daḡı bir yere gelüp ḡāyetde ḡāzır-baş olup birbirine sıkılup el uzadan cinnīye el virmediler ba' zısı dilince ba' zısı ağız açup Ḥaḡḡa tesbīḡ itdüḡi du'āsın kim okırdı cinnī yaḡīn gelmege ḡorḡardı ba' zısı daḡı ḡaçup dutulmağa el virmezdi ve ba' zı daḡı cüfte şalup ısırup ceng idüp dutulmağa el virmeyüp cin ile ḡayl cinsi muḡaşşal-ı kelām ḡayli ceng itdiler. Hiç ol atlardan dutamadılar ve dutduḡları at daḡı **K56a** ādem-i zād ḡorḡusundan ve cin heybetinden zerresi ḡāk olup ölürdi.

Nazm:

Cinni gerçi çalışırdı dutmağ için anda at

Līk-i atda ceng iderdi güci yitdükce evkāt

³⁹⁷ Kıla: ola H.

³⁹⁸ Baḡardı:-H.

³⁹⁹ Yañadan degedi: -K

Diñle imdi kıışsa nedür gūşı dut ki ‘aşk ile
Bunca nedir kıışsa kimse diñlemedi pāk-i zāt

Neşr: Hükemā kavlince Melek Dehneş melek-i a‘zam tekvīnleri ile ve cinnīleri ile
cehd kılup ol cezīre atların dutup ele getüremeyicek ve ele getürdikleri⁴⁰⁰ helāk olduğu
cihetden Süleymān hizmetin bitüremeyicek şerā’iğin yirine yitüremeyicek bir yire
gelüp tanışdılar. İş sonı neye varduğun **H56a** tanışdılar egerçi her birisi bir dürlü re’y
itdi velī Melik Dehneş Habtıkıktık tekvīne eyitdi yā ser-heng-i cinnī Cevcele’ tekvīn ile
ve Hımhım tekvīn ile biz bunda turalum ammā ki sen Süleymān Hāzretine var bizden
selām it⁴⁰¹ kažiyyeden haber vir ki evvel tekvīn gelüp hayl cinsini rāzı eyledi ki bize
el vireler içlerinden biñ at ihtiyār urup⁴⁰² urundılayuz ammā ki müvekkel hayl gidicek
iblis-i la‘īn anuñ sūretine girüp gelüp atlara iğvā virdi. Cemī‘ sin bir yire gelüp ceng
itdüklerin ve ele giren dağı od şıdup qorqusından helāk oldukların Süleymān Hāzretine
söyleyüp beyān eyle gör ne cevāb virür diyüp Süleymān Nebīye gönderdiler gitdi
a‘vānları ile dem çeküp cezīre-i haylden qalkup perrān olup uçup ‘azm-i Süleymān
Nebī kılup Quds-i Mübārek şehrine toğru gitdi.

Nazm:

Dem çeküp Habtıkıktık tekvīn uçup gitdi hemān
Şeh Süleymān dergāhına ‘azmi kıldı ol zamān

Diñle imdi bu taraftan Şeh Süleymān kıışsasın
Kim ne vech ile garā’ibdür işit bu Dastan

Bu Süleymān-nāme mişli kim görüpdür bir kitāb
Evvel āhır hikmet-āmīz ola ser-cümle hemān

Hep ‘acā’ibden garā’ibden qamusı ser-te-ser
Kim okuyan ‘ibret alur pīr ola yenü cevān

‘İbretu’llāh sözlerüme gūş u hōşu tutuben

⁴⁰⁰ Ol cezīre atların dutup ele getüremeyecek ve ele getürdikleri: hayle sa‘ bī fiide eyleyecek ve ele
gerdükleri atlar dağı H.

⁴⁰¹ İt: eyle H.

⁴⁰² Urup: idüp H.

3.4.1.4.3. Der-Beyân-ı Münâzara Kerden Fil ve Esb ve Ester ve Hımâr

Hükemâ kavlince Melik Dehneş melek-i a‘zam hayl cezâresinde Süleymândan ne emr gele diyü intizâr çekmede ve Habtıkıtkı tekvîn dem çeküp Süleymân Hazretine gelüp gitmekde ammâ ki bizüm kışşamız ez-ân cânib Süleymân Nebîye ‘aleyhi’s-selâma⁴⁰³ geldi ki nite ol zamân ki cemî‘ hükemâ atlar haqqında her birisi ki bildügi kadar takrîr kim itdi ve Hazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm Ba‘albek Melik gönderdügi ‘arabî atıñ ki adı Ebû Munkız idi muraşşa‘ çul örtüp zerrîn zencîrlü ve gümüş efsâdlar⁴⁰⁴ eger urup Hink İshâkuñ altında tavileye çeküp ‘izzet idicek serîrde tûran **K56b** hayvânât arasına gulgüle düşdi nite sâ’ir hayvânât anı günlediler evvel hımâr ki ismine Ebu’l-Ziyâd dirlerdi anuñ üstün yanında Ebu’l-Ahtal adlu katır tûrurdu ve anuñ üstün yanında Ba‘albek Meliki gönderdügi at tûrurdu ki adı Ebu’l-Munkızdır. Anuñ üstün yanında Hink İshâk tûrurdu kim adı Ebu’l-Havârişdür ve bunlaruñ karşusunda **H56b** ikinci tavilede Ebu’l-Hüccâc adlu fil-i Maḥmūd tûrurdu ve anuñ altın yanında Ebû Eyyüb adlu bir deve tûrurdu pes evvel cümlesinden muḥaddem katır dile gelüp hımâra hâl dilince eyitdi bu atıñ ne kerâmeti ve ne ḥâşiyeti var ki Hink İshâkuñ yanına bağlana buña bu kadar ‘izzet ola baña olmaya evvela re’is-i hükemâ⁴⁰⁵ ki Lokmân Hakîmdür bunca ‘ömr içinde her giz ata binmedi Haqq Te‘âlâ yilden yaratdı beni helâk ide diyü ammâ ki bizüm cinsümüz katıra süvâr olur ki üz yürürün ve on yıldan sonra bir kez uğraduğumuz yolu yine bilürüz. Hiss ider anda atdan efdâluz bizüm ḥod ata nisbet-i kâmetümüz şevketümüz var ve hem sen hımâra daḥı nisbetümüz var. Egerçi ki hımâr olayım velî ne var ki atdan oğul şimdi yig olmadı ki her gü⁴⁰⁶ İbrâhîm-i Halîlul’İlâh Azer put-perest oğludur ve Ken‘an-ı kâfir daḥı⁴⁰⁷ Nûh oğludur pes Haqq Te‘âlâ kâdirdür ki ölüden diriyi ḥalk ide diriden ölüyi⁴⁰⁸ zuhûra getüre⁴⁰⁹ nitekim kelâm-ı kadîm ve kitâb-ı kerîm içre gelür ki yuḥricu’l-ḥayye mine’l-meyyiti ve yuḥricu’l-meyyite mine’l-hayyi⁴¹⁰.

Nazm:

⁴⁰³ ‘Aleyhi’s-selâma: -H.

⁴⁰⁴ Gümüş efsâdlar: -K.

⁴⁰⁵ Re’is-i hükemâ: re’is-i ‘ulemâ H.

⁴⁰⁶ Her gün: -K.

⁴⁰⁷ Daḥı: -K.

⁴⁰⁸ Diriden ölüyi: -H.

⁴⁰⁹ Zuhûra getüre: ḥalk ide H.

⁴¹⁰ Rûm-19 (Allah, diriyi ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır)

Ḳāziyye merkeb benem hem tācire Ḥink-i laṭīf
Atdan artuḵ kıymetüm var olduḡum çün ben şerīf

Çapukem cüst be-ḡāyeti bād-ı pā āhen nā-ḡün
Ḥüb u reftār olduḡu çün ‘āşıḡumdur her zarīf

3.4.1.4.4. Cevāb Dāden Ḥımār Be-Ester

Ḥükemā kavlince baḡl böyle diyüp kendüyi göricek ḡımār ḡulaḡ diküp aḡız açup ağırup cevāb virdi ki iy ḡarāmzāde sen şol ḡatır aşlı degül misin ki cemī‘-i ḡayvānāt-ı İbrāhīm Peyḡām-ber-i ‘aleyhi’s-selām Nemrūd-ı la‘īn oda atmaḡ diledüḡi ḡinde odun çekmeyüp illā ki ḡatır şınıḡı yük getürüp odun çekmekden usanmadı ise fıkı idüp soñın şanmadı ise⁴¹¹ Ḥaḡḡ Te‘ālā sizün neslünüzi ḡaṭ‘ itdi ‘āḡıbet Ḳārun-ı pelīd Mūsā-yı kelīm Allāha ‘āşī olan kāfirü ‘ināyet ol mala ṭapucı mümsik ü yezīd evvelā ḡımārı yunda çekdi aña muḡālif cinsden ḡatır-ı merkeb oldu anuñ içündür ki a‘zāsı aḡlāḡı hiç birine beñzemez günde bir dürlü ḡüyı çıkar nitekim ‘arab şu‘ārāsı **K57a** eydür ki Ḥaḡḡuhū cedīdün külli yevmin/ Misli aḡlākihi’l-biḡāleti⁴¹².

Neşr: Ḥakīm kavlince ḡımār ağırup ḡāl dilince böyle diyicek ḡatır incinüp ḡatran çıkaru⁴¹³ dile gelüp eyitdi iy aḡmaḡdırāz-ḡuş ben neden ḡarāmzādeyem **H57a** ki aña muḡālif cinsden mürekkeb⁴¹⁴ olduḡum içün dirseñ çetük birle devlüceden bayḡuş ve aña ḡuşı zuhūra geldi anlar daḡı ḡarāmzādemidür ṭavşancıl ile deveden deveḡuşı zuhūra geldi ḡaplan ile vaşaqdan pars toḡdı ve at ile filden gergedan ḡāşıl oldu⁴¹⁵ pes bunlaruñ ser-cümlesi daḡı ḡarāmzāde olmak lāzım gelür ve bir daḡı baña eydürsin ki günde biñ dürlü ḡüyüñ çıkar ey ahmak evvelā büy-ı ḡüy ḡüyü fark ider misin ki bu cevābı idersin. Ben ol baḡl-ı esterem ki herḡiz yürüdüḡüm yolu yañılmazam merkeb-i ḡāziyyeyem ve imām-ı ‘adl-i nedīmiyem hem ‘ādil pādşāḡlaruñ merkebiyem muşāḡibi aña birem ve hem dervīşlere yarar ağır yük götüücü zahmete ḡatlanıcı şābirem ki benüm ḡaḡḡımda ‘arab fāzılları⁴¹⁶ dimişdür ki.

⁴¹¹ Fıkr idüp soñın şanmadīsā: -H.

⁴¹² Her gün yeni bir huy edinenin durumu katırın durumu gibidir.

⁴¹³ Ḳatrān çıkarup: -H. 448

⁴¹⁴ Mürekkeb: merkeb H.

⁴¹⁵ Ḥāşıl oldu: toḡdı H.

⁴¹⁶ Fāzılları:şā‘irleri H.

3.4.1.4.5. Ta' n Kerden-i Esb ve Bağl

Hükemā kavlince kaçan ki hımār ile esterūn kelimātın Ebū'l-Ḥavārīs diyen at ki işitdi dönüp estere eyitdi senūn hōd hālūn ma' lūm ve hımāruñ daḥı ef' āl-i zāhir ammā ki baña bu ' acep gelür ki ben ki hayvānuñ hayırlusı haylem gāzīlerūn binidiyem Hakk sübhāne ve Te' ālā benüm hakkımda yemin idüp buyurur ki Qavlü Te' ālā ve'l-ādiyāti ḍabḥā(n) fel-mūriyāti ḳadḥā(n) fel-muḡirāti şubḥā(n) fe-eşerne bihi naḳ' ā(n)⁴¹⁷ ya' nī şol atlar hakkı çün ki gāzāya segirdir için tıḳıyu ya' nī şol ḳadar segirdür ki yorılır ve benüm ḥāşşama nīḥāyet yok ve eylügüme ve ḳademüm mübārekligine gāyet yok ki benüm hakkımda ' Arab kāmilleri evşāf-ı ḥamīdemi zıkr iderken bu ebyātı dimişler ki.

Şi' r: El-ḥaylu ve'l-leylu ve'l-beydāu ta' rifunī/ Ve'l-ḥarbu ve'd-ḍarbu ve'l-ḳırtāsı ve'l-ḳalemu

Neşr: Ve ammā ki sen benüm altın yānumda yā beḡāl⁴¹⁸ tıurursañ ḡam degül ki sen ne bellü atsin ne bellü hımārsın şol yılān balıḡına beñzersin ki ne bellü balıḡsın ne bellü yılān iki yüzlülükden ḡayrı pīşek yok ve ıssıña günde yitmiş kez ḳaşd itmekden ḡayrı iy münāfıḳ endīşeñ yok. Velī baña bu ' acep gelür ki boynı uzun tavla aḥmak cemālī çirkin cemālī benüm üstün yanımda bağlamışlardır bilmezüm ki ne delīl ile andan deve ādem oḡlanı tercīḥ ider ādem-i zāduñ **K57b** ḥod ma' lūmidur at cinsi mişālī ' aẓīm-i şerīf canāvār kuvvetlü yaradılmadı ḥāşşa kim mübārek ḳadem iken ne içün deve cinsini bizüm üstün yanımuza geçürüp anlara ' izzet iderler bize ol ḳadar ta' ẓīm itmezler didüğünü deve işidicek cevāb virüp eyitdi ki yā ebu'l Ḥavārīs niçün baña ta' n idersin ki Hakk Tebārek ve Te' ālā baña ḥalīmlik selīmlik **H57b** virmişdür ve benüm hakkımda buyurur ki niçün nazar itmezler deveye ki niçe ' aẓamet ile ve ḥikmet ile yaradılmışdır. Qavlü Te' ālā efelā yenzurüne ile'l-ibili keyfe ḥulīḳat⁴¹⁹ ya' nī demek ister ki⁴²⁰ deveye nazar ḳılmazlar mı ki nice yarādıldı tā ki Hakk Te' ālānuñ kemāl-i ḳudretin bileler peygām-bere inkār itmeyeler ve daḥı yā ḳatır benüm boynum uzunluḡuna ḥaml idüp baña aḥmak didüğüne sebeb ne ki ol senūn ḥamāḳatūñdür kim re' is-i hükemā benüm hakkımda eydür ki eger ki devenūñ boynı uzun olmasa ḳışsa olsa ağır yüki götürüp yukaru ḳalkamazdı boynı uzunluḡına ḥikmet oldur ki boynın uzatmayınca ḳalkamaz ve deve ' acā' īb ḥayvānātdandur velīkin kesret-i müşāhade ile ta' accübī sākıṭ oldı.

⁴¹⁷ Ādiyāt-1/4 (And olsun soluk soluḡa sūratle ḳoşan, (ḳoşarken ayaklarını) vurarak ateş çıkaran, sabah erkenden baskın yapan ve tozu dumana katanlara

⁴¹⁸ Yā beḡāl: -H.

⁴¹⁹ Gāşiye-17 (İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, bakmazlar mı?

⁴²⁰ İster ki: olur ki H.

Acā'ibinden budur ki cismi ululıǵ ile yedilmesi sehldür⁴²¹ hattā bir arıncaya muṭī' olur şöyle ki ma'şum oǵlanuñ eline atarumuzuñ⁴²² yularını virseler ande ekerse muṭī' olup varuruz ve dağı üstümüzde bir evce meḥāfe düzerler kim içinde bir kişi a'ām ile şu ile ve örtüsü ile dü şekile cemī' ḥevāce ile⁴²³ sākin olur pes bizüm bu adar ḥāşşamuz var iken yā esb-i ḥayl ne için bizüm altı yanumuzda urduǵuña incinürsin bizüm cinsimüz sencileyin na'l ü mıḥ istemez baş açu yalın ayak şāhibüme ḥizmet iderem ve ande dilerse anda giderem ve açlıǵa şusuzlıǵa Mekke yolında atlanuram ammā bu 'aceb ki pīl benüm üsti yanumda bağlamışlardır bilmezem ki bu hindiniñ benüm üzerime faẓileti nedür ne ḥaşleti vardır ki anı benüm üstüme ādem oǵlanı terciḥ ide.

Nazm:

Merkeb ḥuccāc olur iken 'ālem içre men ba'ir Yükl
getürücü selimem hem ḥalim ü lā-naẓir

Pes ney için pīli terciḥ ideler üstüme ki
Taht otāǵın yükledürken cinsimüze şāh emir

3.4.1.4.6. Der-Beyān-ı a'n Kerden Fil-i Ebil

Hükemā avlince açan ki ebil sözün feres kim işitdi sükūta vardı ammā ki fīl ḥortumun aldurup ǵāzab na'rasın urup ḥaykırdı şöyle ki heybetinden deve orup yaardı eyitdi ki yā ebil ne için baña ta'n dilin uzadursın ve aḥmaqlıǵuñdan⁴²⁴ ağız açup boyun uzadursın. Eger ki hey'elügi ta'rif idersen ki ḥavcele-i bī-ḥikmet üzerine yaratdı dirsen hem-çünān ol ḥallā-ı a'zam beni dağı ḥikmet üzerine yaratdı eger bir kişiden şorsalar ki ol ne nesnedür ki iki ayağı vardır ve üç eli cevāb vire ki fīldür kim cem'i canāvārlaruñ iki ön **H58a** ayağı elidür filüñ bir eli dağı ḥortumıdır ki cem'i işi anuñ ile işler pes bundan 'aceb rev ne ola ve bir 'acep dağı bu ki dilümüz tersinedür ki dilümüzüñ ucı boǵāzumuzdan yañadur dibi ilerüdür ve dağı yā ibl bir 'acep dağı bu ki amu canāvārlaruñ ancagı göbegi altındadır illā ādeminiñ filüñ ancakları göbegi üstindedür bundan 'acep dağı ne ola ve dağı yā ibil eger senün üzeriñde meḥāfe düzerlerse ki bir kiři esbāb ile oturup ma'āş ide ben fīlüñ üzerinde günden al'ā

⁴²¹ Sehldür: -K.

⁴²² atarumuzuñ atār devenüñ H.

⁴²³ Ḥavāciyle: H.

⁴²⁴ Ağız açup boyun... taht-ı pāye inüp rāst ondı: -K (K nüshasında bir varak eksiktir. bu kısım H nüshasından eklenmiştir.

düzedüp ceng güninde beş on miqdār polad-püş sipāhi ceng idüp haşm kanından yir yüzün lāle-reng iderler benüm arķamda dūşmānı hezīmet kılup fetḥ ü nefret bilürler ve daḥı yā ibil eger ki şāhibüne ben baş açık yalın ayak hıdmet iderem ve daḥı yā ibil kıl şınıfuñ zihn ve idrāki cemi‘ hayvānuñ ḥişşi üzerine ğālibdür her ne kim işāret ve kelimāt olsa ol ķadar ider ikimüzü durur ki añlaruz kuvvem cürmim ve şavlem senden zīyādür. Belki cemi‘ hayvānātuñ üzerine ğālibdür ve ḥissim idrākim sen şuturdan ziyādedür meger kim benden artuķ feresuñ firāseti ola kim sâ’ir hayvān üzerine firāseti artuķ olduĝu için feres didiler ve daḥı benüm dillerim matlūb olsa hayvān-ı nāṭıķ gibi dile gelüp söylerem ammā ğam degül dilüm söylemese ki zihnüm açıķdur ḥissim artuķdur behāyim içinde fikrüm ve idrākinde mişlüm yoķdur. Filbān her ne ki baña işāret itse fark idür bilürem pādşāhuñ taḥt-ı pāyine baş koyup ‘izzet kıluram ve ḥadem ü ḥavāş ile arķama getürdüm diledügi yire yitürdüm ve haşm ile ceng iderem şūrı ister filveş urup aheng iderem sen niçün benden yā ibil ‘ibret almazsın bir kimse kimseye nażar itse ḥāline göre i‘tibār olur nitekim Hind ‘uķālāsı eydür men nażar-ı i‘tibār ve daḥı yā ba‘iri bende dōrt ḥāşşa vardur ki sende yoķdur nite evvel hūnerüm bu ki bu ķadar kuvvetüm şecā‘atüm şavletüm şevketüm var iken ‘ucb idüp kendüzüm görmezem ḥortumum felege ķaldurup göĝüs germezem ve ādemiden kaçmazam kim bilürem vahşet ‘ucbdandur. Nitekim ‘uķālā-yı Hind eydür ziyāde vahşet kim ḥalkā hiç ḥalkā ķarışmaya ‘ucbdandur nitekim eydür evḥaşü’l vahşeti’l-‘ucb⁴²⁵ ikinci hūnerüm budur ki filbānuñ ķaşdını cünbüşden hey’ātından evzā‘ından bilürem aña göre ben daḥı ḥareket hıdmet kıluram kim ‘uķelā-yı Hind eydür bir kişi bir nesneyi gizlese yüzinden sözinden evzā‘ından bellü olur nitekim eydür **H58b** fi- feletāti lisānihi ve saḥafāti vecḥihī⁴²⁶ ve daḥı üçüncü hūnerim budur ki ķadd ü ķāmet ile şecā‘at ve şavlet ve fikret ile kendüzüm görmeyüp kibr ile göĝe göĝüs germeyüp filbānuma tevażu‘ kılup pādşāh nażarında baş ķoram kim ‘uķālā-yı hind eydür kişinüñ ululuĝı ḥalk içinde tevażu‘ ile artar nitekim eydür ve daḥı dōrdüncü hūnerüm bu ki filbān baĝladuĝı yirde epsem tūruram kifāf-ı nefis için şanma ki at ķatır deve gibi kaçup otlamaĝa şāḥrāya varuram zīrā bilürem ki Rezzāķ-ı ‘ālem her dāyenüñ rızķını eksük itmez yir yüzinde nitekim temcīdde ve ḥıṭāb-ı tevḥīdde gelür ki ‘uķelā-ı Hind eydür ol ķadar nafaķa ki göĝde anı yemek ile ķā’im olur mücebince rıķen cedīden yevmen cedīden mücebince eksük olmaz imdi yā şutur-ı aḥmaķ benüm sözüm diñleyüp evkāt senüñ daḥı hūnerüñ nedür ortaya getür görelüm nitekim ‘uķālā-yı Hind eydür hātemā ‘indeke ta‘rif imdi

⁴²⁵ Vahşet ucbdandır.

⁴²⁶ Bir kişi bir şeyi dilinden gizlese yüzüne yansır.

senüñ hünereñ bilmezüz ammā işidürin ki yitmiş kerre hac iden deveñin idüp ıssın öldürmişdür bilmez misin ki k̄n ile d̄n bir yirde cem‘ olmaz nitekim ‘uḡelā-yı Hind eydür ve’y aña ki d̄n isteye daḡı eyülere göñli içinde k̄n duta.

Nazm:

Her ki İslām ehli durur d̄ni var
Şanma anuñ ‘ucb ḡasedle k̄ni var

K̄n dutan kāfirden hem beter olur
Kāfirüñ zu‘ mınca d̄ni āybı var

3.4.1.4.7. Der-Beyān-ı Kışsa-i Baḡar ve Ān-Der-Şikāyet-i Ū

Hükemā ḡavlince fil Mahmūd böyle diyicek deve semi‘ nā diyüp boyun uzadup başını fil nazarında yire ḡodı ve at sükūta varup ḡatır nesāsından yetüp a‘ namaḡā ve ḡimār söḡsün egüp ciḡnemeḡe başladı. Meger bu eşnāda peyk-i murgān Hüdḡud-i ḡazret-i Süleymān per açup ḡāh-ı Süleymāniden içerü girdi taḡt-ı pāye inüp rāst ḡondı **K58a** ve yüzḡugezin yire sürdi baş ḡaldurup Süleymān devletine du‘ā ḡıldı eyitdi ki yā nebīyu’llāḡ ḡuds-i Mübārek şahrāsın per açup uçup seyr iderken bir ‘aceb ḡālim cifti gördüm ki öküzlerin ḡoşup zirā‘at ider velākin ol ḡadar urup ceza‘ ḡılup meşakḡat ider ki vasfa ḡābil degül. İtdüḡi ḡulmi Süleymān ‘aleyhi’s-selām didi ki nite Hüdḡud eydür yā nebīyu’llāḡ evvel ḡulmi **H59a** bu ki ḡāyetde öküzleri ırak yürimeḡe ḡāḡati yoḡ ol ḡālim atlaruñ aḡvāline muḡḡalı‘ olmayup ḡoyunca ‘alaf virmeyüp arıḡ ile ḡullanup çift sürdürür. Allāhdan ḡorḡmaz bilmez ki nefsuñ şebātı ḡidā iledür ve rūḡuñ ḡayātı ḡinā iledür nitekim eydür şebātü’l-nefsin bi’l-ḡidā‘ vü şebātü’r-rūḡ-ı bi’l-ḡinā’ diyüp Hüdḡud ol öküzleruñ ḡālını ‘arz idicek Süleymān Nebi ‘aleyhi’s-selām ḡāyet tereḡḡüm idüp Bādpāy-ı Medeniye ḡükm itdi. Hüdḡud ol ikinciye saña⁴²⁷ ḡöstersin anı ḡarb-ı desti baña ḡetür diyü ḡükm itdi ve Hüdḡud buyurdi ḡanat açup uçup dergāhdan ḡaşra ḡıḡup Bādpā ‘aḡabince gitdiler ‘aḡıbet çiftçi ḡatına yitdiler. Hüdḡud eḡinlik başına hevā yüzünden indi ve çiftcinüñ nazarına ḡarşu ḡondı daḡı Bādpāye dönüp işāret itdi kim budur andan Bādpā ilerü varup⁴²⁸ Dıḡḡāniye selām virüp Süleymāna da‘vet itdi cevāb-ı Dıḡḡān virdi ki şimdi işümden ḡalmazam zirā‘atden ferāḡat idicek var diyüp öküzlerine noḡul zaḡmın urup let itmeḡe başladı. Bādpā ḡördü ki Dıḡḡāni

⁴²⁷ Saña: -H.

⁴²⁸ Varup: gelüp H.

sözin eslemez ilerü varup elinden çöpin alup öküzlerini koyu virüp boyunduruğın alup sürüp Dihkânî öküzleri ile Süleymân nazarına getürdi bular bunda ammâ ki bizüm kıışşamız ez-ân cânib Süleymân Hazretine geldi nite ola zamân ki Bâdpây-i Dihkânîye getürmege göndericek öküzden çiftiden haber açıldı. Âdem Peygâm-ber ‘aleyhi’s-selâm uçmakdan öküz getürüp ve buğday tohumın virüp yâ Âdem çift sür zirâ‘ at eyle didüğün ökişdiler. Andan Lokmân-ı ekber Hazret-i Süleymâna ‘aleyhi’s-selâm su’âl itdi ki yâ nebîyu’llâh Âdem-i şâfiye gelen bir çift şıgırın ikisi dağı irkek mi idi ki yâhūd dişi mi idi ki ve yâhūd bu cihân sarâyında neden üreyüp çoğaldı bu müşkil hâl eyle diyüp su’âl idicek Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm yonin kıbleye dönüp yirinden turup iki rek‘ at hâcet⁴²⁹ namâzın kılup dönüp nübüvvet hateminde mestür olan esmâu’llâhdan **K58b** hayvânât üzerine müvekkel olan melek da‘vetin idüp emr-i Yezdânî mu‘cize-i Süleymânî birle müvekkel hayvânât-ı perî Kibriyâ’il melek nâ-gehân Süleymân nazarına hâzır oldu selâm virdi Süleymân ‘aleyke alup nazar kılup gördi ki perî hey’et Câmus-ser Sîmurğ-per **H59b** bir melek-i ‘azîm nazarına gelüp hizmete tırdı iki elleri âdem ellerine beñzer ammâ ayaklarıña pâyı bir elinde zerrîn levh dutar ve bir elinde sünbül Süleymân nazarına koyup melek dilince du‘â kılup eyitdi ki yâ nebîyu’llâh bu sünbül ol şecerdendür ki bağ-ı na‘îmde bitmişdür ki şimdiki hâlde âdem-i şâfî oğulları öküz koşup çift sürüp zirâ‘ at ider ve bu sünbül aşlını eküp biçüp götürüp etmegin yiyüp kanâ‘ at iderler diyicek Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm sünbül-i behişt elinden aldı⁴³⁰ dağı su’âl itdi ki ismüñ nedür cevâb virdi ki yâ nebîyu’llâh müvekkel-i ekvân berriyem aduma Kibriyâ’il melek dirler ne kadar bakar camus cinsi var ise ser-cümlesine izn-i Hakk ile müvekkelem hazretüñ da‘veti ile nazaruña geldüm buyur ne hizmetüñ var diyüp cevâb viricek Süleymân Nebî su’âl itdi ki yâ Kibriyâ’il melek haber vir bize ki Hakk Sübhānehū ve Te‘ālā bakar cinsinden olan hayvânâtı huşuşā bakarı neden yaratdı⁴³¹ ve Âdem-i Şāfiye zirâ‘ at itmege gelen kevānuñ ikisi dağı irkek mi idi yâhūd biri irkek biri dişi mi idi ve dağı cihân sarâyında bakar cinsi ne vech ile düriyüp çoğaldı Süleymân ‘aleyhi’s-selâm bu vech ile su’âl kılacak melek cevâb virüp eyitdi ki yâ nebîyu’llâh Hakk Sübhānehū Te‘ālā lafzıñundan ‘âlem-i kâ’înâtı icâda getürtdükden soñra cihân sarâyına luţf yüzinden niçe biñ dürlü maḥlûkât halk idüp getürdi âhir ol halk ‘ömrlerine ğarre olup tesbîhlerin unutulmaları acilden Qahhâr-ı ‘âlem ol ‘âşîleri qahr idüp bitürdi bu aralıkda Allāhu Te‘ālā kudretin

⁴²⁹ Hâcet:-H

⁴³⁰ Aldı: alup H.

⁴³¹ Bakar cinsinden olan hayvânâtı huşuşā bakarı neden yaratdı: -K.

izhâr itmek için maşrıqda bir dabbe yarattı baħr-i cāmus şeklinde velî gāyet ulu şöyle kim maşrıqda tursa mağripde görünürdi mağribde tursa maşrıqda görünürdi bir niçe biñ yıl cihān sarāyında⁴³² dilince Hālîkı tesbîh idüp zamān sürdi ‘ākıbet tesbîhin unudup Hālîka ‘āşî olup kendüyi gördi kara bulut kullesi gök yüzinden üstüne düşdükçe ra‘d-i felege hamle iderdi başı göge qaldurup göğüs gerüp iklîmden iklîme giderdi bir gün Medîne ile Mekke arasına gelüp ser semāya qaldurup **K59a** ağızından yire köpükler saçdı ol köpükden zamān ile bir kara ağac bitdi yemişi üyez siñegi oldu velî ancılayın ‘azîm dırahta oldu ki budakları felege irişdi gökleri tahtı’s-sarāya girişdi bir gün bu ‘azîm dabbeyi ol agacı gördi haykırup haykırup agacı süsüp omuz urdı ağacun budakları ki şındı ol bî-nihāyet **H60a** siñekler dabbe üzerine uşup qondı ol za‘îf maħlûkāt ol ‘azîm dabbeü’z-zamān içinde etini yiyüp sünüğün qodılar andan Allāhu Te‘ālā hışm odından şehāb gönderdi sünüklerin yakup kül idüp bād-ı Şarşar esüp⁴³³ berr ü bahre şardı ol qadîr-i ber kemāl ol Şāni-i zül-Celāl ol ‘azîm dabbenün üstüh‘ānî gülinden berre düşenden berri baqar cinsin yarattı ve bahre düşenden bahri baqar şınıfın durutdı⁴³⁴ nesilleri üredi ve çoğaldı.

Nazm:

Baħr-i berrinün sor aşı bu durur aña ‘āyān Özgesin
Allāh bilür yokdur aña hergiz gümān

Bildüğümüz budurur ki ‘arz olındı hāzrete

K’aşlı birle şerhin itdüm hāzretüne şeh cihān

Neşr: Hükemā kavlince müvekkel baqar Kibriyā’il Melek bu vech ile haber viricek Süleymān Nebî ‘aleyhi’s-selām yine su’āl itdi ki yā müvekkel kevā’in haber vir bize ki Ādem-i Şafīye Tāvūs-ı Qudsî getürdüğü öküzleri uçmağdan mı geldi ve yā gayrı aħār yirden mi geldi cevāb virdi ki Allāhun emri birle Tāvūs-ı Qudsî bu za‘îfe emr itdi deşt-i baqar cinsinden iki ra‘nā öküz alup qapup götürdüm. Tāvūs-ı Qudsî nazarına yitürdüm Tāvūs-ı Qudsî dağı Ādem nazarına iletirdi ve çift sürmegi Ādeme ta‘lîm itdi andan Tāvūs-ı Qudsî müvekkel me‘āline hüküm itdi. Me‘ādin āhenden demür çıkarup getürdi Ādem-i Şafīye ekinciligi ta‘lîm itdi bugdayı ekdi biçdi ve

⁴³² Serāyında: içinde H.

⁴³³ Kül idüp bād-ı Şarşar esüp: -K.

⁴³⁴ Şınıfın durutdı: cinsin yarattı H.

getürd⁴³⁵ demürden tennür içinde bişürdi ve yedi ve buğdayuñ qabından arpa bitdi ve özinden bugday ve öküzüñ gözi yaşı yire tımdı⁴³⁶ mercimek bitdi ve tersinden nohud hāşıl oldu ve andan sonra dişi sığırlardan Havvāya yedi baş sığır iletdüm ve Kösfend cinsī üzerine tıran melek-i müvekkel dağı kırk baş koyun iletdi ve yünlerini kırkmaq ve egirmek ta‘līm itdi andan Havvā koyun yünün egirdi Ādem-i Şafiye ve kendüzine⁴³⁷ bir ‘abā gönlek itdi şol tārīhde Şiş peygām-ber zuhūra gelüp tokıdı andan evvel ‘abā kaftān kimse giymedi andan sonra Ādem-i Şafī ‘aleyhi’s-selām Mekke yirine geldi Mekkeyi emr-i Hakk ile yapup ziyāret kıldı nitekim kelām-ı kadīm içre **K59b** gelür ki Qavlü Te‘ālā inne evvele beytin vuzi’a li’n-nāsi’l-lezīne bi-bekkete mubāreken ve huden ve rahmeten li’l-‘alemin⁴³⁸.

Nazm:

Böyle diyip oldu sākin melek-i a‘zam hemīn
Şeh Süleymān dīnleyūben itdi taḥsīn yā emīn

Dīnle imdi bu Süleymān kışşasını pür-hüner
Līke virgil hōş şalāvat Muṣṭafāya pāk ü dīn

3.4.1.4.8. Der-Beyān-ı Kışşa-i Dihkān ve Hāşiyet-i Kāv

Hakīm qavlince Kibriya’ıl melek müvekkel bakara böyle diyüp bakar cinsinüñ sebeb-i ḥilqatin beyān idicek yine Süleymān ‘aleyhi’s-selām **H60b** su’āl itdi ki bu elünde münakkaş olan levhüñ hāşşası nedür cevāb virdi ki yā nebīyu’llāh bu levhüñ içindeki yed-i kudret ile meştūr olan tılsımātuñ havāşşı berekātı ile cemī‘ bakar cinsine ḥükm iderem ve benüm taht-ı ye’dümde niçe yüz biñ tekvin vardır ki emrūme çākerlerdür bu ed’iyye berekātında ve her kim bu tılsımātı Qāmer-i Şevr burcında iken yazup kendü ile götürse Sebā’dan zarar gelmeye eger ki Behā’ım ḥastalansa misk ü za‘ferānla yaşı çanağa yazup şuyın içürelere şifā bula bi-izni’llāh-i Te‘ālā⁴³⁹ diyüp ḥaber viricek Süleymān-ı Āşaf bin Berḥiyāya ‘aleyhime’s-selām ol tılsımuñ şeklini

⁴³⁵ Demür çıkarup getürdi Ādem-i Şafiye eginciligi ta‘līm etdi bugdayı egdi biçdi ve getürdi: demür tennür içinde bişürdi ve yidi ve buğdayuñ qabından arpa bitdi H.

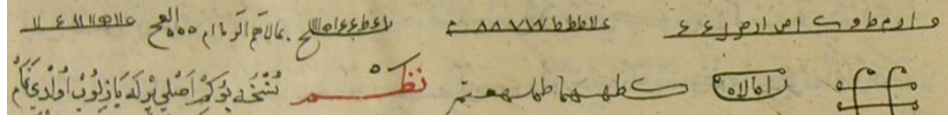
⁴³⁶ Gözi yaşı yire tımdı: gözi yaşından ki yire düşdi H.

⁴³⁷ Kendüzine: kendüye H.

⁴³⁸ Āl-i İmrān-96 (Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke’de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ’bedir).

⁴³⁹ Allah’ın izniyle.

ed'iyā nüshanesine nakş itdi müslümānlara fā'ide içün hāze du'ā u İnesit⁴⁴⁰

Naẓm:

Nüşha bu kim aşlı birle yazılup oldı tamām Nef' i
çokdur sâ' atinde ger yazarsan iy Hümām

Şartı vardır her tılsımuñ varır 'ayet ile kim
Haqq katında hâcetün makbûl ola vü şubh u şām

Neşr: Hükemā kavlince müvekkel bakar icâzet alup hizmetine gitdü andan Süleymān Nebî re'is-i hükemāya su'al itdi ki bakar cinsî berri vü bahri kaç cinsdür ve her birinüñ hâşiyetin beyân eyle diyüp su'al idicek re'isü'l-hükemā Loqmān Hâkim cevâb virüp eyitdi ki yâ nebîyu'llâh bilmek gerekdür ki bakar cinsi bir niçe nev' ile olur berri vü bahri ser-cümlesi toköz sınıfıdır. Beşi kurudadır ve dördü deñizdedür ol ki deñizdedür kâvî bahridür ki 'anber anuñ karnındadır şu öküzü bir 'azîm canāvârdur hevânâk ya' nî korkunc evvel toğicağ kızıl olur ol soñra kararur karnı aq olur zencî vilâyetinde Zengibârda bir öküz olur kızıl noktalı kuyruğı giyk kuyruğı gibi şu öküzinüñ eti ekşidür sirke gibi ve şıgır olur ki büyüklüğü bir kal' â miqdârı olur gice olıcağ burnından od çıkar neye tokınsa yağar od çıktığının sebebi oldur ki nefesiñi ider gâyet kuvvet ile ider dağı **K60a** şiddetinden nefhâ od olur dağı kaçan ki deñiz şıgırı deñizden çıkar iken giri deñize girür nite ki 'anber gibi çoğar zîrâ ki aşı-ı 'anber deñiz dibinde biter bir otdur velâkin deniz şıgırının döşi 'anber fâ'idesin ider dimâğa ve havâsa ve kalbe kuvvet virür ve dağı rivâyet-i şaḥîḥ budur ki 'anber bir otdur deñiz dibinde biter. Hüt-ı 'Anberân yir dağı taze ki 'anber-i hām olur ve ol balık sınıfından gayrı balık sınıfı yimez.

Naẓm:

'Anberüñ pes aşlı bu kim oldı şerḥ
Kizb-i ârâdan itmişüz şāha tarḥ

H61a Varır gâyet gerçi kim nev' i hezār
Lîkin aşlı bu dinildi şāha şaḥḥ

⁴⁴⁰ Bu inesitin duasıdır.

3.4.1.4.9. Ān Der-Şıfāt-ı Cāmus

Ve daḥı yā nebīyu'llāh deñiz şıgırınıñ ikinci şınıfı cāmusdur. Bahādur olur kuvvetlü olur arslān andan qorḥar⁴⁴¹ velī ol siñekden zīrekdür bir sürüde birin adı ile çağırurlar gelür ve tenine kaçır her qande olsa yeticek dā'ire olur başın taşra kıyruğın içerü eyler buzağıların dā'ire içine qor bir müdevver burc gibi olur boğası birbiri ile uruşır biri yeñilse varur bir güre girür anda otlar semirür kaçır bilegi ile kuvvetlendi çıkar varur ol ḥaşmın bulur yeñer ve daḥı cāmusıñ ḥāşıyyeti budur ki etin buḥūr itseler ol evde sivrisiñek qalmaz. Olur ise bit ola iç yağın yalama tuz ile qarışdurup uyuza barsaçıqıda durutsalar ḥōş ola ve daḥı kāvmiṣ ki şu şıgırıdır bir ' aceb canāvārdur ki gūṭa yir ya' nī ki kendüzinden gevşer kimse bilmez ki o zaḥīrenüñ maḳāmı qandedür diyüp Loḳmān Ḥakīm cevāb viricek. Fīşāgūraş Ḥakīm Loḳmānı mülzem kılup eyitdi ki re'is-i ḥükemā aña dirler ki cemī' ḥikmete muṭṭalī' ola ḥuşuşā ki Loḳmān dir ilā gūṭa' kāvmiṣ yirin niyçün bilmeye Loḳmān eyitdi ki sen bilür misin cevāb virdi ki ni' am bilürem su'āl itdi ki nite bilirsın⁴⁴² cevāb virdi ki kāvmiṣ ki gūṭa yir aşlı bu ki kendüñün nefsi eşirüdür çün ki cigerden dem urup şiddet ile nefsin ki ağızına alur ol demden şiddet-i hevā-yı nefis ile ağızına şu gelür anı gevşemedi lezzet alur ammā ki kıru şıgırından şu şıgırınıñ ḥissī ider ki ziyādedür şöyle ki laḳabı ile çağırsalar vehm ider zīrā ki ḥayvān-ı berriden ḥayvān-ı baḥrīnüñ zihni artuḳdur nite kaçır ki cāmusa meges ūssa zīrā ki sivri siñekden gāyet incinür vaḳt-i tābistānda siñek qorqusundan balçıklı çamura yatur vakti ki siñekden kaçsa toḡrı şuya varur evvel ayakların āheste āheste şuya şoḳar tā ki siñek şudan kaçup **K60b** ayağından yukarı qarnına çıkar andan kāvmiṣ aheste aheste qarnın daḥı⁴⁴³ şuya baturur siñek gelüp omzına çıkar vakti ki omzun daḥı āheste āheste şuya batırur siñek başına çıkup cem' olur andan yüzün gözün baturır tā kim cemī' siñek qafasına cem' olur andan qafasın daḥı şuya baturur siñekden ḥalāş olup şudan çıkar gider diyüp ḥaber viricek Süleymān Nebī 'aleyhi's-selām ḥükemā sözünüñ taḥḳīḳin bilmek içün Ahī Melīhe ḥüküm itdi bir şu şıgırı boğasın naḳarına getürdiler ve dilince cāmusdan su'āl itdi ki bu gūṭa ki yirsiz ya' nī ki ağızuñuzda nesne gevşersiz anuñ aşlı nedür. Nāṭıḳ-ı ḥayvānca du'ā kılup eyitdi ki yā Nebīyu'llāh biz daḥı **H61b** aslını anuñ bilmezüz velī bu qadar var ki⁴⁴⁴ ' alaf yiyüp qarnumuz toḳ olsa

⁴⁴¹ Qorḥar: ḥorḥar H.

⁴⁴² Bilirsın: -K.

⁴⁴³ Daḥı: -H.

⁴⁴⁴ Ki: -H.

şiddet-i nefsumüzle balgam mişāl bir nesne şikelimüzden ağzumuza gelür vakti ki ağzumuza alup gevşesek dimāğumuza lezzet virür ve cānumuz rāḥat olur andan yine Süleymān Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi ki yā kāvmīş bu kadar ḳadd ü ḳāmetle şavlet ve ḳuvveti ile mehā’ib şüret ve havlet ile hücüm ve hüm şecā‘at ile kimden ziyāde ḳorḳarsuz cevāb virdi ki yā Nebīyu’llāh ḳaḡān arslānlara bebr ü pelenglere ḳarşu varuruz veyā līk ḳılıclara şāḡumuz mu‘kābil tutaruz ve ḳurtlardan ḳorḳmazuz hiç bir şeyden pervā yimezüz illā ki ez‘āf-ı maḡlūḳāt kim üyez siñegidür anuñ elinde ḡāyet zebūnuz ve bir dahı ādem-i zād ki ḡāyet za‘īf terkībdür anlaruñ elinde zebūnuz ve illā cümleden üyez siñegi ziyāde incidür üyez ḳorḳusundan şulu balçıḡa bataruz mā’i kilden cevşen giyerüz tā ki üyez nişteri tenümüze kār itmeye.

Nazm:

Gerçi göze key za‘īf olur üyez

Ürküdür fili idince ol avaz

Şıdı Nemrūdun çerisin yidi maḡz

Ṭāḡıdur Cabbārı leşker az u az

3.4.1.4.10. Der-Beyān-ı Mu‘cizāt-ı Mūsā Aleyhi’s-Selām

Hükemā ḳavlince Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām cāmusuñ siñekden şikāyetin işidüp cevāb virdi ki yā cāmus üyez şuretā gerçi ḡaḳīr terkībdür⁴⁴⁵ şuretā file beñzer ‘aceb tertībdür ‘acep buña cemī‘ ḡayvānāt-ı berri elinde zebūndur ‘asker-i Nemrūd gibi ve ammā ki yā cāmus bu ‘aẓīm gövde ile şuda yüzmeḡe ḳādir ve zihn-i idrākūñ gökçek ḡāl dilince cevāba ḡāzırsın sizūñ cinsiñüz aslında berri midür yā baḡrı midür ḡāl dilince cevāb virdi ki ābā vü ecdādumuzdan tevātirle ma‘lūm olmuşdur ki aşl-ı cinsimüz deryāda dūrimişdür. Mūsā Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām zamānında bu baḡrıde olan **K61a** cāmuslaruñ ābāsını deryādan mu‘cize ile çıkarmışdur diyicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām Benī İsrā’īl ‘ulemāsından teftiş itdi. Mūsā ḳarındaşı Hārūn neslinden ‘Aşım-ı zāhid cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh şu şıḡırını Mūsā Peyḡām-ber çıkarupdur ‘aleyhi’s-selām ve anuñ cümle mu‘cizesinden birisi budur ki Benī İsrā’īl ḳavmi ṭavar-ı rüz istediler kim südin şaḡalar ve etin yiyeler Ḥaḳḳ Te‘ālānuñ emri ile Mūsā Peyḡām-ber ‘aşāsın deñize urdı ol kadar şu şıḡırı çıkıdı ki Mūsā Peyḡamber

⁴⁴⁵ Ḥaḳīr terkībdür: ḡaḳīr H.

‘aleyhi’s-selām önce giderdi ardınca şu şığırı alayı deñizden aþup yürürdi ‘ākıbet Mūsā-yı Kelīm aleyhi’s-selām dönüp ardına⁴⁴⁶ bakdı bakdığı gibi ardı kesildi eger ki nazar itmese kılzüm deryāsının kenarı şu şığırı ile tılardı **H62a** bes bu yörenin şu şığırı cinsi ol deryādan çıkanların nesli durur.

Nazm:

Mu‘ cizāt-ı Mūsādur şu şığırı şöyle ki vār

Buncılāyın mu‘ cizātı çokdur anuñ bī-şümār

Haqq Te‘ālā çün kelīmüm didi aña taḥkīk bes

Buncılāyın mu‘ cizātı olsa ta kimi kām-kār

3.4.1.4.11. Ān-Der-Ḥāşiyet-i Şevr-i Berri

Ḥükemā kavline kaçan ki re’isü’l-ḥükemā Loḫmān Ḥakīm Süleymān Ḥazretine ‘aleyhime’s-selām kāv baḥrinüñ ve cāmusuñ hey’etin ḥāşiyetin beyān itdi ise yine su’āl itdi ki kāv-i berrinüñ ḥikmet-i mücebince ef‘ālın ḥāşiyetin beyān it diyicek cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh bilmek gerekdür ki öküz bir meşhūr canāvārdur ki mübārekdür ‘ālemüñ nizāmı bunuñladur ve şerīfdür. Şerefi öküzü bu yiter ki Mūsā Peygām-ber zamānında ‘aleyhi’s-selām benī İsrā’ilde bir kişi öldürdiler. Allāhu Te‘ālā Mūsāya vahy itdi ki öküz boğazla dağı diliyle ol ölen ulu⁴⁴⁷ kişi ortayı söyleye saña ḥaber vire kendüyi kim öldürdüğün dağı eyle itdiler dirilip ḥaber virdi kim öldürdüğün dağı⁴⁴⁸ gine öldi bu ḥikmet-i canāvār arasında öküzdedür ḫaldığı⁴⁴⁹ öküzüñ şerefine delālet ider öküzüñ ve dağı ne ki ḫayvān var ise dilini kesicek ölür zīrā ḫayāt delīlidür otu dili ile alur ba‘zı bezirgānlar naql iderler ki bir arslān kervāna ḫaşd itmiş yollarını kesmiş kervān ‘āciz ḫalmış. Pes vardılar ittifāk itdiler ki bir öküzü arslānuñ yolına ileteler bağlayalar tā ki arslān aña meşgūl ola kervān göçe geçe gide vardı bir kişi ol öküzü arslān yolında bağladı çün ki arslān anı gördi öküzü ḫaşd itdi geldi öküz dağı arslānı boynuzı ile urdı bir taşuñ üstine bıraktı yine ardınca başı ile taşā ḫışdı dağı ayruḫ başını arslāndan gidermedi arslānı taşā ḫışdı tırdı yārındası gün kervān geldiler gördiler **K61b** öküz bağılu iken arslānı başı ile taşā ḫışmış öldürmüş geldiler öküzü

⁴⁴⁶ Dönüp ardına: dünyā zādına K.

⁴⁴⁷ Ulu: -K.

⁴⁴⁸ Dağı: -K.

⁴⁴⁹ ḫaldığı: H.

andan aldılar arslānuñ derisin yüzdiler gitdiler ve daḥı yā Süleymān şol toḥum ki şaça tozurken⁴⁵⁰ öküz boynuzına toḥına bitmez ve daḥı arslān ve öküz ve fil arasında dā'im 'adāvet vardur ve şu atı ile neheng arasında ve yılān ile kıya keleri arasında ve çetük ile sıçan arasında ve kırd ile koyun arasında 'adāvet-i bākī vardur ve daḥı Allāhu Te'ālā öküzün yüreginde bir siñir yaratmışdur ki söğüye beñzer öküzün kuvveti andandur ve daḥı her canāvārı ki ḥaşı itseler ya'nī ki ḥayasın çıkarsalar dışisine irkeklik itmez illā ki öküz ve ādemī ider ve ba'zı ḥaşı olur ki dışisi andan ḥāmle olur ol ḥaşı gāyet kuvvetlü olduğındandur ve daḥı bir canāvār ki göz ola ol gāyet kuvvetlü olur şığıruñ yüzi kıfāsı yumru olmaḥdur ve koyunuñ sağrısı **H62b** yumru olmaḥdur ve arslānuñ arḳası yumru olmaḥdur ve daḥı yā Süleymān İdrīs-nāmede gördüm ki çünkü Ādem-i Şafī 'aleyhi's-selām yire indi Cebra'il 'aleyhi's-selām bir çift öküz getürdi tā kim Ādem egin⁴⁵¹ aña meger kim ol zīrā' at yirinde Ādem-i Şafī baḡ çubuḡun dikmiş idi. Öküz dönüm ucına çıkup üzüm ağacın görüp şundı çekdi aḡzı ile deveḡin kıopardı. Ādem-i Şafī-i 'am ḥışm idüp öküzün aḡzına eli ile urdı. Öküzün aḡzı kışıldı hiç yirden dış ile bir ot kıoparımaz oldu meger ki dili ile pes öküz aḡladı. Allāhu Te'ālā öküzün gözi yaşıandan taruyı yaradı. Cebra'il 'aleyhi's-selām Ādeme geldi eyitdi yā Ādem-i Şafī göñlüñi melül tutma bu ağac sebebinden ki üzüm ağacıdur yine biter her yıl başını keserler yine bitüp üzüm virür. Ādem ol sözi işitdi tesellā buldı ve daḥı yā nebīyu'llāh Ḥaḳḳ Sübhānehū ve Te'ālā şığırı gāyet kıutlu yaradı azu ve tırnaḳ ve silāḥ cinsinden nesne virmedi zīrā ki ekşer maşalcı insān anuñla maḥşül olur eger silāḥı olsa bu kuvvet ile döḡmede muṭī' olmazdı. Her ḥayvānuñ dışisi şavt irkeḡinden ince olur illā ki şığıruñ 'aksidür ve daḥı yā nebīyu'llāh kāv-ı magribden kāv-ı Mışır büyükdür aḳālīm-i seb'ā içinde yidi dürlü berri şığır vardur ki birbirine beñzemez birbirine muḥālifdür. Ba'zı büyük ba'zı küçükdür ve daḥı yā nebīyu'llāh berri baḳarda ḥāşşa çokdur nite şöyle ki eger boynuzın dökseler ri'c-i ısıtması dutan kışıye ta'am ile yidürseler göye eger içse kuvveti cimā'ı ziyāde ola eger odın kendüne şu ile kıarışdırup bevāsıra tılā itseler zā'il ola kıaraca şığır ödün göze çekse nūrın ziyāde ide bir desti için şığır yaḡı ile yaḡla boḡazına dek bir yire köme ki cemī' yire bize aña uşa şığır zekerin **K62a** kıurıdup dökse nīm bir şit yumurda üzerine şaḳup yise meni' ziyāde ide şığır eti ile zer-nihi eve buḡur itseler sā'ir hevām taḡıla kıılını yandurup dökse içse dış aḡrısın def' ide

Nazm:

Ḥaşşa çokdur bu baḳarda şöyle bil ki bī-gümān

⁴⁵⁰ Şaça tozurken: sāça durursın şaḳarken H.

⁴⁵¹ Ādem egin: -H.

Farq idemez anı kimse lîki ‘ârif ber-hemân

Böyle diyüp sâkin oldı ol zamân anda hâkîm

Diñle imdi kıışsa nedür vir şalavât key cihan

3.4.1.4.12. Der-Beyân-ı Kıssa-i Dihkân ve Şikâyet-i Sevr

Hükemâ kavlince Loqmân ‘aleyhi’s-selâm sevrüñ hâşşasın söyleyüp tamâm idince Hüdhüd gelüp haber virdi ki yâ nebîyu’llâh Dihkân zâlim-i sevr-i mazlûm ile Bâdpây Medenî getürdi diyince Bâdpây dağı Dihkânî sevr ile dergâha getürüp ‘arz itdi. Andan Süleymân nazar kılup gördi ki bir ‘arab egincisi zâlim cebbâr nefsuñ bilesince iki öküz var ki noñul darbından sağrısı delük delük olmuş ve etü gidüp derisi söñüğüne sayrılı kalmış gözleri nemnâk nazarına karşı tururlar andan Süleymân hayvân dilince ol sevrler su’âl kılup eyitdi ki niçün bu hâle giriftar oldıñuz **H63a** gelüp baña bu zâlimden şikâyet-i hâlünüz hikâyet kılmaduñuz kim sizün gibi mazlumlaruñ silâhı şikâyetdür hâlâş-ı felâh-ı sebeb ‘adl-i milk-i ‘adâletdür nitekim eydür silâhu’z-zu’afâ- i eş-şikâyetu⁴⁵² Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm böyle diyicek sevrüñ birisi hâl diliyle cevâb virüp eyitdi ki yâ nebîyu’llâh egerçi ki hayvânât cinsinden ‘âlî hâzretünün evşâf-ı hamîdesin işitmişdük dergâha yüz sürüyü ümîd gözin tutmuşdık velâkin zamâne mâni‘-i şâhibimiz zâlimün zulmi def’ itdügi acilden gelimedük velî çok şükr ol Hâkka ki şıdkumuz berekâtında bu zâlim zulminden necât bulavuz nitekim eydür şıdku’l mer‘î necâteammâ ki yâ nebîyu’llâh ma‘lumuñdur kim cihân sarâyında kim ola biñ bir ümemden zahmet çekmeye rûzgâr şiddetinden nekbet balçığına çökmeye kim dimişlerdür zevâyâ ed-dünyâ meşhûna bi’r-refiyyâ

Nazm:

İy cihân milkinde bulan ‘izz ü ikbâl ü şeref

İşbu zâlim zulmi ucından olmuşuz etsüz derf⁴⁵³

Zahmı bol ve rahmı yog ve zâlim ü cebbâr u nefis

İçmege şu virmez ve yimege dağı hiç ‘alaf

Nesr: Hükemâ kavlince sevr-i mazlûm Dihkân-ı zâlimden bu vech ile şikâyet idicek Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm Dihkânîye hitâb kılup eyitdi ki niçün bu hayvânlara

⁴⁵² Zayıfın silâhı şikâyetdir.

⁴⁵³ Vezin kusurlu.

zulm idüp toyunca ‘alaf virmeyüp meşakḳat idersin zaḥm urmağ ile zor ile zirā‘at idersin anı bilmez misin ki kişinüñ zulmi kendüyi helāk ider nitekim eydür zulm diyicek Dihḳānī cevāb virüp eyitdi yā nebīyu’llāh ben bir kifāf-ı nefis ele getürmekde ‘āciz (ü) fakīrim ṭāḳātüm yitdükce bunlara ‘alaf virürüm ol ḳadar ḳudretüm yoḳdur ki murādlarınca olam ammā ki **K62b** bu şıḡır cinsinüñ ḳarınları urānı bir ‘alaf ile toyamaz bilmezler ki kişinüñ ḳarnı düşmenidür murādınca yimek fi‘l demīdür nitekim eydür batnu‘l mer‘i aduvvuhū⁴⁵⁴ eginci böyle diyüp cevāb viricek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām eyitdi ki yā Dihḳānī çün ki ‘alaf virmege ḳudretüñ yitmez yā zirā‘at itdürmege ‘alafsuz öküzlere zulm şārīḥ degül mi ve bir daḡı neden ma‘lūm ki ma‘şūka ḳilletüñ var key ḥazer ḳıl ki yalan olmayasın kim insānuñ belāsı dilindendür nitekim eydür belāu‘l insāni mine‘l-lisāni⁴⁵⁵ ‘ale‘l-ḥuşuş ki kāzibe raḥmum yoḳdur kim dimişlerdür yalāncıya mürüvvet yoḳdur nitekim eydür lā-mürüvvet li-kezzūbın ki saḳın söziñde yalān olma. Seni teftiş itdürdüm diyicek eginci ḥavfinden ikrāra geldi itdügi zulme mu‘terif oldı günāhına ‘özür diledi andan Süleymān Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām ol iki öküzü eginciden şatun alup sibā‘ ser-neferī seb‘-i esede muḥkem ıṣmarladı ki sebā‘dan bunları kimse incitmeye ve bir rivāyet daḡı bu ki şevr şınıfını Süleymān Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām cemī‘ ḥayvānātuñ üstün yanına **H63b** bağlatdı daḡı cemī‘ ḥayvānāt incindiler dillerince Ḥazret-i Süleymāndan su‘āl itdiler ki yā nebīyu’llāh sebeb nedür ki cemī‘ imüzüñ üstün yanına bu öküzleri geçürüp ta‘zīm ü tekrīme lāyık itdüñ cevāb virdi ki öküz cinsine nice ta‘zīm itmeyem ki cihānuñ ābādan olmasına sebebdür ve ḥarābına daḡı ve Ādem-i Şafī ‘aleyhi’s-selām ki ceddümüzdür evvel ḥayvāna ki enīs oldı öküzdür. Cebrā‘īl getürdügi ne feresdür ne fīl ü gergedandur illā ki şevrdür ki zirā‘at içün getürdi pes egini yirden getüren ḥırmeni süren cemī‘ ḥizmeti me‘āşī iden öküz şınıfidur pes ney içün ḥor görirsiz şevr şınıfını ki yedi ḳat yiri omuzına alup götüren şevr-i ‘aẓīm degül mi eger şevr olmasa at arpa ve ādem buğdayı yemle müsebbibü‘l-esbāb şevri sebeb ḳomış idi.

Naẓm:

Şevre ta‘zīm itdügümi ḳılmañuz ḳat‘en ‘aceb

Kim zirā‘at itmege olupdurur anlar sebeb

⁴⁵⁴ Kişinin midesi onun düşmanıdır.

⁴⁵⁵ İnsanın belası dilindedir.

Böyle diyüp Şeh Süleymān Hāzreti sākin olur
Diñle imdi kıışsa nedür vir şalavāt luṭf-ı Rabb

3.4.1.4.13. Der-Beyān-ı Kıışsa-i Hayl ve Āmeden Hābtıktık Tekvīn

Hükemā kavlince Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām şevre bu vech ile ta‘zīm idüp atlar gelecesin diline getirüp söyleşürdü ki ‘acabā ol hayl ceziresine Melik Dehneş varup ol hayllerden ele getürdi mi ki hāl nedür dir iken nā-gehān Hābtıktık tekvīn dergāh-ı Süleymāniden içerü gelüp taht-ı pāye⁴⁵⁶ yüz sürüp Melik Dehneş ağzından selām virüp Süleymānuñ devām-ı devletine du‘ā kılup daḥı atlaruñ dutulmaduğın ve iblisin müvekkel hayl şüretinde gelüp igvā virdüğün hayl daḥı igvāsın kulağına koyduğın **K63a** dutulmağa el virmedüğün beyān itdi ve dutılan daḥı cin korkısından ödi şınup zehresi çāk olduğın söyleyüp ‘itāb eyledi. Süleymān işidüp gāyet melül olup daḥı dönüp Loḳmān Hākīme eyitdi yā Hākīmü’z-zamān nice ola ki ol atları sağ selāmet bī-melāmet cinniler şeyṭān körlüğine dutup ele getüreler ve hizmetüm şerā’iṭin yirine yitüreler diyicek Loḳmān Hākīm eyitdi şehā devletünde aña bir tedbīr ideyin ki cemī‘ atlar daḥı biñ degül kırk biñ olursa dutup alup getürsünler diyicek Süleymān-ı ‘ām⁴⁵⁷ Loḳman Hākīme minnet-i ‘azīm kılup eyitdi kim yā Hākīmü’z-zamān imdi luṭf it himmete kâ’im ol didi daḥı eyitdi ki yā nebīyu’llāh buyruñ hazīneden yüz biñ mişkāl altun çıkarsunlar ve kuyumculara hüküm idüñ biñ mişkālden biñ mücevvef⁴⁵⁸ altundan elma düzsünler ammā ki gāyet büyük ve daḥı baña biş yüz vaḳıyye hāş nāfe-i misk getürsünler ve daḥı biş yüz mişkāl hazīneden dāru-ı hoş-ber getürsünler diyüp hüküm idicek Loḳmān Hākīm sözi birle Süleymān ‘āmil olup emr itdi. Loḳmān Hākīmüñ didüğün üç gün içinde hāzır itdiler daḥı buyurdı ol biñ altun elmayı biş yüz vaḳıyye misk ve biş yüz **H64a** vaḳıyye dāru-ı hoş-beri Loḳmān Hākīm ḥalvetine iletdiler. Loḳmān Hākīme dāru-ı hoş-berle nāfe’-i Çīn miskine hikmet mücebince daḥı terkīb koyup ol mücevvef ve muḳaṭṭa‘ ve müşebbek ve muşanna‘ altun elmalaruñ için ṭolı kılup getirüp Süleymān nazarında ḳodı. Süleymān görüp eyitdi yā hākīm bunlar ne

⁴⁵⁶ Taht-ı pāye: pāye-i taht

⁴⁵⁷ ‘Ām: ‘aleyhi’s-selām H.

⁴⁵⁸ Mücevvef: -H.

nemedür ve menfâ‘ atleri nedür hâkīm cevāb virdi ki yâ Süleymân-ı zamân bu elmayı her hayvân ki koḡulasa kırk güne dek bî-hoš olup yatur illâ ki meger burnına acı bâdem yağı ile şarup sirke tamzuralar eyle gözün açā ḡissi başına gelüp eyüyi yatluu seçe ve ḡareket kı lup âdemden kaçā imdi bu biñ altun elmayı Melik Dehneşe Havcele tekvîn alup iletsün ve benüm aḡzımdan selâm kı lup eyitsin ki ol atlar yüriyip gelüp şu içeceḡi çeşmelerüñ kenarında birden ikiden çemen içinde ḡosunlar ve ba‘ zısın daḡı otlak yirinde ḡosunlar ve ba‘ zı elmaları daḡı meyli ḡanḡı cānibden eserse cinnîler ellerinde götü rüp atlarıñ esen yilden yanasına⁴⁵⁹ dönüp ellerinde bu elmaları dutsunlar vakti ki yil esüp bu elmalarıñ dārusı rāyahasın ve terkibātının ḡayl cinsinüñ burnından irüp ki dimāḡına te’şîr ide ‘ aḡlı başından gidüp şaşup düşe ölmüş gibi yata kırk güne dek yirinden durmaḡa mecāl olmaya pes bu ṡarîḡ ile ol ḡayl cinsinüñ ayakların ve yundların bî-hoš idüp düşürüp yaturalar gözleri begendüklerin **K63b** alup götüreler devlet ile nazaruñā yitüreler.

Nazm:

Böyle diyüp anda Loḡmân ibn-i ‘ Ād añla ‘ āyân Şeh

Süleymân Ḥazretine şan‘ atın itdi beyân

Şeh Süleymân ḡuş idüp itdi taḡsîn üzerine

Didi mişlûñ görmedi çerḡ-i felek çeşm-i cihan

Nesr: Ḥükemā kavlince Loḡmân ibn-i ‘ Ād ol hâkīm üstād böyle diyicek Süleymân Ḥazreti hâkīmüñ ḡikmetine ve işledüḡi şan‘ atına ve altun elmalarıñ ḡāşiiyyetine âferîn kı lup Ḥabṡıḡṡıḡ tekvîn emr itdi. Alup getüre Melik Dehneş nazarına yitüre pes şabun miḡdārı abānūs taḡtlarından ve şimşîr aḡācından ‘ aḡametlü ve şevketlü ve şan‘ atlu zînetlü daḡı ol biñ altun elmayı anuñ içine ḡoyup ve aḡzını ḡapayup berkidüp müḡürleyüp ḡufül urdılar rayḡāsı ḡıḡmasun diyü ol ‘ aḡîm şandukıñ taḡtlarınuñ enlerine mum ile mumya ḡarışdırup sürdiler daḡı getürüp Dāsir tekvîne virdiler. Ḥammām ḡubbesi gibi başınuñ üzerine alup keşîş taḡı mişāli taḡ taḡ üzerine olup Süleymân Ḥazretinden icāzet alup dem çeküp uçup gitdi. Ol ḡün vaḡt-i şām olunca cezîretü’l ḡayl gelüp yitdi Melik Dehneş nazarına yitürdi ḡizmet şerā’iṡin bitürdi daḡı Süleymānuñ emrini ve Loḡmân Ḥakīmüñ şan‘ atını ve elmanuñ ḡāşiiyyetin bir bir söyledi. Andan şandukıñ miftāḡın urup açdı içinden ol biñ dāne kı zıl altundan dü zülmiş elmaları ḡıḡarup şayup Melik Dehneşe ‘ arz itdi. Melik Dehneş daḡı elmaları

⁴⁵⁹ Yanāsına: yana ṡarafına H.

görüp şād olup yüz yire sürüp secde-i şükr itdi andan ol gice ol cezîrede yüz miqdârı bî-kâr var idi. **H64b** Her birisinde sağında şolında ikişer altun elma koyup ve altı yüz elmasın dağı altı yüz cin ulularına virüp çîn-i seherden tûrdılar. Seher yiline karşı⁴⁶⁰ vardılar ellerinle elmayı alup kaldurup yile karşı dutdılar elmaların dârusı rayhâların bād-ı nesîm muqâbelesinde olan atların burnına tîb u rayhâsın ki ir gördi ve dimâğına ki dâru te'sîr itdi⁴⁶¹ atların gözleri kararup hiss-i feres-i re'sden gidüp gözleri kararup her birisi yire düşüp yitdi. Şanasın meyyit-i müteharrik olup fevt oldılar vefât itdi ammâ ki şol aykırlar ve yundlar ki bād-ı nesîmün muqabelesine râst gelmedi. Şubh vaktine dek otlayup qarınların ki toyardılar andan bölük bölük olup öyle zevâl-i ıssısında otlaqlu otlağındığı çeşmlerine teşne-dil olup şuşayup şuyın içmege ki vardılar. Şu içerken göz açup yaşıl yâkut çemen içinde kızıl altun⁴⁶² elmanın güneş şîfât mücellâ şavkın ki gördiler 'acabâ neden diyüp yanına varup **K64a** boyun uzadup tîb u rayhâsından şafâ sürüp koçulayup burunların ki urdılar hemân-dem dâru dimağlarına te'sîr idüp durdukları durduğu yerde şaşdılar hisleri başından gidüp kimi şuya kimi şudan taşra düşdiler muhaşşâl-ı kelâm sözi dırâz kılmayalum ol hayl cezîresinün aykırlarının ve yundlarının dört bahşda bir bahş kalmayup dâru te'sîr itdüğü sebebeden cinniler ele götürüp götürdiler ve gözleri begendüğünden on biñ miqdârı at cem' idüp bir yire götürdiler⁴⁶³ ve andan hükemâ kavlı üzere Melik Deheş ve Hıbtıktık tekvîn ve Hımhım tekvîn yürüyüp bu atların endâm-ı dürüstün ve tüyi kıymetlûsin eyûsin seçüp yatlusın giderüp râst dürüst on biñ atdan biñ at beğenüp her birisin bir cinniye ısmarladı ki kucaqlayup getüreler âsânlığ ile Süleymân nazarına yitüreler andan ol on biñ dâne kızıl altun elmaları dağı cem' idüp diyü şardılar ve ezelki şandığına koyup berkitdiler ve andan soñra kuhl urup kapağını mühürleyüp hıfz itdiler. Andan Hımhım tekvîn şandığı başına koyup götürüp gitdiler 'azm-i Süleymân itdiler vakti şâm olıncaya dek Quds-i Mübarek nâhiyesine yitdiler gök yüzünden yir yüzine indiler zeytûnlik arasına kondılar atları dağı yir yüzüne indirdiler şubh olıncaya dek üzerlerine hâzırlığ ile tûrdılar şabâh olmasına tâ ki yirine göz urdılar bular bunda ammâ ki⁴⁶⁴ bizüm każiyyemüz ez-ân cânib Süleymân Nebî hazretine geldi. Nite ol zamân ki Süleymân Nebî 'aleyhi's-selâm Melik Deheşe kızıl altundan düzülmüş elmaları ki virüp gönderdiler. Vakt-i şâm dağı yitdi ins ü cin meleklerine dîv ü 'ifrît

⁴⁶⁰ Karşı: -K.

⁴⁶¹ İtdi: eyledi H.

⁴⁶² Altun: -H.

⁴⁶³ Yire götürdiler: yire cem' eylediler H.

⁴⁶⁴ Ammâ ki: -H.

ser-henglerine icāzet virdi dīvānı tağıtdı. Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām yiründen
turup ḥalvet-i ḥāşına gitdi şubḥ olıncaya dek⁴⁶⁵ Allāha ‘ibādet eyledi.

Nazm:

Şubḥ olıncā Ḥaḳḳa ṭā‘at itdi şāh

Raḥmet ide Ḥaẓrete ya‘nī ilāh

Āḳıl iseñ sende Ḥaḳḳa ṭā‘at it

Ṭā‘at içün oldı ḥaḳḳ-ı insān cin mihr-i māh⁴⁶⁶

3.4.1.4.14. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dastan-ı Māzī

H65a Şāh Süleymān tūtğıl imdi ḥaẓretüñ

Ḥaḳḳa dā‘im ide görgil ṭā‘atüñ

Ṭā‘at ile buldı bulancenneti

Ṭā‘at ile buldı bulan raḥmeti

Ṭā‘at ile ‘avfider cürmüñ ilāh

Ṭā‘at it kim maḥv ola senden günāh

Ger dilerseñ rahmet ide ol Raḥīm

Çün Süleymān nefsüñi eyle selīm

Cehd-i kıl kim nefsüñi ‘aḳluñ tamām

İde tā diyip ola ḥalaş Hümām

Her ne iş kim işleseñ taḥḳīḳ ola

‘Avn-i Ḥaḳḳla cümlesi tevfiḳ ola

Bu Süleymān-nāmeden maḳşūd-ı bes **K64b**

Bir meşeldür saña senden ḥōş nefes

Gönliñüñ ayinesin eyle vü pāk

İresin maksuda ḳalma ḥavf-i nāk

⁴⁶⁵ Olıncaya dek: olıncā H.

⁴⁶⁶ Vezin kusurlu.

Gönlüñ alçak tut ki ašlun oldu ħāk
Tā semekden menzilüñ ola simāk

Ne semā kim ne felekden kı l güzer
Ķurb-ı ĦaĶka irişigör nāmver

Ger irişmek isterseñ ‘ uluvvīye
BaĶma māl u milk ‘ ālem-i süflīye

Bu ħalāyıĶdan kesel iste vü ĦaĶk
ĦaĶk dileyen terk ider Dünyā vü ħaĶk

NuĶkını Firdevsīnüñ tut ki tamām
Tā saña raĶmet kıla Rabbü’l- enām

3.4.1.4.15. Der-Beyān-ı Meclis-i Āĥir

ĦaĶka minnet ki oldur ħaĶk-ı ümem
Üç yüz otuz dört meclis oldu temām

Çün kim ol ĦaĶk virdi vüs‘ at taĶviyyet
Söyledüm oldukça bende ma‘ rifet

‘ İlmi irdükçe ħikāyet oldu řerĥ
K’eyledüm ra‘ nā rivāyet cümle řaĥĥ

Meclis āĥir oldu çün ki bu zamān
Pes ferāġat idelüm sözden hemān

İr görürse yārın Allāhu Te‘ ālā
Şeh Süleymāndan diyvüz ĥōş miĶāl

Pādşāhuñ devletinde var ümīd
ĦaĶk kitāb itmāmını kıla mezīd

Tā Süleymān-nāme birle nām-ı řāh

Döndügince bâkî kıla mihr ü mäh

Ey Hudā yā hālîk u ‘arş u mecîd
O Muḥammed nûrî Ḥaḳḳı yā ḥamid

Ḳıl müyesser âḫîr ola bu kitâb

Müstemi‘ ide du‘ âbulam sevâb

Kim ider Firdevsî çün ḥayr-ı du‘ â

Ḥâcetin Allâh kıla anuñ revâ

Ger du‘ âñ olmak dilerse müstecâb
Vir şalavât Muştafâya kâmyâb

3.4.1.5. Süleymân-Nâmenin Üç Yüz Otuz Beşinci Meclisiniñ Zikrindedür

Âdemîden söz durur maḳşûd olan acz-i ezel
Kim cihânda söz kıalur bâkî cismi olur fenâ

Sözden özge nesne olsa ‘âlem içre bî-gümân
Söz yüce gökden inüp dinmezdi dilden müntehâ

Söz durur Tevrât-ı fūrḳân hem Zebûr-ı İncil bil
Sözden özge nesne yokdur yâ imâm-ı pîşvâ

Maḫzenî lâ-rayb olur naḳli şaḫîḫ añla ḥaber
Söz durur aḫsen ḥadiş emleh kelâm iy pādşâh

Tende cânuñ vār iken dilüñ revân söyler iken
Bu Süleymân-nâme sinden söyle kılup ibtidâ

H65b Bir ‘acâ’ibden ġarâ’ib dāsitan şerḥ eyle kim
Yād işidüp kıla taḫsîn ide aḫsen âşnâ

Güş-ı hüşı baña tut ki söyleyem emleḥ suhen
Liki virgil ḥōş şalavāt ber-revānī Muştafā

3.4.1.5.1. Der-Beyān-ı Azamet-i Dīvān-ı Süleymān Aleyhi's-selām

Loḳmān Ḥakīm kavlince kim mukaddemā bu kitabuñ muşannifidür. Süleymān vefātından soñra Süryānī dilince te'lif iden mü'ellifdür ve Eflātūn-ı Yunānī kitāb-ı Süleymān-nāmenūñ rāvisi ve cihānuñ zü-fünūnı naḳlince Seyyid Naşır Bağdādī ol fūnūn 'ālem-i cihān ḥalḳınuñ üstadı ol vech ile şaḥiḥ ḥikāyet **K65a** meliḥ rivāyet kılur ki çün kim ol gün Süleymān Nebī 'aleyhi's-selām dīvānı taḡıdup ḥalvet-i ḥāşına varup şubḥ olunca Ḥālīḳa iḥlāş ile tāt at idüp namāz u niyazıñı itdi nite çün ki şebmāhı miskīn fütā tutunıp baḥr-i maḡribe ḳursıma ḡavs idüp ki tolinup gitdi. Çerḥ-i çārum tāḳ-i felekden ḳalḳup şems-i nūr 'arus yüzine dest-i zıyā' envārı gülgünü tutuḳ tutdı ya' nī ki İldırım Ḥān şems-i esedden ṭurup burcı ḳulle'-i ḳāfdan baş ḳaldurup cemāl-i ber-kemāl envārı birle cihān sarāyın münevver tābān eyledi.

Naẓm:

Şāh-ı sulṭān İldırım Ḥān şemsi çün gösterdi yüz
Māhı cem baḥr-i ḳaçuben ḳapdı ḳorḳup anda göz

Tā ḳıyāmet devlet ile şāh-ı Sulṭān Bāyezīd
Bāḳi ṭurup 'ömr-i baḥtı arta anuñ rüz-be-rüz

Ḥāsidūñ tārīk-i şebveş rü siyah olsun yüzi
Şem' veş-i mīḳrāş ecel başın kesüp cānī olasuz

'Ömr-i Nūḥ itsün müyesser Ḥaḳḳ ḥaṭādan ḥıfz idüp
Nitekim itdi müyesser genc-i ḳārun u kūnūz

Zī-melik ki devletinde söylenüpdür bu kitāb
Kim nıẓāmī naẓmi birle dil nıẓāmī didi söz

Neşr: Ḥükemā kavlince çün kim ol şubḥ dem yitdi seḥer ḳuşcuḡazları dile gelüp ötdi tāñ yiri ki ağardı Ḳuds-i Mübārek mescidinūñ mü'ezzini ki ezān virdi zıll-i ma' būd Süleymān bin Dāvūd yiründen def' i ṭurdı mā'-i tāhirden taze vuzū ḳılup miḥrāb yirine

vardı aşhâb-ı kibâr cem‘ olup geldi Hâzret-i Süleymân imâmlık idüp şubh namâzın kıldı evrâd okıyup tıg-i tevhid ile dîv-i racim boynın tokıyup namâzdan niyâzdan fâriğ ki oldılar andan du‘ â kılp el yüze ki sürdiler ümerâ vüzerâ hükemâ fużalâ mescidden çıkıp halvet-i hâş kapusına vardılar. Süleymân ‘aleyhi’s-selâm⁴⁶⁷ selâmlamağa intizâr ayağı üzerine tırdılar ez-ân cânip Süleymân Hâzreti dağı ‘aleyhi’s-selâm mihrâbdan bismi’llâh diyüp kalkdı halvet-i hâşına varup Mısır sultânı kızısı Mehî Bânu serv kâmet ve lâle hadd ile handân handân şalınıp şîve-i nâz ile helâli elin eline alup hizmetine yüz sürüp dağı edep ile katına vardı. Süleymân Nebînün libâsın geyürdi nite Şîş‘ abâsın evvel çignine şalup Halîl Peygâm-ber ‘imâmesin başına vurdı ve Âdem-i Şafî saçın biline kemer bağladı ve Nûh Nebî cübbesin egnine şaldı ve Mûsâ-yı Kelîm na‘ lının ayağına giyüp ‘aşâyı eline aldı dağı bismi’llâh diyüp **H66a** halvet-i hâşından taşra çıktı. Havâş karşı varup bahr-i cûşân gibi ağıdı her birisi ilerü gelüp selâmlayup ‘izzet ile alup sedîr üzerine getürdiler nübüvvet tahtına çıkarup yirlü yirine geçüp oturdılar.

Nazm:

Diñle imdi niçe durur Şeh Süleymân milketi

Gör ne tertîb üzre dîvân dutar yidi milleti

Aşlı birle şerh ideyin güş idersek cân ile

K65b ‘İşk ile ammâ vir şalavât Muhammedümme

Neşr: Hükemâ kavlince evvel nübüvvet tahtının kafasında yidi şaff melâ’ike-i muqarrebün tırdılar nite⁴⁶⁸ evvel on iki burcuñ melek-i müvekkelleri tırdı nite evvel Hamel burcınun müvekkeli Berkıyâ’il melek ‘aleyhi’s-selâm ikinci Şevr burcınun müvekkeli Deşmur melek ‘aleyhi’s-selâm üçüncü Cevzâ burcınun müvekkeli Harureş melek ‘aleyhi’s-selâm dördüncü Sereşân burcınun müvekkeli tırdı. Bu üslûb üzerine on iki burcuñ melek-i müvekkelleri tıricağ yidi yıldızun dağı melek-i müvekkelleri anlarun şaff-ı ni’âlinde tırdılar nite evvel müvekkel-i kamer ki Emlihân melekdür ikinci müvekkel-i aftâb ki Melyalüş melekdür fil-cümle yedi yılduza müvekkel olan melâ’ike-i müvekkelün tırdılar ve anlarun şaff-ı ni’âlinde müvekkel Süleymân tırdı gördiler. Nûr-ı Nâ’il melekdür anun yanında nübüvvet hatemine müvekkel olan ‘Azrayâ’il melek tırdı ve andan taht-ı Süleymânîye müvekkel olan Sehtahâ’il melek tırdı ve anların yanında müvekkel Ke‘ihşâ’il melek birle müvekkel sa‘âdet tâcına

⁴⁶⁷ ‘Aleyhi’s-selâm: -K.

⁴⁶⁸ Nite: -H.

müvekkel olan Keṭ' āṭā hūri melek ṭurdu ve anlaruñ yanında müvekkel bād Nağmağā'il melek birle ateşe ve kürre-i nāra müvekkel olan Seḥṭāhilā'il melek ṭurdılar ve anlaruñ yanında müvekkel Aḥcār Āb melek birle müvekkel-i ḥāk Ṭam' āḥākā'il melek ṭurdılar ve anlaruñ altın yanında şaff-ı ni'ālinde müvekkel seḥāb emṭār-ı ra' d Beherdüṣā'il melek ṭurdılar ve anuñ yanında müvekkel Bālḥal ve'd-dür Deferāriş melek ṭurdu ve andan şecer-i kibār müvekkeli Gelüşlekā'il melek birle müvekkel Ḥaṣābeş Şamūlāni melek birle me'ādīnler üzerine müvekkel olan Semḥiyā'il melek ṭurdılar ve anlaruñ altında şaff-ı ni'ālinde dört dürlü ṭebābiyūn müvekkelleri ṭurdılar nite müvekkel Şafrā Şūriş melek birle sevda müvekkel Besbe'i melek ṭurdu ve balgam-ı müvekkeli Beliyuriş melek birle sevda müvekkeli Erīmūş melek ṭurdılar ve andan sonra aşḥāb-ı aḥcār müvekkeli Herḳiyā'il melek ṭurdu ve andan sonra müvekkel-i insān Şerāṭā'il melek-i a'zam ile müvekkel behā'im Şaḥbāṭā'il melek ṭurdılar ve anlaruñ şaff-ı ni'ālinde yırtıcı ḥayvānlara ḥākim müvekkel sebū' 'Aşḳarsā'il melek ṭurdu a'vānları ile ya' nī kim dört a'vānı vardır mağāribde olan sibā' üzerine Belhiyā meşāriḳda olan sibā' üzerine Tolası kıble cānibinde olan sibā' üzerine Heryuğ ve şimālde olan sebu' sınıfına 'Ulyānu melek ṭurdılar ve anlaruñ şaff-ı ni'ālinde yırtıcı ṭartucı kuşlar müvekkelleri geldi ki nitekim bundan aḳdem zikr itmişüz ki behāyim dört ayakluya dirler ki ot otlayıcı ḥayvānātdur feres ester uştur gibi ve sibā' yırtıcı canāvār cinsidür bebr ü peleng şir ü neheng gibi ve etyār daḫı dört kısımdur **K66a** hevāyi vü ateşi vü berri vü baḥri ammā ki ḳuruda olan kuşlar daḫı iki şınıfdur bir bölügi yırtıcıdur '' ukāb **H66b** ve şaḥbāz ṭavşancıl gibi ikinci sınıf ḥubūbāt yiyici dāne ṭartıcıdur ṭāvūs ve ḥorūs ve süklün gibi pes bu taḳdīrce her şınıfuñ bir melek-i müvekkeli ve dört a'vānı vardır rūb' ı meskūnuñ dört köşesinde olan sınıfına ḥākimdür ser-cümlesin şerḥ iderseñ söz ṭavīl olur ammā maḥallinde tafsīli birle inşā'llāh şerḥ olunır.

Nazm:

Çün maḥall gelse anı takrīr idem

Aşlı birle cümlesin ta' bīr idem

Söziñ tekrar olsa olur ḡāyet yamān⁴⁶⁹

Pes mükedder sözi ne tefsīr idem

Nesr: Ḥükemā ḳavlince evvel sibā' müvekkelinüñ şaff-ı ni'ālinde baḥr-i kufūfda olan etyār-ı müvekkeli Hemrākīl melek ṭurdu ve andan ve kürre-i nesimde olan etyār-ı

⁴⁶⁹ Vezin kusurlu.

müvekkeli hümāyūn ile Hümā hākim Kesfiyā'īl melek tırdı ve anıñ şaff-ı ni'ālinde kürre-i nār-ı hevāda olan etyāruñ Tahtayusā'i melek-i a' zam tırdı anuñ şaff-ı ni'ālinde baħrī etyār-ı müvekkel ya' nī deryālarda ırmaqlarda olan kuşlar. Hākim Derdiyā'īl melek tırdı a' vānlar ile kim esmāsı yirinde zıkr olına ve anuñ şaff-ı ni'ālinde berri mürgān müvekkeli tırdı kim ismi bir kavle Şelāyişdür ve bir kavle Tamāhayinā'īldür ve anlaruñ şaff-ı ni'ālinde müvekkel cin tırdı ki cin daħı dört şınıfdur yirinde zıkr olmışdur ammā ki şeyātin zürriyetinüñ ser-cümlesine bir melek-i müvekkel hükm ider ki ismine Mekātā'īl dirler ki dört i' vānı vardır. Evvelki i' vān-ı müvekkel cin Tam' ihā Kehmā' āīldür ikinci i' vān-ı müvekkel peri Tūtiyā'īl melekdür üçüncü i' vān-ı müvekkel ehremenān Şarkıta'īl melekdür ve dördüncü i' vān-ı el-müvekkel bil-afārīt Acliya'īl melekdür ki her birinüñ dört i' vānı vardır i' vānları ile Süleymān Nebī nazarında tırurlardı. Āşī olan şeyātin zürriyātın kudretten yaradılmış amūd ile çarpup hark iderlerdi halk-ı am gözlerinden nihān ehlu'llāh aynında ayān etkiyā enbiyā evliyā görüp fark iderlerdi ve anlaruñ altı yanında el-müvekkel Bi'l-gulān idi ki ism-i Kartiyā'īl melekdür ve anuñ şaff-ı ni'ālinde el-müvekkel bi'n-Nesnās Rehyiā'īl melek tırdı ve anuñ şaff-ı ni'ālinde El-müvekkil bi'l-evhām Hayā Kemākā'īl melek tırdı a' vānları ile ve anuñ şaff-ı ni'ālinde haşerāt ef'iyāt Hayyāt ve afārīt şınıfına ve Şahmarān askerine müvekkel olan Kefāhātā'īl melek tırdı a' vānları ile ki esmāsı yirinde zıkr olupdur.

Nazm:

Kuşadup tahtı tıruben niçe yüz biñ-i melek
Yüzleri nūrından envar oluben şems-i felek

Baş başa çatup tırudı her biri kerrü binek
Rūh-ı kudsī müşl içüp idüp kemer şeh-per melek

3.4.1.5.2. Fī-Zıkr-i Enbiyā-yı Benī İsrā'īl

K66b Hükemā kavlince nübüvvet tahtınuñ kafasında zıkr olan melā'īke-i müvekkelün şaf bağlayup izn-i Rabbanī mu' cize-i Süleymānī birle ki tırdılar andan nübüvvet tahtınuñ sağ kenārında Benī İsrā'īlün on iki sıbtınuñ on iki biñ mu' cizātı gün gibi zāhir olmuş enbiyā-yı müttakīn hulāşā-yı mā'ī tın seccādelü seccādesin mihrāblu mihrāblarına şalup teveccüh-i Haqqa kılup yirlü yirinde oturdılar. **H67a** Evvel Ādem āħir Muħammed cemī' gelmiş ve gelecek peygām-berler ervāhına şalavāt virüp Allāha

tekbîr getürdiler ol zamân Süleymân nazarında hâzır olan güzîn etķiyâ Āşaf bin Berķiyâ idi. Nâsen peygâm-ber ve Kâz peygâm-ber ve Yunâş bin Evyâşir Derda‘ bin Kemâhûl Aşûn ve Bedersûn peygâm-ber ve Ahyaşîlun peygâm-ber ve Evyâşir bin Ahîmeleķ peygâm-ber ve İlyâhû ve Mihâyehû peygâm-ber idi.

Nazm:

On iki biñ var idi hâzır ol zamânda enbiyâ vü etķiyâ
Hep Benî İsrâ’îl ulusu oldu Āşaf bin Berķiyâ

Mu‘ cizâtı her birinüñ gün gibi rûşen idi
Şeh Süleymân hâzretine itdiler ħayr-ı du‘ â

3.4.1.5.3. Fî-Zıkr-i Nesl-i Hârun Sâdât Benî İsrâ’îl⁴⁷⁰

Hükemâ kavlince yine nübüvvet tahtınıñ evvel ki tabaķasınıñ şol tarafında nesl-i Hârun sâdât reh-nümûn toķuz biñ miķdârı evliyâ vü etķiyâ aşfiyâ ‘ulemâ kümelâ kim cumhûr ile turlardı. Şimşâd ağâcından kürsiler üzerinde diz çöküp Süleymân nazarında oturlardı kim anlaruñ a‘lâsı Şâdık bin Evyâşir Ėuçe bin Evinâzû ve Ėayyûbin Evinâzû ve Acar yahû bin Şâdık ve gerisi ve pelesi mislü sâdâtı âl-i Hârûn ‘ulemâ fuzelâ ekmel-i kümelâ zü-fünûnlar daķı yirlü yirinde turlılar.

Nazm:

Cümle Hârûn nesli sâdât etķiyâ⁴⁷¹
Hep velâyet issi kâmil ehl-i ħaķķı bî-riyâ⁴⁷²

Hük-m-i Tevrât ile iderdi cümle şâlih ‘amel
Emr-i Ėaķķdan taşra hergiz başmaz idi kimse pâ

3.4.1.5.4. Der-Beyân-ı Server-i Selâtin⁴⁷³

Hükemâ kavlince yine nübüvvet tahtınıñ ikinci tabaķasında on dört biñ dünyâ pâdşâhları rub‘ -ı meskûn sulţânları heft ü kişver ħânları Mışır sulţânı Celâle’d-dîn

⁴⁷⁰ İsrailoğularından Harun soyunun zikredilmesi hakkındadır.

⁴⁷¹ Cümle Hârûn nesli sâdât-ı etķiyâ: cümle sâdât nesli Hârûn enbiyâ

⁴⁷² Vezin kusurlu.

⁴⁷³ Server-i selatin hakkındadır.

ki firavniyye meliki idi ve İrān sultānı Keykāvus bin Keykūbād ve Turān meliki Efrāsiyāb ve Endelūs meliki Hüsrev Şāh ve benī aşfar serveri Bilād Şāh ve ‘Amaliķa Sultānı Sührāb Şāh ve Yunan meliki Qutāt hān ve Qostantīn tekfūrı qayşer mişil şāh-ı Şāhān hān-ı hākān zerrīn cevheri şāh nişīnler üzerine geçüp Süleymān nazarına qarşu diz çöküp oturdılar ve her melikūñ kafasında zerrīn kemer hāş kullar ayağın tırup ellerin tır ü tebere ve tığ ü sipere urdılar.

Nazm:

Her birisi sultān-ı ‘ālem-i baħr u berr İskenderī **K67a**

Şark u ğarbiñ meliki Derbān-ı Rūmuñ qayşeri

Şeh Süleymān hāzretinden ğayrı hāne bir zamān

Kimseye kılup itā‘ at olmamış idi çakeri

3.4.1.5.5. Der-Beyān-ı Vüzerā ve Hükemā⁴⁷⁴

Hükemā kavlınce andan soñra nübüvvet tahtınuñ ikinci tarafınuñ şol tabaķasında dört biñ dört yüz kırk dört hikmetde māhir hükemā ile ve ölümden ğayrı derde dermān itmege ķādir etibbā ile kevākıb seyrine vuķūf ve nāzır mücemmīn ve ‘uķalā ile ve dīvān-ı defter bağlamış ekmel-i şu‘ārā-yı zürefā ile ve Loķmān Hākīm ve Fīşāğūraş ve tevhīdi ve feylesof-ı ekber-i Batlamyus Hākīm ve Ağniyānus-ı hākīm ve Belīnās-ı hākīm ve Tātūris-ı hākīm daħı ‘agac-ı abanusı şandallar üzerinde Süleymān **H67b** nazarına qarşu zıkr olan melik-i etibbā seyyidü’l-hükemā diz çöküp oturdılar ve aşhāb-ı takvīm ve erbāb-ı ta‘zīm⁴⁷⁵ mişl şākirdleri kafalarında yir yir ayağın tırdılar ‘ilm-i āb-dāndan ve ‘ilm-i edyāndan baħş itmege başladılar.

Nazm:

Her birisi hikmet içre olmuş idi feylesof

Ne felek esrārına bulmuş hey’et ile vuķūf

Çıkarup takvīm iderdi hükmi anlar bī-hilāf

Kim bilürdi nicesi gerdiş kılur çarħ-ı şuyrūf

⁴⁷⁴ Der-Beyān-ı Vüzerā ve Hükemā: -H.

⁴⁷⁵ Aşhāb-ı takvīm ve erbāb-ı ta‘zīm: -K(sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

3.4.1.5.6. Der-Beyān-ı Havāşş-ı Süleymān ‘Aleyhi’s-selām⁴⁷⁶

Hükemā kavline ba‘d ez-ān nübüvvet seririnüñ üçüncü tabaķasınıñ saĝ tarafında Sām-süvār kürsisinde Qāhir bin Sām şāhib-kırān nīk ü nām geķüp oturdı ve anuñ yanında Süleymān nebīnüñ on iki ser-neferi mülük havāşşı abānūsī kürsilerde geķüp edep ile tırdılar ki her ayda birisi Süleymān dīvānınıñ harcın hāşılın görürlerdi yıl āhir olunca defter ile hisābın virirler idi ve her birisi üç biñ pāre köy ve altmış altı pāre şehir-i mu‘azzam ve kırk sekiz pāre vilāyet gelīdi. Memleket hāfızī kal‘ālar hāşılların yirlerdi hizmet-i Süleymānī görürler idi nite evvel muharrem ayında Ālūn bin Hinnān ikinci şafer ayında Ba‘na bin Ehyilūd üçüncü rebī‘ü’l-evvel ayında Yābirin Menāşī‘ dördüncü rebī‘ü’l-āhir ayında Ahīnāzū bin ‘Azū beşinci cumāzi‘ye’l-evvel ayında Ehīmā’iş Nāftālī Süleymānuñ köylüsüdür altıncı cumāziye’l-āhir Ba‘nā bin Hōşıydinci receb ayında Yehu Şāffet bin Fārrū‘ Süleymānuñ göyegüsüdür sekizinci şa‘bān ayında Şem‘i bin A‘lā tokuzuncı ramazān ayında Gür bin ‘Avri onuncı şevvāl ayında Benhūrı on birinci zül-ka‘de ayında bende kere on ikinci zilhicce ayında Emīnāzū ve bunlaruñ altı yanında Yehuşāffet bin Esīlud begler begi oturdı ve anuñ yanında Benāyāhū bin Yehūyāda‘ begler begi tıururđı ve anuñ altında Azūnīrān bin Evdā ayaĝın tıururđı ki harāc defterin ol yazardı ve anuñ yanında ‘Azır yā hū bin Nāşen ki ser-‘ asker idi ayaĝın tıururđı ve andan soñra muhaşşıl Māl-ı Emnūn emīn Ezir yāhū bin Şīşā ve emīr Şādık bin ŞibşāK67b ayaĝın tıururlardı ki bunları dīvān kātibleri ve hazīne yazıcıları idi ve andan Ahı Şer ki kilerci başıdur ve Nāvul bin Nāşan ki emīr-i ‘ālemdür ve Kil‘ad-ı Barçalı ki kapucılar kethüdasıdur ve Cābūd bin Nāşan ki çavuş başıdur ayaĝın tıurdılar.

Nazm:

Gör ne devlet virmiş idi Şeh Süleymāne İlāh
K’ins ü cinne vuhūş-ı tayra olmuş idi pādşāh

Çün ĝazāya niyyet idüp cem‘ iderdi o sipāh
Hāk-i insān budur yidi ĝüñ yüzün bezzaz ey şāh

3.4.1.5.7. Der-Beyān-ı Tā’ife-i Maḥluķāt-ı Ümem

Hükemā kavline andan sonra yine nübüvvet tahtınıñ üçüncü tabaķasınıñ sol tarafında

⁴⁷⁶ Der Beyan-ı Havāş-ı Süleymān ‘aleyhi’s-Selām: -H.

cin nesli cān aşı ve dağı perī sınıfınuñ melikleri tırdı nite ol cān-ı kavm seyyid-i ervāh
ulusı ‘ākıl ü kāmılūñ yüzi şulusı hoş hūlūsı Rūḥşāh-ı cinnī birle perīler melek-i
Hūmayūn şāh perīḥān ve cinnīler ulusı El-henci cinnī ḥalīfesi Cūcye bin Ceberrūt cinnī
birle yedi yılduza tābi‘ cinnīlerūñ müvekkelleri evvel Melik Aḥmer ikinci Melik
Dehneş ḥalīfesi Egdūriş cinnīH68a üçüncü Melik Meyṭatūriş dördüncü Melik El
Meymūnū’l-‘Azım beşinci melek Sepīdū’l-A‘zem altıncı Melik Şehmūruş yedinci
Melek El-Aḥnef geçürüp zerrīn kürsilerde karar itdiler ve andan ol fil tenlū avren
ağızlu ejdehā dillū kazā vü kadere karşı varıcı dünyā tolusı leşkere cevāb virici cin
ser-hengleri yirlū yirinde tırdılar nazar-ı dīvān-ı Süleymāniye urdılar. Tālīshān
Mālīshān perī gibi ve Gebdūriş ve Gezvūriş ve Kiflīs ve Müflīs ve Hımḥım tekvin
mişāl tekvinler tırdılar i‘vānları ile.

Nazm:

Her birinūñ ḥükmi içre nice biñ biñ cinni var
Kim iderdi hizmetini leyl ü şeb şubḥ-ı şehir

Bir birine beñzemezdi şekl-i vāzı‘ hey’eti
Kim mubaşşır göricek alurdu gāyet çok ‘ibret

Şeh Süleymān Ḥazretine cümle çāker oluben
Emr-i Ḥaḥḥ idüp itā‘ at pāyine yüzün sürer

3.4.1.5.8. Der-Beyān-ı Zikr-i Ehremān ve ‘İfritiyān

Ḥükemā kavlince anlarūñ altın yanında şaff-ı ni’alde Ehremen ser-neferleri Ca‘ca dīv
ve Qantaḥārı dīv ve Aḡrās dīv ve Qustaḍı dīv ve Midrās dīv ve Cāvers dīv ve Qāmūs
dīv ve Sirtāk dīv ve Ḥaşaḥaş dīv mişl ehremen ‘afārīt ruḥāmī aḥ mermerden kürsilere
geçüp ser-hengī oturlardı ve a‘vānları gürz-i girānları omuzlarına urup başları
üzerine götürdiler ayağın tırdılar eyle ehremenlerdür ki her birinūñ kāmleti Kūh-ı
Elbrūza ve başları Kulle-i Qāfa ve gözleri Diḥḥe ve cünbüşleri avrene ve tırışları
mirriḥ-i Keyvāna beñzer.

Nazm:

Çün Sikender seddi tırrur her biri yirinde pes
Gök yüzi kaṭranı renk ider göge virse nefes

Mirriḥ ü Keyvān felekde qorqar anları görüp
Heybetinden burca sıgar itmez oldu söz ü ses

3.4.1.5.9. Der Beyān-ı Tā'īfe-i Maḥlūkāt-ı Ümem

Hükemā qavlince ba'd ez-ān nübüvvet **K68a** kürsisinüñ dördinci ṭabaqasında yüz yigirmi dört dürlü şifāt-ı maḥlūkātuñ yitmiş ikinci millet-i mevcūdātıñ ecnās-ı muhtelifesi ser-hengleri ṭurdılar ḥizmet-i Süleymāna yüz urdılar nite cāmus tenler ve ḥırpālar ve seṣserler ve sinçeşmler ve Sīmurğserler ve üstüḥ'ān tenlerü ve depe gözler ve semekserler Şuturpā vü gerdendirāz ve kelīm gūşler ve nehengserler mişāl kūh-ı Elburz maḥlūkātı cinsin cinsin birle qorqunc şüret ile 'acīb ġarīb hey'et ile dillü dilince muḥālif luġāt ile⁴⁷⁷ kelīmāt itmege ḥalkı başladılar⁴⁷⁸ görüp 'ibret ṭutmağa başladılar.

Nazm:

Her birinüñ bir birine beñzemezdi şüreti

Kim mubaşşır göricek alurdu ġāyet 'ibreti

Dilleri vü ḥūları vü cünbüşi vü fi'li hem

Hep muġāyirdi muḥālif aña nedür ḥikmeti

3.4.1.5.10. Der-Beyān-ı Dīvān-ı Muşaffī-i Ḥayvānāt

Hükemā qavlince yine dördüncü ṭabaqanın şol tarafında ḥayvānāt-ı kibār fil Maḥmūd ve Ḥink İshāq ve Ester-i Kārūn ve Ba'ir Şāliḥ mişl-i ḥayvānāt envā'-ı maşnū'at ṭururlardı nite evvel fil Maḥmūd şanasın ki kürsī-i kubbeye-i hırmāndur dört ayakları şanki dört 'āmūd yirinde ṭururdu hem-çün ki Ye'cüc- sed veyā oldururşan gök yüzinde burc-ı esed ve fil Ebū Ḥuccāc yanında Ḥink İshāq ki **H68b** ve Ebū Münḳād ṭururdu nite 'aşkar şifāt düldül hey'et āhū gözlü kamer yüzlü ra'd avazlu qamçı kıyruqlu peykān kulaqlu gergeden toynaqlu geyik saġırlu ibrişim yelelü bebr ü pāyān göğüslü yel yürüyüşlü qazā vü qader segirdişlü suya tālib yüzücü neheng gibi ṭaġa aġup ṭaşa gidici peleng gibi niçe kerre ġazā içün Ḥazret-i Süleymān üstüne binmiş süre-i ve'l-ādiyāti

⁴⁷⁷ İle: birle H.

⁴⁷⁸ Başladılar: -K.

dabḥā(n)⁴⁷⁹ inmiş ġazzāt atları yanında tavilede bile baġlu tūrur eyle atlar ki fel-mūriyātī kadhā(n)⁴⁸⁰ ol atların ḥaḳḳında dinmiş ve ḥımār şınıf daḡı atların altı yanında cins ile tūrurlar ḳulaḳ ḳabardurup ḳabīḥ āvāzlu ḥōṣ-ḥān gibi ḳaġrışurlar nite ḳaġrışurlar ve anların muḳābelesinde ol ‘arabī hecīn develer daḡı muġelḳin gözlerin sürüp Sīmurg-ı ser boyunların uzadup dīvān-ı Süleymāniye nazar ḳılup gözedüp tūrurlar idi. El başār mucibince görenler baḳup ‘ibret alurlar idi ḥalḳ-ı ‘ālem daḡı ol ‘acīb hey’et- i ġarīb şūret cümellerün cemālin görüp āyetin okuyıp vālih ḳalurlardı ve anların şaff- ı ni’ālinde ḳatır cinsiñi ki ser-neferine Ebū’l-Aḥṭal dirlerdi miskīn reng-āheng düldül hey’et gergedan şevket nīze-i ḥāzır ḳulaḳlı yıl ḳarınlu öküz bileklü bād-ı seḡer yürüyüşlü ḥūb-reftā deve tuṭaḳlı şıġın geyik gözlü ḳulān şūret düldül ḡayder **K68b** yüzlü ḳārūnī yādgār ṭavile’-i Süleymānīde ki tūrurlardı. Gāḡ at nesline ceddümüzdür diyü nisbet iderlerdi gāḡ atasına ‘āġ olmuş ḡarāmzāde gibi ḡımār ile ḡuṣūmet iderlerdi. Ve anların şaff-ı ni’ālinde şıġır şınıfı kim tūrmuşlar idi ġamz okın urmaġa her biri depesi üzerine gergedan şāḡından yaşanmış yaylarını ḳurmuşlar idi ve ḳoyun ḳocı daḡı Kebş İsmā’īl gibi sukūta varup tūrmuş idi. Ḥalīm selīmlik ile dīvān-ı Süleymāniye göz urmuş idi. Sibā‘ arasında her gāḡ ki ḳurda nazar idüp baḳardı. Süleymān ḳorḳusundan ḳurduñ⁴⁸¹ canı aġzına gelüp āḡı dutūnı felege ḳıḳardı ve āḡū daḡı yed-i beyzā remzin iden şecer gibi şāḡını başına almış idi ḡıṭāyī ḡūbları libāsınlayın beneklü muraṣṣa‘ ḳaftānın ḳignine şalmış idi. Çeşm-i şeḡlāsını süzüp pars u ḳaplan u kelbe kim baḳarlardı a‘ vānī boz ġaleye işāret devr-i Süleymānīdür diyü beşāret idüp bir birine göz ḳaḳarlardı. Anların remzin ġamzin yırtıcı canāvārlar re’is-i seb‘-i esed ki gördi ġazabından aġız açup ḳuyruġın çenber ḳılup pençesin sedd-i İskender gibi yire urdı. Ve göġsini yelken gibi yele gerüp ḡışma gelürdi. Velākin na‘ra urmaġa Süleymān ḳorḳusundan yire siñüp taḡt-ı pāye yüz sürerdi ve ḳaplan daḡı teḡmetini bekterin ḳignine şalmış idi ve rüstemi ḡancerlerin ḳaynaġına almış idi. Burc-ı ‘aḳreb gibi ḳuyruġın başı üzerine diküp ki ūkrer idi çerḡ-i gerdūn ġüm ġüm ötüp ṭas-ı feleġi zengüle gibi ḳıġarır idi ve çetük daḡı cübbe’i‘anteri geyüp bıyıḳların şıġāyup **H69a** burup göġsini şīr ü peleng bebr ü neheng bigi gerüp ki yirinde tūrurdu. Mūş ile dırāġuş idüp geḳen mācerānuñ ‘özrin diler idi itdüġi cürme tevbe ḳılup yılān gibi aġzın yalardı ammā ki yine furşat gözedüp boyun uzadup fare etin yimege diş bilerdi velīkin o dem Süleymān ḳorḳisundan riya-yı zāhid gibi taze āb-dest alup el yüz yuyup tesbīḡe meşġul

⁴⁷⁹ Âdiyât-1 (And olsun soluk soluġa sūratle ḳoşana...)

⁴⁸⁰ Âdiyât-2 (And olsun (ḳoşarken ayaklarını) vurarak ateş ḳıkarana...)

⁴⁸¹ ḳurduñ:-H.

olmuş idi.

Nazm:

Her ne varsa göre behāyīm sibā‘u canāvār
Canāvārdan ne ki varsa ‘ālem içre cānı var

Emr-i Hakkla Şeh Süleymān Hāzretine kāmı
Çāker idi bebr ü şīr ger nehengī ne ki var

3.4.1.5.11. Der-Beyān-ı Tavā’if-i Haşerāt

Hükemā kavlince andan soñra nübüvvet tahtınıñ beşinci tabaçasınıñ sağ tarafında haşerāt re’isi ve müvekkel-i hayyāt Melik Şāhmārān dağı yılān hey’et ādem şūret kamer alınlu bādem gözlü tartma burunlu güler yüzlü kākül-i hūbān bigi iki gīsüsi var müşk-i ‘anberleyin ve başında şāhı şevk virür yāqūt-ı aḥmerleyin giysülerin iki tarafa uzadup kanadçukların kemer kılup la‘līn tabak içinde tırmış idi ve andan soñra ol kanatı özini yitmiş arş su‘bānı **K69a** Şāhmārān bindi yıl kanatlu üç başlu avren-i kudsi deryā-yı nīle beñzer başı kubbe’-i Keyvān dişleri hurma ağacı gibi özün gözleri cehennemdeki vādī-i nīrān kanatları kara bulut bigi uçup heybetinden yanında olan tā’ife kaçup тұrurdı ve sağ tarafında Şāhmārānuñ ejdehālar тұrurlar ki en kemīnūñ kāmı tağa ağızları şalyārī bulanuk aḥar şaruca ırmağa ve gözleri cehennemī ocağa dişleri keskin polad bıçağa şūretleri çukur olmuş karañu bucağa beñzer ve ejdehālar kafasında hayyāt dağı ‘arab-ī fellahları gibi elece hırkaların çignine urmışlar idi. Ve muḡaylān dikenini gibi birbirine şarmaşuben tırmışlar idi ve efā‘ī zehrleri dimāḡlarına siñmedüğinden harekete gelüp hayyāt arasında kim yürürlerdi. Gāh nīze-i kahrāmān gibi uzanup gāh kemān-ı Rüstem gibi kılup gāh hancer, kāvūs gibi egilüp gāh zūlf-i nāmihrbān gibi çenber olup Şāhmārānī çevre alup тұrurlardı. Ve ‘aḡārip dağı raḡīb ḥāsīd yüzi gibi ḥasedinden beñzi şarardup ki тұrurlardı aḡyāzı bī-dīn saḡalı gibi ayakların şarmaşdurup kuyruḡın depesine diküp burc-ı ‘aḡreb gibi çerçe girüp semā‘ ururlardı. Ve hezār-pālar dağı metin alacası sepīd ü siyāh renk nemedīn gerdenine şalmışlar idi ve zehrāk nişterlerin ellü eline almışlardı. Rişte-i baḡr gibi her birisi uşāḡı vü irisi bir birine toluşmuşdı⁴⁸² gammāz saḡalı kılları gibi

⁴⁸² Toluşmuşdı: ulaşmış idi H.

karcaşup bir birine el ayak şunup ulaşmış idi. Gāh zülfi tarrār gibi uzanurlar idi gāh kāfir zünnārı gibi qadlerin kemer kemer kılup gāh yiter ecel gibi toğrılup gāh kemān kaẓā gibi ikrilüp Şāhmārān naẓarına qarşu qadd-i ḥamīde kılup tıururlardı. Ḥayyāt efā'ī cinsine naẓar idüp ejdehālar pāyine yüz sürerlerdi.

Nazm:

Var kıyas it Şeh Süleymān Ḥazretini nāmdār
Kim ne a'zam pādşāh idi 'ālem içre kāmkar

K'ins ü cinni vahş-ı tayrı rām idüben aña Ḥaqq
Çāker itdi ejdehāyı daḥı bile mūr-ı mār

3.4.1.5.12. Der-Beyān-ı Muşāff-ı Hevām

H69b Ḥükemā qavlince yine bişinci tabakanuñ şol tarafında mürçe cinsi tıururlardı hevām cinsi ile nite evvel şāfda neml-i kebīr idi ki ādı Münzire idi. Kızıl yāqut ḥoqqa üzerine geçüp Süleymān naẓarına qarşu tıururdu. Ḥizmet kemerin biline bağlanup tesbīḥ-i Ḥaqqī diline getürüp secdeye yüzün sürerdi ve mürçegān çerisi uşāğı vü irisi lā yu'ad ve lā yuḥşā⁴⁸³ birbirine qarışup qaynaşurdu. Men talebe vecednā⁴⁸⁴ mücebince zaḥire ırkmege neml-i kebīrden icāzet ola diyü sevnışüp oynaşurlar idi. Pervāne cinsi daḥı her biri semenderī ridāsın çignine şalup yā ḥālīkū'l-envār diyü tesbīḥ-i Ḥaqqı dile alup gümüşden qanadçuqların **K69b** açışup hevā-yı zülf-i yār ile şebb tarīk içre uçışup ol hicr-i dilber nārına giriftār olan her gece şubḥ-dem⁴⁸⁵ qan aqlayup baş döküp bī-dār olan şem'īnūñ zerrīn taht üzerinde oturduḡın ve nūrānī fağfūrī tācı başına urduḡın meclis-i Süleymānīde ki gördiler çevresin alup ihāṭā kılup tıurdılar pervāne oldu ki pervāne diyüp uçdı kenār şem'a geçdı binā-yı busekar⁴⁸⁶ kılup leb lebe ki virdi şehdīn emerken nūş-nīş olup tatlu cānın virdi firāk odına döymeyüp cigerin kebāb idüp qanadçuqların yaqdı vā ḥasretā vaşlet qaldı kıyāmete diyü āh itdükçe dutunī felege çıkdı ve anı görüp bāqī pervāne qoymayup baş u cāna eyyübī şābır idüp tevekkül serīrine yüz sürmeḡe başladı. Ve ba'zı raqş urup ba'de's-semā' mekānına gelüp dilince Süleymāna alkış virmeḡe başladı ve meges ve zübāb cinsinūñ seyyidi daḥı aq

⁴⁸³ Sayısız ve hesapsız.

⁴⁸⁴ Kim isterse biz buluruz.

⁴⁸⁵ Şubḥdem: şubḥa dek H.

⁴⁸⁶ Binay-ı busekar: lebini buse kenār kılup H.

billür hoşka üzerine çatup neml-i kebîrûn sağ tarafında tururdu hizmet-i Süleymânîye per açup kim pervâz ururdu ve üyez sınıfı dağı pîl şîfât hortumcuqların hancer tîz gibi bileyüp hûn-ı Nemrûd gibi ‘aru qanîn içmesini Süleymândan dilince dileyüp qâdirûn kudret-i ber kemalın şâni‘ûn şun‘-ı celâlin göstermege ol za‘îfliğ ile ki qanadcuqların açarlardı a‘zam-ı maḥlûqâtun nişter urup qana qana qanların içerlerdi. Ve pillerûn qulağına girürlerdi ve ejdehâların dimâğına zaḥm ururlardı. Ve gâh Süleymân qorḥusından gelüp yirlü yirinde tururlardı ve zübâb mihterinûn dağı şaff-ı ni’âlinde qara siñek ser-neferi zübâb-ı kebîr izz-i Rabbânî hükm-i Süleymânî birle şaru yâqut hoşka üzerinde naẓar-ı Süleymânîye muqâbil olup tırmış idi dilince devletine du‘â kılup elin yüzine gözine sürmişdi. Ve zübâb sınıfı dağı bî-şümâr ve bî-qarar sınıfı birle ba‘zı turup ba‘zı qanat açışup uçuşurdu. Ol za‘îfliğ ile a‘zem-i maḥlûqa cür’et göstermege gidüp yarışup birbirin geçişürdi. Gâh memleketi deme çeküp bu dağı ejdehânun kafasına qara bulut bigi şaff ile inerlerdi ve gâh ol qan içici qağan arslânların qorḥmayup gözlerine qonarlardı **H70a** ve gâh nehglerûn ağız içine girüp diline zaḥm ururlardı ve gâh server-i selâtinlerûn tâcında qarâr kılup tururlardı⁴⁸⁷ ve gâh meliklerûn yüzine gözine qonmaq diledükce şâhlar siñegi redd idem şanup kendü eli ile kendü yüzine tabanca ururlardı. ‘Uqelâ-yı qâdirûn kudretine ḥayrân qalup siñek öcinden ‘acze varduğına ‘ibret alurlardı. Qavlü Te‘âlâ Tebâreke-llezî biyedihi’l-mülkü ve hüve ‘alâ külli şeyi’n-qadîr(un)⁴⁸⁸ âyetin dillerinde tekrâr iderlerdi.

Naẓm:

Bin bir ümmet ne ki varsa cümle ḥalk

K70a Yetmiş iki millet ile cavḳ cavḳ

Yüz yigirmi dört şîfât maḥlûḳ ümem

Anda gelmişdi tamâmet biş ü kem

İns ü cinne dîv ü ‘ifrît ile gul

Tırdı dîvân içre cümle sağ u şol

Kim cerbeze ḥâki tıtdı şark u garb

Kim perrende gögi tıtdı ki ‘aceb

⁴⁸⁷ Tururlardı: tırdı H.

⁴⁸⁸ Mülk-1 (Hükümrânlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir).

Gök yüzün kapladı açup perr bāl-ı kuş

Yir yüzün tutdı seb yırtıcı vuḥuş

Baḥr ü berrde nā-gāh varsa canāvār

Cem^ç olupdı anda nā-gāh canāvār

Diñle imdi kışsa nedür yār-i cān

Vir şalavāt Muştafāya bu zaman

3.4.1.5.13. Der-Beyān-ı Eşnāf-ı Mürgān

Hükemā kavlince kışşayı muṭavvel itmeyelüm ki ser-cümlesin zıkr iderseñ dīvān-ı Süleymān şerḥi niçe mücelled kitāb olur kim henüz bu muḥāle gelinceye dek Süleymān Nebī milkinde şerḥi nısfı tamām olmadı kim henüz Süleymāna biñ bir ümmet baḥr-i maḥlūk naẓarına gelmedi ki biñ bir ümmetiñ altı yüz bir dürlüsi deñizdedür ve dört yüz dürlüsi kırudadur ve ateş-i maḥlūkāt ve gül ‘āleminde olan tā’ifne ve kūh-ı Elburzda olan yüz yigirmi dört dürlü maḥlūkātuñ ekşeri henüz gelmedi kim salṭanāt-ı Süleymānī ‘aleyhi’s-selām memleketi şāhānī şol vaḳt-i kemāl bulur ki yıl taḥtını getürmek ile dördüncü kat Kāf milkinde vara niçe biñ dürlü ‘acā’ibāt ğarā’ibāt göre ve her yirüñ tā’ifesi gelüp fermān olalar pes bunuñ şerḥi henüz tıyıldur.

Naẓm:

Şeh Süleymān-nāmesinüñ olduğı a^ç ẓam kebīr

Biñ bir ümmet vaşfidur kim şerḥ olısar dil-peẓīr

Ba^ç zı daḥı zıkr olısar on sekiz biñ ‘ālemüñ

Kim Süleymān itdi seyrān cümlesini irü dīr

3.4.1.5.14. Ān Der-Şıfat-ı Kavı-i Süleymān ve Saff-ı Mürgān

Hükemā kavlince nübüvvet taḥtınıñ serīri ki yidi ṭabaḳadur ve ṭavili yüz ferseng ve ‘arz-ı elli mīldür altıncı ṭabaḳasında daḥı sağ şadırında maṭbāḥ-ı Süleymānī ḥāne-i şāhānī var idi ve kiler ve anbār ve cemī^ç zāḥire nev^ç iyle şaḳlamağa ḥüceyrāt var idi biñ bir ümmetüñ behāyim ve ḥayvānātuñ ve ḥaşerātuñ zāḥiresinden ve mürgānuñ ḥubūbātından ve yırtıcı canāvārlaruñ yidüğü balıḳ etinden ğayrı yalnuz biñ bir

ümme-tüñ içinde âdem-i zâd için hûn-ı Süleymânî kim maṭbâhında bişerdi üç yüz on üç kâzkanlar var idi kim ehremenler anı ocak taşından düzmişler idi ve her bir kâzkanuñ içinde on deve şıgardı ve kâzkan var idi ki içinde yüz koyun bişerdi süryânî kavlince ‘imrânîler kitâbında şöyle gördüm ki her gün Süleymânüñ **H70b** maṭbâhında ‘arap muzırrı hîsâbınca otuz mud simîd unı hârc olırdı ve altmış mut hârcı andan ğayrı ve günde iki nevbet hûnî çıkardı her nevbette on şıgır ve yigirmi **K70b** inek ve on deve ve yüz koyun bişerdi şikâr etinden ve besleme hûrusdan ğayrı ve on iki biñ zerrîn kemer kıl çâşngîr ve ardı ve kırk biñ tavile atları var idi ve kendü binidi on iki biñ ‘arabî hâş atları var idi zîrâ ki Süleymân Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm atası Dâvûd Peyğâmber gibi ğazâ kılıcı idi ve atı ğâyet severdi şöyle kim bir Pâdşâhda bir eyü at işitse bahâsından ziyâde virüp alırdı ve süvâr olup ğazâ kılurdu ve mücâhid idi ve Süleymânüñ hükmi saltanatı Fırat şuyından tâ Mısr haddine deyin idi diyü ehl-i Zebûr böyle nakl iderler ve ammâ ki târih-i âhârda ve tefâsîrde nakl-i eşşah budur ki Süleymân Nebî Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm kâfdan kâfa ‘âleme hükmi itdi yıl tahtını götürdi nitekim kelâm-ı kâdîm ve kitâb-ı kerîm içre gelür ki Kavlü Te‘âlâ Ve li-Süleymâne’r-rihâ ğuduvvuhâ şehrun ve revâ hühâ şehri(un)⁴⁸⁹ Allâhu Te‘âlâ Süleymân yili ve cinni ve insi musahhar idüp ve perî ve perrân ve murğân fermân-ber olduğına kelâm-ı temcîdinde ve kitâb-ı tevhîdinde Hâkḫ Te‘âlâ buyurur ki Kavlü Te‘âlâ ve huşira li-Süleymâne cunûduhu mine’l-cinni ve’l-insi ve’t-tayri fehüm yüze’ün⁴⁹⁰ ve daĥı Hâzret-i Süleymâne Hâkḫ Tebâreke ve Te‘âlâ celle celâlehû Mantıku’t-Tayri bildirdi ve cemî‘ eşyânüñ tesbîhine hâl dilince muṭṭali‘ oldı nitekim kelâm-ı Rabbânîde ve kitâb-ı sübhânîde gelür ki Kavlü Te‘âlâ yâ eyyühe’n-nâsu ‘ullimnâ Mantıku’t-Tayri ve utinâ min külli şey(in)⁴⁹¹.

Nazm:

O Süleymân İbn-i Dâvûd idi mürsel

Hâkḫ resûl Hem cihânüñ şâhı halk-ı cihân olmış idi kıl

Cümle halkuñ dillerin bilürdi küllî ne ki vār

Dillerince dâr-ı üstâd eyler idi pür-uşûl

⁴⁸⁹ Sebe-12 (Süleyman’ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgarı verdik)

⁴⁹⁰ Neml-17 (Süleyman’ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı).

⁴⁹¹ Neml-16 (Süleyman dedi ki “Ey insanlar! bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden verildi”).

Neşr: Hükemā kavlince tāriḥ-i eşşah budur ki zıkr olındı ve daḥı naql-i Loḫmān budur ki ḥūn-ı Süleymāniye günde biñ vaḳiyye tuz ḥarc olurdu ve ol kazḫanları ki dīvler ocaḳ taşından işlemişlerdi her kazḫana kırk deve ve yāḥūd iki yüz koyun girürdi ammā ki her gün ḥūnına ki ḥūn-ı insānidür ḡayrı ümmet ḥūnından ḡayrı kırk deve yüz şıḡır ve biñ koyun bişerdi ve Ḳuds-i Mübārek kilesi ile biñ mevt on simid çörek olurdu ḡayrı itmek ḥod ḥisāba gelmez kim ne kadar etmek ḥarc olurdu ve ziyāfet-i Süleymānīnūñ ḥod şerḥi tavildür inşā'llāh-ı Te'ālā Süleymān Ḥazreti 'aleyhi's-selām Mekkeye varduḡı ḥinde cemī' eşyāyı ziyāfet itse gerekdür ol ḥinde ḥūn-ı Süleymānī tafşil birle tamām zıkr itsek gerekdür şimdi maḥall degül nite serir-i Süleymānuñ altıncı tabaḳanuñ şol tarafında yir yir kürsiler qurılmış idi. Bezzāzistān-ı Süleymān tırmuş idi tācirler şanduklu şanduḡında otururlardı altun gümüş avadanluḡın ortaya getürürlerdi **K71aH71a** dükkānlu dükkānın tezyin kılurlardı beyne'n-nās⁴⁹² dellāllar envā' ı metā' ı bey'i men yezid⁴⁹³ idüp öniñ on bir özrine ta'ın iderlerdi ve bir tarafda daḥı aşbāzlar envā' dürlü dürlü loḫmalar bişürüp şatarlardı ve ḥelvāyiler daḥı 'asel-i musaffādan 'alā dīni ḥelva bişürüp şehde şekkerler katarlardı ve şerbetçiler fuḳā'i bardaḡın zer-nigār iderlerdi. Sükkeri Mısrī ezüp cüllāba katup şerbet iḫzār iderlerdi ol şanem diler ballar güneş tal'at ve mehlikālar fuḳā'i bardaḡın aḡzınā alup ki leb-ber-leb emerlerdi 'uşşāḳ-ı miskīn qarşusına⁴⁹⁴ geḥüp ḥayrān olup aḡız açup ḳatresine cān virmege umarlardı ḥūblar maḥbūblar tālibleri ser-gerdān iden maḥlūblar ḡamz idüp birbirine kim baḳışırıldı ḥerif la' lūmi emsem derdūmi alurdu. Emsemdür ola dīv-i 'uşşāḳa ta'ın idüp göz ḳaḳışırıldı fi'l-cümle Süleymānuñ seriri salṭanatında bu zıkr itdügümüz maḥlūḳāt envā'-ı şıfāt-ı mevcudāt cinsi cinsi birle ola zamān ḥāzır olup tırmuşlardı izn-i Rabbānī birle ḥizmet-i Süleymāniye yüz sürmüşlerdi.

Nazm:

Pes serir üzre tırurdu cins ile biñ bir ümem

Taḥtı yiller götürürdi yile hep ḥayl ü ḥaşem

Ḥalk-ı 'ālem anda ḥāzır olmuş idi cin ile

Baḡlayup dīvānı şaf şaf tırır idi biş ü kem

⁴⁹² Halk arasında.

⁴⁹³ Artırma ile satış.

⁴⁹⁴ Qarşusına: qarşularına H.

3.4.1.5.15. Der-Beyān-ı Muşāff-ı Murğān

Hükemā kavlince serīr-i Süleymānīde zıkr olan maḥlūkāt ki dīvān bağlayıp tırmış idi hevā-yı fenāda fevkalāde kuşlar daḥı kanat kanada çatup yan yana yelek yelege virüp gök yüzinde Süleymān üzerinde sāybān kırmışlardı. Nite evvel Sīmurğ-ı etyār mürğāndur melik perrāndur ‘Anḳā-yı Kāf cihāndur ḥorus-ı ‘arṣī gibi dört kanatın açmış idi felegūñ bir katına geçmiş idi başında tāc-ı kudret şeh-peri muraşsa‘ çün perri tāvūs zīnet ve yanında şahin daḥı zerkeş üskūfın başına şalmış idi ve kan dökücü Rüstemi hancerlerin kaynağına almış idi ve cennetden çıkan tāvūs daḥı muraşsa‘ altun mürevvehesin omuzına birağup cemşidi tācın farkına komış idi kāh tezyīnine şeh-perine bakup kendüzin görürdi ve kāh yırtıcı kuşlar kanın dökmege ivüp gögsin göge ‘ucb ile gererdi ve saḳka kuşu daḥı mülemmā‘ saḥtiyāndan müşkinūñ müşk bendin çözüp dergāh-ı Süleymāniye bār-gāh-ı ḥakāniye kim şu taşurdi ve gurāb daḥı ḥāsidi ḥased odı dötünü yakup yüzün kararup göglere çıkup yüz karasından uğrın uğrın bakup tıırırdı ve dürrāc⁴⁹⁵ daḥı şeh-perlerin tezyīn idüp muraḳka‘ hırkasın çignine şalup hier odına ciger kebāb gözleri yaşın şarāb idüp yā Ḥaḳḳ diyü Allāhı tesbīḥ iderdi ve bülbül-i ser-mest gonca leb gül-rūḥ firāḳ-ı hicrinden maḳām-ı nūvādeh feryād kılup **K71b** ki ser-āğāz iderdi yā Ḥālīḳü’l-eşcār ve yā Rāzīḳu’l-Cebbār diyüp Allāha niyāz iderdi⁴⁹⁶ ve hazer Dastan daḥı hezār Dastanlar **H71b** okuyup lahn-ı Dāvūd ile dile gelüp yā vedūd diyüp tesbīḥ okıyıp bülbül-i gūyā gibi ki şakıyıp oturdı avāz-ı arğanun gibi müstemi‘ ler canına ḥayāt bağışlayup cāna cān katardı ve ḥorūs daḥı hırka-i şūfiyyūn çignine şalmış idi ve tāc-ı erdebīl-i sürḥī başına almış idi. Maḳām-ı ‘Irāḳda ezān okuyup tīg-i tevhīd ile racīm boynın tokıyup mu‘ciz-i Süleymān ile ol zamān pervāze tıururdi ve tūṭī-i şekker şiken ol faṣīḥ līsān ve şīrīn sahn-ı fistūḳī ḥāresin egnine şalmış idi ‘ibādet ile feṣāḥat ile medḥ-i Süleymāniye girüp nübüvvet taḥtınıñ merkezinde yüz sürüp devam-ı devletine du‘ā-yı eyyām rıf‘ atine şenā kılırdı.

Nazm:

Var kıyās it ki Süleymān ibn-i Dāvūd iy emīr

Nice a‘zam-ı Pādşāhdı ‘ālām içre ki kebīr

Küllī maḥlūk emr-i Ḥaḳḳla aña fermān oluben

Hızmetine yüz sürerdi şubḥ u şām idü dehr

⁴⁹⁵ Dürrāc: tırrāv H.

⁴⁹⁶ Allāha niyāz iderdi: Allāh u tebārek ve te‘ālā ḥazretlerine nāz u niyāz H.

3.4.1.5.16. Der-Beyān-ı Kıssa-i Hayl

Loḳmān Ḥaḳīm kavlince kaçan ki dīvān-ı Süleymānī zıkr itdügim gibi daḥı ziyāde ki⁴⁹⁷ tırdı yüz yigirmi dört dürlü şıfāt-ı maḥlūkāt ser-hengleri yirlü yirinde ki qarār itdiler biñ bir ümmet ser-neferleri ve yitmiş iki millet bihterleri cins cins ve sınıf sınıf birle kim tırdılar ve kuşlar hevā yüzinde kanat kanada virüp sāybān ki kırdılar andan bād-ı seher aheste aheste yir ile gök arasında dīvān-ı Süleymānī yöresinde esmege başladı nefḥ-i ‘İsā gibi mürde dillere ḥayāt bağışladı ve ra‘ d-ı felek daḥı şehāb-ı keşīfe ebrū āb-ı laṭīfe emr itdi ebr-i nisyān gibi қаатарat selsebīl ve kevşer-i ḥayāt yağdırdı ve yirūñ ḥār u ḥāşāgını bād-ı nesīm süpürüp gök yüzine ağdırdı muḥaşşāl-ı kelām izn-i Yezdānī mu‘ ciz-i Süleymānī birle bād-ı nesīm ferrāşlık idüp yeri süpürüp pāk eyledi ve ebr-i nisyān saḳḳālīk idüp dīvān yirini şahrāsı ile şulayup nem-nāk eyledi tā kim anda cem‘ olan içtimā‘ ı insān dīv ü peri ve cin-i cān vaḥş u ṭayr mūr u mār ve mürğān mu‘ tedil hevā olup rāḥat oldılar dillerince Süleymān Nebīnūñ⁴⁹⁸ devām-ı devletine du‘ ā kıldılar. Ḳuds-i Mübārek şahrāsında şuşuz olan ḥayvānāt ve behāyim çukur yirlerde irkilen yağmur şularından içdiler. Süleymānuñ eyyām-ı⁴⁹⁹ devletinde ḥōş geçdiler bular bunda ammā ki bizüm kışşāmuz ez-ān cānib ḥayl cezīresinden atlar getüren cinnīler ser-hengi Melik Dehneş geldi nite ol zamān ki melik Dehneş cezīre-i ḥaylden biñ nefer-i ḥāş atlar aygırlar ve bedevī yundlar tutup a‘ vānlarına getürdüp vaḳt-i şām olıncaya dek Beytü’l-Muḳaddis şahrāsı zeytūnlige kim yitürdiler **K72a** ol gice anda kim qarār itdiler çün ki şubḥ-dem oldı göz gözi gördi şeb-i naṭ‘ ına mihteri şems durup maḡrip diyārına ki sürdi.

Nazm:

Çün Melik Dehneş görür kim itdi ṭāk
Ḳudsī mescidde mü’ezzīn virdi pāk

Ötüşip murğ-ı seher virdi avāz
Şubḥ-ı kâzibden belürdi öñ ü āk

H72a Pāsbānlar ḥarb idüp şubḥ-ı fānūs
Kan-ı ‘İsāden çalar ruhbān-ı çāk

⁴⁹⁷ İtdigüm gibi daḥı ziyāde ki: -H.

⁴⁹⁸ Nebīnūñ: -K.

⁴⁹⁹ Eyyām: -H.

Ṭağda kaplan mişede arslān nağra urdı
Ṭāğ u taşlar virdi yankı yāk yāk

Ṭāñ yiri ağardı çün saçum bigi
Gün şarardı hem-çü beñzüm oldu ṭāk

Müstemi‘ iseñ gūş dutup sözüme
Vir şalavāt tizcek imdi olmāñ şāk

Neşr: Hükemā kavlince kaçan ki ol gün seher-gāh ki yitdi Süleymān Nebī daḥı tahtgāhında dīvāngah tutdı andan Melik Dehneş Ḥabṭıktıq tekvīne ve Ḥımḥım serhengi cinne ve Ḥavcele tekvīne hüküm itdi. Ne kadar a‘vān-ı cin var ise ol ḥāş atları getürdiler yirden kaldurup dem çeküp uçup hevā yüzine yitürdiler. Melik Dehneş daḥı önlerince dem çeküp perrān olup gitdiler ‘azm-i Süleymān itdiler. Ez-ān cānib sem‘i Süleymānīye müvekkel bād-ı melek Nağmağā’ıl ‘aleyhi’s-selām haber virdi ki yā nebīyu’llāh Melik Dehneş ḥayl cezāresinden atları getürdi diyü haber virüp agāh idicek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām cin ser-henglerine emr itdi melikü’l mu‘inü’l-a’zam ve Mayṭataruş Melik ve Şehmeruş Melik ve Ṭalışhān Peri ve Mālishhān Peri qarşu varup ta‘zīm ile alup ol atları dīvāna getürdiler andan Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām hüküm itdi dīvān meydānının bir fersaḥ kakıtdılar ol atlar içün ya‘nı ki yir düzetdiler daḥı Melik Dehneş a‘vānları ile gök yüzinden dīvān-ı Süleymānīye indiler götürüp getürdükleri atlar ile taht-ı pā kenārına kōndılar. Atları yire koyup yönlerin Süleymāndan yaña döndiler devletine du‘ā kılup ayağın tırdılar ve atları getürdüklerin i‘lām kılup devā‘-yı devletine alkış virdiler andan Süleymān Peyğām-ber ‘aleyhi’s-selām nazar kılup gördi ki meydāna getürdükleri atlarıñ ayağın tıtır yok ser-cümlesi yaturlar su’āl itdi ki yā Melik Dehneş bu atlar diridür çün ki ni’çün ayağ üzre tırmazlar eger ölü ise götürēnler ni’çün mevtinden haber virmezler diyicek Melik Dehneş cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh icāz degül çün ki ḥayl cezāresine varduk yedi gün pey-ā pey bu atları ol cezārede kōduk yıl gibi pāyine düşüp yanına uyduk. ‘Aķıbet dutamayup ‘āciz kōlduk soñra ‘ālī ḥazretüñ gönderdügi altun mücevvef elmaları giceyle çemen arasında pinhān itdük vakti ki gündüz oldu **K72b** atlar ‘ādetince otlamağa şahrāya geldi elmanıñ dārū-yı hoş-beri yıl kuvvet ile burunlarına girüp te’sīr itdi ‘aķılları başlarından gitdi otlaķ yirinde yüzleri üstine düşdiler birini dutmağa on cinnī uşdılar bī-hoş yaturken dutup götürtdüm. Ḥaķķ Te‘ālā yarı kıldı nazaruña getürtdüm ammā

hizmetde kuşur budur ki re'isü'l-hükemāya emr idesin 'aql ü hislerini yirine getüreler
hizmetün şerā'îtin bitüreler diyicek Süleymān Peygām-ber 'aleyhi's-selām şād olup
hüküm eyledi. Loqmān Hāqīm ve Batlamiyūs Hāqīm^{H72b} ve feylesof-ı ekber yirlü
yiründen tırdılar şākirdler ile ol yatan atlar üzerine vardılar acı bādem yağın şarıp sirke
ile karışdurup burunlarına tırmazdılar. Tā ki atlaruñ her birisinüñ uşāğı vü irisinüñ
hiss-i idrākleri başlarına gelüp gözlerin açup esneşdiler ve çevre yanlarında ādem
görüp belikleşüp yirlü yirinden tırup kişneşdiler. Ādemī-zād ellerine girdiklerin bilüp
şaf şaf olup birbirine şıkılup sedd-i Sikender gibi tırdılar baş başa arka arka yan
yana virdiler. Kulaq peykān diküp boyun kemer kılup göğüs gerüp kıyruk çenber
kılup⁵⁰⁰ çāpukluk ile çevre yaña göz urup⁵⁰¹ ger andan Süleymān Hāzreti 'aleyhi's-
selām nübüvvet kürsīsinden nazar kılup atları gördi velī anuñ gibi maḥbūb mergūb
atlar ki boyı yüce gergedana beñzer yoğun incikli deve siñirlü düz boyunlu pıl karınlı
peykān kulaqlı dişleri sık aklıqda dürr-i yetime beñzer uzun tıtaqlı soluk burunlu қоç
alınlu arslān omuzlu geyik urlu geyik şağırlı uyluğa tolu küçücek böğürlü kulaq ugurlu
kulaqları arası geniş beli ince katır toynaqlı deve tabanlı kamçı kıyruqlı elma gözlü
ra'd avāzlu 'avrat yüzlü ibrişim yellü kemer boyunlu sedd-i İskender tıruşlu yıl
yürüyüşlü 'aşkar cünbüşlü atlar ki mislini çeşm-i felek görmiş degül.

Nazm:

Segirse berki geçer yilse yili

Tavşanı yokuşda inişde sili

Öñ ayağın kaldurup başsa kıçın

Bir ādem ide yidi meydān için

Bahri kaçır yüzmek ile çün neheng

Taglara agup çıkar hemçün peleng

Çün ki girüp urıcaq atlar süheyl

Gögde kırkıdı Mirrih ile o Süheyl

Şeh Süleymān görüp oldu anda şād

İtdi Hāqqa şükr ü secde ki ziyād

⁵⁰⁰ Kulup: -H.

⁵⁰¹ Urup: urdılar H.

Atdan eşref nesne yok iy pāk-i zāt
Kim gelüpdür şânına ve'l ‘ādiyāt

3.4.1.5.17. Der-Beyān-I Āmeden Müvekkel Hayl Be-Dergāh-ı Süleymān-ı Ām

Hükemā kavlince çünkim bu atları Süleymān Nebī Hāzreti ‘aleyhi’s-selām ki gördi ğāyet begenüp istihsān kılup server-i selātinler ile⁵⁰² hükemā vüzerā ile sürüp **K73a** atlarıñ yanına vardılar ammā ne kadar ki cehd itdilerse ‘alaf ve arpa gösterüp dutmağa ki kaşd itdilerse çāre olup el virmediler şöyle ki Süleymān Nebī ‘āciz kaldı dağı nübüvvet hateminde yed-i kudret ile meştūr olan esmā’ullāhuñ hayvān üzerine müvekkel olan melek da‘vetin okıyup teşhīr itdi. Hemān-dem hükmi Rabbāni emri Yezdānī mu‘cize-i Süleymānī birle müvekkel behāyim ‘El Ṭamhāyā’īl melek geldi ki bir kavilde adı şey‘ü gelişdür halk gözinden nihān Süleymān Nebī ‘ayninde ‘āyān tururken selām virdi. Süleymān ‘aleyke alup ‘izzet kıldı andan müvekkel behāyim eyitdi yā nebīyu’llāh hayl ceziresinüñ atların nazaruña getürtmişsin mübārek olsun ki senden aqdem gelen Süleymānlara Hakk Te‘ālā celle celālehu **H73a** bu atları naşīb itmedi zīrā kim anlarıñ qadd ü qālbi bir nev‘e dağı yidi diyicek Süleymān İbn-i Dāvūd su‘āl itdi ki yā müvekkel Behāyim haber vir bize ki ol muqaddem gelen Süleymānlarıñ şeklü şimāli nice idi bencileyin her birisi zamānesi halkı şeklinde midi nice bilürsin didi haber vir diyince müvekkel Behāyim-i berri cevāb virdi ki yā nebīyu’llāh senden aqdem ki yüz yigirmi üç biñ tokuz yüz toqsan toquz Süleymānlar ki cihān milkinge geldiler izz-i Rabbānī birle ellerine ki nübüvvet hatemin ki aldılar cihān halkına Qāfdan Qāfā ki hükmi kıldılar her birinüñ zamānında rıb‘u meskūn ‘āleminde baħr u berde biñ bir ümmet kim var idi hiç biri birine beñzemeyüp şıfāt-ı hey’eti muğāyir idi her zamānında gelen Süleymānuñ āħir gelen Süleymān zamānına birisi qalmadı helāk oldılar illā ki ervāh-ı melā’īl şınfı qaldılar yine ol Süleymān zamānında ki biñ bir ümmet baħr ü berrde ki var idi hizmetine ki ser-hengleri yüz sürerlerdi muqaddem gelen Süleymān zamānından anuñ zamānına kimsesi qalmaz idi. İllā ki her derde Allāhu Te‘ālā bu cihān sarāyına biñ bir dürlü maħlūkāt ki getürdi ol zamāne maħlūk-ı zamān ile ‘ömürlerine ğarre olup dünyā devletine tekye kılup ‘ucb idüp ğurūr kıldıkları acilden tesbīh-i Hakkı unuttukları sebebeden ser-cümlesin Allāhu Te‘ālā Hāzretleri⁵⁰³ol biñ bir ümmetüñ helāk iderdi qalmaz idi anlardan kimesne illā ki

⁵⁰² Server-i selātinler ile: server-i selātin begleri ile H.

⁵⁰³ Hāzretleri:-K.

zamānesi halkından tesbîh-i Hakkı unutmıyanlar Hakkı tâ'at kılup 'işyân itmeyenler mā-bākisi ol Qahhār-ı 'ālem kahr ile helāk idüp bitürürdi bir niçe biñ yıllar cihān sarāyın ıssuz yaturırdı bir niçe biñ yıldan soñra Hallāk-ı A'zam bir dürlü dağı maḥlūk yaradup cihān sarāyına getürür baḥr-i berrinde biñ bir dürlü tâ'ife durıdur muḥaddem gelen tâ'ifeden evvel tesbîhin unutmıyup tâ'at iden bākî kalur ki Hıffāz-ı Hakk anları hıfz kılur nitekim Şahrnār zamānından Şahrnār halkınuñ ba'zı **K73b** kalduğı gibi cān kavminden kavm-i cān u cin şınıfından ba'zı cinnī şınıfı kalduğı ve ḥayl kavminden bu atlar şınıfı kalduğı gibi ammā ki yā nebīyu'llāh her zamāne halkınuñ Süleymānuñ ol zamāne kavminüñ içlerinden bir şālih sevdük kılına Süleymānlık naşib kim iderdi başdan ayağı pür-nūr olurdu hey'etde şıfātda halkına beñzemezdi illā ki melek hey'eti güneş şüret 'Uṭarid fıtnat Mirriḥ şavlet olurdu ve bir dağı bu ki nūr-ı envār ol Süleymānī ihāta kılurdu şekl-i şemā'il şems gibi envār-ı şa'şadan görünmezdi bu deñlüdür ki Süleymān Ḥazreti zamānesi halkına beñzeyedi ki ol Süleymān ana rahmına düşmesi ve yaradılması ve ne şekilde halk olması sırrını Allāhdan ğayrı kimse bilmezdi. Her Süleymānuñ vaṭ'ını yüzini gözünü kimse nūrdan bakup fark idemezdi hemān yüzünde niḳāb-ı a'zāsında nūr-ı pür-tāb görünürdi ve ağızından çıkan laṭif cevāb eglenürdi pes bu taḳdīrce muḥaddem gelen Süleymānlaruñ şekl ü şemā'il 'ālī ḥazretüñ gibi zāhir görünmezdi **H73b** ve zamānesi halkına beñzemezdi zīrā ki Süleymān geldi ki anuñ halkı behāyim şeklinde ba'zı fil kuş gergedan ser camus ten idi ba'zı herçenk pīl-i pāy idi ve ba'zı 'ukāb ser-behāyim ḳālib çār-ı pāy idi fi'l-cümle yüz yigirmi üç biñ tokuz yüz toksan tokuz Süleymānlar ki muḥaddemā geldiler gitdiler her birisi zamānesi halkına ki İzn-i Rabbanī birle ki ḥükm itdiler hiç birisi Süleymānlaruñ ne zamānesi halkına beñzerdi ve ne ḥoż muḥaddem gelen tâ'ifeyi soñ gelen halkuñ şüretleri hey'etleri beñzerdi bu taḳdīrce bu kadar biñ maḥlūḳāt ki 'ālem-i kā'ināta hallāk-ı a'zam ki getürüp giderdi. Hiç cihān sarāyına Ādem-i Şafī şeklinde 'aleyhi's-selām aḥsen-i takvīm üzerine halk yaratmadı Leḳad ḥalaḳnāl insāne fī aḥseni takvīm⁵⁰⁴ diyü medḥ kılup zıkr itmedi ve muḥaddem gelen Süleymānlaruñ cemal-i ber-kemālini eẓhar u mine's-şems zāhir gözi ile halk-ı 'ālem görmediler o 'alleme'l guyüb⁵⁰⁵ keşşafe'l-kurüb⁵⁰⁶ settārü'l-'uyüb⁵⁰⁷ sırrına vākıf olup hiç birisi irmediler.

Nazm:

⁵⁰⁴ Tin-4 (Biz gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık).

⁵⁰⁵ Gaybları en iyi bilen.

⁵⁰⁶ Sıkıntıları kaldıran.

⁵⁰⁷ Ayıpları gizleyen.

Yā Süleymān ḥazretüñden ğayrı pes
Görmedi zāhir Süleymān hiç ü kes

Çok Süleymān geldi gerçi ‘āleme
Halkı ammā benzemedi Ādeme

İşbu Ādem şeklidür ğāyet şerīf
Gelmedi misl-i cihāna yā zarīf

Ger kerāmet yā firāset bī-gümān
Ādemīye virdi Allāh müste‘ān⁵⁰⁸

Cümle halkuñ bihteridür ādemī
Kim kerāmet birle tutdı ‘ālemī

Biñ bir ümmet içre ādemdür şerīf
‘Ākil ü kāmīl mükemmeldür zarīf

K74a Ādem içün oldı cennetlecahīm Ādem
içün bitdi ni‘metler delīm

Böyle diyüp sākin oldı ol melek
Vir şalavāt Muşafāya bul dilek

Neşr: Hükemā kavlince kaçan ki müvekkel behāyim böyle diyüp muḳaddem Süleymānlardan bu vech ile ḥaber virüp Süleymān Nebī daḥı ‘aleyhi’s-selām ğāyet ta‘accüb kıluḫ yine su‘āl itdi ki yā müvekkel behā’īm bu muḳaddem gelen Süleymānlar ki zıkr itdüñ her birisi bir devrde geldi ki geh ma‘lumumuz oldı ammā ki cemī‘ Süleymānlar ki gelüp gitdiler nübüvvet ḥatemiyle ki halka hüküm itdiler ol ḥatem bu ḥatem midür ki baña naşīb oldı ve daḥı her Süleymānuñ taḥtını yil ki getürdi ḥayl u ḥaşem ṭabl u ‘ālem birle maḡarīb u meşārıka ki yitürdi ol taḥt daḥı bu taḥtımdur yā ğayrı mıdur ki her birine bir taḥt naşīb olmış ola diyüp su‘āl idicek müvvekkel behāyim aḥsen cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh ‘ālī ḥazretüñle ki cihān milkinge yüz yigirmi dört biñ Süleymān ki gelüp gitdiler zamānesi halkına nübüvvet ḥatemiyle ki hüküm itdiler her bir Süleymāna cānib-i Ḥaḳḳdan bir ḥatem-i nübüvvet naşīb oldı anuñ ile

⁵⁰⁸ Müste‘ān: bī-gümān H.

İşbu mührüñ olmasa olmazdı hüküm
Div ü cinnî vü vaḥṣ u ṭayr ādeme

Neṣr: Ammā ki yā nebiyu'llāh her Süleymān kim Allāhu Te'ālā 'āler
taḥtdur ki cānib-i Ḥaḳḳdan şunulıp yil ol Süleymānî cünüd ile bu taḥt
getürdi. Kāfdan Kāfa diledügi yire yitürdi bu ol taḥtdur ki 'ālî ḥazn
yigirmi dört biñ Süleymānlar kim gelüp gittiler ser-cümlesi bu taḥt
rub'ı meşkünüñ dört kösesinden dört dürlü yil konup taḥtın götürdiler

Div ü cinnî vü vaḥṣ u ṭayr ādeme

K'oldı ḥākīm işbu taḥt u ḥateme

K74b Müddet-i ‘ömrün dükedüp ‘âlemî
Dest-i mevt aldı elinden hâtemi

Bu nübüvvet hâtemine itme mihr
Kim bekâsı yok saña kılmaz mühr

Ğarre olma gerçi elüñde memleket
Nef’i ne ki gider elden saltanat

Çün fenâdur işbu milk-i ‘âlemî
Kişi n’itsün fânî taht u hâtemî

Taht u hâtem fânî sevme memleket
Dil bekâyâ bağla oldur âhiret

Çün cihândur ‘âlem-i dâr-ı fenâ
Ucdan uca toptolu rencü ana

Bu cihānuñ mâhı degmez mihrine
Mihri dahı degmez ey şeh kıhrına

Ne Süleymân geldi milk olmaz turâb
Ne kaçır yaptı kim olmadı harâb⁵⁰⁹

‘Âkıl iseñ virme gönül dehre sen
Ân anı ki çâk idersin zehre sen

Çün cihân milki durur gün ü fesâd
Günde her gün toğgurur dürlü fesâd

Şunsa ezel şekker virür şöñra zehr
Mihri evvel itse ider âhır kıhr

Böyle diyüp ol müvekkel anda pes

⁵⁰⁹ Bu beyitte vezin hataları vardır.

3.4.1.5.18. Der-Beyān-ı Hılkat-i Hayl

Hükemā kavlince müvekkel behāyim Süleymān Hāzretine ‘aleyhi’s-selām bu ‘ibretu’llāh sözleri kim söyledi ise **H74b** muḳaddem gelen Süleymānlaruñ ḥatemlerin ve aḥvāllerin beyān eyledi ise Süleymān işidüp ta‘accüb idüp ḳādirüñ ḳudret-i ber-kemaline vālih olup Şānī‘üñ şun‘-ı⁵¹⁰ celāline ḥayrān ḳaldı andan yine su‘āl itdi ki yā müvekkel behāyim bunca Süleymānlar ki geldi ḥatemlü ḥatemi ki eline aldı ol ḥatemler henüz ol Süleymānlaruñ barmaḳlarında mıdur yoḥsa elinde mi cevāb virdi⁵¹¹ eyitdi⁵¹². Yā nebīyu’llāh hiç bir Süleymānuñ barmaḳında ḥatem ḳalmadı illā ki Allāhuñ emri birle alındı ḥıfz-ı ḥazīnesinde saḳlandı ol sırrı ‘āyān itmek olmaz inşā’a’llāh ol ḥatemler sırrına vāḳıf olasin şol maḥallde ki Zerre ṭaḡına varasin.

Nazm:

Zerre ṭaḡına varıncaḳ iy hümām

Sırr-ı ḥālīḳ ola ma‘lūmuñ tamām

Bu Süleymānlar yüzügin görüben

Bilesin nedür ḥükm-i Rabbü’l-enām

Neşr: Hāḳīm kavlince müvekkel behāyim böyle diyicek Süleymān Nebī su‘āl idüp eyitdi ki yā müvekkel behāyim ḥaber vir baña Allāhu Te‘ālā ḥayl cinsi neden yaratdı cevāb virdi ki yā nebīyu’llāh Allāhu Te‘ālā bilür ki neden yaratdı ammā ki ‘ilmümüz irdükçe buñı Hāzreti Mīkā’ilden işitdük Hāḳḳ Te‘ālā celle celālehū diledi kim atı yarada eyitdi ki yā bād-ı şimāl senden dilerem ki bir nesne ḥalḳ idem ki ol ḥalḳ itdügüm şeye benüm yolumda mallarun ve canlarun nafaḳa idüp ḡazā ḳılalar benüm vaḥdāniyyetime şirk getürenleruñ **K75a** cānına cezā ḳılalar riḥ-i nidā-yı Hāḳḳı işidüp eyitdi ki yā Rabbī emrüne muṭī‘em yaratḡıl ammā ḳorḳaram ki nārdan yaradılan cān ḳavmi ve cin ḳavmi gibi ‘āşī olalar ‘ālī ḥazretüñ dergāhında şerm-sār olam didi gönülden rızā vormeyüp sert söz söylediği içün Ḥallāḳ-ı ‘ālem bār-gīr cinsini ki ‘arabca aña berdün dirler riḥ-i şimālden yaratdı ṭabī‘atlerinde tizlik sertlik olduḡı

⁵¹⁰ Şun‘-ı: -H.

⁵¹¹ Virdi: virüp H.

⁵¹² Eyitdi: -K.

acilden vakti yilden yaradılup gönülleri katı olduğu sebebden vakti ki kâlib-ı Âdemî Hakk Te'âlâ ki hâkden durutdı haylün berdün-ı racim söz ile 'amel idüp kâlib-ı Âdemî balçığın çeginmege kaçd itdi. Hakk Te'âlâ kelbi Âdem göbeginden halk itdi bār-gırleri kovup tağıtdı berdün ol ata dirler ki atası anası 'arab olmaya anuñçün toğancılar altında zahmet çekeler ağır yük çeküp miñnet görürler zîrâ ki emr-i Hakkı sıyup kâlib-ı Âdemî yüz tutup çeginmege kaçd itdiler. Hakk Te'âlâ zafer virmedi bu belâya giriftâr itdi ki Hakk Te'âlâ azğuna nuşret virmez mihnet virür nitekim eydür lâ zafere me' al bağı⁵¹³

Nazm:

'Âlem içre her kim ol azgün ola

Baht u devlet bulmayup mağbün ola

Azmışa münis olan olmaz begüm

Milk ü māl elden gidüp medyün ola

Nesr: Ve dahı yâ nebiyu'llâh Allâhu Te'âlâ celle celâlehü şimâl yelinden berdün cinsin yaradıcak andan bād-ı cenüb ki öyle yildür diledi kim andan dahı hayl yarada riñ-i şimâl eyitdi ki yâ Rabbü'l-âlemîn emr senün ki Hallâk-ı 'âlemsin **H75a** her dabbe'i yaradup rızq virmege Kâdir-i Rezzâk-ı a' zamsın velî havf iderem ki benden yaratduğun nesne saña 'âşî olalar ol sebebden baña hacâlet vâk' i ola diyicek ol kâdir-i ber-kemâl kudretin izhâr idüp ol Şânî-i zül-Celâl şun' ın gösterüp pes şimâl cânib yelinden hayl cinsinün ikinci sınıfın yaradı anlar şol atlardur ki racim igvâsın ki işitdiler. Kâlib-ı Âdemî çeginmege yüz tutdılar ammâ ki berdün sınıfı gibi ilerü varmadılar emr-i Hakkı sıyup ayakların yerinden ayırmadılar şüphe ile yerlerinde tırdıkları çün Allâhu Te'âlâ anlara dünyâda gâzâ yolında gâzîler binmege bititmedi ve beğler üzerine süvâr olup emîr-i hõrları 'izzet ile hizmet itmedi anlar şol atlardur ki hūyları çirkindür ba' zı çaplaqdur ve ba' zı zıncı ve ba' zınuñ boynu boşdur ve ba' zınuñ başı katı ve sürçek ve şeb-gür ve mehcürdür hūyı çirkin olduğu acilden halk içinde i' tibârı yokdur⁵¹⁴ kim serkeşlik itmek ve 'ucb kılmağ eger hayvânda ve ger âdemde gâyet çirkin hūdur 'âkıbet ol çirkin hūyı helâk ider nitekim 'uğlâ eydür helâk ider kişiyi 'ucbı ve hulkı çirkin **K75b** kimseden âdem ürker kamu hünerlerin 'ayb gösterür nitekim eydür kelâm-ı kadimde ve kitâb-ı kerimdeki velev künte fazzan gâliẓa'l- kalbi lanfazzu min

⁵¹³ Allah zalime zafer vermez.

⁵¹⁴ Yokdur: yoğdur H.

havlik(e)⁵¹⁵.

Nazm:

‘Ucb idüp her kim göge gögsin gerer

Hem-çü şeytân özini kendü görer

Halk içinde hor oluben bi-gümân

İriser eyâ tene âhir zarar

Neşr: Ve dahı yâ nebîyu’llâh Hakk Tebârek ve Te‘âlâ çün ki bu iki cins atları ki iki sınıf yıllerden ki yaratdı andan bād-ı nesîme hîṭâb kılup eyitdi ki yâ nesîm senden bir sevgülü şey yaratmak dilerem ki dergâhumda ‘azîz ola ve sevgülü kullarum üstine süvâr olup gâzâ kıla ve anlaruñ sebebi ile mücâhidlerüm şavâb bula diyicek bu hîṭâb-ı ‘izzeti ve nidâ-yı ulûhiyyeti ki bād-ı nesîm ki işitdi yüz yire sürüp secde kılup şükr itdi eyitdi ki yâ Rabbî şol nesne ki saña sevgülü ola benden anı yaratduğına fahr iderem ve ‘âlî hâzretüñden dilegüm budur ki ol riḥ-i şimâlden riḥ-i cenûbdan yaratduğın haylden bu za‘îfden halk ideceğüñ hayli selîm ü ‘azîz ü şerîf ḥalîm ü maḥbûb u laṭîf hem hulkı maṭlûb hem hulkı merğûb ola kim ḥüsn-i hulkı gökçek şey’üñ hulkı dahı ḥâsen ve müstaḥsen olur. Zîrâ ki güler yüzölüm şâbit ber- ‘aṭâdur ḥüyı muntehâ olmağa delîldür nitekim eydür beşâsetü ol vech ‘aṭıyyet-i şâbite kaçan ki bād-ı nesîm bu tazarru‘-ı niyâzı ki itdi Hallâk-ı ekber Şânî‘-i ‘âlem bād-ı nesîmden haylûñ hayırlusın yaratdı anlar şol atlardur ki iblîsüñ telbîsine uymadılar ve iğvâsını kulaqlarına koymadılar ve Âdem-i Şafî kâlibı üzerine varmadılar. Allâhuñ emrine muṭî‘üz dimekten gayrı cevâb virmediler ve yüzlerini göge tutup dillerince Hâlîkı tesbîḥ **H75b** idüp niyâz kılup eyitdiler ki yâ Rabbü’l-‘âlemîn bu za‘îf kullaruñı ki yaratduñ kim bād-ı nesîmden ki durutduñ yir yüzündeki çayır çimenleri akar şuları bize otlaḫ vassâd virüp yürüdüñ yâ İlâhe’l-‘âlemîn ve yâ ḥayre’n-nâşirîn eger ki âdem oğlanlarına bizi binid virürseñ emrüne muṭî‘üz arḫamuzda götürelüm gâzâ yolında segirdüp mücâhidleri maḫşûdına yitürelim diyüp ḥâcet dileyicek Hakk Te‘âlâ tesbîḥ-i münâcâtların icâbet idüp gâzîler beğler serverler selâṭînler pehlevân ve rûy-ı zemînler arasında ol ḥâş ‘arabî atları ‘azîz ve şerîf kıldı ve âdemden soñra hiç ḥayvân-ı şerîfter yokdur illâ ki at nitekim kelâm-ı kadîm ve kitâb-ı kerîm içre gelür ki perverdigâr-ı ‘âlem **K76a** afâridkâr-ı a‘zam kullarına minnet kılup bu ḥuşûşda buyurur ki ḫavl ü

⁵¹⁵ Âl-i İmrân-159 (Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi).

Te‘ālā ve’l-ḥayle ve’l- bigāle ve’l-ḥimāre li terkebuhā ve zīne(ten)⁵¹⁶ nebīyu’llāh bu atların ḥayırlısı bunlardır ki saña naşīb oldu.

Naẓm:

Böyle diyüp ol firişte virdi çün emleḥ cevāb
Şeh Süleymān gūş idüben aldı ‘ibret kāmıyāb

Diñle ḥaylün kışşasından bir ‘acā’ib ḥōş haber
Vir şalavāt Aḥmede ammā bula Ḥaḳḳdan şevāb⁵¹⁷

3.4.1.5.19. Der-Beyān-ı Qavl-i Ḥükemā-yı Be-Hakk-ı Feres

Ḥükemā qavlince kaçan ki müvekkel behā’im El-Tamhayā’ıl melek Süleymān Ḥazretine ‘aleyhi’s-selām bu üç sınıf atların her bir cinsi ḥallāḳ-ı ‘ālem neden yaratduḡın aşlı birle kim beyān itdi. Andan Süleymān bin Dāvūd eyitdi yā müvekkel behāyim senden dilerem ki müvekkel ḥayli getüresin bu atları baña rām idivire tā kim āsanlıḡ ile insāna muṭī‘ ola kim ḡazāya gerekdür ḡuzzātuñ sebeb-i āletidür ve behā’imün ḥayırlısıdır māluñ sevgülüsüdür ve Aḥyet ḥubbü’l-ḥayr⁵¹⁸ Süleymān ‘aleyhi’s-selām⁵¹⁹ böyle diyicek ol melek-i a‘zam semi‘nā ve aṭa‘nā diyüp icāzet alup müvekkel ḥayli ḥizmetine göndermege gitdi. Andan Süleymān yüzün re’isü’l-ḥükemāya tutup eyitdi ki hiç bilür misiz ki Allāhu Te‘ālā ḥayli neden yaratdı atlara evvel kim süvār oldu diyüp su‘āl idicek re’isü’l-ḥükemā a‘qāl-i ‘uḳalā Loḳmān ibn-i ‘Ād cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh Ḥaḳḳ sübhāne ve Te‘ālā ḥayl cinsin cenūb yilinden yaratdı bād-ı cenūba emr itdi ki men senden bir ḥalḳ yaraduram bākī yiller birle cem‘ oluñ emr-i Ḥaḳḳ mücebince cemī‘ yiller bir yire gelüp cem‘ oldılar cümlesinden Cebrā’ıl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām emr-i Ḥaḳḳ ile gelüp bir evc-i yil alup ḳabẓ idüp Ḥazreti ‘izzete ‘arz itdi Ḥaḳḳ Te‘ālā ol yilden feres-i kemīni yaratdı. Kızıl ḳan renginde henüz kızıl ḳan renginde iken andan Ḥaḳḳ Te‘ālā eyitdi ki seni yaratdum ‘azīz durutdum vesā’ir behāyim üzerine seni mufaẓẓal ḳıldum diyicek at ḳışnedi şükr itdi vaḳti kim **H76a** ḥilḳati tamām olıcaḡ at süheyl urdı Ḥaḳḳ Te‘ālā Ḥazreti⁵²⁰ didi ki yā ḥayl süheylün ile vārgıl müşriklere ki seni ‘azīz ḳıldum sā’ir ḥayvāndan muşannīf

⁵¹⁶ Nahl-8 (Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı).

⁵¹⁷ Mısrada vezin kusruludur.

⁵¹⁸ Her hayrın sevgilisidir.

⁵¹⁹ ‘Aleyhi’s-selām: ‘am H.

⁵²⁰ Ḥazreti: -K.

kitāb-ı Firdevsî eydür kitāb-ı bahrû'l hayatı kebîrde gelür ki vaqtîni Allāhu Te'ālā âdemî kim yaratdı didi ki yâ Âdem dabbelerin saña 'arz itdüm qankısın severseñ⁵²¹ ihtiyār kııl ve dabbe diyü aña dirler ki cānı ola yir yüzinde deprene tayrdan gayrı ki tayr dabbe degüldür ve behîme dört ayaqlı hayvāna dirler nitekim hayvān dağı dört kısımdur biri yüzer biri uçar ve biri ayağ üzere turur ve biri yirde qarnı üzerine yürür ammā yürıyen hayvān dört kısımdur birisi **K76b** nāssdur ikinci cindür üçüncü sıbā' dur dördüncü behā'îmdür ammā ki behā'îmde ser-cümlesinden efḍal ter-feresdür feres anun için didiler ki firāseti vardur ve çün ki Hakk Te'ālā Âdem-i şafiye cemî' hayvānātı 'arz itdi dabbeden cümlesinden Âdem atı kabul itdi âdem atı ihtiyār itdügi acilden Hakk Te'ālā eyitdi ki yâ Âdem kabul itdün anı ki insāna yaqındur kalan hayvāna nisbet firāseti gökçekdür ve dağı kitāb-ı bahrû'l-hayātında gelür ki at evvel ve haşyeti vaqtı ki İbrāhîm ile İsmā'îl 'aleyhi's-selām Ka'be yaptılar. Hakk Te'ālā didi ki bir genc vireyin size ki sizün çün şaklayıp tururdum İsmā'île vahy itdi ki var ol genci okı çıkdı ne genc bilür ne hoḍ okımaḵ nice gerek Hakk Te'ālā vahy itdi atlara çağırdı arz-ı 'arabda at qalmadı cemî' İsmā'île geldi muṭî' oldı anuñçün peygamber 'aleyhi's-selām dir ki ata binün zırā at dedigünüz İsmā'îl Peygām-berün mirāşıdur hadîş rivāyet kıılınur peygām-berden 'aleyhi's-selām her at her şabāḥ dir ki yâ Rabb beni kime virürseñ ehlinden mālından beni aña sevgülü eyle ve dağı at üçdür. Raḥmānîdür ol ki gāzā için beslene peygām-bere 'aleyhi's-selām şordılar kim bu atdan murād kimdür Qavlü Te'ālā Ellezîne yunfıküne emvālehum bi'l-leyli ve'n-nehāri sirran ve 'alaniyeten felehum ecruhum 'inde rabbihim velā ḥavfun 'aleyhim velehum yahzenün(e)⁵²² ya'nî şunlar ki nafaqa iderler mālların gice gündüz gizlü āşikāre anlaruñ şevābı Allāhu Te'ālā qatındadır. Anlara qorḡu yoḵ dağı guşşalanmaz⁵²³ didi ki anlar at besleyenlerdür zırā at besleyen şol kişiye beñzer ki elini şadaqa virmek için açubdur yummaz tersi sıduḡı müşḡ gibi ola kıyāmetde şevāb terāzüsünde bile tartıla bir at insānîdür ol ki yolına maşlahātına varmaḡ için besler bir at şeytānîdür faḡrı çün oc ile segirtmek için **H76b** beslerler ve dağı kitāb-ı cāmü'l-ḥikāyede gelür ki Hakk Sübhāne ve Te'ālā hayli kim yaratdı ḡāyet şerîf nesne âdemden gayrı atı durutdı sâ'ir hayvānāt üzerine ḡalkuñ ḡayırlusı ḡayldür kelām-ı tevhîdinde ve kitāb-ı temcîdinde gelür ki Qavlü Te'ālā Ve 'eiddu (ve)⁵²⁴ lehum māsteṭa'tum min

⁵²¹ Severseñ: -K.

⁵²² Bakara 274 (Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükafatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak degillerdir).

⁵²³ Guşşalanmaz: guşşa dağı yoḵ H.

⁵²⁴ Ayetin orjinal metninde "ve" ifadesi yoktur.

kuvvetin ve min ribāṭi'l-ḥayli turhibüne bihi 'aduvva'llāhi ve 'aduvvukum⁵²⁵ el ḥadiṣ bir gün ḥazreti risālete o ser-heng kıyāmete ya' nī kim server-i enbiyāya Muḥammed Muṣṭafāya salla'llāhu aleyhi ve sellem Ḥālīd bin Velīd su'āl idüp didi ki yā Resūl'ullāh ben atı severem kim ḡazāyı dā'īm at ile kıluram Ḥaḳḳ Te'ālā bize şehādet mertebesin virüp cenneti müyesser kılursa cennetde daḥı at var mıdur Peyḡām-ber Ḥazret-i 'Ām daḥı cevāb **K77a** virüp didi kim cennetde daḥı atlar vardur yāḳutdan ḳanadlusını diledüḡüñ yire dek iletür ḥateme anuñ aḥsen-i şāfiñāt icāddur ki bir kıçını ḳaldurup uc ayagın dike yā Ḥālīd besleñüz atları ki bu cenke ḥayr baḡludur diyüp bu ḥadiṣi naḳl itdi el-ḥaylu maḳṣūd-ı bi-nevāsihā⁵²⁶ el-ḥayru ilā yevmi'l-ḳiyāmeti. Ve ehluḥā me' āfune aleyhā. Femsehūnevāsīhā ve'd-ūhu⁵²⁷

Nazm:

Bürçeginde baḡludurur ḥayratuñ iy pāk-i zāt
Oḡşayup binse 'aceb mi ata pes ehl-i ḡuzzāt

Ḥayr-ı ḥaylūñ ḥayli vardur medḥ aña besdür yeter
Kim didi ḥaḳḳında ḥaylūñ ol Ḥudā ve'l-'ādiyāt

3.4.1.5.20. Der-Beyān-ı Āmed Ber-Hayl Baḥs-i Süleymān-ı Ām

Ḥükemā ḳavlince Süleymān Nebi' aleyhi's-selām ḥükemā ile atlar ḥaḳḳında söz açup kelimāt iderken nā-gāḥ müvekkel-i ḥayl geldi nite ol zamān ki müvekkel ḥayvānāt emr-i Süleymānı birle ki gitdi. Gelüp müvekkel ḥayli tenbīḥ itdi⁵²⁸ müvekkel ḥayl daḥı gelüp Süleymān nazarına irdi selām virdi Süleymān aleyke alup eyitdi ki yā müvekkel ḥayl iy melek-i Ṭav'ādiyā'il seni anuñçün kıḡrıtdum ki bu atlar baña rām olalar ve dillerince bunlara söyle her birisine nüvāḥt eyle idrākleri ḥisleri irdükçe fuṣṣāt el virdükçe naṣīḥat kııl ser-keşlik itmesünler. Baña muṭi' olsunlar tā kim sünniler boyunlarına inān arkalarına zīn urup baña getürüp göstereler ben daḥı anları ḥoş tutup 'alafların ve şuların eksük itmeyem ve muraşsa' çullar örtüp ḥizmet kılduram incitdirmeyem ve ḡazāya varduḡum vaktin ḡazālere virem üzerlerine binüp kāfire ḡazā kıılalar ve daḥı bir nicesin ol ayḡırlaruñ arap şaḥrāsında yundları ile ḳoyup üzerlerine

⁵²⁵ Enfāl-60 (Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanınızı, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğini fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz).

⁵²⁶ Hadisin orijinalinde "el-ḥaylu ma'ḳūdun* fī nevāsīhā" şeklindedir

⁵²⁷ Ahmed bin Hanbel Müsned II 352

⁵²⁸ İtdi: idüp H.

müvekkel koyam laṭīf otlu şulu şahrâların gözedüp güdeler her birisine kellebânları hizmet ideler tā kim anlardan üreyüp çoğala gâzîler binüp gâzâlar kıla ki Hakk Te‘âlâ **H77a** katında gâzâdan sevgülü nesne yokdur kim mücâhid bindügi gâzâ atının toynağına and içüp eydür ki Qavlü Te‘âlâ ve’l-âdiyâti dâbhâ(n) fel-mûriyâti qadhâ(n) fel-muğîrâti şubhâ(n) fe-eşerne bihi naḳ‘â(n) fe-vesetnâ bihi cem‘â(n)⁵²⁹ çün ki müvekkel hayl hükm-i Süleymânî kim işitdi emrine muṭî‘ münḳâd olup halk gözinden nihân-ı Süleymân ‘aynında ve atlar gözlerinde ‘âyân sürüp atlar katına gelüp dillerince eyitdi niçün birbirünüze şıķılıp tırsırsız. Süleymân Peygâm-bere muṭî‘ olmazsız eger kim Allâhu Te‘âlânın emrine muṭî‘ oldıñuz ise resûline dağı muṭî‘ ve münḳâd oluñ kim ol Süleymânın cedd-i Âdemî hâkden ve sizün cedd-i â‘lânızı bād-i pâkden yaradan resûline dağı muṭî‘ oluñ kim **K77b** kelâm-ı qadîminde ve kitâb-ı kerîminde buyurur ki aṭî‘ü’l-lâhe ve aṭî‘ü’r-resule ve ulî’l-emri minkum⁵³⁰ hükmi ile ‘amel kıılunup eger kim ol hayl cezîresinden gidüp bu yire geldüğüñüze ğamġin iseñüz hiç melûl olmañ ki bu maḳâm Quds-i Mübârekdür bu maḳâmın hoşlıġına söz yokdur şerîf maḳâmdur nitekim ‘uḳalâ eydür mer‘â ve kellâ ke’s-se‘dâni⁵³¹ ve eger ġuşşañuz bu ise ki ol cezîre-i haylde vaḳtümüz hoşdı bu yire ki geldük hâlümüz ne olur dirseñüz yaġın bilün ki ol cezîre-i hayle nisbet bu geldüğüñüz maḳâm ki dergâh-ı Süleymândur mübârek yirdür ve yirlerün dağı devleti oldur dükeli yiryüzinde nitekim eydür *fe inne’l li bekâ-i devle egerçi kim sizi getürden Süleymândur cemî‘-i ‘âlem halkı hükmine fermândur sizi ġüc ile tıtdurmak ‘inân urup âdem oġlânın bindürüp zabı itdürmek elinden gelür ammâ ki ‘âdildür kimseye zulm itmez zîrâ bilür ki Hakk Te‘âlâ zalimleri sevmez qavl-i Te‘âlâ İnnallâhe lâ yuhibbu’z-zâlimin⁵³² eyle olsa Süleymân Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm sizleri gökçek şûret selîm ṭabî’at olduġuñuz içün bunda getürtdi bu hüsn-i laṭîf hulḳuñuza ġöre ney içün halkuñuz yokdur. Süleymândan kaçarsız zîrâ ‘uḳalâ dimişdür ki hulḳı ġörklü olandur halkı kendüye yaġışduran nitekim eydür hıyârükum aḥsenukum halken⁵³³ sizlere lâyıḳdur ki ol nebî-i mürsele melik ekmele yaġışa siz huşûşâ ki bu hüsn ü hulḳ ile ki yüz göze bakañ ṭahsîn ider ammâ bu vaḥşîliġiñüz ġörenün ḳalbi sizden ürküp nefrîn ide nitekim ‘uḳelâ eydür hulḳı çirkinden âdem uruger ḳâmu hûnerlerin ‘aybu ġösterür nitekim eydür kelâm-ı

⁵²⁹ Âdiyât-1/5 (And olsun soluk soluġa süratle koşana (koşarken ayaklarını) vurarak ateş çıkaran, sabah erkenden baskın yapan ve tozu dumana katan ve düşman topluluġunun ortasına dalan atlara)

⁵³⁰ Nisâ-59 (Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulü’l-emre(idarecilere) de)

⁵³¹ Burası yaşamak için daha uygundur.

⁵³² Âl-i İmrân 57 (Muhakkak ki Allah zalimleri sevmez).

⁵³³ Görünüşte ve tabiatıta en hayırlı yaratılan.

ḳadīmde **H77b** ve kitāb-ı kerimde velev kün̄te faẓẓan ḡalīẓa'l-ḳalbi lenfaẓẓu min ḥavlike⁵³⁴.

Nazm:

Her ne şahşuñ ḥūb olursa şūreti

Ḥulḳ-ı aḥsen ola gökçek sīreti

Pes niçün ser-keşlik itdün̄üz bu dem

Ḥayli isterken Süleymān Ḥazreti

3.4.1.5.21. Cevāb-ı Der-Beyān-ı Ḥayl ve Müvekkelrā

Ḥükemā ḳavlince ol atlar daḥı müvekkel ḥayl sözün kim işitdiler çevresine uşup ortaya alup ihāṭa itdiler ve yönlerin anlardan yaña dönüp atlar eyitdiler iy bizüm müvekkelümüz bu Süleymān didügün̄ kimdür bilmezüz ve bunda geldüğümüz daḥı fark ḳılmazuz hemān şunı bilürüz ki ḥayl cezīresinde gezüp yürürdük otlanup şulanup dilümüzce Allāhı tesbīḥ idüp ṭururduk gözümüz açdık kendümüzü bu yirde bulduk bu sırra vākıf olmayup ḥayrete varup ‘ibret alduk ammā şol ḳadar bilürüz ki **K78a** ol cezīrede bizi dutmaḡa ḥaml iden ḳavm bunda daḥı bizi dutmaḡ isterler pes yaḳın bildük ki bu ḳavm bizi mekr ile ṭutup getürdiler pes mekr ehlinden niçün ḳaçmayalum Ḳavlü Te‘ālā ve mekerū vemeker(A)llāh(u) va(A)llāhu ḥayru’l-mākirin(e)⁵³⁵.

Nazm:

Mekr idenden ‘ārifān bī-zār olur

Ḥāşşa ki ādem bed fi’l mekkār olur

Pes niçün mekkāre tābi‘ olavuz

K’ehl-i mākir ṭālim ü cebbār olur

3.4.1.5.22. Der Beyan-ı Cevāb Dāden Müvekkel Ḥayl Be-Serhenginān-ı Esbān

Ḥükemā ḳavlince müvekkel-i ḥayl bu atlaruñ sözün kim işitdi bunlara ḡuş-māl virüp te’kīd itdi ki bu ne sözdür ki söylersiz size ādem oḡlanı ne vech ile mekr itdi mekr odur ki bir kişi ḥāsud aldayup belāya giriftār ide bu ādemi-zād ḥod yā serverleri Süleymān

⁵³⁴ Âl-i İmrân-159 (Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi).

⁵³⁵ Âl-i İmrân-54 (Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır).

Nebî hod mürsel peygām-berdür mekr ehli degüldür mürsel nebîdür sizi sevüp ervāhdan ve cinden göndürüp da' vet itdi tā ki sizi ala getüre Hakk yolına gāzā için gāzīler süvār ola müşrikler kılıcdan geçe zīrā ki Süleymān Hāzreti 'aleyhi's-selām gāzīleri ve gāzā itmegi gāyet sever ki müşrikleri kılıcdan geçüre yer yüzün küfr-i şirkden pāk ide zīrā ki İslām Pādşāhlarına vācibdür ki cān u dilden gāzā kılmāğa dūrişeler ve sipahīye yidügi etmek ol vaqt-i helāl olur ki kâfirlere kılıc uralar şerlerini müslümānlar üzerinden def' ideler ve pādşāh çünki kıtāle ikdām eylemeye vezīr-i kāmīl gerekdür ki pādşāh ile düşmen arasında şulh ide ve eger 'ilāc aña bu nesneler ile olmaz ise **H78a** kılıc ile olursa pādşāh-ı gāzī odur ki kōrkmayup 'asker çeküp ol düşmen üzerine yūriye tā ki Hakk Te'ālādan feth ü nuşret yitişe eger ol pādşāhuñ gōñline kōrku yūrenürse Āsaf bin Berhīyā gibi bir vezīr-i kāmīl gerekdür ki ol pādşāhı kıvāndura Hakk Te'ālādan feth ü nuşret yitişdürmekde ümidvār kıla. Nitekim kelām-ı Rabbānī ve kitāb-ı sübhānīde gelür ki elā innā⁵³⁶ hizballāhi humu'l-gālibūn(e)⁵³⁷ ve eger ki ol pādşāhuñ çerisi ān ölse anuñ qalbine bu āyet-i kerīme ile taqvīyet vire ki Kavlü Te'ālā Kem min fi'atin kalīletin gālebet fi'āten keşīraten bi-izn(i)llāhi vallahu ma'a's-şabirin⁵³⁸ pes yā hayl ser-hengleri bu muqaddimeden maqşūd o dur ki Süleymān Nebî hāzretine muṭī-i münkād olasız gāzāya mübāşeret idüp merkeb-i şāhib mücāhid cihād olasız bu degüldür ki ser-keşlik idüp 'inād kılasız.

Nazm:

Pendimi eylen kabül itmek 'inād

Siz sebeb oluñ kıla gāzī cihād

Hakk gāzā için yaratdı çün atı

Dutuñ anı buyurur Rabbü'l-'ibād

3.4.1.5.23. Der-Beyān-ı Esbān Dü-Gürūh Şuden Ba'zi Mut Be-Şuden Ba'zi Ne-şūd

K78b Hükemā kavlince kışşayı muhtaşar kılalum müvekkel hayl sözün ol biñ miqdārı ser-hengleri ve aygırları ve ihtiyār pīrleri bir yire gelüp hāl dilince firāsetleri oldukça danışdılar ve şol ki şāfīnātü'l-ciyāddur merkeb-i mücāhid-i gāzī sebeb-i ālet-i

⁵³⁶ Ayetin orjinalinde bu kısım bulunmamaktadır.

⁵³⁷ Māide-56 (Kim Allah'ı, Resulünü ve inananları dost edinirse üstün gelecek olanlar Allahın taraftarlarıdır).

⁵³⁸ Bakara-249 (Allahın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçükük topluluklar vardır. Allah sabredenlerle beraberdir).

cihâddur. Allāhuñ emri mücebince gāzā için yaradıldukların ki bildiler yidi yüz miqdārı ol haylūñ hayırlısı firāset ehli ve fikirlüsi gelüp müvekkel hayli şefī⁶ dönüp Süleymān nazarına geldiler emrine mahkūm olup hükmine muṭī⁶ ve münkād oldılar andan Süleymān Nebī anları hōş görüp yirinden turup qarşu varup ol atlardan daḥı içlerinde cümlesinūñ ulusı yürügin ve yügrügi önlerine düşüp Süleymān nazarına ki geldi hizmetine yüz sürüp dilince devām-ı devletine ve eyyam-ı rif⁶ atine du⁶ ā kılup eyitdi ki

Nazm:

Şeh Süleymān alkış idüp didi anda ser-hayl

Devlet ile müstedām ol soruben ‘ömr-i ṭavīl

Biñ bir ümmet emrūñe fermān oluben her zamān

Taḥtını hayl ü ḥaṣemle götüre gökde şeml

Ḥazrete rām olmayup itdügümüz ser-keşligi

Luṭf idüp ma⁶ zūr tutuñ itmişüz sizden havl⁵³⁹

Cürmümüz çok ḥazretūñde hizmetūñde itdük kuşūr

İy keremkāñı bağışla cürmümüz eyle meyl

Böyle diyüp ol feres çün istedi şahdan ‘özr Şeh

Süleymān ‘avf idüben kıldı anlara bezl

H78b Neşr: Hükemā kavlince Süleymān Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām kaçan ki ser-heng haylūñ sözün ki işitdi firāsetine aḥsened idüp ilerü varup bürçegin şığāyup nūvāḥt itdi. Andan soñra yine ol feres eyitdi ki yā nebīyu’llāh ‘ālī ḥazretūñ emrine muṭī⁶ olduğ ammā ki beşāreṭi ānıñ bizüm ile ‘ahd idesin ve ādem oğlanlarına ısmarlayasın kim yidi dürlü cefāya katlanamāzuz. İtmeyeler ammā ki⁵⁴⁰ yidi dürlü hizmete kā’ilüz hem kādirüz ol ḥuşūşda biz daḥı bi-vechi mā-‘illet itmeyevüz. Süleymān Ḥazretleri ‘aleyhi’s-selām eyitdi ki söyle ne dırsın işidelüm aña göre tedbīr kılup senūñ ile iş idelüm ser-heng hayl eyitdi ki yā nebīyu’llāh evvel dilegümüz budur ki ‘alafsuz komayalar ki açlğa ṭāḳat getürmezüz ve ikinci dilegümüz budur ki vaḳt ile şuyumuz

⁵³⁹ Vezin kusurlu.

⁵⁴⁰ Ammā ki: -H.

eksük itmeyeler ki teşne-leblik harâretinden cigerümüz yanmaya kuvvetümüz gitmeye vakti ki şuyumuz vakt ile virilse cānumuz rāhat olup tenümüz tîz semirür üçünci bizi besleyüp öc için yarışa segirtmeyeler kendüye mazlūma olup uzak yarışlarda bize cefā kılmayalar dördünci dilegümüz budur ki ayağumuzu bağlasun na‘ alsuz kıomayalar ve sağrağı kem eyer üşümeze urup yağır itmeyeler vakti kim olsağ tımār ideler ve bir dağı yoğuşda biz anları **K79a** getürelüm rāhat olsunlar ammā ki inişde bize meyl idüp nüvāht kılsunlar beşinci dilegümüz budur ki vakti ki gāziler bizi gāzāya binmege dileseler evvel bahārda bizüm na‘ lımuızı mıhıumızı ayağumuzdan çeküp şahrāya şalıverüp çemen yöresinden āb-ı revān arasında gönüldeler ol envā‘ ı otlar yimek ile derdümüze kefāret ola ve tabanumuzdan dağı şebnem havāsı şehir-gāh yürüyicek te’sir idüp bedenümüze şıhḥāt vire cānumuza rāhat vire vakti ki bahār mevsimi geçe pāk yirde bağlayup şuyumuzu vāfir ve ‘alafumuzu ḥāzır kaşıyup tozumuz kirümüz çıkarmağa kādir ve ağıstos arpasın virmege nāzır ola kırk gün miqdārı bizi besleyeler andan yarandurup yedege alup gāzāya gideler tā kim bizler dağı ol gāziler gāzā güninde arḳamuza süvār olduğı demde.

Nazm:

Kişneşüp küffāra karşı urup Süheyl
İtmeyüz müşrikāne hiç meyl

Düşmen ardından yitevüz çün ‘ukāb
Merkebine diş urup kılam ‘ikāb

H79a Kāfir (ü) gālib öninden kaçavuz
Ġāzi ele vermeyüben uçavuz

Her kim ardında kovarsağ yitevüz
Dut didügin ağımuzla dutavuz

Ḳamçısı düşse yire biz alavuz
Her ney ise hizmetini kılavuz

Her ne gāzi üstümüzde itse guzzāt
İsteyevüz Ḥaḳdan aña biz necat

Neşr: Ve daḥı yā nebīyu'llāh altıncı dilegümüz budur ki ādem oḡlānlarına ıŝmarlayasın bize ‘avratlar bindürmeyeler vaḡt ola kim ol ḥātun kişiler ḥayz görmış olalar bizüm cinsimüz ḥayl şınfı ḥayz ḳoḳusından ḡāyet incinürler ‘ale'l-ḥuŝuŝ ki Ḥaḳḳ Sübhāne ve Te‘ālā ḥayli ḡāzīler içün yaratmış ola ḥavātin cinsi binmek cā'iz degül ve bir daḥı yā Süleymān Nebī⁵⁴¹ ādem-i zāda ıŝmarla ki bize süvār oldukları vaḡtın ṭahāret ile pāklıḡ ile süvār olalar ki incinmeyevüz hem sefer-i mübārek hem uḡurı ḥayr ola ve yedinci delülümüz budur ki Ādem-i Şafī nesline ḳasem yād virüp ıŝmarlayasın ve ‘ahd ideler ki ayḡır yunda çekicek anasına ābāsına çekmeyeler ḡünāha mürtekīb olmayalar kim ḳıyāmetde añā da‘ vici oluruz.

Nazm:

Şeh Süleymān Ḥazretidür çünki mürsel

Ḥaḳ resül Luṭf idüp söyle sözüm şartı ḳıla tā kim ḳabül

İşbu ‘ahdün üzerine ger ḳasem yād eyleye

Cān u dilden ḥızmetine yüz sürevüz pür uşul

Neşr: Ḥükemā ḳavlince atlar ser-hengi bu vech ile dilek dileyicek ser-heng-i ḥaylün dileğini Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām ḳabül ḳıldı ve muḳābeledde istiḥsān idüp⁵⁴² ve ol yedi yüz muṭi‘ olan atlarıñ yüzini kendü ḳabül idüp ṭavīlesine baḡlatdı ve üç yüzini server-i selāṭinlere ve üç yüzini pehlevān-ı ḳahramān ve dilāverān rüy-ı **K79b** zemīnlere ḡazā **H79b** ḳılıcı mücāhede ve tıḡ-zen emīnlere ḳısmet itdi ve her birisine and virdi ki ol atlarıñ yedi dürlü dileklerini ḳabül ideler ‘ādet üzerine besleyüp andan yaraḳ ḳılup ḡazāya binüp gideler ve ol ser-heng-i ḥayl ki yelisi ḳuyruḡı ḳara ḳır ayḡır idi adını Ebu'l-Ḥāriŝ ḳoyup Ḥink İŝḥāḳuñ altı yanında ve Ba'albek meliki gönderdüḡi Ebū Münfez anuñ üstün yanında zerrīn zencīrle cevheri ḡül-efsār ile muraŝsa‘ çul örtüp tımār itdiler ve zerrīn na‘l urup ḡümiŝden mıḡ ile mıḡladılar ve daḥı tavīle-i evvelde ayḡır cinsini baḡladılar ve ṭavīle-i ŝānide yund cinsin baḡladılar ki ol zamānda ol ḥayl arasında At yoḡıdı ki At inemek ve daḡ çekmek Süleymān zamānında ol tāriḥde vāḳi‘ oldu.

Nazm:

Müstemi'señ sözlerüme pāk-i zāt

⁵⁴¹ Süleymān Nebī: -K.

⁵⁴² Ve muḳābeledde istiḥsān idüp: -K.

Diñle aygır inenüp niçe oldı at

Lîk virgil hōş şalavāt Ahmede

Diñle andan sözlerüme beyyināt

3.4.1.5.24. Der-Beyān-ı İgvā-yı Racīm Be-Ḥayl-i Āsirā

Ḥükemā kavlince kaçan ki Süleymān Ḥazret-i ‘aleyhi’s-selām ol biñ nefer hayl şınıfinuñ yedi yüzini ki kendüye muṭī‘ musahḥar ki itdi Ḥannās-ı Mel‘ ün anı görüp āh-ı feryād itdi⁵⁷⁸. Dem çeküp uçup tārketü’l-‘ ayn içinde racīm yanına geçüp Sürḥbād meclisinde bulup şeyṭānī kaziyyeden agāh itdi ve āh-ı felek yüzün siyah kılup eyitdi ki yā iblīsān bunda ne tūrursın ki Ādem oğlanların Ḥaḫḫ Te‘ālā günāhın yarlıgayıp cennete koymasına hac ile gāzā şevāb idi hacı şimdiye dek vedahtehā bir iderlerdi gāzā kılmāğa ḥod binidleri yoğ idi ki gāzāya gideler gidemeyüp terk iderlerdi zīrā ki gāzānuñ āleti atdur andan geçse tenden kuvvet yürekde şecā‘ atdür imdi āgāh ol ki ḥayl-i cezīresinüñ atlarını ervāḥ-ı cin şınıfı dutup Süleymāna getürdiler nışından ziyādesi emr-i Süleymāna muṭī‘ münkād oldılar üç yüz mīqdārı bākī qaldı ki anlar rām olmayup ‘inād kıldılar yā iblīs-i pūr-telbīs igvānuñ vaḫtidür ki anlara igvā idesin ādemī-zāda muṭī‘ olmayalar diyüp racīme haber viricek şeyṭān-ı la‘īn Sürḥbādden icāzet alup çeşmi nemgīn göñli gāmgin dem çeküp ol erba‘īn i‘vānları ile atlar qatında bulundu. Hemīn andan sürüp ol ‘āşī olan hayl yanına vardı ḥaylūñ daḥı bir siyah serheng aygırı var idi racīmi görüp gögsün gerüp kulaqların peykān diküp tūrdı racīm daḥı ilerü vardı. Ḥayvān dilince naşīḥat virdi eyitdi ki hiç beni bilür misiz ki kimem ve neçün bunda geldüm serheng-i hayl eyitdi bilmezüz bize başumuz kâyusī **K80aH80a** seni fark kılmazuz racīm eyitdi ben ol melek-i muḫarrebem ki vakti kim Allāh Te‘ālā ademūñ qalbini yaratdı balçığı şalşal olmağ için kırk yıl Yemen ile Tā’if arasında yatdı ben sizūñ cedd-i a‘lānuza varup haber itdüm ki Ḥaḫḫ Te‘ālā yir yüzine bir ḥalīfe yaratdı nesl üreyüp cihān mülkini dutsa gerek ve sizūñ arḫānuza ağaç eyer urup ağzuñuza demür gem urup binüp arḫāsın yağır itse gerek didüm sözüm eger dutsañuz gelūñ Kālībī balçıgım henüz çigneyüp tağıduñuz şerrinden ḥalāş olup otlamağā şahrāya gidūñuz didüm sözüm işitmediler naşīḥatüm tutup eyü iş itmediler ve bilmediler ki ‘āqıl oldur ki āḫir kişinūñ naşīḥatine kulāk tuta nitekim eydür es-sāid ü men mev’izze bi gadireh ol didügüm günler oldı sizūñ başuñuza ol musībet geldi ve didügüm vāqī‘ oldı bu Ādem-i Şafī nesli ve İbrāhīm-i Ḥalīl aşlı Süleymān sizi getürtdi

âdem oğlanlarına kısmet ide her birisi eyer uyân urup binmekden arkañuz yağır kılup
zahmet ide eger sözüm dutarsañuz zinhâr Süleymāna fermān olmañuz âdem-i zād eline
düşüp ciger büryân kılmāñuz.

Nazm:

Böyle diyüp hayle virdi şer haber çünkim racīm
Hayrete vardı hayl cinsi be-gāyet ki delīm

Âh elinden ol la‘îñüñ şad-hezārān vah dirîğ
K’olmamışdur fitnesinden kimse emîn yâ Hākīm

Neşr: Hükemā kavlince racīm-i la‘îñ böyle diyicek ol ser-heng-i hayl cevāb virdi ki
hiç senüñ söziñi benüm ‘aqlum kabûl kılmaz zîrâ ki müvekkel hayl şöyle haber virdi
ki bu sözi hayl-i cezîresinden ervağa kapdurup getürden dergâhına nübüvvet
kuvvetiyle getürden nebî-i mürseldür gâzî mücâhid sultân-ı ekmeldür. Hakk Te‘âlâ
sizleri gâzâ için yarattı ve sizi Süleymān bunda gâzâ kılmag için getürdü size yahşi
tımâr idüp hizmet kılalar ve gâzîler üstünüze binüp kâfire varup guzzât kılalar emr-i
Hakka ‘âşî olmañ⁵⁴³ didügi için çoğumuz müvekkel hayl sözün tutdılar Süleymān
Nebîye itâ‘ at itdiler ammâ ki bizüm sınıfımız anlaruñ arkaşına eyer olduğın⁵⁴⁴ ve
ağzına gem geçdüğün ki gördiler âdem oğlanından korkup bir birine şıkılup tırdılar
ammâ ki bizüm gönlümüzden bu geçer ki emr-i Süleymāniye muṭî‘ olup ilerü varavuz
başumuzda her ne kim yazıldı ise hayr u şerden görevüz kim muḳaddem olan gelse
gerek korkak atdan bātıldur ki kaçmağ ile kişi kazādan ḫalāş bulmaz nitekim eydür
izācā el-ḳaderu umiye’l-başar⁵⁴⁵ eger ki evvel hayl cezîresinde rāḫat olduğısaḫ her
rāḫatuñ āḫiri miḥnetdür ki cihān milkinde **H80b** gamsuz rüzgār geçirmek ḳahrsuz mihr
görmek ve cefāsuz **K80b** şafā sürmek ba‘iddür kim her cezāda şeref vardur ve her
yimekte bir guşşa vardur nitekim eydür.

Nazm:

Böyle durur ‘âdet-i devr-i sipihr
Ki kişiye ḳahr ide erüñe zehr

⁵⁴³ ‘Āşî olmañ: ‘āşî olmakdan şaḫınuñ H.

⁵⁴⁴ Oldığın: urulduğın H.

⁵⁴⁵ Kader konuşursa basiret kör olur.

Gāh rāḥat gāh miḥnet virür ol
Gāh şekker şunar vu gāhi zehr

Neşr: Hükemā kavlince ser-heng-i ḥayl böyle diyicek racīm dülli fitne kılamayup zelīl
oldı daḥı dönüp Ḥannāsa eyitdi müvekkel ḥayl bunları naşihatlemiş igvām eşer itmedi
ammā ki bir kaç yağır ve uyuz bār-gīr getürün anları görüp ḥāllerin şorup ādem-i
zāddan bī-zār olalar diyü igvā viricek⁵⁴⁶ diyicek anı vaḳt içinde Ḥannās ile Vesvās ve
Dennes ve Kennes dört arık yağırly uyuz gözi kör at getürdiler bār-gīr cinsinden bu
ṭuran ḥayl içine şalıverdiler bu ṭuran atlar daḥı ol yağır bār-gīrleri gördiler ta‘accüb
idüp göz urdılar ki her birisinün hey’eti ata beñzer velī omuzları çalınmış uyuz olmuş
arık ite beñzer velākin bir ḥalde bunlar ki ne ite ne ata beñzer.

Naẓm:

Eyle arık kim çatılı söñük kağaş
Meyyite beñzer velī virür nefes

Gövdesinde eti yok dirhem kadar
Omzı yağır yir yirin şalgam kadar

Üstine konar olursa bir siñek
Bilin eger şarkıdup tutaḳ eñek

Arpa omu ben yimedise ayruḳ tamām
Atla dükelmiş yeli kıyruḳ tamām

Ne kılı var kim mūtāb ālā yelek
Ne deri bu ten düze çingen elek

Neşr: Hükemā kavlince ser-heng-i ḥayl bu yağır arık atları kim gördiler atduḡın bilüp
terahḥum idüp ḥāllerin şordılar eyitdiler ki bu belāya neden mübtelā olduñuz⁵⁴⁷ ādem
oḡlanı katında bu siyāsete müsteḥāḳ ne günāḥ kıldıñuz diyicek zārı zārı ağlayup
iñleşdiler başlarına gelen kazāyı söyledükçe ḥayl şınfı kulaḳ diküp diñleşdiler
eyitdiler bizüm günāhumuz bu ki şāḥibimüz ādemi arḳamuza urup götürdük berr ü

⁵⁴⁶ Olalar diyü igvā viricek: -K.

⁵⁴⁷ Mübtelā olduñuz: mübtelāsız H.

yaban aşurup bahre revān geçürüp diledügi menzile bitürdük inşāf itmeyüp ağır yük
urmakdan omzumuz yağır yağır itdiler ve ʿalay şuyı virmeyüp cigerimiz yakup
bağrumuz bağır bağır itdiler anuñla dağı kırmayup yüklerimiz dağı ağır itdiler
zaʿ iflikden yürüyemedüğümüz için urup gözümüz çıkardılar uyuz ve yağır ve kör olup
işden kalıcak bizi yabana şaldılar bu cefayı bize ādem-i⁵⁴⁸ zād kıldılar.

Nazm:

Ah kim ādem ʿarb ocinden kan olupdur bu bağı H81a

Kim urupdur üstümüze kara tağca yük ağı

Arpayı düşde gördük düşümüzde az ʿalay

Gitdi et kaldı süñük binmekden arkanıza zaʿif

K81a Neşr: Hükemā kavline ser-heng-i hayl bunların ki hālın gördiler ādem-i zāddan
iʿ rāz idüp bir birine şıklup tırdılar dağı bu bārgirler hayl cinsini hūsn-i kemāle ve
bir birine şıklup bu hālde göricek suʿāl itdiler ki ne hāldür ki sizün arķāñuzda eyer ve
ağzunuzda gem yok ve ayaklarınızda naʿl ve üstünüzde ādem yok diyicek ser-heng-i
hayl cevāb virdi ki bizüm hiç birümüz ādeme dağı dönmedi anuñçün ādem üstümüze
eyer şalup binmedi bir niçemüz döndüğü çün üzerlerine ağır ağaç eyer ve ağızlarına
demür gem urup arķalarına ādem bindüğü için ʿinād kılup muṭīʿ olmaduk zira ki ʿākil
oldur ki kendüzini göz göre tehlikeye şalmaya nitekim Allāhu Teʿālā buyurur ki velā
tulķū bi-eydikum ileʿt-tehliketi⁵⁴⁹ ve ammā ki senün kāmētün bizüm kāmētümüzden
kiçi ve şekl-i şemāʿilün kabīh billāʿhi rāst söyleñ aşı nedür şaḥīh diyicek bār-gir
ağlayup cevāb virdi ki yā ser-heng-i hayl bizüm kaṣiyyemüz sizünle çetük ile kaplan
kışşasına beñzer ki kaplan çetüğü görüp dimiş ki iy körpe neyçün böyle kiçilmişsin
şekl-i şemāʿilün cinsimize beñzer ve baʿzı yirün dağı bebr ü şipr ü ğarrāna beñzer
ammā ki meymun gibi kāmētün gökçek ve hareketün ziyāde ne hāl oldu ki bu şūrete
girdün bize haber vir diyicek ağlayup cevāb virdi ki yā peleng ben dağı sencileyin bir
vaḥşī canāvārdum göge göğüs gerici nehenge pençe urıcı ejder idüm ve ammā ki adem
oğlanı eline düşdüğüm için derde giriftār ve esir ħor u zāru ḥaķir oldum eger ki sen ol
ādem oğlanı⁵⁵⁰ eline gireyidün nice degül dağı ziyāde kāmētün kiçilüp kuvvetün
eksülüp miḥnetiñ arta idi canavarlar içinde rüsvāy olayıdun bencileyin zār u sergerdān

⁵⁴⁸ Ādem-i: -H.

⁵⁴⁹ Bakara-195 (kendi kendinizi tehlikeye atmayın).

⁵⁵⁰ Oğlanı: -K.

qalayıduñ ki ādemüñ kerāmeti çoqdur ve ecelden ğayrı aña ğālib olur nesne yoqdur.

Nazm:

Ādemī yenmez cihānda kimse ammā ki ecel Kim
ecelden irişür insāna naqş ile zalāl

Seb‘ -i şu‘ bāne muẓaffer olur ādem keşki ħayf⁵⁵¹
Bulamaz ecel derdine dermān ider lā-büd ħal

Neşr: Hükemā qavlince qaplan kedinüñ sözün işidüp eyitdi ol ādemi baña göster tā ki haqqından gelem çetük didi ki gelemezsin ādem oğlanı ol kişidür ki gökde uçan kuşu ħile birle yire indürür balığı ağı ile deñizden çıkarup oda yandurur ve eline oq yay alup tağı u taşu gezer tağda qaplan mışede arslān öldürüp dirilerin şoyup yüzer qaplan eyitdi. Ben ol pelengim ki üzerimden göğde bulut geçe qorğudan gözler yaş döker **H81b** ve na‘ra ursam yir ü gök zelzeleye gelüp ditreyüp yer alçağına **K81b** yüce tağlar aşğa geçüp toprak taş döker ve üzerümden ‘Ankā uça per dökmedin geçmez ve önümden bebr ü ejder geçe der dökmedin geçmez diyüp qaplan ħayle bārı⁵⁵² lāf urup kediyi qulağuz qılup ādemī görmeğe gitdi tağda bir odun kesici kimseyi sinnür gösterüp⁵⁵³ işāret itdi qaplan baqıp gördi ki bir za‘īf terkīb ħafīf terkīb ādeme şordı ki ādem oğlanı sen misin cevāb virdi ki benüm dönüp sinürre qağıdı ki bu ne dūr ki fil qadar qadd ü qāmeti yoq ve arslān qaplan qadar quvveti yoq çetük eyitdi hüneri vardur andan qorqaram qaplan dönüp ādeme eyitmiş ki hünerüñ göster⁵⁵⁴ ādem qaplanuñ kafasına def‘i çalar keserden keskin bir teber qaplanuñ beynisini burnından gelüp çıkasın üzer andan dirisini bıçağı ile şoyup yüzer⁵⁵⁵ imdi yā ser-heng-i ħayl ādemi yavuz kimsedür bizi bu ħāle ki giriftār oluq ādem öcinden diyüp bār-gir şikāyet qılıcaq İblīs dağı fūrşat bulup ilerü gelüp eyitdi yā ser-heng-i ħayl şahīḥ bildüñmi ki ādem oğlanı bu atlara ne cefālar qılmışdur mu‘ayyen budur ki size dağı qılıcaqdur bunlara olan belā size dağı olacaqdur imdi gelüñ sözüm tutuñ ādeme muṭī‘ olmak vā‘izüñ sözün tutmayan şūfī oddan necāt bulmaz ve ħaḳīmüñ didügin itmeyen marāzdan qurtulup tende

⁵⁵¹ Keşki ħayf: līki şayf H.

⁵⁵² ħayle bārı: -K.

⁵⁵³ Kimsei sinnür gösterüp: infāk ol maḥal H.

⁵⁵⁴ Ki hünerüñ göster: senüñ ne hünerin vārdur H.

⁵⁵⁵ Qaplanuñ ...şoyup yüzer: qaplanuñ elindeki keskin keser teberle beynisini burnından gerüp gelüp çekesin üzer andan derisini bıçağı ile yüzer H.

şıhhat bulmaz nitekim eydür.

Nazm:

Vā' izüñ kulağ dutanlar yaḥşi rāy u pendine

Düşmenüñ düşmez cihānda meger ü zecr ü bendine

Ādemī mekkār olur eyitmeḡil mekrine anuñ

Zehri vardur şekkerinüñ virme gönül kandise

3.4.1.5.25. Der-Beyān-ı Ġazāb Kerden Süleymān Aleyhi's-selām Be-Şımf-ı Ḥayl

Ḥükemā kavlince kaçan ki iblis-i la'īn sözün kim atlar ki işitdiler ve ol yağır bār- girlerüñ ḥāllerine vāqıf olup nazar kim itdiler hemāndem ādem oğlanından nefret kılup 'inād idüp boyun virmeyüp kaçmağa ayak götürüp segirdiler önlerince aygırları ve 'aḡablarınca yundları segirdüşüp gitdiler Kuds-i Mübārek şahrāsına yön dutdılar Süleymān 'aleyhi's-selām çünkü bunların bu vāzī' kıldılar anlara⁵⁵⁶ incinüp cinnīlere emr itdi 'aḡablerinden ol atların yetüp döndürüp getürdiler ve müvekkel ḥayl daḡı karşı varup dillerince ne kadar ki naṣīhat itdi sözün işitmediler Süleymān Nebī emrine itā' at itmediler eyitdiler oda yanmağa rāzıyuz ādem oğlanına rām olmağa 'ār iderüz. Nitekim eydür en-nār velā 'ār diyüp bir birine şıkılup tırdılar kazāya rızā virdiler.

H82a Nazm:

Çünkü şeytān aldadı ise ḥayl bes

K82a İtmediler ādemīye meyl pes

Bir birine şıkılup tırdı kamu

Kellesi ser-keşlik itdi ḥayl-i pes

3.4.1.5.26. Der-Beyān-ı Mu'cizāt-ı Süleymān 'Aleyhi's-selām

Ḥükemā kavlince meger ki ol zamān atlara Süleymān Nebī 'aleyhi's-selām meşḡul olup ol yedi yüz atlar ki evvel rām olmuşlar idi üzerlerine eyer başlarına 'in'ān urup her birisi zīn kılup teferrüc seyrān itmeg ile ve yüz nefer atları kendü tavīlesine

⁵⁵⁶ Çünkü bunların bu vāzī' kıldılar anlara:-K.

bağladup bâkîsin beğlere kısmet kılup gönüllerin şâdan idinceye dek ol ser-keşlik iden hayl dahı yüz şahrâya tutup kaçınca kuş gibi uçup berr ü yâbân geçince cinnîler ‘ağabinden irişüp döndürüp getürince ikindi namâzı vaḳti geçüp gün mağribe yaḳîn ḳalmış idi. Vaḳt-i ‘aṣr geçüp ahşam olmuş idi. Süleymân Peygâm-ber güneşe nazar ḳılup ‘aṣr namâz-ı vaḳti geçdügün ki gördi gâyet incinüp ‘aṣr namâzın ḳılamaduğına Hakk katında günâhkâr olduğına ve bu atlara meşgûl olup ‘inâd itdükleri acilden râm olmasına fıkı-i aḳlî târ u mâr olduğü cihetden emr itdi ki bu atları cemî‘ yanına dönderdiler ve hüküm ḳıldı aygırların ineditler ve yundlarına ve cemî‘ ine dağ urdılar dağ urmaḳ ve at eyinemek ol zamândan ḳaldı andan Süleymân Hâzreti ‘aleyhi’s-selâm pāk şudan âb-dest alup iki rek‘ at hâcet namâzın ḳılup Hakk Te‘âlâya tazarrü‘ eyledi itdüğü cürm ü günâhda ‘avf diledi Allāhu Te‘âlâ Süleymānuñ du‘âsın müstecâb idüp müvekkel âftâba emr itdi gerdün şemsi çeküp öyle yirine getürdiler. Süleymân ile ḫalk-ı ‘âlem güneşi öyle yirinde görüp evvel Âdem âḫir Muḫammed geçmiş mürsel peygâm-berler ervâhına şalavât virüp Allāha tekbîr getürdiler. Süleymân Nebî ḫâzır olan enbiyâ vü etḳiyâ ile ‘aleyhime’s-selâm öyle namâzın ḳıldılar ve ol mu‘ciz-i Süleymānî tevâriḫ kitâblarına yazup ‘ibret aldılar artuḳ Süleymân Hâzretine hiç bir kimse ‘inâd itmedi bildiler ki Hakk peygâm-berdür.

Nazm:

Bildiler mürsel nebidür Şeh Süleymân Hâzreti

Kim ğazâya binmek içün ister imiş ḫâş atı

Mu‘cizâtı zâhir oldu ‘âlem içre ol zamân

Ḫâlîḳu’l-‘âlem murâdına virir şalavât ḳatî

Nesr: Hükemâ ḳavlince naḳl-i Eflâṭûn budur ki ve târiḫ-i İbn-i Keşîrde gelür ki hayl ḳışsasınıñ aşlı oldur ki hem tefsîrde dahı gelür ki Hakk Tebârek ve Te‘âlâ kelâm-ı ḳadîmde ve kitâb-ı kerîmde buyurur ki ‘aleyhi bi’l-‘aşıyyi’ş-şâfinātu’l-ciyâd(u)⁵⁵⁷ bu âyetüñ ma‘nâsında müfessirler tefâsîrde bir niçe nev‘ ile beyân iderler evvel bu ki Süleymân Nebîñüñ ‘aleyhi’s-selâm biñ tazı atları vardı ki ‘Arab beğlerinden armağân **H82b** gelmiş idi **K82b** Hâzret-i Süleymāna ol atları ‘arz itdiler zîrâ ki peygâm-berler bu cihândan iki nesne dost dutundılar evvel eyü atı ikinci ğazâ içün gereklü silâhı nitekim bizüm peygâm-berimüz hâzreti risâlet ser-hengi ḳıyâmet şallal’lāhu ‘aleyhi ve

⁵⁵⁷ Sâd-31 (Hani ona akşamüstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duran çalımlı ve soylu atlar sunulmuştu).

sellem kim kılıc peygām-beridür ki gāzāyı sürdi ki mecmāu't-ṭāyf kitābında gelür ki 'Uḡba bin 'Āmir rivāyet eyler Resūlu'llāhdan eydür yā 'Uḡba kaçan gāzāya gitsek ḡara at şatun al ol ḡara at ki şakar ola öñ ayağınıñ sāğı sākil ola her ḡande varsañ sağı selāmet olasin ve ḡazanclu olasin meşābīḡde işitdüm ki Resūlu'llāh ḡazretinden ki eydür atıñ ḡayırlusı oldur ki ḡara ve şakar ola üstün dudağı aḡ ola yāḡūd ḡara şakar ola ve eger ḡara olmaz isa ṭoru at ola ve didüğimiz şüretlü ola Ebū Vehhāb eydür resūl Ḥazreti eyitdi⁵⁵⁸. Atlaruñuz güz gāzā içün semirdün ve bağlañ ve sāḡarların dā'im silün toz ḡonmasun ve burunlarına girişden artuḡ ne gerekse daḡuñ ve boncuk daḡmaḡ bid' at olmaya Cerir İbn-i 'Abdu'llāh eydür resūl ḡazretin gördüm ki bir atıñ alnı saçına yapışup barmağın ṭoluşdurup oynar eydür ki tā ḡıyāmet günine deḡin atlaruñ alnı saçında ḡayr bağlıdur ve ol ḡayr ve ḡazancıdur ve silāḡ cinsinde daḡı Ḥazreti risālet 'aleyhi's-selām keskin kılıcı ve oḡ atmağı severdi nitekim muḡaddem gelen peygām-berler daḡı atı silāḡı severlerdi andan ötürü ki Allāhu Te'ālā bunları gāzā ḡılmaḡa düşmanı meḡhūr itmeḡe ālet ü esbāb virmiş idi ve beḡleruñ daḡı ṭabī'atında hem çünān bu iki nesneyi dost dutınmaḡ kendü düşmenlerin def' itmek içün ve tāriḡde ve tefsirde gelür ki Tevrāt şeri'atında bu namāzları ve ḡayrısı farīza idi ve daḡı bir namāz ki āña şalavāt u vusṭā dirler⁵⁵⁹ ve namāz-ı dīḡer ki bu iki namāzuñ ortasındadır ya' nī şubḡ namāzı ile öyle namāzın ortasında ola ve bir namāz daḡı ki beyne's-şalavātu vusṭā iki kerre buyurmuşdır ki ḡiṭāb-ı temcīdinde ve kitāb-ı temḡidinde gelür ki Ḳavlü Te'ālā Ḥāfiẓü 'ale's-şalavātu'l-vusṭā ya' nī ol 'aşr namāzı farīza idi Süleymāna ve daḡı ümmetine Tevrāt hükmince ve Süleymāna ki ol atları 'arz itdiler ki anlar biñ nefer tazı atlar idi. Bir ḡavlda Sebādan gelmişdi anlaruñ milkin ḡarb ile helāk idüp atların almış idi ve ba'zıları eydür ki ol atlar Dāvūd Peygām-berden Süleymāna 'aleyhi's-selāma mīrās ḡalmış idi ki Ḥazreti Dāvūd ol atları 'Ameliḡa meliki Cālutı öldüricek ele getürmüşdi⁵⁶⁰ ki Süleymāna yüz at idi ki mīrās degmişdi ol vaḡt ki Ḥazret-i Süleymāna atları **K83a H83a** arz itdiler. Öyle vaḡti idi atlara meşḡul olup bürçeklerin oḡşayup bunları tamām teferrüc idinceye dek āftāb namāz vaktiyi yirinden ḡeçmişdi Süleymān Peygām-ber 'aleyhi's-selām nazar idüp tamām namāz vakti ḡeçdüğünü ki gördi kendüyi melāmet itdi ve atlara muḡabbet itdüḡine fırsat ḡeçdüḡine dīl ü perişān oldu nitekim Kelām-ı Rabbānī ve Kitāb-ı Sübhānide gelür ki Fe-ḡāle innī aḡbebtü ḡubbü'l-

⁵⁵⁸ Eyitdi: buyurdi H.

⁵⁵⁹ Dirler:-K.

⁵⁶⁰ 'Ameliḡa meliki Cālutı öldüricek ele getürmüşdi: 'ameliḡa melikiden öldürüp almışdı H.

hayr⁵⁶¹ ya'ni malın hubbudur. Kavlü Te'ālā in terāke hayran⁵⁶² ya'nî li-kavlihi Te'ālā Lā- tulhîhim ticāretun velā bey'un 'an zikri'llāhi⁵⁶³ ya'ni salātun hattā tevārat-i bi'l-hicābi ya'ni gāyibu's-şemsi andan Süleymān Hāzreti güneşün namāz yirinden geçdüğine namāzı kılmayup fevt itdüğine gāyet müte'ellim olup kendü kendüye eyitdi ki Ey Dāvūd oğlu Süleymān hizmet-i Hakkı terk itdün Allāh muhabbetin unuttın bu cihānı gönül virüp kendüne dost dutduñ atlar zinetine meşgûl olduñ namāz vakti geçüp dergāh-ı Hakkda günāhkār-ı şermsār qalduñ diyüp emr itdi ol acı ile ol atları girü döndürüp götürdiler ve hüküm itdi Mısrî kılıçları ile ellerin ayakların siñirlediler ammā ba'zı tefāsir-i kütübde müfessirler işbu āyet hakkında Kemā kālē'llāhü Te'ālā Ruddūhā 'aley(ye) fetāfika meshān bi's-sūki ve'l-a'nāk(i)⁵⁶⁴ İbn-i 'Ubbād Ve'm Kātil bin Süleymān ve dağı müfessirān ba'zı eydürler ki Süleymān Peygām-ber namāz vaktin geçürüp sehv itdüğine ol atların ne günāhları var idi ki anları öldürmek vācib ve yāhūd siñirleye buncılayın te'vîl ne şavābdur çihār pāye sitem itmek ve zebānsuzlara riğ göstermek mekrūhdur ve dağı tefsîr-i kebîrde şöyle gelür ki Kavlü Te'ālā İz 'uriḍa 'aleyhi bi'l-'aşıyyi's-şāfinātu'l-ciyād(u)⁵⁶⁵ rivāyet olunur kim Süleymān Peygām-ber 'aleyhi's-selām gāzāya gitmek istedi atları getürdüp gördi ol atlardur kim Hakk Te'ālā Qur'ānda ki şāfināt ciyād dimişdür şāfinātdan murād oldur kim tırdığı vaktde uc ayağı üzerine tura bir tırnağın dike ciyādden murād oldur ki gāyetde yürüen ola pes Süleymān atları getürdüğü vakt ikindü vaktiydi Süleymān atlara ol deñlü meşgûl oldu kim se'îsler dönderüp alup gidicek Süleymān gördi kim ikindü namāzı fevt olmuş pes oldu kim incindi dağı dönderün didi döndürüp götürdiler yāhūd Süleymānuñ dönderün didüğünden murād güneşi döndürün demek idi pes Allāh emr ile melekler güneşi döndirdiler bir miqdār kalkdı Süleymān ikindi namāzın kıldı kılıc ele alup boyunların ve ayakların urdı ya'nî çünkü atlara meşgûl olduğu 'acilden **K83b** ikindü namāzı fevt oldu pes Allāhu Te'ālāya tekarrub itmek için ol dağı atları kırdı ekser 'ulemā böyle tefsîr itmişlerdür ve bu hikāyeti böyle rivāyet itmişler **H83b** ammā tefsîr-i kebîrde şöyle dimiş kim bu rivāyet katî ba'iddür ve nihāyetde nā-ma'küldür zîrā Hāzret-i Süleymān Hakk Sübhānehu ve Te'ālānuñ ulu peygām-

⁵⁶¹ Sad-32 ((Süleyman)Doğrusu ben bu iyi malları Rabbimi anmayı sağladıkları için severim demişti).

⁵⁶² Bakara-180 (Eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa).

⁵⁶³ Nur-37 (Ticaret ve alışveriş onları Allah'ın zikrinden alıkoymaz).

⁵⁶⁴ Sâd-33 (Süleyman "Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim" dedi).

⁵⁶⁵ Sâd-31 (Hani ona akşamüstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duran çalımlı ve soylu atlar sunulmuştu)

beridür⁵⁶⁶ at⁵⁶⁷ ħod dünyā esbābındandur hiç bir peygām-ber münāsib midür ki dünyā esbābına şol kadar meşgūl ola kim namāzın fevt eyleye. Ĥazret-i Resūl ‘aleyhi’s-selām ħod buyurmuş idi Ĥadiş Ĥubbū’d-dünyā ra’si külli ħaṭīetin ya‘nī demek oldur kim dünyāyı sevmek her ħaṭānuñ başıdur ve biz daħı bu kim çünkim Süleymāndan ‘aleyhi’s-selām bunuñ gibi ‘azīm günāh vāķi‘ oldı ya‘nī atlara meşgūl olup namāz fevt oldı pes münāsib oldı kim tevbeye ve istiğfāra meşgūl olaydı. Allāha tazarru‘ ideydi bunuñ gibi günāhuñ ‘akabince atlaruñ boynun urup ve sigirleyüp depelemege meşgūl olmağın ne ma‘nāsı var idi ve bir daħı budur kim ħayvānātı ya‘nī canāvārları ‘abeş yire kıрмаğ ve depelemek menhīdür. Meger kim atları binmek içün yāḥūd derileri giyilmek içün yāḥūd müslümānlardan zararları def‘ olmağ içün yāḥūd bunlaruñ gibi bir fā‘ide içün daħı ola ve illā Süleymān Peygām-ber bu atları kırdüğında ħod hiç bir fā‘ide yokdur pes peygām-ber olan kişi fā‘idesüz ‘abeş yire bu deñlü atları sigirleyüp depelemek ne münāsebet belki bu āyetde münāsib tefsīrū bu ħikāyetde ma‘kūl rivāyet budur ki Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām ġazāya gitmelü oldı atların getürdüp gördi seyisler alup gitdikden soñra döndürüñ diyü emr eyledi ziyāde ihtimāmdan ötürü pes döndürüp yine Süleymāna getürdiler kendü eli birle boyunların ve ayakların şığadı gördi ki Qavlü Te‘ālā Ruddūhā ‘aley(ye) feṭafīka meshān bi’s-sūķi ve’l-a‘nāķ(i)⁵⁶⁸ didüğinden murād budur ammā ki qaldı Süleymān kendü eliyle atlaruñ boynın ve ayakların şığaduğundan murād ne ola dimişler kim⁵⁶⁹ Süleymānuñ murādı atlara ta‘zīm ve teşrīf itmek idi ki kendü eliyle yapışdı zīrā at ġazānuñ ulu esbābındandur ve bir daħı dimişler kim Süleymān ‘aleyhi’s-selām at aḥvālın ġāyet eyü bilürdi pes murādı bu idi kim göreydi zararları var mıdur yaḥūd yok mıdur pes oldı kim boyunların ve ayakların şığayup gördi.

Naẓm:

Çün mücāhiddi Süleymān Ĥazreti **K84a**

Ohşar idi göricek yaḥşı atı

H84a Ki atsız bir⁵⁷⁰ ġāzī idemez hiç ġazzāt

Ġāzinüñ atdur gereklü āleti

⁵⁶⁶ Peygāmberidür: peygāmber eylemişdür H.

⁵⁶⁷ At: atdan ve sāyır ħayvānatdan olanlar ħod dünyā H.

⁵⁶⁸ Sād-33 (Süleymān “Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim” dedi)

⁵⁶⁹ Süleymān kendü eliyle atlaruñ boynın ve ayakların şığaduğundan murād ne ola dimişler kim: -K.

⁵⁷⁰ Atsız bir: atsızun H.

3.4.1.5.27. Der-Beyān-ı Temşīlat-I Dastan-ı Māzī

Şeh Süleymān Ḥazretüñdür ḥōş-nihād
Ger dilerseñ idesin ekber cihād

Nefs-i kāfir şüm olur iy pāk-i zāt
Tīğ-i tevḥīd urup eylesen guzzāt

Nefs-i mü'min itmeyince bī-gümān
Cāna mesken olmaya cennet ü cenān

Ḳıl riyāzet tīğ ile nefsüñ helāk
Şı kıvasın tā olasın sen melek

Nefs-i ejder olmaz ammā olur zebūn
Var riyāzet kıl ki ola vü ser-nigün

Çün kuvvā-yı nefis olur hırş (u) ḥased
Cümlesin tağıt ki ola pāk ü cesed

Nefs-i merrāt⁵⁷¹ oldı çün ekber cihād
Bu gazāyı ide gör iy ḥōş-nihād

Cehd idüp nefsüñ müselmān eylegil
Ḥaḳḳa lāyık ehl-i īmān eylegil

‘Āḳıl iseñ egme baş bu ḥāke sen
Cehd idüben çıka gör eflāke sen

3.4.1.5.28. Ān Der-Du’ā-yı Ḥātem-İ Kitāb ve Der-Münācāt-ı Firdevsī⁵⁷²

İlāhī sen ol ‘ālem-i esrār-ı ezel ve ebed ve Kirdkārı her nīk (ü) bedsın ki her ne cüzūy
ki ḥayālāt-ı evhāma gelür ve her ne küllī ki ‘uḳūl efhāmında bilünür cümlesine
‘ālimsin ve diledüğüñ gibi ḥākimsin her mevlūd ki ana raḥmine düşer ezelde bilürsin

⁵⁷¹ Nefs-i merrāt: Nefs-i murdār H.

⁵⁷² Bu da kitabın duası ve Firdevsī’nin münacatındandır.

ki zeker midür yoḥsa ins ü nām-ı ıtlak mıdur ḥafeşimi ḥüb mı olur yoḥsa zişt ehli duzaḥ
mı olur yoḥsa ehl-i behişt ‘ākıl mı olur yā dīvāne āšnā mı olur ya bigāne ‘ālem mı olur
ya cāhil nākış mı olur yoḥsa kāmīl ḡanīy mı olur yāḥu faḳīr şerīf mı olur yoḥsa ḥaḳīr
‘ömri uzun mu olur yāḥūd ḳaṣīr cism-i kebīr mı olur yāḥūd ṣaḡīr cemī‘ si ‘ilm-i ḡayib- i
muṭlākda mevcūd ve cümlesi levḥ-i nefis-i küllīde mażbūtdur pervāz-ı ‘‘ukāb-ı ‘uḳūl
insān belā-yı alay āsitāne esrār-ı ḡayb ḳudretüñe yitişmez ki Ḳavlü Te‘ālā Ve ‘indehū
mafātiḥu’l-ḡaybi lā ya‘lemuhā illā hu(ve)⁵⁷³ a‘dād-ı ecnād celāl-i ‘izzetiñe vefā itmez
ve mā ya‘lem cunūde Rabbik illa hū İlāhī Aḥmed ü Muḥammed nūr-ı ‘izzeti çün ḥoca
dü-cihān server-i enbiyā ḥürmeti içün bu Süleymān-nāme-i Kebīrūñ itmāmını
muḳadder **H84b** it bu altmış yidinci mücelled kitāb gibi bāḳisinūñ daḥı ihtitāmın
müyesserāt it bu za‘īf Firdevsīnūñ maḳāmını cennet ü Firdevs ve şerbetini çeşme-i
kevşer it.

Nazm:

Gerçi itmişem ḥadd ü günāḥ estaḡfiru’llāhi’l-‘aẓīm **K85b**

‘Avfeylegil iypādşāḥ-i estaḡfiru’llāhi’l-‘aẓīm

İy Şāni‘-i perverdigār luṭfuñ öḡüşdür bī-şümār

Raḥm eyle kim yaḳmaya nār-ı estaḡfiru’llāhi’l-‘aẓīm

Anlara nefis olmadı rām içdüm yidüm bī-ḥad ḥarām

Yā Rabbī ḥelāli vir ṭa‘ām estaḡfiru’llāhi’l-‘aẓīm

İçüm tışum zerk ü riyā itdüm sihri ḳıldum ḥaṭā

Yüzüm siyeh misk-i ḥıṭā estaḡfiru’llāhi’l-‘aẓīm

Ṭaşum sipīd içüm siyah ḥayrumdur az çokdur günāḥ

‘Avfit kerem ḳıl yā İlāḥ estaḡfiru’llāhi’l-‘aẓīm

Lā taḳnaṭūdan yā Mecīd yā Rabbī ṭutdum men ümīd

Ḳıl raḥmetūñ baña mezīd estaḡfiru’llāhi’l-‘aẓīm

Yā raḥmeten li’l-‘ālemīn Firdevsīye olḡıl mu‘īn

⁵⁷³ En’ām-59 (Gaybın anahtarları yalnızca O’nun katındadır, onları ancak O bilir).

3.4.1.5.29. Der-Du'a-yı Pādşāh-ı İslām Ve'l-Müslimîn-i Sultān Bin Sultan Bāyezîd Han Atā'llāhu Ömrehū Āmîn Yâ Rabbü'l- ' Alemîn

Şükr-i bî-ķıyās ol pādşāh-ı lem-yezele ki bu Süleymān-nāme-i Kebîrūñ altmış yedinci cildinūñ itmāmını müyesser itdi ve şenā'-ı bā-esās ol sultānı bî-bedele ve hāķān-ı bî-halele kim üç yüz otuz beşinci meclis ebvābuñ ihtitāmın muķadder itdi. Ba' d-ez-ān inşā'a'llāhı Te' ālā Hāķķdan ' ināyet-i evliyādan himmet olursa ' ömr-i ecelden mühlet bulursa altmış sekizinci cildi daķı söyleyüp tamām idüp bitürevüz zıll-i izîdūñ sultān bin sultān Sultān Bāyezîdūñ itā'llāhu ' ömre ziyāde ķadrü hāzîne-i ' āmiresine teslīm idüp hizmet şerā'îtin yirine yitürevüz. Egerķi kim bu bende za' īf (ü) hāķîrūñ ' āciz ve dermānda hurūf-ı hāķîrūñ ne ķudreti var idi ki buncılayın a' zam kitābı te'lîf ideyidi ve kırķ elli yıl ' ömrünü dercinde harc ķılup tasnîf ideyidi ve ammā ki ol emîr-i mu' azzam server-i mufahham melek-i müluku'l- ' ālem mecmā'-ı meḥāsîn-i cihān Rüstem zamān Sikender-i devrān Nüşîn-revān ' ādil-cevān baḥt-ı kāmîl cihān-baḥş fāzıl kaẓā ķudret ķader meknet **H85a** Keyvān-rif' at melek sîret-i ' Uṭarid-fiṭnat Mirriḥ-şavlet ḥān-ı hāķān şāh-ı şāhān himmetiyle ḥalladū'llāhi'l-milk mülk ü ebed devlete bu kitāb devām-ı devletinde ve eyyām-ı rif' atinde ķalma raķķama gelüp imlā vü inşā oldu. Şol kaşd üzerine ki ol sultān-ı ' ādilūñ mergübü'l-haşā'îl ve maḥbūbu's-şemā'îl ḥāvi fūnūn meķārim nāşib zāyāt ri'āyāt ma' ālim cāmî' riyāsāt-i ünsî ekmel-i aşḥāb-ı nefis-i ķudsî bu kitāb-ı Süleymān-nāme birle nām-ı şerîf ' ālemde bāķî ve yādgār ola sūre-i Neml oķundukça kışsa-i Süleymān dillerde yādgār oldukça bu nāme birle nāme⁵⁷⁴ şāh-ı târiḥ rüzgār kıla mes'ul Ḥāzreti ekremü'l ekremînden oldur ki bu bidā'a münācāt pādşāh ḥāzretinde ḥayyız-ı ķabülde ķılup meyāmın naẓar ile müzeyyen ü müvaşşah kıla inşā'a'llāh-ı Te' ālā inne ' alā mā yeşāu ķadîr...) cezîre.

K86aNazm:

Zıll-i İzîd āl-i ' Oşmān milk-i Rūmuñ serveri
Şāh-ı Sultān Bāyezîd ol ki aldı heft-ķişveri

Rub' u mesķūn tamāmet zabt idüpdür o melik
Baḥr ü berrūñ mālîkidür o zamān İskenderî

⁵⁷⁴ Nām-ı şerîf ...bu nāme birle nāme: -H.

Çün Süleymān emrine me'mūr olupdur ins ü cinn
Līk 'ār ider elinde götüre engüşteri

Behmen ü Dārāb ü Dārā dergehi derbānıdur
K'oldı 'aşrında Ferīdūn itdi çāker kayşeri

Hanginūñ na' lī hilāl olur rikābı şems-i çerh
Rezminūñ Mirrih-i tīg-zen hayl Hāver-i ahter

Dest-i Kūlzūm baḥrīdür vaqtī sehā cevher-feşān
Hāk-i pāsı oldı a' yān 'aynınuñ hem cevheri

Serverā nevrūz u rūz ola mübārek sa' d-ı dem
Her giceñ ḳadr u berāt u her günūñ 'ıyd-i ekberi

Sengi ma' nī kişverinūñ k'olmuşamdur mālīki
Ṭab' ımuздur baḥr-i Kūlzūm nazmuzdur Gevheri

Dutaram cevher ziyādelige yok cevher-şinās
Fark ider yok cevheri ammā pādşāhdur cevheri

Men hūner içre tüvānger ven direm içre faḳīr
'Aybım ol ki ṭālī' ūm yok kemlerü kem kemleri

Şūsı vaḳtüm sözümdür nefḥ-i ' İsā āb-ı hayāt
Bāng urur cāhil göricek hem-çü kāfīr Sāmīri

Her ḳaşıde ḳıṭ' a menden kim ' Uṭārid gūş ider
Meh beyāzın ider imlā ḥaṭṭ-ı zerrīn Ca' ferī

Her ḡazel kim nālem ile sem' -i eflāke irer
Zühre oḡur saz yine düzüp müşrīsi Müşteri

Mesnevī ki inşād iderven lü'lü menşūr olur
Kim feşāḥat içre ' aşrumda faḳīrem ' Unşūrī

Tab‘ uma taḥsīn ider ehl-i suḥen ṣāhib-kemāl
Kim zamānuñ şeyḥiyem hem çākerümdür Enverī

Līk-i Ḥaqqdan var ümīdim ṣāh ola vü dest-gīr
Himmet ide ben ḵulına kim olmışamdur çākerī

Anca kim ṣaḥn-ı çemende ğonca açılup yite gül
Nitekim gülşende nerkes vire bûy-ı seḥerī

Devlet ile dā‘īm olup ṣāh-ı Sulṭān Bāyezīd
‘İzzet ile kā‘īm olup duta baḥr ile berry

Ḥaṣmınuñ re‘isi kesilsün hem çünān ṣem‘ üñ dili
Ḥāsīdūñ bağıı ḵararsun hem çü ḥāl-i dilberi

Ḥācet-i Firdevsīnuñ Ḥaqqdan budur dā‘īm begüm
Her ḥaṭardan Ḥayy u Ḥāfīz ṣaḵlaya sen serveri

Āmīnyā Rabbü‘l-‘ālemīn

3.4.2. Altmış Sekizinci Cilt

H1bK1b İnnēhū Min Süleymāne Ve İnnēhū Bismillāhi’r- Rahmāni’r-Rāḥīm İllā
Ta’lū Ve Etūnī Müslimīn

Allāhu vāḥid kem yezel ki ol ḥaḵ durur ğaffār
Kün didise kevn ü cihan ĩcāda geldi izḥār

Ḷayyūm ve Ḷādir bī bedeldür Ṣāni‘ çün ilah
Ḷuddūs u Ḷalīḵ-ı bī‘alel Cebbār u hem o Ḷaḥḥār

‘Arş-ı mu‘allaḵdur müṣebbēḵ bī-sütūn a‘lā

Ferî muṭabbaḳdur muḥaḳḳaḳ merkez-i ecḥār

Eflākdur ḡāyet muraṣṣa‘ hem-çü cām-ı nilgün

Bu ḥākidür zībā muṣanna‘ bāḡ-ı ĩrem gülzār

Hem ḳubbe-i mināda ḥurṣīdi eyledi enver

Hem ṣuffe ‘i ḡayrāda düzer yāḳūt la‘ l-i ābdār

Seyyare-i mehi mihre viren kim sīm ü zer ḳandil

Envār-ı sāl-i eyyām yā ḳanden bulur edvār

Bu ḥuṣḳ vetrud kerem cemi‘ ‘acep kimden

Yā āb u ḥāk ü yāde kim hemdem ider yā nār

Kimdür Ḳur‘ān miskin ḥayme-i hevāda ki ḡāh

Kimdür viren baran-ı raḥmet ḳatre-i midrār

Bād-ı nesīm eṭrāfa ḳandan virir ‘abher

Bād-ı ‘aḳīm eknāfe yā ḳılmaḳ ne ‘anber bār

Geh nev ‘arūsī ‘ālemī anuñla mu‘aṭṭar

Ke bu ‘abūsī ‘l-u‘amī bunuñla olur ḥuvār

Geh nev-bahārı efṣān ider evrāk-ı gül sīmīn

Faṣl-ı ḥazān ihsān ider eṣcāra geh dinār

Ol ḳadir-i ḳudret nümā vāḥid-i ezel Allāh

Levlāk dirken Ḥaḳḳ aña ḥāmīmīle tekrar⁵⁷⁵

Maḥmūd Ḳāsım Muṣṭafā mürsel nebī Aḥmed

O faḥr-ı ‘ālem medḥini kāmīl diyem ekmel

Muḥtār-ı fā‘ il fi‘ lidür aña ḳamu aş-kār⁵⁷⁶

Ṣallu ‘aleyh ḥayru ‘l-vera-yı ḥātīm rüsül-i muḥtār

Raḥmān iken ta‘līm iden ümmī ḳodı adın

⁵⁷⁵ Levlak dirken Hakḳ aña ḥāmīmīle tekrar: Muḥtār-ı fā‘ il fi‘ lidür anla ḳamu aşikār K

⁵⁷⁶ Muḥtār-ı fā‘ il fi‘ lidür aña ḳamu aş-kār: Levlak dirken Hakḳ aña ḥāmīmīle tekrar K

Sultān iken göynene giydi bir ‘abā şalvār

Cem‘ eyleyüp küllī kemālat ol ħudā-i kādīr
Adın ħodı ol zāt-ı ekmelūñ Aḥmed rusul-i muḥtār

Ger nerdübān tāsī‘ felek idinse ‘aql ü küll
Mi‘ rācınūñ bir pāyine irişmeye istizhār

Ol seyyidi evlād-ı Ādem-i Şāfi‘ -i ümmet
Ol ħocā’i faḥr-i cihān maḥbūb Ḥaḳḳ-ı Settār

Ol bī-bedel dūrri yetīmūñ ħoḳḳası eflāk
Ol pāk rūḥuñ cismidūr her dü-cihān kim vār

Ger bu vāhib münkir ise taḥḳīḳ aña şāhid
Biryān-ı berre susmār uştur Ġazālī aḥcār

Yüz biñ selam aşḥābına evlādına her dem
Kim şer‘ içün zaḥmet çeküpdür küllisi aḥyār

H2aK2a O zıll-ı ḥaḳ sultān-ı ‘ālem āl-i ‘Oṣmān ḥān
Şāḥip kırān Şāh Bāyezīd-i a‘ zām melik-i tāt-dār

İskenderī Dārā verā dār-ı āb-ı ‘ālemdür
İsfendiyārı ma‘ reke ḥayder şıfāt gezār

Derya-yı cūdı içre her ḳaṭre baḥr ü aḥzār
Ḳadīr-i sarāyı içinde anuñ bir ḳubbe-i çerḥ-i edvār

Dünyā mübārek ism ile çün rūḥ-ı ten zinde
Baḥt-ı sa‘ ādet devlet ile devrindedür hem-vār

Mihrūñ nesīm eserse eger kevşer şaça duzaḥ
Ḳaḥruñ yili doḳunsa ḥuşḳ olur behişt-i envār

Barmaḳda şāhā ḥatemūñ görse Süleymān ger
Aḡzında barmaḳ ḳaldı ḥatem mişāl azmār

Musa-i kelîmüñ turı mışlı meskenüñ a‘ lâ
‘İsî Nebî sadrı gibi tahtuñ yüce kām-kār

Bāzuñe alsuñ bāz eger şehper dü geh
‘Ankâ Tîğî şalarsañ haşmuña mirriği ider āh u zār

Qāşuñ kemān kurse ider cebbar-ı pūş u pest
Zülfüñ gemîn açarsa süst olur yidi mekkār

Beñzer zamîr ü ger güñeş olmasa ger naqş
Beñzer‘ aynuña‘ abūs olmasadı emtār

Ḥāküñdür a‘ yān çeşmine kühlî cevāhir hūb
Devlet yidine dergāhuñ tozı durur nazār

Menberde nāmuñ yād iderse ger haṭîb iy şāh
Ḥurşîd olur minber aña mescid tolar envār

Çerh-ı felek çîni siper tutduğı bu dāim
Mirriğ nîzeñden şakınır ya‘ nî kim devvār

İskender ü Dārāb u Qayşer sencer ü dārā
Dergāhuñun kim bendesi ‘acizile ider ikrār

‘Adl ile rūmuñ milkin ābād itdise olşeh
Süglün ile turnāya nāz urmādı hîç minkār

Sultān-ı ‘ālem Bâyezîd ol şeh-i cihan-ı ‘ādil
Geh eyler qazā’ile kader ‘adline anuñ ikrār

Geh o boşaldur dāmenin ider tehi dürden
Geh fazl ile kâne virür in‘ām idüp dînār

İllerde Sultān Bâyezîd egildikçe her dem
Dillerde anca kim Süleymān-nāme okur şümār

Yüzi qararsun hâsidüñ çün zülf-i maḥbûbân
‘Ömri dürlüsün düşmenüñ çün nâme-i tûmâr

Ḥor itmegil Firdevsî kim nazımdır cevher
İkbâl ü devlet gûşına dür nazımdur şehvâr

Mülhid ‘aduvçün ğam yime Ḥaḫ münhezim olmaz
Ḥaşâ ki Ḥaḫ bâṭıl ola ‘âlemde ey tâc-dâr

3.4.2.1. Bu Târîḫ-i A‘ zâmı Süleymân-Nâmenüñ Üç Yüz Otuz Altıncı Meclisinüñ Zikrindedür

Şubh-dem durardı çün kıtlu seher
Nuṭqa gel murğ-ı seher söyle haber

Bir nebîñüñ kışşasın eyle beyân
Ki ola râğıb dinlemege ins ü cân

Bize bir Dastan rivayet eylegil
Ḥikmet âmiz söz ḥikâyet eylegil

Kim kemâl ehli edincek istimâ‘
Ḳıla aḥsen şad hezârân bî-nizâ‘

Faşl-ı güldür irdi çünki nev-bahâr
Ḳutlu sa‘ât döner iken rûz-gâr

Luṭf idüp söyle Süleymân kışşasın
Gûş iden def‘ide ‘âlem ğuşşasın

Dem geçer devrân döner âdem ölür
İrişür faşl-ı ḥazân gül ḥâk olur

Bitmedi bâğ-ı cihanda ğonce gül
Gül güllâb olup yitüp olmaya kül

Belki olur evvel ʔoĝan ʃoñ andan
Göre gitmez ʃehmī vardur ħāneden

H2b K2b Gökyüzünde bāde ʃalan ol serīr
Sinlede yatur bu ĝūñ yirde çürir

Ol göge taʃnīf ile çıkānı gör
Şimdi yatur yirde cismin ʃıkdı ĝūr

Dimezem ki adamuñ cismi ʔalur
Ādemī gider velī ismi ʔalur

Dünyādan sulṭān gider ādı ʔalur
‘Ālem içre ‘adl ile dādı ʔalır

Ḳānı sulṭān ħān Muḥammed yā Murād
Gitdi anlar līk ʔodı yaḥşı ād

Yirde anlar yitdüĝince Sāl u māh
Bāḳī dursun İldırım Ḥān pādşāh

İy sühenver kuşu ĝülde bir nişān
Ki ide yād aduñ cihānda dūr-feşān
Di Süleymān-nāmesin ʔo yād-ĝār
Vir ʃalāvat Aḥmede ammā bī-şümār

3.4.2.1.1. Der-Beyān-ı Ḳurbān Kerden Süleymān Be-Cāyī Ḳuds-i Mübārek

Lokmān ibn-i ‘Ād ol ḥaḳīm u ḥāzık u ṭabīb u üstād u Eflāṭūn-ı Yunānī ol re’īs-i şābitü’l-evtād server-i bulegā ve ‘ālīyetü’l-‘imād naḳlince naḥl-bendān reyḥān-ı ḥaḳāyık ve çehre küşāyān şüver-i daḳāyık ve ārā-ayendegān encümen-i esrār ve pīrāyendegān çemen ihtiyār ya‘nī ki mütekellimān-ı muşaddikān rāviyān-ı aḥbār u müte‘allimān muḥaḳḳık-i nākilān muḥtaşār ol vech ile şaḥīḥ ḥikāyet ve melīḥ rivāyet ʔılup eydürler ki ol zamān ki zıll-i Ma‘būd ve melik Maḥmūd Süleymān bin Dāvūd-ı ‘ulyā es-selām ḥayl cezīresinüñ atlarını ki kendüye rām eyledi ve mu‘cize-i Süleymān

zāhir olup Hakk Te‘ālā güneşi Süleymān Nebī hātırı için yine yerine getirüp öyle namāzın ki kıldı istedi ki bu şükrāniye kurbān yirine çıkup kurbān kıla andan Hāzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām ol gün kurbān yarağın görüp Kil‘ād-ı Bārçalıya ki vekīl hārcdur ve kilerci başı ki Āhı Sergedür bunlara emir itdi ki kurbān yarağın göreler çünkim ol gün geçüp ‘ale’s-şabāh ki oldı Süleymān Nebī şubh namāzın kılup Hink İshāka süvār olup enbiyā etkīyā hükemā ‘ulemā fuzelā zürefā kümelā ümerā şu‘ārā cem‘ olup ‘izzet için Süleymān önünce yürüdiler çün ki kurbān yerine geldiler Süleymān atdan inüp seccāde-i Halīl üzere karar⁵⁷⁷ kıldı andan sağ tarafında on iki biñ mu‘cizātı zāhir olmış enbiyālar ve etkīyālar seccāde-nişīn ‘ubbād u zuhhād Süleymān ile oturdılar ve sol tarafında Benī İsrā’īlün on iki sıbtunuñ dilāverleri ‘arab ‘arbā mihterleri ve Mekke ve Medīne bihterleri on dört biñ taht-nişīn dünyā pādşāhları ile mesnedlü mesnedinde karar itdiler ve andan sonra dört yüz kırk dört Beytū’l-Muqaddis seyyidleri diz çöküp Süleymān nazarına karşı tırdılar **H3a K3a** devām-ı devletine du‘ā kılup yüz yire sürdiler. Andan sonra yidi kez yüz biñ dahı yitmiş biñ ve yidi biñ ‘asker-i insān pīr ü cevān erkān-ı saltanat ve a‘yān-ı memleket cumhūr ile tırincağ bir mīl miqdārı yirden cin ‘asker-i insān leşkerin ihātā kıldı ve bir mīl miqdārı yirden dahı cin çerisin cān ‘ulūsı kaplayup ihātā itdi ve bir mīl miqdār yirden dahı peri ‘askerin ‘afārīt kavmi ihātā itdi ve bir mīl miqdārı yirden hayvānāt sınıfı efā‘ī ve ‘akārīb ve hayyāt cinsī ihātā itdi ve anları dahı ejdehāları ve avrenler ihātā itdi ve kuşlar dahı Simuğ-ı Kāf ile Raḥne vü Kaḥnūs ile ve ḥubūbāt yiyen mürgān re’īsi cennetden çıkan Tāvūs ile Süleymān üzerine hevā-yı fenāda fevkū’l-‘ulāda beyne’s-semā-i gābrāda kanat kanada çatup yelek yelege çıtup tırdılar cinsī cinsī birle ve çifti çifti birle baş başa çatup pervāz urdılar.

Nazm:

Tırdı çün dīvānı şāhı ol zamān

Cem‘ olup geldi kamu pīr ü civān

İns ü cinnūñ begleri cem‘ oluben

Perr-i etyār ile tıldı ās-mān

Neşr: Hakkīm kavlince çünkim Süleymān dīvānı tırdı andan hüküm idüp buyurdu Yehuyāda begler begisi ve kapucı kethüdāsı Kil‘ad-ı Bārçalı kilerci başı Āhı Serge on biñ koyun ve biñ deve ve biñ nefer sığır alup kurbān yirine getürdi ger Süleymān

⁵⁷⁷ Karār: -H.

nazarına yitürdiler. Andan Süleymān Peyğām-ber ‘aleyhi’s-selām hüküm eyledi Kuds-i Mübārek seyyidleri ol kurbāndan kırk erkek koyun çoçların çıkarup boğazlayup temiz idüp etlerini nīme nīme kurbān yirine iletdiler dağı bākīsın yidi baḡş itdiler bir baḡşını insān cinsinūñ fuḡarāsına ‘ulemāsına etḡıyāsına kısmet kıldılar ve ikinci baḡşını dağı yırtıcı ḡartıcı canāvārlara kısmet itdiler ve üçüncü baḡşını mākūlāt iden ehremen şınıfına baḡş itdiler ve dördüncü baḡşını deryā maḡlūḡātına ve deñiz meliklerine kısmet itdiler ve beşinci baḡşını Sīmurḡ ile yırtıcı şikār-bāz kuşlara baḡş itdiler ve altıncı baḡşını ḡāki canāvārcuḡlara zübāb u zenbūr cinsine taḡsīm itdiler ve yidinci baḡşını Şāḡmarān ‘askeri ḡayāta kısmet itdiler ḡünki kurbānlar yirleşdi Süleymān yine hüküm itdi biñ deve yüki ‘od u **H3b K3b** ‘anber ü kāfur getürüp cinler ser-henglerine ve perriler meliklerine ve cān meliklerine ve cān ḡavmi mihterlerinde ve me’kūlāt itmeyüp ḡıyle buḡūrdan ḡıdā-yı ruḡānī taḡşıl iden⁵⁷⁸ maḡlūḡāta baḡş itdiler⁵⁷⁹ andan yine Süleymān-ı aşır itdi Teverāt-ı Mūsāy Zebūr-ı Dāvūd ‘ulemā sekīne ile başlar üzere götürdiler. Allāha tekbīr ve tehlīl idüp ḡeḡmiş peyğām-berler ervāhına şalavāt getürdiler. Süleymān nazarına yitürdiler kibleye ḡarşu kurbān yirine yaḡīn kenārda ḡodılar Nāşen Peyğām-ber vü Kāz Peyğām-ber⁵⁸⁰ vü Evyāşer Peyğām-ber Benī İsrā’īlūñ on iki sıbtınuñ içinde mu‘cizātı zāḡır olup enbiyā birle ve LokmānḤāḡīm ve Āşaf bin Berḡiyā birle ve on iki biñ vilāyete ḡadem başmış evliyā vü etḡıyā birle ‘ulemā vü ḡükemā vü zūrefā vü şu‘arā birle ayaḡ üzere ḡurup Süleymān nazarına ḡelüp sekine-i miḡrāba ḡarşu ḡoyup Süleymān Nebī Ḥāzreti miḡrāba imāmete ḡeḡüp şaḡ ḡarafında on iki biñ enbiyā ve şol ḡarafında on iki biñ evliyā ḡurup ve ikinci şaffda ḡükemā vü ‘ulemā nūcūmı ve zūrefā ḡurup ve üçüncü şaffda server-i selāḡīn ve ūmerā ve vūzerā ve kūmelā ḡurdılar ve dördüncü şaffda aḡniyā ve pīr ü bernā nādan-ı ḡedā vü tūvānā beşer ḡısmında ḡāzır olan aña bir eşyā ḡurdılar⁵⁸¹ beşinci şaffda cin ḡavminūñ ‘ulemāsı ve cān neslinūñ fuḡalāsı perīler eşnāfinūñ kūmelāsı şaf baḡlayup ḡıyāma ḡurdılar ammā kim melā’īke-i müvekkilūn ḡāzırları ve tekvinlerūñ bile bulunan aña birleri Süleymān Ḥāzretinūñ ‘aleyhi’s-selām şāḡında ve şolında şaff baḡladılar. Ḥızır Peyğām-ber dağı yetişdi Mūsā Peyğām-ber şerī‘atı mücebince Teverāt ḡükmince ezān okıyup ḡāmet getürdi. Süleymān Ḥāzreti dağı Allāhu ekber diyüp ḡāmet getürince anı gördü kim İsrāfīl ve Cebra’īl şaḡ ḡarafında ve Mīkā’īl ve ‘Azrā’īl şol ḡarafında ‘aleyhimū’s-selām ḡāmet getürüp namāza ḡurdılar iki rek‘at ḡācet namāzın kıldılar

⁵⁷⁸ İden:itdiler H.

⁵⁷⁹ Maḡlūḡāta baḡş itdiler: -H.

⁵⁸⁰ Kāz Peyğāmber: -H.

⁵⁸¹ ḡurdılar: durdılar H.

Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām her rek‘ atinde kırk sūre Tevrātdan ve otuz sūre Zebūr-ı ūlā⁵⁸² okuyup namāzını tamām kılup edā itdi. Hāḫḫuñ ḳudreti birle gök yüzinden per-i Ṭāvūs şeklinde od gelüp nūr-ı envār-ı zāhir olup ḳurbān yaḳdı ḥācet-i Süleymān Hāḫḫ dergāhında müstecāb olduḡın ki gördiler Allāha tekbīr ü tehlīl idüp geḫmiş peygām-ber ervāhına ṣalavāt getürdiler andan Süleymān Peygām-ber **H4a K4a** du‘ ā diledi ḥāzır olan müttakīler melā’ike-i muḳarrebīnle ve enbiyā-yı muḳarrebīnle ve aṣfiyā-yı mütteḳīn ile⁵⁸³ ve sā‘ dāt-ı ‘ābidīnle ve eimme’i ehl-i dīn-i emīn diyüp el getürdiler çün Süleymān daḡı du‘ āsın tamām idüp el yüze kim sürdi andan yirinden ṭurup yidi ayaḡ nerdübān ile çıkılır zerrīn minber ḳodılar bismi’llāh diyüp minbere çıkup Süryānī dilince bir ḥuṭbe okıdı ki Eflātūn-ı Yunānī muḳaddemā bu Süleymān-nāmenūñ muṣannifidür bu ḥuṭbe-i lisān-ı süryānīden zubān-ı ‘Arabīye tercüme itmiş ba‘d-ez-ān kemīne-i Firdevsī bu kitabı Türkiye tercüme kılıncaḳ bu ḥuṭbe-i Süleymānī daḡı ‘arabīden tercüme olındı.

Nazm:

Ol o cihetden anuñçün şehir-i yār

Tercüme ol Türkiye ḥuṭbe ki vār

Türki dilce söyledigüm aşlı bu

Muṭṭali‘ ola kebīr ü ger şıḡār

Bismillāhi’r-rahmāni’r-rāhim

Ervāhına olsun ki min-ba‘d-ı āḡır zamānda devr-i ḳamerde gelecek ḥātīme’n-nebiyyīn ve imāmü’l-müttakīn olacak mefḡer-i mevcūdātuñ ve şefiū’l-‘arāṣatıñ rūḡ-ı pāk-i muṭahharı mu‘aṭṭarı münevverine olsun ki ya‘nī levlāk-ül mā ḡalaḳtū’l eflakdır. İlāhī melīkā pādşāha sen ol pādşāhsın ki cemī‘ yaradılmış emrüne me‘mürdür bu za‘īf faḳīr ḡaḳīr Süleymān dergāhuñda kem-mürdür. İlāhī iki cihānuñ maḳālidi öñünde vü dünyā vü āḡiretūñ kilidi elūñde diledūñ dünyā virirsın ve diledūñ āḡiret virirsın dileseñ ikisin daḡı virirsın devlet dilerseñ bir gedā-yı ‘āleme şāḡ idersin ve isteseñ bir pādşāhı ḡāk-i rāḡ idersin her devlet ü iḳbālī virmek elūñde ve her ni‘metūñ zevālī gine dilūñde ilahī pādşāhlıḳ **H4b K4b** saña yaraşur ki cihān pādşāhlıḡını kime dilerseñ virirsiñ ve kimden dilerseñ alursın ḡāḡ Fir‘avn-ı la‘īnī

⁵⁸² Zebūr-ı ūlā: Zebūr-ı Dāvud H.

⁵⁸³ Mütteḳīn ile: muḳarrebīnle H.

server-i serîr-i melik-i Mısır idüp Musa-i kelimi külbe-i ahzânı ğurbetde mübtelâ idersin ve gâh gine ol mel'ûnı qahruñ deñizine ğark idüp Musayi memlekete pādşāh idersin kâh Yūsuf-ı şiddîkî ħased çāhına ve belâ zindânına giriftar idersin ve gâh gine çıkarup Mısır tahtında sultān idersin İlāhî sen ol melikü'l-mülk ezel ve ebedsin kulillāhümme mâlikü'l-mülk⁵⁸⁴ her kim dilerseñ taht-ı memleketi virirsin tu'tî'l-mülkü men teşâu⁵⁸⁵ ve her kimden dilerseñ tâc-ı devleti alursın ki ve tenziu el mülke mim-men teşâu⁵⁸⁶ ve her kimi istesen derecât-ı 'izzete yetişdürürsin ki ve tuizzü men teşâu⁵⁸⁷ her kimi dilerseñ derecât-ı mezellele bırağursın ki ve tuzillu men teşâu⁵⁸⁸ ve mefâtiḥ u ḥayr u sa'âdet u qabzâ-yı ihtiyâr u yemîn irâdetüñdedür ki bi yedike el-ḥayru⁵⁸⁹ ve nevâşî-i kâ'inât taht-ı kudretüñde maḥhûr-ı selâsil taşarrufâtuñda mâzurlardur ki inne-ke 'alâ kulli şey'in kadîrun⁵⁹⁰ nûr-ı zulmet musahḥar-âşâr kudreti ḥikmetüñdür rûm-ı rûz-ı hindî şeb-i sindî dergâh-ı 'izzetüñdür ki tûlicu el leyle fî en nehâr ve tûlicu en nehâra fî el leyli⁵⁹¹ gâh olur ki perçem-i 'âlem- i şeb-reycürîFir'âvn gibi cevâhir ü zevahir ü kevâkıb ile muraşşa' ve zîbâ idersin ve gâh olur ki 'amûdi sîmîn şubḥ-ı şabîḥi 'ayn-ı Musa gibi nûr-ı ḥurşîd tâbân ile yed-i beyzâ idersin ve gâh olur ki sevdâ-yı rûy-ı şeb nuḥûseti beyâz-ı rûz-ı melik devlete Fir'âvn vār mâlik ve mütevâlî idersin. Ve gâh olur ki beyâz çehre rûz-ı sa'âdet-i süvâr şeb-belâ vü miḥnet üzerine Musa şîfât-ı ğâlib müsta'îlî idersin gâh olur ki bir kâfir meyyitüñ⁵⁹² bilinden Azaru 'Abdu'llāh gibi bir kâfir 'âlim çıkarup iki cihāndaḥabîb ve ḥalîl idersin ve gâh olur ki bir ḥayy-ı 'âlimüñ şûlbinden Nûḥ Nebîyu'llāh gibi bir kâfir meyyitin getürüp dü-'âlemde ḥôr zelîl idersinki ve tuḥricu el ḥayya min el meyyiti⁵⁹³ istesen bir kimesneye ni'metler virüp rızkını şûmâr idersin ve dilerseñ bir nâna muḥtâc idüp qapularda zâr idersin ki ve terzuku men teşâu bi-ğayri ḥisâb⁵⁹⁴ İlāhî Dâvûd oğlu Süleymân ḥükmiñe ki **H5a K5a** mā' mur efkendedür ol 'âlî dergāhuñda zâ'îf naḥîf mûr u dil-i bendedür ilāhî bizüm saña zârumuz ola ilāhî bizüm senüñle ne bâzârumuz ola ilāhî zâ'îfleri redd itmek kerîmlik şanı degildür. İlāhî üftâdeleri yere şalma raḥîmlik

⁵⁸⁴ Âl-i İmran-26 (de ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım)

⁵⁸⁵ Âl-i İmran-26 (Sen mülkü dilediğine verirsın.)

⁵⁸⁶ Âl-i İmran-26 (Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.)

⁵⁸⁷ Âl-i İmran-26 (Dilediğini aziz edersin.)

⁵⁸⁸ Âl-i İmran-26 (Dilediğini zelil edersin.)

⁵⁸⁹ Âl-i İmran-26 (Hayır senin elindedir.)

⁵⁹⁰ Âl-i İmran-26 (Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.)

⁵⁹¹ Âl-i İmran-27 (Geceyi gündüze sokarsın; gündüzü geceye sokarsın.)

⁵⁹² Kâfir meyyitüñ: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

⁵⁹³ Âl-i İmran-27 (Diriden ölüyü çıkarırsın, ölüden diriye çıkarırsın.)

⁵⁹⁴ Âl-i İmran-27 (Dilediğine de hesapsız rızık verirsın.)

nişānı degüldür ilāhī senūñ aduñ Muḥsin ve Cevāddur kullarınūñ işi bilmezlik ve
‘ināddur senūñ aduña lāyıkın it bizüm ḥālimūze göre itme senūñ zātuñ Raḥmāndur
bizüm fi‘limüz ‘iṣyāndur sen zātuña münāsibin it bizüm fi‘limūze göre itme. İlāhī
‘ināyet kıl ki yitmiş iki millet ve yüz yigirmi dört şıfāt-ı maḥlūkāt ve biñ bir ümmet
arasında ḳavlühü te‘ālā İnnAllahe ya‘muru bi‘l-adli ve‘l-iḥsân ve îtâ‘i zi‘l- ḳurbâ⁵⁹⁵
mucibince ‘amel ḳılup ‘adl ü dād idem.

Nazm:

Vir ‘ināyet ins ü cinnūñ içre ‘adl ü dād idem
Heft ü kişver rub‘-ı meskūnı içini abādan

Nesl-i şeytān sınıfına eyliyen bî-ḥadd cezā
Ādem oğlanın cihānda ‘adl-i meyle şād idem

Dest-gîr ol ben ḳulñā iy Ḥudāvend-i cihān
Bu mübārek ḳudsi yapup mescidūñ bünyād idem

Nesr⁵⁹⁶: Ḥaḳīm ḳavlince ḳaçan kim ol zıll-i ma‘būd Melik Maḥmūd sultān-ı mevcūd
Süleymān bin Dāvūd ‘aleyhi’s-selām bu vech ile ki ḥuṭbe okudı melā’ike-i
muḳarrebīn-i müvekkilūn tekvīn enbiyā-yı müttakīn etkıyā-yı ber-güzīn server-i
selāṭīn birle her cümlesi Süleymānuñ feṣāḥatına ‘ibāretine leṭāfetine ‘adāletine
firāsetine kıyāsetine taḥsīn-i belīg ḳılduḳdan soñra ol meclisde ḥāzır olan ḥükemā
‘ulemā fuṣalā ‘uḳalā kümelā ümerā vü vüzerā zürefā vü şu‘ārā ile Süleymānuñ devām-ı
devletine ve eyyām-ı rıf‘atine ṣenā ḳılup ‘ilm-i kemālātına aḥsend ve zihn-i idrāk
ma‘diletine āferīn itdiler ve andan soñra Musa Peyḡām-ber ḳarındaşı Hārūn Nebī
neslinden ve İbrāhīm Ḥalīl aşlından ve Ya‘ḳub Nebī sebtinden ve Yūsuf-ı Şiddīḳ
elinden ve Yehūda evlādından ve Yuşā‘ bin Nūn ceddinden ve İsmā‘īl Peyḡām-ber
nesebinden ne ḳadar kim seyydū’s-sādāt ekmel-i mevcudāt var ise Benī İsrā’īl ‘ubbādī
ve ‘arap ‘araba zühḥādı birle ayağ üzere ḳalkup Nāṣen Peyḡām-ber ve Kāz peyḡām-
ber ve Evyāşer Peyḡām-ber ḳurbān yerine cem‘ olan enbiyā ile ve Loḳmān Ḥaḳīm ve
Āṣaf bin Berḥiyā ile cem‘ olup Süleymāna ḳarşı şaff bağlayup ṭurdılar devleti ziyāde
ḥaşmı üftāde dü-sitānī dil-güşāde **H5b K5b** olmağ içün cümle maḳşūdını Rabbinden
bulmağ içün Süleymān Peyḡām-ber ol nebī rehber içün el götürüp Ḥaḳḳ Te‘ālāya şıdḳ-

⁵⁹⁵ Nahl- 90 (Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı yakınlarla yardım etmeyi emreder.)

⁵⁹⁶ Nesr: Nazm H.

ı ihlâş ile cān kavminüñ ‘ulemâsı perrîlerüñ kümelâsı cinnîlerüñ fuзалâsı biñ bir ümmetüñ efzal-ı ‘uçalâsı birle⁵⁹⁷ dillü dilince cān-ı gönülden zıkr olān enbiyā-yı nās ile hayr du‘ā kıldılar vaḳti ki fātihü’l-kitāb okuyup tıḡ-i tevḥid ile racīm boynın tokıyup du‘ādan kim fāriḡ oldılar andan ol zamānenüñ enbiyāsınüñ Dāvūd Peyḡām-berüñ ḥocası etḡıyānuñ yüzi şulusı Loḡmān-ı ‘Ād ile ve ol ḥaḡīm üstād ile ve Āşaf bin Berḡıyā ile ol ser-defteri āşfiyā ile ve Kāz Peyḡām-ber ve Evyāşer bu biş nefer peyḡām-ber ‘aleyhi’s-selām Süleymān Ḥazretine ilerü gelüp eyitdiler kim yā nebıyu’llāh Benī İsrā’ıl enbiyāları ve on iki sıbtuñ etḡıyāları ve ‘Arab u ‘arbā ‘ulemâsı ve Yunān u maḡrip ḥükemâsı ve Mekke ve Medīne ‘uçalâsı Ḳuds-i Mübārek zühḥādıları ile Şām ve Ḥaleb ‘ubbādıları ile ser-cümle Hārūn neslī seyyidler ‘ālī ḥazretüñden temennā iderler ki Ḳuds-i Mübārek yapmaḡa himmet idesin atañ Dāvūd Nebī vaşıyyetin yirine yitürüp bināya himmet ü niyyet idesin ki Ḥaḡḡ Te‘ālā devletüñi salṭanatuñı memleketi tāc u taḡtuñı ve sa‘ādet-i baḡtuñı ziyāde kıla. Bu fānī dünyāda ol Ḥallāḡ-ı ‘ālem ‘ömr-i Nūḡı ve māl-ı Ḳārūn müyesser aḡiretde cennet-i firdevsī mesken ola ve ḡūrī ḡilmānı muḡadder kıla. ‘Ale’l-ḡuşuş ki ol Rezzāḡ Benī Ādem ki ‘ālī ḥazretüñe nübüvvet ḡatemin iḡsān ve cemī‘ maḡlūḡāt emrūñe fermān eyledi. Ol ḡādir-i ber kemāl ol şāni’-i zül-celāl ki Allāhu Vāḡid Şameddür⁵⁹⁸ lem yelid ve lem yüleddür ve lem yekūn lehü küfüven eḡaddir⁵⁹⁹ pes ol baḡşāyende baḡşāyış ger egerḡi ki yā Dāvūdu innā ce‘alnāke fi’l-arzi ḡalīfeten⁶⁰⁰ mücebince atañ Dāvūd Peyḡām-bere ol nebī-i ma‘būd rehber e ḡilāfet-i memleketi muḡadder kılmış idi. Velīkin ol Kirdḡār a‘ḡam ve perverdīḡār-ı mu‘aḡḡam ‘ālī ḥazretüñe bir salṭanat-ı ‘aḡamet⁶⁰¹ tāc u taḡt ve devlet mülk-i māl ve memleket-i iḡbāl sa‘ādet seḡā vü vefā ma‘dilet rūzī kıldı ki ins ü cin ve vuḡuş-ı ḡayr u mūr u mār çerende vü perende emrūñe me‘mūr olupdur yüz yigirmi dōrt dürlü şıfāt-ı maḡlūḡāt yitmiş iki milletle ve deñizde ve ḡurıda mevcūd olan biñ bir ümmet emrūñe fermān-ber olmuş idi. Ḥuşuşā kim yıl taḡtuñı felekde ḡetürür diledüḡüñ yire ger maḡārib ve ger meşāriḡ yitürür bes nedendür kim Dāvūd Peyḡām-ber vaşıyyetin ṡutmayasın Beytü’l-Muḡaddis **H6a K6a** bināsına niyyet itmeyesin pes devletüñe lāyıḡ ve sa‘ādetüñe muṡābıḡ dīn ü diyānetüñe muvāfiḡ budur kim sözüümüz dutasın şevāb-ı dü-cihānı ḡāşıl idüp ötesin.

⁵⁹⁷ Birle: -H.

⁵⁹⁸ İhlas-1 (Allah birdir, tektir.)

⁵⁹⁹ İhlas-2/4 (Her şey O’na muhtaḡtır, o hiçbir şeye muhtaḡ değildir, O’ndan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir) Kendisi de doğmamıştır (Kimsenin çocuḡu değildir), Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir.)

⁶⁰⁰ Sa’d-26 (O’na dedik ki: “Ey Davut! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık.)

⁶⁰¹ ‘Aḡamet:-H.

Nazm:

Ol Benî İsrâ'îl içre ne ki vârsa enbiyâ

Etkiyâ vü aġniyâ vü pîr ü bernâ aşfiyâ

Böyle diyüp Şâh Süleymân ġazretine cümlesi

Etdi ilġâġı ki ġudsi ġıla binâ pâdşâh

Nesr⁶⁰²: Ĥaġîm ġavlince Süleymân Ĥazreti ‘aleyhi’s-selâm ol peygâm-berler sözün kim işitdi semi‘ nâ ve ata‘ nâ⁶⁰³ benüm daġı gônîlümde bu niyyet var idi diyüp Beytü’l-Muġaddisi yapmaġa himmet itdi daġı ġurbân ġalkın taġıdup ‘ulemâ Tevrât-ı Mûsâyı ve Zebûr-ı Dâvûdı sekîne ile başları üzere götürdiler. Süleymân Peygâm-ber daġı Tevrât ‘izzetine ve Zebûr ġürmetine⁶⁰⁴ yayan yürüyüp cemi‘ enbiyâ ve etkiyâ ġükemâ vü ‘ulemâ server-i selâtin vü vüzerâ yayân yürüyüp gitdiler gelüp Ĥuds-i Mûbârekde Ĥubbe-i Şaġrâ yirine yatdılar. Allâha tekbîr tesbîġ itdiler ve geġmiş mürsel peygâm-berler ervâġına şalavât getürdiler andan Süleymân Peygâm-ber Nâşen Peygâm-bere eyitdi yâ nebî-i Nâşen varuñ cemi‘ peygâm-berlerle ve zâhidlerle bir ġalvet yirde oturuñ ve Ĥudsi-i Mûbârek yapılması⁶⁰⁵ sözünü dilüñüze getürüñ ne vech ile gônîlünüz isterse binâ ġılâyın. Allâhu Te‘âlâ rızâsı içün bir mescid yapayın ki anuñ mişâli beytullâh-ı dünyâ içinde yapılmış olmasun ve ne ġod benden soñra kimse aña hemtâ mescid yapmaġa ġâdir olmasun siz ol mescidüñ evzâ‘ını fîkr idüñüz ben daġı binâsı yaraġını insân meliklerine ve cinler ser-henglerine ġükm ideyin yaraġında olsunlar ve daġı yidi iġlîm beġlerine ve rub‘-ı meskûn yiglerine ġaber göndereyin etrâf-ı ‘âlemde şarşar ma‘denleri ve envâ‘ cevâhir meskenleri ne yirde bulunırsa cinnîlere götürdüp ve ehremenlere getürdüp cem‘ ideyin.

Nazm:

Böyle diyüp ol zamânda Şâh Süleymân Ĥazreti

Nâşan ile enbiyâya ġıldı bî-ġadd-i ‘izzeti

Cân u dilden tâlîb oldu beyt-i ġudsi yapmaġa

Diñle imdi ġışşa nedür vir şalâvat ümmeti

⁶⁰² Nesr: nazm H.

⁶⁰³ İşittik ve itaat ettik.

⁶⁰⁴ Tevrata ‘izzetine ve zebûr ġürmetine: Tevrata ve Zebura H.

⁶⁰⁵ Yapılması:yapılmış H.

Nesr: Hâkîm kavlince Süleymân Hâzreti Nâşen Peygâm-bere böyle diyüp veda' laşup gitdi Hînk İshâka süvâr olup devlet ile gelüp taht-gâhına yitdi. Şâm vaqti dağı irdi hâşlar ile aḥşam namâzın kıldı andan ḥalvetine girüp oturdı Beytü'l-Maḥdîs ne vech ile binâ kılam ve ne üslûp üzerine bünyâd idem diyüp fikre **H6b K6b** vardı andan Aḥî Melîhi gönderdi Loḡmân Hâkîmle Âşaf bin Berḥiyâyı varup getürdi içeri ḥalvetine girüp anlar dağı Süleymân Hâzretin görüp selâm virüp sağ sola geçüp yirlerine oturdılar. Andan Beytü'l-Maḥdîs binâsı sözün dile getürdiler andan Süleymân su'âl itdi kim Beytü'l-Maḥdîs yarağın ne vech ile görmek gerek ki şöñra binâyâ başlayıcaḡ zarûret çekilmeye alet ü esbâb eksûk olmaya Loḡmân Hâkîm eyitdi yâ nebîyu'llâh ben 'aẓîm binâlar yapılduğın 'ömr-i tavîl içinde iki kerre görmişem evvel bu kim Şeddâd bin 'Âd zamânında cennet-i firdevs diyü bir sarây yaptı kim yidi kat ḡal'âsı var idi ve her bir ḡal'âsı bir dürlü ma' dendendi. Süleymân didi kim nite Loḡmân eydür çünki Şeddâd azup ene rabbu-kum⁶⁰⁶ da' vâsın kılop cennet diyü ol sarâyı yapmağâ tâlib kim oldu evvel⁶⁰⁷ yidi fersâḡ âb-ı revân-ı laṭîf ve maḡâm-ı şerîf hevâsı ḡûb her cânibi mergûb yeri âhen ḡişâr ile yapup çevre alup ihâṭâ itdi ve anuñ içinde ḡâş puladı ve dımişkiden mücellâ ve muşaffâ bir ḡal'â dağı yaptı kim adamuñ yüzi içinde görinürdü ve anuñ içinde üçüncü ḡal'âyı aḡ billur taşından yaptı ki bakmağâ gözler ḡamaşırdı ve dördüncü ḡal'â yeşil yeşimden yaptı ve beşinci ḡal'âyı dürr-i necefden yaptı ve altıncı ḡal'âyı ruḡâmî aḡ gümüşden yaptı ve yidinci ḡal'âyı ḡâş kıızıl altundan yaptı çün kim yidi ḡal'â tamam oldu içinde yidi ḡaşırılar yaptı la' l ü cevâhirden Süleymân didi kim nite Loḡmân cevâb virdi ki yâ nebîyu'llâh evvel ki ḡaşrı yeşil zebercedden yaptı ve ikinci ḡaşrı şaru yaḡutdan yaptı ve üçüncü ḡaşrı faḡfur çiniden yaptı ve dördüncü ḡaşrı aḡ billûrdan yaptı ve beşinci ḡaşrı kıızıl la' l-i bedehşîden yaptı altıncı ḡaşrı pîrûzeden yaptı yidinci ḡaşrı lâciverd taşından yaptı ammâ kim her bir ḡaşrıñ yitmiş ḡalvet-i ḡâşı vardı ḡapuları kıızıl altundan câmları elmasdan ve cemî' sinüñ örtüsü aḡ ruḡâmî gümüşden ve ḡaşruñ ḡandilleri şeb-çerâḡ eyle gevher-i şeb-çerâḡ kim gice ile ḡaşır içinde gün gibi şu' le virürdi ve bir ' acîb dağı bu kim yâ Süleymân her bir ḡaşruñ civârında bâḡ-ı cennet mişâli bâḡ u bostân Neḡlistân ve ḡülistân dikmişlerdi ammâ ki cemî' si la' l ü cevâhirden **H7a K7a** ve kıymet-i gevâhirden zevâhirdendi. Şöyle kim ağaçları üzdaki kıızıl altundandı ve yaprakları yeşil zümürürden ve zebercedden şükûfeleri dürr-i yetimden enârları yâḡût-ı rummâniden kirasları la' l-i bedehşâniden

⁶⁰⁶ Enbiyâ-92 (Ben sizin Rabbinizim.)

⁶⁰⁷ Evvel: -H.

nârinçleri şaru yakutdan incirleri elmasdan hayvâları dürr-i necefden ve yarağândan
benefşeleri lâciverd taşından ve nergisleri zerr-i şâfîden ve şûsenleri hacetü'l-mâsdan
ve zanbaqları şadefden ve servileri zümürüdden ve hurmâ ağaçlarınıñ üzdakileri aq
ruhâmi gümüşden ve yaprakları yeşil zebercedden ve hurmâları 'aķîķ yemenîden ve
gülistânî gülleri daķı envâ' -ı cevâhirden aq gülleri billûrdan ve kıızıl gülleri yâķût-ı
aķmerden ve şaru gülleri yâķût-ı aşfarîden ve lâleleri la' l-i bedehşîden düzûlmüş idi ve
bir 'acîb daķı bu kim üstâdlar altundan ve gümüşden müzehheb muşanna' vü mürettep
muķatṭa' ṭāvûslar ve ķumrılar ve ṭûṭiler ve bûlbûl-hezâr Dastanlar düzmişlerdi. Servi
ṭallarında ve ṭahlistân nihâllerinde ve gülistân eṭfâllerinde muķkem berkitmişlerdi.
Ķanatçukları açılmış hey'et evzâ' ı seçilmiş şanasın kim canâvâr uçmağa ṭurur perr
açup perrân olup kaçmağa ṭurur vakti kim bâd-ı şabâ seher ki eserdi ol ķuşcuğazlar
nesîm hareketinden 'andelîb cāndâr ve ṭûṭî-i murğzâr gülzârı zâr içinde zâr zâr dile
gelüp oturdı gûş iden bî-hûş olup ahî dūd-ı felekde düterdi vaķtini ki nesîm sâkin olurdu
ol eṭyâr-peykerler sūkût itdügin 'âķil-i nażar ķılup degerdi ve daķı yâ Süleymân andan
'acib-ter anı gördüm ki ol binānuñ bennâsı olan üstâd mi' mâr-ı kâmil İrşâdi idi dürlü
ma' âdînuñ gevâhirinden ve aķbâr-ı sâbi' uñ cevâhirinden mürettep müzehheb
muşşannâ' muķannâ' muķarnas ṭāvûslar düzetmişler cübbesini kıızıl altundan ammâ
ki şehperlerine perr ü bālîna la' l ü gevher dürr ü cevher urınmışlar şöyle ki perr ü bālîn
açmış cevlnâna ṭurur şanasın ki rûḫı var raķş urmağa meydāna ṭurur vaķti ki bâd-ı nesîm
esüp cān dimāğın mu' aṭṭar ķılup bedene ki ḫayât virirdi ol ṭāvûslar daķı öṭişüp raķşa
girüp bir biri ile itüşüp perr açup kākûl-i tâc ile farkına şehper saçup cevlnâ iderlerdi
'âķilleri denk ü ḫayrân iderler.

Nazm:

H7b K7b Yâ Süleymân şöyle bil ki bî-gümân

Bunca yaş kim yaşamışam key cihân

Aña hemtâ görmedüm ra' nâ ķuşûr

Bulmadı bennâ aña hergiz ķuşûr

Çünki yapıdı şâh-ı Şeddâd anı pes

Ķaşdı kıldı göre anı bir nefes

Beğleriyle çün yarağ itdi melik

Salṭanatla ķaşrına yetdi melik

‘Azrā’ile hüküm ider Rabbü’l-Enām
Didi aña lâyıķ olmaz ol maķām

Tiz irişüp cānını algıl anuñ
Tamu içre cismini şalgıl anuñ

Cānına itsem gerek anuñ ‘azāb
Rūhın alup eylegil tahtın ħarāb

Emr-i Ħaķķı işidüben ‘Azrā’ıl
İrdi Şeddāduñ ħatına hem-çü yil

Bu taraf Şeddād-ı kāfir ol la‘īn
İrdi ħaşruñ ħapusına çün yaķīn

Şāh rikāba başdı muĥkem ayağın
Diledi atdan īne ol kāfir-āğīn

Bir ayağı yirde biri ber-rikāb
İnmedin Şeddād atdan kāmyāb

Cān alıcı cānını aldı hemān
Virmedi bir dem aña ‘ömr-i zamān

Ne ki varsa beglerinüñ dağı hem
Canāvārdan ne ki var ħayl ü ħaşem

Cümlesinüñ rūhın alup ol melek
Hüküm-i Ħaķķ ile gülsin itdi helāk

Çünki Şeddād oldu milki ħaldı bes
Oğlı mihrāb itdi ol ħaşra heves

Pes ‘ Amalîk beglerle oldı süvâr
Gitdi kaçruñ cānibine nāmdār

Geldi kaçrı bulmadı yirinde ol
İtdi teftîş her cihetden sağ u sol

İtmedi gerç istemekde ol kuşūr
Lîk-i olmadı müyesser ol kuşūr

Ol kuşūrı kâdir-i kudret-nümā
İl gözinden itdi pinhān bî-riyā

Ādemîden kimse anı görmedi
Hem nişānın dahı kimse virmedi

Eyle diyüp oldı hāmuş ol haķīm
Vir şalavāt Muştafāya sen delīm

Nesr: Haķīm kavlince Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām Şeddād bin ‘Ādun cennet mişāl yapduğı kaçruñ vaşfını güş idicek be-gāyet ta‘accüb varup gōñlinde kendü kendüye eyitdi çünkim bir kâfir kâfirliği ile bunuñ gibi kaçrı yapa la‘l ü cevāhirle zīnet kıla bes ben neyçün Süleymānlığımla la‘l ü gevāhir durur cevāhir birle bir mescid yapmayam zühhād u ‘ubbād ile içine girüp Haķķa ta‘āt itmeyem diyüp Beytü’l-Muḳaddes bināsını ne vech ile yapacağın gōñlinde muḳarrer tutdı. Andan şoñra Loḳmān Haķīme su‘āl itdi kim yā haķīm bu kaçrı Şeddādı Sikender-i kübrā dahı görmedi mi diyicek haķīm cevāb virdi yā nebīyu’llāh İskender bin ‘Abdullāh bin Daḥḥāk bin Sām bin Nūḥ Peygām-berüñ ki dört yüz yıl ‘ömr sürdi bulut **H8a K8a** taḥtın götürdi mağārib meşārıka yitürdi işbu dört yüz yıl ‘ömr içinde iki nesne arzu itdi birisi kaçrı Şeddād ki bulup ḳapusın açmaduğı ḥasretinden ḡamgīn dili şikeste idi ve ikinci zulīmātda āb-ı ḥayātı bulmayup içmedügi cihetden cānı ḥaste olup ölüp gitdi gör felek aña dahı netdi.

Nazm:

Şāh Sikender dilegince devr iderken ne felek
Muḳtezāsı üzere seyr kıılırken meh-i melek

Gökde tahtın götürürken bu seḥāb anuñ begüm
Müddet-i ‘ömri dükenüp mevt anı itdi helāk

Çok Sikender təcını başdan alur dest-i ecel
Çok Süleymānḥatemin gelesün yudar ḥāk semek

Niçe Behmen ki ḳubbāduñ ḥākini tozıtdı bād
Niçe Hüsrev toprağın elden geçürür dehr elek

İy meniden ḥılḳat olan aç göziñ itme gurūr
Çün ki sinde mesned olur baṭn-ı ‘aḳreb ü siñek

Neşr: Ḥaḳīm ḳavlince Loḳmān Ḥaḳīm böyle diyicek Süleymān Nebī ḳalbinde ḳaşr-ı Şeddād muhabbeti yirlendi ve anı bulup görmek hevesinde oldu andan Loḳmān Ḥaḳīme yine su’āl eyitdi kim ol iki binānuñ ki birisi ḳaşr-ı Şeddāddur beyān eyledüñ işitdüñ ammā kim ikinci binā ne binādur söyle kim işidelüm ḥaḳīm cevāb virdi kim yā nebīyu’llāh İskender-i Küberānuñ Yecüce sedd itdügi binādur ki hiç dünyāda bir pādşāh anuñ bigi sedd çekmemişdür. Egerçi ‘ālemde binā çok velākin bu binā’-ı Şeddād ile sedd-i Sikender her kitābda añılur tā ḥattı ki Tevrāt u Zebūrda ve Furḳān-ı İncilde.

Nazm:

Gerçi vardur ‘ālem içre çok binā
Anlara beñzer velī yok müntehā

Sedd-i Ye’cüc ü Sikender bellüdür
Bāğ-ı Firdevsī mücevher bellüdür⁶⁰⁸

Ne anuñ mişl yapıldı Bāğ-ı İrem
Ḥāki misk ü sengi cevherle direm

Gör ne şāhlardan ḳalupdur memleket
Gör ne ḥānlardan ḳalupdur salṭanat

⁶⁰⁸ Bellüdür: tellüdür H.

Niçe Şeddād u Sikender şāh-ı Cem
Şāh cihān iken zamān tōldı ādem

Bu cihāndur bir kebuter hāne bes
Mesken olmaz hīç ebed bir hāne bes

Her konan uçsa gerek hem-çü tıyūr
Her gelen göçse gerek nā-çār u hōʻr

Ger haqīkat gözlesen gör hānede
Gör ne şāhlar yatur ol gūr hānede

N’ola şāhsañ virme dil ü devrānda
Kim yaturur şāhları virānede

Yā Süleymān şöyle bil gün-i fesād
Günde biñ kez tūr gurur şerr-i fesād

Hās-ı şemse naqşı şalar mihrine
Qahr-ı mihre bağılu şehdī zehrine

Ādemüñ degmez hayātı mevtine
Dürr-i ‘ālem furşatıda fevtine

Dehr anuñçün kāmīl itmez i‘tibār
H8b K8b Kim degüldür bir qarārda rüzgār

Ğarre olma ruḥa çürür bu cisim
Cehd ide gör qo cihānda bir isim

Kāmīl ol ki kendüden qoya nişān
Tā kıyāmet yād ide her dūr-feşān

Vir zekātı yap ‘imāreti kılhayr
Kim bilürsin bāqī qalılmaz bu deyr

Çün zirā‘ at yiridür milk-i cihān
Ekdügin biçer kişi anda hemān

Hayr u şerrden itdügin bulur beşer
Cehd ide gör hayr idesin itme şerr

Yā Süleymān kudsi yāpmaḵ cehdi it
Yarağın görme ki neyse ḵaşdın it

Ḥaḵḵ Tebārek emri birle yā hümām
Bu mübārek mescidi eyle tamām

Çünki Dāvūd özne Allāh Ḥazreti
Didiñ oğluñ ḵudse urur bünyeti

Ger dilerseñ imdi Allāh raḥmetin
Mescid-i Ḵudsi yapup ur bünyadın

Dürlü cevher birle zīnet eylegil
Her yerin⁶⁰⁹ Firdevsi cennet eylegil

Bir binā ur görmeye mişliñ felek
Gölden ide anı ziyāret her melek

Böyle diyüp anda Loḵmān ibn-i ‘ Ād
Oldı sākin vir şalavāt ḥōş nihād

Neşr: Ḥaḵīm ḵavlince Loḵmān Ḥaḵīm Şeddāduñ yapduğı⁶¹⁰ Bāğ-ı İremden ve sedd-i Ye‘ cücden ḵaber viricek Süleymān Nebi ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi ki yā Loḵmān Ḥaḵīm Şeddāduñ yapduğunu sen gözüñle gördüñ mi cevāb virdi ki ben ol vaktin mevlāma ḥizmet iderdüm nā-bāliğ idüm ammā ki hod peygām-berüñ ‘aleyhi’s-selām ḥizmetine varurdum du‘āsın almağa rāğıbdum anuñ meclisinde Bāğ-ı İrem ḵaḵiyyesi añılırdı diñler idim velākin varup görmedüm diyicek yine Süleymān ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi ki ol Bāğ-ı İrem şimdi ḵandedür bilinmez mi. Loḵmān cevāb virdi ki ḥükemā ḵavlince Bāğ-ı İrem Şāmdur ki cennet mişāl şehirdür ki yirinde tırıyurur ammā ki

⁶⁰⁹ Yerin: birin H.

⁶¹⁰ Yapduğı: yatduğı H.

‘ulemā naḳlince Ḥaḳḳ Te‘ālā Bāğ-ı İremī firiştelere buyurdu getürüp dördinci kat göge ilettiler Firdevs ki dirler odur velâkin muḥaḳḳıklar eydürler ki Firdevs uçmağı yirindedür tılsımat ile zamâne ḥükemâsı pinhân itmişlerdür ḥaḳḳ gözinden maḥbûbdur ki kimse göremez âḥir-zamân peygām-beri ümmetinden çār-ı yârdan Ḥaẓret-i ‘Ömer zamânında ‘Abdullāh bin Selām nām kimesne devesin yavi kılup ararken ol Bāğ-ı İreme girüp ba‘zı cevāhirinden nişâne alup ḥalīfesine iletse gerek ‘âkıbet ‘askerle ol Bāğ-ı İremi arayup bulamayup **K9a** her biri **H9a** te’essüf itse gerek pes bu delīlle ma‘lûm oldu ki henüz Bāğ-ı İrem yapılduğı yerde ma‘mûr ve abâddur ol bāğ ki cennete beñzer İramazâti’l-‘imâd⁶¹¹ dūr diyicek Süleymân Ḥaẓreti ‘aleyhi’s-selām ta‘accüb idüp eyitdi ki şübhe ile bu su’âlüm müşkilâtı ḥâl olunmadı niçe ola ki ḥaḳıḳatın bilem diyicek Âşaf bin Berḥiyâ eyitdi Süleymānlık ḥatemī elûnde emr-i Ḥaḳḳ ile da‘vet-i ervāḥ dilûnde müvekkel ervāḥ-ı Şeddādı da‘vet eyle hem Şeddāduñ çekdüğü ‘azāb-ı Şedīdden ve hem yapılduğı kuşûrı yok kuşûrı meşīdden ḥaber vire diyicek Süleymân Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām iki rek‘at ḥacet namāzın kılup nübüvvet ḥateminden da‘vet-i ervāḥı okıyup müvekkel rûḥ-ı Şeddādı da‘vet itdi.

Nazm:

Ḳoyalum tursun Süleymân kışşasın bunda hemân
Naḳl idelüm Rüstem-i Dastan sözün işbu zamân

Lîk-i virgil sen şalavât cân u dilden Aḥmede

Tâ mezīd ide ḥudāvend özüne cennet-i cinân

3.4.2.1.2. Kışsa-i Rüstem-i Dastan

Ḥaḳīm ḳavlince Ḥaẓret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selām müvekkeli rûḥ-ı Şeddādı da‘vet itmekde ammâ ki bizüm kışşamız ez-ân cânib Rüstem tehmete geldi nite ol zamân ki Ḳal‘â-yı Mıḳnâtısdaki Rüstem aḳranları yoldaşları pehlevānları ile tırmaḳda Şemā’îl Cāzu Rüstem-i ‘alīle ele getürmekde ammâ ki bizüm kışşamız Zilzāl-i Ekbere geldi ki Aḥyaşilûn Peygām-ber ile ve Sekīne’i Musa ile Ḳahhār-ı Cābir ile kırk dört pāre gemi ve bir niçe cezāyir begleri ve ihtiyār ile Rüstemden ayrılup ‘azm-i Sām-süvār idüp gitmek dileyicek Ḥaḳḳ Tebārek ve Te‘ālā bād-ı Şarşar esdirüp rûzgār muḥālif⁶¹² çıkup gemileri önüne ḳatıp sürüp yidi gün ve yidi gice bād-ı Şarşar ki esdi toḳuzuncı gün ‘ale’s-şubḥ olıcaḳ baḥr-i mağribe getürdi ve girdāb-ı ekber kenārına yitürdi naẓar

⁶¹¹ Fecr-7 (sütunlara sahip İrem şehrine.)

⁶¹² Rûz-gār muḥālif: rûz-gār-ı muḥālîḳ H.

kılup şubh-dem gördiler ki deryā-yı mağrib cūşa gelüp kaynar ve emvācı evc-i felekde oynar ve ammā ki bu deryānuñ yüzini baħr-i zulīmāt bürümüş şöyle ki deryā yüzinde göz gözi görmez ve daħı bu deryā yüzinde limangāh aṭa belürmez ve bir ‘aceb daħı bu ki gemiler ol araya gelicek yıl digdi ḳaṭ‘ en esmez oldu yıl gögdesi sözi sāvī kesmez oldu velakin bu deryā nīl-i ceyhūn gibi mevc urup aḳar şöyle ki aḳındusı çağıldusı felek-i ‘ayyuḳa çıkar ḳaçan ki re’īs-i Rüstem ki **K9b H9b** re’īs ki Zilzāl-i Ekber gemisinde ḳalmış idi Ḳal‘ ā-yı Mıḳnāṭīs bile varmayup sekine ḥizmetīn ḳabūl ḳılmış idi vaḳti ki şubh-dem naḳar kılup deryāya kim baḳdı aḳlayup eyle āh itdi ki dūd-ı āhı felege ḳıḳdı Aḥyaşılun Peyḡām-ber su’āl itdi ki yā reīs nite āh idersin Ḥaḳ te‘ālā ḥoḳ bize bir ḥışm virdi Rüstemden ayırdı gemimūzi sürüp bunda getürdi bilmezüz ki yolımız ḳanḳı cānibe çıkar gözümüz ne görür diyicek re’īs eyitdi yā nebīyu’llāh nice āh itmeyem ki gemimüz girdāb-ı ekbere ḳıḳdı şimdiden soñra ḥayātumuz mevte fırsatımız fevte mübeddel oldu ḳaṭ‘ ān bu derdden ḥalāş olmazuz diyüp zāri ḳıldı. Zilzāl-i Ekberle⁶¹³ cemī‘ gemide olān mulūk-ı ṭavā’if Aḥyaşılun Peyḡām-ber gemisine cem‘ olup danışığa düşdiler ve girdāb-ı ekbere girdüklerine ḡāyet ḡamḡin olup efḡān itdiler. Andan re’īse eyitdiler deñiz ‘ilminde sen bizden māhirsin bu girdāba düşmemeye çāre var mı cevāb virdi ki emr idüñ gemilerün yılkenini indürsinler diyicek cem‘i yelkenleri indürdiler ve dümenleri yirinden ḳaldırdılar andan re’īs eyitdi gemilü gemiñūzi gözedüñ ki deñiz yüzinde nice gider naḳar kılup gördiler ki deñizle gök arasında rüzḡār yoḡ iken başda serin ve ḳıçda dümen yelken ile alınmışken⁶¹⁴ eyle gider bu gemi cānib-i maḡribe ki oḳdan ḳatı yıldırımdan atī andan re’īs eyitdi iy Süleymān ser-hengleri ve iy deñizde neheng ve ḳuruda avlayan pelengleri taḥḳīḳ bilüñ gemiñūzi çeküp alup giden girdāb-ı ekberdür ki biñ mīl miḳdārı yirden gemi alup kendüye çeker tecribe olınmış ḥisābdur ve sözlerüm şaḥīḥ cevābdur üç gün bana mühlet virüñ dördüncü gün girdāb-ı ekber göresiz diyüp şaḥīḥ ḥaber viricek cemī‘ server-i ser-firāzlar aḡlaşup her birisi Ḥaḳḳa itdi niyāzlar muḥaşşal-ı kelām üç güne dek gemilü gemisinde ṭurup dillerince Ḥaḳḳa nālīş idüp yüz sürüp niyāz itmekde iken gemiler daħı baħr-i girdāb aḡzında ḳazā vü ḳader gibi gitmekde iken dördüncü gün olıcaḳ maḡrib cānibinden bir ḳara ṭaḡ görindi ammā ki **K10a H10a** ḡāyet ulū re’īse sordılar ki bu ne ṭaḡdur yoḡsa Ḥaḳḳ Te‘ālā bizi kenāra mı ḳıḳardı ki bu görinen ṭaḡ bir cezīreye beñzer diyüp ḥaḳ sevinüp şād olıcaḳ re’īs āh idüp aḳlayup eyitdi bu görinen ḳaraltı ki görinür ṭaḡ degüldür illā ki girdāb-ı ekberün aḡzıdur ki bu görinen

⁶¹³ Ekberle: -H.

⁶¹⁴ Alınmışken: -H.

Dırahtistān mişālî qaraltu baħr-i girdāba düşen gemilerdür ki ħalkı acılığ ile helāke varup gemileri zamān ile çürüyüp aķarşunuñ cevvi içindeki ħār u ħāşāk gibi bir yire cem⁶¹⁵ olupťurur.

Nazm:

İşbu tağ gibi görinen baħr-i girdāp olısar
Her kimi bunda qaluben ādemisi olısar⁶¹⁵

Ĥālümüz müşgil olupdur tutmışız olma ki yüz
Bundan özge miĥnet olmaz göresiz ki nolısar

Nesr: Ĥaķīm qavlince re'is böyle diyicek cem⁶¹⁶ beğler ve server-i selātinler pehlevān rūy-ı zemīnler mā-ħaşal ol gemide olan serverler ile Aĥyaşılūn Peyğām-ber ile nazār kılup gördiler gemileri daĥı yaķın gelüp baħr-i girdāb ağızına ki girdiler ki bu qaraltu tağ gibi görinen girdāb çevlūğine düşüp ġarķa varan gemiler imiş ba' zı gemiler var ki henüz taze ġarķa varmamış içindeki ādemī ve ĥayvānātı helāk olmuş deñiz kuşları içine girüp leşin yirler ve gemi vār ki zamān ile eskiyüp çürümüş hemān ağaçları qalmış ammā ki bu girdāb-ı baħre bunlaruñ gemilerini düşdi ise çeğinmege başladı āsyāb bigi ve deñiz kuşları bunlaruñ gemilerine uşdılar. Şol şāĥīn başına ūşar ġurrāb gibi uşdılar zaĥmet virmege başladılar pehlevānlarına qadar kim oķ ile atarlardı ve gemileri çözinüp mevc-i girdāb ile dönerlerdi bir birine olan gemiler şıkılmış idi zencir⁶¹⁶ zencire idüp bağladılar cem⁶¹⁷ pehlevānlar merd ü merdānlar⁶¹⁷ daĥı Aĥyaşılun Peyğām-ber gemisine cem⁶¹⁸ olup ağılaşmağa başladılar ol qadar dāniřdılar ki girdāb-ı ekberden ĥalāş bulmağa ĥiç tedbīr idemediler zīrā re'is eyitdi yed-i baħrūñ yidi girdābı vardur altısı girdāb-ı şağirdür yidinci girdāb-ı kebīrdür ki budur zīrā ki ol altı deryānuñ girdābınuñ aşlı bu ki cānib-i mařrıķdan mağrib taraflı alçaķdur anuñçün cem⁶¹⁹ aĥbāruñ aķındusı mařrıķdan mağribedür ve bir daĥı bu ki āftāb mıķnātīs-ı ābdur řarķdan tūlū⁶¹⁹ idüp mağribe ġurūb itdūgi acilden aĥbār mağārībden meřārıķa çekicidür ve daĥı baħr-i evvel ki deryā-yı Hinddür yir⁶¹⁸ altından talar gelür māçinde çıkar hem yir yüzinde aķar hem yer dibinden çıkar her deryānuñ bu taķdırce bir girdāb **K10b H10b** vardur mağribden mařrıķa yüce olduğı⁶¹⁹ acilden yir altından ba' zı deryānuñ qa' rı bī-riĥ

⁶¹⁵ Her kimi bunda qaluben ādemisi olısar: -H.

⁶¹⁶ Zencir: -H.

⁶¹⁷ Merd-ü merdānlar: -H.

⁶¹⁸ Yir: -H.

⁶¹⁹ Oldığı: oğı H.

şarşar bahārı kuvvet ile esüp yirüp kuvvet ile rehne itdügi yiri bahri yol bulup talup yir içine girüp akar. Gelüp bu deryānuñ dibinden dahı bahre çıkar bu zıkr olan taqdīrce alet-i bahrūñ birinūñ rahnesi ağzında bir girdāb vāķi⁶²⁰ oldu her kim ki ol bahr-i girdāba gelür düşer bir tedbīr ile her biri ol girdābdan hālāş olur şol tarīķ ile ki kırķ ādem ölüsün veya gemide bulunan canāvār ölüsün alup içine tuz koyup gemi urģānlarına bağlayup deñize atarlar aẓīm ulu balıķlar ol gövdeyi yudarlar tuz harāretinden tatlu şü taleb idüp içmege ki ‘azm idüp giderler ağızlarında yutduğı gövdelerūñ ipiyle nā-çar olup gemileri yiderler bu tarīķ ile girdābdan hālāş olurlar ve ammā bu bahr-i girdāb-ı ekberdür ki vardur cemī⁶²¹ yir yüzinde ki altmış bir deñiz gelüp bu bahr-i girdāba koyılır bu bahr-i girdābdan aşāğa yidi kāt yiri götüren deñize ulaşıp kavi semegi tolaşup toķuz kāt felekleri karnına alup başı yidi kāt yirden aşāğa öküzden balıķdan hālā vü melādan tahtū’ş-şerādan ‘arş-ı ‘aẓīm kuyruğ ile çenber kılup tolanduran kendüyi bu ‘azamet ile Kādirūñ kudret-i kemali Şāni⁶²² ũñ şun⁶²³ ı celālī birle yatup dolanduran ‘aẓīm ejdehānuñ ağzındaki yidi tabaķa cehennem ki vardur hūkemā kavlince ki o kürre-i nārdur bu altmış bir deñiz ki bahr-i girdābdan aşāğa cehennem tabaķası üzerine ki akar şol ocaķda kızmış sac üzerine şü sepilmiş gibi ‘alevī nārı cehennem bahr-i girdāb deñizini mahv idüp yaķar pes bu bahr-i girdāb-ı ekberden hīç bir rāy u tedbīrle çıķmağa yol yokdur kim bu girdāb ağzınā deñiz canāvārı uğramaz eger balıķ cinsī ve ger ğayrı maħlūķdur meger kim gök yüzinden melā’īkeler gelüp gemimüzi götüreler veyā cin tātā’īfesi gelüp götürüp Süleymān nazarına yitüreler bu niyyet üzerine Hāķķ Te‘ālāya tevekkül kılālum ki görelüm n’olur kim ‘uķelā eydür Hāķķa tevekkül iden murāda irer nite kim eydür tevekkele ‘ala’l-lāhi yekfīke⁶²⁰ ve niyyetimiz bu hayra kılup fāl dutalum görelüm ki Allāh ne kılur kim hayr u fal dutan hayra irer nite kim eydür tef’alü bi’l-hayretinle Hāķ Te‘ālā çünki bizi bu kazāya uğratdı kazāya rızā virmek gerekdür ki **K11aH11a** kalbūñ devāsı odur nite kim eydür devâ⁶²¹ u’l kalbi’r-rızā bi’l-kazāi⁶²¹

Nazm:

Çün felekden nāzil olsa emr-i Hāķķla ol kazā

Çāre yokdur def‘ine virmek gerek lā-bud rızā

Kim kazādan kaçmağ ile oladı kimse hālāş

Kim yirine gelse gerek her ne emr itdi Hūdā

⁶²⁰ Allah’a tevvekkül edersen O sana yeter.

⁶²¹ Kalbin ilacı kazaya rıza göstermektir.

3.4.2.1.3. Der-Beyān-ı Şuden Süleyman ‘Aleyhi’s-Selām Ez-Sekīne’i Musa Be-Girdāb-ı Ūftāde Est

Hükemā kavlince re’is böyle diyicek ve Ahyaşılūn Peygām-ber daḥı ‘am-ı re’isūñ sözün kim işitdi dönüp Zilzāl-i Ekberle ḥāzır olan beğlere eyitdi ben bir nesne fikr itdüm eger ki sözüm dutarsanız bu girdābdan Allāh fazlı ile kurtuluruz daḥı ḡayrı çāre yokdur. Allāhu Te‘ālānuñ irādetinde var ise bu varṭadan ḥalāş olavuz Süleymān dergāhında varup işiginde ḥāş olavuz beğler bu sözi ki işitdiler şād olup eyitdiler yā nebīyu’llāh her ne kim buyurursuñ emriñe fermānuz ne var başka pādşāhlar isek senūñ ḥükmünde derbānuz buyur ne kim dirseñ ‘āmil olālum tek bu varṭadan ḥalāş bulālum diyüp niyāz itdiler. Ahyaşılūn Peygām-ber cevāb virdi ki bi-ḥamdillāh heb müselmānuz Allāha ‘ibādet kıılır ehl-i imānuz Dāvūd Peygām-ber şerī‘ atına girdik muhabbet-i Süleymānuz girdāb şuyından āb-dest alup bir niçe gün riyāzet çeküp Allāha ‘ibādet idelüm gündüzün şā’im giceler şubha dek ta‘āte kâ’im münā‘cāt idelüm ümīdvārum ki Allāhu Te‘ālā bu sekīne’i Musa ‘izzetine bizi baḥr-i girdābdan ḥalāş ide Süleymān-ı Mürsel nazarına yetişip etbā‘-i aşḥābī arasında ḥāş ide diyüp naşīḥat idicek bilesince olan ‘ubbād u zuhhād ümerā vü vüzerā bu sözi müstaḥsen görüp Ahyaşılūn Peygām-berūñ sözün dutdılar bir yire gelüp girdāb şuyından āb-dest alup ‘ubbādları sekīne-i kıbleden yaḳa kopup Ahyaşılūn Peygām-berle niçe gün tamām-ı ta‘āt münā‘cāt kıldılar ve bāḳī beğler daḥı gemilü gemisinde o kırk dört geştī üzerinde gündüzün oruc dutup riyāzet çeküp riyāsuz Allāha ta‘āt itdiler ve zārılık kıılup tazarru‘la münā‘cāt iderlerdi zīrā ki⁶²² dimişlerdür Ḥaḳḳ Te‘ālādan sen rahatlıḡ iste sa‘yūñ emekde zāyi‘ olmaya nite kim eydür Sümme fī-talebi’l-cenneti⁶²³ Ammā ki her ümīd kişiyē şıdk-ı iḥlāş ile gerek nite kim ‘uḳalā eydür şıdku’l-mer’i necātuhu⁶²⁴.

Nazm:

K11b H11b Şıdk ile ta‘āt idüben Ḥaḳḳa kıılın i‘timād

Şekk degül dergāh-ı Ḥaḳḳda bulısar neyse murād

Bende ḥālın ‘arz idicek şıdk ile sulṭāniye

Ḥāşā kim maḡbūn ide Dünyāda anı Rabbü’l-‘ibād

Neşr: Hükemā kavlince Ahyaşılūn Peygām-ber-i ‘am bu vech ile niçe gün ki tamām

⁶²² Zīrā ki: -K.

⁶²³ Cenneti isteme konusunda

⁶²⁴ Bir kişinin doğruluğunun göstergesi başarısıdır

tažarrū‘ birle Allāhu Te‘ālāya niyāz itdiler. Haqq Subhāne ve Te‘ālā bunlaruñ niyāzı bir qavld e yıl semī‘-i Süleymāna yitüşdirdi ammā ikinci qavld e rivāyet-i şahīḥ budur ki çün ki bunlar niçe gün birinci biñ kişi⁶²⁵ Allāha tažarru‘ kim kıldılarsa ve Aḥyaşılūn Peygām-ber-i ‘ām⁶²⁶ şıdḳ ile münā‘ cāt kim itdi ise Haqq Sübhānehū ve Te‘ālā du‘āsın cümlesinüñ ol nebī yüzi şuyına ve Mūsā Peygām-berüñ ‘aleyhi’s-selām sekīnesinde olan Tevrāt ‘izzetine du‘āların müstecāb kıldı Cebrā’īl Ḥazret-i Süleymān Peygām-ber⁶²⁷ ‘aleyhi’s-selām gelüp cānib-i Haqqdan selām kıldı Süleymān ‘aleyk alup ikrām kıldı bes Ṭāvūs-ı Qudsī söz ile Süleymān Ḥazretinüñ ‘aleyhi’s-selām ma‘lūmı olup müvekkel bād-ı Şarşar ḥükm itdi emr-i Rabbānī mu‘cize’-i Süleymānī birle Bād-ı Şarşar deryā-yı girdābdan zıkr olan gemileri sekine-i Mūsā ile Aḥyaşılūn Peygām-ber olduḡı kimi oñca ve zilzāl-i ekber gemisin ‘aḳabince bāḳī gemileri daḡı derpince götürüp getürdiler ve Qudūs şahrāsına yitürdiler diyü rivāyet olunur ve ammā ki Seyyid Nasr Bāḡdādī qavlince çünki bunlar niçe gün girdābda gündüzün aḡşama dek riyāzet ile şā’im ve giceler şubḡa dek ‘ibādet üzere ḳā’im olup girdābdan ḡalāş bu ‘azābdan necāt bulmaḡa ḳāzīü’l-ḡacāta ḡallerin ‘arz idüp şıdḳ ile münā‘ cāt ki itdilerse meger kim Ruḳ‘ā’īl Perī perīler sultānı Hümāyun Şāḡuñ emri ile ḳal‘ā-yı gevhernigīn şehrinden ‘azm-ı taḡt-ı Süleymān kılp perr açup üçer kez yer ile gök arasından Sīmurḡvār gezerken deryā-yı maḡrib üzerine uğrayup baḡr-i girdāba tuş gelüp anı gördi ki baḡr-i girdābda kırk elli miḡdārı gemi girdāba düşmişüz ve deñiz ḳuşları ḳalmayup üzerlerine uşmış herḡāḡ ki ḳuşlar hevā yüzinden gemiye ki indiler⁶²⁸ tīr-endāzlar oḡ ile atup taḡıdup def‘ iderler pes Ruḳ‘ā’īl Perī diledi kim bu gemilerden ḡaber **K12a H12a** bile ḡalḡ gözinden nihān gelüp deryā yüzine indi naḡar kıldı gördi ki bu gemi ḳavmī tažarru‘ idüp Allāha niyāz iderler ki yā Rabbü’l-‘ālemīn ve yā Ḥayre’n-Nāşırīn eger kim bizi Rüstemden ayırduñ ise baḡr-i girdāba düşürüp bu muşībete ġrgürdüñ ise o Süleymān nübüvvet ḡaḳḳı çün ve Aḥyaşılūn Peygām-ber gemisinde olan sekīne-i Musa ‘izzeti çün ve anuñ içinde olan Tevrāt ḡürmeti çün bizi bu girdābdan ḡalāş eyle Süleymān dergāḡında her birimizi ḡaş eyle diyüp niyāz iderler Ruḳ‘ā’īl Perī bunlaruñ niyāzın kim işitdi Rüstem-iDastanuñ refīḳleri idüḡine ‘ilmi yetdi diledi ki Aḥyaşılūn Peygām-bere bulıḡa ḡayr du‘āsın alup bilişe pes per açup gemisine indi re’īslık üzerinde ḳondı andan kendüyi āşḳāre kılp ilerü vardı. Aḥyaşılūn Peygām-bere selām virdi ‘izzet idüp ḡalīn ḡatırın şordı Aḥyaşılūn Peygām-ber daḡı ol

⁶²⁵ Niçe gün birinci biñ kişi: niçe biñ kişi H.

⁶²⁶ ‘ām: -K.

⁶²⁷ Peygāmber: -K.

⁶²⁸ İndiler: inerler H.

perrîyi bildi ‘izzet idüp kenârına aldı ve kanden gelürsin diyü su’âl kıldı perrî dahı hâlin hikâyet kal‘ â-yı Gevhernigînden ‘azm-i Süleymân idüp giderken yolu baħr-i girdāba uğraduğın rivāyet eyledi. Aħyaşılun Peyğām-ber Hākka şükr idüp eline kağıd kalem alup Süleymân Nebî ħazretine bir nāme yazdı söz yirine dürr-i gevher dizdi üzerine mühr urup perrînün eline virdi eyitdi ki şimdi Süleymân kandedür cevāb virdi ki şimdi Kuds-i Mübārekdedür yine şordı ki bundan aña kaç menzildür cevāb virdi ki perrî gidişine üç günlük yoldur ve âdem-i zād gidişine üç aylık yoldur perî böyle diyicek Aħyaşılun Peyğām-ber Zilzāl-i Ekbere ve Cabbār-ı A‘zama ve cemî‘ gemide olan serverlere ħaber itdi geldiler Ruḳ‘ā’îl perrî görüp ‘izzet kıldılar ve perrînün Süleymāna gitduğın ki işidüp bildiler. Hākka şükürler idüp şādlık kıldılar andan Aħyaşılun Peyğām-ber eyitdi yā Ruḳ‘ā’îl perrî bizüm mazlememüz şimden şoñra senün boynunadur eger üç güne dek Süleymāna varmayasın nāmemüz sunup ħālümüzden ħaber virmeyesin kırk biş gündür ki girdāba düşdük şuyumuz azıgumuz dükendügi acilden buñalup şaşdıķ lutf idüp bize dest-gîr ol diyüp ol kadar tazarru‘ **K12b H12b** itdiler kim Ruḳ‘ā’îl Perî bunları gāyet esirgedi. ‘Ahd eyledi ki üç güne dek vara bunların nāmesin Süleymāna vire andan bunlarınla vedā‘ laşup baş kaldurup boyun uzadup bāl ü per düzedüp kanat açup uçdı baħr-i girdāb ile gök arasına kara bulutlar arasında geçdi andan ‘azm-i Süleymân kılup gitdi üçünci gün olıcak gelüp şubḥ-dem Kuds-i Mübāreke yitdi bizüm kışşamız ez-ân cānib Süleymāna yitdi.

Naẓm:

Ol perrî Kuds-e gelüben gitmede

Per açup ‘azm-i Süleymân itmede

Bu taraıdan Şāh Süleymānı işit

Vir şalavāt tā⁶²⁹ diyem ki n’itmede

3.4.2.1.4. Dastan-ı Süleymân ve Kışşa-i Bağ-ı İrem ve Kāziyye-i Şeddād

Ĥükemā kavlince Ruḳ‘ā’îl perrî Kuds-i Mübāreke gelüp Hümāyun Şāh otağına inmekde periler ser-hengi arasına konmaķda ammā ki bizüm kışşamız ez-ân cānib Süleymân Ĥazretine geldi nite ol zamān ki Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selām rūḥ-ı Şeddād-ı müvekkel meleki ki da‘vet itdise izn-i Yezdānî emr-i Rabbāni birle gelüp göründi ve Süleymân Ĥazretine ‘aleyhi’s-selām selām virdi ‘aleyk alup ‘izzet itdi

⁶²⁹ Tā: şā H.

andan nazār kılup gördi ki bir qorqunç yüzlü nār gözlü ejdehā hey’et zebānī şūret melek kim sözi şadāsından güm güm öter taş-ı felek andan Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi ki hāzretüñ kimdür ve aduñ nedür ve ne hızmeye geldüñ cevāb virdi ki benüm adum Aşirnū’ıl melekdür. Şeddāduñ ruḥına müvekkelem ki ‘azābdadur hāzretüñ da’veti ızın-i Rabbānī ile hızmeye geldüm diyicek Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi ki saña üç nev’ ile su’ālüm var baña cevāb vir evvel su’ālīm budur ki Şeddād kimüñ oğlıdur ne vech ile saltanat sürdi ve ikinci su’ālīm budur ki Bāğ-ı İremi ki yapıdı şimdi ol Bāğ-ı İrem qandedür bize gösteresin varup seyr ıdevüz ve üçüncü su’ālīm budur ki Şeddād Dünyādan āhirete ne vech ile gitdi ve rüḥına cehennemde ne vech ile ‘azāb oldı rüḥı ve cism-i ḥālinden ḥaber viresin.

Nazm:

Böyle diyüp Şāh Süleymān itdi aña çün su’āl

Ol melek güş itdi çekdi ḥayl-i bār-i infī’āl

Bu su’āle diñle imdi niçe virür şahḥ cevāb

Līk virgil ḥōş şalavāt Ahmede itme kıl ü kāl

3.4.2.1.5. Der-Beyān-ı Tārīḥ-i Şeddād İbn-i ‘Ād

Ḥükemā kavlince müvekkeli-i Şeddād eyitdi yā nebiyu’llāh vakti kim ‘Ād öldi **K13a H13a** iki oğlı qaldı ulusunuñ adı Şeddād giçisinüñ adı Şedīd. Şeddād atası yirine melik oldı qarındaşın vezīr edindi eger kim Şeddāduñ ecdādı rivāyetine ‘asker çeküp cihān milkiye başdan başa ne vech ile tutduğun ḥikāyet kılup rivāyet idersem şerḥi tavīldür bu yaqinde olmaz hızmey-i Ḥaqqdan qaluram dergāh-ı Ḥaqqda günāḥkār oluram ammā ki bu ‘Ād oğlı Şeddād ‘asker çeküp mağārib ve meşārıkı ki tamām tutdı yigirmi sekiz yılda yidi iqlīme ucdan uca dersü ḥükm itdi velī Şeddād-ı La’ın Nemrūd bigi peleng südin emdügi acilden dimāğında gurūr var idi. Saltanat kuvveti ile māl u memleket taqvīyeti ile iblīs-i la’ın şirreti ile fitne-i şeyṭaniyle Şeddādı azdup rubūbiyyet da’vīsın itdi. Şālīḥ Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām gelüp Şeddādı ki ḥaqq dīne da’vet itdi. Şeddād eslemeyüp istihzā kılup aña zaḥmet itdi daḥı su’āl kıldı ki senüñ Rabbüñ kendüye tapānlara ne vech ile ri’āyet ider ve tapmayanlara ne tarīḥ ile zaḥmet virüp gārret ider. Şālīḥ ‘aleyhi’s-selām cevāb virdi ki benüm Rabbüme ‘ibādet iden qulı cennete qoyar diyüp cennet evşāfın beyān itdi ve iṭa’āt itmeyenleri cehenneme qoyar diyü nār-ı nīrān

hâlin ‘āyān itdi. Şeddād eyitdi eyle ise ben daḥı uçmak ve ṭamū yapayın ḥavaşlarum ve dostlarım⁶³⁰ uçmağum içine getüreyin ve düşmanlarımı cehennemüm odına ḥark kılup yitüreyin diyüp qarındaşı Şedīde ḥükm itdi yidi iqlīm bir yıl muttaşıl gezüp havası laṭīf yir istedi Yemen-i Ṭa’ifle Şām arasında bir laṭīf hevā olup revānlu şerīf yir buldılar andan gelüp Şeddāda ‘arz itdiler. Andan Şeddād tevārīḥ kitāblarında uçmağun vaşfi ne vech ile ise ressāmlar getürüp resm itdürdi ve ne kadar māl var ise bācdan ḥarācdan cem‘ itdürdi biñ bir nefer mi‘ mār u üç yüz biñ mühendis ü kāmīl ve kırk biñ heccār ve kırk biñ neccār ve yidi biñ daḥı cevahīrīyūncı ḥaḳḳāḳ ve yüz kerre yüz biñ ir‘ād ve kırk bin ahenger ve yidi biñ zerger cümlesin şerh iderseñ söz uzar mā-ḥaşal yitmiş şedīd üzerine ṭurup ol Bāğ-ı İremi yapandurı nite evvel **K13b H13b** yidi kat burc u bāru yapıldı evvel yitmiş ferseng ṭolı ‘arz-ı ahenden sedd-i İskender gibi bir ḳal‘ā yapdurdı ki yitmiş arş uzūni ve yigirmi sekiz arş eynī var idi ve bu āhen-ḥişāruñ içinde kıızıl bakırdan bir ḳal‘ā daḥı yapdurdı ṭolı ‘arzı altmış ferseng ve anuñ içinde tucdan bir ḳal‘ā daḥı yapdurdı. Elli ferseng anuñ daḥı ṭolu ‘arzı var ve anuñ içinde bir ḳal‘ā daḥı yapdurdı heft- cūşdan anuñ daḥı ṭolu ‘arzı kırk fersengdi ve dördüncü ḳal‘ānuñ içinde ruḥāmī gūmişden bir ḳal‘ā daḥı yapdurdı otuz fersāḥ ṭolu ‘arzı var idi beşinci ḳal‘ānuñ içinde altıncı ḳal‘ā kıızıl altundan yapdurdı ṭolı ‘arzı yigirmi fersāḥ ve yidinci ḳal‘ā yidi dürlü cevherden meşelā bir taşı aḳ billürdan ikinci lāciverd taşından üçüncü yeşil yeşimden dördüncü yaraḳandan beşinci dürr-i necefden altıncı feyleḳusdan yidinci ḥacer yahuddan çünki bu yidi ḳal‘ā tamām oldı. Şeddād-ı ‘āşīnūñ daḥı mālī dükendi andan ḥīle kılup yidi iqlīm beglerine nāme gönderdi ki her melik kendü ilen iqlīmın şatun ala bahāsına sīm ü zerr vire velākin şol kadar ağır behā istedi ki ol melikūñ ḥazīnesi vefā itmeyüp ḥalkına şalgūn şaldı her kişiye kendü milkin bāğ bāğcesin şatup bahāsın aldı kendü ḥazīnesine ḳatup Şeddāda gönderüp emān istedi ve her ki bu ḥuşuşda Şeddāda ‘inād itdi ise ‘asker çeküp üzerine varup cemī‘ mālın elinden aldurup helāk iderdi pes bu ṭarīḳ ile bināya başladığı tāriḥden yigirmi yıla varınca ‘asker çeküp kendüsi taḥşīl-i māl idüp ser-keşlerūñ memleketin yıḳup yakmada oldı ve eline giren mālī qarındaşı Şedīde gönderdi ol daḥı Bāğ-ı İremi yapmakda oldı nite yidinci ḳaşruñ ṭolu ‘arzı ki on fersāḥ idi üç buldı üç fersāḥ yerine Bāğ-ı İrem būnyādın itdi servileriñ üzdaki kıızıl altundan yaprakları yaşıl zebercedden ve güllerūñ nihālleri kıızıl altundan ve aḳ gül yāḳūt sipīdden ve kıızıl gül la‘l-i bedehşānīden terkīb olındı ve enār ağaçları kıızıl altundan enārları ḥoḳḳası yāḳūt

⁶³⁰ Dostlarım: -H.

aḥmerden ve içindeki dāneleri la‘l-i mercāndan **K14a H14a** fi‘l-cümle ne kadar eşcār eşmār⁶³¹ var ise ba‘zınuñ uzadığı ruḥāmī gümüşden ve ba‘zınuñ sürḥ-i zerden ve yaprakları zebercedden ve fīruzedden ve yemişleri rengine nisbet dürr ü cevherden la‘l-i gevherden⁶³² ve yāḳūt-ı aḥmerden ve elmasdan ve Çin ü Maçinden nāfelerle ṭabla ṭabla misk getürtdi ödkāreye mülemmā‘ kılup toprak yerine bāḡ aralarına döşetdi şöyle ki misk ü ‘anber ḳoḥusundan içine girenüñ dimağı mu‘aṭṭar olurdu me‘al kışşa otuz yıl tamām olunca māl-ı Şeddād dükendi ḥüceyrāt yapmağa sīm-i zer la‘l ü cevāhir bulunmadı ḥavāşşın cem‘i idüp eyitdi ne tedbīr ola ki cihānda hīç māl ḳalmaya cemī‘ benüm elüme gire tedbīr bunu itdiler ki eṭrāf-ı ‘ālem meliklerine nāme perākende ḳıldılar ki memleketünüzde ne kadar altun gümüş cinsi var ise ve ne kadar la‘l-i cevāhir şınfı var ise bahāsıyla defter ḳılup umanāyıla ḳapuma gönderesiz. Bahāsına ḳul ḳaravaş nefis ḳumaş esb ü ester me‘ādīn cinsinden ḡayrı ḡoñüllü her ne kim isterse virelüm diyüp bu ṭarīḳle māl-i ‘ālemi eline getürddi bir ḥabbe virmeyüp eyitdi ki ben anlarıñ için ḳalışup uçmaḳ yaparam ehl-i dūnyā ḥod uçmağa girmez terk itmeyince diyüp bu şüretle cemī‘ ‘ālem ḥalḳınuñ malını alup kimsede bir ḥabbe dirhem altun gümüş la‘l ü cevāhir ḳomayup alup ḳarındaş-ı Şedīde gönderdi yigirmi yıl daḫı üç biñ ḥane-i ḥüceyrāt yapıldı. Bāḡ-ı İrem kenārında ki tolu ‘arzı üç fersāḥ idi ḳaşırlar līvānlar şeh nişīnler Şeddādī şuffeler envā‘ dürlü köşkler ser-cümlesi zerīn-simīn cevherle muraşşa‘ medḥine meşḡul olursak zekir ṭavīldür ḥizmet-i Ḥaḳḳdan ḳaluruz çün ki otuz yıl binā olduḡı tārīḫden Bāḡ-ı İrem ki işlendi yigirmi yıl daḫı soñra ki üç biñ ḥüceyrāt yapıldı māl-ı Şeddād yine dükendi. Ḳaṭḥāt adlu bir pehlevāna ḳırḳ biñ ser-heng ḳoşup eṭrāf-ı ‘āleme gönderdi yidi yıl tamām olunca yidi iḳlīm gezdi her kimde ki bir dirhem gümüş ve bir çekirdek altıñ ki sezdiler veyā bir ḳıraṭ cevheri ṭaş varduḡın ki bildiler zor ile cemī‘ sin aldılar şol kadar oldu ki şol memleket şāḫlarınuñ barmaḡında altun yüzük bulunmaz oldu degül ki bāy u yoḡsulda bulına ol mālı daḫı Şeddāda getürüp ḳarındaş-ı Şedide gönderüp ol üç biñ ḥüceyrātuñ üsti yanında ki dört fersāḥ yir **K14b H14b** ḥālī ḳalmış idi kendü için dört sarāy ḥüküm ḳılmış idi ol māl ile on yıla varınca sarayūñ birisi⁶³³ tamām oldu altmış yıl yapıup cümle müretteb olıcaḳ üç⁶³⁴ sarāy bāḳī ḳaldı andan vüzerā-yı cem‘ idüp taḥşīl-i mālдан söz açıldı cevāb virdiler ki yā şāḫ-ı cihān dūnyā ḥalḳında bir dirhem gümüş ḳalmamışdur cümle saña gelmişdür şimdiden soñra ne çāre diyüp ḥaber viricek Şeddād ḡamḡīn olup def‘i melāl için tenhā şikāre

⁶³¹ Eşmār: -K.

⁶³² La‘l-i gevherden: -H.

⁶³³ Birisi: -H.

⁶³⁴ Üç: -K.

bindi yolu bir köye uğradı gördi ki bir kızcugazın kulağında böcük dirhem miqdarı altundan bir küpecüğü var vezîre hışm idüp didi şor bu kızuñ şāhibine ki bu altunu kande buldı baña getürmedi meger ki ol kız ehlu'llāhdan bir 'aziziñ kıızı idi Şālih Peygām-bere yaqîn-i hışm idi Şeddād emr itdi kızuñ kulāğından ol küpeyi çeküp zor ile aldılar andan sürüp atası kâtına geldiler bu küpe kande buldun diyü su'āl itdiler cevāb virdi ki yir altın kazarken bir maqbere çıkdı dağı içinden bir gümüş sağrağ ile bu altın küpecük bulındı diyüp gümüş sağrağı dağı teslim itdi vüzerā alup gelüp Şeddāda 'arz itdi didi ki ol küpe ile bu sağrağ defînde bulunmış Şeddād didi ki definenüñ aşlı nedür vezîr cevāb virdi ki ateş-perestler dîninde resm-i āyîn budur ki ne kadar dünyāda bir pādşāhın mevtinde malın ki cem' itmişdi yir altına tılsımāt idüp kendüyi dağı bile qorlardı mezhebleri budur ki bu dünyāda ne kadar māl cem' iderse ol dünyāda dirilecek ol mālı harcansa gerek pes muqaddem gelen ateş-perest pādşāhların 'ādeti böyle olduğu acilden zamānesi halkınuñ dağı bir kimsesi vefāt itse tenini oda yakup külini küpe koyup ve altundan gümüşden la' l ü cevāhirden neye ki güci yiterse üç bağş iderlerdi bir bağşın⁶³⁵ kendü ile bile qordılardı ki sîm ü zer cevher cinsi ola ikinci bağşını ateş-gedede cān için ruhbānlara ulaştırırlardı ve üçüncü bağşı var şîne-kısmet olurdu imdi bu küpe ile sağrāk dağı bir ateşperest karınuñdur ki bile qomışlardur diyüp vezîr cevāb viricek Şeddād şād olup emr itdi iqlīm beglerine nāmeler gönderdi ne kadar yir altında **K15a H15a** defîneler ve mekâbirler var ise cem' isin bozdılar ve sızdukları yeri dağı kazdılar ol ulu mālı bulunduğı bî-nihāye getürüp Şeddāda 'arz itdiler ol dağı karındaşı Şedîde gönderdi ol sarāy kim bāqî qalmış idi anı dağı la' l ü cevāhirden sîm ü zerden tamām itdiler şöyle ki cihān sarāyında anuñ mişli sîm ü zerden la' l ü cevāhirden kimse bir şehr-i qal' ā bünyād itmedi nitekim Allāhu Te'ālā celle celālehū kitābı temcîdinde ve hitāb-ı tevhîdinde buyurur ki Elemtera keyfe fe'ala rabbuke bi'ādin iramazāti'l imâdi'l-letî lem yuhleku mişlühâ fi'l-bilād⁶³⁶ Yā Süleymān kaçan Şeddād-pelîd ve karındaşı Şedîd-i yezîd emri mücebince ol şehri ki yitmiş yıl yapup tamām itdi dağı karındaşına haber gönderdi ki şehr tamām oldu dağı ne buyurırsın Şeddād işidüp ferāh kesb idüp etrāf-ı 'ālem beglerine nāmeler perākende idüp peykler gönderdi her qankı şehrde ve köyde bākire kızlar ve maḥbûb oğlanlar var ise ser-cümlesin cem' idüp eminler ḥādimler koşup Şeddāda gönderdiler yidi biñ bākire kızlar ile yidi biñ maḥbûb oğlanlar gönderdi karındaşı Şedîde ki ol şehre qodı

⁶³⁵ Bir bağşın: bu bağşı H.

⁶³⁶ Fecr-6/8((Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd'un kavmi) Âd'e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e).

kızları bir sarāy içine hūrān yirine ve oğlānları daḥı bir sarāyda vildān yirine ammā ki Şedīdden ġayrı kimse ol şehir içine girmedi ḳapusında ḥācibler bağladı andan Şeddād ādem gönderdi ki cehennemi daḥı yapasın yidi ulu ḳubbe yapıdı od taşından ve her ḳubbenüñ vasaṭında bir ‘aẓīm ḳuyı ḳazdurdı kibrit ile ḳatrān-ı zifti ḳarıṣdurup od şāldı yā likī ol oduñ ḳubbeler dü-henginden felege çıḳdı cehennemi daḥı tamām olıcāḳ Şeddād ‘aẓamet ile dünyā beğlerin cem‘ idüp atlandı taḥtgāhından çıkarup⁶³⁷ daḥı sürüp Şām ḥaddine geldi. Şāmdan göçüp Bāğ-ı İrem cānibine gitdi ki henüz binā olaldan görmemiş idi. Şeddāduñ ṭamu uçmaḳ yapup rubūbiyyet da‘vāsın itdüġin ol zamānuñ ehlu’llāhından işidüp bir yire cem‘ olup Allāhu Te’ālāya niyāz idüp eyitdiler ki yā ilāhe’l-ālemīn revāmı görürsin bir kāfir-i la‘īn ki cihān ḥāḳınıñ dirisinden ölüsinden ḳulm ile māl cem‘ idüp anuñ gibi ‘aẓīm şehri yapa. Bāṭıla uyup Ḥāḳḳ ḳapusın yapa İlahī isterüz ki anı ol murāda irgürmeyüp dünyādan **K15b H15b** ahirete maġbūn gönderesin diyüp du‘āñı itdiler du‘āları müstecāb olmayıcāḳ ol zamānuñ ḳuṭbı‘ gelüp cem‘ olan ehlu’llāha şöyle ḥaber virdi ki ol ma‘şūm pākūñ ḳulāġından ki ol zāhidūñ ḳızıdur ḳulm ile küpesin ki aldı ol ḳız ol zāhid du‘ā dilesūñ tā ki du‘āñuz dergāh-ı Ḥāḳḳda müstecāb ola diyicek anuñ gibi idüp ol ḳızcuġazıñı zāhidūñ ḳızıdur pak şudan āb-dest aldı yüz yire sürdi iki rek‘ at namāz ḳıldı ve el du‘āya götürüp eyitdi ki ilahī ‘Allāmü’l-ġuyūbsın Keşşafü’l-kurūbsın Settārü’l-‘uyūbsın ‘ālī ḥazretüñden dilerem ki ol cihān ḥāḳınıñ evvel dirisinüñ ḳulm ile mālın alan ve andan ölüsiniñ sinlesin ḳazup merḳadın bozup esbābın alup ḥarca şalan ve rubūbiyyet da‘vāsın ḳılıp uçmaḳ ṭamu yapan ḳulm buludın⁶³⁸ göge aġdurup siyāset yaġmurın yire yaġdurup bāṭıla uyup Ḥāḳḳ ḳapusın yapan ḳālim Şeddāduñ kāfir-i bī-dāduñ bir nefes daḥı mühlet virmeyüp cānını al cānın cehenneme gönderüp tenin ṭopraġa şal diyüp niyāz itdüġi ḥinde Allāhu Te’ālā ol ma‘şūm yüzi şuyına cem‘ olan zühḥāduñ du‘āsın müstecāb idüp ḳabūl itdi ‘Azrā’ile Şeddāduñ cānın almaġa ḥükm itdi ḳābz-ı ervāḥ gelüp Şeddāda yitdü ez-ān cānib Şeddād bin ‘Ād daḥı yidi iḳlīm beğleri ile ve rub‘-ı meskūn ḥāḳı yegleri ile sürüp Bāğ-ı İrem ḳapusına geldi beğler gelüp nikābın ṭutdılar Şeddādı yapıduġı uçmaġına ḳoymaġa niyyet itdiler ḳābz-ı ervāḥ def‘i geldi sağ ayaġın⁶³⁹ Şeddād üzerüne çıkarup yir yüzine inmedin ġazāb ile cānın aldı ve tenin ṭopraġa şāldı ve ne ḳadar ki⁶⁴⁰ Şeddād ile beğler var ise kendü ile uçmaġa girmege umar ise ser-

⁶³⁷ Çıkarup: çıkup H.

⁶³⁸ Zulm buludın: ḳulm u dīn H.

⁶³⁹ Ayāġın:-K (Sayfa hatasından çıkmamış).

⁶⁴⁰ Ne ḳadar ki:-K(Sayfa hatasından çıkmamış).

cümlesini bād-ı Şarşar⁶⁴¹ çıkup esüp her birisini uşağını irisini götürüp hevā yüzine çıkarup dönüp yire urup cümlesin⁶⁴² helāk itdi andan hiç kimesne kırtılmadı illā ki Şeddāduñ qarındaşı Şedīd ile sekiz yüz nefer tutsaqlar ki⁶⁴³ ser-cümlesi Allāhı bir bilüp müslümānlar idi Şeddāda tapmayup ehl-i ĩmānlar idi. Şeddād onları şol qaşd⁶⁴⁴ üzerine getürdi ki anları cehenneme kıoyup kendü cennete **K16a H16a** gire⁶⁴⁵ ya' nı ki ol mel' ün murādına ire ve qarındaşı Şedīdün hālāş olduğına dağı sebeb bu ki gerçi qarındaşı kıorkusından yitmiş yıl mıkđarı ki zağmet çeküp bu bināyı ki yapıdurdı uğurlayın Şemūd Peyğām-ber dīnin tutıb Allāha tapardı ve dā' ĩm gönli içinde eydürdi ki yā Rabb pādşāhlık saña yaraşur ki kün dimekden 'ālem-i günü fesādı icāda getürürdüñ halka rızk hāşıl olmāđ için gökden yağmur yağdırup yirden hubūbāt bitürdüñ ne gökçek şābır pādşāhsın ki rubūbiyyet da' vāsın iden Şeddāduñ zulmin getürdüñ İlāhī Seyyid-i Mevlā bu mağamı aña müyesser itme diyüp dā' ĩm niyāz iderdi yā nebīyu'llāh Şedīd ol hinde müslümān idi qarındaşınıñ begleri ile helāk olduğın ki görđi ol hālāş olan dutsaqlar ile sürüp Şāma gelüp qarındaşı Şeddād yirine pādşāh oldu ol dutsaqlaruñ her birisin bir vilāyete vālī ve hākim kıldı ve andan şehir-i zerrīne ve Bāğ-ı ĩreme adamlar şāldı ki hıfz idüp bekleyeler varup şehrüñ yerin bulamadılar kıande yidüğin bilemediler zīrā ki yā nebīyu'llāh Hāqq Tebāreke ve Te'ālā celle celālehū vakti ki melekü'l-mevti gönderüp Şeddāduñ cānınıñı aldı emr itdi Mīkā' ile a' vānlarına cemī' Şeddāduñ her kışiden ki eger irkek ve ger dışiden ki cebren ve kıahren sīm ü zerden la' l ü gevherin ki almış idi cem' ĩsin Bāğ-ı ĩremden yirlü yirinden bozup alup⁶⁴⁶ ' aynī birle şacılı şacına bī-kuşūr teslīm itdiler. Şöyle ki ol zulm ile alınan mālūñ şāhibleri şubh-dem uyanup yirlü yirinden ki dürdiler Şeddād aldığı mālı yanlu yanında buldılar şöyle ki ol sīm ü zerden bir dirhem ve la' l ü cevherden bir kırat eksük degül pes bu taqđırce Şeddāduñ zulm ile aldığı māllar hayātda olan kimsenüñ bu vech ile şāhiblerine teslīm oldu ve şol la' l ü cevher sīm ü zerri kendü cihetinden harc olmuş idi ol şehir-i zerrinde kıaldı ammā ki Hāqq Tebāreke ve Te'ālā ol şehri halk gözinden pinhān kıldı henüz bāqī kıalanı yirindedür ammā ki yitmiş bağşdan bir bağşı kıalmışdur kıalanı şacılı şacına teslim olmuşdur yā nebīyu'llāh bu degüldür ki Hālāķ-ı 'ālem ve Rezzāķ benī Ādem ol Bāğ-ı ĩremi gök yüzine ilede dördüncü kıat felekde **K16b H16b** uçmaqlar yanında kıoya ve Firdevs uçmağı ol ola bu i' tiķād dürüst degüldür

⁶⁴¹ Bād Şarşar: -K.

⁶⁴² Yire urup cümlesin:-K.

⁶⁴³ Sekiz yüz nefer tutsaqlar ki: -K.

⁶⁴⁴ Onları şol qaşd:-K.

⁶⁴⁵ Gire: gere H.

⁶⁴⁶ Alup:-H.

ki bir kâfirün hâkķı ‘abdi’llâh zulm idüp yapduğı uçmağ ola yâ nebiyu’llâhFirdevs uçmağı bir mülk-i ‘azîmdür ki Şeddâd yapduğı Bâğ-ı İrem şems-i Firdevsün hâk zerresi ve kevseri muhîtinün kaçresi kadarı yokdur hâkķuñ ne ihtiyâcı vardur ki bir kâfirün bâğın cennetine zâmîme ide.

Nazm:

Kün demekden halk iden Hâkķ işbu kevn ü ‘âlemî
Mâ’-i tînden durıdu ben üreden nesl-i Âdemî

O dikenden gül viren taşdan güher şudan durur
Kara toprakdan çıkararı sîm ü zerli dirhemi

Bâğ-ı Şeddâda olamı pes ihtiyâc ol Hâkķuñ
Çıkarup evc-i felekde cennet ide mahremi

İşbu sözi söylemek düşvâr olur gâyet tamâm
Hâşa kim cennet ola Şeddâd-ı bâğuñ rahţımı

Böyle diyüp oldu sâkin ol müvekkel rûhı pes
Diñle imdi kışşâ nedür vir şalâvat bu demi

3.4.2.1.6. Der-Beyân-ı Ceng-i Sürhbâd ve Āheng Semendün Hezâr Yek Dest

Hükemâ kavlince Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm müvekkel rûh-ı Şeddâd ile kelimâtı ve Ahyaşılûn Peyğâm-ber ‘aleyhi’s-selâm kırk dört pâre geminün halkı birle Zilzâl-i Ekberle ve Cebbârı Qahirle girdâb-ı baħr-i ekberde Hâkķ Te’âlâya münâ‘ cāt itmekde ve Ruķ’âil Peri Ahyaşılûn Peyğâm-berün nâmesin alup Süleymâna gelmekde ammâ ki bizüm kışşamız ez-ân cânib Sürhbâd cinnîye geldi ki Mısr şehrinde Semendün cin ile ceng idüp Gilân cinnî dutup Sürhbâd otağına konup haber şorup Gilân cinnî Süleymân Hâzretin bir vech ile medħ idicek işidüp gâyet kocundı daħı habse buyırup Ekvân-ı ‘İfrîte ve Şalşal-ı Dîve ve İstihir Cinne ve Demürbât dîve ve Şaħrı cinnîye eyitdi ki Ey dîv cin ser-hengleri ve gül ‘ifrit merdekleri ol Semendün Hezâr Yek Dest egerçi kim bizüm ile ceng itdi çün pîl ü ser-mest ve ammâ ki cîn şehir vaķtı irsün ins ü cin yiryüzini görsün. Temâşâ kılasız ki ol biñ bir budaklu cınâr ağacın ne vech ile kahrûm odına yakaram diyüp lâf urdı bular bunda iblîs-i pür-telbîs lâf-ı güzâf urmakda ammâ ki bizüm kışşamız ez-ân cânib Semendün Hezâr Yek Deste

geldi ki nite çünkü Sürhbād-ı cinnî çerisin şikest itdi vaḳtī şām daḫı yitdi qaravul koyup hevā yüzinden yire indi. Mıṣruñ ġarbīsinden yañasına ḳondı andan cin ser-henglerin **K17a H17a** ḳatına cem‘ idüp eyitdi ki inşā’llāh ki yarın ola āftāb neyyīr-i a‘ zam nūrı birle cihān sarāyı kim ṭola kendüm meydāna girüp Sürhbādı da‘ vet ḳılam ümīdvārem ki şıyup leşkerini hezīmet ḳılam velakin bir tedbīrüm vardur dilerem ki ‘Acar Yāhū bin Şādīḳ kim dā’īre çizüp kendü müridleri birle bunca zamāndur ki Sürhbādı cin çerisi ile ceng iderler ḥālleri ġāyet za’īfdür anları bir niçe biñ ser-hengleri ile dā’īreden çıkarup şubḥ olmadın Süleymān nazarına iletmez bu varṭadan ḥalāş ḳılasız diyicek Sindūsı cinnî cevāb virdi ki yā Semendūn Hezār Yek Dest bu rāy ki itdūñ ḥūb fīkrdür eger kim ‘Acar Yāhū bin Şādīḳ uyarsa evvel anuñla bulısup ḥaberin alayım ḥatırından ne geṇer göreyim aña göre gelüp saña ḥaber vireyin diyüp icāzet alup dem çeküp uçup gitdi. Dā’īre ḳatına yitdi bu yañadın ‘Acar Yāhū bin Şādīḳ daḫı Mıṣr ḥalḳınuñ ‘ulemāsı ile ekmel-i fuṣalāsı ile ḥükemāsı ile ḥālīḳa ‘ibādet ḳılıp Sürhbādı cin elinden ḥalāş olmağa iḥlāş ile münā‘cāt iderler ve Semendūn cin geldüğine Sürhbādı cin şerrin üzerlerinden irdüğine şükr-i Yezdān ve gönüllerin şādān iderler daḫı ‘Acar Yāhū bin Şādīḳ baş ḳaldurup eyitdi yā Mıṣır erenleri Süleymāndan gelen müslümān cinnīlere bulısup ḥaber alsak niye geldüklerin bilüp ḥālllerine muṭṭalī‘ olsaḳ. Süleymān Ḥazreti daḫı gelür mi gelmez mi bilsevüz aña göre yarağumuz ḳılsavuz diyüp söyleşürken Sindūsı cinnî daḫı dā’īre kenārına varup avāz-ı bülend-i insān⁶⁴⁷ dilince çağırup eyitdi ki yā ‘Acar Yāhū bin Şādīḳ bu ‘azā’imle çizilmiş dā’īre kenārına gel ki saña Süleymān pehlevān-ı Semendūn-ı Hezār Yek Destden elçim ḥaberleşmege geldüm diyicek zāhid ü şādīḳ işidüp şād olup aḥibbā vü etḳiyā birle dā’īrenüñ uc kenārına gelüp Sündūs cinnīye ḥaber şordı Sündūs cinnî daḫı ādem şekline girüp ḥaber virüp eyitdi ki Süleymān Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām sizūñ üzerünüze şeyṭān leşkerin geldügin ki eşitdi Semendūn Hezār Yek Dest ile kırḳ kez yüz biñ cin çerisin gönderdi imdi beni sizlere elçilige gönderüp eydürler **K17b H17b** eger isterse ‘Acar Yāhūyı şādīḳı ḳavmi ḳabileleri birle ve cemī‘ müridi ve aḥibbāsı birle bu gice götürdelüm nişf-ı leyl olmadın Süleymān nazarına yitürelüm cemī‘ ḳaydın eksüksüz görelüm her ne vech ile ḥizmet dirse eksüksüz yüz sürelüm didi Sündūs cin böyle diyicek zāhid ü şādīḳ aḥibbāsı birle tanışdı ba‘zı gitmege rızā virdi ammā ki ba‘zı eyitdi dā’īre içinde giden ġayr-ı şehr içinde Benī İsrā’īl ḳavminden çok müslümānlar vardur anları koyup gitmek mezhebümüzde yokdur eger kim çāre var ise ne ḳadar şehr içinde adem-i zād var ise

⁶⁴⁷ İnsān: -H.

Benî İsrâ'îl⁶⁴⁸ aşlı kim var ise alup gitmesi mümkün ise rızā virürüz didiler dağı Sündüs cinnî yine Semendün Hezār Yek Deste gönderdiler. Semendün cinnî ol haberi işidüp 'Acir Yāhū bin Şādık sözün müvecceh görüp yine Sündüs cinnî birle haber gönderdi ki yigirmi kerre yüz biñ cin çerisini göndereyin Mısr içinde ne kadar Ādem-i Şafî nesli ve Benî İsrâ'îl aşlı var ise ān-ı vaqt içinde yirlü yirinden ħapup götürsünler tavārı rûzı birle Haleb şahrāsına yitürsünler belki şubḥ olıncaya dek ol şahrāda bir şehri yapsunlar tā kim anlaru varduğı yirde güneş te'şirinden incinmesünler diyüp 'Acar Yāhū bin Şādıkuñ icāzetin alup Sündüsü cinnî yine gelüp Semendūna haber viricek Semendün cin dağı elli kez yüz biñ cin ser-hengini beş bölük eyledi bir bölükün ki on kez yüz biñ cinnîdür şehir-i Mısr içinde ne kadar ki ādem aşlı var ise cümlesin götürmege Haleb şahrāsına yitürmegi emr itdi. Anlara Raḳīm bin 'Aḳīm baş dikdi ve ikinci bölüğü esbābların götürmege emr itdi. Mühelhel cinnî anlara baş dikdi ve üçüncü bahşına emr itdi her kişinüñ evinde olan tavarın rûzın götüreler be-şart-ı ān ki birbirine karışdırmayalar anlara 'Aḳr Ḳarḫā cinnî baş dikdi ve dördüncü bölüğü ki ol dağı on kez yüz biñ cinnîdür anlara dağı şöyle emr itdi ki ol götürilen ādemīlerüñ evlerinüñ taşın toprağın ağacın cemī' rahatların bir eksüksüz götüreler be-şart-ı ān ki bir birine karşı durmayalar bir şāhib-ḫānenüñ esbābın bir şāhib-ḫānenüñ esbābına karışdırmayalar anlara 'Aclān cinnî baş dikdi ve on kez yüz biñ cin çerisine dağı şöyle emr itdi. Haleb şehrine yakın bir **K18a H18a** şehir binā olıcağ yirde bu ḫalāyık iletüklerinden soñra el üş idüp yardım kıllalar her kişi ki şehir-i Mısr'dan ħapup alalar kaşına ve sarayına naẓar kıllalar göreler ki ne važ' ile ve ne tertīb ile yapılmışdur aña göre yapı vireler yine kendü taşı ve ağacı birle şöyle kim yapusunda ve ħapusında tefāvüt olmaya kuşurında kuşūr bulunmaya mubaşşır ne kadar naẓar kılla. Mısr dağı ev midür yāḫūd yeñi mi yapıldı bilmeye pes Semendün cinnî ol beş nefer cin ser-henglerine elli kez yüz biñ cin çerisin biş bölük kıllup bu 'aẓīm ḫizmete ki yürüdi andan soñra elli kez yüz biñ cin çerisi ile dağı kendüsi yirinden ħalkup uruturdi. Sündüs cinnīye eyitdi ben Sürḫbād üzerine leşker çeküp varayın şubḥ olınca anları cenge tutayın tā kim bu sırra anlar vāḳıf olmaya arduñuzca 'asker gönderüp sizi talaḳ kılmaya diyüp Sündüs cinnî 'Acar Yāhū bin Şādıka gönderüp cemī' sin üstine emīn ü naẓır ħodı dağı Semendün Hezār Yek Dest ol ħarañu gice içinde ellī kez yüz biñ cin çerisin çeküp gitdi Mısrūñ teşrifatundan yaña dem çekişüp uçışup bir birin geçişüp ellerine ceng yarağın alışup gürz-i girān şalışup ol şeb-tarīk içinde Sürbād-ı cin çerisi üzerine hücüm

⁶⁴⁸ Benî İsrâ'îl:-H.

idüp vardılar. Ez-ân cānib İstiḥir cinnī daḥı gök yüzinde on biñ cin ser-hengleri ile gözcilige tırurken Semendūn Hezār Yek Destūñ şeb-ḥūn itmege geldügin kim gördiler süfliden ‘ulvīye ve ‘ulviden süflīye döndiler dem çeküp uçup ḳal‘ ā-yı hırmān u nesrān üzerine ḳondılar ve andan daḥı sürüp Sürḥbād-ı cin meskenine gelüp indiler düşmān hucūmatından ve ṭālī‘ ḥusūsatından ve rūzgār şudūdetinden ve faşl-ı zīmistān burūdetinden Semendūn Hezār Yek Dest ḥuşūmetinden ḥaber virdiler.

Nazm:

Böyle didi Sürḥbāde İstiḥir
Başuñā geldi ḳazā şanma ki ḥayr

Elli kez yüz biñ hezārān cinn ile
Geldi kāfır leşkerüñe sünnīle

Kim şeb-ḥūn ḳaşdın itdi saña yıl
Def in anuñ itmesine çāre ḳıl

Div ü cinnūñ leşkerin diyüp hemān
‘Āḳıl iseñ eylegil ceng-i girān

Ġāfil olma düşmenüñden ḳıl hezār
Kimi şaṅ baş terküde olur nā-mūr

Düşmenüñ görme za‘īf dimeḥōr
Kim yaḳar bin şehri oda gemce ḳor

Ne yatarsın dūr yuḳaru eyle ceng
Ḥaşmuñā vāsi‘ cihānı eyle teng

K18b H18b Böyle diyüp İstiḥir virdi cevāb
Vir şalavāt müstemi‘ bulup şevāb

Nesr: Ḥaḳīm ḳavlince İstiḥir böyle diyicek Sürḥbād-ı cinnūñ cān başuna şıçrayup ḥükm itdi dīv ü cin çerisi cem‘ olup yanına geldi sağ tarafında Demürbāt dīv ile Ekvān dīv ve Şalşāl dīv tırdılar ellerin gör gürz-i girāna urdılar ve şol tarafında İstiḥir cinnī ile Şaḥr-ı cinnī tırdı daḥı cenge ḥāzır olıcaḳ bu yañadın Semendūn Hezār Yek Dest daḥı elli kez yüz biñ cin çerisi ile uşāḡı vü irisiyle üzerine varup cenge tırdılar. Nite

evvel Ekvān dīv çerisi gürz-i girānlar çeküp yürüdi ‘ālemi dīv nefesi baħr-i zulimāt gibi bürüdi ez-în cānib Semendūn Hezār Yek Dest daħı Deķķāk-ı cinnīye emr itdi on kez yüz biñ cin çerisi ile uşāğı ve irisi ile Ekvān-ı ‘ifrīt leşkeri üzerine siħr ile ateş yağdurup ‘ifrīt çerisin münhezim kılınca ceng içinde Ekvān-ı ‘İfrīt Semendūn Hezār Yek Deste tuş geldi nite Ekvān-ı ‘İfrīt kulle-i kâf gibi kadd ü kâmetle göve elburz-mānendi elinde sengin göz-i şalābet ile cin çerisin kırarken kanlarını kara yire karurken nā-gehān gördi kim bir ‘azīm ulu cinnī biñ bir eline biñ bir dürlü yaraķ alup Ehremen çerisine hamle ider⁶⁴⁹. Ba‘zı elinde şālīķ götürür her kime urursa cānın alup yitürür ba‘zı elinde seyf-i ‘uryān-ı bürrān götürür haşmānı cinnīlerün şalup başın bedeninden götürür ve ba‘zı elinde top tūfeng var düşmen cānına atar niçe biñ düşmān cānların alup tarrakasından çerh-i felek taşu gümleyüp öter ve ba‘zı elinde daħı darb-ı zen birle tūfek götürür haşm-ı cinnīye darb urup derd ü merk yitürür ve ba‘zı elinde tır-i kemān var haşmı onuñ oķından cān kurtarmağa gümāndur.

Nazm:

Biñ bir elinde götürür ol zamān biñ bir yaraķ

Yidi başlu avrene binmiş gelürdi ittifāk

Div ü Ekvān göriceķ hayrān olup kaldı kadir

Korkusından oldu ‘ifrītün hemān tākāt-ı tāk

Neşr: Haķīm kavlince Ekvān-ı ‘İfrīt Semendūn Hezār Yek Dest görüp heybetinden yacanup diledi kim kaça velī mecāl bulmayup zārūrī cenge tırdı daħı elindeki seng-i āsyābī gürzi kaldurup Semendūna bir gürz urdı. Semendūn Hezār Yek Dest kırk elinün ayasın birbiri üstine koyup Ekvān gürzini āyasına aldı darb ayaya tıķınup **K19a H19a** daħı Ekvānuñ gürzini çeküp elinden aldı daħı mecāl vormeyüp Ekvānı tıtdı ejderha derisinden kemend ile bende çeküp habs itdi anı görüp Ekvān çerisi şanup İstiħir üzerine döküldi. İstiħir cin ğazaba gelüp kaķıdı ra‘d-ı felek gibi şaķıdı daħı cin çerisine emr itdi Deķķāk cinnün on kez yüz biñ ateş yağduran cinnīlerün üzerine tūfānlar koparup kar tolu yağmur yağdırup ateş yağdurmak siħrini anlaruñ siħri ibtāl itdiler söyindürdiler. Çok cin çerisin helāk itdiler. Semendūn cinnī anı görüp şaħr-ı cin üzerine yürüdi Şaħr-ı cin tākāt getürmeyüp Sürhbāddın yaña kaķdı. Semendūn Hezār Yek Dest daħı Zenberek birle atup kazaasında urup Şaħrı cinnī mecrūh itdi. Cinnīler yetişip Şaħrı tıtdılar muħkem bend itdiler ol gice tā şubħ olıncaya deķ ol kadar ceng

⁶⁴⁹ İder: iderken H.

itdiler ki yitmiş kerre Sürhbādı cin çerisin Semendün şıyup üstine iletirdi ve yitmiş kerre dağı Sürhbād dīv ‘ ifrīt cinnîleri Semendün Hezār Yek Dest çerisin şıyup üstine bırakdı.

Nazm:

Bir ‘ acā’ib ceng olupdı ol zamān

Cin çerisinden kopup zulmet-i zūmān

Dīv ü cinnî çalışuben itdi ceng

Nîl-i Mışruñ kandan oldı lāle-reng

Dīv-i ‘ ifrīt urduğınca gürzini

Darb-ı şevrūñ çāk iderdi mağribi

Cinnî ateş yağdururdu mekr ile

Ki irmezdi ‘ aql-ı insān fikr ile

Ba‘ zı karlaryagdurırdı ba‘ zı od

Şan cihāna şaçılur nār-ı Şemūd

Başda beyni tağıdup gürz-i girān

Dīv-i cinnî itdi bî-ḥadd çok kırān

Dīv deminden mihr ü meh oldı siyāh

Cin katından lāledi yirde giyāh

Yirde ‘ ifrīt urduğınca na‘ rasın

Gökde keyvān çāk iderdi zehresin

Dinle imdi n’olısar ceng-kırān

Vir şalavāt Aḥmede ammā key cihān⁶⁵⁰

Nesr: Ḥakīm kavlince Semendün cinnî Sürhbād ile ol gice ceng itmekte şubḥ olunca ammā ki bizüm kışşamuz ez-ān cānib Sündūs cinnî ḥākim olduğu elli kez yüz biñ cinnîlere geldi ki biş bölük oldı idi nite ve her bölüğü bir ḥizmete konmuş idi evvel on kez yüz biñ cin çerisi ile ḥükm itdi. Raḳīm bin ‘ Aḳīm ki anlara baş idi ne kadar Mısr şehrinde Ādem-i Şafī nesli ve Benī Īsrā’īl aşlı var ise ḥükm itdi avlu öninde bulup getürdiler. Ḥıms şehrine ilettiler ve ikinci **K19b H19b** bilün ki on kez yüz biñ cinninüñ

⁶⁵⁰ Vezin kusurlu.

ser-hengi adı Mühelhil cinnî emr itdi ne kadar ne kadar esbâbları var ise götürdiler tâ hatt-ı bir çöp ve bir igne komadılar. Şāhiblü şāhib yanına bî-kušûr iletdiler ve üçünci bahş cinnî ki anlar dağı on kez yüz biñ cinnî idi emr itdi ol götürdükleri halkuñ tavarların ve rûzların bî-kušûr götürdiler şāhiblü şāhibine yanına yaturdılar ve dördünci bölügi ki anlar dağı on kez yüz biñ cinnîdür ser-hengleri ‘Aclān cinnî idi ol dağı cinnîlere hüküm itdi ol götürülen âdemîleruñ evlerinüñ taşları ve ağaçları tertîb ü ‘āyînleri ne vech ile yapıilup tûrursa yirlü yirinden irüp götürdiler şöyle kim taşlarından bir dirhem komayup ve ağaçlarından tahtalarından bir çöp miqdârı alı komayup toprağından ğayrısın bî-kušûr getürdiler. Hıms şehrine yitürdiler ve on kez yüz biñ cinniye dağı Sundûs cinnî baş diküp ol yapıcılara yardım kıilup ol gice tâ şubh olincaya dek şehir-i Mısrda her kişinüñ ne vech ile evi var ise ol tertîb üzerine yaptılar şöyle kim yapusunda kapusunda zerrece kuşûr komadılar ve rahatların yirlü yirinde yıgdılar ve tavarların rûzların yirlü yirinde bağladılar ve zahîrelerin anbara koydular.

Nazm:

Ol gice tâ şubh olıcağ cinniyân
Şehr-i Hımsı yaptı cümle ki ‘înân

Hımsı bölük cinn idi cümlesi bes
Şāhrüñ adı kındı Hıms hoş-nefes

Hıms şehrüñ adına hıms oldu nām
Şanma yañlış aña şahhdur bu kelām

Şubh olunca şehri cinnî yaptı heb
Bî-kušûr itdi müretteb lutf-ı Rabb

Şubh olunca Sesendûs cinnî pes
Çekdi leşker itdi ‘azm ü biş ü pes

Şāh Semendûn hāzretine irdiler
Şubh-ı kâzib şehir-i Mısrda girdiler

Bir gicenüñ içre halkı kapdılar
Şubh olunca şehir-i Hımsı yaptılar

Şubh-ı kâzib vaqt-i Mışra geldiler
Cümle cinnî anda hâzır oldılar

Şâh Semendûn hâzretine vardılar
Sürhbâdla cengin anuñ gördiler

Yardım idüp pes Semendûna kamu
İtdiler haşmâne cengi yâ ‘ amû

Gör ne kuvvet virdi cinne ol İlâh
Fi‘l-i cinden ‘ âkil iseñ ol agâh

‘ Aql u ‘ âkil diñleyüp hayrân olur
Fehm ü dil heb bunda ser-gerdân olur

Bahr-ü berrde ne ki var biñ bir ümem
Her birinde hâşşa komış zül-kerem

Kuş uçar hayvân göçer insân yürür
Ef‘î yılân karnını yire şürer

K20a H20a Şuda Aşdâf karnına virdi güher
Kirpiye ok yâ nice hûta siper

Aruya şehdi virür girse harîr
Nâfeye miskî virür verde serîr

Buñla hemtâ çokdur anuñ kudreti
Muṭṭali‘ ol okı dâ‘im hikmeti

Hikmetinden olduñ ise ger-habîr
Vir şalavât Muşafâya lâ-naẓîr

3.4.2.1.7. Der-Beyân-ı Gâlib Şuden Sürhbâd Cinnî ve Hezîmet Şuden Semendûn Cinnî

Hâkîm kavlince çünkim ol gice şubh olıncaya deḡ Semendûn Hezâr Dest ve ol pîl-i sermest Sürhbâd-ı cinnî ile ceng idüp Ekvân dîvi ve Şahrı cinnîyi dutup dil-teng idüp

‘aẓīm ceng ü cidāl idüp Sürhbāda haber oldı hemān-dem ol mel‘ün-ı huryād Allāhuñ
hışmı ẓazāsı odından yaradılmış Sürhbād cehennem ateşi gibi nefesi odı yalınlanup
hevāya çıkdı şolukda bulutlardan ğayrısın gögde uçar kuşdan ve perriden bulduĝın
yağdı dūd-ı ateşi keyvān burcına çıkdı andan sürüp Semendūn Hezār Yek Dest ẓatına
gelüp ẓadd ü ẓāmetine ve hey‘etine bağıdı. Nite gördi ki pīl-pā ejderhāser bir ‘aẓīm
heybetlü cinnīdür ki biñ bir ellerine biñ bir dürlü yarağlar alup ẓazā vü ẓader gibi
gökyüzine götürmiş haşmāne cinnīler anuñ heybetinden ceng itmeyüp deng ü hayrān
çalup her birisi uşāğı vü irisi⁶⁵¹ ‘ağılların yitürmiş.

Nazm:

Kūh-ı Ẓāfuñ ẓullesine beñzer anuñ ẓāmeti
Biñ bir eli Hağğ ẓazāsı ẓadardur āfeti

Heybetinden yirde insān gögde cinnī havf ider
Mirrihūñ beñzin uçurmuş ol Semendūn şavleti

Neşr: Hağīm ẓavlince Sürhbādı cinnī ol ‘Aduvv-ı Sünnī Semendūn Hezār Yek
Destūñ ol pīl ser-mestūñ mehābetine şalābetine şecā‘atine hayrān çalup dağı ağız açup
‘ālem- i etrāfa vādī-i veylūn gibi odlar şaçup çağırup eyitdi ki iy elleri çok içi ẓoğ
cınār ağacı senūñ ne ħaddūñdür ki benden ẓorğmayup ol demürce Dāvūd oğlu zenbīl
urucu Süleymāncuğazdan deve südin emici sihr-i kāhinle Süleymānlık mertebesin
umucu muğaylān dikenin yağıcı göğsin gerüp kendüzin görüp tād-ı tahta bağıcı
hāncuğazun ol dün toğup donla büyüyen oğlancuğazuñ bu ẓadar ẓadd ü ẓāmet
ile utanmayup ħükmine musağğar olup dağı benüm üzerüme gelüp ceng idüp dīv
ser-hengleriñ tutup dil-teng idesin imdi hāzır ol ki **K20b H20b** vardum.

Nazm:

Hāzır ol ki saña vardum bu zamān
Ẓahrum odına yanasın bī-gümān

Hışmı odından yaratdı Hağğ nebī
Nite yağmayam Semendūn u seni

⁶⁵¹ Uşāğı ve irisi:-H.

Bir degül biñ bir ola cānuñ elem
Cismiñi yakup ĩrürem ben ‘ālem

Ne seni kim leşkerüñ küllī yaķam
Şanma cengülden dönüben ben baķam

Ateşümden gögde kórķar şā‘ iķa
Ķahrum odı şuda irişür balıķa

Ağzum açup od şaçarsam dehre men
‘Arşuñ ejderde yaķaram zehrü men

Kürre ateş Ķahrum odından yanuk
Ķorkusından gögde Behrām uyanuk

Hāzır ol ki çoğ elüñ yaķsam gerek
Başuña odla şem‘ veş çıķsam gerek

Ağzum açsam şaçaram nār-ı Şemūd
Yaķmaduk sende koyam mı ben ķu‘ūd

Böyle diyüp ağzın açdı Sürĥbād
Şaçdı ateş ol Semendūna ziyād

Diñle imdi bir ‘acā’ĭb cengi sen
Aĥmede ammā vir şalavāt yā ĥasen⁶⁸⁸

3.4.2.1.8. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dastan

Müstemi‘ señ sözlerüme iy nāmver
Saña senden diñle emşāli ĥaber

Ten cihāndur cān-ı Süleymān nĭk ü nām
Göñlüñ olur fi’l-mişil ol şehr-i Şām

Sürĥbāduñ ‘aynı şeytāni’r-racīm
Göñlüñe girmek diler cehd-i delīm

Beyt-i Hakkıdur çün gönül iy nāmver
Koma ki iblīs eyleye anı meger

Çünkü mü'min kalbine ol Hakk ile
Günde yitmiş biñ kez ider pes-nigāh

Kim gönüldür beyt-i Raḥmānū'r-raḥīm
Kıl hāzer ki girmeye şeytān racīm

Bir daḥı budur mişl iy ḥōş -nihād
Nefs-i emmāre durur ol Sürḥbād

Şāh Süleymān rūḥ olur ḥātem 'aḳıl
'Aḳıl ile rūḥuñ birdür pāk-i dil

Kıl riyāzat tiğ ile nefsüñ helāk
Kurb-ı Hakkı tā bulasın zāt-ı pāk

Tābi' -i nefsüñdurur buḥl u ḥased
Nefse kuvvet virmege ider u cehd

Kes kuvve-i nefsi ḳāni' tiğ ile
Şal riyāzet tiğini alup ele

Gerçi olmaz nefs-i hem-çün Sürḥbād
Saña çāker eyle ammā ḥōş-nihād

Çek riyāzat-ı nefsüñ eyle zebūn
Kim ḳanā' at nefsi ider ser-nigūn

3.4.2.1.9. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḥir

Ḥamdini ḥadd ol Ḥudāya daḥı hem
K'üç yüz otuz altı meclis buldı tam

Söyledüñ bu mesclīsi oldı tamām
Kim olupdur nazm u neşr emleḥ kelām

Ne Nizāmī ne ḥ'ocāşı Enverī
Buña hemtā bağlamadı defteri

Bu Süleymān-nāmesidür gizlū genc
Anıñ içün oldı ṭālib pīr ü genc

Buña hemtā kim görüpdür Dastan
Kim cihānı cev-be-cev ider beyān

Şāh Süleymān gördüğünü Ḳāf-be-Ḳāf
Kimse hergiz görmemişdür şanma lāf

K21aH21a Bu kitabın okıyan başdan başa
‘ Ālemī görmiş gibidür ey paşa

Her kim ider bu kitāba pes nazar
‘ Ālemüñ ḥālın biliser mā-ḥazer

Müstemi‘ den budur ammā murād
Ḥayr ile Firdevsiyi eyleye yād

İy meni güyā kılan ḳādir İlāh
‘ Aḳl-ı rūḥı baḥşış iden pādşāh

Nūr-ı Aḥmed Ḥaḳḳ-ı luṭf it bu kitāb
K’āḥir ola okına andan bāb-bāb

3.4.2.2. Süleyman-Nāmenin Üç Yüz Otuz Yidinci Meclisinüñ Zikrindedür

Ey suḥenver söze gel ağāz kıl
Ma‘ni sözine sözüñ dem-sāz kıl

Saz u söz ile gönül bezm eylegil
Cümle ‘uşşāḳı hevā germ eylegil

Zîñ kıl ma‘ nî nigārın cāna hōş
Cevherüñ nazmına ‘ ārif tuta gūş

Di Süleymān ser-güzeşti kışşasın
Def‘ idüp dilden cihānuñ guşşasın

Zîñ kıl bir Dastanı key şahīh

Kim müretteb okıya anı faşīh

Gāh efsun gāh fesāne söylegil
Dürlü dürlü ma‘ nî şerh eylegil

Tā kitābuñ okıyan bīlīş ü yād
İde taḥsīn eylüg ile kıla yād

Ger ḥaṭā yine olursa ba‘ zı tuş
İdüp işlāh eyleye gönlimü hōş

Ḥarfine başmaya barmaçcün qalem
Sehvin işlāh eyleye kılup kerem

Sözlerüm emleḥ kelām-ı aḥsen ḥadīs
N’ola kim ṭa‘ n eylese her bir ḥabīs

Gerçi sözde bulunur lā-bud sehv
‘ Ārif ol kim düzedüp ider‘ afv

Bu nigārı zîñ ki itdüm yā ilāh
Kıl melāḥāt kişverine anı şāh

Ḥüsn-i Belkısı gören şāh ittifāk
Vire āḥir ḥübına def‘ i ṭalāk

3.4.2.2.1. Der-Beyān-ı Kışşa-i Sürḥbād Cinnī ve Ceng-i Semendün Hezār Yek Dest

Loḳmān Ḥakīm kavlince mücerrebān-ı aḥvāl evşā‘ ı rüzgār ve ‘ uḳde-i küşâyān-ı esrār
kaşas-ı aḥbār ve Eflātūn-ı Yunānī naḳlince hey’et-i māzīye gerdün arganun saz u perde

dā'ire bu kalemun kânun-ı âvâz bu üslûb üzerine haber takrîr ve tehrîr kılup rivâyet iderler ki ve bu minvâl üzerine eşşah kavîl ile kışsa-i Süleymânî ta'bir iderler ki nite ol zamân ki şehir-i Mısr üzerinde Semendûn Hezâr Yek Dest ile ceng idüp mu'kâbil ü mu'arız olduğu hinde ol 'aduvv-ı sünnî ser-heng-i cinnî kaçan kim ceng yüzinde Sürhbâd-ı cinnî bu vech ile lâf urup Semendûn cinnîye 'itâb idüp Semendûn Hezâr Yek Dest ol pîl-i ser-mest Ekvân-ı 'İfrîr ve Şahr-ı cinnîyi tutup on kez yüz biñ cin çerisi ile Sesendûs cinnîye ısmarlayup mu'kaddemâ Süleymân bin Dâvûda gönderdi **K21b H21b** ki mâ-ba'd Sürhbâd gâlib olup elümüzden almasun diyü ammâ ki Kıttü'l-Esvedi ve Kaşîr ber Kâmiñi alıkoğı. Elvan bin İklîle değısem diyü pes bu tedbîrle çîn-i şehergâh ceng iderken Sürhbâd-ı cinnîye tüş gelüp nazâr kılup gördi ki cehennem odı 'alâmetinden bir kıızıl od yalını ki ins ü cinne korku düşer heybeti belki bu kıızıl od yalını içinden ra'd-ı felek haykırur gibi bir âvâz gelür ve Süleymânî cinnîlerden her kime kim uğradı ise qarara bakup kül itdi. Semendûn cinnî bildi ki Hakk Sübhânehü ve⁶⁵² Te'âlânun hışm odından yaradılmış Sürhbâd-ı cinnî budur gâyet vehme varup diledi ki kaçâ yüz şuyın yire şaça velâkin yine gayret kılup Allâha şıgındı 'âr u nâmus gözleyüp tûrdı dağı dikkatle nazâr kılup Sürhbâduñ şekline göz urdı gördi ki bu kıızıl cehennem odı gibi 'alevün içinde bir 'acâ'îp korkunc şekil görünür ki külhen içinde yanar çınâr u şâm ağacı omcası gibi başdan ayağdañ a'zâsını od bürümüş yaqar dūd-ı siyahî birinci kat felege dek çıkar ve ammâ ki ateş içinde a'zâsı gâyet heybetlü şalâbetlü şecâatlü nite başı tokuz başlu avren şeklinde dördi sağ omuzunda ve dördi şol omuzunda ve ammâ ki orta yirinde gibi başı gâyet 'azîm 'arş-ı 'azîmi yidi kerre kuşadup tokuz kat qarın altına alan ejderhâ başına beñzer gövdesi pul pul avren pulı gibi rengi kıızıl od şeklinde bir 'aceb dağı bu ki her pulınıñ aralığında buğâr yirine ateş 'alevi çıkar a'zâsını od bürür andan dağı garâ'îb bu ki vakti kim ol ejderhâ ser-ağızlarını kim açar cehennem kapısı gibi nefes taşra virdükçe ağızlarından 'âleme ateş şaçar ve çünkü nefesin içerü çekse burnı delüklerinden duhân-ı felek yüzine çıkup dutun cihânı dutar ve bir 'acîb dağı bu ki dörd kanatı avren kanatları gibi yaraşa kanatı vaz'ında per ü bâlî yok et ile deri velâkin rengi sarı altına beñzer şu'le virür ve çünkü kanatlarını açar rîh-i şiddetinden bir ateş zâhir olur ki a'zâsını der-sü bürür kürre-i nâr şanur her ki anı görür ve andan 'aceb ter dağı bu ki iki eli var âdem eli gibi bir elinde ateş-i tîğ tutar ve bir elinde ateş-i siper tutar ve ayakları dağı şuturpâ ammâ ki gâyet 'azîm tırnaklı ve kaynaklı gerçi vaz'ı şutur- pâ ammâ ki avren ayağına mâ'îl

⁶⁵² Sübhânehü ve:-H.

Nazm:

Şan cehennem ateşidür şekl içinde Sürhbād

Kim yanaru ālevin küllhen mişāli key-ziyād

Heybetinden ƙan ƙaşanur Mirriḥ-i keyvān anuñ

K22a H22a Mislini görmış degül şeklin cihān kevn-i fesād

Neşr: Ḥaḳīm ƙavlince Sürhbād cinnīnūñ ‘alāmetini Semendūn⁶⁵³ Hezār Yek Dest göricek ġāyet ta‘accüb idüp dehşet aldı ve ammā ki ‘ibret alup Allāha tevekkül idüp diline yidi āyet-i Zebūr alup biñ bir ellerinde biñ bir dürlü yaraƙ müheyyā ƙılıp Sürhbād cinnūñ önin alup didi kim yā cinnī ateşi senūñ ne miḳdāruñ var ki baña muḳābil mu‘arız olasın ve yāḥūd lāf u ġüzāf urasın ve ammā ki Ḥamle-i ceng-aşub niçe olur göresin ƙarb-ı ḥamleh benden yādgār olup aḳrānu ki ḥaber viresin⁶⁵⁴.

Nazm:

Men Semendūn olmışam ser-heng-i cān

Heybetümden Merriḥ ister gögde emān

Biñ bir elüm ne var ise müntehā

Her biri olur muḳadder bir ƙazā

Her bir elümde ƙutarum bir yaraƙ

Cānın alup ḥaşma iderem firāƙ

Heybetümden yacanar keyvān benüm

Ḥilḳatim ḥayrānıdur gerdān benüm

İns ü cin ejdehā-yı evrān-ı mār

Hiç benümle ceng idemez āş-kār

Sen nesin ki lāf urursın key-ziyād

Ṭayanursın od ile ki⁶⁵⁵ iy Sürhbād

⁶⁵³ Semendūn:-H.

⁶⁵⁴ Viresin: vire H.

⁶⁵⁵ Ki: -H.

Puf idersem odu ki söyündürem
Cānuñ alam şanma nāruñ yanduram

Böyle diyüp pes Semendün ol zamān
Urdı na‘ ra ötdi güm güm āsmān

Diñle imdi Sürhbāduñ ki cengini
O Hezar Yek Dest-i cinle hengini

Şerh ideyin diñler iseñ bā-şafā
Vir şalavātılık yād it Muştafā

Nesr: Hāķīm qavlince Semendün Hezār Yek Dest ol pīl ser-mest bu vech ile lāf urup dağı Sürhbād üzerine biñ bir ellerin qaldurup biñ bir yarağ ile hamle kırup urmağ dileyince Sürhbād cinnī ol ‘Aduvv-ı Sünnī avren qanatların açup ‘uqāb gibi yirinden kalkup uçup Semendün Hezār Yek Dest kafasına geçüp ağızından şiddet-i nefis ilenār-ı veylün mişl od şaçup dağı bir niçe yerini ellerinden ve sağ omuzundan hark idüp mecrüh kılinca Semendün Hezār Yek Dest dağı Sürhbāduñ farkına biñ bir elinüñ biñ bir yarağından iki yüz elli yarağı tuş gelüp iki yüz otuz yirde darb urdı velī eyle darb urdu ki Sürhbāduñ kāmetini dāl kırup derde mübtelā itdi dağı Semendün cinnī nazarına gelmege dehşet kıldı. Ammā Süleymānī cinnīlerüñ arasına ki girdi qanat açup uçup dem-i nefes-i şiddet ile ağızından ateş şaçdı uğraduğı cinnī yakup bī-cān **K22b H22b** ve kimin mecrüh idüp felege efgān çıkardı ve bu yañadın Semendün Hezār Yek Dest dağı biñ bir elin qaldurup biñ bir yarağ ile Sürhbād cin dīvlerine cinnīlerine girüp envā‘ı yarağ ile darb ki ururdu her hamlede biñ bir eliyle biñ vir yarağ urduqça biñ bir dīv ü cin öldürüp helāk iderdi bu düzene Semendünü cinnī Sürhbād çerisin kırmağa başladı ve Sürhbād dağı Semendün çerisin hark idüp kırup qanların kara yire qarup yakup efgānların göge çıkarup ceng iderdi ve iki düşmen çerisi uşağı vü īrisi bir biri ile anuñ gibi ceng-i cidāl itdiler ki dīv ü cin qanlarından yir yüzün kızıl la‘l-rengin el itdiler.

Naẓm:

Bir ‘acāyīb ceng iderdi Sürhbād
Kim yakardı ateş ile cin ziyād

Aña beñzer cengi görmemişdi cin

Ne turaldan canāvār gün-i fesād

Her kime kim⁶⁵⁶ uğradı ise itdi hark

Şan Semūdī ateş oldur hoş-nihād

O Hazer Yek Dest-i cinnī dahı hem

Haşmı kırup eyler idi çok fütād

Diñle imdi bir ‘acā’ib ceng-ibes

Vir şalavāt Aḥmede ammā eyle yād

Nesr: Hāḫīm kavlince bir taraftan Semendūn cinnī Sürhbād cinnīsın ve dīv-i ‘ifrītın kırup ve çalup gövdesinden başını şakḫ itmede ve bir taraftan Sürhbād cin dahı Semendūn çerisin dem-i ateşle sūzān hark itmede tā vakti nīm-cāşt geçüp gün kubbeyi felege dikilince ceng-i ‘azīm oldu egerçi ki Semendūn Hezār Yek Dest gayret kılup çok cin ser-henglerin helāk itdi velākin Sürhbādı cinnī Süleymānī cinnīleri dem-i ateş saçup ol kadar hark itdi ki ‘ākıbet tākāt getürmeyüp kaçdılar yüz şuyın yire saçdılar anı görüp Semendūn cinnī dahı tākāt getürimeyüp çerisi kaçduğın ki gördi çār u nā-çār şermsār olup kaçan leşkerüñ ardınca qaravul gibi olup ceng iderek ‘azm-i Şām kılup gitdi Sürhbād cin anı görüp haykırıp dīv ü ‘ifrīt cin çerisi ile der-pāyine düşüp sürdi. Eline giren Süleymānī cinnīleri kırdı vaqt-i şām yitişince şehir-i Şāma gelüp yitdiler. Semendūnı cinnī gördi ki eger Şām şehirinde тұrmayıcak olursa ki kopup gide Sürhbādı cinnī halk-ı Şāmı yakup helāk ider hāzır olan cin çerisini cem‘ idüp Şām şehrinüñ teşriķinden yaña yir yüzine cin çerisin indirüp ve kondırıp⁶⁵⁷ ve dahı Cābir cin ile Süleymāna **K23a H23a** hezimet olduğın bildürdi ve yardım istedi anlar Süleymāna gitmekde bu yañadın Sürhbād cin dahı Semendūn cinnī der-pāyın sürüp eline giren cinnīsın kırup şehir-i Şām cānibine ĩrüp felek yüzinden yire naẓar şalıp görüp Semendūn cin çerisini cem‘ olduğın ki bildi dört fersāḫ miqdārı yirde yir yüzine ‘askerin indirüp kondurdi ‘ilme’l-yaḫīn bildi ki Semendūn Hezār Yek Dest SüleymānNebī korḫusundan Şām şehrini hıfz itmege tırdı pes Sürhbād dahı Demürbāt dīvle oñ biñ Ehremen çerisin qaravul koyup ārām itdi ve bu taraftan Semendūn Hezār Yek Dest dahı Mühelhil cinnī birle on biñ cinnī qaravul koyup qarār itdi ve Şām

⁶⁵⁶ Kim:-H.

⁶⁵⁷ Kondırıp: kondırdı H.

şehrinüñ ‘ulemāsına umerāsına⁶⁵⁸ vüzerāsına haber gönderdi ‘ulemāsi cem‘ olup
‘azāyīm hūnlar ile şehir-i Şāmı dā’īreye alup yir yir ‘azā’īm hūnlar okıyup teşhīr içinde
mahir zü-fünūnları bekçi koyup vaktlerine hāzır olup durdılar. Zebūr u Tevrāt ayetlerin
oğumağa tīg-i tevḥīd birle diyü şeytān-ı racīm toğumağa meşğul oldılar.

Nazm:

Hakka bunlar cān u dilden şıgıubun ne ki var Şuḥf-ı
Tevrāt okıyuben itdi nālīş bī-şümār

Hakka her kim şıdk ile şıgınsa düşmenden kaçup
Şekk degül bulur ḥalāşı şaklar anı Kirdgār

Nesr: Haḳīm kavlınce bular bunda ammā ki bizüm kışşāmuz ez-ān cānib Sürḥbād
cinnīye geldi ki dīv-i ‘ifrīt ser-hengler ile cin melikleri ile oturup Semendūn Hezār
Yek Desti hezīmet itdügine kaçarken Şām şehrinde ardından yitdügine ferāḥ kesb idüp
şādān olup meclis kūrup ‘ıyş iderken a‘vānlarından birisi eyitdi ne ‘acebdür iblis-i
pūr-telbīs ki şeytān-ı la‘īndür ve merdūd-ı Rabbü’l-‘ālemīndür bu ‘acepdür ki igvānı
virür ve fitne kıparur ḥased gelüben turgurur ve ammā ki ḥīn cenginde mu‘āvenet ide.
Me’yūs kaçır hiç bize mu‘āveneti yok ceng-i cidālde fitnesi çok ammā kıl ü kälde
diyicek anı gördiler ki iblis i la‘īn hāzır oldı Sürḥbād ‘izzet idüp taht kenārına aldı
su’āl kıldı ki vakt-i cenkde kande idüñ ki seni göremedüm ef’ālūñe aqvālūñe
iremedüm diyicek racīm eyitdi yā Sürḥbād ben senüñ devletüñem illā ki qadrüm
bilmezsin. Semendūn cinnīsın şıduñsa ben varup Süleymān gönlin şıdum senüñ evşāf-
ı zıkrüñ idüp şol kadar medḥ itdüm ki Süleymān senden vehm idüp ḥazer kıldı yā
Sürḥbād eger ki sen Süleymān üzerine varasın hiç gümān **K23b H23b** yokdur ki tāt u
tahtın saña virecekdür emrūñe mahkūm fermān-ber olıcaqdur diyüp ol kadar igvā virdi
ki Sürḥbād cinnī şeytāndan rāzı oldı sözlerin rāst şanup inandı ve şād olup güvendi.

Nazm:

Gör ne ḥāsīd kimsedür şeytān racīm
Lu‘b ider gāyet ḥeḥān fitne delīm

Gör şerrinden ister iseñ sen necāt

⁶⁵⁸ Ümerāsına: -H.

3.4.2.2.2. Kışşa-i Süleymān Āmeden ve Āgāh Şuden Ez-Ahvāl-i Semendūn ve Sürhbād Cinnī

Hakīm kavlince şeytān-ı la'īn böyle diyicek Sürhbād eydür yā re'īs-i şeyātīn bize ne naşihat idersin ki Süleymāna fırsat bulavuz hatemi elinden alup seririnden yire şalavuz racīm cevāb virdi ki benüm naşihatüm işidürseñ çerin şikest olmadın Süleymānuñ üzerin başağ düş Sām-süvār ile 'Arab çerisi dağı yanında degüldür senüñ hamleñe hūd anlar tākāt getürmez. Getürse Semendūn Hezār Yek Dest getürirdi hiç gümān itme ki fırsat senüñdür zirā ki ben 'ilm-i ledün ile bilmişem ki hatem-i Süleymān senüñ⁶⁵⁹ elüñe gireceğın didi andan Şalşal dīv dağı eyitdi yā mel'ün u merdūd senüñ bunun gibi sözleriñ çokdur. Ādemi Hatem-i Şafīi uçmağdan çıkaraldan berü hatem-i Süleymān eline girmesün dīv ü cin nesline fermān virmesün diyü ol vaqtden bu vaqte dek hatem ocinden ne kadar fitneler kılupdurırsın nice server-i selātinleri hatem ocinden ser-nigün idüp durırsın 'ilm ü ledünni sen nice bilürsin ve gaybe nice hüküm kılursın ve felegüñ esrārına kim muṭṭali' olur diyü verhem idicek racīm ğazaba gelüp eyitdi bende ol kadar 'ilm var ki 'ālemde her gün ve her gice ne hādişe kopduğın bilürem. Olmış olacağā muṭṭali' oluram gaybī siz bilmezsiñüz ki buñca Mısr şehrinden Semendūn cinnī ittifāk ile elli altı biñ evi ve halkını Ādem-i Şafī neslini ve Benī İsrā'ıl aşlını ser-cümlesin evi barķı ile esbāb-ı rahş ile ve tavarı rüzī ni' met ile ve zaḥīresi anbār ile elli kez yüz biñ cinnī biş bölük idüp götürdi. Haleb şahrāsına yitürtdi şubḥa dek anda bir şehri yapdılar her kişinüñ Mısrda nenük gibi kaşru ve sarāyı var ise kendü taşı ve ağacı ile yapusın kapusın tamām itdiler. Hiç tefāvūt komadılar ve sizüñle Semendūn bu gice ceng itdüğü ve ejdehā gibi ğıjğırup çevre yaña aheng itdüğü bu idi ki bu olan hādişe siz tuymayasız ol halkı Mısrda getüren cinnīlerüñ **K24a H24a** 'ağabince varup anlara uymayasız imdi ben bu hādişeden vākıf oldum siz bilür misiz veyā baña hemtā bu cihān sarāyında 'ālim siz bilür misiz.

Naẓm:

Böyle diyüp anda iblīs ol zamān

Kendüzin ta'rif iderdi key cihān

Dīv-i cinnī işidüben sözini

⁶⁵⁹ Senüñ: -H.

Key ta‘ accüb eylediler pes-hemān

Nesr: Hāķīm kavlince iblīs böyle diyicek Sürbād cinnī ve Şalşāl dīvle racīm sözine itmeyüp teftiş itdiler vāķi‘ çıķup haķīķat-i hālī bilicek Sürhbād iblīs sözine inandı. Süleymānhatemi eline gire şandı daķı dönüp iblīs eyitdi Mışr halkı ĥod benüm şikārum idi şikārı komaķ olmaz baña lāzım gelen budur ki şubĥ-dem olıcaķ leşkerümi alup ‘azm-i şehr-i Ĥıms kılup dem çeküp uçup gitmek gerek varup anları ele getürmek gerek Süleymān daķı ol şehre yaķındır. Üzerümüze gelürse ceng-i girān el getürmek gerek diyüp iblīs-i la‘īn Süleymān cānibine cāsuslıķa gönderüp kendüsi a‘ vānları ile oturup ‘ıyş u nüş itmekde şubĥ-ı şādıķ gözetmekde ammā ki bizüm kıřşāmuz Ĥazret-i Süleymāna geldi ‘aleyhi’s-selām nite.

Nazm:

Güş u hüşuñ baña dut kim müstemi‘ işbu zamān

Söyleyem söz bulmış iken ‘ömr ecelden bes amān

Şāh Süleymān Ĥazretinden naķl idelüm şaĥĥ ĥaber

Müstemi‘ señ vir şalavāt Aĥmede ammā zaman

3.4.2.2.3. Der-Beyān-ı Kışsa-i Zecr-i Rūĥ-ı Şeddād

Hāķīm kavlince kaçan ki Ĥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām müvekkel rūĥ-ı Şeddād Bāĥ-ı Īremden bu vech ile şaĥĥ ĥaber ki viridi Şeddāduñ zulmi ile ölüden ve diriden alduĥı mālaları kim sīm ü zerden la‘l ü cevherden yāķūt-ı gevherden ser-cümlesin Bāĥ-ı Īreme ziynet idüp ĥarac itmiş idi. Allāhu Te‘ālā yirlü yirine bād-ı müvekkel ile teslīm itdüdüĥini beyān ki itdi andan Süleymān Peyĥām-ber ‘aleyhi’s-selām yine su’āl itdi ki yā müvekkel rūĥ-ı Şeddād ĥaber vir baña ki ol Bāĥ-ı Īremüñ ki baķıyyesi vardur henüz ma‘ mūr olmuş cevāhirle yirleri var mıdur kaşırında ve tākında ve bāĥında ve çār-tākında yoĥsa cemī‘ sinüñ sīm ü zerri la‘l ü cevāhiri alındı tehī mi qaldı cevāb viridi ki yā nebī⁶⁶⁰ Bāĥ-ı Īrem dört kısım mal ile yapılmış idi bir kısım aķālīm-i seb‘ānuñ içinde ne kadar ki ādem oĥlanı elinde sīm ü zer la‘l ü cevāhir **K24b H24b** var ise zulm ile Şeddād alup ĥarca sürdi anuñ gibi mālı Allāhu Te‘ālānuñ emri ile a‘ vān-ı Mīkā’il ‘aleyhimü’s-selām Şeddād vefāt itdükdēn soñra şāĥiblü şāĥibine bī-ķuşūr teslīm

⁶⁶⁰ Nebī: nebīyu’llah H.

olındı. Şöyle ki bir dirhem kalmadı sîm ü zerden ve bir habbe kalmadı la⁶⁶¹ -ü cevherden ve ikinci kısım ol mālūñ Şeddād-ı Zālīm kalmış sinlelerden çıkarup zabt idüp harc itmişdi şol sinlenūñ ki şāhibinūñ vārisi hayātdası ecdādınūñ sinleleri qazılup bozılup mālı alınduğına ki incinmişlerdi. Anlarūñ dağı mällarını yirlü yirine sinlelü sinlesine iletdiler vārişleri görüp Haqqā secde-i şükr itdiler ve üçünci kısım ol mālūñ ki yir içinde qadīmden kalmış defīnelerden alınmış idi ki şāhibleri yoğ idi anlar Bāğ-ı İremde yirlü yirinde qaldı ve dördünci kısım ol mālūñ ki Şeddāduñ hāzīnesinden çıkmış idi ol cinsden olan la⁶⁶² l-ü cevher aslı ve sîm ü zer şınıfidur⁶⁶² Bāğ-ı İremde qaldı henüz andadır.

Naẓm:

Böyle diyüp hāzretine ol melek virdi cevāb

Diñleyüp itdi ta⁶⁶³ accüb Şāh Süleymān kāmīyāb

Diñle andan şerh ideyin bir ‘acā’ib kışşa hem

Tā bilesin rūḥ-ı Şeddāda nice oldı ‘azāb

Nesr: Hükemā kavlince kaçan ki ol melek bu vech ile Süleymān Peygām-bere ki haber virdi andan Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām yine su’āl itdi ki yā melek haber vir ki ol şehre pādşāh kimse vardı mı ya içine kimse girdi mi cevāb⁶⁶³ virdi ki yā nebīyu’llāh Şeddād ölelden ruḥına müvekkelem cehennemde cānına ‘azāb olur. Bāğ-ı İremi gördüğüm yok bilmezem haberin dağı bilmezem ammā ki haber bilmek diler iseñ müvekkel-i ḥākden teftiş eyle ma⁶⁶⁴ lūmuñuz ola deyicek yine Süleymān su’āl itdi ki yā müvekkel rūḥ-ı Şeddād haber vir baña ki Şeddāduñ ruḥına ne vech ile ‘azāb olur diyicek cevāb virdi ki yā nebīy’ullāh çünki Şeddād Bāğ-ı İreme ki ‘azamet ile geldi dağı atından inmek istedi hīç ölümden bī-ḥaber iken bulut gibi göge gögsin gererken hemān-dem melekü’l-mevt bir ‘Arab şeklinde geldi ḥarbesin Şeddāda ḥavāle kıldı Şeddād baqup gördi ki bir ‘Arab şeklinde şaḥış ammā ki başı havāda ayakları tahtü’s-şerāda Ra⁶⁶⁵ d-ı felek gibi na⁶⁶⁶ ra urup eyitdi ki yā mel⁶⁶⁷ ün ḥāzır ol ki cānuñ almağa geldüm milküñi vīrān kılup cismiñi ḥāke şalmağa geldüm **K25a H25a** diyicek Şeddād melekü’l-mevti hey’etinden bilüp bir laḥzā emān istedi cemī milketin ‘arz idüp

⁶⁶¹ La⁶⁶¹ l:-H.

⁶⁶² Sîm ü zer şınıfidur: sîmdür H.

⁶⁶³ Cevāp:su’al H.

‘ömürden zamān istedi melekü’l-mevt eyitdi yā zālīm men māl u milki neylerem milk Allāhuñdur ki Hālīk-ı Rabbü’l- İbāddur milkde senüñ neñ var ki yapıdığüñ şehirde halküñ malıdur ki ādı Remazātü’l-‘imāddur diyicek Şeddād ol kadar tazarru‘ idüp eyitdi ki yā melekü’l mevt şol kadar emān vir bāri ki yapıdığüm şehir içine girem teferrüc kılup bir sa‘āt görem melekü’l-mevt cevāb virdi ki yā la‘īn Emr-i Rabbānī budur ki at üzerinde cānuñ alam tenüñ toprağa şalam diyüp ‘Azrāīl Şeddāduñ gerdanına yapışup pençe urdı. Şeddād eyitdi bāri atdan ineyin didi çāre olmadı ‘azāb ile cānın aldı Münkīr ü Nekīr gelüp rūhına su‘āl kıldı ‘aksine cevāb virdüğü çün hadden aşā ateş-i ‘amūd urdılar cānına bī-hadd cezā virdiler andan rūh-ı Şeddādı cehenneme iletüp esfel-i sāfilīn ka‘rında Fir‘avn ve Nemrūd cānları yanında bunuñ cānına dağı cezā itdiler. Kaṭranı tīr-i nār ile kaynatdılar gice ve gündüz ki yigirmi dört sa‘ātde her sa‘ātde yigirmi dört kez cezā itdiler ol vaḳtten berü Rūh-ı Şeddād cezādudur diyüp haber viricek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām yine su‘āl itdi ki Nemrūd u Fir‘avn u Şeddāduñ bu üç melā’īn bī-dādūñ kañkısına ziyāde ‘azāb olunur cevāb virdi ki cümlesinden Şeddādun ‘azābı ziyādedür zālīm olduğı acilden zīrā ki Fir‘avn ‘ādil idi anuñçün dört yüz yıl ömr sürdi zālīmüñ yırtıcı şahbāz gibi ömri kışşadur ve mazlūmuñ ‘ömri kerkes gibi keşīrdür. Şeddāduñ hōd rubūbiyyet da‘vāsın itdükden ğayrı cihān halkınuñ dirisinden ğayrı ölūsin bile incitdi ve uçmak yaparam diyü māl cem‘ itdi ve bir dağı bu ki Fir‘avn soñ nefesde imān getürdi ki aña ‘imān-ı be’s dirler gerçi kabūl olmadı ammā rūh-ı ‘azābī Şeddāda nisbet hafīfdür ve ammā Nemrūd-ı la‘īnūñ cānına olan cezā Fir‘avn azābından artuğdur ve Şeddād ruḥına olan ‘azābdan eksükdür. Zīrā ki Nemrūduñ ne Fir‘avn kadar ‘adli var idi ve ne hōd Şeddād kadar ziyāde zulmi var idi. Anuñçün Nemrūd-ı la‘īnün ‘azābı anlara nisbet az oldu.

Nazm:

Yiridür Şeddād-ı Zālīm çekse bī-hadd ger ‘azāb

K25b H25b Zīrā ki ol kāfir-i la‘īn eyledi ḥala çok ‘iḳāb⁶⁶⁴

Evvel ol ki itdi Hudālīk da‘vīsini āşkār

Āḫir ol ki zulmle itdi cihān mülkini ḥarāb⁶⁶⁵

İtmedi Daḥḥāk u Nemrūd anca zulmi bī-gümān

Dünyā halkın anca kimse itmedi ḳahr u tebāb

⁶⁶⁴ Vezin kusurlu.

⁶⁶⁵ Vezin kusurlu.

Lāyık anuñ cānına olsa zecr ġāyet ‘ aẓīm
Cā’īz anuñ özrine olmaḵ ‘ iḵāb bī-ḥisāb

Rūḥ-ı Şeddāda müvekkel olan eyle diyü ben
Sākin oldı bes edeble vir şalavāt bul şevāb

3.4.2.2.4. Der-Beyān-ı Āmeden Sesendūs Cinnī Be-Dergāḥ-ı Süleymān ‘ Aleyhi’s-selām

Ḥükemā kavlınce müvekkel rūḥ-ı Şeddād bu vech ile ḥaber viricek Süleymān ‘ aleyhi’s-selām işidüp ‘ ibret alup daḥı ol melege icāzet virüp ḥizmetine ġitdi andan Süleymān Nebī yüzini enbiyāya ḥükemāya ‘ ulemāya dutdı eyitdi bize lāzım geldi ki müvekkel ḥāk da‘ vet idevüz. Bāğ-ı Īrem ḵandeyidüğünü bulıvere cin ser-henglerin bile ḵoşavuz ol ‘ aẓīm bināyı varup bozup sīm ü zerrin la‘l cevherin alup bunda ġetüreler ve Ḵuds-i Mübāreki mi‘ mārılar anuñ ile yapup bitüreler diyicek Loḵmān ile Fīsāğūraş maḵbūl gördiler velākin Naşen Peyğām-berle Āşaf bin Berḥiyā ve ḥāzır olan enbiyā eyitdiler ki yā nebīyu’llāḥ ‘ alī ḥazretüne lāyık deġül ki māl-ı Şeddādı ġetüresin ol ḥarām māl ile Ḵuds-i Mübāreki yapup bitüresin zīrā ki Şeddāduñ cemī‘ mālı zulm ile alınmışdur evvel bu ki bir māl ki zulm ile alınmış ola⁶⁶⁶ ‘ ale’l-ḥuşuş ki rubübīyyet da‘ vası ile uçmaḵ yaparam diyü binā kıla ol mālūñ ḥabbesini alup ġetürmek ve Ḵuds-i Mübāreke ḥarc itmek nübüvvete muṭābıḵ ve ḥayrāta muvāfıḵ deġül. Ḵuds-i Mübārek bir şerīf maḵāmdur ve yapılması Emr-i Rabb ile nāmdur bes ol mescid-i mübāreki beyt-i Ḵudsu’llāḥ-i tebāreki şol māl ile yapmaḵ gerek ki Ḥaḵḵ-ı ‘ abd olmaya ve bir ḥabbesine kimse benüm diyü da‘ vā kılmaya ne ġümişde altunda kimsenüñ bir dirhem ḥaḵḵı ola ve ne ḥod la‘l-i cevherinde ve yāḵūt-ı ġevāhirinde ḥiç bir şey’üñ anda bir kıraṭ ḵadar ḥaḵḵı ḥuḵūḵı ola.

Nazm:

Şāḥ bende ne ki var şāḥib-i ḥayrā kām-kār
Ḥayra çün yapmaḵ dilese bir binā şöyle ki var

Zerrece ḥarc itmek olmaz aña ḥiç malı ḥarām
Tā ki maḵbūl ola Ḥaḵḵuñ dergāḥında nāmdār

⁶⁶⁶ Evvel bu ki bir māl ki zulm ile alınmış ola: -H.

Elli biñ dīnār içinde olsa küllīsi helāl
Eski pul kıtsañ haramı hayrı bozup ide tār

Haqq-ı ‘abd-i hayra kıatma ‘ākıl iseñ kāmıyāb
Kendü mālūñ hayra harc it tā olasın bahtıyār

Haşşa kim Kıuds-i Mübārek mescidin yapmasına
Kimse haqqın zerre harc itmege itme ihtıyār

Nesr: Hükemā kavlince Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām hāzır olan enbiyā ile Āşaf bin Berhiyā **K26a H26a** sözün kim işitdi gāyet müstaşsen görüp bunlar bu kelīmātı iderken nā-gāh kıapuda galebe belürdi. Küflīs cinnī gelüp haber virüp eyitdi ki yā nebiyu’lah Semendün Hezār Yek Dest cinnīlerinden Sesendūs cinnī geldi icāzet ister kim dergāhuña gire diyüp haber viricek Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām emr itdi içerü girdi dīvān-ı Süleymānide baş kıodı Ekvān-ı Dīv ile Şahr-ı cinnī ‘arz itdi Sürhbād cinile Mışır üzerinden olan ceng-i aheng taqrır itdi ve Ekvān-ı ‘ifritle İstihir cin dutulduğun ta‘bır itdi. Süleymān peygām-ber işidüp şād olup Sesendūs cinniye cinnī hil‘at geyürdi ki cinnīler hil‘at-i Ādem-i zād hil‘at gibi degüldür. İnşā’llāh tafşilin zıkr idevüz. Süleymān Hāzreti Bağ-ı İreme ki gevher-nigīn Bağ-ı İremidür anda varduğun andan Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām Ekvān-ı İfrite nazar kıldı gördi ki cāmūs serpīl- pā gergedan gerden ejdehā dem yüz elli eriş kıadd ü kıāmeti var iki elleri arslānpençesi gibi pencilü ve bir ‘aceb dağı bu ki gövdesinüñ tüsi bebr ü beyān tüsi renginde velī gāyet kıorqunc zışt-‘ifrit nefesin taşra virse a‘zāsın ateş bürür ve eger ki nefesin içerü çekse burnından çıkan düttünler felek yüzün siyāh eyler ve andan Şahr-ı cinniye nazar kıldı gördi ki Semender ser-beşer kıālib ‘Ankā pālari gibi pālari var. Minkārlu çaynāklı iki elleri dağı ādem elleri gibi kıafasına bağılu ammā dört gözlü ra‘d-ı felek avazlu at ağızlu tokşan tokşuz eriş kıāmetlü Mirrih felek şavletlü gāyet kıorqunc cinnī andan Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām bunları dīne da‘vet kıldı gelmediler hükmine ita‘āt kılmadılar gāzaba gelüp Hāzret-i Süleymān kıağıdı diledi kim bunları kıumkıumaya kıoyup kıabs idüp deryāya şala velākin Loqmān Hākīm kıomadı eyitdi yā nebiyu’llāh kıabs eyle ümiddür ki bunlar imāna gele a‘vānlari ile emrüne muhkem olup kıızmet kıılalar mümkün olmazsa siyāset bākī diyüp men‘ itdi. Loqmān Hākīm söz ile Ekvān-ı ‘İfrīt ve Şahr-ı cin Kıflīse Müflīse ışımarladı

cinnîler Һabsine iletüp Һabs itdiler bu eşnâda iken Cābir cinnî dahı çıķa geldi. Yüz serîre sürüp Süleymānuñ devām-ı devletine du‘ā ve eyyām-ı rif‘atine şenā kılup eyitdi.

K27b H27b Bu sekîne ҡalmaya deryāda pes

Şāh kıla ҡullarına feryād u ses

O nübüvvet Һateminüñ ‘izzetî

Һaķķ naşib itdü ki ‘ilmüñ Һürmeti

Bu sekîne içre olan Tivrāt için

Öze bürüñ Һaķķı şulhfı ayāt için

Қovmağıl girdāb içinde sen bizi

Şāh vācib-i bendenüñ kaçā sözi

Şu kıtaldı dükenüpdür hem azık

Aclıg ile olmasun mü’min yazuķ

Ol Һuđānuñ Һaķķı imdi şehryār

Қovma Һalkuñ bunda kıla āhzār

Cümle beğler ağlaşup kılur figān

Senden olur çāre bize pes hemān

Nāme yazup dutmışuz saña ümīd

Eyle himmet ҡoma bizi nā-ümīd

Böyle diyüp āħir itmiş nāme pes

Vir şalavāt kerem it hengāme bes

3.4.2.2.5. Der-Beyān-ı Һük-m-i Gerdün Be-Müvekkel Bād Be-Rāy-ı Āverden Geştiyān Bād Şarşar

Һükemā ҡavlince kaçān ki Āşaf bin Berħiyā Aħyaşılün Peyğām-berüñ namesini ki okıdı Süleymān Peyğām-ber ‘aleyhi’s-selām işidüp yüz Һükemāya tutdı eyitdi revā degüldür ki bunca ādemler baħr-i girdābda ve ıztırābda ve ‘azābda olalar. Lāzım gelen budur ki anları Һalāş itmege çāre kılavuz Һuşuşā ki sekine-i Musa ve Aħyaşılün

Peygām-ber ve bunca ‘ubbād u zuhhād baħr-i girdāba düşe ve niçe bīn müslümānlar daħı bile öle diyicek Āşaf bin Berħiyā ve cemī‘ ħükemā du‘ā kılup eyitdiler ki yā nebīyu’llāh ħūb buyurduñuz anlaruñ ħalāşına tedbīr itmek vācibdür ve kırtarmaq farz-ı ‘ayndur diyüp bunlar cevāb viricek Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām eyitdi dīñ imdi anlaruñ ħalāşına ne tedbīr idersiz ki rāst gele. Āşaf eyitdi cinnīler gönderelüm varalar götüreler anları bunda getüreler ve Loqmān eyitdi ‘afārīt ehremenler gönderelüm ki cinden anlar kuvvetlüdür varup getürsünler. Süleymān eyitdi eyle ise yil cem‘īsinden kuvvetlüdür Allāhuñ faẓl u keremi birle evvel girdāba sürüp ileten bād-ı Şarşara getürdüp bī-ķuşūr bunda getürdeyin şol qavl ile ki Ĥaqq Sübhānehu ve Te‘ālā baña taħtım götürmege yeli⁶⁶⁷ musaħħar etdi Qavlü Te‘ālā Fe seharnâ lehur- rîha tecrî bi emrihî ruhâen haysu esâb(esâbe)⁶⁶⁸.

Nazm:

Var ümidim izn-i Ĥaqqā bād-ı Şarşar bu zamān
K’ol sekīne birle ħalkı getüre baña hemān

Böyle tedbīr idüben anda Süleymān nāmdār
Ĥaqq Te‘ālāya tevekkül itdi olup şādmān

Neşr: Ĥaķīm qavlince Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām böyle diyicek evliyā eṭķiyā ħükemā ‘ulemā Ĥazret-i Süleymānıñ ‘aql u pākine zihn-i idrākine taħşīn idüp **K28a H28a** ma‘ķül gördiler ki bād-ı Şarşar getürde andan Süleymān Peygām-ber Ĥazreti müvekkel bād Nağmā’īli kığırdı naẓarına geldi eyitdi yā müvekkel bād sizden temennāmuz budur ki bād-ı Şarşara ħükm idesin baħr-i girdāba düşen gemileri ādemīsī ile ve gemisi ile ve cemī‘ esbābıyla yelkenī seren ile küregi ve dümen ile bād-ı Şarşar cümlesin uzlug ile berāber getüre yir ile baħr arasında bu Quds-i Mübārek şaħrāsına getüre velākin be-şart-ı ān ki hiç birisi ol geminüñ yire düşüp şikest olmaya ve içindeki ādeme zarar gelmeye diyüp ħüküm idecek müvekkel bād Nağmā’īl melek cevāb virüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh Egerçi Allāhu Te‘ālānuñ bu qavl ile ki qavlühü te‘ālā Fe seharnâ lehur- rîha tecrî bi emrihî ruhâen haysu esâb(esâbe)⁶⁶⁹ mücebince rîħler

⁶⁶⁷ Yeli: beli H.

⁶⁶⁸ Sad-36 (Biz de rüzgârı onun buyruğuna verdik. Rüzgâr, onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi.)

⁶⁶⁹ Sad-36 (Biz de rüzgârı onun buyruğuna verdik. Rüzgâr, onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi.)

hükümüne fermân-berdür ben dağı hükümüne mahkûmum⁶⁷⁰ velâkin bu gemileri bād-ı Şarşar götürüp getürmek muhâlifdür zîrâ ki bād-ı Şarşar gâyet şükûddur evvel bu ki gemi ehli şovukdan ekseri helâk olur ve ikinci bu ki bād-ı Şarşar bir nesne'î götürürken şarşıcıdur me' bādâ gemileri şarşub birbirine dokundura helâk ide ve üçüncü bu ki gâyet kıati esici yildur deñiz yüzinden gemi kıaldurup felek yüzine ağdurınca gemi içindeki âdemîlerüñ kôrğudan zehreleri çâk ola nicesi ol sebebdan helâk ola ben bu nesneye rızâ viremezem meger ki gâyrı ile hüküm idem ve yâhûd bād-ı Şarşar yanına dağı yili kôşam bād-ı Şarşar kimi götüre anlar yanından dutalar gemi şarşılmamağ içün diyicek Süleymân Nebî eyitdi yâ müvekkel bād şimdiye dek bir yirden bir ulu tağı götürtmelü olsam bād-ı Şarşara getürdüp⁶⁷¹ götürtürdüñ ve yâhûd bir kal'â şehri ve memleket ile tağ u râğı ve şahrâsı ve köy kentini vilâyet ile götürdüp nazaruma getürmek dilesem bād-ı Şarşara götürdüp getürtürdüñ bundandır ki gemileri bād-ı Şarşara götürtmezsin diyüp Hâzret-i Süleymân incinicek müvekkel bād Nağmâ'îl 'aleyhi's-selâm cevâb virüp didi ki yâ nebîyu'llâh anuñ gibi tağ u memleket îl vilâyet ağır 'azîm milket götürmege bād-ı Şarşar münâsibdür ki kuvvetlü yildür hem anlaruñ şarşıлмақdan derdleri yokdur zîrâ ki şakıldür ammâ ki bu gemi hafîfdür görmezmissin ki deryâ yüzinde giderken zerre miqdârı terâzüden ağsa ya' nî geminüñ deñize alçalup bir tarafı yüksege kim **K29b H29b** ağaz içine şu girüp gemi gârka varup âdemîsin boğar hâl budur ki deñizüñ şuyı gemiye merkeb iken ve çünki Şarşar hevâya kıaldura ma' lûmdur ki hâl n' olur.

Nazm:

Müşkil işdür gökyüzinde götüre Şarşar gemi

Kim içinde kôrğusından ölmeye her âdemî

Böyle diyüp ol müvekkel bād sâkin oldu bes

Diñle imdi kışşa nedür vir şalavât bu demi

3.4.2.2.6. Fî-Ma'rifetî Esmâi'r-revâihi'l-muhtelifeti'l-Letî tedevverâ fî'l-verâî

Hâkîm kavlince müvekkel bād-ı melek Nağmâ'îl-i 'am böyle diyicek Süleymân Hâzreti 'aleyhi's-selâm su'âl itdi ki yâ müvekkel bād haber vir baña ki kaç dürlü yillere hüküm idersin. Cevâbvirdi ki yâ nebîyu'llâh yigirmi dört dürlü yile hüküm

⁶⁷⁰ Mahkûmum: muhkemüm H.

⁶⁷¹ Götürdüp: -K.

iderem evvel Şabā yilidür ki bād-ı şarkdur gün doğusından esen yildür ikinci Şimāl yilidür ki Rūm kıblesine karşı esen yildür üçüncü Cenūb yilidür ki Rūm kıblesinden Şimāle karşı esen yildür dördüncü Nesīm yilidür ki ve hōş ve yumuşak yildür beşinci Semūm yilidür ki gündüzün esen ıssī yildür altıncı Nūvūc yilidür ki gündüz esen yildür yidinci ‘İkām yilidür ki hünersüz yildür sekizinci ‘Aķīm yilidür ki mişluhu tokuzuncu Cengebā yilidür ki Şabā ile Şimāl ortasında esen yildür onuncı Nūkeybā yilidür ki yolsuz yildür on birinci Hādūc yilidür⁶⁷² ki gürüldü ile esen yildür on ikinci Hārūr yilidür ki gice esen ıssī yildür on üçüncü Şarşar yilidür ki şovuk vaķtı yilidür on dördüncü Qāşıf yilidür ki budāk sıyıcı yildür on beşinci Hūcūm yilidür ki çadır aķdarān yildür on altıncı Debūr yilidür ki gün batısından esen yildür on yidinci ‘Aşūf yilidür ki ķatī yildür ifrāt ile on sekizinci Lākıh yilidür ki bulutları düşürür daķı aķacı yemişlendürür on tokuzuncı Sehām yilidür ki bu daķı şol gice ile esen ıssī yilidür yigirminci Şafān yilidür ki yağmur ile ķati şovuk esen yildür yigirmi birinci Ruķā‘ yilidür ki nerm ve yumuşak yildür yigirmi ikinci Hāşīb yilidür ki ufaķ taşları yuvalar yigirmi üçüncü Rūh yilidür ki Hāķ Te‘ ālā yir ehli içün yaratmışdur ya‘ nī ki yir altındāķı maķlūķ içün eser yigirmi dördüncü Rīh-i Sevdā dur ki Hāķķ Te‘ ālā **K30a H30a** celle celālehū ol Rīh-i Sevdāyı virmişdür ehl-i cehenneme anuñla ‘azāb olunur ve daķı yiri götüren deñizler ol Rīhuñ üzerindedür merkeb-i rüy-ı zemīndür bu yilleruñ ķanķısıyla buyurursañ gemileri getürdeyin.

Nazm:

Rīhuñ aşlı bu ki itdüm ģazretüñe men beyān

Qanķı rıha ģükm iderseñ iy emīr-i şāh cihān

Baķr-i girdāb üzerinden heb kimi götürüp

Cümlesin şaķrā-yı ķudse ir göreler bu zamān⁶⁷³

Neşr: Hāķīm ķavlince müvekkel bād böyle diyicek Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām sözün müvecceħ gördi eyitdi yā müvekkel bād bu zıkr itdügüñ riyāħdan Rīh-i lā-Qaķ baña hōş geldi ki rahmet yağmurların emr-i Rabbāni birle cem‘ idüp ķuru aģaķları yapraķlandurup yemişlendürürmiş. Pes gemileri daķı ol yıl getürsün vehem müvekkeli seģāb daķı bile versün diyüp ra‘ d-ı felek daķı bile ķoşdı ve şöyle didi ki vakti kim Rīh-i lā-Qaķ gemileri götürmek dileye siz bulutlar çevresin ķaplaya eyle zūlimāt ola ki

⁶⁷² Yilidür: dur ki H.

⁶⁷³ Rīhuñ aşlı.....şeh cihān/ baķr-i girdāb....bu zamān: baķr-i girdāb....bu zamān/ rīhuñ aşlı.....şeh cihān H.

âdem-i zâd birbirin görmeyeler ve gemilerini yil ne vech ile felek yüzine kaldurup götürdügin fark idemeyeler. Vaqt ola ki gönülllerine hevâ yüzinde qorhu gele ve çünki Kuds-i Mübârek şahrâsına yil götürüp getüre yiryüzine indirmelü kondurmalu olıcağ şöyle asanlığ ile yirden yukaru bir mîl yirde mu‘allağ gemileri bir zamân tutalar bulutlar üzerinden ayrılup gideler halk-ı ‘âlem ol gemilere nazar ideler Hakk Te‘âlâ baña musahhar itdügi mu‘cizat gözleriyle göreler nefslerine inşâf vireler ve bileler ki ol Kâdir-i ber-kemâlün ve ol Şâni‘-i zül-Celâlün katında dünyâ saltanatınuñ siñek kanadınca kadri yokdur. Nemrûdı yarım siñek birle helâk itdigine dal odur ve dağı eger kim olsa idi buncılayın saltanat ins ü cin hükümâtını ve çâr-ı ‘unşur hizmetini bu za‘îf hor hakîr Süleymâne virmeye idi ve dünyâ pādşâhları dağı bu za‘îfün ef‘âlinden ahvâlinden ‘ibret alsunlar ki bu kadar saltanat içinde kendü özüm görmezem tâc-ı tahtına mağrur olup göğüs germezem ve devletüme tekye kılup nefsüme gurûr virmezem zîrâ ki bu saltanat şol saltanattur ki niceleri Nemrûd u Fir‘avn gibi gurûr-ı saltanat yoldan çıkarup azdurdı ve Şeddâd-ı Hâmânî tã‘ât-i Hakkdan **K30b H30b** bezdürdi ve Cemşîd gibi rubûbiyyet da‘vâsın kaldurup gurûr itdi ‘âkıbet-i dünyâdan ‘îmânsuz gidüp cehennem odına tenlerin gıdâ kılup Hakk dergâhında yüzleri kare kendüleri hür itdiler. Hakk Tebareke ve Te‘âlâ bu za‘îf kılına bu ‘azîm saltanatı kim müyesser itdi şükrüm aña dur ki halîmlik selîmlik döklik sâkinlik dağı muqadder itdi. Hakk Te‘âlâ Celle Celâlehü halîmi hem kendü sever ve hem kullarına sevdürür nitekim İbrâhîm Halîl cemî‘-i halk sevdügi gibi nite kim kelâm-ı kadîm ve kitâb-ı kerîm içre gelür ki inne İbrâhîme levvâhun halîmun⁶⁷⁴

Nazm:

Ger dilerseñ rahmet ide saña Rahmānu’r-Rāhîm

İtme ‘ucb u kibr ü kîn u var selîm ol İbrahîm

Höd bîn oldısa la‘net buldı şeytân-ı racîm

Kim muvaḥḥîd mü‘minuñ oldı begüm kalbi selim

3.4.2.2.7. Der-Beyân-ı Zîkr-i Râ-Yâḥ Be-Ḳavl-i ‘Ulemâ ve Be-Ḳavl-i Hükemâ

Hakîm kavlince Süleymân Peyğām-ber ‘aleyhi’s-selâm müvekkel bâda ve müvekkel

⁶⁷⁴ Hud-75 (Çünkü İbrahim çok içli ve Allah’a yönelen bir kimseydi. Ayetin orjinali:“İnne ibrahîme le halîmun evvâhun munîb(munîbun)” olmalı fakat yazar ayeti yanlış olarak yazmıştır.)

seḥāba hüküm eyledi kim varup hizmetlerine gideler ammā ki anlar eyitdi egerçi hükümüne Allāh emri birle muṭī‘ üz ammā ki Mīkā’īl Ḥazretin da‘ vet idüp anlardan bize a‘vān dilesek bu hizmete zīrā ki eger ben ki müvekkel bādem ve bu ki müvekkel seḥābdur cemī‘ müzūn müvekkel Mikā’īldür ‘aleyhi’s-selām luṭf eyle anuñla meşveret kıl anuñ ma‘rifeti daḥı bile olsun diyicek Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām bu sözden bildi ki bu hizmet emri ‘azīmdür. Ḥalvet ḥānesine varup pāk şudan arı āb-dest alup iki rek‘ at ḥācet namāzın kılup Allāhu Te‘ālāya tazarru‘ kılup eyitdi ki ilāhī seyyid ü mevlā-yı ‘ālī ḥazretūñden dilerem ki baḥr-i girdābda olan sekine-i Mūsā-yı Tevrāt ile ve Aḥyaşılun Peygām-beri bilesince ‘ubbād u zühḥād u sādāt ile ve anda olan Müslümanları ve vaḥdāniyyetiñe ikrār iden pīr ü cevānları bāde götürdüp gemiler ile şaḥrā-yı ḳudse getürdesin tā kim baḥr-i girdāpdan ol ‘azīm ‘azābdan ḳurtılup tā ölince hizmetüne yüz sürüp ta‘āt ideler ve eger ki bu za‘īf bī-çāre Süleymānuñ du‘āsı ḥazretūñde müstecāb oldısa Mīkā’īl Ḥazretin gönderesin gele müvekkel bāde müvekkel seḥāba hüküm kıla diyüp niyāz idicek ol ḳāzū’l-ḥacāt ol ḥālīḳ u arz-ı semāvāt Süleymān du‘āsın müstecāb kılup Mīkā’īli gönderdi Ḥazret-i Süleymāna **K31a H31a** geldi ḥalk gözinden nihān Süleymān ‘aynında ‘āyān nazarına geldi selām virdi. Süleymān ‘aleyk alup ‘izzet itdi andan Mīkā’īl eyitdi yā nebīyu’llāh te‘ālā saña selām kılup eydür ki du‘āsın müstecāb itdüm ammā ki sekine-i Mūsāyı şimdiden soñra Tevrāt ile ve içinde olan esbāb ile Ḳuds-i Mübārekden göndermeyesin ve server-i selāṭinlerden kimseye virüp ‘asker üzerine göndermeyesin diyicek Süleymān Nebī sem‘inā ve aṭa‘ nā diyüp yirinden ṭurup secde-i şükr itdi ve yüz yire sürdi. Andan ṭurup gelüp Mīkā’īl Ḥazreti ile yirine oturdı Mīkā’īl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām müvekkeli bād Naḡmā’īl ḳıgırdup a‘vānlarından dört kimesne ḳoşdı ki ser-cümlesi tekvīn-i riyāḥdur evvel Şenūnīş İkinci Raḥyūş üçünci Feylīş dördüncü Fertinūş ve andan soñra müvekkel seḥāb emṭarı ḳıgırtıdı kim adı Ra‘ddur anuñ daḥı dört a‘vānı vardır bile ḳoşdı nite evvelkisinūñ adı Mehdadī ve ikinci Beherduşā’īl ve üçüncü Mehīlāş ve dördüncü Mehlūşdur ve andan soñra bunlar daḥı izzn-i Rabbāni hükmi-i Süleymānī emri-i Mīkā’īl devḥānī birle ‘azm idüp baḥr-i girdāba gitdiler. Çünki felek yüzine ḳıkdılar müvekkel bād Rīḥ-ı Lāḳīḥe hükmi itdi esüp bulutları cem‘ itdi daḥı sürüp baḥr-i girdābdan yaña gitdiler ammā ki bizüm ḳışsamuz ez-ān cānib baḥr-i girdābdan olan Aḥyaşılun Peygām-bere geldi nite çünki Ruḳ‘ā’īl perī kim nāme ile⁶⁷⁵ Süleymāna gönderdilerdi ne ḥaber gele diyüp intizār ile durmuşlar idi her gün namāza niyāza meşḡul olup

⁶⁷⁵ Nāmeyle: yāmeyle H.

yüzlerin yire sürerlerdi perri gitdüginüñ dördünci gününde cemî⁶⁷⁶ beğler bir yire gelüp Ahyaşılün Peygām-ber gemisine cem⁶⁷⁷ olup eyitdiler ki yā nebīyu’llāh azıgumuz şuyumuz dükendi baħr-i girdābdan hiç bir vech ile ħalāş olacağumuz ma⁶⁷⁸ lūm degül. Bāri olmadın yarın gemilü gemimüzüñ sürenlerin çekelüm yelkenlerin ħalduralum ve dümenlerün taħalum Allāhu Te⁶⁷⁹ ālāya baş açup niyāz kılalum ümıddür ki Ĥaĥĥ Te⁶⁸⁰ ālā Tevrāt-ı Musa yüzü şuyına bir yıl vire gemimüzi baħr-i girdābdan sürüp çıkara kırtılavuz eger çāre olmayacak olursa kendümüzü deryayā atavuz balıĥ ğıdāsı olup ‘aybumuz örteviz diyüp bu tedbir kılup dördünci gün olıcaĥ gemilü gemisine girüp başda seren çeküp **K31b H31b** kıçda demür tutup yelken gerdiler ve daĥı dillerince Allāha niyāz kılup yüzlerin taħtaya sürdüler. Ĥaĥĥ Te⁶⁸¹ ālāya tevekkül kılup ħallerine şükr itdiler kim ‘uĥelā eydür Ĥaĥĥa tevekkül iden murādına ericidür nite kim eydür tevekkele ‘ala’l-lāhi yekfıke⁶⁷⁶ ve her birisi itdügi günāhı istiğfār idüp ah-ı efġān itmege meşġül oldılar zırā ki ‘uĥalā eydür kışı gerekdür ki her günāhın añup her gün āh ide nite kim eydür Devā‘u’l ħalbi’r-rızā bi’l-ħazāi⁶⁷⁷ ve bir kışı dilerse ki belādan ħalāş ola Ĥaĥĥa şıdk ile göñül baĥlaya ki bendenüñ felāhı şıdk iledür nite kim eydür

Nazm:

Şādıĥ olan her murāda iriser
Ġamġini dil-güşāda iriser

Hind-i Çin ü Sindde olsun ol kışı
İstedügi her murāda iriser

3.4.2.2.8. Der-Beyān-ı Ber-Āverden Geştiyān Bād Şarşar Ez-Baħr-i Girdāb

Ĥükemā ħavlince cūlus-ı Süleymānuñ ibtidā tārıĥinden bir ħavilde altıncı yılda ve⁶⁷⁸ bir ħavilde sekizinci yılında kānun-ı evvel ayınuñ on ikinci gününde ki sebt günüydı Ahyaşılün Peygām-ber gemisinde olan zühhād ile ‘ubbād ile sādāt ile sekıne-i kıbleye ħarşu kıyup namāz kılırdı gemilerle baħr-i girdāb āsyāb gibi döndükçe bunlar her dört rek⁶⁷⁹ at namāzı kılduĥlarınca sekıne-i kıbleden yaña döndürüp miħrāb yirinde kıyup ve yanında kıble-nümā kıyup Ahyaşılün Peygām-ber namāz kılup selām virdükçe kıble-nümāya nazar kılırdı kıble-nümāya göre sekıne-i kıbleden yaña kırdı ve bāķi gemide

⁶⁷⁶ Allah’a tevekkül edersen o sana yeter.

⁶⁷⁷ Kalbin ilacı kazaya rıza göstermektir.

⁶⁷⁸ Bir ħavilde altıncı yılda ve: -H.

olan server-i selâtinler Zilzāl-i Ekber ve ‘İmlāk-ı Sindî ve Naknâf-ı Hindî mişl pehlevânlar me‘ al kışşa kırk dört pâre gemide olan yigirmi iki biñ miqdârı merd ü merdânlar Ahyaşîlun Peygâm-berüñ gemisini gözedüp ve sekîneye nazar kılup göz edüp yönlerin andan yaña dönüp ol gün tâ nîm-çâşt vaktine degin namâz kıldılar ki anlaruñ kıblesi Beytü’l-Muqaddes cānibine idi çünki kıbleleri râst Beytü’l-Muqaddis cānibine ki ya‘ nî ki gemilerünüñ yōni cānib-i Beytü’l-Muqaddese olup toğrılıcak gün dahı tamām kubbe-i kuşluk yerine varup Qāfdan Qāfa ‘āleme şu‘ le virürken deñiz yeli esmeyüp baħr-i emvāc fāriğîñin gök yüzinde zerrece bulut yoğ iken rûy-ı dilber gibi cihān **K32a H32a** yüzi açuğ iken nā-gāh anı gördiler ki kat kat yiller esmege başladı. Mevc-i deryā felege çıkup halk korkısından sözi sāvî kesmege başladı ‘ālem yüzini baħr-i zulümāt deñiz ile gök arasın kara bulutlar kat kat tutmağa başladı ve deñiz kuşları çağrışup kaçışup ötmege başladı. Ahyaşîlun Peygâm-ber ile gemi halkı Nuh tūfānından ki nişān gördiler cānlarından ümîd kesüp gemilü gemisine siñüp turdılar. Turdıkları yirde el götürüp Allāha tazarru‘ kılup yüzlerin gemi tahtasına urup secde yirine sürdiler Haqqdan necāt ve tūfandan emān ve hayāt dilediler.

Nazm:

Pîr-ü bernā ne ki varsa ol gemide ādemî
Haqqa nāliš itdi gāyet nevhā kılup o demi

Yil esüp bulut büridi tutdı zulimāt ‘ālemî
K’añı deñizde göz seçemezdi nedür kaderî

Neşr: Hükemā kavlince bād-ı Şarşar esmekde bulutlar gög ile deryā yüzün kaplayup güneş şu‘āın mahv idüp kesmekde cür‘eti olan pehlevânlar Allāha niyāz idüp muhannesleriñ tūfān korkusundan cānı çıkup ditreşmekde ammā ki bizüm kışşamuz ez-ān cānib müvekkel bād Nağmā’îl melek birle müvekkel şehāb ra‘d emr-i Rabbanî izn-i Yezdānî ma‘rifet-i Mîkā’îl-i ruhānî mu‘cize-i Süleymānî birle kim sebt günü şubh-dem şahrā-yı Kudsi Mübārekden dīvān-ı Süleymān nebîyi tebārekden kudret kanatların açup Bismi’llāh diyüp uçup a‘vānları ile yir ile gök arasına geçüp tārketü‘l-‘ayn içinde deryā-yı mağrîbe mu‘kābil ki vardılar felek yüzinden nazar kılup girdāb-ı ekberde gemileri ki gördiler hemān-dem Allāhuñ emri birle evvel müvekkel bād-ı felek ya‘nî kim Nağmā’îl melek ‘aleyhi’s-selām bāde hükm itdi esdi andan soñra müvekkel bād-ı şehāb Ra‘d melek kāmyāb hükm itdi baħr-i zulümātdan kara bulutlar

çıkup gök ile deryā arasın büriyüp tutdı şöyle ki baħr-i girdāb ile gemileri zulümātı ihāṭā itdi eyle ki ṭufān-ı Nūḥdan nişān virür andan müvekkel bād Rīḥ-ı lāḫiḥa ḥükm itdi ol kırk iki pāre gemileri deryā yüzinden āsānıḡ ile endāze ve terāzi ile gökyüzine çıkarup ağdurmağa başladı. Makātā’īl melek ‘aleyhi’s-selām müvekkel seḫāb Ra‘d daḡı şol cehennem agzından çıkan qara dutun şeklinde ki esved-i seḫāblara kim hevāda gidişi beñzer şāḡper ‘uḡāblara ol gemilerün eṭrāfını ḡuşadup üstine çeküp daḡı yağmurların az az yağdurmağa **K32b** başladı velī bulutlardan anuñ bigi qara **H32b** külin düşdi ‘āleme ki ne gökde felegüñ şems-i māḡı belürirdi ve ne deñizde murḡ-ı māḡı görünürdi gemi içindeki ḡalḡ bulut qara küliḡinden biri birini göremezdi gemi gökde mi ya deñizde mi fark idüp bir birine ḡaber viremezdi. Velī bu ḡadar görürlerdi ki gemilerün yelkeni yelle ṭoldu seren ipleri çekilüp yidi sigirlü ḡati yay girişine dönüp muḡkem oldu ve gemiler Ḳuds-i Mübārek cānibine ḡati yaydan çıkmış oḡ gibi gider oldu. Bunlar gemiyi baħr-i girdāb deñizinden gider şanup her birisi Allāḡa şükr ider oldu velī bulut zulmeṭinden bir gemideki bir bir gemi baḡup göremezdi ve yıl esmesinden ve yağmur yağmasından gemiden gemiye kimse ḡaber virmez oldu.

Nazm:

Ṭutdı zulmet ‘ālem içün hem-ḡü ḡır
Göz gözi görmez olupdı ‘ır ü deyr

Bu sipihrün içi olupdı siyāḡ
Kim belürmezdi felekde mihr ü māḡ

Zulmet İskender ṭolupdu ‘āleme
Göz diküp bakmazdı ādem ādeme

Mevc uruben gelür idi ḡün deñiz
Ḳorḡudan ḡalmazdı ādemde beñiz

Gök gögermiş ışılar deryā yüzi
Baḡup ammā göremezdi göz gözi

Yiller esdi göḡde hem-ḡün bād-ı ḡōd
Ḳapladı deryā-yı zulmetle bulud

Ḳalḡ-ı ‘ālem ne ki var geşt-i ādemī

3.4.2.2.9. Kışsa-i Süleymāne ve Ma'rifetü Esmâ'i Revâihâ

Hükemā kavlince emr-i Rabbānī mu'ciz-i Süleymānī Rih-ı lākıh kırk dört päre gemileri içi tolu yigirmi iki biñ nefer ademīleri baħr-i girdābdan kaldurup götürmekde yir ile gök arasından uzluğ ile alup Kıds-i Mübāreke yitürmekde ve ra'd-ı felek dahı bulutları cem' idüp gemiler üzerine ağdurmağda ve kara külin 'ālemī dutup gemilerdeki halk birbirin göremeyüp yağmurlar dahı yağmağda ammā ki bizüm kışsamuz ez-ān cānib Süleymān Hāzretine geldi ki müvekkel bād ile müvekkel şehāb gemileri getürmege sekīne-i Musa nazarına yitürmege hüküm idicek yitmiş iki millet yüz yigirmi dört dürlü sıfāt-ı maħlūkāt ve hāzır olan biñ bir ümmet dillerine yigirmi dört dürlü yilūñ avāzesi düşdi ve re'īs-i hükemā ve a'lem-i 'ulemā yil hākkında birbirine su'āl itmege mübāhase kılup kıl u kāl itmege başladılar Süleymān Peygāmber **K33a** 'aleyhi's-selām bunların bu hālīne muṭṭalī' olup yüzi Loḳmān hāḳīme tutup su'āl idüp eyitdi ki yā hāḳīm haber vir baña ki hükemā **H33a** kavlince yilūñ aşlı nedür ve kaç dürlüdür fā'idesi nedür cevāb viridi ki yā nebīyu'llāh çār-ı 'unşurī ki Allāhu Te'ālā yaratdı cem'isinden kürre-i nesīm kuvvetlüdür naql-i İdrīs oldur ki kürre-i nesīm altı biñ mīl yoldur andan yukāru oddur ve her tağ ki şudan çıkmışdur hevāya girmişdür kaçan ki temevvüc itse yil hāşıl olur nitekim deñiz mevc ursa hevā olur ba'zı def ider pes hevā-yı yildür sākın ve yil ü hevādur müteḥarrik ve İbn-i Cevzī eydür hevā iki kısımdur rahmetdür 'azāpdur ve her kısım dört kısımdur rahmet bigi ruhā ve neşer ve mürselāt ve mübeşşirātdür 'azāb-ı yil Şā'ik ve 'Āşıf bu ikisi deñizdedür ve Akımu ve Şarsar bu ikisi kurudadır ve yilūñ fā'idesi hevānuñ cismini muḥkem ider ve bulutları bir birinden bir yire iledürler ve ulu yiller kim fā'idelüdür dördtür evvel Şimāldür ol Benātu'n-na'tuden mağribe gider ikinci cenūbdur ol sāhil karşıusından maşrıka eser ve üçünci şabādur ol nebātu'n-n'aş karşıusından maşrıka eser ve dördünci deburdur sāhil karşıusından mağribe eser ammā şimāl şovuktur kurudur anuñçündür ki ol bir iklīmden gelür ki güneş ol iklīme uğramaz ve qar ve yağmur ve şovuk ol iklīmden çoğ olur yazda ve kışda lā-cerem şovuk olur vehem deñize uğramaz berriyyeler ve tağlar ve ısızluğlar geçer lā-cirem şovuktur kurudur ve cenup yilinden kātī eser zīrā tar yirlere uğrar ḥiddet kesb ider ammā bedeni şahīḥ kılur ve pak ider ve dimāga kuvvet virür ve rengi şafīdür ve hevā-yı şahīḥ kılur ve pāk ider ve şāhveti harekete getürür ve ammā cenūb-ı issīdür ve yaşdur zīrā ki ḥaṭṭ-ı istivādan gelür ve ol vilāyet be-gāyet

issîdür yılda iki kez güneş anuñ üzerinden geçer ve hem deñiz çokdur yidi deñiz geçer lâ-cerem harâret ü ruṭûbet kesb ider ammâ bedenî yumuşak ve âdemî kâhel kılur ve hevâsı ağır olur ve deñiz şuyın kara kılur ve ekşer yağmur getirür ve kaçan ki bir vilâyetde çok esse ekşer toğan dişi olur kaçan ki issî şuya doḡına şovuk eyler şovuk şuya doḡına ıṣṣî eyler şabâ i' tidâle yakîndür zîrâ ki günün evvelinde eser ve hem şovuk yirlere doḡınup şovuk eyler **K33b** ve deñize ve berriye irişüp i' tidâl kesb ider ve ol seher-i nesîm dür kim âdeme hōş gelür ve eyü kötü tatlu eyler ve hastaya **H33b** rāḥat bağışlar cemî' havâşşa muvâfıkdur ve ammâ debûr şabâya muḥâlifdür günün ahirinde eser gürûba yakîn olduḡda anuñcün seḥûnet kesb itmez ve her hâşşa ki şabâda vardır debûrda anuñ zıddıdır nite kim muşannif-i kitâbı eydür ki resûl ḥazret 'aleyhi's-şalavâtu ve's-selâm ḥadîşinde buyurur ki Naşarte bi's-şabâ ve emlekte 'Âde bi'd-debûri⁶⁷⁹ ya' nî baña Allāhu Te'âlâ şabâ ile nuşret virdi düşmene muḡabil olduḡumuzda ve 'Âd kavmini debûr ile helâk eyledi ve yillerden birisine daḡı ve ne' ar dirler kim aña kaşırğa dirler ve ekşer sebep oldur ki ṭabî' atı zemheriye irişür müdevver yolda berâber gelür ol sebebdan degirmi olur ol şıfât üzere yire gider ve ba' zı ḥaḡîmler eydür ki sebep oldur ki iki muḡâlif yıl bir yire cem' olur birbirine qarışur def' idemez döner degirmi olur bunun hiç ḥâşıyyeti yoḡdur belki ziyânı vardır. Loḡmân Ḥaḡîm ḥikmet mücebince yillerün ḥaḡḡında bu vech ile cevâb viricek andan Süleymân 'aleyhi's-selâm yüzi 'ulemâya dönüp su'âl itdi ki ehl-i sünnet ü ve'l-cemâ'at mezhebinde ḡaber virün baña ki yıl kaç dürlüdür ve aşlı nedendür ve fâ'idesi nedür ḡaber virün diyicek ser-defter-i 'ulemâ Âşaf bin Berḡiyâ cevâb virüp eyitdi ki yâ nebîyu'llāh bilüḡli ki Allāhu Te'âlâ celle celâlehü şüyü dürden yaratdı yili anuñ buḡârından yaratdı ol yıl içün Allāhu Te'âlâ kanat yaratdı anuñ kanatının şaḡışın kimse bilmez illâ Allāhu Te'âlâ bilür yine ol yile emr eyledi bu şüyü götüre götürdi 'arş-ı şûzarındadır şu yıl üzerindedür ba' zı kavm inkâr eylediler yılün ma'mûr olmaḡluḡın daḡı kanatı olmaḡlıḡın pes bu inkâruñ ma'nisi yoḡdur zira kaçan câ'iz oldu ise Allāhu Te'âlâ firişteler yaratmaḡlık nûrdan daḡı anlara kanat yaratmaḡlık daḡı anlar seyr eylemeklik her ne yire dilerse egerçi anları biz görmezüz ḡıfâzdan ötürü ammâ ki yâ Süleymân Nebî 'âlî ḥazretün gözlerinde 'âyân görirsın zîrâ kim mürsel peyḡâm-bersin her birinün sırrına vâkıf olursın bu 'acîbdür ki bilürken su'âl kılursın.

Nazm:

⁶⁷⁹ Sabâ rüzgârıyla yardım ettin ve Âd kavmini debûr üzerine hükümdar eyledin.

Bildürürken cümle nesne saña Rabbü'l-enām
Pes su'āl itmek neden virgil haber iy nîk ü nām

Çün fefehemnā didi 'allām u gayb iy şāhsaña

K34aBildügüñ nesneyi şormak aşl-ı nedür di temām

Neşr: Hāķīm⁶⁸⁰ kavlince Süleymān Nebi 'aleyhi's-selām **H34a** bu haberi kim işitdi Fe-tebesseme zāhikan⁶⁸¹ mücebince tebessüm itdi dağı eyitdi ki egerçi cümlesi ma' lūmumuzdur velākin bilmeyen bilsün diyü su'āl iderem diyüp cevāb virdi nite kim musannif kitāb eydür Ka'bü'l- Aḥbārdan rivāyetdür ki eydür ḥazret-i risālet 'aleyhi's-selām şordum ki bizümle göz arasında nice yıl vardır paygāmber ḥazreti eyitdi üç yıl vardır evvel Rīḥ-ı 'Aķīmdür 'Ād kavmine irsāl olındı ikinci Rīḥ-i Sevdādur ol yıldür ki cehennem ehli anuñla 'azāb olunur dağı deñizler anuñ üstündedir üçüncü Rīḥ-ı Reveḥdür yir ehli çün ba'zılar eyitdiler yıl dörtdür dirler⁶⁸² Şabādur Debūrdur Şimāldür Cenūbdur. Şabā yili rūḥı vardır dağı nesīm vardır ekşer esmesi anuñ gicedür peygām-ber 'aleyhi's-selām eydür ben bir dem avlandum şabā ile Allāhu Te'ālā 'Ādı helāk eyledi debūr ile ammā debūruñ kuvveti yirde ol qadardur ki yiri şarşar zira 'Ād kavmi yille helāk olmaqlıg ile qorquduıldı çünki işitdiler kuyular qazdılar anda sākin oldılar eyle şāndılar ki aña yıl girmeye. Allāhu Te'ālā debūrı viribidi tā anları ol kuyulardan çıkardı atdı anları ol vech ile helāk eyledi ammā şimāl yili diyü füyāze dirler ve 'arab buña şimāl didi niçün anuñçün ki bu muşallīnūñ şavlınden gelür arz-ı ḥicāza bu şimāl yili buludla yağmur ile gelür şekksüz kaçan bunun üzerine gece gelse deger 'alāmeti budur ki ammā cenūba cenūb şöyle eydürler ol kıble tarafından asāanuñ kuvveti 'ulvīdedür zira bulutlara müvekkeldür bulutları cem' ider kaçan qat qat esse yağmur yağar ve dağı anuñ bir ḥaşşası budur ki deñizleri harekete getürür yirden nem çıkarur.

Nazm:

Cümle yiller bir degüldür bî-gümān

Her birinūñ nef' i zarri var inān

Şarşar ile bir degül bād-ı nesīm

⁶⁸⁰ Hāķīm: Hükemā H.

⁶⁸¹ Neml-19 (O zaman bu söz üzerine gülerek tebessüm etti.)

⁶⁸² Dirler: didiler H.

3.4.2.2.10. Der-Beyān-ı Āverden Müvekkel Bād-ı Sekīne’i Musa ve Geştīyān-ı Zilzāl-i Ekber

Ḥükemā kavline Ḥāzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām nübüvvet tahtı üzerinde oturup ḥükemādan ve ‘ulemādan **K34b** riyāḥ ḥaqqında bu vech ile su’āl cevāb iderken müvekkel bād Nağmağā’ıl-i ‘am gelüp **H34b** sem‘-i Süleymāniye baḥr-i girdābdan gemileri götürüp getürddügin ḥaber virdi Ḥāzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām işidüp müselmānlarıñ sekīne-i Musa ile baḥr-i girdābdan ḥalāş olduklarına şād olup du‘āsı Ḥaqq dergāhında müstecāb olduğına şükr itdi andan dönüp beglere ḥaber itdi yirlü yirinden dīvān ḥalkı heb tırdılar felek yüzine bakup diqqatle nazar urdılar gördiler ki cānib-i mağribden baḥr-i zulimāt kopup yiller esdi gök yüzinden baḥr-i zulimāt belürdi zamāndan soñra kıble cānibinden yil çıkup esüp baḥr-i zulümātı dağıtdı ‘ālem yüzi münevver oldı göz gözü gördi anı gördiler ki yil hevā-yı fenāda fevkü’l-‘ülāda kırk dört pāre gemileri içi tolu ademīleri taht-ı Süleymān gibi uzluğ ile götürüp gelür her geminüñ yelkeni yille tolu ve kıçda dümen dutulmuş ve başda seren çekilmiş her geminüñ ādemī ‘avāmī ayağın tırup ḥāşları yir yirin otururlar geçmiş peygām-berler ervāhına şalavāt virüp Allāha tekbir getürürler bu tārīkle yil gemileri bu resm ile götürüp Quds şahrāsına yitürüp gök yüzinden yire indürdi daḥı dizek dizek kılup sekīne-i Musa olduğu ve Aḥyaşılūn gemisi önce bākīsini ‘aḳabince Ürdün ırmağı suyu üstine kondırdı ez-ān cānib bu taraftan daḥı Aḥyaşılūn Peygām-ber-i ‘am⁶⁸³ baḥr-i girdābda ol şedīd ‘ikābda Ḥaqq Te‘ālāya münā‘ cāt kılup niyāz iderken ve Zilzāl-i Ekber ve Cebbar-ı A‘zam ve Qahhār-ı Gühram ve sā’ir serverleriyle Dāvūd Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām şerī‘atına girmiş dilāverleriyle bu varṭadan ḥalāş olmağa ḥallü ḥālince Ḥālīka niyāz idüp namāz kılurken anı gördiler ki kat kat yiller esüp sözi sāvī kesüp biḥār-ı aḥbardan bulutlar koparup kuvvet-i hevā ile gökyüzine ağdurdı. Bulut kara küliği ‘ālemī dutup susuzluğ kanduracak deñlü peygām-ber yağıdurdı velī baḥr-i zulümāt anuñ bigi qarāñluğ oldı ki göz gözi görmez oldı ve bir gemiden bir gemiye ādem bakup birbirinden ḥaber virmez oldı velī şol kadar fark itdiler ki yil esüp gemilerini rāst Beytü’l-Muqaddes cānibine döndürdi daḥı yiller anuñ bigi esdi ki **K35a** seren ipleri kemān-ı Rüstem kirişi **H35a** gibi ötmege başladı ve yil yelkene tolu her gemi oḳdan katı yil kuvveti ile gitmege başladı. Velī anuñ gibi kara külikdür ki ne gemiden aşığa deryā-yı āb-ı baḥrden nişān belürürdi ve ne ḥod seren ağacından yukāru

⁶⁸³ ‘Am: ‘aleyhi’s-selām H.

hevā-yı şems-i āsmān belürirdi.

Nazm:

Ne bakup göz gördi baħrū ne ħūşu içre semek

Ne nazar iden hevāda gün görürdi ne felek

Baħr-i zulmet eyle tıtdı çerħ-i deryā arasın

Şanki ħopdı baħr-i tūfān zulūmātı Nūħ-ı lemek

Nesr: Hāķīm ħavlince bu ħırķ dōrt pāre geminūñ her birisini uşāģı vū irisini baħr-i girdābdan yil ħaldurup götürdüģin Ķuds-i Mübārek şaħrāsına getürdüģin üç aylıķ yolu bir gün şabāħdan vaķt-i ‘aşra dek mağrib deñizinden ħaldurup yire gök arasından götürdüģin Ķuds-i Mübārek ırmaģı arduna getürdüģin Aħyaşılūn Peyğām-berden ğayrı kimse bilmedi bulut ħara küliģinden göz gözi görüp hevādan bahri seĉüp āģāħ olmadı illā ki⁶⁸⁴ bunlar şöyle taşavvur itdiler ki gemilerini baħr-i girdāb yüzinde yürür ve ammā şol vaķtin bu sırra vāķıf oldılar ki vakti ki yil bunlaruñ gemilerini ve her geminūñ içi tolu adamlarını baħr-i girdābdan ki izn-i Rabbānī birle götürdi ve ma‘ rifet-i müvekkeli Mīkā’ıl-i raħmānī birle ħuds-i mübārek şaħrāsına ki yitürdi mu‘ cize-i Süleymānī zāħir olmağ içün ins ü cin serverleri bu sırra vāķıf ve nāzır olmağ içün müvekkel seħāb melek ya‘ nī ki ra‘ d-ı felek buludı gemiler üzerinden taģıtdı ve gün şu‘ lesi toķınup ‘ālemī rūşen ki itdi⁶⁸⁵ yil gemileri gök yüzinden indürdüģin ki gördiler ve Ardūn Irmagına ħondurduģın bilüp bir birine ħaber virdiler daħı gemi içindeki ħaķ bulutlar taģılduģın ki gördiler gemilerūñ çevresine bakup nazar urdılar gördiler ki baħr-i girdāb görünmez illā ki hevā görünür nehr ü deryā yirine dehr ü ħazā görünür gemilerin mu‘ allāķ görüp ħorķdılar gemilü gemisine siñüp sūkūt idüp baķdılar tā aña dek ki gemi yil yir yüzüne indürdi ve Ardūn Irmāģı şuyına ħondurdu daħı Aħyaşılūn Peyğām-ber ve Zilzāl-i Ekber ve gemide olan serverler girdābdan ħalāş oldıķların ki gördiler Allāħa şükr idüp secde ħılup yüz yire sürdiler.

Nazm:

Çün selāmet ħodı yirde kendülerin gördiler

Bes kenār-ı baħr uçup secdeye yüzi sürdüler

⁶⁸⁴ Ki: -H.

⁶⁸⁵ Etdi:eyledi H.

H35bHer birisi cān-u dilden nālîş idüp Hālîka K35b

Emr-i Hākka virüp anlar hōş-rızâyı turdılar

3.4.2.2.11. Der-Beyān-ı Qavl-i Diger

Hükemā kavlince ba‘zı rāvī eydür ki Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām müvekkel bād Nağmā’ile emr itdi gemileri baħr-i girdābdan sürüp Andelūs şehri kenārına götürdiler ve andan halkı girdābdan halāş oldukların görüp secde-i şükr idüp bir zamān ol şāhrde durup azuqlanup şulandılar andan yelken eyleyüp göçdiler. İskender boğazını geçdiler Akdeñize girdiler ve andan sürüp Tarablūsa geldiler iskele urup kenāra çıkup gemide olan atları çıkarup Ahyaşılūn Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām ve Zilzāl-i Ekber ve bākī olan serverler atlu atına süvār oldılar ve merkebi olmayan piyāde önlerince yürüyüp ‘azm-i Quds-i Mübārek kıldılar sekīne-i Mūsāyı ‘ulemā başlarında götürdiler ve Ahyaşılūn Peygām-ber-i ‘am a‘ vānī sādāt ile geçmiş peygām-berler ervāhına şalavāt virüp Allāha tekbīr getirirlerdi. Bu tarīkle gelüp Süleymān Nebī hāzretine yitdiler ez-ān cānib Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām Āşaf bin Berhıyayı ve hāzır olan enbiyā vü evliyayı Mūsā Peygām-ber sekīnesi hürmetine ve Tevrāt-ı ‘azīm ‘izzetine qarşı gönderdi. Gelüp Ahyaşılūn Peygām-ber qarşuladılar ve sekīne’i ziyāret kılup ‘izzet ile alup Süleymāna götürdiler ve pehlevānlar serveri sergerānları daħı Zilzāl-i Ekber ve bilesince olan beğlere qarşı vardılar ‘izzet ile selām virdiler görüşdiler hāl ü hātır şoruşdılar andan Zāl-i Dastan daħı oğlı Rüstemūñ yaranları geldügin ki bildi Rüstem bile degüldügin görüp feryād u efgān kıldı andan Ahyaşılūn Peygām-ber bulısup haber şordı ol daħı muhālif yil esüp gemileri bir birinden ayırdügin ve Rüstem gemisinden bunlar cüdā düşüp baħr-i girdāba girdüklerinden haber virdi. Zāl-i Dastan işidüp dil-perişān oldu andan sürüp bunlaruñla Süleymān Hāzretine bulısup dergāhına yüz sürüp devam-ı devletine du‘ā kıldılar evvel Ahyaşılūn Peygām-ber Süleymān ile görüşüp andan Zilzāl-i Ekber ve andan cemī‘ bilesince gelen serverler dīvān-ı Süleymānī ki gördiler hayrete varup engüşt ber-dehān urdılar evvel taħt-ı pā olup baş koyup yüz yire sürdiler H36a ve andan baş qaldurup dillerince Süleymān⁶⁸⁶ Hāzretine K36a alkış virdiler andan hālū hālince piş-keşlerin çeküp kendüleri giymedügin bildürüp hizmet şerā’iñ yirine yitürdiler. Andan Emr-i

⁶⁸⁶ Süleymān: -K.

Süleymān ile mihterler şandallı getürdiler serverler şaffında Kūhram-ı ‘Ādīden aşāğa sadre geçüp oturdılar ve sekīne dağı Kuds-i Mübārek yirine iletüp Allāha tekbir getürdiler.

Nazm:

Çünkü gördi ol melikler Şāh Süleymān Hazretin
Cān u dilden pes kabūl itdiler anuñ hıdmetin

Bildiler ki aña hemtā yok cihān içre melik
Ki’tdi çāker baħr-i berrūñ milleti ve ümmeti

3.4.2.2.12. Kışsa-i Sām-Süvār

Hakīm kavlince Süleymān Hazreti ve Ahyaşılun Peygām-berle ‘aleyhi’s-selām kelīmāt itmekde ve Rüstenden haber sorup bunların girdāb-ı bahre düşdükleri sergüzeştin işitmekde ve Zilzāl serverlerle Süleymān dīvānın teferrüc itmekde ammā ki yine bizüm kışsamuz Sām-süvāra geldi çün kim ol şu kenarındaki kālīb sinesindeki beyān kim işitdi didi kim iy serverler yakīn şöyledür kim Etrāk-ı Zengī gergedanserlerden korkmuşdur anuñçün bu kavmden döne döne şikāyet itmişdür diyüp çeri konmuşıdı bār-gāhına geldi selāṭin serverler cem‘ olup dīvān durdı kim oturup kim durdı. Andan söz açılıp varacak düşmeni aşıdılar dediler kim bir kimse olsa gergedanserlerden bize haber getürse didiler Sām eyitdi cinnīler gönderelüm diyüp da‘vet kıldı. ‘Aṭūf cinnī Takdīs cinnī hāzır oldılar Sāmsüvār tatlu dille didi kim yā cinnīler kerem idüp varuñ bu varacağumuz gergedanserleri cüst ü cū kıluñ didi Sām hüküm ile cinnīler dağı gıtdiler gergedansere yitdiler görüp yarındaşı çīn-i seher Sām-süvāra yitdiler didiler kim yā pehlevān-ı cihān gergedanserler sizleruñ gelişinden bī- haber ferāgat yürürler didiler andan Sām-süvār ol haberle çeri göçürüp gıtdiler becid yürüyüp yidi gün gıtdiler sekizinci gün deñiz kenārında bir ‘acā’ib şa‘b derbende irdiler bir yanı deñiz bir yanı yüksek tağ tağ ile deñiz arası bir tırdar benddür şöyle kim erāt bir bir geçer tağ u derbend üzre şöyle havāledür kim tağdan derbende bir taş inse bīn kişi helāk ide. Sām derbendi **H36b** görüp biraz tırup vezne urdı Sām tıricağ Çālūn-ı Zengī ilerü gelüp eyitdi iy Sām **K36b** cihān bende yigitliğim çağında bu gergedanserler gelüp Zengistān diyārını urup beni esīr sürdiler ol kavm ile gelüp bu derbendi geçüp bu diyārı görüp dört yıldan sonra girü kaçup diyāruma vardum bu

derbendi bu diyârı gördüm bu derbendden gayrı bu diyârıñ yolu yoğdır bu diyâra girmeden bu derbendden hâzer gerek bâķīlsân siz bilürsiz didi Sām dağı ol söz ile hüküm kıldı çeri kındı. Sām-süvâr selâtin serverlerine⁶⁸⁷ danışdılar iş şoñın şanışdılar tâ kim ol kavme ne vech ile varalar her biri bir söz didi ahirinde Sām-süvâr eyitdi iy haķīmler gerçe kim her biriñüz ‘ilm ü ‘âķille zü-fününlarsız didiklerüñüz sözler devlete lâyıķ sa‘ âdete muvâfikdur ammâ İ‘tişâm-ı Erdebîl çeri ‘ilmün yahşi bilür görelüm ol dağı nedir diyüp İ‘tişâma teveccüh itdiler. İ‘tişâm dağı du‘â kılup didi kim iy pehlevân-ı cihân bu gergedanserler kim vardur hayvân-sıfâtdur bularda ‘âķl u kiyâfet yoğdur bizler bu çeri ile bu diyâra giricek bular ittifaķ idüp gelüp bu derbendi bağlayup turalar velî ihtiyât içün geregi budur kim bir kaç biñ er bu derbendde koyup gidevüz ve bir⁶⁸⁸ dağı şöyle varmaķ gerekdür kim bu kavm geldüğümüzi tuymadın bir yere⁶⁸⁹ cem olmadın bunları başadüşevüz bu tedbîrle cân baş ele alup varmaķ gerek bizden tedbîr önermek Haķķ Te‘âlâdan diyüp hâmuş oldu. Sām-süvâr ile server-i selâtinler bu sözi cümlesi ma‘ķül gördiler ol gün ol dün yaraķ kılup altı kez yüz biñ erden on biñ er seçüp derbendde kıldılar. Kûrtûs-ı ‘Âdî bunlara baş diküp derbendde koyup gitdiler. Sām-süvâr derbendi geçüp gergedanserler diyârına girdügi dem ol kavm görüp ürküp tuş tuşa sürüp beğlerine verdiler ol zamân gergedanserlerüñ bir sultânı var idi adına Kântılân dirlerdi üç yüz yaşında idi dörd yüz kırk dörd oğlı dört biñ dört yüz oğul oğlanları var idi çün ilinüñ ortasında bir tağ var idi anı mekân idinmişdi tağıñ bir yanı deñiz bir yanı şahrâ idi yaz olıcaķ ol tağda yaylâr idi kışın deñiz kenârında kışlar idi çeri cem‘itse altı yidi yüz biñ gergedanserler derilürdi⁶⁹⁰. Kâh gelüp Zengistân diyârını **H37a** talân idüp giderdi ol **K37a** zamân kim Sām-süvâr hücum itdi ol diyâr-ı kavm gelüp Kântılân gergedansere haber idüp didiler kim iy şâh-ı gergedanser bir mu‘teber çeri gelüp derbendi geçüp bî-ihtiyâr üzerüñe gelür gâfil olma didiler. Kântılân yağı haberin işidüp kaķıdı niçün anuñçün kim milkine sultân olalı üzerine yâd yağı gelmemiş idi hayķırup yirinden tırup gine oturdı bu hâl içre yine haber geldi kim iy Kântılân düşmen irdi ne oturursın didiler ol gümrâh gümreyü yirinden durup dört yüz oğlın dört biñ dört yüz torunun alup hâzır çerisin dirüp tağdan inüp çerisin cem‘itmek ardınca oldu yidi günde dört yüz biñ gergedanser dirdi gelen düşmeni gözleyüp tırdı bu cânibden dağı Sām-süvâr derbendi geçdigi dem Câlun-ı Zengîye eydür iy Câlün toğrı yolu gergedanserler sultânı tırdı mekâna tut görelüm râst gelür

⁶⁸⁷ Serverlerine:serverlerle H.

⁶⁸⁸ Ve bir:-K.

⁶⁸⁹ Yere:pîre H.

⁶⁹⁰ Derilürdi: derilür H.

mi diyüp önlerin izleyüp yānların gözleyüp gitdiler yidi gün yürüyüp sekizinci gün gergedanserler sultānı tırduğı tağa yitdiler kōndılar andan Cālūn du‘ā kılup didi kim İy pehlevān-ı cihān-ı gergedanserler sultānı Qantılān işbu günin tağda olur bunca gündür yürürüz hīç gergedanserlerden kimesne görinmedi yaqīn budur ki bu kavm bizüm geldigümüz tıyup sultānları qatına cem‘ oldılar anuñçün görinmezler bu kavmden gāfil olmamak gerekdür didi Zengül-i Zengī böyle didügi Sām-süvāra hōş gelüp buyurdi haqīmīlere ‘ Aṭūf-ı cinnī ve Takdis cinnī da‘ vet itdiler. Gelüp Sāma qarşu tırdılar andan Sām eyitdi iy Ser-heng-i cinniyān qadem-i rence kılup varuñ gergedanserleri görinen tağda görün tiz gelüp baña haber viruñ didi cinniler dağı gitdiler der-hāl görinen tağda yitdiler eteginde gergedanserler çerisin gördiler. Hādīd deñizi gibi bir kör buz çeri qonmış inine uzunına göz irmez andan yüksek yirlerden gözçiler tırup Sām-süvār çerisin gözledürler cinniler anları görüp dönüp gelüp gördüklerin Sām-süvāra haber virdiler bildi kim düşmen çerisi geldüklerin bilmiş andan Sām-süvār didi kim iy serverler çin-i seher bu kavm ile göz **H37b** gördügi dem bulışup duruşalum görelüm devlet **K37b** yıldızı ne burcdan toğar diyüp bu tedbīr üzre yarağ kılup yitdiler ol yañadın dağı gergedanserleruñ gözçileri ceys-i Sāmuñ qonduğın görüp sultānlarına gelüp bildürdiler. Qantılān ol habere yine qağıyup ra‘d gibi gümleyüp berkvār şağıdı hayqırup yirinden durup dört yüz oğlın ve dört biñ dört yüz oğul oğlın yidi kez yüz biñ gergedan ser-çerisin alup düşmene qarşu gitdiler ol tarafdān Sām-süvār buyurdi hırāman odın yaqıup ārām kılup yidi biñ er ile Qahrām-ı Zengī bir qaç fersāh yir gidüp durdılar ol yañadın gergedanserler sultānı dağı çerisi önince süre Sām-süvār çerisine yaqīn irüp altı kez yüz biñ eruñ hırāřān odın gördi nite yir yüzün yıldız miřāl od tıtmış Qantılān ceys-i Sām göricek tırup hayrān oldı yine kendüyi dirüp oğlanlarına eydür bu nedür diyü şordı düşmen odıdur didiler Qantılān düşmen olduğın bilüp bir qadem dağı ilerü başmadı ardından erin tırdı iren tırdı gergedanserler çoğalıcağ gülüvv oldı ol tarafdān dağı Sām qaravūlī zengīler serveri gergedanserler gülüsın işidüp bir qaç at sürüp Sāma haber kıldılar Sām-süvār dağı revān yirinden tırup cebe vü cevşen geyüp kolluğ buqluğ toqınup hōd urınuپ tīg u qamqam-ı hemā‘ıl kılup halvetden çıqıup qarşusına bağıdı gördi kim server-i serfirāzlar mübāriz pehlevānlar āhen-pūř olup der-sū sineye siper şalup süğüler tayanup tırurlar. Sām dağı selāmlařup süvār oldı dūn dağı sürilüp gündüz irdi. Sām buyurdi altı kez yüz biñ er āhen-pūř olup tırdılar anca kim rağat derilüp müheyyā oldılar tā kim güneş dağı kāf kullerinden bař qaldurup zemīn-i nūr-ı yezdān birle tōldı zamānuñ ‘ abūs qemteri yir şeklin güldürdi ol cānibden dağı gergedanserler sultānı gün toğıcağ

Sām çerisin āşkäre gördi. Baħr-i Beytās mişāl bu çerī süvār olup sedd-i Sikenderleyin kat kat olup tırnımış er ahūsına ışığına güneş tokınup elmas deñizine dönmiş tırur pulād şa' şāsı mevc urur gergedanserler Sām çerisin ol heybetde göricek bir zamān hayrān olup baķışdılar ol cānibden Sām-süvār daħı buyurdı ser-leşkerler ve çavuşlar rahş **H38a** sürüp işāret kıldılar altı kez yüz biñ erüñ sancakları dibinden mīr ü mihterler tabl u nekķāreleri açılup ra' dleyin gürlstdiler **K38a** şor ne nefīrlere ecel iden irtstdiler daħı altı kez yüz biñ er bir nefesden ğırıvv yoķılup düşmeni gözleyüp yüridiler buyañadan gergedanserler sultānı daħı deñiz gibi tırur çeri baħr-i cūşānleyin gürlüyü gümledi gözleşdiler anca kim gözleri Sām çerisinüñ heybetine öğrendi andan yidi kez yüz biñ gergedanser der-sü ğırıvv kılup baħr-i hadīd gibi Sām-süvāra karşı mevc urup yürüyüş kıldılar. Sām-süvār daħı gördi kim gergedanserler çerisi baħr-i muħīt gibi gürlledi gelür Sām-süvār düşmeni gelür göricek rahş sürüp serverlere istimālāt virüp kıvandırdı yine sancağına gelüp düşmene yürüdi. Sām çerisi Sām-süvārdan istimālat işıdüp kıvanup her biri kendüyü ķahrımān-ı Nerrimān şandı andan 'ummān deñizi gibi mevc urup yürüdi. Sīl ü 'arīmleyin sūra irüp gergedansarlere ķarışup ķatışup cenge tırdılar birbirine gürz-i şālık tīg-i teber urdılar sügüler sönüşüp sīneler sönüşdiler gürz-i ğirānlarla tırrāk tırrāk fark üzere dönüşdiler elmas kılıçlarla çalışdılar birbirinden cān u baş alışdılar leş ü başlar andan yire şalışdılar ecel ķuşların tuş tuşa atışdılar siperleri sīnelere tıtuşdılar ancalar ķül şunup yaķa-ber-yaķa dutışdılar ancalar daħı hevl-i heybetinden şaşdılar ancalar daħı ķorķudan ğık yirlere ķaçdılar ancalar rahş sürüp seyl gibi seyr iderken tokınuşup düşdiler. Her ķişi tākātınca dürüşdiler gün ķubbe-i felege dikilince bu hāl ile dürüşdiler yidi yüz biñ gergedanserler ve altı kez yüz biñ Süleymānīler ķarışdılar kırışdılar Sām-süvār bu resme ceng kim kılırdı gergedanserler şāfī ardından gelüp çoğalurdı çoğalı çoğalı Sām-süvār çerisin zebün kıldılar ğirüsine sürdiler delīm ceng erin kırdılar ancā kim sancağa irdiler Sām daħı anı ğörüp revān rahşından inüp rahş değişüp göre peyker-bād seyr-i rīh-i cenāba binüp adlu at ile serverlere mübāriz mihterlere çağırup şecā' atlerin öğüp kıvandırdı seyf-i 'üryān kılup tīg-i sa' ādet çeküp düşmene at sürdi Sāmı ğören serverler daħı kıvanup na' ra hayķırup birbirine **K38b** çağırışup didiler kim bu gün ol **H38b** gündür ki Süleymān Nebī yolına 'aleyhi's-selām cān u baş oynayavuz diyüp düşmene rahş-ı fil sürdiler serverleri göricek leşker daħı dersü önlenüp ğırıvv kılup at sürüp haşma kılıc urdılar gergedanserleri şıyup ğirüsine sürdiler delīm gergedanserler kırdılar pes gergedanserler sultānı Ķantılān gördi kim düşmen mağlūb iken ğālib oldu çerisin şıyup sürüp gelür ol gümrāh ğazaba gelüp ra' d gibi ķaķıyup berķleyin şakıdı na' ra hayķırup

dört yüz oğlın ve dört biñ dört yüz torının istimālatlayup ceyş ü Sām-süvāra döndü. Dönicek sekiz kez yüz biñ gergedanser dönüp ğirīvv kılup Sām çerisin yine döndürüp girüsine sürdiler çok ceng erin kırdılar. Sām-süvār anı görüp ğiṣ kaçıyup⁶⁹¹ na‘ra haykırup yine⁶⁹² düşmene seyf urup ğayret-i hamīyyet itdi selāṭīnserverler daḥı Sām-süvārı görüp dersū na‘ra haykırup yine düşmeni şıyup yürüdiler qodılar tā kim ol durdukları tağa irdiler arka tağa virüp qaş karārınca bir ceng-i ‘azīm kıldılar kim gözler görmiş degül gice olunca tağa atlanup tırdılar çerilerin dirdiler irkek dişi cümle bir yire cem‘ oldılar. Ceng yarağın kıldılar ol cānibinden Sām-süvār daḥı düşmeni şıyup tağa süricek buyurdı altı kez yüz biñ er tağ etegin alup qondılar düşmene qaravul qodılar serverleri dükenlediler gördiler kim Zāvid ü Zāminū paylaş düşmişler varup rezmgāhdan uluların getürüp cismelerin pāk kılup tabutlar düzüp erkān ile götürüp āhir menzillerine yitürdiler. Qara yirūñ qarnın yarup ol serverler tenin toprağa qardılar defn kılup gitdiler şanasın kim cihān sarāyına gelmediler şöyle kim nā-bedīd oldılar. Sām-süvār ol gice anları defn kılup odun ārām kılup dūn sürilüp gündüz irdi revān zemīn yire revnāk virdi. Cihān nūr-ı yezdān ile tıldı Sām-süvār tırup ḥālīqına ‘ibādet kılup cebe vü cevşen giyüp saz ü saleb rāst kılup selāṭīn serverlerle bulısup selāmlaşıp ‘izzet kılısup der-sū süvār olup altı kez yüz biñ er qadırdan **K39a** çıkup şaff u alaylar bağlayup qoşunlar düzüp sancaq u ‘ālemler diküp düşmeni gözleyüp durdılar anca kim düşmen **H39a** daḥı tağdan cūşān mişāl gelüp yaraq kılup irkegi dişisi cem‘ olup on biş kez yüz biñ gergedanser olup ğirīvv kılup gürleyü gümleyü⁶⁹³ tağdan indiler. Sām çerisin müheyyā gördiler Sām-süvārda daḥı düşmen çerisin gördi tağ eteginden qara deñiz gibi qışayup bir çeri gördi kim eynine uzunına göz irmez bir zamān baqıp tabū’l-bāz qakup raḥş sürüp alay alay seyr kılup selāṭīnserverlere mübāriz mihterlere istimālat virüp ğirü sancağına gelüp durdı buyurdı mīr ü mihterler sancāğ-ı ‘ālem şuqqaların çözüp ceng-i ḥarbīler çalup sügüler qullara şalup siperler sīnelere şalup ve şālikler qabzasına el urup qavsler qurup yaraqı müheyyā olduğı dem Sām-süvār qol şunup tığ-i qamqam çıkarup na‘ra urup düşmene qarşu sürdi çünkim Sām-süvār düşmene qarşu varıcaq altı yüz biñ er der-sū ğirīvv kılup tuş tuşa yil ü ‘azīmleyin gürleyü gümleyü gitdiler ol cānibden daḥı gergedanserler sultānı Qantılān gördi kim düşmen polād kılıc yalıncaq kılup mevc urup gelür revān na‘ra haykırup el qayadan gürze⁶⁹⁴ urup dört yüz oğlı dört biñ dört yüz torun ile Sām-süvāra qarşu gitdi anı görüp suyu gergedanserler

⁶⁹¹ Kaçıyup: qakup H.

⁶⁹² Yine: -K.

⁶⁹³ Gürleyü gümleyü: gürleyüp gümleyüp H.

⁶⁹⁴ Gürze:kürre H.

dağı bir uğurda gulüvv kılup on beş kez yüz biñ gergedanserler gürleyüp gümleyüp⁶⁹⁵ gitdiler. Bular vardı Sām-süvār çerisi geldi gîş ü baħrinleyin birbirine irüp qarışup qatışup cenge tırdılar kim seyf kim şālîk urdılar. Gergedanserler kayadan çomaqlar birle ururlardı atı ve eri ħurd kılurlardı ancaları ceng yüzinde nîzeler eyle şancup düşürürlerdi ancaları qolından ve buṭından dutup yırtarlardı. Sām-süvār ser-hengleri dağı gergedan başluları söğü birle sînelerinde şancup yıkarlardı ve gürz-i şālîk birle kafaların ħurd kılup tağıdurlardı. Ançaları tîğ birle urup ħıyār gibi iki pāre kılurlardı ancaları ecel peyk ile urup bî-cān kılurlardı bu vech ile ol iki ceyş ü girān bir ceng-i ‘azīm kıldılar kim **K39b** çerḡ-i gerdūn düneli seyyāre-i felege ağıp ineli ol resme ceng kimesne gürmeşdi çünkim Sām-süvār gergedanserlerle ol gün **H39b** güneş qubbe-i felege dikilince ceng kıldılar güneş zevāle döndüğü dem ol birü bî-zevāl Allāh Sām- süvāra nuşret virüp gergedanserleri şıyup seyf önince tağa sürdiler ol qavmden ol qadar kırdılar kim yir yüzi leş ü baş ile tıldı. Tā‘āt oynamaz yîre varınca sürdiler pes Sām buyurdu yüz toqsan biñ er piyāde olup tağa yürüdiler tā kim cümle gergedanserleri ele getüreler andan gergedanserler sultānı dağı dört oğlu ile dört biñ dört yüz torun ile qaçup tağ depesinde mekânına gitdi yitdi ehlin cem‘ kılup otuz kırk biñ ölüm eri olup gerisin gözleyüp tırdılar. Süleymānîler dağı atlu çeri ile tağ etegin kat kat kuşayup tırdı tağdan inen düşmeni qarşu kırdı andan Sām-süvārın yüz toqsan bîñ yayan çerisi sürüp tağa çıqdılar ele giren gergedanserleri ortaya getirüp ser-keşlik idenleri depeleyüp emān dileyene emān virdiler anca kim tağıñ kullisine çıqdılar kulle dağı ictimā‘ı gördiler bir şa‘b kulle mişāl otuz kırk miqdārı gergedanserler cem‘ olmış ceng yarağına el urmuşlar Süleymānîler anları görüp sîl ü ‘arîmleyin gürleyü gümleyü düşmene qarşu yürüdiler ol cānibden dağı gergedanserler begi Qantılān gördi kim düşmen yine irüp hūm-ı hücūm kıldı ġayret-i ħamiyyet kılup evi üzere cān başdan geçüp na‘ra urup dört yüz oğlu dört biñ dört yüz torunı otuz kırk biñ gergedanserler ser-hengi birle⁶⁹⁶ Süleymānîleri qarşuladı ceng kıldılar qaş qarārınca el virmediler evleri üzere cān u baş oynadılar Bādpāy Medenî ol ħālî görüp varup Sāma ħaber virüp didi kim iy pehlevān-ı cihān düşmen derilüp tağ başında arka bir idüp bizüm ile ceng kıldılar el virmediler. Sām-süvār eyitdi varuñ ol qavmi çevre aluñ Ĥaqq rāst getirürse⁶⁹⁷ ol qavmi ala getürelüm didi. Bādpāyı gönderdi Bādpā dağı ‘uqābleyin

⁶⁹⁵ Gürleyüp gümleyüp: gürleyü gümleyü H.

⁶⁹⁶ Ser-hengi birle: ser-hengleri birle H.

⁶⁹⁷ Getürürse: getirür H.

gitdi ol dem yitdi Sām-süvār didügin didi yine Sām-süvāra geldi ol gice yatdılar⁶⁹⁸
şabāhı oldu Sām-süvār **K40a** tırup Hālīka ‘ibādet kılup cebe vü cevşen geyüp saz u
saleb **H40a** rāst kılup süvār oldu buyurdi Sām der-sü çerisi hep piyāde olup tağa
yüridiler gün baş qaldurup ‘ālem-i nūr-ı Yezdānī birle tılduğı dem tağıñ depesine
çıqdılar ol tarafından dağı gergedanserler derilüp yüz biñ er miqdārı ölüp tırup düşmen
tarafın gözlediler. Sām-süvārın tağıdağı çerisi yürüyüp ceng itdiler tā kim Sām-süvār
dağı bākī çerī ile irdi dört kez yüz biñ er olup gırīv v kılup deñiz gibi mevc urup tuş
tuşa yürüyüş itdiler ol yañadın dağı gergedanserler dağı iren çeri göricek ‘ıyş n’olacağın
bilüp cān baş terkin urup ğayret cengin kıldılar gün qubbe-i felege dikilince çalışdılar
zebūn düşdiler sultānlarınıñ yüz oğlın ve biñ torunun tutup kimini helāk itdiler andan
on biş biñ gergedanserlerün dışısı oğlı kıızı ol hālī görüp feryād u fiğān kılışup koyun
kuzu gibi meleşup qatışup qarışdılar. Şöyle kim ğulüvvden yirleri gökleri inledüp
ğümletdiler bu yañadın ceş ü Sām-süvār dağı ol ğulüvve biş kez yüz biñ er gırīv v
kılup baħr-i muhītleyn mevc urup irüp qarışup qatışup şıyup tağ depesinden sürdiler.
Qantılān ol hālī görüp elinden ğürzin atup ğelüp emān diledi gergedanserler dağı
sultānlarınıñ emān diledügin göricek tuş tuşa yürüyüp sultānları qatına cem‘ oldılar ol
tarafdan Sām dağı gördi kim gergedanserler sultānı ceng qoyup emān diyü çağırdı Sām
dağı Bādpāye işāret itdi elmas nacaqlı peyklerle çavuşlarla yürüyüp ceng erinün öñine
ğelüp ceng yüzinden dönderdi andan Bādpā varup gergedanserler sultānını üç yüz oğlı
ile üç biñ toruniyle alup Sāma ğeldiler Sām-süvār nazarına ğetürüp siyāsete
turgurdılar. Qantılān dağı oğlanlar ile ğelüp Sām öñinde baş qodılar dillerince du‘ā
kıldılar ve emān dilediler Sām-süvār dağı emān virüp her birisine hōş dil virüp ve
gergedanserler sultānına hil‘at-i hāş geyürüp zerrīn şandalı qodılar ğeçüp oturdı andan
dīne da‘vet itdiler baş qorqısından ‘imān ğetürdi.

Nazm:

Gör ne a‘zīm pehlevāndı ol zamān Sām-süvār

H40b Qorqısından küllī maħlūq oldu fermān nā ki var

İns ü cin ve dīv ü ‘ifrīt aña bulmadı zafer

K40b Ğālib oldu her kimünle eyledise ol kār-zār

3.4.2.2.13. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dastan-ı Māzī

⁶⁹⁸ Yatdılar: yitdiler H.

Saňa senden diňle yine Haqq peyām
Hind olur cismüñ mişlde rūh-ı Sām

Gergedanser serveridür fi'l-meşel
Nefs-i emmāredurur aňla tamām

Tābī⁶⁹⁹ -i nefsüñ kuvvāsıdur hemān⁶⁹⁹
Buhl-ı kibr ü kīnle 'ucb u haş u 'ām

Çek kanā' at kılıcın eyle zebūn
Tā ki ser-keş nefsüñ ola saňa rām

Nefsüñi bil tā ki Haqqı bilesin
Kim dimişdür men 'aref hayder imām

Sen seni fikr eyle kim indüñ ezel
Āhirü giy dağı fikr et iy hümām

'Arş-ıa' zamīd-i evvel meskenlük
Şimdi niçün süflīde tutduñ maķām

Çıkdı yirden göge ta' ātla racīm
Sen niçün gökden yire indüñ tamām

Aç gözüñ di şur uzuñ cānuñ uyār
Haqqā lāyık ta' āt eyle şubh-ı şām

Nefsi mü'min kıl melek huyın tuta
'Arş-ı mesken vire tā rabbü'l-enām

Süflīden ĩrmek dilerseñ 'ulviye
Vir şalāvat Muştafāya nīk ü nām

3.4.2.2.14. Der-Beyān-ı Meclis-i Āhir

Haqqā minnet ki oldurur Rabbü'l-enām
Üç yüz otuz yidi meclis buldı tamām

⁶⁹⁹ Vezin kusurlu.

Bu ‘acā’ibden ġarā’ib Dastan
Çok şükür āhir oldu itdüm beyān

Her ne söz kim söyledüm gevher durur
Lü’lügen menşür hōş cevher durur

Kıymet içre sözlerüm yāķūt olur
Cāna kuvveti vir ol yāķūt olur

Sözlerümdür⁷⁰⁰ yāķūd ol āb-ı hayāt
Mürde sāmi‘ cismine virür hayāt

Müstemi‘ den budurur maķşūd hem
Buña ki tā okıyıncaķ pīş ü kem

Eyleye Firdevs-i rūhına du‘ ā
Hācetin Allāh kılā tā kim revā

İy dikenden gül viren gülden güllāb
Leyle meh viren nehāra āftāb

Ildırım Hāna ‘imāret yapduran
Cem gözin efrenc içinde kıpduran

Ildırım HānBāyezīdi iden emīr
Devlet-i şemsin kılan anuñ münīr

Bu kitāb itmāmını eyle mezīd
Tā ki okıya Şāh Sulţān Bāyezīd

3.4.2.3. Süleymān-Nāmenūñ Üç Yüz Otuz Sekizinci Meclisinūñ Zikrindedür

Çeşmümüz hūnīz olur ateş feşān ġamdan nidem
Çün şürāhī kan yudaram her zamān ġamdan nidem

⁷⁰⁰ Sözlerümdür: sözlerüm H.

İtmeyelden meyl o gül-rûh bûlbûl cân ah idüp
Murg-ı zārî dîdemüz oldu revân gâmdan nidem

Rahm idüp mihr-i felek şefkat kıllur gökde şafağ
Eşküm için itdise ol nâ-mihrbân gâmdan nidem

Za‘ ferân-ı şād arturur illâ gamum binüm ziyād
Beñzümüz rengi oldu gonce-i za‘ ferân gâmdan nidem

O saçî miskîn idelden dil perişân gönlümü
Çerhe îrürdi ahumuz dūd duhân gâmdan nidem

Gözlerümüñ yaşı seylâb olmasa yanardı âh
Dutışup ‘ışk odına dille cân-ı gâmdan nidem

H41a Kaddümi duta kıllıpdur ta‘ n-ı hâsid şad dirîğ
İrgörir feryādumı çerhe âs-mân gâmdan nidem

K41a Nâ-hû yāruñ vuslatına dille cân buldı vuşûl
Ne hâlâş olmasına buldum zamân gâmdan nidem

Bir taraftan derd-i dilber bir yañadın cevri çerh
Bilmezem ki nola hâlüm şâh cihân gâmdan nidem

Kâmile kemlik virür cahillere cāh-ı felek
Kim dönüpdür ‘aksine devr-i âsmân gâmdan nidem

Çerh-i gāzā rāyi budur kıyalum tursun anı
Söyleyelüm kışşa varken ‘ömre emân gâmdan nidem

3.4.2.3.1. Der-Beyân-ı İğvâ’î İblîs ü Dîden Saltanat-ı Süleymân ØAleyhi’s-selâm

Loqmân-ı ekberle ol hâkîm pür-hüner kavlince erbâb-ı tahkîk ve aşhâb-ı şuffe-i şafâ
ve ahhâb talhîk ve elbâb zaviye vefâ ol vech ile hikâyet iderler ki Eflâtûn-ı Yunânî ol
feylesof-ı cihânî naklince suhen-mendân hükemâ ve hüner-mendân ruhemâ ya‘nî ki

rāviyān-ı aḥbār ve naḳilān-ı muḥtār ve muḥaddiṣān-ı rūzgār ol vech ile emleḥ rivāyet
kılurlar ki kaçan ki Süleymān-ı pehlevānī Sām-süvār gergedanserler melikin ki
kendüye ki rām itdi daḥı dönüp su’āl itdi ki senüñ daḥı düşmenün var mıdur ki anı fetḥ
idevüz diyicek cevāb virdi ki yā pehlevān-ı cihān benüm bir oğlum vardur baḥr-i
‘ummān kenārında Ḳal’ ā-yı ‘Ayyuḳda tutsaḳdur. Lutf idüp anı bana ḥalāṣ eyle tā
ölünce saña ḳül olam diyicek Sāmuñ göñline oğlı Dastan ile ciger kuşesi Rüstem öñine
düşe geldi. Derünından āh itdi ve göñlinde eyitdi bir ḥayvān-şıfāt nesne ciger kuşesin
aḥar ben niçün aḥmayam didi.

Nazm:

Kimdür ol kim egmez ola oğlın āḥir kāmḳār

Çün oğlıdır ‘ālem içre atadan pes yādgār

Atanuñ oğul tutar şonında çünki yirini

Cism ü cānuñ vaşla sıdur gözlerinüñ nūr iy yār

Neşr: Ḥaḳīm ḳavlince Sām-süvār bunda bizüm ḳışsamuz ez-ān cānīb Süleymāna geldi
ki Rüstemuñ ḥālinden ḥaber bilmeyüp ḡāyet perişān olup ‘Acācil cinnī ḳıḡırup Āşaf a
buyurdi bir nāme yazdı ve Süleymān üzerine nübüvvet ḥatemiyle mūhūr urdı. ‘Acācil
cinnīye virüp eyitdi ki bu nāmeyi Sām-süvāra īlet ve aḡız ḥaberin benden selām ḳılup
di ki Hindistān fetḥini ḳosun oğlı Rüstemi bulup ḥalāṣ itmek ardınca olsun diyüp
‘Acācil cinnī nāme ile Sāmsüvāra gönderdi. ‘Acācil gitmede bu yañadın Sesendūs
cinnī ilerü gelüp eyitdi ki yā nebīyu’llāh baña ne buyurursın Süleymān cevāb virdi ki
şabr it rāyı tedbīr ḳılalum ve ‘asker cem’ idelüm üzerine varalum diyüp ḥaber virüp
H41b tedbīre meşḡul **K41b** oldu bunlar bunda ammā ki bizüm⁷⁰¹ ḳışsamuz ez-ān cānīb
iblēse geldi nite ol zamān ki Sürḥbād cin yanından Süleymānı görmege casuslığa kim
gitdi daḥı Ḥannās ile Vesvās ile Ihdnaş ile Sīrşād ile Mirşād ile Genes ile Denes ile
dem çeküp uçup gitdiler. ‘Azm-i Süleymān itdiler ya’nī kim Ekvān-ı ‘İfrīt ile Şaḥr-ı
cinnī ḳurtaralar pes Mısr şehrinden ḳalḳup dem çeküp Ḳudse Süleymān leşkerine
geldiler. Hevā-yı fenā yüzinde evc-i āsmāndan ḥalāyık gözinden nihān göz urup yir
yüzinde çerende çerisin ve revende leşkerin ḥāzır-ı müheyyā görüp ta’ accüb itdiler ve
andan soñra yir ile gök arasında perrende tā’ ifesin vü uçar kuşlar şınıfın dīv ü peri
cinsin cinsi cinsin birle ḥāzır-baş görüp fikre batdılar āḥir iblis-i pūr-telbīs

⁷⁰¹ Bizüm: -H.

a‘vânlarından Hınnâsı Vesvâsı Batlâmyus Hakkımlle Âşaf bin Berhıyâ şüretine koyup kendüsi Lokmân şekline girüp İhdnaş Deneş vü Genes birer şeb-reng katır şıfâtına koyup gök yüzinden yire indiler. İblîs Hınnâs Vesvâs süvâr olup sürüp ol qarañu gice içinde Küflîs ile Müflîs meskenine geldiler dağı katırdan inüp haymesinden yaña gıtdiler girdiler gördiler kim Ekvân-ı ‘İfrît ile Şahr-ı cin ile habs-i gür gördiler. İblîsün a‘vânlarından Serşâd ile Mirşâd Küflîse Müflîse vüzerâ-yı Süleymân geldi diyü haber virdiler anlar dağı karşı varup Lokmân ile Âşaf şanup iblis-i pür-telbîse inanup bunuñ gibi a‘zam-ı vüzerâ a‘lâm-ı küberâ huşuşâ ki Batlâmyus Hakkım ekmel-i kümelâ ne hoş bizüm ayağumuza geldi diyü sevindiler kıvandılar. ‘Âkıbet bunlara yir gösterdi geçüp oturdılar andan iblîs eyitdi hiç bilür misin ki niçün geldün Küflîs ü Müflîs eyitdiler bilmezüz buyuruñ eşidelüm emrün tutup aña göre bir iş idelüm diyicek iblîs eyitdi Cebra’îl Hakk cānibinden Süleymân Peygām-bere geldi Sürhbādı cinnî men hışmum odından yaratdum anuñla ‘adāvet itmesün barışsun diyü emr olduğu cihetden üçümüzi dağı gönderdi ki bizi alup Kündeki dīvle götürüp Sürhbād cinnîye alup gidesiz ve bu Ekvân-ı dīvle Şalşalı halâş idesiz diyüp inandurup bend ü zencirlerin aldurup Ekvân ile Küflîs ve Müflîs **K42a H42a** Kündeki dīvle Hınnâs-ı vesvâs ve İblis şeb-reng katırlarıyla qaldurup tārftü‘l-‘ayn içinde ol gice Şâm şehrinde Semendün cin nazarına yitürdiler. Ez-ān cānib Semendün cinnî dağı i‘vânları ile oturmuş idi Süleymân Nebîden ‘aleyhi’s-selām söz açup söyleşürken nā-gāh qapuda galebe belürdi nedür görüñ diyince nā-gāh Sesendüs-ı cinnî sesleyüp gelüp haber virdi ki yā ser-heng-i cinniyān Lokmân Hakkımlle Âşaf bin Berhıyâ ve Batlamyūs-ı Hakkım Ekvân-ı ‘İfrît alup benden halâş kılup geldiler. İcāzet dilerler kim içerü gireler diyicek Semndün-ı Hezār Yek Dest yirinden tūrup ol yil-i ser-mest ‘izzeti içün qapuya vardı. İblis Hınnâs-ı Vesvâsı bilmeyüp vüzerâ-yı Süleymân şanup tazīm ü tekrīm ile alup gelüp şadre geçürdi ve el qavuşırdı ayağın tūrdı andan İblis Lokmân hey’et eyitdi yā Ser-heng-i cinniyān ve server-i sünniyān revā degüldür ki sen ayağ üzere tūrasın gel otur diyüp tekellüf ‘itdiler Semendün dağı oturdı andan İblîs ü pür-telbîs eyitdi yā Semendün Hezār Yek Dest-i Süleymân Hāzreti ‘aleyhi’s-selām saña selām kılup eyitdi ki nübüvvet hātemin baña müyesser iden ile ve biñ bir ümem-i pādşāh iden Allāh canibinden Tāvūs-ı Qudsî geldi Sürhbād ile ‘adāveti aradan götürsün. Ekvân ve Şahrı cinnî ve dağı Semendün yanında olan ser-hengleri habsden halâş itsün ki Sürhbādı ben hışmım odından yaratdum kimse anuñla başa çıqamadı kimi istedi ise Sürhbād ki dem ateşi birle yaqdı imdi uş vezirüm Lokmân Hakkımlle ve İşmü’îl oğlu Âşaf bin Berhıyâyı ve Batlamyūs Hakkımlle o cinnî bile gönderdüm ki Semendün cinnî lūtf idüp sözüm tūta

ķande olan dīv ü cin serhenlerinden maħbūs kim var ise ħalāş ide ve andan şoñra sizlerüñ ile Sürħbād cin ħarafına bile vara bizden ‘özr dileyüp aña yalvara ceng ħuşūmeti aradan götüre eger eylüg ile gelürse baña getüre eger gelmezse barışıp şerr-i şūrī aradan götüre diyüp buyruk buyurdı biz aña geldük sen daħı ne dirsın söyle görelüm diyüp İblīs ü pür telbīs a‘vānı Ĥannās Vesvās ile çeşm-i gūş oldılar ammā ki Semedün Hezār Yek Dest buna ma‘ķül sözi kim **K42b H42b** eşitdi rāst şanup ġāyet ġažab itdi hemān-dem yirinden ‘uķāb gibi ħurup ħabsde olan cinnīleri bilesince alup a‘vānlarına ħaber ķılup cümlesi dergāhına ħāzır olup daħı dönüp iblīse eyitdi yā ħaķīm ben şanurdım ki Dāvūd oğlı Süleymān ‘aķıldür ve Ĥaķķuñ mürsel peygām-beri ve biñ bir ümmetüñ serveridür. Bilmedüm ki Sürħbād cinnīden ķorķa muķaddem gelen Süleymānları şöyle gördüñ ki nübüvvet ħatemin ellerine ki aldılar bād üzere serīr ki şaldılar salţanatı tahtın yil-i felekde ki götürdi raħtını cin daşıyup ġarba şarķa ki yitürdi ħiç bir kişiyi Süleymān zebūnduğın görmedüm mağlūbına daħı ħizmet içün dergāhına varmadum imdi uşte siz uşte Sürħbād diyüp iki yüz otuz ālī mecrūħ göñli ġamġin zūlf-i nā-miħrbān gibi dil-i perişān olup a‘vānları ile dem çeküp uçışup birbirin geçişüp ‘azm-i baħr-i zulumāt ķılup gitdi gör İblīs ki ne mekr itdi andan İblīs-i pür-telbīs ħıramān yirinden ķalķup yürüyüp ħandān ħandān⁷⁰² gülüp zürriyāt-ı şeyātīn birle a‘vānı iki melā‘īn birle yürüyüp Sürħbād cin meclisine geldi ez-ān cānib Sürħbād cinnī Ĥūñħūr-ı cellād-ı sünnī Semendün cānibine gözçiler ķoyup oturmış idi. Ekvān-ı ‘İfrīt ile Şaħr-ı cinnī ħālī nice oldı diyüp ġayretinden ġuşsa baħrine ġarķ olup ‘aķlın yitürmiş idi nā-ġāħ ħaber geldi ki Semendün Hezār Yek Dest çerisin alup kaçdı ħarfetü’l-‘ayn içinde baħr-i muħiţ geçdi diyüp ħaber virince bir ħaber daħı geldi ki Ekvān-ı ‘İfrīt ile Şaħrı cinnī iblīs ü pür-telbīs ķurtarmış uş geldi dīvāndan Sürħbād işidüp şād olunca iblīs ile a‘vānları içeri girdiler yüz yire sürdiler. Süleymāna geçilen bendden ħaber virdiler Sürħbād işidüp iblīse ta‘zīm ķılup ķarşu varup ġorişüp ħāl ü ħātır şorişup taħtı kenārına aldı İblīsüñ telbīsini begenüp ħandān ħandān ġülmegi ķoyup ķaħķahā ile ġülüp eyitdi ki.

Nażm:

Diñleyüp telbisi iblīsı ziyād

İtdi ta‘rif anı oldum Sürħbād

Didi iy ser-defter-i kāfir-ila‘īn

⁷⁰² Ĥandān: -K.

Hāsīd ü merdūd-ı Rabbü'l-ālemin

‘Aqıl irmez kimse hergiz fikrüne

Ekmel ü kāmīl dutılır mekrüme

K43a H43a Saña şākīr olmaya Hārut hem

Sihri senden öğrenür Mārut hem

Şirre dutuñdan ulyā bulmaz necāt

Sence yokdur bir la‘īn vere biyāt

Sen degül mi âdeme igvā viren

Buğdayı yidürmege fetvā viren

Çün mu‘āvini olduñ Nemrūda sen

İtdüñ İbrāhīm özini ōda sen

Sen degül mi Nūhı giryān eyleyen

Saña uyup baħr-i tūfān eyleyen

Çün ki sen Fir‘avnuñ olduñ hādīmī

Şirretüñden çekdi Musa çok ğamı

Azdurup Fir‘avne virdüñ infī‘āl

İtdi ‘īmānsuz cihāndan intikāl

Ḳavm-i Lūṭı azduran sen yā la‘īn

K’oldı yiri anlarıñ zīr ü zemīn

Sen degül mi Yūsufı hem şatduran

Meskenin kıyuda bir taş itdüreñ

Eyledüñ Ya‘qūbı a‘mā kıldı āh

Yūsufı zindāna koyduñ hem nigāh

Eyledüñ Dāvūd özin giryān sen

Ḳırk yıl artuḳ eyledüñ ḥayrān ser

Evliyā vü enbiyā vü etkīyā
Bulmadı iğvāñ necāt olmaz rehā

Mekr iderseñ ins ü cin hayvān ola
Sihr iderseñ kor yir ‘ummān ola

Kimdür itmez hāzretūñden ihtirāz
Kim cihānda sence kadar gīne-sāz

İns ü cinn ü vahş u t̄ayr u mūr u mār
Cümlesi meger güde ‘āciz nā ki vār

Līk-i taḥsīn işbu bend itdū göge
Şāh Süleymān katına gitdügüne

Şekl-i Loḡmāna girüp iy ḥōş-nihād
Şaḥr-ı Ekvān bendini kıldıñ küşād

Sence yokdur hem ‘adūvv-ı sünnīde
Kim kaçurdıñ sen Semendūn cinnīde

Sence olmaz ḥīle ger tarrār hīç
Bu cihānda fitne ger ‘Ayyār hīç

Böyle diyüp ol racīm-i Sürḥbād
İtdi ta‘rif ḡāyet oldı dil-güşād

Dil-güşād olmamak çün cin racīm
Vir şalavāt Muştafāya sen delīm

3.4.2.3.2. Der-Beyān-ı Kaḏiyye-i Küflīs Cinnī ve Müflīs Cinnī ve Kündeki Dīv

Ḥaḡīm kavlince kaçan kim Sürḥbād cinnī iblīs-i la‘īnūñ itdügi telbīse taḥsīn kılup dahı
Ekvān-ı ‘İfrīte ve Şaḥrı cinnīye Süleymānuñ ‘aleyhi’s-selām saltanatından ve
memleketinden dīvinden perīsinden gül-ı ‘İfrīt-ü cemī çerisinden vuḥūş u eṭyāruñ mūr

u mārūñ her birisinden haber şordı anlar dañı Süleymānuñ salṭanatından ve biñ bir ümmetüñ keşretinden ins ü cin fermān olduğundan üstüne kuşlar gögde sāybān kurduğundan yıl-i felekde tahtın götürdiğinden yitmiş iki millet hizmetine yirine yitürdüğünden haber virüp gördiklerin işitdiklerin söylediler Sürhbād işidüp vāleh ḥayrān eylediler andan iblīs bunlara egri egri **K43b H43b** bakdı lāf urma diyü işāret itdi göz kaķıdı eyitdi siz Süleymān salṭanatın ne bilürsüz beyān idersiz. Ferīdūn Daḥḥākuñ dañı katında bu kadar dīv ü perri var idi. Teshīrle da‘ vet olunmış idi ve pīller tahtın götürürdi ve biñ miqdārı arslān kaplan pīl-hānesinde beslenürdü ve biñden artuķ ṭoğancıları var idi ki yırtıcı kuşları şikāre öğredürlerdi ve biñden ziyāde dañı cāzuları var idi ki küplerin Süleymān tahtı gibi yıl-i hevāda götürürdi pes bu dün ṭoğup donla büyüyen ‘Arab Beççe vü muğaylan diken yaķıcı çaķmaķ taşın çaķıcı deve güdüci zenbīl urucu demürce Dāvūd oğlı Süleymāncuğaz içün ne ğam yirsiz ki anı evvel kader-i ṭayaķ olup tahta geçüren alın alan Sām-süvār bin Nerrīmān idi düşmenine kılıc uran ol idi yidi başlu avren idi ol ise Hindistān cenginde Semendūn Hezār Yek Dest ise meydāndan kaçurdum gitdi pes şimdiden şoñra kim var.

Nazm:

Ġamġin olma bu zamān yā Sürhbād
Taht u devlet saña dutdı yüz ziyād

Şāh Süleymān tahtını alsañ gerek
İns ü cinne ḥükmiñü kılsañ gerek

Līke alıcaķ Şāh Süleymānḥatemin
Ser-te-ser dutınca dünyā ‘ālemin

Bu racīmüñ sözini ṭutmaķ gerek
Ḥaşm öninde mat idüp utmaķ gerek

Ġam yimege tāc ile devlet senüñ
Himmetümüz sañadur nuşret senüñ

Böyle diyüp ol racīm ü bed-fi‘āl
Sürhbādı şād iderür çekmez melāl

Diñle imdi kışşa niçe olısar

Nesr: Ḥaḳīm kavlince İblīs böyle diyicek Sürḥbād şād oldu bular bunda dimekte işitmekde⁷⁰³ bizüm kışşamuz ez-ân cānib Küflīse ve Müflīse ve Kündeki dīve geldi nite ol zamānki İblīs-i la‘īn ve racīm-i bī-dīn gelüp Loḳmān şekline girüp Ḥannās u Vesvās-şifāt ile Baṭlamyūs Ḥaḳīm şekline girüp daḥı Ekvān dīvi ve Şaḥrı cinnī kurtarup Semendūn cinnīye gelüp aña daḥı iḡvā virüp kaçırup çerisin göçürüp andan Sürḥbāda varup bu sözleri söyleyicek bildiler ki bu gelüp şūrete giren şeyṭān-ı racīm imiş a‘vānları ile hemān-dem dem çeküp uçdılar bu yañadan **K44a H44a** İblīs-i la‘īn anları yokladup dutuñ diyüp⁷⁰⁴ ḥükm idince bunlar ḳazā vü ḳader gibi ḳaçup yıl ile yarışup bād-ı Şarşar geçüp bulutdan buluda gizlenürek gelüp Süleymān taḥtına irdiler.

Nazm:

Şükrini ḥadd itdi bunlar ol zamān ḡāyet ziyād

İblīsüñ telbīsi birle tutmadı ise Sürḥbād

Būñ deminde ḳaçmaḡ olur şaf-şiken içre hūner

Ḥaşm elinden ḳurtulān lā-bud olısar dil-güşād

3.4.2.3.3. Der-Beyān-ı Ḳıssa-i Süleymān Aleyhi’s-selām

Ḥaḳīm kavlince Kündeki dīvle Müflīs Küflīs sürüp Loḳmān ile Āşaf ḳapusına geldiler. İblīsüñ telbīsinden ḥaber virdiler işidüp te’essüf ḳılup yirlerinden tırdılar Naşen ile Kāz peygām-berle Süleymān dergāhına gitdiler bu yañadın Süleymān Ḥazreti daḥı ‘aleyhi’s-selām saltanat taḥtında aḥşama yaḳīn oturmuş idi. Biñ bir ümmet ser-henglerine ins ü cin meliklerine ḥāzır oluñ diyü leşker gör göre ḥāzırlık diyüp perīlerü dīv-i ‘ifrīt ser-henglerine ḥaber virmişlerdi andan dīvān ṭaḡıdup ḥalvet-i ḥāşına varup taze şudan pāk āb-dest alup iki rek‘ at ḥācet namāzın ḳılup Tevrāt-ı Zebūr okıyup tiḡ-i tevḥīdle racīm-i la‘īn boynın toḳıyup oturmuşken nā-gehān⁷⁰⁵ Āşaf bin Berḥiyā vü Loḳmān Ḥaḳīm ve Kāz Peygām-ber ve Naşen Peygām-ber⁷⁰⁶ ‘aleyhi’s-selām dergāhdan içerü girdiler Süleymān devletine du‘ā ḳılup el yüze sürüp daḥı iblīsüñ telbīsinden Ekvān-ı ‘İfrīt ile Şaḥrı cinnī ḥalāş itdüğinden andan soñra

⁷⁰³ İşitmekde: -H.

⁷⁰⁴ Dutuñ diyüp: -H.

⁷⁰⁵ Nāgehān: gehān H.

⁷⁰⁶ Naşen Peygāmber: -K.

Semendūna iġvā virüp şermsār itdüğinden Süleymān Hāzretine küsüp şeytānı LokmānHākīm şanup iġvāsına aldanup gitdüğünü baħr-i zulimāta yitdüğünü Sürh-bādı cinnī ol ‘Aduvv-ı Sünnī dilşād itdüğün taķrīr itdiler. Süleymān Hāzreti işidüp ġāyetde ġazaba gelüp kaķıdı yıldırım gibi şaķıdı kaķıduğundan beñzi kanı kaķdı andan Hāzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām Tivrāta ve Zebūra and içdi eyitdi ki eger Hākķ Te‘ālā baña nuşret virürse Sürh-bād ile gelen şeytān zürriyātın cemī‘ sin tutup ba‘zısın kumkumaya koyup deñize atam ve ba‘zın daķı kayālar oydurup içinde taġlar arasında ħabs idem tā ki ol la‘īn-i racīm erba‘īn-i racīm erba‘īn⁷⁰⁷ ve le‘īm acısından ah dutunu göge çıķa ve ħasret odı cigerin yaķa diyüp daķı perri melik Hümāyūn Şāha ve cinnīler ser-hengi Rūhşāh-ı cinne eyitdi ki sizūñ serverlerūñüz kim ola ki varup Semendūn dergāhuma götüre aña iġvā viren şeytān idüğün**K44b H44b** bilüp gönlin tesellā kılup nazaruma yitüre diyicek cinnīlerden Melik Şāhmūrīş ve perrīlerden Şa‘lepi perri ve dīvlerden Lehbe dīv ayaġ üzere tırup ħizmete tırdılar andan Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām bu üç serverlere şeyātın nesli dilāverlere nūvāht kılup Semendūna zerrīn tāt ve muraşşa‘ zer-bāft fütā gönderdi ejdehā ser-başına lāyık ve fütā‘ı bilinden aşāġa dutına zirā ki a‘zāsı hep el olmaġın kaftān geymezdi tāt fütāyı virüp gönderdiler tā kim varup İblīsūñ telbīsī diyeler dönderüp dergāh-ı Süleymāna yitüreler ortadan ‘adāveti getüreler anlar gitdi vüzerā daķı çıkup mekānlarına yitdiler. Süleymān Hāzreti daķı ‘aleyhi’s-selām şol kaşdı itdi ki şubķ-dem olıcaķ saltanat tahtına geće daķı ins ü cin müvekkel meleklerine ve biñ bir ümmet tekvīnlerini da‘vet kıla tā ki her bir melek-i müvekkel a‘vānlarıyla her neye müvekkel ise bi-izni’llāh-i te‘ālā ħāzır kıla. Pes Süleymān Peyġām-ber ‘aleyhi’s-selām bu niyyeti idüp daķı dīvān taġıtdı daķı cāmķ‘ābına girüp yitdi. Yatmaz uyumaz içmez yimez ol bī-zevāl Allāhdur ki kūn⁷⁰⁸ dimekden ‘ālem-i ħilķat ve ademe ħ‘āb-ı raķat itdi.

Nażm:

Yimez içmez ol Ĥudādur lā-yefūt-ı bī-bedel

Cümle şeyden ol münezzeh lā-yemūt bī-ħalāl

Lā şerīķū’l-mekān lā-müşīrū’l-vezīr

Ĥayy-ı ħāfız ol tebārek Hākķ durur ‘azze ve cell

⁷⁰⁷ Erba‘īn-i racīm erba‘īn: -K.

⁷⁰⁸ Kūn: ol (ayet)

3.4.2.3.4 Der-Beyân-ı ‘Azamet-i ‘Asker-i Hezâr Yek Ümmet ve Ziyinet-i Salâtanat-ı Süleymân Memleketi ve Vaşf-ı Maḥlûḳât-ı Envâ’-ı Mevcûdât

Ḥaḳīm ḳavlince çünki Süleymân Peyḡām-berûn ‘aleyhi’s-selâm cemî’-i ‘askeri pîlden üyeze dek ve şahbâzdan siñege dek ve simekten semege dek ol gice şubḥa dek ki ḥâzır oldı çünki seḡergâḥ vaḳti yetdi ḡorûs seḡerî ötdi bûlbûl-i ṭurrâc ḳumrıyı ḡülistân bostânda dillü dilince Ḥâlıkı ki tesbîḥ itdi.

Nazm:

Ol zamân ki leyl ü sa‘ât geçdi irdi çün nihâd
Rub‘ı meskûn içün enver itdi şems-i tâbdâr

Çün seḡer vaḳti yetişüp toḡdı gökden âf-tâb
Tu yirden ins ü cinn vuḡûş-ı tıyur mûr-ı mâr

Neşr: Ḥaḳīm ḳavlince çün seḡer vaḳti yetişdi murḡân seḡer-i ḡayr dillü dilince ki ötüşdi Süleymân Peyḡām-ber ‘aleyhi’s-selâm câmh‘âbdan ḳalkup taze şudan arî âb-dest alup on iki biñ mu‘cizât zâhir olmış enbiyâ ve on iki biñ vilâyete ḳadem başmış evliyâ vü etḳıyâ vü on iki biñ dersini tamâm **K44a H44a** görmüş ‘ulemâ ve on iki biñ ḡikmetde mâhir eṭibbâ ve ḡükemâ ve müneccim kümelâ ve ḡırd-mend vüzerâ â‘ḳıl ü ‘uḡelâ efzâl-ı fuḡalâ birle şubḡ-dem namâzın ḳılup imâmlıḡ itdi andan evrâd okuyup tiḡ-i tevḡîd ile racîm boynun toḡıyup namâzdan niyâzdan fâriḡ kim oldı andan server-i selâṭinlere ḡüküm ḳıldı ‘âlem peykerlerin ḳaldırup ‘askerlü ‘askerin serîr üzere getürdiler ve Benî İsrâ’îl ‘ulemâsı daḡı Tevrât-ı Musa ile ve Zebûr-ı Dâvûd ile sekîne’i başları üzerine götürdiler geḡmiş peyḡām-berler ervâḡına şalavât virüp Allâḡa tekbîr getürdiler Ḥaḡret-i Süleymân zıll-i sübhân melik ins ü ve’l-cân daḡı devlet ile serîr üzere çıḡup Bismi’llâḡ diyüp salâtât taḡtına ḳadem başup ayak götürdi müvekkel taḡt-ı melek-i a‘zam Herḡıyâ’îl ḡarşu ḡelüp Ḥaḡret-i Süleymâna ṭapu ḳılup ‘izzet ile ḡoltuḡına girüp ḳaldurup nübüvvet taḡtı üzerine geḡürdi ve müvekkel tâc-ı melek Keṭ‘âṭâḡur ḡelüp ḡudret tâcın başında ḡodı müvekkel ḡatem ‘Azrâ’îl melek daḡı ḡarşu ḡelüp selâm virüp ṭapu ḳılup cânib-i Ḥaḡḡdan şunılan ḡatemî eḡine şanup ‘izzet itdi. Süleymân ‘aleyhi’s-selâm ḡatemini alup mezîd-i izni’llâḡ diyüp şükrler ḳılup mübârek barmâḡına geḡürüp sevindi andan şoñra müvekkel taḡtı bâd melek Naḡmaḡâ’îl ḡarşu ḡelüp ta‘zîm-i ikrâm ḳılup sefer ḡanḡı yaña yâ nebîyu’llâḡ ḡaber vir ki yile ḡüküm

idem. Salṭanatuñ taḥtını gelüp götüre diledüğüñ yire yitüre diyüp⁷⁰⁹ cevāba muntazır olıcaḡ Süleymān Peyḡām-ber ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā müvekkel bād-ı Şarşar niyyetüm Sürḡbād üzere gitmekdür ve anuñla daḡı a‘vānları ile ceng idem⁷¹⁰ diyüp ḡüküm idicek müvekkel bād-ı ūmūr-ı Süleymāniye mā’mūr olup icāzet alup gitdi. Tarfetü’l-‘ayn içinde rub‘-ı meskūnuñ dört köşesinden bād-ı şarkī bād-ı ġarbī bād-ı şimālī bād-ı cenūbī ḡāzır itdi. Ol tolu ‘arz elli mīl olan murabba‘ taḥtuñ dört köşesinden girüp götürmege ḡadem ü ḡaşem Süleymān ile Sürḡbādı cinnī ordusına yitürmege muntazır olup āheste āheste **K44b H44b** esmege başladılar ve andan soñra müvekkel insān Şerāṭā’īl melek-i a‘zam geldi selām virüp Süleymān Ḥāzretine ‘aleyhi’s-selām ta‘zīm kıldı ‘aleyk alup insān ser-henglerin cem‘ it diyü tefhīm kıldı andan müvekkel insān daḡı a‘vānlarını tekvīne ḡüküm itdi server-i selāṭīnler gönline muḡabbet-i Süleymān ilkā idüp cem‘-i insān melikleri yirlü yirinden ṭurup çerilü çerisin cem‘ idüp ṭabl u ‘ālem ḡayl u ḡaşem birle Süleymān nazarına geldiler evvel ‘Acem Sulṭānı Keykāvūs ve ‘Amaliḡa meliki Sührāb Şāḡ ve tūrān meliki Efrāsiyāb ve Mışr sulṭānı Celāle’d-dīn ve Benī Aşfar meliki Bilād-i Aşfarī ve maġrib zemīn pādşāḡı Ḥüsrev Şāḡ birle yidi iḡlīm serverleri pehlevānları şāḡīb-kırānları birle cem‘ olup geldiler şaf bağlayup karşı ṭurdılar.

Nazm:

Zıkr olan beġler ḡamusı geldi cümle şāḡryār
Her birinüñ leşkerine yok ḡisāb ḡadd ü şümār

Gör ne devlet virmiş Allāḡ Şāḡ Süleymān üzerine
K’oldı fermān ins ü cinn ü vaḡş u ṭayr mūr u mār

Nesr: Ḥaḡīm ḡavlince andan soñra müvekkel cinnī ol muḡibbīsini Ta‘mahā Kehmehā’īl ve daḡı peri şınıf üzerine müvekkel olan melek-i a‘zam Ṭūṭiyā’īl ve daḡı ehremenler üzerine müvekkel olan melek-i a‘zam Şerḡiṭā’īl ve ‘afārīt cinsī üzerine müvekkel olan ‘Aclaḡiyā’īl birle ḡullar ḡısmına müvekkel olan melek-i a‘zam Ḳırtıyayā’īl geldi ‘aleyhi’s-selām ziyāde ikrām idüp ta‘zīm kıldılar izn-i Rabbānī birle el ḡavşurup muṭī‘ oldılar. Eyitdiler ki yā nebi’-llāḡ ne buyurırsın ḡizmet var mı edā idelüm icāzetüñ birle fermān buyur ḡulluġuña gidelüm diyicek Süleymān Peyḡām-ber ‘aleyhi’s-selām ḡüküm itdi ki dīv ü cinnī peri ḡül yaban cinsinüñ cümlesini bir eksüksüz

⁷⁰⁹ Yire yitüre diyüp: yire yitüp H.

⁷¹⁰ İdem: -H.

hâzır kılup götürüñ Sürhbâd cin cengine giderem hizmetüm şerâ'îtin yirine yitürüñ diyicek anlar dağı izz-i Rabbânî emr-i Süleymânî birle her birisi kudret kanadın açup anı vakt içinde etrâf-ı 'âleme geçüp Süleymân hükmine mahkûm olan cinnîleri ve emrine me'mûr olan dîvleri ve musahhar olan 'afâriti ve selâma gelen perri cinsini ve hizmete yüz süren **K45a H45a** gul yaban aşlını tekvinleri ve ser-hengleri ve server-i ser-firâzları ve re'îs-i gîne-sazları birle cem' idüp hâzır itdiler Hâzret-i Süleymâna 'arz kılup her cinsine serverlü serverin nâzır itdiler.

Nazm:

Eyle bî-hadd geldi Ehremenle 'afârit zamân

Demlerinden töndi güneş 'âlemî tıtdı tuman

Gul u yabân perriden perri vü perrân şalmağa

Yirde gökde bulmadı yir per açup uça hemân

Nesr: Ve andan soñra Hâzret-i Süleymâna 'aleyhi's-selâm hevâyî kuşlar üzerine müvekkel olan Tamâhâ Benâ'îl melek-i a'zam ve dağı bahrî kuşlar üzerine müvekkel olan Deryâ'îl melek-i a'zam birle kürre-i nesim içinde olan etyâr-ı eflâk-i müvekkel Kesfiyâ'îl melek Süleymân Hâzretine 'aleyhimü's-selâm 'izzet ile ta'zîm idüp selâm virdiler hizmet var mı yâ nebîyu'llâh diyüp el kavşurup karşı tırdılar. Andan Süleymân Peygâm-ber ol nebî-i ekber ve ol melik tâc ver baş kaldırıp cevâb virüp eyitdi ki ne kadar yırtıcı vü berri kuşlar var ise Sîmurğ-ı 'Ankâ katına cem' idüñ ve dağı ne kadar hubûbât yiyici ve dâne tartıcı murğân var ise cennetden çıkan Tâvûs katına dirneşdürüñ ve dağı ne kadar denizlerde ve ırmaqlarda ve dere kenârlarında ve ırmaqlarda bahr-i etyâr cinsi kuşlar var ise balıkçıl katına cem' idüñ ve dağı ne kadar kürre-i nesimde bulutlarda yumurdlayup yavru çıkaran hevâyî felegi kuşlar var ise cem' idüp Hümâya teslim idüñ diyicek hükmi Süleymânîye ve emr-i hâkanîye mu'tî münkâd olup evvel yırtıcı kuşlar müvekkel kudret kanadın açup a'vânları ve tekvinleri ile uçup aqâlîm-i seb'a içindeki kırk dört kişverüñ tağları kullisine geçüp ne kadar ki atıcı leş baş tartıcı hayvânât yırtıcı kuşlar var ise Kağnûs-ı Hindî ve Rağne-i Sindî 'uqâb u şâhîn sünkûr şahbâz mişli etyâr re'îslerin cinslü cinsi birle sürüp Sîmurğ-ı 'Ankâya getirüp ısmarladı andan soñra ikincisınıf hubûbât yiyici dâne tartıcı murğân melegi dâhî kanad açup uçup rûy-ı zemîn içinde bâğ u râğ deşt ü beyaban ma'mûr-ı vîrân yirlerde a'vânların tekvinlerin hubâb-ı h'or bülbül tırrâc şeklin zerzûr ve kumrı ve üveyik ve tûfî ve karlağuc ve keklik ve çil cinsî murğân perri **K45b H45b** dâne tartıcı

kuşlar var ise cennetde çıkān Ṭāvūs katına cem‘ oldu ser-cümlesin aña ısmarladı müvekkel melek teslīm kıldı ve andan soñra üçüncü şınıfuñ müvekkeli dağı a‘ vānları ve tekvinleri birle kanat açup uçup deñiz kenārlarına geçüp ve ırmāklar civārına varup her tarafa tekvinler gönderüp ol kadar murğān-ı baħrī cem‘ idüp baħrī kuşlarre’isleri balıķçıla ısmarladı ol kadar baħrī kuşlar geldi ki saķa kuşlarından ve kazdan ve ördekten ve turnadan ve kara batakdan ve balķan kazlarından ve delīlū’l-cirden ve ğavvāşdan ve murğ-ı timsāhdan gök yūzi görünmez oldu andan soñra dördüncü sınıf müvekkel ki a‘ vānları ve tekvinleri birle kudret kanadın açup kürre-i nesīm geçüp yir ile gök arasında kara buludlar yöresinde ne kadar murğān-ı nesīm var ise birer çiftin alup Süleymān tahtı üzerinde pervāz urup yir yüzine inmeyen ‘ulvī ve dağı süflīye konmayan Hümāya murğān-ı nesīm teslīm itdiler şöyle ki vezīri ne kadar kürre-i nesīm murğānı var ise dillerince Allāha tesbīh idüp nuşret-i Haķķdan Süleymāna isteyüp ağız açup niyāz itmege ve kanad kanada çıtup pervāz itmege başladılar.

Nazm:

Baħr ü berrüñ geldi murğī bī-‘ aded ğāyet ziyād

Ķapladı yīr gök arasın şehrū kaynağ u kanat

Perri murğāndan hevāda uçmağā bulmadı yīr

Esmeye bilüp gezerdi bula aralık dāğı bād

Neşr: Haķīm kavlince müvekkel murğāndan soñra hayvānāt üzerine müvekkel olan a‘nī müvekkel sibā‘ melek-i a‘zam ‘Aşķar-ı Mīkā’il geldi Süleymān Hażretine ‘aleyhi’s-selām selām virüp ta‘zīm kılup ikrām itdi dağı eyitdi ħizmet var mı yā nebīyu’llāh diyüp sūkūta varınca Süleymān Peyğām-ber ‘aleyhi’s-selām ħukm itdi ki yakīn yirde ne kadar sibā‘ cinsi var ise tekvinlerüñle inlü ininden götürdüp getürdüp sibā‘ re’is-i seb‘ -i esede teslīm idesin diyicek müvekkel sibā‘ dağı icāzet-i Süleymān birle kanat açup uçup tekvinleri ve a‘ vānları birle kūhsārlara ve seng-i ħārelere varup bulduķları bebr ü pelengden ve şīr ü nehengden ve gergedan ve pīlden ve Kelīleden ve Dimneden ve ķurtdan ve üşekden **K46a H46a** bulduķların alup getürdiler yırtıcı hayvānāt re’is ü sebū esed nazarına yitürdiler.

Nazm:

Yırtıcıdan ne ki varsa tağ u rāğda canāvār

Her birinden bi niçesin getürürler mā-ħezār

Yir yüzün kapladı hayvân ‘ âlem için tutdı hōş
Nite kim şahın-ı hevâyı kapladı murğân-ı perr

3.4.2.3.5. Der-Beyân-ı ‘ Asker-i Hayyât u Efâ‘î

Hakīm kavlince hayvânât müvekkelinde sonra haşerât-ı müvekkel hayyât nâzırı Şāhmārān hākīm Kefāhātā’îl melek Hāzret-i Süleymāne selāma geldi selām virüp el kavşurup perr ü bāl degşürüp eyitdi ki nebīyu’llāh ins ü cin çerisin cem‘ idüp vuḥūş u etyār cinsini bir araya getürdügüñden murād ne devlet ile ğazāya mı gidersin ki bunca ‘ askeri biryire cem‘ idersin diyicek cevāb virdi ki ni‘ am Sürḥbādı cin cengine giderem ki maşrık vilāyetünün cinnīlerin cem‘ itmiş ve kuh-ı billūr-ı a‘zamda olan perrīleri katına getürmüş kuh-ı Elburzda olan ‘afārīt cinsini ve dīvler aşlını ve gül- yaban neslini cümle ser-hengleri ile yaraqları ıla iblīs ü pür-telbīs sözine uyup Mısr üzerine gelmiş Kahriye şehrin kahr ile ḥarāba virüp Semendün Hezār Yek Dest cin çerisiyle muḳābil olmağa gönderdüm şıyup hezīmet itmiş andan Sürḥbād ‘ asker çeküp Şām şehri üzerine gelmiş anı daḥı ḥarāba virmek istermiş imdi ḥükm-i Yezdānī birle leşkerüm cem‘ idüp ins ü cin melikleriyle dīv-i ‘ ifrīt ser-hengleriyle gül yaban re’īsleriyle seb‘ ü esed ü bebr-i pelengleriyle haşerāt hayyātuñ sen daḥı yidi başlu yıl avrenlerin ve berrīnün zehr-i kātıl şu‘bānların deve tabanında urup helāk iden ef‘î-i yılānların a‘vānların tekvīnler birle varup cem‘ idüp getürün alup Şāhmārān nazarına yitürün diyicek andan müvekkel hayyāt daḥı icāzet-i Süleymān birle kanat açup uçup a‘vānların tekvīnlerin cem‘ idüp berrīyenün zehr-i kātıl ejdehālarından ve şu‘bānlarından kūh-ı Elburz eteginden şıgın geyiginden toğup düriyen kırk gündeñ yir yüzinde yürüyen andan kanad açup bileglere geçüp zehrini Ye‘cüc Me‘cüc üzerine saçan tūş olduğu hayvānātuñ kanın sorup içen yidi şer başlu söğü dişlü deve ağızlu şıgın geyik gözlü kara bulut kanadlu kūh-ı Elburz şıfātlu cehennem māliki şüretlü ağızından şiddeti nefes ile od saçıcı **K46b H46b** tūş olduğunun yakup kanın içici yirden göge kara dutun gibi çıkıcı şu içdüğü yirden beline dek zehir açıcı avrenleri cem‘ idüp ve sīstān diyārından zehri kattāl ef‘īler ve ‘aḳrepler ve çıyānlar getürüp tekvīnler ile Şāhmārān nazarına yitürüp dā’im itdiler.

Nazm:

Eyle ḥaddsüz geldi avren ejderhā şu‘bān mār

Yir yüzün tutdı tamāmet itmedi ‘aḳıl şümār

Vehme verdi ol çeriden ins ü cin dīv ü perri
Ejdehā avren görüp dehşet itdi ne ki var

Nesr: Haķīm kavlince hayyāt-ı haşerāt leşkeri cem‘ olıcaķ andan şoñra hevām müvekkel Heyākemākā’ıl melek hażreti gelüp Süleymān Hażretine ‘aleyhime’s-selām selām virüp el kavşurup mübārek haţırın şorup su’āl itdi ki yā nebīyu’llāh bu ins ü cin çerisin şeyātın aslınuñ⁷¹¹ dīv ü perrisin vūhūş-ı tıyuruñ hayyātuñ bu cümle maḥlūkātuñ müvekkellerine ḥükm idüp mā’u mūrında olanlarını getürdüp cem‘ itdüğüne cihet nedür devlet ile қancarı gidersin ‘azīm düşmenüñ mi var diyicek Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām eyitdi ne‘ am belī gāzāya gider men Sürḥbād cin üzerine diyüp vaşf-ı ḥālī beyān idicek müvekkel-i evhām yine şorup eyitdi ki yā nebīyu’llāh gāzā mübārek olsun bızede ḥızmet var mı buyur ki leşkerümüz cem‘ idelüm diyicek Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām Fe-tebesseme zâḥıkan⁷¹² mücebince tebessüm kılup eyitdi ki yā melek-i a‘ zam senüñ taḥt-ı yedüñde olan ‘askeri ol çerı ile bile alup gitmek lāyık degül sibā‘ degül ki pençe urup ḥaşm yırtı yırtıcı kuş degül ki қaynaқ çarpup leş ü baş tarta ve ejdehā avren degül ki düşmeni dem çeküp қanın şorup içe veyā insān pehlevānları degül ki tığ-i elmas çeküp çalup cism-i ḥaşmānī iki niçe ve dīv ü perri degül ki ‘adūya göz urup helāk ide yā ḡul-ı ‘ifrīt degül ki çerisi ile muқābil olup ceng ide vāsi‘ cihānī gözlerine teng ide қanlarından yir yüzün lāle-reng ide senüñ taḥt-ı ḥükmünde olan iki şınıfdur biri uçar siñek ü üyez ü zenbürdur ve ikinci şınıf қarınca ve çekirge ve görüm ḥarir mişālī mūrca meleḥ zübāb ba‘ susdur eyle olsa.

Naẓm:
Eyle olsa yā müvekkel kāmıyāb
Cengi nice eyleye mūr u zübān

K47a H47a Ver ferāḡāt eyle sen işbu ki var
Böyle diyüp itdi ta‘ nı bī-ḥisāb

Nesr: Haķīm kavlince Süleymān Hażreti ‘aleyhi’s-selām müvekkel evhāma ḥaķāret naẓarın idicek ḡāyet incinüp eyitdi yā Süleymān bu ḥuşuşda kendüñi ki gördüñ devletüne salţanatuña ḡarre olduñ ammā ḥaķıķat şöyle bil ki Sürḥbād leşkerine zafer

⁷¹¹ Aslınuñ: neslinüñ H.

⁷¹² Neml-19 (Onun üzerine gülerек tebessüm etti.)

bulmayasın tā bu za‘īf kemīne nazaruña varup mūr u zübān ‘askerin ve evhām çerisin iletmeyince yā Süleymān ceddūñ İbrāhīm Peygām-berūñ düşmanı ene rabbukum⁷¹³ da‘visin kılan Nemrūd-ı la‘īn çerisin üyez leşkeri hezīmet itmedi mi ve yāhūd Şāhmārana ‘āşī olan ejdehānuñ gözüñ öninde qarınca leşkeri uşup etin yiyüp leşin komadı diyüp cevāb viricek Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām söyledüğine peşimān olup şefkat yüzinden dil-nüvāzlık idüp göñlini tesellī kılop çok söyledi ve illā ki müvekkel evhām eyitdi yā nebīyu’llāh egerçi kim hük-m-i sübhānī ve emr-i yezdānī birle hük-müne mu‘ī münkādēm ve ammā ki bu dem baña horlīg ile nazar itdūñ Hākk cānibinden bir işāret olmayınca ne hevāda uçan üyez siñek zenbūr şınıfın getürürem ve ne yir içinde ma‘īşet kılan qarınca vezir ü meleḡ tã’īfesin nazaruña getürürürem diyüp gitdi.

Nazm:

Böyle diyüp ol melek evhām pes

Perr açuben⁷¹⁴ gitdi ol nefes

Şāh Süleymān gitdügin görüp anuñ

Gamgīn oldu vir şalavāt sözi kes

Neşr: Hākim kavlince kaçan kim müvekkel evhām Süleymān Hāzretine incinüp gidicek Cebra‘īl ‘aleyhi’s-selām cānib-i Hākkdan gelüp selām virdi eyitdi ki yā nebīyu’llāh Hākk Te‘ālānuñ emri budur ki Şām üzerine varasın zīrā ki Sürḡbādı cinnī ol ‘Aduv-ı Sünnī ol şehir halkını incitmege yüz dutdı. İns ü cin çerisin dīv u ḡl ‘ifrīt perisin vuḡuş-ı tıyūr mār ile çerendeden perendeden⁷¹⁵ her kim var ise bī-kuşur cem‘ idüp ‘ale’s-şabāḡdan göçüp üzerlerine varmaḡa iḡdām idesin ve bir daḡı yā nebīyu’llāh ‘ālī hāzretüñe naşīḡatüm budur ki melā‘īke-i muḡarrebīne müvekkelīne ve tekvīnine evkāt vech ile ri‘āyet kılasın ki şimdi sidretü’l-müntehādan kudret kanadın açup uçup birinci ḡat gök kapusın geçüp kurre-i nesīme ĩrince **K47b H47b** müvekkeli hevām karşı gelüp üyez çerisi ile evhām cinsinden ve bu‘uşandan zübābdan ve meleḡden serīrüne getürmesine ve yıl-i felekde götürmesine ḡāyetde i‘rāz itmişsin evhām cinsini zübāb aşlını ve ba‘üz şınıfını ḡor görmüşsin yā Süleymān her şeyi ḡor görmek olmaz o yüzden za‘īf ḡayvān ve pīlden büyük ‘aḡametli canāvār yoḡ iken ḡāl budur ki

⁷¹³ Enbiyā-92 (Ben sizin Rabbinizim.)

⁷¹⁴ Açuben: açup uçdı H.

⁷¹⁵ Perendeden: -H.

hilkatde üyezle pîlûn farkı az iken zîrâ ki anuñ dağı dört ayağı ve hortumı vardır ammâ bu kadar var ki pîlûn kulâğı yirinde kulak üyezün kulâğı yirinde kanadı vardır. Üyez hortum ile kan şorar ve pîl hortum ile gıdâsın alur me'kulât yirine meşrûbât ağzına koyar ve bundan 'aceb-ter bu ki pîl bu kadar 'azametle üyezden incinir ve Nemrud-ı la'în ene rabbüküm⁷¹⁶ da' visin iderken yüz kerre yüz biñ kıbtî çerisin âhen-püş cem' idüp eyitdi ki yâ İbrâhîm rabbüke di ki ol dağı leşker getürsün ceng idelüm İbrâhîm 'aleyhi's-selâm münâ'cât itdi. Haqq Te'âlâ müstecâb kılup ol qahhâr-ı 'âlem ve cebbâr-ı a'zam istedi ki kemâl-i kudretin izhâr itmek için a'zam iki melâ'în çerisin ez'âf-ı ahkâr-ı maḥlûk ile helâk ide pes üyez şınıfını ki gâyet za'îf naḥîfdür müvekkel evhâma hükm itdi cem' idüp Nemrûd çerisin muḳâbil itdi. Tarfetü'l-'ayn içinde tağıtdı ve Nemrûd bir yarım tenlü siñek huşûşâ ki yek çeşm-i beynisine girüp helâk itdi andan ol peşe Nemrûd beynisin oyup yitmiş gün yiyüp dağı hâl dilince münâ'cât itdi eyitdi ki ilâhî ben za'îf bi-çâre kuluñ emrünü tutdum bu 'âşînün beynisin yiyüp tağıtdum ve helâk itdüm İlâhî dilerem ki bunuñ kafasından çıksam necât bulam ve kıyâmete dek ölmeyüp 'ömr-i tavîl sürüp hayât bulam Ve mâ min dâbbetin fîl ardı illâ alâllâhi rızkuhâ⁷¹⁷ mücebince rızkımı eksük itmeyesin Yusebbihu lillâhi mâ fîs semâvâti ve mâ fîl ardıl melikil kuddûsil azîzil hakîm(hakîmi)⁷¹⁸ hükmince zıkrüne meşgûl olup elümden geldükçe edâ idem egerçi ki senün ni' metün şükri ve zıkrünü velî nebî dağı edâ idemez i'melû âle dâvûde şukrâ(şukran), ve kalîlun min ibâdiyeş şekûr(şekûru)⁷¹⁹ yâ Süleymân kaçan kim ol peşşe yeg çeşmülenün haḳîr bu vech ile ki cân u dilden bi-niyâza niyâz kıldı ise Haqq Sübhânehü ve Te'âlâ ki Hâlık-ı kâ'inâtdur **K48a H48a** Kâzie'l-hacâti rafî'u'd-derecâtdır⁷²⁰ ol siñekçe siñecüğün du'âsın müstecâb itdi kıyâmete dek 'ömr-i tavîl virdi ve anuñ maḳâmını muḳaddem olan maḥlûḳatuñ ki Âdem-i Şafîden 'aleyhi's-selâm yidi biñ yıldan öñürdi ve kavm-i ceffiden yitmiş biñ yıl ilerü ve kavm-i hafîden yitmiş biñ yıl öñürdü muḥaşşâl-ı kelâm yâ Süleymân-ı zamân cân kavminden cin kavminden yüz biñ yigirmi üç biñ toḳuz yüz toḳsan toḳuz maḥlûḳatı ki ser-cümlesinün efdalı Âdem-i Şafîdür ve anuñ neslidür ki âdemden evvel âdem şıfâtında maḥlûḳ gelmedi illâ ki dürlü dürlü maḥlûḳât birle bu rub-ı meskûn 'âlemî taldı ve boşaldı ba'zı maḥlûḳatuñ mâ-beyninde bîn yıl ba'zınuñ mâ-beyninde üç biñ yıl ba'zınuñ mâ-beyninde toḳuz biñ yıl geçdi vaḳt oldu ki cihân sarâyı rub-ı

⁷¹⁶ Enbiya-6/7 (Ben sizin Rabbinizim).

⁷¹⁷ Hud-6 (Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın).

⁷¹⁸ Cuma-1 (Göklerdeki ve yerdeki her şey, mülkün sahibi, mukaddes, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tespih eder).

⁷¹⁹ Sebe-13 (Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır).

⁷²⁰ İhtiyaçları gideren ve dereceleri yükseltendir.

meskûn ‘âlemî yidi biñ yıldan yitmiş biñ yıla varınca gâh toköz gâh on gâh yigirmi gâh otuz gâh kırk gâh elli gâh altmış gâh yitmiş biñ yıl cihân ıssuz yatdı ammâ ki yâ nebîyu’llâh Şahr-ı Nâr kavminden evvel ol Hâlık-ı ‘âlem bir dürlü maḥlûkât ḥilkat itdi ki her birinüñ ḳadd ü ḳâmeti ol ḳadar yüce idi ki ayağı yirde olup uru ṭursa başına ḳara bulutlar uşar başı ḳara bulutlardan aşardı baḥr-i ‘ummân anuñ ṭopuḡuna gelmezdi. Ḳara ṭaḡları adımlayup geçerdi ulu ırmaḳları ḳurudurdı ḳaçan ki şu içerdı ra‘d-ı felek avâzı gibi şadâları var idi anlaruñ ḡıdâsı kürr-e-i nesîm idi ‘ömrleri daḡı uzun olurdu yidi biñ yılda bâliḡ olup yitmiş biñ yıl ‘ömr sürerlerdi. ‘Âḳıbet Ḥaḳḳ Te‘âlâya anlar ‘aşî oldılar. Ḥaḳḳ Te‘âlâ anları mâl-ı rızḳ ile Ḳârun gibi yire yitürdi anuñ birisinüñ kellesi henüz bir kūhistân altındadır inşâ’llâh ol ḳazâyı size görmek Ḥaḳḳ Te‘âlânuñ taḳdîrinde vardır zîrâ ki sevri siñeklerüñ re’îsi Nemrûdı yiyen üyez meḳânı ol ḳafadadır ve zerreler melik Heyâkemâkâ’il daḡı ol ḳaf civârında ṭaḡ altında olur ve ol ṭaḡ daḡı ḥicâz yolındadır İbraḥîm Peyḡâm-ber ‘aleyhi’s-selâm deveye binüp aşarken ṭarîḳ-i ḥicâzda yolu ol Kūhistâna uğrayup düşerken inişinden yoḳışından ḡâyet incinmiş idi. Allâhu Te‘âlâya niyâz idüp diledi ki ol ṭaḡı ol aradan gidere ḥüccâca yoḳuşı inişi rahmet vermeye Ḥaḳḳ Te‘âlâ eyitdi ki yâ İbraḥîm du‘ânı müstecâb itdüm ammâ ki taḳdîrimde muḳadder **K48b H48b** itdüm ki senüñ neslününden bir peyḡâm-ber gele adı Süleymân bin Dâvûd ola ins ü cinnî vuḥuş-ı tuyûrı mûr-ı mârı çerrende-i perrende emrine muṭî‘ münḳâd idem yıl taḡtını felekde götüre meḡâribe meşârîḳa yitüre ve senüñ Ḥaḳḳ peyḡâm-ber idüḡüñ bilüp rûḡuña şalavât virüp baña tekbîr getüre ve sen ḥalîlümün ‘izzetine Beytü’l-Muḳaddes yapup ma‘mûr-ı âbâd ‘ide on iki biñ ‘ulemâ içinde Tevrât-ı Zebûr okıyup rûḡ-ı revânîñı şâd ide pes ol Süleymân bin Dâvûda emr idem bād-ı Şarşar ḥükm ide ol ṭaḡı yirinden getürde Hemedân vilâyetine yitürde ve Mekke yollarını düzelde diyüp Allâhu Te‘âlâ İbraḥîme cevâb viricek İbraḥîm Peyḡâm-ber ‘aleyhi’s-selâm şâd olup mürdeñe şalavât getürdi imdi yâ Süleymân bu muḳaddimededen maḳşûd bu ki ol Kūhistân içindeki ḳafada bir ayaklu ve bir gözlü sivri siñek Nemrûd-ı ‘Âşîyi helâk itdi sen niçün siñek çerisin ḥor görirsın evḥâm cinsinde niçe ṭâ’ife vardır ki anlara naḡar ḳılsın şüretâ gerçi göze ḥâḳîr görünür illâ ki her birinde bir ḥâşşa vardır ki ḡayrısında ol ḥâşşa bulunmaz ez‘âf-ı maḥlûḳ vardır ki ekber-i maḥlûḳa ḡâlibdür Süleymân didi ki nite Cebrâ’il ḥaber virüp didi ki yâ nebîyu’llâh bu ez‘âf maḥlûḳuñ ‘uḳûl-i nuḳûlinden ‘âlemler ser-gerdândur cümlesinden birisi bal arusıdır ki görmez misin müseddes ḳaşûrı yoḳ ḳuşûrı düzedür ve ‘asel-i muşaffâ-yı içinde zaḡîre şaḳlar ḳavlühü te‘âlâ Ve evḥâ rabbuke ilân nahli enitteḥizî minel cibâli buyûten ve mineş şeceri ve mimmâ ya’rişûn(ya’rişûne). Summe

kulî min kullis semerâti feslukî subule rabbiki zululen, yahrucu min butûnihâ şarâbun muhtelifun elvânuhu fihi şifâun lin nâs(nâsi), inne fî zâlike le âyeten li kavmin yetefekkerûn(yetefekkerûne)⁷²¹ ve daḥî yâ nebîyu'llâh hevâmuñ bir şınıfı çekirgedür ki Haḳḳ Sübhânehû ve Te'âlâ bir yire қаһтлік муқаддер itse ol yire çekirge şalar nite kim Musa Peyğâm-ber zamânında 'aleyhi's-selâm Fir'avn-ı la'în îmâna gelmedügi için kâh bit virirdi bağların terekelerin yidürirdi emân diledi ki îmâna gele gelmedi Musa Peyğâm-ber yine münâ' cât itdi. Haḳḳ Te'âlâ veze' yağdurdı Fir'avn 'âciz olup yine emân diledi 'îmâna gelmeyüp yine 'âşî olıcaḳ 'âķîbet nîl ırmāğı ḳan aḳdı ve andan **K49a H49a** şöñra nîle ğarḳ itdi ve daḥî yâ nebîyu'llâh bundan 'acep siñekde bir 'ibret daḥî vardır ki ḳaçan kim Allâhu Te'âlâ yidi ḳat yiri ki yaratdı bir firişteye emr itdi ki ḳucağa alup götürdi daḥî firištenüñ ayağı altında ferş ve fereşî öküzüñ arḳasına yükletdi ve öküzü balıḳ götürdi ve balığı şu ve şuvı ḳudret ḳadehi ve ḳadehi yed-i ḳudret götürdi ki anuñ sırrını Haḳḳ Te'lâdan ğayrı kimse bilmez ammâ ki yâ Süleymân bu muḳaddimeyi zıkr itdügümüzden ğareż budur ki bir ğün racîm 'aleyhi'l-la'ne öküzü tekvîn-i nûr şeklinde gelüp eyitdi ki yâ şevr-i 'azîm bu yidi ḳat ḥâḳ ve bu ziyâde ağır yük niçe bir götürürsin ḥalâşına çäre ḳılsıñ ana şevr itdi ki ne naşîḥat virürsin nice itmek gerek racîm didi ki başıñı sögesünü eg ve ḳıçuñı balıḳ üzerine çöğer vaḳti dutup depren tâ kim arḳañdağı yirler zelzeleye gelüp yıkıla tağları ve taşları toprağ ile deryâ-yı muḥîṭ içine tıḳıla racîm-i la'în iğvâsı ile şevr ü 'azîm diledi kim böyle ide ve emr-i Haḳḳa 'âşî ola Haḳḳ Te'âlâ kemâl-i ḳudretin izḥâr itmek için ve celâl-i 'azâmetin âşkâre itmek için ol 'azîm öküz ki rub'-ı meskûn 'âlemî anuñ bir gözi bebegince ya ola ya olmaya bir za'îf sıvrısıñekcük yaradup öküzüñ dimāğı içine girüp nîze urdı öküz anuñ acısından miḳdârını bildi yâ Rabb estağfirullâhü'l-'azîm diyüp racîme uyup ğünâh itdügüne istiğfâr ḳıldı.

Nazm:

Şevr-i a'zam itdi istiğfâr ğâyet key-çehân

Tâ ki 'avf itdi ğünâhın ḥâlık-ı ḥayy u cihân

Emri Haḳḳla gözleri ḳarşısına ṭurdı siñek

Ḳarşusından her ğün ister ol siñekden şevr emân

⁷²¹ Nahl-68/69 (Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin.”/ Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.” Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır).

Neşr: Yâ Süleymân-ı zamân bu muḳaddimenüñ tafşîlünden murâd ol ki cem'î askerüñ sınıfında üyez ve ḳarincadan za'îf ü aḥḳar maḥlûḳ yokdur ve ammâ ki ekber-i maḥlûḳa ser-cümlesine gâlibdür görmez misin ki ḳarınca ḳorḳusundan arslân ḳamışlıkda ve balçıkda yahûd balçuklu yirde mütemekkin olur ve cāmûs şol 'azametlü gövde ile o yandan⁷²² ḳaçup balçuklu şuya girür ve yidi başlu yil avreninden **K49b H49b** Cebbâr u ḳâtil zehrâk canāvâr yokdur vaḳtî ki bir ejdehânuñ gövdesine zaḥm irse ḳarınca ḳorḳusundan duracaḳ yir bulunmaz⁷²³ pes lâzım oldu ki müvekkel evhâm da'vet idesin zübâb-ı zenbûr cinsinden mûr u meleḡ ba'üz serîriñde bile ola ḥaşmuñ ile ceng kıllalar diyüp Cebrâ'îl-i Süleymân 'aleyhi's-selâm naşîhat kılıcaḳ Süleymân Ḥazreti eyitdi yâ ḳarındaşum Cebrâ'îl men müvekkel hevâmı da'vet kıllup getürmege ḥicâb kıllurmen ammâ ki luṭf idüp getürüp bizümle yarışdurgıl diyiceḳ Tāvûs-ı Ḳudsî ḳudret ḳanadın açup uçup bulup getürdi ḥizmet-i Süleymânîye yitürdi Ḥazret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm 'özür dileyüp tesellî kıldı andan müvekkel hevâm emr-i Süleymânî birle müvekkel müverân u müvekkel-i zübâbî ve müvekkel-i ba'üzî ve müvekkel-i meleḡ⁷²⁴ cem' idüp ḥükm eyledi her birisi a'vânları ve tekvinleri ile Tarfetü'l-ayn içinde ol ḳadar mûr-ı meleḡ askerın revendeden ve perendeden cem' idüp getürdiler ki nihâyeti yok ve daḡı şol ḳadar zübâb ba'üz çerisin uşâḡın irisın dergâh-ı Süleymânîye yitürdiler ki ḥisâbın Allâhdan ḡayrı kimse bilmez.

Nazm:

Ol ḳadar geldi ba'üz ile siñek
Toldı yir gök arası şahın-ı felek

Tâḡ u taş bürüdi mûr-ı meleḡ
Gökde üyezden bulmadı yirde melek⁷²⁵

3.4.2.3.6. Der-Beyân-ı Ḳıssa-i Rüstem ve Ḳaḏiyye-i Şemâ'îl Cāzû

Hükemâ ḳavlince Süleymân Nebî 'aleyhi's-selâm biñ bir ümmet ve yitmiş iki millet yiz yigirmi dört dürlü şıfât-ı maḥlûḳât askerın cem' itmekde Sürḡbâdı cin üzerine

⁷²² O yandan: üyezden H.

⁷²³ Bulunmaz: bulamaz H.

⁷²⁴ Müvekkel-i meleḡ: müvekkel-i ba'üzî H.

⁷²⁵ Vezin kusurlu.

varmağa niyyet kılmakda ammā ki bizüm kıışşamız ez-ān cānib Rüstem tehmetine geldi nite ol zamān ki Qal‘ ā-yı Mıknātısda Rüstem alāyın bağlayup ol çukur yirde mükemmel müselleh-i Meymene vü Meysere qalup cenāh-ı ārāste kılup tırmağda ve ‘Ankūr-ı Cāzū ve kıızı Şemā’ıl Bānu kendüyi zīnet kılup qal‘ ā qapusına çıkup yüksek yirden yir alçağına durup Rüstem-i Dastanuñ çerisine nazar itdü gördi ki polād şu‘lesinden güneş tutulmuş yā sedd-i İskender ki polāddan yapıup anda konmuş ve Rüstem şalābetle şecā‘atle pehlevānlar arasında eyle heybetle tırur ki şanki Mirrih-i felekdür ki gökyüzinden yire inmiş Şemā’ıl Bānu Rüstem çerisin görüp engüşt **K50a H50a** ber-dehān urup hayrete vardı andan dāyesi Maḥmaḥa cāzūya hüküm itdi varup ol Qal‘ ā-yı Mıknātıs kendüye çekdügi pehlevānları ḥalāş idüp kendüye getürdiler ne kadar āhen yaraqları var ise öldürüp buyurdi ḥabs itdiler andan Şemā’ıl Bānū a‘vān cāzūlarla Rüstem ne vech ile ele getürelüm diyüp ve Şād rühun mücebince meşveret kılup iş soñın şanışdılar. Meḥmeḥe cāzū eyitdi Rüstemden bizüm ne pervāmuz vār kim bu Qal‘ ā-yı Mıknātıs binā olaldan ḥiç bir düşmen gelüp bunı fetḥ itmedi ve almağa gelen daḥı ḥalāş olup sağ esen gitmedi ammā ki bu Rüstem pehlevān-ı cihāndur kim atası Zāl-i Dastandur dedesi Sām-süvār ceddı Nerīmān bin Kerīmāndur ceḥd idüp bunı ḥīle ile ele getürmek gerek evvel taru virüp ‘aqlını giderüp andan dutup başını kesüp yitürmek gerek kim ol Süleymān bin Dāvūdun ve ol dün toğup dünle büyüyen oğlanun sağ elī Sām-süvār şol eli Rüstem-i Dastandur bunları ele getüricek Süleymān işi āsāndur imdi yā Şemā’ıl Bānū Rüstemün şevketi muḥaddem gelen İskender-i Kübrā kadar vardur sen daḥı bugün kaydūfeyi zamānsın defvlet ü baḥt-ı sa‘ādet saña yārdur. Rüsteme dostlık yüzinden ḥīle kılup meclisüne getür dārī hūşyar virüp ‘aqlın alup başın kes yitür ve anuñ ‘Ankūr-ı cāzūya iledüp maḥşūdına yitürdi.

Nazm:

Böyle diyüp Maḥmaḥa Cāzū-yı la‘in
Virdi sāḥir kızına pendı hemīn

Dāne döküp şahini tutmak diler
Siḥr ile gök māhını tutmak diler

O siḥirle berri‘ummān eyleyen
O mekr ile ins ü ḥayvān eyleyen

Çün naşīḥat böyle virdi ol kıza

Diñle imdi kıızda nider göz göze

Şerh ideyin cümlesini bā-şafā

Vir şalavāt bahāsın-ı⁷²⁶ Muştafā

3.4.2.3.7. Der-Beyān-ı Ceng-i Rüstem ve Āheng-i Şemā'ıl Bānū ve Āheng-i İşān

Hükemā kavlince Maḥmaḥa Cāzū böyle diyicek Şemā'ıl Bānū dönüp Laḥlaḥa-i Cāzūya kim kendünün kethüdāsı idi eyitdi bu ḥuşūşa sen ne dirsın cevāb virdi ki benüm bildüğim bu ki bu gelen qarım yavuz düşmāndur niçe cāzū dīv depelemiştir ve niçe yidi başlu ejdehālar öldürüp qanın yire sepelemiştir ve bunun K50b H50b yanında niçe pehlevānlar vardır ki kılıç yüzinde düşmen qanın içicidir ki ve ḥile bābında iblīs aldayup bende çekicidir evvel bunlarınla ceng idüp burnına şımayınca keskin kılıçların ellerinden alup kırılı yayların yaşmayınca şehergāhın kuvvet ile leşkerin şıyup başmayınca ve niçe serverlerin dutup başların kesmeyince getirüp Mıknāṭīs qal' āsı burcına aşmayınca olmaz.

Nazm:

Bu gelen düşmen yavuzdur pehlevān Rüstemdurur

Ne felek gözinde zerre ādemī şalgamdurur

Cāzūnuñ siḥrin bozuben dīvleri olmāz ider

Bilmezüm kend perri mi yāḥūd dīv-i ādemdurur

Neşr: Hāqīm kavlince Laḥlaḥa-i Cāzū böyle diyicek Şemā'ıl Bānū fikre varup daḥı baş kaldurup eyitdi devletüme lāyık bu ki ikiñüzün daḥı sözün bile dutam ve andan şoñra devlet ne yüz gösterür baña görem diyüp ol mel' ūna dadısı Maḥmaḥa bir niçe qal' ā-yı er ile Rüsteme gönderdi ki varup kendüden ḥaber düzüp Rüstem qaḫıdı berḫ gibi berḫidüp yıldırım gibi şāḫıdı tā ki ḡaḫab ile Rüstemi Mıknāṭīs Qal' ā yüriş kıla Qal' ā Mıknāṭīs yaraqların kendüye çeküp ellerinden ala pes bu ḥile üzerine Meḥmeḥe dāye sürüp qal' ādan inüp yüz miḫdārı er ile Rüsteme geldi diñle imdi ki niçe⁷²⁷ ḥile kıldı nite ez-ān cānib Rüstem tōhmetin daḥı ol iki pehlevānī polād pūş oldukları acilden kendüye çeküp cezb idicek ol yir alcaḡında depe ardında bunlar tūrdılar bir yire gelüp danışığ idüp fikre vardılar. Küstehem-i tīgzen eyitdi biz bu qal' āya zafer bulamazuz

⁷²⁶ Bahāsın: sen be-cānı...H.

⁷²⁷ Üzerine Meḥmeḥe... imdi ki niçe: -H.

yaqîn varursak ki Mıknâṭīs taşı yaraqlarumuz elümüzden alur anuñcün qal‘āya muqābil olımauz bunuñ aşlı budur ki bunda duravuz üstümüze düşmen gelürse kılıca dutup kıravuz ba‘zısın dağı tutup dutsak kılavuz esirler ile değışüp pehlevānları alavuz.

Nazm:

Böyle diyüp hoş naşihat virdi ana Küstehem

Diñle imdi nolisardur işbu kışşa dağı hem

‘Āqıl ol duta naşihat görmeye ‘ālemde elem

Cāhil ol ki ide cidāl ü kazana derd elem

Neşr: Hükemā kavlince Küstehem sözini Rüstem qabul idüp alāyın bağlayup hāzırlıq ile tırınca ez-ān cānib Meḥmeḥe Cāzū dağı **K51a** üzerine Mehme’i dāye sürüp qal‘ādan inüp yüz miqdārı er ile Rüsteme geldi diñle imdi Cāzū dağı **H51a**⁷²⁸ gelüp yitdi yaqîn gelicek merkebinden indi qal‘ā erenleri önine düşüp piyāde yürüdiler tā kim gelüp Rüsteme yaqîn irdiler andan Meḥmeḥe-i Cāzū Rüstemi hey’etinden qadd ü qāmetinden ve şavletinden şecā‘atinden şalābetinden bildi ‘ālem-i Süleymānī dibinde turduğından Mirriḥveş gözin omuzına urdığından keyvān gibi gögsin göge gerdüğinden bildi ki Tūran-ı Rüstemdür andan Rüstem dağı ez-ān cānib Rüstem dağı nazar kılıp gördi ki yüz miqdārı qal‘ā eri Zengīler ile bir siyāh pūş-ı ‘acūze ve pīrezen ve mākire bir şeb-reng katıra binmiş velī ayağında na‘l u mīḥ yok ve eyerinüñ üzengüleri ve ‘inānuñ gemi ḥurma çöpinden ve yir yir ‘ac abanosdan sağırağınuñ naqşı var yaqîn gelicek bu sāhire katırdan indi qal‘ā zengīleri anda katırla qalup bu ‘acūze sürüp kendüye geldi ve baş ile selām işāret kılıp Rüsteme ‘izzet itdi ve eyitdi ki yā pehlevān-ı cihān ben ‘avratlığımla qorqmayup bunda saña geldüm sen niçün erligüñle qal‘āya gelüp ceng itmezsın ve yoldaşlaruñ qurtarmağa aheng itmezsın ve qal‘ā kavmin kılıçdan geçürüp qandan yir yüzün lāle-reng itmezsın.

Nazm:

Ol kadar söyledi⁷²⁹ cāzū kim qağıdı pehlevān

Mirriḥ ü keyvān-şıfāt şāqir qatī şāhib-qırān

⁷²⁸ Üzerine Mehme’i dāye ...Cāzū dağı: -K.

⁷²⁹ Söyledi: sīlāb

Sāhirüñ tutup hemān kesdi kılāğı burnını
Sürdi kâtından gâzabla ol la'îni bes hemān

Neşr: Hükemā kavlince Rüstem ol gâzabı kılup yāranlarına eyitdi bir baña oğlum Ferāmuzdan ayru düşüp ve bir taraftan sekīne-i Mūsādan ayrıldum feth-i nuşret düşmene anuñla bulurdum şimdi ki hālde bunuñ gibi şarp düşmene dahı buluşduk imdi iy pehlevānlar gayret demīdür ya budur ki bunda baş virevüz ya budur ki baş alavuz diyüp pehlevānları kıvandurup cenge niyyet idicek zerrīn tāk bahş eyitdi yā pehlevān ceng kılıcı ile ve demür söğü ile ve demür peykān ile olur eger kal'āya mukābil varursak cemī' pulād yaraqlar elümüzden gider belki cevşen-i begtermüzle seng-i Mıknāṭīs kendüye çeküp helāk ider imdi bize bu yirden gitmeyüp tırmağdan gayrı çäre yokdur ki gelen düşmen ile ceng idevüz **K51b H51b** diyüp pehlevānlar bu söze Rüstemle uyup alay bağladılar tırdılar ez-ān cānib Mehmehe-i Cāzu dahı burnı kulağı kesük hor u hacīl zengīlerle kal'ā kâpusına vardılar Şemā'īl Bānuya ağlayup haber virdiler. Şemā'īl Cāzu dahı gâzaba gelüp emr itdi kâtında olan sāhirlerden on biñ miqdārī sāhire sihirle gelüp küplere süvār olup⁷³⁰ kara 'ālemler kaldurup kōs-i hārbīler çaldırup Rüstem üzerine gitdiler zelzeleden yir gögi inletdiler ammā ki Laḥlaḥa Cāzū eyitdi gelüñ Rüsteme karşı üzerine varmayalum yidi başlu avrene karşı tırmayalum kim anlar azā'īm okıyup sihrimüz bāṭıl itseler gerek imdi bu arada alay bağlayalum cehd ile Rüstemi bunda getürelüm diyüp⁷³¹ naṣīḥat ki itdi Şemā'īl Bānū eslemeyüp şenī'āt eyledi sağ u sol sāhirlerin düzedüp alay bağlayup yir ile gök arasında Rüsteme mukābil varup⁷³² mu'allak tırdılar dahı sihir aletine ellerin urdılar ez-ān cānib Rüstem-i tehmetin dahı sāhirelerüñ gök yüzinden geldügin gibi gördiler 'askerüñ çevresine dā'ire çizüp 'azā'īm okıyup hāzır-baş olup tırdılar ve kılıçları yelmenine ve okları peykānına ve söğüleri demrenine ve yayları kabzasına ism-i a'zam yazdılar dahı leşkeri arāste kılup düzdiler nite sağ kola Küsthem kal'ā-küşā ile bu zīn-i cihān söz dürdiler on iki biñ polād-pūş sipāhi ile⁷³³ ve sol kola gīv ü tīgzen ve güderz tır-endāz ve zerīr tāk-bahş tırdılar on iki biñ polād-pūş er ile bākī cezīre begleri Zilzāl-i Ekberle ve Cebbār-ı A'zamla ve Ahyaşılūn Peygām-berle 'aleyhi's-selām Rüstemden ayrılıp baḥr-i girdāba⁷³⁴ düşüp Süleymān nazarına varmışlardı. Nitekim ḥikāyet olındı hemān Rüstem yanında Sistān serverleri ve Zāvīlistān dilāverleri kalmışlardı

⁷³⁰ Olup: -H.

⁷³¹ Diyüp:-H.

⁷³² Varup:olup H.

⁷³³ Sipāhīle: er ile H.

⁷³⁴ Baḥr-i girdāba: girdāba H.

me‘al kışşa çünki Rüstem leşkerin düzetdi kerre nāyī çaldırup tabl u duhūl zinc ü nefir utdurup sâhirleri gözleyüp tûrdılar ol tarafından dağı Şemā‘īl Bānū hevā yüzinden nazar kılup Rüstem-i Dastan çerisin ki gördi azırğanup sihrine tayanup sâhirlerine güvenüp mekrine inanup⁷³⁵ ol la‘īn-i Laḥlaḥa Cāzūya**K52a H52a** hüküm itdi ki a‘vān ile varup ceng ide pes Laḥlaḥa Cāzū sekiz yüz seksen sekiz nefer sâhireler ile Teḥcīr Cāzū muḳaddem öñince küplere süvār olup Rüsteme muḳābil sürdiler yaḳīn varıcaḳ Teḥcīr Cāzū bir şu ile tölmiş şişeye sihr-i kāhīn okıyup hevāya perrān itdi. Şişe hevāya çıkup yire inüp şikest olup bir ‘azīm bī-kār şu çıkup deryā olup taşup mevc urup ‘ālemī Tūfān-ı Nūḥ gibi tûtdı. Rüstemün dā‘iresini ihāṭā itdi vardığınca şu kalık idi. Rüstem çerisi görüp dillerine ‘azā‘īm alup okudılar velī şol kadar oldu şu dağı ‘Arab arşı ile yitmiş arşun yerden yuḳaru kenār olup tûrdı pehlevānlar anı görüp korkup engüş-ber- dehān urdılar ammā ki Rüstem Allāha şıḡınup evvel Ādem āḫir Muḥammed cemī‘ peygām-berler ervāḫına şalavāt virüp Allāha tekbīr getürdi dağı Allāha şıḡınup teḥcīr- i cāzūnuñ gözlerin gözleyüp ism-i a‘zam yazılmış okı eline alup gez kulaḡa demren dırnaḡa virüp perrān itdi. Emr-i Rabbānī taḳdīr-i āsmānī şöyle vāḳi‘ oldu ki tīr-i Rüstem berekātı ism-i a‘zam ok cāzūnuñ sağ gözine tōḳınup kafasından geçdi cānı cehenneme işmarlayup cāzū küpinden yire düşdi sihr-i bātıl olup deryā şuyı zā‘īl oldu yir kuru görindi Küstehem def‘-i cāzūnuñ başın kesdi söḡüye sancup yuḳaru götürdi pehlevānlar anı görüp Süleymān adına gülbank çeküp Allāha tekbīr getürdiler. Laḥlaḥa Cāzū anı görüp kaḳıdı ve ol la‘īne berḳ gibi şaḳıdı yā Rüstem hūnerün var ise bu sihr-i dağı boz diyüp çağırdı şanki ḫımār-ı deccāldür ki aḡız açup aḡırdı andan elindeki at kuyruḡının kıllarını yolup yir yüzine atdı ve sihr-i kāhīn okıyup her birisin bir zehr-nāk yılān itdi şöyle ki yir yüzün yılān çerisi dutdı aḡız açup zehr-in şaḳup dā‘īre kuşadup yılān çerisi ihāṭā itdi atlar ürkdü pehlevānlar korkdı yılānlar çağrışmasından zehreler çāk oldu velī dā‘īreden iḳerü yılān çerisi ḡiremedi ammā ki ol Laḥlaḥa dīn-i mel‘ūna gördi yılān çerisi dā‘īreden iḳerü girmede hemān-dem avucına ḳarınca alup sihr-i okıyup hevāya atdı her birisi **K52b H52b** bir aḳārīb idüp pehlevānlar üzerine yaḡdırdı dā‘īre iḳine düşüp pehlevānlardan ḡayli kimse şokup zarar irgördi şöyle ki ‘asākīr arasında ‘aḳārīb çoḡalup tûtdı yine Rüstem anı görüp Allāha tazarru‘ idüp yire yüz sürüp andan eline ok yay⁷³⁶ alup ‘azā‘īm yazılmış peykānına nübüvvet ḫatemi ḳazılmış Sīmurḡ yeleklü okı eline alup hevā yüzinde Laḥlaḥa Cāzūnuñ sīnesin gözetdi gez girişe demren kulaḡa idüp

⁷³⁵ İnānup: -H.

⁷³⁶ Yāy:-H.

bismi'llāh diyüp⁷³⁷ okı atdı cāzūnuñ rāst sīnesine toķınup helāk itdi kúp ile yīre düşüp cān cehenneme virdi. Güderz pehlevān başın kesüp söğüye diküp aldurup ön urdı ve siħri Laħlaħa bozılup 'aķārīb efā'ī çerisi görünmez oldu Şemā'il Bānū anı görüp āh kıldı. Maħmaħa'ı Cāzū eyitdi yā Şemā'il Bānū siħrūñe ğarre olma kıvanu benüm ulağum kesüp burnım kesen Rüstem ceng ile saña el vire mi şanursın ğāfil baş ki anuñ 'Anķūrı Cāzū yanında utanursın diyicek Şemā'il Bānū diledi kim dönüp gide ceng terk ide. İllā ki Teħcel Cāzū omadı a'vānları ile Neħtiħāş Cāzū ile ve Nesnās Cāzū ile siħr okıyup hevā yüzinde küplerin sürdiler Rüstem çerisine muķābil vardılar andan Neħcīl Cāzū siħr ile eline aķmak alup bir avuĉ kömürı aķdı daħı bir kömür ovağın hevā yüzine atup ağdurdı daħı gök yüzinden Rüstem çerisi üzerine deryā-yı ateş yağdurdı şöyle ki pehlevānlardan oķ kişi ateş-i siħr yaķdı dutunları gökyüzine direk direk olup ıķdı anı görüp pehlevānlar od deñizinden orķdılar açmağa yüz dutup cāzūdan bıķdılar Rüstem anı görüp Allāha tekbīr idüp⁷³⁸ şığıdı⁷³⁹ bir 'azā'im yazılı ok ıķardı gez girişe peykān abzaya getürüp Allāha tekbīr idüp Neħcīl cāzūya atdı Huďā rāst getürüp ok gögsine doķınup⁷⁴⁰ arķasından geĉdi gövdesi kúp ile yire yıķılup cānı cehenneme uĉdı siħr bozulup deryā-yı ateş maħv olup gitdi pehlevānlar görüp Rüstemle Allāha şükr itdi⁷⁴¹ andan Taħtiħāş Cāzū ğayrete gelüp eline bir taş ile şu alup gök yüzine sepeledi bulutlar belürüp tūfān opup yağmurlar **K53a H53a** yağdurup ādemler ğarka virüp helāk itdi ve anuñ bigi ara kölük tıtdı 'ālemī ki göz gözi göremez ins ü cin birbirine ğaber viremez oldu. Rüstem Dastan 'aciz aldı cāzūyı göremez ki ok ile⁷⁴² atup helāk ide tā ki siħri bozılup yir yüzin anuñ şerrinden pāk ide kimseden āre bulmayup yüz yire sürüp münā'cāt kıılup eyitdi ki.

Naẓm:

İy cihānı yaradan vāħid-i İlāh

Kün dimekden durudan şems ile māh

Hāķ-i ğūndan yāredensin ademī

⁷³⁷ Diyüp: okıyup H.

⁷³⁸ Tekbir idüp: -K.

⁷³⁹ Şığıdı: -H.

⁷⁴⁰ Doķınup:toķınup H.

⁷⁴¹ İtdi:-H.

⁷⁴² Ok ile: -H.

Mā'i ʔinden durudansın⁷⁴³ ʕālemī

İy Süleymān-ı cihāna ḥān iden
İns ü cinnī ḥükmine fermān iden

O nübüvvet ḥateminüñ resm içün
Naḫş olan ḫaşındağı ḫaḫ ism içün

İşbu sāḫirler şerrinden kıl ḫalāş
Kim helāke varmaya ʕām ile ḫāş

Böyle diyüp itdi Rüstem çün⁷⁴⁴ niyāz
Sem ʕ ine hātifden irer bir avāz

K'ism-i a ʕ zam yazılı oḫ at göge
Ḥaḫḫ ʕ aduvvıñı ḫahr ide öñden şona

Çünki Rüstem işbu sözi işidür⁷⁴⁵
Ḥaḫḫa tekbīr idüben diş işidür

Diñle imdi nidiser Rüstem hemān
Vir şalavāt şerḫ ideyin bu zaman

3.4.2.3.8. Der-Beyān-ı Hezīmet Şuden Sāḫirān

Ḥaḫīm ḫavlince çünki Rüstem töhmetin nidā-yı hātifi kim işitdi. Allāha tekbīr getirüp secde-i şükr itdi daḫı pehlevānlara çağırdı kim ne durursız⁷⁴⁶ ḫara külük olduğına baḫmak dā'ireden daḫı zinhār ṭaşra çıkmañ ammā kim ʕazā'im yazılı oḫlar gözi cāzūlar ḫaraltusından yaña atunuz siḫr-i kāhin şerrinden ḫalāş bulup Allāha şükr idüñüz diyüp daḫı evvel Rüstem kendüsi Teḫtiḫāş Cāzūyı Allāha şıgıñup tīr ile atdı aḫzına rāst gelüp ṭoḫıñup eñsesinden çıkdı pehlevānlar daḫı ʕazā'im yazılı oḫların ellerine alup Allāha tekbīr itdiler gez ḫulağa demren ṭırnağa kılup cāzū ʕ askerinden yaña oḫların atdılar Nasnās Cāzūyı daḫı Küstehem urup a ʕ vānları ile helāk itdiler

⁷⁴³ Durudensin: yaradansın H.

⁷⁴⁴ Rüstem çün: çün Rüstem H.

⁷⁴⁵ İşbū sözi işidür: işidür iş bu sözi H.

⁷⁴⁶ Durursız: ṭurursız H.

zulümât-ı sihrî bozulup sâhire ‘askerî târmâr oldu ammâ ki Şemâ’îl Bânû gördi ki Rüsteme sihr ile ceng ile çâre bulmaz çerisin dönderüp qal‘ âsî öñine gelüp küplerle yir yüzine indiler qal‘ â kâpusı öñinde qondılar Rüstemi ne vech ile ele getürüp tutmağa tanışığa oturdılar meclis aletin ortaya **K53b H53b** getürdiler Şemâ’îl Bânû eyitdi ben bu qal‘ âya girmezem tâ Rüstemi ele getürmeyince ve câzûlarumuñ qanın alup leşkerin helâk itmeyince diyüp bunlar tedbîre meşgûl oldılar ez-ân cânib Rüstem dahı câzû çerisinüñ tağılduğın görüp Haqqâ secde-i şükür idüp yüz yire sürüp dâ’ireden çıkup gitdiler otaklı otağına gelüp begler indiler ve sipâhî tã’îfesi çadırlu çadırına gelüp qondılar ammâ ki Küstehemle beş biñ miqdârı eri qaravul qodılar bu yañadın Şemâ’îl Bânû bir kaç qadeh ki şerâb içdi germ olup gönîlinden bu hayâl geçdi kim tonanup zînet olup sürüp Rüsteme vara ziyâfet kılup şerâb ile dârû vire kim evvel dahı fikri bu yidi âhîr buña muqarrer itdi dahı kendüye zînet virüp donandı. Hüsine mağrûr olup eyitdi ve begler kızlarından sihr ile alup qapduğı mağbûbeleri zînet kılup tonatdurdı ve dahı raşş u raşşâne süvâr olup kırk miqdârı genîzek birle sürüp Rüstem cânibine gitdi gelüp Küstehemle yitdiler. Küstehem nazar kılup gördi ki bir meh-rû serv-i kâmet lâle-qadd mağbûbe-i zamân ata binmiş ve öñince genîzkân yürürler yaqîn gelicek Küstehem qarşu varup su’âl itdi ki men ente ya’ nî kimsin kim dâyesi cevâb virdi ki bu gelen Şemâ’îl Bânûdur evvel gelenler bunuñ sâhîrleri idi kim sizûñle ceng itdiler çünki Rüstem idüğün Şemâ’îl Bânû bilüp adın işitdi budur ki civârı öñine qatup Rüstem nazarına geldi şol⁷⁴⁷ qaşda ki varup hâk-i pâyine yüz süre ‘özür dileyüp alup qal‘ âsına vara ziyâfet kıla imdi luğf idüñ Rüstemden icâzet alı virüñ varup hizmet idelüm diyicek Küstehem dâye sözini alup anları anda qoyup kendü Rüsteme geldi selâm virüp eyitdi yâ pehlevân-ı cihân qal‘ âdan bir bölük mağbûbe civâr ile bir nigârın serv ü qadd lâle-qadd mâh-ı rûhsâr-ı âftâb tal‘ at pervîn dendân sünbül-mûy benefşe zülf ve nergis çeşm qanat hûy ‘aķîķ leb ve beste dehân sîb zenehdân simîn bernâz bostân **K54a pistân H54a** mûmîyân ârâm-ı cân mağbûbe-i zamân dilber bir ata binmiş bilesince gelür⁷⁴⁸ dâye gelüp haber virdi ki buña Şemâ’îl Bânûdurlar⁷⁴⁹ Qal‘ â-i Mıknâţisuñ melikesidür Rüsteme ‘özür dilemege gider ol evvel⁷⁵⁰ gelen sâhîrlere Rüstemi bilmedin gelmişler ol ‘özri dilemege kendüsi geldi ve anlara hışm kıldı⁷⁵¹. Rüstemden icâzet⁷⁵² alıvir ki hizmete varalum diyü beni gönderdiler diyüp icâzet diler ne buyırırsın diyüp Rüsteme

⁷⁴⁷ Şol: -H.

⁷⁴⁸ Gelür: -H.

⁷⁴⁹ Şemâiyil Bânûdurlar: Şemâyildirler H.

⁷⁵⁰ Evvel: -H.

⁷⁵¹ Kıldı: itdi H.

⁷⁵² İcâzet: -H.

du‘ā kılıcağ Rüstem eyitdi ol Şemā’īl Bānū ḥüsn-i evşāfin işitmişem nola gelsün icāzetdür diyüp Küstehemi gönderdi gelüp dāyeye buluşdı Rüstem ḥaberin ki virdi Şemā’īl Bānū icāzet işidüp şād olup Küstehem önüne bırağup sürüp Rüsteme geldi begler karşı çıkup ‘izzet kıldılar andan Şemā’īl Bānū rahşından ĩnüp kıddi çün serv yüzi māhtāb ammā ki dutınmış miskin niķāb yayan sürüp Rüstem otağına geldi Rüstem karşı çıkup görüşüp ḥāl u ḥātır sorışup alup içerü girüp taht kenārında diz-be-diz oturdılar ve cāriyeler dāye ile ayağın tırup pehlevānlar yir yerin sadre geçüp oturdılar andan Şemā’īl Bānū yüzinden niķāb giderüp nāz u şīve ile dile gelüp Rüstem devletine du‘ā kılup yirinden kalkup ayağ üzre tırup eyitdi ki yā pehlevān ma‘zūr buyuruñ ki kal‘āmuz üzerine düşmen gelse Beyām ‘Anķūr cānibinden yigirmi biñ cāzū pāsbān konılmışdur şol şart üzerine ki deñizden kırudan yağı gelse varı ben ceng ideler sihr kuvvet ile gözlerine⁷⁵³ vāsi‘ cihānī teng ideler pes ‘ādetlerince sizi ğayrı yağı şanup ben kal‘āda bī-ḥaber yaturken üstüñüze gelüp ceng itmişler sihirlerine tayanup ğavgā vü ğalebe kılup aheng itmişler ammā ki mınķātīs⁷⁵⁴ kendüye çekdüğü pehlevānlaru gözi ḥalāş idüp getürtdüm sizleri Rüstem idügin bilüp şükr-i yezdān itdüm zīrā ki evşāf-ı ḥamīde ki atām ‘Anķūr Şāhdan işitmişimdür mübārek yüzüñi görmege Ḥaķķdan temennā itmişemdür **K54b H54b** minnet Allāha ki gelüp ḥizmetüñe irdüm ecelden emān ‘ömrden zamān bulmış iken mübārek cemālūñ müşāhede idüp gördüm tır yukaru kal‘āya varalum ki mihmānumuzsın derdümüzüñ dermānı ve gövdemüzüñ cānısın.

Nażm:

İsterem kaşruma varup baña mihmān ola sen
K’iy gözüm nūrı benüm cismüme sen cān olasın

Yüz sürüben ḥizmet idem cān u dilden tapuña
Kim baña ḥükmüñ geçer milküme sulţān olasın

3.4.2.3.9. Der-Beyān-ı Ḥīle-i Sāḥire ve Rāy-ı Pehlevānān

Ḥükemā kavlince Rüstem Şemā’īl Bānu sözün ki işitdi birez fikre vardı kal‘āya varmağı pehlevānlarla tanışup tedbīr itdi. Hiç birisi kal‘āya varmağa rızā virmedi.

⁷⁵³ Gözlerine: -H.

⁷⁵⁴ Mınķātīs:-H.

Eyitdiler yâ pehlevân bir yarağumızı koyup ƣal‘āya varursaƣ erlik yolu degüldür ve eger ki ahen-püş olup tîğ ü teber ve tîr ü siper birle varursaƣ Ƣal‘ ā-yı Mıƣnâñis kendüye çeküp yarağumuz elümüzden alup ahen-püş olanumuzu kendüye cezb idüp helâk ƣılır pes bunlaruñ sözine aldanup ƣazāya ƣarşu varmaƣ cā‘îz degüldür nite kim kelām-ı ƣadīm ve kitāb-ı kerīm içre gelür ki ve lâ tulkû bi eydîkum ilet tehlu keti⁷⁵⁵ ‘ale’l-ħuşuş anlaruñla bizüm ortamuzda ƣan degüldi ‘adāvet oldı gördi ki bu sâhire bizi ceng ile ele getüremez diler kim müdārā ile ƣal‘āya ilete ve ģabs ide bu ģod ma‘lūmdur orta yirde ƣan dökilenenüñ şāhibleri dost olmaz nite kim ‘uƣalā eydür her oƣ ki dil girişinden ƣıƣup göñül nişānına toƣına anı ƣıƣarmaƣ mümkün degüldür nite kim ģazreti risālet ‘aleyhi’s-selām eydür Rubbe ƣavlin eşeddu min şavlin⁷⁵⁶ ve bir dağı bu ki bunlar bizüm düşmānlarumuzdur bunlara muñi‘ olup rām olmaƣ ‘ār gelür oda düşmek ‘ār getürmekden zîyādedür kim eydür En-nāru velâ ârun⁷⁵⁷.

Nazm:

‘Āƣılān pendi budur cāndan eşit

Dut naşîħati anuñla sen iş it

Ĥaşma ƣāker olmaz iy şer pehlevân

İntiƣām almaƣ revādur lik iy cān

Her ki senden ģavf iderse bir nazār

Saƣın andan sen dağı eyle ģazer

Körpe ƣaplan birle itmez gerçi ceng

İtse ƣorƣısından ider aña heng

Çün ki körpe ‘āciz olur dek тұrur

Çeşm-i ƣaplana hemān çengāl urur

Gizlenür yılān görince gerçi taş

K55aH55a Furşatinde ƣaldurur şoƣmağa baş

Şor tā ģāyet za’îf olur ol siñek

⁷⁵⁵ Bakara-195 (Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.).

⁷⁵⁶ Söz söylemek saldırmaktan bile şiddetli olabilir.

⁷⁵⁷ Ateş çıplak değildir.

İncidür pīli ider ammā sinek

3.4.2.3.10. Der-Beyān-ı Temşīlāt-ı Dastan-ı Māzī

İy sözime müstemi‘ olankümel
Saña senden istimā‘ it hōş-meşel

Baħr-i ‘ummān mişlidür işbu cihān
Ten cezīre Rüstem olur pāk-i cān

Qal‘ ā-i Mıknāṭīs olur ol caḥīm
Sāhire iblīs şemā’ıldür racīm

Fitne birle ider iğvā vü rumūz
Kim qoya ṭamu hışārın ol ‘acüz

Cehd idüben uyma şeyṭāna şaķın
K’olmayasın qal‘ ā nārına yaķın

Ol ‘acūze mişlidür hem bu cihān
K’aldayupdur ancaları key cihān

Gāfil olma ol zelīhā pīrezen
Çāk idüpdür anca Yūsuf pīre-hen

Bir ‘acūze kendüy ĩder zīneti
K’ide raġbet gören uma vuşlatı

Her kime kim ol ‘acūze itdi mihr
Hāke yeksān itdi qılup çok qahrı

Ger var ise sende ‘aql u fikr ü ūs
Pīrezendür anı şanma sen ‘arūs

Hem-çü ‘İsī ol mücerred bī-nifāk
Pīrezen dünyāya vırsense ṭalāk

Çün ‘ acūze mişlidür dünyā beḳā
Virme gönül fāniye varken beḳā

Nuşhını Firdevsinüñ cāndan işit
Ḳurb-ı Ḥaḳḳuñ nūr ile gözün iş it

3.4.2.3.11. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḥir

Minnet-i evvel āḥir yok Ḥaḳḳa pes
‘ Aḳl ile Firdevsīye virdi nefes

Çün ‘ ināyet itdise Rabbü’l-enām
Üç yüz otuzla sekiz oldu tamām

Söyledüm bu meclisi ḡāyet güzīn
K’eylemişdür diñleyenler āferīn

Bundan a‘ cep daḡı var bir Dastan
Diñlese taḡsīn iderdi dü-sitān

Līk bu dem irişüpdür vaḳtini Şām
K’ödeye ider teveccüh ḡāş u ‘ ām

Ḳaṭ‘ idelüm sözi yumup biz risāl
Yarına ger irgörürse Ḥaḳḳ Te‘ ālā

Cān ecelden ger bulursa mūhletī

Tende cānum görir ise şıḡḡatī

Ger olursa yine aḡbāb ictimā‘
Bir ḡarā’īb ḳışşa ider istimā‘

Līke sizden işbudur ḡācet tamām
Fātiḡayla yād idesiz şubḡ u şām

Ḥayr ile Firdevsī kim īde yād

Ḥācetin maḳbūl ide Rabbü' l-‘ ibād

İy viren Firdevsīye cān u‘ aḳl
Dil virüben söyleden ra‘ nā naḳıl

Evvel ādem āḫir Aḫmed Ḥaḳḳı çün
Enbiyā mürsel Muḫammed ḫaḳḳı çün

Cürmimi ‘ avfeyleyüben yā mecīd
Bu kitāb itmāmını eyle mezīd

3.4.2.4. Süleymān-nāmenüñ Üç Yüz Otuz Toḳuzuncı Meclisinüñ Zıkründedür

İsterem Ḥaḳḳ adını men yād idem
K’ism-i Ḥaḳḳla her söze bünyād idem

Vāḫid ol Firdevsīye virdi ‘ aḳl
Şāhid anuñ birliğine ehl-i naḳl

K55bH55b Ol Ḥudādan isterem vüs‘ at vire
Tā kitāb itmāmını gözüm göre

Yā İlāhī ḡonca ümīd luṭf it aç
Ab-ı raḫmet şebnemün yüzine saç

Bād-ı luṭfuñ birle şerḫ it şadrumı
Ḳıl sa‘ ādetle müyesser ḳadrimi

Ṭūṭīveş eyle meni şerrīn zübān
İtme sūsen mişli hem ‘ aḳdū’l-lisān
Ḥamdiñ ile bu dilümi zākir it
Virdügüñ ni‘ metlere hem şākir it

Tā şana ki lāyık ola bu dilüm
Hem muvāfıḳ it dilüme bu dilüm

Mā’ī menden taşımu eyle ki pāk

Qılam ihlāş ile ola tābnāk

Qıl hidāyet şu‘lesinden baḥş-ı nūr

İt dalālet zulmetinden göñül dūr

Nūr ile ‘aqlum çırağın rüşen it

Cānumuñ urağını gel gülşen it

Ḥāb-ı ğafletden gözimi eyle ırāğ

Tā maḳāmı şıdk ola cāne urāğ

Ma‘rifetden göñlimi pūr-nūr qıl

Her ma‘ārif gencine gencūr qıl

Ḥāmı dilümden it şekker zübāb

Nāmımı nazumdan it ender-feşān

Dilkeş eyle sözlerüm tā kim dūrīn

Kim münakkaş eyle ‘ālem defterin

Dürölünce ‘ālemüñ umarı hem

Defterümi aradan itme vü kem

Vir ‘ömür kim āḫir idem men kitāb

Dür-feşān idem egüp okuya bāb

Ger dilerseñ ḥācetüñ ola revā

Vir şalavāt sen be-cān-ı Muştafā

3.4.2.4.1. Der-Beyān-ı Ḥāzır Şuden ‘Asker-i Şüleymān ve Envā‘-ı Maḥlūkāt-ı Ḥayvan

Loḳmān ibn-i ‘Ād ol ḥaḳīm-i üstād server-i emcād ḳavlince suḥen-mendān ḥükemā
hüner-mendān rücemā nāḳilān-ı e‘izze rāviyān ecellā anuñ⁷⁵⁸ bigi ḥikāyet iderler ki ve
Eflātūn ilahī o ḥükemānuñ sedd-i penāhī naḳlince tevāriḥ-dānende üstād ve devānīn
ḥünende-i inşād ve mütekellimān-ı muşaddikān ve müte‘allimān muḥaḳḳikān ol vech

⁷⁵⁸ Anuñ: -H.

ile şahîh rivāyet kıldılar ki ol zamān ki Şemā'îl Bānū Rüstem nazarına gelüp hîle ile kal'āya alup gitmek dileyüp pehlevānlar naşîhat eyleyüp daḥı gitme diyüp bunlar bu tedbîr ü rāyde qaldı bizüm kışşamuz ez-ān cānib Süleymān Ḥazretine geldi 'aleyhi's-selām nite ol zamān ki Sesendūs cinnî Sürḥbāduñ Mısrđan Şāma geldüğinden ki haber getürdi lâzım oldu ki kendü 'azamet ile leşker çeküp üzerine vara andan Ḥazret-i Süleymān 'aleyhi's-selām istedi ki deñizde ve quruda biñ bir ümmet ser-henglerin cem' ide Sürḥbād-ı cin **K56a** üzerine **H56a** gide andan Süleymān 'aleyhi's-selām ins ü cin vaḥş u tıyūr mūr-ı mār çerende vü perrende müvekkellerinüñ ve deñizde ve quruda olan biñ bir ümmetüñ tekvînlerini ve meliklerini⁷⁵⁹ ḥükm-i sübhānî ve emr-i Süleymānî birle ḥakîm olduğı a'vānları ve tekvînleri bir kaç gün geçmedin her cinsinden bir niçe biñ ser-hengin cem' idüp getürdiler. Süleymān Peyğām-berün 'aleyhi's-selām ḥizmetine yitürdiler⁷⁶⁰ Süleymān Nebî daḥı ins ü cin meliklerine şeyātîñ nesli ser-henglerine sibā' re'îslerine ve ḥayvānāt-ı kibār ulûlarına ve etyār ulûsı Sîmurğa ve ḥayyāt ve ḥaşerāt mālîki Şāhmārān birle zübāb-ı zenbūr serdārlarına ḥükm itdi ki herbir göz uşağunuz ir gör çerilü çeriñüz gözi üç güne dek yaraqlı yarağunuz ḥāzır kıluñ daḥı serîr üzerine gelün diyicek ser-cümlesi emr-i Süleymāniye mā' mūr olup yaraqlı yaraqların görüp üç güne dek ḥāzır oldılar evvel insān meliklerinden Mısır sultānı Celāle'd-dîn ve tūrān meliki Efrāsiyāb ve benî Aşfar melik Bilād Aşfarî ve Endülüs meliki Ḥüsrev Şāh ve 'Amalıka meliki Sührāb Şāh birle dört biñ server-i selāṭinler dīvān-ı Süleymāniden tırup taḥt öninde baş urup icāzet alup dergāhdan çıkup atlu atına bindiler begler ü yegler otaqlı otağına varup indiler qondılar andan her birisi ser-heng-i rüy-ı zemînleri cem' idüp cebeḥ'ānlar küflin açup ser-firāzlar gîne-sāzlar⁷⁶¹ üzerine sîm ü zerler saçup otuz altı pāre ceng aletini merd ü meydanlara şāḥib-kırānlara cengcū pehlevānlara yaraq ulaşıdurdılar daḥı ser-'askerler düşmān qanın dökücü dilāverlere ḥaymelü ḥaymesine ve bār-gāhlu bār-gāhına varup cebe vü cevşenlerin geyüp başlarına dımışkî 'ışıkların urınuben⁷⁶² billerine şîrāzî ḥancerlerin şokınuben qan dökici Mısrî kılıçların ḥamā'îl gibi taqınup Sîmurğ yeleklerin başına şokınup muḥaşşal-ı kelām her bir pehlevān-ı benām hem-çü Rüstem-i Zāl Dastan-ı Sām otuz altı pāre ceng aletin qadd ü qāmetlerine ārāyide kılup ahen-puş olup yirlü yirinde Sedd-i İskender gibi tırdılar üç siñürlü gergedan şāḥından düzülmüş yayların⁷⁶³ qabzalarına

⁷⁵⁹ Meliklerini:-H.

⁷⁶⁰ Yitürdiler:-H.

⁷⁶¹ Gîne-sāzlar: gîneler H.

⁷⁶² Urınuben: urunıp H.

⁷⁶³ Yāylarıñ: -K.

ism-i **K56b H56b** a‘zam yazılmış şāhları üstine nām-ı Süleymān kazılmış kavsi kûzeh-
şîfât kemān Mirriḥ hey’et yayların kurbāndan çıkarup diz urup kurdılar yidişer kanadlu
bir ayaklu ‘uqāb ve sünkūr yekeklü la‘lîn tutaḡlu gümüş bileklü elmas demrenlü kan
içici avren seyrānlu oḡların birbirine yanaşdurup bir oḡ başına biñ düşmen kurbān
itmek içün kurbāna koydılar. Gîş aḡzına kesmelerin dize kodılar ve toḡsanar eriş özünü
ejdehā dillü bezîr-hāne sütünü polād söğülerin yire şancup ‘aşkar tolu düldül şîfātlu
peyk kuvvetlü gergedan kulaḡlu ve deve tutaḡlu katır toynaḡlu arslān göḡislü geyik
şāḡırlu tavşān ucālu kûlān arḡalu ebrişim yellü ef‘î gözlü ra‘d avāzlu semender
toluberkrū seḡer-i ḡayr revîşde hem-çün şeb-dîn mişl atlaruñ ‘inānı urup vezîr
zerrîn urup kulāḡın çeküp cāmından eyer kaşına kara kodılar müheyyā cenge ḡazır
oldılar.

Nazm:

Cenge ḡazır oldu tırdı cümle server ser-firāz

Heb bahādur pehlevān şāḡib-kırān gîne-saz

Geçse arslān önlerinden kan kaşanur bunlaruñ

Perd-i ḡār üstinden uḡsa gökde ki şāḡbāzı bāz

3.4.2.4.2. Der-Beyān-ı ‘Asker-i Perriyān

Ḥaḡim ḡavlince insān melikleri ‘askerlü ‘askerin ḡazır kılıcaḡ perrîler sulṡanı
Hümāyun Ḥān perri daḡı dīvān-ı Süleymāniden çıkup dört kanadlu ‘uqāb-ı felek
şüretlü perri atına süvār olup perri-i ser-firāzları önine düşüp vezîr ü vüzerā yanına
düşüp geçüp ḡadem ü ḡaşemini kanat açup uçup ‘araşāt ile gelüp üç biñ üç yüz kubbelü
kıvıll atlas çadır ḡapusunda gelüp⁸⁰³ atından yir yüzine ḡondı nikābından ayaḡın çıkarup
yire indi zerrîn taḡta aḡup bindi andan perri ser-hengleri şāḡ sol altun gümüş şandallar
üzerine geçüp oturdılar od u şandal u kāfur u müşk ü ‘abîr ü ‘anber yaḡup mücevher
micmerler ile Hümāyun Şāḡ nazarına getürdiler daḡı ol zerrîn simîn mecmerleri cān-ı
ḡavm ser-henglerinüñ ve cin nesli serverlerinüñ nazarında mertebelü mertebesince
koyup zîn itdiler andan ervāḡ melikleri daḡı tîb-i enfāsından ḡıdā-yı rūḡānî ki taḡşîl
itdiler andan simîn ü zerrîn ceng ü ḡarb aletlerin cevheri ḡil‘atlerin ve perrîler atların
ulaşdurup yarın ceng-i Süleymānîdür her biriñüz uşāḡuñüz iriñüz **K57a H57a** alet-i
ḡarbüñüzle perlü birre göz açup ḡullu ḡuluñüz gözedüp şāḡ sol yanumca Sürḡbād
‘askeri ile muḡābil olıcaḡ ateş-i tîḡ urup ‘aduvv ḡanın ḡāke şaḡmaḡa tenin ki biḡmege
yüregi ḡanın içmege erlikle ad ḡazanup Süleymān sāyesinde ḡoş geçmege devlet

bābunuñ tīg-i nuşret birle kufılın açmağa hāzır olasız diyicek perri melikleri dahı kıl baş üzere koyup meskenlü meskenine gelüp melikleri oldur der kanadlu atların buhūrile gıdālandurup kanatların şıgayup sermeyüp muğlaķ cevherlü eyerlerin urup muraşsa‘ harir kulakların billerine çeküp hāzır-ı müheyyā kıldılar elmas kılıçların billerine daķındılar behrān hancerlerin billerine şokındılar kızıl yāķūtla zeyn olmış şāru altun kalkanların düşlerine şalup kanadları üzerine aldılar keyvān şā‘ iķa demrenlü kargu şebtelü ef‘i dillü uzun kolları ince bellü ecel ellü sügülerin ellerine aldılar.

Nazm:

Şāh Hümāyūn emri birle ne ki varsa heb perri

Cenge hāzır oldu yaraķ gördi ol dem her biri

Heb melek şūret kamer behcet güneş tal‘ at idi

Hüsn içinde hūri cennet cümle ‘ālem dilberi

3.4.2.4.3. Der-Beyān-ı Hāzır Şuden ‘Asker-i Cinniyān

Hāķim kavlınce perri cem‘ olıcaķ cinniler sultānı Haşışā cinnī dahı icāzet-i Süleymān ile yirinden tūrup dem çeküp taht-gāhına cin ser-hengleriyle varup yeşil atlas otağına girüp cinniler re‘isleri ayağın tūrup od u ‘anberi buhūr idüp ser-firāz serverleri yeşil zebercedden şandallar üzerine geüp oturdılar. Cinnī çāşngirleri altun gümüş ateşdānlar içinde od u ‘anberler yakup getürdiler ser-hengler nazarına yitürdiler ağız açup burunların tūtup gıdā-yı rūhānī taşşıl idüp Süleymān devletine du‘ā kılup el götürdiler andan Süleymān Nebī emri itdi ba‘zı cinnilere nite Müdrin cinnī bölüğine ateşdānlar virdi. Neft ü kaķrān ile haşmı üstine saçup yakup hark ide. Laħlaħa-i cinnīye buzdānlarla siħr-i kāhinle peydā olmuş buzlu şular virdi ki haşm üzerine saçıcaķ tūfānlar kopup karlar yağdura ve Devvāl cinnī çerisi sınıfına siħr ile peydā olmuş içi tolu kumlarla şişeler virdi ki haşm üzerine atıcaķ kayrılar taşlar yağa Secencilcinnī sınıfına siħr ile karınca tolmış şişeler virdi ki haşm üstine **K57b H57b** saçıncaķ şişe yire düşüp çatlayıcaķ ol karıncanuñ her biri bebr ü peleng şir ü neheng olup haşma hamle kılup ceng itmek için Muhecci cinnīye Faķfāķ cinnī çerisi sınıfına siħr ile peydā olmuş şişeler verdi ki her birisi siñek tolu siħr-i kāhin birle olmuş kaçan haşm üzerine atsa şişe yire düşüp şikest olsa ol siñeklerüñ her birisi uşāğı ve irisi yidişer başlu toķuzar kanadlu avren olup uçalar haşm kanın içeler. Bātarīķ cinnī çerisi sınıfına siħr ile tertīb olmuş Hārūtī kürkleri ve Mārūt yıllıkleri ya‘nī Mirvaħler virdi kim haşm

üzerine bād-ı Şarşar mişāl sihr ile yiller esdüreler Hevlināk cinnī çerisi şınıfına sihr ile peydā olmuş Nühāsī börüler ve kerī neler virdi kim ağızlarına alup⁷⁶⁴ çalıcak gökler gümleyüp velveleye ve yirler ditreyüp zelzeleye gele Demlük cinnī çerisi şınıfına sihr-i kâhinle peydā olmuş kaplan tulumları tolusu hūn-ı hınzırān virdi. Tulumı taşup kanları haşm üzerine saçıcak gökden kan yağıdırup yirden kan durudup haşmı helāk itmek için Akfāl cinnī çerisi şınıfına şanduklar tolusu sihr ile peydā olmuş demür butraklar virdi ki gök yüzinden yir yüzine inicek eşcārī ahenī peydā ola çerende geçmeye İzlāmī cinnī çerisi şınıfına bakır legenceler tolusu kır ü kaşran virdi haşm üzerine saçıcak ‘ālemī zulimāt büriyüp kaşran yağıdura Kamkām cin çerisi şınıfına at kuyruğı ve gergedan kuyruğı ve halebi bahrī kuyruğun virdi ki her biri sihr-i kâhin birle perverde olmuş vaḳti ki kıller burup haşm üzerine ki şaça sihr ile yılān çayān yağıduralar huşamā cānın alup göge ağıduralar.

Nazm:

Virdi cinnüñ leşkerine şāh icāzet çün yarak

K’ideler ceng-i girān anlar kamusı ittifāk

Cin-i cengi gibi cengi kimse itmez təcver

Kim kamu hunhūr-ı sāhir olur ehl-i ittifāk

3.4.2.4.4. Der-Beyān-ı Hāzır Şuden ‘Asker-i Ervāh

Haḳīm kavlince cinnī leşkerine sihr-i kâhin birle olmuş yaraklarını kim ulaştırdı andan cān kavmi meliki Rūhşāh cin meliki daḥı enbiyālar ‘aynında ‘āyān bākī ḥalāyık gözlerinden nihān Hāzreti Süleymāndan icāzet alup lāciverdī biñ bir kızıl altun **K58a H58a** direk üzerine kurulmuş ḥaymesine gelüp yāḳūt-ı aḥmer tahtına çıḳup oturdı cānḳavmi melikleri cevheri şandalīler üzerinde geçüp qarār itdiler andan Allāha tekbir idüp ve geçmiş peygām-berler ervāhına şalavāt getürüp tesbīḥi nefslerinden gıdālanup daḥı Rūhşāh cinnī ‘askerin çār-i yār-i Muḥammed resmince ve rub‘ı meskūn ‘adedince dört bölük idüp evvel bölüğün ‘Aḳābīl-i ervāha işmarlayup yed-i kudretle peydā olmuş birinci kat gök firistelerinden ele gelmiş ateşī kılıçlar virdi ki ‘alev-i pertevi güneş pür-tāb gibi çıkar ins ü cinden her kime ki ṭoḳınsa cānın alup tenini kav gibi yaḳar ve ikinci bölük çerisine ‘Acācīl ervāh-ı serveri muḳaddem

⁷⁶⁴ Alup: -H.

diküp anuñ çerisine yitmiş yidişer toplu ateşî şālıklar virdi ki her kime ursa bir darbuna haşm ‘alev- i şiddetinden hark ola halāyık şark u garb her topınuñ vezni biñ vaqıyyidi gāyet ağır darbına tākāt getüremezdi toköz kat gök ile altı kat yir ve üçinci sınıfınuñ çerisine Harkaya’ıl ervāha ısmarladı ki anlaruñ sınıfına ateş-nizeler virdi ki şarkdan turup atsa garbdaki nesli’ş-şeyātini yağa şahāb gibi şevk-nize ‘āleme şu‘le virüp haşmınuñ cismi dutunı cānı birle ‘ayyuğa çıka ve dördinci sınıfınuñ çerisine Tehāvīl ervāhı baş diküp aña ısmarladı ki ateş-i kudretten peydā olmuş şā‘ika demrenlü oklarla kavı-i kūzeh mişāl yaylar ulaşırdı ki kaçan haşm üzerine ateş peykānlu oklarını bārān idüp yağduralar huşāmā ervāhın teninden ayırıp hevāya ağduralar Rūhşāhı cin dağı ervāh çerisin bu vech ile tertīb itdi.

Nazm

Rūhşāh cinnī dağı iy emir-i tāt ver

‘Askerine virdi ateş aşı yarağ ser-te ser

Nesli cānuñ aleti harbi budur kim oldu şerh

Naql-i Lokmānī Felātūn eyledür bu şahh haber

3.4.2.4.5. Der-Beyān-ı Hāzır Şuden ‘Asker-i Ehremān ve ‘Afārit ve Gulān Be-Rāy-i Ceng Sürhbād

Haķīm kavlince Rūhşāh cinnūñ cān kavm çerisi uşāğı irisi bu vech ile yarağ alup hāzırlıg ile turıcağ andan Ehremenler re’isi Ca‘ca‘ dīvle Qahtān ‘ifrit Be-kaşkaş gül ve Şamşām **K58b H58b** dīv Süleymān nazarından turdılar kaplan derisinden kurulmuş bār-gāhlarına ki vardılar yidişer başlu avren kanadından kurulmuş sāybānlar altına kim girdiler polād kürsilere diz çöküp oturdılar perendeleri üstüñān ve kazānlarla şular kaynadup mağara gibi ağızların dütsüye dutup degirmen oluğı mişāl burunların kara dutuna külhān dü-hengī gibi ocağ kaşın itdiler gıdā-yı kalplerin aldılar ki anlaruñ gıdāsı anlardur ki buhūr-ı üstüñān ve buhārı ab-ı nīrāndur ki anlara ölüm yokdur. Ölmezler Süleymānīler elinden gayrı yirde kumkumaya girüp baħr-i ‘ummān dibinde maħbūs olmazlar ammā ki gül ve ‘ifrit tā’ifesi ki revendedür anlar uçmazlar ölürlər öldürürlər ‘ömleri üç biñ yıldur⁷⁶⁵ nihāyet andan geçmezler lehm-i hınzırdan kebāb idüp yirler ve ādem kafāsı ile şerāb içerler dağı Süleymān yolına Sürhbād ile ceng itmege haber açdılar ancılayın nerreler gül ‘ifritlerdür ki her biri ki sedd-i Sikender

⁷⁶⁵ Gül ve ‘ifrit ...üç biñ yıldur: -H.

gibi yerinde tırmış idi ayağın yidi başlu avren gibi yire başup başların kûbbe’i keyvāna irürmiş idi. Her birinüñ gövdesi Kûh-ı Elburza başı kafası kulle-i Kāfa gözleri Mirrih-i yılduza beñzer ve ba’zınüñ başı kûbbe-i hırmāna gözleri yanar⁷⁶⁶ külhāna kām̄eti menāra ağızları gārre beñizleri siyāh barmaqları dögere beñzer ve ba’zınüñ dahı kıdd ü kām̄eti yidi başlu avrene bağışları arslāna ve cümle⁷⁶⁷ cünbişleri kaplana heybetleri Mirrih-i keyvāna beñzer eger kim bunlaruñ birisi uşāğı irisi⁷⁶⁸ şevr-i semege ayak başup çerh-i felege omuz ursa bu tokuz kıat⁷⁶⁹ devvār tölābuñ çerh-i felegin bozup torgura idi eger kim Kûh-ı Elburz şıfāt gürzini káf kafāsına kaza vü kader gibi ki kıaldurup uraydı káf kafāsın hırd-ı haşhāş idüp yidi kıat yeri yirinden irgöre idi.

Nazm:

Öñçe kaķsa balıguñ karnın üzer

Sille ursa Mirrihüñ yüzün büber

Ba’zısı avren kıanat gögdeuçar

Ba’zı yıl gıbi yılüp⁷⁷⁰ yirde gezer

Neşr: Haķīm kavlince andan Ca’ca dīv çerisin dört bölük eyledi Ehremen çerisi şınıfına ki perrendelerdür Mirrih cür’etlü avren kıanatlu **K59a** keyvān şecā’atlü bebr ü şir hey’et **H59a** demmür-zendelerdür ki anlaruñ ser-‘ askerleri Kıantaķār dīv ve Kıaķķāş dīv ve Naşnāş dīv Meķnaķa dīv Kıarşnüb dīv ve Marzüb dıvdür ve bunlara hükm itdi ki her birisi uşāğı vü irisi dem çeküp uçup kûh-ı cihān-nümāya varup kıara oyuk gibi yirlü kıayaları götürüp omuzlarına uralar. Sürhbād leşkeri üzerine tağ gibi kıayalar yağduralar eyle kıayalar ki seng-i Şemüddan nişān vire.

Nazm:

Her birisi götürüben seng-i hāre kûh-sār

Eyle taş ki kıulesinde yapılr niçe hişār

Ger Sikender seddine ur hırd haşhāş ola hebb⁷⁷¹

Ancılayın ulu taşdur iy emir-i tādār

⁷⁶⁶ Yanar:-H.

⁷⁶⁷ Cümle: -H.

⁷⁶⁸ Uşāğı irisi: irisi uşāğı H.

⁷⁶⁹ Kıat:-H.

⁷⁷⁰ Yılüp: olup H.

⁷⁷¹ Ola heb: ide heb H.

Neşr: Hâkîm kavline ‘ifrîtlar böligüne Kenderüş ‘ifrîte ve dahı Mu‘ ayyirât ‘ifrîte ve Mu‘ aqqîbât ‘ifrîte Kurnāsa ve Mehîrnāsa ve Ca‘ sūs ‘ifrîte ki her birisinün niçe bîn ‘afārît hükmindeür eyle ‘ifrîtlar ki her birinün kâmet-i ber-güşe ve dişleri bedene beñzer ve başları kara oyukça gözleri yanar külhâne ve kolları Şâm ağacına eyeleri hırmene beñzer bāzuları⁷⁷² bezîr-hâne sütunî kılları dikene beñzer yüzleri⁷⁷³ şāru ağuya gözleri sirkene beñzer bāldırları menār gibi kafaları kubbe-i hırmāna beñzer tūruşları kaplan gibi cūnbüşleri yidi başlu avrene beñzer anlara şöyle hükmi itdi ki her birisi tūreler dem çeküp uçup tārketü’l ‘ayn içinde Kūh-ı demāvende varalar birer ulu tağı yeri yurdu ile kıparup götüreler⁷⁷⁴ yirle gök arasından getüreler⁷⁷⁵ Sūrḥbād leşkeri üzerine hevā-yı fenādan ol tağları atalar düşmān çerisin uşāğın irisın tağ altında helāk ideler ve dahı şöyle ki a‘ dānuñ cemi’ si tağlar altında kalup ḥāke yeksān olalar.

Nazm:

Her ‘afārît ellerinde götüre bir ulu tağ
Kim görenün heybetinden ‘üssı gîde çağ çağ
Tağların altında kalup Sūrḥbādun leşkeri
Heybet ala anı görüp ins ü cinni⁷⁷⁶ bî-nizā‘

Neşr: Hâkîm kavline ‘afārît leşkerine bu emri itdüğinden soñra gül yabān re’îslerine ol sāḥir Ehremen iblislerine anların dahı re’îslerine hükmi itdi katına **K59b H59b** cem‘ oldılar ki ser-cümlesi ḥūnhār u mekkār qahhār u cebbār kiminün kâmeti cāmūs-şekl gibi başları kara evdüğine gine beñzer ve gözleri dahı yanar fanusa beñzer ba‘zınun ağızları mağaraya ve avāzeleri taḥl u nefîr-güşe beñzer kiminün kulaqları kalḫana başında ‘āc şāḥvār ammā yüzi kare abanosa beñzer kiminün⁷⁷⁷ kâmeti menār ağızı mağāra dişleri azusî nîze-i geyüse beñzer ki anların ser-leşkeri Meymene gül Meysere gül Zāñ gül İhticām gül Gazbān gül Lahlaḫa gül Ğarrār gül Tetṭār gül idi kendü kaydu ḥīlede cüst ü çabuk şāḥ katında maḫbūl idi.

Nazm:

⁷⁷² Bāzuları:-H.

⁷⁷³ Yüzleri:-H.

⁷⁷⁴ Götüreler: getürüp H.

⁷⁷⁵ Getüreler: tutalar H.

⁷⁷⁶ Görüp ins ü cinnj: ins ü cinnj anı görüp H.

⁷⁷⁷ Kiminün: -H.

Her birinüñ kâmeti ber-güsisi
Gözleri yanar çırağ fennüs idi

Demlerinden ‘ âlem içi ser-te ser
Şan ki zulmet baħr-i kare pūş idi

Nesr: Hâķim ķavlince bunlara daħı hūkm itdi ki gōñlü çınār u Şām ağacını ķoparalar senüñ āsyāb gürzleri omuzlarına urup darb-ı harb ile Sürhbādı cin çerisinüñ cānların aparalar ve ba‘ zı daħı siħrgāhınla yağmurlar tölular yağduralar düşmenlerinüñ āfet-i siħr ile cānların göge bulut gibi ağduralar.

Nazm:

Ġul yabān daħı gördi cümle düşmençün yarağ
Gōñli ağaclar ķoparub götürürler bī-nifāk

Ba‘ zı siħre meşğūl olur yağdura yağmur ķār
Esdürüp şovuk yeli tōkdüreler başla ayak

3.4.2.4.6. Der-Beyān-ı Tāife-i Baħriyān Hāzır Şuden Be-Rāy-i Ceng-i Sürhbād

Hâķim ķavlince kaçan ki ins ü cin melikleri ve dīv ü perri fatiñleri ve ġūl ‘afārīt müşrikleri bu vech ile hūkm-i Süleymān mücebince her birisi kendüye münāsib düşmen yarağın ki gördilerse müheyyā hāzır olup turlarsa deñiz melikleri daħı baħr-i maħlūķāta hūkm itdiler aleti çerīlerin müheyyā kıldılar nite evvel deñiz mālikleri daħı elmas uçlu demür suğluk şeklinde heybelerin ellerine aldılar ve üstüh‘ān tenler balıķ dışından ucı sivri deşne şıfāt beli egri Şamşām hey‘et ser-tiz dendān hūt yarağların omuzlarına şaldılar ve hūtserler daħı engeç kafasından siperleri çiginlerine urdılar ve tenin kıyruğundan **K60a H60a** kesilmiş yüzer eriş özüni baħri ‘amūdları ellerine alup cenge hāzır olup turlılar ve andan sonra muħiṭ deryāsından çıķmış baħri⁷⁷⁸ yengeçler Kūh-ı Elbruz kulleri gibi baş kaldurup felek çenberi gibi kışaçların kemer çatup çāh-ı cehennem gibi ağzın açup timsāh-ı mısrī gibi dişlerin kıcıldadup rub‘-ı meskūn gibi gāh yirinde sedd-i Sikenderveş turlardı ve gāh ġāzabdan beñzi kanı uçup levn levn karar idemezdi devvāre gibi yürürdi yānın yānın ve deñiz toşbağaları daħı her birisi

⁷⁷⁸ Baħri: -H.

demürden⁷⁷⁹ hişāra beñzer kâmetleri qara tağa beñzer boyunları menār gibi ba‘ zısı bir kerpüç urtulmuş ev gibi velākin ayakları bezir-ḥānede olan dü-kere beñzer yidi başlu avren gibi nice urup yire yapışup turlardı gāh Hācī Bektāş süvār oldığı yirde yapılmış dīvār gibi yürürlerdi gāh ağız açup tuskürdükçe taş-ı felegi çıñladurlardı gökdeki ‘uqāb ile yirdeki öküzi balığı beliñledürlerdi gāh baş hırkaya çeküp söğüte varurlardı. Süleymān devletine du‘ ā kılurlardı.

Nazm:

Söz tavīl itmeyelüm iy Şāh cihān

Baḥr-i maḥlūkuñ kâmusı ol zamān

Çünkü ḥāzır oluben gördi yaraḳ

Sürḥbādı cin ile ide ceng-kırān

3.4.2.4.7. Der-Beyān-ı Ḥāzır Şuden Ḥayvānāt-ı Kibār

Ḥaḳīm kavlince seb‘ u esed daḥı yırtıcı ḥayvānlaruñ ser-hengidür mantıḳ-ı vuḥūş birle nehenge pelenge file gergedāna sırtlāna şağāla sirḥāna bebr ü beyāna parsa ve ḥınzıra kılāna hırşa ḥaber virdi ki dişlerüñüze sayḳal-i dendān urup bileñüz ve ağız açup dil çıkarup elünüz ayağıñuz göz tüyin yalañuz kendüñüze yaraḳ virüñüz ki Süleymān Ḥazretinüñ ḥaşm ile cengi vardur siz daḥı her biri göz uşāguñuz irüñüz kuvvetüñüze göre ceng idüñ bebr ü peleng şir ü neheng yüzi suyn yire saçmak düşmāna pence urmağa ağız açup düşmān kanın içüp yidi başlu avren gibi savaş eyleñ diyü tenbiye ḳalıcaḳ yırtıcı tārıcı canāvārlar daḥı gediklü **K61b H61b** gedüğine gelüp turlılar kendülerine yaraḳ virdiler nite evvel fil Mahmūd-ı hindī şanki dört ‘amūd üzerine durur ḳubbe-i hırmānī burc-ı keyvān gibi ki serir-i Süleymān üzerine tırdı ceng-i ḥarb avāzın işidüp kerre-nāy ḥortumın ḳaldurup ağıza alup İsrāfilveş şūrın çalup şavtıdan ‘ālem-i fenāya virdi geyyūsī söğülerin felege ḳaldurup rāst dutdı ḥaşm-ı Süleymāniye puşt-ı pā urup cānın almağa dişleri nizesin sine sine şancup düşmeni götürüp hevāya şalmağa iḳverdi seb‘ -ü esede ceng kaçan olur diyüp şorardı ve ḳaplan daḥı tehmetin cevşenin bebr ü beyān derisinden ḳuḳalın çignine şaldı ve ol ejdehā bileklü pençelerine elmas tırnaḳ ḥancerlerin eline aldı ağız açup ḳulaḳ ḳabardup ḳuyruḳın çenber⁷⁸⁰ diküp yerine tırdı şol ‘ādī pehlevānlar gibi bıyıḳların burup ḳulaḳlarına indürdi Ḥızr daḥı

⁷⁷⁹ Demürden:-H.

⁷⁸⁰ Çenber:-H.

kulak diküp sügsün eküp zengiler harbesi gibi üzerlerin suvaldup kulaklı kâfir şabkası gibi kuyruk kovuldup yerinde tırdı yırtıcıdan öğürdi düşmene varmağa haşmina nize'i aduv urmağa tırmağa ceng kaçan ola dīv çevre yanına göz ururdi kirpi dağı oğların postı giyş ü ağzına diyüp koyup silkinüp postuyası kabzından kemân-ı Rüstemi gibi kâmetin egüp dişlerin kışup gözlerin söze kodı ve çetük dağı haşm-ı Süleymâniye nuşret-i Haqqdan dileyüp meşâyiḥâne âb-dest alup el ağız burun silüp yalayup tesbîḥ ü tehlîle meşgûl oldu ve gâh ser-firâzlar gibi şıganup sermenüp kuyruk çevirüp kulak kabardup bıyık suvaldup Süleymânî⁷⁸¹ cihân düşmenin gözlerine zerrece Sürḥbâd kande bürümüş narce görünmeyüp ğazabından pençesin yere urup cânı içine şığışmayup kedinün cür'etine cünbüşine bakup kaplan arslân birbirine bakışup bıyık altından göz kaçışurdi pars ile üşekdağı her birisi uşâğı ĩrisi Hindî begter cevşenlerin Rüstemâne kaplan postı çukalların eginlerine şalup **K62a H62a** çün haşmân dökmek içün feşşâdı nişterlerin niçesi eline alup kibr ü kîn ile ellerin bıyıklarına urup göğüs gerüp sıganup sermenüp hâzır-baş olup tırmışlardı. Kurret dağı kara koyunlu kurdi gibi deştî cevşenlerin geyinüp evrenî ağızların açışup düşmenin kanın dökmeye diş bileyüp tırdıarsu' âbâ bî-pençelerin yire urdılar kulak kabardup gözler belerdüp nazar düşmeninden yaña urdılar mâ-ḥaşal-ı kelâm sözi muhtaşar kılalum cemî' yırtıcı canāvârlar ceng itmege hâzır-ı müheyyâ olup diş bileyüp tırdılar.

Nazm:

Yırtıcıdan ne ki varsa hâzır olur canāvâr

Ḥün-ı düşmen kemlik içün her biri diş biler

Cinslû cinsî birle tırdı hep serîr özün bilür

Diñle imdi kışsa nedür vir şalavât nâmvâr

3.4.2.4.8. Der-Beyân-ı Hâzır Şuden Ef iyyât-ı Hayyât Be-Rây-i Ceng-i Sürḥbâd

Haḳîm kavlince kaçan ki yırtıcı canāvârlar dağı bu vech ile hâzır baş ki oldılar bu yañadın Şāhmārân dağı Süleymân nazarında icâzet alup la' lîn tabak içinde birejdehâ başı üzerinde götürüp başın menâre gibi qaldurup kazâ vü kader gibi gidüp Şāhmārân kafasında götürüp su' bân-ı mārân nazarına yitürdi. Ejdehâlar karşı varup 'izzet idüp kademinde her birisi baş koyup yüz yire sürdiler bu yidi kat felegi kuşadup karnı içine alan ejdehâ gibi tahtını çevre alup tırdılar. Andan ejdehâ kafasından yâkût-ı aḥmer

⁷⁸¹ Süleymânî: -K.

taht üzerinde Şāhmārān karar kıllup mantık-ı mārānca faşih lisān birle zūlf-i şanem mişāl baş kaldurup Muḥammedī gibi dile gelüp Süleymān Ḥazretini ‘aleyhi’s-selām medḥ idüp eyitdi ki yā ḥayyāt cinsi avrenler ve yā ḥaşerāt aşlı yılānlar agāh oluñ ki Süleymān Peygām-berüñ ‘aleyhi’s-selām Sürḥbād ile cengi vardur vaḳtūñūze ḥāzır oluñ diyüp ḥüküm kıldı avrenler cinsine ki ta‘ām yimeyeler ve şu içmeyeler tā ki zehirleri kātıl ola diyü ḥüküm idicek hemān-dem ol yidişer başlu toḳuzar kanatlu avrenler każā vü kader gibi ol yidi kulle-i Kāf taḡı gibi başların kaldurup birinci kat felege ĩr-gördiler **K62b** toḳuz kat **H62b** çerḡ-i mu‘allaḡ gibi toḳuzar kanatların yayup cehennem zebānisi gibi yirlü yirinde tırdılar vādī-i veylūn gibi ağızların açdılar ve kürre-i nār gibi ağızlarından odlar saçdılar kara bulut gibi göğüs gerüp gekreşdiler karadeñizleyin çalkānup mevc-i ‘ummān gibi kopup gāh binā-yı sedd-i ĩskender gibi pençelerin yire diküp tırdılar. Berḡ gibi gözlerin yele binüp burunlarından nefes kim baḥr-i zulimāt gibi ‘ālemī başdan başa tımān gibi bürüyüp semekden simāge ki çıkardı maḥlūḳātdan her kim anlara dūş olsa cān virürdi. Yüzine çünki baḡardı kıyruḡların yire urduḡça yīr yarılup şular taşra çıkardı ağızları şalyārları zehr-i kātille cehennemdeki aḡu ırmaḡı gibi aḡardı her neye ki toḳunsa kara kömür idüp yakardı ve nefes alup virdikçe şiddeti şāḥāb gibi feleki ‘ayyūḡa çıkardı bes bu ‘araşāt ile avrenler nesne-i iftār itmeyüp bād-ı Şarşar gibi kanat şalup ağızların yile açup şiddet ile nefes alup virmege başladılar ki zehirleri arta bedenleri kızzup yürek tamarlarından aḡu sızup kırsāḡına gelüp ir ki tā kim aḡzın açup ḥaşmān-ı Süleymānīye zehr saçmaḡa ve daḡı ol biñ yıl ‘ömr sürüp yılāndan ejdehā olup yüz arş kadd ü kāmēt baḡlayup başında deve örgüci gibi yamçılar bitenlere Şāhmārān ser-hengi ḡūn-ḡū‘vārārān buyurdi ki ceng-i Süleymānīye ve ḡākān-ı sultānīye aheng içün ḥāzır olalar andan Ejdehālar daḡı dīv-i Ekvān gibi aḡzın açışup kürre-i nīrān gibi şiddet-i demle odlar saçışıp kara bulanuḡ avren gibi gözlerin açışup başların menār gibi felege kaldurup burc-ı ‘akreb mişāl kıyruḡların zemīn üzere şaldurup şiddet ile nefes alup virmege başladılar kim gövdesi zehirleri gelüp kırsāḡına yığıla aḡzı burnı içi toḡtolu ola şāru aḡu yile eyle ejdehālardur ki her birisinüñ nefesinden gök yüzine baḥr-i zulimāt dūşer üzerinden kıuş uḡsa dem urup **K63a H63a** aḡzına çeküp alır ‘Anḡā-yı felek daḡı olursa kırsāḡına dūşer heybetinden arslān dehşet idüp kı plan baḡışından şaşar.

Nazm:

Ba‘zı avren gögde uḡar ba‘zı yürür ejdehā

Gökde Mirriḡ ceng iderse bulmaz anlardan rehā

Her birinüñ qaddi tağ ağzu ġār u ħūn-rîz
Et yiyüp qan içmege ġāyet ħariş ü iştiḥā

3.4.2.4.9. Der-Şıfāt-ı Hāzır Şuden Mārān

Avrenler ejdehālar cenge ḥāzır olıcaq yılānlar daḡı Mekke şehrin ġārret iden ‘ Arab ḥarāmisi gibi hırkaların ciginlerine şalup zehirlerin yutqınup ağızlarına alup muğaylān dikenini gibi bir birine şarmaşup ve hezārān çıbuğı gibi erkegi dişisüne tolaşup gāḥ kemān-ı rüstem gibi qurılup ve gāḥ nīze-i Efrasiyāb gibi uzanup ve gāḥ ḥancer-i kāvus gibi egilüp cennetden çıkan yılāna ururlarken anlara daḡı Şāḥmārān şöyle buyurur ki beriyye kelerlerin yılānlar etin yiyüp qanın ağısın alalar ve andan soñra ‘ aḡrebler daḡı ağısı içine siñmedüğinden bebr ü peleng gibi ağız açışup şîr ü neheng gibi ağızlarından zehr saçışup kıyruqlar qıvaldup egmişlerdi. Zehirlü nişdārın kafası üzerine dikmişlerdi qulaq Şāḥmārān emrine urmışlardı anlara daḡı Şāḥmārān ḥükmi itdi ki toprak yimekten kendüleri men‘ idüp çekeler tā ki zehrleri qātil ola ve ḥaşm şokduqça cānın alup qanın dökeler ve çayanlar daḡı gāḥ raḡîb kāfir saçısı gibi ayakların qarışdurup ve gāḥ maḥmūr evkār saklı gibi birbirine tolaşup kıvrılup ve gāḥ yār-i yārdan men‘ iden ḥasūd gibi ḥasedinden beñiz şarardup tururlardı ve gāḥ böğüsü oñmaduk qarı belı gibi belin büküp yılānlar arasında yürürdi anlara daḡı Şāḥmārān ḥüküm itdi ki revendeden qankı düşmāna tuş gelürlerse şokıp helāk itmege cānın alup tenin ḥāk itmege toprak yiyüp perḥîz ideler ağısını ağızına yığup **K63b** nişdārın **H63b** ser-tîz ide ve andan soñra sülüklerdaḡı sipîd ü siyāḥ renk feşşadı hırqasın egnine aluben qana qana qan içmege ḥariş oluben gāḥ ‘ aduvv-ı zülfi gibi uzanup yürürken ki ḥāsuduñ saḡalı gibi yazılup ḥünerîz olmağa özenirken gāḥ kāfirüñ zünnārı gibi çenber olup gāḥ peyk tîr-ecel gibi rāst gelüp Şāḥmārān nazarında birbirine qarçaşup tururken gāḥ gözüci ‘ Ayyār gibi sākin çevre yaña gāḥ ḡammāz gibi yürürken Şāḥmārān anlara daḡı ḥükmi itdi ki suyu çoğ içmeyüp qan şormayalar tā ki fırsat bulıcaq acılığınan acıyup adūv qanın qana qana içüp şormağa mecāl virmeye.

Nazm:

Şāḥmārān cümlesine itdügi ḥükmi bî-şümār
Cenge ḥāzır oldı avren ejdehā ‘ aḡreble mār

Var kıyās it Şāḥ Süleymān ḥazretin bil kimdi

3.4.2.4.10. Ān-Der-Şıfāt-ı Hāzır Şuden Murğ-ı Hevāī

Hakīm kavlince kaçan ki Şāhmārān efā'ī şu'ābīn hayyāt cinsini zehirlendürüp ceng-i Süleymānī vardur diyüp fahirlendürüp vaqtlerine hāzır itdükden soñra hevāyī kuşlar ser-heng-i 'Ankā-yı Kāf yir ile gök arasında yırtıcı kuşlar ile şāff bağlayup kanat kanada virüp etyār cinsī Süleymān taht üzerine sāybān kurmuşken hük-m-i Sübhānī emr-i Süleymānī birle Sīmurğ-ı Kāfa boyun virmiş iken Sīmurğ-ı Kāf Kaḡnūs-ı Hindistānīye kim vezīrūdūr ve Rūḡ kuşu ki etyāruñ re'īsīdūr ve Raḡne kuşu ki begler begisīdūr ve 'uḡāb ser-firāz ve laḡlāḡ şeyḡidūr ve kuzḡun ḡammāzdur ve saḡsaḡan cāsūsīdūr ve Hüdḡud ḡod peyk-i Süleymānīdūr ve Sünḡūr cellādīdūr balaban 'ācizi çağır toḡanla cümle kuşlaruñ şaf-şiken seyyidi ḡīne-sāzı idi. Her birisi uşāḡı vü irisi Sīmurğ katına taht-ı Süleymānīden dört fersāḡ yukāru hevā-yı fenāda maḡām-ı 'ulāda kanat şalup pervāze ḡalḡup hāzır oldılar nite evvel Rūḡ kuşu şol ḡışmlu ḡara bulut gibi ḡıjlayup kanat şalup geldi ol yigirmi eriş kanatları ḡölgesi baḡr-i zulumāt gibi yir yüzine sāye şaldı başı ḡubbe-i hirmāna deñiz yüzinde yel ile ḡolmuş yelkene ayakları pençesi demür lenger gibi gözleri **K64a H64a** yanar külḡene beñzerdi anuñ 'aḡabince Kaḡnūs-ı Hindī geldi gövdesi bir ḡara ḡaḡa gözleri yanar ocaḡa beñzer 'uḡāb-ı melek gibi per açup uçdıḡınca semekden simāḡe 'urūc idüp ḡeçdükçe şiddet demi nefis kuvveti ile bürnī delüklerinden nār-ı ateş yalıñı felege çıkardı. Perendeden neye kim ḡuş olursa mecāl virmeyüp yaḡardı ve anuñ 'aḡabince 'uḡāb geldi Rüstēmāne bebr ü beyānī postın ḡignine şalmış idi ve Efrasyabī ḡancerlerin ḡaynaḡına almış idi anuñ 'aḡabince şāḡin-i şāḡbāz cellād-ı murḡān ḡīne saz kanat açup uçup geldi ki ḡaplan postı cevşenin ḡārūn şāḡbāz şaf-şiken gibi ḡignine şalup feşşād-vār nīşdārların ḡaynāḡına alup ḡāne ḡāna ḡan içmeḡe ḡaynāḡ urup ḡaşm zaḡm-ı nāk ḡılup ḡūnını ḡāke şaḡmaḡa īverdi ol cihetden anı Sīmurğ ḡāyet severdi anuñ 'aḡabince Kerkes kuşu uçup geldi ki pīrī ḡıramānī gibi sipīd 'abāsın geyüp ḡururđi ḡōñül beḡāya bağlayup cihānı fānī bir pula şayup dururđi. Salḡanat-ı Süleymānīye ki naḡar ḡılup baḡardı niçe niçe bunuñ gibi Süleymān-ı dīv kuşlara remizle ḡaber virüp ḡöz ḡaḡardı bunuñ 'aḡabince Laḡlāḡ geldi ki ḡaşerāt ḡanın içmekden aḡzı burnı ayaḡı ḡana ḡarḡ olmuş idi boyun uzadup per ü bāl düzedüp Sīmurğ naḡarına gelmişdi andan soñra ḡubūbāt yeyici dāne ḡartıcı kanat açup uçup nafaḡa ele ḡetürici murḡān-ı re'īs cennetden ḡıḡan ḡāvūs kuşu geldi cemşīdi muraşşa' tācın başına şalmış idi zerrīn lāciverđi şībīn pādşāḡāne eḡnine

almış idi. Sikender-i kübrā ‘ālemī gibi gülgün şehperlerin açardı Tāvūs-ı Qudsī şıfāt felek yüzinde uçar idi gāh melek-şıfāt pervāz urup devr-i devrān iderdi gāh inüp yire konup gülistānī perlerīn zeyn idüp felek horūs gibi çevre dönüp cevalān iderdi şol cemāl issī maḥbūblar gibi ‘uşşāka cemalın arz idüp ‘aqlın alup **K64b H64b** ḥayrān iderdi ve kākül-i perçeminūñ her bir kılında ve şāhperinūñ her bir telinde bīñ gōñül cāna bende çeküp üftād-ı ḥizān iderdi ‘aḳabince ḡarāb geldi ki kizb ucından kuşlar şafında tıracaḳ yir bulamazdı iblīs-i pūr-telbīs gibi yüzi ḳarasından utanup bir siñek yüzine toḡrı vü baḳmayup cemāl-i ber-kemalin göremezdi ammā ki uğrın uğrın yir yüzine naḳar idüp leş ü baş gözerdürdi ḳok ḳuvın ütüp ḳara ḥaber virmege yalan yakılmış söz düzedürdi rū-siyāḥ ḥasid ü Zengī gibi kuşlar ḳovalamaḡa dil üzedürdi muḥaşşāl-ı kelām söz uzatmayalum tafşıl-i tezyīn etyārda ḥaddeden geḳüp tecāvüz ‘itmeyelüm ki muḥtaşar ma‘nī mu‘teber gerek ḳuzḡūn ‘aḳabince sālīr yırtıcı kuşlar Sīmurḡ ḳatına cem‘ olıcaḳ Sīmurḡ-ı ‘Anḳā baş ḳaldurup Mantıḳu’t-Ṭayrca eyitdi yā yırtıcı leş ü baş tırtıcı kuşlar Süleymān Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām Sürḥbād cin çerisi ile ol mel‘ūnuñ dīv ḡül cinnü perrisi ile uşāḡı vü irisiyle muḳābil mu‘ārız olup tıracaḳ şaf-şikenler ellerin ḡürze urıcaḳ siz daḡı ḳanat açışup uçışuñ a‘dānuñ gözlerin ḳıḳarup ḳaynaḡ urup ḳanların saçışuñ ammā ki leş ü baş yemegi terk idūñ gendūñüzü uçmaḡa cehdūñüzü berk idūñ ve minḳārlaru gözi ḳaynaḳlaru göze sürtūñ ve ḳaynaḳlaru gözi seng-i ḥārāya sürtūñ ceng ḡüninde ser-tiz her bir göz cān alup ḳan dōkmege ḥüneriz olasız.

Naẓm:

Böyle diyüp kuşlara Sīmurḡ-ı ‘Anḳā murḡ-ı Ḳāf
İtdi tenbīḥ oldı ḥazır cümle perrān tıtdı şāf

Diñle ḥānum bu ‘acāyipden ḡarā’ib ḳışsa
Liki virgil ḥōş şalavāt itmeyüp ḳat‘ ā ḥilāt

3.4.2.4.11. Ān-Der-Şıfat Ḥazır Şuden Ḥaşerāt Zenbūr ve Zübāb

Ḥaḳīm ḳavlince yırtıcı cenge ḥazır olıcaḳ ene Rabbukum da‘vīsın ḳılan Nemrūd beynisin yiyeñ pişe Ḥalīl emr-i celīl birle ser-heng-i zübāb idi üyez siñekleri cem‘ idüp ve zenbūrī dirneşdürüp dillerince eyitdi ki Süleymānuñ Sürḥbād cengī vardur sizler daḡı vaḳtūñüze ḥazır oluñ egerçi sözde ḥaḳīrsiz ma‘nīde ḥaylī Ḥalīl siz ‘aybuñuz hemān bu ki ḥariş baḡıl siz diyüp tenbīḥ idicek üyez cinsī daḡı **K65aH65a** ḥazır olan

zenbūr-ı megesi ‘aduvv kanın şormağa ins ü hayvān ısıрмаğa hāriş olup her zübāb hem-çü ‘uqāb gibi gönüllənüp kanadçukların açışup birbirinüñ öñince kaçışup ol zaiflig ile gāyet küçüklügü naḥiflig ile şecā‘at şalābet gösterüp yidi şer başlu yil avrenlerüñ qorqmayup gözlerine girdiler vaşşaf-şiken pehlevānlaruñ kafalarına konup egse sine nize urdılar ve ben benem diyen selātin serverlerüñ miqdārını bilü dīv yüzine sille çarpdılar arslānlaruñ ağızı yirinden ve kaplanlaruñ dişi etinden qorqmayup zelle kapdılar ve maḥbūblaruñ şeker lebin emüp gāh yañağın öpüp buse kenār itdiler ve raḳībleriñ depesin delerek kana kana kanların içüp fazla hūnī hūneriz şāhbāz gibi şikār itdiler ammā ki zenbūrlar daḥı ba‘zısı ki naḥl-i ‘aseldür zerrin muraşsa‘ libāşçukların çignine şalışup aq gümüşden kanadçukların perrān kılup şalışup elvān elvān envā‘ envā‘ ra‘ nā muntēhā çiçeklerden kandu nebātü’z-zāt virür nebātlardan⁷⁸² çaşnī dutup fazla götürüp şehd-i muşaffā düzedüp müseddes hoşkalar içinde Süleymān için zāhire şaklayup kapaḳların aq kāfūrī mūm ile kaplayup üzerlerine mühr-i Süleymān ile mührleyüp hıfz itmege başladılar.

Nazm:

Söz muṭavvel itmeyelüm olsun iy şāh muhtaşar
Çünkü hāzır oldu siñek eri şāfī bāl ü per

İns ü cin vaşş u tayr mūr-ı mār cümle heb
Çünkü hāzır oldu cümle ne ki varsa tācver

3.4.2.4.12. Der-Beyān-ı Ceng-i Melik Aḥmer ve Aheng Keyvān-ı ‘İfrīt

Haḳīm kavlince Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām biñ bir ümmet leşkerini cem‘ itmekde ammā ki bizüm kışşamız ez-ān cānib Sürḥbād cin-i ser-heng Ekvān-ı ‘İfrīt ile Süleymān cinnisi melik ser-heng Melik Aḥmere geldi nite şöyle ki naql-i şāḥiḥ budur ol zamān ki Melik Aḥmer El-Henc cinnī Ve’d-Dünyā bin Dāvūd ile ve Evyāşer bin Çerüpā ile darb-ı destī alup Süleymān nazarına giderken Sürḥbād cin ser-henglerinden kırk biñ ‘afārīt leşker ile ‘aḳabinden irüp muḳābil u mu‘arız olup cenge ki tırdılar **K65b H65b** Kaşkāş dīvle Muhefhef cinnī ki meydān-ı hevāya girdiler daḥı ikisi cenge başladılar nite Mehefhefe cinnī nizesin ele alup meydāna ki girdi Kaşkāş-ı ‘İfrīt gürzin

⁷⁸² Nebātlardan: lezzetlerden H.

każā vü kader gibi kaldırıp⁷⁸³ Mühefhef cinnîye bir gürz urdı eyle ki dem nefesin bağlandı dem çeküp uçmağdan kalup anı görüp Melik Aḥmer cānibinden Dīhūc cinnî meydāna girdi tīg-i hindî birle Kaşkaş ehremenî çaldı velî Ehremen kılıc zarbın gürzine aldı Dīhūc anı görüp tekrār çaldı Ehremene yine radd itmek dileyince muḥarref koltuğı altından çalup zaḥm açdı. Kan revān olup akdı Kaşkaş mağlūp düşüp meydāndan kaçup çıktı anuñ yirine Hıdlān dīv girdi ol mel' ūn hışma gelüp elmas dillü bir nīze-i cānsitān eline alup barmağlarına bırağup çevürdi daḥı dem çeküp uçdı Dīhūc cinnî muḳābelesine geçdi 'uḳāb-mānend yitüp Deyhūcūñ sīnesin gözleyüp nīze ucın gezleyüp diledi kim Dīhūc gögsinde şancu ammā ki Deyhūc dem çeküp 'uḳāb gibi götürilüp kendüyi hevāya pūr-tāb idüp düşmān zarbın def' itdi Hıdlān dīv geçe varup Dīhūc cinnî sağ selāmet göricek hışma gelüp eydür iy nā-bekār daḥı sağ selāmet bi-melālet misin diyicek Dīhūc kaḥkaḥā ile güldi meshāreye alup eyitdi işbū hūnerle mi meydān-ı hevāda merdāne cādı dīv ü cin leşkeri arasında kara bulutlar yöresinde ceng itmek dilersin diyüp ḥancer-i ābdār çeküp demlenüp kuvvetlenüp daḥı hemān-dem ḥadlān dīv-i ḥancerle gögsinde mıḥladı şöyle ki dīvüñ dem-i nefesi bağlandı hevādan yir yüzine mu'allaḳ yıkıldı anı görüp Melik Aḥmer çerisinden ne kadar mü'min cinnî ehl-i imān-ı sünnî var ise Allāha tekbīr kılup andan evvel Ādem āḥir Muḥammed ve cemī' mürsel peygām-berler ervāḥına şalavāt virdiler daḥı Süleymān devletine gülbānk getirüp Ekvān-ı 'İfrīt 'askerine mahv urdılar me'al-ḳışşa Ekvān-ı 'İfrīt hışmından gövdesi odı sövinüp kan kurudı ḥükm **K66a H66a** itdi 'afārīt şaffından deñdāñ dīv dört yüz batman miḳdārı ağır 'amūdı bezīr-ḥāne sütünü gibi omzuna alup dem çeküp uçup meydāna irdi. Dīhūc cinne mecāl vormeyüp gürz urdı Dīhūc egerçi siper muḳābil tutdı gürzi siper kenārın tağıdup Dīhūcuñ kellesin tutup depeledi kan ile hevādan yir yüzini yağmur gibi sepeledi anı görüp Melik Aḥmer hışma geldi Şenāṭīs cinnî daḥı şişe ile neḫ yağın götürüp ateşle Deñdāñ dīv üzerine atdı başdan ayağa ol dīvi ateş tutup yakdı leşi⁷⁸⁴ kömür gibi yire düşüp dutünü göge çıkıdı anı görüp Ġazābān-ı 'İfrīt Şenāṭīs-i cinne muḳābil varup elinde siḥr ile perverde olmuş buzdan götürüp siḥr ile tūfānlar ḳoparup daḥı muḳābil olıcaḳ egerçi ki Şenāṭīs cinnî aña daḥı neḫ itdi ve illā ki buzdan tūfān sebebi ile ol kadar kār itmedi andan Ġazābān dīv 'amūd ile Şenāṭīs cinnî kafasında urup ḥurd-ı ḥaşḥaş itdi daḥı Ġışṣās cinnî meydāna girüp gergedan şāḥından düzülmüş yay eline alup elmas peykānlu oḳ ile ḳarşudan ḡazābān

⁷⁸³ Kaldırıp:-H.

⁷⁸⁴ Leşi:-H.

dīvi atdı gögsinde mıhlayup la‘īni bī-cān itdi Melik Aḥmer anı görüp gönlinde eyitdi⁷⁸⁵
bu gelen ‘afārīt ‘askeridür cin çerisi buña tākāt getürmez hemān Allāha şıgıñup bir
uğurdan qarışup ceng itmek gerekdür diyüp hükm itdi kırk biñ nefer cin⁷⁸⁶ çerisi uşağı
irisi Ekvān-ı ‘İfrīt ‘askeri üzerine tekbīr idüp gülbānk ile yüriyiş itdiler. ‘Afārīt cin
‘askeri birbirine katılup cenge tırdılar şöyle ki dīv cin şadāsından yir ile gök gümledi.

Nazm:

Dīv ü cin iki cānib itdi ceng
Gökde Mirrīḥ işidüben kaldı denk

Cinne Ehremen urduğça gürz-i tīg
Kān buḥārından felek bağladı mīg
Tası çarḥı deldi oḡ kefgirveş
Pustı kāvī tīg ider galbirveş
Kān felekden ḥāke irüp şızdı çün
Kān içinde yüzdi şevr ü hem-çü nūr
İldırımveş oynadukça gögde tīg
Ḥūn-ı ḥāke yağıdururdu hem-çü mīg

K66b H66b Ol kadar ceng eyledi Ekvān-ı dīv
Çün kıyāmet koparur gögde ġırīv

Gerçe mağlūb oldu evvel cinnīler
Şoñra ġālib düşdi ammā sünniler

Pes Melik Aḥmer bulup nuşret tamām
Kaçdı keyvān gök yüzinde çün ġamām

Diñle imdi kışşa nedür bā-şafā
Vir şalavāt sen be-cānı Muştafā

Neşr: Hükemā kavlince çünki Melik Aḥmerle Ekvān-ı dīv kim ceng itdiler ‘aşr vaḫti

⁷⁸⁵ Eyitdi:-H.

⁷⁸⁶ Cin:-H.

olınca ‘ināyet-i sübhānī ve mu‘cize-i Süleymānī birle cin leşkeri gālib muẓaffer düşüp
‘afārīt çerisin şıyup tağıtdılar velī bu ortalıkda İştihir cinnī a‘ vānları ile Melik Aḥmer
çerisine yardım virmedügi çün Melik Aḥmer gāzaba gelüp El-Henc cinden hıyānet
aňlayup emr itdi dutup bende çekdiler daḥı ‘azm-i Süleymān kılup dem çeküp uçup
gitdiler ıarfetü’l-‘ayn içinde ol gün ol gice geçüp şubḥdem vaḳt yitince Süleymān
taḥtgāh Ẕuds-i Mübāreke gelüp yitdiler.

Naẓm:

Güş u hüşuñ baña tüt kim iy emīr-i mu‘ teber

Bu Süleymān-nāmesinden söyleyem şirin ḥaber

Līk-i luṭf it vir şalavāt Aḥmed ü Maḥmūda kim

Kim şefa‘ āt kıla saña iricek rüz-ı ḥaşer

3.4.2.4.13. Der-Beyān-ı Hıışm Kerden Süleymān ‘Aleyhi’s-selām Be-El-Henc Cinnī
Be-Rāy Ẕazā vü Ẕader İnkār Kerdebūn

Hükemā-yı müteḳaddimīn ḳavlince ḳaçanki Melik Aḥmer melek-i a‘zam El-Henci
cinnī bende çekdi ise muḥkem bildi ki bir belāya şataşdı ki ḥalāşına çāre yokdur ve bir
derd ḳazandı ki ḥiç vech ile aña dermān yok pes kendü kendüye eyitdi ki benüm ḳazā
vü ḳadere inkār etmek Ḥaḳḳ Te‘ālānuñ celle ve ‘alā mürsel peygām-beri naẓarında
ḳazāyı def‘ iderem dīyü da‘vī kılamak buña yitüşdürdi ki cinnīler ser-hengi iken miḥnet
pālhengin boynuma taḳdum baş u cāndan çıḳdum nolaydı ḥāmuş olaydum kim
dimişlerdür peşimān olmadı şol kimse ki epsem oldu nite kim eydür Mā nedime mā
sekete⁷⁸⁷ 2871-1 pes ma‘lūm oldu ki men Süleymān elinde helāk olurum ki bendüm
aña işāretdür nite kim eydür baş ağardı olmadın ḥaber virür **K67a H67a** pes El-Henci
cinnī bend ile Melik Aḥmer Ẕuds-i Mübārek şahrāsına ki getürdi muḳaddemā Āşaf
bin Berḥiyāya Şemāṭūr tekvīn gönderdi ki ḥaber vire dem çeküp uçup Āşaf a gelmekde
ammā ki bizüm kıışsamuz ez-ān cānib Süleymān Peygām-bere geldi ‘aleyhi’s-selām
nite ol zamān ki ins ü cin meliklerine ve dīv ‘ifrīt ser-henglerine vuḥuş u tuyūr ser-
neferlerine mūr-ı mār ḥākimlerine ḥükm kılup her birisi uşāḡı vü irisi izn-i Rabbānī ve
mu‘cize-i Süleymānī birle ki ‘askerlü ‘askerin cem‘ itdiler ki Ḥazret-i Süleymāna ‘arz
ideler. Süleymān Nebī daḥı bir niçe gün idi ki ḥalvet-i ḥāşına girüp Allāha ‘ibādet idüp
Sürḥbāda muẓaffer olmaḡa ḥācet dilerdi ammā ki ol gün nübüvvet taḥtına çıḳup dīvān-

⁷⁸⁷ Sustuḡu şeyden dolayı pişman olmadı.

1 ‘azîm kırup oturmuş idi. Bîn bir ümem müvekkeleri melâ’îke-i müvekkilün oturup kim tırmuşlardı nübüvvet tahtı kafasında ellerin ateşden tîğ ü bürrân kabzasına urmuşlardı. Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm ‘aynında ‘âyân halk gözlerinden nihân kanad kanada virüp dîvân-ı Süleymânîye göz urup izz-i Rabbânî birle emre mâ’mur olmuşlardı ve on iki biñ Benî İsrâ’îl neslinden mu‘cizât zâhir olmuş enbiyâ ve on iki biñ vilâyete kadem başmış evliyâ vü etkîyâ sağ sol enbiyâlar mihrâblu mihrâbında seccâdelü seccâdesi üzerinde diz çöküp oturmuşlardı aşfiyâ ve ‘ulemâ fużalâ kümelâ şimşâdî kürsîler üzerinde diz çöküp oururlardı zemzem ile Allâha tekbîr getürürlerdi ve dört biñ yüz kırk dört hükemâ ve müneccimîn rahmunâ ellerine hikmet kitâbların alup ‘ilm ü abdândan bahş iderlerdi ve ba‘zı dağı sütürlâp ele alup kevâkıb-ı seyyâreden ve eflâk-ı tas-ı devvâreden nakl iderlerdi ve on dört biñ dünyâ pâdşâhları dağı Keykâvus ve Efrâsiyâb mişli İrân ve Tûrân şâhenşâhleri dağı zerîn-simîn kürsîlere geçüp Süleymân nazarına karşı otururlardı hükmine mahkûm **K67b H67b** olan şâhzâdelerinde âzâdeler her biri zerrîn kemer ellerinde tîği siper tutar ve yidi biñ yidi yüz yitmiş yidi pehlivânlar tîğzen kal‘ â küşây kahramânlar pulâd kürsîlere diz çöküp yirlü yirinde sedd-i İskender gibi tırmuşlardı. Ellerin gürz-i girâne urmuşlardı ve perrîler ser-henleri ve cân kavmi melikleri ve cin nesli tekvinleri gul ‘afârît ser-leşkeri sağ sol ‘âc abanûs kürsîleri üzerinde diz çöküp tırmuşlardı dîvân-ı Süleymânîye nazar urmuşlardı biñ bir ümmet serdârları yitmiş iki millet ser-keşleri ve yüz yigirmi dört dürlü şîfât-ı mahlûkât ser-leşkeri yirlü yirinde karar kırup kim oturup kim ayağın tırurlardı. Yırtıcı hayvânât sibâ‘ nehengleri bebr ü şîr timsâh pelengleri Yecüc seddi gibi yerlü yirinde tırmuşlar dağı ağız açıp göğüs gerüp pencelerin yire urup yönlerin Süleymândan yaña dönüp bıyıkların aslân gibi burup tırmuşlardı ve ejdehâlar dağı bîn bir ümmet bir fersâh ırâk yirden ihâta kırup bâb-ı cehennem gibi ağızların açmışlardı ve zehirlerin yir yüzine sepeleyüp saçmışlardı anlarıñ heybetinden burc-ı ‘akreb ile mâr-ı ‘arş göge kaçmışlardı ve ol yidi başlu yıl avrenler dağı seren gibi başların hevâya kaldurup yelken gibi kanatların açıp lengeri mişâl polâd-âhen toynağların yire şancup kuyruğların duman gibi kuvvet ile yire ki kaçarlardı arzı şakķ kıluben yerden kara şu çıkarup akduğına halk ‘ibret idüp bakarlardı ve efâ‘î dağı ‘akârib ile birbirine şarmaşup tolaşurlardı ve gâh rakîbüñ şakalı kılları gibi top top olup kaçarsurlardı ammâ ki murğân cinsî Sîmurğ-ı kâf ile hevâ-yı fenâda beynü’s-semâ‘-yı gâbrâda Süleymân Hâzreti üzerine hun-ı güneş harı toķınmasun diyü kanat kanada virüpyelek

yelege çatup çift çift ve cinsi cinsi birle **K68a H68a** sāybān kırmışlardı dillü dilince
hālîkî tesbîh idüp okurlardı bülbül⁷⁸⁸ ü turrâc kımrı-ı tûṭî şeker şikenle elhân-ı Dāvūd
birle ötüp şakırlardı.

Nazm:

Göge murğân kaplamışdı yir yüzün vahşî Sebâ‘
Seb‘ ü esed tırdı behā’im bebrle pîl ü şıbā‘

İns ü cin ü dīv-i gul biñ bir ümmet cins ile
Şaf dutuben tırdı ayağ üstine cümle simā‘

Neşr: Hükemā kavlince Süleymān Peyğām-ber Hāzreti ‘aleyhi’s-selām Kıds-i
Mübārekde bu vech ile dīvān kırup ‘azamet ile otırdı dağı dönüp Āşaf a eyitdi
‘acebdür bu gün kıarıdaşum Ed-Dünyādan haber gelmezse diyince Şemātūr cinnî
dīvāna girüp taht-ı pā olup Āşaf nazarına varup Melik Aḥmerüñ geldüğinden Ve’d-
Dünyā bin Dāvūd bile getürdüğinden ve El-Henci cinnî habs itdüğinden haber viridi
andan Āşaf bin Berḥiyā ol sözleri işidüp şād olup ayağ üzerine kıalkup⁷⁸⁹ Süleymān
nazarına varup taht-ı pā olup eyitdi ki.

Nazm:

Yā Süleymān müstedām ol çerhe gün virdükçe tağ
Ṭālî‘ -i baht-ı bülendüñ gün gibi bulsun şeref

Biñ bir ümmet emrüne fermān oluben şubḥ-ı şām
Hizmetüne yüzi sürsün nāş Loḳmān Āşaf

Neşr: Hāḳīm kavlince bu vech ile du‘ā kılup eyitdi yā emîr ins ü vel cin müjde olsun
ki Melik Aḥmer ol melik-i a‘zam Sultān-ı server kıarıdaşuñ Ed-Dünyā bin Dāvūdı ele
getürmiş ve Evyāşer bin Çerüpāyı dağı tutup habs idüp bile getürmiş ve dağı El-Henci
cinnî dağı bend itmiş muḳaddemā bu Şemātūr cinnî göndermiş ki ‘alî hāzretüñden
icāzet diler kim dīvāna getüre fermān-ı Süleymān zamānuñdur ne buyurur diyicek
Süleymān Peyğām-ber ‘aleyhi’s-selām Ed-Dünyānuñ ele geldüğün ki işitdi hışmından
beñzi gün gün döndi ḥuşuşā ki Evyāşer bin Çerüpāya be-gāyet ğazabı var idi bir zamān
ğazabından cevāb virmedi andan Āşaf bin Berḥiyā gördi ki Hāzret-i Süleymān

⁷⁸⁸ Bülbül: -H.

⁷⁸⁹ Kıalkup: -H.

ğazabnāk oldu Āşaf du‘ā kılup eyitdi ki yā nebīyu’llāh egerçi ki Ed-Dünyā bin Dāvūd çok şirret **K69b H69b** itdi huşuṣā ki begler begisi Evyāşer bin Çerüpānuñ ḥasid sözine uydı zīrā kim şerīre muṣāḥib olmaḡdan elem ü devlete ḥalel gelmekden ġayrı nesne ḥāşıl olmaz kim dimişlerdür Muṣāḥabetü’l-eşrāri rukūbi’l-baḥri⁷⁹⁰ huşuṣā ki Ed-Dünyānuñ nefesi tiz idi ve dā’im ṭab‘inuñ ḥiddeti öcinden belāya mürtekib olurdu kim dimişlerdür. Erüñ helāk olması ṭab‘inuñ ḥiddeti ve katılığıdır tizligidir nite kim eydür Mehleketü’l-mer’i ḥiddetu ṭab‘ihi⁷⁹¹ yā nebīyu’llāh benüm yaḡinimde şöyledür ki Ed-Dünyā her yaramazlık ki buldısa Evyāşer öcinden buldı nolaydı ol müfsid Ed-Dünyā ḡapusunda olmayaydı anuñ yoldaşlığından Ed-Dünyāya dünyā içinde yalıñuz yürimek efzal idi kim dimişlerdür tenhā yürimek yegdür Aşirrā ile muṣāḥabet kesb itmekden nite kim eydür Vaḥdetü’l-mer’i ḡayrun min-celīsü’s-sū’i⁷⁹² yā nebīyu’llāh egerçi ki Evyāşer ḡaḡkında nedim ki ḡasūddur ḡasūda rāḡat yokdur ölmeyince nite kim eydür Leyse’l-ḡasūde rāḡatün⁷⁹³ eyle olsa her ‘adāvetün egerçi ki bir maşlaḡatı vardır ‘özür itmek olur illā ki ḡasūd ḡaḡkında degül kim dimişlerdür Li-kulli ‘adāvetin maşlaḡatun illā ‘adāvetü’l-ḡasūdi⁷⁹⁴ pes eyle olsa Evyāşer bin Çerüpāden ötürü sözüm yok her ne iderseñ eyle ammā yā nebīyu’llāh Ed-Dünyā bin Dāvūd ki ḡarındaşuñdur ġeḡmiş atadan anadan yādgār ḡalmış gözüñ nūrī ‘ömrün ḡāşılıdır anuñ ġünāhını ‘avf it ki giden ḡarındaş yine ele girmez nite kim ölen ata ana yine dirilmez ve bir kişi bu cihān sarāyında ne ḡadar ki ġamġin daḡı ölürse ḡarındaşı yüzün ġöricek ḡalbī ġüşāde olur nite kim eydür Devāmu’s-surūri bi-rū’yeti’l-iḡvāni⁷⁹⁵ pes eyle olsa yā nebīyu’llāh bu huşuṣda siyāseti tāḡir kıl⁷⁹⁶ ġaḡab odını ḡilm şuyı ile şöyündür ki ‘āḡıbetün Maḡmūd ola nite kim eydür Düm ‘ala kezmi’l-ġayzi teḡammede ‘evāḡıbek⁷⁹⁷.

Nazm:

Böyle diyüp Şāh Süleymān ḡazretine ol Āşaf
Sākin olup yumdı aġzın hem-çü nān dürr-i şadef
Şāh Süleymān dil perişān olmuş iken pür-ġaḡab

⁷⁹⁰ Şerlilerin sana refakat etmesi denize binmek gibidir (Batarsın).

⁷⁹¹ Kişinin tehlikeli noktası huyunun çeşitliliğidir.

⁷⁹² Kişinin tek başına olması kötülerle oturmasından hayırlıdır.

⁷⁹³ Kıskanca rahat yoktur.

⁷⁹⁴ Kıskancın düşmanlığı dışında her düşmanlıkta bir fayda fardır.

⁷⁹⁵ Mutluluğun devamı kardeşleri görmekle olur.

⁷⁹⁶ Kıl: eyle H.

⁷⁹⁷ Öfkeyi ertelemek akıbetini hayr eder.

K70a H70a Neşr: Hâkîm kavlince kaçan ki Âşaf bin Berhîyâ bin Engiyâ bin İşmû'îl Peyğâm-ber 'aleyhimü's-selâm naşîhatin kim işitdi hışm odı sâkin olup eyitdi yâ Âşaf Ed-Dünyâyı lalası ile yüzüme getürmeyüp habs-hâneye gönder tâ Sâ-m-süvâr ile Rüstem nazaruma gelmeyince Ed-Dünyâyı yüzüme getürmezem benden halâş idüp yitürmezem zîrâ kim anuñ 'adâveti benüm nefsimledür ve ammâ ki El-Henci cinnî siyâset meydânına getürüñ ki kazâ vü kadere inkâr idüpdür aña te'hîr câiz degüldür haqqından geledüm şöyle kim biñ bir ümem ve halk-ı 'âlem andan 'ibret alsunlar diyüp hükm idicek hemân-dem Âşaf bin Berhîyâ yirinden turup dîvân-ı Süleymânîden taşra çıkup Yehüyâda' begler begiye hükm itdi ki Ed-Dünyâ bin Dāvūd lalası Evyâşer bin Çerüpây ile şaklaya ve Şemâtür cinnî Melik Aħmere gönderdi ki El-Henci cinnî dîvân-ı Süleymâne getüre siyâset na'ı üzerine yitüre Ve'd-Dünyâ bin Dāvūd a' vânları ile Yehüyada begler begiyi teslim ide me'al-kışsa andan Âşaf bu aħkâm idüp gelüp yerine oturdu Yehüyâda' begler begi daħı dîvândan taşra çıkdı Melik Aħmerle buluşdı Ed-Dünyâ bin Dāvūd alup 'izzet ile haymesine ilette yidürdi içürdi andan bir kızıl altundan düzilmiş bukağı hükm-i Süleymânîdür yâ şâhzâde diyüp pâlarına bend urdu ammâ Evyâşer bin Çerü Pây kazâ zencirine çeküp muhkem bend itdi ve Melik-zâde mağribüñ hâline muṭṭali' olup alup Süleymân der-gâhına getürdi ez-în cânib Melik Aħmer daħı El-Henci cinnî dest beste ve ciger haste alup Süleymân dergâhına girürdi cin ser-hengleriyle perrîler sultânı Hümâyun Şâh ve cân neslî melik Rûşşâh cinni El-Henci cinnî ol siyâsetde görüp eyitdiler buna bilmezlik idi ki itdüñ dilüñ ucından kendüñi kazâyâ ugratduñ anuñçün dimişlerdür ki Aħmaķuñ göñli ağzındadır ne kim diline gelse anı söyler nite kim eydür Qalbü'l-aħmaķi fi-femihi⁷⁹⁸ **K70b H70b** El-Henci cinnî cevâb virdi ki bu haṭâyı ki ben itdüm eger ki peşimân oldum illâ ki nef'î yok kim 'uķelâ eydür her sözi kim ağız zindânından taşra çıksa ve her ok ki yay kabzasından atıla ol sözi gizlemek ve ol okı girü döndürmek mümkün degül bes başuma ceffü'l-kalem ne kim yazdı ise lâ-bud gelecek imiş geldi ve taķdîru'llâhda olacaķ nesne taħķiķ bildüm ki olıcaķdur nite kim kelâm-ı kadîmde ve kitâb-ı kerîmde gelür ki li yakdiyAllahu emren kâne mefûlen⁷⁹⁹.

Nazm:

⁷⁹⁸ Aħmağın kalbi ağzındadır.

⁷⁹⁹ Enfal-42 (Fakat Allah, olacak bir işi (mü'minlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki).

Çünkü El-Henc anlara böyle diyüp virdi cevāb

Rāzı oldu Şāh Süleymān ne kim itse pes ‘azāb

Dīv ü cin El-Henci cinnūñ bendini ki gördiler

Bildiler kim kılısardur ol melik aña ‘iķāb

Neşr: Hükemā kavlince Rūḥşāh cinni ol ‘ālem-i sünnī server ‘uķalā-yı Hind ğazaba gelüp eyitdi yā El-Henci cinnī ben seni bir ‘āķil sünnī şanurdum ammā ki sen bir aḥmak cāhilmışsin ki kendü dilūñ ucından kaçāya uğraduñ bel ki ğam u ğuşşa ateşin cinnīler⁸⁰⁰ ser-hengī üzerine bile saçduñ ve kendü yüzūñ şuyın herze yire dökdūñ senūñ mişlūñ şol şem‘ kışşasıdur ki kelebek anuñ ol nūrı ‘ışķın tavāf eylerken nā-gāh şem‘ odı anuñ kanadın göyindürüp anı şem‘ dān üzerine bırağur şoluķ sa‘āt ferrāş daḥı miķrāş ile gelüp ol şem‘ūñ başın keser kelebek üstine bırağur kim vel curūha kısıs(kısısun)⁸⁰¹ imdi sen daḥı şerī‘āta şığar söz söylemedūñ kaçā vü kadere inkār itdūñ Allāhuñ resūlı katında kaçāyı men‘ itmege da‘vī itdūñ ve senūñ şirretūñ ocinden kelebek gibi Hāveristān pādşāh-ı mevt odına göynidükden soñra Ed-Dünyā bin Dāvuddan daḥı Hāveristān pādşāhı oğlı daḥı Maķtuluk kātilden kanın taleb idüp ferrāş gibi Miķrāş-ı Tīğ ile Ed-Dünyā başın alup siyāset naṭ‘ı üzerine bırağıcaķ sen şöyle sağ esen ‘ālemde yürüyecek degülsin lā-cerem eyü yatlu itdügün bulacaķsın bu ḥod ma‘lūmdur **K71a H71a** her ki Hāķķ yolundan i‘rāz eylese lā-cerem helāk olsa gerek nite kim eydür Men ebdā şafhateḥū li‘l-ḥakki heleke⁸⁰² bu rüşendür güneş gibi ‘ālemdeki her ne kim Allāhu Te‘ālā taķdīr itdi ise olacaķdur şanma ki tedbīr anı men‘ kılacaķdır İzā ḥalleti’t-teķādīru ḍalleti’t-tedābīru⁸⁰³.

Naẓm:

Böyle diyüp anda Rūḥşāh cinni daḥı bī-gümān

İtdi El-Henci özine verhem be-ğāyet ki çehān

Diñle imdi kışşa āḥir nolısardur şāhımun

Līk virgil sen şalavāt Muşţafāya her zamān

⁸⁰⁰ Cinnīler: cinnī H.

⁸⁰¹ Maide-45 (Yaralar da kısasa tabidir).

⁸⁰² Kim Hak yolundan saparsa helāk olur.

⁸⁰³ Takdir olununca tedbirler bir işe yaramaz.

Neşr: Hükemā kavlince Rūḥṣāh cinni böyle diyicek El-Henci cinnī cevāb virdi ki yā melik ervāḥ-ı ‘ālem kā’inātuñ ḥālī budur ki sāḳī felek kişiye gāh zehri gāh şekker şunar ve kimdür ki Haḳḳ Te‘ālanuñ ḳazāsına ḳarşuluḳ eyleye benüm gibi bilmezlik kıla bu ‘ālemde kendü re’yiyle bir ‘ālī menzile ire ve kimi gördüñ bu dünyā ni‘metinde ki anuñ eline bir şerbet vireler āḫir asruñ olmaya ve hevā vü heves arzusu ardınca ḳadem başa helāk olmaya ve kimi gördüñ ki ‘acūze ile iḥtilāṭ idüp fitnelenmeye ve daḫı nākıs kişiden ḥācet dileyen ḥor olmaya ve fitne ehli yüz kişilere baş ḳuşan ḥasedinde ve peşimānlıḳda olmaya ve daḫı sultān ile muşāḥabet iden āḫir selāmet ḳurtıla benüm daḫı Süleymān dergāhında ḥāş oldıgumdan devletüme maḡrūr olup ḡurūr-ı şeyātīn dimāḡımı fesāda virdi şol ḳadar oldı ki beni kerkese ḥuzūr-ı Süleymānīde söyler oldum āḫir nefis-i emmāreye uyup ḳazā vü ḳadere inkār eyler oldum pes benüm va‘dem yaḳīndür beni bu verāya ecelüm getürmişdür benüm ne işimdi ki bunuñ bigi ḥātā söz söyleye idüm ammā ki felek taḳdīr ve ḥırş ümīdi beni iş bu helāklıḡa bıraḳdı kim eydür ve benüm mişālüm şol bal arusına beñzer ki nilüfer çiçeğine ḳonar anuñ gökçek ḳoḡusına ve lezzetine meşḡul olur tā ol vaḳte deḡin uçmaz ki nilüferiñ yapraḳları ḳaḳışur aru anuñ içinde helāk olur ben daḫı Süleymān dergāhında merātīb-i ‘ālī bulduḡum acilden dilüme gelenin söyledüm günāḥ-ı ekber idüḡin fikr eylemedüm **K71b H71b** lā-cerem bu ḥatāyı itdüm taḳdīr-i ḳazāya nā-ḳar rızā virdüm şimden girü ‘aḳlı anuñ çāresin eylemege ḳaşırdur ve rāy ü tedbīr aña tedbīr eylemekde ‘āciz ü fātīrdür bes taḥḳīḳ bilürem ki baña Süleymān dergāhında bu ḥatāma ve baña necāt yoḳdur eger ki tövbem ḳabūl olursa ahiretde mertebe’-i ‘ālī bu kim.

Naẓm:

Böyle diyüp virdi El-Henc anlara aḡsen cevāb

Her ḳazāya razı oldı kim çeke cevri-i ‘iḳāb

Bildi zīrā olısar taḳdīr-i Haḳḳ neyse hemān

Zīra tedbīre i‘timād itmekdür ḳuru ḥisāb

3.4.2.4.14. Der-Beyān-ı Naşīḥat Kerden Rūḥ Ṣāh Cinnī Be-El-Henc Cinnī

Haḳīm kavlince El-Henci cinni sözini Rūḥṣāh -ı cin ile perrīler sultānı Hümāyun Ṣāh ki işitdiler eyitdiler ki yā El-Henci cinnī eger ‘i‘tikāduñ pāk ise itdüḡüñ ḥatāya istiḡfār kııl Haḳḳ Te‘ālā kerīm pādşāhdur ‘avf ide ve Süleymān daḫı peygām-ber-i mürseldür

senüñ günāhuñı Allāhdan dileye ve ammā ki eger göñlüñde bir şirk var ise egri mizāclu kişiden her giz toğruluk gelmez ve yüz hulklu yüz yollu kişi zahmetle güc ile toğrı olmaz kim qabda ne var ise taşına ol şızar ve ‘aķrebüñ egri kıyruğın kimse toğrıdamaz ve bed-baht olan naşihat işitmez ve şağalmayacak şayru tabīb sözün tutmaz ve perhiz kabül itmez göñli arzusu ğidā-yı bir mu‘ālece eṭibbā fā’ide kılmaz nite kim eydür me‘al kışsa sözi dırāz itmeyelüm Melik Aḥmer El-Henci cinnī dest-gerden beste dil-şikeste siyāset meydānına getürüp çögerüp cellād-ı kāhir cin eline virüp andan süre varup taht-ı pā öpüp baş qaldurup cin dilince Süleymānuñ devām-ı devletine ve eyyām-ı rif atine du‘ā kılup eyitdi kim.

Nazm:

İy Hudāvendān-ı ‘ālem-i muḥterem⁸⁰⁴ Pādşāh
şark u ğarb u melik ḥayl ü ḥaşem

Yüz yigirmi dört şıfāt maḥlūk-ı ‘ālem çākerüñ
Yitmiş iki millet ile çākerüñ biñ bir ümem

Tūr-ı cihān tırduqça ebed-i dünyāya sultān oluben⁸⁰⁵
Tā kıyāmet devlet ile pāydār ol görme elem

Dest-i beste dil şikeste dutuben El-Henci ben
Dergāhuña uş getürdüm çaguben derd ü elem

Ḥazretiñden budur ammā ḥācetüm iy Şāh-ı cihān
Oldurub El-Henci cinnī itmeyesin sen ‘ādem

Nesr: **K72a H72a** Ḥükemā qavlince Melik Aḥmer⁸⁰⁶ bu vech ile du‘ā kılup El-Henci cinnī ‘arz idicek Süleymān Peyğām-ber ‘aleyhi’s-selām dönüp Āşaf a emr itdi ki El-Henc ile söyleşe imtiḥān kıla ki i‘tikādī qazā vü qadere ne yüzdendür inşāfa geldi mi yā yok aña göre ‘amel kıla andan Āşaf baş qaldurup El-Hencüñ yüzine nazar kılup eyitdi yā El-Henc cinnī ve’y cinniler ser-hengi gördüñ mi ki seni ol bed fi‘lüñ ve cehlüñ ne belāya giriftār itdi anuñçün dimişlerdür ki cehāletden qatı dermānsuz renc yokdur kim kişi ne belāya ve ne qazāya uğrār ise cehl öcindendür nite kim eydür Lâ-

⁸⁰⁴ İy Hudāvendān-ı ‘ālem-i muḥterem: İy Hudāvendī-i ḥudāvendān-ı ‘ālem-i muḥterem K.

⁸⁰⁵ Vezin kusurlu.

⁸⁰⁶ Aḥmer:-H.

dâe mine'l-cehli⁸⁰⁷ ol vaktin ki seni cehlûnden nefis-i emmâreye uyup qazâ vü qadere ki inkâr itdûn Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm saña⁸⁰⁸ ne kadar naşîhatler itdi ki hata kıldûn tövbe it diyü illâ ki sen işitmedûn egerçi kim ol Hakk peygâm-beri senûn bed fi' ilîni bilürdi ve bu siyâsete müsteḥaḳ olacâğûn Allâh aña bildürmiş idi ve ammâ ki saña naşîhat itdüğinden Hâzret-i Süleymânûn bu idi ki pâdşâh-ı 'âdil gerekdür ki naşîḥ olâ dâ'im kullarını ḥayra ḳulağuzlaya ve kullara daḥı lâzım gelen budur ki pâdşâhuñ ni' meti Hakkın ve şükrin edâ ide ve işlerûn yigregi oldur ki anuñ ḥâtimeti ḥöşnûdlu ve 'âkıbeti sevgülü ola ve du'âlaruñ yigregi oldur ki ulular ve urun devler dilinden gele ve dostlarıñ muvâfıḳ rağı oldur ki qarşulamaḳdan ve muḥâlefetden saḳına ve âdemîlerûn tamâm rağı oldur ki ademîliği elden ḳomaya ve 'âḳıl ü dâna oldur ki kendü tedbîr-i re'yine ṭayanmaya zîrâ kim Hakk Te'âlanuñ taḳdîri ne ise ol olacaḳdur zîrâ kimûn elinden gelür ki Hakk Te'âlânuñ ḳazâsına qarşulıḳ eyleye kim miḥnet siyâsetine müsteḥaḳ sencileyin diz çökmeye nite kim 'uḳalâ eydür deñiz dibinde ḳâz ile şuya ṭalmaḳ ve esriklikde yılân ṭutağın emmek yavlaḳ ḳorḳılıdudur andan daḥı ḳorḳılı budur ki pâdşâha yaḳîn olasin ḥükmini şıyasın 'ale'l-ḥuşûş ki pâdşâh emrin şımaḳ degül Allâhuñ emrine muḥâlefet itdûn şol ḳadar bilmedûn ki taḳdîru'llâh olsa gerekdür nite kim 'uḳalâ eydür ḳul anda bile ḳulluğın ki kendü didügi olmaya Allâh didügi ola El-'abdu yüdebbiru vAllahu yuḳaddiru⁸⁰⁹ ve çün ki 'aḳluñ taḳdîru'llâh sırrına irmedi ise bâri dilûn kendünde ṭutup ḥâmûş olmaḳ efzâl idi nite kim eydür Şalâḥu'l-insâni fi ḥıfẓi'l-lisâni⁸¹⁰ yâ El-Henc anı bilmez midûn ki Hakk Tebârek ve Te'âlâ ḳâdirdür lâ-şerîḳ lâ-mekân lâ-müşîr lâ-vezîrdür sözümüñ şâhidi Tebârakellezî bi yedihil mulku ve huve alâ kulli şey'in kadîr(kadîrun)⁸¹¹dur pes yâ El-Henci şol Allâh kim ḳadir ü ber-kemâldür güci yiter yoḳdan yaratmağa⁸¹² mâ-hâzâ görmez misin ki bir ḳatre şudan ḥûb-şüretler yaradur ki ay güneş anuñ ḥüsninde ḥacîl ḳılır işitmedûn mi ki Yûsuf Peygâm-beri 'aleyhi's-selâm ol vaḳt ki ḳuyudan ḳıḳardılar ve tâcirler re'îs öñine getürdiler qarındaşları bir tağ aşırı yirde oturmışlar idi gördiler ki gögde güneşüñ yüzi ṭondı eyitdiler ki 'acebdür qarındaşumuz Yûsufi ḳuyudan ḳıḳarmadılsa zîrâ ki bir nûr var idi Yûsufuñ yüzinde ki ol nûr berḳise güneş yüzinde nûr ṭonuğudı ya' nî kim günüñ rengi bir dürlü daḥı olurdı firîşteler görüp ḥayrân ḳalurlardı pes ḳâdir degül mi ol Allâh bir ḳatre nuṭfeden anuñ gibi cemâl yarâdur ve bir daḥı Yûsufi

⁸⁰⁷ Cehaletin ilacı yoktur.

⁸⁰⁸ Saña:-H.

⁸⁰⁹ Kul tedbir alır Allah takdir eder.

⁸¹⁰

⁸¹¹ Mülk-1 (Hükümler elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.)

⁸¹² Yoḳdan yaratmağa:-H.

görmedünse Süleymān Hāzretin göre tūrursın ki Dāvūd Peyğām-berūn ‘aleyhi’s-selām on oğlu var idi cem‘ isinden Süleymān Nebī kiçirek idi cemī‘ kardaşları hilāfet da‘ vāsın kılurlardı. İllā ki bu ‘ilm havāsında Allāha ta‘āt iderdi Hāḫḫ Sübhānehū ve Te‘ālā bu Süleymān selīm olduğu acilden şol saltanat rūzı kıldı ki biñ bir ümmet emrine fermān-ber⁸¹³ ve yitmiş iki dürlü millet hūkmine maḥkūm çāker ve yüz yigirmi dört dürlü şifāt-maḥlukāt emrine me’mūr musaḥḥar olup ins ü **K73a H73a** cin vaḥş u tayr mūr u mār çerrende vū perrende cemī‘ muṭī‘ münkād olduğdan soñra ma‘ābine cemādāta nebātāta çār-ı ‘unşura hūkmī geçer ve yil tahtını felekde götürür diledüğü yire yetürür ancılayın ‘azīm saltanat rūzı kıldı ki bundan aḳdem kimseye müyesser ve bundan soñra daḫı hīç bir şāha müyesser olācaḫ degül nite kim kelām-ı ḳadīm ve kitāb-ı kerīm içre gelür ki Rabbi heblī mulken lâ-yenbaḡi li-eḫadin min ba‘di inneke ente’l-vehhāb⁸¹⁴.

Nazm:

Ḳādir ol ki ḳudretīdür bī-şümār bī-‘aded

Şāni‘ ol ki pāk-i zātī ḳulhūva’llāhu ehad

Hūkm anuñ ki gün dimekden dü-cihānı itdi ḫāḫ

Ḫāḫ-ı ‘ālem bildi oldur lâ-şerīk ü hem şamed

Nesr: Pes yā El-Henc cinnī cemī‘ māsivā ki vardur şāhiddür ki ol Allāh vāḫiddür her ne kim istese anı vaḫt içinde kılur ḳādirdür kime ne dilerse virür kime ne dilemez ise virmez ḳādirdür yoḡı var varı yok ḳılmaḡa ḳādirdür ırāḡı yakın yakını ırāḡ ḳılmaḡa ḳādirdür kimi dilerse dost kılur ve kimi dilerse düşmān tutar ḳādirdür bir şayşādan vilāyet alur Aşḫāb-ı Kehf ıssına vilāyet virür ḳādirdür Ḫalīle düşmān Nemrūd odın bostān kıldı Fir‘avne şuyı od kıldı ḳādirdür. Taḳdīr eyledi iblīsı İbrāḫīm ḳonşılıḡından sürmeḡe ḳādirdür Ādemi uçmaḡa koyup kendüye yakīn ḳılmaḡa ḳādirdür Yūnusı kırḳ gün balıḫ ḳarnında zindanlamaḡa ḳādirdür. Nemrūdı biñ yil pādşāḫ kılduḡı çün aşşına oldu Yunus zindāna ḳoyduḡı çün ziyān ne oldu Şeddād bin ‘Āda saltanat ve ‘ālem faḫrī Muḫammed Muşṭafāya düşmenler zaḫmet ve arpa etmeg ile besledi ḳādirdür.

Nazm:

Böyle diyüp itdi ḫışm u ol zamān El-Henc Āşaf

⁸¹³ Ber: -H.

⁸¹⁴ Allah’ım bana benden sonrakilere faydası olmayacak bir mülk ver. Sen en iyi verensin.

Diñleyüben itdi efğān anda cinn ü nā-ḥalef

Dil perişān olup El-Henc hem-çü zülf-i mihr-bān

Sīne küb olup dögerdi gögsin anda hem-çü kef

3.4.2.4.15. Cevāb Dāden El-Henc Cinnī

Ḥaḳīm ḳavlince Āṣaf bin Berḥiyā böyle diyicek El-Henci cinnī gözi yaşlu bağı başlu eyitdi ki yā vezīr-i a‘ ḳam Ḥaḳḳ ‘alīm ‘allāmdur ki ben bu ḥaṭāyī ki itdüm mü’mīn muvaḥḥid iken nefis-i emmāreye uyup racīm sözün ki tutdum bilmeyüp bir günāhdur ki benden ġāfilin ṣādır oldu ammā ol ḥaṭāyī itdügüm demden bu zamāna dek istiğfār-ı **K73b** tevbe ḳılurem **H73b** zīrā ki tövbeden ġayrı mücrimīne ṣefī‘ yokdur nite kim eydür Lā-ṣeffī‘ a encephū mine’t-tevbeti⁸¹⁵ bu mu‘ayyen idi ki taḳdīr-i Ḥaḳḳ olıcaḳdur benüm ne miḳdārüm var idi ki taḳdīru’llāhı def‘ idem Nemrūd-ı merdūd cihānuñ pādşāh iken bir siñek elinde ‘āciz ḳalup anı kendüden def‘ idemedi taḳdīrde eceli bir⁸¹⁶ üyez elinde muḳadder olduğı acilden pes bu nesne daḫı baña taḳdīru’llāhdan var idi ki cin ser-hengi iken ve dergāh-ı Süleymānīde ḥāş iken cemī‘ belālardan emīn ḥalāş iken bu ḥaṭāyī söyleyüp belāya giriftār olacağım ceffū’l ḳalemü’l-nevme yazmışım eger eyle degül ise Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām ben ḳulına naşīḥat itdi⁸¹⁷ ve cemī‘ ins ü cin ser-hengleri baña ögüt virdi lākin şol nefsum ḥārişligi ve arzüm ḳuvveti kim ululuğuma salṭanatuma tekye iderdüm benüm ol ‘abeş re’yüm benī za’if eyledi ki kim naşīḥat itdi ise ögüdin işitmedüm benüm göñlüm içinde naşīḥatları ḳadersüz oldu benüm mişlüm şuña beñzer ki ṭabīb-i ḥāzīḳ perḥiz gösterür ammā ki ḥariş şayru yiyesinüñ ziyānına baḳmaz kendü arzusu dilegince yiyesi yir şayrulığı artar hiç suçsuz ve günāhsuz dirilmek ve göñül ḥoşlığı ve emīnlik birle rüzgār geçürmek münteni‘dür. Ḳande kim bir yüksek himmetlü kişi olsa ḳati renclerden ve göz degmekden emīn degüldür baña daḫı Süleymān dergāhında merātib bulduğım acilden düşmenlerüm gözi degmişdi ki raḥātum miḥnete ve devletüm zillate ve kemālüm zevāle mübeddel ola budur ki her kemālün bir zevālī lā-bud olacaḳdur nite kim bedrūñ hilālī vār kim cihānuñ mihri ḳahrına şāhdī zehrine degmez ki elbetde ‘usrinüñ yūsra ve yūsriñüñ ‘üsrası vardur nite kim kelām-ı ḳadīm içinde gelür ki Fe inne meal usri yusrā(yusran).

⁸¹⁵ Tövbeden daha başarılı bir şefaathı yoktur.

⁸¹⁶ Bir: -K.

⁸¹⁷ İtdi: -H.

İnne meal usri yusrâ(yusran)⁸¹⁸. ve ammâ ki işbu belâyı ben ekmişün her kim bir nesne-i aña lâ-cerem anı görür pes vaqtidür ki kendü fi‘limüñ şemeresin ve kendü sözümün hâşılın degşürem zîrâ ki nefsi emrîde Hakk yolundan i‘râz itmiş oldum her ki Hakk yolundan **K74a H74a** i‘râz itse lâ-cerem helâk olmağ gerek nite kim eydür Men ebdâ safhatehû li‘l-hakki heleke⁸¹⁹ ve ammâ ki ben günâhuma tevbe itdüm eger ki lutf idüp bu günâhkâra şefî‘ olup günâhuma muķırr olup tevbe itmişken benüm günâhum Hâzret-i Süleymândan dileyesiz zîrâ ki bir kişi depelemek hakkında i‘vmeclik şeytândandır tecrîbe ehli ulular ve ‘aql-ı işleri begler kamu işlerde endîşe ve fikr eylemegi ve ivmemegi vâcib gördiler huşûşâ ki kan itmekde Allâhuñ buyruğın imâm idindiler nitekim kitâb-ı Sübhânîde ve kelâm-ı Rabbânîde gelür ki Yâ eyyuhâllezîne âmenû in câekum fâsikun bi nebein fe tebeyyenû⁸²⁰ ve ammâ ki eger bu günâhdan ötüri Hakk Sübhânehû ve Te‘âlâ tevbem kabûl itmeyüp Süleymân Hâzreti günâhumdan geçmeyüp bu yolda ölmek muķadder oldu ise elümden ne gelür Hakk Te‘âlânun hükmî ve kazâsı güneş gözüm felekde kârânü kıılır ve ay şeklini siyâh ider ve Hakk Te‘âlânun dilegi deñiz dibindeki balığı yukarı çıkarur ve hevâda uçan kuşu aşğa indürir benüm bilmezligüm tecrîbe ehli kâtında şol kadar cehlüm ziyâde oldu ki deñiz yüzinde at segirtmek ve kûruda gemi sürmek dileyen nâ-ehil gibi kendüye gülmiş olur zîrâ kim bu işler ‘âķiller şîretinde ırâķdur pes eger ölmek eger dirilmek irâdetü Allâhdur ‘âķil kişi gerekdür ki her hâlde hâline şükr eylemek cümle bâb içinde vâcibdür ve miñnet ü meşakķat günlerinde hiç şabr tönından yegrek bezek yokdur kâle nebiyy-i ‘aleyhi’s-selâm Hayru mâ u‘tiye’l insâne lisânu’n-şâķirun ve bedenu’n-şâķirun ve kalbu’n-zâķirun⁸²¹.

Nazm:

Şâķir ol Hakk virdüğine arta tâ kim devletün

Zâķir ol ki yücele ‘âlemde baķt u ‘izzetün

Kâni‘ ol ki dü-cihânda görmeyesin ihtiyâc

Tâ‘ at it kim eksile ‘âlemde derd ü miñnetün

⁸¹⁸ İnşirah-5/6 (Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır/Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır).

⁸¹⁹ Kim Hak yolundan saparsa helâk olur.

⁸²⁰ Hucurat-6 (Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın).

⁸²¹ İnsana şükreden bir dil sabreden bir beden ve zikreden bir kalpten daha hayırlı bir şey verilmemiştir.

3.4.2.4.16. Siyāset Fermūden Süleymān

Hükemā kavlince kaçan ki Āşaf bin Berhīyāya El-Henc cinnī bu vech ile kim haber virdi andan dönüp Süleymān Hāzretine ‘arz itdi Hāzret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām eyitdi **K74b H74b** soñ peşimanlık işşī kılmaz nuşhımız evvel işitmedi tevbesi Allāh katında kabūl olmayınca benüm katumda günāhından geçilmez habs idūñ qarındaşum Cebrā’ıl gelince görevüz ki Allāh qalbinden cevāb ne olur diyüp El-Henci cinnī biñ nefer kendünün a‘vānları cinnīlerle Melik Aḥmere hükūm itdi ser-cümlesin habs itdiler andan Melik Aḥmer eyitdi yā nebīyu’llāh bir kimesne vardur Ed-Dünyā bin Dāvūd ile muşāhabet kesb itmiş maḡrib pādşāhının oğlıymuş maşrıq sultānı kızının hūsn-i taşvīrin görmek ile ‘āşık olup gemiye girüp deryā yüzinden maşrıka sefer iderken girdāb-ı baḡrine düşmiş şimdiki hālde Ed-Dünyā ile hapse salınmış imdi anuñ günāhı yokdur ‘ālī hāzretüne ma‘lūm olsun diyicek Süleymān Hāzreti ‘aleyhi’s-selām emr itdi melikzāde’i getürdiler naẓar-ı Süleymāniye yetürdiler andan melikzāde dīvān-ı Süleymāniye⁸²² girüp yüz yire urup eyitdi.

Nazm:

Ey emīr-i ins ü cin ve mālīk ü cümle ümem
Haqq mübarek gönlüne ir-görmesün zerrece ğam

Sen Süleymān dergāhına yüz süriyü gelmişem
Dest-gīr ol ben kuluña luḡ it iy kân-ı kerem

3.4.2.4.17. Der-Beyān-ı Qıssa-i Qazā vü Qader-i Sîmurg

Hakīm kavlince kaçan ki melikzāde-i maḡrib bu vech ile ki Süleymānuñ devām-ı devletine du‘ā kıldı. Süleymān Nebī melikzādenün feşāhatine taḥsīn idüp şāhzādeler şaffında Efrāsiyāb qarındaşı oğlı Ferruḡzāduñ altı yanında yir gösterdiler. Şaff-ı ni’alde geçüp oturdı andan melikzādenün Āşaf bin Berhīyā Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām hükmiyle adını ve başından geçen ser-güzeştin şordı andan melikzāde daḡı ayağ üzere kalkup tekrār du‘ā kılp daḡı faşīḥ lisān ile dile gelüp başından geçen hikāyeti beyān itdi nite maḡrib-i zemīnde Endülüs melikinün kız qarındaşı oğlı idüğün ve adın Pervāne Şāh koduklarını hīn

⁸²² Dīvān-ı Süleymāniye: divāniye H.

bulūgiyyete yiticek ‘ulūmda māhir ve her fende kādir olup akrānı melikzādelerle
şikāre giderken bir dervīş nemed pūşe bulışup gördiler ki ‘āşık-ı şeydāyı kim
felekde zūhal sem‘ine ırgörür āh sebebin şorup dervīş **K75a H75a** bunları men‘
idemeyüp koynından taşvīri çıkarup ol harīr üzere yazılmış taşvīri görüp ‘āşık olup
kimūñ taşvīridür diyü şorup dervīş daḥı bir tācirūñ oḡlı olup biñ deve yüki kumaş
ile Hinde geçerken maşrıḳ qorusında gemisi ġarkā varup kendüsi bir taḥta
üzerinde ḥalāş olduḡın hemān bunca mālдан biñ altun çıkardıḡını andan zamān
ile maşrıḳ şehrine varduḡını Şem‘ Bānu ki maşrıḳ meliki kızıdur yılda bir kerre
eyyām-ı nevrūzda ol diyāruñ melikzādeleri cem‘ olduḡın ve andan ol yüzi güneş
alnı māhtāb yüzinde niḳāb elinde bir kıızıl altun⁸²³ elma top seyrān kıldıḡın
kimesne varmaḡa begenmeyüp elma ile urup işāret kılmadıḡın ve andan gider
ayaḡ yüzinden niḳābın ref‘ idüp cemāl-i ber-kemalin ‘uşşāka arz itdüḡın gören
melikzādeler ‘āşık olup düşüp işşī gitdüḡın ve andan soñra güci yitenler naḳḳāşı
çīne biñ kıızıl altun virüp taşvīrin yazdurup gördüklerince ḥatırların tesellā
itdüklerin ve her biri taşvīrlü⁸²⁴ taşvīrin alup⁸²⁵ memleketlü memleketine
gitdüklerin dervīş daḥı taşvīr alup sefer itdüḡın niçe yıldur dere depe deşt ü
beyāban geçdüḡın yār ḥasretinden şeker yerine zehr içdüḡın ‘alā raḡm-ı rüzgār
gelüp maḡrib zemīn diyārına düşüp Endülüs şehri şahrāsına gelüp bizümle buluşdı
andan soñra harīrdeki şūreti görüp ‘āşık oldum benüm daḥı serencāmum uzundur
dile gelmez ve ‘āşık elinden ḥālüm diger-gündur ḥuşulı mümkün olmaz diyüp āh idüp
bu ġazali okudu.

Ġazel:

Men ki cāndan sevmişemdür dil virüp kara gözi

Ġamzesin süzdükçe ammā cān alur kara gözi

Göz qarardup murḡ-ı cānum düşdise zūlf aḡına

Varım dilegüm o şanem çün etmeye kara gözi

Perçemini tāvūs şeklin zūlfidür şāhbāz-ı zāḡ

‘Şayd idem⁸²⁶ minḳara alup şad-hezar kara gözi

‘Āşıkuñ efgānı zārın ol kişi bilür ki anuñ

⁸²³ Altun: -H.

⁸²⁴ Taşvīrlü: taşvīr H.

⁸²⁵ Alup: -H.

⁸²⁶ ‘Şayd idem: ‘aydadur K.

Gül-rūḥ çün bülbulveş kan yaş kara gözi

Nergisî şehläyı ҡo Firdevsî kendüm müy-ı sev
Terk idüp ala gözi sevgil bu dem ҡarā gözi

3.4.2.4.18. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dastan

Ol melikzādedür nefsüñ yaḳın
Sevdügi maḥbūbadur dünyā hemīn

‘ Āḳil iseñ dünyā çün çekme iştiyāk⁸²⁷

K75b H75b Vir mücerred ‘ İṣī gibi aña ṭalāk bī-nifāk

K’ol ‘ acūze pīrezen sāḥir durur
Ādemī alṭar ḳati mākir durur

Kendüye zīnet virür çün nev ‘ arūs
Adayup insān eder efsūn fūsūs

Niçe şūr şerr kurdı işbu pīrezen
‘ Ārif iseñ virme gönül aña sen

Şūra gönül viren aña ḳāniyā
Kim beḳā bulmaz viren dil-fāniyā

İşbu fānī milke gönül virme hīç
K’irişesin bāḳī milke ir ü giç

Milk odur kim bünyeti irmez ḥalel
Ḳaşrınıñ yoḳdur ḳuşūr olmaz ḥalel

Bāḡınıñ görmez ḥazānı gülleri
Sebze vü terdür müdām sünbülleri

Bir ḳaşūra vir gönül olmaz ḥarāb

⁸²⁷ Vezin kusurlu.

Bülbül olmaz gülleri olmaz külāb

Ḥizmet ol sultāna kıl tutmaz vezīr

Lā-şerīk ü bī-bedeldür lā-müşīr

Ṭa‘āt eyle ol şāha kim muhtāc yok

Milk içinde zulm ü bid‘at bācı yok

Ger dilerseñ irişesin hāzrete

Ḥaqqı tesbīḥ eyle yüz sür ṭa‘āte

3.4.2.4.19. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḥir

Çok şükürler ol Ḥudāya dahı hem

Üç yüz otuzla toḡuz meclisde tam

Naẓm u neşrin söyledüm aḥsen ḥadīş

N’ola kim itse ta‘n-ı ḥāsīd ü ḥabīs

Cāhil için söylemedüm men kelām

Virdüm ammā ki zarūretle selām

Sözlerüm kāmīl bilürem cevherdür

Ṭab‘umuzdur baḥr andandur durur

Bu Süleymān-nāme mişli söz şaḥīḥ

Kimse her-giz dımedi şöyle melīḥ

‘İlm ü ḥikmet‘ ilm-i hey’ether‘ülüm

Cem‘ olupdur bunda güllī merzubüm

Ger ḥavāş ve ṭılsımātu ed‘iyā

Oldı inşā bunda ekşer müntehā

Ger ḥavāş u kışşa ger cāmī‘durur

Anuñ için ‘ārifān sāmī‘durur

Müstemi‘ den budur ammā ḥācetüm
Fātiḥa ile yād ide ver minnetüm

İy felekleri mu‘ allak döndüren
Mihr ü mähı şark u ğarba gündüren

O Muḥammed nūrı ḥaḳḳı yā mecīd
Bu kitāb itmāmını eyle mezīd

Yā ilahī bu kitāb üstādına
Kātib ile oḳıyan şeyyādına

Müstemi‘ le cümlesine raḥmet it
Küllisinüñ meskenini cennet it

3.4.2.5. Süleymān-Nāmenüñ Üç Yüz Kırkıncı Meclisiniñ Zikrindedür

Söyle Firdevsī yine ḥōş-ḥaber
Cān dilden diñleye tā tācver

Şāh Sulṭān Bāyezīd ol şehriyār
Nuṭḳıñıñ ‘āşık ider taḥsīn hezār

Şāh kim oldur şāh-ı şāhān bu zamān
Çākerīdür biñ bir ümmet ins ü cān

Elli biñ şāh var ki ḥizmet kılıcı
Ḥaşmı ḥūna cāndan urur kılıcı

Çün ki ğazzāt itdi şāh ferş üstine
Kılıcın Ḥaḳḳ aşdı anuñ ‘arş üstüne⁸²⁸

Tīgzen Mirriḥ aña derbān Zühāl
K76aH76a Defterin yazar ‘Uṭārid her maḥāl

⁸²⁸ Vezin kusurlu.

Muṭribi olmaḡ diler zehre anuñ
Şoḡbetinde bulmaḡ içün bahre anuñ

Ḳaşrına⁸²⁹ kim oldı ḡācet bu mihr
Meh ʿases oldı gezer her şeb şehir

Ḥink-i na ʿlī oldı tācī āsmān
Ḥāk-i pāsı kühli çeşmi mihrbān

Kim ḡulı teşrīḡ-i ḡarbuñ ḡānıdur
Ten cihāndur ol cihānuñ cānıdur

O güher çün yidi ḡoḡḡadur felek
O beşerçün secde ider ins melek

Güç çeker yoḡdur indinde⁸³⁰ līke yay
Nevhā kimse ḡılmaz ammā zār-ı nāy

Tīḡ-i āb-ı mevc urursa dem be dem
Baḡre beñzer aḡıdur a ʿdā-yı dem

Gök gözedür sāyesi çetrinde yir
Pāytaḡtın öpüp ister bula yir

Ḥurrem itsün şāh ile Ḥaḡḡ ʿālemī
Ḥōş-dem itsün cūd ile her ādemī

Bu cihān durduḡça olsun tācdār
Ḥaşmınuñ gözine olsun dünyā dar

Ḥaḡḡ Te ʿālā devletin itsün ziyād
Diñle ḡışşa vir şalavāt bul murād

⁸²⁹ Ḳaşrına: ḡahrına H.

⁸³⁰ İndinde: ilinde H.

3.4.2.5.1. Der-Beyān-ı ‘Azamet-i Taht-ı Süleymān ve Reften Be-Cānib Şehr-i Şām Be-Rāy Sürhbād Cinnī

Re’īsü’l-hükemā ā’kıl ü ‘uḳalā efzāl-ı fuḳalā feylesof-ı zamān İdrīs-i devrān Loḳmān ibn-i ‘Ād ol ḥakīm üstād ḳavlince aşḫāb-ı kibār ve aḥbāb-ı muḥtār ve erbāb-ı ihtiyār ol vech ile şaḥīḥ ḥikāyet iderler ki Ḥāce-i İskender ol zü-fünün pür-hüner ya’nī ki Eflātūn Ḥakīm nāmver naklince saḥn-ı bendān ḥaḳāyık ve ḥahre küşāyān şūr-ı deḳāyık ol şariḥ rivāyet ḳılup eydürler ḳaçan ki melikzāde-i maḡrib seyyāḥuñ ‘āşık olduḡın ve Şem‘ Bānū şüretin yazdurup daḡı görüp ‘āşık olduḡın zikredüp ol ḡazalı okıyup ‘ışḳ elinden āḥ āhından felek āyinesin siyāḥ idicek Süleymān Peyḡām-ber ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā melikzāde ḡam yimeḡe Ḥaḳḳ Tebārek ve Te‘ālānuñ taḳdīrinde var ise sen ol ḳızı görürsin maḳşūduña daḡı irersin velī ḥaber vir baña ki ne dīne ṭaparsın. Allāhı nice bilürsin cevāb virüp eyitdi yā nebīyu’llāḥ bizüm şāhrümüz Ādem-i Şafī oḡlı Şīt Peyḡām-berüñ ümmetidür. Allāḥ bir bilürler ve Şīt Peyḡām-ber şerī‘atın tutarlar hep ‘abā-puşdur ṭahāretsüz yire başmazlar ve işleri ḡüçleri Ḥaḳḳa ṭa‘āt ve kāfire ḡazā ḳılmaḡdur diyüp ḥaber viricek Süleymān Peyḡām-ber ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā melikzāde **K76b H76b** ḳanı devr-i Ādem ve zamān-ı Şīt anlaruñ devrānı geḥdi anlardan soñra Ḥaḳḳ Tebārek ve Te‘ālā İdrīs Nebīyu’llāḥ ve Nūḥ Nebīyu’llāḥ ve İbrāḥīm Ḥalīlu’llāḥ ve Mūsā Kelīmu’llāḥ ve Dāvūd Ḥalifetu’llāḥ gibi mürsel peyḡām-berler gönderdi her birisi zamān-ı ḳavmini ‘īmāna da‘vet eyledi ‘āḳıl olān da‘vetlerin ḳabul idüp dīnine girdiler ve girmeyenlere ḳılıc urup ḳanların ḳara yire ḳardılar imdi bu zamān ḥalkı aḥkām-ı Tevrāt ile ‘amel iderler ve atam Dāvūd Peyḡām-ber şerī‘atın tutarlar gel sen daḡı Dāvūd Peyḡām-ber şerī‘atına gir diyüp da‘vet idicek melikzāde daḡı ḳabul ḳılup tecdīd-i imān getürüp eyitdi ki Lā ilāḥe illallah Mūsā kelīmullah ve diyüp imān ki getürdi Süleymān Peyḡām-ber ‘aleyhi’s-selām ḥoş görüp ḥıl‘at-i ḥāş geyürdi andan Süleymān ‘aleyhi’s-selām diledi ki melikzādenüñ kendü başından geḥen ser-güzeştin söyletdürüp işide ama nā-gehān anı gördiler ki Kündeki dīv geldi eyitdi ki yā nebīyu’llāḥ Sürhbāda cāsuslıḡa giden Sesendūs cinnī geldi icāzet diler diyicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām icāzet viricek Kündeki dīv alup iḥerü girdi andan Sesendūs cinnī iḥerü girüp taht-ı pā öpüp yüz sürüp baş ḳaldurup du‘ā ḳılup eyitdi ki

Nazm:

İy emīr-i ins ü cin mūr u mār

Tā ḳıyāmet devletle ol pāydār

Ben kuluñ ki Sürhbāda varmışam
Ol la'îñüñ leşkerin ki görmişem

Şāhr-i Şāmuñ üstine konmuş tamām
Sünnî kanından göge çıkmış gamām

Şāhr-i Şāmuñ halkını cinnî kırar
Kıranlarını kara yire heb karar

Ceng idicek Sürhbādı cinnîler
Çıkarur göklere zārı sünnîler

Devlet ile itmeseñ feryād u res
Sünnîden Şām içre qalmaz hîç kes

Yā Süleymān vaqtidür kıl 'adl ü dād
Şāma iriş yakmadın ol Sürhbād

Böyle diyüp cinnî ider şāha du'ā
Vir şalavāt sen be-cānı Muştafā

Neşr: Hükemā kavlince kaçan ki cāsus Sürhbād cinnî zulminden bu haber ki⁸³¹ viridi Süleymān Peygām-ber 'aleyhi's-selām işidüp gāyet gāzaba gelüp hemān dizi üzerine tırdı dañı dönüp Āşaf bin Berhiyāya ve cemî' hükemāya ve 'ulemāya ve vüzerāya ve ümerāya ve biñ bir ümmet meliklerine hüküm itdi ki **K77a H77a** üç güne dek cemî' askerlü askerüñizi serirüme getürüñ diyüp hüküm idüp divān tağıdup halvet-i hāşına varup Hakk Te'ālāya 'ibādet düşmene nuşret diledi andan dördüncü gün şubh-dem turup şubh namāzın kılup nübüvvet tahtına geçüp oturdı dañı andan soñra hüküm itdi ins ü cin çerisin div gūl 'ifrīt perisin biñ bir ümmetiñ her birisin vuñuş u tıyūruñ uşāğın ĩrisin mūr u mārūñ zehrñāk qarasın ve şarusın çerende perendenüñ her şınıfinuñ cinsinden bölük bölük yerisin melik-i müvekkellerine ve tekvinlerine ve ervāh-ı a'vānlarına hüküm idüp kim getürtdi dañı emri şöyle kıldı ki şubh-dem olıcağ cem'isi serir üzere gelüp yirlü yerinde qarār ideler çünkim ol gice geçüp 'ale's-şabāh kim ĩrdi şehir bülbüllerinüñ şadāsı 'ārifler sem'ine kim girdi andan Süleymān Hāzreti 'aleyhi's-selām cāmñ'ābından bismi'llāh diyüp tırdı dañı pāk şudan taze āb-dest alup

⁸³¹ Ki: -H.

on iki biñ enbiyā ve on iki biñ evliyā vü etkīyā ve on iki biñ hūkemā ve ‘ulemā ve zūrefā ve şu‘ arā ve kūmelā ‘uḳelā nuḳelā birle şubḥ namāzın kim kıldılar evrād okıyup namāzdan niyāzdan kim fāriğ oldılsa andan Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām yirinden tırınca Hızır Peygām-berle İlyās Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām ḥāzır olup geldiler selām virüp ta‘zīm-i ikrām kıldılar andan eyitdiler ki yā nebīyu’llāh şubḥ namāzın Mekke-i Şerifde kıldık andan Şām⁸³² şehri üzerine uğraduk Sürḥbād cin çerisi gördük ki insāna ġālib olmış taḥammül idemeyüp ḳudretten şunulmuş ḳılıçlarumızı çıkarup şeyātın nesli birle çok ceng itdük şehir ḥalkı üzerinden şıyup tağıtduk ol cihetden sizün nazaruñuza yitişüp şubḥ namāzın sizünle ḳılmağa daḥı yetişemedük ma‘zūr buyur yā Süleymān geç geldüğümüze eger ġazzāt şevābın kazanmağa ḳaşd itmek şubḥ namāzın hem Mekke’de hem Ḳuds-i Mübārekde ḥazretünle ḳılurduk diyicek Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām ta‘accüb idüp şordı ki yā Hızır İlyās Ḳuds-i **K77b H77b** Mübārekden Mekke-i Şerife bir aylık menzildür belki daḥı ziyādedür şubḥ namāzuñ vaḳti ḥod şülüşān sa‘ātce yoḳdur diyüp su‘āl idicek cevāb virüp Hızır İlyās ‘aleyhüme’s-selām didiler ki yā nebīyu’llāh rüy-ı zemīnün şarḳdan ġarba vasaṭı ya‘nī kim gün toğduğından gün ṭolunduğı yire dek kim iki şehri vardur birisi Cābalkā ve birisi Cābalsadur bu iki şehriñ mābeyn-i ādem-i zād menziline biş yüz yıllık yoldur bir gün Cābalsada ikümüz bile şubḥ namāzın ḳılup tamām idince Ḥaḳḳ Te‘ālā ḳalbinden celle celālehū nidā-yı ulūhiyyet geldi ki yā Hızır u İlyās Cābalkā deryāsında bir mü’mīn şālih ḳulum gemisi ġarḳa varı yürür ġarḳdan ḥalāş idün ki henüz ‘ömrinün rüzġarı müddeti vardur ve Cābalkā şehrinde bir cāmī-i kebīr yapmağa ve biñ ḳul āzād itmege ḥayr u niyyeti vardur diyicek ḥukm-i Sübhānī birle ol Cābalkā Şehrine varup ḳudret atına süvār olup deryā-yı ‘ummāna girüp ol gemi-i emvāc baḥri içinde girüp efvācı nehirden alup kenāra çıkarup Cābalkā cāmī’ine gelüp gördü ki şubḥ namāzın ḳılmağa tekḃir getürmişler pes biz daḥı imāma uyup ehllu’llāha ‘aynında ‘āyān ve ḥalk gözinden nihān tekrār şubḥ namāzın bile ḳılduk diyicek Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām yine su‘āl itdi ki yā ḳarındaşum Hızır u İlyās ne ‘acā’ib ḥaber virdünüz rub‘ı sa‘āt miḳdārı vaḳtde maşrıḳdan maġribe varup yā maġribden maşrıḳa varup deñizde gemi ḥalāş idüp maġribde maşrıḳda daḥı şubḥ namāzı vaḳti geçmedin ḳalmaḳ cāna müyesser olmaz zī sa‘ādet sizlerün ki bu mertebe bulmışsız ḳurb-ı Ḥaḳḳda ḥāş olmuşsız ammā ki maşrıḳdan maġribe varmañuz ne vech ile yā bir yerde yā Hızır u İlyās ve yine yetişdünüz ne vech iledür diyüp ḥaber virün

⁸³² Şām: -H.

diyicek cevāb virüp eyitdiler ki yā Resūlu'llāh kaçan ki Allāhuñ kullarından bir hāş kul ki Allāhu Te'ālāya niyāz idüp yā Rabbī hālūme vākıfsın nāzırsın yed-i kudretüñle baña Hızr-İlyās yetiştürdi ise ol kavı⁸³³ henüz niyāzın **K78a H78a** edā itmedin cānib-i Haqqdan sem'ümüze nidā ĩrer ki fūlān yirde fūlān kulum benden meded diledi yetiřüp ol mübtelā-yı belādan ħalāř idüñ diyüp sem'ümüze nidā-yı ulūhiyyet iricek Semi' nā ve aṭa' nā⁸³⁴ diyüp gözimüz ki açaruz kendümüzi ol yirde buluruz hemān bir kudret atına süvār olup niyyet itdügümüz bilürüz vaqt olur ki bir günde kırk kez ğarba şarka varuruz.

Nazm:

Böyle diyüp Hızr u İlyās ol zamān

Sākin oldı şāh öñinde pes-hemān

Şāh Süleymān işidüp vāleh alur

Diñle imdi kışşa nedür cāvidān

Neşr: Haqīm kavlince Hızr İlyās bu 'ibretu'llāh sözleri söyleyüp ve kendülerüñ ħāllerin ki beyān itdiler yine eyitdiler ki yā nebīyu'llāh devletüñe lāyık budur ki cemī' leşkerüñi serīrūñe alup yile emr idesin tahtuñı götüre Şām Şehrine yitüre diyüp temennā idicek Süleymān Peygām-ber dağı eyitdi ki benüm dağı kaşdum budur ki üç günde leşkerümi cem' itmişem Sürĥbād cin üzerine gitmege niyyet tutmuşam diyüp yirinden tırup serīr üzere gelüp tahta yaklaşınca müvekkel taht karşı gelüp selām virüp elin alup tahta çıkardı andan Süleymān 'aleyhi's-selām nübüvvet tahtına geçüp oturdı andan müvekkel ħatem-i nübüvvet ħatemine eline şundı ve müvekkel tāc dağı gelüp taht u devlet tācın başına urdı andan Āşaf bin Berĥiyā Şīt Peygamber 'aleyhi's-selām cübbesin egnine şaldı ve Loĥmān Haqīm Ādem-i Şafī 'aleyhi's-selām saçın beline kuşatdı ve Kāz Peygām-ber-i 'am Tevrāt-ı Mūsāyı Hemā'il taqdı ve Aĥyaşılūn Peygām-ber Dāvūd Peygām-ber 'aleyhüme's-selām Zebūrın şundı ve Şem'iyā Peygām-ber İdrīs Peygām-ber 'aleyhimü's-selām na'linin nazarına karşı şaff-ı ni'āldē kodı ve İlyāhū Peygām-ber İbrāhīm Ĥalīl 'aleyhüme's-selām sofrasın taht-ı merkezinde aşakodı ve Yehuyadā' Peygām-ber İřhāk Peygām-ber seccādesin sağ tarafında kıbleye karşı düşdi ve Bedresūn peygām-ber-i Yūsuf peygām-ber 'aleyhi's-selām kılıcın biline kuşatdı ve Nāşen Peygām-ber Dāvūd Peygām-ber 'aleyhimü's-

⁸³³ Kavı: -K.

⁸³⁴ Bakara-286 (işittik ve itaat ettik).

selām zi-rîhin ‘ izzetle getürüp nazarında qarşı kodı ki vaqt-i hâcetde geye **K78b H78b** ve Evyâşer Peygām-ber Yūşā‘ Peygām-ber ‘ aleyhūme’s-selām qalkānı ta‘ zīmle Dāvūd zırhı üzerine kodı ve Tāruḥ Peygām-ber İsmā’ıl Peygām-ber ‘ aleyhūme’s-selām kemanın tîr ile qalkān üzerine kodı andan Hıızr Peygām-ber ‘ aleyhi’s-selām yā Süleymān ğazā mübārek olsun yār içün Allāhu Tebārek olsun bu nîzemüz ḥazretüñe bizden armağan olsun ki yed-i ḳudretinden şunılmışdur diyüp bir yeşil qabzalı elmas dillü ḳudret süğüsün taḥtı merkezine dike kodı ki bu nîzenün bir arşı var ola ki ‘ ālemī var velī ne ḥarīr ve ne rengī bîr her nazarda bir renk gösterür ve bir ‘ acīb daḥı bu ki egerçi ğāyet ter-sebzi vāleh-şifāt velī ğāyet mücellā ādemün yüzi içinde görünür cām gibi şifāt andan İlyās Peygām-ber ‘ aleyhi’s-selām yed-i ḳudretten şunulmuş yidi bendlü tāziyānesin Süleymān nazarında koyup eyitdi ki yā nebīyu’llāh bu tāziyāne ‘ ālī ḥazretüñe armağanumuz olsun eger ins ü cinn ü cāndan ve ger yidi başlu avrenden yitmiş iki milletden bîñ bir ümmetden birisi ki ‘ ālī ḥazretüñe ‘ āşī ‘ aḳ ola bu tāziyāneyle çalkı yanup güllisü ḥarḳ ola.

Naẓm:

Tāziyāne nîze virüp Hıızr-ı İlyās iy emīr
İtdiler ‘ izzet Süleymān ḥazretine dil-pezīr

Bu ne ‘ izzet bu ne milket k’ol nebīyye virdi Ḥaḳḳ
Sözlerümden ‘ ibret alup vir şalavāt īr ü dīr

Neşr: Ḥaḳīm ḳavlince enbiyālar on iki biñdi ki mu‘cizātı zāhir olmuş nübüvvet defterinde ismi mestūr u māhir olmuş nūr-ı envār gibi cism ü cānı pākı zāhir olmuş on iki sıbtuñ enbiyāsı etḳıyāsı ta‘ āt-ı Ḥaḳḳı edā idici eḳviyāsı ki ba‘ zısınuñ zıkrı olundu esmāsı Āşaf bin Berḥiyā ve Nāşen Peygām-beri reh-nümā ve Kāz Peygām-ber a‘ lā ve Aḥyaşılūn Peygām-ber ve Bedresūn Peygām-ber ve İlyāhū Peygām-ber ve Şem‘iyā Peygām-ber mişāl peygām-berler ve resūl-ı şādıḳ rehber şalavātu’llāh-ı ‘ aleyhim ecma‘īn Süleymān Peygām-berün sağ tarafında abanūsı miḥrāblar içinde seccādelü seccādesin şalup tesbīḥlerin dillerine ve Tevrātların ellü eline ve zıkr-ı Ḥaḳḳı dillü diline alup diz çöküp oturdılar geçmiş peygām-berler ervāḥına şalavāt getürüp pāklığ ile ol bî-niyāz Allāha ve cümle eşyādan münezzeh pādşāha tekbīr getürdiler ve andan sonra **K79a H79a** nübüvvet kürsisinün şol tarafında Benī İsrā’ıl ḳavminün on iki sıbtunun şāḥib-i vilāyet ehl-i riyāzet evliyāsı aşıfāsı iktifāsı mu‘teḳid-i Ḥaḳḳa gönül virmiş ittikāsı ki anlaruñ daḥı budur ba‘ zısınuñ esmāsı Aşlıḥāyi velī ve Dārān bin

‘Amūr ve Erfēşed bin Sâlih ve Elyese‘ bin Hümeysel ve Yehuyāda‘ bin benî Yāhū ve Yehūşākāt bin Beş‘iyā ve Yenkuḥ bin ‘Umeyhūd rızvānullāh-i ‘aleyhim ecma‘ın şimşādī şandalılar üzere geçüp diz çöküp tesbīhlü tesbīḥün ellerine ve evrādlu evrādn dillerine alup ḥuzūr-ı ḥuşū ‘ile baş aşağı şalup zikr-i Ḥaḳḳa meşḡul olup ḳurb-ı ḥaḳda maḳbūl olmaḡa Raḥmān u Raḥīmden temennā itmege ba‘d ez-ān Süleymān devletine du‘ā ve eyyām-ı rif‘atine şenā itmege Sürḥbād üzerine ḡazā mübārek ḡazzātın Ḥaḳḳ Te‘ālā celle celālehū edā itmesin ḥaşm üzerine manşūr-ı muẓaffer olmaḡ için şeyāṭın nesline zafer bulmāḡ için ḥayr du‘ālar ḳılmaḡa el göturdiler Ādem-i Şafiden āḥir zamān peygām-beri ol iki cihān serverine dek gelmiş gelecek mürsel peygām-ber ervāḥına şalavātu’llāh-i ‘aleyhim ecma‘ın şalavāt getürüp Allāha tekbīr itdiler andan şoñra yine ikinci şaffuñ şaḡ tarafında dört biñ dört yüz kırk dört ehl-i ḥikmet efzal-i ‘ulemā dersin tamām etmiş ehl-i ma‘rifet ‘ilm ü abdān ve ‘ilm ü edyān içinde derde şifā ve ḥalka fetvā virmeg ile ad çıkarmış ḥükemā ‘ulemā birle ṭabīb‘at mevzūn ‘aşrında zū-fünūn ekmel-i kümelā a‘ḳal ü ‘uḳelā vüzerā birle ehl-i ‘irfān şāḥib dīvān terkīb bağlasa neşri Lü‘lūen menşūr ve ebyāt söylese dürr-i meknūn her cānib-i ma‘mūr zürefā ve şu‘ārā birle üstürlāb ‘ilminde māhir İdrīs Nebī mişl kevākıb-ı seyyāre ḥālīn bilmege ḳādir müneccimīn birle raşt bağlamış envā‘ı tılsimāt düzetmiş ‘ömrini ‘ilm-i şuḡlunda düketmiş yigirmi dört dürlü ‘ulūmuñ maḥrecinden söz derc itmiş eyyām u rüzḡarun melik ü mālu dünyādan ma‘rifet yolına ḥarc itmiş ḥırd-mend dānā her su‘ālūñ cevābına ḳādir tuvānā üç biñ üç yüz emrāz-ı muḥtelifenūñ ecelden ḡayrı derde **K79b H79b** dermān itmesine ḥaḳīm-i ḥāzık ve ṭabīb ü şādık birle ki cümlesinūñ efzalü’l-mekkī a‘ḳalī bulardur ki zikr olundı el-ḥāşıl Loḳmān ekber bin ‘Ād ve Fīşāḡuraş-ı Ḥaḳīm üstād u Baṭlamyūs-ı Ḥaḳīm zū-fünūn ve feylesof ḥaḳīm reh-nümūn ve Aḡniyānūs Ḥaḳīm Cercis feylesof-ı ḥaḳīm İştāntīs Ḥaḳīm Yelinūs Ḥaḳīm Ṭātūris Ḥaḳīm⁸⁷⁵ Eṭbasīs Ḥaḳīm mişālī ḥükemā ‘ulemā vezīr ü vüzerā müneccimīn zürefā efzal-i şu‘ārā geçüp ‘āc kürsiler üzerinde yerlü yerinde ḳarār itdiler ve şākirdlü şākirdi ḳafalu ḳafasında ayaḡ ṭurdılar naẓar-ı Süleymānīden yaña göz urdılar.

Naẓm: İşbu tertīb üzre oturdı enbiyā vü evliyā⁸³⁵

Hem bu terkīb üzre ṭurdı ḥākimān u etḳiyā

Şāḥ Süleymān emrine ma‘mūr olup cümle ḥaḳīm⁸³⁶

⁸³⁵ Cercis feylesof-ı ḥaḳīm İştāntīs Ḥaḳīm Yelinūs Ḥaḳīm Ṭātūris Ḥaḳīm: -H.

⁸³⁶ Vezin kusurlu

Neşr: Hâkîm kavlince üçüncü şaffuñ şol tarafında on iki sıbtuñ begleri yegleri Benî İsrâ'îl kavminüñ bihterleri mihterleri ve Ya'kûb Peyğâm-ber oğlu Yahūdâ sıbtınuñ meliki İlyās bin İşā karındaşı Semāhāturla ki emîn-i Süleymāniden ve Azar yāhū bin Emîr Şādık ki nişāncısı idi ve Ali Hıvdez bin Sisā ki dīvān yazıcısı idi ve İhyā bin Sīsā ki hazine yazıcısı idi ve Aḥīmā' iş ki kiler yazıcısı idi Vāznirām bin Evdā ki defterdār idi ve Zevāl bin Nāşen ki emîr 'ālem idi ve Yehuşāffet bin Aḥîlūd ki baş idi ve Benāyāhū bin Yehüyāda' ki begler begisi idi ve 'Azriyāhū bin Nāşen sancāk begi idi ve Kil'ād-i Barçalı ki kethüdāsı ve rāzdāş idi ve Çābud bin Nāşen ki çavuş başı idi egerçi ki bunlar hizmet-i Süleymānî edā kılurlardı ve illā ki ser-cümlesi İbrāhîm Peyğâm-ber ehlinden⁸³⁷ ve Mūsā Peyğâm-ber karındaşı Hārūn neslinden seyyidzāde ve ba'zı şerîfzādelerdür şāhib-i velāyet ve şāhib-i kerāmet enbiyā vü evliyā merātibin buldukların ḥalk-ı 'ālem bilürdi dünyā pādşāhları anlara 'izzet kılup üstün yanına geçürürlerdi pes bu zikr olan ḥavāş-ı Süleymān yirlü yirine fağfūr çinî şadırlara geçüp maḳāmlu maḳāmında seyyidler gūşe-nişin olup⁸³⁸ oturdılar ammā ki **K80a** Ehyimā' iş Nāftālî ve Ba'sā bin Hūşî ve Yehūşāfet **H80a** bin Fesārūğ bunlar Süleymān ibn-i Dāvūd 'aleyhi's-selām ḳapucı başları vehem gūyegūları yidi kızıl altun degenekler ger ṭayanup edep ile taḥt-ı pā kenārında ḳarşu ṭurdılar ve Çāput bin Nāşen ki çavuş baş idi Sem'î bin İ'lā ki ḳapucılar kethüdāsı idi ki anlar daḥı ellerine altun gümüş çibuk alup ayaḡın ṭurdılar ve andan soñra serîrūñ üçüncü ṭabaḳasında nübüvvet taḥtınıñ saḡ kenārında on dört biñ dünyā pādşāhları biñ dört yüz kırk dört cezîre melikleri yidi iḳlîm kırk sekiz kişver server-i selāṭinleri kızıl altun taḥtlar üzerine geçüp cevher-i tācların urinup murabba' baḡdāş ḳurup her birinüñ ḳafasında zerîn-kemer melek manzar ḳolları perî peyker saçı sünbüller zülf-i müşk 'anber ḥālî fülfüller kiminüñ elinde tiḡ ü siper ve kiminüñ elinde tîr ü kemān ve kiminüñ elinde mirvāḥa ayaḡın ṭururlar nazarların beglü begine kılup 'azamet-i salṭanat-ı Süleymānî ve dīvān-ı eyvān-ı ḥaḳanî ta'accüb idüp engüşt-ber-dehān urdılar ve bu zikri olan server-i selāṭinler memālîk rüy-ı zemînler ancılayın pādşāhlardur ki her birisinüñ yüz kerre yüz biñ āhen-puş server-i ser-firāz 'askeri var biñ ḳal'ā ḥişāra ve biñ pāre taḥt-nişin şehriyāra ve biñ pāre köylü vilāyet ü diyāre ḥüküm iderlerdi ki cümlesinden birisi Mısr sultānı Celāled-dîn ve 'Amelika meliki Sührāb Şāh server-i selāṭin ve 'Acem sultānı İrān meliki

⁸³⁷ Ehlinden: aşlından H.

⁸³⁸ Olup: -H.

Keykāvus bin Keykūbād şahidi ve tūrān serveri Efrāsiyāb pādşāh idi ve Yunān Meliki Kaṭāt ḥān-ı Yunānī ve benī Aşfar meliki Bilād-ı Aşfarī ve Endülüs meliki Hüsrev Şāh Endülüsī ki yüz kez yüz biñ artuğ idi şaf-şiken tiğ-zen leşkerü ulusı.

Nazm:

Tācla taht u issī Sulṭān pādşāh idi her biri
Tiğ-i nuşret birle almış ḥaşm elinden kişveri

Milk ü baht devletinde hīç birinüñ yok kuşūr
Hizmetine yüz sür anuñ yüz biñ ola serveri

Neşr: Haḫīm ḳavlince üçinci ṭabaḳanuñ yine şol tarafında sekiz biñ sekiz yüz seksen sekiz Mirriḫ **K80b H80b** şavlet-i ḳahramān hey'et pehlevānlar serkeş ser-gerānlar ellü elüne alup gürz-girānlar kıķımından ḳan ḳaşanurdu yidi başlu avrenler başlu başına yüz biñ erşimiş pehlevān nāmverler ki ak gemidür. Rüstem-i Dastanlar cümlesinden birisi uşāğı ĩrisī Ḳarṭūs-ı ' Ādī Behrām-ı Şeddādī Ra' d bin Berḳ ḡazanferī cihānsüz server-i ḡarb şark velḥānem bin ya're gökde Mirriḫ zehresin çāk iderdi ursa na' ra ve cümlesinüñ a' lāsı Ḳāhir bin Sām-süvārdı biñ yidi yüz batman demür gürz şalar gergedan süvār idi gürzlü gürzin ellerine alup omuzlarına urup polād kürsiler üzerine çıkarup diz çöküp hazırılığ ile ṭurdılar bunlaruñ heybetinden ins ü cin dehşet alup ins ü cin melikleri dīv ' ifrit ser-hengleri baş şalup barmağ ağıza urdılar ḡayl-i Süleymāniden vaşf olan pehlevāniden vehme vardılar.

Nazm:

Añılāyın ḳuvvet issī pehlevāndı her biri
Omuz ursa çerḫi boza ökçe ḳaḳsa hem perī

Ger yanından geḳse arslān dehşet olup der dōke
Üzerinden Sīmurḡ uḳsa ḳorḫudan dōner peri

Neşr: Haḫīm ḳavlince dördünci ṭabaḳasında serir-i Süleymānuñ sağ şafında kızıl yāḳūt-ı rummānī tahtlar üzerinde cān nesli melik Rūḫşāh cinn ile cinniler ser-hengi El-Henci cinnī ser-firāz-ı rūḫānīyān sūnnī birle ervāḫ melikleri ve cinnīyān tekvinleri Melik Aḫmerle ve Melek Dehneş ile ve Melek Meyṭataruş ile ve Melek Memnūn-ı a' zem ile ve Melek Sipīd ile ve Melek Şāhmurişle ve Melek Aḫnef ve Melek kıṭṭi'l

Ablāk ve Dāsir tekvīn ile ve Melek Taḫṭaḫūṣ tekvīn mişāl cinnīler melikleri envā' ı eşkāllerle zıkr olan kürsilerde karar itmişlerdi. Süleymān sözine müstemi' olup kulak dutmuşlardı ve andan sonra dördüncü tabakanuñ sol tarafında re'īs Ca' ca dīv ve ' Afārīt ser-hengi Ḳaḥṭān ' ifrīt birle Ḳaḥḳahā dīv ve Ḳaṣḳāṣ dīv ve Şamşām dīv ve Naşnāş dīv ve Mu' aḳḳibāt dīv mişālī şeyāṭīn nesli ser-hengleri āhen kürsīde geçüp oturdılar her birinüñ ḳadd ü ḳāmeti bergüse beñzer dişleri bedene **K81a H81a** başı ḳubbe'i hırmāne gözleri yanar⁸³⁹ fennūsa beñzer ağızları cehennem ḳapısı gibi azuları nīze-i geyyūse beñzer ba' zınuñ eşkālī şīr ü pelenge ve bebr ü nehenge ve ba' zınuñ ḥarş-ı ḥūña ve cāmusa beñzer senüñ āsyāb-ı gürzler ellerinde ḳaplan postından ve avren derisinden şalvar geyürler bengeşleri berkūs ile billerinde el-emān el-emān yā Süleymān-ı zamān dīv çağırmaḳ dillerinde mühr-i Süleymānī başılmış mengüşları güşlarında a' vānları akrānları gözleri tuşlarında.

Nazm:

Her birinüñ Kūh-ı ḳāfa beñzer yed-i ḳāmeti
Heybetinden gökde keyvān ḳorḳar idi ki ḳati

Her ne yire derse bunlar milkini eyler ḥarāb
Şanasın ḥışm-ı ḳazādur yā muḳadder āfeti

Neşr: Ḥaḳīm ḳavlince serīr-i Süleymānuñ beşinci tabaḳasında sağ şaffında perrīler sulṭānıHümāyūn Şāh perrī ve Ṭālīshān perī ve Mālīshān perī ' Acācil perī Hāṭīfī perī mücevher müzehheb müretteb Şeh-nişīnler üzerine geçüp melek ṭal' at ḳanadlu ḳanadı şehperin açup omuzları üzerine kemervārī ḳōs u ḳūzeh mişāl perr ü bālların saçup yırlü yirinde karar idüp tırdılar. Naẓar-ı dīvān-ı Süleymāniye ḳılup⁸⁴⁰ biñ bir ümmet ictimā' ından ' ibret alup şehperleri ucın barmaḳ gibi ağız alup tırdılar saltānāt-ı Süleymāniye ḥayrān ḳaldılar ḥizmet-i Ḥaḳanī edā itmege ṭalīb ü rāḡıp⁸⁴¹ oldılar ve maḥbūb mergūb bī-ma' yūb gül' zār ḥüsni içinde çün Yūsuf bin Ya' ḳūb⁸⁴² mişlī lāle- ḥad serv ü ḳadd sīm ü ten ḥoḳḳa dehen gülzār diler bā u dildār nerkes-i şehlā ḡamzesi afet ḥüsni gökçek ḳıyāmet melek şüret ḳamer behcet güneş ṭal' at cemşīd fiṭnat ve ḥurşīd rif' at perī meliklerinüñ ḳafalarında ayaḡın⁸⁴³ tırdılar ve

⁸³⁹ Yanar: -H.

⁸⁴⁰ Ḳılup: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

⁸⁴¹ Ve rāḡıp: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

⁸⁴² Ya' ḳūb: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

⁸⁴³ Ayāḡın: -K (sayfa hatasından dolayı çıkmamış).

müsellahdârları seyf ü bürrân ve kimi tîr kemân ve ba‘zı gürzgirân elde tutup
turdılar beglü begine ve hizmetine cân u dille râgıb olup serîr-i Süleymânîye ve
dergâh-ı Hâkaniye baş koyup yüz sürdiler.

Nazm:

Her biri nâzik beden dildâr-ı maḥbûb perî

K81b H81b Şeklü ins ammâ firîşte mişlvâr bâl ü perî

Hâl-i nokṭa la‘l-i mîm-i ki zûlf-i cîm dâl

Ḥaṭṭı ḥarfînden okınup ḥüsn ü aḥsen defteri

Neşr: Hâkîm ḳavlince bişinci ṭabaḳanuñ şol tarafında deñiz maḥlûḳâtı birle Üstüh‘ân
tenler Melik Zinbât-ı üstüh‘ânî ve ḥütserler Melik Ḥafâsâ‘îl ve tennîn dehânlar re‘îs
şu‘bâ‘îl ve neheng dendânlar ḥâkim Timsâḥâ‘îl birle deñiz melikleri ruḥâmî gümüşden
bünyâd olmış murabba‘ müseddes ve müsemmen ve muḥabbes ḥözlar içinde Kıtırı
çeşmesinüñ ayağı aḳduḳ yirde ol baḥrî maḥlûḳât billü biline dek ḥavzuñ nehrî içinde
diz çöküp turdılar toşbaḡa ḳabuḳlarından ḳalḳanların çiginlerine şalup balıḳ döşinden
nîzelerin ellerine aldılar daḥı dillü dilince Süleymân Nebî devletine du‘â ḳıldılar teşne-
leb olduklarında ḥavzlı ḥavzına ṭaldılar Ve mine‘l-mâ‘i kullu şeyin ḥayyun⁸⁴⁴
ḥükmince şudan ḥayât Süleymân devletinde şu şerîfle emrâz almadın necât buldılar.

Nazm:

Bu deñiz mâlikleri iy şâh cihân

Key‘acep maḥlûḳ olur anla‘âyân

Her birinüñ muḥtelifdi şüretî

Altı yüz bir cins idi cümle hemân

Neşr: Hâkîm ḳavlince Süleymân serîrinüñ altıncı ṭabaḳasında şaḡ tarafında ḥayvânât-
ı kibâr fil-i Maḥmûd ile Ḥînk İshâḳ ester-i İsmâ‘îl ḥımâr-ı Şâlih birle gökden ve ḳülân
ve sevr ve cāmûs ve üştür-i cemâl mişlî ḥayvânât turdılar pîller ol yel yügrüşlü ra‘d
omuzlu od gözlü şûrların aḡızlarına alup na‘ra ururlardı ve deve boyun uzadup
gergedan baş ḳaldurup şâḥın düzedüp Süleymân ḳorḳusından fille barışup ḳulaḳ
ḳabardup ḳuyruk ḳaldurup gözedürdi ve anlaruñ altı yanında öküz muḡalçîn baḡrı

⁸⁴⁴ Hayat sahibi her şey sudan olur.

yaşşı dımışkyāsın başına götürürdi ve kirpi aklı qaralı ta' līmḥāne oqlarını giyşü ağzına dizüp sağışın biñe yitürürdi ve yırtıcı canāvārlar re'isi Seb' ü Esed daḥı sedd-i İskender gibi pençe urup serir-i Sikender üzere tırdı felek gibi kıyruḡın çenber idüp arḳasına çevirdi ve ḳaplan daḥı ceng-i Süleymānī işidüp ḥaşm ḳanın **K82a H82a** ḳana ḳana içmege baḳıyyesin yire⁸⁴⁵ saçmaḡa tehmetin bebr-reng cevşenin çignine şaldı ve ser-tiz ḥancerlerin pençesine aldı ahūya yāhū diyüp Süleymān 'adli ḳorḳusundan ḳardaş uḳuşdı bebr ile ammā egrenişüp gümrenişüp baş dokuşdı ve çetük daḥı cübbe-i 'anteri geyüp bıyıḳların burup ḳulaḡına iletüp göḡsin germege başladı. Bebr ü peleng gibi gümrenüp lāfzenler gibi özün görmege başladı ammā ki yine inşāf idüp ağzı yirinden el yüz yuyup silinüp şıḡānup sermenüp mūş ile dırāḡuş idüp kesegen etin yimege and içdi dilince ḥālīḳı tesbīḥ⁸⁴⁶ idüp Yusebbihu lillāhi mā fīs semāvāti ve mā fil ard⁸⁴⁷ ayetin okıyup evrād edinüp aḡız açdı ve ahū daḥı gözlerine sürme-i İşfahānī çeküp serir-i Süleymānī üzerine diz çöküp baş yire ḳodı yed-i beyzā-yı Mūsāyı gösteren şeceri şāḥī başına alup veş şeceru yescudān(yescudāni)⁸⁴⁸ ayetin okıdı ve Ḥink İşḥāḳ Nebī yanında aşḳar şıfāt düldül hey'et elma gözlü maḥbūbe yüzlü ra'd avazlu ḳamış ḳulaḳlu ḳatır toynaḳlu ḳaplan billü şıḡın geyigi dillü tavşan ucalu deve tutaḳlu ibrişim yilelü öküz bileḳlü arslān göḡslü zürefā eñeklü ḳamçı kıyruḳlu pīl uyluḳlu ḡāziler ḡazā için her birine niçe kerre süvār olup binmiş atlar şānlarına fe'l-'ādiyāti dabhan süresi inmiş atlar kelām-ı ḳadīm ve kitāb-ı kerīm içre fe'l muriyāti ḳadhan dinmiş atlar tavīlelerde bağlanup tıururdi şaff-ı ni'alde demür toynaḳlu ve ḳulān ḳulaḳlu dibek ḳarınlu ve şūñāḳ burunlu yil ayaklu gergedan tutaḳlu şeb-reng ḳatırlar tıurdi anlaruñ altında iken ırāḳ degül ḳatında ḥar-ı İsi-şıfāt Behrām Gür hey'et ḥımār ḥārkeş baş ḳaldurup ḳurda göz ḳaḳup depinüp ḳazınmaḳ şahrāya çıkup ḳulaḳ ḳabardup gerinmek sevdāsın iblīs-i la'īn ḳalbine ilkā itdikçe ḳabīḥ **K82b H82b** avāzlu ḥ'ōş ḥ'uvān gibi ne ḥ'ōş-ḥūn ki ḳok ḳok ötücü ḡammāz ḳarḡa ḳuzḡūn gibi çağırmaḳ inne enkeral asvāti le savtul hamīr(hamīri)⁸⁴⁹ mücebince aḡırmaḡa başlayınca bebr ü peleng çağırup eydür yā ḥımār sükūt ol diyince yerinde ḥımār-ı miskīn ḳadīd olmaḡa yüz tıtdı ve ḳurt daḥı ḳulaḳ ḳabardup pençelerin yire urıp göḡsin gerüp et yimeyüp kendüye yaraḳ virüp ḳoyun ile ḳardaş okuşup ḥımār ile geçen mācerāyı añup söz depretdükçe mācerā-yı ezeli mantīḳ-ı ḥayvānca dile gelüp köhne ḳāziyye tecdīd olurdi muḥaşşal-ı kelām

⁸⁴⁵ Yire:-K.

⁸⁴⁶ Tesbīḥ: zıkr H.

⁸⁴⁷ Cuma-1 (Göklerdeki ve yerdeki her şey, mülkün sahibi, mukaddes, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tespih eder.)

⁸⁴⁸ Rahman-6 (Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğlerler.)

⁸⁴⁹ Lokman-19 (Çünkü seslerin en çirkinini, şüphesiz eşeklerin sesidir!)

cemî‘ canāvârlar hâzırlıĝ ile Süleymân Nebî ‘aleyhi’s-selâm karşıısına turlardı.

Nazm:

Yırtıcıdan tartıcıdan ne ki var her canāvâr

Ba‘ zısı anda hâzır olup turlmuş idi nâmver

Gör Süleymân Hâzretin kim niçe a‘ zam şahidî

Biñ bir ümmet emrine me’mûr olupdı ser-te ser

Nesr: Hâkîm kavlince serîr-i Süleymânıñ altıncı tabakanıñ sol tarafında hâkî canāvârlar hevâm cinsî tırdı cinslü cinsi birle nite zübâb-ı zenbûr-ı meges birle⁸⁵⁰ meskenlü meskenine gelüp karar itdiler her birisi uşâĝı ve ĩrisi hılkatın şaffetin zararın ve menfâ‘ atin ef‘ âlin tabî‘ atın ızhâr itdiler hâllü hâlince ittifaĝ ile bî-nifâĝ yaraĝların âşkâr itdiler nite engec iki başlu yayını depesi üzerine kurup başda götürdi ve hâr-puş tĝ ü kurbân postın aĝzına okların cem‘ idüp dize koyup şaĝısın hezâr yige yitürdi vü beĝal daĝı post-puşları gibi hırkasın çignine şaldı baş hırkadan çıkarup dīvân-ı Süleymânîye nazar kıldı ve ılduz böcüĝi kudret-i şem‘ asın yakdı pervâne per açup semâ‘ urup şu‘ le-i şem‘ e gönül yakdı ve siñekler kanat açup uçup bebr ü pelenge şîr ü nehenge cür‘ et gösterüp gözlerine girdiler bebr ü pelenge göĝüs germe diyü yüzlerine tabançe urdılar ve üyez kan şormaĝ için kana kana haşm kanına hortumın tîz itdi ve zenbûr ile buĝûz feşşâdvâr zehri **K83a H83a** nişterlerin ‘arza kılup ser-tîz itdi ve havz-ı Süleymânîde balık bag-ı ter-cevşenin egnine şaldı ve yılân haşmâne kemendin çignine aldı ve çayan raķîbüñ şacı gibi hezâr-pâların karcaşdırup ‘akreb zülf-i şanem gibi kuyruĝın çenber idüp kafâsına dikdi ve ejderhâlar bâb-ı cehennem gibi aĝızların açup Semendûn haşmı cengin işidüp ĝazablarından beñzi kanı kaçup zehirlerin sigirmeyüp gine kendü kurşaĝına şaçup nehâre-şîfât başların kaldurup⁸⁹¹ kaldurup kuyruĝların felek gibi çenber idüp yıl ile tölmuş göĝe yelkeni gibi avrenler kanat gerüp Şâhmârânî kıvıl yâķût tabaĝ içinde nevbet ile başlarında göturdiler. Ser-cümlesi yönlerin Süleymâniden yaña dönüp yirlü yirinde tırdılar pençelerin göĝe lenger gibi yîre urup kara bulut gibi yile karşı göĝüs gerüp tırdılar.

Nazm:

Gör Süleymân milketin ki ejder avren mûr u mâr

Cümle hâkî canāvârlar çâker idi ne ki var

⁸⁵⁰ Kaldurup: -H.

Haqq Te'ālā kimesneye virmedi anca salṭanāt
Rub'ı pehlī āyet ḥüccet yiter iy şehriyar

Neşr: Haḳīm ḳavlince serīr-i Süleymān ki yidi ṭabaḳa idi ve ṭulū-yı arzī elli fersāḥ mīl idi pes yidinci ṭabaḳanuñ saġ şadrında maṭbah-ı Süleymān ve cebe ḥ'āne-i Süleymān⁸⁵¹ ve kiler ü anbār ve cemī' zahire şaḳlamāġ içün maḥzenler var idi ki her gün yüz yigirmi dört dürlü şıfāt-ı maḥlūḳātuñ birisi ki insāndur yālīñuz insān içün ol ḳadar ni' met bişerdi kim üç yüz on üç ḳazğanlar var idi ki her birisinüñ içine kırk deve ve yüz sığır ve biñ koyun girürdi ve günde maṭbah yazucusı kırk biñ vaḳıyye ṭuz ḥarc olduġın deftere sebt idüp defterdāra cevāb virürdi ve Ḳuds-i Mübārek gīle sīle kim gīle-i Süryānīdür dört yıl mevt on simīd çörek olurdu ġayrı itmek ḥisābı ḥod dile gelmez Allāh bilür ki ne ḳadar biñ mut on ḥarc olurdu.

Naẓm:

Var ḳıyās it şāh Süleymān maṭbahınuñ ni' metin
Gör ne yüce ḳılmış Allāh ol nebinüñ rif' atin

K83b H83b Diñleyüben ḳışşasını vir şalavāt rūḥına
Hem Muhammed Muşṭafā añ dirseñ aña ümmetin

Neşr: Haḳīm ḳavlince yidinci ṭabaḳanuñ şol ṭarafında yir yir kürsiler ḳurulmuş idi bezzāzistān-ı Süleymānī ṭurmuş idi tācirler yir yir oturlardı altun gümüş avadanlığın ortaya getürürlerdi dükkānlu dükkānuñ tezyīn iderlerdi delāllar envā' ı metā' ı beyne' n- nās arasında bey' en mezīd idüp bahāsın neye alındı ise onun on bir üzerine bey' iderlerdi ve bir ṭarafda daḥı işçiler envā' ı dürlü nefīs loḳmalar bişürüp ḳuzı etlerin biryān iderler ve ḥelvāyı ger ' asel-i muşaffiden gāhī bādāmī ' alā dīnī lezīz şīrīn ter- ḥelvālar ve şerbetçiler fuḳā' ı bardaġın düzedüp sükker-i mışrī ezüp güllāb-ı misk ḳatup ḥüb reyḥālu şerbetler iḥzār iderler ki ol şanem dilrübālar biñ dürlü nāz u şīve ile fuḳā' ı bardaḳların ağıza alup leb-ber-leb urup ki emerler idi. Ḳarşularına mübtelā olan ' uşşāḳ-ı miskinler ḳaṭresine cān virdüġine minnet-i cānān umarlardı ve illā ki ol ḥūblar maḥbūblar ṭālibleri ser-gerdān iden maṭlublar birbirine ġamz irişüp baḳışup ḥarīf lebüm emsem⁸⁵² derdine emsem diler diyüp göz ḳaḳışurlardı gāh īvme merḥamet ḳılup īvme epsem dirlerdi muḥaşşal-ı kelām ḥaş u

⁸⁵¹ Cebe ḥ'āne-i Süleymān: -H.

⁸⁵² Emsem: -H.

‘ām yiyüp içmege ‘alā- raġm rûzgār sāye- i Süleymānīde hōş geçmege başladı bî-kār seyrānunda ve kār u ger işlū işine başladı.

Nazm:

Ba‘ zı ‘āşık olmuş idi dil-rübāla leb-be-leb

Ba‘ zısı ister vişāle ol vuşul eyler taleb

Her biri kılur murādı üzre alış hem viriş

Gör ne a‘ zammış serīri Şāh Süleymān zî-‘ aceb

Neşr: Hāķīm qavlince sözi dırāz itmeyelüm Süleymān tahtınuñ yidi tabaķası ins ü cin mālikleri dīv ü ‘ ifrīt ser-hengleriyle sibā‘ uñ bebr ü pelengleriyle ve deñiz maħlūķatı ve deryānuñ tinnīn ü nehengleriyle ser-te-ser ki tıldı zübāb meges zenbūr cinsinüñ daħı ba‘ zı anda geldi ve hāķi canāvārları daħı ki yirlü yirinde **K84a** qarār kıldı daħı taht-ı Süleymānuñ üzerinde hevā-yı fenāda Sīmurġ-ı Qāf yırtıcı tartıcı kuşlar ile kanat kanada **H84a** çatup baş başa çıtup bār-gāh-ı Süleymān üzere sāybān kurup şāhperlerin perrān cinsī kubbe-i kaşrı meşīd düzetmişlerdi nite şahin zerkeş uskūfın başına şalmış idi kan dökücü hancerlerin kaynaġına almış idi. Ve cennetden çıkar tāvūs kuşı daħı muraşş‘ a altun mervehesin omuzına biraġup ve cemşīdi tācın farkına kōmış idi ki tezyīnine şāhperinüñ göz baķamayup kamaşurdu ve saķķā kuşı mülemma‘-ı saħtiyāndan meşkinüñ müşk bendin çeküp dergāh-ı Süleymānīye ve bār-gāh-ı hāķanīye şu taşırdu ġurrāb hāsīd hased odı dutına boyanup şaff-ı ni’ālde turup yüzi qarālıġından kaçup uçmak dilerdi ve durrāc şāhperlerin tezyīn idüp muraķķa‘ hırķasın çignine alup yār hasretinden ciger kebāb idüp şerħa şerħa toġramaġa dilberlerden⁸⁵³ tabaķ dilerdi ve bülbul-i sermest ġonca leb gül-rūħ firāk hicrinden maķām-ı nevāda feryād kılup ser-aġāz iderdi ve hezār-Dastan daħı hezārān Dastan okıyup ser-ġüzeştin şerħ itmege kışşa-i ibtidā başlayup lehv ü tarāb hengāmesin būnyād iderdi ve ġorūs hırķa-i şūfiyyūn çignine şalmış idi ve tāc-ı erdebīlī başına almış idi maķām-ı ‘ İrakda ezān okuyup avāzın ‘ ayyuķa çıkardı kelb ile demine ‘ adl-i Süleymānī ve siyāset-i hāķanī havfinden şaġāle şuġlu ki ġorūsdan yaña kıl gör ne pervāsuzdır diyüp birbirine göz kaķardı ve tūtī-i şekker şiken şīrīn saħn-ı fistūķī hāresin egnine şaldı ‘ ibāret ile feşāħat birle medħ-i Süleymānīye ġirüp bu vech ile du‘ ā itdi.

Nazm:

⁸⁵³ Dilberlerden: dilberden H.

Tūtî-i şekker şiken şîrîn nefes idüp nevā
Şāh Süleymān devletine kıldı bî-hadd ol du‘ ā

Didi şāhā devlet ile pāydār ol tā haşr
Sen Süleymān hażretine ĩrresün derd ‘ ana⁸⁵⁴

3.4.2.5.2. Der-Beyān-ı Reften Süleymān Be-Cānib Şehr-i Şām Be-Rāy Ceng-i Sürhbād Cinnî

Hakīm kavlince çün ki Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām tahtı ki biñ bir ümmet ile ve envā‘ı dürlü **K84b** perri baħri maħlūkāt ile tıldı yitmiş iki **H84b** millet biñ bir ümmet yüz yigirmi dört dürlü şıfāt-maħlūkāt her cinsinden ki geldi daħı Süleymān Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām müvekkel bāde hüküm kıldı rub‘ı meskūnuñ dört köşesinden dört dürlü yıl esüp selāma geldiler andan serîr-i Süleymānuñ dört köşesinden altına girdiler hayl ü haşemle tabl ü ‘ālemle ve biñ bir ümem ile nesl-i cin ü kavm ü cān hāzır olan zürriyāt-ı Ādem ile yirden yukaru dört mîl miqdārı hevā-yı fenāya kaldurdılar daħı Kuds-i Mübārek şehriniñ etrāfına tılandurdılar Kuds-i Mübārek halkınıñ vażıg-ı şerifî uşağı ĩrisi bāy u faķiri kāmil-i cāhili pîr ü cevānîhüb-ı zışt her birisi yüksek yirlere çıkup maħbüb maħbübāları manzaralardan bakışup ol ‘āşık dem-bestelerüñ ve mübtelā-yı dil hastelerüñ gözlerine karşı ol şāhlā gözlü maħbüb maħbübeler şive-kār nazlular ol gözleri gammāzlar ve ol tūtî-i avāzlular kamer alınlı güneş yüzlüler şîrîn nefeslü tatlu sözlüler ra‘nā güzeller bir birine gamz idüp mübtelālara karşı göz kaçışup ciger yakucı⁸⁵⁵ Süleymān⁸⁵⁶ Peygām-ber ‘aleyhi’s-selām tahtın gözleşüp tırdılar yıl taht-ı Süleymānı götürdügi bî-ta‘accüb kılup engüşt-ber-dehān idışdiler halk-ı ‘ālem hayrete varup ĩgin ĩgin olup barmağ dış urup eyıtdiler ki görüñ Dāvūd oğlu Süleymānı ki Hakk Te‘ālā anuñ devletin nice yüce kıldı ki yıl-i felekde tahtın götürür.

Naẓm:

Halk-ı ‘ālem gözleşüben Şāh Süleymān tahtını
Bildiler kim Allāh anuñ yüce kılmış bahtını

Yıl-i felekde götürür teşriķ-i ģarba yitürür
Hükmine me’mūr insān cinnî taşır rahtını

⁸⁵⁴ Derd ‘anā: der duā H.

⁸⁵⁵ Yakucı: yakup H.

⁸⁵⁶ Süleymān: -H.

3.4.2.5.3. Kışşā-i Girdāb-ı Baħr-i Każiyye-i ‘ Ācib Hāset

Hakim kavlince çünkim yil taht-ı Süleymānī götürüp yir ile gök arasından dört mīl miqdārı hevā-yı fenāda kim giderdi Süleymān Hāzreti ‘ aleyhi’s-selām nübüvvet tahtı üzerinden yir yüzini hükemā vü ‘ ulemā birle seyrān iderdi kuşlar hevā-yı fenāda taht üzerine muqābil kanat kanada **K85a H85a** çatup yilek yilege virüp cinslū cinsi birle uçarlardı birbirin bāl u perr açup geçerlerdi melā’ike-i muqarrebūn ve müvekkelūn rūhāniyyūn taht önince uçarlardı ve yine tahtuñ sağ tarafında cinniler dem çeküp ve perriler melekveş kanat açup birbirinle salṭanat-ı Süleymāniden haber açup kelīmāt iderlerdi ve ‘ afārīt cinsī avren-mişāl kanatların açup kara bulut gibi perrān gurrān olup serir-i Süleymānuñ sol tarafında giderlerdi ve yidişer başlu yil avrenleri daħı każā’-i kader gibi baş kaldurup ol kara tağ gibi gövde ile haṭṭ-ı istivā mişāl kuyrukların toğrıldup cehennem kapusın gibi ağızların açışup nār-ı veyl mişāl zehrlerin saçışup serir-i Süleymānīnūñ ‘ aqabince bir fersāh miqdārı ıraḡdan uçışup gelürlerdi naẓar kılanlar vālih ser-gerdān belki bi-cān qalurlardı.

Nazm:

İşbu şevketle Süleymān tācvār

Tahtını yil götürüp anuñ gider

Tahtuñ üstinde tırur hayl ü haşem

Gök yüzün tutmuş perende hāk ümem

Çünkim avren ağız açup dem çeker

Tağdan arslān yazıdan ādem meger

Çün qarā bulut uçar ‘ ifrīt dīv

Na‘ rasından çāk olur zehr iy hıdīv

Şan melekdür per açup uçar perī

Çerh-i kaplanmış per örtmiş ol perī

Yir gök arasın dutmuş perrān

Arzı bürümüş revende şaf-şiken

Şāh Süleymānuñ görenler şavletin

3.4.2.5.4. Der-Beyān-ı Kışsa-i Sām-Süvār

Hükemā kavlince Süleymān Peygām-ber ‘ aleyhi’s-selām nübüvvet tahtına ‘ asker ile süvār olıcağ biñ bir ümmet ser-hengleriyle ve ins ü cin melikleriyle serir üzerinde yirlü yirinde karar kılup taht-ı Süleymānī götüricek müvekkel bād Nağmağā’ıl melek Hāzret-i Süleymāna ‘ aleyhime’s-selām gelüp eyitdi yā nebīyu’llāh devlet ile ‘ azm-i sefer ne canınadur ki yile hüküm idem tahtuñ ol tarafa götüre diledüğüñ yire yitüre diyicek Süleymān Nebi ‘ aleyhi’s-selām eyitdi ki niyyetümüz Sürhbadı cinnī üzerine Şām şehrine varmağdur ammā ki niyyetümüz Hımsa varmağdur ki evvel anda varup bu gün bu gice anda olmağum gerekdür **K86b** diyicek müvekkel bād yile hüküm itdi taht-ı Süleymānī üç kerre Kuds-i Mübārek şehrini tolandurdı **H86b** dağı dört mīl miqdārı felek yüzine kaldurup gitdi ‘ azm-i şehr-i Hıms itdi ve Kuds-i Mübārek halkı her ne⁸⁵⁷ kim var ise pīr ü bernā h̄oca vü gedā şeyh ü şebāb cemī‘ si yüksek yire çıkup taht-ı Süleymānī gözedürlerdi. Hakk Te‘ālā Dāvūd oğlu Süleymāna ne ‘ aceb saltanāt virdi diyü ta‘accüb iderlerdi me‘al kışsa-i Süleymān Nebi ‘ aleyhi’s-selām Hıms şehrine toğru gitmekde ammā ki bizüm kışsamuz ez-ān cānib Sām-süvāra geldi nite ol zamān ki gergedanserler Melik Sām-süvāra rām olup dağı eyitdi ki benüm oğlum baħr-i Hindī kenārında Kal‘ā-yı ‘ Ayyūğda dutsağdur diyüp halāşın temennā kılıcağ Sām-süvār dağı ‘ ahd itdi kim Kal‘ā-yı ‘ Ayyūğ üzerine vara ve oğlını halāş ide andan yarağ görüp göçdi ‘ ala rağm rüzgār gelüp baħr-i Hind kenārına yitdi ve ol Kal‘ā-yı ‘ Ayyūğūñ götü iline kim adına Mend-i Hāl Hindī dirlerdi rüzgār görmiş ser-keş kişi idi Kañahār Ğaz bī-kāşid gönderüp gergedan-serler melik oğlını dilek itdi Mend-hāl dağı Sām-süvāruñ evşāfin işitmişdi ceng ile cevāb vermeyecegin bilürdi hemān-dem gergedanserler melik oğlını habsden çıkarup ni‘ met-i nüzül yarağın görüp sürüp Sām-süvāra gelüp kefen-i gerdene şalup baş urup ‘ özr dileyüp Sām-süvār dağı hōş görüp hıl‘at-i hāş geyürüp gergedan-serler serveri oğlın atasına teslim itdi dağı bu ferağlığ ile Sām-süvār otağında meclis kurup oturup yiyüp içerken nā-gāh anı gördiler ki kapuda bir kimesne ādem şekline girüp içerü girdi ve Sām-süvāra du‘ā kılup eyitdi yā pehlevān-ı cihān Süleymān-ı nebī ‘ aleyhi’s-selām ‘ālī hāzretüne selām itdi ve bu nāmeyi gönderdi diyüp nāmeyi şundi andan Sām-süvār Süleymān-nāme **K87a** sine ‘ izzet idüp yirinden turup Süleymān Peygām-berūñ ‘ aleyhi’s-selām ‘ aleykin alup dağı

⁸⁵⁷ Ne: -H.

nāmei ‘Acācil cin elinden alup öpüp başda koyup gözlerine sürdi ve andan Cāliyūs Hāķīm eline virdi ve nāme-i Süleymān okınunca ayağ üzere tırdı ve İlyāvu Şāh daħı Benī İsrā‘īlūñ **H87a** on iki sıbtınuñ beğleriyle ‘Arab ‘Arbā yegleriyle⁸⁵⁸ Süleymān-nāmesi ‘izzetine yirlü yirinden ķalkup ayağın tırdılar nāmenūñ mefhūmına çeşm-i gūş olup ķulaķ urdılar andan ‘Acācil cinnī nāme-i hāķīm mü‘ṭālā iderken ağız hāberin virüp eyitdi ki Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām nāmeyi dūrüp üzerine nübüvvet hātemiyle mūhūr urup baña virüp eyitdi ki çün Sām-süvār nażarına varasın bunāmeyi aña şunup ağız hāberin böyle viresin ki Hindistān memleketinden ne ķadar yir feth itdi ise beğlerini baña gönderüp yirlerine emānā koyup kendüzi gemiler düzdürüp ‘umūm eyleye ve şāh ile ve Benī İsrā‘īl hāķıyla gemilere girüp Ƙal‘ ā-yı Mıķnātısa varup ciger kuşesi Rüstem hālāş itmek ardınca olsun ve yāhūd nāmeyi okıyup benüm sözüm dutarsa ben Rüstemi getürdeyin kendüsi Hind beğlerin alup ķapuma gelsün diyüp hāber viricek Sām-süvār Rüstemi hābs idüğün bilüp dil-perişān oldı andan hāķīm daħı nāme-i Süleymānī mūṭālā ķılup mefhūmını bilüp okıyup i‘lām idüp didi kim nāme.

Nazm:

Nāmeyi evvel nām Hālīķ Kird-gār

Ƙullara rızķın viren perverdigār

Sen ki la‘l ü hāre gül-i hāmra virür

Aşdafādur lülüyı lālā virür

Fā‘il-i muhtār vü hālīķ der Hudā

Vāhid ü Hānnān u Hāfız u Hāyy u beķā

Her Süleymān dergāhınuñ mūrıdur

Her Sikender emrinūñ me’mūrıdur

Şükr aña k’itdi müyesser tāc u taht

Bu kemine ķula virdi ‘izz ü baht

‘Avn-i birle hālķa oldum şehriyār

Nāme benden saña iy Sām-süvār

Bahre şalmışsın meger sen Rüstemi

⁸⁵⁸ Yegleriyle: begleriyle H.

Feth idüp almış ħarīrle ol gemī

Baħr içinde gider iken nāgehān

Bād-ı Şarşar esüben ħomış tūfān

İrüp Aħyaşılūn u Rüstemi
Bir birinden tefrīķ olmış her gemī

Baħr-i girdāba düşüp Aħyaşılun
Begler ile ħalmış anda ser-nigün

K87b Çün münā‘ cāt ider anlar Ĥaķķa bes
Ĥaķķ Te‘ ālā anlara olur feryād-res

Ṭuş gelür anlāra uçarken bir peri
Çün görür Aħyaşılūn Peygām-beri

Nāmesin alup gelüp virdi ħaber
Nāmesini okudı Ĥaķķ pür-hüner

Yāri ħıldı ben ħulina Ĥaķķ ħani
‘ Asker ile bāde getürtdüm anı

H87b Heb gemisin ādemisin bi-gümān
İzn-i Ĥaķķla yıl getürdi bu zamān

Şağ esen geldi bular ādem gemi⁸⁵⁹
Ĥalmış ammā şuda ħalk u Rüstemi

Ĥal‘ ā-yı Mıķnāṭisa varmış olur
Böyle virdi bu gelenler şaħħ ħaber

Rüstemi de istedüm ki getürem
Begleriyle dergāhuma yitürem

Līke gönülñ ħala diyü bu zamān
Nāme gönderdüm saña iy pehlevān

⁸⁵⁹ Şağ esen geldi bular ādem gemi: -H.

Feth-i Hindî kopuben yapdur gemi
Baħre düşüp isteyügör Rüstemi

Ger dilerseñ rûy-ı Rüstem göresin
Ḳal‘ â-yı Mıknâṭîsa sen varasın

Hind ü sindüñ beglerin gönder baña
Hiç birisin kıomayup öñden şoña

Her birinüñ yirine kıoyup emîn
Âdemî kıoşup baña gönder hemîn

Tâ ki bende cümlesin anuñ görem
Aña göre her birine ilin virem

Rüstem ardınca gidemezseñ hemân
Dergâhuma gelgil imdi bu zamân

Ḳande ise ben getürem Rüstemi
Rüstem için çekmegil zerre ğamı

Yok ki kendüñ varmağ isterseñ aña
Varasın fikrüñ gelür çün hōş saña

Efzâlî budur ki bunda gelesin
Her neyise hâcetüñi bulasın

Bâķîsin ṭâ‘ buñ bilür yâ pehlevân
Söz budur ki söyledeñ saña hemân

‘Âķil ol ki ‘âķl ile ire‘ amel
Nefsine uyup çekme tolu emel

Şâh Süleymân böyle diyüp nâmede
Âķir itmiş söz yazuben nâmede

Diñle imdi nidiser Sām-süvār
Vir şalavāt Aḥmede ammā yādgār

3.4.2.5.5. Der-Beyān-ı Hāzır Kerden Geştīyān ve Reften Berr ü Baḥr-i Be-Rāy Yāften-i Rüstem

Hükemā kavlince kaçan ki Sām-süvār nāme-i Süleymānī kim okutdı ve Rüstemūñ yārenleriyle deryāda qalduğın ki bildi diqqat ile āh itdi andan yirine oturup ‘Acācil cinnīye şordı ki Aḥyaşılūn Peyğām-ber Süleymāna geldügi ḥinde beglerden ve serverlerden bilesine kim var idi cevāb virüp eyitdi ki yā pehlevān-ı Süleymān Nebī Aḥyaşılūn Peyğām-bere ‘aleyhime’s-selām su’āl itdi ki cümle gemilerü göz kaç pāre idi ve Rüstemle pehlevānlardan kim qaldı ve senūñle beglerden kim geldi cevāb virüp **K88a** eyitdi ki yā nebīyu’llāh cümle gemilerümüzün yitmiş sekiz pāre gemi idi içi tolu mā-ḥalaqallāh ādem idi kırk dört pāre gemi benümle baḥr-i girdāba düşdi budur ki Ḥaqq ‘ināyeti ile sen Süleymān mu‘cizāt ile bunda geldūñ ve otuz dört pāre gemi Rüstem ile Qal‘ā-i Mıknāṭīsa gitdiler bilmezüz ki **H88a** ḥālleri nice oldu ve leşkerümüz cümle ellī biñ miqdārı er idi ve cezāre serverlerünūñ ulusu Zilzāl-i Ekber idi ve cebbār-ı a‘zam idi anlar benümle nazaruña ki geldiler otuz biñ miqdārı kişi ile ve gemilerde bileydük işlü işiyle ammā ki Rüstemle qalan begler Geyü cihān-sözdür ve güderz tır-endāzdur ve Küstehem qal‘ā küşāydur ve Burzin Cihān sözidür ve Zerīr tāt-baḥşdur ve Kerkin dilāverdür ve oğlu Ferāmuzdur ve giyş ü çeḥrīn melek Aqvāsdur ve Ğazabān gevherdür ve Sistān Ḥakīm ve Hermüş Ḥakīm ve Naḡnāḡ Hindī ve Ğılāḡ Hindī ve Re’is Hebrām bunlar Rüstemle qalmışlardır diyüp ḥaber diyüp ḥaber virdüğün Aḥyaşılūn Peyğām-ber Süleymān Peyğām-bere ‘aleyhūme’s-selām işitdüm diyüp ‘Acācil cinnī Sām-süvāra ḥaber viricek pehlevānuñ ma‘lūmī oldu ki Rüstemle pehlevānlardan kim qalduğın bilicek hemān-dem begleri cem‘ idüp ulu dīvān qurdı. Andan Hindistān şāhı Brehmen ve Sindistān meliki Qahqaşān ve daḥı Hind-i evvel melik oğlu ‘Āṭıf Şāh ve Bedeḥşān şāhı Bihrüz Şāh ve kiş ü baḥreyn meliki Amqāş fī’l-cümle Sāma itā‘āt idenler bu zıkr olan beglere eyitdi Süleymān Peyğām-berden ‘aleyhi’s-selām nāme geldi sizleri qapusına da‘vet kılmak görmek murād idinüz imdi ser-cümleñüz oğulları göz emīn naşb idüp cümleñüz Süleymān dergāhına varuñ ḥizmetine yüz sürūñ serīrinde bile ölüñ ‘ālem-i Qāfdan Qāfa seyrān kıluñ diyüp ḥaber viricek begler işidüp şād olup yaraqların görüp yirlü yirinde oğulların melik naşb idüp daḥı Sām-süvār kendü yirine Qurtūsı ‘Ādī ol pehlevān Şeddādī emīn naşb idüp ve gergedan-serler melikin **K88b** daḥı bile qoşup Süleymān Ḥazretine gönderdi ve

kendüzi al' a-yı ' Ayyuda oturup y z p re atıra gemilerin yapdurup    ayda tam m itd r p altı aylık azu oyup on iki sıbtu n meliklerine utlu sa'  tde gemiye girdi evvel  ly v   h ki al fe-i **H88b** S leyman iden d rt bi  d rt y z kır d rt er ile beler begsi Bin y h  bin Yeh yada' ve pehlev n  El h nin bin Ya' re ile ve Sem h t r Cebel  ve Se t  bin udsi  ikinci melik A san bin Ne sanil beler begsi azanfer Meden  pehlev n  a t n  ' Arab  ve  eri ba ı Beds ' ah Kil'  di al  and lisi vez r  di bi  be  y z elli be  er ile    nci melik Edin z  bin   a' idi beler begsi  y'    Kil'  di vez ri oba  eri av rini S ql n  R m   eri ba ı Behr m bin Kehr m altı y z altm   altı er ile d rd nci melik R di bin   y  idi beler begisi  ' ti  m Erdeb li  vez ri  u' l   Az n m  pehlev n  Yeh  affet Midy r   eri ba ı Telm d N ft li  yidi y z yitmi  yidi er ile be inci melik U am bin U a idi beler begsi afv n bin ' Aff n vez ri Az r n bin  em'   pehlev n  Kehey ele  m  eri ba ı Sehub cud  sekiz y z seksen sekiz er ile ve altıncı melik  em' bin   aidi beler begisi Berda' bin  ebb' a pehlev n alaul bin Cedd nem  eri ba ı   n i H r n  t kuz bi  t kuz y z t ksan t kuz er ile yidinci melik Emn n bin D v d beler begisi Bert s bin Yegm s pehlev n Evy  er bin Yehburi' vez ri    te-i Berg s   eri ba ı  hr c Efr m  bi  iki y z er ile sekizinci melik-  f t Y  bin D v d beler begisi Y n z  bin ' Arm pehlev n  A   M '    evd n   eri ba ı a   f-   r  en y  vez ri telm d G rd nc b  on bir bi     y z otuz    er ile T kuzuncu melik Ter ' im bin D v d beler begisi Yens ' bin M '  s  pehlev n  Ra v n bin Ser'  m   eri ba ı '  m   N ft li  vez ri Dery   Erhv idi onuncı melik D ny l bin D v dd  beler begisi  ri  bin ' Ad  ve Kel l amir  pehlev n Re '  n bin Zehir  eri ba ı ' Ad   bin ' Al t **K89a** vez ri ' Av hid '  z r sekiz bin **H89a** iki y z er ile on birinci melik N  en bin D v ddur beler begisi ' Azar S mir  pehlev n ba' la ı ' arab   eri ba ı  ri  ' Ev al  vez r Me r c-  udsi     bi  t kuz y z kır er ile on ikinci melik B l b bin D v d idi beler begisi Yeh   f t-  a l l n pehlev n  a   l aleb   eri ba ı af af ' An eb  vez ri am  m M  r  idi ve andan S m-s v r pehlev nları da ı Mecdar-i    h n  '  bir-i aleb  Na  r Ba' albek Hemm z  T rabl s   rf s-i Tars s  a h r-  Sist n  a h r-  Zevalist n  K hr m-  '  d  Behr m '  d  Ra' d bin Ber  pehlev n-   ar  ki bunlar S leyman pehlev nlarıdur ki bile o ulm  dur mu a   al-  kel m    y z otuz bi  bi  y z Ben   sr ' il   on iki sıbtu n n erleri ile utlu sa'  tde ve m b rek demde gemilere azı  o up Bihr z Mell    re'  s edin p al' a-yı ' Ayyu lim n- h ndan gemilere gir p ba da seren  ek p ı da d men t t p yile yelken vir p ' azm-i al' a-yı M  n   s  l p dery -y  hind y zince gitdiler.

Nazm:

Her gemiye girdi üç yüz âdemi
Tutdı deryâ yüzini gitdi gemi

Pür yarağ âdem olup göge kayık
Toldı için heb bahâdur arkayık

Ol kadar girdi gemiye çok sipâh
Ki ardından gök deñiz oldu siyâh

Çalınup Sâmuñ gögesi içre kus
Tutdı şunuñ yüzini barça ulus

Gümledi deryâ ötüp burc-ı nefîr
Zelzeleye geldi gök deprendi yîr

Her geminüñ gidişidi yalıñ od
Yıl yılup irmez nitekim bâdhöd

Gökde güneş gözine girdi seren
Şuda balık bağrını yardı dümen

Göge şudan nerdübân oldu direk
Şuda ağaçdan bağladı köprü kürek

İşbu vech ile gider deryâda Sâam
Diñle kışşa vir şalavâtla selâm

3.4.2.5.6. Der-Beyân-ı Diden Mâhî Be-Zerk-i Der-Bahr-i Hind

Hükemâ kavlince Sâam-süvâr pehlevân rûzgâr ‘azm idüp baħr-i Hinde girüp ki gitdi
‘azm-ı Rüstem kılup Qal‘â-yı Mıknâtısa varmağa ki niyyet itdi bir niçe gün gidicek
meger ki ol Kerrimân bin Nerrimân bin Güşâsub Binal qahramân şâhib-qırân-ı devrân
server-i güzîn Süleymân ya‘nî ki ol pehlevân-ı **K89b** rûzgâr on iki sıbtuñ melikleriyle
H89b ‘Arab ‘Arba dilâverleriyle Benî İsrâ’îl serverleriyle yüz yigirmi demür kuşaklu
pehlevânlarıyla üç yüz otuz biñ başı yüz başı ser-hengleriyle dört yüz otuz
dilâverleriyle biş yüz elli biş mübârizleriyle altı yüz altmış altı mîr ü mihterleriyle yidi

yüz tabl u ‘ âlem ıssî ser-verleriyle yüz yigirmi biñ egnî düz mîr ü mübâriz leşkeriyle geştîlere binüp deryâ-yı hind içre girüp giderlerdi nâ-gehân anı gördiler ki deryâ bir gizden uyandı ceyş-i Sām-süvâr ol hareketden beligledi anı gördiler kim deryâ bir⁸⁶⁰ cûşa gelüp deñiz içinden bir ‘ acîb canāvâr belürdi az ƙaldı kim gemileri ğarƙa vire melâhlar ol hâlî görüp geştîleri bir cānibe daħı sürdiler ammâ kim bu canāvârdan ħaylî vehm aldılar bir zamân mevc-i deryâ sâkin olup taĝılan gemiler bir yire cem‘ oldılar. İlyāvü Şâh baş ƙaldurup vezîrlerine eydür îy ħaƙîmler bu deryâdan taĝlayın taşra düşen ‘ aceb ne ola diyicek Cālîyūs ħaƙîm söze gelüp eyitdi iy şâh-ı cihân ve iy ‘ Amm-ı Süleymân buyuruñ geştîleri melâhlar ve dîde-bânlar kenara sürsünler varalum ol mu‘ teber canāvârı görelüm diyicek İlyāvü Şâh daħı emr itdi gemileri sürdiler kenâra yaƙîn irdiler taşra ƙıƙdılar gördiler kim bir balıƙ ƙuyruĝ ile degirmen oluĝı gibi yeri yirmiş yatur⁸⁶¹ özünü oƙ atımı yirce ola cümle serverler selâtinler on iki sıbtuñ melikleri İlyāvü Şâh ile leşkerüñ her biri ol balıĝı görüp ululuĝına ħayrân olup ƙaldılar barmaƙların ağızlarına urdılar andan İlyāvü Şâh vezîrlerine eydür îy ħaƙîmler bu mu‘ teber balıƙ deryâdan taşra düşdüĝine sebep ‘ aceb ne ola İlyāvü Şâh böyle diyicek Cālîyūs ħaƙîm cevâb virüp eyitdi kim iy melik-i ‘ âdil Ĥaƙƙ Te‘ âlâ her ne dürlü maħlûkât kim ħaƙƙ ƙılıpdur cümlesinüñ miƙdârınca düşmeni vardur cihân mülkinde hîç aferîde düşmensüz yokdur bu böyle olıcaƙ yâ şâh bu balıƙlar daħı birbirine düşmen olurlar cân baş ƙaşdına ƙılurlar daħı yaƙîn şöyledür kim birbirine leşker **K90a** çekerler birbirinüñ üstine gelürler uğraşup ceng ƙılurlar beñzer kim bu balıƙ daħı **H90a** düşmeninden alüde olmış ƙaçup kendüyi ƙuruya atdı ya‘ nî cân ƙurtarmaĝ içün.

Nażm:

Şuda balıƙ ƙuruda ejder ta‘ nda esed taşda peleng⁸⁶²

Düşmeninden ƙaçar olur hem-çü şâhından külenk

Dilüñden ürker ħorûsu gürbeden ƙaçar dimüş

Taĝda şıĝın ƙaçmayamı görse taşra ger-neheng

Neşr: Ĥaƙîm ƙavlince İlyāvü Şâh ve Sām-süvâr Cālîyūs ħaƙîmden bu ħaberi işidüp Ĥaƙƙ Te‘ âlânüñ ƙudretüne ħayrân olup tırdılar andan İlyāvü Şâh buyurdı ol mu‘ teber balıĝı pârelediler leşker ƙavmine baħş itdiler. Bişirdiler yidiler henüz ƙırƙ baħşden bir

⁸⁶⁰ Bir: -K.

⁸⁶¹ Yatur: -H.

⁸⁶² Vezin kusurlu.

baḥşın ekl idemediler andan ol gün ol gice ol balıḳdan yidiler Ḥaḳḳa şükürin didiler andan kös-i Süleymānī çalınup ḳavm-i leşker-i geştîlere girüp yollarına revān oldılar gitdiler on yidi gün deryā yüzinde yürüdiler on sekizinci gün bir cezîreye irişdiler. İlyāvü Şāh şordu kim bu cezîre ne cezîredür re'îs cevāb virüp didi ki yā şāh-ı cihān bu cezîreye cezîre-i Fānūsîyye dirler bir ulu pādşāhı vardır adına Fūrāḳ Şāh eydürler ḡāyet gümrāh kişidür ceng yüzinde ḳahramānlara cevāb virür diyicek İlyāvü Şāh buyurdi gemiler kenāra irüp kenāra çıkdılar at er gemiden çıḳup dīvān-ı İlyāvü Şāh kurulup cümle beḡler yegler on iki sıbtuñ serverleri geldiler yirlü yirinde oturdılar. Sām-süvār sağ ḳolda kürsî üzerinde Sedd-i İskender gibi ḳarār eyledi andan ḥünsālarlar ortaya ta'ām getürdiler ba' d-ez-ta'ām sükkeri şerbet içildi andan soñra Fūrāḳ Şāhdan söz açıldı İlyāvü Şāh eyitdi yā beḡler yegler iy mübārız⁸⁶³ dilāverler rāy ü tedbîr bu bâbda nicedür Fūrāḳ Şāh ile nice itmek gerekdür kim devlet ve sa'âdete lâıḳ ola diyüp su'āl idicek cümle vezîrler Sām-süvāra yüz tıutup leşker 'ilmin bizden Sām-süvār yeg belürdiler andan İlyāvü Şāh yüz Sām-süvāra dutıcaḳ Sām-süvār cevāb virüp eyitdi kim yā şāh beḡlere lâıḳ oldur kim bir yād-ı diyāre vārıcaḳ evvel elçî gönderüp **K90b** söyleşürler ḥayr u şerr aña göre **H90b** 'amel ḳılurlar diyicek İlyāvü Şāh Sām-süvāruñ sözün müvecceḥ görüp bir mu' teber elçî düzdiler eline nāme virüp içine dürlü ḥaberler yazdılar. Fūrāḳ Şāh dîne da' vet ḳıldılar andan elçî gitdi gelüp şāhr-i Fūrāḳ Şāh irişdi bundan evvel Fūrāḳ Şāha ḥaber erişdi kim deryā yüzünden bî-ḥadd gemiler gelüp kenāra irişdi bilmezüz ne ḳavmdır. İl midür yāḡı midur diyicek Fūrāḳ Şāh cāsūs gönderüñ varup ḥaber getürsün diyince ḳapuda ḡalebe ḳopdı ne ḥaberdür diyince girüp Fūrāḳ Şāh öñinde baş ḳoyup du'ā ḳıldılar eyitdiler kim iy şāh-ı cihān ma' lûm olsun kim ol gelen leşkerüñ içinden bir ḳaç atlu uş dergāha irişdiler elçiyüz dirler ne buyurursız diyicek Fūrāḳ Şāh daḡı buyurdi dīvānın tezyîñ itdiler bir ḳaç ulular ḳarşu varup elçî alup Fūrāḳ Şāh sarāyına ir gördiler fāşid içerü girüp bir dīvān-ı 'aẓîm gördi kim kendüyi şaşurdi ḡayret ile 'aḳlın cem' idüp ḳanun şāhı neyise yerine götürüp piş-keşin çeküp andan yir gösterdiler. Geçüp oturdı Fūrāḳ Şāh buyurdi ḥünsālārlar ḥün getürdiler ba' d-ez-ta'ām İlyāvü Şāhuñ elçisi nāme çıkarup Fūrāḳ Şāhuñ öñinden ḳodı. Fūrāḳ Şāh daḡı nāmeyi eline alup mührine naẓar ḳıldı görse kim bu gelen leşkerüñ sultānı Süleymān Peyḡām-berüñ 'aleyhi's-selām 'amūsı İlyāvü Şāhdur andan nāmenüñ mührin götürüp vezîr eline şundı vezîr daḡı müṭālā ḳılup okudı dimiş kim nāme-i evvel nām Ḥudā kim birdür eḥaddür şameddür lem yelid ve lem yüleddür lâ

⁸⁶³ Mübārız: mübārek H.

şerîk lâ nazîr lâ müşîr bî bedeldür andan dimiş kim benüm katumdan kim Süleymân Peygâm-berün ‘amûsı İlyāvü Şāhem yā Fūrāk Şāh işitdim kim Sām-süvār oğlunuñ oğlu ya‘nî Rüstem bin Zāl kal‘ā-yı Mıknāṭışdan Şemā’îl Cāzū elinde giriftār olmuş imdi biz daḥı ‘askerlerle Kal‘ā-yı Mıknāṭışa giderken yolumuz gelüp senüñ dīyāruña uğradı imdi **K91a** yā Fūrāk Şāh işitdüm **H91a** kim sen ateşe taparmışsın bize lâzım geldi kim seni Hakk dīne da‘vet idevüz andan revāne olup yolumuza gidevüz imdi nāmem saña vuşul bulıcaḥ tūrasın katuma gelesin ol bāṭıl dīnden vāzgelüp ĩmān-ı İslām bulasın yok dirseñ varan elçüm birle cevāb gönderesin diyüp nāmeyi tamām eylemiş. Fūrāk Şāh nāme-i İlyāvü Şāhdan bu kılıçdan tiz haberleri işidüp bebr ü peleng gibi egrenüp şîr-i neheng gibi gümrenüp kaḫıduğından gāḥ tūrup gāḥ oturdı buyurdı ki Elçi İlyāvü Şāhı ḫarcasüreler vezîrlerinde bir ‘āḫîl vezîri var idi adına Şāhlās eydürlerdi eyitdi yā şāh-ı cihān şāḫlar resuminde ve sultānlar kânunında ‘âdet-i ḫadīme oldur kim elçiye ölüm olmaya diyicek andan Fūrāk Şāh daḥı buyurdı İlyāvü Şāhuñ elçisini taḫḫîr ile sürdiler elçi gidicek Fūrāk Şāh hüküm eyledi çerisin Efre Baḫiyye şehrine kim taḫtgāḫıdur cem eylediler üç gün içinde iki yüz kırk biñ ‘asker ḫāzır oldılar on iki biñ cengi filler şāḫa ‘arz itdiler nite on iki biñ filler üzere ḫām-ı günden taḫtlar bağlamışlar her fil üzere on ikişer ceng-cū tîr-endāzlar ḫadar endāzlar oturmışlar bu vech ile ceng yarağı ile ḫāzır olıcaḥ Fūrāk Şāh ḫaşd itdi kim düşmān üzerine hücüm eyleye vezîr ‘āḫîl ya‘nî Şāhlāsı vezîr komadı söze gelüp eyitdi kim iy şāh-ı cihān düşmen üzerine varmağa niçün ta‘cîl kılırsın. ‘Ālî ḫazretüne bir ḫaç naşîḫatüm vardur vireyin devletüne lâyıḫ ise dut degülse dutma diyicek Fūrāk Şāh eyitdi söyle görelüm eger ma‘ḫûl ise aña göre iş düzelüm andan Şāhlās Vezîr söze gelüp eydür iy sultān-ı ḫāḫān ve iy pādşāḫ-ı cihān bir gün Cemşîd Şāḫ su’āl itdiler kim iy şāḫîb-ḫırān bir pādşāḫuñ üstine düşmen hücüm kılsa ol diyāruñ sultānı nitmek gerek **K91b H91b** ol memlekete ḫasāret irmeye andan Cemşîd Şāḫ didi kim bir diyāra kim düşmen hücüm ide gerek kim ol diyāruñ sultānı gelen düşmeni evvel tefahḫuş kıla göre kim ne miḫdārlu ulu şāḫdur gelen ikinci kendüyi vezne ura kim gelen düşmene cevāb virebilür mi ceng ile ḫuvveti irse ḫazîne uluşdurup düşmenine ḫarşu vara ve bir daḥı bu kim düşmen ile cenge ḫuvveti irmezse vācib oldur kim üzerine gelen düşmen ile müdārā kılup muṭî‘ ola ra‘ıyyet-i vilāyet maşlaḫat içün diyü Şāhlās Vezîr Fūrāk Şāḫa medḫ okudı ve du‘ā kıldı Şāhlās Vezîrūñ bu sözlerin işidicek Fūrāk Şāḫ ḫāyet ḫazāba geldi niçün anuñçün kim ol gümrāhuñ dimāḫı kibr ü kîn ile ṭolmuş idi. ‘Uḫalā eydür kimsenüñ kim dimāḫı kibr ile ṭolsa ol ‘ömrüne devletine ḫarre olur maḫrura ḫöd Hakk söz ḫatı gelür Fūrāk Şāḫ daḥı bu sebebden kaḫıdı ol kaḫımaḫ birle Şāhlās vezîre didi kim iy nā-be-kār bunca saltānāt

birle ben İlyāvü Şāhdan ālūde miyim didi daḥı ƙaşd ƙıldı kim Şāhlās vezīri depeleye kendü beğleri cezīre-i Fānūsiyyenūñ mübāriz dilāverleri araya girüp ƙomadılar andan Fūrāk Şāh daḥı ḥazīne açup mīr ü sipāhīye māl u menāl şaçup kendü rāyince ceng yarağın düzüp durdı buyurdi ol deryā mişāl leşkerden yigirmi biñ ceng erin urup ƙaravul ƙılup Şünbāt leşker-şikenī baş diküp düşmen tarafına gönderdi kendüsi daḥı taht-gāhdan çıkup aheste aheste yürüdi bunlar gelmekde bizüm ƙışsamuz bu yaña İlyāvü Şāh ile Sām-süvāra geldi nite ol vaƙt kim Fūrāk Şāha elçi gönderdiler düşmān tarafına çeşm-i gūş olup tırmışlardı anı gördiler kim Fūrāk Şāha giden elçi gelüp erişdi. Fūrāk Şāhuñ gümrahlıgün ve kendüye iltifāt itmeyüp öldürmege ƙaşd itdügini bir bir söyleyüp şerḥ eyledi andan İlyāvü Şāh buyurdi dīvān-ı Süleymānī ƙurılıp on iki sıbtuñ melikleri gelüp ‘ulemā vü ḥükemā ve fużalā oturdılar **K92a** rāy u tedbīri **H92a** ortaya getürdiler her bir vezīr bir dürlü söz söylediler. Aḥirinde Dermāyūs Ḥaƙīm söze gelüp eyitdi yā İlyāvü Şāh devlete sa‘ādete lāyık oldur kim Fūrāk Şāhuñ çerisine cāsus gönderevüz varup göreler leşkerin yatın yarağın gelüp ḥaber vire aña göre rāy u tedbīr idevüz diyicek İlyāvü Şāh buyurdi Hüdhüd-i ‘Ayyār ilerü geldi du‘ā vü şenā ƙılup emri şāhī ne ise yerine getürmege⁸⁶⁴ sa‘y-beliğ gösterüp gitdi yolda gelürken Fūrāk Şāhuñ ƙaravulına buluşdı geçüp bir puşte üzerine çıkdı görse kim bir şahrā bu şahrānuñ mā-beyninde ḥayme ve ḥergāhlar ƙurulmuş çetr-i ḥümāyūn perdeler urulmuş bir enbü leşker ƙonup oturur andan pūşte üzerinden aşğa inüp sürdi. Fūrāk Şāhuñ dīvān-ḥānesine irdi içerü girüp bir ‘aẓīm dīvān gördi şandalīler üzerinde ser-çāçıl ser-keş sağ ƙolda oturmuş Sencārīs tığzen şol ƙolda oturmuş ve daḥı sağ u sol pehlevān ser-keşler oturır iki yüz biñden ziyāde leşker bir mu‘teber bār-gāhı ortaya alup dīvān tırmış andan Dehdehe-i ‘Ayyār bir zamān dīvānı seyr idüp andan çıkup urdu. Bazarı seyr eyleyüp andan filler ƙalbine gelüp atları görüp ḥayrān olup ol aradan ṭaban ƙaƙup İlyāvü Şāh ḥuzūrına⁸⁶⁵ irişdi henüz daḥı dīvān tağılmış idi. İçerü girüp baş urup du‘ā ƙılup⁸⁶⁶ gördüğün bir bir İlyāvü Şāh ile Sām-süvāra ḥaber virdi aḥirinde ƙaravul ḥaberin söyledi andan İlyāvü Şāh daḥı emr itdi ‘Arab u ‘Arbā serverlerinden on iki biñ erkek atlu ve mükemmel aletlü mīr ü sipāhī urdılar. Ƙaḥṭān-ı ‘Arabī ƙaravul çerisine baş itdiler düşmān tarafına gönderdiler kendüler daḥı ol aradan ƙalkup gemiler üzerinde dilāverlerden Şem‘ün sıbtınuñ meliki Evināzū bin İşā ile beğler begisi Eb‘āş Kül‘ādī pehlevān Şıƙlānī Rūm çeri başı Behrām bin Kührām ile **K92b H92b** altı biñ

⁸⁶⁴ Getürmege: getürmek için H.

⁸⁶⁵ Ḥuzūrına: ḥuzūrında H.

⁸⁶⁶ Ƙılup: ƙıldı H.

altı yüz Benî İsrâ'îl serverlerin bekçi kodılar tâ kim düşmân nâ-gah gelüp gemilerine zafer bulmaya andan bâkî kalan leşkerle göç kılup gitdiler bunlar gidüp anlar gelmekde bizüm kışşamuz ez-ân cânîb Fûrâk Şāhuñ karavulî erinüñ tozu belürdi gözçiler görüp gelüp Қаһтән-ı ' Arabîye haber virüp Қаһтән dahı ol on iki biñ servere istimâlat virüp gönüllerin ele alup Süleymân yolına cân u baş oynamağa tûrdılar. Anca kim Fûrâk Şāhuñ karavulî sünbât leşker-şiken kırk biñ polād-pûş er ile çıka geldi. İlyāvü Şāhuñ karavulın görüp birbirine karşı alay bağladılar koşunlar düzetdiler aheste aheste yürüdiler tâ kim ok yirine gelicek birbirine tîr ü bārân itdiler gîşlerinde ok kalmıyacak el tîg nîzeye ve gürz-i şālîge urdılar seyl cûşanleyin birbirinüñ üzerine at u fil gergedan sürdiler düşmânlu düşmânın ru-be-ru yüze yüz gördiler tâ kim ceng arasında Қаһтән-ı ' Arabî sünbât leşker-şikene yakîn geldi görse kim bir pehlevân-ı cihân kırk sekiz eriş qadd ü kâmet çekmiş bir iki başlu maḥmūdî filüñ üzerine süvâr olmuş tâ ser ü pā göm gök polāda müstağraq olmuş eline seng-i âsyābleyin gürz-i girân almış beline t̄araba tahta sinleyin tîg aşmış ateş-reng bağlamış başına kara od günü gönleyin muşaykal polād ışıq urunmuş sağ sol er kucağı irmez kurbân tîr-keş t̄akınmış şöyle kim her kişiye gürz ursa at ile zemîne ğarq eyler kılıcla çalduğunu hıyār-mānendi iki pāre kılur kendünüñ leşkeri bu kâfirüñ öninden alay kaçır kurdan koyun kaçır gibi Қаһтән-ı ' Arabî ol dilāveri bu heybet ile göricek erlik tamarları cûş idüp bir kez şîr ü nerleyin haykırup at sürüp sünbât leşker-şikenüñ azkırı gelüp önün alup yol virmedi. Sünbât dahı gördi kim bir server otuz dört eriş qadd ü kâmet çekmiş zūhal-rıf at Mirrîḥ heybet bir siyāh **K93a H93a** atun üzerine süvâr olup Sām u nerrimānleyin uş kendinüñ üzerine irüp geldi elinde gürz-i girân başı üzere çevirüp erişüp Sünbāta bir gürz urdı kim avāzesi zemîn ü āsmān t̄oldı. Sünbât dahı serine seng-i âsyābleyin qalkān çeküp gürz inüp qalkānı hırd idüp başın kaçırınca filüñ başına t̄okınup hırd eyledi Sünbāt düşdi kollar başına uşdı yedek çekince Benî İsrâ'îl çerisi Fûrâk Şāhuñ leşkerin şıdılar sürdiler delîm dilāverleri geregi gibi kırdılar kurdılar⁸⁶⁷ serverlerden bir nicesin dahı esîr itdiler. Dönüp İlyāvü Şāh cânibine şetāretle gitdiler düşmân karavulına key ' aceb iş itdiler. Sünbāt çerisinden dutdukların alup İlyāvü Şāha gitdiler bu yañadın ol Fûrâk Şāh karāvulî Sünbāt leşker-şiken kaçır Fûrâk Şāha erişdi Fûrâk Şāh karavulî şınduğına şöyle kaqıdı berq-i ateş gibi şaqıdı ğazabından bî-devlet serin bir kıç şalup yumruq döküp gögsin urdı qaşd kıldı kim süvâr ola vezîrler men' idüp komadılar eyitdiler iy şāh-ı cihân karavul şınmaq şāhlar qānunında ' ayb degüldür buncılayın işe

⁸⁶⁷ Kurdılar: -H.

tā meh çekmek devlete lāyık degüldür. Yārın fūrşat senüñ olıcaķ düşmenī sıyasın dāduñ anlardan alasin didiler Fūrāk Şāh vezīrlerüñ sözün işidüp buyurdu Sünbāt leşker-şiken getürdiler qarşusına ber-dār itdiler tā kim anuñla ħarāreti biraz sākın oldu otırdı bunlar bunda ol tarafdān Qaḥṭān-ı ‘Arabī daḥı bir niçe⁸⁶⁸ başı ile ve tutsaķ olan serverleri alup İlyāvü⁸⁶⁹ Şāh ħuzūrına irdiler başları ve tutsaķları ‘arz idüp medḥi du‘ālar itdiler andan İlyāvü Şāh bu giriftār olan serverleri görüp dönüp vezīrleri Cālīyūsūñ ve Dermāyūsūñ ve bu fenā-yı zāhidüñ yüzlerine baķup eyitdi iy ḥaķīmler bu dutılan serverlerüñ ḥaķķında ne buyurırsız nitmek gerek kim pādşāhlar qānuñ üzere devlet ü sa‘ādete lāyık ola didi her bir ḥaķīm bir dürlü söz söyledi kimisi öldürmek gerekdür didi ve kimisi ḥabs **K93b H93b** eyleyüp bile alup gidelüm didi aḥirinde Cālīyūs-ı Ḥaķīm eyitdi yā İlyāvü Şāh devlete lāyık oldur kim bu tutsaķ olan⁸⁷⁰ dilāverleri dīne da‘vet idevüz. ‘İmāna gelüp müslümān olurlarsa dirlik idevüz bizümle yār-ı vefādār olalar yok eger ‘imāna gelmeyüp müslümān olmazlarsa ḥarca sürmek gerekdür didi.

Naẓm:

Her ki ol Ḥaķķ dīne girmez tiğ urup eyle helāk
Küfr-i şirkden cihānı iridüben eyle pāk

Ḥasid-i bī-dīn olānuñ meskenin kılup ḥarāb
Ḥasidüñ qanın döküben yire bağrın eyle çāk

Neşr: Ḥaķīm qavlince İlyāvü Şāh ve Sām-süvār ve cümle Benī İsrā’īl begleri on iki sıbtuñ yigleri Cālīyūs Ḥaķīmüñ sözün begendiler andan İlyāvü Şāh işāret eyledi Dehdehe-i ‘Ayyār eline yalın nacaķ alup bu tutsaķ olan serverlerüñ üstine gelüp İlyāvü Şāhuñ emr-i mücebince bunları Dāvūd Peyğām-ber dīnine da‘vet eyledi bu serverler daḥı birbirine baķışup gönüllerinde nūr-ı imān eşeri var idi. Her birisi yüz yire koyup emr-i pādşāhiye muṭī‘ olup tırdılar andan Cālīyūs-ı Ḥaķīm bunlara imān telķin idüp eyitdiler kim Lā ilāhe illallāh Davut halīfetullah diyüp müslümān oldılar. Andan İlyāvü Şāh bu dilāverlere at u ḥil‘ at çadır u ḥar-gāh bağışlayup ḥōş görüp dirlik eyledi andan ol gice anda yatdılar seḥer-gāh irişicek cümle leşker polād-puş olup qahramānī alāylar bağlayup düşmān cānibine yürüdiler ol cānibden daḥı Fūrāk Şāh qaravul şınduğına

⁸⁶⁸ Niçe: -H.

⁸⁶⁹ İlyāvü: -H.

⁸⁷⁰ Olan: -K.

kaşıyup buyurdi ol deryā-mişāl leşker at fil gergedan üzerine süvār oldılar düşmān tarafın gözleyüp rahş u rahşān sürdiler tā kim bunlar varup anlar geldiler iki leşkerüñ tozı dünyā yüzün bürüdi nā-gāh bād-ı Şarşar erişüp iki leşkerüñ üzerinden tozı kaldurdi iki çerī birbirin ‘āyān göricek hırāsā niçün bir birine karşı giyş ü kurbān kaķışdılar ejdehāleyin kışırup bebr ü peleng gibi baķışdılar. İki cānibden leşker-keş dilāverler el gürz kılıca urup qahramānī alāylar bağladılar qoşunlar düzdiler tā kim **K94a H94a** meydān içün açdılar çünkim iki taraftan meydān açıldı hemān Fūrāk Şāh tarafından bir la‘īn rahş-ı meydāna sürdi adına İflās Nīzedār dirlerdi otuz dört eriş qadd-i kāmēt birle rahş sürüp bir bezīr-hāne sütunıleyin nīze kolına şarup na‘ra haykırup Süleymānīlerden cān u baş oynamağa er taleb eyledi bu taraftan Sām-süvār Benī İsrā’īl beglerinüñ ve serverlerinüñ yüzine baķınca hemān bir qoldan bir dilāver at sürüp meydāna irüp İflāsa muķābil geldi adına Ğazanfer-i Medenī eydürlerdi avbīl sıbtınuñ begler begsī idi revān-ı iflāsa berāber gelicek İflās Nīzedār daķı elindeki süñüyī rahşınıñ kulāğından aşırup dümeni qoltuķda berkidüp yıl gibi irüp Ğazanfere söğü havāle eyledi. Ğazanfer-i Medenī daķı İflāsuñ nīzesine çini polāddan on iki ayinelü bir siper berāber dutup müteharrik barmağına bırağup çevürdi şöyle kim İflāsuñ nīzesini siper kenārı ile kaķup iki pāre eyledi. İki leşker Ğazanferüñ bölüğine aferīn eyleyüp tahşīn kıldılar. İflās Nīzedāruñ söğüsī şikest olduğına ‘ār idüp gayrete gelüp iki yüzlü bir tīg ateş-reng eline alup at sürüp Ğazanferüñ üzerine irüp depere çaldı. Ğazanfer-i Medenī daķı kendü kılıcın berāber virüp İflāsuñ kılıcı kendünüñ kılıcına toķınup iki pāre oldu güyā kim bıçağ ile boz u taduñ İflās ol hālī görüp elindeki yalcağı Ğazanferiñ şavātın gözleyüp atdı. Ğazanfer öñinden ayrılup r‘ad eyledi. İflās gelüp yanından geçince Ğazanfer-i Medenī atına mahmuz urup İflāsa irüp bir kez ğurunbuş ile na‘ra haykırup üzerine kılıç havāle eyledi İflās daķı cān acısı ile āyīne-mişāl siper başı üzerine tutup Ğazanferüñ kılıcı irüp siperi taze hıyār-manendī dü-pāre idüp rāst tīg-seri bī-devletine toķınup **K94b H94b** ‘ömrinüñ peymānesi tolmış idi tā eyer-hānesine varınca iki pāre eyledi. İflās cān acısıyla bir kez āh idüp yıkıldı cān-ber-cehenneme ışmarladı. Fūrāk Şāh ol hālī görüp ve’y ki kaķıdı yıldırım gibi berķ urup şaķıdı bir kez iki eliyle qomañ diyü işāret eyledi ol deryā-mişāl leşkere işāret eyledi bir gezden ceysi Fūrāk Şāh at fil gergedan sürüp ellerine tīg-i teber ü sālīķ alup Ğazanfer-i Medenīnüñ üzerine yürüdiler ol cānibden İlyāvü Şāh daķı⁸⁷¹ gördi kim Fūrāk Şāh leşkeri bir gezden sīl ü ‘azīmleyin yürüdiler. İlyāvü Şāh daķı buyurdi on iki⁸⁷² sıbtuñ melikleri

⁸⁷¹ Daķı: -H.

⁸⁷² İki: -H.

Benî İsrâ'îl serverleriyle bir kıoldan Aşān bin Naşān gördi kim kendünün beğler begisi Ġazanferūn üzerine ceyş-i küffār hücum eyledi hemān yed-i sūga Kil' ādi birle on biñ beş yüz elli dilāverlerle tīg u Mısrī ele alup düşmān üzerine at şalup yürüdiler bir taraftan dağı lāvī sıbtınun meliki Rād bin İşā beğler begisi 'İtişām-ı Erdebīli birle pehlevān-ı Yahū Şāffāt midyārī çeri başı Telmid Nāftālī öñine alup sekiz yüz seksen sekiz Benî İsrâ'îl serverleriyle mübāriz ü mihterleriyle yürüdiler ellerine geyyūsī nīzeler aldılar düşmān üzerine hūm-ı hücum kıldılar bir cānibden dağı zībālūn sıbtınun meliki Uçām bin İşā beğler begisi Şaffān bin 'Affān ile pehlevānī Azūrān bin Semū' a ile yidi yüz yitmiş yidi Benî İsrâ'îl beğleriyle ve yegāne-i mübāriz yegleriyle ellerine tīr ü kemān aldılar düşmānıñ bir cānibine anlar dağı raşş u raşşān şaldılar bir kıoldan dağı Behrām sıbtınun meliki Emnūn bin Dāvūd beğler begisi Berṭūs bin Yağmūş ile ve pehlevānı Evyāşer bin Yehbū' ile on biñ iki yüz demür kıaftānlu erkek atlu polād-pūş er ile ellerine gürz-i girānlar alup düşmānıñ bir tarafına baħr-i kıulzümleyn yürüyüp el-ān tārān **K95a H95a** itmege baş cān almağa başladılar. Bir cānibden dağı Dārām Sıbtınun meliki Şıfatyā bin Dāvūd beğler begisi Yunāzu bin 'Arimpāy ile pehlevānı Aḡī Mā' īş havrānī birle çeri başı Ḥaṭṭāfçār Senā'i öñine tutup on birīñ üç yüz otuz üç dilāveri yegānelerle cān u baş ele alup Süleymān mezidine tekbīr getirüp seyl teberler ele alup düşmān üzerine raşş-ı raşşān şalup 'ālemler şukḡaların açup ṭabl u duḡūlleri çalup düşmān üzerine anlar dağı bir cānibden cān alıcı gibi yürüdiler bir taraftan dağı İşper sıbtınun meliki Dānyāl bin Dāvūd beğler begisi Ḥārīş bin 'Adī kelāl-i ḡamrī ve pehlevānī arş-ı 'ayn bin zeheb yürüdi yidi biñ altı yüz menḡāle cihāngir ile bir kıoldan Yūsuf Peyḡām-ber sıbtınun meliki Nāşen bin Dāvūd beğler begisi 'Adr-i Sāmīr ile ve pehlevānī Behleş 'arab ile üç biñ ṭoḡuz yüz Benî İsrâ'îl serverleri ile Kıuds diyārının dilāverleriyle ellerinde dürlü silāḡ-ı ḡarb ile ceyş-i düşmān üzerine anlar dağı mecāl virmeyüp depindiler bir yañadan dağı İbn-i Yāmin sıbtınun meliki Bālāb bin Dāvūd beğler begisi Yehu Şaffet aşlīlūn ile ve pehlevānī Şalşal ḡaleb ile on dört biñ dört yüz polād- pūş 'Arab 'Arabā serverleriyle pehlevān-ı cihāngīrleriyle anlar dağı düşmāna göz açdurmayup tīr ü bārān idüp cān baş ḡavfın ḡöñüldeñ sürüp yürüdiler. Fūrāḡ Şāhuñ ol 'azamet çerisi ile eyle ceng itdiler kim ḡīk-i cihānī düşmān gözine teng itdiler çünkim ol iki ceyş-i girān bir birine yürümiş edicek at ayaḡından yerler iñledi ḡökler ḡümledi hevl ü heybetdeñ vuḡūş tuyūr mār u mūr vehm alup beliglediler yirūñ bir kıati at ayaḡından gerd-i ḡubār olup evc-i āsmāna aḡdı bārān-ı maṭarlayın yir yüzine āsmāndan turāb yaḡdı yigit ve kıoca hem-reng oldu bozu ṭorı yeksān olup bir ceng ü neberd oldu kim 'arşa-i 'araşātdan nişān virdi anca kim **K96b**

H96b bād-ı şimāl mevc urup gerd-i gubārı rüy-ı zemīnden sürdi iki düşmān birbirin düberü gördi nite Fūrāk Şāh gördi kim Süleymān ‘amūsı İlyāvü Şāhuñ ol az u öz çerisi kendünüñ ol deryālayın leşkerinüñ içine düşüp bir ceng-i ‘aẓīm iderler kim gözler görmiş degül ‘aķıllar haber virmiş degül gördi eger ihmāl idicek olursa şu başdan aşar zenbūr belāsī üstüne üşer sağ şol pehlevānī ser-çāpīlī ser-keşüñ yüzine bakup istimālet virüp gönlin ele alup ser çāpīl ser-keş daķı şāhınuñ yolına baş-ı cān oynamag için bir kez ra‘dleyin hayķırup tīg-i ‘üryān kılup seng-i āsyābleyin kalkan eline alup kendü pehlevānların kafasına tutdı nite Tēvābīl tīgzen Mihrya’īl teberdār Qālūnī nīzedār Şālunī nīzedār Etrūs Tārdan bin Mehrūn Kaytūr Sencār Cālūt Hālūt Hārūt Mārūt ser-çāçīl ser-keşüñ kafasın gözleyüp turup düşmān üzerine at u fil gergedan sürüp gıtdiler sū-yı düşmāna tīg teber urup rişteleyin toğrayup penbe gibi dıtdiler bir kezden hūm-ı hūcūm idüp baķr-i revānlayın İlyāvü Şāh çerisi gelürken seyf ü şālik urup sedd-i İskender gibi turgurup yüzün dönderdiler girüsine sürdiler. Benī İsrā’īl serverlerinden delīm er kırdılar ol taraftan İlyāvü Şāh gördi kim Fūrāk Şāhuñ sancāğı dibinden bir alay polād-püş serverler bulıup kendinüñ leşkerine irişüp uş sürüp üzerine gelür. İlyāvü Şāh gāzaba gelüp bir kez Sām-süvāruñ yüzine bakdı merdānelik demidür diyüp istimālet virdi andan Sām-süvār daķı pehlevānların kafasına aldı nite Hirikīl Kehlānī Etyānūsī Hermāyili Nevāyus ber da‘ī midir Isfahānī Ne‘īr Ba‘albekī Hemmāz Tarablūsī. Hırfās Tersūsī Qahhār Sistānī Qarqahā’i Zavilistānī Azlālī kafasına alup düşmān üzerine **K97a H97a** hūm-ı hūcūm idüp otuz altı biñ polād-püş er ile İlyāvü Şāhı sancāk dibinde koyup bākī leşkerle Sām-süvārı düşmān tarafına müteveccih olup na‘ra hayķırup gış ü qurbān çalup sūyı Fūrāk Şāh üzerine at sürüp rahş-ı rahşān şalup düşmeni qarşulayup qarışup qatışup seyf-i şālik çalışup birbirinden cān baş alışup düşmān çerisin yine şıyup girüsine sürdiler ancaları kılıc gürz odına yandurdılar delīm dilāverleri kana qandurdılar anca ceng erinüñ kızıl kanın kara toprağa qardurdılar niçe harir atlas giyenleri kefenlere şardılar iki düşmān birbirine tīg teber urup cenge turdılar. Ancaları gürz-i girān ile bir kez urdılar baş leşlerin hamir gibi yoğurdılar iy niçe adu şanı erinī seyf-i şālik harcına sürdiler ancalar çerh-i felege baş egmez iken sililer urdılar. Düşürdiler şaşurdılar bağırların qahr oğıyla bişürdiler ceşş-i Süleymān baķrleyin düşmān üzerine mevc urdılar iy niçeleri dünyādan aķirete imānsuz gönderdiler anca bahādur serverleri gelmez yola gönderdiler bī-qıyās sipāhīleri başsuz ata bindürdiler Sām-süvār ol pehlevān rüzgār girinbüş idüp Benī İsrā’īl serverleriyle düşmānuñ yüzün kafasına dönderdiler ceng-i neberd idüp delīm dilāverleri söğü birle atlarından indürdiler yüz biñ altun degirbaşları bigin bir fülūsa şatdılar çokları kemend

gemişüp boynından bilinden tutdılar ancalarını gerdanına kemend tağup alup sancāğına gıtdiler diller şerh idemez işleri iki düşmeni birbirine itdiler varduğınca ceng kemaline erişdi gayretlü erenler bir biriyle dūrüşdi.

Nazm:

Haşma gürz urup ki Sām atar hadenk
Gökde esed beliglidür yirde peleng

Düşmene kim urdı tığ ü geh çomāk

Żarb-ı yirden göge çıkdı çāk çāk

Çıkarup ahen çomakdan yalıñ od
Yağdı haşmuñ leşkerin kımaz vukūd

Çomağından kırılup atlu yayā
Toğrı gözi añılup dutdı yayā

Cānlar alup kılıcı cevşen söger
Oğ tenler dāll ben kanlar döker

Neşr: **K97b H97b** Hākīm kavlınce Sām-süvār ceng idüp su-yı düşmāna cihānı teng idüp rağş sürüp ceng idüp giderken nā-gāh ceng içinde Serçāçıl serkeşle buluşdılar. Görse kim bir menkāle cihān-ı pehlevān tesir-pā polāda ġarğ olup Benī İsrā’ıl leşkerinüñ içine girüp bir birine urup ceng ider. Mübārizlig ile ‘ālemī gözlerine teng ider. Sām-süvār ol pehlevānı rūzgār Serçāçılı görüp ġazaba gelüp na‘ ra haykırup öñin çevürdi. Serçāçil görse kim kahramān-ı kātıl-hey’et Merrih-şüret bir dilāver erişdi revān gürz-i girān baş üzre şalup fil sürüp Sām-süvāra gürz havāle eyledi Sām-süvār Çāpıl serkeşüñ gürzine kalkan berāber virüp bir lu‘b ile men‘ eyledi. Revān Sām-süvār ġış kağup na‘ ra haykırdı kim tās-ı felek gümledi zemīn ü zamān inledi deryālayın duran çerinüñ atın filin gergedanın beligletdi direk gibi bir kara söğü kolına⁸⁷³ şarup kūh-ı peyker rağş sürdi Serçāpıl serkeş üzerine każā-yı āsmānī gibi ĩrdi Serçāçil serkeş düşmānıñ kendüye gelişin gördi degirmen taşınlayın kalkan berāber virdi Sām-süvāra eyle sancıdı kim kalkanından güzer idüp Serçāçilüñ sīnesine irüp yağrından taşra geldi. Sām-süvār bir kerre kuvvet idüp Serçāçil kadd ü kāmēt ile ġarb u ġarb silāh u alat ile cebe vü cevşen ile yarağ u yāt ile götürüp başından aşırı atdı. Ceyş-i Kuvrāk Şāh ol

⁸⁷³ Kolına: -K.

hâli görüp gırıvv kılup Sām-süvār üzerine raḥş u raḥşān sürdiler. Düşmāna tîğ ü teber şalup gürz-i sālîk urdılar andan Benî İsrā’îl serverleri daḥı ğayrete gelüp kāfirūn beğler begisi düşdügin görüp⁸⁷⁴ hāy-ı hūy ile na‘ralar urup ceyš-i kāfiri şıyup ḍarb-ı ḥarb ile sancāğına varınca sordılar delīm dilāverleri kılıç yüzinde kırdılar ancalarıñ yüzün yire sürdiler Fūrāk Şāh kim ol az u öz çeri kendünün ol deryāleyin leşkerin **K98a H98a** şıyup gelür v’ey ki kaḳıyup ğayrete gelüp seyf ü ‘uryān kılup kendü öziyle düşmān üzerine hücum idüp Benî İsrā’îl çerisine kendüyi urup polād kalkanın sīnesine şalup leşkerine na‘ra ḥaykırup istimālāt verüp çerisi şınmış ken döndürüp Benî İsrā’îl leşkerinün üzerine kendüyi urup ğayret ü hamıyyet cengin idüp sıl ü ‘aramleyin gelürken Sedd-i İskender gibi turgurup bir kılıç semā‘î tırdı kim gözler görmüş degüldi ve ‘aḳıller ḥaber virmiş degüldi anca kim Fūrāk Şāh ceng idüp giderken nā-gāh ceng arasında Sām-süvāra bulısup kalkan kolına şalup tîğ-i bürrān ‘uryān kılup raḥş sürüp irüp seyf urdı. Sām-süvār naẓar kılup ne gördi görse kim bir polād-püş server altun aletlü bir at üzerine süvār olup Efrāsiyāplayın ‘irüp kendüye kılıc ḥavāle eyledi revān-ı Sām-süvār daḥı kendü kılıcın eline alup Fūrāk Şāhuñ tîğine berāber tutdı iki kılıç bir birine toḳınup yılān gibi tolaşdı ammā kim Fūrāk Şāhuñ kılıcı döyemeyüp buz pāresi gibi iki pāre oldı nevbet-i Sām-süvāra gelicek⁸⁷⁵ revān-ı na‘ra urup raḥş sürüp Fūrāk Şāh üzerine tîğ ḥavāle kıldı. Fūrāk Şāh baş cān kırtarmağ için serine pulād kalkan çekdi Sām-süvār eyle çaldı kim elinde kalkan dü-pāre olup tîğ inüp ışıgını kesüp kat kat yumuşaḳlığın toğrayup Fūrāk Şāhuñ başına iki barmaḳ miḳdārı zaḥm irişdürdi Fūrāk Şāh zaḥm yiyicek at boynına düşdi ḥāş kullar ve cezīre-i Fānūsiyye bahādurları anı görüp Sām-süvāruñ üstine uşdılar Sām-süvār elinden Fūrāk Şāhı güc ile kırtardılar alup sancāḳ-ı ‘ālem dibine kaçdılar tiz başın şarup ḥuşıñ bend itdiler. Fūrāk Şāhuñ ‘aḳlı başına gelüp kendüyi ol ḥâlde görüp düşmān daḥı sürüp kendünün üzerine ğālib oldılar.

Nazm:

Bildi düşmān ğālib oldı özine

Çerḥ-i vāsi‘ tar olısar gözine

Āh idüben kıldı zāru çok fiğān

Taş başa urdı saçdı toprak yüzine

⁸⁷⁴ Görüp:-H.

⁸⁷⁵ Gelicek: -H.

K98b H98b Neşr: Hākīm kavlince Sām-süvār ol pehlevān-ı rüzgār Fūrāk Şāha zaḥm urıcaḳ Fūrāk Şāh daḥı sancağına gelince gördi kim düşmān çerisi kendünün ‘askerin şıyup düş düşe sürüp gelüp iş ne olacağını bildi beğlerin yeglerin katına cem‘ idüp yüz şuyın ḥāke saçup ṭabl u ‘ālem ḥayl u ḥaşem yerinde koyup kaçdı. Andan İlyāvü Şāh ser-hengleri Sām-süvār dilāverleri Fūrāk Şāhuñ ‘ālemlerin yakıp ‘ālemdārların kırıp biraz yir Fūrāk Şāhuñ ardın sordılar taḥtgāhına varınca sürdiler kırdılar. Fūrāk Şāh daḥı ḳal‘ ā-yı Afre bākīyye şehrine irüp buyurdı burc-ı bāruları ceng-i ḥarb-i ālāt ile ṭonatdılar düşmān ṭarafın gözleyüp ṭop tūfeng ḳurup ṭurdılar yāğı canına göz ḳulaḳ urdılar bunlar bunda bizüm kışşamuz ez-ān cānib İlyāvü Şāh ile Sām-süvāra geldi kaçan kim Fūrāk Şāh şınup kaçdı. Benī İsrā’īl kavmi bu nuşret-i fetḥi görüp düşmān şuñın yağma idüp tārāca meşgūl oldılar andan İlyāvü Şāh düşmen şınduğın görüp rahşından zemīne inüp ol bī ü bī-zevāl Allāha secde ḳılup delīm şükürler ḳıldı rezm ṭonların çıkarup bezm ṭonların geyüp buyurdı Dīvān-ı Süleymānī ḳuruldı cümle aña birü a‘yān ḳapuya derildi andan Sām-süvār devlet ile gelüp yerinde oturdı yağmadan kim at u it ḳul u ḳaravaş kim rahāt ḳumāş kim cebe vü cevşen kim kesük baş getürdiler kim ṭurup kim oturdılar yir yir du‘ā ḳılup didiler kim iy şāh-ı cihān ve ey ‘amm-ı Süleymān-ı zamān her kim devletüne yaman şanursa hemişe şınup şögi yağmalansun nazaruna ki gelsün didiler İlyāvü Şāh daḥı şād-ı ḥürrem olup kimsenün bir ḥabbesin almayup buyurdı. Süleymānuñ ḥazīnesin açdılar Benī İsrā’īl beğlerine ḥil‘ at geyürüp üzerlerine sīm ü zer saçdılar andan İlyāvü Şāh buyurdı ḥekīm zaḥmı yiye dilāverlerün Benī İsrā’īl leşkerinün zaḥmların yürüyüp her ne yirde buldularsa şordılar tımār itdiler **K99a H99a** ve andan olanlaruñ leş ü başın bir yire cem‘ itdiler⁸⁷⁶ gördiler kim serverlerden Nevāyūsī Berda‘ı ve daḥı Maṭarān-ı Ḥalebī Süleymān yolına ḳurbān olmış andan İlyāvü Şāh buyurdı ḳara atlas kefen şarup tabuta ḳoyup ol iki dilāveri ḥaḳḳına ḳodılar hicesi ṭaşına tārīḥ yazdılar ne zamānda öldüklerin ne vech ile bu diyāra geldüklerin beyān ḳıldılar andan ol dilāverlerün üç gün ‘azāsın ṭutup dördüncü gün dīvān olup İlyāvü Şāh taḥt üzerine aḡup Sām-süvār gelüp şandalī üzerine oturup Benī İsrā’īlün on iki sıbtınuñ serverleri gelüp yerinde ḳarār itdiler ‘ulemā vü ḥükemā vüzerā vü ümerā İlyāvü Şāhuñ şağında şolında gelüp oturdılar. Dīvān ḳurılıp ḥünşālarlar gelüp ḥün getürüp şofra yaydılar ḥün döktiler ba‘d ez-ṭa‘ām şekker-i şerbet içildi eşnā-yı kelāmda Fūrāk Şāh sözleri açıldı. İlyāvü Şāh

⁸⁷⁶ İtdiler: idüp H.

eyitdi iy begler ve iy selâtin serverler bu bâbda rāy-ı tedbîr nedür nice itmek
gerekdür diyicek vüzerā hükemā eyitdiler Qânûnî Şāhı bunuñ üzerinedür kim bir
pādşāh şınacıq haşmina vācibdür kim ardınca vara kendüyi kendüye bildüre diyicek
İlyāvü Şāh buyurdi kös-i Süleymānî çalınup göç yarağın görüp göçdiler yiye içe
bir gün taht-ı Fūrāk Şāh irdiler gördiler kim bir şahrā bu şahrānuñ orta yirinde bir
mu‘teber qal‘ā yapmışlar qara taşdan eyle muşayqal kim içinde yüz gözinür ve bir
dağı bu kim bir ırmağ gelüp bu hışarı koşamış kırk dört yirden mu‘teber polād
qapular dürmüşler germe germe köpriler itmişler eyle muhkem hışardur kim yüz biñ
kişi yüz yıl beklerse bir taşın alamaya.

Naẓm:

Bir ‘aceb muhkem hışār u qatı berk
Ki aña ecelle rāh bulunmaz derd ü merk

Tüy atılsa baħr-i berr-i ditredür
Yağdurur ecel atınca zenberek

Nesr: Hākīm qavlince İlyāvü Benî İsrā’îl begleri on iki sıbtun dilāverleri qal‘ā-yı
Efrabaqıyye bu vech ile muhkem görüp aferīn itdiler andan İlyāvü Şāh buyurdi leşker-
i Süleymānî bu mu‘teber hışarı kuşayup qondılar ol gün geçüp irtesi girü dīvān-ı
Süleymānî bu mu‘teber hışarı kuşayup qondılar ön geçüp irtesi girü dīvān-ı
Süleymānî urılup cümle begler ü yegler İlyāvü Şāh meclisine derilüp Fūrāk Şāhdan
söz açdılar **K99b H99b** İlyāvü Şāh eyitdi devlete lāyık oldur kim hışara yürüyüş
gösterevüz qarb-ı dest ile bu hışarı alavuz düşmanuñ boynın başını hāke şalavuz
diyicek Cāliyūs Hākīm eydür şāha evlā budur evvel hışara elçi gönderevüz Fūrāk
Şāhuñ haberin alavuz ümīddir kim at er hasāret olmadın bu hışarı alavuz andan
yolumuza gidevüz didi İlyāvü Şāh bu sözi müvecceh görüp buyurdi mihrāc-ı ‘ālim
Fūrāk Şāh bir mu‘teber nāme yazup içine dürlü haberler düzüp İlyāvü Şāhuñ eline
virdi İlyāvü Şāh dağı kendü mührin urup Ğazanfer-i Medenīnuñ yüzine bakup eyitdi
yā pehlevān tır yukarı bu nāme’yi alup hışaruñ tāt-hānesine karşı oğ ile şehir içine
pür-tāt eyle diyicek Ğazanfer-i Medenī fermān-ber olup yirinden tırup bir kaç atlu ile
nāmeyi alup qal‘āya oğ irecek yire gelüp nāmeyi oğ ile hışara atdı hışardan gözçiler
gördiler kim düşmān çerisinden bir kaç atlu gelüp hışaruñ tāt-hānesine karşı alay
bağladılar içlerinden birisi el tır ü kemāna urup hışara oğ atdı ayruğ kimsesi hareket

itmeyüp tırdılar pāsbānlar daḥı bildiler kim bu gelenler elçilerdür ḥiṣara oḳ ile mektüb atdılar revān oḳı gözlediler düşdügi yirden alup toḡrı Fūrāk Šāh ḥizmetine geldiler ḳapucılar ‘arz itdiler andan ḳapucı başı görüp Fūrāk Šāha nāme ḥaberin virüp öninde ḳodı andan Fūrāk Šāh İlyāvü Šāhuñ nāmesinüñ mührin giderüp vezīri Šāhlās vezīre virüp oḳıdı İlyāvü Šāh nāmesinde demiş kim evvel nāmede yazmış kim Benem Kird-kār raḥīm perverdigār ḡaffar ez-zünüb settār el-‘uyüb andan daḥı demiş kim yā Fūrāk Šāh niçün ser-keşlik idüp baş çekersin ya‘nī ḳal‘ā tek ye idüp maḡrūr olma kim Süleymān Peyḡām-berüñ ‘azameti ve saltanatı ḥaḳḳı çün Allāhu Te‘āla rāst getürürse bu senüñ ḳal‘āñ bir kez heybetüme döymeş şöyle belāsın soñ peşimān aşşı **K100a H100a** kılmaz şimdiden başuñ yaraḡın kılasın gelüp ben İlyāvü Šāha istiḳbāl-i Süleymāna bende olasın vehem ol bāṭıl dīnden vāz gelüp mü’min muvaḥḥid olup yār u ḳardaş olasın yok dirseñ yazuḡuñ boynuña ki saña bir iş iderem kim tā devr-i ḳıyāmet Dastan ola yok diyüp ser-keşlik iderseñ cevāb-nāme gönderesin demiş nāme-i āḥir eylemiş Fūrāk Šāh İlyāvü Šāh nāmesinden bunuñ gibi kelimāt işidicek ḡaḏab ḳılup ḳaḳıdı berḳ-i raḥşān gibi şaḳıdı buyurdu İlyāvü Šāh nāmesinüñ ardına cevāb-nāme yazdılar içine dürlü dürlü ḥaberler düzdiler Fūrāk Šāh eline alup üzerine mührin urup beḡlerinden buyurdu. Eṭrūs tīr-endāz yirinden ṭurup nāme-i alup burc üzerine gelüp el tīr ü kemāna urup nāmeyi oḳa bağlayup Ḡaḏanferle buṭuran Benī İsrā’īl beḡlerinüñ üzerine atdı nāmeyi alup Ḡaḏanfer eline virdiler andan dönüp İlyāvü Šāh ḳatına irdiler henüz daḥı dīvān-ı Süleymānī ṭaḡılmamış idi andan Ḡaḏanfer-i Medenī dīvāna girüp baş urup Süleymān Peyḡām-berüñ devām-ı devletine ve eyyām-ı rif‘atine şenā ḳılup İlyāvü Šāha medḥ oḳıyup taḥt-ı pā urup nāme-i Fūrāk šāhı edeb ile taḥt-ı pā kenārında ḳoyup kendüsi varup yerinde ḳarār eyledi andan İlyāvü Šāh nāmeyi eline alup Fūrāk Šāhuñ mührin görüp cevāb nāmenüñ mührin götürüp Dermāyūs Ḥakīmüñ eline virdi. Dermāyūs cevāb-nāmeyi müṭālā ḳılup beyān eyledi demiş kim nāme benden kim Fūrāk Šāhem cezīre-i Fānusiyye sultānıyam yā İlyāvü Šāh baña nāme gönderüp da‘vet itmişsin imdi iken daḥı kendüñi görme göḡsüñi görme benüm şimden girü ḥiç bir aḥedden pāküm yokdur niçe Süleymānlaru niçe İskenderler gelüp bu ḥiṣaruñ üzerine düşdiler alumayup at er ḳırdırup ḥor u ḥacīl dönüp girü diyārlarına gitdiler sen daḥı bu ḳal‘ā üzerinde ḳırdırmayunca ceyşüñ ḥazīneñ oḳların atup boşalmayınca ḡiṣüñ bir ḳaç gün gitmeyüp ṭurasın **K100b H100b** ben daḥı saña añları⁸⁷⁷ idecegüm göresin vehem ḳal‘āda yaraḡum çok azuḡum bisyār şuyum vāfir biñ yıl üzerinde oturursañ başuña

⁸⁷⁷ Añları: -K.

urmağa bir taşın virmezem dimiş nâmesin hatm eylemiş İlyāvü Şāh Fūrāk Şāhuñ cevāb-nâmesinden bu cevābları işidüp buyurdi ser-leşkerler Benî İsrā'îl çerisinüñ içinde münādî kıldılar kim yarın 'ale's-şabaḥ Fūrāk Şāhuñ ḳal'āsı yağmadur diyü ol gice Benî İsrā'îl çerisinüñ⁸⁷⁸ içinde yat u yaraḳ gördiler oḳlar peykānın bile diler ḳılıçlar mücellā muşaffā musayḳal itdiler ol gice tā şabāḥı gözleyüp tırdılar çünkim seḫer erişdi.

Nazm:

Ol gice ki iki çeri şubḥ gözedüp tırdılar
Her biri uyumayup düşmen yaraḡın gördiler

Ḳal'ā ḳavmi daḡı görüp ḳal'ānuñ ḳaydın tamām
Nuşret-i putdan dileyüp yire yüzler sürdiler

3.4.2.5.7. Der-Beyān-ı Temşīlat-ı Dastan-ı Mażī

Saḡa senden dinler iseñ şaḡḡ ḡaber
Ten cihāndur ruḡuñ ol Sām iy beşer

Nefs-i emmāre durur Fūrāk Şāh

Müdebir ü kāfir yelidür rû-siyah⁸⁷⁹

Tābī' dür 'ucb ile kibr ü riyā
Evvel āḡir 'āşīdür nefse ḳuvvā

Kes ḳuvvā-yı nefis kim ola zebūn
Gitse nefsüñ tābī' ola ser-nigün

Ger dilerseñ idesin ekber 'uzzāt
Tābī' le nefsüñ oldur pāk-i zāt

Nefs-i emmār olmaz ammā reh-nümün

⁸⁷⁸ Çerisinüñ: leşkerinüñ H.

⁸⁷⁹ Vezin Kusurlu.

Lîk acılık birle olur key zebûn

Ḳānî‘ olup çek riyāzet sen tamām

Tā ki acılık birle nefsüñ ola rām

Acılığ ile yidilür bebr ü peleng

Acılığ ile rām olur şîr ü neheng

Acılığ ile ejdehā olur zebûn

Acılığ ile ser-keş olur reh-nümûn

Vir riyāzet birle nefse gūşmāl

Yoksa nefsüñ ider özüñ pāy-māl

Günc-i ḥalvetde ḳanā‘ āt eylegil

Nefsi rām idüp riyāzet eylegil

Er riyāzet birle irer Ḥaḳḳa bil

Pes ḳanā‘ āt çekme sîne bağla bil

Kim riyāzet çekse ol Cibrîl ola

Ten gözedüp besleyenler yil ola

3.4.2.5.8. Ān-Der Münācāt-ı Firdevsî Der-Ḥatem-i Kitāb

İlāhî seyyid-i Mevlā-yı pādşāh-ı tuvānā sen ol sulṭān-ı lā-yezelsin ki milküñe ḳat‘ en ḥalel yok sen ol ‘alîmsin ki āyine-i mağrifetiñde esrār-ı nihānî ve muğayyibat-ı dü-cihānî çehre-i rûz-ı rûşen gibi lāyılı ve sen ol raḥîmsin ki nesîm-i raḥmetüñ **K101a H101a** dimāğ-ı ins ü cān meşām-ı ezvāc-ı ‘ālemiyānda rāyiḥa ‘anber eşheb gibi fāriḥdür. Sen ol cevvēdsin ki su‘āl-i sâ’ilān-ı āsmān-ı zemîn ifāde-i mevāhib mevcūdāt-ı ‘ālemîn mükerrer eyyām ta‘ḳib şuhūr-ı a‘vām ile ni‘metüñ ḥazānesinden bir zerre ḳadar egsemez ve sen ol ḡafûrsin ki cemî‘ ‘afiv cerā’im bende-gān ve cümle gûne-girān her ne ḳadar ki bî-‘adüvv bî-intihā ve her ne miḳdār ki lā-yuad ve lā-yuḥşā ola mağfîretüñ baḥrinden bir ḳatreye nokşān getürmez ilahsin ol ḳādir ü ḳadīm ve şānî‘ ḥakîmsin ki ezel ü ezelde celāyib-i estār-şifāt ve ḥucûb eḥadiyyet zāt ile mestûr olmuş bir kenz-i maḥfî iken diledi ki ḥazîne-i in‘ām ve saḡā açılup ve ebr-i icādu raḥmet

şaçılıp hürşid lem-yezel maşrıķ-ı ezelden t̄ali‘ ü feyz-i envār-ı kadem ‘arşa-i ebedden
lāmi‘ eş‘e-i levāmī-zātdur nice sarāy-ı cūddan ve şa‘ şa‘ a-i ‘añūs-ı işrākāt satıh deryā- yı
cūddan ‘adem ikliminüñ içinde menbet ve lāyih ve yokluk āyinesinüñ yüzünde cille ve
vāzih ola ya‘ nī dilediki cemāl-i bī-mişālūñ şahidi zāhir ve mücellā ve kemāl-i bī-
nihāyetüñ şahidi rüşen ve āşkār olmāğ için cihān şüreti veylūnide bir naķş-ı ‘acip resm
ve kār gāh-ı icād ve tekvinde bir ġarīb tılsım-ı abdā‘ idesin ki küntü kenzen mahfiyyet-
i Küntü kenzen mahfiyyen fe-aḥbebtu en-u‘ rife fe-ḥalaķtu’l-ḥalka li-u‘ rafe⁸⁸⁰ İlāhi ol
iki cihān faḥrī Aḥmed nūrı Muḥammed ḥürmeti için Süleymān-nāme-i kebīrūñ ve bu
tāriḥ-i dil pezirūñ itmāmını muḥadder ve cihāndan bu ḥaķirūñ imān ile gitmesin
müyesser eyle.

Nazm:

Cihān kıldum günāh estağfiru’llāh

Kim oldum rū-siyāh estağfiru’llāh

Ḥudāyā senden artuķ yok penāhum

Ḳuluña ol penāh estağfiru’llāh

Ne var bende kılursa ger Ḥaṭāyī

İder‘ afvān şāh estağfiru’llāh

Şenā‘ āt eyledüm bī-ḥadd n’idem ḥayf

Diriğ iy vāh vāh estağfiru’llāh

Baña benden ne kim itdüm cihānda

Ne dermān baña vāh estağfiru’llāh

Ṭariķimden çıkup itdüm günāh āh

Yavi kıldum çü rāh estağfiru’llāh

Tevekkül-i Ḥaķķa idüp Firdevsī dā’im

K101b H101b Ömr ü Ḥaķķdan nigāh estağfiru’llāh

Estağfiru’llāh

⁸⁸⁰ Ben gizli bir hazine idim tanınmak istedim bu sebeple mahlûkatı yarattım.

3.4.2.5.9. Der-Du‘ ā-yı Sultānu’l Kırāt ve’l Mücāhidīn Pādşāhū’l İslāmu ve’l-
Müslimīn Sultān Bez-Sultān Bāyezīd Bez-Muhammed Hān Abdu’d-Devlet

Hamd bī-ḥadd ol Hūdāya ki sultān-ı a‘zam lā-şerīk ve lā vezīrdür ve şükri bī-‘ad ol
Allāha sezāvārdur ki lā-yemūt ve lā-naẓīr lā-müşīrdür bu Süleymān-nāme-i kebīrūn
altmış sekizinci mücelled kitābuñ aḥirin müyesser itdi. Ve bu tārīḫ-i a‘zam-ı dil-
pezīrūn üç yüz kırkıncı meclisinūn itmāmını muḳadder itdi. Min ba‘d-i inşā’llāh-ı
Te‘ālā Hakkdan ‘ināyet erenlerden hidāyet olup ecelden mühlet-i zamāneden vüs‘at
bulursam altmış toḳuzuncı cildi daḫı pādşāhuñ devām-ı devletinde ve eyyām-ı
rif‘atinde ḳaleme getürüp imlā raḳama yitürüp inşā’ idevüz. Tā kim ol Süleymānı
saltanat-ı İskender-i me‘ādelet cem-i ma‘rifet sultān-ı ‘ādilūn ḫaḳān-ı kāmilūn nām-ı
bu Süleymān birle illerde meşhūr dillerde mezkūr ola hemīşe Allāhu Te‘ālā ḳalb-i şāfī
pādşāhuñ emīrū’l-mü’mīnīn şehen-şāhuñ milk-i ‘ālem cemāl-i ‘adl ile ārāste olsun
düşmenleri nuşret ḳılıcı altında şikeste olsun ‘aḳlı ‘āşir ḳapusına melāzim hatt-ı aḳālīm
ḫalkı ḫapusına müseḫḫar olsun ‘askeri menşūr muzaffer tālī‘i ferḫunde ve baḫtı sa‘īd
olsun tā ḳıyāmet-i devlet ile şehryāru ḫükmine küllī beḡler ‘abid olsun.

Naẓm:

İy Süleymān İskender der ferīdūn ḫakīm
Çākerūn Dārāb u Dārā ḳayşer faḡfur-ı ḫum

Zi-Süleymān taḫtuña ḫar terzevād ile bād
K’ins ü cin sultān olupdur dergāhuñda mūr u kem

Zī-Sikender şarḳ u ḡarbī zabt idüp ḳafdan ḳafā
Baḫr-i berr urduñ kilidü emrūñe me’mūr ümem

3.4.2.5.10. Hüsrev-i Deryā-yı Dil ü Sultān-ı ‘Ālim Bāyezīd Tutdı ‘Ālem Milkini Dā‘ī-
yi ‘Arab Bende ‘Acem

Gülşen-i ‘ālemde hergiz bitmeyidi ḡonca gül
Ger saḳa-yı ebride suñ virmeyidi zerre nem

Fikr-i re’yüñden felek-i şemsī olur sultān-ı şarḳ
Dikdi anuñçün devletinde çerḫ-i cārumda ‘ālem

Ç’oldı ḫūnı himmetüñe çerḫ-i sābi‘ bir ḫabaḳ

Fazl-ı cūduñ baħr içinde nehr-i ‘ummān kaçreyem

Gül ‘ömr-i ħūnī na‘īmüñ la‘l-i sofrayı düşüp
Halk-ı buñ ister Nesīm yel ile yilüp dem-be-dem

Vaşfinuñ şerħinde ‘āciz oldu elfāz u ħurūf
Zatıñuñ medħinde kaçırdur sūtūr ile kalem

Gerekden ‘adlūñ deminde pīle itmez ħamle zor
Gerekden kızısı kanın bīşede ister ħanem

Țutmayan gūş emrūñe hem-çün benefsec ola ger
Hükmiñi gözlemeyen nerkes igi kör ola hem

SONUÇ

15. asrın son çeyreği ile 16. asrın ilk çeyreğinde yaşayan Firdevsî; Firdevsî-i Rûmî, Firdevsî-i Tâvîl, Uzun Firdevsî lakaplarıyla ünlenmiş, döneminde pek çok esere imza atmış üretken bir şair ve yazardır. Fatih Sultan Mehmet, II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim dönemi olaylarına şahit olmuş yazar, kendi döneminde gerek saraydan gerekse okur-yazar kesimden beklediği ilgiyi görememiştir. İsmi ve yaşadığı yer ile ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgilere rastlanılmaktadır. Her ne kadar bazı araştırmalarda yazarın isminin “İlyâs bin Hızır”, Şerafettin Mûsa” olduğu belirtilse de, yazara ait olduğu bilinen “Teşhîsü'l-İnsan” ve “Süleymân-nâme”nin sâir ciltlerinde, kendi adından Orhan bin Kenek ya da Genek olarak bahsetmektedir.

Yaşadığı yerle ilgili muhtelif bilgiler bulunan Firdevsî'nin babasının Hacı Genek Bey olduğu ve İstanbul'un fethi sırasında yararlılıklar gösterdiğinden kendisine Aydıncık (Edincik)'in zeâmet olarak verildiği bilinmektedir. Hacı Genek Bey'in oğlu olan Firdevsî'nin, babası Aydıncık'ta görev yaparken bu civarda doğmuş olabileceği kuvvetle muhtemeldir, ki annesinin Aydıncık civarında Kasr-ı Süleyman harabelerini gezerken Belkıs pınarı civarında yazarı doğurduğundan bahsedilir. Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı Edincik, Bursa, Manisa, İstanbul ve Balıkesir'de geçmiştir. Tahsilini Bursa'da yaptığı için “Firdevsî-i Bursevî” olarak da anılmaktadır.

Yaşadığı dönemde ardında pek çok eser bırakan Firdevsî-i Rûmî'nin eserlerinde Osmanlı gelenek-görenek, içtimaî hayat ve geleneksel anlatılara yönelik pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Şiirlerinde teknik bakımdan çeşitli kusurlara sıkça rastlanıldığından şairlik yönü zayıf olarak kabul edilen Firdevsî, nesir alanında yazdığı eserlerle adından söz ettirmiştir. Döneminde çok uzun ve detaylı eserler kaleme aldığı için eleştirilmiş olsa da farklı konularda yazmış olduğu onlarca eserle adından söz ettirebilmeyi başarmıştır. Eserlerinde sâde nesir geleneğine bağlı bir dil kullanan yazarın, bu özelliğiyle eserlerini daha çok kişinin okumasını ve anlamasını amaçladığı bellidir. Yazarın ömrünü ilimle geçirdiği, eserlerinde farklı pek çok ilim dalına ait kavramları kullandığı yadsınamaz bir gerçektir; fakat bu ilimlerin edebi sanatlar yönünden zengin olmadığı da gerek devrindeki şâirler ve gerekse kendi söylemlerinden anlaşılmaktadır. Yazarın eserlerinde kullandığı kavramların çoğunu

kendi dillerine özgü yapılarda kullandığı; Arapça, Farsça ve Türkçeye son derece hâkim olması, Türkçe'nin gelişimini destekleme noktasında bilinçli bir görev üstlendiğini göstermektedir.

Firdevsî-i Rûmî, döneminde her ne kadar edebi açıdan eleştirilmiş olsa da değişik konularda yazmış olduğu manzum-mensur, telif-tercüme 40'tan fazla eseriyle adından sıkça söz ettirmiş bir yazardır. Yazar, eserlerinin (risâlelerinin) sayısını kendi eserinde, yetmiş iki olarak vermiştir. Firdevsî'nin verdiği bilgiler ışığında incelenilen eserler doğrultusunda diğer eserlerinin satır aralarında te'lif, tercüme ve istihraçlarının isimlerine de ulaşmak mümkün olmaktadır. Tüm bunlara rağmen eser yazma konusunda çok velûd olan yazarın tüm eserlerine ulaşmak mümkün görünmemektedir çünkü kendisinin ismini belirttiği kitapların bazılarının bir nüshasına bile ulaşamamıştır. Yazarın bazı kitaplarının çift isim taşıması eserlerinin sayımını zorlaştırmakta kimi eserlerinin ise Süleymân-nâme'nin içinde bir fasıl olup olmadığı konusunun netlik kazanmamış olması yazarın eserlerine ulaşma sorununu daha da görünür kılmaktadır. Yazarın eserlerine ulaşma konusundaki diğer bir problem de eserlerinin aynı zamanda İlyâs Bin Hızır adına kayıtlı olmasıdır. Yazarın ismi adlı bölümde de tartışıldığı üzere Firdevsî'nin isimlerinden birinin de İlyâs bin Hızır olabilme ihtimali vardır. Yani yazarın ismi gerçekten İlyâs bin Hızır olabileceği gibi İlyâs bin Hızır'ın eserleri Firdevsî'ninmiş gibi de gösterilebilme ihtimali vardır. Yazarın, eserlerinin tümü ile ilgili yapılacak çeviri ve inceleme çalışmaları ile kendisine ait olan eserlerin gün yüzüne çıkacağı ve yazarın eserleri ile ilgili karşılaşılan farklılıkların çözüleceği aşikârdır.

Firdevsî-i Rûmî'nin bu çalışmaya konu olan Süleymân-nâme'nin 67. ve 68. Ciltlerinin içerdiği şekil ve muhteva bakımından yapılan değerlendirmeler şu şekildedir:

1. Bu çalışmada, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme adlı eserinin 67-68. ciltleri incelenmiştir. Uzun Firdevsî'nin [Firdevsî-i Rûmî] adı geçen eseri Süleymân Peygâmb'er'in menkıbevî hayatını ve mucizelerini içeren mensur ve yer yer manzum bölümlerden oluşan hacimli bir eserdir. XV. asırda kaleme alınmış olan bu eser, müellifin ifadesine göre 366 cilt, 1830 meclis olarak planlanmıştır. Muhtelif kütüphanelerde 81 cildi bulunan eserin tamamına ulaşamamıştır. Bununla ilgili olarak, eserin II. Bayezîd'e sunulduğu, sultanın bu eseri çok hacimli bulduğu için büyük bir kısmını yaktırdığı rivâyet edilmektedir. Süleymân-nâme'nin 67. ve 68. Ciltleri Topkapı sarayı müzesi yazma eserler kütüphanesinde iki nüsha olarak

bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri yazma eserler kataloğu H. 1535 numarada diğeri ise yazma eserler kataloğu K. 892 numarada kayıtlıdır. H. 1535 katalog numarasına kayıtlı eser 67. Cilt diye geçmektedir ve toplam 595 varaktır. Bu 595 varaklık eser, içerisinde sadece 67. Cildi değil toplamda 6 cildi barındırmaktadır. Yani katalogda H. 1535 numarasında kayıtlı olan eser, içerisinde 67-68-69-70-71-72. Ciltleri barındırmaktadır.

2. H. 1535’de bulunan 67. cilt 595 varaktır ve içerisinde 67-68-69-70-71-72. Ciltler vardır. Çalıştığımız 67. Cilt müstakil olarak 88 varaktır. 68. Cilt ise 98 varaktan oluşmakta toplamda 186 varaktan oluşmaktadır. Sahifelerde Harekeli güzel nesihle 21 satır yazılmış, eser mücelled miklebsiz, şemseli koyu kırmızı deri ciltlidir. K. 892 Süleymân-nâme’nin 67-68-69-70. Ciltlerini içermekte toplam 470 varaktan oluşmaktadır. K. 892 numarada kayıtlı eserde 67. Cilt 85 varaktan oluşmakta; 68. Cilt ise 97 varaktan oluşmakta olup toplamda 182 varaktan oluşmaktadır. Sâhifede harekeli nesihle 21 satır vardır. Ser-levha müzehhep, cetveller yaldızlı, miklebsiz şemseli koyu kahverengi ciltlidir.

3. Eser, dil özellikleri bakımından değerlendirildiğinde Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca eser, gerek yazarın yaşadığı dönemin Osmanlı-Eski Anadolu Türkçesi geçiş döneminde yer alması gerekse yazarın dil özellikleri değerlendirildiğinde Osmanlı Türkçesine geçiş özelliği de göstermektedir. Yazarın eserinin incelenilen ciltlerinde anlatılan hikâyelerin açık anlaşılır bir şekilde yalın bir Türkçe ile yazıldığı görülmektedir. Yazar Arapça ve Farsçaya son derece hâkimdir. Yazar, her iki cildi de incelenilen bu eserde özellikle teşbih ve süslü anlatımlar tercih etmiştir. Yazar, eserde çok geniş bir söz varlığı kullanmıştır. Nüshalar arasında büyük oranda imla birliğinden söz etmek mümkündür.

4. Eserde dini hikâyeler, tarih, coğrafya, metafizik ilimleri, hekimlik vb. pek çok konuda anlatılar mevcuttur. Bu kadar geniş bir konu yelpazesini ihtiva eden bir eser olarak pek çok kavramı yazar, Türkçe başta olmak üzere Arapça, Farsça az da olsa İbrânice ve değişik dil özellikleriyle eserini oluşturmuştur. Yazarın incelenilen ciltlerinde ve Süleymân-nâme’nin geneline bakıldığında geniş bir söz varlığı ile karşılaşırız. Bu durum, yazarın birçok bilim dalına âit kavram ve unsurları eserinde barındırdığındandır.

5. Eser atasözü deyim ve kalıplaşmış ifâdeler bakımından çok zengindir. Manzum mensur tüm kısımlarda atasözü ve deyimleri yazar usta bir şekilde metne

dâhil etmiştir. Özellikle manzumelerde, atasözlerini beyitlere şiirin ahengi bozulmayacak şekilde yerleştirmesini bilmiştir. Eserde görülen en önemli özelliklerden biri de yakın ve eş anlamlı kelimelerin bir arada art arda kullanılmasıdır. Eserde nesir bölümlerinde yazar ahenge önem vermiş secili nesirle eserini kaleme almıştır. Eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin yanyana kullanılması da bu durumu destekler nitelikte olmuştur.

6. Firdevsî-i Rûmî'nin mensur eser yazmadaki maharetlerinin sanatsal yönünde pek gösteremediği gerek tezkirelerde gerekse sonra yapılan araştırmalarda pek çok araştırmacı tarafından dile getirilen bir husustur. Kanaatimizce bu durum normal karşılanması gereken bir husustur. Pek çok konuda pek çok kaynaktan derlenilerek yazılmış eserlerde sanatsal özellik aramak beyhude bir çabadır. Eserde her iki ciltte azımsanmayacak sayıda manzume bulunmaktadır. Eser, giriş kısmında her iki ciltte de tevhid kasidesiyle başlar. Kaside ve gazellerde diğer manzum parçalara nazaran biraz daha sanatlı bir söyleyiş hâkimdir. Manzumelerin vezinleri genellikle kusurludur, yazar vezni tutturabilmek için kelimelerin farklı şekilde söylenmiş biçimlerine başvurmuş yine de kusursuz bir vezin oluşturmamıştır.

7. Eserde, Hz. Süleymân'ın hayatı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Ayrıca pek çok dinî hikâye, efsane, felsefe, geometri, astronomi, tıp, ahlak, savaş taktikleri gibi çeşitli bilgileri içeren önemli bir eserdir. Eserin esas mevzuu Hazret-i Süleymân olmakla beraber diğer peygâmlerin kıssaları, İranlılar'ın efsanevî şahsiyetleri, şarka ait mitolojik pek çok kahramanın destânî ve menkıbevî hayatları teferruatlı şekilde anlatılmıştır.

8. Eserdeki hikâyeler birbiri ardınca iç içe geçmiş olarak sunulmaktadır. Bir hikâye anlatılırken başka bir hikâyeye geçilmiş sonra da ileride anlatılacak hikaye ile ilgili çeşitli ipuçları vermiştir. Bununla yazarın okuyucuyu uzun metinlerle sıkılamamasını amaçladığı düşünülebilir. Eserdeki anlatıların çoğu esatirel halk anlatılarına dayansa da yazar söylediklerini daha güvenilir kılmak için din metinlerini referans olarak göstermeyi de bilmiştir. Yapılan araştırmalarda anlatılan hikayelerin çoğunun Taberi tarihine dayandığı da göz ardı edilmemelidir. Eserde, Her ne kadar anlatılan hikayeler dini referanslarla pekiştirilmeye çalışılsa da Şehnâme ve destan anlatı geleneğinin bir devamı olarak hikayeler okuyucuya nakledilmiştir.

9. Eserde daha önce hiçbir yerde karşılaşılmamış olan bazı başlıklar da eserin çevirisinin yapılması bakımından önem arz etmektedir. Melekler bahsinde ismi geçen çok farklı meleklerin isimleri ve özellikleri; tabâbet kısmında yer alan bazı

hastalıklara şifa olması bakımından uygulanacak sırların hazırlanması, sihir ve büyü başlığında bir büyüün eserde nasıl yapıldığının anlatılması, hayvanlar kısmında bazı mitolojik kökenli hayvanların ilk defa söylenmesi, mitolojik karakterli bazı hayvanların yaratılışı ile ilgili halk arasında anlatılan hikâyelerin eserde yer alması eserin orijinallığı ve daha sonra yapılacak araştırmalar bakımından bir hayli önem arz etmektedir.

Doktora tezi olarak hazırlanan Süleymân-nâme'nin 67. ve 68. Ciltlerinin metin neşrinin yapılmasının, dönemin kültür ve edebiyat anlayışını yansıtması bakımından; dönemde kullanılan dil ve üslup özelliklerinin karşılaştırılması bakımından önemli bir yeri vardır. Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılacak çalışmalarda pek çok yönden bu çalışmanın bir kaynak olarak kullanılması amaçlanmıştır. Süleymân-nâme gibi 81 ciltlik içerisinde bir çok araştırmacıya kaynak olarak kullanılabilecek geniş muhteviyatlı bir eserin tüm ciltlerinin metin çevirisinin yapıp incelenmesinin Türk Edebiyatına büyük katkılar sağlayacağını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Akay, A., *Firdevsî Süleymân-nâme (44. cilt) Metin ve Filler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1990.

Aksoy, Mustafa, *Uzun Firdevsî'nin Süleymannâme'sindeki Destan Unsurları* Cilt III, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000.

Aksu, Cemal, *“Firdevsi (Rumi, Uzun), Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar”*, Cilt I, İstanbul, 1999, s. 463.

Âlî, T.Y., *“Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı Metin”*, (Erişim) http://courses.washington.edu/otap/archive/data/arch_txt/texts/a_kunhul, 15 Nisan 2003.

Altındaş, Mücteba, *Kur'an'da Kitap Kavramı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Armutak Allan, “Doğu Ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi I” *Memeli Hayvanlar İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, 2002, s.411-427.

Ateş, Bünyamin- Dikmen Mehmet, *Peygamberler Tarihi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1981.

Aydın, Cengiz-Aydın, Gülseren, “Batlamyus” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, 5.Cilt, s.196-199.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren Prof. Dr. Coşkun ÜÇÖK, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Babür, Y., *Süleymân-nâme-i Kebir (6-7. Ciltler/İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, 2013.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 1, MEB Yayınları, İstanbul, 1971.

Banarlı, Nihat Sami, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1972.

Bayat, Ali Haydar, *Türk Kültüründe Lokman Hekim*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

Bayram, Mikail, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Beydilli, Celal, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Çeviren Eren Ercan Yurt Yayınları, Ankara, 2004.

Bicari, Hasan, “Süleyman-nâme’nin Budapeşte’deki Yazma Nüshası”, *Bilimsel Bildiriler* 1972, Ankara, 1975.

Biçer, Bekir, *Firdevsî-i Rumî ve Tarihçiliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2005.

Bozkurt, Nebi, *Müslümanların İlk Kiblesi: Mescid-i Aksâ*, (Erişim) <http://www.sonpeygamber.info/Muslumanların-İlk-Kiblesi-Mescid-İ-Aksa>, 26 Eylül 2009.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *es-Sahih (I-VIII)*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt II, Haz. Fikri Yavuz, İsmail Özen.

Bursevi, İ.Hakkı, *Ruh’ul-Beyan Tefsiri*, Tefsir Eden: Ömer Hilmi Faruk, Cilt 1, Fatih Yayınevi, İstanbul.

Büke, Himmet, *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme (38.cilt), Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2015.

Canım, Rıdvan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ ve Tabsiratü’n Nuzamâ*, AKM Yayınları, Ankara, 2000.

Çatıkkaş, M. Atâ, *Firdevsî-i Rûmî Satranç-nâme-i Kebîr*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Çelebi, İlyas, “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, 39. Cilt, s. 99-101.

Çolak, Ali, *Kuran ve Hadislerde Melek Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, 2012.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Dağlıoğlu, H. Turhan, “Uzun Firdevsî-i Rûmî”, *Uludağ dergisi*, Sayı 10, 1937.

Demir, Şehmus, *Mitoloji Kur’an Kıssaları Ve Târihî Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayınları, Ankara, 2005.

Diker, O. “Kültürel Miras ile Kültürel Miras Turizmi Kavramları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı 30, 2016.

Doğrul, Ömer Rıza, Yeryüzündeki **Dinler Tarihi**, Ceylan Yayınları, İstanbul, 1943.

Dumlu, Ömer, “Suhuf”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, 37.Cilt s.477-478.

Ece, Hüseyin.K., **İslam’ın Temel Kavramları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

Efendioğlu, M., “Sahâbe”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 35, s. 491-500.

Eliade, Mircea, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, Çeviren Ali Erbaş, İnsan Yayınları İstanbul.

Erbaş, Ali, “İfrit”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, 21.Cilt, s. 516-518.

Erdem, Mehmet Dursun, **Kitâb-ı Kissanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması (Süleymännâme 74. cilt)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2005.

Erhat, Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Es-Suheybânî, Abdülhamid, **Kur’an ve Sünnet Işığında Cinler ve Kötülüklerinden Korunma Yolları**, Guraba Yayınevi, İstanbul, 2008.

Firdevsî, **Şahnâme**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

Florioti, Duymuş, H.Hande, “Eski Kültürlerde Köpeğin Algılanışı:“Eski Mezopotamya Örneği”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 55, s. 45-70.

Genç, Gülnaz, **Firdevsi-i Rumi Süleyman-name (25 ve 26 Ciltler)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1995.

Gökdoğan, Melek Dosay, “Pisagor” **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, 34. Cilt, s.292-293.

Güleç, Hamdi, **Firdevsi-i Rumi’nin Süleymanname’si-42. Cilt -Dasitan-ı Ceng-i Aheng-i Efrasiyab-ı Türk- Üzerinde Bir Metin İncelemesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1994.

Gürçayır, S. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma”, **Millî Folklor Dergisi**, Yıl 23, Sayı 92, 2011.

Güvenç, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.

Harman, Ömer Faruk, “Âsaf B. Berahyâ” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, 3. Cilt, s. 455.

Harman, Ömer Faruk, “Kudüs” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi* 26. Cilt, s. 323-327.

Harman, Ömer Faruk, “Lokman Hekim” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi* 27.Cilt, s. 205-206.

Harman, Ömer Faruk, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara, 2003.

Jafarova, İ., *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i (63. Cilt) İnceleme-Metin-Dizin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010.
Kafesoğlu, İbrahim, “At”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4.Cilt, s.26-28.

Kanca Fatih, *Kur'ân-ı Kerime Göre Şeytan'ın İnsan Fiilleri Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Kaplan, M., *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.

Karadaş, Cafer, *Hidayet Rehberleri-Peygamberler- Kur'an'da İsmi Geçen 25 Peygamber*, Emin Yayıncılık, Bursa, 2013.

Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

Köksal, Mustafa Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

Köprülü, M. Fuat, “Firdevsi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7.

Köprülü, Orhan, “Firdevsî, Uzun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 127-129.

Kurnaz, Cemal, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Berikan Yayıncılık, Ankara, 2009.

Kutluer, İlhan, “Calinus”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, 7. Cilt, s.32-34.

Kutluk, İbrahim, “Kenek Oğlu Orhan ve Teşhisü'l İnsan”, *Türk Dili Belleten*, Seri III, Sayı 14-15, Ocak 1950, s.29.

Levend, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

Olgun, İbrahim, Parmaksızoğlu, İsmet, *Firdevsî-i Rûmî – Kutb-nâme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

Olgun, İbrahim, *Uzun Firdevsi ve Türkçeciliği*, Ankara, 1978, s. 185-200.

Özervarlı M. Sait, “Melek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29. Cilt, s. 40-42.

Özünel, E. Ö. “Kültür Turizminde “Yöresel” ve “Otantik” Olanı Sorgulamak ve Tüketilmiş Mekânları Üretmek Üzerine”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4*, Sonbahar 2011, s.255-262.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara, 2006.

Roux, Jean-Paul, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

Solak, Mustafa, *Hadislerde Sahabe Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2008.

Sungurhan Eydurhan, Aysun, *“BEYÂNÎ” Tezkiretü’s-Su‘arâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008.

Şakar Özyaşamış, Sezer, “Firdevsî-İ Rûmî ve Terceme-İ Câmeşûy-Nâme”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt II, Sayı 4, 2007.

Şîblî, Bedruddin Ebi Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hanefî, *Akâmu'l-Mercân fî Garâibi'l-Ahbâr ve Ahkâmu'l-Cânn*, Müessesetü'l-Kutubi's-Sekafiyye, 2.Baskı.

Şirin, Turgay, *Metafizik Varlıklardan Cinlere İnancın Psiko-Sosyal Boyutları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Şişman, Bekir- Kuzubaş, Muhammet *Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevî ve Tarihî Unsurlar Açısından Şehnâme'nin Türk Kültürü ve Edebiyatına Etkileri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed B. Cerîr, *Tarihu'l-Umem Ve'l-Mulûk*, Çeviren M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınları, İstanbul.

Tanyıldız, Ahmet, “Uzun Firdevsî ve “Münâzara-i Seyf ü Kalem”, *TÜBİTAK Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, ,Güz 2007 s.163-188.

Topaloğlu, Bekir, “Ahiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1. Cilt, s. 543-548.

Tökel, D. A. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Tuman, M. N., *Tuhfe-i Nâ'ilî (Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)*, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001.

Tuncer, Mustafa, *Kur'an'da Cin ve Şeytan*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1999.

Turan, O. *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, DTCF Yayınları, Tarih Serisi, No Ankara, 1941.

Türkçe Sözlük, Cilt I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 2800.

Usta, Halil İbrahim, *Firdevsi-i Rumi, Süleyman-name-i Kebir (43-45.Ciltler) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1995.

Ünver, İsmail, “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6*, Sonbahar 2008.

Vecdî, Muhammed Ferit, *Dâiratu Meârifî'l-Karnî'l-İşrîn*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1971.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Kaza” “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24. Cilt, s. 58-63.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Peygamber” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, 34. Cilt, s.257-262.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1992.

Yeşil, Veysel Olkan, *İslam İnancında Cinler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Diyarbakır, 2011.

Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

Yıldırım, Nimet, *İran Edebiyatı*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Yılmaz, Büyükkarcı Fatma, “**FİRDEVSÎ, Şerefeddîn Mûsâ, Uzun Firdevsî, Firdevsî-i Rûmî, Firdevsî-i Tavîl, Türk Firdevsî**” [http://www.turkedebyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay= 236](http://www.turkedebyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=236), (Erişim) 23 Ağustos 2013.

Yiğit, İsmail, “Peygamberler Tarihi”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2007.

Yücel, Ekrem, *Kutsal Metinlerde ve Rivayetlerde Hz. Süleyman*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2003.

Zbinden, Ernst, *İslâm’da ve Eski Ortadoğu’da Cin ve Ruh İnançları*, Çeviren Ekrem Sarıkçıoğlu, Yeni Ufuklar Nesriyat, 1994.

DİZİN

A

Acar yahū bin Şadık, 404
 Acliyâyîl, 403
 Âdem, 61, 64, 76, 89, 98, 102, 103, 187, 191, 217,
 257, 282, 317, 337, 369, 372, 381, 382, 388,
 391, 401, 404, 424, 425, 431, 433, 449, 616
 Ağniyānus-ı Hākīm, 121, 406
 Ağrās dīv, 166, 408
 Aḡı Melīḡi, 117, 476
 Ahīnāzū bin ‘Azū, 406
 Aḡmede
 Aḡmed, 242, 247, 282, 315, 335, 358, 432, 442,
 467, 486, 493, 506, 511, 521, 525, 664
 Aḡmed-i Maḡmūd Kāsım, 238
 Aḡyāşılūn Peyḡāmbēr, 112, 486
 Aḡyāşılūn Peyḡāmbēr, 76, 404
 Aḡdām-ı Zengī, 304, 305
 Allāh, 60, 61, 62, 69, 93, 105, 109, 149, 151, 169,
 173, 177, 226, 237, 248, 253, 262, 273, 275,
 292, 300, 304, 320, 323, 328, 331, 346, 354,
 371, 382, 398, 425, 443, 451, 461, 484, 489,
 536, 552, 556, 560, 569, 627, 628, 631, 640,
 654, 657
 Ālūn bin Ḥinnān, 406
 Amelika, 75
 Andelūs şehri, 546
arnāvud, 340
 Aşaf bin Berḡiyā, 64, 76, 117, 157, 166, 216, 254,
 255, 316, 325, 337, 339, 346, 404, 437, 470, 485
 Āşāf bin Berḡiyā, 283
 Aşūn, 76, 404
 Aşirnu’îl, 145, 493
 Azaru ‘Abdullah, 472
 Âzer, 74
 Azūnīrān bin Evdā, 407

B

Babil, 74
 Bād-ı Pāy Medenī, 553
 Bāḡ-ı İrem, 481, 485, 492, 494, 525
 Bahreyni, 190, 290
 Bahtunnasr, 71
 Ba‘albek, 215, 218, 316, 322, 374
 Ba‘îr Şāliḡ, 409
 Ba‘na bin Ehyilūd, 406
 Ba‘nā bin Ḥōşı, 406
 Batlamyus-ı Hākīm, 148, 254, 258
 Baṡlamyus Hākīm, 121, 406
 Baṡlamyūs ḡaḡīm, 421
 Bedersūn Peyḡāmbēr, 76, 404
 Behmen, 457, 481

Behrām, 511, 648, 675
 Behrām bin Zehrev, 360
 Belhiyā, 402
 Belīnās Hākīm, 121, 406
 Beliyuriş Melek, 402
 Belkıs, 68, 69
 Belḡīs, 516
 Benāyā hū bin Yehūyāda‘, 407
 Berḡiyā’îl, 401
 Besbe’i melek, 402
 Beyânî, 21
 Beyazıd-ı Beşāmî, 322
Bilād Şah, 120, 405
 Bilād-i Aşfari, 119, 569
 Birehmen, 110, 290, 294, 303
 Boḡdān, 59, 240
 Buhāri, 76
 Bursalı Mehmet Tāhir, 21

C

Cābir, 153, 348, 359, 363
 Cābir cinni, 521
 Cābūd bin Nāşan, 407
 Cāliyus, 129, 298, 299
 Cālun-ı Zengīye, 549
 Calut, 73
 Cālutı, 451
 Ca‘ca dīv, 166, 408
 Ca‘sūs, 163, 605
 Cāvers dīv, 166, 408
 Cebra’îl, 470
 Celāle’d-dīn, 119, 405, 569
 Celil, 58
 Cem, 482, 556
 Cemşid, 535, 670
 Cerir İbn-i ‘Abdullah, 450
 Cevcele’, 373
 cezāyir, 112, 486
 Cüce bin Ceberrüt, 120, 407

Ç

Çālun-ı Zengī, 548
 çin, 184, 188, 254, 298, 302, 303, 308, 327, 392,
 393

D

Daḡḡuk, 359
 Dānyāl, 70, 263, 675
 Dārā, 457, 463
 Dārāb, 457

Daris, 359
Dārısı, 153, 348
Dâvud, 67
Dâvūd, 190, 270, 290, 416, 432, 468, 469, 473, 484
Deḳḳāk, 160, 163, 359, 503, 504
Deḳḳāk-ı cinnīye, 163, 503
Dekkāl, 361
Demür Bâḫı, 500
Denes, 559
Dennes, 444
Derda‘ bin Kemāhül, 76, 404
Derdiyā‘il melek, 403
Deryāyā‘il, 570
Deşmur melek, 401
Deyyān, 239
Dihkân, 380
Dırahtistân, 487
Dikāk, 153, 348
Dîmir Bād, 347

E

ebemgümeci, 216, 325
Ebū Münfez, 442
Ebū Münkād, 207, 409
Ebū Ziyād, 218, 374
Ebu‘l Hāriş, 442
Ebū‘l- Hāvārişdür, 374
Ebū‘l-Aḥṭal, 218, 374
Ebū‘l-Hevāriş, 376
Ebül Aḥṭal, 410
Ed-Dünyā Bin Dâvūd, 242, 250
Eflāṭūn-ı Yunānī, 122, 243, 274, 315, 359, 399
Efrāk-ı Zengī, 191, 310
Efrāsiyāb, 119, 120, 123, 132, 133, 262, 279, 285, 288, 405, 569, 611, 632, 648
Egdüriş cinnī, 120, 407
Ehīmā‘iş Nāftālī, 406
Ekvān dīv, 503
Ekvān-ı İfrīt, 260
Ekvān-ı ‘İfrīte, 500
El Henc, 69
El Meymūnū‘l-‘Azm, 120, 407
El-Aḥnef, 120, 407
El-Henc, 78
El-Henc Cinnī, 242, 245, 247, 250, 253, 618, 629
Elhenci, 120, 407
Elvan bin İklīle, 517
Elyās, 73, 82, 91, 267, 643
Emīnāzū, 407
Emlihān melekdür, 208, 401
Endelūs, 120, 405
Enverī, 514
Erīmūş, 402
Ester-i Kārūn, 409

Eṭfāl, 361
Eṭrāk-ı Zengī, 547
Evyāşer, 76, 157, 160, 226, 247, 251, 254, 257, 260, 346, 473, 621, 622, 675
Evyāşer bin Çerü Pā, 251
Evyāşer Peygāmber, 469
Evyāşir bin Aḫımeleḫ, 76, 404
Ezır yā hū bin Şişā, 407

F

Faḳfāk, 601
Ferāmuz, 584
Ferruḫ, 285, 286
Ferrūh, 79
Feysāğuriş, 119, 121, 216, 269, 279, 281, 285, 324, 325, 406, 646
Firdevs cenneti, 80
Firdevsī, 59, 240, 267, 268, 272, 313, 356, 398, 456

G

Ġarrār ğül, 606
Ġazanfer-i Medenī, 129, 298
Gaḫbān ğül, 606
Gebdüriş, 120, 408
Genes, 559
Gezvüriş, 120, 408
Ġilān bin İklīl, 359
Ġilān cinnī, 500
Ġilān-ı İklīle, 183, 363
Gör bin ‘Avri, 407
Ġuçe bin Evināzū, 404

H

Habeş, 297
Hacer, 75
Ḥadīd deñizi, 549
Ḥaḳḳ, 239, 377
Ḥaleb, 501
Ḥalep, 473, 501
Hâlid bin Velid, 77
Ḥalīl Peygāmber, 187, 401
Ḥallāk, 45, 59, 101, 102, 236, 313, 370, 423, 429, 430, 431, 474, 499
Ḥamā, 153, 229, 231, 243
Ḥannās, 90, 147, 148, 152, 161, 162, 191, 238, 248, 250, 254, 255, 256, 257, 442, 444, 559, 566
Ḥannās-ı Yemlūn-ı Ḥakīm, 148, 254
Hārūn, 387, 404, 473
Harureş melek, 401
Hārut, 561
Ḥaş-Ḥaş dīv, 166, 408

Hāvcele, 367
 Hāvā, 372
 Hayā Kemākāyil, 403
 Hayū bin Evināzu, 404
 Hāzreti ‘Ömer, 485
 Helākīm, 359
 Hemedān, 577
 Hemrākīl, 403
 Herkiyā’īl, 568
 Herkiyā’īl melek, 402
 Heyākemākā’īl, 573
 Hıftāş, 326
 Hımhum, 367, 372, 373
 Hım-Hım, 120, 368, 394, 408
 Hımş, 153, 229, 231, 243
 Hızır, 83, 288
 Hızır Peygamber, 470
 Hızır, 73, 80, 82, 83, 91, 267, 288, 315, 320, 642
 Hindüstān, 558, 564, 660
 Hindüstān, 321
 Hınk İshāk, 317, 374, 409
 Hirakley, 71
 Hōra, 179, 318
 Hōrāsān, 110, 303
 Humus, 506
 Hūnhūr cellād-ı sünnī, 560
 Hūdūd, 16, 19, 42, 68, 97, 170, 171, 177, 178,
 212, 213, 214, 243, 380, 389, 612, 671
 Hümâ, 79
 Hümâ, 285, 286, 403
 Hūmayūn, 120, 407
 Hūmayun, 165, 166, 316, 343, 625
 Hūmayun Şāh, 491, 492
 Hūsrev, 119, 481, 569, 648
Hūsrev Şāh, 120, 405
 Hz. Muhamed, 76

I

Ihdnaş, 559
 Ildırım Hān, 59, 240, 242, 399, 467, 556
 Irak, 74

İ

İblīs, 89, 103, 148, 152, 157, 158, 162, 248, 250,
 254, 255, 258, 317, 372, 447
 İbn-i Cevzī, 541
 İbrāhīm Halīl, 473, 535
 İdris, 70
 İdris peygamber, 67
 İdris-nâme, 64
 İhticām gül, 606
 İlyāhū, 76, 404

İlyās, 80, 83, 288, 315, 642, 644, 645, 647
 İlyāvü şāh, 673, 674, 676
 İlyāvü Şāh, 110, 136, 190, 290, 291, 303, 307
 İ‘lāl, 361
 İ‘tişām-ı Erdebīl, 297
 İrān, 405

I

İsā, 241

İ

İshāk, 317, 337, 409
 İskender, 464, 480, 494, 540, 546, 580, 610, 619,
 640, 651
İsmā‘īl, 75, 210, 321, 333, 410, 433
 İsmā‘īl Peygamber, 473
 İsrāfīl, 470
 İstihir, 252, 255
 İstiḥir, 157, 159, 252, 255, 256
 İstiḥir Cin, 500
 İstiḥri, 166, 184, 256, 346, 348, 360, 362

K

Kāhhār-ı Cābir, 112, 486
 Kāhir bin Sām, 406
 Kāhrām-ı Zengī, 110, 136, 184, 290, 291, 292, 302,
 303, 305
 Kāhriye şehri, 573
 Kaḫnus, 64, 172, 178, 213, 244, 245
 Kal‘a-yı Mıknāṭısdaki, 113, 486
 Kal‘a-yı Mıknāṭıs, 486
 Kāmūs div, 166, 408
 Kantılān, 548
 Kaṇṭahār dīv, 604
 Kaṇṭahārı dīv, 166, 408
 Kanunī Sultan Süleymān, 40
 Kaşnūb dīv, 604
 Kartūs-ı ‘Ādī’, 310
 Kārun, 178, 244, 375, 577
 Kārūn, 474
 Kārūn-ı pīl-ten, 243
 Kāsım, 461
 Kaşkāş, 261
 Kaşkāş dīv, 604
 Kaşit ber Kāmaṭī, 517
 Kaşit bin Kāmit, 361
 Kaṭḥāt, 495
 Kāz, 76, 346
 Kāz Peygamber, 76, 404
 Kāz Peygamber, 469
 Kehf, 71

Kehrām, 137, 184, 292, 302, 304, 305
 Kelîle ve Dimne, 359
 Kenderüş ‘ifrî, 163, 605
 Kennes, 444
 Ken‘ân, 237
 Kesfiyâ‘îl melek, 403
 Kesfiyâ‘îl, 570
 Keṭ‘ âṭâ hûri melek, 401
 Keṭ‘ âṭâhûr, 569
 Keykāvūs, 119, 569
Keykāvūs bin Keykūbād, 120, 405
 Kıbtü‘l Esved, 361
 Kınalızâde, 21
 Kırtıyâyâyıl, 570
 Kıssa-i Cezîre-i Midilli, 35
 Kıttü‘l-Esvedî, 517
 Kibriyâ‘îl, 97, 381
 Kiflîs, 120, 408
 Kil‘ âdi Parçalı, 407
 Kil‘ âdi Parçılı, 166, 316
 kirāmen kâtibin, 143, 278, 283
 Kitab-ı Mukaddes, 71
 Koğnūs, 212, 243, 361
 Köprülü, 23
 Kubbe-i Şahrâ, 475
 Kuds-i Mübarek, 83, 86, 288, 373, 380, 394, 400,
 416, 419, 448
 Kuds-i Mübarekde, 264
 Kudüs, 491
 Kur‘ân, 45, 59, 236, 238, 370, 461
 Kurnāsa, 163, 605
 Kuştādî dîv, 166, 408
 Kuṭā-ı Zengî, 136, 296
Kuṭāṭ ḥān, 120, 405
 Küflîz, 166, 316
 Kührām-ı ‘Âdî, 547
 Kündeki, 166, 316, 559, 565, 641
 Küstehem, 582, 583, 585, 589

L

Laḥlaḥa Cāzūya, 114, 585
 Laḥlaḥa gül, 606
 Latîfî, 21
 Lehbe dîv, 567
 Lokmān, 119, 122, 132, 262
 Lokmān, 90, 97, 117, 119, 121, 122, 123, 132, 151,
 196, 215, 216, 218, 222, 243, 262, 264, 265,
 266, 269, 274, 277, 279, 289, 315, 324, 335,
 337, 345, 359, 375, 381, 384, 385, 387, 389,
 392, 393, 399, 406, 416, 419, 421, 432, 468,
 469, 473, 476, 480, 481, 484, 485, 541, 559,
 566, 598, 621, 640, 644, 646
 Lokmān Ḥakīm, 485, 542
 Lūt, 562

M

Maḥmūd, 179, 217, 318, 328, 332, 369, 371, 409,
 461, 468, 473
 Makāṭā‘îl melek, 539
 Māl-ı Emnūn, 407
 Mālîşhān, 120, 408
 Mantūş-ı Zengî, 299
 Mārut, 561
Marzūb dîv, 604
 Mayṭataruş, 420
 Medîne, 468, 473
 Mehdî, 241
 Mehîn Bānu, 400
 Mehmāsa, 163, 605
 Meḥnaḳa dîv, 604
 Mekāṭā‘îl, 403
 Mekke, 75, 468, 473
 Melik Aḥmer, 120, 159, 160, 182, 257, 260, 261,
 262, 368, 407
 Melik Dehneş, 120, 368, 374, 391, 393, 407, 419,
 420
 Melik Şehmürîş, 567
 Meşhūr bin Yeḥmūr, 360
 Meymene, 182, 261, 349, 359
 Meymene-i gül, 606
 Meysere, 182, 261, 349, 359
 Meysere-i gül, 606
 Meyṭaturuş, 120, 407
 Mısr, 119, 151, 152, 153, 166, 229, 230, 231, 243,
 339, 343, 344, 345, 348, 349, 363, 389, 415,
 471, 500, 517, 523, 524, 529, 559, 569, 573, 647
 Midrās dîv, 166, 408
 Mihāyehū Peygāmbere, 76, 404
 Mîkā‘îl, 470, 498, 536
 Mirşād, 559
 Muḥammed, 61, 76, 114, 273, 398, 401, 404, 434,
 449, 467, 585, 595, 616
 Muḥecce, 601
 Muhefhef, 161, 182, 254, 261
 Mu‘aḳḳibāt ‘ifrî, 163, 605
 Mu‘ayyirāt ‘ifrî, 163, 605
 Mūsā, 469
 Mūsā Peygāmbere, 470
 Mustafa, 273
 Müflîs, 120, 408
 Müflîz, 166, 316
 Mühelhel, 153, 348, 359, 362, 501
 Mühelhil, 506
 Münzire, 412

N

Nağmagā‘îl, 401

Naḡnāf-ı Hindî, 84, 86, 538
Naşan, 76, 346
Nāsen, 76, 404
Nāşen Peyğāmbēr, 469
Naşnāş dīv, 604
Nāvul bin Nāşan, 407
Neḡcīl, 586
Neḡlistān, 476
Neḡtiḡāş Cāzu, 586
Nemrūd, 493, 628
Niğmā'īl, 532
Niżāmī, 514
Nūḡ, 472, 480, 538, 640
Nūruosmāniye Kütüphanesi, 35
Nuşirevān, 242

Ö

‘Abdullah bin Selām, 485
‘Acar Yāhū bin Şādıḡ, 165, 343
‘Acır Yāhū bin Şādıḡ, 500
‘Aclaḡiyā'īl, 570
‘Aclān, 359
‘Aduvv-ı Sinnî, 153, 510
‘Aduvv-ı Sünnî, 155, 520
‘Aḡar Ḳarhā, 153, 348
‘Ale't-tehāyil, 328
‘Al-Tamhayāyīl melek, 432
‘Amaliḡa, 70, 263
‘Amiḡ, 230, 345
‘Angūs, 83, 302
‘Angüş-ı Zengîdür, 129, 300
‘anḡā, 178, 206, 244, 447, 463, 571, 610, 613
‘Anḡā, 231, 244, 295, 417
‘Aḡūf cinnî, 547
‘Azır yā ḡū bin Nāşen, 407
‘Azrā'īl, 470
‘El Ṭamhāyāyil, 145, 422
‘İmlāḡ-ı Sindî, 84, 86, 538
‘İsā, 312, 314, 321, 419, 458

O

Oşmān şāh, 239

Ö

‘Uḡba bin ‘Āmir, 450

P

Pāy-ı Medenî, 317
pîrük, 216, 325

R

Rabbü'l-âlemîn, 58
Raḡīm, 59, 236, 237, 395
Raḡīm, 153, 184, 347, 359, 362
Raḡīm bin ‘Aḡīm, 153, 347, 501, 506
Ruḡā'il peri, 491
Rūm, 59, 239, 375, 533, 672
Rüstem, 92, 107, 113, 114, 165, 257, 456, 485, 486,
491, 544, 546, 558, 580, 582, 583, 584, 585,
587, 588, 663, 670

S

Şādıḡ bin Eyyāsır, 404
Şādıḡ bin Şibşā, 407
Şafvān, 292
Şaḡbātā'īl melek, 402
Şaḡr, 185, 351, 361, 517, 563
Şaḡrı, 500
Şaḡr-ı cinnî, 503
Şaḡrnār, 105, 328, 330, 332
Saḡlān, 291
Şāliḡ, 493
Şāliḡ Peyğāmbēr, 496
Şaḡsal dīv, 523
Şaḡsāl dīv, 503
Şaḡsal-ı Dīve, 500
Sām, 61, 160, 183, 261, 291, 293, 299, 304, 305,
306, 480, 547, 558, 659, 676
Şamşam, 361
Sāmsüvār, 83, 107, 114, 166, 178, 229, 244, 245,
257, 290, 291, 292, 298, 299, 302, 303, 305,
306, 315, 316, 354, 406, 523, 547, 558, 564,
659, 661, 664, 667, 669, 674
Şām-süvār, 243
Şa'lepi perri, 567
Sare, 75
Seḡtāhilā'īl, 401
Sekīne'i Mūsî, 112, 486
Şekkāk, 361
Selamā'yil, 331
Selāmāyil, 329, 332
Semāḡaḡur, 647
Semendün, 153, 154, 155, 160, 184, 185, 186, 205,
229, 231, 243, 326, 328, 347, 349, 350, 351,
352, 353, 354, 359, 362, 500, 503, 504, 510,
517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 559, 564,
566, 573, 653
Semendün Hezār Yeg Dest, 500
Sepîdü'l-A'zem, 120, 407
Sesendüs, 186, 349, 350, 352, 517, 558, 640
Seyyid Nasr Bağdādî, 491
Şib, 183, 184

Sikender, 241, 273, 313, 456, 613
 ſimurğ, 231, 295
 ſimurğ, 64, 78, 172, 174, 178, 211, 212, 213, 214,
 243, 244, 245, 247, 275, 320, 381, 410, 417,
 469, 571, 586, 599, 612, 613, 620, 632, 648, 655
 ſimurğa
 ſimurğ, 213, 214, 243, 598
 Simurğ-ı Kāf, 214, 243, 275
 Sindūsı cinî, 500
 Sırşād, 559
 Sirtāk dīv, 166, 408
 Sulţān Bāyezıd, 59, 239, 459
 Sulţān İldırım, 242
 Sührāb Şāh, 90, 91, 107, 119, 120, 142, 191, 263,
 265, 266, 269, 277, 285, 287, 405
 Sührāp Şāh, 119, 569
 Süleymān, 22, 60, 61, 64, 69, 70, 73, 76, 78, 80, 81,
 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 97, 98, 99, 101,
 105, 107, 110, 114, 116, 117, 118, 119, 121,
 122, 123, 124, 125, 126, 127, 131, 132, 133,
 134, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
 148, 149, 151, 152, 156, 157, 158, 159, 160,
 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 174,
 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185,
 188, 190, 192, 193, 197, 198, 203, 210, 211,
 212, 213, 214, 215, 217, 218, 221, 229, 231,
 236, 237, 240, 242, 243, 244, 245, 247, 248,
 249, 250, 251, 253, 254, 255, 257, 259, 260,
 262, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274,
 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284,
 285, 290, 291, 292, 293, 303, 306, 312, 313,
 314, 315, 316, 319, 322, 323, 325, 326, 328,
 330, 332, 333, 335, 337, 339, 341, 343, 345,
 346, 347, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 358,
 362, 364, 367, 368, 369, 370, 373, 374, 380,
 382, 383, 384, 386, 387, 389, 390, 391, 393,
 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 404,
 405, 406, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415,
 416, 417, 418, 419, 420, 422, 424, 425, 426,
 427, 428, 429, 432, 434, 436, 437, 438, 439,
 441, 442, 444, 448, 449, 450, 452, 453, 455,
 456, 457, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 471,
 473, 474, 475, 477, 480, 481, 482, 484, 485,
 486, 489, 491, 492, 493, 496, 500, 512, 514,
 515, 517, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 528,
 529, 531, 532, 533, 534, 536, 539, 541, 543,
 544, 546, 547, 556, 557, 558, 563, 564, 565,
 566, 567, 568, 569, 570, 572, 573, 574, 575,
 579, 580, 585, 587, 595, 598, 600, 601, 604,
 607, 608, 609, 612, 614, 615, 618, 620, 621,
 622, 623, 624, 625, 626, 629, 631, 632, 636,
 637, 640, 641, 642, 644, 645, 646, 647, 649,
 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 659,
 660, 664, 668, 670, 672, 675, 676, 680, 681,
 685, 686, 687

Sürhbād, 70, 151, 153, 155, 157, 159, 184, 185,
 186, 229, 231, 243, 248, 249, 250, 252, 255,
 256, 257, 260, 343, 344, 345, 346, 347, 349,
 350, 351, 352, 353, 354, 355, 359, 360, 361,
 362, 365, 366, 367, 442, 500, 520, 604

Ş

Şāhmarān, 320, 412
 Şāhmārān, 217, 275, 288, 353, 369, 411
 Şāhruḡa, 274
 Şām, 70, 141, 229, 253, 263, 286, 352, 473, 475,
 485, 494
 Şarkıtā'îl, 403
 Şat, 353
 Şeddād, 476, 497
 Şeddād bin 'Ād, 476
 Şehmerüş Melik, 420
 Şehmürüş, 120, 407
 Şelāyişdür, 403
 Şemāyil Cāzu, 113, 486
 Şem' i bin A' lā, 407
 Şemsü'l Maarif, 64
 Şerātā'îl, 569
 Şerātā'îl Melek, 402
 Şerātāyil, 143, 193, 277
 Şerķitā'îl, 570
 Şersūr, 293
 Şerşūr, 184, 303
 Şiş, 383
 Şiş, 187, 400
 Şit, 70
 Şît, 337

T

Taberî, 69
 Takdīs cinnî, 547
 Talut, 73
 Ta' mahā Kehmehā' ayil, 570
 Tavûs-ı Kudsî, 82
 Teğargur, 153, 348, 359
 Teḡcel Cāzû, 586
 Teḡcîr Cāzû, 114, 585
 Teṡṡār gül, 606
 Tevrāt, 469
 Ṣaḡṡayuşā' i, 403
 Ṣālishān, 120, 408, 420
 Ṣamāhā Benā'îl, 570
 Ṣamāhayinā' îldür, 403
 Ṣam' ihā, 403
 Ṣā' if, 494
 Ṣāṡṡurıs Ḥakîm, 121, 406
 Ṣav' ādiyāil, 334

Ṭāvus-ı Ḳudsî, 60, 99, 266, 334, 382, 491
Ṭolâsî, 402
Ṭūṭiyâ'îl, 570
Ṭūṭiyâ'îl melekdür, 403

U

Uğrizzet, 90, 119, 123, 131, 196, 262, 264, 265,
266, 267, 269, 277, 279, 286
Uzun Firdevsî, 21

Ü

Ürdün, 544

V

Ve'd-dünyâ bin Dāvud, 253
Vehkahâ bin Ḳaḥḥal, 360
Vekîlân-ı İklîl, 153, 348
Vesvâs, 444, 559
Vezdâ', 359

Y

Yâbirin Menâş'î, 406
Ya'ḳûb, 339
Ya'ḳub Nebî, 473
Yâsin suresi, 79
Yavuz, 185, 351
Ye'cüc, 241, 573
Yehuṣâffet bin Esîlud, 407
Yehuyâda', 469
Yehü Şâffet bin Fârrû', 407
Yemen, 75, 494
Yemlûn, 148, 254, 255, 256, 257
Yezdân, 45, 59, 60, 147, 157, 236, 246, 248, 281,
290, 334, 500
Yunaş bin Evyâsir, 76
Yunâş bin Evyâsir, 76, 404
Yusuf, 237, 339, 471, 473
Yuşâ' bin Nûn, 473
Yûşa' peygâmbere, 644

Z

Zâl-i Dâstân, 111, 243
Zâñ gül, 606
Zâvid Zâmin, 551
Zebûr, 469
Zemzeme-i Ayyâr, 61
Zemzeme-i ' Ayyâr, 110, 136, 190, 290, 294
Zengibâr, 184, 291, 293, 302, 303

Zengistân, 136, 183, 190, 290, 292, 304, 306, 548
Zengistân diyarı, 548
Zengül, 298
Zengül-i Zengî, 549
Zerâ'îm, 153, 348
Zilzâl-i Ekbere, 112, 486
Zülkarneyn, 128, 341

